האם נשתגע העולם? האם עומדת האנושיות על גלגולת ראשה? האם המלחמה הרעה, ואחריה השלום, הרע ממנה שבעתים, עשו את העולם לבית־משוגעים? — לפני שש־עשרה שנה, כשהיה הפוגרום בקישינוב, נפלו שם 13 חללים—אמור וכתוב: שלשה עשר—וכל העולם התפלץ תחתיו, ועתה מונים אנו 40,000 או 80,000 או 180,000 הרוגים, מלבד הנפצעים ומלבד הנשים המעֻנות, והעולם מסביב מחריש ועובר במנוחה אל סדר היום.

ומה יהיה בסופנו? מה יהיה? — לקחו גדודי פריצים, להקת אנשים פראים, קיא אשר הקיא מין האדם, אחים לאותם ההונים והוַנדַלים הפראים, שהיו לפנים, ובעביל פוליטיקה ידועה חזקו את לבם והגידו להם, שהם עמים נאורים, ועוז ושלטון נתנו להם, וחרב שלופה מכרו לתוך ידם — ועתה מתהוללים אותם הפראים בחוצות ומחריבים את העולם. איך היה מן האפשר שתהיה אחרית אחרת? חָשֹק חשקו מנהיגי העולם לתת לעמים הקטנים לבוז! דוקא לידי שררה — ואלה הם הפֵּרות. איזו טענות יכולות להיות לנו להֵידַמַקים? אותן הטענות שיכולות להיות לנו לבַשׁי־בוזוקים או לבושמַנים! אבל האחריות מוטלת לא על ברואים כאלה, אלא על האדונים הגדולים, על אלו, שהספיקו לאותם הפראים כלי־זַין וצרכי מלחמה, ומספיקים להם את אלה עד היום הזה. את הדם הנקי של 80,000 נפש אדם תדרוש ההיסטוריה מהם, רק מהם...

מה יהיה? — משפַט־המכשפה האחרון היה באירופה בשנת 1782 — ואולם אין אני בטוח כלל, שלא יקום בשנה הנוכחית איזה עם בלב אירופה ולא יפתיע את העולם במשפט חדש שכזה. מספַר הקרבנות היותר גדול, שדרשה האינקויזיציה בפעם אחת ממנו, עלה בימיו של טורקוימַדָה משנת 1481 ועד 1498 עד 8,800 נפש אדם בכלל — ואולם אין כלל מן הנמנע, שבשנת 1920 לא יגיע מספר הקרבנות של איזו אינקוי־זיציה מודֶרנית עד 888,000 נפש אדם. מסע־הצלב האחרון והגדול, השביעי, חל בשנת 1270 — ואולם אין אני רואה שום מעצור, שבשנת 1921 לא יעבור את אירופה מסע־צלב מודרני. גדודי הַוַנדַלים האחרונים שלחו את ידם בקולטורה והחריבו אותה בשנת 534 — ואולם אין איש יכול לתת לי שום עֵרָבון, שבשנת 1922 לא ישטפו וַנדַלים חדשים את מלוא רוחב כל העולם ולא יבעירו אש בערים ולא יחריבו מדינות ולא יהרגו רבוא רבבות מקרב האדם ולא ימחו מעל־פני האדמה כל קולטורה וכל עמַל כפַים ועמַל רוח. חָשֹק חשקו מנהיגי העולם להקים על מכונם דוקא ודוקא את כל העמים הקטנים!

וגם לצעוק אנו יֵראים. שמא, חלילה, יעשו עמנו תיכף את החסד וישלחו אלינו לעזרה איזו קומיסיות ואיזו דיפלומטים היודעים את המלאכה להקור ולדרוש!

לא היה יכול שום אדם לצייר לו בדמיונו...

אצל השלחן הירוק עמד הפליט, האיש הבא מן המערכה באוקראינה ואת הרשימות המדויקות הביא עמו, ובמשך שעה אחת וחצי נשא את משאו וספר באזנינו את הנעשה ביהודים באוקראינה במשך הירחים האחרונים — ואם יש קדקד שער שחור אשר לא הלבין למשמע הדברים, אין זה אלא פלא. בתחלה הייתי יושב והייתי משיג עדין כל מלה ומלה. נכנסה עדין כל זאת בגדר ההשגה האנושית. אבל מעט מעט התחיל מוחי רופס בי. המספרים התחילו נעשים פנטסטיים. שמעתי מזכירים בשם ערים, שהגיע שם מספר השחוטים עד 8,000. ואחר־כך עיר ומספר שחוטיה 500. ופתאם הא לך עיר ושחוטיה 2,000. ואחר־כך מזכירים את פרוסקורוב עם 4,000 ההרוגים שלה ואת טשרקסי עם 1,500 ואת יתר הערים עם מספרים אחרים, משונים ומבהילים. פתאם אני שומע, כי עד חודש יוני עלה מספר השחוטים עד 40,000 איש. אחר־כך נעשה פתאם הכל ערוך ומפורש ומסודר כל־כך, הכל מעשה עסק, הכל מעשה פרוטוקול — עד שאין לך אלא לקחת איזה רואה־חשבון, שיש לו כתב־יד יפה, ולתת לכתוב לך את כל זה באותיות נקיות בספר. הדרשן הנכבד מודיע, כי מספר ההרוגים, שנהרגו עד היום הזה, מגיע כבר בודאי עד שמונים אלף. ואחר־כך: 64 ערים, שנעשו בהן פוגרומים, כבר הובאו בחשבון בדיוק. ואחר־כך: בעיר אחת מתקבצות בבתי הכנסיות ובבתי המדרשות רק נשים ונערות, כדי להתפלל את תפלת ה„קדיש", מפני שלא נשאר בחיים שום גבר. ותיכף אחר זה: מספר הנפצעים עולה ליותר ממאת אלף, ומספר הנשים והנערות שחולל כבודן עולה לעשרות אלפים. ואחר־כך ידבר על־דבר יסורים נוראים ומשונים, שנעשו באותם שהתנפלו עליהם, ואשר אין שום דמיון של אדם יכול להגות כמותם מלבו. ואחר־כך: משוגעים לעשרות אלפים הולכים ותועים עתה על־פני הדרכים ובישובות. ההיזקות עולים למיליארדים. בני אדם יושבים ערומים כיום הולדם בתוך החרבות ואינם יכולים לצאת לחוץ מחוסר כסות לעורם — וכן עוד ועוד. כמדומה אני מרגיש, שנעשה חם לי כל־כך. איני יודע עוד באיזה פרק אני עומד. אבדה ממני ההבנה בשביל ציפרות. נראות לי פתאם כלן קטנות כל־כך. מין אכזריות נתעוררה בי, ואני רק הייתי רוצה לצעוק: עוד! עוד! עוד! ספר עוד, צק, הרק, מלא, ככל אשר אוכל שאת! מה לי ולכל זה? מה לכם ולכל זה? ובכלל מה לעולם ולנו ולמי אנו ומי יריב לנו! ולמה דוקא 80,000 ולא באמת 8,000,000? מי יעצור? מי יאמר הרף?

וכל זה הולך ונעשה לעיני כל הארץ מסביב, בעצם הצהרים, בלב אירופה — ובספר ה„לוח" כתובה שנת 1919 אחרי לידתו של הנוצרי, ולא 919. וחיים אצילי האנושיות עתה בעצם ההתלהבות הגדולה של הציויליזציה ושל הגלויים הנפלאים ושל ההמצאות הכבירות ושל המלחמה בשביל גאולת האדם — ורק מן הצד, רק דרך אגב וכלאחר־יד יקרה מקרה קטן כזה, שנקרא לו מעשה אוקראינה. והעולם, העולם הנאור, זה שנלחם כל־כך בשביל גאולת האדם ושויון העמים ושויון הזכיות של הגזעים, ודאגה זו אינה מניחה לו לישון, עולם זה רואה ושומע את כל זה ואין פוצה פה ומצפצף. ופלא הוא: אם יקר מקרה ואיזה מיסיונר יהרג בקרב הפראים שבאפריקה התיכונה, יהיה הרעש גדול מאד באירופה ואמריקה גם־יחד, ורגש היֹשר, רגש הישר המפונק של כל העולם הנאור, לא יוכל בשום אופן לבוא לידי שקט. אוי לו לרשעה נורא שכזה, אוי להם לחיי אדם נקיים שנשפכו בקרב הפראים שבאפריקה התיכונה. אבל הוי לקומדיה חצופה זו! — ואם יקר מקרה ואיזה בעל־עגלה יצליף את השוט על גבי איזה סוס, וקמה כרגע איזו חברה מן החברות לצער בעלי־חיים והקימה שאון, עד שמוסדות תבל ירגזו. הוי לשקר נבער שכזה! — אבל אל מי אנחנו מדברים? לכל־היותר, כשנצעק אל השמים אחת ושתים ושלש מעצם המכאובים הגדולים שלנו, ושמעה האנושיות הנאורה והנדיבה ושלחה לנו את הקומדיה שלה ושלחה אלינו איזו קומיסיה. אז יבוא איזה דפלומט מחכם אל הערים השחוטות באוקראינה, והשמיע את מוסרו באזני השדודים לנהצה, והגיד להם, כי עליהם להתאמץ ולהתגבר ולעשות את כל אשר ביכלתם, כדי לחיות בשלום ובשלוה ובאחדות עם אדוני אוקראינה, ואז גם־ירצה־השם יבוא הכל על מקומו בשלום...

עוף או חיה או איזו בריאה אחרת. — הנה עוד יום או יומים. קבעו את הזמן ליום המחרת לפנות בֹקר. כל הלילה כבר מורגשת המהומה. התכונה רבה וגדולה. האורחים מתקבצים ובאים. הנשים העדינות עושות את ההכנות הדרושות בְּטוּאַלֵיטָה שלהן. הסוסים צוהלים באורוותיהם, והכלבים־הזרזירים דקי־הַמָּתְנַיִם וקלי־הרגלים חופרים ברגליהם את עפר האדמה מקֹצֶר רוח. המשרתים רצים אָנה ואנה, והעבדים המשמשים את הסוסים נחפזים. כל החברה נכונה. הלחיים לוהטות והעינים יוקדות. על הסוסים! על הסוסים! עוד מעט והם הגיעו אל ה„מַצָּב". השופרות יִתָּקעו, היער יריע, קני הרובים ישתקשקו. „הידד! לקראת ברבורים!" — וקול שריקה וקול צפצוף וקול שאון מכל עבר. או: „הידד! לקראת שפַנים!" — וזרזירי הכלבים רצים כחִצים, הכלבים המריחים הולכים אחרי חטמם ומבקשים את ה„ציד" מאשר הוא שם ומעיזים את החיות או את העופות אל מקום אחד. הזרזירים חופרים ברגליהם את עפר האדמה ומביאים בפיותיהם את העוף הנופל או את החיה הקטנה. ושוב: „הידד! לקראת בני־אוזים פראים!"

ויש לפעמים — וזה הוא העיקר בשבילי בפעם הזאת — שיהיה גם שנוי קטן, ואז יִקָּרא: „הידד! לקראת י ה ו ד י ם!" — מי שיש לו הבנה בשביל ציד, זה בעצם לא יראה שום הבדל בין חיה זו לחיה אחרת. שְׁמָהּ של החיה ומהותה אינם מעלים ואינם מורידים. הלחיים לוהטות, העינים יוקדות, הנשימה קודחת מרוב תענוג. והזרזירים רצים ומביאים את החלל בפיהם. תודה לאלהים, הנה סוף־סוף יש מעט ריח של דם חי ומתוק! הנה סוף־סוף רואה העין גוף מפרפר, שרק זה עתה נפל! — ירא אני, שהיהודי לא ישיג עוד עד עולם את המתיקות שבאותו התענוג הרוחני. כיצד יש לו, לביש־גדיא זה, לדעת מה זה ספורט? כיצד יש לו לדעת מה זה ציד?

VI.

שְׁמוֹנִים אֶלֶף.

„ונגעו דמי אבות ובנים ודמי רחמניות וילדיהן ונתערבו דמי אחים ואחָיות ודמי חתנים וכלות ודמי חכמים וחכָמות ודמי הגונים והגונות ודמי חסידים וחסידות ודמי זקנים וזקנות ודמי בחורים ובחורות ודמי פרנסים וחזניהם ודמי דַיָּנים וסופריהם ודמי מלמדים ותלמידיהם ודמי אנשים ונשותיהם — נהרגו כֻּלם יחד... והנה כל הגוים שלֵוים ושוקטים, ואביוני עמך דווים וסחופים ומדולדלים... ארץ, אל תכַסי דמם ואל יהי מקום לזעקתם, עד ישקיף ויֵרא ה׳ משמים וינקום נקמתו ונקמת עמו ונקמת תורתו ונקמת דם עבדיו, אשר שפכו דמים כמים"...

היודעים עוד אַתם מעט את ה„סליחה" האיומה הזאת? — בקצת קהלות אומרים אותה ביום הכפורים, וחברו אותה בימים הנוראים ביותר שבתולדות ימי האדם — בימי הבינים. גם אני אמרתי אותה פעם, בעודי נער קטן מאד, והייתי מעמיק על־אודותיה במחשבות. הבינותי את כל הנוראות שבָּה בכל גדלן, אבל הכל נדמה לי רחוק, רחוק כל־כך. לא היה כל זה בעיני אלא מעשה מלפני אלפי שנים. קראתי אותה כמו שקראתי „עשרה הרוגי מלכות" או את הקינות על־דבר החורבן, ובתוך הִכַּרְתִּי עלו רק הֵדים של צרות מתוך תקופה רחוקה, רחוקה מאד — איזה דבר זר, ש ה י ה פעם ושלנצח לא י ה י ה עוד. הן שֻנה כל־כך כל העולם כֻּלו, הן מלאה כל הארץ במדה מרובה כל־כך דעת וחכמה, ובני האדם נעשו נדיבי רוח יותר וחמלתם נתרבתה כל־כך ויש להם עתה אלהי אמת בלבם. הוי לי הילד הפותה! לא הייתי מבין ולא הייתי מאמין, אלו בא אלי איש והיה מנַבא לי אז, כי אני, אני בעצמי, עוד אגיע לזמן, שהסליחה הזאת תחדל מהיות לי לסליחה כתובה בדיו על גבי נָיָר ותהיה לי לחלק מֵחַיַּי, ואני בעצם עיני אראה ובעצם אזני אשמע את כל זה, והוא לא יהיה נעשה אלא במרחק תחום־שבת אחד ממקום מושבי, ואיך „דמי רחמניות ודמי ילדיהן יתערבו ודמי חתנים וכלותיהם ודמי בחורים ובחורות ודמי אבות ובנים ובני מלמדים ותלמידיהם ודמי אנשים ונשותיהם הצעירות"! ולא רק חלק של איזו סליחה עתיקה יהיה כל זה, אלא מעשה שנעשה היום, היום, היום! ולא רק אותו המעט, שנזכר שם באותם הסליחה, נַעֲשָׂה, אלא אלף אלפי פעמים יותר! לא, דבר כזה

חלק ידוע של החזיונות שמסביב לי. אותו המניע, שיסודו הוא ה„שמד", בודאי ובודאי שלא יברר לי כלום. סדרה זו בשנת 1919 אין לה שום מקום עוד. וכך אני עומד על־גבי חידה ומוחי מתיגע עליה. מה תכליתם של מאורעות אלו? מה תכליתם?

שנאה?... קשה מאד להניח, כי רגש השנאה לבדו, מין געל של גזע לגזע, יתפרץ פתאם בכח אלמנטרי כזה ויבוא לידי בטוי משונה בצורות בלתי־אפשריות כאלה. רגש הגעל לדבר ידוע או לאדם ידוע, בתור חזיון שאינו נורמלי, אפשר לכל־היותר אצל אשה, בשעה שהגיעה לידי מצב ידוע. פתאם היא מתחילה לשנא את אכילת הסוקר ומתחילה לאהוב את אכילת הנתר. פתאם אין היא סובלת פרות מטוגנים, ואתה מוכרח לתת לה גבינה מעופשת. אבל שאומה קולטורית כלה, מאל"ף ועד תי"ו, תבוא פתאם בן־לילה, בלי טעם ובלי סבה, לידי מצב של הריון, ומרוב אידיוסינקרסיה לא תעשה דבר אלא תמרוט פאת זקן של יהודי ותכה במקלות ותיסר בשוטים ותשליך חוצה מתוך עגלות מסלות־הברזל אנשים הנוסעים לתומם, — דבר כזה קשה מאד להניח. חוץ מזה הן לא רחוקים עוד כל־הימים, שעם זה היה קורא לעם השני „קוחני ברצ'יע" (אחי האהוב), ואת הדבר הזה הניח למשמרת לדורות גם על־ידי יצירות רבות ומרובות במקצוע הספרות והאמנות שלו. לא, לא שנאה היא הסבה. חוץ מזה עלינו לדעת, כי לא תמיד מביאה רק השנאה את הציד לידי זה, שהוא יוצא לירות חיה או עוף. להפך: לפעמים הוא יוצא לירות אותם רק מתוך חבה — חבה אל עצם מלאכת היריה. — וכך אני בא מעט מעט אל הנקודה העיקרית של עצם חקירתי.

חושש אני שיש לנו עסק פה עם תכונות מיוחדות, הקרובות כל־כך אל הפסיכיקה של עמים אחרים ורחוקות כל־כך מן הפסיכיקה של היהודי. היהודי לא יבין דבר זה לעולם. עולם זר הוא לו לגמרי. יש לנו עסק כאן בשתי פסיכיקות שונות. היהודי לא ישיג ולא יבין לעולם את הטעם המונח באותו דבר, שקוראים לו ספורט. ואם בא אתה לבררו לו, להמתיקו לו ולשימו בפיו ממש, ימשוך היהודי בכתפיו ולא יבין. בשכלו אפשר שיבין, אבל לא בנשמתו. כיצד אפשר הוא, שהיהודי ידע מה הם תענוגות של ציד? מה יכול היה יעקב, אותו התם היושב תמיד באהל, להבין מכל הנעשה בנשמתו של עשו, של אותו איש־השדה, בשעה שהיה זה נוטל את קשתו ואת תליו, ועיניו בערו כלפידים ונשימתו היתה חטופה ולוהטת, והוא רץ אל השדה הפתוח לארבע רוחות השמים? — לכל־היותר יבין יושב־בית שכזה רק איזו פרטים חיצונים בנוגע לכל אותו העסק. יבין כי אדם יוצא על הזאב להרגו, כדי להעביר סכנה מבני אדם ומעדר הצאן, אדם הולך לצוד ציד ברבורים, כדי שיהיה לו נתח טוב לאכילה, אדם בא לירות שפנים, כדי שיוכל למכור את הבשר ואת העור. אבל ציד לשם ציד, אמנות לשם אמנות, שפיכות־דם כדי שיהיה לו לאדם אותו התענוג הנפלא והמיוחד במינו, לדעת ולהרגיש בכל אבריו ובכל גידיו כי ידיו שפכו את הדם הזה, באופן שעיניו תאורנה מרוב נחת לריחן של טפות הדם השפוכות, ולבו בו ישתרע ויתרחב ויתדפק מעצם רגשי הגיל למראה החיה הנופלת או למראה גוף האדם המפרפר, שרק זה עתה פגע בו הכדור שלו והפילו,—לא, את כל זאת לא ישיג היהודי לעולם. לא בשכלו, ועל אחת כמה וכמה לא בלבו. כל זה יהיה לו לעולם של מושגים זר ונכרי.

מובן מאליו: פעמים הרבה אין הציד בא אלא להיות לתועלת חמרית לבעליו או לשם מסחר. עור ובשר יש להם מחיר ידוע בשוק ועושים בהם עסק. אבל לא זה הוא העיקר. מדבר אני כאן על הציד בתור ספורט והנאה רוחנית. משפחתו של הקיסר רואה בו את התענוג היותר גדול שלה, והיא מקדישה את קרואיה וקוראת לאורחיה מקרוב ומרחוק לבוא ולהשתתף בו — והיא הן בודאי ובודאי שאינה עושה את זה לשם צורך חמרי. גדולי האצילים מתעסקים בו בתור אחד משעשועיהם היותר גדולים, ועונת הציד תהיה להם לעונת חגים וימים טובים — וגם הם הן לא לשם עסק מתכונים. אצילי הכפרים הקטנים מבלים בו ימים ושבועות, וגם הם לא תמיד נתון לבם רק אל המסחר ואל משלח ידם. יחי התענוג! הלילי! יחי היער! שפיכות דמים היא מין תענוג פשוט ותמים כל־כך ואין בו שום רע. בעצם אין שום נפקא־מינה אם הורגים

עד לנקודת הגובה שלה, כך אני מתירא, כבר הגיעה, ומחלת הזקנה הנה זה באה עליה. היי שלום, אירופה! הנה מסעי־עמים חדשים, ונדלים חדשים, מסעות־צלב חדשים, מושגים חדשים וקולטורה חדשה. המרכזים נעתקים, באים לידי גלגול, וממקום אחר יעלו ומעפר אחר יצמחו.

II

דור של ונדלים.

הרגש הרגשנו את כל זה, בהיותו הולך ובא לקראתנו מעט מעט, ראה ראינו אותו, בהיותו עולה וצומח לעינינו, וזה שנעשה כיום הזה לעינינו ומסביב לנו, הלא איננו פרי הרגע הנוכחי, כי אם התולדה הטבעית של שורת שנים שלמה: — חמש שנים שלמות עשתה המלחמה שמות בארץ. אדוני העולם הרגילו את בני האדם אל מלאכת הדמים, אל הפרופיסיה של עשית הרוגים. למדו אותם להיות פוסעים על בצות של דם ולעשן ברגע זה במנוחה את הפפירוסה שלהם, אמנו אותם להיות ישנים בצדם של פגרי אדם ולהשמיע באותה שעה מתוך מנוחה שלמה את קול נחרתם, הרגילו אותם להיות פוסחים על גלגלות אדם שבורות ולהתהלך על קרבים ועל בני מעים היוצאים סרוחים מבטן אדם ולפהק באותה שעה, נתנו אותות כבוד ותארי כבוד בשביל מעשי גבורות כאלה — ובני האדם למדו תורה זו. דרך אגב הלא בני אדם הם, חיות רעות לפי טבעם, והם חפצו ללמוד אותה. שויון רוחו של האדם בנוגע לאדם שני הלך וגדל מרגע לרגע. רגש החמלה נכחד. ציור הדמיון בנוגע למהותו של יצור אנושי, ומה זה בעצם אדם חי, אבד לגמרי. איזה ערך יש לו כיום הזה לאותו מעשה, שאדם קם והורג נפש אדם? — קל מעשה כזה לעשותו מלקחת פפירוסה ולהעלות אותה בעשן. מחירה של פפירוסה לכל־הפחות עולה לששים פניגים. היסודות, שעליהם מיוסדים החיים החברותיים, מתנודדים. הקולטורה מוט תתמוטט. אירופה כלה מוט תתמוטט. איה ימין? איה שמאל? אין יודע.

מה מתר? מה אסור? אין עונה. מה שיך לי? מה שיך לך? אין שומע. המלחמה, שהאריכה חמש שנים, הבשילה את פרותיה. האדם נעשה פרא. קם אדם בבקר, הורג על סביביו איזו עשרות בני־אדם והולך לישון בערב, ואחר־כך הוא קם שוב בבקר, הורג שוב והולך שוב לישון. ונדליסמוס הולך וצועד ועובר על אירופה. הוללות של פראים הולכת ובאה. דמדומי־אלים חדשים!

בעירה אחת קטנה נטלו 37 בחורים ממיטב צעירי בני־ישראל, בחורים קדושים וטהורים, שלא חטאו שום חטא, העמידו אותם לגבי כותל, ירו בהם והמיתום — איזה ערך יש להם לחיי 37 נפש אדם באותו זמן שעל גבי שדי המלחמות נהרגו 40,000,000? דבר קטן כזה אינו כדאי כלל לדבר בו. בשעה גדולה כזו אין מתעסקים בציפרות בטלות כאלו. אין אני יכול אפילו להרשיע את האנשים, שעשו אותו מעשה. לא הם עשו אותו, אלא רוחו של הזמן הזה. המלחמה עשתה שמות חמש שנים תמימות, עתה עושה שמות אותה השעה שאחרי המלחמה...

שלשים ושבע נפש אדם — אמת, חוץ מה שהן ציפרות, הן גם נפשות אדם. ואם ידעתם מה זאת נפש אדם? — תחת הבגד, שעליו כוננו המורים את כלי זינם, היה מעיל, ותחת המעיל—כתונת, ותחת הכתונת— לב, ואותו הלב היה דופק והיה מפרפר מתוך גיל ומתוך מכאוב, ואלפי חלומות היו לו ללב זה ואלפי תקוות, והנה בא כדור פתאם ופגע בו, וברגע אחד הומתו אלפי חלומות ואלפי תקוות. ועוד גם זאת: בבית חכו לאדם כזה אב או אם, אחות או כלה, אשה או ילד, וגם תקוותיהם והלומותיהם של אלו כבו ברגע אחד. שלשים ושבעה בחורים מבחורי ישראל באו לאיזו אספה, כדי לעשות מעשה טוב, לחלק לחם לרעבים, ולבם לא נבא להם שום רע, והם לא ידעו שעה אחת קודם לזה, כי מדרכם זו לא ישובו עוד חיים. יכול אדם להשתגע בשעה שהוא נותן דבר זה אל לבו! אבל מי ידבר בדברים קטנים כאלה בשעה גדולה כזו? לא נאה כלל לאדם מן הישוב לבא לידי סנטימנטליות, ובכרט לרגלי מיתתם של בני־אדם אחדים. הן יודעים אנו כבר גם ציפרה של ארבעים מיליונים,

שלֵמות, ערים שלֵמות — ולא לצורך מלחמה, ולא לאיזו תכלית, ולא תחת איזו כסות עינים, ולא תחת איזה עלֵה תאנה, אלא פשוט, באים ומרצחים והורגים ושופכים דם, משום שאינם יכולים לכבוש את תאוותיהם הרעות לשפיכות דמים. אמָנות בשביל אמָנות. יָמים של דם נשפכו, ערים שלמות נכחדו, קהלות שלמות נמחו מעל פני האדמה. מי ימנה עוד את מספרן? מי יזכור ומי ישים עוד דברים קטנים כאלה אל לב? פרצו אל תוך עירה קטנה, שאין לה אלא י״א אלף תושבים, והרגו שם ו׳ אלף איש. אמור וכתוב: ששת אלפים. (על פי מקרה היו אלו 6000 אנשים יהודים — אבל לא על זה אני מדבר פה; אני מדבר פה רק על־אודות בני־אדם סתם, עדר של 6000 ברואים ממשפחת האדם, השואפים אויר ולועסים לחם, ויש להם חוטם ועינים, ונולדים ומתים, הכל כיתר מיליוני ברואים כאלה.) בעִתּונים שמסביב לא באה על זה אלא הערה קטנה בת שורות אחדות—וָחֶסֶל. אבל אם באים אנו לשמוע מפי פליטים וּעֵדי ראיה פרטים אחדים של הנעשה, מתחיל הדם קופא בגידינו. אנשים, שיש להם בלבם אהבה של נוצרים, נטלו עשרים ילדים, שֶׁיָצאו באותה שעה בצהרים מן הגימנסיה, ושחטו אותם כֻּלם אל האבנים שברחוב. נטלו בתולות ונשים וסמאו את עיניהן בברזל לוהט, ואחר כך ענו אותן, ולבסוף שחטון. נטלו זקנים וישישים וכרתו את לשונם מתוך פיהם, ולבסוף שחטום. הדם מתחיל קופא בלבך, כשאתה שומע את כל זאת, וכמו שגעון אורב לך — אבל אירופה סביב סביב מחרישה, והלב שלה מחריש, והקולטורה שלה מחרישה. נשארה מכל זה רק הערה קטנה בעתונים אחדים.

והלא אתם זוכרים: כשנזדעזע אִי מרטיניק תחתיו ואיזו מאות בני־אדם ספו, היה הרעש גדול מאד בכל העולם כֻּלו, ולבה של אירופה לא היה יכול לשקוט, וצרפת לא מצאה מנוח אלא אם כן שלחה אכספדיציה לפור־די־פרנס. וכשהנהר הצהוב יָצא וּשָׁטף מתוך גדותיו ואיזו מאות חִינִיִים נסחפו, היה הסער גורא מאד בכל העולם כֻּלו, ואירופה לא יכלה לישון, ואנגליה שלחה נדבות. וכשה„טיטַניקה" טבעה בים וכל אנשיה טבעו עמה, נוֹע נע כל העולם כֻּלו, והעתונים לא חדלו שבועות וחדשים מִכְּתוב את מאמריהם הארוכים, וניקולי הַצַר, מגודל רחמיו הרבים, נתן את נדבתו עשרת אלפים רובל, וקיסר וִילהלם נתן עשרים אלף מַרק, והמלך אלברט נתן עשרת אלפים דולר, כדי לעזור ולהושיע למשפחות האובדים. ורק עתה שונים הדברים קצת. אירופה אין לה פנאי. אירופה הן עסוקה בענינים חשובים מאלה. איזה ערך יש להם בימינו לששת אלפי יהודים, שכבר נהרגו, ולאיזו עשרות אלפים שעוד יֵהרגו מחר או לאחר ימים? אירופה עסוקה. על אירופה מוטלת החובה לתת אשֶר לעמים הקטנים ומוטלת עליה החובה להביא שחרור לכל האנושיות כֻּלה ומוטלת עליה החובה לעבוד יומם ולילה לשם היֹשר והמשפט. על אירופה לעבוד לשם הקולטורה והאנושיות. אוי, השקר הזה!

ואני עוד מתהלך כמו חולב, ואני חושב וחושב, ואת אשר לפָני אינני מבין. אין אני יודע, איך יכולים בני אדם לישון במנוחה כל הלילה, אם מעשים כאלה נעשים לעיניהם. ולקום ממטתם בֹּקר איך יוכלו וללבוש את כתנותיהם המוקשות עם צוּרוניהם הזקופים, ואיך יוכלו לשַחק ואיך יוכלו לדַבר ואיך יוכלו להרהר בעסקיהם החשובים ולחשוב על־אודות מעשי הפוליטיקה הגבוהה שלהם — ולא רחוק מהם יושבת אותה העירה הקטנה עם 6000 ההרוגים שלה. אוי, לו היתה אירופה זו נעשית פתאם לנפש יחידה ואחת, ונפש זו היתה עומדת פה לפָני, ואני הייתי יכול לירוק בפניה פעם אחת כנפשי שָׂבעה!

האם אפוא על־אודות יהודים אני מדבר כאן? הלא על־אודות 6000 ברואים ממשפחת האדם, שיש להם חוטם ואזנים ועינים וצלם אלהים על פניהם!

האם אותה המלחמה, שעלתה לנו בעשרות מיליוני קרבנות נפש אדם, עשתה את בני האדם פראים כל־כך ומטומטמים כל־כך? האם אותה הקולטורה, שהביאה את בני האדם לידי מלחמה כזו, היא שהביאה את העולם עד לידי מדרגה נוראה כזו? האם אותו השלום, שנתנו לו צורה נוראה כזו, הוא שהשמיד מקרב לב האדם את השריד האחרון של רגש אדם?

מה זאת קולטורה? — אורגַניסמוס חי.

בעצמו עמד באמצע המעשים, ולפיכך לא היתה לו פֶּרְסְפֶּקְטִיבָה. אין אדם רואה את ראשו של המגדל בתוכה של העיר עצמה, אלא אם כן מרחיק לילך משם עד כדי תחום ידוע.

אָנו, בני הדור הנוכחי, יש לנו אותו האסון להיות עֵדים חיים למאורעות עולם גדולים, שאפשר אין דוגמתם ואין דמיונם במלוא רוחב כל ההיסטוריה האנושית. ומשום שאָנו עדים להם, לפיכך ממעטים אנו כל־כך לראות וממעטים אנו כל־כך להבין. בין מאה בני־אדם אתה מוצא תשעים ותשעה, שמביטים על כל הפרוֹצס כֻּלּוֹ בפשטות גדולה מאד ועל־פי השגתו של בעל־בית הגון: — מלחמה היתה — השלום בא — ומחר או ביום מחר השלישי כבר יחזור הכל להיות כבתחלה, ובמהרה אם־ירצה־השם נחזור שוב לסחור ולעסוק בפרקמטיה, ונַשִּׂיא את בנותינו לאנשים ולבנינו נקח נשים ונראה זרע ובנים ובני בנים ונאריך ימים עד זקנה ושיבה. מתיָרא אני, הוי כמה אני מתיָרא, שמא טועים קצת האנשים המאושרים והטובים האלה! יש לפעמים רגעים מרים ומאָררים, שאלפי ספקות חודרים לתוך הנשמה ומוצצים שם ומרעילים לו לאדם את חייו. אם לַוָּה רותחת משתפכת או השתפכה באיזה מקום, לא יעלה ולא יצמח שם שום גבעול ירוק במשך דורות שלמים. ואם איזו עשרות מיליוני אדם נהרגו ואבדו מן העולם במשך שנים אחדות בזו אחר זו, בלי סבה נכונה ועל לא־דבר, אז יש בטבע העולם איזה רוח פלאות, ההולך ותועה בינינו, והוא לוקח את נקמתו תחת אלה מן האנושיות שנשארה בחיים. ואם קולטורה של איזו תקופה נרקבה עד היסוד ועד השֹרֶש, אז ארָצות ועַמים וצורות הולכים ובטֵלים מן העולם, ותוהו ובוהו באים, ואסון קם למלוך על הארץ, ודורות שלֵמים חולפים עד שֶקָמים שוב קצת חיים חדשים עם קולטורה חדשה.

קולטורות... מה הן קולטורות? צורות אורגַניות. ויַלדוּת יש להן, ונערות, וימי עמידה, ורפיון של ימי זקנה בא עליהן, מין מָרַסְמוּס, והן נובלות וגוֹועות. מה היתה אחרית קולטורה עצומה כאותה של מצרים הקדמונה? ואותה של בבל מה היתה בסופה? ואותה של פרס? ואיך אפשר היה, שקולטורה נפלאה ומלֵאה עוז ואור, כזו של רומא, תחלוף לגמרי, ויורשה יהיה דוקא אותו הזמן הנורא ואותם הימים הקודרים, שאנחנו קוראים להם ימי הבינים? — חוקרים רבים נִסו לתת בֵּאורים לחזיון זה. השקר הגדול— הם אומרים—שֶמִּלֵא את כל הויתה של קולטורה זו, סוף סוף מן המוכרח היה שיתבקע באיזה זמן מן הזמנים. ההוללות וההפקרות—אומרים אחרים—וחיי הזמה ואותה התאוה המופלגה לתענוגות וללוקסוס מן הצד האחד, והפוליטיקה הכוזבת ואותה התאוה המרובה לשלטונות ולממשל רב מן הצד השני, הם הם שהביאו כליה על קולטורה זו וסללו את הדרך לפני אותה האכזריות השחורה של ימי הבינים. או: השיגה קולטורה זו והגיעה עד לנקודת הגובה שלה, ומָרַסמוס בא עליה, זאת המחלה של זִקְנה, ומן ההכרח היה שתחלוף ותעבור מן העולם. ומה אפוא בנוגע לאירופה שלנו בימינו ובדורנו? — עוד חיים אנו באמצע הקולטורה שלה אין אנו מרגישים בזה, ולפיכך אי־אפשר לנו להגביל את הדברים היטב. האם עתה כבר השיגה הקולטורה שלנו את נקודת הגובה שלה והַזִקנה קופצת ובאה עליה? — אין אני יודע. האם אהבת התענוגות והמותרות וחיי ההוללות וההפקרות והתאוה לשלטונות והעקיפין בעסקי הפוליטיקה קטנים אצלנו הרבה משהיו ברומא הקדמונה? — הלא להפך, כמדומני שכל אלה גדולים אצלנו יותר הרבה. אפשר שהשקר. אותו השקר הגדול, המביא מות ואבדון על קולטורה, איננו אצלנו במציאות? — לא, לא, לא. כזאת לא יאמר שום אדם. אִלו באנו לחַלק פרסים בשביל שקר או כזבים, שאדם עושה בנפשו, אנו עם הקולטורה שלנו באירופה הנוכחית היינו נוטלים את המקום בראש.

אם אסתכל רגע במה שאירופה עושה עתה לעיני השמש בלי שום בושה ובלי שום כלמה, עוברת עלי צמרמורת קרה לארך כל חוט השדרה שלי. מי ידבר עתה על־דבר עושק וגזלה? מי ישים לב למעשי חמס בראש חוצות? סדום היתה מתבַּיֶשת, אִלו באנו להשוותה אל אירופה שלנו. דורו של המבול היה מתבַּיש. לעין השמש מרצחים עתה מהנות שלֵמים, עֵדות

ד. פ.

חָרְבוֹת עוֹלָם.

I

קוּלְטוּרוֹת.

יכול אני לצַיֵר לעצמי היטב מחזה שכזה: — רומא בסוף הפנים האחרונות של ממשלת העולם שלה. כשם שאני יושב כה היום עמך, רֵעִי, בבית הקהוה של לוּרְס על כוס איזה משקה מזויף ועל ריח איזו סיגארה רעה, ואנו מפטפטים בסערת נפש גדולה על מאורעות העולם הַכַּבִּירִים: על המלחמה שאין לה דוגמא כלל ועל תוצאותיה, על השלום שאין לו דוגמא כלל ועל האפשריות הנוראות שלו, על אלפי המהפכות השונות והמשונות, שנתהוו בכל המכונה ההיסטורית של גלגל העולם, על העמים הקטנים העולים פתאם לגדולה ועל הגדולים היורדים מן הבמה, על הקוֹאַליציה המתנהגת קצת בכבֵדות בשעה שהיא באה להושיע ועל הג׳ינגויסמוס הממהר לרוץ את ארחו ת׳ על ת׳ מאות פרסה ברגע אחד, — כך יָשבו ברומא גם אז שני אנשים כמונו באיזה מַרתף של יין אצל איזה פטרוניוס רופוס על כוס קפריסין מזויף ועל אגוזי קוקוס קלוים וגרועים מאד, והיו מתוַכחים ומדַינים זה עם זה בחמת רוח עזה על מצב העולם שבאותו זמן: על הממשלה הרומית, שכבר אין לה שום תקנה ושום תקוה עוד, ועל המהפכה הגדולה והרַבה, שהולכת ונעשית אז בכל אירופה כֻלה שבאותם הַיָמים. מה היה יוצא מזה, אִלו איזו רוח נבואה היתה נופלת אז על אחד מאותם השנַים, והוא היה קופץ פתאם ממקומו והיה אומר בְקרוב כך: היודע אתה, ידידי, כי מצב זה, שאנו עומדים בו עתה, אינו כלל מצב לפי־שעה? היודע אתה, כי דברים כאלו יכולים להאריך דורות שלֵמים, ואפשר גם אלף שנים? ואם יודע אתה, כי לא רק רומא לבדה חוזרת עתה לתוהו ובוהו, אלא חוזרת לתוהו ובוהו קולטורה שלֵמה, אותה הקולטורה הרומית האדירה והמהוללה כל־כך, ובאה עכשו תקופה עולמית של איזה כַאוֹס משונה וזר, שהכל מתחיל שוב מחדש? ואם יודע אתה, כי באה עתה שעה, שבני־אדם יֵהָפכו לחַיות של יער, ועַמים פראים יבואו, מיני גוֹטִים מזרחיים ומיני הוּנִים ומיני וַנְדַלִים, ואנַרכיה תבוא על עולם כֻּלו, וכל המושגים בנוגע לישֶר וצדק וחמלה יחדלו, ותקופה ארוכה בלי קץ של מסעי־עַמים תבוא, ומסעות־הצלב יבואו, ותבוא תקופה של ילדות מחדש עם שעשועי אבירים ריקים ונבערים ועם סימני חיים מלאים מעשי ילדות ופתיות? ואם יודע אתה, כי י״ד או ט״ו דורות יעברו כך על האנושיות במצב של לֵיתַרגיה, עד שֶיִבָקע קו האור הראשון של רֵינֶסַנְס עם קולטורה חדשה ועד שתניח את אבן הפִנה הראשונה לקצת חיים מחדש? — מובטח אני, שאותו השני, היושב ושומע, היה מושך בכתפיו לשמיעת נבואה כזו והיה משַחק בלבו בדממה מחוסר אמונה. עֵד הראִיה של אותם המאורעות אי־אפשר היה לו לראות ולהשיג אל נכון את ערכם האמתי של המאורעות עצמם, משום שהוא

זהו ההגיון העולה מן המלים „טירור אדום". זהו הכח הספון בקריאת שֵם — — —

IX

סוציאליסמוס מדברי

תּוֹמַס מוֹר צִיֵּר לו את הסוציאליסמוס וצמיחתו וגִדולו על אי שמם, שעדַיִן אין שם לא חברה קבועה ולא סדרים קבועים, שבאפשרותם לעכב את המשטר החדש של שויון חברותי, שויון איקונומי ומעמדי.

קרל מרקס קרא לחזונו של תומס מור — דמיון־שוא. מפני שהסוציאליסמוס אינו יכול לתת פרי ולהתקַים במדבר־שממה, כי אם במקום שיש בו חברה ויש בו תרבות, במקום שהכלכלה והמשק הכללי הגיעו למרום התפתחותם.

כל־עוד שההתפתחות הכלכלית לא נגמרה, אין אחיזה בעולם לסוציאליסמוס, לבטול האיניציאטיבה האישית במשק המדינה, והסדר האיקונומי בארץ מוכרח להיות קפיטליסטי.

הסדר הקפיטליסטי, הנוסד בעיקרו על האיניציאטיבה האישית, הפרטית, האינדיבי־דואלית, מביא לידי התחרות, לידי קונקו־רנציה, והקונקורנציה מביאה לידי התפתחות התעשיה, והתפתחות התעשיה מביאה לידי הגברת הפרוליטריון, והגברת הפרוליטריון מביאה לאידיאל הסוציאלי המקֻוֶּה.

ואף־על־פי שבין המומחים כבר נקבעה הדֵעה, שדברי קרל מרקס הריבולוציונר סותרים לפעמים את קרל מרקס האיקונומיסט, שקרל מרקס שב„מניפסט הקומוניסטי" אינו קרל מרקס שב„קפיטל", בכל־זאת שני המרקסים מודים בדבר זה ומדגישים אותו בכל מקום, שהסוציאליסמוס, הצץ על אי „האו־טופיה" השמם, אינו הסוציאליסמוס ההיסטורי ההגיוני, המחויב והמקֻוֶּה; שאין האי השמם יכול להתפתח במובן האיקונומי ולהגיע אל הסוציאליסמוס האמתי בלי התפתחות התעשיה הנחשלה, והתעשיה הנחשלה אינה מתפתחת בלי קונקורנציה רחבה, והקונקורנציה הרחבה אינה מתפתחת מבלי ההשתתפות האינדיבידואלית במלוא מובנה!

כמובן, ש„האי השמם" הזה אינו צריך להמצא דוקא מעבר לסמבטיון, מאחרי הרי־החשך או על הכוכב מאדים, וזמנו לאו דוקא במאה הראשונה לאלף הששי או במאה האחרונה לאלף החמישי. גם צרפת, גם אנגליה במאה הי"ט או במאה הכ', אם על־ידי רעידת הארץ או על־ידי מגפה נוראה תחרב בין־לילה ושבה להיות ארץ ציה, אי־אפשר יהיה להתחיל בה תיכף מסוציאליסמוס, מהשמדת הרכוש, מבטול האי־ניציאטיבה האינדיבידואלית בהקמת התעשיה.

ואפשר, שעתיד איזה איקונומיסט חדש להראות על אמצעי חדש להקמת התעשיה מלבד הקונקורנציה ומלבד האיניציאטיבה האינדיבידואלית, אבל אמצעי זה לא יהיה מרקסיסטי, בכל־אפן, לא יהיה היסטורי במובן הקומוניסמוס הרגיל.

והאם לא מוזר הוא, שהקומוניסטים הרוסים, שמרקסיסטים הם מכף רגלם ועד קדקדם, כביכול, הכריזו על בוא היעוד הסוציאליסטי בעולם בשעת חרום נוראה כזו, שאנו עומדים בה?!... המלחמה החריבה את כל מקצועות התעשיה והכלכלה בכל אירופה; אין כל פנה בחיי־המשק שאין השממון והחורבן שוררים בה. כל האיקונו־מיקה שלנו צריכה להבנות מראשיתה, ממש כמו על האי השמם של תומס מור,—אין גחלים, אין מתכת, אין ידים לעבודה, כי את הכל השמידה המלחמה, את הכל אכלה החרב, וכאן באים בני־אדם וקוראים לסו־ציאליזציה של ענפי האינדוסטריה על־ידי עקול הרכוש ובטול האיניציאטיבה הפרטית.

אבל את האינדוסטריה הזאת הלא צריכים עתה ליצור מחדש, ואין אינדוסטריה נוצרת כי אם על־ידי הכשרון הפרטי ועל־ידי ההתחרות הפרטית.

האם אפשר למצא שעה קשה לקיומו של האידיאל הסוציאליסטי משעה זו?

הומתו בלי דין ובלי דַין העסקנים הידועים שינגַריוב וקוקושקין. בהבל־פיו של טרוצקי הומת על־ידי פסק הטריבונַל הריבולוציוני הקפיטן שטשאסני, שהָאֳשם במרד או במעשה־בגד. אבל כל אלו היו רק מקרים בודדים, והשתדלות היתה לתת להם או אפי של „אקראי בעלמא" או אפי של הכרח, של „הזמן גרמא", וגם באפן זה התנצלו למראית־עין, ולאחר מעשה היה נכר הדבר, שיש כאן קצת נקיפת־הלב ובַישנות והכרת־עון...

אולם היתה שאיפה עצומה לשפיכות־דמים ולרצח־נפשות; החיה הטורפת, אשר מאורת־קבע לה בין „שדרות ההמון הרחבות" ואשר רק על־ידי החניפה לה וההתרפסות לפני מאוַייה הנוראים אפשר לבני־אדם לקנות את לבה להשמע להם, אם מטבעם אינם מסוגלים לשעבד אותה לרצונם, — חיה טורפת זו דרשה את ספוקה מידי מנהיגיה, אבל הבושה והפחד עכבו על ידם. לשפוך דמי אדם — הא כיצד? והלא סוציאליסטים אנחנו! והלא לאחוָה ולחֵרות קראנו השכם והַערב! והלא על דיני נפשות היינו קובלים ומוחאים מאז ומעולם!.... ופתאם — והנה שינגריוב, והנה קוקושקין, והנה שטשאסני!... והלא זה מעשה־רצח! והלא זה בגד באידיאלים!...

אבל הנה נמצא השם, בהיסטוריה נמצא כנוי מַתאים, והלב המצטער מצא לו מנוחה...

— טירור אדום! טירור אדום! לא רציחה ולא שפיכות־דמים, כי אם טירור אדום! מעכשיו הֻתרה הרצועה; מעכשיו אין עוד להתחרט, אין עוד להֵענות על־ידי הכרת המעשה המכוער... יבוא התלין וְזֶרֶם הדם הרותח ערב ובֹקר וצהרים!

— עגבנית אני! שגל אני! מעתה אני מוכנה ומזומנה כל רגע לחזור על מעשי! שהרי מה בכך? הרי כזה הוא מעשה עגבנות!...

* * *

וכזה אמנם אפשר היה לחזות מראש. העיקר הוא, שתהא כאן השאיפה, האינסטינקט, החיה הרעה — וסוף השם לבוא. הכנוי ההולם לא יחסר. אם מתוך רשומות העבר, אם מתוך ה„שמות" הבלים של ההיסטוריה יוציאו אותו שוב מאפלה לאור, או שיבדו בעצמם כנוי הראוי לו. וביחוד, בנדון דידן, שכל מעשי הריבולוציונרים שלנו אינם אלא חקוי של קופים לכל הכתוב ורשום בספר „הריבולוציה הצרפתית הראשונה", בודאי שהיו מוכרחים להגיע סוף־סוף לאותו הפרק של זוָעה, שקורין לו „טירור אדום"...

אבל על מקרה אחד בודד אני תמה. אני בבורז'ואזיותי איני יכול להשיג את הפסיכולוגיה של ראש הריפובליקה הפרוליטַרית. איני יכול להשיג, איך הוא יכול במנוחה לקום בכל בֹקר ולשתות את כוס התֵה שלו בבטחה, בזכרו, כי שתי נפשות צעירות נכרתו בימי עלומיהן על שצרמו לו בבשרו בירית אקדח?!...

שתי העלמות, שהתנקשו להמיתו, נדונו למיתה, והוא לא מצא און בנפשו לסלוח להן, להציל את חייהן, בעוד שהוא נשאר חי ובריא!

אמת, שה„טירור האדום" בא להלחם באלה, המתנקשים במשטר האדום, שלֶנין בעצמו הוא סמל לו, הוא התגשמותו. אולם השקפה זו עליו, על ראש הריפובליקה הפרוליטרית, כעל דגל, כעל אנדרטא ריבולוציונית, מחויבה היא לכל פרוליטרי, לכל ריבולוציונר, אבל לא לו. הוא, לנין בעצמו, הלא צריך להרגיש קצת גם באישיותו הפרטית, הלא הוא צריך להרגיש, כי במקצת גם אדם הוא, בשר־ודם; הוא בעצמו הלא אינו צריך להבליע את אישיותו במשטר, בשלטון!...

אדם חי, כשהוא לעצמו, לא דגל הוא ולא פסל, ואיך יוכל נשא את המחשבה מדי זכרו יום יום, כי עליו נרצחו נפשות אדם?!...

ואפילו העריצים היותר אכזרים היו נוהגים להעביר את עונש המות מעל ראשי המתנקשים בהם, אם מעשה ההתנקשות לא גרם להם פצע, שחייהם תלוים בו...

והעריצים האלה הלא גם הם היו בשעתם סמל של משטר ידוע, התגשמותה של ממשלה קבועה!

והלא סוף־סוף הפצע נעשה בבשרו של בן־תמותה ולא במשטר ולא בממשלה!

אולם לנין אוכל ושותה וישן במנוחה ולא חל ולא מרגיש, שעל הצרימה שבבשרו, שכבר העלתה ארוכה, נרצחו שתי נפשות צעירות — — —

זוהי הפסיכולוגיה של ראש הפרוליטריון.

ישראל, שהאמין באל האחד, שהוא אלהיו, אשר בחר בו ורק בו, ובשביל אמונתו זו היה נוהג להכות בהמתו את אויביו, אשר לא הכירו באל אמת, ואשר גם האל האמת לא חפץ בם, כי על־כן רשעים הם ופושעים הם ואלהיהם אלהי רשע ופשע הם, אשר רק כרת יִכָּרתו כעמיהם העובדים להם...

והמרקסיסמוס הולך גם הוא בדרך זה. הקלַסה הפרוליטרית הנבחרה היא האחת, אשר זכות־הקיום לה בארץ; ויתר הקלַסות, אשר גזרה עלירן ההיסטוריה כליה, אחת דתן להיות נשמדות ומאבדות... והאוטוריטות של אותן הקלַסות, כמו האלים של העמים הרשעים, אוטוריטות קלסיות הן, שאין כל צורך להזקק להן; תורתן הבל, בורגנית, פרי הפסיכולוגיה הבורגנית היא...

ואמנם השפעת הגזע על מרקס ותורתו גדולה מכפי ששער מרקס בעצמו, ואפשר שמשום זה גדלה גם־כן כל־כך שנאתו לגזעו, שלמרות גאוניותו הכבירה לא יכול האדם הענקי הזה בשום־אפן להשתחרר משעבוד ירושתו — — —

VIII

הטירור האדום.

אל תחשבו, כי כנוי־השם הוא ענין חיצוני לבריות, ענין ממדרגה שניה או גם שלישית. קריאת־השם נחוצה לבריות, כדי שתשמש להן, מצד אחד, במקום הבנתן את עצם הענינים וירידתן לתוך עמקם, ומצד השני, כדי להפיג להן את הפחד, שעל־פי־רוב מפילים עליהן הדברים הכמוסים. כי מכיון שקרא אדם שם לאיזה חזיון חדש, תיכף נחה דעתו ואינו מצטער עוד על אי־ידיעתו אותו. ומכיון שקרא אדם שם לאיזה דבר מבהיל, תיכף הוא מאמין, שעל־ידי־זה העלה אותו למדרגת המאורעות הטבעיים, ולבו אינו נוקפו עוד.

ואף אדם הראשון בגן־עדנו ראשית מעשהו היה לקרא שם לכל בריה ובריה. מַצִּיר אני בנפשי את מוראו העז בכל פעם, שעבור על פניו אחת מן החיות הרעות טורפות, אשר שאגתן אימה ומראיהן בלהה.

אבל אחרי כנותו בשם את כל יצירי־הכח האלה, שבה אליו מנוחתו. „הלא הָרְאֵם הו זה!", „והלא זה הוא הכפיר!", „והלא זה הנחש הבריח הוא — ולמה אפחד מפניו?!..."

וכך הוא מנהג הבריות גם בענינים מוסריים. המרקיזה אַנדרמט ברומַן „מונט־אריאל" של גואי־די־מופַסַן נזדמנה בפונדק אחד עם הצעיר ליאון, שהכניע תיכף את לבה בטוב מראהו ובברק שכלו. לא עברו ימים מועטים והיא נכשלה על ידו בדבר עֲברה. כל אותו הלילה אחרי המעשה המכוער לא יכלה למצֹא מנוח לנפשה ושפכה דמעות כמים ושרטה את בשרה ובזתה את־עצמה: הוי, מה עשיתי! מה נטמאתי! מה בגדתי בבעלי!... עם קריאת התרנגול נזכרה שוב במעשיה עם ליאון וזרם דמעותיה נפתח מחדש. „והלא שגלתו של ליאון אני מעתה, ואיך אראה את פני אישי?!" „שגלתו? עגבניתו? כן, כן, עגבניתו! ומה בכך? מהיום והלאה עגבנית אני ועגבנית אהיה!"... „הא, מה אמרתי: עגבנית?! עגבנית?!..." וסוף־סוף שקטה המרקיזה, כי מצאה את השם הנכון למצבה, וגם יָשנה תיכף שנת שלוה ובטחה... „שגל אני! עגבנית אני!"—כי בעיקר הדבר קשה לו לאדם מצב, שאין לו שם וכנוי, אבל מכיון שמצא לו את שמו הנאה לו, לו יהא גם שם של שגל או עגבנית — ומנוחתו שבה לו...

* * *

על־דבר יריות ושהיטות והריגות „חלמו" מבשרי הגאולה הסוציאליסטית ברוסיה תיכף לריבולוציה האוקטוברית, לריבולוציה של הבולשיביקים. טרוצקי־ברונשטיין, בן ל„עם הנבחר" המתפאר בקנאתו לשפיכת־דמים, אחרי שהוא וחבריו הורידו את הממשלה הזמנית משאתה, דרש בפומבי, כי בקרוב יקימו על „ככר הארמון" בפטרוגרד גילוטינה בשביל „אויבי העם הריבולוציוני". על־דבר מלחמת־דמים בקונטר־ריבולוציונירים דרשו גם כל יתר חברי הועד־הפועל המרכזי, שישב עוד באינסטיטוט הסמולני ומצודתו היתה פרושה על כל ה„אואזיס" הריבולוציוני. ובכל־זאת הדבר לא יצא אל הפעל במשך ירחים רבים. אמנם היו מקרים של הרג ושל רציחה באויבי הבולשיביסמוס.

שהוא מחויב לפרוש מהן, בשעה שהוא עובר אל עניני ההגיון האֶמפיריים ואפילו המיטַפיסיים.

וכשם שאין ההגיון נוגע בעולם הטרַנס־צנדנטאלי, כך אין העולם הטרנסצנדנטאלי עובר את גבולי ההגיון...

אדם הבא לעסוק בענינים הגיוניים מוכרח הוא לקבל את המשפטים ההגיוניים כמו שהם, אם הם מקבילים אל המדות ההגיוניות הקבועות והמוסכמות, או עליו לסתור אותם, אם ימצא אחרי הבחנה ראויה, כי אינם מקבילים אל המדות ההגיוניות, אבל לא לפטול את הורתם ולֵדתם, שבאה שלא מרחם קדוש, כביכול...

התֵיזה המרקסיסטית הרסה, מצד אחד, את הנקודה הכללית, אשר עליה נשען ההגיון האנושי, ושעל־ידה אפשר היה לבני־האדם השונים ומשונים למצא להם לשון אחת ושפה משותפת, ומצד השני נתנה חרב ביד כל בור ועם־הארץ לעמוד על בורותו בגאוה ובבוז נגד כל חוקר המזוין בתורה ובחכמה...

— לא אתוַכח עמך. בורגני אתה או בורגני קטן, ועל־כן גם תורתך היא בורגנית וחכמתך בורגנית קטנה היא....

ומכאן רק פסיעה אחת:

תורתו של זה ריבולוציונית היא, ותורתו של זה קונטר־ריבולוציונית. הסקפתו של זה פרוגרסיבית היא, והשקפתו של זה ריאקציונית — וחסל...

כי מה נקל הוא לכל אכר גס, שבא מן הכפר, לצחק ב„גושפנקאות" ובכנויי שמות, ומה קשה לו להסתגל אל הדיסציפלינה של ההגיון ולבסס את „רצונו" על יסוד משפטים עיוניים!...

*

ואם נתּנה הרשות לעבור בשתיקה על עצם המשפטים ההגיוגיים מבלי להתוַכח עליהם ולשים לב רק אל מקור מחצבתם ואל הורתם ואל לדתם, — אז מי לא יכיר במהלך המחשבות של מַרקס את מוצאו, ולא רק הקלַסי, אלא גם הגזעי...

שהרי דרך זה, לפסול במקום לסתור, להוכיח את צדקתו או את רשעתו של ה א ו מ ר תחת להראות על תקפו או על קלישותו של ה נ א מ ר, — זה הן הוא ההרגל של אנשי גזעו של מרקס מאָז ומעולם...

מאן דאמר זה רשע הוא ובן לעם רָשע ועל־כן כל דבריו דברי הבל ונאצה.

ומאן דאמר זה צדיק הוא ובן ל ע ם נ ב ח ר ועל־כן כל דבריו דברי אלהים חיים!...

שהרי זהו מדרכי אנשים נביאים מאָז ומעולם. גושפנקאות וכנויי שמות במקום חוקי ההגיון של פתגורס ושל סוקרטס ושל אפלטון.

הם לא היה להם מעולם שום צורך בהוכחות ובראיות. הראיה היותר חזקה היתה להם — האומר, מוצאו, עמו, גזעו והיותו נ ב ח ר.

אפשר שלפעמים ובמקרה צודקות היו השקפותיהם בענינים רבים, אבל היסוד, שהיו נשענים עליו, לעולם היה „נבואי" ולא הגיוני.

באפן זה נקל לפסול ולבטל גם את „לוח הכפל" וחוקי ניוטון...

האם אין השקפת „הפסול" ו„הבחירה" הנבואית מדברת גם מגרונו של קרל מרקס?

האם לא את הטמפרמנט הנבואי, האם ל א את השפה הנבואית החודרת אנו מכירים בכל משאיו וחזיונותיו של היהודי הענקי הזה?...

ואפילו בהטפתו ל„יעוד הצדק" של האנושיות, לא משום דרישת הצדק כשהיא עצמה, שהוא דוחה אותה משום ה„אוטופיות" שבה, אלא משום שכך הוא הצווי ההיסטורי, שכך הוא רצון הבורא, מפני ש„כה היה דבר אלהים אלי", — הלא רק האפי הנבואי מבצבץ ממנה...

ועל אחת כמה וכמה, בהשקפתו על הבחירה ההיסטורית של חלק אנושי זה או אחר. ומכאן — גם קריאתו האכזריה ל ה ש מ י ד את החלק החברותי הפסול על־ידי החלק החברותי הנבחר...

* *
*

העמים עובדי האלילים — אומר אוגוסט קונט — כשהיו כובשים בעזרת אלהיהם את שונאיהם, היו מכבדים עם־כל־זה בכבוד אלהים את האלים המנוצחים, שהרי אֵל מנוצח גם־כן אל הוא; ומכיון שהיו מוסיפים לכבד את האל המנוצח, הלא בהכרח שהיו נוהגים כבוד ומעשי רחמנות במדה ידועה גם באויביהם, שהכריעו אותם; עד שבא

VII

עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי...

על שלשה פשעי המרקסיסמוס, ועל ארבעה לא יִסָּלַח לו לעולם...

על אמרו:

— „אל תתוַכחו עמנו... האידיאות שלכם הן גופן תוצאות היחוסים האינדו־סטריאליים והרכושיים הבורגנים, כמו שהמשפט שלכם אינו אלא תולדות רצון הקלַסה שלכם, שהועלה למדרגה של חוק, — חרצון, שתָּכנו טבוע בתנאי החיים החמריים של הקלַסה שלכם...."

הדברים האלה, ששמשו יסוד להנחה, שהולכת ומתפשטת עתה בין הדברנים של יושבי קרנות, כי ה„פסיכולוגיה הקלַסית" היא אֵם כל ההשקפות על החיים השונות, המתהלכות בין החברה...

אל תתוַכחו עמנו... אתם לא תבינו את דברינו... הרצון הקלַסי שלכם כעין תבלול הוא בעינכם ובמוחכם... ההוכחות שלכם, הראיות שלכם אינן אומרות כלום, אינן שוות כלום... אין לנו צורך גם לעַיֵּן בהן, אין לנו צורך גם לסתור אותן... אנו מוסרים מודעה למפרע: הנחותינו אנו פרו־ליטריות הן, והנחותיכם שלכם בורגניות הן... הנחותינו שלנו אמתיות הן, לא מפני שיסודותיהן ההגיוניים בדוקים ומנוסים יותר מהנחותיכם, אלא מפני שהן נובעות מעומק רצונה של הקלַסה הנבחרה אשר לה העתיד...

אל תתוַכחו עמנו.... השקפותיכם הן תולדות הרצון של הקלסה שלכם, והשקפותינו אנו הן תולדות הרצון של הקלסה שלנו — שני עולמות שונים וזרים איש לאחיו...

וכי אין אתם רואים, כי בדברים אלו קִעקע המרקסיסמוס את כל בירת ההגיון?...

תחת המשא־ומתן ההגיוני הכניס את הבטול: אין כל צורך לסתור את דבריו של המתנגד, בשעה שאפשר לבטל אותם על־ידי הטלת פסול בו בעצמו... מקולל הוא ומתועב ועתיד הוא לשוב לתוהו ובוהו על־ידי ההיסטוריה, ובכן הלא גם רעיונותיו הבל...

תחת מדות העיון, תחת ההיקשים, הסילוגיסמים, הבאים לברר את עצם הויכוח ההגיוני, הכניס המרקסיסמוס אל גבול המחשבה את ה„גושפנקא", את החותם שהוא מדביק אל מצח המתוַכחים...

דברי פלוני נכונים, מפני שאומרם... פרוליטרי הוא; דברי אלמוני בטלים, מפני שאומרם.... בורגני הוא או מה שקשה מזה: בורגני קטן הוא...

ותו לא מידי!

אמנם כל מבול וכל פרץ וולקַני וכל פולמוס של קלגסים פראים לא גרמו לחורבן, כזה שגרמה התֵּיזה המרקסיסטית הזאת: שהרי כל אלה לא נגעו לרעה אלא ביצירי ההגיון והמחשבה של האדם בלבד, וזו ערערה את יסודות ההגיון עצמו...

* *
*

וכי כופר אני במציאות היסוד הפסיכולוגי מאחרי מכתן הכרתנו? בודאי שהכרתנו מורכבת מחלקים רבים, שמרביתם בלתי ברורים ומחוָּרים לנו מצד התהוותם וצמיחתם, ובין החלקים האלה תופסת מקום ידוע גם שַׁיכתנו למעמד זה או אחר, גם הרגלנו, גם ירושת הדמים, גם הטמפֶּרמנט, גם פעולת האקלים ועוד השפעות כאלה לרוב, שראשיתן תאבד בערפלי העבר הרחוק....

אבל בשעת האופּרציה העיונית צריך האדם לקבל את מהלך ההגיון כמו שהוא, מבלי לנתחו ולהפרידו ולהתחקות אחרי שרשיו הראשונים, שאלמלי כן אין שום מחשבה פוריה בעולם...

אפשר שֶׁיִּמָּצֵא מי שיאמר, שגם כללי הקוים המקבילים לא הגיע אבקלידס אליהם אלא מחמת שַׁיכותו לגזע הארִי בכלל או למשפחה היונית בפרט, וזהו שגרם לו להרגיש באֹפן מיוחד את עניני הפרספקטיבה על־פני השטח, ובכן אין הכללים הללו נעשים חובה לכל הגזעים ולכל השבטים בכל חלקי העולם?...

אפשר שליושבי מַרס, המחוננים מאת הטבע בחוש ששי, או שגלוי להם כוד המדה הרביעית, אין כללי הפיסיקה שלנו או כללי ההנדסה שלנו משמשים כלום...

אבל ספקות כאלה אין בכחם אלא להביא אותנו אל העוֹלם הטרַנסצֶנדֶנטי; ובודאי שרשות לכל אדם להגות ולעסוק בשאלות העומדות מעבר למפתן ההכרה כשהן לעצמן, ככל העולה על רוחו, אלא

אהבה והבטחות והשבעות, ככל מה שאמרה לו הנערה, וחתם את המכתב בשמה, מאחר שהיא בעצמה לא ידעה קרוא וכתוב.

לאחר ימים מעטים באה אליו נערה זו שנית ובקשה ממנו, שיכתוב בשבילה מכתב שני. אבל תחת אשר תקריא לו מכתב לבוליס בשמה כמו בפעם הראשונה, התחילה להקריא לו מכתב אליה לעצמה. מאת... בוליס חתנה!... הוא הוציא את עטו מידו והתחיל תמה: — הא כיצד?! — אפשר לכלה לכתוב מכתבים לחתנה, אבל... מאי האי?...

— בעיקר הדבר — השיבה הבתולה הנכלמה — אין לי בעולם שום בוליס ושום חתן ושום בחיר־לב. בתולת־הרחוב אני, ומי יבחר בי לו לאשה?!... אלא שאי־אפשר לי — האלהים רואה ללבבי! — אי־אפשר לבתולה זקנה וגלמודה כמוני לחיות בעולם מבלי שתהיה נפשה קשורה אל נפש אוהבת, אל „בחיר־לב" ואל חתן, — ועל־כן בדיתי לי אותו מלבי, ואני באה עמו, עם בוליס זה שבדמיוני, בחליפות־מכתבים, כמו שנוהגות יתר הבתולות, שיש להן חתנים ממש ואוהבים ממש... ואלמלא בדותא נעימה זו וחליפות־מכתבים מענגת זו, לא היה שום טעם לחיי והייתי בוחרת במות... חיים של זונות בלות! הוי, כמה מרים הם בלי הבדותות והדמיונות על־דבר חתנים ואוהבים אמתים, שאנו שוגות בהם בחדרינו הנרפשים בין שכור נתעב אחד לשכור נתעב שני!...

* * *

כמובן, שאין אדם ממנו מחויב להלחם בבדותיהן הנעימות ובדמיונותיהן היפים של נערות־הרחוב האומללות...

אבל התבוננו אל כל הנעשה מכבר והנעשה גם היום וראיתם, כי רבים וכן שלמים בחברת האדם עושים כמעשה הבתולה הבלה הזאת.

האחד אי־אפשר לו לחיות בלי אלהים, והוא מחליט בלבו, ש„צריך לבדות אותו מן הלב, אם איננו במציאות"...

השני איננו מוצא לו מנוחה בעולם בלי „מיטודה היסטורית", והוא בא ומתקנה מהרהורי לבו...

והשלישי חייו אינם חיים מבלי אידיאל סוציאלי, והוא בא ובורא אותו מ„רוח בטנו"...

האם יש ללעוג לאותה הבריה העלובה, הקובלת על מזלה הרע, שחָשך ממנה חתן ובחיר־לב?

האם יש להתל באלו, שאינם מוצאים טעם לחייהם בלי מציאות האלהים?

האם יש להתלוצץ באלו, שכל קיומם תלוי ב„מיטודה היסטורית"?

האם יש למלאות הפה שחוק לאלו, שנשמתם מדוכדכת מבלי אידיאל סוציאלי?...

ובודאי שהרשות לכל בתולה עלובה להרות ולהגות לה חתן מלבה; ובודאי שהרשות לכל אדם לבדות לו אלהים, מיטודה היסטורית ואידיאל סוציאלי, ככל אות נפשו...

אם דבר זה יכול להניח את דעתם, כמובן.

אבל במה דברים אמורים, — אם הם אינם מוציאים את חזיונותיהם ובדותותיהם מגדר הרהורי־הלב ומגדר שעשועי־הדמיון. אולם אוי להם, אם הם באים לבנות את חייהם הפרטים על־פי החזון שבדו מלבם. ואוי לנו אם אנו נותנים להם לבנות את חיי־הכלל על־פי דמיונותיהם!...

אם רעה ומרה היא המציאות בלי „בוליס", בלי אלהים, בלי מיטודה, בלי אידיאל, הלא רק נקלקל אותה על־ידי פרכוס כוזב וכחל שוא...

נניח ל„בתולות הבלות" את חתניהן שבדמיונן; מי שהיא צעירה ויפה ומכירה את ערכה ומכבדת את עצמה, גם את בדידותה ויגונה תשא בגאון ובקומה זקופה מבלי גנבת דעת עצמה...

* * *

ועוד גדולה מזו: רגש הבדידות והיגון והצורך הכביר בבחיר־לב, ואפילו בדוי, זר הוא בעיקרו לנפש רעננה, כל־זמן שהיא מלאה לח וכח פורה, הנובע ממקורה הפנימי שלה...

גראף בינזיאוחוב ולוין, סעָקרים הם מטבעם, — כדי להנצל מיסורי הספקות של המלט הוכרחו לבדות להם אלהים, שלא הרגישו בו מעולם, בעוד שנשותיהם נאטאשה וקיטה מצאו להן את תכליתן בילדיהן, שילדו, ובהתוליהן, שתתלו אותם בהם...

אחרי שההונים כבשו את רומא ועשו בה ככל העולה על לבם התמים והצנוע, הלא גם הם לא נשארו על מקומם, כיתד מבלי להזיח.

גם רוחם רוח אנוש הוא ועל־פי טבעו שונא הוא את המנוחה ואת המרגוע וביחוד את... מ צ ב ה א ש ר...

וסוף־סוף גם בלבם מתגנבים מאויים, משאלות ודרישות...

אלא שאחרי כל החורבנות שנעשו וכל ההשמדות שהשמידו הלא מוכרחים הם לשוב על עקבות הדורות שקדמום ולבנות מחדש, את אשר נבנה אלפי שנים לפניהם ואשר רק על־ידיהם נהרס... ובין כך וכך ומהלך החיים יפסק למשך עדן ועדנים...

ואם קבלה היא, שזהו ענין של פטליות, שגזרה היא מלפני היוצר ואין לשנותה — נקבלה. — אבל בכל־אפן הלא הרשות בידנו לקבול ולהריע על הגזרה הרעה, ולא להצדיקה. הלא הרשות בידנו לצעוק מעצמת הכרתנו המכאיבה על העריצות של החוק הזה, ובשום פנים אין אנו רשאים ללמד זכות עליו.

ולמה אפוא יבואו הטולסטויים שבכל דור ודור, שלא די שהם מצדיקים עלינו את הדין, אלא שהם גם מסיתים בנו בעצמם את הקרטייבים, את ההונים ואת הגוטים המזרחיים, — אם משום ההשקפה המוסרית, או משום תכלית האשר, או משום דרישות הצדק והישר?...

* *
*

ואלו היו הקרטייבים חיים את חייהם „הפשוטים, הצנועים והתמימים", נעדרי המאויים והדרישות, בינם לבין עצמם, במדברותיהם, בבִצותיהם ובעדריהם, — החרשנו. אבל הלא הם, אלה הצנועים והתמימים והענָוים, באים לכפות גם ע ל י נ ו הר כגיגית; הלא הם באים ללמד אותנו, לשלוט בנו, לשפוך את רוחם עלינו על־כרחנו!

ורק על זה אנו מתרעמים!....

כי מה נוכל לצפות מאותם הצנועים והענָוים, שבעיקר הדבר די להם (לעת־עתה, כמובן!) בעולמם בסיר של כרוב חמיץ ואגם־מים נרפש?.... שמשטח הארץ, הצר לרוח האדם המכותה, מיותרים בשבילם תשעה חלקים ממנו, שאינם מסוגלים לזריעת ירקות, אלא להסתכלות של יופי; שממספר המאורות, המצומצם ודל בשביל נשמה כמהה, נכונים הם לכבות תשעה חלקים מהם, כדי שלא יסמאו את „העין הבריאה"; שמכל המסלות והדרכים ואמצעי התנועה, שעמלו בהם בני האדם במשך דורות, שמכל ההמצאות המחוכמות לפלס נתיב ברחבי היבשה, בעמקי הים ובגבהי הרקיע, — עתידים הם להותיר לנו לפליטה רק את העגלה הצרה והקטנה ואת ארח־החלקלקות המוביל מן הכפר אל העירה הקרובה ואל בית־הרחים הקרוב ואל בית־התפלה הקרוב!...

שמא לא כך הוא דבר זה? שמא ממעטים אנו את דמותם ואת ערכם של הקרטייבים, שהגיעו עתה לשררה? שמא נאמין לאלה, הנבאים בשמם והמבטיחים לנו עכשיו מעל כל במת־עם, כי קרטייב ובניו באים בכונה טובה רק לבנות ולתקן ולכפר ולשכלל את אשר עוו בעלי־השלטון הקודמים?...

אבל מי יבוא להטיל ספק בכשרונו הכביר של טולסטוי לחדור אל נבכי הנפש, וביחוד אל נבכי נפש בני עמו?!...

ואם הוא פרש לפנינו כשמלה את נפש קרטייב, את נטיותיה ושאיפותיה, מי זה אפוא יהרהר אחריו?...

ואם טולסטוי הראה לנו, לא לגנות, אלא לשבח, עד כמה שקרטייב, לפי רוחו וטבעו, שונא את כל קניני החיים הקולטורים של האנושיות, — מי זה יחלוק עליו?!...

ואם ימָצא איזה עז־מצח, שיחלוק על ראש פסיכולוגי זמננו, מי זה יאמין לו?...

הלא העובדות שלעינינו יבואו ויטפחו על פניו!— — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

ורק על זה אנו מתרעמים — — — —

VI

בְדוּתות.

אחד מגבוריו של מקסים גורקי מספר, שפעם אחת נכנסה אליו בתולה אחת מבתולות־השוק ובקשה ממנו לכתוב בשמה ומפיה מכתב ל ב ו ל י ס, לחתנה בחיר־לבה, היושב באחת העירות הנדחות שבארץ רוסיה. המכּר נענה לבקשתה, ישב וכתב ל ב ו ל י ס מכתב מלא דברי חבה וכנויי

V

קַרַטַיֵב וממשלתו.

עשר החיים, שפע גוָניהם והתפתחות כחותיהם הפוטנציאליים באים לרגלי רבוי דרישותיו, משאלותיו וצרכיו המפותחים של האדם. —

ומכיון שכך, הלא ברור: אם החיים היו מלאים אותם הטפוסים החיוביים, שטולסטוי והדומים לו מציגים לנו למופת, כמו קרטייב ובני כפרו, שאין להם כלום ושאינם צריכים לכלום, שמשאלותיהם אינן גדולות יותר ממשאלות הכנה הזוחלת על־גבי כתנתם, מבלי שתעורר בקרבם אפילו את הרצון לזרקה מעליהם, — בהכרח שזרם החיים יעצור מלשטוף והחיים יקפאו ויקרשו.

אמנם אפשר שהקרטייבים הללו ימצאו קורת־רוח במצב חיים שכזה, אפשר שיחשבו את עצמם למאושרים, אפשר שיהיו מאושרים ממנו, מכם, מנפוליון, מאדיסון וכדומה.

אבל מה בכך? וכי באמת נברא העולם רק כדי לעשות קורת־רוח לקרטייב ולכניו הרומשות בו?

אמנם אפשר שהקרטייבים הללו הם גם שלומי־המדות ביותר; אפשר שמנקודת השקפת המוסר הידועה יהיו עולים עלי ועליכם, על פושקין, על בירון, על שקספיר ועל הרמב״ם.

אבל מה בכך? וכי באמת נברא העולם רק כדי להפרות קרטייבים תמימי־לב ויראי־אלהים שאינם נוגעים לרעה אפילו בכנה הרומשת עליהם?!...

והאלהים נטע בלבנו גם את הטוב וגם את הרע, כי כזה גם זה מעורר ומגרה את סקרנותו של האדם, כי כזה גם זה מניע את האדם ומכריחו לדרוש מאת החיים יותר ויותר, לבקש, לחפש, לחתור ולמצא את הספון עמוק בחיקם.

והרי מניה ומניה מסתַיע מלתא: על האדם לפַתח את ההויה, לחדש ולהמשיך את המעשים שביצירה ולהעשות שותף למעשי בראשית..

* *
*

ואף־על־פי־כן: בכל פעם ופעם כשתגיע איזו תקופה לנקודה גבוהה של התפתחות מא ייה ומשאלותיה וכשמגיעה ידה גם למלאות כמעט חצי מאוַייה ומשאלותיה, — באים אלה הקרטייבים הצנועים והתמימים, שחסים מטבעם ומטובם גם על ביצי־כנים, ומשמידים את כל הבולט ממדת גבהם ומכלים את כל העודף מכדי צרכיהם המצומצמים...

וכי באמת מה צורך היה להונים ולגוטים המזרחיים בטירות, במגדלים, בארמנות ובמזרקי־המים, שמצאו ברומא העתיקה וברובי בנוחיה?...

ולמה יהיה צורך בם גם לאחרים?...

איזה אנטוניוס, או איזה יוסטיניאנוס נוהג בעצמו מעשה שררות והוא ישן על־גבי מצעות של כרים וכסתות ומשתמש לאכילתו בכפות־כסף ובמזלגות־כסף!

ולמה לא יהיו כאותם ההונים, המסתפקים במועט וישנים על־גבי אוכף־הסוס ובולעים בשר חי, שהם קורעים מעל־גבי הנבלה באצבעותיהם ביחד עם עורה?!...

בעיקר הדבר: עַולה אתם עושים עם ההונים, אם אתם חושבים, שבאו לאירופה מערבות הציה רק כדי להרוס, ולא כדי ללמד לחניכי הקולטורה הרומית והיונית קצת קולטורה מדברית משלהם!

אמנם הם באו להוכיח לבני האדם האירופיים המפונקים, שחוטאים הם במותרות; שלשם ספוק צרכיו ההכרחיים של האדם די גם בחלק העשירי מכל הנמצא ברשותו...

למה לו לאדם מזרקות מים זכים, בשעה שאפשר לו ללקק מכל בִצה ומכל אגם?

ועל אחת כמה וכמה שמיותרות הן כל אותן הביבליותיקות המלאות ספרים וכל אותן האנדרטות והתמונות המזינות את העין הדקה ואת הטעם החולני משום פנוקו הנפרז!...

ולא רק שמיותרות הן, אלא שגם מרבות חטא, מרבות דאגה, מרבות מאוַיים ושאיפות, כמים מלוחים המרבים את הצמאון...

וסוף־סוף — מיד השטן כל אלה באו לנו...

וההונים שוטמים הם לשטן, והם מבערים את כל השַיך לו בלי־רחם!...

והחיים נחשפים עד היסוד, כגזע העץ שכרסמוהו חזירי היער.

* *
*

ואולם נטית האדם לשאוף ולבנות עושה את שלה.

בכל ענפי החיים, המדע, השירה והאמנות.

אולם האִגוד הלאומי הולך ומִדלדל בקרב הימים. ויש שגם צרה חדשה כללית לאומית לא תועיל עוד להדק את הקשר. מפני מה? משום מה? — מי יגלה לנו את תעלומות התולדה ודרכיה?!

כעבור ימים ושנים והנה בחומת האומה היונית נבעה הפרץ. החוליות התפרקו, הקֶשר הלאומי נפתח כלו. אספרטה הזדַינה נגד אַתּוּנה אחותה; אולם גם אספרטה נגפה עד־מהרה לפני ביאוטיה, וביאוטיה נכנעה לפני מקדוניה ולפני פיליפוס מלכה הצעיר.

וכי אפשר להעלות על הדעת, כי מקדוניה הצעירה, הפראית, הנזונה מן הפרורים, שלקטה תחת שלחן יון העתיקה, תבלע את אחותה הבכירה? או כי פיליפוס הצעיר יכה חרם את גבורי המלחמה הנודעים, את המילטיאדים, הדימיסטוקלים, האלקביאדים ואת הלינזארים?!...

ברור הדבר, כי פיליפוס מצא לפניו גולם לאומי מת, שהיה מוטל בראשי־דרכים וחכה לקֻברן, שיבוא ויסתום עליו את הגולל.

* *

וכי לא כאלה הן תולדות כל העמים, שצצים ונובלים על־פני האדמה משׁשת ימי בראשית?...

וכי לא כאלה הן תולדות העם הרוסי, זה החלל החדש המוטל לפנינו?...

השבטים הרבים הזרים איש לרעהו ממשפחות הסלָוים, הפינים, המונגולים והטורקמינים קרבו אחד אל אחד קימעא קימעא מפני סכנת הפולובצים, הכוזרים, הטטרים ועוד, עד שבמשך הימים כבר נגלו לפנינו בתור אומה מיוחדה, האומה הרוסית, שחותמה המיוחד, שהטביעו עליה מאורעות־חייה, כבר נכר בציצים הראשונים של היצירה הפיוטית הלאומית שלה, — באפוס הרוסי.

המלחמות התכופות עם שוֶידיה וטורקיה קשרו את שבטיה הרבים בקשר עוד יותר אמיץ, קשר של דמים שותתים בלי־הרף לשם הגנה על הארץ; ואפילו את אלה, שנספחו אליה במשך הימים, גם אחרי היותה כבר לאומה מסוימה בהיקפה ובגבולותיה, כמו צאצאי הטטרים, הבילורוסים. ובאותה שעה מתחילה היצירה הקולטורית הלאומית, שראשית צמיחתה באה בימי פטר הגדול, אחרי תום מלחמת רוסיה נגד „קרל הגדול", ועצם הפרחתה חל בימי פושקין ואילך, בהרפא העם הרוסי מן המכות אשר הוכה בימי נפוליון.

אולם עכשיו נתמזמז שוב קשר הדמים בין דלקי העם הרוסי, נתפרקו החוליות, נתדלדלו האברים ונפזרו העצמות. בודאי שחזיון זה הוא חזיון קורע לב. בודאי שתכאב הנפש למראה גסיכתו של ענק. אבל מי אשם בזה, שהמלחמה הכבירה האחרונה לא עזרה להתחברות יותר מהודקה בין אברי האומה, כמו שהיו גורמות לזה המלחמות הקודמות, שהיתה עורכת בתקופות שונות, אלא להפך, עוד הועילה במדה ידועה לדלדול רוחם של בניה?...

הפטיש, שעד עתה היה פוגע בברזל־עשת ומחסמו, מצא הפעם ברדתו רק לוח של זכוכית ונפץ אותו!...

מתי ובאיזה אֹפן ובשביל מה קרה האסון לבני רוסיה, שקשר לאומיותם נפתח וההכרה הלאומית נטשטשה ונעשתה קלושה אצלם?...

כאמור, זהו סוד תולדותיו של כל עם ועם, ואין לנו הרשות להסתכל במופלא ממנו. אבל יש להוסיף, כי חורבן העמים בא בשני דרכים. יש שהקשר הלאומי עדַין מהודק כראוי, אלא שמסבות חיצוניות ופנימיות היסטוריות כבר קפצה הזקנה על האומה והתחילה הדיגֶנֶרציה האישית, הפרטית בין בניה, המובילה סוף־סוף גם אל הדיגנרציה הכללית של כל האומה, כזו שאנו רואים עתה בצרפת. ויש, לאידך גיסא, שאישי האומה לפרטיהם עדַין מלאים לֵח עלומים ורעננות, אלא שאין הם חשים בקרבם עוד את קרבותם ההיסטורית זה אל זה, והחבילה הלאומית נתפרדה.

הכח האינדיבידואלי, הדוחה תמיד את הפרט הלאה מן המרכז של האומה, גבר על הכח הקוליקטיבי המושך אותו תמיד אל מרכזה, ובאֹפן זה הלא הקטסטרופה הרוסית היתה מחויבה...

עוג מלך הבשן שמת וגררוהו העכברים!...

הנמנע הוא, שלא יראו בעצמם את ההבדל שבין המאורעות ברוסיה בתקופות הנזכרות ובין המאורעות שבימינו. אמת, שגדול היה השממון וההרס ברוסיה ב„ימי המבוכה", בימים שבין סוף ממשלת ה„רוריקאים" וראשית ממשלת הרומנובים; הפולנים והליטאים עשו בה שמות מבחוץ, וגדודי ה„גנבים" של „המושלים מעצמם" סרקו את בשרה במסרקות של ברזל מבפנים, — אבל הלא כל זה לא היה אלא „חורבן הארץ", שאפשר היה לרפאותו, כל־עוד שהעם בעצמו היה חי, כל־עוד שהעם בעצמו לא חרב. — בא מינין, בא פוז'רסקי, בא ניק־טא רומנוב, ואספו תחת דגלם את כל אנשי רוסיה, החולים על שבר ארצם, ורפאוה מחורבנה... והוא הדין בנוגע למצב רוסיה האיום, אחרי שהכה אותה חרם קרל השנים־עשר מלך שוידיה. העם לא הוכה לרסיסים, הוא לא נחלק חוליות חוליות, אלא להפך, הצרות, שבאו על הארץ לרגלי המפלה, אחדו וחברו את החוליות והדקו אותן אחת לאחת והוסיפו להן חוזק, „כפטיש זה המכה על ברזל־עשת שמחסמו ומחלימו", כדברי פושקין על־אודות התקופה ההיא, והנקל היה לפטר הגדול להקים עד־מהרה את הריסות הארץ.

משאין כן המצב ברוסיה עכשיו. חורבן העם, התפוררותו, התנוונותו והתפרדותו לאברים מדולדלים ונפזרים קדמו לחורבן הארץ, ביחוד, לחורבן מרכז־הארץ ודלדולו, והוא בא לו הפעם לא מידי אויב עז מבחוץ, כי אם מבפנים, בלי כל גורם חיצוני, כאילו הרקיב מקום הקשר הפנימי מעצמו, וממילא התפרקו חוליותיו ונפזרו עצמותיו.

וכאן באים אלה, הרואים תמיד רק את הנגלה, רק את אחרית כל מאורע בהתגלותו לעין, ואינם רואים את הטמיר והספון, את תחלת כל מאורע בהרקמו במחשך, — והם מורים באצבע:

„מקום הקשר הפנימי הרקיב מעצמו, וממילא התפרקו חוליותיו ונפזרו עצמותיו" — הא כיצד?... הביטו, הביטו, שימו עינכם: הרי פלוני, הרי אלמוני, הרי נוכל זה משלנו והרי נוכל זה משלכם. וכי אינכם רואים את רשומי מלתעותיהם על העור הדק המחבר את האברים שלא יתפרדו?... העיני האנשים תנקרו?!... האם לא אלה המכרסמים אשמים בנקירת ההדוק שבין החוליות?!...

אומללים, מרוב צערם על עמם הגווע שכחו את האמת הפשוטה והמפורסמת:

„תינוק חי ומוטל בעריסה אינו טעון שמירה" מפני החיות הקטנות, אבל „ע ו ג מ ל ך ה ב ש ן ש מ ת — ג ר ר ו ה ו ה ע כ ב ר י ם"....

והשאלה הנוראה עומדת בעינה:

— ה י מ ו ת ג ו י י ו ם א ח ד?

* *
*

כן, גוי לא ימות ביום אחד, כשם שגוי לא יולד ביום אחד. מיתתו של גוי כמו לדתו באה מעצמה פורתא פורתא, — אויב וכל פגע מבחוץ לא ימית עם.

אדרבא, ה צ ר ו ת ה מ ת ר ג ש ו ת מ ב ח ו ץ ע ל א י ז ה צ ב ו ר ש ל פ ר ט י ם ב ו ד ד י ם, שאין כל קשר תולדתי ופסיכולוגי ביניהם, אלא שבמקרה יושבים הם במקום א ח ד ונכנעים לגורל אחד, הן הן שיוצרות את החבור הראשון המאחדם ומאגדם ולבסוף עושה אותם לגוף אחד, לאורגניסמוס שלם, שקורין לו עם, גוי או אומה.... הסימן הראשון של התארגנות של צבור כזה בתור אומה היא ראשית היצירה הקולטורית, שהוא מתחיל יוצר.

שהרי רק משפחות בודדות ושבטים זרים זה לזה באו מתחלה אל איי יון העתיקים לשבת שם, מהם היו יוצאי אסיה הקטנה ומהם יוצאי אפריקה ועוד, כמו בני־קדמס ובני דנאי, שהתבוללו בפלסגים, יושבי הארץ מקדם קדמתה, ורק מלחמת טרויה, זאת הצרה הכללית, שסבתה היתה בודאי יותר עמוקה והשפעתה יותר גדולה, מכפי שאפשר לשער על־פי האגדה הטרויינית, — רק היא שחברה את כל החלק הגדול של היסודות הבודדים והזרים זה לזה לחטיבה אחת שלמה ומיוחדה, ומאותה שעה מתחילה היצירה היונית הלאומית להכות גלים והיא מתגלית בשירים ובחזיונות של העם היוני, שהתגשם בשעתו בהומירוס.

ואחרי מלחמת טרויה קפץ עליהם רגזה של מלכות פרס, שתוצאותיו היתה התקרבות עוד יותר גדולה מבראשונה בין כל חלקי העם היוני והתמזגות כל נטיות הרוח השונות של השבטים והקבוצים הבודדים, שגרמו לדור שכלו יצירה, שכלו התפתחות

איסידור לוּר.

מן הסער.

IV

„עם כי יחרב“.

לא אנו בלבד, אנו היהודים היושבים בארץ רוסיה, צופים בעינים פקוחות ובלבבות פקוחים אל כל המהפכות והתמורות והמעשים המבהילים, שנעשים בארץ זו; לא אנו בלבד, שכל המהפכות והתמורות שבארץ שַׁיכות במדה גדולה גם לנו ונוגעות גם בנו, כמו שהמהפכות והתמורות המתחוללות בים ובאניה מתיחסות במדה גדולה גם לנוסעים בנתיבות אותם המים העזים, — לא אנו בלבד מסתכלים היטב בכל לבבנו אל כל הנעשה עתה באותה מדינה ענקית, שלפנים קראו לה רוסיה, — אלא גם כל אנשי העולם, מתושבי מרכז אירופה ועד בני היינקים ועד יושבי אפריקה, לא יגרעו עינם אף רגע מכל המתחולל עתה בחלקו של כדור הארץ היותר חשוב לפי מדת רחבו וארכו, שראשו תומך בים הקרח וסופו טובל בים השחור...

ואפילו כלי־התותח הרועשים עתה בכל חלקי העולם אינם יכולים להסיח את דעת כל העמים הנאורים ממהלך הענינים ברוסיה...

אולם אין שום ספק, שהמאורע החשוב ביותר, „ההיסטורי“ ביותר ומרגיז ביותר בין כל המעשים והחליפות שעברו על רוסיה, הוא — התפוררות העם הרוסי לאברים בודדים.

אפסותו החטופה של עם תקיף בן מאתים מיליונים היא מחרידה ומבהילה יותר־מכל נכיונות הנציונליזציה והסוציאליזציה והפֶּדֶרַליזציה, אשר הריבולוציונרים מנסים לעשות על־גבי גויתו של הענק הנופל.

ה י מ ו ת ג ו י י ו ם א ח ד? — כך תמהים כל הרואים את הגוף הגדול השוכב למעצבה.

ויש שרוצים לראות בהעדר הנשימה של הגוי הענק רק מצב של חולשה לרגע, שאפשר שבאה לו מפני השנוי הפתאומי בחייו הפנימים לרגלי הריבולוציה, כאותה החולשה שתקפה את שמשון הגבור, מפני שגזזו את שערו שהסכין והאמין בסגולותיו, ואולי עוד יש תקוה כי כחו ישוב אליו, כשראשו יעלה מחלפות חדשות, שיסכין גם להן ויאמין גם בסגולותן...

והא ראיה: תחית העם הרוסי אחרי „ימי המבוכה“ במאה הי“ז, ותקומת העם הרוסי אחרי מפלתו ב„ימי השוידים“...

מ י י ת ן ו ה י ה! שהרי כמה תקוות טובות תלתה כל האנושיות הנאורה בעם זה, שהקים מקרבו את פושקין, את טולסטוי, את דוסטוייבסקי ואת טורגניוב, ביחוד אחרי שנתק מעל זרועותיו ומעל צוארו את על העריצים, שחסמו בעד כח יצירתו להתפרץ החוצה, כשערי הברזל שסוגרים את הדרך בעד הגלים...

אבל כשאנו מקשיבים לקול המנחמים באזנים קשובות, אנו שומעים את צלצלי הפחד והיאוש והספק העולים מדבריהם.

כנראה, אין הם בעצמם מאמינים ביותר בתנחומות; שהם מטיפים. ואמנם הלא מן

מִתְּקוּפָה לִתְקוּפָה

Ungarn") Jüdische Tragödie in fünf Aufzügen von Arnold Zweig. Leipzig, Kurt Wolff Verlag, 1918.

רנולד צְוַיג קבל על־עצמו הפעם תפקיד קשה עד־מאד — ליצור דרַמה מן האפס. הוא אמר גם־כן לחזות לנו חזון־תוגה בדבר שאינו אלא חזון־שָוְא. יש דברים המביאים יסורים וחבלי־מות — וגם מות — על גוי ועל אדם יחד, ובכל־זאת אין בהם כדי לעורר תוגה (קרני ההוד של היגון לא נתנו לכל פנים ולכל דבר!). גם העלילה הבזויה, עלילת הדם, בכל תולדותיה הרעות ותוצאותיה הקשות, אין בה משום חזון־תוגה. אין בה אפילו משום דרַמה. היא, פשוט, אפס. אין בֵינה ולא־כלום אלא „חלל". וכשאמר צְוַיג לעורר את רגשותינו על „חלל" זה, לא מצא לו אפוא דרך אחרת כי־אם למלא את החלל הריק תֹכֶן איזה שיהיה, והנה עורר משנת־העולם את יצחק אבינו (את „הבן הנעקד") ואת אליהו הנביא ואת נח (שממנו „נפרדו הגוים בארץ אחרי המבול") ואת הֶבל ואת רבי עקיבא ואת רבי ישראל בעש"ט, ולהבדיל, את המומר פֶפֶרקוֹרן, ויבוא גם השטן להתיַצב בתוכם, והנה „קול אלהים" מדבר אליו...

לאחינו המערביים, ביחוד לאלה הכותבים גרמנית, יש חולשה קטנה — להמתיק את הדברים ב„סוד". מחבבים הם את הפלא. ובאמת אין בזה כל פלא. הן כל ההויה היהודית שלהם היא לעת־עתה אפילו לטובים ומתוקנים שבהם דבר־פלא, סוד. יש שאחד מהם מבַטא, למשל, שֵם עברי ככתבו באותיות גוֹטיות והנה רטט של קדושה לכל דבר זר ונפלא יעברנו. אף סופר כיעקב וַסרמן כותב Steht geschrieben in Massechet Taanit ומדמה לעורר על־ידי־זה את לב הקוראים אל פלאי־הפלאים, בעוד ש„כתוב במסכת תענית" הוא לנו דבר פשוט ורגיל מאד. הדבר הגיע לידי כך, שגוי גמור כגוּסטַב מֵירִינק נפל על המציאה הזאת ומצא, כי טוב לכתוב מדי פעם בפעם בספר־יצירה יהודי („כתוב Steht geschrieben in Sefer Jezira בספר יצירה") או Steht in Sefer Hakane („נאמר בספר הַקָנה") ועל־ידי זה ובדומה לזה קנה לספריו ה„נפלאים" מאות אלפי קוראים.

מחולשה זו כמעט אין סופר יהודי־גרמני אחד נקי כעת. ומובן, שגם ארנולד צְוַיג איננו יוצא מכלל זה. כשחלל ריק לפניו ועליו למלא אותו על־כרחו, הוא ממלא אותו תֹכֶן „מיסטי". וכך אנו באים בדרמה זו מן הריק אל המלא ביותר. מחזה אחד עם ג'נדרמים וצוענים ועושי כל תועבה באונגריה ומחזה שני לפני כסא הכבוד עם יצחק אבינו והבל ונח. מהשאול אנו עולים פה השמימה, מפפרקורן המומר המלשין אל אליהו „זכור לטוב". והבעש"ט זכור כאן לטוב והוא דן בהלכה את עקיבא בן־יוסף...

מי כאן טרַגי בדרמה הזאת? הנער המעֻנה שַרַף (שהעיד באביו ובחבריו היהודים, ששחטו נערה נוצרית לשם דמה) בן שלש־עשרה, והוא רק בן־עונשים, אבל לא בן־בחירה. בכל־אפן אין בחירתו בחירת־עולם ואין חטאו חטא־עולם. הוא אינו טרגי, כנראה, גם לפי השקפת המחבר, שעשה אותו כלא־יודע וכלא־רואה את אשר הוא עושה. האם טרַגיים הם אבותיו של הנער? והם הלא לוקחים חלק בדרמה רק כטפוסים צדדיים בלבד, ובאמת אינם עיקריים כלל בדרמה זו. אין זאת אפוא, כי טרגי הוא פה, לפי דעת המחבר, העם העברי? אכן זהו שהמחבר היהודי לא הרגיש מה שהרגיש בכגון זה משורר עברי:

לֹא לָךְ הַחֶרְפָּה, כִּי אִם לִמְעַנָּיִךְ.

הפתיחה אל הדרַמה הזאת יש בה מן הפתיחה אל איוב ואל פויסט, וכנראה עלה על דעת המחבר ליצור הפעם את הדרַמה העברית. את הדרַמה העברית בודאי שלא יצר, וספק גדול הוא אם יצר דרַמה עברית.

פ. ל.

זאת יש בהם, כמעט בכל אחד, דבר־מה, הראוי להשמע. רוב המאמרים האלה עוסקים בחקר ארץ־ישראל, ואף כי רוב המחברים לא חקרו בזה על דעת עצמם, הנה עמלו על־כל־פנים לאסוף ממה שחקרו אחרים. רק נפלא הדבר, כי אחד מהם, ק. מרמר, נגרר כל־כך אחרי דעת אחדים מן החוקרים הנוצרים, עד שכעין מלתא דפשיטא היא לו, כי ההיסטוריה של עם ישראל מתחלת עם מלכות בית־דוד. הדבר, כנראה, פשוט לו כל־כך, עד שאפילו אינו נושא־ונותן בו.

ערך ידוע, ולנו, היושבים מחוץ לאמריקה, אולי גם ערך חשוב יש למחלקה „החיים והתרבות באמריקה״, הכוללת את המאמרים האלה: היהדות האורתודוכסית באמריקה; האורדנים היהודים באמריקה; הסטודנטים העברים באמריקה; החנוך העברי באמריקה; הספרות העברית באמריקה; ספרות הדרוש באמריקה; התיאטרון היהודי באמריקה; ההסתדריות הלאומיות באמריקה. יש מן המאמרים האלה, הדנים על נושא ענינם בהרהבה ומשתמשים בלוחיה מספרים שונים כדי לתת לנו מושג נכון מחיי היהודים מעבר לאוקינוס.

גם הספורים והציורים שבספר אומרים לספר לנו על־דבר חיי היהודים באמריקה ולצירם. אולם הדברים דלים ומדולדלים עד כי הטובים שבהם יצלחו לכל־היותר למלא קצה גליון חלק של עתון יומי. עולה עליהם הספור מחיי העירה היהודית בתחום שלנו, מאת אברהם שוער. למחבר הזה יש על־כל־פנים ניצוץ מסופרי הז׳נר שלנו, ההולך ואובד גם־הוא בפיליטוניות הזולה. אף ספורו של ראובן בריינין „ברגע של שכחה״, העשוי על־פי הבניה והגזרה של ספורים אירופיים ידועים, נשכח חיש מאתנו.

בחלק השירים נדפסה הפואימה הגדולה בשם „נו־יורק״ מאת שמעון גינצבורג. אמנם ב„הַקְדָּשָׁה לַכְּרַךְ״, אשר בראש הפואימה, אומר לנו המשורר, כי „האחרון במשוררים יקום גְּאֻ רִי — בכח של אֵלִים שֶׁיִּכָּלוּ לשטן״ והוא יקשיב „שיר־ברזל, שיר כרך של סמאל — ויָרַד עם לַפִּיד השירה. בת אֵלִים, אל תוך תהום־התהומות וכו׳, וצָרַף בַּכּוּר כל סיגיהם אפלים — ונגינת־נגינות רבתי תְּגָאֵל״ — בכל־זאת גם הוא מנסה לנגן את נגינת־הנגינות הרבתי הזאת. גם הוא יָרַד עם לפיד השירה אל תוך תהום־התהומות, אלא ש ל א צרף בכור כל סיגיהם אפלים, ולכן במקום לנגן את נגינת־הנגינות הוא לרוב מסַפר, מ ד ַ ב ֵּ ר ש י ר ולכל־היותר מתָאר. כדי לתת את מנגינת הכרך לא צריך דוקא לתת את הכרך. טעם כעיקר פה ועוד יותר הרבה והרבה מעיקר. רק שורות מעטות מאד של השיר האדיר הזה הן שירה. (עד מתי ישפיעו עלינו משוררינו רוב טובה, רק שירים „אדירים״, הררים התלוים בשערה, שהמקרא שלהם — השירה — מועט והמדרש מְרֻבֶּה.) מלבד השיר הגדול הזה ראוי עוד להִזכר שירו ה י פ ה של א. א. ליסיצקי, ששר „על חוף נִיאַגְרָה״. זהו שיר אמריקני אמתי (אמנם השפעת השירה האמריקנית של לונגפֶלו נכרת בו הרבה), שרַצֵי־זִיו הלבָנים שלו ה„נדלָקים דום באֶשד־תכלת״ גדמים באמת „כציורי כתב־ההודים, שריד־מזכרת: ציוּנֵי־רז לעולם של תִפארת וילדות־תום שצללו נְשִׁיָּה ללא תחיה״. והאשדות עֵרים פה „והם רָנים בדמי הליל את שירת האיתנים״. שני עולמות מהרוצצים פה זה למול זה, עד שאחד — הגדול והאיתן — מתגבר על חברו ובולע את חברו (העלמה שבסירה, שהיתה לקרבן האשדות, היא כאן סֵמל מלא הוד), ובכל־זאת גם השני חי עוד, חי בקרב הראשון. עדים אנו עוד כיום לגולם גדול של תפארת וילדות־תום, החי בקרב טובי המשוררים ובעלי־המחשבות של העם המעשי האמריקני.

בסוף הספר באו עוד זכרונותיו של אליעזר בן־יהודה (הגם הוא על סופרי אמריקה יֵחָשֵׁב?) והערכות קצרות והעיקר לא שלמות ככל שמעריכים סופרים שונים את פעולתם של דוד ניימרק, א. בן־יהודה, לואי ברנדייס וד״ר שמריהו לוין.

ביחד עם המערכת „מקַוים אנו, שהמאספים הבאים יצאו משוכללים יותר״.

ל–ר.

טיסא עסלר בתור דרמה.

Ritualmord in Ungarn. Iüdische Tragödie in fünf Aufzügen von Arnold Zweig. MDCCCCXIV. Hyperionverlag, Berlin. **Die sendung Semaels.** (zweite veränderte Auflage von „Ritualmord in

בשנים האחרונות. ההכרזה הזאת כאִלו אומרת מלחמה לנו, הסופרים העברים בארצות אחרות: אין אנו צריכים עוד לכם — יש לנו רב! בדומה לזה אנו קוראים גם בהקדמה „מאת המערכת". „לוח אחיעבר, שאנו מוסרים אותו בזה לקהל העברי באמריקה — כותבת המערכת — הוא הנסיון הראשון לעשות מפקד לכחותינו הספרותיים בארץ זו ולאסוף אותם תחת דגל אחד". בכל־זאת אל־נא נבהל, רבותי, נפתח־נא את עלי הספר ונעַיֵן בו, אולי חכמו באמת בנינו אלה, צאצאי הספרות שלנו, ממנו, ואז — אז ישמח לבנו גם אנו.

הספר מתחיל בחלק המחקרי ופותח את החלק הזה מיֻדענו הד"ר ש. מ. מלמד. הוא דן הפעם על „ההכרה הפילוסופית ביהדות העתיקה" ומשמיענו מיד דין מפורש, כי „העברים הקדמונים לא היו עם פילוסופי כההודים או כהיוָנים הקדמונים", אחרי ש„ההכרה הפילוסופית מתפתחת רק על יסוד יחס ידוע לטבע הביאולוגי, והרוח העברי העתיק עבר עליו בשתיקה". אמנם בשתיקה לאו דוקא, הן היחס הידוע לטבע הביאולוגי הוא בלשונו של המחבר — כנראה מהמשך הדברים — יחס ידוע לשאלת ההויה והמציאות, והנה השאלה הזאת והתכובה עליה נמצאת כמה פעמים גם „ביהדות העתיקה" ומקרא מלא הוא: „שאו־מרום עיניכם וראו מי ברא אלה" (ישעיה, מ׳, כ"ו). אין זאת אלא שֶׁכִּוֵּן המחבר בעיקר אל הדברים האלה: „אזורי שהעברים הקדמונים לא התיחסו אל הטבע הביאולוגי מנקודת־ראות מדעית (לשונו של קלוזנר!), לא התעמקו בחוקותיו ולא הסתכלו בו בכונה לגלות את סודותיו ולהבין את סדרם, הלכך לא יכלו ליצור פילוסופיה של הטבע, כמו־כן לא יכלו ליצור פילוסופיה בכלל". אמנם, כנראה, גם אי־יכולת זו לאו־דוקא למחבר. המחבר שלנו וַתְּרן הוא ומוַתֵּר בהתחלת הפרק השלישי של מאמרו על נקודת־הראות המדעית ועל כל הטבע הביאולוגי וגוזר ואומר, כי זה ש„בראשית האלף הראשון לפני הופעת משיחם התעורר הגאון המיטאפיזי (כלומר: das metaphisische Genie בגרמנית) בהודו, יון ויהודה ישאר תמיד אחד ממסתרי תולדות ההתפתחות האנושית". יען כי „אם אמת הוא, שהרעיון המפשט בכלל והפילוסופיה בפרט מחיבת נסיונות בתורת הטבע, מדוע לא יצרו המצרים והבבלים יצירה פילוסופית, אחרי ש דיעותיהם בתורת הטבע עלו על זו של ההודים, היונים והעברים העתיקים?" אין זאת, כי אמת היא הנחה אחרת, ש„הגאון הפילוסופי של עם הוא אחת מסגולותיו של רוח העם או הגזע, ו ש א י נ ו ת ל ו ב ס ב י ב ה ה ב י א ו ל ו ג י ת א ו ה ח ב ר ת י ת".

ובכן הלכה לה הסביבה הביאולוגית או, בלשון אחר, הטבע הביאולוגי לבלי שוב עוד, ובכל־זאת הם שבים בהמשך הדברים מדי פעם בפעם. וכן חוזרים הדברים חלילה. העברים לא יכלו ליצור פילוסופיה, ובכל־זאת „אין שום ספק בדבר, שבתנ"ך נמצאים הרבה רעיונות פילוכופיים והכרות פילוסופיות, אף־על־פי שהוא איננו ספר פילוסופי". „אנו מוצאים בתנ"ך השקפה מפֻתחת על העולם והחיים, פאנורַמה מיטאפיסית, שיטה שלמה של מוסר ומדות, תורת החברה, פילוסופיה של היסטוריה וכו׳. בכלל אנו מוצאים בתנ"ך חֹמר פילוסופי שאינו נופל בערכו מהחֹמר הפילוסופי הנמצא בהאופאנישאדים של ההודים הקדמונים, אבל בעת שהאופאנישאדים נחשבים לספרים פילוסופיים רבי־הערך, אף־על־פי שהם מכילים גם דברי שירה ודת כהתנ"ך, אין התנ"ך ספר פילוסופי". ולא זה בלבד, אלא כי „העברים הקדמונים לא חכבו בכלל מחשבות פילוסופיות" (נתעלמה מהמחבר ברגע זה הלכה זו שלו, כי „בראשית האלף הראשון לפני הופעת משיחם התעורר הגאון המיטאפיזי בהודו, יון ו י ה ו ד ה"). ושוב אנו קוראים, כי „ביהודה העתיקה אין אנו מוצאים את הגעגועים הפילוסופיים של ההודי העתיק ואף לא את השאיפות הפילוסופיות של השכל היוני", כי „כל שאיפה פילוסופית דורשת ש ל ו ת ־ ה נ פ ש ומחיבת ש ק ט ־ ה ר ו ח (המתגעגע והשואף הם, כידוע, בעלי שקט־הרוח ונפשם שְׁלֵוָה עליהם — הערת הכותב), וזה חסר להעם העברי לגמרי". אמנם אם היה זה חסר להעם העברי לפנים, אין זה חסר לו, כנראה, כיום; יש לנו כיום באמת אנשים בעלי שאיפות פילוסופיות, שנפשם שְׁלֵוָה עליהם מכל וכל ורוחם שוקטה — זאת הוכיח לנו הד"ר מלמד במאמרו...

המאמרים שבאים אחר־כך אין בהם מן הפילוסופיה העמוקה של הד"ר מלמד, ובכל־

עולמם וחשבון עולמם; והוא מכיר את היהדות הזאת בכללה ובפרטה! בגבוליה יבתאיה, מכיר ביותר חשבונה של עולמה.

„טובה גדולה עשה הקב"ה עם כל בריותיו, שנתן להן את החיים; ועוד חבה יתרה הראה לעם ישראל שלו, שעמד וצוה להם גם תרי"ג מצות, בכדי שיזכה אותם בשכר טוב, כאלו לא היינו מקימים את המצות, כאלו לא היינו מניחים תפילין ולא היינו מתפללים, ולא היינו שומרים את השבת בלי צווי! כלום יש תענוג בעולם יותר גדול מקיום המצות, ממרור בפסח, מתענית יום הכפורים, מתורה ותפלה וכדומה. אומרים, שהרשעים הם בעלי־תאוה רחמנא ליצלן; ואולם הוא, גדליה, נושא הספור ונושא כל המחשבות הללו, אינו יכול להבין, אם באמת בעלי־תאוה הם, איך זה יכולים הם לעצור בנפשותיהם, שלא לקים את המצות הטובות, הנעימות, המשמחות את הלב ומרחיבות דעתו של אדם? שוטים הם! שוטים אומללים! לא די, שאין להם חלק לעולם הבא, אלא גם מעולם הזה אינם נהנים כל צרכם..."

זהו **טפוס החסיד היהודי.** על קרבו ועל כרעיו. זהו אדם, שיצרה אותו היהדות החסידית המעשית בכל תומו ומהלכו. הוא בעצמו, גדליה, אין לו מה להתאונן על חייו; אמנם יש שהוא נאנח בלי כל סבה קרובה לזה... אבל בתוך כדי אנחהו הוא מתבייש מפני עצמו; ואז הוא גוער בנפשו: „שוטה, מה נאנחת?! נחלי אפרסמון חסרים לך? כתר מלוכה אין לך?"

ומה חסרים המה יהודים כמותו בעולמו של הקב"ה? ומה חסרים הבנים, שלהם אב שבשמים הדואג כל־כך להם וכל־כך משגיח עליהם ועל חייהם בהשגחה פרטית ממש? ביום הראשון והשני בשבוע הרי מקבל היהודי נחת־רוח עוד מתענוגה של שבת שעברה; מיום החמישי ואילך כבר הוא חש קרבת השבת הבאה. נשארו עוד שני ימים של חול בינתים: של חול ממש בלי כל שבת לכאורה. אבל הרי גם לימים האלה תורה ומצוות. תפילין ותפלה ערב ובֹקר וצהרים. הרי מצות־שמע בכל יום והרי ברכות והרי נטילת־ידים, והרי הכונות בסדור ובלמוד. מה חסרת ומה עוד יחסר לך, בן־אדם? וכי קמת בבֹקר וברכתָ ברכת שלא עשני גוי, שלא עשני אשה, שלא עשני עבד. ולאידך, אוזר ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה. בתפארה יציץ אלהים יתברך מחרכי הפרגוד על כל בני־ישראל בכל אתר ואתר, איך הם מתקבצים בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות ואומרים בקול רם: אמן יהא שמיה רבה מברך לעלם עלמיא! והוא, המלך, מנענע להם ראשו. אב גדול זקן מאז ויושב בישיבה ובניו בהאי עלמא מיחדים יחודיו וקושרים לו כתרים.

ומדמו של גדליה, שהוא גֻלת הכֹתרת של שני הספרים גם־יחד, לקח לו המספר מעט מעט ללוש את הבצק לנפשות האחרות, אשר אך חלקים מהן יתאר. אין כאן כל חדוש על רוחו של גדליה; לא ידע המחבר להוסיף... ולא עוד, אלא גם מקלקל הוא ברב, אם חוזר ומערבב בימי התום הללו, תום גמור, את ימי התסיסה של הציוניות, ימי הרצל, „משיח בן יוסף" ו„האקציות של הקולוניאלבאנק". מים קרים נשפכים על ראשנו, בעת הגוף רותח מרוב חום וחמימות.

ידע היה שטיינברג לתָאר גם תאי הנפש לאדם באשר הוא אדם ואינו עוד חסיד; אבל כל־זה הנה עשה במין קלות ובמין **הרגל**... הוא יָדע לסַפֵּר וסגנונו הקל היה עשוי לכך; אבל הוא עשה זה, כאשר יעשה אמן במלאכתו, ואך במלאכתו בלבד...

נוה־שלום. **בן־גריון**

„לוח אחיעבר"

לוח אחיעבר. ערוך על־ידי שמעון גינצבורג, ד"ר ש. מ. מלמד וצבי שארפשטיין. הוצאת „הסתדרות אחיעבר", ניו־יורק. שנה ראשונה. תרע"ח — 1919.

תֵּרשם־נא לעת־עתה כרזה אחת, אשר בתוך הספר: „אמריקה העברית הכריזה בפה מלא על עמידתה ברשות־עצמה". הנה עוד הכרזה אחת בין ההכרזות הרבות ממין זה, שזכינו להן

תכף, בתוכו את יחוסו אל הטבע בימים שלפני הושענא רבה, כהאי לישנא: „עוד לא עלה עמוד השחר... לשמים עין עופרת כהה... ענני־בקר וצללים רצים אנה ואנה... בפאת קדים דמדומים קלים, נגוהות מתאספים... ובין ערבים יזל הנחל, יזל ויפכה, יזל ויפכה... מרחוק: פיק, פיק! איזה עוף משונה מצפצף; סס, סס... יענה השני לעומתו לאמר: דום, אל תפריע... הכל בכאן אומר שירה... והנחל מפכה והומה בלאט; ואני הולך על שפת הנחל ומקצץ בערבות..." פה אין אותו חסיד מדבר, כי אם פרץ... הפיטן פרץ מדבר. ואיך הוא מתנה אהבים עם הטבע, איך הוא מלקט ניצוצי אור בכל אשר מסביב. פיק, פיק! הנה פרץ, אך פרץ. כל אשר בכאן אומרת שירתו של פרץ. ואין כאן עוד שיחה של חסיד כלל...

בוקעת ויורדת עד תהום החסידות היא תפלת אותו ירא בבריסק, המתגעגע לעולם אחר ולחיים אחרים מזאת התורה ורביה, לאמר: „רבונו של עולם! רוצה אני להיות בשבעת מדורי גיהנם עם פושעי ישראל מלהיות יחידי בגן־עדן". ובכלל הרבה חיים מפכים בציור הנגודי בין שני עולמות היהודיים, נקוב בשם „בין שני הרים". — אבל שוב נעשים הדברים רחוקים מן החיים, אם יחדל התאור ויחל הדבור... שואל הרב מבריסק ושומר התורה את תלמידו אשר עזבהו, אותו ואת דרכו, ונעשה לדורש חסידות וארחותיה, לאמר: „למה ברחת מהישיבה שלי? מה חסרת שב?" והצדיק ישפיל קולו ועונה: „אך דבר קל חסרתי — אויר לנשימה". „מה אתה דובר, נח?" שואל הגאון, ושוב משיב התלמיד הצדיק בעמדו לפני רבו: „לא יכולתי לשאוף רוח, רבי. אויר לא היה לנשמתי". אויר לנשימה דרשה ההשכלה ולא החסידות. החסידות דרשה חיות. יקונם אני מכל שירה שבעולם, אם ככה ידבר צדיק, אחד מרבי החסידים, אל רבו, אם ככה ידבר אף בקרוב...

„הקולות הם גוף הניגון, והגוף אינו אי בלי נשמה! ונשמת הניגון מה היא? נשמת הניגון היא לב האדם — אהבתו, כעכו, חנו וחסדו, חמלתו ורחמיו"... „או געגועים וכליון הנפש, וצער וחרטה — נשמת הניגון; ולהפך, כל תאוה רעה, רחמנא ליצלן — נקמה ונטירה; וכל מה שהאדם מרגיש... וכי יתחברו הקולות לגוף אחד שלם, ויפח בהם המנגן מנשמת אפו וחי הניגון!" דברים יפים, אף יפים הנאמרים ב„גלגולו של נגון" וגם הספור בעצמו, קטעי הספור חיים במלואם, והמה מנענעים את הלב; אבל תמה אני, אם אמרם אותו חסיד מטלנא באזני חסידי פולין, אמרם בזה הלשון ממש...

גם משירה לירית, אצילית, ומקום בכאן לשירה אצילית, נדרוש מעמד ריאלי. ואם אדם עומד לפנינו ומשיח, צריכים אנו לשמוע רק שיחתו בלבד, ולא שיחת המשורר, העומד על גבו. „והא ראיה — נדבר בשפתו — קח את הניגון וסרס אותו. התחיל בו מסופו או מן האמצע — בסך־הכל ישנם כל הקולות, אף אחד מהם לא נגרע; אך נשמת הניגון פרחה ·איננה... יונה ברה שחטנו ויצאה נשמתה... ומת הניגון, בר־מינן הוא".

אל יחשבו לי מכבדי המשורר ומעריציו הערה זו לעון.

IV

ספורי חסידים יצאו לאור אחרי ספורי פרץ מאת יהודה שטיינברג, בהוצאת „תושיה", ורשה תרס"ד. וזה תכנם. בספר הראשון: גדליה.— מאי חנוכה? — זידל השען.— מהעבר הקרוב. — רבי מטיל ויצחק שלום זעירא.— ירוחם פישל המסתתר. — מתוך כעס.— שניהם יצאו בגולה. — בדידות. — גבולין. — בשל כותל מערבי. — במה? — שני המלמדים.— מתוך ודוי. — ליל נדודים. ובספר השני: התם. — ענש ושכר. — הזקן ונכדו. — ואותו הילד היה. — אברהם מאיר הזקן ואלקנה האברך. — עסקי פוליטיקה. — קריאה וזמן. — בלילה ההוא. — ל"ג בעומר. — בליל שני של פסח. — המן מן התורה מנין? — הצדיק מסביב. — שלום עליכם. — הזקן בין נכדיו.— רבי יעקב. — נסיון.

שורה הגונה של ספורים וציורים, שבהם אנו רואים את חיי החסידים, חסידים טובים מן המובחר, וחסידים בינונים וגם פחותים. שטיינברג אינו מהלל, אינו משבח ואפילו לא יהתל ויעקץ. הוא אך מתאר, מתאר את האנשים הללו; מתאר את גופם ורוחם, את

הנרות אשר מסביבה, לא יפחד פחד. אם הוא מטיל, הדרכים כבושות לפניו. ואם הוא מטפס למעלה, לא יפגש צורי מכשול. יש מרחב בעולם עד לבלי די. מי יאמר: אפסה תקוה מאנוש, כי אין אלהים וכי ננעלו כל שערי־תפלה לאלהים? כה הוא הולך את דרכו, והוא יארח אליך, מתחבר עמך ומראה לך את מכבי התולדה, קשורי המעשים וחזיונות בעלי־הרגש. כי תישן תחלום, והנה תקום בבקר והשמים והארץ פתוחים. יש אל עולם, אל ישראל ואל דעות. אלים רמים בראו יש מהכל, הציבו גבולות העמים, תקקו תורות ומשפטים ושלחו שליחים לכל גוי. לא חסר נביאים הוא מין האנושי, צריך אדם רק להבין תהלוכות הדורות, סימני האישים הגדולים. קיומה של החסידות תלוי באורה, נצחונה הוא נצחון הרגש והאור.

מלה חביבה להורודצקי: מסתורין, ולו לא מלה היא, כי־אם חלק עצמי מן החיים. הוא מכיל כללים והם בהירים כפרטים, הוא מפרט וחוזר ומפרט, והקורא לא ילאה. האגדה לא אך תפליא אותו, היא מזינה אותו. העבודה לשוכן בערבות אך מנת האדם היא. את החוקים לא ישנא, המה אך לו למועקה. הוא אינו מתפלץ, אף לא מוכיח, כי־אם שמש הוא למתקני־דרכים.

הריב"ש היה אחד מן המחוקקים, את נתיבו תמצאו אך בארג המאורעות וכבוש הרוחות. אנו גוללים בפרקי תולדה כמו בספר. הכל חרות ובולט, הכל ברור ומפורש והכל מאיר. יש במדעיותו של הסופר הזה מין תום של שירה, מין פתוי של אמון. הקורא המתבונן לא תמיד קושר את קשוריו ולא תמיד הוא מוצא את כל תוצאותיו, אבל הוא הולך עמו במהלכו ושם לב להרצאותיו ולסימני השואותיו. (ביותר במבוא). באשר יורה ויסביר הן נרגיש אויר של מקורים. הוא אינו עומד על גבם, כי־אם נושא אותם בחבו ונותן לנו מהם ומרוחם. המדעיות החסידית – של הורודצקי חציה ברור וחציה אמונה, אמונה צרופה וברורה. אם נשכח דבר, יחיה הוא אותו בנו, ואם לבנו מהסס, הוא ירגיע אתנו. במהות החסידות כלו אך מרגוע ותום.

[illegible]

י. ל. פרץ. כתבים. תמונות, ציורים, ספורים ושירים ישנים וגם חדשים, חלק רביעי, ספר עשירי. חסידות. הוצאת „תושיה".

וא.י כבר דברתי על־אודות הסופר הפיוט הזה באחד מ„ספרי השנה" לנ"ס וקראת הבו[illegible] למשורר גם בכלות היובל. שגת הצצתי עתה בציורים הללו. הלא שיחות חסידיות נתנות לנו פה, ובאלה אנו עומדים.

אבל דא עקא, שאינן שיחות ממש בלשון החסידים ממש, כי־אם גם הרבה והרבה מהמשורר גופו, שלא ידע לצמצם את־עצמו ולסגת אחור מפני המעשים עצמם וההויה עצמה. גם באלה אור, אור ותום; אבל הכל נדחה מפני שפעת האור ומפני רתיחת החום. לעולם החסידים אנו אומרים להכנס, לעולם הצפוף ומרוח בכל־זאת, אבל המשורר, המלוה אותנו באלה, הולך וקורע את הדלתות, פותח את החלונות ומכניס יפי האמנות במקום תום ופשטות. מדה אחת מאלה היא הטהר עצמו והחסידות עצמה, אבל הנה—תשע המדות היתרוה באות שוב לטשטש את המתנות שבידו...

אנו קוראים, למשל, בציור הראשון „שהשמחה במעונו" את שיחת אותו חסיד, כי יראה לאחר את גורל החסידות וההבדל שבין עולם לעולם. והוא אומר: „הם מתפארים, שהם אוכלים בדרך־ארץ... ואני יודע, שאינם יכולים לאכול בלי דרך־ארץ! לפי שהם מסובים בלי שמחה, בלי ניצוץ של חדוה ורעות... אין חדוה, מפני שאין ידידות, מפני שאיש לא יכול נשוא את פני רעהו... תועבה היא לאב ולבן לאכול מקערה אחת; שני אחים אינם מסתפקים בכלי מלח אחד... מפרכסים זה את זה, משוחחים ומספרים כנעימות, לפי שכן המנהג; אבל הם אינם חיים, וסעודתם — זבחי מתים..." „שוטים! מלהמם לא פרסו לדל, לא הפרישו חלה, לא ברכו על הכוס. הורה אינם אומרים, זמירות אינם מזמרים; והם חפצים לשמוח!" כל נדנוד פה אמת חיה, כל תנועה פה קימת, כל הד והד כאלו יוצא ופורש מפי אותו חסיד. סעודתם של אלה זבחי מתים... וסעודה שלו היא במקום קרבן, במקום קרבן תודה! ולאידך, אומר אותו חסיד

בדרך התפתחותם כל רושם נכר וכל עקבות, שנוכל להתחקות על שרשיהן. וכל זה הספיק לעשות הספר החסידי — ובדור כל־כך קרוב אלינו — בעשרות שנים, מה שעלה לקובצי הספורים ממין הזה רק במאות שלמות".

ובאמת המהלך המהיר של האגדה החסידית, אגדה שכמעט התרקמה לנגד עינינו ותהי ליצירה הממלאה לבות אנשים וגם חותכת להם חיים על־פי דרכם, ראוי לשום לו לב מכמה פנים, ולא אך מצד אחד בלבד... הנה מקלקל כהנא את רשם החזון הזה, שכבר עושה אותו לחק; ובמקום שחסר לו איזה פרק, הוא כמעט תובע אותו בחזקה...

„חטא היתה חוטאת הפנטסיה של המאמינים נגד הבעש"ט, אלמלא רקמה איזו הגדת פלאים על־אודות לידתו. זר ואי־טבעי היה הדבר, לולא היה מלוה חזיון לידתו של מיסד סיטה דתית, המעוטפת בעצמה ערפלי הסוד, במעשה נסים ושנוי הסדרים מצד ההשגחה".

והנה עוד פעם אנחנו קוראים: „זה דרכה של ההיכטוריה הישראלית לעשות זיגזגים, מסלה מכורכת במהלכה, כדרכה הרוחני, כן דרכה הארצי. ממדינה למדינה, מקצה הארץ ועד קצה תעשה קפיצות ענקיות. גרגיר זרע קטן, הנצרר בכנפי הרוח, ינשא ויזרע בקרקע רחוקה, המוכשרה באיי הזמן לקליטתו. — ואחד מאותם החזיונות בהיסטורית האומה הירודה והמפוזרת, המקרזים ככה ממקום לחברה ומשתקעים בכל יום, שהם מוצאים מוכשר להם, הוא תורת־הרזים והנסתר המכוסה בגליונות ספרותה העבריה". מוחק מוחק המחבר את מטבעותיו מרוב משמוש בהן ומרוב חבה לסממני התקופות והמחזות, שהוא בעצמו מקצרם ומרחיבם ועושה מהם כינים כונים. מעט חום שבלב ועוד יותר התפעלות מליצית לשונית. ועד ד' הארצות הוא לו, להיותו שלטון אוטונומי יהודי, חזיון נפלא, שלא ראתה כמוהו האומה הישראלית בכל גלותה (עמוד כ"ב), ובצבעים כאלה הוא מתאר כל מאורע, אם גדול אם קטן. כהנא הוא חוקר במקצת, מבקר במקצת, מלקט ובורר לו את הסממנים לפרקיו, והוא גם מפרט אותם לפרטיהם; אבל בראש ובסוף הפרטים הוא עושה לו כללים יפים ומיני סלסולים תולדתיים, ואין גם כלל אחד, שלא ישיח בו מ„היסטורית ישראל", וכבר לנו כל זה, ככל כפל הדברים שלו, למותר.

הוא מתחיל להרצות ולומר: איזוהי הדרך, שבה התפתחה מחשבתו של הרמב"ם במשך תקופת חייו זו, המעוטפה כלה מחשכים? והוא תכף מחליף את השאלה הנכונה במלים אחרות וחוזר: איזהו הארח, שבו הלכו רעיונותיו, עד הגיעם לנקודת אותו ה„אני מאמין", שהיה אחר־כך לכוכב מאיר בכל השיטה שנבראה על־ידו? — הוא אומר משפט נכון: אין איש יודע מזה עד־מה, מאחר שספור פעולתו וחייו לא הגיע לידינו בסדר כרונולוגי, כי־אם קטעים וסרוגין, מבלי שום ציון הזמנים. ותכף לזה הוא מסמיך משפט, המביא לידי גחוך, לאמר: בלי־ספק היהה התפתחות אפיו הכביר נכנעת לאותם החוקים, השוררים בהתפתחות שאר בעלי־חיים... כה משמשים בכל המחברת אור וצל בערבוביה. הרי סקירות נכונות, והרי התפעלות וחום ומליצות ודברים שטחיים. ההשואות בין הקבלה והחסידות בנויות לעתים על בלימה. הרי פרוט הפרטים וכלול הכללים; ובעיקר אין הכללים הללו תולדות אותם הפרטים ותולדות אותן החקירות, וכהנא אינו חוקר לגמרי באלה, כי־אם מרצה, מלקט, מבאר ומהלל. יש ניצוצות בכל פרק ופרק, אבל אין אור מאיר.

II

ממין אחר היא מחברתו של ש. א. הורודצקי על־אודות רבי ישראל בעל שם טוב, שנדפסה בשני כרכי „העתיד" הראשונים וגם בקונטרס מיוחד. הורודצקי יודע את החסידות יותר מכהנא, והיא גם יותר מתאימה לרוחו. מן ההסידית בא אותו סופר, בה גדל, בה שכלל לו את אופק המדעי שלו. הורודצקי אינו נלהב גם במקום שהוא מתפעל; הוא אוהב את החום, את הרגש, ונושא בחבו יראת־הכבוד לכל נאצל ונעלה. הוא אינו פותר, גם אינו רוצה לשאול; אבל רוצה הוא להראות צרופי־הרוח, לברר ולסדר. ההתנגשות רחוקה ממנו; מיתמות הנפש, בעת יכבו כל

ספרים על החסידות.

דברים נושנים.

I

אברהם כהנא הוציא לאור לפני שנים אחדות מחברת קטנה, נקובה בשם „רבי ישראל בעל־שם־טוב (בעש״ט), חייו, שיטתו ופעולתו״. המחברה נדפסה בזיטומיר והיא מוקדשה לאביו היקר ר׳ מרדכי, ש„בחוזק־יד, ביד קטמים של אב אוהב, היה עוקרו מגונך הסביבה: המלאה אויר אירופי והביאו אל פנת ערבוביה נעימה, פנת־סתרים, העומדת בתוך סביבה אחרת כלל״. „בהומת־ילדים טהורה היה אוהב המחבר להקשיב לספורי־הילדים הגדולים, ילדי האמונה״, ו„בכל חום־הנעורים היה משתדל להוכיח את גודל ערכן העממי של ההגדות ההן ואת גודל ערכו של האיש (הבעש״ט), שעליו יכלו להתחבר ולהשתרש אצל העם שמועות כמו אלה״, ו„היה דן, שאם לא היתה לנו ההיסטוריה של תקופת אותו האיש, הקרובה כל־כך אלינו, חומר ממשי, המעיד על גדולתו; אם אין לנו עובדות נכונות מחייו, אם במשך הזמן לא יותר משלשה יובלות שנים היתה יכולה ההשגחה ההיסטורית לעשות עם האיש הזה מה שהיה בידה לעשות עם גדולי המיסדים והבונים בהיס־טוריה של הדתות, במשך אלפי שנה, בערך, כלומר, להנחילנו רק מין אֶפּוס, מין ביו־גרפיה הגדיית, המעולפת בערפלי האמונה והמאפילה על כל העובדות הממשיות, — הנה עוד תגדל בזה, עוד תרבה ללבנו יצירת הטפוס הנפלא ההוא, כדי מה שיכול היה להיָצר ולהצטַיר מתוך הפנטסיה של אותו העם, שנתפתה ונמשך אחריו ברבבותיו״.

וחוזרת היא הערה זו, אשר בהקדשה, בתוספת בְאור בפרק הראשון מן המחברת על־דבר לֵדתו של הבעש״ט. שם אומר המחבר, כי „חזיונות העם היותר גדולים, המתוחים כחוט הַשָני בתוך היסטורית רוחו של העם הישראלי, היא תורת־המסתרים, שארית המיתו־לוגיה הקדומה, שלא הספיקה להתמזג ולהטהר על־פי דרכה של היהדות, ולפיכך עמדה זמן כביר מחוצה לה בתור בן־קבוץ, אסוף מן השוק, והיתה מלַוּתה על דרכה המשוררת של ההיסטוריה הישראלית״. — „אלפי שנים היו דרושים לסִכּום תורת הקבלה בגליונות ספר אחד, ספר הזֹהר, שיכיל את תמציתה של תורת־רָזים זו, שיהיה לביבליה שלמה; ולא פחות מחמש מאות שנה היו דרושות לספר זה, בא־כחה של הקבלה, עד שעלה בידו לכונן לתורה זו שיטה מעשית, שביכָלתה לְהַקיף את כל העם, להנטע ולהשתגשג גם אצל כל אחד האישים הפשוטים מתוך ההמון — לא רק אצל הוזים יחידים כמקדם — בהתמזגה עם יסודי היהדות הרבנית ובהתבססה עליהם. חמש מאות שלמות בשנים היתה צריכה תורה זו לחכות, עד שבאה שעָתה המוכשרת לעשותה עממית, במובנה השלם של תבה זו, ולפעול מהפכה גדולה בחלק הגון של כנסת־ישראל״. „ונפלא הדבר, כי גם בפרט זה — באופן התהוות הספורים הביוגרפיים על־אודות הבעש״ט — עבר ספר ה„שבחים״ דרך אותן המדרגות הנעלמות של התפתחות ספרי־דת העתיקים, אשר מתקופת התפתחות ארוכה וממושכה במשך מאות שנים בפיות המאמינים עד הזמן של העלתם בכתב לא השאירו אחריהם

בִּיבְּלְיוֹגְרַפְיָה

הדברים האלה, שאמר חוקר אחד בנוגע לאמונה, נכונים הם גם בנוגע לאמנות.

החיים כבר שטפו ועברו הרחק הרחק מאד, והיא, הספרות, זוחלת לה עוד, כסוסה צולעת, שעגלה סניטרית רתומה לה, זוחלת לה ומאספת את רכי הלב, שלא ההינו להביט ישר אל אימת החיים...

אוי ואבוי בשעה כזו למי שאוטם את אזניו משמוע את קול ד' מן הסערה...

„כך אי-אפשר", „התחדשו, התחדשו!" — זועקים הרחובות, קירות הבתים, אבני השדה. ואם לא, תזרוק אתכם ההיסטוריה בלי־חמלה — היא אינה יודעת חמלה — בין יתר הרקב... ב„ספרות סניטרית", בבית־מושב לזקנים ולחולים אין לה צורך עוד.

„להיות או לחדול" — זו היא השאלה העומדת לפני ספרותנו, לפני כלנו, חרותה באש מעורת־עינים בשחור עבי־הסער...

ויש שפתאם מתוך האפלה אור יגיה. בין הגלים הסוערים אי קטן, כלו ירוק וברוך־אור... הכל שוקט פתאם.

„הָלוֹךְ לְהַרְגִּיעוֹ יִשְׂרָאֵל –

מֵרָחוֹק ... עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד".

ואחרי־כן – שוב חורבן ואפלה, ושוב גלים מתנפצים אל חוף.

מי שחפץ לחיות עם הסערה „כצפור סער", לחדור אל תוך־תוכם של המאורעות – ילמד מהם.

ילמד אותה הפרימיטיביות של כחות־קדומים, של איתני־הטבע. הוא בעצמו צריך להיות לזיק בודד, לחלמיש־צור, „להומת נחשת ולעמוד ברזל", רק אז יוכל להציץ אל התהומות וללכת ישר וזקוף־קומה.

צורות הדשות ותכן חדש – זו היא היצירה, שאליה צריכים אנו לשאף.

VI

בספרות העברית היו נסיונות בודדים לתפוס את הסער. הנה ציורים קטנים אחדים של ד"א פרידמן ב„העם" – ציורים זבים דם ממש; פשוטים הם כל־כך! חיל גוסס באהל־הו חבשת... „אנושיות", אנושיות אמתית היתה בהם. בן־אברם בציור קטן „בכף" נסה למסור לנו רגשות אדם, המובל למלחמה, כפרפר המתחבט ביד נעלמה וחזקה.

אבל כל זה בודד עוד ודל...

ומסביב – כל אותה השירה הישנה, שורר עוד השלום העתיק, „הכל עטוף ירקרק" כמקדם...

כשם שאנו לובשים את הבגדים, שנרקמו לפני המלחמה; כשם שבכל שאר מקצועות ההיים אנו משתמשים עוד באוצרות, שאצרה האנושיות בעמל־כפיה לפני המלחמה – כך הספרות משתמשת בתימות שלפני „המבול".

אבל בגדינו כבר נקרעו, כבר נהככו לטלאי על־גבי טלאי, הגיעה השעה להמירם באחרים!

וגם הספרות היבת למצא לה לבוש חדש...

ולכאורה – כמה עשיר הוא התכן החדש! הלא בכל אשר נכנה – דרמות לוהטות, ענקיות. יסורי שאול, רעב, דבר, חרב, מעשי־נבלה ומסירות־נפש. הלא החיים כאלו באמת עזרו לספרות, להוציאה מן המצר – לכניה קרקע בתולה, אשר לא נגעה בה עוד יד יוצר מעולם. ובמובן זה היא מאושרת הרבה יותר מן הספרות שלפני המלחמה, שהתימות שלה כבר דשו ודשו בהן רבים.

„לפנים היתה האמונה לעמוד־אש הולך לפני המחנה ומאיר את האפל. עתה נהפכה למאסף, למאסף את הנחשלים והמפגרים ללכת, את החלשים שעיפו ממלחמת־החיים".

וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו

וּבִינַת נְבוֹנָיו תִּסְתַּתָּר..."

כלם עברו לפנינו: אלה שנלחמו וידיהם צבועות בדם ואלה שעמדו מנגד והריעו; וילהלם קיסר, קרנסקי ועוד ועוד — כלם יצאו בקולי קולות על הבימה וירדו בחרפה ולתוך העלטה.

כי האנשים כלם קטנו. „קטנות המוח" — זוהי התכונה האָפיית של דורנו; כל העינים טחו מראות — ומדוע זה תִנָּצל מקטנות זו הספרות הדלה שלנו?

V

תחבולות חדשות, מיתודות חדשות, צורות חדשות צריכה למצא הספרות, כדי לצַיר תנועת ההמונים המתגלגלים ושוטפים לעין.

יצירות מופתיות כאלו מעטות הן בספרות העולמית, ותחבולות אלו לא תוכל הספרות למצא בבית־מדרשה של הַיַּונות המהוללה; המיתודות הללו — מקומן נפקד אפילו בהיכלי־היופי הקדומים, ולשוא נחפשם שם.

יש רק ספר אחד ישן, שממנו נוכל ללמוד הרבה, איך יש להרגיש את „תנועת ההמונים".

זהו ספר הנביאים.

אצל הנביאים נמצא שירת־סער מופתית, קלַסית.

הנביאים לא ידעו גבורים. את נבוכדנצר, סנחריב, את כל התנינים הגדולים ראו כ„גרזן", שבו חוצבת יד נעלמה. הם ראו בגבורים רק כלי־משחק.

ביצירותיהם פועלים ההמונים. הם „הומים כהמות מים רבים", הם עילים „כעלות ים לגליו".

שם נמצא את הרִתמוס של הסערה, אשר בפניו תקצר הנשימה. פעמים מאו־ריהם קצרים, כנצנוץ ברק באפלה, פעמים ארוכים ומתנהלים בכבדות, כעבי־סופה שחורות הממשמשות ובאות. סגנונם קודח ולוהט כהר־געש יורק־לַבה, ושוטף כמפל־מים. הוא מסוגל למסור לנו את נשמת רוח הסערה, הצורבת, „המכַלה מנפש ועד בשר".

„הִנֵּה שֵׁם־ד׳ בָּא מִמֶּרְחָק,

בּוֹעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה,

שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם

וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת...

זהו מעשה של מוגי־לב... אמנם, נעים לסופר להתנשא עָל מן הארץ הטובעת בדמֶיה ולטוס בגאון בין שחקים, אבל עלובה היא הספרות, הפורשת מן האדם הסובל. היא יכולה לקונן או לרנן; להתיחס בחיוב או בשלילה למאורעות חיינו. אבל לשתוק, לשתוק לגמרי – איך אפשר? ואם יָרד האדם, ואם שאול נפל, האם אין הספרות צריכה להיות „עמו בצרה", ללכת אחריו בכל הירידות שלו, להציץ באמץ־לב לכל התהומות שנפערו?

ואנו מתאוננים עוד על שהקהל אינו אוהב את הספרות, אינו מתענין בה. אבל על מה יאהב אותה? על שהיא פרשה ממנו וטסה בשמי־שמים?!

IV

אבל באמת אי־אפשר לקבול כל־כך על הסופרים. לא בחֵפץ בלבד הדבר תלוי, הם לא יכלו פשוט לענות על השאלות החמורות, שהציג הזמן. הספרות לא היתה מסוגלת כלל לפתור פרובלימות רחבות כל־כך. תחבולותיה הישנות לא הועילו לה.

נצַיר לנו אדם, שבא לחקור את סודות הטבע ויש ברשותו רק מיקרוסקופ. זהו כלי מצוין, בכדי להסתכל בטפת־מים ולגלות בה עולם מלא לראות בריות קטנות, רוחשות, פרות ורבות, נזונות; אבל אם חפץ הוא לראות עולם גדול – כוכב שביט, שעבט ארחותיו, לבדוק את „נתיב החלב", לצפות בימי־האש הגועשים על־פני השמש, בהררי־הנֹגה ועמקי־הצל על הירח, אז מיקרוסקופ זה לא יצלח למאומה. נחוצה שפופרת מרחיקה־ראות, נחוץ טֶלֶסקופ.

הספרות שלנו, ולא רק הספרות שלנו, כי אם בכלל הספרות העולמית לפני המלחמה, היתה בבח־ינת מיקרוסקופ כזה. כֻּלה עסקה ב„עולם קטן", בנפש פעוטה, בזוית קטנה, וחטטה בה ונקרה בה ודרשה על כל קץ תלי־תלים, והיא, שהתרגלה בעבודת „לוטש אבנים יקרות", מאַין יכלה למצא כח בעצמה – להקיף עולם מלא? וכשבאו הימים הגדולים והטילו לתוך אוקינוס רותח עמים שלמים, כשאחזה דלֶקה ביסודות תבל – רפת־אונים עמדה הספרות לפני המאורעות, בינתה קצרה מהשיגם.

ובאמת, לא הספרות לבדה כך. „פשיטת־הרגל" של הספרות היא אך חלק קטן מפשיטת־הרגל של כל העומדים בראש, של המעמדים השולטים, של האינטליגנציה, של ראשי האנושיות ורבי־חובליה. כלם נסחפו בזרם, על כלם נמסכה רוח־עִועים, כלם היו למשחק בידי כחות־האיתנים וטולטלו ככפיס־עץ. לא היה אף אחד חפשי, אף אהד, שידע לראות נכוחה.

„נוֹאֲלוּ שָׂרֵי־צֹעַן,
חַכְמֵי יוֹעֲצֵי פַרְעֹה–עֵצָה נִבְעָרָה.

לשמוע את המלה הגואלת. תהי המלה פגומה, כנסיון ראשון, תהי עלובה והלשה עוד – אבל היא צריכה להשמע!

III

אבל אפשר, שהסופרים שותקים מפני סבה אחרת.

אין הם חפצים לכתוב על־אודות הסערה.

יש אצל טולסטוי ברומן שלו „מלחמה ושלום" תאור חיי עיר־פלך בימי מלחמה. רבים דמו, כי באותה התקופה חיו כל בני רוסיה אך במחשבה אחת: להציל את המולדת. טולסטוי אומר, כי דבר זה שקר הוא. המלחמה היתה כמאורע בלתי־חשוב כלל למול המאורעות הקטנים של אהבה, עסקים, ריב־משפחה. כי היחיד אינו נבלע בצבור. להפך, אולי דוקא בשעה שהיחיד נהפך לגרגר־חול במדבר, לטפת־מים בים סוער, תתגבר בו ביחוד התשוקה לנ־וס לקרן־זוית, להעלים עיניו לגמרי מן הסערה. משום כך נמצא, כי לעולם אין היחיד אֶגואיסטי כל־כך, עד לידי גֹעל־נפש, כבשעות־סער כאלו. בשעות כאלו היחיד מוכשר לכל מעשי נבלה, רק בכדי להציל את חייו, ובטמטום־לב גמור מביט הוא על אחיו שנהרגו. זו היא ריאַקציה טבעית של אינסטינקט־החיים, של הגנה עצמית.

ומשום כך אולי הסופר גם הוא מבקש לו מקלט, אשר שמה לא תהדור רוח הסער. בהתעסקו באכסטרנים ובארגמן־השקיעה הוא נח מטלטולי החיים. כך דרכו של היחיד, כשהוא טובע בים, הוא נאחז בכל קורה עוברת. אולי גם צורות־הספרות הישנות – גם הן קורה כזו, שהיחיד אוחז בה ואינו מרפה ממנה.

וביחוד טבעי הוא אינדיבידואליסמוס זה בספרותנו, החולָה במחלת האינדיבידואליסמוס זה־כבר. כֻּלה היא שירת יחיד, כֻּלה – רשות היחיד. גם הפרוזה שלנו – באמת לירקה היא. מה הם ספוריו של גנסין, אם לא לירקה, אם לא השתפכות־נפש? ואפילו שופמַן, הקר והשלֵו בין סופרינו, האין יצירתו הטוט בכנים הנפש, הנפש הבודדה לגמרי?

ה„בדידות" אפיית היא לכפרותנו. אפילו הגאון שבמשוררינו, ביאליק, הלא זה־כבר קרא: „ומה לי לגזעי ומה לי לשוכיו" – ופרש לו לקרן־זוית. המַשבר הנפשי, שעבר על המשורר, הואר באור בהיר במאמרו המקיף, העמוק, של פרידמן, „יגון היחיד" – מאמר, שאפשר להשבו כסך־הכל של תקופה שלמה.

טבעי הוא הדבר, שספרותנו זו גם עתה עוסקת לה בעניני יחיד, רוקמת לה כמקדם רקמת־רגשות דקה, ועוצמת עיניה בבוז משאון־השוק...

הדבר הוא טבעי, אבל בכל־זאת הוא מעציב מאד. אם חיינו אינם נעימים, מובן, שקצת בני־אדם בורחים מהם ומעלימים עיניהם מהם, אבל

מקומם, נשאים בסערה כגלי־אבק ונופלים ונגררים שוב כנחלי־דם? איך זה, בשעה שהריע השופר מקצה עולם ועד קצהו ועקר עמים נרדמים וזעזע מתים מקבריהם – הספרות שלנו לא שמעה, לא שָׂמה אל לב?

או האמנם אין הספרות שלנו אלא בית־נכאת מאָבק, צרור של תעודות ארכיאולוגיות, מלא מקק סופרים ותולעה?

II

התשובה הראשונה, שעולה על הדעת -- להצדיק קצת את הספרות -- היא פשוטה וידועה מאד.

אין האמנות יכולה לטפל בעניני דיומא. רק העָבר – נחלתה וחלקה. ההֹוֶה הוא רועש יותר מדי, שעין האמן תשלוט בו. האמן הוא יותר מדי „נוגע בדבר" ביחס למאורעות ההוה, ואם יצַיירם, בהכרח יהיה זיוף בדבריו. תחסר לו המנוחה האוביקטיבית, ה„ἀταραξία". בשעת המאורעות יפה השתיקה. לפני אימת המאורע נדהם האמן, אז הוא בבחינת „וַיִּדֹּם אהרן".

קחו, למשל, את הספרות הרוסית בראשית המלחמה. היא לא ידעה לשתוק ולשום יד לפה – וכמה צביעות התגנבה בה! הספרות הפַּטריוטית הרוסית בתחלת המלחמה – ודאי כתם היא בתולדותיה. זה היה מתועב – הרקוד וקול תרועת היושבים על הכלים, ב„עֹרף" השלֵו, בקניהם החמים, וקוראים למלחמה ולדם, בשעה ששם, במחפרות, גועים אחיהם בדממה...

בעָון זה לא נכשלה ספרותנו. ראשית, כי בולמוס של פטריוטיות אי־אפשרי היה ברחובנו. ושנית, היא שתקה אז על־כרחה. אבל הרי סוף־סוף הופרה השתיקה, והיא פתחה פיה, והיא החלה לדבר ודברה – שוב על אותם האכסטרנים שסרחו ושוב על אותן העלמות המשתגעות משעמום.

ודאי, רק העָבר הוא קנינה האמתי של האמנות. „מלחמת המולדת" של 1812 מצאה לה תאור גאוני רק כעבור יובל שנים – על־ידי טולסטוי. אבל הלא כבר עברו שָנים מתחלת המלחמה. ושנים אלה יש בכללן כמה דורות. הרבה הרבה מהופעות־המלחמה כבר נהפכו לנחלת העבר, כמו הקרָבות הגדולים, תנועת הפליטים הראשונה, הגֵרושים. והסופרים – הם כאלו לא התרשמו כלל מכל זה. האמנם לא נדו ליסוריו של העם, לא השתתפו בצערו – הם, היכולים לחטט כל־כך במכאוביהם הקטנים בתכלית הקטנות?

דומה הדבר, כאלו יושב לו הסופר שלנו על איזה כוכב רחוק רחוק, שַׁקַו־האורה מן הארץ האמללה שלנו מגיע אליו רק אחרי עבור כמה שנים. יושב הוא לו על אותו כוכב ושפופרת בידו, והוא רואה עוד תחום־מושב, אכסטרנים, בטלנים רוחשים על האדמה ומתפלספים. חכו עוד שנים, עוד הרבה שנים, – הרי סוף־סוף יגיע אליו קו־אורה מימי המלחמה, ואז - אז יאמר שירה אחרת...

אבל דורנו קצר־כח לחכות... הוא מרגיש, כי זה־כבר הגיעה השעה

הרוסית הראשונה; היו ימים שחורים משחור, בלי קו־אור אחד של נחמה, כימי הדם והאפל בשנת 1915...

והלא אין שבט פרא שבפראים במעמקי הטונדרות, שלא הזדעזעו חייו עד היסוד, שלא שאף, מדעתו או שלא מדעתו, לחיים אחרים, אחרים לגמרי... והרי כבר שבים ומטַילים בתוכנו מיליוני אנשים, שהביטו בלי־נוע בפני המות, שהתיחדו עם המות – במעמקי יערות, במהפרות, בין שריקת פצצות וברק רַקיטות, לא יום או יומים, אלא שָנים...

ובשעה זו אם נפנה אל הספרות שלנו – והנה פתאם תקיף אותנו אידיליה רכה ושוקטת... הכל ממש כמו שהיה לפני חמש שנים. פיכמן קושר כתרים ל„אלול", לבציר – כמו שעשה לפני חמש שנים; שמעונוביץ מהלל את יפעת היער, את „הזלזלים הדקים הערְמים" כמו לפני־כן. טשרניחובסקי כמקדם „עובד אלילים" (התקופה ב') ומכהן לפני „התמוז" שלו. אמנם, כל זה יפה; לפעמים יפה מאד. אבל האמנם – רק זה מצאו בחיים, לא יותר מזה?

והפרוזה אולי קפואה עוד יותר... עפֶלבוים מהלל את „החסידות" (ב„כנסת"), כמו שהללו רבותיו. שטיינמן מתאר את האכסטרנים שלו, המפטפטים, מפטפטים, מפטפטים בלי־קץ... („סחור סחור"). גבורו של בן־אברם מת משחפת וירא מפני „סבל הירושה" („עננים"). ובכל היצירות – אותו החטוט הישן, הנקור הישן, אותן הסערות, המתחוללות על חֻדו של מחט, והטרַגדיות, ששעורן כעדשה...

והלא אם נפתח כעת את ספרי גאוני הספרות העולמית, שלפני ה„מבול", נראה, כי זקנה קפצה עליהם פתאם. אותם האצילים והפקידים של טולסטוי, האינטליגנטים הגועים משעמום של צ'יחוב – הרי רוח נשאה אותם כמוץ ואינם, הרי כֻלם כמיני חיות שלפני המבול הם לפנינו. אבל אלה, לכל־הפחות – מהֵד הנצח יש בתאורם. וספרותנו הדלה והעניה? מדינות נחרבו – וספרותנו מקוננת על בחור, שאבד את תומו בלכתו ראשונה אל יוצאת־חוץ („לילה" של בן־אברם, התקופה א'). מסביב מאורעות מלאים צבעים לוהטים, רותחים, מעַורי־עינים כברקים ואפלים מני־שחור, ובספרותנו – אותה האפרורית, שהיתה מאז...

הלא אפילו הבור שבבורים, המטומטם שבמוחות, חשב מחשבות חדשות, נשתנה תכלית שנוי. הלא העם כֻּלו חל ורגז תחתיו, למד דבר־מה וענה באש אדומה על אימת המאורעות. והסופרים שלנו, כאותם מלכי הבורבונים בשעתם, לא למדו כלום – ולא שכחו כלום...

מאַין העִורון הזה? מדוע כל צורות החיים נחרבו – והסופר עודו דבֵק בשַבלונה הישנה, בנוסח הישן שלו? האמנם לא התפעלו מאימת יום־הדין, מן הדרמטיות הנפלאה של ממלכות־ענקים מתאבקות במלחמת־יאוש, האם לא קבלו כל רשומים מהתמונות הגרַנדיוזיות של המונים נעקרים

י. ה. ייבין.

בימי הרת עולם.

I

אחרי הפסק קצר, שבא מפני סבות חיצוניות בחיי הספרות העברית בתחלת המלחמה, שבה ועברה לפנינו תקופה של „פריחת" הספרות. יצאו כמה מאספים, ירחונים, שבועונים בכל תפוצות הגולה. במאספים הללו, כמו „כנסת", „עולמנו", „התקופה", „העוגן", „גבולות", טגשנו שוב את סופרינו הידועים לנו מכבר. מצאנו גם שמות חדשים אחדים. היו בהם, במאספים הללו, כמה דברים יפים: קצתם אמנותיים באמת, כשירי פיכמן, קצתם מעַנינים ומקוריים, כ„מפיסתופל" של פרישמאן (התקופה א'). היו גם מרגליות אמתיות, כשירי ביאליק האחרונים ב„כנסת".

ואף־על־פי־כן, אם נסתכל בכל הספרים הללו, שיצאו לאור בתקופה סוערת זו, מיד נראית לעינינו עובדה אחת, המעוררת הרהורים מעציבים, מעציבים מאד. ואפילו אִלו היו הערכים האמנותיים שבספרים האלה גדולים פי עשרה משהם באמת – לא היה בכחם להכשיר בעינינו את הספרות ולהצדיקה.

הספרות – כמובן, הדברים אמורים לא בחלק הפובליציסטי, כי אם בספרות היפה – לא נענתה כלל על המאורעות הכבירים, שעברו לפנינו. לא נמצא בה כל רשם של הנחשולים הגדולים שהטביעונו – אף הד כל־שהוא של הרעם, שהרעיש מלא־מרחבי־עולם זה חמש שנים...

והרי ימים עברו עלינו, שלא הרבה נמצא כדוגמתם בתולדות העולם... חורבן ושַמות בכל הארץ, חורבן ושַמות בנפשנו פנימה. בכל רחבי תבל קשה למצא נפש אחת, אדם אחד, שלא גָלָה, שלא טֻלטל כמה טלטולים, שלא עבר דרך שבעת מדורי גיהנם.

והרי הימים הללו היו שקולים כנגד כמה שנים, כנגד דורות שלמים. אפילו הנפש היותר שלֵוה יכולה היתה בימים כאלה לאבד את „שווי־המשקל" שלה ולתעות ולעשות תעתועים... היו ימים מלאים נֹגַה־ברק מעַוֵר־עינים, ימים, שבהם אפשר היה להשתגע משמחה, כימי האורה של הריבולוציה

ומעולם לא היה „נצרך”. „עשיר אנכי ברוח ולא אכלא” – הוא אומר על עצמו. ובכן – „כל דכפין ייתי”! נכון הוא להעניק לכל־אחד מטובו הנפשי, כי יש לו רב. ויכולים אנו להאמין לטשרניחובסקי בזה. הלא הוא היוצר, שהוד העלומים לא פנה ממנו אף רגע. עודף של תֹם וחֹם־הנֹער במשורר זה, ואש־תמיד תֻקד בלבו, אש־חיים.

כטל־שחרית היא יצירתו לנו, וכאשר תשמע אומתנו – סוף־סוף הלא תשמע זקנה עלובה זו לקול חוזיה ומשורריה – כאשר תשמע ותבין את החדוש הרב שבשירת טשרניחובסקי, תקום ותאמר: „אחרי בלותי היתה לי עדנה”.

ואנו מה נאמר? אנו צעירי העם הזקן, בשעה שאנו רואים ומרגישים באישיותו של טשרניחובסקי את שלמות הנפש ואת עְזה, את אמץ הלב ואת רעננותו, את אהבת־החיים הנפלאה ואת הערצתם – אנו אומרים: אשריהו, ששֵׁיבת עמו לא פגעה בו לרעה, ואשרינו, שעלומינו נצחו את זקנותנו.

סובלק, תרע"ט.

אמתית, כמו בשיר המובא לעיל. והלא אין מקרה זה יחידי אצל טשרני־חובסקי! במקום שאנו מוצאים את חסרונו, שם אנו מוצאים גם את גדלותו. לפעמים קרובות הוא מתגבר על כל המכשולים הסגנוניים ומתחת ידיו יוצאים שירים כה נפלאים מצד חיצוניותם המוסיקלית, כמו „מות התמוז", „זתרי־יער", „על המים", „לְנכן" ועוד. והדבר מובן. מלחמה לו למשורר בשפה, מלחמה קשה עד־מאד. פעם יגבר הוא ופעם תגבר היא. כמו כלעים ־דים וצרים סוגרים על אשד ההרגשות שבנפש המשורר. בשעה שהאשד עובר דרך הַמֵּצר יש לראות רק את קצפו הלבן, אבל אחרי עברו על־פני המכשולים הוא כבר מבריק באלפי נגוהותיו וגוניו.

יצירתו של טשרניחובסקי דומה לפעמים קרובות לערוגת־בשם, המוקפת גדר של קוצים וברקנים. האם יוכלו הקוצים והברקנים להפריע בעד התפשטותם של בשמי־הפלא? ובכל־זאת, בוא וראה, כמה גדול הוא המשורר, שלמרות אבני־הגיר הרבות, הפזורות על־פני גנו, פרחה ערוגתו והעלתה גדולים יפים ומרהיבי־עין כל־כך.

VII

בעולם הצומח ישנו סוג אחד של גדולים טובים, שהצד השוה שבהם הוא, שהם אינם יודעים את חליפות העתים, יען כי הם רעננים בכל ימות השנה ומכוסים כל ימיהם ירק חי. אלה הם הירוקים תמיד: „Semper Virens". כזה הוא גם טשרניחובסקי. הוא והנהו יחד המשוררים והאנשים המעטים, שעליהם יש לאמר, כי הם רעננים תמיד. רק פעם שר על חורף ואף פעם לא על הסתו. ובנפשו היוצרת שורר „אביב־עולמים". ודאי היו בחייו הרבה צער ומרי, ודאי יש גם בלבו קרעיב רבים: הן אדם חי הוא וסביבתו הריאלית הלא היא הסביבה הקרתנית של מאת־העשירים באירופה. ובלי שום ספק היו גם אצלו התנגשויות רבות עם החיים. אולם ביצירתו אין לראות שום משברים פנימיים ושום מהפכות רוחניות. בעצם טבעה שירתו תמיד אחת היא, כי —

הַכֻּנְּתוֹת הַצֵּל	וְכִי יוּעַם פָּז
לֹא עוֹד יָאִיר יוֹם,	יֶחְדַּל טָהֳרוֹ? („שירה").

אישיותו היוצרת של טשרניחובסקי לא ראתה עד עתה על שמיה שום לקוי־המאורות, ואם קרה לה לפעמים איזה אסון, היתה מיד מתעודדת תמיד.

שׁוּב אֶתְנַעֲרָה,	וּפִי מָלֵא שִׁיר. (שם).

כה הלך המשורר ביצירתו מגיל אל גיל, וכמעט תמיד היתה בת־שירתו עדויה זר־נצחון. מעולם לא היה אצלו צער של חרבן מקדשים

בתוכנו הוא כעין חוני המעגל, שהקיץ לאחר שלשת אלפים שנה. הנתפלא כי הוא משתמש בניבים ומבטאים, שזכרם אבד ממנו? הוא ודאי מרגיש את תכנם, אבל אנחנו – אף דבריו המובנים די־צרכם נראים לנו כזרים. מדוע? מפני שהתרחקנו מעל אדמתנו. אולם הוא – הוא בשפת הארץ ידבר, בלשונה של אותה התקופה הרחוקה, שבניה של אותה ארץ עוד היו ארציים די־צרכם. ככפרי הבא בין העירונים, כן יֵרָאה טשרניחובסקי לפעמים. בשעה שהכפרי החזק מספר על רגשותיו החזקים בשפתו הקשה – מי יאמר, כי אין חן מיוחד נסוך עליו? והדעת נותנת, כי הרגשת־העולם והטבעית של המשורר תמצא את בטויה הנכון בשפה קדמונית ובסגנון קדמוני. האם בן־בנם של „כובשי כנען" ידבר בשפה מודרנית? ואיך יספיד את „מות התמוז" ואיך ישיר את שיר „העשתרת והבל", אם לא בלשון של אותן התקופות היפות והנהדרות?

ומענין הדבר, כי כאשר בא טשרניחובסקי לשיר על חיי ההוה של בני עמו וליצור את יצירותיו האֶפיות, ביחוד את האידיליות, החל להשתמש בלשון המשנה והאגדה. ב„לביבות מבשלות", ב„ברית־מילה" ועוד אין כבר זכר לטהרת לשון־המקרא, יען כי חוש־המשורר האמתי הוא ששם בפי טשרניחובסקי את הסגנון האחר בשעה שרק הוא היה הטבעי והמתאים ביותר לתֹכן החדש. חֹמר וצורה, תֹכן וסגנון – אכן צדקו האומרים – הא בהא תליא. כנפש כן בטויה וכמעמד־הרוח כן מוצא־הפה.

אם נקח, למשל, „עולת רגל", הלא יכולה להיות רק צורה אחת לשירתה, והיא:

צָרוּ שְׁבִילַי, אִתִּי גְּדָיַי, | נֶעֱלַבְתִּי, וְאִם אֶתְאַבֵּק –
גְּדִי טִפַּחְתִּי, וּבִטְנָא | הַאֶשְׁפְּכָה אֶת חֲמַת זַעְמִי?
פִּרְחֵי הָרִים אַל שֶׁעָלוּ | אִם הֶאֱמַנְתִּי – הֵן צָחַקְתִּי...
בְּנַעֲצוּצִים וּבַגִּיר. | לִבִּי הוֹלֵם: קוּם וּפְתָר:
וּמְדַבְּרִים בִּי בַחוּרִים | אִם מִהְיוֹתִי מִן הַגָּלִיל,
מִדֵּי אֶפְנֶה, מִדֵּי אֶשְׁאַל, | נַעֲשֵׂיתִי צְחוֹק לְעַמִּי,
וְהָיִיתִי בְּעֵינֵיהֶם | אוֹ נֶחַנְתִּי מִבְּנוֹת־גִּילִי? –
כִּכְלִי יוֹרֵד מִן הַשְּׂנִיר. | וּבְנוֹת־גִּילִי מִן הָהָר. („עולת רגל").

האפשר היה הדבר, שבת־הגליל תדבר בלשוננו העברית החדשה? – לא. הכרח נפשי ואמנותי ישנו בסגנונו של טשרניחובסקי, אף בשעה שסגנון זה קשה עד־מאד, ומה־גם בשעה שהוא עצמו הנהו יצירת־פלאים

והיותר מכאיבים. ומה־גם אצל טשרניחובסקי, הנראה לפעמים קרובות בשיריו ככבד־פה. הלא כמעט שאין למצא שום יצירה אחרת של משורר מודרני, שתהיינה בה פרשות סתומות כה רבות. המסבך ומעורפל הוא התכן של יצירתו? לא. אין כמוהו לבהירות ולפשטות. אלא מה? הוה אומר: איזו נטיה מיוחדת יש לו לבטויים היותר קשים ולמלים המובנות פחות מכל. המעט שהוא משתמש בלשון־המקרא, שבאוצר מליה ומבטאיה המצומצם קשה לבטא את כל העולה על לב האדם בן־זמננו, המעט שהוא משועבד לרוח העתיק של שפתנו בצורותיה הקדמוניות, — עוד הוא אוהב את הנושנות ואת הבודדות שבתנ״ך, ובהן יכביד את ההבנה או, יותר נכון, את „פרוש המלים״, במקומות ידועים בשיריו הקלים והבהירים, כמו „בין קברות דור נכר״, „מחזיונות נביא־השקר״ ועוד. ועל אחת כמה וכמה בשירים, המכילים רעיון פילוסופי חשוב או הרגשה מיסטית עמוקה, כמו בשיר „לעשתרת ולבל״. אין שום ספק בדבר, כי ברוב שיריו, ביחוד, בשירי־האהבה, מצאו רגשותיו היפים והמבריקים של טשרניחובסקי גם בטוי יפה ומבריק, אבל גם בהם יש שנדמה לנו פתאם כאלו היה מחברם עִלֵּג־לשון קצת... כי לפתע, באמצע שירו, יש שהוא מתקשה במבטאים ידועים, ואז הוא מֻכרח להשתמש בצרופי־מלים כאלה, הצורמים את האזן בכבדותם או בעתיקותם המעורפלה. ואף־על־פי שגנזי הלשון המקראית פתוחים לפניו והוא אחד מיודעי־חֵנה המעטים, בכל־זאת מרגישים אנו תמיד בשפת־שירתו, כי לא הוא השולט בה, אלא להפך. במובן זה של אי־היכולת לסגל לעצמו את לשון־המקרא ולהכניעה לצרכי שירתו החפשית, דומה טשרני־חובסקי לַסופרים מתקופת המליצה, שגם הם משועבדים היו לשפה ולא יכלו לנהוג בעצמם מנהג אמנים בני־חורין, המביטים גם על השפה כעל עולם של יצירה בפני עצמו. ובה בשעה שכל משורר צעיר ומחונן עושה בלשון העברית כבֵן מֵבין העושה בתוך ירושתו הגדולה שנפלה בחלקו, באותה שעה עצמה עומד טשרניחובסקי כעבד נאמן לפני „גבִרתו״.

המסתכל מן הצד יבוא ויקרא: משורר — ושפתו אין אתו! היתכן? אולם די לו למסתכל זה לשים לבו לתפיסת־החיים כלה של טשרניחובסקי, והבין, כי אמנם כזו היא שפתו העצמית של זה המשורר. הוא אינו בא בכונה להשתמש בלשון־המקרא, אלא היא השפה היחידה המתאימה לסגנון נפשו. לו יכול, כי אז לא היה נותן כבלים על־עצמו והיה בוחר בסגנון אחר או היה מסַגל לו את הסגנון המקראי ומשנה אותו לפי צרכיו, כמו שעשו אחרים. אבל הוא אינו יכול. חזקה עליו הרגשת־העולם הקדמונית והתרבות כֻלה של תקופת השופטים והמלכים, העבר הרחוק של עמנו שולט לא רק על לבו, אלא גם על פיו, והתנ״ך, בתור מולדתו הרוחנית של המשורר, הוא המשפיע על נפשו והוא המדבר גם מתוך גרונו. ובאמת, הן רחוק הוא טשרניחובסקי רחוק רוחני מן החיים המאוחרים של עמו ומן יצירותיו התרבותיות, והלא עוד עתה הוא תועה בין „עיי מואב ויהודה״.

VI

לכני הרבה זמן, בשעה שהמשורר היה עוד בזוהו גיל, שהאיש חפץ להִוּאות בו כאלו כבר יצא מכלל ילדות, אז כתב:

נָא הָשִׁיבוּ לִי יַלְדוּתִי, תֹּר הַשִּׁירִים, גִּיל־עוֹלָמִים. („געגועים").

אולם זה היה רק משחק ב„געגועים". לא רק אז, אלא אפילו עתה לא גז עוד „תֹר השירים" אצל המשורר. ועינינו הרואות. תם־הילדות והוד־העלומים עודם חופפים עליו עד היום הזה. כל רתיסתו זאת החיים, זו התפיסה האלילית והטבעית, מעידה על נרשו הצעירה תמיד. בכל מקום שהוא מוצא רעננות, שמה הוא בא. כפעם־בפעם הוא הולך ומבקר את ארצות־הנעורים של הענוים השונים ושב משם ברקודי־הנפש וחדוַת־הלב. וכמה פעמים הוא נראה בשיריו השונים כילד שובב גדול! כל יצירתו היא בעיקרה שירת הנֹער של נפש האדם, ואין שום פלא בדבר, אם אנו נוצאים אצלו נטיה מיוחדת לעולם הילדים. בשעה שהוא נכנס אל חדר־הילדים, אין הוא צריך כלל לענות את טעמו. כמו שהוא שר לגדולים וכמו שהוא שר לעצמו, כך ישיר לילדים, ושום הבדל ת כ נ י אין, למשל, בין „קסמי היער", שכרב בשביל הגדולים ב„השלח", ובין „סתרי היער", שנכתבו בשביל הקטנים ב„שתילים", כי באמת, הן כל שירתו היא יצירת אגדות יפות על המבע והיקום. האם בדברו עמנו אין הוא מספר לנו בתמימות גמורה „על האלילים החיים בתוכנו"? והאם לא מפיו שמענו, אנו הגדולים, על החיוניות, המפכה בכל העולם כלו, ועל הקסמים והרזים, הפזורים בחיים? אמנם, כי בשירי הילדים הגיע טשרניחובסקי לידי מוסיקליות יותר גדולה של החרוז ולידי מדרגה אמנותית יותר גבוהה ביצירה הלשונית, אבל בתכנם של השירים נשאר נאמן לעצם שירתו. העליזות הפנימית והתנועה החיה, הטבעיות הלבבית והפעלנות והאַקטיביות — ארבעה סימנים אלה של אישיותו מציינים גם את יצירתו בשביל הילדים. ועוד יש בה מה שאין בזו של אחרים: זהו — המשחק. בת־שירתו של טשרניחובסקי יודעת לצַחק את הילדים, וזהו דבר גדול. היהודי הוא בכלל „בעל תכלית" וקשה לו לצַיר בדמיונו חיים של משחק, אבל כל ילדות טבעית ובריאה היא רק זו, שאין עליה שום על של דאגות והכליתיות. כצפרת בגן צריך הילד לחיות, וטשרני־חובסקי הוא אחד המשוררים המעטים, שבידו עלה למצא את השביל הנעלם ללב הקטן של „צפרינו".

ונפלא הדבר: קורבתו הנפשית לעולם הילדות הטהורה היא שהשפיעה גם על שפתו, שתהא נשמעת לקטנים. ויתר על־כן: ברוב שיריו לילדים הגיע המשורר לידי יצירה אמנותית אמתית בלשון, וגם לידי וירטואוזיות. זהו הנצחון היותר גדול, שנפל בחלקו של טשרניחובסקי, ובו הוא יכול להתגאות. כי כבוש הסגנון הנהו אצל כל־יוצר אחד הדברים היותר קשים

המקשרים אותה עם העָבר הרחוק שלנו, הם הם המצַינים את בן־העתיד המקֻוֶה. ובאמת, הן כל חלומותינו מוכּבים על העתיד, שיהיה המשכו של העבר הרחוק ולא של ההוה הניכחי. כל חדושה של ספרותנו החדלה היה בזה, שבאה וחפצה להשליט את ההוה על העבר. ובשעתו היה גם זה מעשה רב. כי על ידו נצחו החיים הממשיים את הזכרונות. אמנם היו ויש בינינו א...ים, שלבם מרגיש את צער הדורות והם בזוים ושרים לנו על העבר הקרוב ההולך ומת ערירי, אבל גם אלה המשוררים האחדים הנם כבני פרי ההוה, ורוח הזמן היא המרחפת על־כני יצירתם.

ואם ספרותנו שקועה כלה בשעה זו בחיי ההוה של הכלל או הפרט העברי, הנה עתה הגיעה כבר גם שעתה של שירת יום־המהרת הנהדר, העומד כבר אחר כתלנו. מי ישיר לנו על המחר? ומי ר א ו י לשיר לנו עליו?

הוֶה אומר: זה שיצירתו כֻלה היא שירת־בֹקר. לא פיכמאן הענוג והעדין, שנפשו נתונה בתוך רשת־זהב של רגשים רכים ויפים, ולא שניאור החשבן המודֶרני, שנפשו מלאה תאוות גסות כרמון, לא יעקב כהן המהודר, שכעלמה חֲנֻנת ומתחַנְחֶנת יתגאה בהרגשותיו המגרות ובמליצותיו היפות, וגם לא שמעונוביץ בעל הלב הרך ובעל הנפש היפה – אלא טשרניחובסקי העליז והאמיץ, השר זה־כבר על „זרועות ברזל" ו„רוח עז". רק הוא הרענן, שאף פעם לא התאונן על עצבות ועיפות, שברח המיד מן הפנוק והרך, רק הוא נושא בקרבו את גרעיני העתיד ההולך ובא לקראתנו ורק אישיותו היא המביאה לנו את בשורת המחר. ריח שירתו כריח שדה־המולדת, והוא המכניס אותנו אל אותו העתיד, שכל משורר מבני־גילו הכשירנו וקרבנו אליו. כפעם־בפעם אנו שומעים מפיו את הקריאות המעודדות: „כבש", „רש", „אמץ וחשוק", „עלה וצלח ופעל", ובאותה השעה, שלכל אחד מכנו נדמה היה, כי בשרפה האיומה, שהתחוללה בעולם עם המלחמה האירופית, יעלו על המוקד לא רק תקוות העם, אלא גם חלומות היחיד, באותה שעת־ערבוביה שר טשרניחובסקי את ה„מנגינה" שלו, שהיא באמת מנגינת־המחר של כלנו:

עֲלֵה בָהר וּרעַץ הַכָּר, כָּל־מַה־שֶׁתִּרְאֶה רֵשׁ!
הַיַרְדֵן לָךְ וְהַלְּבָנוֹן לָךְ וְהַמִּישׁוֹר וְהָהָר,
מִנַּחַל פְּרָת עַד לְבוֹא חֲמָת וְהַמִּדְבָּר בַּעֲרָב,
הַגְּבוּל תְּתָאֲרוּ בְיַד־יָהּ, שְׁזָפַתּוּ עֵין הָעָב,
וְכִבְשׁוּ אֶרֶץ בְּחֶזְקַת־יָד וְנֶאֱחַזְתֶּם בָּהּ,
וּבְנִיתֶם בִּנְיַן־עַד לַדּוֹר הַקָּם לָכֶם, הַבָּז...

(„מנגינה").

מלחמות, נפשם קוראת לשלום. כי למה תתרגש, האדם? הן גרעיני יופי לאין־מספר זרועים על־פני כל העולם. יהי־נא לבך פתוח ועֵר! וכשתסתכל בעולמו של ה׳, תראה את האידיליה בהִבָּראה, את האידיליה הנצחית של היקום.

וגם טשרניחובסקי בא אל האידיליה מתוך השלוה שבמערכי־לבו. בידו עלה להשרות רוח שלוה ולמתוח חוט של חן גם על החיים הקטנים והרגילים של בני־דורו ובני־ארצו. באמנות נפלאה שִׁלב את מקרי האדם במאורעותיו של כל היקום, ובאמנות לא נפלאה ביותר ברא אידיליות אחדות אף מהחֹמר כזה, שאינו לכאורה מסוגל כלל להביא בנו שלוה נעימה, כמו האידיליה בבית־האסורים („הכף השבורה״), שרעיון כה נוגה ופֶסימי על החיים והעולם מֻבָּע בה. גם חֹסר הזכויות של העברי בארץ רוסיה שמש פעם אצל טשרניחובסקי חֹמר לאידיליה („מעשה ביוכים ומרדכי״), אבל הוא עצמו מרגיש את אי־ההתאמה בין החֹמר והצורה וקורא ליצירתו זו בשם „אידיליה סַטירית״. אך הלא זהו דבר והפוכו. הן אידיליה וסטירה כלאים הם ואין לערבב זו בזו, ומה־גם לכרוך אותן יחד. אבל מה שעלה באמת בידי טשרניחובסקי, זהו לשפוך על אידיליותיו אור של הומוֹר רך. כל יצירותיו האֶפיות, חוץ מן הבַּלָּדות, העומדות בתור צורה ספרותית בין הליריות ובין האפיות, נושאות עליהן את בת־צחוקו של המשורר, המעידה תמיד על גיל פנימי. הוא הנהו כמעט היחידי בשירתנו הצעירה, שעל יצירותיו אין ענן הסריוזיות והתוגה שורה כלל. טשרניחובסקי יודע להיות שמח, ויודע גם לצחוק, לא רק בשירי הרגש והמקרה שלו, אלא גם ביצירותיו האֶפיות. וזוהי אחת מתכונותיו הפרטיות של משורר זה. ואולי הודות לתכונה זו היה ביכלתו לגשת אל חיי־ההוה של עמו כאֶפיקן קלַסי, אף־על־פי שרק הקדמוניות השלמה והיפה היא שֹׁרש נפשו. אמנם קצת תמוה הדבר, שבשעה שההוָי של בני־דורו נותן לו את הדחיפה ואת החֹמר ליצירות אֶפיות, באותה שעה עצמה לא מצא בקרבו די־רצון או די־יכולת להמשיך את האֶפוס העברי הקדמון ולברֹא אותו מחדש, כמובן, בצלמו ובדמותו של העבר. ומי יעשה זאת, אם לא הוא? זה המשורר, שהאֶפוס העממי כה קרוב לנפשו בכל מקום שהוא, זה המתרגם את „קַלֶוָלה״ הפינית, את „הַאִיוַתַה״ ההודית־אמיריקנית ואת הומירוס היוָני — האמנם לא יחַיה את אגדות־בראשית ואת עלילות החיים של בני־עמו הקדמונים, שהרגשת־עולמם כה קרובה לזו שלו? אותם קטעי האֶפוס העברי העממי, הפזורים פה ושם, ביחוד בכתבי־הקדש, מי יקבצם וישיר עליהם, אם לא טשרניחובסקי? הבה נקוה, כי כמו שבא דרך יוָן האלילית ליהודה הקדמונית, כן ישוב מתרגומו של האֶפוס העממי הזר אל יצירתו המקורית של האפוס העברי העתיק. הן הוא עוד לא הגיע לידי פסגת היכולת שלו ביצירה. אישיותו היוצרת עודנה מבטיחה, והמאמין יחכה.

כי לא רק לטשרניחובסקי עצמו יש עוד יום המחרת, אלא הוא כלו במובן ידוע משורר־המחר. ודוקא אותם הקוים המיוחדים שבאישיותו,

מַבְרִיק וּמַבְהִיק וָצַח, כַּשֶּׁלֶג הָרִאשׁוֹן, הַיּוֹרֵד

וְנוֹשֵׁק אֶת אַדְמַת הַסְּתָו: שְׂאִי שָׁלוֹם מֵאֵת שַׂר־שֶׁל־חֹרֶף!

(„לביבות מבֻשלות").

האין נדמה לנו, כאלו קוראים אנו איזה ספר־שירה קדמון, שההסתכלות הסקרנית בעולמו של הקב"ה מבצבצת מתוך כל שורה ושורה שלו? הוא־הדין בתאור תקונה של הכף השבורה באידיליה שניה או בתאור הכובע והכנתו באידיליה שלישית, או בספור על הליכתו של יוכים השכור באידיליה רביעית – בכֻלם אנו מרגישים את חבתו היתרה של המשורר לצורה החיצונית של הדברים ואהבתו לַנגלה שבהויה. כי בשביל האדם, שיסוד נפשו היא האֶפיות, עיקר העיקרים הוא העולם החיצוני עם סבך מאורעותיו ושפעת גוניו. הליריות בכל סוגיה השונים, מֶרכזה נמצא תמיד בלב האדם. האפיות, להפך, מחפשת ומוצאה את מרכז־החיים מחוץ לאדם, בתוך היקום. אם נשתמש במשל הלקוח מתורת־הראות, נאמר, כי האישיות הלירית מביטה על כל הנעשה תחת השמש דרך זכוכית מרכזת, בה בשעה שהאפיקן רואה את הכל דרך זכוכית מפַזרת. אמנם, כי כל יצירה אנושית וכל רגע בחיים מתחילים בהסתכלות, אבל רק בָאפיות נשארת ההסתכלות תכלית בפני־עצמה. וכמו שקשה, אם גם היה הדבר בגדר האפשרות, לצַיר לנו בדמיוננו משורר לירי חסר־לב, כך אין לצַיר לנו משורר אֶפי חסר־עינים. כי הצופה ומביט – זהו האפיקן.

נפש האפיקן היא הבבואה של העולם והיא גם בית־האסף לכל הֲדי ההויה, בה בשעה שהליריקן הוא רק כלי־נגינה, שעליו בא ומנגן שר־החיים את המנגינה המתאימה.

כאגם־מים בערבה, כן היא נפשו של המשורר האפי. כל העולם כלו עם תנועותיו ותנודותיו השונות והרבות משתקף באגם, אבל הוא עצמו נשאר תמיד שוקט. הליריות היא, להפך, כפלג הרים מהיר־הזרם. אף הקבוע והעומד שבעולם החיצוני מתנועע ומשנה את צורתו יחד עם המים השוטפים והשואנים של הפלג.

בימינו אלה רבו המדרונות שבחיים, ומשום זה גם נפשנו עולה ויורדת חליפות, ואנו בעצמנו כאלו נִשאים אנו תמיד על־פני גלי הליריות. אבל הדורות הראשונים היו רֻבם ככֻלם נודדים בערבות החיים, העולם כלו השתרע לפניהם במרחבי אין־קץ, ובשעה שהסתכלו בו, היו עיניהם מ ר ח י ב ו ת לראות ובנפשם היתה שלוה בהירה. וכשהיו באים לספר, היו מספרים לא על־דבר יחוסם לסובב אותם, אלא על־דבר הסובב אותם עצמו. הם לא היו מתיָאשים מפני הרע, יען כי הטוב היה תמיד לנגד עיניהם. וגם מן הטוב לא היו מתפעלים יותר מדי, יען כי ידעו על־דבר מציאותו של הרע. וככה חיים האפיקנים ב ש ל ו ה. הם מברכים על הרע כעל הטוב, ונהנים מן העולם. העיקר הוא מה שהם נ ה נ י ם תמיד ומה שהם יוצרים מתוך הנאה. שמו של אֵלָם הוא על־פי־רוב „עושה־שלום", ואף כשהם באים לתאר

יש חשיבות חיונית אחת. המסתכל בבריאה לשם הסתכלות גרידא, בשעה שהוא בא לספר לנו ממראה־עיניו, אינו ממהר בדבורו, אלא מתאר הכל בנחת ובהרהבה.

וגם טשרניחובסקי נוהג כך באידיליותיו, הנראות כפר־קי „א־דיסיאה" עברית. כמתאר אמן הוא מדבר בפרוטרוט על כל כחזה ומחזה, בא מגנין אחד אל משנהו, אולם אינו דולג עליהם, אלא מתעכב אצל כלם באהבה רבה ובהרחבת הדעת, כאלו היה רוקם איזו רקמה יקרה לצרכי קדושה. הנה, למשל, „ברית־מילה" אצל יהודי כפרי: כמה אמנות חיה וכמה גדלית־הנפש גלה טשרניחובסקי בציורי הסביבה הכפרית היהודית ואי־היהודית, בהרצאת השמחה עצמה ובתאור המשתתפים בה! כל קטע וקטע שבאידיליה זו הנהו בריאה אֶפית מצוינה, הקובעת ברכה לעצמה בשלות היצירה שבה ובהומור הרך המרחף עליה. עמידת אליקום השוחט אצל החלון והבטתו על החצר המלאה עופות, הופעת כובעו של השליח „הביליבירקי", משהקו של מיכילה עם ילדי אליקום ואחרי־כן הנסיעה על־פני הערבה עם „שירת יגון־העולמים", המרחפת עליה, ועם השירה הנוגה של בעל־העגלה ה„גוי" — כשיחת־קדומים תמימה. ואמנם רבה היא באידיליותיו ההשפעה הספרותית של הומירוס היוני, אולם לולא היה טשרניחובסקי אפיקן מצוין על־פי טבעו, כי אז לא יכול היה להיות מושפע כל־כך מגדול האֶפוס היוני, ומה־גם ליצור בעצמו דברי־אמנות אמתיים, שאין לראות בהם כל סימני חקוי. וכדאי הדבר לקרא רק קטע אחד או שנים מהאידיליות, בשביל להוכח, כי רק אפיקן מלדה ומבטן יכול לראות הרבה פרטים כל־כך ולתארם בסבלנות ובהתעיינות כה רבה. נקח, למשל, תמונה אחת מן האידיליה „לביבות מבֻשלות" ונשמע־נא לקולו המתון והשוקט של המשורר בספרו:

בָּאָה וְנָטְלָה מֵעַל הַקִּיר הַמַּעֲרוֹךְ הַגָּדוֹל,

לוּחוֹת עֲצֵי־אוֹג אַדִּירִים כְּעֵין הַוֶּרֶד עָשׂוּהוּ,

וְרִקְמָה אֲמֻצָּה שֶׁל גִּידִים מְבַצְבֶּצֶת וְעוֹלָה עַל גַּבּוֹ,

שָׂמָה הַמַּעֲרוֹךְ עַל־פְּנֵי הַשֻּׁלְחָן וַתִּקַּח הַנָּפָה,

נָתְנָה בַנָּפָה הַהִיא קֶמַח סֹלֶת מְאֹד דַּקָּה,

נִפְּתָה וְזֵרְתָה מִיַּד וַתְּרַקֵּד בְּיָדֶיהָ הַמְּהִירוֹת,

כְּאַבְקוֹת הַשֶּׁלֶג הַצַּח נִתְחַבְּרוּ בְנִקְבֵי הַנָּפָה

גַּרְגְּרֵי הַקֶּמַח וְכֹה נָחוּ עַל־פְּנֵי כָל הַמַּעֲרוֹךְ,

גַּרְגַּר שֶׁל אָבָק עַל גַּרְגַּר, וְהָלַךְ הַמַּצָּע וְגָדֵל,

זַף אִם יִרְחַק זֶה הַיּוֹם,

אַךְ בֹּא יָבֹא – יִשָּׂא שָׁלוֹם

אָז וּבְרָכָה לְאֹם מִלְאֹם.

ואז – הלא מובן מאליו הוא, כי „ישוב יפרח אז גם עמי".
אכן יש עקביות הגיונית נפלאה גם בעולם ההרגשות!
רק אצל נפש הרמונית ביסודה יכול להיות „אני מאמין" כזה, שכל עיקריו יתאימו כה איש לרעהו. והאמת נתנה להאמר: בו אין כלל עיקרים, אלא אחד.
ועיקר אחד זה הלא הוא: טוב הוא העולם, טוב מאד.
גם החיים טובים הם, צריך רק לשמוע בקול שר־העולם הקורא ואומר: „עלה וצלח ופעל!"
וזוהי כל התורה, כל תורת־החיים כלה. בשביל מי? כמובן, בשביל האמיץ והחזק. בשביל השלם ברוחו ובנפשו ובשביל האיש היודע לכבוש לא רק את עצמו, אלא גם את העולם הסובב אותו. כי רק איש כזה יכול להתענג ענג מלא על השלוָה שבחיים, הקנה אחרי הלחמו בהם. ואף־על־פי שרוחו בקרבו אש לוהטת, בכל זאת הוא המסוגל ביותר לראות גם את האידיליה שבהויה. כך היו בני הדורות הקדמונים נאבקים איש עִם רעהו ונלחמים בטבע, כובשים ארצות, הורסים ובונים אותן וחיים את חייהם המלאים תנועה רבה, אבל – בין מלחמה למלחמה היו יכולים לשבת על פתחי אהליהם בשַׁלות־נפש גדולה ולספר את ספורי־הבדים היותר שוקטים. כי האֶפִּיוּת היא תכונה יסודית באיש־הטבע, וטשרני־חובסקי הוא בספרותנו משורר אפיקן par excellence.
כל הרגשת־עולמו של איש הקדמונים בנויה על ההסתכלות האי־אמצעית והתמימה, שֶׁרַק הענג וההנאה האסתיטית הם מתן שכרה. הערכת החזיונות ובֵרור היחס שבינם ובין האדם הנם כבר תַּחנה חדשה בהתפתחות הנפש, יען כי בראשית היתה ההסתכלות ורוח האפיות רחפה על־פני כל העולם. והלא מובן הדבר: אין התרגשות לירית באה אצלך בלי שתתרשם תחלה, ואין ההתרשמות באה אלא אחרי ההסתכלות האֶפית. אמנם יש שתכונות נפשיות אלו, שהן גם רגעי התפתחות שונים, משמשות אצל האישיות הַמֻּרכבה שתיהן בבת־אחת, אבל על־פי־רוב יש לנו גם אצל האנשים המפֻתּחים ביותר תכונה אחת יסודית, שהשניה היא לְגַבֶּיהָ כבת־לויה ולפעמים גם כצרה. על־כן רואים אנו מערכי־לב ליריים כמערכי־לב אֲפיים ביסודם, אלא שבשעה שהראשונים מתגלים ברטט הנפשי המתמיד, מצטַינים האחרונים בשַׁלוה ובמרגוע. כי כל־זמן שההסתכלות כשהיא לעצמה אין לה שום מטרות ושום תוצאות חוץ מעצם מציאותה, היא נושאה אתה תמיד הצדָקת היש והערצת הנמצא. ומשום זה אין לפני האפיקן שום משוא־פנים בתפיסתו את החיים. בשבילו אין פרט נקלה ופרט חשוב. לכל

הלאומיים. והלא אין לחשוד ברומנטיקה גלותית את טשרניחובסקי בן־החורין הגמור! אלא מה? הוה אומר: חבתו להויה ואהבתו לכל חי הביאתו גם לידי התיחסות לבבית אל הסביבה היהודית המיוחדת. חביבים עליו הרגש התמים והיופי החיוני בכל מקום שהוא. גם כאשר מצא הוד־חיים וטהרת־הנפש אצל שבטי ההודים הפראים ב„שירת האיַוַתה", ששר האמריקני לונגפילו, בא טשרניחובסקי ותרגמה עברית. ואם כך – איך אפשר היה, שלבו, הער כל־כך לקראת כל „טוב ויפה", לא ירגיש כלל ביופי הגנוז המעט, הנמצא בחיינו הנוכחים מתחת כל הקלפות הרעות? על־פי עצם אפיו צריך היה להרגיש אותו. והוא מרגיש אותו, אף־על־פי שבוז יבוז ל„כפופי־הקומה". יתר על־כן: אף־על־פי שהוא רואה לפניו רק „גלי־עצמים", רק „ידים יבשו" ו„עורקים אין־דמים", בכל־זאת רבה אמונתו בעמו והוא הנהו בין משוררינו כמעט היחידי לשירת התקוה והנחמה. וגם זו אינה באה אצלו מתוך מפלגתיות ידועה או לשם פובליציסטיקה לאומית מלאכותית. טשרניחובסקי מֻכרח להאמין בעמו, יען כי מאמין הוא באדם ובחיים. בטחונו האנושי הכללי הוא הוא המעודדו לראות סימני חיים ולקוות לתחיה אפילו במקום היותר שמֵם.

מאהבת־החיים שלו תצמח תמיד איזו תקוה שהיא, ואמונתו בעמו הלא היא תוצאה נפשית, ולא רק הגיונית, מכל הלך־רוחו.

הנה, למשל, ה„אני מאמין" של המשורר. הן כל עיקר ועיקר שבו קשור לחברו בקשר פנימי הכרחי! נראה נא, מהי המצב הנפשי והיסוד הרוחני להלך־הרגשותיו?

שַׂחֲקִי, שַׂחֲקִי עַל הַחֲלוֹמוֹת,
זוּ אֲנִי הַחוֹלֵם שָׂח,
שַׂחֲקִי, כִּי בָאָדָם אַאֲמִין,
כִּי עוֹדֶנִּי מַאֲמִין בָּךְ.

ובכן, ראשית־כל – „חולם" הוא. עיקר מובן מאליו. כי הראית מימיך משורר בלי חלומות? שנית – „מאמין" הוא באדם. גם דבריו אלה נאמנים עלינו. על כל יצירתו כלה מרחפת אמונה נשגבה זו של המשורר הפנתיאיסט והאופטימיסט שלנו.

מה יספר לנו עוד? – „כי עוד נפשי דרור שואפת". החדוש הוא הדבר בעינינו? לא. החֵרות הנפשית הגמורה ועוז־הרוח האמתי הלא הם הממלאים את כל שירתו. ומתוך עצמו הוא בא ללמד זכות על חברו. בטוח הוא, כי „לא ברעב ימות עובד", כי סוף־סוף יהיה „דרור לנפש, פת לדל". ומכיון שכך הוא הדבר, אז הלא מֻכרחים גם אנו להאמין אתו יחד ב„עתיד" –

V

לפני מאה שנה ויותר נתן אחד מגדולי האנושיות בפי גבורו את המימרה הידועה, על־דבר „שתי הנשמות השוכנות בלבו". באמת, היו כבר אז בלב האדם יותר משתי נשמות, ובימינו אלה נתרבו כל־כך הנגודים הפנימיים שבאדם, עד שבפגשנו עתה בתוכנו בעל נפש שלֵוה והרמונית, אנו צריכים לברך עליו.

ברכה כזו טעון גם טשרניחובסקי. לכל־הפחות, יצירתו. מובן מאליו, שאין לאמר על שום אדם, כי שָׁלֵו הוא תמיד וכי טוב לו תדיר. הלא אף בדומם אין קביעות, ומה־גם באיש חי. אולם יש תכונות יסודיות של מסכת הנפש, הנותנות צביון מיוחד לכל מהלך־חייו של האדם, וביחוד לאישיותו היוצרת. תכונה יסודית כזו ישנה אצל טשרניחובסקי, והרמוניה פנימית שְׁמָה.

בתנאי־חיינו הקשים לא הֻרגלנו כלל לשווי־המשקל שבנפש. כלנו עצבניים בני עצבניים הננו. פתאם הופיע בינינו בעל נפש בריאה לגמרי.

כאֵל עליז הוא מתהלך בתוכנו. אין בלבו, כנראה, שום מועקה. וגם שמחתו אינה באה כלל להשכיח את הצער, כמו שיקרה לפעמים. אף לא מתוך „גמיעה יתרה" מן החיים באה חדותו, מה שיקרה גם־כן לפעמים, ביחוד אצלנו. לא. הוא פשוט הנהו שלֵו ברוחו. אשרי תמימי־נפש!

ותמוה הדבר! רוחו סוער, דמיונו לוהט ולבו מכה גלים, אבל נפשו — שקט נפלא שורר בה. האדם בן־זמננו שואף וכמֵהַ אל המנוחה ואל המרגעה, אולם מתוך הכרח הוא נמצא תמיד במערכות המלחמה שבחיים. טשרניחובסקי, להפך, שואף־קרָב הנהו, אבל בנפשו פנימה אין שום מלחמות. לכאורה, צריך היה מצבו להיות נורא: הן בינו ובין בני־גילו, בעמים ובעמו, אין שום קשר, ותהום עמוקה מפרידה בין הרגשת־העולם שלו ובין זו שלהם. כל תנאי־חיינו החיצוניים והפנימיים צריכים היו להעיק עליו יותר משהם מעיקים, למשל, על ביאליק, ובכל־זאת, המעט שאין אנו מוצאים אצלו צער נפשי עמוק, כמו אצל ביאליק, אלא להפך, דוקא טשרניחובסקי, זה העברי שלפני הגָלויות, זה האיש הטבעי של הדורות הראשונים, דוקא הוא נעשה למשוררו של ההוָי היהודי בזמן הזה וליוצרן של האידיליות היפות מחיי עמנו בארץ הגלות היותר קשה.

וגם זה פלא! עובד־האלילים, המספיד את מות התמוז והכורע לפני אפולו, השר לכבודה של עשתֹּרת והמשבח את בֵּל, עובד־אלילים זה שר לנו באמנות כה לבבית גם על מנהגי־ישראל המסורתיים ועל החגים המקֻבלים בעם. אצל שום משורר אחר, אפילו מבין הקודמים לו, אין אנו מוצאים אהבה כה גדולה ותמימה לארחי־החיים המיוחדים של עמנו. „בששי בין ערבים", „מוצאי שבת", „הקפות", „לביבות מבֻשלות", „ברית־מילה" — כל אלו הן יצירות בעלות ערך אמנותי שונה, אבל על כלן רוח אחת מרחפת, והיא — רוח־האהבה העמוקה להופעות אחדות של חיינו הדתיים־

אז יהיה הקו יותר מתאים. יען כי צריכים אנו להלק תמיד בין מתן התורה ובין קבלתה: הן לא מיד כשנתנה, נתקבלה על העם. וטשרניחובסקי הוא בן־בנם של אותם העברים שלא קבלו אותה עליהם כלל, שלא חפצו להחליף את ה־בוי היפה ומלא־הפלאים באחדות הנשגבה, אבל גם המשעממת, ושלא יכלו להפרד מעל גבעותיהם ואשרותיהם, רזיהם ותענוגיהם, לשם דרישות רוחניות מפשטות. הוא הראשון והיחידי בין היהודים שלאחרי הגלויות, שהרגיש בקרבו את הקשר החי והאמיץ לדורות הקדמונים של עמו, ושמצא גם בטוי יפה לרגש נפלא זה. דרך „יון" האלילית בא המשורר ל„יהודה" הקדמונית, בא ומצא שם את עצמותו. הגלות וגם התרבויות הזרות סגרו עלינו את הדרך אל מולדתנו, אל נוף־ילדותו של עמנו. ואיך נשוב אל אבותינו התמימים והנהדרים ש„מעבר לנהר", אם ימים וארצות וחיי־כסל מפרידים בינינו ומשנים בלי־הרף את צורתנו?

וזהו הפלא שבאיכיותו של טשרניחובסקי.

כי רק לפעמים רחוקות יש שעל עץ עתיק ויבש, שכסה כלו קמטי־זקן ושכח חיים זה־כבר, ישגשג פתאם ענף ויציץ ציץ. מאין? איך? כנראה, לא נס עוד לחו ולא פסקו עוד החיים בעץ, שנחשב כמת.

יש קוראים לטשרניחובסקי „נטע זר", אולם טעות רבה היא: הוא הנטע היותר עצמי שלנו והיותר טבעי, לא היא „זר" לעמנו, אלא דורנו הוא בשבילו „דור נכר". על־פי הרגשת־העולם שלו הא־צית, על־פי תפיסת־החיים שלו האלילית ועל־פי כל מעמקי־לבו המיוחדים — אחר טשרניחובסקי עד־מאד לבוא. כספיח נפלא, שעלה מעצמו על שדה־קוצים כעבור אלפי שנים.

האם איננו המבשר הראשון?

מי יודע, אולי יעבור איזה זמן ועל שדות יהודה ובין הרי הגליל יופיעו שוב עברים שלמים, עזים ויפים? מי יודע, אולי יקים חלומה של „האבן הגלמודה", „המוצקה, הקשה והגלודה", המונחת לה „בשדי מואב ויהודה" והחולמת, כי:

> שׁוּב פָּרְחוּ הֶעָיִים, וּבָאוּ אֶל־פְּנֵי הָאֲבָנִים,
> וּבָא הָמוֹן חוֹגֵג וּלְוִיִּם וְנִלְווּ וְאָמְרוּ הַבָּנִים:
> בְּקוֹל שׁוֹפָר וּמְנַעַנְעֵי־פָז; נִצְּחוּנִי אֲבוֹתַי — דּוֹר עָז!

(„סוניטות עכו"ם", התקופה ב').

אחד ישנו כבר, ששב אל תומת־הלב של אבותיו, עוד קודם ש„פרחו העיים": הלא הוא טשרניחובסקי. ובשעה זו יצירתו כלה היא הופעה תרבותית רבת־ערך לא רק אצלנו, אלא אף בעולמם של העמים האחרים בני תקופתנו. כי לשמוע שירת־קדומים אלילית בימינו אלה, ולשמוע אותה מפי עברי — מה מפתיע הוא החזיון! ואנו מתחילים להאמין כמעט ב„גלגולים", בשעה שאנו מתיחדים עם פרטי הרגשת־עולמו של טשרניחובסקי...

בלי יוצא מן הכלל, מתחיל וגומר במשפטים כעין „ויעשו ישראל הרע בעיני ה׳ וילכו אח־י הבעלים״. וכמה פעמים אנו פוגשים בחיי עמנו תרפים, פסלים ומסכות, מבלי שיעיר עליהם כותב דברי הימים אף הערה כל־שהיא!

אכן צדק הכותב: „מעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם. תרח אבי אברהם״ – מי מהם השפיע יותר על הדורות הבאים? השני מסר לבניו בירושה את העוז ואת הכשרון לנפץ אלילים, אבל הראשון הוריש לנכדיו את הכשרון לברא אלים, ולא רק לצרכי עצמו, אלא גם בשביל הרבים. שתי תכונות אלו נשארו בנו עד היום הזה, אף כי בשנוי צורה. פעם גובר היסוד האברמי, ופעם – התרחי. זהו בנוגע למערכי־לב, אבל בהיסטוריה שתים הן התקופות ומסומנות הן די צרכן: עד הגָלויות ואחרי הגָלויות. אותו האל ואותה האמונה, שנתנה לעמנו בחוץ־לארץ בשעת נדודיו הראשונים במדבריות, בשעה שהלך לבקש לו מולדת, נעשו לאלהיו ולתורתו רק בשעה שיצא שוב לחוץ־לארץ, כאשר הלך שוב בנדודים לחפש לו ארץ־מגורים. בינתים, במשך הזמן שעמנו ישב בארצו ובמולדתו, מעטה היתה השפעתו של אלהי סיני, ובארץ־ישראל שלטו הרבה אלים. כי עובדי־אלילים היו אבותינו. ואל נא נתבֵּיש בזה. אדרבה, צריכים אנו להתגאות בזה, שעובדי־אלילים אלה היו יכולים להתרומם מזמן לזמן עד הגבה השמימי של הכרת האחדות הטהורה. ועוד ינעם לנו לדעת, כי לא תמיד היינו כה חסרי כל פנטסיה וכה משוללי כל רוח־אמנות, כמו שאנו עתה...

כמובן, אין להעריך הערכה שכלית את האמונה התמימה בכחות־הטבע, יען כי מנקודת־הראות של השכל אפשר לבוא על־נקלה לידי מסקנתו של הֵינה על האמונות ב„וכוח״ הידוע שלו. אבל לבו של אדם יודע היטב את ההבדל שבין החיים הארציים היפים והמלאים קסם של דור האמונה התמימה בטבע ובין חיי־הרוח המיֻבשים והחנוטים של הדורות המאוחרים.

כן, נודה־נא, כי בשעתו היה עמנו „עם כבד־עון״. וזו תהלתו: כי אז היה גם כבד־חיים. איהו עתה עם זה? איננו. צאצאיו הרחיקו כה ללכת עד ששכחו מוצאם. והרע מזה: הם זיפו את מוצאם. את הוריהם הענקים, העזים והגאים, השכיבו הבנים הננסים, המחדנים והחלשים, בתוך מטת־סדום של השגות קטנות, ילידות הזקנה והגלות. והיה כאשר יקום בינינו אחד והוא ישר־קומה ובהיר־עינים ובלבו שאיפה לחיים מלאים ויפים – והלך אל ה„יונים״... אולם אם עברי אמתי הוא – ופנה אל קדמוניות עמו.

ואת זה עשה טשרניחובסקי. לא מתוך הכרה שכלית, אלא מתוך הכרח נפשי. כבר על־פי מערכי־לבו ורקמת אישיותו נראה טשרניחובסקי כבן הדורות הקדומים של עמנו. נדמה הדבר, כאלו לא עמד כלל תחת הר סיני. אחד ממבקריו החרוצים ביותר, שהוציא עליו בשעתו את הכרוז „יוני״, פלט קולמוסו מבטא מצוין על טשרניחובסקי: „יהודי שלפני מתן־תורה״. אם נשנה קצת את זו ההגדרה ונאמר: „יהודי לפני קבלת התורה״,

המרובים, המובאים על־ידי הנביאים, מחיי־המין והספורים הרבים על האהבה לאשה מראים לנו, כי גם בנדון זה בריאים וטבעיים היו אבותינו וכל רגשותיהם היו חזקים ומלאי־חיים.

שלמים היו העברים הקדמונים, שלמים בנפשם וברוחם. שלמות כזו יש למצא רק אצל הפראים התמימים. קשים ונוראים היו צוויי־החיים של אותו עם, אבל הוא מִלא אותם כראוי. עז־נפש היה, וגם חזק־הזרועות. „מחה תמחה את זכר עמלק", „לא תחַיה כל נשמה" — והוא הלך ומחה את זכר העמים שבהם נלחם, הלך והמית והחריב את כל מה שצריך היה להמית ולהחריב, לפי הכרתו. כַּחיים עצמם לא ידע רַחם. כל שופטיו וכל מלכיו, בין במלחמותיהם עם זרים ובין במלחמותיהם בינם לבין עצמם, היו איומים. כי חזקים היו.

וְאַנְשֵׁי הָאָרֶץ עַלִּיזִים וְגָאוֹים וְכֹחַ בְּמָתְנָם
חָכְמָה וּגְבוּרָה בָם נָשְׁקוּ וְנִדְמוּ לָאֵלִים גַּם־הֵמָּה;
דּוֹר תַּאֲוַת־נַפְשׁוֹ יוֹדֵעַ וּבְסַעֲרוֹת־חִשְׁקוֹ לֹא יֵבוֹשׁ,
יִגְבַּר לְאַהֲבָה יוֹקֵדָה וְיֶאֱמַץ לִנְקָמָה בִּמְשַׂנְאָיו. („דינירה").

מי הם אלה? האם רק בני אומתה של „דֵּיַנִירה" היוָנית או גם בני עמה של דינה העברית? הוֶה אומר: גם אלה! כי אמיצי־לב היו כובשי־כנען ודמם הוא, שזרם בעורקיהם של יורשיהם בארץ. בשונאיהם ובכל אשר להם, עד הבהמות שברפתים, היו מתנקמים באֹפן אכזרי, ולא היו משאירים שריד ופליט מהם, בשעה שמלחמת החיים דרשה זאת. תמיד השתדלו להיות בין העולבים, כדי שלא להמצא בין הנעלבים. ברצונם כי עז ובכחם כי רב כבשו להם את ארצם ונצחו את גורלם. כהניהם ונביאיהם השתדלו לזקוף את נצחונותיו של העם על חשבון האלהים, אבל כך אומרים תמיד הכהנים והנביאים. האמת היא, כי העם עצמו היה המנצח, ודוקא בחיל ובכח, ולא ברוח. כי רוחו של ה׳, המעט שלא הכניע את העמים מסביב, אלא אפילו את עם ישראל לא הכניע. מלחמה תמידית היתה לאבותינו עם יהוה. הוא כפה עליהם את ההר כגיגית, והם היו פורקים מעליהם מזמן לזמן את עֻלו. במשך כל חיי העם על אדמתו עד אשר יצא בגולה היה לה׳ ריב עמו. מחזה נפלא! אצל שום עם אחר בעולם אין חזיון דרַמָטי כזה: האלהים הרָבים עִם העם! כותב דברי הימים שב„שופטים" מוסר לנו בקצור נמרץ את היחסים שבין העם ואלהיו באותה התקופה. הוא מספר: „וכי הקים ה׳ להם שופטים והיה עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט", והיה „במות השופט יָשֻׁבו והשחיתו מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים". ובכן, רק „אל למושעות" היה ה׳, אבל אל־החיים, שבצלו חסו אבותינו תמיד, היה תמיד אחר. בתור אלהי ישראל **בדיעבד** היה פעם הבעל, פעם העשתרות ופעם הדגון. והראיה: כל פרק ופרק ב„שופטים" וב„מלכים", כמעט

של עמנו בתקופות הקדומות. והנה, כשאנו רואים את אלה חיי החל, מתברר לנו, כי בעצם מהלך־החיים וביסודי הרגשת־העולם אין בין ישראל ולעמים ולא־כלום. הדברים אמורים, כמובן, בישראל ובעמים, הנמצאים בגיל האחד, בימי הנֹער.

כי כל הסימנים המיוחדים, שנוהגים לתת בהרגשת־העולם של ה„הלנים" – על תורותיהם והשקפותיהם איני דן – כמו שמחת־החיים וקלות־החיים, אהבת היפה והנהדר, הבנת התפארת וערות הלב – כלם הם, באמת, רק סימני עלומים ונֹער אצל כל עם ועם. ויפה אמר טשרניחובסקי על אחיו בני דורו: „זקן העם – אלהיו זקנו עמו!" אבל בשעה שהעם היה צעיר, היו גם אלהיו צעירים כמותו.

אז, בשעות־הבֹקר הנפלאות של העם, היה על כל היקום נסוך רוח־קסם. „ההרים רקדו כאילים, גבעות כבני־צאן". כל עץ היה מלא רזים ועל כל ענף היתה שורה השכינה. משום זה כה מרובים היו המקומות הקדושים, הבמות והאשרות, כי האלהים לא התכנסו עוד בבתי־מקדש. אף במשכן של יריעות לא היתה שום נחיצות. כל העולם היה מלא כבודם. והיה כאשר סר האדם אל פנת אהלו ומצא שם את אֱלוֹ, וכשהיה יוצא מפתח ביתו אל הגבעה הסמוכה ואל האשרה הקרובה, היה גם שם מרגיש את מציאות האלהים. בעמקים טילו שעירי הנחלים ומן ההרים גלשו הרוחות. בכֹל היו צפונים סודות ורמזים לאין־סוף, אולם יחד עם זה גלוים היו החיים וגם פשוטים. עוד טרם נתפרו וטרם נתנו עלי־התאנה על הרגשות האדם ועל חזיונות החיים. האֵל לא התבַיש לדרוש קרבנות והאדם לא התבַיש לפַיסו בהם. קשר חי וחזק היה בין היוצר ויצוריו, וגם בינם לבין עצמם היו היצורים קרובים זה לזה, כי אחת היתה משפחת החי על הארץ.

בתוך משפחה טבעית זו חי גם עמנו בתקופותיו הקדומות. נפשו דבֵקה היתה בארץ, אחריה היה כרוך ובה היו כל מעיניו. די היה לו בעולם הזה ובאריכות־הימים על הארץ, ולא עלה כלל על דעתו לחשוב על העולם הבא. כי את כל הטוב ואת כל היפה מצא במלוי תאוותיו האנושיות, בחיים הארציים המלאים ובמראות הטבע החי. אפילו גביאיו, משַני־הערכים שבו, אפילו להם היתה הרגשה כה עמוקה וחיה של הטבע, הרגשה כה אלילית, עד שגם הם נראים כזרים בעיני היהודי של התקופות המאוחרות. די להעיף עין במשליהם התכופים ובהשוָאותיהם המרובות, הלקוחות מחיי הים והנחלים, היערות והשדות, הגשם והטל – כדי להוכח, עד־כמה ארציים היו גם הם. והעם כלו? הוא לא היה אפילו בימיהם של הנביאים „גוי קדוש", ובימי השופטים והמלכים הראשונים ודאי שלא היה נזיר־החיים. הוא אהב את היין והוקיר את חמודות האשה לא פחות מן היוָני, ובניו ובנותיו ידעו להתענג על כל טוב ויפה. לא רק ירושלים היתה בשעתה „קריה עליזה", אלא כל הארץ היתה כמעט תמיד ארץ עליזה. על כל גבעה חגגו ומתחת כל עץ התהוללו. משתאות לרוב, שרירות־לב למכביר. גבורה נפלאה ואהבת־חיים עמוקה—על כל זה מעידים כתבי־הקדש עצמם. המשלים

התענוגים ומן האשר. אלא מה? עמנו הגיע לשנות־זקנה ונענש בשיבה רעה, בה בשעה שה„הלנים" נסתלקו בזמנם מן העולם. ומענין היה לראות, איזו צורה היתה מקבלת ה„הלניות" של עם יון, לו היה נתון בתנאי־חייו הגלותיים של העם העברי. דומה, שאף אַנַקריאון היה מתחיל לאמר קינות. ועד־כמה אין שום ערך לאפי הלאומי־ההיסטורי כשהוא לעצמו, יש לראות בנזירים היוָניים ובנצרות היונית, שהיא הסגפנית שבעולם.

אותה ההתפעלות הרבה ואותה ההערצה המיוחדה של יון העתיקה, של חייה ואנשיה, חלומותיה ויצירותיה, הערצה זו, הנראית כמגוחכת, היא אחד השקרים המוסכמים היותר נפוצים בעת החדשה. מעבודת־האלילים התמימה השתחררה האנושיות זה־כבר ואינה מאמינה יותר באלילי יון, אבל יון עצמה, כֻּלה כמות־שהיא, נעשתה לאליל חדש בשביל האדם האירופי.

איש לא יכחיש, כי ביון העתיקה, ביחוד בתקופות הקדומות, היו אוצרות של יופי ושמחת־חיים לרוב. איש לא יהין גם להטיל ספק בהשפעה התרבותית הגדולה, שהיתה לגלמי פסליהם של היונים על הכרתה של האנושיות הנוכחית ועל הרגשתה את החיים. אולם, האם אשור ובבל היו בשעתן שונאית־חייב? האם בצור ובצידון ישבו רק נזירים? האם במצרים לא טעמו כלל טעם חטא ותענוגים? והאם העברים הקדמונים היו עורים לגבי כל יפה ורענן?

המעטים הם הפלאים והרזים בחייו של בן־הודו ובנפשו של יושב־הצפון? מי הוא האיש, שלו מאזנים לשקול בהם את היופי האחד ולהשוותו לגבי היופי השני?

נפלא הדבר, עד־כמה משוחדת היא מחשבתו של בן־אירופה! כמעט תמיד הוא נחין בתוך כהלים. פעם יתלבט בעבותות הנזרות ופעם תעֲקֵנה עליו שרשרות־הזהב של היַוָנות. בין כה וכה מצטים המה האנשים, שהגיעו ברוחם לידי יחס חפשי ובלתי־משוחד אל כל העָבר של האנושיות הידועה להם. הלא בעיקרה אחת היא אגדת־החיים בין בצפון ובין בדרום, בין במזרח ובין במערב. שונים הם רק הגִלויים, והם תלוים בעין הרואה ובאזן השומעת. מי שלבו עֵר, ימצא מעיני־חיים בכל מקום שהם, מבלי שילך לחפש יופי ועמקות בפגרי־האבנים של האולימפוס היוָני. ביחוד אצל אלה הפגרים־הפסלים! הלא רֻבם ככֻלם אין בהם אף מעוף קל של דמיון, אף הד קל של נפש האדם, של יגונה וששונה, אשרה ואסונה. ובזה עולים עליהם ציוריהם של המצרים ויצירותיהם השונות והמשונות של האשורים והבבלים. כל זכותם המיוחדת של פסלי יון היא רק בזה, שנשתמרו על־פי מקרה במספר רב ושהקדימו להִגלות מתחת לערמות־העפר. וגם יצירתם הספרותית לא הלכה לאבוד רק הודות למקרי הגורל העִוֵר, מה שלא היה ביצירותיהם של רוב עמי המזרח ועם ישראל בכללם. הן כלנו מבינים, כי חוץ מספרי־הקדש אשר בידינו היו לנו עוד הרבה ספרי קֹדש וחֹל, אלא שאבדו. אולם אף ספרי־הקדש דַיָּם, כדי שנוכל לצַיר לנו את חיי החל

ארץ יהודה בין העברים היה „דור שכור־החיים", דור „עליזים ונאוים, שחכמה וגבורה בם נשקו, ושנדמו לאלים גם־המה".

לאט לאט התגלה לו לטשרניחובסקי, כי לא ארץ יון היא ארץ־החמדה היחידית, ולא עם יון הוא עם־הסגולה. עיני טשרניחובסקי נפקחו לראות, כי כל עם ועם בתקופת הרעננות שלו, בימי עלומיו, יש לו „זיל גיל־החיים בכל עשרם והדרם, תקפם וצפוני משכיות גוניהם", „אל נער, נאדר, רענן, כליל־יפי". שונים המה האלים, אבל אחד הוא העומד על גבם ואצל כל העמים ובכל הארצות ישותו ומהותו אחת היא. ואם תשאל: מי הוא? יענה לך טשרניחובסקי בכל יצירתו הפיוטית: — אל הנעורים.

כי במקום הנעורים שָם התפארת ושָם העליזות. ובשעה שאנו אומרים, כי איזה עם יש לו תפקיד מיוחד של גלוי היופי וההוד שבחיים, שקר הוא הדבר. בֹקר חייו של כל עם ועם נושא עליו את חותם התמימות, השלמות והגדלות, וטעות הגיונית טועים אלה הבאים להפריד בין הרגשת־העולם של היַוָנות ובין תפיסת־החיים של היהדות. מי שבא להבדיל בין ה„יהודי" ובין ה„יוני", צריך היה קודם־כל־דבר לברר לעצמו על איזו יַוָנות הוא מדבר ועל איזו יהדות הוא דן. הן בשעה שהיו הֶלֶנים בעולם היו גם היהודים אחרים לגמרי מִשֶהֵם עתה. הלא אין היהודי שבגולה דומה ליהודי שישב בארצו, ולא היהודי מימי עזרא לאחיו מימי השופטים. אין להשוות שני ענינים שונים, אלא אם יש בהם צד שוה ביסודות ובעיקר. והמצע הנפשי וההגיוני לְהַקְבָלָה של שתי הרגשות־עולם צריך להיות ראשית־כל הגיל האחד או התקופה האחת של שתיהן.

כי כל מה שהקבוצה האנושית היא יותר צעירה, כן דומה היא יותר לחברתה, ורק עתה כאשר התרחקנו מפני חטאינו איש מעל רעהו וכאשר באנו כל אחד בכור מיוחד של חיים קשים, עתה הֻתְּרו הקשרים, שקשרו לפנים את העמים זה לזה. בימינו אלה אולי יש כבר אנשים, שמתחלת בריָתם נבדלים הם זה מזה בעצם ישותם, לאחד לב עגום ולשֵני נפש עליזה, אבל בדורות הראשונים, בשעה שכל העולם כלו היה רענן וצעיר, לא היה עוד חלוק בין „מרה שחורה" ובין „מרה לבנה". כל ה„מרות" היו לבנות וגם מתוקות. כי החיים היו „מתוקים". והלא גם בימינו לא „מרתו" של האדם היא המשפיעה, אלא אותו דבר, הנמצא מחוץ לו והנקרא „מהלך החיים". אם בהירים השמים או אפורים הם, נפש האדם כפני המים. כי במקום האושר שם העליזות, ובמקום הצער שם ההרהורים. במשך הזמן אמנם התפצלו הרגשותינו והתפתחו השקפותינו ולב האדם התפרד לחלקים רבים הסבוכים ומעורבים זה בזה, עד שיש לנו כבר לא רק אצל עמים שונים, אלא אפילו אצל יהידים בודדים אפני תפיסה מיוחדים ושונים. אבל לפנים, כאשר התהלכו בארץ האֵלים, היו כל בני־אדם דומים זה לזה בהרגשת־העולם שלהם, ולא היה שום הבדל בין ה„הלני" בדורו ובין העברי בדורו. כי גם עמנו היה אוהב חיים והיה מלא שמחה וגבורה, גם לו היה טעם בכל יפה ובכל טוב, והוא לא הדיר עצמו כלל מן

ועמד „לנכח פסל אפולו" ויתודה לפני האליל היוני ויאמר לו:

בָּאתִי עָדֶיךָ – הַאִם הִכַּרְתָּנִי?
הִנְנִי הַיְהוּדִי – רִיב לָנוּ לְעוֹלָמִים!...

האמנם כך הוא הדבר? אמת, כי גדולה היא התהום הרובצת בין „תורת אבותיו" של המשורר ובין „דת מעריציו" של האליל היוני, אבל הן לא ההבדל הדתי הוא המענין את המשורר, אלא הנגוד הנפשי והרוחני. וטשרניחובסקי אמנם אומר באותו השיר, כי צמאון־החיים שלו ושאיפתו לשחרור הם הם שהביאוהו אל אפולו, מפני שבפסלו ראה את „סמל המאור בחיים". נפשו של המשורר נקעה ב„גסיסה לדורות", ב„אזקי הנפש" וב„רגשות נצמתים", ומשום זה, לפי דעתו, הנהו הוא „הראשון לשבים אליו". אבל טעות היתה בידו. כבר בשעה זו שעמד „לנכח פסל אפולו", הרגיש את נטיתו האמתית לאל אחר, הקרוב יותר ללבו. אולם אז לא יכול עוד להכיר את האמת, יען כי גם הוא היה אחוז בסבך הדעות המהלכות. לו נדמה, כי אפולו הוא מבוקשו, אבל, באמת, כָּמַהּ לבו לסמל אחר. הוא רק לא ידע את נפשו. והראיה, כי את שירו זה, הנחשב ל„יוני" ביותר, התחיל ב„אפולו" וגמר ב„שַׁדַּי". הלא כה דבריו:

אָקוֹד, אֶכְרָעָה לַטּוֹב וְלַנַּעֲלֶה,
לַאֲשֶׁר הוּא נִשָּׂא בִּמְלֹא כָל הָעוֹלָם,
לַאֲשֶׁר הוּא נֶהְדָּר בִּמְלֹא כָל הַבְּרִיאָה,
לַאֲשֶׁר יֵשׁ מְרוֹמָם בְּסוֹד סוֹדוֹת הַיְצִירָה,
אֶכְרַע לַחַיִּים, לַגְּבוּרָה וְלַיֹּפִי,
אֶכְרַע לְכָל שְׁכִיּוֹת הַחֶמְדָּה, שֶׁשָּׁדְדוּ
פִּגְרֵי־אֲנָשִׁים וּרְקַב־זֶרַע־אָדָם,
מוֹרְדֵי הַחַיִּים, מִיַּד צוּרִי שַׁדַּי,
אֵל אֱלֹהֵי מִדְבְּרִיּוֹת הַפֶּלִי,
אֵל אֱלֹהֵי כּוֹבְשֵׁי כְנַעַן בְּסוּפָה –

(„לנכח פסל אפולו").

ובכן, פתח ב„יון" וסִיֵּם ב„יהודה"! אולם עוד הרבה שנים תעבורנה עד אשר יתברר לטשרניחובסקי עצמו בֵּרור גמור, כי האלהים הצעירים של אבותיו הקדמונים יותר יקרים ויותר מובנים לו מן העלם הבהיר, שבכל פסליו אנו רואים רק יופי שטחי מחוסר־חיים. אז גם יבין המשורר, כי אין כל „ריב" כלל בינו ובין האליל היוני בעצם תפיסת־העולם. עוד זמן מעט יחשוב טשרניחובסקי, כי שכרון החיים, „עשרם והדרם", יש למצא רק ביון, „עריסת הנפשות היפות אף האדירות", אולם סוף־סוף יראה את עצמו עומד „בשדי מואב ויהודה" ושר שָׁם „סוניטות עכו"ם"!

עד־מהרה יִוָּכַח, כי רבות הנה ארצות־הפלאות, כי גם בערבות אמֶריקה בין ההודים, גם בשדות פינלנדיה בין הפינים וגם בעמקי־ה של

אחר־כך למקובל, והרבה תוצאות למודיות יש להוציא מזה. כי האכסיומה של הכרתנו הלא היא: אין יש נברא מאין. ובכן גרעין של אמת צריך שיהיה בכל שקר. השאלה היא רק זו: מהו הגרעין ואיזהו?

קשה להגיד בהחלט, ממי יצאה ראשונה הדחיפה להתפשטות הרעיון על־דבר „יַוְנותו" של טשרניחובסקי. אבל אין שום ספק בדבר, כי במשך זמן ידוע חשב המשורר עצמו את בת־שירתו לילידת־חוץ, ביחוד לילידת אֶלַּס היפה. ולמען כבודם של מבקרי טשרניחובסקי הראשונים, שטעו והטעו את הרבים, צריך לאמר, כי חוץ מפרטים ביאוגרפיים אחדים, כמו למוד שפת יון וספרותה בבחרותו, וחוץ מהודאת בעל־הדין עצמו בהרבה שירים, כמו „לנכח פסל אפולו", „דֵיַנִירה" ועוד – יש אמנם ביצירתו של טשרניחובסקי קוים אפיים אחדים, הנראים על־פי ההשקפה המקובלת ועל־פי המושכל הראשון כ„הֶלֶניים". אולם ה ב א מ ת „הֶלֶניים" הם?

ומהי הרגשת־העולם ה„יְוָנית" בנגוד לתפיסת־החיים היהודית? אנטיתיזה ישנה! ים של דיו הורק, וסוף־סוף לא הוברה אלא מעט. בכל־אֹפֶן, מעטים הם חלוקי־הדעות בעצם החלוקה, היינו, כולי עלמא לא פליג, כי שתי הרגשות־עולם אלו מתנגדות זו לזו. במה? – שְׁאַל כל י ה ו ד י ז ק ן ויגדך. אותה התשובה עצמה תקבל גם כאשר תשאל כל נ ו צ ר י צ ע י ר. ומכיון שכֻּלנו הננו גם מתלמידיהם של היהודים הזקנים וגם מיוצאי אסכלותיהם של הנוצרים הצעירים, הרי מן ההכרח הוא, שנדע רק פתרון א ח ד לשאלת יון ויהודה. כמובן, יהיו פרטי הפתרון שונים, אבל עיקרו יהיה תמיד אחד, והוא: אינה דומה זו לזו. ובצורה סכומית – ההבדל בתפיסת־החיים יהיה כזה:

השמים שמים ל„יהודים" והארץ נתנה ל„יְוָנים". העולם הזה הוא ל„הֶלֶנים", העולם הבא – לישראלים. קול ששון וקול שמחה – אצל ה„יונים", יגון ואנחה – אצל היהודים. נוי ותפארת – מראה יון, התרשלות ונוול – באהלי יעקב. הכח והעוז – ל„הֶלֶנים", החולשה והבוז – ליהודים. ועל כלם – אלה בתענוגים מתעלסים ואלה בעצב מתעצבים.

כך בקרוב חִלק הֵינה בשעתו את כל המין האנושי לשנים. אצל החלק האחד, ה„הֶלֶני", נמצאים כל אוצרות היופי וכל חמדות החיים, כל הקל והפשוט והטבעי. לְהֵפֶך, אצל החלק השני, ה„יהודי", יש למצֹא את כל חסרונותיה של ההתחכמות ואת כל עֱנות ההויה יחד עם כל הקשה, המסֻבָּך, הרציני ואי־הטבעי. בצורה זו או אחרת התהלכה „אמת" זו בארץ גם עד הֵינה וגם אחריו, והיא גם נתקבלה בעת ובעונה אחת על־ידי טשרניחובסקי ועל־ידי מבקריו. בה התחיל לברר לעצמו את הרגשת־עולמו הפיוטית. אולם לא על־פיה המשיך את חשבון־נפשו.

IV

כאשר חפץ טשרניחובסקי בשעתו לספר לנו על־עצמו, הלך

מתחלתו, אבל בדיעבד הוא כמעט תמיד כך: מכיון שהסופר או האמן או המשורר נעשה ל„ידוע", חדלים האנשים מלהתענין במהותו האמתית ומלשאוף להכיר אותו הכרה יותר עמוקה. דיה להם אותה ההגדרה ואותו השם שנתנו לו פעם. וגם כי ישתנה אפילו של ה„ידוע" במשך הזמן או גם אם טעו המפרסמים בהגדרתם הראשונה, שם־הלואי שנתן לו בשעתו אינו משתנה כה מהר. על כגון זה אמרו: שבשתא כיון דעָל – על. וכמעט אפשר לאמר, שכל מה שיגדל ויקדים פרסומו של אדם, כן תפחת הידיעה האמתית בו.

כי הפרסום הוא בעיקרו מין היסח־הדעת בשביל הקהל הגדול ומין סגולה מיוחדת להפנות את שימת־לבם של האנשים מאישיותו האמתית של הנדון־לפרסום אל דמות דיוקנו המקרית, ועל־פי־רוב גם המזויפת או המוטעה. ההמון ישמח מאד לקראת כל „משיחת־מלך" חדשה, ראשית, מפני שהכרוז על המשורר החדש ממלא את צרכם של האנשים ברשמים חדשים ובגרוי־עצבים, ושנית, משום שכל העֻגָ נתן להם בלי שום עמל מצדם. הם מקבלים „אגוז פצוח", וכל אחד יוכל מאותה שעה והילך לאמר:

– „אָהּ! אותו סופר! כידוע, הוא הסופר האינדיבידואליסטי, או המשורר האימפרֶסיוניסטי, או האמן הריאליסטי וכדומה".

הוי, „כידוע" זה! כמכה ממארת הוא בכל ספרות. כל השקרים המוסכמים מתחילים תמיד בו. מכיון ששמעת אותו, תוכל להיות בטוח, כי כל מה שיבוא אחרי־כן יהיה טעות יחיד או שקר הרבים. כי על־פי־רוב אין איש בא להטיל ספק בתעודות, שהמכריזים נותנים לחביביהם. אך הלא באמת רואה ההמון רק את המסוֶה, שנתנו המבקרים על־פני המפורסם! והוא עצמו, אם בעל כשרון אמתי הנהו, יצחק לו באותה שעה גם על מפרסמיו וגם על הקהל וימשיך את יצירתו באותה הדרך, שהתוה לו רוחו היוצר, אף־על־פי שקשה עד־מאד אף למשורר גדול לעמוד בנסיון זה וטשרני־חובסקי יוכיח.

גם הוא נתנסה בו – ויוכל לו.

כי במשך זמן רב הלך בינינו, ובידו אותו הפספורט ה„יוָני", שנתן לו על־ידי האנשים, שעשוהו ל„ידוע". מתחלה לא הרגיש כלל המשורר בתעודה המזויפת והאמין באמתותה, אבל כאשר הכיר בה, זרקה מלפניו ושב להיות מה שהוא באמת. אולם לא כן האנשים, שמהם קבל אותה בשעתו. הם עודם מחזיקים בה.

כבר לפני הרבה שנים נפוצה היתה ברבים דעה אחת על טשרני־חובסקי, והיא השלטת, כמדומני, עד היום הזה. אמרו עליו, וגם עתה אומרים עליו, שהוא – – מי אינו יודע מהו טשרניחובסקי? הן אם ישאל איש, מי הוא היוָני היחידי בין שלשה־עשר המיליונים של היהודים, או מי הוא האַקריאון של הספרות העברית, הלא אז יענה לו מיד כל אחד: כידוע – טשרניחובסקי!

אבל הן זהו מעשה נורא: לקחו עברי מבית עברי – ויַיְוְנוּהוּ! מענין עד־מאד לראות את התחלת התהוותו של איזה רעיון, הנעשה

ענוים וער־בין, הוא אינו חדל להיות מסור כלו לתפיסת־החיים של העברי הקדמון, ההפשי והעז.

III

ובכן – עברי קדמון הוא טשרניחובסקי? מדוע אומרים עליו האנשים כי „יוָני" הוא?

הה, זהו מעשה מעַניין!

האלהים ברכו אותו בכל. הם נתנו לו כשרון גדול ויפה, העניקו לו חֶדות־חיים לרוב, נפחו בו רוח גא ועז ועשׂוהו למשורר רענן מלֵא גיל. רק בדבר אחד ענש אותו אֱלוֹ בשעתו: –

– בפרסום קודם זמנו.

כמובן, היה הדבר לפני הרבה שנים. כי הלא עתה פרסומו נאה לו והוא נאה לפרסומו. עתה הן קנה טשרניחובסקי את עולמו במיטב יצירתו ובמבחר שיריו. אולם אז, בראשיתו, היתה בו יד הגורל להעבירו דרך כבשן־האש של הפרסום. לכאורה יצא ממנו בשלום, אבל מי יוכל לאמר, כי לא נזוק כלל?

יוכל היות, וקרוב הדבר לאמת, כי אישיותו המקורית צחקה כבר באותה שעה על כל הענין. ודאי אמר לו לבו אז, כי הוא אין לו צורך בפרסום מלאכותי מוקדם, יען כי את המגיע לו יקח בעצמו, וסוף הכבוד לבוא. ואולי חשב מתוך בת־צחוק: אם לא יועיל, לא יזיק. אבל הדבר הזיק. לא לטשרניחובסקי, אלא לכל אלה, שבתוכם נתפרסם בתור משורר בעל אפי „ידוע". ל„יודעיו" אלה הזיק הכרוז, שהם עצמם הוציאו עליו.

כי שנים המה מיני הפרסום של הסופר או האמן הראוי לזה. האמן האחד הולך לו ומתפתח לאט לאט, ובכבדות יעלה ויבוא אל פסגת היצירה וההשפעה. השני בא לעולם ופרסומו בידו. הראשון רוקם לו בסתר את אגדת־חייו, ורק אחרי הרבה שנות עמל ויגיעה מתחילים האנשים להכיר בו ולהבינו. השני – עוד קודם שהספיקו האנשים לברר לעצמם את מהותו ועוד קודם שהוא עצמו מצא את דרכו ביצירה, הוא נעשה כבר ל„ידוע". היש איזה ערך ב„ידיעה" זו, שהאנשים „יודעים" את האמן הצעיר? כמובן, אין לה שום ערך. יען כי רק קוים מקריים אחדים הם שעוררו עליהם את שימת־לבו של הקהל והם שעשו עליו רשֶם של הפתעה. אבל קוים אלה, המעט שהם מקריים, הם יכולים להיות גם זמניים ומוטעים. בינתים ישאר לו האמן או המשורר בעטרה, שעטרה לו הבקרת המוקדמת ביום פרסומו. וזהו הרע. כי הפעל היוצא מכל המעשה הוא שה„מפורסם" נשאר זמן רב אי־מובן וגם אי־ידוע בעצם.

– „היתכן?", ישאל השואל: מפורסם ואי־ידוע? תרתי דסתרי!

– „אל תתמה", ישיב המשיב: כזה יקרה לפעמים קרובות. וזהו אסונם של כל „הידועים קודם זמנם". על־פי מושכל ראשון נראה הדבר כמופרך

„עובדי כוכבים" (ב„השלח") חפץ להרים את הצעיף המסתורי, הנתון על־כני החזיון על אברהם, המנפץ את אלילי תרח אביו, ובתור פרגמנט עלה נסיונו בידו, ביחוד בשירים הבודדים של שָׂרַי, יסכה ואחרות; אבל אף אם היה הנסיון דבר שלם, גם אז הוא רק יצירה מקרית, שאין לה שום קשר הכרחי עם אישיותו היוצרת של המשורר. אולם אחרת היא לגמרי יצירתו של טשרניחובסקי, ששיריו האליליים הם כטבעות נתונות בתוך שרשרת־זהב גדולה, המקשרת את המשורר היותר חדש שבספרות העברית עם הדורות הראשונים של הימים הקדומים ביותר שבהיסטוריה הישראלית. עצם הסתכלותו בבריאה ואפן התרשמותו מן החיים הנם עולמיים ואליליים. עוד קודם שהוברררה לו לטשרניחובסקי נטיתו הפנימית להרגשת־העולם האלילית, היתה מתגלית אצלו פעם כפעם בנוגע לחזיונות הטבע התיחסות הרדה של בן־הקדומים, שנפשו מלאה תמיד פחדים ובעותי־לב. הנה הוא מסתכל בענן, ההולך ומתפשט על־פני האופק: כמה פשטות קדמונית ואלילית בהסתכלותו זו:

הענן „לא ייגע, לא יעמוד", הוא „מתפלש לאטו", „מתקפל", „מחבק ומחנק" את היער, „משקיעו, מטביעו, מבליעו בנשפיו", הענן יֵראה, „כמפלצת־זידונים, הרת הוות־עולם" הצודה את המשורר „ברשתות נעלמות, עצומות ונלאות בעתות". אז בא הסער — והנה שוב נראה לו למשורר, כאלו „יד אל מכתתר שם שדדה, בעמקים, רקיע המים ותזרעו ברקים ושברי הבזק". אך הנה הוא בא לשיר על ה„לילה", וכבר אנו מרגישים גם בצורה החיצונית את היסוד הנפשי המיוחד של המשורר. הלא כה יתהיל השיר:

לַיְלָה... לַיְלָה... לֵיל אֱלִילִים, שְׂרִידֵי שְׁעָרִים, שְׂיָר אֲשֵׁרוֹת
לְלֹא־כוֹכָב, לְלֹא־אוֹרוֹת — — — עֵצִים עֵרִים, פּוֹרְשֵׂי פֹארוֹת — —

(„לילה").

האין הרתְיוּם עצמו של המלים וצלצולן מזכיר לנו איזו השבעה עתיקה של אחד המאמינים בשדים ואלילים גם־יחד? אך הלא זהו באמת רק שיר מודרני של משורר מודרני. גם המיתוס החדש על „תולעי־יוהנא" (ב„קסמי יער וו") נראה כאגדת־קדומים, אף־על־פי שיכפר עליה ביצירה אמנותית נפלאה, פרי הרוח החדשה. כי הנה הנך יוצא היערה בלילה והנך רואה את הצורים הנפלאים המזהירים בזהר רזי — ההשוב, כי רמשים פעוטים הם, תולעים ככל התולעים, אלא שיש בהם איזו תכונה „פיסית" או „חימית"? טעות! אלה „הרשפים החיים" הם „דמעות־האור", שהוריד היער בשעה שנגע עד לבו „יגון דור־ודור".

וזהו אחד מפלאי הנפש באישיותו היוצרת של טשרניחובסקי. בספגו אל תוכו אז כל הטוב והיפה שברעיונות בני־דורו, הוא נשאר בעצמו קשור להרגשת־העולם של איש־הטבע התמים והנאמן ליקום ולאליליו.

וגם זאת: בהיותו חי וגדל בתוך עמו הסובל והמדוכא בתקופה רבת

ש„מנגינה" לו „מִיָּמִים מִשֶּׁכְּבַר". ורק משום שטשרניחובסקי קשור הנהו על־פי מערכי־לבו אל תפיסת־החיים האלילית והטבעית של אבותינו הקדמונים, רק משום כך היה יכול למצוא ניבים כה אמתיים להספיד בהם את „מות התמוז". האוהבים את האור הבהיר והמאמינים בשמחה ובגיל שבחיים מספרים אצלו מתוך עצב עמוק:

עָלִינוּ בַגֶּבַע, יָרַדְנוּ לַגַּיְא,
יָצָאנוּ בְעִקְּבוֹת כָּל רָז וְכָל כֶּזֶא,
כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר אֱלֹהִים חַיִּים בּוֹ. („מות התמוז").

– ואת התמוז לא מצאו. לא הועילו המחולות מלאות־המסתורין, לא הועילו החפושים „בראשי הדרכים" ו„בסבך בשׂכת" – „הימים הבאים ימי־ענן יהיו, ימי לקוי־נשמת וסתו בלא־עת"... כי „התמוז הבהיר, התמוז הן מֵת!" לא ה„פַּן" היוני, אלא ה„תמוז" המזרחי!

כי נחלת־הקדומים של אבותיו העברים היא המדברת מתוך גרונו של המשורר האלילי, שנולד בתוך העם הידוע בטהרת אמונתו באל היחיד. וזהו הפלא היותר גדול בהופעה הנקראה „שאול טשרניחובסקי"! היתכן? אחרי התקופות האמוכות והרבות של הסופרים והתנאים, הגאונים והפוסקים, הרבנים והחסידים, אחרי מאות דורות של אדירי־התורה וגדולי־היראה, הנה בא משורר עברי ושר לנו „כוניטות עכו"ם" (התקופה ב') – האין בזה חדוש תרבותי נפלא?

בדורנו המשולל כל אמונה, הכופר בכל והשואף רק אל הבצע ואל התועלת החמרית, בדורנו זה העקש והפתלתל, כמה עצמיות נפשית וכמה תמימות־הלב צריכות היו להיות אצל איש, כדי שיבוא ויודה על אמתותו ויאמר על „כוכב הכנענים":

הָהּ, מָתַי יַגִּיהַּ עַל דַּרְכִּי תֵּינָה!	וְאֶדְרְשָׁה בֵּין עִיֵּי חֳרָבוֹת מַשְׁחִירִים
וְעֵינַי תֶּחֱזֶינָה בַּשְּׂנִיר, בַּאֲמָנָה;	לְבָמוֹת וּלְמִזְבְּחוֹת אֵלִים עֲרִירִים,
אֶשְׁאֲלָה לְדֶרֶךְ הַגַּלְגַּל וָגַיְ,	מֵאַיִן כּוֹרְעִים לָמוֹ בֵּין יַלְדֵי הַזְּמָן.

(„סוניטות עכו"ם").

לשיר כך על כוכבים, שאורם כבה זה־כבר בשביל רבבות אלפי האנשים, יכול היה רק אדם, שבתוך לבו פנימה עודם חיים ומאירים אלה הכוכבים, ושעל נפשו עודם מולכים בכל יפעתם התמימה והרזית אותם האלים, שנעשו ערירים ושכולים.

ישנו בספרותנו משורר צעיר אחד ברוך־אלוה ורב־הכשרון, שנגע בשעתו בפרובלימה של האלילות העברית ונסה לחדור לתוך הלך־הנפש של אבותינו עובדי „עבודה זרה". משורר זה הוא שמעונוביץ. בשברי המחזות

הרבים, מחכשת ומוצאה בכל את הגרעין הטמיר של שמחת החיים הנצחיים.

לִקְרַאת שְׂמָחוֹת, לִקְרַאת גִּיל פַּנּוּ דֶרֶךְ, סֹלּוּ שְׁבִיל. („שיר עשתרת ובל״).

ואם תשאל: שמחה זו מָהִי? יענה לך המשורר שכור־החיים: הלא —

כֹּחוֹת טְמִירִים בְּךָ וְשִׁיר נַחֲלַת עֵבֶר נוֹתֵן צַו

זִרְמֵי דוֹרוֹת מִשֶּׁכְּבָר, פֶּלִי, מָלֵא אוֹן וָרָב. (שם).

ואכן בהיותנו בתוך עולם יצירתו של טשרניחובסקי שומעים אנו כעין קול־קדומים, העולה אלינו מסבכי הדורות, עולה ושר: „דרור לַיֵּצֶר, שיר לֶחָי״! בעמקות פילוסופית של חושב־חוקר בן־זמננו ובהרגשה מיסטית של עובד־אלילים קדמון, — בשתי תכונות אלו המשולבית יחד בא טשרניחובסקי לשיר „לעשתרת שיר ולבל״. מחוך נפשו השקיעה כלה בהלומות העבר הנהדר העלה המשורר את ההערצה הגדולה לשמש, שהמו הוא המעירר חיים בכל היקום ושאורו הוא המאיר את כל הטמיר שבטבע. מביט הוא המשורר לאדמה —

— וְהִיא הָרַת חַיֵּי מָחָר, פִּגְרֵי תְמוֹל

דּוֹרוֹת דֶּשֶׁא וְשִׁבְטֵי חָי, בְּחַיֵּי אוֹר וּבְחַיֵּי צֵל,

פּוֹרְצִים, נוֹבְעִים עַד־בְּלִי־דָי, זֶרַע שֶׁמֶשׁ, זֶרַע בֵּל.

שְׂפוּנֵי־הָר וּטְמוּנֵי־חוֹל, (שם).

וגם את הים הוא רואה והנה גם הוא וכל אשר בו „נושא בעל של הריון ולֵדת־עד״. כי קדוש הוא ה„יֵצר״, יֵצר החיים המתמידים והולכים.

וְנִקְלָט בְּנִבְכֵי הַסּוֹד, קוּם וַעֲלֵה, אֱמַץ וַחֲשֹׁק,

וּבְרַהֲטֵי דָמֶיךָ יְקוֹד: מִשְׁפַּט חַיִּים הוּא וָחֹק. (שם).

ובאמת, למה יבוש בו האדם? מדוע יסתיר את סוד נפשו, שהוא היחידי הנהו הכח הפועל בלי־הרף בכל חזיונות החיים האנושיים והעולמיים? האם לא תאות־המין ורזי ההפראה בגלוי ובסתר הם השליטים העליונים באדם ובכל חי? „דרור ליצר״! —

בתקופה זו של רבבות כבלים חברותיים, נפשיים ושכליים, הנתונים על האדם, ישמע קולו של כהן־החיים האמתי כקול קורא במדבר. בזמנים אלה, שבני־האדם מדברים על „יצר טוב״ והולכים בעקבותיו של „היצר הרע״, מבלי שיוכלו לצייר להם את היצר הטבעי והתמים, שאינו בא בגדר הטוב או הרע, אלא בגדר היפה והחיוני, כזר יֵחשב משורר זה,

שבראו. כלם יקרים לו, וכלם חביבים עליו. הוא המשתחוה בצערה של הערבה האוקרינית, שעליה „דומם יביטו מעל פני הבמות הפסילים הנוגים, חידות האבן הקר" („ברית מילה") והוא המרגיש בערירותן של מצבות האבן „בשדי מואב ויהודה, בגלגל ובפדן ארם" („סוניטות עכו"ם"), הוא המאמין באפולו היוני וכורע לפניו והוא גם המעריץ את אלילי הצפון הקר והרחוק. הנתפלא, כשנשמע מפי המשורר, שיש שנדמה לו, כי בלילות השחורים אגדות הקדומים מעלות בשר ודם, והנן מתעוררות לתחיה („ברית מילה"). נראים הדברים כאמתיים. משורר זה, הנפלא והמוזר, נאמן הנהו, כי יכול הוא להחיות בקסמי יצירתו את הערבות המרות והנרדמות, את אגדות העבר הרחוק וזהר ארצות היופי הנפלא, שנעלם זה־כבר מן העין. כי, כשאנו באים אל תוך גן היצירה של טשרניחובסקי, אנו בעצמנו נעשים עדים לחזיון הנהדר של ת ח י ת ה א ל י ם, ושל חזרת העטרה, עטרת החיים האליליים התמימים והיפים, לישנה.

כי תפיסת־חיים נפלאה במינה נגלית לפנינו. היא נראית כחדשה בעינינו, אולם הלא היא אותה הרגשת־העולם, שהיתה בילדותו של כל עם ועם כטל בקר והפרתה את נפשו כשמש אביב.

בשעה שטשרניחובסקי שר לנו על החיים — אנו מתחילים להרגיש סביבנו בהרגשה חיה וברורה את „האלילות העדינות והנאות" של יָוָן הברוכה, שיפין קָים לעד, ואת אליליה הענקים, ש„המשל ופחד עמהם", ואנו מתחילים גם לראות בעינינו את אֵלה של צ י ו ן ה א ל י ל י ת, את התמוז הבהיר, שבמותו כה גדל צער העולם, ואנו מתחילים להאמין באלילים הגדולים, שפרשו את ממשלתם על החשובים שבעמי המזרח, על בבל, אשור ויהודה. אנו רואים את החן המיוחד, שהיה נסוך על אמונתו התמימה של עמנו בילדותו. כמה שלא השתדלו הנביאים להרחיק את אבותינו הקדמונים מאלהי הארץ האהובים עליהם והקרובים להם, הלא בשעתם העלו חרס בידם. רק את העם הגולה יכלו לנַצח. אז, רק אז השמידו מלבם את הזכרונות הבהירים על אֵלי־הנעורים, ואפילו את אלהי המדבריות, אלהי סיני האמתי, החליפו באחר. אמת, כי הוא רבון כל העולמים, שמלא כל הארץ כבודו, ואמת גם זה, כי כל התארים, שבהם מתארים אותו, אינם יכולים להביע אף את החלק היותר קטן של גדלותו, רוממותו ויפיו — אבל אותו המשורר, הקשור בכל נימי נפשו אל הדורות הקדומים ואל הרגשת־העולם התמימה והיפה של נעורי האדם, רואה לפניו רק את היופי ש ב ר ב ו י העולמי ואת ההוד שביקום מרובה־הצורות. רחוק הוא משורר זה מכל שאיפות והשגות מ ו ס ר י ו ת, יען כי מאמין הוא רק ב„משפט־החיים". ולא האדם הוא מרכז הבריאה, אלא ההיוניות היא היא העיקר לכל ברואי־עולם, החל בארנבת וההפרפרת וגמור במשפחת הפטריות, לכלם אומר המשורר: „יישר כחכם וחייתם, ברוכים נקלים כחשובים"! („קסמי יער"). כי אחת היא ההשתוממות הגדולה של הנפש העומדת לפני חידת החיים, אחת ואין שניה לה. השתוממות זו מקיפה את כל היקום, חודרת לתוך כל מסתרי־ההויה

למחבואי היער וגלה לנו את מצפוניו והאיר לנו את אפלתו רבת־הרמזים ושהפנו לחייו הנפלאים. חוץ מהעולמות החדשים, שהוא ברא בעצמו בכח אישיותו היוצרת, הוא גם קרבנו אל אוצרות התפארת והסוד, העומדים כגן נעול משֵשת ימי בראשית ומהכים לגנן בעל־הרזים, שיבא ויסיר מהם את הצעיף הנתון עליהם ויפתח את השער אל גנזיהם. והנה — הוא בא. זה היוצר הקוסם, שהחיה את הכל במאמרו ושחדש את הכל בשירתו. טשרניחובסקי מתפאר, ובצדק, כי —

אֶת שִׁירַת הַיְצִירָה אָעִירָה מִתְּהוֹם   תַּעֲלוּמוֹת הַהֹוֶה וְהַקֵּץ;
לְלֹא מֶמְשְׁלוֹתָיו שֶׁל יוֹם;   כָּל מִסְתְּרֵי הֲוָיָה בִּתְהוֹמוֹת אֵין־סוֹף,
וְהֶחֱיֵיתִי אַגָּדוֹת הָעֵשֶׂב וְהָעֵץ,   סוֹד עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אַךְ טוֹב. (שם).

אמנם כן. מכל משוררינו הכניסנו לתוך העולם „שכלו אך טוב" ביחוד טשרניחובסקי בשירי־הטבע שלו. כי רק הוא, בעל הנפש הטבעית, הפנתיאיסטית והקדמונית, יכול היה „להחיות את אגדות העשב והעץ". כי גם הוא כאחד מ„ילדי האדמה", היונקים מנבכי הארץ והמתעוררים לתחיה על־ידי הטל והאור. באיזו אמונה תמה ותמימה של בן הדורות הראשונים הוא מאמין ביקום! לבו הער והמבין אומר לו והוא עצמו בטוח בזה, כי —

צָרִיךְ לִהְיוֹת תֵּל־שֶׁל־כְּשָׁפִים, גֵּיא־חִזָּיוֹן לְשֵׁד וְשִׁדָּה,
מַאֲמָר קוֹסֵם, מַאֲמָר תַּקִּיף, שְׁבוּעָה חֲמוּרָה וּמַהְמִידָה;
צָרִיךְ לִהְיוֹת שַׂר־שֶׁל־יַעַר, שֶׁכָּל פָּנָיו קְמָטִים קְמָטִים,
כִּבְנֵי אַלָּה מִכַּת־בָּרָק וַעֲתִיקָה וְרַבַּת־מְהָטִים. (קסמי יער).

הוא גם מציר לו את דמותו של שר־היער עם מחלפותיו הארכות, זקנו המגדל ו„בבותיו הסבוכות". וכשאנו שומעים את תאוריו של טשרניחובסקי ואת ספוריו הנפלאים מ„סתרי היער" (ב„שתילים") ומחיי היקום בערבות ובהרים, אז גם אנו מתחילים להאמין יחד אתו, כי „ודאי ישנו מי שמבין כטפט גלים, שיחת בדים", „מי שממתיק סודות־לילה עם פטריות צנועות", ו„ודאי ישנן בנות היער, מלאות סוד". הכל צריך להיות, כל הפלאים וכל הרזים צריכים להיות אמת. יען כי אין קץ ליופי שבחיים ולתפארת שביקום. היות אחת, עולמית ונצחית, היא המככה בכל היצורים, כי כלם מעשי אלהים חיים הם. כל בריה ובריה ועולמה, כל יצור ויצור ואֵלו. מה רבו אלהיך, העולם!

כלנו חשבנו עד עתה, כי שלטון היחיד הוא השורר ביקום, בין ש„יחיד" זה הוא החק המדעי המאחד ובין שהוא האל האחד והמיוחד, אך הנה בא המשורר ושר לנו על האלים הרבים, החיים ופועלים בעולמות

והאם אין הוא עצמו כמו שהוא – אגדת־קסם? זה המשורר, הקורא אל

אַחִים אֵיתָנִים בְּתֵבֵל וּמְלוֹאָהּ,

נִפְצֵי הַתֹּהוּ וָבֹהוּ וּשְׁבָרָיו, („Nocturno")

כקרא איש אל אָחיו בני־אמו? משורר זה בא לידי הכרת עצמותו „מתוך עב הענן", „ובשורר הרעם שירתו הקשה" הוא מרגיש כי „אח הוא לסערה, לסלעים וליערים"; „ברטט החיים המפכים" סביביו, ב„שיח־הקדומים" של המעין והגל הוא מכיר את קול אחיו, אחיו הקטנים. ומה טבעית היא למשורר כזה הודאתו הנפלאה באחת משירות העצב:

אָז בִּשְׂתֵי מְגַלִּים הָרָבִים בַּסְּלָעִים,

– – מְצוֹרִים נִכְלָמְתִּי.

לפנים היתה לאנשים בשת־פנים לפני האֵלים, ועתה יבוש האדם לפעמים לפני חבריו, אבל להתבַיש מפני גלים וצורים יכול רק אותו האיש, המרגיש בקרבו את הצורך להִדמות אל אלה הדוממים ש„המה בגאונם – – יסגירו את לבם, וראשיהם אל עָל..." וטשרניחובסקי אמנם חושב את עצמו בתוך רבבות היצורים השונים כאחד מהם, ואדיר חפצו הוא „להיות חוט אחד ברשת כל כחות עולמים". העלה חפצו בידו? בלי שום פקפוק יש לענות: כן. מעטים הם בימינו משוררים פַנתֵיאיסטים כמ־תו, שיהיו יחד עם זה כה עליזי־חיים. בן־תרבותנו ויליד־תקופתנו אינו יכול כלל להתמזג כה ביקום כלו, להתערב כה בכל החי ולאהוב כך את הדומם ואת הצומח. בעולם־הפלאות, שטשרניחובסקי בורא בשירתו, הוא עצמו נראה לעינינו כקוסם קדמוני. הן רק האיש, שנפשו היוצרת עודנה יונקת ממעינות־הקדמונים, מעינות החיים הנצחיים, ורק בן־אדם, שהוא באמת שותף למעשי־בראשית, יכול לשיר לנו:

בִּרְשׁוּת שַׂר שֶׁל יַעַר דֶּנֶן וּבִרְשׁוּת
מַשִׂיגֵי הַסּוֹד וְהַדְּמוּת –
בִּתְחוּמוֹ שֶׁל יַעַר, בַּלַּיְלָה, בִּדְמִי,
אַשְׁבִּיעָה הַלַּיְלָה בִּשְׁמִי

בִּשְׁבוּעָה חֲמוּרָה וּבְשַׁמְתָּא; וּבְאֹם
הַיַּעַר עוֹד נִים וְלֹא נִים,
אָבֹאָה מִשְׁכְּנוֹתָיו, וְאֶעְבְּרָה בַּסְּבָךְ,
וְקָסַמְתִּי לַדֶּשֶׁא הָרָךְ. („קסמי יער").

השומעים אתם? – „וקסמתי"! הוא המשורר, הוא הקוסם! אולם אם כן הוא הדבר, אם קסם יקסם לנו טשרניחובסקי, אז הלא אין לפנינו כלל שום „קסמי יער", אלא „קסמי המשורר". האמנם – „מיטב שירו" הוא, באמת, רק „כזבו"? אך לא. זהו הפלא וזהו הקסם, שטשרניחובסקי חדר

„גבר" במקום שיכול היה להביא את העם אדם או בן־אדם! בגאוה מיוחדת במינה הוא אומר על עצמו: „בי לבי, לב גבר, אנכי ארגשה", זו היא אומר על שיחות הקדומים כי בהן תִּשָּׁמַע „רנת הגבר, גובעת בעתרת החיים והכח". בדבריו אלה ובשירת־האהבה שלו תִּשָּׁמַע אמנם הגאוה העתיקה על הגבור הקדמוני, שגם הוא היה מברך „שלא עשני אשה", אולם לא מפני שמצוותיו מרובות משלו שלה, אלא מפני שבעֲברותיו, בחסנו ובאונו הוא עולה עליה. הקודמים בישראל היו יראים, כן יאמרו עליהם „אשה הרגתהו", ואפילו בימי התלמוד שחקו על ה„גברא דנשי קטלוהו", אבל בתקופותינו נחשב המות בידי האשה לאשר הגדול ביותר. טשרניחובסקי לא היה אומר לעולם: „והמיתיני עם אביבי – – ובין שדיך יומי אוציא" (ביאליק). הוא אינו מכיר לו כלל את האהבה, שתהי תלויה במות. להפך – „באין אהבה שם המות", והאהבה חיים היא, ובחרת בחיים.

מתפלא הוא על כי בשעה אשר

רֶטֶט־הַחַיִּים חָלַף כָּל צִיץ,
וּמָלְאוּ יוֹנְקוֹתָיו עָסִיס וָמִיץ,
וְשִׁכּוֹרַת הָאוֹרָה
הִתְפַּתְּחָה הַזְּמוֹרָה –

בשעה זו „אהבה לה זרה", ליונה. („ואת..."). המשורר אינו יכול להבין קרירות־לב כזו. הוא, בן־הטבע האמתי, רואה ככל חי „בשיר ובדרור ובקרן האור" את „מלאכי האהבה" הנאמנים ביותר. ואם יקרה המקרה ומלאכיו אלה ישובו – ובשורה אין בפיהם, לא יתיאש המשורר ולא יקלל את „היום שחשך בעדו". הוא יאמר אז –

צֵא לִי הַיַּעֲרָה, הָרִים אֲנַוֶּה,
שִׁיר צִפֳּרִים בּוֹ – עָב בָּם קִנְּנָה,
הָעֲרָבָה – שָׁם וּבְמַעֲמַקֵּי תְהוֹם
דְּבִיר וּמֶרְחַב־הוֹד. אַשְׁלִיךְ שִׁבְרֵי זֶה. („שירה").

כי כאהבתו את האשה כן אהבתו את הטבע, וקשה לאמר, איזה רגש הוא יותר חזק באשיות הרמונית וקדמונית זו. דבר אחד ודאי ברור הנהו, והוא, כי – נפשו של המשורר אחוזה ומשלבת בכל היקום כלו ובכל חזיונותיו הגלוים והטמירים, כי היא אוהבת את כל היפה, הבהיר והחי שבכל ההופעות החזיוניות. והיא קוראה: ובחרת בחיים! תמיד הבחר בהם, ורק בהם! כי „אגדה – החיים הגלוים", והנסתרים הלא הם ודאי פלאים.

בשעה שאחד האצירים מדבר על העולם כעל בית־אכורים גדול, שבו נתון האדם ככבלי־ברזל, אפילו אז מתאר המשורר את כל השיחה הפילוסופית היפה כשיחת רעים באידיליה. („הכף השבורה"). גם פנה זו שבמאסר מוארה באור הנפלא, היוצא מנפשו של המעורר שכורת־החיים. כי הלך־רוחו היסודי של טשרניחובסקי הוא זה של „אביב־עולמים". „אגדות־האביב" הן המרחפות סביבו וגבורן השמש הוא המדבר מתוך גרונו:

אֵין הַשֶּׁמֶשׁ הֵם הַחַיִּים
וְהַחַיִּים אַהֲבָה הֵם,
— — — — —
וּבִמְלֹא הַתֵּבֵל מָקוֹם

אֵין — מָקוֹם, אֲשֶׁר אֵין
שֶׁמֶשׁ־אַהֲבָה שָׁם וּקְרָנָיו,
קַרְנֵי־אוֹרָה, קַרְנֵי־חֵן.
(„אגדות האביב")

ואת זו האמת על האהבה הוכיח טשרניחובסקי ביצירתו. לא רק בשיר זה ובשיר „לעשתרת ולבל", שבו הפליא המשורר לגלות בעמקות פילוסופית ושירית כאחת את מסתרי ההויה ואת תעלומות חיי המין, ולא רק בשירי הטבע שלו, הספוגים טל יצירה רעננה, אלא גם בשירי האהבה המיוחדים שלו, המוקדשים לאשה, גם בהם, ואולי דוקא בהם, רואים אנו את אהבת הגבר האמתית בכל גוניה הטבעיים והיפים, היפים, משום שהם טבעיים. ומה רבה אהבתו!

מן החרדה הקלה שבלב, הבאה מן המבט האחד של הנחמדה, עד ההזדעזעות הגדולה, התוקפת את האדם אכול־התאוה, מן המשחק הקל והתמים באהבה עד מסירות הנפש ליפה — דרך כלם עברה אישיותו היוצרת של המשורר, ועל כלם שר שיר־מזמור. אין בו מן הגסות המאוסה של בן־אירופה יושב־הכרכים, שטעמו נעשה עלפה מפני שנתקשה בנסיונות. בו אין גם מן הרכרוכיות החולנית של הרוצה ואינו יכול יליד ה "Fin de Siècle". כל זה זר לרוחו של אותו המשורר, שהאשה היא בשבילו אשר טבעי ואנושי גדול. כי כגבר חי עשיר־המאוַיים הוא מתיחס אל האהבה. אין הוא בא כביאליק להעריץ את האשה כבת־אלים, ואין הוא מקללה כשניאור כאלו היתה בת־השטן. אין אנו מוצאים אצלו את היחס הציני והמעליב אל האשה, שבו נגש שניאור אל אהובותיו שבשירתו, אף־על־פי שגם אצל טשרניחובסקי כה רבות הן הקטנן והלבנן, וסתם הנאות השונות. בשביל כלן מצא את תאורן הפרטי, המתאים לכל אחת, על כלן שר ולכלן שלם בחרוזים המצלצלים כנשיקות. אבל את שמן לא חלל ובסודותיהן הטמירים, שכל אחת גלתה למשורר, לא התעלל ברבים, כי כן לא יעשה בעל נפש יפה וגבר גא, המוקיר את האדם ואת רגשותיו היפים בטבעיותם ובתמימותם ובנצחיותם. וכמה פעמים משתמש טשרניחובסקי בשיריו השונים במבטא

באויביהם ולהנקם בהם. מכל המענים והגבורים האלמים של קורותינו מצא טשרניחובסקי רק את האחד ראוי לכבוד, והוא האיש, שהשיב לאויביו את גמולם בראשם. מאות יהודים הוכרחו לשחוט בעצם ידיהם את בניהם ובנותיהם הענוגים, כדי שלא יתעללו בהם הצוררים, אבל מאות היהודים המיתו גם את עצמם, מבלי שינקמו מאויביהם. רק אחד היה, שעשה מעשה שמשון וזכה לשימת־לבו של משורר הגבורה וההוד.

„תמות נפשי עם פלשתים" — זוהי הגבורה האחרונה של איש אובד, אבל גבורה היא בכל־זאת. הלא סוף־סוף אין לגבור השבוי נקמה אחרת, אלא זו של אבוד־עצמו המביא גם כליה על שונאו. ואב עברי, השוחט את בנותיו האהובות לשם הצלת כבודן והמתענג על הבערה האיומה שהבעיר בעיר ,ישנואה עליו — כמה עוז פרא באהבתו ובשנאתו! למרות ההבדלים הרבים במערכי־הלב ולמרות השנוי בעצם החזיון, דומה הוא ה„יהודי" ברוך לשני האחים ה„עברים" הורגי שכם ולשאר העברים הקדמונים מגדלי הגבורים. ואם אנו רואים, כי טשרניחובסקי בא לשיר באמנות כה רבה גם על האהבה העמוקה ועל השנאה היוקדה של הירקלס וקסוס („דֵינֵירָה") וכי משבח הוא תמיד את הנקמה הטבעית והפראית, המעידה על הרגשות עצומות ועל און־איתנים, אז מוכרחים אנו להודות, כי יחוסו אל החיים הנהו לגמרי אחר מזה שלנו. אין שום ספק בדבר, כי כשנאתו של טשרני־חובסקי כן אהבתו, ואין אוהב־אדם גדול כמוהו. ולא רק אוהב־אדם, אלא גם אוהב־חיים.

II

> רַבִּים יֶאֱהָבוּן דְּמִי נֶשֶׁף — — —
>
> אַךְ אָנֹכִי לֹא כֵן! הַחַיִּים אָהַבְתִּי וָאוֹר. („שרטוטים").

כך מספר לנו המשורר באחד משיריו. אבל הן זהו מעט. הלא רוב המשוררים וגם רוב האנשים מבכרים את החיים ואת האור על־פני המות והחשך. העיקר הוא, איזה אור ואיזה חיים. ועוד חשוב עד־מאד לדעת, איך מתיחס האיש אל החיים ומה הוא דורש מהם.

ומענין הוא הדבר. אף־על־פי שהעמיק המשורר לחדור לתוך חזיונות ההויה השונים והפליא לשמור על תעלומות החיים ומסתריהם, בכל־זאת הוא מתיחס תמיד אל העולם ומלואו בפשטות ובתמימות רבה. אין הוא יודע שום התפלספות ואין הוא אוהב שום חקירות יתרות. הוא רואה את היפה ואת הנהדר בכל מקום שישנו ומתענג עליו. בכל הוא שומע הֲדֵי־חיים ועל הכל נסוך לעיניו אור־פלאים. בשבילו מתרחשים בכל יום נסים למכביר ומעשי־בראשית מתחדשים תמיד בעבורו. כל שיר ושיר שלו, אף העצובים ביותר, הוא ברכה על החיים, ברכה תמה מברכת הנהנין. אפילו

יאוש של מיֻנּה־החיים הוא בא להלל את הנקמה. זהו אצלו רגש טבעי ובריא, המתעורר ברגע ידוע בתור ריאקציה נפשית אימפולסיבית. וסימן טוב הוא לו לאדם היכולת לשטום. יען כי דרך השנאה הגדולה הוא בא לידי האהבה הגדולה. טשרניחובסקי רואה את התפתחותה של האנושיות כלה יחד עם תחית העם ועם התעוררותה של האישיות וכלן תלויות ב„גל המשטמה", המוכרח לעבור על האדם קודם שיגיע אל „גל החֵרות", גל החיים המלאים. מבין „שלשת הפלגים", שבהם „נשפט ה' את לאומים" ושעל ידם נתיב לאדם יֵט וחי", הראשון הוא זרם המשטמה, אשר —

כָּל שׁוֹתֵה אוֹתוֹ יִצְמָא לִנְקָמָה

עָרָיו וּמְשַׂנְאָיו לַצְּמִית, לַכְרִיעַ. („מחזיונות נביא־השקר").

כי מכל שירי האדם היותר יפה והיותר נהדר הוא „שירת הנפח, שיר הגבורה", שהפטישים כרעמים „לנגה להבה ולנקמה משוררים" („שירי האדם"). בעבר הרחוק של נעורי האנושיות הוא אוהב את בני אותו הדור, ש„בסערות חשקו לא יבוש", אשר —

יִגְבַּר לְאַהֲבָה יוֹקֵדָה וְיֶאֱמַץ לִנְקָמָה בִּמְשַׂנְאָיו. („דֵּיְנִירָה").

וגם לדור הבא בתוך עמו הוא שר שיר־ערש:

אַל כְּלֵי־זֵינְךָ בַּגִּבּוֹרִים,

כִּי שִׁמְשְׁךָ יָעַל. („שיר ערש").

אין הוא חולם כלל כביאליק על נביא, „שיוריד לעיני העולם עוד דמעת, והעים עוד קינה להרגיז שחקים". למה לו „דמעה" או „קינה", אם יש חרב בעולם?

חַרְבִּי! אֵי חַרְבִּי! אֵי חֶרֶב נוֹקֶמֶת?

חַרְבִּי לִי תְּנוּ, עַל אוֹיְבַי אַצְרִיחַ!

קריאה פְּתֵיטִית זו אינה נראית כלל כמלאכותית, יען כי היא מתאימה להלך־רוחו העז והגא של משורר השרירים המוצקים וזרועות־הברזל. היא גם טבעית בפי האיש, שהרגש האמיץ, רגש־הפרצים הסוער, הוא מיטב חלומו. ורק אותה הנפש, היכולה „להתמכר בלי־חת לכליון", יכולה היתה לשיר את שירת־הנקמה היותר איומה והיותר פראית. כי „ברוך ממגנצה" הוא סמל המשטמה, שאינה יודעת כל מעצור, משטמת החיה הפצועה. בה התחברו יחד העלבון הלאומי בן הדורות הרבים והצער האנושי הפרטי של חיי אב אחד, ובה התרומם היהודי בן הגיטו של ימי־הבינים לידי הגַדלות הפראית של היהודים הקדמונים, שידעו להלחם

לכסות בעלי־תאנה על מערומי ההרגשות, מפעפעות השנאה והתחרות הטבעיות כארס צפעוני באדם ונפשו מתמלאה שקר ומרמה ואחיזת־עינים. יש שהאדם ירא או בוש לשנא אף את זה הראוי לשנאה, יען כי הפחדנות והרכרוכית עלו לגדולה. תחת המסוה של משפט וצדק בא בן־דורנו להסתיר מעין־רואים את מאַוייו האמתיים, שאינם טעונים אולי שום הסתר, ואת מחשבותיו הטבעיות, שאין הוא מֵעֵז לגלותן ברבים. וגם אהבת־האדם האמתית והטבעית נתחללה מיום שנתפשטה בעולם תורת האהבה והחמלה הכוזבת והחונפת, המצוה לאהוב את כל אדם בלי שום הבדל. אז גזה גם האהבה הטבעית וגם השנאה הטבעית אצל רוב האנשים ה„תרבותיים" וגם אצלנו, היהודים. אנו בעצמנו נעשינו לרחמנים בני רוזמנים וגם את האל הקנא והנוקם הפכנו לסלחן ומחלן, לאל רחום וחנון. האם לא הפתעה גמורה היא לדור הפחדנים החלשים לשמוע את ההלל הגדול למשטמה היוצא מפי המשורר, המעלה את הנקמה עד לידי מעלת רגש טבעי הכרחי ויפה?

כי אף הרע יוכל להיות יפה ונהדר בשעה שהוא נובע מתוך רעננותה ועֻזה של נפש האדם. ומעַנין הדבר, כי בשירתנו הצעירה, שהיא הפרשה הראשונה לספר תחיתנו האישית והלאומית, מופיעה פה ושם הרגשה זו, ששכנה לה, כנראה, על קרקע נשמתנו ושנתעוררה לחיים יחד עם שאר הרגשותינו האנושיות הטבעיות. כן, שר ביאליק בשעתו על המשטמה ועל הנקמה. עליהן שר לפעמים קרובות שניאור. אבל אינה דומה קריאתו הטבעית והאישית של טשרניחובסקי לזו של שני אלה, שגם הם נבדלים בינם לבין עצמם בנדון זה הבדל רב.

שירת־המשטמה של ביאליק היא פרי היאוש הלאומי והיא האַפֶּלַציה האחרונה לסדר העולם. כמעט שאינה כבר רגש, אלא תמצית מחשבות. מתוך דמעות כלואות היא באה בתור סוף־דבר להרהורים רבים, מעיקים ומענים. ואף שירת־הנקם שלו אינה באמת אלא דרישת הצדק העולמי. שירת־החרבן נתונה אצלו בפי „זעום העפעפים", וביאליק אינו יכול לצַיר לו, כי גם „בהיר עינים" כטשרניחובסקי יוכל לקרא למשטמה. מתוך הרגשת־עולמו המוסרית אומר ביאליק: „הה מי יתן ויאָצר גם יגונכם הגדול בחיק העולם כלו", או „ארור האומר: נקום!"

גם שניאור רחוק הנהו בזה מהרגשת־העולם הטבעית. גם המשטמה הנובעת אצלו מתוך העלבון והצער הלאומי וגם השנאה הפרטית לאויביו, שתיהן אינן פשוטות ותמימות, אלא מסובכות וחשבניות. הלא שניאור הוא אצלנו בכלל המשורר הריפליקטיבי ביותר. וחוץ מזה, הן כמעט כל קריאותיו לשנאה באות מתוך רע־לב ייחיד רגש הבוז לאדם בכלל. ביצירתו אין כל רמז לאהבת־אדם שתקָנן בלבו, ומשום זה נגשים אצלו לפעמים כה קרובות צלילי המשטמה והנקמה.

לא כן טשרניחובסקי. לא מתוך התפלספות של בוז לאדם ולא מתוך

סופרינו, והיחס הפנימי שבנפשם בין מורשת עמם ובין השפעות החוץ הוא הקובע צורה ליצירת כל אחד ואחד.

לא כן טשרניחובסקי.

שירתו היא כה זרה לתרבות האירופית, לתרבות הקרתנית, החשמלית, המזויפת והמרוססת, ויחד עם זה היא כה רחוקה מדרכי החיים של עמנו במשך אלפי השנים האחרונות – עד שהיא מצלצלת באזנינו כשיחת־קדומים, אף־על־פי שהרבה רעיונות עמוקים מצוים בה, שאינם מתאימים כלל וכלל לפרימיטיב. וגם כאשר נגע בשאלה מודרנית, כמו השאלה הלאומית בצורתה הציונית, השתלבו מאליהן מחשבותיו ילידות־תקופתנו בהרגשותיו בנות הדורות הקדמונים. כך הוא נזכר לפעמים קרובות בדמותו של בר־כוכבא. האמנם רק דחיפה פובליציסטית היא שעוררה אותו להרהר בגבור הלאומי שלנו? בשום אפן לא. בר־כוכבא הוא לו סמל של גבורה ועוז, של רצון כביר ושל אנושיות שלמה. ובו הוא רואה גם את העברי האמתי של הדור החדש. הוא אומר אליו:

וְיִהְיוּ בְךָ מַעְיְנוֹת הַחַיִל וְהָעֹז, וּבְחֶזְקַת־יָד לָקְחוּ בִרְכָּתוֹ.
כָּל זַרְמֵי בְנֵי־עַמְךָ הַגֵּאִים, וְיִהְיוּ בְךָ מַעְיְנוֹת הַחַיִּים וְהָאוֹר,
אֲשֶׁר אֲבוֹתֵיהֶם עוֹד שָׂרוּ עִם אֵל לַחֲנוּ, עִזְּנוּ, עֹז־אֻמָּה – („לנכח היפ").

אמנם השיר נגמר בדברי פולמוס נגד „שומרינו, חונטינו לדורות" ונגד „העם השפל", בן־העבדות, אולם אף הם טבעיים הם בפי המשורר בן־החורין, המחפש ואינו מוצא סביבו אפילו זכר קל לאותם הדורות הראשונים, שאת תפארתם הוא נושא בלבו. כי התפארת שבאדם היא לא רק שאיפתו של טשרניחובסקי, אלא גם מהות אישיותו היוצרת. בשנאה אורגנית הוא מתיחס לכל שפל ולכל חלש, וכאחד שנואים עליו רפיון־הרוח גם רפיון־הגו. ומה הפלא? הלא דמם של כובשי־כנען הוא הזורם בעורקיו והלא את דמות־דיוקנה של האנושיות הקדומה הוא נושא בלבו.

הנה, למשל, דבריו על המשטמה ועל הנקמה. איזה אירופי יעז לדבר כך על הרגשות הפראים, השוכנים במעמקי לב האדם? הן זה־כבר יחשב לדרישת דרך־ארץ לדבר רק על אחוה ורעות ושויון. אמת, כי בשעת חבוקי־האחוה חונקים האנשים איש את רעהו, אמת, כי נקמה אכזרית ואיומה מניעה את גלגל־החיים גם בימינו, אבל האנשים אינם חפצים להודות בזה. לפעמים קרובות עד־מאד תתפרץ השנאה אצל האדם ה„נאור" וה„תרבות" בצורות איומות ופראיות, כמו בשעת מלחמה בין עם לעם ובין מפלגה למפלגה וגם בין איש לאיש. אולם מתוך שנוהגים

ונדמה הדבר, כאלו היה אחד המאושרים המעטים שבארץ.

דַּרְכִּי סוּגָה בַשּׁוֹשַׁנִּים, בַּשּׁוֹשַׁנִּים וּבְוְרָדִים

וּמִגִּיל אֶל גִּיל נֶחְפָּזָה וּבִתְרוּעַת־שִׁיר כִּילָדִים.

ואיך תוכל להיות אחרת אצל איש, שבשבילו „אודה – החיים הגלוים"? הלא טשרניחובסקי הוא משורר עליז בעיקרו לא רק על־פי תפיסתו את החיים, אלא גם על־פי תכונת־נפשו.

אף־על־פי שהעמיק להדור לתוך עצם החיים ינגודיהם והפליג לשיר גם על העצב העולמי, בכל־זאת אנו יכולים להאמין לו בשעה שהוא אומר:

כְּבִיבֵי חַיִּים, סְבִיבֵי אוֹרָה, זִמְרַת שׁוֹאָן בְּעֵדֶן־גַּנִּים,

שִׁירַת־אֹשֶׁר, שִׁירַת־כֶּלֶא, שִׁירַת נִמְלָט מִבּוֹר־כֶּלֶא.

„שירת נמלט מבור־כלא!" – מה־מצוינים הדברים! הוא הפליט, הוא האסיר, שנמלט מכלא חיינו ויצא ראשונה מאפלה לאורה, משעבוד לגאולה! אבל כך נדמה הדבר רק למסתכל מן הצד. זה הקרב אל טשרניחובסקי רואה הו מיד, כי אדם זה לא יכול להמלט מבית־האסורים, יען – יען כי לא היה בו מעולם. בה בשעה שצעירי עמנו נלחמו ברחובנו את מלחמת־השחרור בסביבתם ובעצמם והשתדלו בכל מאמצי כחותיהם לפרוק מעליהם את על הגלות המ־ה, באותה שעה עצמה עמד משורר צעיר זה ושר „נגילה, נתעלסה באהבים"... הוא יכול לשיר, יען כי חפשי היה, יען כי בן־חורין היה. המלחמה הקשה של היחיד העברי בעד זכויותיו האנושיות הפרטיות, אותה המלחמה, שמלאה את ספרותנו בשעת הופעתו ובראשית יצירתו של טשרני־חובסקי, מצאה אצלו רק הד קל. הוא לא התענה כברדיצבסקי ולא סבל כברנר. הוא בא לעולם ספרותנו והרגשת־עולמו הבהירה בנפשו. בשעה שסביביו קראו לחֵרות גמורה ודרשו על „האדם באהל" בתור מלוי לסיסמא של דור ההשכלה, היה הוא הנושא החי של החרות הנפשית הגמורה והאדם השלם האמתי גם „בצאתו" וגם „באהלו". אין לחשוב אותו אפילו בין ה„גאולים" המעטים, שיש כבר עתה בינינו: הן הוא לא היה כלל בשביה. שאלת היחוסים בין היחיד והרבים לא התעוררה כלל אצלו. יותר מדי עמוקה היא התהום המפרידה בינו ובין הרבים בני תקופתו: הלא אף בין היחידים הוא יחיד במינו.

שירתנו הצעירה, אף־על־פי שרבו בה כל־כך היצירות הנפלאות החדשות, הנראות כמעשי־בראשית, קשורה היא בכל־זאת ואחוזה בתרבות המקובצת של האינטליגנט העברי שבזמן הזה. תנאי הזמן והמקום משפיעים על כל

לכחו הפנימי הכביר. כי ה כ ח בתור מאמץ נפשי וגופני הנהו על־פי טשרניחובסקי גלויה היותר נאמן של מהות האדם. על־כן נעשתה הערצת הכח לאחד מצליליה היסודיים של שירת טשרניחובסקי. מדגיש הוא אף את הכחות הטמירים, הבאים לידי גלוי רק במלחמת־הקיום, והוא יודע את ערכן של ההתנגשויות שבחיים. גם הוא על לבו השואף אל „שדיונים וקרבות, מקום שם תחזק הלמות לבבות" — וכה בטוח הוא בעצמו, בכחותיו ובכשרוניו, עד כי „בשורר הרעם את שירתו הקשה", הוא עונה לעומתו:

הִנֵּנִי! מִי קוֹרֵא לִקְרָב בֵּין צְאֱלִים?

— — — — — — — — — —

קוּם עַיִן אֶל עָיִן! זְרוֹעוֹתַי חֲשׂוּפוֹת,

שְׁרִירַי שׂוֹרָגוּ, כָּל גִּידַי חֲסוּנִים,

כִּמְטִילֵי־הַיָּשָׁר וּכְשָׁרְשֵׁי־אַלּוֹנִים. („מתוך עב הענן").

ובזרועותיו אלה החזקות הוא חפץ לחבק את כל העולם — ולכבשו. איזו תאות־כבוש עצומה התגלתה ביצירתו עוד לפני שירו את „מנגינתו". לו אין כל שאלת „לאן?" — „אל אשר יש קול קורא לך: עלה ורש!" כי הארץ לכבשה בראה יוצרה, ואיזהו א ד ם — הכובש את ע ו ל מ ו. מכל שירות בני־האדם היותר יפה היא בעיני טשרניחובסקי — „שירת ה א י ש רָ ד ב א ר ץ". מדיע? יען כי החיים דורשים אקטיביות מרובה ואין להפטר מהם ב„שב ואל תעשה". מכבד הוא טשרניחובסקי את מִצְוּות ה„עשה" ובראשן את מִצְוַת כבוש הארץ על־ידי האדם. כי מחויבים הם האנשים על־פי עצם מהותם להתערות בארץ שעליה הם עומדים, להדבק בה. להכניע אותה תחתם ולהשתרר עליה. הביישנים אמללים הנם, וגם בזוים. יען כי רק המעפילים והנועזים זוכים לחיי העולם הזה. והלא על זה יתפלל כל ג ב ר: על גוף חזק ובריא, ועל רוח עז ואמיץ, ועל גבורת הנפש, שתפעם בשרירים המוצקים. קוי האפיים של איש־החיים האמתי הם: שאיפה תמידית, שאינה יודעת שום לאות, ומאויים חזקים, שאין להם מעצור. כי —

מִשְׁפַּט חַיִּים הוּא וְחֹק:

קוּם עֲלֵה, אֱמַץ וַחֲשׁוֹק.

כי טשרניחובסקי אינו חפץ לדעת כלל מפקפוקים ומספקות. בטוח הוא בעצמו ובגורלו, כי ה ו א ימצא את הדרך „אך הָרָה!". אין אצלנו משורר אחר, שיהיה כה שכור־החיים וכה קל־החיים.

מוֹרֶשֶׁת הַסַּעַר וְנַחֲלַת־קַדְמוֹנִים,

הַמְחַכָּה בְּמִסְתָּרִים וּבְחַדְרֵי לֵב גָּבֶר. („בין קברות דור נכר").

כי איזו משיכה מיוחדת יש לו לטשרניחובסקי לחיי העָבר בכל מקום שהם. יש שהוא מחפש את הד החיים הקדומים בעבָרה של ארץ יון, ויש שלבו נמשך אחרי תפארתם של ימי־הבינים; אבל חבה יתרה נודעת לו לעָבר הרחוק של עמו ולאותן התקופות רבות־העלילות בישראל, שהאנשים בהן היו כענקים והחיים כפלאי־בראשית. „יש שעָבר חי עודנו", הוא אומר במקום אחד, ואנו הרואים זאת ראשית־כל בו וביצירתו. מ„עָבר חי" זה „רב־האונים" יונק המשורר. תפיסתו את החיים כֻּלה ויחוסו אל גלויי ההויה נושאים עליהם את חותם הקדמוניות, כי אצל מי מבני דורנו יש לראות הערצה כה פרימיטיבית של היקום ואהבה כה חזקה לכח הפרא?

הלא כה יתפלל טשרניחובסקי:

כֹּחַ וְעָצְמָה, אֵל, הָבוּ לִי, הָבוּ!

לְרַווֹת רְגָשַׁי לַחַיִּים יִרְעָבוּ,

לִמְצוֹת יָם תּוֹגֶד עַל גַּלָּיו וּנְטָפָיו,

לָחוּג בְּסַעַר־הַחֵשֶׁק וּרְשָׁפָיו,

לְהַכִּיר אֶת שִׁגְיוֹן הָאוֹן וְעִבְרוֹנוֹ,

...

לַחֲזוֹת בְּסוֹד אֵלִים וּבְכָל הֲדַר גְּאוֹנוֹ. („Nocturno").

אולם, אם זה הכח החיובי והיצירתי לא יִתֵּן לו מאת האלהים, אז מבקש המשורר לכל־הפחות כח שלילי, כח של התמזגות והתבוללות בקוסמוס, כח של הסתלקות חפשית מחיי האדם לשם חיי היקום.

וּכְשֶׁךְ סוֹעֵת־דָּמִים וְעָמַד הַשָּׁאוֹן —

עֹז לְהִתְמַכֵּר בְּלִי־חַת לַכִּלָּיוֹן.

לִהְיוֹת, בְּהִשָּׁנוֹת הַדְּמוּת וְהַיָּמִים,

הוּט אֶחָד בְּרֶשֶׁת כָּל כֹּחוֹת־עוֹלָמִים

רוֹקְמִים בְּגָלוּי וְאוֹרְגִים בַּסֵּתֶר

חִידַת־הַחַיִּים לָעַד לֹא תִפָּתֵר. (שם).

תפלתו של המשורר נתקבלה. לאישיותו היוצרת נתן ממרומים כח אנושי רב וגם כח חיוני גדול. גם בלי הצורך „להתמכר לכליון" נעשה המשורר „חוט אחד ברשת כל כחות־עולמים" ובא לידי גלוי בעולמנו הודית

תפוס לשון אחרון. עוד נראה ונוכח, כי אמנם ניסחה זו האחרונה היא האמתית. לעת־עתה נשמע נא, מה יטפר לנו המשורר מנפשו בשעה ששמע סביביו את יללת ההמון העולמי ואת שירת ההבו האנושי. באותה שעה עומד טשרניחובסקי ואומר:

מַנְגִּינָה לִי וּנְגִינָה לִי, מִיָּמִים מְעֻבָּרָה,
מִמִּדְבַּר־יָם, מִקֶּרֶן־אוֹר, מִמַּחֲזוֹת עַל נְהַר כְּבָר;
יוֹרֶקֶת אֵשׁ וּרְטֻבַּת־גִּיל וְרַבָּתִי בְּאֶיָל,
שֶׁטְּפַתְנִי זוֹ, מְהַבְהֶבֶת בִּי: עֲלֵה וּצְלַח וּפְעַל! („מנגינה").

איפה לקח לו המשורר „מנגינה" זו? הוא, יליד אירופה, בן מאת העשרים להשבון הגוים, איך קנה לעצמו מנגינה נפלאה כזו? על שאלה זו הוא מקדים את התשובה:

דַּם כּוֹבְשֵׁי כְּנַעַן – דָּמִי הוּא, קוֹלֵחַ וְאֵינוֹ נָח.
שׁוּב קוֹרֵא לִי הַשִּׁיר הָעַז, מַנְגִּינַת דָּם וָאֵשׁ:
עֲלֵה בָהָר וּרְעַץ הַכַּר, כָּל־מַה־שֶּׁתִּרְאֶה רֵשׁ! (שם).

כך מספר המשורר על עצמו. מה יגלה לנו בדבריו אלה? הוה אומר: זאת כל מה שצריך להבנת אישיותו. ראשית כל הוא מראה לנו על מקורן של שפעת החיים ועתירת הגיל המוכו ביצירתו. שנית, ורכח מעז רוחו ומחזקת ידו, מצמאון נפשו ומשאיפות לבו, מאפיו של יצרו ומיסודות אישיותו. ושלישית – וזהו החשוב ביותר, יען כי הוא הכולל ביותר והיסודי ביותר – שלישית, מגלה לנו טשרניחובסקי את הקשר החי שבינו ובין התקופה הקדמונית שבחיי עמנו. הנאמין לעדותו?

עוד משורר אחד ישנו אצלנו והוא מתראר תמיד ב„דמו" המזרחי וב„יחוסו" הקדמוני, אבל כלנו יודעים, כי גדלותו של שניאור היא דוקא ב„מערביותו" ודוקא ב„מודרניותו", יען כי הוא כלו כמות שהוא פרי התרבות האירופית החדשה, שעלתה על האדמה הצחיחה של חיי היהודי בגלות. וכל יצירתו של שניאור מכחישה את דבריו, שהוא אומר על עצמו.

לא כן טשרניחובסקי. שירתו כלה, הנפלאה והמיוחדה במינה, מעידה על אישיותו היוצרת, כי היא „נהלת קדומים". ואנו יכולים לאמר עליו בדבריו, כי –

כְּאִלּוּ הִרְגַּלְתָּם בִּי קוֹל הָאֵיתָנִים
עִם אוֹתוֹ הַ„יֵּשׁ" בֶּן־הַלַּיִל, רַב־אוֹנִים,

ד. א. פרידמאן.

שאול טשרניחובסקי.

(אישיותו היוצרת).

I

מצאתי כתוב בספרי ישראל שבזמן הזה:

ארבעים יום אחרי יציאתו של איזה משורר אל אויר ספרותנו, בת־קול יוצאת ומכריזה עליו: פלוני המשורר לבת־שירה פלונית. יש גורסים: „ארבעים יום לפני יציאתו וכו'", אבל הנוסחה הראשונה היא הנכונה. בשביל הכרזתו של משורר או סופר אצלנו דיו זמן קצר עד־מאד אחרי הולדו. טיבו ומהותו, תפקידו ותעודתו, חובותיו וזכויותיו – הכל „יָדוּעַ" מהר... הן לשם זה ישנה בת־קול בעולם, ורוב האנשים הלא מן המשגיחים בבת־קול הנם!

אמת, כי הזווג הספרותי אין עולה תמיד יפה וכי יש לפעמים קרובות, שהמשורר מואס כעבור זמן־מה בבת־השירה, ש„נתנה" לו ממרומי הספרות, ובוחר באחרת, הקרובה יותר לנפשו, אולם, כידוע, משוררים דעתם קלה, ומי ישגיח בהם. כופים אותם עד שירצו למלאות את חובתם לבת שירתם ה„יעודה" להם. ואם תשאל: מי הם הכופים? אז יענה לך כל עונה: זקני הספרות.

כך נהוג אצלנו.

גם על טשרניחובסקי יצאה בת־קול והכריזה מה שהכריזה. מני אז מספרים על אישיותו היוצרת, כי היא – –

אך למה נאזין לדברי אחרים, אם יכולים אנו לשאול את המשורר עצמו?

ובאמת, הלא טשרניחובסקי נסה פעמים אחדות לבאר לנו בשיריו את „עצמותו", כלומר: הנני פלוני בן־פלוני, והנה היא בת־שירתי, פלונית בת־פלונית. ובכן, מה לנו יותר?

אולם – בין ההודאות השונות של המשורר, שנעשו בזמנים שונים, יש הבדל ידוע ויש גם חלוקי תכן. ויען כי הודאתו היותר מאוחרת יצאה מפיו בשעת חרום, בשעה שכל העולם כלו וגם כל יחיד ויחיד היה עושה את חשבון־נפשו והיה זהיר בהערכת עצמו, משום זה צריכים אנו להחזיק

בקרת

אֲשֶׁר תֹּאבֶה אוֹ תְמָאֵן וְעָמְדָה הַיְצִירָה,
גַּם הַטּוֹבָה גַּם הָרָעָה, לָנֶצַח נְצָחִים,
וְאַתָּה עִם־שְׁאוֹנְךָ וְעִם־קִצְפְּךָ בְּאֶפֶס אוֹנִים
רַק תַּחֲרוֹק אֶת־שִׁנֶּיךָ וְתִשְׁאַף וְתִשֹּׁם.
וְסוֹף־סוֹף בְּאַחֲרִיתְךָ
לֹא יִוָּתֵר לְךָ דָּבָר בִּלְתִּי כִּי־תִתְחַבֵּא
בְּסֵתֶר עֲנָנֶיךָ
עִם־עֶנְוָתְךָ הַגְּדוֹלָה וְעִם־מוּסַר כִּלְיוֹתֶיךָ,
וְאֶת־סִבְלְךָ תִּשָּׂא עַד־עוֹלְמֵי עוֹלָמִים –
וְאָדָם לַאֲלָפִים זוֹחֲלֵי עַל־בֶּרֶךְ
יִשְׁרְצוּ לְפָנֶיךָ עַל־גָּחוֹן וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וַיַּעַבְדוּךָ
עַל־כֹּחֲךָ הַגָּדוֹל וְעַל־כִּי עָצַמְתָּ כָּכָה.

בְּלֵילוֹת שׁוֹמֵמִים וַאֲרֻכִּים
חֲקַרְתִּיךָ מִמַּחֲבוֹאֶיךָ וּרְאִיתִיךָ פִּתְאֹם
בְּעֶצֶם עֶנְוָתְךָ בְּצַלְמְךָ וּדְמוּתֶךָ.

יִפּוֹל הַתְּבַלֻּל מֵעֵינוֹ וְעָבְרָה הָרוּחַ הָרָעָה,
וְעָמַד וְהִשְׁתָּאֶה וְלֹא יֵדַע עַל־מֶה עָשָׂה כָכָה וְלָמָּה—
וְכָל־זֶה רַק כּוֹכָב אֶחָד בִּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָרַבִּים.

וּבְרַהְמָה יַעֲמוֹד וְהֵבִין פִּתְאֹם
אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה –
וְגָדְלוּ עֵינָיו בְּחוֹרֵיהֶן, כָּל־עַיִן מִפְלֶצֶת לְבַדָּהּ,
וְשַׂעֲרוֹתָיו תִּצַּבְנָה כַנֵּד,
וְקָם וְאָחַז פִּתְאֹם בְּאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָעוֹלָם,
עִם־רִבּוֹא רִבֲבוֹת כּוֹכָבִים־עוֹלָמוֹת,
וְכָפַל אֶת־כֹּחוֹ מִשְׁנֶה תַעֲצֻמוֹת
לְהַשְׁלִיךְ בְּכֹחַ לֹא־אֵל
מִמַּעֲלֶה רֹאשׁוֹ
אֶת־רִבֲבוֹת רִבֲבוֹת הַכַּדּוּרִים,
לְנַפֵּץ אֶת־כֻּלָּם יַחְדָּו
וּלְהַחֲזִיר אֶת־הַכֹּל, אֶת־הַכֹּל,
לְתֹהוּ וָבֹהוּ,
אֲשֶׁר יַכֶּה לִרְסִיסִים בְּפַעַם אַחַת כֹּל אֲשֶׁר־יָצַר
מַכָּה אַחַת וְלֹא יִשְׁנֶה – –

הוֹי הֶרֶף יָדְךָ, בְּרַהְמָה, כִּי רִיק כָּל־הִשְׁתּוֹלְלְךָ!
זֶה אֲשֶׁר־נוֹצַר פַּעַם לֹא יוּכַל עוֹד לְעוֹלָמִים
לָשׁוּב וְלִהְיוֹת לֹא־נוֹצָר.
גְּדוֹלָה פִּי אֶלֶף מִן־הַיּוֹצֵר הַיְצִירָה,
וַעֲצוּמָה הִיא מִמֶּנּוּ וַחֲזָקָה הִיא מִמֶּנּוּ
לָעַד, לָעַד,

לְהֵטִים מִכֹּבֶד פְּרָחִים,
אֲשֶׁר אֵין יָדַיִם לֶאֱסוֹף אוֹתָם –
וּמִנֶּגֶד לָהֶם הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים
חַיִּים עַל־מַחֲרָאוֹת וְחֹבְקִים סְחִי אַשְׁפַּתּוֹת.
וּמִדְבָּרִיּוֹת לְךָ הַבֹּעֲרִים מִזַּלְעֲפוֹת שָׁרָב –
וּמִמְּלָם קִפֵּא צִיר הַקֶּרַח הַנּוֹרָא.
וְעָרִים לְךָ אֲשֶׁר נָסוּ יַחַד מִתּוֹכָן
חֶמְלָה וְשָׁלוֹם וֶאֱמוּנָה.
וְיַמִּים לְךָ אֲשֶׁר תִּטְבַּעְנָה לַתְּהוֹם אֳנִיּוֹתָם
בְּלֵילוֹת זְוָעָה –
וּבֹקֶר וְצָהֳלֵ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־חֶלְקַת הַגַּלִּים הַשּׁוֹקְטִים,
וּמַחֲלָיִים יֵשׁ וּמַדְוִים וּמַכְאוֹבִים רָעִים וְרַבִּים
מִזֶּרַע הַמָּוֶת הָאֹרֵב,
וְהַמָּוֶת, זֶה הַשֵּׁד הַנּוֹרָא בְּאֵין עֵינַיִם,
מְהַלֵּךְ עִוֵּר אַחֲרֵיהֶם וּמַכְרִית לְפִי מַגָּלוֹ
אֶת־כָּל אֲשֶׁר יִפְגּוֹשׁ בַּדֶּרֶךְ,
כָּל־נִבְחָר וְטוֹב וְדָרוּי
וַאֲרָצוֹת לְךָ, שֶׁתְּעוֹפֵף הַמִּלְחָמָה בָּהֶן לַפִּידֶיהָ,
וְסִכְסְכָה עַמִּים בְּעַמִּים עַד לְשִׁגְעוֹן עוֹלָם;
וַתִּמְעַט עוֹד זֹאת מִמֶּנּוּ, כָּל־אֲשֶׁר יוֹם יוֹם תְּבוֹאֵנוּ,
כָּל־פֶּגַע וּמִקְרֶה וָעֵת וְכָל־אֲשֶׁר נִקְרָא לוֹ טֶבַע,
וְנוֹסַף עֲלֵיהֶם גַּם־זֶה אֲשֶׁר אָדָם יַעֲשֶׂה לְאָדָם
לִרְצוֹנוֹ הֶחָפְשִׁי וּלְחֶפְצוֹ,
אֲשֶׁר יַכֶּה אִישׁ אֶת־רֵעוֹ וְהֵשַׁם אִישׁ נְוֵה אָחִיו,
וְהִשְׁתַּגַּע וְהִתְהוֹלֵל הָאָדָם, לְהָצֵר וּלְהָצִיק וּלְעַנּוֹת,
עַד־פִּתְאֹם בְּבֹקֶר יוֹם אֶחָד

כִּי־יֵשׁ אֲשֶׁר כָּשֵׁר וְנָקִי יִהְיֶה הַיְסוֹד הָאֶחָד
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בּוֹ אֶת־לְהָטָיו,
וְכָכָה כָשֵׁר וְנָקִי יִהְיֶה הַשֵּׁנִי גַּם־הוּא,
וְרַק אִם־יִתְעָרְבוּ הַשְּׁנַיִם, וְקָם מֵהֵמָּה לִפְעָמִים
הַסַּם הַנּוֹרָא בַּסַּמִּים, זֶה צִיָּן שֶׁל־קָלִי הַנּוֹרָא:
כָּכָה אֶחָד אֶחָד לְבַדּוֹ טוֹב כָּל־יְצוּר
אֲשֶׁר יָצַרְתָּ, בְּרַהְמָה,
וְרַק בְּהִוָּעֵד שְׁנַיִם, יְצוּר עִם־יְצוּר יַחְדָּו,
וְהָיְתָה הַשּׁוֹאָה נוֹרָאָה.

הוֹי בְּרַהְמָה, מֶה עָשִׂיתָ?

רְאֵה, גֵּא וָרָם וְצָהֵל חוֹתֵר בַּמָּרוֹם הַשֶּׁמֶשׁ –
וַאֲדָמָה נֶאֱנַחַת מִתַּחַת מִצָּרָה וּמִכֹּבֶד רָעָה,
אֲשֶׁר אֻמְלָלִים לַאֲלָפִים יִבְכּוּ וִיקַלְּלוּ יוֹמָם,
וִיקַלְּלוּ שֶׁבַע בַּיּוֹם זֶה עִשָּׂם הַיּוֹצְרָם מִבֶּטֶן,
וַאֲשֶׁר רִבּוֹאוֹת יִשְׁרְצוּ וְיִרְמְשׂוּ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
חָיֹה וְשָׁרֹץ וָמוּת, חָיֹה וְרָמֹשׂ וָמוּת,
וּמְאֻשָּׁר לֹא יִהְיֶה אַף־אֶחָד.
לָמָּה הַדְּמָעוֹת הָאֵלֶּה?...
רְאֵה, שָׂדוֹת שַׁאֲנַנִּים וַעֲלִיזִים יַדְשְׁאוּ וְיִפְרְחוּ סָבִיב–
וּמִמֻּלָּם אַלְפֵי נֶאֱנָחִים,
אֲשֶׁר אֻמְלְלוּ עַפְרוֹתֵיהֶם מֵחֹרֶב רַב וּמִצִּיּוֹן,
עַד־כִּי צָפְדוּ מִכָּפָן שִׂפְתֵיהֶם הַכְּהֻלּוֹת וְדַקּוֹת,
וְשָׁרְקוּ מֵעֵיהֶם מִמַּחְסוֹר.
לָמָּה הַמַּחְסוֹר הַזֶּה?...
וְגַנֵּי עֵדֶן וּפַרְדְּסֵי עֵדֶן וְכַרְמֵי עֵדֶן

וְצַלְמֵי אָדָם קְטַנִּים וְצַלְמֵי עוֹף וּבְהֵמָה
לְפִי־מִדַּת תַּבְנִית כַּף רַגְלוֹ וּבְהוֹנוֹתָיו,
כָּכָה עָלַצְתָּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ
וְכָכָה מָחָאתָ כַּף אֶל־כַּף,
מָחֹא וְקָרֹא: „כִּי־טוֹב", „כִּי־טוֹב", „כִּי טוֹב!"
הָיִיתָ כְּנַעֲרָה מַבִּיטָה בִרְאִי בְּכָל־רֶגַע,
שִׁכּוֹרָה מִיָּפְיָהּ,
כָּכָה הִבַּטְתָּ בְּלֹא מַעְצוֹר בְּפָעָלְךָ גַּם־אַתָּה
וְצָהַלְתָּ וְקָרָאתָ: „מַה־יָּפֶה", „מַה־יָּפֶה", „מַה־יָּפֶה!"
אַךְ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי,
אָז רָאִיתָ פִּתְאֹם,
אָז הֲבִינוֹתָ פִּתְאֹם,
אָז יָדַעְתָּ פִּתְאֹם
אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ –
וְעֵינֶיךָ גָּדְלוּ בְחוֹרֵיהֶן, כָּל־עַיִן מִפְלֶצֶת גְּדוֹלָה,
וְשַׂעֲרוֹתֶיךָ נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד,
וְשִׁבְעַת שָׁמֶיךָ צָרוּ פִּתְאֹם מִכַּלְכֵּל
אֵת אֲשֶׁר־סָבַלְתָּ בְּרֶגַע אֶחָד לְבַדּוֹ
עַד־הֶחְתִּים פִּתְאֹם פִּיךָ מֵרֹב בֶּהָלָה
וְכָרְתָהּ הַחֲרָדָה אֶת־מִלֶּיךָ בַּחֵצִי,
אֲשֶׁר נָשַׁל „כִּי" וְשָׁמַט מִקְצֵה לְשׁוֹנְךָ,
וְזֶה „טוֹב" נִשְׁאַר עִמְּךָ נֶחְנָק בְּמוֹ־גְרוֹנְךָ,
וּפִיךָ פָּעוּר –

ה׳ בְּרַהְמָה, מֶה עָשִׂיתָ?...

אִי־לוּ לְעַשֶׂה בְכִימְיָה, וְהוּא אֶל־לִבּוֹ לֹא יָשִׂים

דוד פרישמאן.

בְּרַהְמָה.

שִׂים לְךָ עָבִים לְמִסְתּוֹר, בְּמַעֲבֵה כֵּפֶל עֲנָנֶיךָ
הֵחָבֵא לְךָ עִם־סוֹדְךָ וְהַחְבֵּא כָּל־רִישְׁךָ עִמְּךָ –
אוּלָם יוֹצְרִים כָּמוֹךָ, בְּנֵי אֵלִים קְטַנִּים גַּם־
בְּצַלְמְךָ וּבִדְמוּתֶךָ,
אֲשֶׁר נָטַשְׁתָּ אַחֲרֶיךָ פֹּה עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה,
הֵמָּה יֶאֶרְבוּ לְךָ וַיַּחְפְּרוּךָ מִתּוֹךְ מַחֲבוֹאֶיךָ,
וְאֶת־שִׁפְּנֵי טְמוּנֵי סוֹדְךָ
יוֹקִיעוּ לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ
עִם־עָנְיְךָ הַנּוֹרָא יַחְדָּו,
וְלֹא יִסָּתֵר כְּקֹרֶט אָבָק אֲשֶׁר מִתַּחַת צִפָּרְןֶ
מִכָּל־אֲשֶׁר תִּשָּׂא בְחֻבְּךָ וּמִכָּל־אֲשֶׁר תִּסְבּוֹל
עֲרִירִי בִּבְדִידָתֶךָ.
בְּלֵילוֹת אֵין שֵׁנָה אֲרֻכִּים
הֲקָרְתִּיךָ מִשָּׁם גַּם אֲנִי וּרְאִיתִיךָ כִּתְאֹם
בְּצַלְמְךָ כִּדְמוּתֶךָ.

שֵׁשֶׁת יָמִים, בְּרַהְמָה, עָשִׂיתָ אֶת־הַמְּלָאכָה,
יָצַרְתָּ, יָצַרְתָּ, יָצַרְתָּ,
וּכְמוֹ נַעַר הָעֹשֶׂה בָתִּים מִן־הַחוֹל

מִי הָאִישׁ שֶׁיִּמְצָא אוֹתוֹ,
מְאֻשָּׁר יִהְיֶה עַד יוֹם־מוֹתוֹ,
לוֹ רֹב שָׁנִים עִם קִנְיָנִים
וְחַיֵּי־נַחַת מְזֻמָּנִים. –
אַף אֲנִי, כִּי שָׁם הָיִיתִי,
צִיץ־הַפֶּלֶא מְצֹא אָבִיתִי
וְנִסִּיתִי אֶת מַזָּלִי –
חִנָּם הָיָה כָּל עֲמָלִי!
תַּרְתִּי יָמִין, שְׂמֹאל דָּרַשְׁתִּי
וְלַשָּׁוְא, לַשָּׁוְא בִּקַּשְׁתִּי;
עַד לִקְצֵה הַיַּעַר בָּאתִי –
צִיץ־הָאֹשֶׁר לֹא מָצָאתִי...״

אֵשׁ־הַיַּעַר כְּבָר חָוְרָה,
הַשַּׁחֲרוּרִית הִתְגַּבְּרָה;
רוּחַ נָשְׁבָה, רוּחַ־דְּמָמָה...
שִׁיר הַצְּרָצַר מִן הַקָּמָה
נִפַּר מִשְׁנֶה חַד וְחוֹתֵר;
נִצְפְּפוּ הַנְּעָרוֹת יוֹתֵר
זוּ לָזוּ בְּאֵימָה סְתוּמָה;
הָיְתָה קַדְרוּת עִם תַּעֲלוּמָה...

צ׳חוֹצ׳ינְק, תמוז תרע״ז.

תּוּתִיּוֹת־אֲדָמָה סְמֻקּוֹת
מְלֹא־הַכַּף אָסַפְנוּ לָנוּ.
גַּם אֱגוֹזִים שָׁם מָצָאנוּ,
רַכִּים, לַחִים, אַךְ בָּשֵׁלוּ,
וְעַל עֲצֵי אֱגוֹזִים אֵלּוּ
סְנָאִית חוּמָה, אֶרְכַּת־זָנָב,
קוֹפְצָה חִישׁ מִבַּד אֶל עָנָף,
קוֹבְעָה לָהּ מִלְּמַעַל פִּנָּה
וְסוֹקֶרֶת וּמַאֲזִינָה,
הִנֵּה יוֹשְׁבָה לָהּ בּוֹטַחַת
וֶאֱגוֹזִים מְפַצַּחַת,
פִּתְאֹם חוֹמְקָה וְנִסְתֶּרֶת..."

שׁוֹתְקָה מִרְיָם, כְּמוֹ עוֹצֶרֶת
דְּבַר־מָה יָקָר שָׁמוּר אִתָּהּ –
אַחַר תּוֹסִיף דִּבְרָהּ לְאִטָּהּ:
„יֵשׁ בַּיַּעַר בֵּין הַדְּשָׁאִים
צְמָחִים קְטַנִּים פְּשׁוּטִים, נָאִים,
צֶמַח צֶמַח שְׁלֹשָׁה עָלִים
לוֹ מִגִּבְעוֹל דַּק נִבְדָּלִים,
לָכֵן תִּלְתָּן שְׁמוֹ יִקָּרֵא.
וּבְיַד בְּנוֹת־הַכְּפָר מְסוֹרָה:
בְּתוֹךְ עֲדַת תִּלְתָּנִים אֵלֶּה
יֵשׁ אֲשֶׁר יִתְרַחֵשׁ פֶּלֶא:
עָלֶה צִיץ, בֶּן־אֹשֶׁר גָּאֶה,
וַעֲלֵי־חֶמֶד לוֹ – אַרְבָּעָה!

עוֹנָה מִרְיָם וְהִיא הַקְּטַנָּה:

„וְאָנֹכִי שָׁם הָיִיתִי,

כִּי אֵי־פְּלָאִים גַּם רָאִיתִי.

יֵשׁ בַּיַּעַר סִתְרֵי־דְרָכִים,

טוֹבְעִים בַּעֲתֶרֶת צְמָחִים,

בְּאוֹר וָצֵל וּבְשִׁפְעַת־רֵיחַ;

הַכֹּל צָץ שָׁם וּפוֹרֵחַ,

כֻּלֵּא סוֹד וְדוֹמֵם שָׁמָּה —

וְאֵין לְשַׁעֵר אֶת הַדְּמָמָה!

שָׁעָה רַבָּה שָׁם אֲנַחְנוּ

גַּם שָׁכַבְנוּ גַּם הָלַכְנוּ,

נְעִימוֹת־אֵל לָרֹב שָׂבָעְנוּ,

טֶבַע־נֶפֶשׁ לֹא יָדָעְנוּ.

שָׁם שָׁמַעְנוּ שִׁיר הַזָּמִיר,

שַׁלִּיט בָּא מֵחֶבְיוֹן־אָמִיר,

אֶת מַקְהֵלַת הַצִּפֳּרִים,

עוֹנָה לוֹ מִכָּל עֲבָרִים

בְּמַמְלֶכֶת הַדּוּמִיָּה;

שָׁם שָׁמַעְנוּ הַקּוּקִיָּה:

קוּקוּ! קוּקוּ! קָרְאָה לָנוּ,

קוּקוּ! לָהּ עָנִינוּ אָנוּ

אַף שְׁאַלְנוּהָ לְאוֹתִיּוֹת.

גַּם גִּלִּינוּ שָׁם פִּטְרִיּוֹת

וְאָרִינוּ מִינִים שׁוֹנִים,

לְבָנִים, בְּרֻדִּים וְאַדְמוֹנִים,

וּבַשְּׂדֵרוֹת הָעֲמֻקּוֹת

זָקֵן קָדוֹשׁ, צַדִּיק טָמִיר,
זְקָנוֹ שֶׁלֶג, עֵינוֹ שָׁמִיר,
יוֹם וָלַיְלָה לוֹמֵד תּוֹרָה
וְהַסֻּכָּה מְלֵאָה אוֹרָה,
שׁוֹלְחָה אוֹרָה מִן הַחֲרַכִּים,
פּוֹלְחָה לַיְלָה הַמַּחֲשַׁכִּים.
פַּעַם עוֹבֵר־אֹרַח תָּעָה
שָׁם בַּיַּעַר וְהַשָּׁעָה
שְׁעַת קַבָּלַת־שַׁבָּת קְרוֹבָה.
אָמַר: תְּהִי גַם זוּ לְטוֹבָה!
אֵשֵׁב כָּאן וָאֱהִי לְטֶרֶף
לְשֵׁדִים אוֹ לִזְאֵבֵי־עֶרֶב –
קְדֻשַּׁת־שַׁבָּת לֹא אֲחַלֵּל!
עָמַד תַּחְתָּיו וַיִּתְפַּלֵּל,
פִּתְאֹם רָאָה אוֹר מוֹפִיעַ,
הָלַךְ הָלַךְ עַד הִגִּיעַ
אֶל הַסֻּכָּה הַנֶּעֱלָמָה,
זָקֵן זֶה קִדְּמָהוּ שָׁמָּה.
כֵּיצַד בִּלָּה הָאוֹרֵחַ
אוֹתָהּ שַׁבָּת, מִי יָשִׂיחַ?
רָאָה מוֹפְתֵי אֵל מִתְגַּלִּים,
שָׁמַע רָזֵי־תוֹרָה נַעֲלִים,
שָׁתָה יַיִן, יֵין־מֶרְקָחִים,
אָכַל מַעֲדַנֵּי־מְלָכִים,
שָׂבַע מְנוּחָה שַׁאֲנַנָּה...״

וְאַכְזָר הָיָה מְאֹד וְנוֹרָא:
הוֹרֵג נֶפֶשׁ עַל אֲגוֹרָה,
הוֹנֵק נָשִׁים וּמְשַׁסֵּעַ
יוֹנֵק רַךְ כִּמְשַׁסֵּעַ שֶׁסַע.
אַף הַיּוֹם זֶה שְׂרִיד־יַעַן
מִקְלָט הוּא וּוַעַד־סְתָרִים
לְגַנָּבִים וּלְחַמְסָנִים;
וְעוֹד זֶה לִפְנֵי שָׁלֹשׁ שָׁנִים
הָיָה מְאֹרַע הַמִּשְׁפָּחָה
– זוֹכְרוֹת אַתֶּן – שֶׁנִּרְצְחָה,
אָב וָאֵם וּבְנָם הֶחָתָן
וְכֹל שֶׁנָּסְעוּ בְּלִוְיָתָם
לַחֲתֻנָּה...״

וְהַשְּׁלִישִׁית:
„שָׁם בַּקְּדֵרוֹת הַחֲרִישִׁית
שֶׁל הַיַּעַר, עָמֹק פְּנִימָה,
– כֹּה לִי פַּעַם סִפְּרָה אִמָּא –
בֵּין הַגְּזָעִים וְהָעֲפָאִים
נוֹצֵץ אוֹר, אוֹר־כֶּסֶף פְּלָאִים,
קוֹרֵץ, רוֹמֵז מִמֶּרְחַקִּים.
שָׁם בְּעִמְקֵי־הַמַּעֲמַקִּים,
בְּלֵב הַהֶסְתֵּר וְהַדְּמָמָה,
עוֹמְדָה סֻכָּה נֶעֱלָמָה
וּבַסֻּכָּה שֻׁלְחָן עוֹמֵד,
זָקֵן יוֹשֵׁב שָׁם וְלוֹמֵד,

פּוֹשְׁטִים, נוֹפְלִים, מַעְגָּל עוֹשִׂים.
כְּשָׁפִים בּוֹחֲשִׁים וְשׁוֹתִים,
יַחַד חוֹרְשִׁים מְזִמּוֹת שְׁחוֹרוֹת
עַל הַשַּׁחַק וְעַל הַמְּאוֹרוֹת.
אוֹי לָאִישׁ, אֶל חֶרְמָם יִתְעֶה
אוֹתוֹ דַּרְכּוֹ! וְהָיָה מַעֲשֶׂה
וְנִמְצְאָה בַיַּעַר גְּוִיָּה
אוֹ גֻלְגֹּלֶת...״

אוֹמְרָה שְׁנִיָּה:
„זֶה הַיַּעַר – קַן גַּזְלָנִים.
סִפְּרָה זְקֶנְתִּי לִי: לְפָנִים
גָּדַל יַעַר זֶה פִּי־שִׁבְעָה,
כִּסָּה אֶת כָּל הַר, כָּל גִּבְעָה,
וְעַל־פְּנֵי כָל הָעֵמֶק פָּשָׂה.
הַכֹּל הָיָה צֵל וּבְעָתָה
וּבַדְּרָכִים זְאֵבִים תּוֹעִים
וְשׁוֹדְדִים מִן הַמַּחְבֹּאִים
אוֹרְבִים לְכָל עוֹבֵר תָּמִים.
וְהָיָה רֹאשׁ לְכַת־הַדָּמִים
גַּזְלָן אֶחָד, גִּבּוֹר עָרִיץ,
נוֹדַע שְׁמוֹ בְּכָל הָאָרֶץ,
שֵׁם בַּטְרוּק, וְרֹב גְּבוּרוֹתָיו:
שׁוֹבֵר בַּרְזֶל בְּאֶצְבְּעוֹתָיו,
עוֹקֵר עֵץ מִשֹּׁרֶשׁ תַּחְתָּיו,
מֵרִים סוּס וְרוֹכְבוֹ יַחְדָּו.

עוֹבְרִים אֹרֶךְ הָעֲיָרָה
עַד קָצֶהָ, שָׁם בַּבִּקְעָה,
עִם הָאַלָּה הָעַתִּיקָה,
יוֹשְׁבָה כְנוּפְיָה שֶׁל נְעָרוֹת,
כֻּלָּן שְׁקֵטוֹת, כֻּלָּן בָּרוֹת,
לְבוּשׁוֹת שַׁבָּת. עֶדְנַת־דְּמָמָה!
צְרָצַר עוֹנֶה מִן הַקָּמָה,
עַל־פְּנֵי מֶרְחֲבֵי־הַכָּרִים
צְעִיפִים כֵּהִים אַט מִשְׂתָּרְעִים,
וְהַנְּעָרוֹת שֶׁבַּחֲבוּרָה
צוֹפוֹת, תְּמֵהוֹת אֶל הַמְּדוּרָה
שֶׁל הַיָּעַר.

אוֹמְרָה אַחַת:
„זֶה הַיַּעַר — שֵׁדֵי־שַׁחַת
בּוֹ יָגוּרוּ. יוֹמָם נָמִים
הֵם בִּמְקוֹמוֹת נַעֲלָמִים
וּמִצְטַמְצְמִים בִּצְלָלִים
וּבְשַׁלֶּכֶת פִּגְרֵי־עָלִים,
בַּחֲלוּלֵי־עֵץ וּנְקִיקִים.
לַיְלָה מְקִיצִים הַמַּזִּיקִים
וּמִתְכַּנְּסִים וּמִתְלַכְּדִים,
מְיַלְּלִים יְלֵל וּמְרַקְּדִים
עִם נְחָשִׁים, עִם לְטָאוֹת,
עִם יַנְשׁוּפִים, עוֹרְבִים, צְרָעוֹת,
וְעִם כָּל מִינֵי חַיּוֹת רָעוֹת;

יַעֲקֹב כֹּהֵן.

מוּל הַיַּעַר.

(אידיליה).

אֶל הַיַּעַר שֶׁבָּרָמָה
שֶׁמֶשׁ־מַעֲרָב לַפִּיד רָם
וַיִּתְלַקַּח כָּל הַיַּעַר,
כְּמוֹ מְדוּרַת־זָהָב בֹּעֵר
עַל־פְּנֵי הָעֲיָרָה מַטָּה,
הַמּוֹצִיאָה אֶת שַׁבַּתָּהּ.
מְנוּחַת־שַׁבָּת וְאוֹר־עַרְבַּיִם;
בְּטַיְּלוֹת נָשִׁים בַּעֲצַלְתַּיִם,
יוֹשְׁבוֹת פֶּתַח־בֵּיתָן שְׁכֵנוֹת,
מְפַטְפְּטוֹת וּמִתְבּוֹנְנוֹת
וּבִלְלֵי־חֹל עַל פְּנֵיהֶן נָעִים;
אִי־מִזֶּה בַּהֲמִית־נְכָאִים
וּזְמִירוֹת שָׁלֹשׁ־סְעֻדּוֹת בּוֹקְעוֹת;
קוֹל מְשַׂחֲקִים, קוֹל תִּינוֹקוֹת,
בָּא בְּאֶמְצַע; עֵדֶר כְּשָׂבִים
מִן הַלָּדָה דְחוּפִים שָׁבִים
עִם נֵד־זְבָק, גְּעִיָּה זָרָה,

וגם עתה, באָבְדֵך ממני, לא עלה בעיני,

כי לא יכול לעלות עוד...

קוֹפֶּנהגן, ג׳ אדר שני תרע״ט.

עד אשר בא האסון ונפץ את אשרנו וימגר לארץ את המגדל שהקימונו שנינו.

עם עלומינו ועם עשרנו הגדול היינו בודדים בתבל.

ובכל־זה חשבנו את כל העולם כֻּלו למשפחה אחת גדולה על־ידי אשרנו הגדול, שנשאנו שנינו בלבנו.

עתה עזבתְּני ואִוָּתר ערירי לנפשי.

משא כבד, קשה מנשא, העמסת עלי: — לחיות.

הַצַּואה האחרונה שלך: „Bądź silnym" מצַוָּה אותי לחיות, למלא את חובותינו ולגמור את אשר החִלונו שנינו.

אבל אשרנו היה רב מדי, עד כי יהיה בכח ידידינו ומכירינו לנחם אותי מיגון חיי או להקל מעט את מכאובי.

* *

פרחי הַיַּקִינְתּוֹן הכחולים והלבנים, אשר אָהַבְתְּ כל־כך לרוות את ריחם בעודך בחיים, ופרחי האַצָּלֵיָה, אשר חמדת אותם כל־כך ואשר בהם פארת לפני שנה את חדרנו האדֹם, מנצנצים על קברך הרענן.

שירת הצפרים נשמעת מכל עֵבר, כמו אז באביב העָבר, בבואנו לגור בנוה־הקיץ אשר לנו, ושירת אשרנו ענתה להן בלבבנו פנימה.

האביב הולך ובא גם עתה.

אבל שחוקך המלא רטט־החיים איננו נשמע עוד.

ולא יִשָּׁמע, כי נֶעְלַם לעד.

* *
*

אָמֹר אומרים: באבוד הסגולה היקרה, רק אז יִוָּדע ערכה.

ואני ידעתי את כל ערכך גם בעודך אתי.

חפץ אני רק להזכיר את בכיך בלילה אז... בדברך אלי פתאם יהודית:
„הוי, מה מאֻשרה הייתי, לו יכֹלתי להיות אשה יהודית פשוטה, אשה בלי חכמות!"

אבל מחֹמר אחר קֹרצת.

אַת לא יָכֹלְתְּ יותר לשאת על שכמך את כֹּבד החיים.

אַת המאֻשרה, אַת העליזה, בקשת תֹּכן לחיים, ואחרי אשר נואשת ממצא אותו, באה האַפַּטיה.

אז בקשת מפלט לך באהבתך הגדולה, הטהורה והסוערת, והאפטיה החלה להֵאָבק עם רגשותיך העדינים.

מה גדולה היתה המלחמה ומה גדולים היו היסורים שסבלת!

עד כי נגזרת ביניהם לגזרים...

5

אנכי ראיתי ולא הבינותי.

ברגעי היאוש שלך שמעתי רק: „Bądź silnym!" — הקריאה הקָרה והנוראה ומלאה רחמים גם־יחד.

וכאשר באו רגעי מרגוע ויעודדו את רוחך הנלאה, הרגשתי את נשיקותיך החמות ואת פטפוטיך הילדותיים, המלאים זמרה לאין־קץ:

Rumuń..., ty moj kochany,

twoj Bosiul cię kocha

na wieki, wieki!

בכל־זאת לא הוקל לי.

כחידה סתומה היית לי, ודבר־מָה נורא הפחיד אותי גם ביגונך וגם בצהלתך.

יגורתי כי חפַצת רק להרגיע אותי.

א. י. שטיבל

חֲזָק!

מְקדש לזֵכר זיסל־מלכה — בּלֻמְיוֹל,

שמתה בקופנהגן ביום י״ב אדר א׳ תרע״ט.

„חֲזָק!״

זאת היא המלה שהיתה שגורה על פיך הקטן והטהור בימיך האחרונים.

אנכי לא הבינותי לך.

אכן בי האשם.

אַתּ ראית את האסון המתרקם והולך לנגדנו בצעדי ענק.

„הֱיֵה חזק! הֱיֵה חזק! חזק! התחזק!״ – דברת אלי השכם וַדבּר.

ואנכי רק התרגשתי לדבריך המוזרים האלה.

כי לא הבינותי לך.

*

אַתּ הצנועה והטהורה שלי!

בקהל, ברשות הרבים, אינני יכול לדבר על־דבַר מדותיך היפות והטהורות.

כי מי כמוני יודע, עד־כמה היה דבר כזה מעליב את רגשותיך הדקים?

III

זְוָעוֹת.

גֶּשֶׁם טֹרֵד, גֶּשֶׁם דּוֹלֵף, טִיף־טוֹף, טִיף־טוֹף–
וְאֵין חִלּוּף וְאֵין סוֹף.

וְאֵד עוֹלֶה, אֵד רָבֵק, וּכְמוֹ בְדִיל עַל־הַלֵּב–
וְאֵין פֶּצַע וְאֵין כְּאֵב.

וְרַק טִיף־טוֹף, רַק טִיף־טוֹף, וְרַק אֵד וְרַק הֵד–:
לֵךְ רֵד! לֵךְ רֵד!

וְקוֹל צְלִיל מִן־הַחֹשֶׁךְ מַה־מְּמֻשָּׁךְ, מַה־זָּר–
וּכְמוֹ מָוֶת קָר.

מַה־קּוֹל זֶה, מַה־בְּכִי זֶה הָרֹעֵד בַּיְקוּם?–
לֹא יָדַעְתִּי מְקוֹם.

הוֹלֵךְ–וּבָא כֹּה, עוֹד מְעַט, עוֹד כִּמְעַט
וְיָד עָלַי יַט.

וְהַדְּבַדְּבָן עוֹדוֹ צָעִיר, וְהַגִּנָּה מַה־צְּעִירָה —
וַאֲנִי עָסוּף אֲדֶרֶת יוֹשֵׁב אֶל־הַכִּירָה.
שַׂעֲרוֹתַי הָיוּ לְבָנוֹת...

II

שַׂעֲרוֹתַי הָיוּ שְׁחוֹרוֹת...

(יַפּוֹנִית.)

שַׂעֲרוֹתַי הָיוּ שְׁחוֹרוֹת. מִן־הַדֻּבְדְּבָנִים
פֹּרְחִים, עָפִים, נוֹפְלִים עַל־פְּנֵי הַדֶּשֶׁא הַיָּרֹק
הַצִּיצִים הָרַכִּים וּלְבָנִים.
וְהַנְּעָרוֹת שָׁם מְחוֹלְלוֹת וְעֵינֵיהֶן בּוֹרְקוֹת בָּרָק,
וַאֲדֻמּוֹת הַפָּנִים –
וַאֲנִי מְחוֹלֵל עִמָּן. שַׂעֲרוֹתַי הָיוּ שְׁחוֹרוֹת...

עַל־פְּנֵי יֶרֶק הַדֶּשֶׁא בִּלְבֶן הַדֻּבְדְּבָנִים
בֵּין־מִטְרוֹת שַׁלְגֵי צִיצִים
מְחוֹלְלוֹת הַנְּעָרוֹת אֲדֻמּוֹת־שְׁחֻמּוֹת פָּנִים,
וְעֵינֵיהֶן רוֹבוֹת גִּצִּים, וְעֵינֵיהֶן בּוֹרְקוֹת חִצִּים –
וַאֲנִי מֵרָחוֹק אַבִּיט, אַבִּיט לְמַעֲצֶבֶת.
שַׂעֲרוֹתַי הָפְכוּ שֵׂיבָה...

שַׂעֲרוֹתַי כְּבָר לְבָנוֹת. עוֹד מְחוֹלְלוֹת הַנְּעָרוֹת –
מָה־רְחוֹקוֹת! מַה־זָּרוֹת!

וְכוֹזְבִים הַגַּלִּים וּבוֹגְדִים הַקְּרָשִׁים –
וְסַעַר קוֹצֵף הַיָּם.

שָׁלֹשׁ־גוּפוֹת מוּטָלוֹת עַל־פְּנֵי הַחוֹל דּוֹמָם.
כְּבָר נוֹצֵץ הַשֶּׁמֶשׁ, כְּבָר שׁוֹקֵט הַחוֹף. –
שָׁלֹשׁ־נָשִׁים מַבִּיטוֹת עַל־פְּנֵי הַחוֹל דּוֹמָם,
מַבִּיטוֹת בְּאֵין אֹמֶר, מַבִּיטוֹת בְּאֵין סוֹף –:
הַדְּמָעוֹת לַנָּשִׁים, הָעֲבוֹדָה לַגְּבָרִים,
וּקְצָרִים הַיָּמִים וְהַחַיִּים מַה־מָּרִים –
וּמֵאִיר נוֹצֵץ הַיָּם.

דוד פרישמאן.

מוֹטִיבִים.

I

הַדַּיָּגִים.

(שׁוֹטְלַנְדִּית.)

שְׁלשׁ־הֵמָּה דַיָּגִים הַיּוֹצְאִים לְפָעֳלָם
בָּעֲרָפֶל, בָּאֹפֶל, עַל־בָּמֳתֵי הַיָּם;
הֵם הוֹגִים בִּנְשֵׁיהֶם, בִּבְנֵיהֶם וְאָהֳלָם,
בְּעֵינַיִם מַבִּיטוֹת אַחֲרֵיהֶם מִשָּׁם –:
הָעֲבוֹדָה לַגְּבָרִים, הַדְּמָעוֹת לַנָּשִׁים,
וּכְבֵדוֹת הַדְּאָגוֹת וְהַחַיִּים מַה־קָּשִׁים –
וְקוֹדֵר סַעַר הַיָּם.

שָׁלשׁ־נָשִׁים מַבִּיטוֹת מִמִּגְדַּל הַצּוֹפִים
הַיָּמָּה, הַתְּהוֹמָה, לְנֹגַהּ אוֹר צָר;
מַבִּיטוֹת לַסְּעָרָה, מַבִּיטוֹת לַחוֹפִים:
כְּבָר צָפִים מְעַט קְרָשִׁים–וּמָשׁוֹט–וּשְׁאָר–!
הָעֲבוֹדָה לַגְּבָרִים, הַדְּמָעוֹת לַנָּשִׁים,

III

אַךְ לַשָּׁוְא לָבַשְׁתְּ זָקָן אָרֹךְ, שָׁחוֹר,

וַחֲזִיזִים שַׂמְתָּ בְּעֵינֶיךָ–

יֶלֶד, אַתָּה, מַלְכִּי!

אַךְ לַשָּׁוְא עַל מַדּוֹתֶיךָ חֶרֶב הַדָּה צְמוּדָה,

דְּרוּכִים שְׁרִירֵי־אוֹנְךָ–

עֶשֶׁת חַרְבְּךָ יִרְאָה עֶדְנַת רֹךְ־צַוָּארִי,

לַהַט־בְּרָקָהּ–נֹגַהּ־בְּשָׂרִי,

וּבֵין שָׁדַי תָּלִין רְפֵה־אוֹנִים, רַךְ וְחַלָּשׁ,–

רַק יֶלֶד הוּא גִבּוֹרִי.

וּגְבוֹרָה הִיא שׁוּלַמִּית קְטַנָּה.

הִיא מְצַוָּה – וְנָפַלְתָּ עַל בִּרְכֶּיךָ,

הִיא שָׁרָה: נוּמָה, יַלְדִּי, מַלְכִּי–וְיָשַׁנְתָּ.

רַק עֵת תְּרַחֵם אוֹתְךָ, יֶלֶד גָּדוֹל, וְכִחֵשָׁה:

עָצוּם אַתָּה, גִּבּוֹר אַתָּה, וַאֲנִי חַלָּשָׁה,

יוֹנָה רַכָּה אָנִי, אַתָּה פֶּרֶס פֶּרֶא;

וְשָׂמַח יַלְדִּי וְדָמָה: עָצוּם הוּא וְחָזָק.

וְדָרַךְ עֹז כַּגִּבּוֹר וְהִרְעִים בְּקוֹל אַדִּיר–

וְשׁוֹמְעָה אָנִי: יֶלֶד רַק מִתְחַנֵּן, יֶלֶד רַק מְבַקֵּשׁ

חֲלוֹם, אַגָּדָה, חֵיק שֶׁל אֵם מְבַקֵּשׁ...

✠ ✠ ✠

בּוֹזָה, מַלְכִּין

אוֹמְרִים: עִם כָּל חַכְמֵי הדוֹ, שְׁבָא וְתֵימָן
הִתְחָרִיתָ, מַלְכִּי, וְחָכְמָתְךָ יוֹתֵר
מִדַּרְדַּע, כַּלְכֹּל, הֵימָן.

וְאָהַבְתָּ חִידוֹת, שִׁיר וּמָשָׁל:
הֲתֵדַע עֵת אֲהָבַתִי חָלְתָה בְתַאֲוָתָהּ?
לֵיל בּוֹ חִשְׁקִי צָץ וּבָשֵׁל?

וּמַדּוּעַ מְרַדֵּף לַהַט לֵילוֹת־קְסָמִים,
אֱכוֹל אֵשׁ שְׁבָא, מִצְרַיִם, אֵלַי בָּאתָ,
טְבוּל רְסִיסֵי כּוֹכְבֵי־כְרָמִים?

הֵא, הַרְבֵּה לָמַד, חָקַר שְׁלֹמֹה, עָמֹק חָתַר,
מִכָּל הָאָדָם וְהַחַיָּה חָכַם, רַק אֶת חִידַת
הַשּׁוּלַמִּית הוּא לֹא פָּתַר.

בָּזֹאת, מַלְכִּי!

מִבִּכּוּרֵי תְּאֵנַי, מֵחַכְלִילֵי־דַּם עֲנָבַי
לְךָ צָפַנְתִּי, מַלְכִּי, וּמִמְּאַהֲבוֹת
לַהֲבוֹת עֲגָבַי.

וּכְאֵב גַּעְגּוּעִים עַזִּים, כְּאֵב שֶׁיָּדַע שָׁתֹק
נִיהִי לְמַעְיָן חָתוּם, לְגַן פּוֹרֵחַ נָעוּל,
וְצוֹרֵב הוּא וּמָתוֹק.

וַעֲנַב־דּוֹדִים יוֹקֵד שֶׁל נוֹטֶרֶת־כְּרָמִים,
שֶׁכַּרְמָהּ גָּדַל פֶּרֶא וַיֵּשְׁתְּ מִיקוֹד הַשָּׁרָב
וְכָמַהּ לְעֹז זְרָמִים

בְּלֵיל־מִזְרָח לוֹהֵט, מַלְכִּי, לְךָ אֶתֵּנָה,
צֵאת הַסְּמָדַר יִפְרַח, יַעְגֹּב הַתַּפּוּחַ,
וְתַחֲנֹט דַּם הַתְּאֵנָה...

ז.

בֹּאָה, מַלְכִּי!

הַכֹּל נָם וְחוֹלֵם, בְּלִבִּי הוֹלֵם סָעַר.
בְּרַח־לְךָ מֵאַרְמוֹנְךָ, מַלְכִּי וַאֲהוּבִי –
דְּמֵה לִצְבִי מִיָּעַר.

בְּרַח לְךָ, מַלְכִּי, בְּרַח!.. חֶרֶשׁ רוּחוֹת עָפִים;
אַעַל בְּסַנְסִנֵּי תָמָר, דֹּם אֲצַפֶּה,
אָשׁוּר בֵּין עֲנָפִים.

מֵאַפִּרְיוֹן־אֶרֶז וּמֵרְפִידַת־זָהָב
מַלְכִּי קָם, שְׂבַע אַהֲבַת פִּלַּגְשִׁים –
לְשׁוּלַמִּית תָּאָב.

חָשַׁק כַּרְמֵי לַיִל, הַרְרֵי־נְמֵרִים פְּרָאִים,
אַהֲבַת הָעֹפֶר אֶל אַיָּלָה שְׁלוּחָה
בְּחֶבְיוֹן חַגְוֵי־סְלָעִים.

מ. מ. פּוֹלְיָקֶבִיץ.

שׁוּלַמִּית.

I

הַס בַּכְּרָמִים! מַעֲרָבָה שֶׁמֶשׁ פּוֹנָה,

עַל שִׂיא־לְבָנוֹן מֵתָה קֶרֶן־אוֹר אַחֲרוֹנָה.

רוּחַ בָּא מִתֵּימָן, סָבַב חֵנָּה, הֵגַּת,

בִּשֵּׂר מָה לַתָּמָר, לָחַשׁ מָה לַתְּאֵנָה;

הֵעִיר נִצִּים נָמִים וְגִבְעוֹלֵי־פְּרָחִים,

עָבַר חִישׁ בַּכְּרָמִים, חָלַף אֶת הַדְּרָכִים;

מַקְשִׁיב לִבִּי, דּוֹפֵק, לוֹחֵשׁ בְּדוּמִיָּה:

אֵין זֹאת כִּי שָׁב אָבִיב, עֵת הַתּוֹר הִגִּיעָה;

אֵצֵא אֶל הַכְּרָמִים, אָלוּן בֵּין עֲשָׂבִים,

אֲשַׁכֵּר רוּחוֹת־שְׁחָרִים, אֶחֱלֹם עִם כּוֹכָבִים,

וַאֲחַכֶּה דוּמָם, אַט יִתְנַשֵּׂא חָזִי,

נוֹגַהּ יַבִּיט סַהַר, לוֹ אַגִּידָה רָזִי:

אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה פֹּה מְחַכָּה רוֹעָה,

אֶל הַנֶּשֶׁר יוֹנָה. — בֹּאָה, מַלְכִּי, בֹּאָה!

XII

נִשְׁמָתִי, אַל־נָא תִבְכִּי, אַל־נָא תִבְכִּי!
יוֹרֶדֶת דְּמָמָה גְדוֹלָה וַעֲמֻקָּה,
לֹא קוֹל, לֹא הֵד לֹא הֶגֶה לָהּ וָרַחַשׁ
וְלֹא חֲלוֹם וְתִקְוָה בָּהּ מְתוּקָה...

עַל עֵינַי יוֹרְדוֹת דֹּם וִילָאוֹת־אֹפֶל –
הַשֶּׁמֶשׁ יָרַד, הַיּוֹם לַעֶרֶב נָטָה – –
וְעַל־פְּנֵי רֹאשִׁי הַשּׁוֹקֵעַ חֶרֶשׁ
מְרַפְרְפָה כְּנַף־תְּנוּמָה בַּעֲלָטָה...

יא.

כְּפִרְאֵי־דִמְיוֹן קוֹדְרִים, אִלְּמִים, שְׁחוֹרִים,
נִשְׁקָפִים יַעֲרוֹת־עַד בְּלֵיל־אַשְׁמַנִּים,
וַעֲרָבוֹת נוּגוֹת, שְׁקוּעוֹת בְּהַרְהוֹרִים,
עַל מֵימֵי־בְרֵכָה נִתְלוּ הַקְּדַרְנִּים.

יָרֵחַ מֵת מִתְגַּנֵּב בֵּין הַטְּרָפִים
וְרוֹעֲדִים זַהֲרוּרִים חִוְּרִים, סְתוּמִים, –
וְעַל אֲפְלוּלִית לַיְלָה חָרֵשׁ צָפִים
זִכְרוֹנוֹת כָּכָה כֵּהִים וַעֲגוּמִים.

X

מָה־רַבִּים הֵם שְׁעָפַי עִם עֲרָבִים!
בָּם רַחַשׁ־קוֹלוֹת יֵשׁ וּצְלִילֵי־הֵדִים,
וְשִׁכְרוֹן־פְּרָחִים בָּם עִם רֵיחַ־שְׂדֵמָה,
וּכְרוּבֵי־לֵיל בָּם שׁוֹקְקִים וַחֲרֵדִים.

הַשְּׁעִפִּים הֵם שֶׁלִּי – וְלִי הֵם זָרִים,
וְזָר מְעוּפָם לִי וְזָר לִי קוֹלָם –
הַאִם עִצַּבְתִּי אוֹתָם בִּי יָלְדָה,
אוֹ אוּלַי נִבְרְאוּ מִיגוֹן הָעוֹלָם?

IX

הַקַּיִץ כָּלָה כְבָר. וּנְגֹהוֹת עוֹד חֲרֵדוֹת
עַל־פְּנֵי יְרַק הַגַּיְא הָאַחֲרוֹן בַּשַּׁלֶּכֶת;
וְעַל רְאִי־הַיְאֹר וְעַל עַפְעַפֵּי־עֵינַי
נְהָרָה חִוְּרָה כֹּה עוֹד שֶׁמֶשׁ־סְתָו שׁוֹפֶכֶת.

הוֹ עִצְרִי חַסְדֵּךְ, שֶׁמֶשׁ! – יִבְּלוּ כָל־הַפְּרָחִים,
תְּהִי קוֹדְרָה עֵין הַיְאֹר וְעֵינִי תְהִי מוּעָמָה –
וְעַל עַרְפִלֵּי שְׁמֵי־רוֹם תְּרַחֵף רַק עַצֶּבֶת,
אֲשֶׁר כִּבְכוּר־הָאֵשׁ תְּזַקֵּק בָּהּ הַנְּשָׁמָה.

!..

חָלַמְתִּי אֶרֶץ־מְכוֹרוֹתַי,
נִשְׁמָתִי לָהּ מִכְּבָר תִּכַל – –
בְּרַחֲבֵי נִיר וָכָר תָּעִיתִי
עִם מַקֵּל לַח וְתַרְמִיל קַל.

הַשֶּׁמֶשׁ צָחֲקָה לִי מִשְׁחָקִים
בְּנַהֲרַת גִּיל לְכָר וָנִיר,
וַאֲנִי יְרִיעַת־הוֹד רָקַמְתִּי
מֵרַחֲשֵׁי־לֵב וּצְלִילֵי־שִׁיר.

VII

הֲוָיָה דוֹמְמָה נִשְׁקֶפֶת בְּשִׁמְמָתָהּ,
חוֹפֶפֶת שַׁלְוַת־עַד עַל רַחֲבֵי כָל־הַיְקוּם –
הִתְנַעֲרָה תֵבֵל כֻּלָּהּ מִגַּעְגּוּעֵי־עָצְבָּהּ,
וְאֵין מְבַקֵּשׁ דָּבָר, וְאֵין שׁוֹאֵל כְּלוּם.

וְנַפְשִׁי רַק לְבַדָּהּ שְׁדוּדַת הַמַּרְגֹּעַ,
וּבוֹדֵדָה כְצִפּוֹר בֵּין עָפְאֵי־בַר.
הִרְחִיפָה תוּגָה זָרָה עַל אֲפִיקֵי־מֶרְחָק
בְּעוֹלָם שׁוֹמֵם זֶה, הַשּׁוֹקֵט לוֹ לָעַד.

VI

עֲנָנִים גוֹהֲרִים מֵעַל לְרַחֲבֵי־שְׂדֵמָה
מִצְטַפְּפִים בְּרֹם הֲרָרִים עַל הֲרָרִים,
יֵשׁ אֶרְאָכֶם מְרַפְרְפִים בִּתְכֵלֶת רָמָה,
כְּעֵין מִפְרָשִׂים חוֹלְמִים בְּלֶב יַמִּים בָּרִים.

בְּמֶרְחֲבֵי אֵין־סוֹף תִּתְהַלְּכוּ בִדוּמִיָּה,
וְאַתֶּם נוֹשְׂאִים כְּבָר בְּקִרְבְּכֶם הַסְּעָרָה –
עֲנָנִים גוֹהֲרִים, כְּמוֹכֶם גַּם נִשְׁמָתִי
חֲרִישִׁית לְעֵין־אָדָם וְלַכֹּל מוּזָרָה.

V

צָחַקְתִּי הַרְבֵּה וּבָכִיתִי הַרְבֵּה:
הָיִיתִי עָצֵב, עֵת אֶת כֹּל אָהַבְתִּי,
וְעַלִּיז, עֵת זְנָחוּנִי כֹּל לְנַפְשִׁי –
וְזָר לִי גִילִי, זָרָה לִי עַצַּבְתִּי.

צָחַקְתִּי הַרְבֵּה וּבָכִיתִי הַרְבֵּה – ·
וְלָמָּה גַם בְּעָצְבִּי גַּם בְּגִילִי
לֹא שָׁקְטָה נַפְשִׁי בִי מֵעֹצֶם כְּאֵבָהּ,
לֹא נָח בִּי לִבִּי, לִבִּי הָאֱוִילִי?

IV

עַל דִּשְׁאֵי־רֹךְ שָׁכַבְתִּי וְחָלַמְתִּי
וְרוּחַ צַח הִתְלַחֵשׁ עִם הַדְּשָׁאִים;
עַל נַפְשִׁי, חַשְׁתִּי, קוּרֵי־כֶסֶף זָעִים
וְאֶת עַפְעַפֵּי־עֵינַי דֹּם עָצַמְתִּי...

עַל פִּי, חָלַמְתִּי, שִׂפְתֵי נָאוָה שַׁחוֹת,
וְכַף לְבָנָה אַט עִם פִּרְחֵי שְׂדֵמָה
עַל עֵינַי תֵּט – וּמְתוּקוֹת עוֹד מֵהֵמָּה
הַמִּלִּים, אֲשֶׁר תִּלְחַשׁ לִי, הַצַּחוֹת...

III

אֲנִי לְבַדִּי פֹּה, וְהִיא – לְבַדָּהּ...
וְנַפְשִׁי לִפְנֵי נַפְשָׁהּ עוֹד מִתְוַדָּה,
וְשׁוֹפְכָה אֶת מְרִי־שִׂיחָהּ, בִּבְלִי דַעַת,
אִם עוֹד הִיא רוֹאָה אוֹתִי וְשׁוֹמַעַת...

אֲנִי לְבַדִּי פֹּה, וְהִיא – הָלָכָה...
וְלָמָּה יֶחֱרַד לִבִּי, יֶעְגַּם כָּכָה?
רַק דְּמוּתָהּ סְבִיבִי מְרַחֲפָה וְזָעָה –
וַאֲנִי עַל בִּרְכַּי חֶרֶשׁ עוֹד אֶכְרָעָה...

II

לֹא אֵדַע מִי לִי לָחַשׁ אֶת הַתְּפִלָּה:
אִם רוּחוֹת־בִּקְעָה נוֹשְׁבִים בָּעֲרָבִים,
אִם פֶּלֶג־זָהָב שׁוֹטֵף לַמֶּרְחַקִּים,
אוֹ חֶרֶשׁ אוֹתָהּ לָחֲשׁוּ לִי עֲשָׂבִים..

אוֹ עָנָן קַל בְּשַׂחַק הָגָה אוֹתָהּ?
אִם גִּבְעוֹל־שָׂדַי? אִם הַטַּל הָרֹעֵף? -:
וְאוּלַי מִמַּכְאוֹבָיו הָעֲצוּמִים
יָצְקָה לִבִּי – לִבִּי בִּי הַכֹּאֵב?...

י. ליכטנבוים.

נְטָפִים.

I

אֵין מִלִּים לִתְפִלָּתִי הַחֲרִישִׁית –
הִיא שׁוֹטְפָה לָהּ מִלֵּב כְּנִטְפֵי־טְלָלִים,
מֵעָבִים קַלִּים יִשְׁטְפוּ עַל שְׁדֵמוֹת,
וּכְנִטְפֵי־בְדֹלַח, יִזְרְמוּ בַנְּחָלִים...

נְטָפִים דַּקִּים שׁוֹתֵת מַעְיַן־חַיַּי,
וּנְטָפִים דַּקִּים שׁוֹטְפָה לָהּ הַתְּפִלָּה –
אַךְ צַעֲקַת חֶבְלֵי־נַפְשִׁי בָהּ יָצַקְתִּי
וְעָצְמַת כָּל־עִנּוּיַי הִיא מְכִילָה...

וְגַם כִּי מִכֹּל יָקַרְתְּ לִי, וְאִם כִּי בְּלִי לְבוּשׁ וְשִׂמְלָה
נִגְלֵית בְּבִטְחָה לִי וּבְאַהֲבָה כְּמוֹ שֶׁהִנָּךְ –
אַךְ אֵיזֶה חֶסֶר בָּךְ הָיָה עִם כָּל חִנֵּךְ,
וּבִתְנוּמָתֵךְ–רְאִי, וְזֶה הֶחָסֵר נִמְלָא.

לֹא רִחַפְתְּ סְבִיבוֹתַי צוֹהֲלָה וְחָרוּצָה
עִם כּוֹסוֹת חַמִּין צְלוּלוֹת וּבוֹעֲרוֹת כְּיַיִן,
עִם קַעֲרַת תַּפּוּחִים וּצְחוֹקֵךְ־חֵן בָּעָיִן –
זֹאת נַמְתְּ, אַךְ יִקְרַת נַפְשֵׁךְ יָצְאָה עַל פָּנַיִךְ חוּצָה.

אַתְּ נַמְתְּ–אֲנִי נִצַּבְתִּי דֹם וְהִתְבּוֹנַנְתִּי,
אַתְּ לֹא צָחַקְתְּ אֵלַי, לֹא כַּוַּן־חֵן, לֹא רָמַז,
דָּלִיתִי בִּמְלֹא־לֵב מֵעַל פָּנַיִךְ אֶת הָאֱמֶת,
וּבַאֲשֶׁר לֹא יַאֲמִין גֶּבֶר עַל־אֲדָמוֹת–הֶאֱמַנְתִּי.

אָז הֱקִיצוֹת. בִּצְעָקָה תִּקְפְּצִי אֶל מוּל הַפֶּתַח –
הוֹי לָמָּה תַּחְקְרִי כֹּה, וְלָכָּה לִי תַּחֲנִיפִי?
מַה־לְּכַחֵשׁ תֹּאמְרִי? לוּ יָדַעַתְּ מַה־תְּיִפִי,
וּמַה־לָּךְ לִבִּי קִרְבִּי יֶהְגֶּה בִּתְנוּמָתֵךְ.

בִּתְנוּמָתֵךְ.

פַּעַם אַחַת רָאִיתִי אוֹתָךְ בִּתְנוּמָתֵךְ.
עִם הַעֲרֵב יוֹם, זְכוֹרַנִי, אֵלַיִךְ פַּעַם סַרְתִּי,
עָמַדְתִּי בַּפְּרוֹזְדוֹר מְעַט, פָּשַׁטְתִּי אַדַּרְתִּי,
פָּתַחְתִּי דֶּלֶת חַדְרֵךְ וָאֶעֱמֹד בַּפָּתַח –

אַתְּ נַסְתְּ, עָמַדְתִּי וְהִתְבּוֹנַנְתִּי בָךְ מִסִּפֵּךְ,
הִתְבּוֹנַנְתִּי עַד כְּלוֹת עֵינַי בָּךְ וּכְנַפְשִׁי שָׂבְעִי,
וּלְבָבִי נָע וָזָע, וּלְבָבִי – כְּאִלּוּ מֵת לְבָבִי, –
אַתְּ נַמְתְּ, זֶה רֹאשֵׁךְ מֻרְכָּן וְיָדַיִךְ עֲלֵי לִבֵּךְ;

מִטְפַּחַת־צַמְרֵךְ זוּ הַפּוֹחֲזָה וְהַנִּלוֹזָה,
הַתְּלוּיָה לָהּ בְּנֵס עַל כְּתֵפֵךְ תָּמִיד –
כֹּה צְנוּעָה הָיְתָה וְעָטְפָה חָזֵךְ חָמֶד,
שִׂמְלָתֵךְ אָרְכָה כֹּה, קָצָה נַעֲלֵךְ הֵצִיץ הוֹזֶה.

עָמַדְתִּי וְהִתְבּוֹנַנְתִּי: עֵינַיִךְ סְגוּרוֹת הָיוּ,
עַל שְׁמוּרוֹתֵיהֶן סְגוּרוֹת, וּפָנַיִךְ – אֵלַי!
לֹא רָאִיתִי עוֹד מֵעוֹלָם אֶת פָּנַיִךְ אֵלֶּה –
וְאֹמֶת זוּ עֲלֵיהֶם, וַאֲשֶׁר כֹּה יִשְׁלָיוּ.

וְהַשֶּׁמֶשׁ, הִתְפַּלַּלְתִּי לָהּ, מִתְחַבֵּאת!
הוֹי, בֹּקֶר אַחֲרוֹן לְלֹא־אוֹרָה,
בֹּקֶר־עָבוֹת.

ואנכי אם עיפתי מן החיים –
אך שכחתים בזה הרגע, שכחתים כהלום
וכאלו עוד לא ראיתים
וכליון־נפש בי יולד פרא
לבקר אחד עוד, לזריחה נחת
על ארץ זו מתחת,
רק כפעם אראה
את השמש עולה בכבים,
בשמי התכלת.

ואגיד לו בשפה מעט נבוכה:
בתיל־חיי אולי יכרת
ביום המחרת?
רק פעם עוד חפצתי לראות
את השמש עולה גאה ונלהבה,
ואנכי שותה זהבה
מעל הקירות –
הוא נענה לי, וקם ויצא
בבת־צחוק קלה.

נרדמתי שוב, אך כתי לא אזכרת
בכי תינוק ויללת החולים
עלו בלולים
באזני אי־כזה עת רבה.
סוף־סוף נרדמתי שוב, ובהקיצי
ליום שלבני קמי –

בֹּקֶר־עָבוֹת.

בָּאֱשׁוֹן הַלַּיְלָה – וַאֲנִי בַּמִּטָּה אִישָׁן,
וָאֶפְקַח עֵינַי לְתֻמִּי
מִתּוֹךְ נוּמִי,
וְדוּמָם, דוּמָם כֹּה אַבִּיטָה –
וּבְהַבִּיטִי כֹּה בֶּאֱשׁוֹן הַלֵּיל, רָאִיתִי:
וְהִנֵּה אִישׁ עַל כִּסְאִי
עַל־יַד הַמִּטָּה
יוֹשֵׁב, וְלִמְרַאֲשׁוֹתַי נִשְׁעָן,
בָּאֱשׁוֹן הַלַּיְלָה.

וְאָנֹכִי לֹא נִבְהַלְתִּי, וְאִם יָדַעְתִּי
מִי הוּא וְלָמָּה יוֹפַע, –
שָׁכַבְתִּי קוֹפֵא
כָּעֲצֵלִים עַל עַרְשׂוֹתָם לִפְנֵי קוּמָם.
לֹא רָחֲבוּ עֵינַי מִשֶּׁהוּ, לֹא נֶאֱנַחְתִּי,
רַק נַחְתִּי, נַחְתִּי
וְהִבַּטְתִּי עָלָיו דוּמָם,
הִבַּטְתִּי וְלֹא נַעְתִּי וְלֹא זַעְתִּי;
הָיִיתִי עָיֵף.

וּמִי אֶת דִּמְעָתֵךְ יָשֹׁק
מְרִיסֵי הָעַיִן?

הִנְנִי וְאֵלֵךְ אִתָּךְ.
אֲנִי אֶשְׁמְרֵךְ;
אֲנִי בְּלֵיל גְּשָׁמִים וְחשֶׁךְ
דֹּם אַחֲלִיק אֶת שַׂעֲרוֹת רֹאשֵׁךְ
וְלֹא תִהְיִי גַּלְמוּדָה
בַּדֶּרֶךְ.

לָמָּה־זֶּה תֵּלְכִי לְבַדֵּךְ,

לָמָּה־זֶּה תֵּלְכִי לְבַדֵּךְ
בְּאֱשׁוּן הַלַּיְלָה?
הִנְנִי וְאֵלֵךְ אִתָּךְ.
הָרוּחַ יֶהֱמֶה שׁוֹמֵמוֹת,
קוֹל יִלְלָתוֹ יַעֲלֶה
וְגֶשֶׁם גָּדוֹל נִתָּךְ.

הִנְנִי וְאֵלֵךְ אִתָּךְ.
אִישֵׁךְ עֲזָבֵךְ,
בָּנַיִךְ לֹא יִשְׁאֲלוּ שְׁלוֹמֵךְ,
וְאֵין לָךְ מְנַחֵם וּמְרַחֵם
וְאֵין תּוֹמֵךְ –
וַאֲנִי אֲאֵהָבֵךְ.

לָמָּה־זֶּה תֵּלְכִי לְבַדֵּךְ,
וְרֵעַ אָיִן,
נָכְרִיָּה וְזָרָה –
אֶל מִי תִּלָּחֲצִי בְּקָרָה?

וְהֵיכַל־שִׁיר –

וֶהֱקִיצָנוּ;

בְּמָחוֹל חָדָשׁ

יָצְאוּ בוֹ,

גַּם מַנְגִּינָה

הָיְתָה לוֹ

חֲדָשָׁה.

„זֶה חָדָשׁ!“ נִקְרָא

בְּתִמְהוֹן־לֵב,

וְאִם אִלֵּם הָיָה

שָׁם הַכְּאֵב –

אַךְ קָשָׁה.

שְׁנוֹת חֲצִי־דוֹר,
וַאֲנִי עוֹד בְּקִרְבֵּךְ –
וְאַתְּ עוֹטָה אוֹר
כַּשַּׂלְמָה.

הַבֹּקֶר הָלַךְ,
הַשֶּׁמֶשׁ בָּא,
וְטֶרֶם נֵדַע
עוֹד עַד־מָה –
יָשַׁנּוּ.

הָעֶרֶב נִבָּט,
הַלַּיְלָה רַד –
וְטֶרֶם נֵדַע
אֲנִי וָאַתְּ,
שֶׁכְּבָר זָקַנּוּ.

חֲלוֹם חָלַמְנוּ,
הֲכִי־טוֹב;
נַחֲלֹמֶנּוּ
עַד הַסּוֹף –
וְיוֹם יוֹנָה.

אַף תְּמוֹל עָבַרְנוּ
בְּחוּצוֹת עִיר,
עַל־יַד בֵּית־מָחוֹל

מָחוֹל חָדָשׁ.

הָיִינוּ צְעִירִים
אֲנִי וָאָתְּ
וְאַף הִתְוַדַּעְנוּ,
כִּמְעַט קָט -
וְאָהַבְנוּ

וּמְלֹא הָעוֹלָם
וּתְשׁאוֹת עִיר,
בָּתֵּי־מְחוֹל
וְהֵיכְלֵי־שִׁיר
עֲזַבְנוּ.

בִּקְצֵה הַקִּרְיָה,
בְּחֶדֶר קָט
וְחַלּוֹן־צֹהַר,
וַאֲנִי וָאָתְּ –
נַחֲלֹמָה,

חֲבוּיִם בַּחֲלֹם

הַגִּידָה, מְכַשֵּׁף,
בְּטֶרֶם תְּכַסְּךָ עֲלָטָה:
מַה חַיַּי מֵאָז וְעַד עַתָּה?
הַאֻמְנָם כֹּה אָרְכוּ, אָרָכוּ?
„כְּנֵצַח נִמְשָׁכוּ" –
לִי עָנְתָה בְּבוֹאָהּ בַּמַּעְיָן, –
צַף גַּל אֲשֶׁר עָבַר לִי הִפְלִיט:
„רַק הֶרֶף־עָיִן".

וּזְרִיחָה אַחַת, אַחַת וּמְיֻחָדָה

עַל אֵיזוֹ גִּבְעָה קְטַנָּה, בְּאֵיזֶה שָׂדֶה.

זָכַרְתִּי גַּן... זָכַרְתִּי לַחַשׁ רַךְ...

רִשְׁרוּשׁ שִׂמְלָה קַל...

לֵיל עַל מַיִם, מַשַּׁק מָשׁוֹט יַךְ

בְּנָהָר גַּל...

גַּם טוֹב בָּם הָיָה, גַּם עִקֵּשׁ בָּם וּפְתַלְתֹּל –

זָכַרְתִּי צְחוֹק... זָכַרְתִּי דִמְעָה בְרִיס־עַיִן

וְשִׁיר בֵּין הוֹלְלִים בְּבֵית־מִשְׁתֵּה־יַיִן...

זָכַרְתִּי תִּלְתַּל...

הָלַכְתִּי לְבַדִּי,

וְעַל נַחַל בַּדֶּרֶךְ עָמַדְתִּי

וְרֹאשִׁי הוֹרַדְתִּי...

הָעֶרֶב –

הוּא רָחַץ דִּמְדוּמֵי הַזָּהָב

בַּנָּחַל,

גָּוַע הַשֶּׁמֶשׁ וְהוֹרִישׁ לַנַּחַל אֶת פְּלָאָיו.

הַנַּחַל! רְאִי עוֹבֵר הַנָּחַל,

פְּתָר־לִי הַחִידָה,

הַגִּידָה –

צָפוּן בְּךָ אוֹר אֲשֶׁר כָּבָה...

הִנֵּה הוֹעֵם הַיָּם –

וּלְשׁוֹנְךָ, זוֹ לְשׁוֹנְךָ – לֶהָבָה,

מֵימֶיךָ כַּדָּם.

תִּבְעַר – וְקֹר בִּי תְנַשֵּׁב, –

מִלְּפָנִים,

מִלִּפְנֵי הַרְבֵּה שָׁנִים,

וּמַבָּט מִיָּמִים כְּבָר עָבְרוּ: „הֲתִזְכֹּר?"

אָמְנָם, הָיָה הַדָּבָר וָגֶז!

הָס...

כֹּה רַבּוּ הַחֲלִיפוֹת הָרַבּוֹת וְהַשּׁוֹנוֹת,

שָׁתוּ עָלַי, שָׁתוּ הַצְּלָלִים –

צִלְלֵי זִכְרוֹנוֹת,

יָם מְעַט אַהֲבָה יְשָׁנָה, מְעַט אֵמוּן וּכְאֵב

וּשְׁאָר הַהֲבָלִים,

גַּם טוֹב בָּהֶם הָיָה, גַּם עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל

וּשְׁטוּת, – מִנֵּי דְבָרִים בַּלֵּב...

הַס, רָזִי לִי, רָזִי...

צָנַח רֹאשִׁי הַכָּבֵד עַל חָזִי,

וְאֶת פָּנַי דֹּם אָלִיט –

נִזְכַּר לִי דָבָר כֹּה רָחוֹק וְלֹא־בָרוּר:

אֲנִי יֶלֶד

בִּרְחוֹב שֶׁל עֲיָרָה אֲמַהֵר:

נְבִיחָה שֶׁל כְּלָבִים,

וּנְזִיפָה שֶׁל גּוֹי סָבוּא: „אָרוּר, הוֹ אָרוּר!"

אֲנִי אָץ וְהַסַּהַר, חִוֵּר הַסַּהַר,

אָץ אַל בֵּין עָבִים.

הַס –

זָכַרְתִּי קוֹל... זָכַרְתִּי בֹּקֶר אֶחָד צַח,

אִם פְּנֵי שְׁנוֹת דּוֹר?

צֵל,

צֵל רַעַד אָרֹךְ

עַל אֶבֶן נִשְׁכָּחָה בַּדֶּרֶךְ –

זֶה צִלִּי – הוּא נָע.

הַס, הָס!

לִי נִזְכַּר דְּבַר־מָה.

...זֶה הָיָה אַךְ אֶתְמוֹל, כִּמְדֻמֶּה?

וְזֶה – לִפְנֵי שָׁנָה, –

וְזֶה – ? לָמָּה לִבִּי בִי יָנוּעַ?

עוֹד דָּבָר

לִי נִזְכָּר מֵאָז –

הָס...

עִם רוּחַ שֶׁל עֶרֶב עֲגוּמָה

בָּאוּנִי אֵלֶּה צִלְלֵי עָבָר,

עַל אֶבֶן בַּדֶּרֶךְ מְצָאוּנִי,

סְבָבוּנִי –

נִזְכַּר לִי מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה זֶה־כְּבָר –

לִי נִזְכְּרָה פְּגִישָׁה

בִּמְדִינָה רְחוֹקָה וּבְמָקוֹם לִי זָר

בְּאוּלָם שֶׁל תַּחֲנָה,

פְּנֵי אִשָּׁה

וְעֵינַיִם שֶׁלֹּא תִשָּׁכַחְנָה.

הַס, עוֹד דָּבָר אֶחָד לִי נִזְכָּר –

וָאֶזְכֹּר אֲרָצוֹת וְעָרִים
עָבַרְתִּי,
וַעֲיָרוֹת־מוֹלֶדֶת וּכְרָמִים בֶּהָרִים
זָכַרְתִּי.
וָאֶזְכֹּר עֲיָרָה נִדָּחָה בְּלִיטָא
בֵּין יְאוֹרוֹת וַאֲגַמִּים,
וְעִיר עַל חוֹף־יַמִּים,
קִרְיָה עַלִּיזָה, רַבַּת־אֵשׁ וּפְרִי־הָדָר וַעֲצֵי־שִׁטָּה.
קַיִץ אֶחָד בִּכְפָר –
וְעוֹד קַיִץ
בֵּין חוֹמָה וָחַיִץ
בִּכְרַךְ רָחוֹק וָזָר;
שָׁנָה וְחֶצְיָהּ
בֵּין הַרְרֵי־הָאֶלֶף וְעִמְקֵי־הַתְּהֹם
בְּהֵלְוֶצְיָה;
פֹּה שָׁנָה, פֹּה יוֹם
וְשׁוּב לִיטָא

הָלַכְתִּי, עָיַפְתִּי,
וְעַל אֶבֶן בַּדֶּרֶךְ יָשַׁבְתִּי.
רָחֲשׁוּ פַּאֲתֵי הַמַּעֲרָב
מֵעָבִים וּבְנוֹת־עָבִים קְלוּיוֹת,
וְעֵינַי לַמַּעֲרָב נְטוּיוֹת,
נִתְלוֹת וְצוֹפוֹת בּוֹ דֹם
בְּהֵאָסֵף יְצוּרֵי־הָאוֹר, –
הָפְנָה לַעֲרֹב יוֹם:

הָלַכְתִּי בַדֶּרֶךְ לְבַדִּי.

חָלַכְתִּי בַּדֶּרֶךְ לְבַדִּי,

נֶה עָזוּב וּמִסְכֵּן;

מִכָּל אֲשֶׁר רֵעוּ לִי לֹא הָיָה

אַף אֶחָד עִמָּדִי.

אֶחָד נִטְבַּע, אֶחָד נִתְלָה בְּוָו

אַחֲרֵי תִקְווֹת נִכְזָבוֹת וַחֲלוֹמוֹת לַשָּׁוְא,

אֶחָד הִזְקִין;

הָאֶחָד נִסְתַּתֵּר כְּחֹלֶד

בְּתוֹךְ הוֹרוֹ שֶׁחָפַר

עָמֹק־עָמֹק בֶּעָפָר

וְנֶעְלַם שָׁם,

וְאֶחָד מֵעֵבֶר לַיָּם

נָשָׂא אִשָּׁה וְהוֹלִיד.

הָלַכְתִּי לְבַדִּי.

הַשֶּׁמֶשׁ הִתְחִילָה לִשְׁקֹעַ,

וָאֶהְיֶה נִצָּב בְּלִי־נוֹעַ

נִשְׁעָן עַל אִילָן עֲרִירִי,

שֶׁעָמַד עַל־יָדִי, –

יִצְחָק קַצֶנֶלְסוֹן.

שִׁירִים.

שְׁקִיעָה.

עַל חֶוֶה יָם סוֹעֵר, יָם מַכֶּה רֹם אֶת גַּלָּיו
שָׁטָה סִירָתֵנוּ, קַלָּה כֹה וּמְהִירָה,
הַשֶּׁמֶשׁ בְּפַאַת־יָם בְּדָמָיו טָבַע וַיִּתְעַלָּף –
סַעַר בָּא וָלַיְלָה – וַנַּחֲזוֹר חִישׁ הָעִירָה.

הַסִּירָה שָׁטָה וְהַיָּם בְּאַלְפֵי פֶה בָּהּ גּוֹעֵר,
אֲנִי וְאַתְּ בָּהּ יוֹשְׁבִים, אֵין אִישׁ אִתָּנוּ יוֹתֵר –
לֹא בַסִּירָה וְלֹא עַל כָּל הַיָּם הַסּוֹעֵר,
רַק אַתְּ וַאֲנִי כְנֶגְדֵּךְ בְּלֵב הַגַּלִּים חוֹתֵר.

הַיָּם, הוּא הִכָּה גַלָּיו וַעֲנָדָם עַטְרוֹת־כֶּסֶף,
כָּמוֹנִי כֵן גַּם אַתְּ רָאִית אָז רֵאשִׁית סָעַר
גַּם אֶת הַשֶּׁמֶשׁ – אִם כִּי מֵאַחֲרַיִךְ דֹּם יֵאָסֵף –
רָאִית בְּפָנַי נֶחְתָּם וְצַעֲרוֹ בְעֵינַי בֹּעַר.

אל הר־מתעצבתן לב כזו תגון,
וזמרת־פששישים מלוה את שובן...

כי לא ישקט כל נחל עד נפלו הימה,
וכל מעגל לא־שלב — עד בא ההשלקת

קופנהגן, תרע"ט.

לֹא יוּכְלוּ... וְצוֹנְחִים רְצוּצִים וְרָפִים;

נִזְרִים עַל סְבִיבוֹ, נֶעֱרָמִים עֲרֵמוֹת,
כִּכְרְדוֹת חֲדָשׁוֹת בְּגָרְנֵי הַשְּׂדֵמוֹת.

*

וְנִנְעֲצוּ הַזֵּיתִים בְּחָצָץ הַמְנֻמָּר,
הַכְּקַשְׁקֵשׁ וּמְנַצְנֵץ בִּבְרָקוֹ הַמְּטֻמָּר.

וְעָבְרָה עֲגָלָה וַעֲגָלָה חוֹזֶרֶת,
הַשְּׁלִישִׁית נִמְלֵאת, הָרְבִיעִית מְפַזֶּרֶת;

וּמְסִלּוֹת מִתְיַשְּׁרוֹת וְשׁוֹטְפִים הַכְּבִישִׁים,
בֵּין הָרִים, עֲרָבוֹת וִיעָרִים יְשִׁישִׁים.

וּמִשָּׁם, אֶל מֵעֵבֶר לְיַמִּים רְחוֹקִים, –
יוֹבִילוּ הַסְּפִינוֹת בֵּין גַּלִּים יְרוֹקִים,

וְטִלְטְלוּ הֶחָצָץ בַּעֲרָפֶל וּבְסוּפוֹת,
לְהַקְדִּים בִּמְרוּצָה אֶת מַחֲזוֹר־הַתְּקוּפוֹת...

*

גַּם דֶּרֶךְ נִסְלֶלֶת זֹאת הוֹלְכָה וְעוֹלָה
לְהָשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל אַבְנֵי־הַגּוֹלָה;

וַאֲבָנִים אֶל כֵּפִים, מְקוֹם תִּוָּלַדְנָה
רְצוּצוֹת וְנוֹלָדוֹת מֵחָדָשׁ תִּדַּדְנָה.

וּפִתְאֹם הֶחֱרִידָה יַד־אָדָם תְּנוּמָתָן
וַתְּשַׁסֶּה הַבַּרְזֶל לְגַלּוֹת חִידָתָן.

הַךְ־הַךְ!.. צְבָא פַּטִּישִׁים מַפְצִיעַ לִבְבָן,
וְנִגְלָה זֶה לֵב... וְהוּא שְׁחַרְחֹר, אוֹ לָבָן,

אֲדַמְדָּם אוֹ נָקֹד; וְרַעֲנָן בְּצִבְעוֹ,
וּמְשֻׁמָּר בּוֹ חִדּוּשׁ תּוֹר־בְּרֵאשִׁית וְזִיווֹ.

וְנִשְׁמַת־הָאֶבֶן – זוֹ דְמָמָה מוּצָקָה,
מִמֶּנָּה לֹא נִגְרַע גַּם אַחֲרֵי הִבָּקְעָהּ;

לֹא תֹכֶן, לֹא גַרְעִין – רַק קַשְׁיוּת נִמְרָצָה,
הַגּוּף הִנֵּה נִשְׁבַּר וְכוֹדוֹ לֹא יָצָא.

*

אַךְ בְּרֶגַע הִתְפּוֹצֵץ הַגְּלָמִים הַקָּשִׁים
יְנַסּוּ קֶשִׁי־מַרְדָּם בִּפְנֵי הָאֲנָשִׁים,

וְצָרְחוּ כְּיַנְשׁוּף וְיָרוּ כָּרוּבָה:
לֹא נִתֵּן לְגַלּוֹת קְרָבֵינוּ... לֹא נֹאבֶה!

וְזָרְקוּ חִדּוּדִים עִם אָבָק מְנוֹצֵץ
לְעַוֵּר אֶת עֵינֵי הַכֹּחַ הָרוֹצֵץ.

אַךְ הַכֹּשֶׁל זֶה בֹּחַ בִּצְרוֹרוֹת וּרְשָׁפִים

וְקָרָא תוֹלְדוֹתָן מִפְּנֵיהֶן הַזְּעוּמוֹת:

שֶׁרַבִּים יְמֵיהֶן כִּימֵי הָאֲדָמָה,
עֵת נִקְלְפוּ בַּקֹּטֶב מִכַּפֵּי־הַשְּׁמָמָה;

וְנִקְרְעוּ בְחָזְקָה, עִם קַרְחֵי־הַקֶּלַע
מִצַּוְּארֵי הַצּוּרִים, מֶחָזוֹת הַסֶּלַע.

וּנְשָׂאוּן קַרְחוֹנִים וְגוֹלְלוּן אֵיתָנִים,
וְשִׂחֲקוּ בָהֶן יַמִּים וּבְנֵי־לִוְיָתָנִים;

הֶחֱלִיקוּן אֲשֵׁדוֹת וּמֵרְטוּן הַסְּעָרוֹת,
עַד נָפְלָן עֲיֵפוֹת בַּאֲפִיקֵי־הַנְּהָרוֹת.

שָׁם נָחוּ סְגַלְגַּלּוֹת וּתְמֵהוֹת לַמַּרְאָה,
בְּהַפְקֵד הַדָּגָה בְצִלָּן אֶת זַרְעָהּ;

וְקֵהֵי־שִׁנַּיִם וּשְׁחוּקֵי־הַצּוּרָה –
הִתְנַמְנְמוּ, צָפוּ לְאַחֲרִית לֹא־בְרוּרָה.

וּמֵעַל לְרָאשֵׁיהֶן – מְאֶבְנֵי־מַחֲשָׁבָה,
מִתְבַּעְבְּעִים זִכְרוֹנוֹת שְׁנוֹת אַלְפֵי־רְבָבָה;

עִם גַּלִּים עַלִּיזִים מְשַׁכְשְׁכִים, בָּאִים
מַהְפֵּכוֹת אֲיֻמּוֹת וּנְדוּדִים נִפְלָאִים.

II

אֲבָנִים גְּלוּמוֹת.

בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ קוֹל הַלְמוּת עֲמֵלִים,
גִּתָּזִים נִיצוֹצוֹת וּצְרוֹרוֹת אֲפֵלִים; –

סַתָּתִים חֲרוּצִים, עִם מַסְוֶה עַל פָּנִים,
מְנַפְּצִים, בְּקוֹל עַנּוֹת־גְּבוּרָה, אֲבָנִים.

עַל בִּרְכָּם הָאַחַת הֵם כּוֹרְעִים אַמִּיצִים,
כְּרוּבֵי־הַקֶּשֶׁת בְּכוֹנְנָם חִצִּים;

וּזְרוֹעוֹת מוּנָפוֹת וְיוֹרְדוֹת וְעוֹלוֹת,
וּבְרִתְמוּס לֹא־פוֹסֵק נֶחֱרָזִים הַקּוֹלוֹת.

*

לְרַגְלֵי כָל סַתָּת גַּל גּוּפִים מַאֲפִירִים,
כְּאֶגוֹזֵי־הַקְּדֵרוּת, פְּרִי־דְמָמָה כַּבִּירִים;

וּכְבֵיצִים מְשֻׁנּוֹת מֵעוֹלָם מְאֻבָּן,
הַנּוֹשְׂאוֹת סוֹד־קַדְמוֹן לֹא־נִפְתָּר בְּחֻבָּן.

וְסָקַר הָעוֹבֵר הָאֲבָנִים הַגְּלוּמוֹת

וְקָרוֹב בְּחִזָּיוֹן!...

מֵעַל לְרָאשֵׁי תְקוּפוֹת, מַהְפֵּכוֹת וְקִבְרֵי עַמִּים, –

אֲנִי מוֹשִׁיט לְךָ, כְּכַף־יָד חַמָּה וְחוֹבֶקֶת,

אֶת רַעֲיוֹנַי.

אוּלַי תִּזְכְּרֵהוּ רֶגַע אֶחָד לִפְנֵי מוֹתְךָ,

וַדַּאי, וַדַּאי תִּזְכְּרֵהוּ...

כִּי מַכְאוֹבְךָ אָז, כְּאֵב־הָאַחֲרִית, בִּזְעֵיר אַנְפִּין –

כְּבָר הָיָה לְעוֹלָמִים,

כְּבָר הָיָה עַתָּה, פֹּה עִמָּדִי.

כִּי יֵשׁ בְּנָמָל נִרְדָּם זֶה וּבְגַלִּים נִרְפִּים אֵלּוּ

מִמַּחֲזֵה קֵץ־הַיָּמִין;

וּבְסַהַר זֶה – מֵעֵין דְּמוּת שֶׁמֶשׁ יְשֵׁנָה,

אֲשֶׁר תִּרְאֶה אַתָּה בְּרִגְעֲךָ הָאַחֲרוֹן.

וּבְעֶצֶב זֶה וְזֹאת צְמַרְמֹרֶת מַשֶּׁהוּ יֵשׁ

מֵאוֹתָהּ תּוּגָה גְדוֹלָה וְאַחֲרוֹנָה,

אֹבְדַת בְּעַרְבוֹת־כְּפוֹר וּבְעַרְפִלֵּי־חִדָּלוֹן, ‥

אֲשֶׁר תַּרְגִּישׁ אַתָּה רֶגַע אֶחָד,

בְּטֶרֶם יַדְבִּיקוּךָ שַׁחֲצֵי־קֶנַח

לִטְרֹף אֶת מַחֲשַׁבְתְּךָ – מַחֲשַׁבְתִּי...

וְנוֹאָשׁ אָסַף רֹאשׁוֹ, הִשְׁמִיט גַּף וַיִּגְוַע
בְּאוֹת־טַרְפּוֹ הָאַחֲרוֹנָה.

אַךְ מִמַּעַל לְקֶרַח־עוֹלָם, אֲשֶׁר נִסְגָּר
עוֹד נִשְׁאֲרָה בָרוּחַ יַד הָאַחֲרוֹן.
עִם מִשְׁבְּרֵי קֶרַח לוֹחֲצִים תַּעַל מַעְלָה
יָד פְּרוּשָׂה, קוֹפְאָה וְאֶצְבְּעוֹתֶיהָ מְפֹרָדוֹת...
הַאֻמְנָם עוֹד מְקַוָּה הִיא לְעֶזְרָה,
לְעֶזְרַת־שֶׁמֶשׁ – אַב כָּל תְּנוּעָה וְכָל חַיִּים,
אֲשֶׁר עָבְדוּ וְהִקְרִיבוּ לוֹ קַדְמוֹנִים
בִּימֵי הַיַּלְדוּת לְמִין־הָאָדָם, –
וַאֲשֶׁר עָלָיו סִפְּרוּ אַגָּדוֹת־אוֹר, יְבוּל וָאֹשֶׁר
עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן – ?
לַשָּׁוְא!.. הוּא זָנַח כָּל מַעֲרִיצָיו וַיִּשְׁכָּחֵם,
הוּא בָגַד בָּאֲדָמָה הָעַלִּיזָה אֲשֶׁר אָהֵב.
וְקַר וַאֲיֹם־הַשַּׁלְוָה הַבֵּט יַבִּיט
אֶל הַיָּד הַשְּׁטוּחָה בְקִפָּאוֹן;
וּמַרְאֶה לוֹ, כְּאַגַּן־בַּרְזֶל מְלֻבָּן וּמִצְטַנֵּן
וְשִׁכְבַת אֵפֶר דַּק עַל פָּנָיו, –
כְּמַרְאֵה סַהַר זָה מִתְרוֹמֵם בָּעֲרָפֶל.

מַה תַּלְבִּין לִי, הַמִּגְדָּל, מִלֵּב גַּלִּים?
מַה תִּרְמְזִי לִי, יָד כַּבִּירָה וְאֻמְלָלָה,
מִתְּהוֹם הַנְּצוּרוֹת וְהַבָּאוֹת?...
מִפֹּה, מֵעֵבֶר זֶה, אֲנִי מוֹשִׁיט לְךָ אֶת עַצְמִי;
בֶּן־אָדָם אַחֲרוֹן – אָח רָחוֹק לִי בַזְּמַן

וְעֶרֶב גָּדוֹל יָרַד, עֶרֶב קֵץ־הָעוֹלָם;
הַשֶּׁמֶשׁ עָלָה בִּפְאַת קֶדֶם, אַךְ מַרְאֵהוּ
כְּמַרְאֵה זֹאת הַלְּבָנָה עַתָּה...
דִּמְדּוּמֵי קֵץ־הַקִּצִּים מְשַׂחֲקִים בְּעֶרְפָּל.
וּלְאוֹרָם, זִיו־מִסְתּוֹרִין וְעַצֶּבֶת,
זוֹחֲלוֹת מִיָּמִין בָּמוֹת־הַקִּפָּאוֹן וּמִשְּׂמֹאל,
כְּחַיְתוֹ־קֶרַח לִטְרֹף אֶת הָאַחֲרוֹן;
וְלִפְנֵיהֶם צְלָלִים אֲדַמְדַּמִּים יְהַלֵּכוּן.
הוּא מְנַסֶּה לְהִמָּלֵט מָרוֹם, רַגְלָיו כְּבֵדוֹת,
בְּיָד וּבְשֵׁן וּבְרֶגֶל יְגָרֵד וְיֵאָחֵז,
צִפָּרְנָיו נוֹטְפוֹת דָּם...
וּפָרַשׂ יָד רוֹעֶדֶת אֶל שָׁמַיִם רֵיקִים:
הוֹשִׁיעוּנִי!
אַךְ שַׁחֲצֵי־הַקֶּרַח
הִדְבִּיקוּהוּ, הִשִּׂיגוּהוּ בֵּין הַמְּצָרִים,
וּבְנֶפֶץ אַדִּיר סָגְרוּ עָלָיו, מְעָכוּהוּ,
כִּמְעֹךְ הַזְּבוּב בֵּין סַדָּן וּפַטִּישׁ;
וַיִּתְפַּצְּצוּ גֻּלְגָּלְתּוֹ רַבַּת־הַמַּחֲשָׁבוֹת
עִם חִידוֹת בְּרֵאשִׁית וְאַחֲרִית – פְּתָרָהּ.
וּמוֹחָהּ נִתַּז, בְּלִיל דָּלוּחַ, מַעְלָה
וַיִּפֹּל מָגְלָד עַל הַקָּרַח.
וְשַׁחַף חוֹלֶה רָאָה זֹאת וַיִּצְרַח,
וַיֵּרֶד נַקֵּר בְּחַרְטוֹם קֵהֶה
אֶת נֶפֶשׁ אָדָם־אַחֲרוֹן הַנִּשְׁפֶּכֶת.
פִּיד, פִּיד... וְהִנֵּה מִקְפָּא מוּצָק,
בִּן־רֶגַע הָיְתָה אֶבֶן זֹאת הַנֶּפֶשׁ...

הָיָה כַּדּוּר הָאֲדָמָה, עֲזוּב אֱלֹהִים וָשֶׁמֶשׁ, –
עַל כָּל יַמָּיו וְעַל כָּל הָרָיו.

אַךְ סָמוּךְ לְקַו־הַמַּשְׁוֶה,
בְּאַגַּן־קוֹנְגוֹ הַקּוֹדֵחַ בִּימֵי־קֶדֶם, –
עוֹד נוֹתְרָה זֶרֶת עָפָר לַח לְמַרְאֶה,
וַחֲתִימַת אֵזוֹב שָׁם נוֹתָרָה,
וְאָדָם אֶחָד... אָדָם אַחֲרוֹן.
מְכִרְבָּל הוּא וּמַרְאֵה פֶּרֶא לוֹ,
עֵין־אֶתְרוֹג צָמוּק בְּעוֹרוֹת דֻּבִּים – פָּנָיו,
וְעֵינָיו – שְׁנֵי מִשְׁקָעִים שְׁחוֹרִים.
וְזֶהוּ נִין לְאוֹתוֹ מִין־הַיְצוּרִים, אֲשֶׁר כָּבַשׁ
כָּל חַי וְדוֹמֵם וְצוֹמֵחַ
וַיְגַשֵּׁר תְּהוֹמוֹתֵיהֶם הַמַּפְרִידוֹת,
וַיְהִי לָהֶם לְאָח וַיְהִי לִמְצַוֶּה,
וְעִם כָּל אֵיתָנֵי־תֵבֵל שָׂר וַיּוּכָל.
עַתָּה נָבְקָה כָּל חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ,
קָרָה רָעָה אֲכָלַתָּהּ;
הִתְפּוֹרְרוּ יְצִירוֹתָיו בְּכָל הָאָרֶץ,
נִסְיוֹנוֹת אַלְפֵי דוֹרוֹת סָחַף קֹרַח.
וְכָל הֵיכָלָיו הַנִּשָּׂאִים, שָׁם מִלְּמַטָּה,
אֲשֶׁר טִפְּחוּ אוֹתוֹ וְאֶת אֲבוֹתָיו, –
נִפְעֲרוּ כִּקְבָרִים לַחִים לְבַלְּעֵהוּ.
עַתָּה טִפֵּס, נִמְלַט הוּא לְבַדּוֹ לְהִנָּצֵל,
הוּא לְבַדּוֹ...

מְגִיחִים הַקַּרְחוֹנִים – שְׁלִיחִים כְּבֵדִים,
כְּתַנִּינֵי עֲקַלָּתוֹן מְסֻרְבָּלִים, וּמִפִּיהֶם
כְּפוֹר־עַד כְּרַעַל קַר וְחוֹדֵר
מְטַפְטֵף וּמִתְאַבֵּךְ...
אַחֲרֵי לֵב־הָאָרֶץ הַמְפַרְפֵּר עוֹד בַּתָּוֶךְ
בְּכִפּוֹת קָ.וֹ.ז, שְׂעִירוֹת יְגַשֵּׁשׁוּ.
וּלְשׁוֹנוֹת־קָרְחָם הַמִּתְפַּצְּלוֹת תְּלַחֵכְנָה
כָּל רֶטֶט חַיִּים דַּלִּים בַּאֲשֶׁר הוּא,
כָּל צֶמַח חִוֵּר נֶחְבָּא אֶל הַסָּלַע.
וְעָבְרוּ זָחֹל וַעֲבֹר יְעָרִים נִקְשִׁים
בְּלִי חוּשׁ שֶׁרֶטֶת בַּעֲבִי בִטְנָם;
וּבָלְעוּ כְּרַכִּים רֵיקִים, חַדֵּי־מִגְדָּל,
וְלֹא יִוָּדַע עוֹד כִּי בָאוּ קִרְבָּם.
כָּאֱגוֹזִים נְבוּבִים יִפּוֹצְצוּ הֵיכָלִים
וּבָתֵּי־מִסְגָּד מְשׁוּחֵי־זָהָב, בְּנוּיִם מָרוֹם,
בְּלַחַץ טַבְּעוֹתֵיהֶם הַנּוֹרָאוֹת.
וְהַר וָעֵמֶק – שֶׁטַח יָשָׁר בִּפְנֵי גָדְלָם
וְעָבְרוּ בֶטַח וְלֹא יֵדְעוּ כִּי עָבָרוּ.

וְהִנֵּה צָנְחוּ שׁוּלֵי הַכּוֹבָעִים הַמִּתְבַּדְּרִים,
עַד טְשַׁד הַיְאוֹר הִגִּיעָה צִיצִית־קָרְחָם
וְעַד קֹלוּמְבִיָה מִצָּפוֹן.
וּמִדָּרוֹם – עַד בְּרֶנִיאָה אִי־הַדְּקָלִים,
וְעַד־יְאֹר וִיקְטֹרְיָה הַכְּחֻלָּה.
הִתְלַכְּדוּ הַכּוֹבָעִים... וּמִקְשֶׁה אֶחָד,
קַר וְצִבְּה מִשֶּׁהוּ ; תַּכְרִיכוּ

וְהַקֹּר הַלּוֹהֵט אָחַז כְּבָר רְמֵי הַיָּם הַגְּלוּיִים;
כָּל זִרְמֵי אֹקְיָנוֹס הָעֲמֻקִּים
נִצָּבִים כְּמוֹ נֵד, מַגְלִידִים עַד הַקַּרְקַע;
וְהַדָּגָה וְחַיְתוֹ יַמִּים, הַמֵּתִים וְהַשּׁוֹרְצִים,
נִנְעָצִים בְּקֶרַח שֶׁל תְּהוֹם, כְּפִלְפְּלִין בַּמִּקְפָּא.
וְעֹדֶף כָּל הַמַּיִם הָעֲצוּמִים עִם קְרִישָׁתָם,
מְזַנֵּק בְּנֶפֶץ גְּבוּרוֹת חוֹרְגוֹת מִן הַתְּהוֹמוֹת,
וְהָיָה לְזֵרֵי רְכָסִים נוֹצְצִים סְבִיב אִיִּים
וּלְכַהֲרוֹנֵי חוֹמוֹת־גָּבִישׁ סְבִיב מְצוּקֵי־זָרֶן.
וּמֵאַחֲרֵיהֶם עוֹלוֹת שַׁרְשְׁרוֹת הָרֵי־הָרִים,
גְּבוֹהוֹת מֵהֶם וּכְבֵדוֹת אֶלֶף מוֹנִים, –
וְלוֹחֲצוֹת עַל גַּבָּם וְנִשְׁפָּכוֹת מֵעַל לְרֹאשָׁם,
כְּכַפְלֵי זִרְמֵי־אֵיתָן קוֹפְאִים בַּשִּׁבּוּעִים.
וְנֶעְתְּקוּ רַגְלֵי הֶהָרִים מִן הַלַּחַץ
וְנָדְדוּ דְּחוּפִים וְנֶאֱנָחִים בְּמוֹרְדֵיהֶן;
הַר מַיִם נִקְשִׁים דּוֹחֶה הָר,
הַר נוֹזְלִים־עוֹמְדִים בְּמוֹרַד הַר צוֹנֵחַ.
הַיּוֹם הֵם כָּאן וּמָחָר נִדְחֲפוּ מֶרְחַקִּים,
אַחֲרֵיהֶם שְׁנַיִים, שְׁלִישִׁיִּים יִרְדֹּפוּ;
עַד הִפָּגֵשׁ כֻּלָּם בְּטַבּוּר הַיַּבָּשׁוֹת
וַיִּהְיוּ גְּלִידָה אַחַת זוֹהֲרָה בְּאַדִּיר.

וְהִנֵּה גָּזָה כְּבָר הַקֶּרַח וַיִּהְיֶה גָּמָה זַהַר
עִם תּוֹעֲפוֹת הַקּוֹרְדִילְיֵרִים;
גַּם פִּסְגּוֹת־הִימַלַּיָה הָיוּ מִישׁוֹר חָלָק,
וּמַשְׁפּוּעֵי בָמוֹת אֵלּוּ הַכַּבִּירוֹת

עַד כִּי כָלָּה זֶרֶם, זָרֶם.
גַּם יֶרֶק־הַחֹרֶף לָאֳרָנִים יֶחֱוָר,
גַּם עִטְרָן כַּלְבֵי־יָם, בְּמַיִם עַזִּים,
כַּחֵלֶב יִקְפָּא תַּחַת עוֹרָם.
גַּם לֵב הָאָדָם בַּאֲשֶׁר הוּא יִתְחַלְחַל, –
בְּעוֹרוֹת־שֵׂעָר כְּבֵדִים יְכַסּוּהוּ,
אֶת גּוּשׁ־הַפֶּחָם הַנּוֹתָר וְאֶת הַכָּפִיס הָאַחֲרוֹן
יַקְרִיבוּ לוֹ לְקָרְבָּן,
וְלֹא יֵחַם לוֹ.

וּבָרְחוּ עַמִּים כְּעוֹפוֹת־סְתָו לַדָּרוֹם,
רַק לַדָּרוֹם, רַק לַדָּרוֹם...
וְחָתְרוּ אֶל לֵב־הָאָרֶץ לְבַקֵּשׁ חֶסֶד־שָׁמֶשׁ,
וְעַד לִבָּהּ לֹא יָבֹאוּ,
וְהַמַּגִּיעִים אֶת הַחֶסֶד לֹא יִמְצָאוּ,
וְעַצְמוֹתֵיהֶם יְכַסּוּ גְּבָעוֹת, נְחָלִים וַעֲרָבוֹת,
וְהַקֶּרַח יַעֲבֹר וְיִשְׁטַחֵן וְהַשֶּׁלֶג יְיַשֵּׁר
כָּל פֶּגֶר קָרוּשׁ יוֹצֵא דֹפֶן
וְכָל פָּלִיט נִצָּב גָּלוּד תּוֹךְ כְּדֵי מְרוּצָתוֹ.
וְנָדוּ בְּנֵי־הָאֶיסְקִימוֹסִים הַנִּקְשִׁים עִם צְבָיֵיהֶם,
עִם כַּלְבֵיהֶם הָרְתוּמִים וּדְגָתָם הַמְּיֻבָּשָׁה;
וְעָבְרוּ עַל הַקֶּרַח עַד אִי־כְּרֵתִים,
וּבָאוּ עַד סִיצִילְיָה וְעַד הַר־הָאֵשׁ מִלְּפָנִים,
וְזָחֲלוּ עַל גָּחוֹן עַד אַפּוֹרְטוֹ,
וְסָפוּ שָׁם וְתַמּוּ בְּקֶרַח־עוֹלָם.

וּמֵאַחֲרֵי כָּל אֵלֶּה, בְּהֶבֶל יוֹם שׁוֹקֵעַ,
עוֹלֶה וּמִתְחַוֵּר סַהַר גָּדוֹל, עָגֹל,
שָׁטוּחַ, מְשֻׁנֵּה־מַרְאֶה וְהוּא נִכְתָּם, –
כְּאַגַּן־בַּרְזֶל מְלֻבָּן הֹלֵךְ וּמִצְטַנֵּן
וּשִׁכְבַת אֵפֶר דַּק עַל פָּנָיו.
וּדְמוּת לוֹ... דְּמוּת שֶׁמֶשׁ כָּבֶה,
דְּמוּת עֲתִידָה, דְּמוּת מֻכְרָחָה לָבֹא,
כִּדְמוּת שִׁמְשֵׁנוּ אָנוּ, אֲשֶׁר יִכְבֶּה
בְּעוֹד אַלְפֵי רִבּוֹא רְבָבוֹת שָׁנָה...
נִשְׁבַּעְתִּי, כָּכָה יִהְיֶה אָז מַרְאֵהוּ:
כְּבַרְזֶל מְלֻבָּן הוֹלֵךְ וּמִצְטַנֵּן,
בְּלִי זִיו, בְּלִי שֶׁמֶץ נֹגַהּ, –
וְשִׁכְבַת אֵפֶר דַּק עַל פָּנָיו הַנֶּעְתָּמִים.
וְהָאֳנִיּוֹת כָּכָה נְעוּצוֹת תִּהְיֶינָה אָז
בְּקֶרַח־עוֹלָם כָּהֹל;
וּמִקָּדְקֳדֵי שְׁנֵי הַקְּטָבִים יוֹרְדִים, זוֹמְמִים
מַפְּלֵי־שֶׁלֶג וּמִשְׁבְּרֵי קַרְחוֹנִים;
כִּשְׁנֵי כּוֹבָעִים גְּדוֹלִים וַעֲמֻקִּים,
לְבָנִים־כְּחֻלִּים וַאֲרֻכֵּי־הַשּׁוּלַיִם, –
מִתְבַּדְּרִים הֵם וּמְכַסִּים כַּדּוּרֵנוּ,
מִתְחַבְּרִים בִּמְרוּצַת־קֶרַח בִּלְתִּי־נִרְאָה,
מִתְקָרְבִים אַט אֶל קַו־הַמַּשְׁוֶה.

מִקָּרְתָם יִקְפְּאוּ נַהֲרוֹת־אֵיתָן עַד קַרְקָעָם,
אֲשֵׁדוֹת יֵעָצְרוּ רוּחָם, יִטְפּוּ אַט, יֶעֶרְמוּ פֶּ־ֶא,
כְּגִשְׁרֵי־זְכוּכִית וּמִגְדְּלֵי אַגָּדָה, –

ז. שניאור.

גְּשָׁרִים.

I

אַחֲרוֹן.

קִמְטֵי מֵי־הַנָּמָל, הַהוֹלֵךְ וְנִרְדָּם, עֵינָם כְּעֵין גַּלִּים

בִּתְמוּנוֹת פַּנַּס־קֶסֶם:

קוֹפְאִים וְחַיִּים כְּאֶחָד...

וּנְעוּצִים בַּמַּיִם אֳנִיּוֹת־שַׁיִט וּמִפְרָשׂ וְקִיטוֹר,

בְּעֵרֶב־רַב וְשׁוּרוֹת שׁוּרוֹת,—

כְּצַעֲצוּעִים בְּתוֹךְ מִקְפָּא נוֹצֵץ;

הַמִּקְפָּא חֶרֶשׁ זָע, הַסְּפִינוֹת לֹא תָזַעְנָה.

וַאֲרֻבּוֹת־קִיטוֹר הוֹלְכוֹת כָּבוֹת פֹּה וָשָׁם,

וְחֻמָּן נִדָּף וּמְסַלְסֵל בָּאֲוִיר עָמוּם,

כְּנֹפֶת נָמֵס זֶה – סַלְסָלּוֹת שְׁקוּפוֹת.

וּמִגְדַּל־מֵאִיר עַתִּיק, אֲשֶׁר לֹא יָאִיר עוֹד,

מַלְבִּין הַרְחֵק רָחוֹק,

בִּכְנַף אִיִּים לֹא־נִרְאִים בְּאֵד־עֶרֶב;

וְדָמָה לְיָד חִוֶּרֶת, שְׁלוּחָה בִתְפִלָּתָהּ

מִלֵּב הַגַּלִּים הַשָּׁמָיְמָה.

שירים

בהיות לבי מלא כאב ויגון תמיד על מלחמת־העולם, ההולכת ונמשכת בלי־קץ, ועל הצרות והפגעים הרבים, ההולכים לרגלה, הצרות והפגעים, הנוגעים למיליונים רבים של בני־אדם, הנוגעים ביחוד למאות אלפי בני־ישראל, הגועים ברעב בראש כל חוצות, צרות ופגעים, הנוגעים לכל אחד מאתנו, יש אשר בהרדמי בערב שפתותי תבענה תפלת־לחש: מי יתן ורוחי ינשא אל ההרים הרמים, אל מעונות הרוחות הטהורות, שבהם יודע מי־שהוא: מתי יהיה קץ לשפך־הדם, לדבר ולרעב...

באחד הלילות – לפני שבועות אחדים – בהביעי את תפלת־הלחש בלבבי, נרדמתי ואראה את עצמי נצב באמצע הלילה בחדרו של איזה מושל־ארץ (אינני יודע מי ומה ואיפה) והנה מדברים שם (מי מדבר – אינני זוכר): הכל ביד המושל. אם יחפוץ המושל, ישים קץ למלחמה במשך של חמש, שש שעות...

והדבר היה למעשה. נתפרסם כתב־המושל על־דבר השלום ואנכי עומד ומתפלא: דמיתי, כי כאשר יבוא השלום–ימלא כל העולם כלו שמחה וחדוה. „ההרים והגבעות יפצחו רנה וכל עצי־השדה ימחאו כף". דמיתי, כי רוח יעטוף את כל ברואי מעלה ומטה, שמים וארץ יִשָׁקו, שלום במרום, שלום בארץ, מנגינת כל היקום, שירת מלאכי־הַשָּׁרֵת, שירת כל עוף כנף, צהלת ילדים עליזים. והנה עתה שלום בעולם, והכל כל־כך פשוט, הכל–חל, הכל–פרוזה – העולם שָׁב כשוט לסדרי־היום ולא יותר...

כשאני מתאמץ עתה לזכור את כל אשר חלמתי אז, אף־על־פי שאינני זוכר פרטי הדברים, בכל־זאת אני מרגיש קורבה גדולה והשתוות עצומה בין מה שֶׁחָזיתי בחלומי ובין מה שנעשה עתה.

כמדומה לי, שהתחלה של החלום הולכת ומתקַימת, ועתה, אבי שבשמים, אלהי הטוב והאמת, החסד, הרחמים והשלום, קַים־נא גם את הסוף. שלח אורך ואמתך. הָאֵר פניך ונִוָּשעה. אליך קוינו. אליך חכינו. באדמה הצמאה לטל אָנו מְקַוים אליך. כיונות הומיות לבותינו הומות אליך. כיונה ממעי הדגה אנו קוראים אליך. כחזקיהו בחָליו אנו מתפללים אליך. כחַנה מרת־הנפש נפשנו מרה ושופכת את לחשה לפניך. כאליהו, בעת אשר עיפה נפשו למות, אָנו זועקים אליך. כנעים זמירות ישראל, בימי עָנְיוֹ ונדודיו, אָנו צועקים אליך. בתפלת העני, השופך שיחו לפני ה', אנו באים אליך.

אנא ד', הושיעה־נא.

של דופי ואכזריות ומשתמשים ב„תורתם" רק להנאתם, רק אָכל רק שָׁתֹה־
והרי הם עתה, בשעה שההמון גוֹוֵע ברעב, אוכלים מעדנים ומתפטמים ומתדשנים, — האמנם לא תגלה את נבלותם לעיני השמש? האם לא תפרסם את החנפים? ההתן להם בזמת להשחית כל טוב בעמם וכל יקר וכל קדש וכל אמת?

סלוק שכינה אנחנו רואים כעת בכל אשר נפנה, סלוק שכינה מן הכלל וסלוק שכינה מן כל פרט ופרט לפי מצבו ומעמדו והמדרגה שהוא עומד עליה.

הנה צועק אני עתה יום יום לאלהי מעצמת מכאובי, הנני קורא וקורא, והשמים — ברזל. תמיד תמיד הנני מרגיש עתה בכל תקף את כאב הנביא: „סַכּוֹתה בענן לך מעבור תפלה"...

או אולי נדמה לנו כך? אולי אור אלהים שורה בתוך ההסתר וההעלם הזה? בודאי הוא שורה שם. אבל מתי יִגָּלֶה? מתי יֵראה? מתי נראה לו גם אפס קצהו? בעינינו אנו איננו רואים עתה מאום. לבנו נעשה לפרקים כאבן דומם. רואים אנחנו את כל העוני והדלות והשפלות שמסביבנו ואת כל החלאה, הרפש והטומאה, שמאות אלפי בני־אדם טובעים בהם, ולבנו מִתְכַּוֵּץ מכאב. לפעמים הכאב עובר את גבולו ומביא לאפיסת ההרגשה, לדומיה, לשתיקת־עולם.

כ״א תמוז.

מבוכה בארץ אשכנז. מבוכה פוליטית — העם האשכנזי הבריא ושלם ברוחו בודאי יֵצא מהר מן המבוכה. אפשר שעל־ידי בֵרור מטרות המלחמה יבוא סוף־סוף השלום המקֻוֶּה. האמנם תתן האנשיות להמשיך הלאה עד אפס כח את המלחמה? האמנם יצא כל העולם מדעתו?...

בין כך ובין כך ומארץ אשכנז באות שמועות שונות על־דבר שנויים עיקריים בהנהגת המדינה, שנויים, שסוף־סוף מהם גם עֶמְדָה אחרת ויחס אחר אל המלחמה, ובהכרח, שסוף־סוף יביאו שנויים אלו אל יחס סוציאלי אחר בפנים המדינה ואל יחס יותר נוח לדרישות ההומניות־דמוקרטיות מחוץ למדינה, יחס, שיקרב סוף־סוף את לבותיהם של הנלחמים אלו לאלו והכירו את עַוְּתתם וידעו את ההטא הנורא, אשר חטאו כלם, והבינו את הרעה הנוראה, אשר המיטו על עצמם ועל אחרים, וּפָנו למעלה והרימו עין ולב לאלהי הטוב ונָהו כלם אחר השלום והאור ונָתנו יד איש לרעהו: הבה ונתחזקה, הבה ונבנה חרבות, הבה ונקימה את הַסֻּכּוֹת הנופלות, הבה נחדש את פני האדמה השוממה והאבלה, הבה נזרעה זרע ונלבנה לבנים ועָבדנו ועמלנו יומם ולילה לבנות את אשר הרסנו ורפאנו את החלי המר של העולם ואת מזבח ד׳ ההרוס.

ברעב הנורא ובכאב האיום, בדֶבר, במגפה, יִתמו מיליוני אדם? ועד מתי? עד מתי? עד מתי תאכל החרב? עד מתי לא תאמר למלאך המשחית: הרף!? הבט־נא, הן עמך כלנו, צאן מרעיתך, בניך, ברואיך, מיַחדי שמך, מקדישי שמך, אם בהכרה ואם שלא בהכרה, אם בהפך־לבב ואם שלא בהפך־לבב, למה עזבתנו, למה זנחתנו, למה עזבתנו בידי חטאינו, עונותינו ופשעינו? למה הרחקת ממנו אור־פניך? למה הכתרת ממנו פניך? ועד מתי תסתיר את פניך ממנו? ואנגנם הוללת מיליוני בני־אדם רק לתהו, לריק ולהבל?

„על־מה שוא בראת את כל בני־האדם?"

„הוי האומר לאב מה תוליד ולאשה מה תחילין".

הן אבינו אתה וכרַחם אב על בנים רחמתנו תמיד – אבל אֵימו רחמיך? אֵימו הסדיך עתה? איננו אומרים לך כלום. נשתוק. נחשה. נתאפק. אבל היש בכחנו להתאפק? הלא נצעק מעצמת הכאב? הלא נצעק בראותנו סביבנו מות ומות ויסורי מות אין־קץ, בלא כל נטף נחמה, בלא כל שביב טל תקוה?

והנה גם העורבים. לא לחנם קוראים עתה העורבים. הן ריח פגרים עולה תמיד באפיהם והנה מתנפל העיט הזה על הפגרים –

והנה מכל הצדדים באים העורבים השחורים וקוראים לעצמם בכל מיני שמות של קדושה ורוממות ד' בפיהם ולבבותיהם מלאים תוך ומרמה –

והנה מונים הם ומרמים את ההמון האמלל, אוכלים את בשרו הרזה ושותים את דמו המעט, מבלבלים את מוחו ומשחיתים את לבו. רואים את כל החמס והרצח של כל מיני רמאים ומפקיעים את הַשְעָרים וכל מיני גוזלי־הרבים ושותקים או לוקחים בעצמם חלק בכל מיני מעשי־הרשע ההם, והם – אותם שיש בידם למחות באנשי־הרשע ואינם מוחים ויש אשר גם ידם עמהם ויש מהם שהם בעצמם עומדים בראש כל הפקעת השערים, – הם, אשר כעבות העגלה חטאיהם, מבקשים חטאים שאינם חטאים או חטאים שהם כחוט השערה וממלאים את כתבי־העמל, שהם מפיצים, בכל עלילות והתנפלויות על כל איש ישר הולך ועל כל עושה טוב בעמו וממלאים הם את האויר ארס וטומאה ורשעה וטפשות ואכזריות –

והרי הם עתה כשדי־שחת, המרקדים בתופת וכורים להם כֵּרָה מבשר המתים ושותים משתיהם בגביעים מעצמות המתים –

והנה עיניך, אל עליון, הלא תחזינה את כל אשר יעשו האנשים האלה, אשר בשמך ידברו ובשמך יגזלו, יחמסו, ומעלילים כל מיני עלילות על כל החפצים להביא איזה ישע לעמם, וידם תקיפה עתה וכחם אתם עתה להשחית ולקלקל ולהרוס את כל אשר יבנו אחרים, והם משתמשים בכחם הרע הזה ומתאמצים באמת לעקור מן הַשֹרֶש את כל ההתחלות הטובות שנעשו בעשרות שנים האחרונות ולהכאיב כל חלקה טובה באבנים, – התתן באמת לכל אלה הצבועים הרעים והחנפים הטמאים להפיק את זְמָמָם?

הָיֹה לא תהיה כזאת! ברוק ברק ותפיצם! שפוך חמתך על כל אלה הקוראים תמיד „תורה" „תורה" ומהפכים תורה של חסד לתורה

האר"י. שם נאמר, עסוף הגאולה בהכרח הוא, שלא יאוחר משנת תש"ל – שתי פעמים שס"ה = שני היקפים גדולים. רמז לזה בצורת ראשי התבות (בפרשת התמיד) עזים ליום תעשה. לפי זה בשנת תשל"א כבר „יורם קרן ישראל".

סיון, לא נרשם היום.

ימי השבועות שעברו בליתי בעיר נכריה לי וברוך אנשים זרים לרוחי והייתי רחוק מדבקותי הפנימית ומהלך־מחשבותי העיקרי, לפיכך לא ראיתי ולא הרגשתי בהם מאומה. בשובי לביתי עיף ויגע מטלטול הדרך ומרוב שיח ושיג עם אנשים רבים ושונים, ישנתי כל ליל השבת וגם ביום, אלא שבשעה האחרונה משנת הצהרים ראיתי בחלומי עגולי־אור משמחים ושמעתי קולות מביעים רעיונות ידועים של הבעש"ט.

חלום זה מזכירני חלום אחר הרבה יותר יפה, שחלמתי בשנה שעברה בחג השבועות. הדבר היה ביום הראשון של החג בצהרים. בביתי שררה דממה. מבחוץ לא הגיע אלי כל קול. נרדמתי וארא בחלומי והנה נשמות באות אלי ואני מזמר לד' ומעלה אותן בזמרתי. בנוהג שבעולם, כשאדם חולם, הוא רואה לפניו המונות, גופים, סמלים של אנשים חיים (אפילו אלה שכבר מתו נראים, לרוב, כחיים), אבל אנכי היתה לי אז ההרגשה הגמורה והמחלטת, שרואה אני לפני נשמות ורק נשמות. עד־כמה שאני זוכר, לא ראיתי אז כל תמונה, כי אם בידיעה פנימית השגתי את הנשמות וידעתי, שהפצות הן להתעלות בכח הזמרה הלבבית שלי. מעולם לא ראיתי לפני חלום כזה, לא לפניו ולא לאחריו עד היום הזה. נפלא הדבר בעיני, לא אוכל השיגהו. האמנם גם חלום כזה היה רק פעולת כח־הדמיון שלי? לא היה אז כל מגע־ומשא רוחני עם נשמות שמחוצה לי? אבל הלא אי־אפשר לו לכח־הדמיון בלי תמונות ובלי ציורים, יהיו איזה שיהיו, וא כי הן לא ראיתי אז כל פנים, כי אם הרגשתי והכרתי בי קורבה גדולה של נשמות, קורבה רוחנית פנימית שבפנימית, שהזקה היא אלפי פעמים מכל מיני קורבות חיצוניות. היתה לי אז גם ההרגשה, שמעולם לא זמרתי באופן לבבי־פנימי כל־כך ושבזמרתי הנשמות עולות, כאשר יעלה עתר ענן הקטורת.

ט"ו תמוז.

עוד לא עבר קיץ, עוד לא כלה קיץ, אבל כבר עבר חלק גדול מן הקיץ – ואנחנו לא נושענו. חכיתי, קויתי, צפיתי, והנה תקותי, כתקות מיליוני אנשים, היתה למפח־נפש. אין קץ למלחמה. אין רואה קץ וסוף לה. המצב, כנראה, עוד הורע מאשר היה לפני שנה, ומכ־גם מאשר היה לפני הפסח. אלי! אלי! האמנם במדבר השומם הזה, באויר המחניק הזה,

נתנו לקבורה. בכלל יש בחלומות אלה קרעי מחזות מכל האפיזודים של המלחמה.

קרוב לאפיזודים אלו הוא הדבר שחזיתי פעם אחת. בחלום באפן בהיר וריאלי, מבורר וצלול ממש כמו שרואים בהקיץ, והנה יהודים רצים, אצים אל הרכבת, ברכיהם כושלות והם רצים, ראשיהם כפופים, כנויהם ושכו משחור, הנשים בוכות בקול רם, הצעירים בוכים בחשאי, הכל נושאים חבילות־משא וארגזי־מסע. הכל נחפזים אל הרכבת, המיועדה להסיע מכאן את הצעירים הלקוחים לצבא המלחמה. מספד גדול וצער צורב מזוין כמוהו.

לא נרשם הזמן.

באחד מן הבקרים בחודש שעבר ראיתי בחזון לפני שעון גדול מאד ומספר השעות והרגעים בו באותיות עבריות. האותיות מצטרפות למלים. המלים לא נקבעו בזכרוני. זוכר אני רק את האותיות הראשונות בהקף העגול: א, אל, אלל. יותר מזה לא תפשה עיני, ואם תפשה עיני — לא תפש מוחי.

חלום זה מזכירני את חלומותי בחצי השנה הראשונה של מלחמת־העולם. בקשתי אז פתרון עליון לחידת־עולם זו והייתי שקוע כלי בלמודי הקבלה. מזמן לזמן הייתי רואה לפני בבקר שמות. פעם אחת חלמתי בבקר והנה מי־שהוא קורא לפני שמות רבים ושונים, שאיני זוכרם, וסופם של שורת השמות הוא: ביט, מבטדע (בחלום נדמה לי: ביג, מבזה, אבל קשה לתפוש בחלום את השמות והמבטאים כמו שהם). כשקמתי משנתי, החלותי לחפש בספרים ואמצא, שאלו הם שמות קדושים־נוראים: ביט — שמן בא"ת ב"ש — חכמה עליונה. ביט = כ"א — אך טוב לישראל = אהיה. מבטדע — שם אלהים בחלוף האותיות של א"ב א"ם ב"ל באלפי־ביתות של רל"א שערים.

לרגל זה אזכור עוד מקרה משונה, אשר קרני בענין צרופי השמות, הגימטריאות וראשי התבות. יודע אני היטב, שאי־אפשר להשען על צרופים אלה, לפי שאפשר לצרפם בכל מיני אופנים והטעות שכיחה בהם מאד; אבל הפעם הפליאני הדבר, לפי שעלה על רעיוני בלי כל הכנה והזמנה ועבודת־מוחי והדבר — כפי שמצאתי אחר־כך — מתאים בדיוק עם כתבי האר"י ז"ל. הדבר היה כך: הקיצותי פעם אחת בבקר ומבלי כל הקדמה ומחשבה נפלה ברעיוני פסקא זו:

זמן הגאולה, אף אם יאוחר, לא יאוחר בכל־אפן מסוף שנת תש"ל או תחלת שנת תשל"א, ועל זה בא הרמז במאמר חכמינו: „מתי ירום קרן ישראל? בכי תשא". „כי תשא" — בגימטריא תשל"א. רחצתי את ידי, לבשתי את בגדי. והנה לפני ספר „קדושת ישראל" (מאחד האדמורי"ם האחרונים בעל „עשר אורות", „עשר קדושות" וכו') ותיכף בפתחי את הספר הופיע לפני מקום אחד, שמדברים בו אותם הדברים עצמם, שנגלו לי זה עתה — בשם

הנני רואה עגולים כאלה רק בשעת התרכזות האנרגיה באיזו מחשבה רוחנית־שירית...

לא נרשם הזמן.

ראיתי פעם אחת בחזון והנה נשא הנני באנית־קיטור גדולה מלאה יהודים. האניה שטה על־פני נהר רחב־ידים. גלים מכים באניה. רוח סערה. האניה עולה ויורדת. נשאת היא עד לגשר גדול. הגשר מעל לנהר והאניה עוברת מתחת לגשר. מרחוק יראה בית קטן העומד בחוף קרוב לגשר. האניה מתקרבת ומתקרבת עד לבית הקטן ההוא. מציץ אני מבעד לחלון הבית והנה רואה אני לפני יהודי יושב ומתפלל ומברך ברכות בקול רם. האניה חותרת בכל עז לבוא אל החוף, אבל הרוח דוחפה אחור. הסערה מהפכת את האניה והרבה יהודים טובעים בנהר. באותו רגע עצמו נשמע מן המים הד קול היהודי בעל־הברכות: ברוך אתה ד׳ אשר קדשנו במצותיו וצונו על קדוש השם...

ובאותה שעה מיכאל השר הגדול עומד בשמים ומקריב את נשמותיהם של ישראל על המזבח שלמעלה...

בכלל אני רואה מזמן לזמן דברים נפלאים בקשר עם הנהר והמים. פעם שוטפת אניתי במנוחה. השמש נשקפה מן הנהר, גלי־הכסף רצים, פוחזים, צוהלים, משרובבים ומשיבים את נפשי העיפה. ילדים צוהלים בחוף. צלצל קולם נשמע באניה. שמחת־נעורים תוקפת את כל היושבים באניה ואני בתוכם. שמים בהירים על ראשינו. עלמות גבוהים מרמזים מרחוק. הנה ילדות חדשה. הנה חיים, אשר לא יסופו עוד. הנה אור, אשר לא ישקע... ופעם אניתי עוברת בין צוקים וסלעים. עננים כבדים ממעל. חשך וערפל. האניה מלאים ילדים. רוח־קטב מהפך את האניה. הילדים נופלים אל תוך הנהר. אני צועק מרה ומקיץ מתוך חרדה גדולה ואנקת־נפש איומה.

ופעם אחת ראיתי מחזה כזה בפלוצק, בהיותי שם כשני ירחים בטרם תתגלע מלחמת העולם, והיתה ענות הילדים הטובעים בנהר כל־כך קורעת לב ונפש, עד שצעקתי בכל כחי מעצמת יסורי: אנא, אלהי, קח נא את נפשי!...

בכל עת אשר נזכר הנני בחלומות קורעי־לב אלה, אי־אפשר לי לבלי להחליט, שהם קרעי מחזות מן הגזרה הנוראה, שנגזרה על מאות יהודים וביניהם הרבה ילדים קטנים להטבע (בשנת התרע״ו) בנהר שעל יד העיר קזמיוז, שנהפכה המעברה עליו, בשעה שעברו בה המשפחות האמללות אל החוף השני לעבוד עבודת אנגריא. רבים מן הנטבעים צללו כעופרת ולא

קול ה מ ו ן שמעתי והקול ההוא יוצא כמו מ מ י ל א, מתוך איזה עמק, מתוך איזה מחבא, ובכל־זאת חזק הוא מאד ומשמצותו ברורה: בעוד שלשה ימים יהיה דבר גדול משמח... ישועה או התחלת ישועה...

המחזה שחזיתי היה מהזה ממשי, אבל מסֻפק אני, אם לקוח הוא מן הרגע. אפשר, שזהו קטע מאיזה מאורע, שכבר היה או יהיה עוד באיזו עת קרובה או רחוקה. כי החלומות, אפילו ה נ א מ נ י ם, אינם דוקא ליומם ולשעתם, כי אם כעננים הם, אשר כבר נגוזו וחלפו, או כעננים, אשר עוד יעלו בעת מן העתים...

ל א נ ר ש ם ה ז מ ן.

בהיות לבי מלא שירת־געגועים לאלהי ומוחי מתרכז במחשבה־בקיזה, יש אשר בסגרי את עיני הנני רואה לפני נקודה של אור והנקודה ההיא מתארכת ונעשית לקו באֹרך או מתרחבת ונעשית לקו ברחב והקו מתעגל בקצהו ונעשה לחצי־עגול או לחצי־לבנה. ויש אשר הנקודה עצמה מתעגלת ומתעגלת ונעשית לחצי־לבנה או לעגול שלם. לפעמים היא מתפשטת בתמונת רבע העגול או זוית או קטע או קרע מאיזה דבר או איזו תמונה גיאו־מֶטרית. יש אשר הקו נעשה לקוים והקוים מתפרדים, מתחבּרים ומתקשרים ונעשים לתמונות שונות או קטעי־תמונות או למעין צורת אותיות...

יש אשר מצַמץ אני את כח ראִיתי הפנימית לתפוס ולקבוע בזכרוני את התמונות או את האותיות, אבל לרוב, כשחפץ אני להתפסן היטב, הן נגוזות, חולפות...

ואולם יש אשר אינן נגוזות, כי אם מתחברות הן ומתחזקות ומתבהרות ונעשות לעִגול אחד של אור מבהיק נעים מאד ועל העגול כמין ר ש ת של קוי־אור או כמין ר ק מ ה מיוחדה במינה או כמין פרחי־הוד, מעין אותם הפרחים, שמצַיר אותם החֹרף על השמשיות הקפואות...

חפץ אני לחדור ולראות מבעד לעגולים אלה, אבל אין עֲמדה ארוכה לעגולים אלה, כי אם נגוזים הם פתאם, כאשר תשקע פתאם השמש, כאשר יחפוץ הרואה לתכוס את מראה צבעיה בעצם המוֹמנט של סוף השקיעה...

יודע אנכי, שכל אלה הם רֶפלֶקסים פשוטים של עצבי־הראות, אבל יודע אני יחד עם זאת, שבהיות מוחי בלא מחשבה מסוימה, לא אראה מאומה אף בסגרי היטב את עיני לזמן ארוך, ואפילו בשעה שאני שקוע במחשבה מסוימה אינני רואה לפני מאומה, אם המחשבה ההיא היא מחשבה של חולין; ורק אָז אראה קוים ותמונות אלו, בהיותי מתרכז במחשבה עצמית, נפשית־פנימית, ואף גם זה לא בכל עת, כי אם ברגעים מזומנים ומיוחדים בעת עריגת־הלב ושאיפת־הרוח.

ואף גם זאת: בימי ילדותי, בעוד לבי שלם וטהור, הייתי רואה עגולי־אור כאלה לעתים קרובות בעת שהייתי סוגר את עיני בערב. עתה

והוא חפץ לעשות לי רעה. הלא זה איש טוב ושָׁלֵו, חשבתי, ומדוע חפץ הוא לעשות לי רעה? אך יָצָא איש זה מן הפחת והנה לפְנֵי איש צעיר כבן י"ז, בעל פנים שחורים ושערות שחורות, נצב הוא לפני בגִלוּי־ראש וחפץ לִישן אותי בכלורופורם, בכדי לקחת את כל אשר לי, ואנכי מוחה כנגדו, צועק ומקיץ מתוך צעקה. באותה שעה עצמה התחילה גם אשתי לצעוק. ואשאלנה: למה את צועקת? – גנבים... גנבים... גנבים פה...

כמובן, לא היו כל גנבים בבית. אבל מוזר הוא הדבר, שבאותה שעה עצמה שחלמתי אני על גנבים, חלמה גם אשתי על גנבים...

היו בחלומות ההם מעין אזהרה ומעין ראיה מראש, כי הנה באותו יום עצמו, כשלא הייתי בביתי, נסו שני אנשים בדמות עניים מחזרים על הפתחים לעשות רעה לאשתי ולגנוב ולגזול את כל אשר לי, ורק בראותם ובהִוָּכחם, כי לא יחידה היא בבית, השתמטו החוצה...

חלום זה מזכירני חלום אחר מן הימים האחרונים. הנני נמצא באיזה יער עָבות. תועה אני בו. אין מוצא. והנה רואה אני זאב יוצא מאחד המחבואים, אבל הזאב היה פתאם לכלב ואיש נוהג בו. פתאם היה הכלב - לכבש, הכבש – שוב לכלב, הכלב – לשני כלבים ואיזה איש הולך לפניהם. הכלבים מתנפלים עלי ונושכים או לא נושכים, אבל אינם עושים לי רעה...

מעין זה חלמתי גם זה כשנה ויותר. נדמה לי אז, שבאו אלי שנים או שלשה אנשים בעלי פנים מבהילים, כאלו לא מעולם זה הם, כי אם מאיזה שאול תחתית, והתחילו לפתות אותי: בוא נא עמנו. הן לא נעשה לך כל רע. בלכתך עמנו תראה ותשיג דבר, אשר לא השגת עד עתה אף שמץ מנהו...

ואתחנן אליהם לאמר: עודני מלא ח י י ם וחפץ אני לחיות עוד ב ע ו ל ם ה ז ה. לא. לא אלך עמכם. בכלל אין לי עסק עם הענינים וההשגות שלכם...

– אם איננו חפץ ללכת, קרא אחד המבהילים אל משנהו, ירֵה בו...

השני התחיל לירות בי מיני כדורים קטנים של ברזל ואיקץ מתוך בכי...

בליל השבת שעבר חלמתי חלום משמח מאד. נדמה לי, שהנני נמצא בקרב איזה המון רב, כנראה, המון חוגג, והנה קול יוצא מתוך פיות רבים והעיקר, מתוך לבבות רבים: לאחר עבור שלשת ימים... לאחר עבור שלשת ימים יהיה הדבר הזה... דבר גדול יֵעשה לאחר עבור שלשת ימים... ישועה גדולה... שמחה גדולה...

מצוין הוא הדבר בעיקרו, מפני שלא שמעתי אז את הדברים כמו ששומעים באפן רגיל ואף לא מתוך אנעים מסוימים שמעתי אותם, כי אם

עתה, לפעול על מי־שהוא ולעוררו באמת לאמונה ויראת־שמים, לתורה ולעבודה?

בכל מעשיהם, שהם עושים עתה, הם רק מַרבים את הצביעות ואת השקר ולא את היראה ואת האמונה.

ואם יש עתה איש, אשר עינים פקוחות לו לראות את כל המעשה הרע, הנעשה עתה, ולב עֵר לו לאמונה, לאהבה וליראה, היכול יוכל להתחבר עם אלה הקוראים לעצמם „אורטודוקסים"? אוי לו, אם יתחבר עמהם, ואוי לו, אם יתחבר לאחרים!...

ובין כך וכך והאמונה ספה תמה מלבבות ויחד עמה – כמעט כל חיי הנשמה. יש עתה לבבות עֵרים לפוליטיקה, לעניני הכלל, לצרכי הכלל, ללאומיות בכל צורותיה וגלוייה, לכל מיני מעשים חיצונים, אפילו למעשי הדת, עד־כמה שיש בהם משום לאומיות או משום טרַדיציה ואורטודוקסיה, אבל לא לאמונה פנימית, עצמית, לבבית, שרשית, עיקרית, שהיא והנשמה – אחת.

לפעמים לא־רחוקות לבי מֵצר ודואג מאד על אבדן העיקר מלבות בני־ישראל עתה, על אבדן האוצר היותר יקר בחיי האדם בכלל ובחיי בני־ישראל „מאמינים בני מאמינים" בפרט – האמונה. עמה יחד אבד כל מה שקרא בעל „חובת־הלבבות" בשם „חכמת המצפון" או „תורת המצפון". אבדה החמדה הגנוזה, שהיא עיקרם ושרשם של החיים ושבלעדיה – הכל אפס ותהו...

כשאני מרבה להרהר בענין זה, אני בא כמעט תמיד לידי החלטה, שאך היאוש אשם בזה. רואים הם בני־האדם צרות וצרות אין־קץ, רואים הם רע ורע ואין מוצא מן הרע – ומתיאשים. רואים הם בני־ישראל ביחוד, שכָּלו כל הקצים ושכל הישועות הרבות, שלהן הם מקַוים, אינן באות ובמקום הישועות היסורים מתרבים מיום ליום ו„אין לך יום שאין קללתו מרֻבּה מחברו" ו„אין רגע בלי פגע" – ומתיאשים. אבל בעיקר הלא כוף־סוף – אין יאוש. הלא יש „עין רואה ואזן שומעת" וימין חסד ויד חזקה ויש סדר בעולם ויש משפט וצדקה והנהגה אלהית, העומדת מעל לכל השגות אנוש, אבל מושגת היא, אם בלא אמר ודברים, בלבב אנוש („קודשא בריך הוא, אף־על־גב דלית מחשבה תפיסא ביה כלל – ברעותא דלבא אתידע...") בעת שהוא טהור וזך באמת. „העינים רואות רק לפנים" ו„השכל הקטן של האדם" רואה רק את „המעשה הרע הנעשה תחת השמש" – ומזה בא היאוש. אבל לו נתנה רשות לעין לראות את כל הנעשה מבעד לשטחיות כל המפעל ולחדור לתוך־תוכם של כל המעשים והלב היה מתרומם עד לידי גֹבה של השגה אלהית, בודאי היו הכל רואים, שנעשה בעולם מה שהיה צריך להעשות, שיש דין ויש דַין ויש מטרה ויש תעודה לחיים ויש טוב ויש יופי ויש נשגב בעולם, אף כי לא זה הטוב, המושג לעיני בשר, ולא זה היופי ולא זה הנשגב, המושגים לעיני בשר... היאוש של בני־האדם בכלל ושל ישראל בפרט הוא אֵפוא – „יאוש שלא מדעת"...

לישראל, אם יעזבו את האורגניזציה שלהם ויספחו אל האורגניזציה שלכם!...

אבל סוף־סוף אני שואל את נפשי: ואיה היא האורגניזציה האמתית של ישראל? האמנם „אגודת ישראל"? אבל הלא קצר־ראותם וקצר־דעתם של אחדים ממנהיגיהם בצרוף עם מעשיהם הנפתלים של מנהיגיהם האחרים דוחים אותי בהכרח מאגדה זו. אמנם יפה הוא שמה, אבל מעשיה?...

אל אלהי רבי ישראל בעל־שם־טוב! נחני־נא בדרך־אמת. אל תסתר פניך ממני. אל תתנני לתעות בחשך. האירה פניך אלי. הראני אותך ואת נוך. הראני נא את האגודה אשר אתה חפץ בה.

ואם טובה היא זו האגודה, הקוראה לעצמה „אגודת ישראל", למה תראני עמל ואון במעשי מיסדיה ומנהליה, ביחוד בפולין? וכיצד אפשר לה לאגודה זו לעדות רצינך, אם עסוקה היא כל הימים בכל מיני „פוליטיקות" וערמומיות ורדיפות וחרמות ועוזרת היא הרבה מאד, אם במתכון ואם שלא במתכון, להתגברות האסימילציה?...

ז' אייר.

אוי לי! אוי לי! אנה אלכה? אנה אנוסה? אל מי אפנה? אל מי אתחבר? עם מי אלך? הנני איש העומד באמצע החיים החברותיים ואי־אפשר לי, לפי מצבי עתה, להשאר מחוץ לכל מפלגה — והמפלגות של עכשיו הלא כלן זרות לרוחי...

מתחבר אני ל„עממיים" („פאָלקיסטען"), לפי שיש להם יחס חיובי בהיר וברור על־דבר השגת זכיות לאומיות־אזרחיות פה בפולין, אבל האם אלהיהם אלהי ו„עמם" — עמי?

בראש כל האגודות עומדים אנשים לא רק „חפשים בדעות", כי אם חפשים־קיצונים־בפרהסיה. חברי המפלגות גם הם כמוהם. ואנה יבוא איש כמוני, אשר לו אמונה בלב ויחס חיובי גמור אל כל קדשי בני־ישראל? לבי כואב. לבי דואב. ד' יודע את האמת, עד־כמה לבי דוי על חלול השם ועל חלול השבת, שאנו רואים עתה בכל אשר נפנה, אבל היש בכחי לעשות דבר־מה נגד זה?

רואה אני, שאלה הקוראים לעצמם „אורטודוקסים" במעשיהם וריב־מפלגותיהם אינם מוכשרים כלל לעמוד בפרץ ולאמר למחללי השם ומחללי השבת: חדלו! מי ישמע להם ומי יטה להם אזן, אם הם בעצמם מחללים את השם במעשיהם (על הפוליטיקנים שבהם אני מדבר), ואם לא בחלול שבת, הנה בכלל במעשים לא־טובים, בשנאת־חנם, ברדיפות־חנם, בלשון־הרע, רכילות, מסירות, בחניפות ושקרים, ורבים מהם — בספקולציות וגזל עניים ואביונים? הלא יאמר להם: טולו קורה מבין עיניכם! ובכלל: האם מוכשרים הם אנשים אלה, שאין להם כל הבנה בזורה ממהותם של העולם והחיים עתה ואין להם אף מבוא צר וקטן אל לבותיהם של הצעירים

והארץ תִּוָּלֵד מחדש ושמים חדשים יִנָּטוּ עליה –

וקול שירה חדשה יִשָּׁמַע מן השמש, מן הירח, מן הכוכבים, מן השרפים, החיות, האופנים, מן האש, מן הסערה, מן ההר ומן הבקעה, מן המדבר ומן היער, מן הנהר, מן הים, מן העץ, מן הדשא, מן האדם, מן החי –

וכוכב שחר חדש יופיע והאיר פני המזרח. ומן המזרח – אל קצוי ארץ –

ואורו הנשמות כֻּלָּן, צרוף אחר צרוף, זכוך אחר זכוך, ורמו ונשאו וגבהו –

נָבֹל יִבֹּל כל אשר לא־טהור וכל אשר לא־זך. „רוח הטומאה", אשר החריב עולמות ודורות, יעבור –

ונשאו בני־האדם את עיניהם לא אל השלום אשר בחוץ, כי אם אל השלום אשר **בפנים**, אשר ממנו יֵקַר השלום אשר בחוץ –

הכל לפי חֻקי הנצח, לפי חֻקי האלוה, – לפי חֻקי היצירה – „ברישא חשוכא והדר נהורא" –

„ועינו של אדם לא מן הלבן היא רואה, כי אם מן השחור, מתוך החשכה בראתי לך את האורה".

ככה ראה אליהו לראשונה „רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים" ו„אחרי הרוח רעש" ו„אחר הרעש אש" ורק „אחר האש – קול דממה דקה".

ככה ראה גם הצופה במרכבה: רוח סערה, ענן גדול, אש מתלקחת („ג' קלפות הטמאות"), אחרי־כן – **מעין הטוב** („**ונגה** לו סביב" – „קלפת נגה מעורבת טוב ברע") ורק אחרי כל אלה – הקֹדש העליון.

אמש בתפלת הערב אמרתי את הדברים: „וְתַקְּנֵנוּ בעצה טובה מלפניך" בשברון־לב אמתי. אובדי־עצות אנחנו, ואל מי נפנה, אם לא אל מי שלו עצה ותושיה?

כל היום ראיתי את העמל וההבל של ה„אגודות־אגודות" שלנו, ריבותיהן, תוכחותיהן, שנאתן, קנאתן, יגיען לריק ולבהלה. שבעתי צער ויגון וישנתי לעת ערב מתוך כאב־לב ובתפלה כמוסה אל בעל העצות מרחוק...

והנה חלמתי כל הלילה על הציוניות. נדמה לי והנה נמצא אני באיזה בית־עם מלא ציונים מפה לפה. הכל מתנפלים עלי, טוענים, מתוַכחים. היו שם דין־ודברים נמרצים, אבל אינני יכול להעלות במצודת רעיוני כל אשר דברו שם. רק יודע אני, שנשנה עלי עתה חלום אחד, אשר חלמתי בהתחלת החֹרף. גם אָז לא זכרתי דברים ברורים מכל אשר טענתי וטענו אחרים. רק את זאת זכרתי: לאחר תעצומות רבות, טענות ומענות, קנטורים משני הצדדים, נשאתי נאום נלהב, שֶׁסִּיַּמְתִּיו בדברים אלה: אוי, אוי יהיה להם

והשלום מאין יבואז לא מן המריבים והנלחמים עצמם שהם כמים ואש, אלא מן הכח העליון, הרם, הנשגב והנורא, העומד על גביהם ועושה שלום בהכרח. הכח העליון הזה, כשהוא יורד למטה, הוא מתלבש בצורות רבות, שונות ומשונות זו מזו. לפעמים גם הריבולוציות עושות דְבָרו... הרובולוציה ברוסיה – מאתו היא שלוחה.

אבל בשעה שחופרים באר, בא מו־אש הטיט, אחרי־כן – מים דלוחים, אחרי־כן – מים טהורים, עד אשר יֵרָאה המקור. לא בפעם אחת יֵרָאה השלום הגמור בעולם. על־ידי סערות־עֹז, על־ידי יַמים נגרשים, על־ידי רעידות הארץ, על־ידי הרים מריקים אש, על־ידי עמודי אש, על־ידי עמודי ענן בוא יבוא השלום –

והצער הגדול בוא יבוא לראשונה –

כי הנה בוא יבואו, בטרם יופיע השלום הגמור בפועל, כחות עִוְרים, חשכים, אכזָרים, משמידים, מכלים, עוקרים מן השרש, חרב מלאך המות בידם והאִמרָה „מהפכה בשביל מהפכה" בפיהם, כלי אֵל־נקמות, כלי־משחית, והברק – בוק אמת, דמיון של אמת, נֹגה בלבד...

ובשם הצדק העליון והשויון הַמֻחלט יֵעָשו מעשים נוראים, אשר כל מאורעות המלחמה כאין נגדם. בוא יבוא מלחמת־אחים, אשר כמוה לא ראתה השחת, רציחות־קין שאינה כוסקת, וחיי האדם יהיו הפקר יותר מחיי הכלבים –

ובוא יבואו בני־האדם במערות־צורים ובמחִלות־עפר, ומנוס ומפלט לא ימצאו –

ולא מתותחים וכדורי־מות יטָמנו, כי־אם אח מאחיהו, אב מבנו ובן מאביהו, –

מעצמם יברחו, מִצִלָם ינוסו...

רק לרגעים יצאו מחוריהם, בשביל „לדבר" ו„להתוַכח" ולחדש הלכות־רצח ולשוב אל החשך אשר ממנו יצאו –

אין מושל, אין שופט, אין מוכיח, – הכל שָוים, הכל תלְיָנים, כל־אחד תַלין לאחיהו ולעצמו...

הכל נחנקים באויר כבד כעופרת, הממלא את כל הארץ–

ומחשבות יחשבו תמיד רק „לתקן", ובמדה שישאפו „לרקן" ו„לתקן" ישחיתו וישחיתו, קלקלו ויקלקלו, יפסידו ויפסידו עד בלי שֹא –

ורק כאשר ייעפו בני־האדם מכבד כל אלה ה„תקונים" ו„מלחמת־המצוה" –

וכאשר יראו, כי אין קץ לשפך־הדם וכי כָלה הוא עושה עם העולם, או אז ישליכו את תרבותיהם, דבריהם ומחשבות־הרע אשר להם –

או אז תבוא המהפכה, אבל לא ה„מהפכה הסוציאלית", כי־אם מהפכת הרוח. הכל יקיצו לחיים חדשים –

לחיים מלאים שמחה, לחיים מלאים אהבה, לחיים מלאים אשר, שאיפה לשמש, לשמש העליונה, לשמש האלהית–

לעצמו, הטוב מבלי יחס אל הבֵּרור והצרוף. כנהר השוטף מתוך המקור, כך שוטפות כן הטוב שבעולם ושבנפש המחשבות, המניעות את העולמות כלם אל תכליתם העליונה, שוטפים המעשים הנכונים, המפעלים הנשגבים. ה„צדקה" היא אפוא לא בֵּרורו של הטוב מן הרע, כי־אם הדבר שכבר נתברר או שעומד להתברר. ה„משפט" וה„צדקה" הם, אם נדבר לפי מושגי הזמן, כח אֲנָלִיטִי וכח סִנְתֶּטִי בבחינת הטוב. על־ידי האנליזה של ה„משפט" באה ה„צדקה", הסנתיזה של ה„צדקה" נותנת כח ל„משפט" לעשות את שלו. ה„משפט" וה„צדקה" משלימים זה את זה ומתאימים יחד. בבחינה ידועה הם — האמצעים והתכלית. ה„משפט" הוא ה„סור מרע" של כל הנעשה בנפש ושל כל הפרוצס ההיסטורי בעולם; ה„צדקה" — ה„ועשה־טוב". ה„משפט" — כללותם של כל ה„לא־תעשה" שבתורה, ה„צדקה" — כללותן של כל „מצוות־עשה" שבתורה.

אמת, שגם על־ידי המעשים הטובים כשהם לעצמם — ה„צדקה", ה„ועשה־טוב" „מצות עשה" — בא הבֵּרור, אבל זה בא ממילא, מאליו. במקום שבא הטוב, אין מקום לרע. „כהמס דונג מפני אש, כן יאבדו אויביך ה'". אין מְכַוֶּנֶת השמש להתיך את הדונג, כשהשמש מופיעה, הדונג אובד ממילא את ישותו. לא כן הוא ה„משפט". הוא, ה„משפט", בא לשמו ולשמה לשם בֵּרור ולשם הפרדה.

יודעים אנו אפוא, מה היא ה„צדקה" — הטוב — ומה הוא ה„משפט" המבֹרר, ומה הוא ה„שלום" הבא אחר הבֵּרור. „שלום" הוא הכח העליון, המאַחד שני כחות הפכיים שהם למטה הימנו. „עושה שלום במרומיו — מיכאל שר של מים, גבריאל שר של אש, והקדוש ברוך הוא עושה שלום ביניהם". על־ידי־מה מתאחדים הכחות, שהם הפכיים זה בזה מן הקצה אל הקצה? — על־ידי הבטול. כשנראה הדר גאון ה', אזי האש חדלה להיות אש והמים חדלים להיות מים, וההפכים בטלים ממילא. הרי זה, בדרך משל, כאלו שני עבדים מריבים ביניהם בחזקה, אבל כשבא האדון נורא־הוד ורב־חסד כאחד, הריב משתתק ממילא. למה? לפי שעיניהם ולבותיהם של שני העבדים אל יד אדוניהם שיְחָנֵם. היראה העצומה מפני האָדון מבטלת ממילא את הסכסוכים בין המריבים, לכל־הפחות בשעת תגבורת היראה.

כשאני מתבונן לפי רעיונות אלו במעשים הגדולים, הנעשים עתה בעולם, הנני מבין גם את המשפט הנורא, הנעשה עתה, גם מאין יבוא השלום המקֻוֶּה...

מהותו של המשפט, הנעשה עתה בעולם, הוא זה: כל עם ועם צריך לשוב למקומו, להתישב במקומו, לחדול מכל עֵסֶק נחלת זרים, למלא את תפקידו ורק את תפקידו הוא, למלא את תעודתו בעולם ולפַתח את כחות עצמיותו בדרך אמת ועל־פי חֻקֵּי הצדק והיֹשֶׁר העליונים. כל עיקרה של זו המלחמה הנוראה אשר כמוה לא היתה מיום ברא אלהים אדם עלי ארץ לא באה אלא בשביל שיופיע אותו משפט־אמת בעולם.

עתה נתחַוֵר לי, מי היו שני הקדושים היהודים: הצדיק מקאָפּוסט ואחיהו. מי היה האינו־יהודי? לא אדע עד היום...

והנה באחד הימים האחרונים נדמה לי בחזון הבֹקר והנה מעלעל אני באיזה ספר, שבו ענינים מענינים שונים ובהם שורה אחת מעין מראה־מקום: עַיֵן משפט שלום להרב מקאָפּוסט...

פותר אני את הדבר באפן זה: עלי לבקש בספרו של הרב כל המקומות אשר ידבר בהם על ה„משפט" ועל ה„שלום", להסתכל בהם, להתבונן בהם, לראות ולמצא בהם את פשר דבר המלחמה הנוראה וסופה...

עשיתי כדבר הזה. בקשתי ומצאתי. וזה אשר מצאתי.

מאורעות העולם לאור החב"ד.

מה הוא „משפט" ומה היא „צדקה"? – „משפט" הוא – העמדת כל דבר על מכונו, השָבת כל דבר למקום הראוי לו, היַשָרת כל הדברים ותקונם הגבוה. „משפט" הוא הסדר העליון, האלהי. במקום שמופיע אותו הסדר האלהי, שם אין כל מקום לערבוב מין בשאינו מינו. ה„משפט" – מחַלֵק, מפריד, מסיר את הסיגים מן הזהב, מברר את הטוב מן הרע.

ה„משפט" – הוא הבֵרור.

עד שיבוא ה„משפט", הטוב והרע מעורבים יחד; שבא ה„משפט", הטוב תופס את המקום הראוי לו, והרע – את המקום הראוי לו. אין ה„משפט" מבטל את הרע לגמרי. אלא מכניעהו. בזה שהוא מכניע את הרע תחת ממשלת הטוב, הוא נותן לרע את מקומו הראוי לו. הרע נברא בכדי שיהיה כפוף ונכנע אל הטוב, ואולם האדם במעשיו נותן תעצומות לרע, נותן לו היכולת להתרומם על הטוב ולאמר: „אני אמלוך", או אָז מופיע „המשפט" ואומר לו: „אם תתרומם כנשר ואם בין כוכבים תשים קנך – משם אורידך, נאום ד'"...

ה„משפט" מפריד ומבדיל גם בין חלקי הטוב עצמם, מסיר משם את הערבוביה ונותן לכל חלק את המקום הראוי לו. עד שבא ה„משפט", התחומים יונקים אלו מאלו; משבא ה„משפט", כל דבר ודבר מקבל את ההשפעה הראויה לו וכל נשמה ונשמה מקבלת את חיותה מן השֹרש שלה ורק שלה. באֵפוד היו כל שמות שבטי ישראל, אבל בחשֶן היו י"ב אבנים למספר י"ב שבטי ישֹראל, בבחינה זו שכל שבט מקבל השפעה אלהית מיוחדת משֹרש מיוחד, על־כן נקרא רק ה„חשֶן" – „חשֵן המשפט"...

ה„משפט" הוא כללותם של כל ה„לא־תעשה" שבתורה, לפי שענינם של כל ה„לא־תעשה" הוא הבֵרור, הפרדת הטוב מן הרע, גאולת הטוב מִשְבִי הרע.

ומה היא ה„צדקה"? – ה„צדקה" היא עצם עֲשִֹיַת הטוב, הטוב כשהוא

קראו אליו, הלא לבו ובשרו רִנְּנו לאל חי, והוא, אברהם, בעל החסד, בעל האהבה, בודאי שנשמתו עלתה באהבה ובהודיה על כל גדותיה, אבל באותה שעה עצמה היתה כל־כך מלאה פחד מהדר גאון ד׳, רעדה לבשה ופלצות אחזתה, עד שהיה צריך לבוא דבור מיוחד להרגיע את אברם: „אל תירא אברם – אנכי מגן לך״...

הרגשת החסד הגדול מביאה את אבות ישראל דוקא לידי הכנעה והתקטנות. ככה אנו מוצאים אצל יעקב אבינו: „קטֹנתי מכל החסדים והאמת״...

עתה צא וראה, מה בין אבותיהם של ישראל ובין בעלי האקסטזה הנוצרית...

רק המלאך „די מדרוהי עם בשרא לא איתוהי״ יש אשר במסרו לבני־אדם את דבר האלהים איננו אומר: „כה אמר ד׳״, כי אם מדבר הוא כאלו הוא והאלהים – אחד. ככה אנו מוצאים בספור על־דבר העקדה: „ויקרא אליו מלאך ד׳ מן השמים ויאמר אליו: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה, כי עתה ידעתי, כי ירא אלהים אתה״.

רק למלאך נתנה זכות כזו, אבל לא לבן־אדם יהיה מי שיהיה. רק משה היה האחד שעלה לפני מיתו, כמדומני לי, למדרגת ההתכללות הגמורה באלהות, עד שהיה יכול לדבר בסגנון של אחדות הצורה ויוצרה...

על־כן נאמר במשה לפני מותו: „ויצו את יהושע בן־נון ויאמר: חזק ואמץ, כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי ואנכי אהיה עמך״. מי הוא אותו ה„אנכי״? הלא משה הוא המצוה ליהושע! ומי הוא זה אותו ה„אנכי״, אשר יהיה עם יהושע אחרי מות משה? אבל משה, ה„דעת של כל ישראל״, „בעלה דמטרוניתא״, היה אָז, בהפרדו מן העולם הזה, כל־כך חי ודבק ומתאחד באלהים, עד שהיה יכול להגיד כמו מלאך – „ואנכי אהיה עמך״...

ג.

„ועברתי בארץ מצרים״ – אני ולא מלאך; „והכיתי כל בכור״ – אני ולא שרף; „ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים״ – אני ולא השליח. אני ד׳ – אני הוא ולא אחר״.

הוצרך הקדוש ברוך הוא – אומרים בעלי הסוד – לעבור במצרים בכבודו ובעצמו, כי כל־כך גדל שם החשך וגברה הקלפה, עד שלא היה כח בשום מלאך או שרף להתגבר על הקלפה ההיא. לכן הופיע הקדוש־ברוך־הוא באורו הרב והנורא פתאם על שרש נשמות ישראל, כדי להוציא את הנשמות ההן מתחת יד הטומאה החזקה. בכל הישועות שנעשו לזה לישראל התרבה כח הקדושה על כח הקלפה מעט מעט, בהדרגה אחר הדרגה, עד אשר התגבר כח הקדושה לגמרי, אבל ביציאת מצרים האירה האורה פתאם שלא כסדר הדרגות מנטה למעלה, כי אילו נתעכבו שם

ויאמינו בד' ובמשה עבדו. אָז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת..."
היראה, האמונה והשירה באות אז כאחת...

„הוד והדר לפניו, עֹז וחדוה במקומו". במקום שהאלהים מופיע בין בחסד ובין במשפט – הלָאָה כל הכעור והנוול שבזויינו! הלָאָה כל השפלות והעבדות! הלאה כל העצלות והעבדות!

במקום שהאלהים מופיע – נשברות קריות־תהו, נופלות חומות־בָּבֶל, שוקעות ערי־חטא. הָרי־אפל נעלָמים, הבריחים נגדָעים. בתי הכלא נפתחים...

ב.

אברהם אמר: „אנכי עפר ואפר". משה אמר: „ונחנו מה". זה סותר בהחלט לאותו מצב הרוח של בעלי האֶקסטַזה הקצונית (ביחוד בין הנוצרים), שבדבקותם הם מְדַמִּים את עצמם כל־כך מתאחדים באלהים, עד שהם והאלהים – אחד. באמת צריך הנברא לזכור תמיד, שהוא רק נברא, אין, אפס.

„במקום גילה, שם תהא רעדה", במקום הדבקות היותר גדולה וההתאחדות היותר עצומה צריכה להיות גם יראה עצומה, נסיגה לאחור. גם באותה שעה עצמה, שהנפש מגיעה בהתלהבותה עד לידי התכללות באור אין־סוף, היא צריכה לזכור את אפסותה המוחלטת כשהיא לעצמה, ואותה הזכירה מביאה לידי אמתת השפלות, ואז, כשמתאחדות באמת „השפלות והשמחה", אזי האדם מרגיש קרבת אלהים. במקום ה„רצוא" צריך להיות גם ה„שוב". יותר נכון: ה„רצוא" וה„שוב" צריכים להיות ברגע אחד. „ואם רץ לבך – שוב לאחד". באיתו רגע עצמו של ההתכללות צריך האדם לא רק לחשוב, כי־אם גם להרגיש בעמקי המעמקים של נשמתו: „מי אנכי, בריה שפלה מעוטה בדעת, לפני תמים־דעים..."

אף כי מעלת האהבה גדולה לאין־קץ, בכל־זאת הסימן האמתי לקרבת־אלהים אמתית היא דוקא – היראה הגדולה. לפיכך, כשראו בני־ישראל „את היד הגדולה אשר עשה ד' במצרים", כש„ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל", אף־על־פי שבודאי הרגישו אז את האהבה היותר עצומה, שהרי עין בעין ראו את ישועת ד', את הגאולה הגדולה וחֵרות־העולם, בכל־זאת לא נאמר: „ויאהבו העם את ד'", כי אם „וייראו העם את ד'". ככה נאמר אצל יעקב, כשראה „סֻלם מֻצב ארצה וראשו מגיע השמימה" ושמע את הדבור הנשגב „והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך" –: „מה־נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים"... במקום האהבה, הגילה וההודָיָה – באה היראה הגדולה. כשכבש אברהם את ארבעת המלכים וראה עד־כמה האלהים קרוב לו בכל

א) הִדָּבֵק במדת החסד עד הקצה האחרון, סלח ומחל לכל המקללים אותך, אולי ישא ה׳ לפשעך.

ב) „צדק צדק תרדוף״. צדק לעצמך, צדק לבני־ביתך, צדק לבריות, דבקות בצדק העליון (צדק־שלום־יסוד).

ג) הֱיֵה תמיד בשמחה (כמובן, שמחה פנימית, שוקטה, נוחה, ולא הוללות בשום־אפן), כי העצבות מביאה לכל מיני מעשים רעים והרהורים רעים.

ד) התנהג בעניני הגוף גם־כן על־פי סדר קבוע, כי הערבוב והבלבול מזיקים מאד גם לגוף גם לנפש.

ה) „רבים מכאבים לרשע, ובוטח בד׳ חסד יסובבנו״. אל תפחד ואל תרהה, בטח בד׳, ואם חטאת לו — שוב! אל תתמהמה!

ו) אל תחשוב, כי אין מקבלים אותך בתשובה, לפי שהרבית לחטא,— אין לך דבר העומד בפני התשובה. בכל עת ועת אפשר לחתור חתירה מתחת כסא־הכבוד, אם שָׁבים באמת ובלב תמים.

ז) „ואתה, בן־אדם, תרחם על נשמתך, המתקימת לעד, להביאה אל תענוג מופלא, אשר לא ־אתה עין, ולא יביאוך רוב תאוותיך לחטא ותהיה נדחה מאור אל חשך. חמול על עצמך וחוס על נפשך ואל תחלל הוד נשמתך בהבלי התענוגים״ (ארחות צדיקים).

ח) עיקר העיק־ים: סגור פיך (בלתי אם לדברים קדושים, לדברי מדע ולמוד נחוצים, לשיחת רֵעים ואורחים בקצור היותר נמרץ); סגור עיניך (בלתי אם לתפארת שבקדושה); רַכֵּז מחשבותיך (שתחשוב בכל עת ועת רק על אותו הדבר שאתה עושה, ובשעה שאתה חושב על איזה דבר אל תפזר מחשבותיך לענינים אחרים); חשוב רק מחשבות קדושות, טהורות, טובות, משמחות. קַדש עצמך כֻּלך לשמים. היה עבד למקום ובן למקום. אל תהיה כעבד העושה את עבודתו רק בעת קבועה, כי־אם בכל רגע ורגע אתה עבד ובן למקום.

זמורות.

א.

„עבדו את ד׳ בשמחה, באו לפניו ברננה״. אית אתר דלא אתפתח א״א בנגונא. השמחה משברת כל המחיצות. כשהמחיצות נשברות, רואים והנה הכל — אין. יש רק ד׳. כשהאלהים עושה משפט, כשהכל רואים את יד ד׳ — העולם ומלאו מתמלא שמחה. „ישמחו השמים ותגל הארץ, ירעם הים ומלאו... לפני ד׳, כי בא לשפוט את הארץ״. כשנעשה דין במצרים — „וירא העם את היד הגדולה אשר עשה ד׳ במצרים וייראו העם את ד׳

אזכור מאורע אחד, שקרה לי בחורף שעבר והחרידני מאד. אנכי לא אדע עד־מה מן המראות ה„אַסְטְרַלִיים״, שעליהם מדברים בעלי־המסתורין שאינם מבני־ישראל. מה שאני רואה לפעמים – אפשר, שטעות הוא, אפשר, שחזון־שוא הוא, אבל בא הוא תמיד בציורי קדושה. רואה אני בחלום אנשים טהורים, צדיקים, ספרים, צרופי שמות וכו׳. אינני צריך ללעגם ולספקנותם של אחרים. גם אני בעצמי רבה בי הספקנות, ולפעמים – גם הלעג. אבל לי, שראיתי והרגשתי את החזיונות ההם, אי־אפשר לי, בכל ספקנותי, לכחש, כי יש בחזיונותי, ביחד עם הערבוב החלומי (לפי „שאין חלום בלא דברים בטלים״), גם הרבה מן האמת הטהורה. ואולם אָז, באותה פעם, שעליה אני מדבר עתה, נרדמתי ואחזה חזיון אַסְטְרַלִי ממש, חזיון שלא מסטרא דקדושה.

נרדמתי אך לרגע נשען על כף־ידי וארא לפנַי חתול אדום, חתול של אש, בריה, שכמוה לא ראיתי בימי חיי. הבריה רחפה לנגד עיני ורעדה אחזתני. הקיצותי בבהלה. נחליתי אז, אבל בחסדי ד׳ הגדולים עלי נצלתי מכל רע.

יהי שם ד׳ מבורך!

במה אודה לד׳ על כל החסד, אשר הוא עושה עמדי, החוטא האמלל, במה אודה לו על האור והאמת שלו, שהוא שולח לי, והם ינחוני ויוציאוני מעמקי הקלפּוֹת, מעמקי המחשכים, לטבול בים הטהרה ולהתחמם כנגד האש הקדושה?!

לא בצדקתי, כי אם בצדקתך, האלהים. לא במעשַׂי הטובים, כי אם בחסדך, חסד־חנם מאוצר של מתנת־חנם... צערו של המורה א. פ. ג., שאשתו אֻסרה וילדיו לֻקחו מאתו והוא בעצמו רעב וצמא בין לדבר ד׳ ובין ללחם ומים ומגיע הוא ביסוריו עד לידי יסורי איוב, נגע כל־כך אל לבי, עד שפעם אחת בבוֹא אלַי אשתי, שהיתה בביתו להביא לו איזו עזרה, שהשיג על־ידי, וספרה לי מבדידותו, מצערו ועינוייו הרבים, קבצתי את כל נקודות־נפשי אל תפלה אחת קצרה, שהתפללתי: אנא ד׳ אלהי, תצא נא האשה ג. מבית־אסוריה עד ימי הפסח הבאים...

כשני ימים לפני הפסח בא לביתי המורה הנזכר ובשר לי: אתמול יצאה אשתי לחֵרוּת...

ד׳ שומע לקול אביונים. „קרוב ד׳ לנשברי־לב ואת דכאי־רוח יושיע״...

ר״ח אייר.

בר״ח שבט רָשַׁמתי לעצמי אזהרות־חיים. עתה אני רושם עוד אזהרות לעצמי או תוספות־אזהרות:

לאחר דורות רחוקים או גם קרובים, אשר יקבלו את כל זה האשר ואת כל זו ההרמוניה כדבר המגיע להם ממילא, מבלי הזכר כלל את מיליוני־מיליוני הקרבנות, שהקריבו הדורות הקודמים בשביל האשר והענג שלהם, ואם גם הזכר יזכירו את הדורות הראשונים מתוך שמחה ומתוך חדוה – מה בכך? הבזה ישלמו כל הדורות, שענו וסבלו? הבזה יכפר הדם הנשפך? הבזה יסלקו היסורים האיומים של דורי־דורות?!

שאלה ישנה היא זו, שאלה של איון קרמזוב, אבל עוד לא באה עליה התשובה הנכונה.

בכניסת הימים האחרונים של פסח, בין־הערבים, ישבתי על־יד שלחני בביתי. הייתי עיף ויגע וארדם. נרדמתי נשען על כף־ידי. ישנתי ואיקץ, ואומר לבני היושבים על־ידי: דעו לכם, כי האנגלים כבשו בימים אלו עירות בארץ־ישראל. אינני זוכר, אם ראיתי איזה דבר בשנתי או כי הגד הגד לי, אבל ידעתי ברור, שכן הוא. נוטה הנני לחשוב, שחלום־אמת היה, לפי שהיה ברור ומוחלט מאד.

זכור אזכור לרגלי זה מאורע אחר קרוב לו: ישנתי פעם אחת בשבת בצהרים ואיקץ בידיעה ברורה ומבוררה: מעשים גדולים ונוראים יעשו על־יד פינסק. הפרונט הרוסי היה אז גדול מאד והאשכנזים היו כל־כך רחוקים מפינסק, עד כי לא עלה על לב איש, שהאשכנזים יתקרבו לעיר ההיא. אנכי מצדי לא חשבתי כלל בשבועות אלה על־דבר פינסק ואף לא הרהרתי בעיר ההיא. ופתאם – הנה פינסק...

וידעתי אז ידיעה ברורה, שהחיל האשכנזי יתפשט בפינסק. ואמנם כן היה: עברו ירחים אחדים והחיל האשכנזי בהיותו הולך וכובש כבש גם את פינסק והמלחמה חזקה מאד על־יד העיר ההיא.

ואף גם חרבן גדול נעשה בעיר ההיא ואלפי יושבים נעים ונדים בכל קצוי ארץ והם רעבים, ערומים ויחפים. הרכים והענוגים בהם עובדים עבודת־פרך, עשירים ונדיבים – באו עד ככר לחם. כלה ד׳ כל חמתו בעיר ההיא ויושביה. מי יודע על־מה ולמה? הן לא גרועים הם יושבי פינסק מכל בני־ישראל!

אבל „מי תכן רוח ד׳״. „צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה״. הוי, התהום הנורא, הבולע מיליוני־מיליוני אדם! האמנם לא יאטר התהום ההוא את פיהו? ומתי, הוי אבי, אבי, מתי? מתי?

בזה הרגע, שאני כותב דברים אלה, אני שומע קול קורא מעמקי־נפשי: בימים הראשונים לחודש תמוז הבא יבוא איזה שנוי.

אהכה.

ומדי דברי במה שאני רואה לפעמים בהרדמי ביום נשען על כף־ידי,

לאחר שני ירחים היתה תבוסתו של החיל הרוסי בגליציה שלמה, ועתה לאחרי עבור שתי שנים נפלה הממשלה הרעה, שהיא אך היא המיטה את כל הצרות הנוראות על היהודים.

אבל קללתו של הרב חדרה לעמק עוד יותר גדול. לא רק על הממשלה לבד שפך חמתו... ה„תוכחה"–חרבן היא...

אסרו חג הפסח.

בימי הפסח שעבר היו התנגשויות עצומות בין שני הצדדים הנלחמים, שכמותן לא היו כבר, ויחד עם זה התחזקה האגיטציה לטובת השלום ברוסיה, עד שלא רק המועצה של הפועלים ואנשי־הצבא דורשים שלום, כי אם גם המועצה של הסוחרים הגדולים (שעליהם נשענת ביחוד הממשלה הנוכחית) ברוסיה דורשת שלום בהחלט –

ו„לשלום מר לי מר" –

יחד עם אלה החזיונות המשמחים ברוסיה הופיע גם החזיון האיום והנורא, שלבי נבא לי מראש – חזון הפוגרומים. כפי שמספרים העתונים, היו פרעות ביהודים בערי־הנגב, ולפי מה שמספרים, נהרגו בחרסון לבדה כשתי מאות וחמשים יהודים.

כבר קהו החושים ואוי אוי לנו, ששומעים אנחנו עתה שמועות כאלה בלא אותה ההתרגזות ובלא אותה ההתמרמרות שבשנות השלום. הלא העולם כלו טובע עתה בדם ובדמעות, – עוד נטפי דם, עוד נטפי דמע, – הכל הולך אל מקום אחד.

והסוף? אם גם תזרח השמש, ואם גם יופיע האור, אבל הדם הנקי במה יכֻפר?

סוף־סוף, מה להם לרבי־רבבות הקרבנות הנקיים ולצדק ולשלום אשר יופיע אחר מותם –

„ואם אחרי הכחדי מתחת רקיע
הצדק יופיע,
ימֻגר נא כסאו לעד!..."*

אמת, שהצדק האלהי שונה הוא לגמרי ובהחלט מן הצדק שלנו והאלהים בצדקו מעביר דורות ומקריב דורות בשביל אָשרם, טובתם, עליָתם ואורם של הדורות הבאים, אבל לבנו, לב אדם, גם הוא דורש את שלו. יש לו הצדק שלו ויש לו התביעות שלו. הצדק שלנו, בני־האדם, הלא עומד הוא וטוען בכל תקף: הדם הזה של מיליוני בני־אדם, ביניהם ילדים וקטנים, למה ובשביל־מה הוא נשפך?

„בשביל ההרמוניה הכללית, בשביל האשר שלעתיד לבוא".

אבל מה להם, לכל אלה הנהרגים, הנהנקים והנטבחים בעצם ימי עלומיהם, בטל ילדותם ותומתם, בעוד אשר כל עורק ועורק בהם דרש חיים, חיים, חיים פרטיים, אישיים, עצמיים – ולהרמוניה, אשר תופיע

הכתוב הוא מפרש ואומר: כשבני ישראל עושים רצונו של הקדוש־ברוך־הוא, אז הוא מחויב לגאלם, שהרי עושים הם את הדבר שלו, אבל כשאינם עושים את רצונו, איננו מחויב כלל וכלל להצילם...

בבהירות מיוחדה הטעים את הדברים האלה. על־כן אני זוכר את הדברים כפי שקלטה אותם אָזְנִי הפנימית מלה במלה: „אַז די יודען טהוען זיין זאַך, איז ער זיי מחויב צו העלפען; אַז זיי טהוען אָבער ניט זיין זאַך, איז ער זיי גאָר ניט מחויב צו העלפען...“

ובא אחרי־כן הבאור לזה: כשאין ישראל עושים את הדבר, שלמענו נוצרו, הרי הם עם ככל העמים, ומאחר שחלשים הם מכל העמים בטבע — גורלם יגון ואנחה...

אבל לאחר שדבר את הדברים האלה עבר רוגזו מישראל על העם האוכל אותם והרוגז היה לכעס, והכעס — לקללה נמרצה. הוא דבר דברים רבים חטופים ובהולים, ותכן כלם — קללה אחר קללה, קללה רעה מחברתה. קורא הוא את ה„תוכחה“ כלה ומהפכה על ראשי הרוצחים והשודדים את היהודים...

את עצמי ראיתי אָז עומד לא בבית־המדרש עצמו, כי־אם ב„חדר השני“. את הרב ראיתי מבעד הדלת הפתוחה, אבל את הדברים שמעתי מאחרי הכותל. נדמה לי, והנה מי־שהוא מעיר את אזן הרב: „הנה שומעים מאחרי הכותל“...“ והרב משיב בקפידה: „ואם שומעים מאחרי הכותל — מה איכפת לי? („און אַז מען הערט הינטער דער וואַנד — וואָס אַרט עס מיך?“)...

הקיצותי ואשתומם. מעולם לא ראיתי את הרב הנזכר ומעולם לא הרהרתי בו, ואף את ספריו לא ראיתי מימי. לפי שרש נשמתי אני מהרהר כפעם־בפעם על הבעש"ט, על רבי נחמן מברסלב, על הרב מלאדי, על ראשים אחרים של החסידות, אבל על הנצי"ב ז"ל לא היה לי עד אָז שום מגע־נפש. נזכרתי, שהרב חבר שו"ת („משיב דבר“) ופֵרוש על השאלתות („העמק שאלה“) ופֵרוש על התורה („העמק דבר“), אבל מימי לא ראיתי אף שורה אחת מכל אלה הספרים. שערתי, שאלה הדברים, שקלטה אָזני בחלום, הם הם מפרושו של הרב על „בחקתי“, ואחל לבקש את ה„העמק דבר“.

לאחר עמל רב (הספר הזה לא נמצא אז בבית אוצר־הספרים שעל־יד ביהכ"נ לנאורים בוַרשה, ובכלל הוא נמצא רק אצל בעלי־בתים יחידים שהיו תלמידי וָלוז'ין לפנים) השגתיו מיד איש אחד, ומה גדלה השתוממותי בראותי ב„העמק דבר“ בפסוק הנזכר („ואשבור מוטות עֻלכם ואולך אתכם קוממיות“) את הרעיון הזה עצמו, ששמעתי מפי הרב בחלומי...

הסגנון שם אחר הוא, אבל התֹכן — מאותו שזכרתי. ועוד פעם אני שונה על דברי: עד היום ההוא לא ראיתי אף שורה אחת ב„העמק דבר“.

והנה גם הפשר האחרון:

התליות, והוא כמשיב לי: „האמינה לי. אני לא אדע אך מה מכל אלה הדברים"...

מדי דברי ב„מלך", זכור אזכור מלך אחר, אשר גם אותו ראיתי בחזון בימי המלחמה הראשונים. את המלך ההוא – וילהלם – ראיתי לבוש בגדי מלכות ועוטה הוד. לא דברתי עמו, לא נגשתי, כי יָרֵאתי. עיני חזו אותו מרחוק ומן המרחק ההוא כמו צופה ומביט הייתי לתוך לבו, מחכה ומצפה לסופה של המלחמה. יחד עם זה נדמה לי, שרואה אני את הד"ר קנטור, היושב בריגה, והוא נעשה למיניסטרו של וילהלם...

מי יודע נַפְתּוּליהם של החלומות? –

האשכנזים לכדו את החבל הבַּלטי ופשטו קרוב לריגה, והד"ר קנטור– אחד הטובים והמובחרים בנו – מת...

בראותי את קִצה הנורא של ממשלת רוסיה, זכור אזכור חלום מופלא אחד, שראיתי בשנה הראשונה של המלחמה. הדבר היה כחודש ימים לפני חג הפסח תרע"ה. אכזריותם של הרוסים ונקמתם ביהודים גדלו אָז לאין־שעור. משעה לשעה באו שמועות המקפיאות את הדם. גרושים כמעט מכל ערי פולין. גולים, נודדים, רעבים, קופאים בקור. המון נודד לערים הגדולות, ילדים וחלשים מתים בדרך. הבאים – לָנים ברחוב. עלילות בלי מספר. יהודים נטבחים ככבשים. נתלים בעד העירובין, שהם עושים. פוגרום אחד גדול ונורא תוקף את כל ארץ פולין. אין מנוס ואין מפלט. גם על ורשה רחפה סכנת הפוגרום.

הועלו על הטבח קדושים וטהורים; נהרג רב זקן צדיק וישר; רבנים רבים לְקחו שבי וְענו בענויים. הלכתי אז כל הימים כמשֻגע. לא דברתי דבר, כי גדל מאד הכאב. אך רעיון אחד מלא את לבבי: הכלה אתה עושה לשארית ישראל?

והנה בעודני שוכב באחד הבקרים והוגה את מחשבתי הנוגה, וארדם וארא בחלומי רב אחד זקן יושב מסביב לשלחן, העומד בבית־מדרש. מסביב לשלחן יושבים יהודים ומקשיבים לפרשת החומש, שהוא, הרב הזקן, קורא לפניהם ומבאר. פני הרב ומצחו מלאים קמטים וכלו מביע צער, אשר לא יתואר בדברים, ורוגז רַבּני. נדמָה לי, שיודע אני, מי הוא הרב, והוא: רבי נפתלי צבי יהודה – זכר צדיק לברכה – ראש הישיבה בוָלוֹז'ין. מימי לא ראיתי את הרב ההוא, ובכל־זאת ידעתי בברור, שאַך הנצי"ב הוא המגיד את החומש, הוא ולא אחר...

ואשמע והנה קורא הוא בפרשת „בחקותי" ועומד הוא בפסוק האחרון, שבו מסתַימות הברכות ומתחילות הקללות. את הפסוק הוא קורא באיזה נוסח, השונה מן הנוסח השגור בפינו, בני־אדם חיים, ואחר שהוא גומר את

עם זה, גם ה ר ג ש ו ת ד ת י ו ת ע צ ו מ ו ת. בחשך בא ובחשך תעה · ולא נמצא איש, אשר יראה לו את הדרך הישרה והטובה, ויבחר בדרך זמה ובארחות עקלקלות. נראה, שהיה ג א ־ ל ב מ א ד עם כל הענוה החיצונית שלו, ולא הטה אזנו למוסרם ולמודם של אנשים ישרים. את כל אלה ה„קדושים" וה„חכמים", אשר סבוהו, בטל בלבו, בדעתו, כי נעלה הוא עליהם לאין־קץ בכחותיו ובאמץ־לבו. לו נמצא לו איש כקדוש זוסימא (ב„אחים קרמזוב" לדוסטויבסקי), איש בעל כשרון גדול, בעל דעת גדולה, כח־לב גדול וחפץ נמרץ ל ה י ט י ב, אפשר, שהיה מטה את רספוטין לטוב. אבל חזיונם של אנשים כאלה לא נפרץ הוא אפילו בין האסקטים היותר גדולים. נשארים אפוא רק ה„בינונים", אנשים שכונתם רצויה ודעתם קצרה, חפצם טוב, אבל חלש. כל אלה לא יכלו להשפיע על כח איתן כרספוטין ולהטותו לטוב. רספוטין גדל אפוא פרע. בכחו הרוחני הגדול היה מעוז ומחסה למלך רוסיה, בנטעו בלבו את האמונה החזקה, כי כל־עוד הוא, רספוטין, חי, – יכון הוא, ניקולי, ומלכותו. האמונה החזקה הזאת אמצה תמיד את לב ניקולי, כי על־כן לא שם לב לכל הדרישות הצודקות של עמו. בטוח היה, שהצדק אתו, מאחר ש ה א ל ה י ם, אשר רספוטין הוא נביאו, עמו...

ככה חיו שני האנשים האמללים האלה, ניקולי ורספוטין, בטעות גדולה ונוראה, שהמיטה שואת־המות המשונה על האחד וירידה מן הכסא, שפלות ובזיון וענויי־נפש מאין כמוהם – על השני...

ולניקולי – יש אשר לבי ינוד לו. יש אשר רחם ארחמנו. נדמה לי, שהוא מצד עצמו ולפי ע צ ם ת ו ל ד ת ו לא היה אדם רע כלל. כמדומה לי, שאך החנוך הרע והסביבה הרעה והחונפים הרבים עשוהו לגורם של הרע. חושב אנכי עוד, שהוא אחד מאלה, שיכולים להתאונן: „אבותינו חטאו ואינם, ואנחנו עונותיהם סבלנו". ניקולי סובל לא רק בשביל חטאו הוא, כי־אם גם, ובעיקר, בשביל חטאיהם של אבותיו וחטאיהם של כל הסובבים אותו.

אינני יכול להוכיח בעובדות את צדקת משפטי על ניקולי, אבל מ ר ג י ש אני, שניקולי הוא ב ע י ק ר ו ו ת ו ל ד ת ו – א מ ל ל ולא חוטא. מתאים להרגשתי זאת הוא חלום אחד, אשר חלמתי באחד הבקרים שבחצי השנה הראשונה של המלחמה. ראיתי והנה לפני חדר בלא שטח. באיזה עמק עומד איש משונה, ובחיקו – ילד. מסתכל אני באיש ההוא, והנה הוא – המלך ניקולי. יפיו של ילד־חיקו לא אוכל הביע. עינים שחורות, חכמה רבה, מרץ וטוב־לב. הילד משך את לבבי אליו בחבלי־קסם. ראיתי את המלך ניקולי – והנה פניו מפיקים צער גדול וכאב פנימי. שפכתי לפניו את כל מרי־רוחי, הרביתי לספר לו על כל העינויים, שמענים את היהודים, ודמם הנקי הנשפך בראש כל חוצות, על הפוגרומים, על השחיטות ועל

מבקיעים הם את הערפל העבה ואת אֲדֵי־הדם. מלחמת ההויה וההפסד, מלחמת החיים והמות –
והלב בוחר בחיים...

כל הנעשה עתה ברוסיה מפליא מאד. הכל כמו במחזה־קסם. ממשלת־הזדון, ששרשיה היו, לפי מה שחשבו הכל, כל־כך עצומים, נעקרה ממקומה. כנראה, נפלה ולא תוסיף קום. בא הקץ לממשלת־דמים זו, אשר ממשלת נירון וקליגולה, אספסינוס וטיטוס אך כשחוק־ילדים נגדה. נפלה ממשלה זו, שכֻּלה מגאָלה היא בדמי רבבות אנשים נקיים, וביחוד – בדמי היהודים. נפלה ממשלה זו של גזל־משפט ועוות־משפט, מִקח־שוחד ורדיפת־שלמונים, עשק וחמס, שוד ורצח ופוגרומים אין־קץ. נפלה ממשלה זו, שהרבתה לחטא ולפשוע מכל הממשלות שעל־פני האדמה בעבר ובהוה.

פתאם הופיע אלהי המשפט בחרבו הגדולה והקשה ויכ־יע ממשלת־הרצח וישברנה וימגרנה ויעקרנה. בא אלהי־הנקמות, שהוא גם אבי־היתומים ודַין־האלמנות, אבי כל העשוקים והשדודים, ויקֹם נקמת דמי בניו ובנותיו השפוכים, דמי היהודים האמללים, דמי כל הנטבחים והנחנקים והנטבעים והמתים באשמנים, דמי הנשים המעֻנות, דמי הילדים הקרועים לקרעים.

המספקת היא נקמה זו?

עוד יד האלהים נטויה על רוצחי־עולם אלה, שעטרת־מושלים לא היתה הולמת אותם כלל וכלל.

ההופעה הראשונה של אל־נקמות והבשורה הראשונה של מהככת רוסיה היתה בודאי – המיתה המשונה של רַספוטין.

אויביו המיתו אותו ככלב ובזה שברו מָגן־עוזה של ממשלת־הזדון...

מי ומה היה רספוטין?

זה היה בודאי אדם נפלא, אדם בעל כחות רוחניים גדולים ועצומים מאד. רק על־ידי־זה אפשר להבין את כחו הגדול והשפעתו הגדולה על מלך רוסיה ועל המלכה הרוסית ועל כל קרוביהם ועל הרבה מן השרים הגדולים בפטרבורג. אדם לא־מלומד, יותר נכון, – בור גמור, אדם שלא ידע לכתוב אף מלים אחדות בלי שגיאות גסות, „מוזשיק" פשוט שבפשוטים מערבות סיביר, היה פתאם לכח כביר, החותך גורלָם של עמים וממלכות. בודאי יש דברים בגו. לו היתה החוצפה הגדולה של אנשים יוצאים מן הכלל. הוא היה מלא ערמה ומרמה, זמה ומזמה. הוא הכניע את הכל, ביחוד את הנשים, בפראות־טבעיותו, חוצפתו־גסותו, תבליתו־טומאתו. כל־זה אמת הוא. אבל כלום מעטים הם ברוסיה אנשים בעלי תאוה גדולה, חוצפה וערמה גדולה? ומדוע היה אך הוא למושל בלבבות אבירי־עולם? בודאי מפני שהיו לו גם כחות רוחניים חיוביים גדולים, חושים נסתרים, חפץ ורצון כביר, אלא שהטה את כל אלה הכחות לא לצד הטוב, כי־אם לצד הרע. הוא היה מלא עוונות ופשעים, אבל אי־אפשר לכחד, שהיו לו, יחד

לי, שהוא, הרבי מגור, הוא באמת „משה" של הדור הזה? מה הם הדברים הטובים המיוחדים שעשה ובמה מתגלה רוח־הקדש שלו? –

ככה הרביתי לטעון נגד המאליהים את הרבי מגור. אני–בשלי, הם – בשלהם. הקיצותי ועדַין לא עמדתי על עמקה של הלכה זו...

גם חזון העפיפה נשנה עלי היום בבקר ויחד עם זה – רמז לאדמו"ר אחר, הרחוק גם בזמן גם ברוח מן הרבי מגור. בחלומי והנה קורא אני באיזה ספר דברים נפלאים ומוזרים, ונדמה לי, שהדברים נכתבו מימים קדמונים, ואָז, באותם הימים הקדמונים, נבאו על הרעיון המשיחי ביחד עם משפחת שלמה, – או סַלְמָן, – ובא הבאור אחר־כך – זלמן. האמנם משפחתו של הרב מלאדי?

לבי מרתת. מפחד אני מן הכתוב: ואמרתם זבח פסח הוא לד׳, שעלה לי בדמדומי אחד הבקרים לפני שבועות אחדים. מי יודע, אם לא יהיה שפך־דם גדול והתנגשות עצומה בין שני הצדדים הנלחמים בימי הפסח הבאים? ומי יודע את אשר יקרה למיליוני אחינו יושבי רוסיה?

מי יודע, אם לא תתפרץ הקונטר־ריבולוציה בימי הפסח הבאים ותחול על ראש עמנו האמלל?

הוי, מי יודע?

„פסח" הוא בשורת־השלום, וגם כל נימי לבנו ישמיעו: שלום, שלום. אבל המאורעות מכזיבים את השלום. ומי יודע, אם „זבח־פסח" הבא יהיה זבח־שלמים?

יום ד׳ דחוהמ"פ.

בימי פסח אלו היה נצחון של האשכנזים על־יד הסטוכוד וגם נסיגה־לאחור עצומה שלהם בצרפת. בשני המקומות היה הרג רב ושפך־דם גדול. הוי! מתי יבוא הקץ לכל זה המחזה הנורא? מתי יבוא הקץ לשד ושבר זה, המהפך את האנושיות כלה לגלי־פגרים ולגלי־קברים?...

אבל היה גם זבח־שלמים בפסח הזה. כי הנה בשבוע הזה היתה מניפסטציה של שמונים אלף איש בפטרבורג, שדרשה שלום ורק שלום. מקסים גורקי נסע לחוץ־לארץ בשביל לתַוך ולפשר בין המפלגות הסוציא־ליסטיות השונות במדינות השונות בנוגע לדרישת השלום. הועד של הפועלים בפטרבורג החליט לדרוש שלום במפגיע ומחה בדברים עזים ונמרצים מאד נגד הממשלה הזמנית בפטרבורג, המעכבת בעד השלום.

הנה כי כן – „ואמרתם זבח פסח הוא לד׳".

מצד אחד אנושיות מתבוססת בדמיה, ומצד אחר – קוי־אור, שסוף־סוף

בורא, מעשים כבירים, אשר לא נעשו עד הנה, מלחמות ומהפכות, אשר לא היו כמוהן. והלא רואים אתם, כי ממשלת־הזדון עוברת מעט מעט מן הארץ וממשלת־הצדק מתעתדת לבוא. הנה הולכת היא וקרֵבה מיום ליום. ואתם, בית־יעקב, מה אתם עושים? – רָדף אחרי תֹהו, שקֹע בהבל, הֲערֵם ושַקר, בַקש תאוה, בַקש כסף וכבוד. ואף הטובים שבכם, מה הם עושים? – מחלוקת בשביל דברים של מה־בכך, ריב־מפלגות, ריב־לשונות, השתקעות בקטנות, פרוגרמות צרות, פוליטיקה של לא־כלום, ענינים יגעים ונפתלים, מפח־לב ודאבון־נפש, שנאת־חנם בלי קץ. ומתי יבוא הקץ לכל אלה?

ואף אתה, הלל! הנה שואף אתה אל עָל, אבל אין לך כל כח לעלות ולעלות בלי מעצור. מתאמץ אתה לעלות – ונופל. עולה – ונופל. חסרה לך המנוחה ללכת בצעדים אמיצים בדרך ישרה וסלולה.

אבל, אבי שבשמים! ממי אבקש אותה המנוחה הדרושה לי, אם לא ממך, אבי־השלום, ששמך שלום? וממי אבקש כח ואֹמץ, אם לא ממך, כח כל הכחות, אשר בידך הכל ו„בידך לגדל ולחזק לכל"!?

חזקני נא. אמצני נא. אל־נא תתנני בנפש צרי. אל אבוש. אל אכלם. אל תתנני לנפול. תמכני בימינך. מאוצר מתנת־חנם חנני. חנני בחסדך, כי רק בך ישועתי.

תוכחת מגולה לי עִם אדמור"י פולין ואהבה מסותרת. אהבה לא להם, כפי שהם בחיצוניותם, בקוטן השגתם, בצרות אָפקם, ב„פוליטיקה" המוזרה, שהם אוחזים בה, כי אם לשרשם, ליחוסם, לנשמתם העליונה. כי על־כן בשעה שמוכרח אני לפעמים לדבר נגדם רתת, יותר נכון נגד ה„פולי־טיקה" וההנהגה שלהם, עוד יותר נכון: נגד „חצרותיהם" ומלחכי הפִנכא אשר להם, לבי מהסס: שמא נגעתי באֹפן לא־טוב במי שהיא ירא־שמים באמת.

הרבי מגור הוא העומד ביחוד בראש ה„פוליטיקה", המזקת ליהודים מכל צד, ודוקא בשעה זו, שנלחם אני בכל כחי בפוליטיקה משחתה זו – לבי חרד: הרי סוף־סוף הוא, הרבי מגור, בנו של בעל „שפת־אמת"...

תוצאות השניות הזו – וכוחים עם עצמי לפעמים בהקיץ ולפעמים בחלום. ככה חלמתי בשבת שעברה והנני נמצא בבית־מדרש גדול ובו הסידים מחסידים שונים. לרוב – חסידי גור. הזמן – אחר התפלה. אלה הולצים תפליהם, ואלה – לבושים בתפלין; אלה יושבים על מקומותיהם, ואלה נעים הנה והנה. אלה הוגים בספרים, ואלה עוסקים בדברי שיחה. אלה מדברים דברי חל, ואלה – דברי חסידות. עומדים הם המדברים בעגולים עגולים. אני נמצא בתוך אחד העגולים האלה ומתוַכח עם העומדים לפני על־דבר הרבי מגור. העומדים טוענים: אסור לעבור על דעתו של הרבי מגור, לפי שנאמר: „ויאמינו בד' ובמשה עבדו". ואני טוען: ומי זה יוכיח

אפוא ,כְּלָךְ לדרך האור, שים פניך למקור האור, חדל מכל מחשבה רעה, מכל מחשבה גסה והמונית, חדל מכל דבור רע, חדל מכל דבור בטל –

לבש עוז, עשה טוב, התאזר, התחזק, התאמץ, פנה אל האלהים באמת – וישועתך בוא תבוא!

ועוד פעם:

„גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום, נצור לשונך מרע... נצור תורתי בלבך...

עד מתי תעמוד על פרשת דרכים? עד מתי תפסח על סעפים? תקע מחשבה אחת בלבך: למלא בכל רק את רצון האלהים, רק לשם זה נשלחת לעולם...

ואני בחלומי בשבת שעברה נשנה עלי עוד פעם חזון העפיפה, אבל הפעם בהרגשה ריאלית כל־כך, עד שאמרתי לנפשי: הנה עד עתה היו חלומות, אבל עתה הלא בהקיץ אני עושה כל זאת... הלא באמת אני הולך על־פני האויר... הלא הכל רואים... הלא הדבר כל־כך קל וכל־כך פשוט...

הלכתי על־פני האויר בלאט, בנחת, בנעימות, בפשטות, בבטחות גמורה של איש, שקרקע תחת רגליו. אחרי־כן החלותי לרחף ולשוטט אָנה ואָנה. נִשֵּׂאתי פעם למקום זה ופעם למקום אחר. הייתי כמבקש איזה דבר ומוצאהו בו ברגע שהוא מבקשו. נעתקתי ממקום למקום וכל זה בלי כל המשך של זמן. משוט באויר התרוממתי ואחל לעוף מעלה מעלה. עליתי ועליתי הפעם, לא בכח איזה פסוק או תפלה, כי־אם בכח מילודיה אחת מתוך הסמפוניה התשיעית לְבֶטהובן שֶׁנִּגֵּן בני לפני.

י״א ניסן.

והולך סובב הרוח... ועולה אני ויורד, יורד ועולה. אין עמדה לרוחי. אין מנוחה. והמנוחה כל־כך נחוצה היא לי. כל־כך אני מתגעגע על המנוחה. הוי, רבונו של עולם! מעט מנוחה תן לי!

ונכשל אני בעוונות ונופל, והזמנים עתה הרי גדולים המה מאד ולגדולות ולנצורות הם קוראים, ואני מושלך ברפש של עניני־תהו וסגור בפנה צרה של וכוחי־מפלגה וּוִכּוּחֵי־עתונים. מתי אצא לרְוָחה מן העולם הקטן, המְכֻוָּץ והמצומצם, שבו אני נתון על־כרחי?

קול ד׳ קורא בכח גם בהדר וגם בדממה דקה: שובו אלי ואשובה אליכם, השליכו את כל עניניכם הפעוטים והדלים וגם את כל דעותיכם הקדומות והמצומצמות והצרות. שאו מרום עיניכם, ראו עולמות אין־סוף, אשר בדברי יחיו, בדברי ינועו, יזרחו, ישקעו, יעלו, ירדו, אלי ישתחוו, לי יאזינו. אף בכדור השפל הזה, אשר בו אתם נתונים, הלא חרשות אני

למאורעות הגדולים ברוסיה, למהפכה הגדולה ולתוצאותיה הגדולות. אמת, שלעת־עתה עומדת בראש רוסיה המפלגה, שהדֵויז שלה הוא: מלחמה עד רדתה... מלחמה עד הסוף ויהי מה!... אבל רוסיה הפרועה וההרוסה עתה, רוסיה השסועה וקרועה לקרעים, אי־אפשר לה, שתערוך מלחמה כמו שערכה עד הנה, ואם ארץ רוסיה תחדל להלחם או שכחותיה יתמוטטו, הנה — בוא יבוא המשבר של המלחמה על־כרחם של העמים הנלחמים. העיקר הוא, שהוטל הגורל. אם לא בא עוד סופה של המלחמה, הנה באה התחלתו של הסוף. מתוך החשך העבֶה, הכפול והמכופל, יעלו סוף־סוף קוי־נֹגה ושמש־השלום יזרח עוד פעם על ראש בני־האדם.

בשבוע שעבר נזדמן לי להיות אצל אדמור"י פולין פה בוַרשה ולשמוע חות־דעתם בדבר אלה המדברים תמיד בשם ד׳ ו„השי"ת" ו„רבש"ע" ועם זה הם עובדים לאליל האסימילציה ומשתמשים לתכליתם זו באמצעים מגונים מאין כמוהם: בשקרים, ברכילות, בהוצאת דבה, במסירות. והנה לכתוב ולרשום פה את כל אשר קרני בבקוּרַי אלה — יקצרו הגליונות מהכיל. ארשום אפוא רק את התוצאה האחרונה מן הנסיונות המָרים אשר רָכשתי לי על־ידי בקורי והרפתקאותַי: אדמור"י פולין — ביניהם אנשים ישרים ופקחים, אבל פחדָנים גדולים, וביניהם, פשוט, יסלח לי ד׳ — לא אדע איך לכנותם...

העיקר: אין אמת, אין פשטות ואין תמימות. אין זֵכר לדברים אלה, שהם הם עיקרי החסידות.

ומה אנחנו רואים מסביב? ומה אנחנו שומעים? אינני חפץ להעלות על עטי. רע מאד. הוי, רבונו של עולם! חוסה נא! רחם נא עלי האמלל שבאמללים. סלוק שכינה אני רואה בכל אשר אפנה. ומתי תשוב השכינה למקומה?

ושוב אני הולך ונתקל, הולך ונתקל. יוט ירדוף יום, לילה ירדוף לילה. משפטם של עמים נחתך ואנחנו מוטלים באשפת הגלות, הרעב והדבר, ואני אף אני הדל הולך ותועה, נופל ונכשל לרגעים. ומתי יָקיץ הקץ? ומתי יהיה הסוף לכל זה?

ואם לעמך לא תוכל להושיע — הושע לעצמך, ועד מתי תתרשל בקיום ה„אזהרות" אשר רָשמת לעצמך ועד מתי תעבור עבֵדות ותפול בעצבות, שממון ותהו?

האמנם לא תחגור עוז בימים רעים אלה? הלא רואה אתה: אם לא תִטה כֻּלך לדרך טובה, אם לא תדבק באלהים בכל לבבך ובכל מעשיך, — אָבוד תאבד בחשכת החיים!

ואתה הלא לאור אתה שואף ולאור אתה עורג והומה, — פנה־נא

הקימותי במות, עזרתי להקמתם, בנינָם ושכלולם של **עתונים** שונים, **במות** הקימותי, אבל מתי יִבָּנה **המזבח** לאלהים חיים?

מתי, הוי רבונו של עולם, אוכל להרגיש בכל חושַי: הנה זה הוא הדבר הרצוי באמת לאלהים וזהו המזבח, שעליו עלי להקריב את דם־לבי?...

לוקח אני עתה חלק בעבודתם של ה„עממיים", לפי שדרישותיהם ביחס ליהודי פולין **צודקות** הן, אבל האם **האידיאלים** שלהם הם גם האידיאלים **שלי**? היש להם איזה יחס אל האידיאל **שלי**?

וסוף־סוף מסופק אני מאד, אם יארכו ימי לכתי עמהם... בין כה וכה והמפלגה משתמשת בכחותי ונעזרת על ידי, בעוד שימים יבואו ואני — יוכל היות — יבואו ימים, שאהיה מוכרח להלחם עמה.

וככה, כשחולפים ועוברים לפני כל ימי חיי, לבי נקרע לקרעים, כי רואה אני את־עצמי איש, שהכל משתמשים בו ומַטים אותו לחפצם נגד חפצו הוא ונגד חפץ מי שב־א אותו ונפח נשמה באפו.

אנא, ד' אלהי, תן בי כח לעמוד בפני הכל ושכל ורצון לעבדך באמת, לעבוד אותך **ורק** אותך!

שַבתי ורזיתי שלא טוב אני עושה בזה, שחדלתי לדקדק בקיום ה„אזהרות", שרשמתי לי ביום הראשון לחדש שבט שעבר. אָז, בשבועות הראשונים לחודש שבט, אף־על־פי שהייתי נכשל לפעמים, מתוך שהיה קשה לי לשמור את כל ה„אזהרות", היו חיי הפנימיים הרבה יותר יפים וטהורים מחיי עתה —

„אם תעזבֶהָ יום — יומים תעזבך" —

וככה אני הולך ונדחף עוד פעם אל האי־בהירות, המִקריות, השממון והעצב, המכשול וההטא.

הנני אומר לנפשי עוד פעם: חדלי!

ועוד פעם הנני אומר לנפשי: קַימי את הכל! אל תטי ימין ושמאל!

כ"ו אדר.

עבר היום, יום השבעה־עשר לחודש מֶרץ, היום, שעליו נבאה חוזה אחת בפאריז בבטחה גדולה, שישים קץ למלחמת העולם, ואף אני היתה לי הרגשה מעין זו, — ואנחנו לא נושענו. בכל־זאת אי־אפשר להגיד, שהיה החזון ההוא חזון־שוא לגמרי, כי אם אמנם לא בא השלום עצמו, הנה באו המאורעות **המכשירים** את השלום. זאת אומרת: באו מאורעות, המגדילים את המהומה ואת המבוכה, ומתוך **אלו** תצמח סוף־סוף הישועה, ואף־על־פי שעוד רחוקה היא ואף־על־פי שעוד דם רב יִשָּפֵך עד שתבוא. מכֻון אני

מושלכים ב־אש כל חוצות והם הפקר לכל צר ואויב, לכל חומס ורומס מבפנים ומבחוץ.

ומה אומר לי לבי?

הלב מקוה, אבל מה שמסביב נוסך רוח־יאוש בקרבו...

וככה, בין תקוה ליאוש, יש אשר אני נרדם בבקר ורואה חזיונות, פעם מעציבים ופעם משמחים, והולך ונשנה חזון הספר (שעליו דברתי למעלה) וגם חזון הצפצפה, ואָז רגלי נתקות מן הארץ ואני עולה ועולה, שָט ושָט, ויש לי אז הרגשה רֵיאַלִית מבוטי ומעלָיתי, ותמיד אני אומר (בחזון) לבני־ביתי: „הלא רואים אתם, שאפשר להתרומם למעלה וללכת על־פני האויר כמו שהולכים על הקרקע".

וגם בשבת שעברה נִשנה עָלַי החזון הזה וָאֹמַר (בחזוני) לבני־ביתי: „הנה רואים אתם, הָנֵי, שאותו האלהים, הנותן כח לבני־אדם ללכת על־פני האדמה, הוא הנותן גם כח ללכת על־פני האויר"...

קוריוז אחד מתוך אותו הספר המופלא: ראיתי בו דפים רבים על צדיקי־אמת, בתוכם – על רבי לוי יצחק מבארדיטשוב, ובתוך הדברים שורה משונה זו: „אפילו בכלבו של רבי לוי יצחק היה הרבה יותר יראת־שמים מאשר בלבותיהם של אנשים אחרים".

כנראה, גם שם בעולם־החזיון יש לצים – „מודיעין ליה מלי דכדיבי ומהיכן ביה"...

ואולי בטוי סימבולי הוא זה? ו„כלב" – כנוי לחיים הגשמיים, והכונה: גם בחיים הגשמיים של הבארדיטשובי היה יותר יראת־שמים מאשר בחיים הרוחניים של אחרים.

ראיתי אז גם דברים מספר ה„פליאה" של בעל הקנה, אבל לא אזכרם.

לפני ימים אחדים עשיתי חשבון־הנפש מחדש ופחד נורא תקפני: הלא כל האנרגיה שלי נתונה נתונה היא תמיד למוסדות זרים ולמפלגות זרות לי לפי עצם מהותן, וסוף־סוף – „אני אנה אני בא"?

„שמוני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי".

ואיה כרמי? ואיך אשמרנו?

תמיד לבי כואב על אסון עמי ותמיד חפץ אני לעזור ותמיד אני חפץ לקרוא ולעורר, אבל תמיד משתמשות בזה מפלגות, שנמשך אני אחריהן, פעם על־פי טעות ופעם על־פי הרגל ופעם על־פי חולשה, – ומה יהיה סוף הדבר?

אלי, אלי, עזור לי, תמכני נא, הראני נא את כרמי שלי ושימני נא לנוטר את כרמי...

דברים רבים כתבתי בימי חיי בדם־לבבי, ומה הועילו? בדם־לבבי

פה רק השתיקה, רק הדומיה...

והיאוש בתוך הכל ומעל לכל, זוחל הוא ונכנס ואוחז בכל אדם וממלאהו כֻלו

„בוקה ומבוקה ומבולקה ולב נמס ופיק־ברכים וחלחלה בכל מתנים וכל פנים קבצו פארור" —

וגם אלה הדברים העזים אינם מביעים אף במעט מן המעט מה שנעשה עתה ומה שמרגישים —

„מזי־רעב ולחומי־רשף וקטב מרירי ושן־בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי־עפר".

זוחלים מן העפר כל מיני שרצים מאוסים, ממלאים את האויר ומעפשים אותו ונעשים שליטים בעולם הישראלי, נעשים למנהיגים ולבוני־האומה, בעוד אשר רק לסתור את כל דבר טוב מגמתם, להרוס את המעט, מה שנבנה בישראל במובן הלאומי, לבצוע בצע לנפשם, להכאיב ולהשחית את כל יופי וכל נשגב.

ואני אנה אני בא? אנה אני בא עם אנחתי ונהמת־לבי? האוכל להלחם בכל אלה הנחשים הנושכים, בין שהם מבעלי ההפקר ובין שהם לובשים חלוקא דרבנן למען מלא חוריהם כסף, למען אָכוֹל ושתה והַשְׁמֵן בעת אשר „מצדנו נופל אלף ורבבה מימיננו" — ?

וגם לבעלי־רחמים הם נעשים. ובכיס הם מצלצלים ולנדבות הם קוראים, והכל לשם מה ועל שום מהו? הכל בשביל למשול בהמון האמלל, הרעב והמדוכא בעני, אשר לא היה כמוהו, למוץ את דם התמצית שלו, להשפילהו ולהכניעהו תחת־יד אלה, אשר שֵׁם ד' תמיד בפיהם ולא בכליותיהם —

ומסביב —

גם רעב ללחם, גם צמא למים, גם לשמוע דבר ד'.

היש לי הזכות לקרא אליך, אתה, אשר אין לך שֵׁם? האמנם יש לי, החוטא, הנבזה והמלא בושה וכלמה, הזכות לצעוק אליך?

אתה ידעת את מכאובי, אתה ידעת את נה"ת לבי ואנחתי ממך לא נסתרה, — הביטה וראה את עניי, הביטה וראה את חרפתי!

י"ט אדר.

בשעה שאני מְדַבק מחשבתי באלהים וקורא וצועק בצעקה פנימית ובחזקה והנני מבקש תשובה על שאלת העולם: מלחמה או שלום? — יש אשר נדמה לי על־ידי סימנים שונים, שאמנם השלום הולך וקרב; אבל בשעה שאני מסתכל בעולם ובחיים — היאוש תוקפני ונדמה לי, כאלו נגזרה גזרת־כליה על האנושיות וביחוד על עם ישראל, הנרדף ומטולטל ומושלך בתוך כף־הקלע ובניו כמו שכוחי־אלהים מתים ברעב ובקור ורבים מהם

ושקר, והעיקר, הריסה גמורה, חרבן והתפרדות. ומי יאחד? מי יחבר? ומי יכניס את רוח־החיים באלו שהם או ספקולנטים או טפשים?

כמדומה לי לפעמים, שכל עמלנו לחנם ושגם כל עמלי אני בכל ימי חיי — לחנם. האמנם אוכל לראות כל זאת ולבלי הֵעָצֵב בלמעמקים?

ובכל־זאת —

„קויתי ד׳ קותה נפשי ולדברו הוחלתי. נפשי לד׳ משומרים לבקר, שומרים לבקר"...

כ״א שבט.

בנסעי לפני יומים במרכבת הטרם, ישב במחיצתי איש פולני בעל לסם צהוב ועינים כחולות, נעימות, ופנים מפיקים דעת. בתחנות הבאות עלו שתי נשים צעירות, וכשראו את הפולני הנזכר, שאלו לשלומו ולשלום בנו שנולד לו מקרוב, והוא השיבן כמו שמשיבים לאנשים מכרים טובים. אחרי־כן פנה אליהן בשאלה: ומה נשמע בעיר? — נבאים, השיבו לו הנשים, שהמלחמה תגמר בקרוב, וגם מגבילים את זמן תום המלחמה ליום השביעי או ליום השבעה־עשר לחדש מרץ. — ובאיזו שנה? — שאל האיש בצחוק. — בשנה זו, שנת 1917! — השיבו לו הנשים בבטחה.

אחרי־כן נודע לי, שהיתה שמועה זו הד נבואת אחת החוזות בפריז

עד־כמה תקוה הזקה בלב האדם. כבר כלו כל הקצים, כבר ספו תמו כל הנבואות וכל החזיונות, ובכל־זאת עוד העם מאמין, עוד הוא מקוה, עוד הוא חולם חלומות — ועוד הוא מתנבא!

הדבר היה בערב, ובבקר נרדמתי ואחלום והנה מי־שהוא מראה לי איזה ספר של קבלה ובו הכתוב: „ואמרתם זבח פסח הוא לד׳" ופרושים על כרוב זה. כמדומה לי, שהיה זה סדורו של הרב או האגדה עם פרושו של הרב. על מה ירמזון מלים אלה?

אור ליום ד׳ אדר.

מאז רשמתי את דברי כה בפעם האחרונה עברו עלי הרבה סערות רוחניות, טרדות ורוגזות קשות. קשה למסור את הכל. הכל, כמדומה, כהוגן וכשורה, והכל — כל־כך רע. הוי! אנה אלך? אנה אנוסה? אנה אנוסה מצרות, מצרות לבבי וממכאובי? אנה אנוכה מכל אשר תחזינה עיני סביבי? —

או היש מלים בפי לספר את הנעשה סביבי? האוכל לספר אפילו מקצת מן המקצת?

ואם אפס־ה כמו, — הלא אין הוא לדבר על מה שאין כל מלה בעולם יכולה לבטא...

את מעט השלוה ברוחי, אשר קניתי לי ביגיעה, ונתקו עוד הפעם הקשרים הדקים, המקשרים אותי לעתים לעולמות רחוקים...

בליל השבת חלמתי עוד פעם על איזה ספר עתיק, אבל ספר כתוב ונדפס, ולא נשאר בזכרוני מאומה מאשר נראה לי שם, כי־אם שורה אחת שנשנתה בדפים שונים – ותָכנה: „כל זה היה בדורות רחוקים", או: „כל זה היה בדורות קדומים", או: „כל זה נעשה כבר, כבר..."

והיום בבקר חלמתי – והנני נותן לאיש לקרא את דברי הספר „משנת־חסידים" על־דבר מוצאי שבת־קדש. קמתי בבקר וקראתי את כל הַכַּוָנות ההן, ולעניות־דעתי וקצר־השגתי לא מצאתי בהן דבר, אשר יתאים דוקא למצב רוחי עתה, אבל יש שם דברים נוראים, ומאן סָפון, מאן רָקע, מי הוא אשר יכנס לפרדס זה? –

הלל! הלל! שמור את נפשך. חוסה עליך. קַיֵם את הכתוב ב„אזהרות" שרשמת בדיוק!

ואתה לא נזהרתָ ועברתָ בימים האחרונים פעמַים ושָלש ויותר דוקא על הדבר היותר חָמור, דוקא על מה שצריך אתה לברוח ממנו כמפני האש. הלל! הלל! עד־מתי לא תשמע בקול ד' אלהיך!

י"ט שבט.

עוד פעם נכשלתי בעון, ושאל: איזו הנאה יש לי מזה? – לא־כלום. אבל כך דרכו של היצר להלביש את הלא־כלום המוחלט במעטה־קסם, וסוף־סוף, היודע, שהוא לא־כלום – כיצד הוא הולך ונתקל ונופל בו?

וסוף־סוף, אָשֵם אני בזה, שלא שמרתי את ה„אזהרות" כראוי. אפשר, שאם הייתי נותן לב להן כראוי, לא הייתי חוטא.

בכל־אפן – חֲדָל!

חזק ואמץ!

שובה באמת אל אלהי ישעך!

אל יפתה לבך, אל תסור, אל תחלש –

ואפשר, שהעצבון אשם בכל זה. כבר הראו החסידים על היחס שבין העצבות והחטא – ואמת הוא. אבל מה לך, כי הנך כל־כך מלא עצבות? על־מה רוחך מדוכא? –

חסר לי הרבה. חסרה לי האמונה בנפשי, אותה האמונה, שלפעמים רוממתני. אבל חסרה לי אמונה עוד יותר יקרה מזו: חסרה לי האמונה בעמי...

האמונה בעמי? האמנם לא יאמין לבי לכל יעודי הנביאים? אאמינה. האמנם לא ירחם ד' על עמו? – ירחם. האמנם לא יביט בעָנים ולא יראה מצוקתם? יראה ויביט –

אבל חפץ הייתי **ל ר א ו ת** אף קו־אור אחד מן האור המקֻוֶה ההוא, **ו א י נ נ י** רואה. רואה אני מסביב רק ספֶקולַציה ורמאות וטומאה וטפשות

עליתי מעלה מעלה בכח השנון ההוא, אבל „מראות אלהים" לא ראיתי. סובב הולך הייתי מסביב לפרדס, אבל לפרדס לא נכנסתי...

לרוב אני רואה את עצמי עולה בכח איזה פסוק או „מאמר". היום בבקר היתה „עליתי" בכח התפלה: „אנא בכח גדולת ימינך"...

חמשה־עשר בשבט.

עיקר שכחתי: אתמול בבקר חלמתי גם על קץ המלחמה, והיו הדברים ששמעתי – דברי נחומים, דברים נעימים. מי דבר את הדברים האלה? – אינני יודע. מה אמרו? – אינני זוכר בדיוק. רק זוכר אני, שדברו על קץ המלחמה ההולך וקרב, אף־על־פי שהיחוסים בין העמים הורעו הרבה יותר מאשר בכל העת הנוראה של מלחמת־העולם.

טרם אדע, אם יש איזה ערך ותכן לחלומות כאלה. „חלומות השוא ידברו" ו„דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין". ואף־על־פי שנאמר: „בחלום אדבר עמו" – לא על אנשים שכמוני נאמרו הדברים...

אבל מצד אחר, הלב מאמין במה שהוא חפץ, אל מה שהוא משתוקק, על מה שהוא מתגעגע. ולב מי לא יהמה עתה לשלום, למנוחה, לקץ היסורים, אשר כמוהם לא היו מיום ברא אלהים ארץ ואדם עליה?

כשלשה שבועות בטרם הודיעו האשכנזים לעולם, שהכצים הם בשלום, הייתי מבקש ומוצא רמזים וסימנים על קרבת השלום. קויתי לשלום, אבל לא השלום בא, כי אם בקשה והודעה על־דבר השלום. באה ההצעה הגלויה של המלך וילהלם על־דבר השלום...

כשהודיעו העתונים על־דבר הצעת השלום של מלך אשכנז, חלמתי באחד הבקרים והנה אשה אחת צעירה גבהת־קומה עומדת אצל שלחן ארוך באמצע חדר גדול וריק. על השלחן ספרים מספרים שונים. האשה עיניה למעלה. מבקשת היא פתרון לחידה סתומה. לוקחת איזה ספר, פותחת אותו, קוראה בו דלתות אחדות ומנחת אותו מידה. לוקחת ספר שני, שלישי, רביעי. אינה מוצאה נחת בכל אלה. פתאם היא לוקחת איזה ספר עבה, מעין אנציקלופדיה, פותחת אותו, מונה מספר לשורות, חושבת וחושבת ואומרת: „בעוד שני שבועות מיום השלישי הבא יבוא הדבר".–חכיתי לשלום, והנה ביום ההוא התפרסם... מאונה המוחלט של הקואליציה...

ובכל־זאת עוד הלב מפרכס. עוד הלב צמא ושוקק. עוד הלב מקוה ומאמין, שהשלום בוא יבוא בקרוב. היבוא?

י"ח שבט.

לא טוב הדבר, אשר אני עושה, שמתרשל אני בקיומן של ה„אזהרות", שהרי על־ידי התרשלותי זו אבד עוד פעם את שווי־המשקל שלי והעצב ימץ עוד פעם את לבבי וכל מיני נחם עוד יוסיפו להציקני ואבדתי גם

שהולכים ודורכים על האדמה. מתפלא אני אָז תמיד: מדוע אין כל בני אָדם הולכים באויר כמוני? והלא כל־כך נקל, פשוט וטבעי הוא ללכת באויר? אָז יש אשר אחלום והנה פונה אני אל בני־ביתי ואומר: ראו, עד־כמה נקל ללכת באויר. עשו גם אתם כמוני. הלא זה כל־כך פשוט. ואולם יש אשר מתרומם אני ללכת באויר ונכשל ונופל...

כַּמות העפיפה, מהירותה וחזקתה תלויות בהרמת־הרוח שלי. יש אשר אחלום והנני מתרומם רק אַמות אחדות מעל לרצפה, אבל יש אשר מתרומם אני מעלה מעלה. יש אשר מתרומם אני עד התקרה, והתקרה גבוהה מאד מאד.

היום בבקר נשנה עלי עוד פעם החלום הזה, אבל הפעם הרגשתי כֹּבד התקרה עלי. נראה לי, כאלו עלתה בידי לעוף מעלה מעלה ולהרים גם את התקרה, שעדַין היתה מעל לראשי, עמי. יחד עם זה התאמצתי לחדור במין הסתכלות משונה ומיוחדה במינה מ ב ע ד לתקרה. הרי זה כאלו התאמצתי לחדור מבעד עביותם וגשמיותם של דברים. התקרה חוצצת ומסתרת בעדי את השמים הפרושים מעָל. הריני מתאמץ אפוא לראות מבעד לתקרה, כאלו לא היה כל דבר מפסיק ביני ובין השמים. ראיתי אָז חבילות חבילות של אור, שמי־רוח, שמי אור פ נ י מ י, שמים, שכמוהם לא יראו בהקיץ, הצליפו האורות יחלפו, נראו השמים ויגוזו...

חלום זה מזכירני חלום אחר, שחלמתי זה כשנה, והוא עוד יותר מופלא היה מזה של היום. בטרם שְכבי הצטערתי אז צער עמוק מאד. ספרו לי דברים מכאיבים, מבישים ומחפירים, על איש קרוב לי ברוח. לא כ ע ס ת י על האיש ההוא, כי אם הצטערתי מאד על נפילתו, אף כי ידעתי היטב, שנפילתו רק ארעית היא, זמנית, רגעית. ראיתי את הבִּצה, שבה האיש ההוא שוקע — ונבהלתי. ראיתי, איך האיש ההוא משפיל את כבודו הרוחני בעביל האוה לאיפה, והיטב חרה לי על הגשמיות הגסה הפורשת את ממשלת־העריצים שלה גם על אנשי־הרוח. במעשה המגונה של האיש ההוא הרגשתי ע ל ב ו ן גדול, עלבונו של ה א ד ם, עלבונו של צלם האלהים. חשבתי: האמנם לנצח תהיינה רגלי האדם אסורות בנחושתים אל „האדמה אשר ארֲרה ד׳״?...

ישנתי מתוך צער ויגוני גדול ומתוך געגועים גדולים אל אשר מעל ל„אדמה׳ זו...

והנה נשנה עלי החלום האמור, אבל במעוף הרבה יותר גדול. לא היה כל בית וכל תקרה, כל הפסק וכל חציצה; אין מונע ואין מעכב. עף אני ועף, שט אני ושט עולה אני ומתרומם, עד שמגיע אני מסביב לגן עליון. רואה אני מרחוק את הגן, מתקרב אליו, מציץ מבעד החרכים, הפץ אני להכנס, אבל הגן סגור ומסוגר בעדי...

עולה אני ועולה בכח כסוק זה שאני מכנן: „ויהי בשלשים שנה, ברביעי, בחמשה לחדש ואני בתוך הגולה על נהר כבר, נפתחו השמים ואראה מראות אלהים״...

לתפוש דוקא את הנקודה האלהית היותר פנימית, בלבלה אתו איזו מחשבה לא־רצויה. אז היה נלחם עם המחשבה ההיא כט־בע ונלחם עם גלי הים. מהעויות פניו אפשר היה לראות את עבודתו הפנימית הקשה. לא היינו שומעים ממנו ד ב ו ר י ם, כי אם נ ג ו נ י ם. לפעמים רחוקות היה יוצא דבור מתוך פיו, אבל אָז היה הדבור מ ת פ ר ץ. קול צעקה, קול שַועה. עתה כמו שמעתיו צועק בכל כחו: „עדת חוכיך תושיע”!...

בבית־הכנסת בימה גדולה העומדת באמצע, עמוד וארון־הקדש. הכל מתפללים ו ח ז ן א י ן. העמוד—ריק. הולך אני ונגש אל העמוד הריק והנה רואה אני אותיות שחורות גדולות כתובות עליו. מצרף אני את האותיות אחת לאחת ויוצא השם — „א ל ה י ם”.

„אלהים — מדת־הדין”...

האמנם תתנהג עם בניך במדת־הדין? — „מהר יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ותתנהג עמנו לפנים משורת־הדין”. אם אתה לא תרחם עלינו — מי ירחם עלינו?

י״ג שבט.

קויתי לשלום — ואיננו. מלאכי השלום לא סוככו עלי. אינם באים לאהלי אנשים שכמוני, — ומה יהיה?

שבע אני כעס ורוגז מכל עבר ופנה. שופך אני את חמתי והלהבה מתגדלת ומתפרצת, — ואני אנה אני בא?

בודאי רבים הם חטאי ופשעי, אם יוצרי לא יחונני, אבל נפשי הלא שואפת כל־כך לגאולה.

אין שלום בחוץ ואין שלום בבית. מלחמת־העולם הולכת וגדֵלה, הופרע גם השלום בין אשכנז ואמריקה, — מתי יבוא הקץ לשפך־הדם? מתי יבוא השלום, המנֻשא עתה בפי כל ואין [illegible] אליו?

ואולי חטא גדול הוא לחפוץ בשל[illegible] בשעה שהופרע השלום בחוץ והחרבן העולמי כל־כך גדול. הלא כה דבר ד׳ אל בריך בן־נריה: „את אשר בניתי אני הורס ואת אשר נטעתי אני נותש, ואתה מבקש לך גדולות— אל תבקש!”

אבל ברוך בבקשו „גדולות”, בבקש „מנוחה”, הלא בקש „רוח־הקדש” דבר אשר לא לחוטא שכמוני לבקשו, ומה אני מבקש? — הלא אך מעט מנוחת־הגוף ומנוחת־הנפש, — האמנם גם זו יש בה משום „גדולות”?...

י״ד שבט.

יש לי חלום אחד מוזר, שהולך ונשנה עלי עשרות פעמים בימי חיי. בחלומי והנני שט על־פני האויר. שט? לא. ה ו ל ך אני באויר. נדמה לי אָז תמיד, שאפשר ללכת ולדרוך על שכבת־האויר התחתונה כמו

מזמן לזמן אני חולם חלומות נפלאים. ביחוד בעתות הבקר. קוי־השמש חודרים בעד הלוני ומביאים עמם פרישת־שלום מעולמות רחוקים. בהיותי במצב נים ולא נים הנני רואה לפעמים את עצמי קורא בספר נפלא, ספר־זכרונות, ספר רזים ותעלומות. הנני מתאמץ לתפוס את הדברים ולקבעם בזכרוני, אבל נשמטים הם ממני. מצטער אני מאד על זה בעת החלום גופא, אבל הוע־ לא אוכל. הריני כמי שחפץ לתפוש יונה יפה פורחת, והיא נגוזה, חלפה. הנני מאמץ את עצבי־הראות שלי, חפץ לראות ויהי מה, מאמץ את כלי־המוח שלי וחפץ לזכור, אבל דוקא הדבר היותר יקר לי — איננו נתן לי, נשמט ממני.

הספר כתוב, על־פי־רוב, פסוקים פסוקים, קטעים קטעים. לפעמים רחוקות אני זוכר בהקיץ פסוקים אחדים ממנו, אף שדוקא הפסוקים היותר עמוקים והיותר יקרים לי אינם נתפשים במוחי או שאינני זוכר אותם. גם המעט הנשאר — ראוי לברכה.

גם היום בבקר ראיתי את הספר ההוא, קראתי וקראתי בו, הסתכלתי והסתכלתי, ומכל אלה נשאר רק קטע אחד בזכרוני: „הבעש"ט עושה פרי בכל מעשיו", או: „בכל דרכיו". איני זוכר בדיוק. כ..ט תמיד יש בספר ההוא איזה דבר על הבעש"ט...

י"ב שבט.

„ואם ישיגוני עונותי, אברח מִמְּךָ — אליך". אל מי אברח מעונותי, אם לא אליך, יוצר גופי ונשמתי, יוצר הכל — הכל? אל מי אפנה, אם לא אליך, אבי, צורי וישועתי?

ואתה עוזבני ביד עונותי והם מתגברים עלי ואינני יכול להתגבר תמיד על תאותי ועל פתויי היצר הרע ועל הכעס, המתפרץ מלבי בשעה שמדברים דברים או עושים מעשים נגד רצוני —

מלאכי־השלום! פרשו כנפיכם עלי, סוככו עלי, העתירו בעדי, הביאו לי פרישת־שלום מד' שלום.

אמר אותו קדוש לנוצרים: אין ליהודים השבת שבלב!

שקר דבריו! השבת האמתית שבלב רק לישראל נתנה למְנה, אבל הגלות וטרדת־הזמן וכל היסורים, העוטרים וסובבים את היהודי מן העריסה עד הקבר, שודדים לעתים תכופות את שַׁבָּתוֹ הפנימית. אנא, אבי, תן את שבתך בלבי!

ביום־השבת שעבר נרדמתי בבקר וארא בחזון בית־כנסת גדול מאד, בו יהודים מכל המינים, חסידים, קלים, בינונים. הכל מתפללים, אלה בקול רם, ואלה בלחש. הכל עטופים טליתות. יש מי שטליתו מונחת על כתפיו ויש מי שטליתו מופשלת על ראשו. אלה מנגנים, מבקשים, מתדבקים. בין אלה יש מי שידעתיו בילדותי לצדיק תמים, — רבי יעקב מוכר־ספרים. דרכו היה להתדבק ולהתרכז בנקודה אחת בעמל רב. במדה שהתגבר והתאמץ

יקדש ויחדש את החיים, פן יאנף – היושב בשמים – ותאבדו דרך, כי יבער כמעט אפו – פן תהי הרעדה חרבן־נצח, אם לא תִדבקו באמת הישנה המתחדשת תמיד...

ט׳ שבט.

יום אתמול עבר עלי כיום שלשום, אלא שנכשלתי בעון לשון־הרע ושיחה בטלה. התקרבות לאנשים קטני־אמנה ומתמשכלים קשה מאד, אלא י ְקשה לאדם כמוני להבדל מהם. הלל, הלל! סגור את פיך, סגור את לשונך, פן תִסָפֶה!

היום נכשלתי גם בחטא שבתאוה. קשה לי לעמוד בנסיון. אנא ד׳, סלח ומחל לעוני. עד־מה לא תסלח לפשעי וחטאי? אם אתה לא תצילני - מי יצילני? אם אתה לא תושיעני – מי יושיעני?

בכל־זאת לא אתיאש ואלך הלאה בדרך טובה. אפשר, שעון השיחה הרעה גרם גם את החטא החמור ממנו הרבה. אדם שכמוני צריך להשמר ולהזהר על כל מדרך כף־רגל. אתה שוכה רגע, עוזב את עמדתך, - ונופל בתהום!

מעמקי תהום אני קורא אליך, אלהי־ישעי!

י׳ שבט

מתוך מכתב שקבלתיו ביום ו׳ שבט:

„סימני הריסה נכרים בביתנו, רגלי יסודו נעות ונוטות לנפול, – הנה הגג שעל ראשינו, שהגן עלינו במשך שנות המלחמה הקשות, הולך ונעשה עתה לא־בטוח לנו; סוף דבר, הכל הולך אל מקום אחד, אל מקום אבדן ותהו.

ובשעה זו, שעת מהומה נוראה, כשאנו עומדים מבולבלים ועינינו תועות בחלל האויר, תועות ומבקשות דבר לתלות בו מבטן, תועות, מבקשות ושואלות: „מאין יבוא עזרנו?״ – זוכרים אנו את כבודו, האיש החביב והיחיד לנו במינו, שהיה לנו מאז הכרנוהו לסמל העזר, שאליו אנו נושאים כפעם־בפעם את עינינו בצר לנו״ –

אלי פונים... אלי, החלש והנדכה, השפל והעלוב. אביר־יעקב! עד־מתי לא תראה בעני בני־עמך!...

מלבד מה שנכשלתי אתמול עוד פעם בחטא התאוה מתוך שלא יכולתי לעמוד בנסיון, לא יכלתי גם להשמר ולהזהר מן הלצנות ושמיעת דברי נבול־פה. עד־כמה בני־אדם עורים ואובדים את עולמם בשביל הנאת־שוא של רגעים אחדים!

והרוח ההוא חודר ועובר את כל חיי העמים, את אמונתם, מוסדים, מַדָעָם, מבנה ממלכותיהם, מלחמותיהם, תהפוכותיהם, חודר ועובר הוא את הכל על־כרחם של העמים. אין הם חפצים להשתעבד לרוחו של ישראל בשום־אפן. נלחמים הם עמו מלחמת־מגן ומלחמת־תנופה. זר ומוזר הוא להם הרוח ההוא. „רוגשים" הם, סוערים, נלחמים בכל־כח „על ד׳ ועל משיחו"; קוראים הם בחמת רוח: „ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו"...

אבל מה יועילם זה?

„יושב בשמים ישחק, ד׳ ילעג למו"...

ואם גם ייסדו להם אלפי אגודות אנטי־שמיות ואם גם ירבו עלילות וכזבים על ישראל, ואם גם יחברו רבבות ספרים „בכדי להשתחרר מן הרוח השֵׁמי", וביחוד „מרוהם של היהודים", ואם גם יפרעו תמיד פרעות בישראל ויאמרו להשמידו —

„אז ידבר אליהם באפו ובחרונו יבהלמו" —

„ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי" —

ישראל משוח ועומד הוא מציון, מערש ילדותו, מיום עמדו לנס־עמים, לאור־עמים...

ויאמר נא ישראל: לא רעיון־שוא הוא ה„בחירה" שלי, לא מגאותי וגודל־לבבי אמרתי לעמים: לכו בדרכי וחיו; כי אם —

„אספרה אל חק: ד׳ אמר אלי: בני אתה, אני היום ילדתיך"...

נולד אני תמיד מחדש. הולך „ומתחדש אני בְּקֶרֶן של מלכיות". רוחי נעור בכל תקופה ותקופה של ההיסטוריה. הוגה אני תמיד רעיונות חדשים, שכֻּלם מְשרשים הם ברעיון האחד העתיק, האמתי, הנצחי שלי — קדושת החיים על־ידי האלוה המקדש את החיים, — והרעיונות ההם מחדשים את כל העמים, אם חפצים הם ואם לא יחפצו. —

„שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי ארץ" —

„תרועם בשבט ברזל, ככלי־יוצר תנפצם" —

על־כרחם תִּפֹּל את חומת־יריחו שלהם, על־כרחם תשבר ותמגר את משגב הגסות שלהם, על־כרחם תעשה פרצים בקיר האליליות שלהם —

ונאום הרוח לעמים:

„ועתה, מלכים, השכילו, הִוָסרו, שופטי הארץ —

עבדו את ד׳ ביראה וגילו ברעדה — "

השכילו ללכת ברוח ד׳, ברוח ישראל־נֶצַח, ברוח האמת אשר תחדש את ימיכם. —

כי הנה בוא תבוא הסערה הגדולה, אשר תהפך הכל משרש — „עליונים למטה, תחתונים למעלה". מלכים ירדו מכסאותם, ארצות תֵּשמנה, מדינות תעלינה באש, חרב נוקמת, חרב מכלה ומשמדת, שן אוכלת, מהדקת ומגרמת, רעדה תאחז את כל היקום —

גילו ברעדה ההיא. אחרי החבלים תבוא הַלֵּדָה —

„נשקו בר" — הדבקו בישראל, אשר יִוָּלֵד מחדש, באמת, אשר בת

ד׳ שבט.

תהלה לאל עליון, אשר זכני ביום אתמול לקַים כמעט כל האזהרות האמורות למעלה, וצר לי על אשר לא יכולתי לקַים את הכל. אנא, אל עליון! היה נא עמי ואל תמֵש חסדך מאתי, אל תתנני ביד פשעי, הצילני נא מחברים רעים ומפגעים רעים, הצילני נא מיצר הרע ומכל דבר רע ונהגני נא בדרך אמת.

ד׳ שבט.

לא בכל ה„אזהרות" נזהרתי ביום אתמול. ביחוד עברתי על האזהרה הראשונה ועל האזהרה האחרונה. קשה לעזוב את הרגל הדבור והשיחה הבטלה, ביחוד כשבאים בין אנשים ומתערבים עמהם. כי הנה היצר מסית: אל תהי נפרד מבני־אדם וישנאוך. אבל היוצא שכר הידידות המדומה בהפסד השיחה הבטלה ואבק לשון־הרע ורכילות?

ובכל־זאת שמח אני על שעלתה בידי גם אתמול לקַים הרבה מן ה„אזהרות", אף אם לא כלן.

יהי ד׳ עמי כאשר היה עמי בימים הראשונים. אל יטשני, אל יעזבני.

ה׳ שבט.

גם אתמול נזהרתי כמעט ברֻבן של ה„אזהרות", שרשמתי לעצמי, אלא שלא נזהרתי כל צרכי מן הכעס. קשה לי מאד להחזיק שווי־המשקל בבית. בכל־זאת: השמר והזהר מן הכעס!

ברוצי אתמול ברחוב כמעט שעברה עלי מרכבת הטרם. עד־כמה החיים והמות של האדם תלוים בשערה!

ולולי יד ד׳ אשר תנהה את האדם, — מי זה יצילנו מאלפי המקרים האורבים לכלותו יום יום?

אתמול הבעתי לשומעי לקחי את הרעיון העיקרי, הצפון במזמור „למה רגשו": ישראל הוא משיח־הגוים. אמונתו־תקותו, יסוריו־ישועתו, יאושו־הצלתו, גלגוליו־נדודיו, פחדיו־רעדיו, מעשיו־חסדיו, — כל אלה אומרים לבאי עולם: לכו באור ד׳. אין מן הצורך, שיהיה ישראל דוקא „מלמד לגוים", אין מן הצורך, שיהיה „מיסיונר של היהדות", אין מן הצורך, שיהיה מוכיח ומטיף מוסר, זה גורל־חייו מלמד ממילא את כל הגוים: הדָבקו בנצח וחיו!

כל הדבק בישראל, דבק הוא ממילא באמת הנשגבה של ההיסטוריה; כל הנלחם בישראל, נפרד הוא מאליו מן האמת ההיא. ישראל עובד לגוים, אבל כל הגוים — במדה שהם אחוזים בנצח — עובדים לרוח ישראל.

הלל צייטלין.

על גבול שני עולמות.

(מתוך ספר רשימות של חולם).

ה׳ תרע״ז, יום ה׳ שבט.

רשמתי לעצמי הנהגות אלה:

א) „תהיינה שפתיך סגורות כשתי אבני־הרחים הדבוקות זו לזו״ („שערי קדושה״ לרח״ו).

ב) השמר בתכלית השמירה והזהר בתכלית הזהירות מן הכעס.

ג) הוה שפל־רוח בפני כל האדם, אף בפני הפחות שבפחותים.

ד) הוה שפל בעיני עצמך ובאמת, כי מה אנו ומה חיינו?

ה) „לעולם יהיה המוח שליט על הלב״ („תניא״).

ו) „הרהורי עברה קשים מעברה״ ו„כל המכניס עצמו לידי הרהור אין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש־ברוך־הוא״.

ז) „אל תכנס עם פתוייך בטוען ונטען״ (רבי נחמן).

ח) המנע וחדל ממחשבות רבות, כי אם מחשבה אחת תקע בלבך: לעשות תמיד רק רצון אביך שבשמים (ר׳ נחום מטשרנאָבּיל).

ט) אף דבר המתר לא תעשה, אם לא שיהיה ממנו איזה נחת־רוח לאביך שבשמים, ובכור־המבחן הזה תנצל מכל רע, כי התאוות מהפכות את האסורים להיתרים גמורים, ועל־כן תאמר לפתוייך אז: טוב, מתר לעשות דבר זה או זה, אבל היעשה בזה גם רצון האלהים? ואם לא יעשה בזה רצון האלהים, למה לך בכלל לעשותו?... (על־פי החוזה מלובלין).

י) „מרגלא בפומיה דרבי מאיר: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום. נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהי יראתי. שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואף אני אהיה עמך בכל שעה ושעה״ (ברכות).

ראויה היא הנפש, שלא נזוז מלהאמין בה עד סופה. דבר, שהוא כל־כך יפה ומושך את הלב כדבר היחוסים האלה, אינו יכול להיות נדחק ומתחלף בלתי אם על־ידי דבר אחר, העולה עליו ביופי ותפארת, וכן עליה זו אינה פוסקת, אלא היא מתמדת והולכת עד לבלי־קץ ולבלי־תכלית.

מאנגלית י. ל. ברוך.

והעבֵרות. כל הצדקות מחברות ומאחדות אותם כאחת. במקום שיש צדקה, סיבן של כל העבֵרות נכר ומתגלה מיד; הן מתודות ופורחות להן. מבט עיניהם של הזוג, אשר לפנים היה לוהט כל־כך, חמו הולך ופג בקרב הימים בלבו של כל אחד מהם, ומתוך שהפסד עצמו ותקפו יוצא בשכר התפשטותו ההולכת ורבה, סופו שהוא מביא לידי הסכמה גמורה בין שני הצדדים. ברצון ובלי־תלונה הם מניחים זה לזה להתמכר לפעלו ולעבודתו, אשר שומה על האיש ועל האשה לעשותם בערם, ואז התאוה, אשר לפנים לא יכלה לגרוע עין ממראהו של הנאהב, מחליפים הם בסיוע ועזר, שהם מסַיעים מתוך קורת־רוח איש לאחיו, בין בפניו ובין שלא בפניו, להוציא אל הפעל את שאיפותיו ומזמותיו. ולבסוף והנה נפקחו עיניהם לראות, שכל מה שמשך לפנים לב איש אל אחיו, — כל אותם שרטוטי הפנים, שהיו לפנים קדושים בעיניהם, אותו משחק־הקסם אשר לחמודות הגוף — לא היה אלא דמי כלה ועיבור ולא היתה לו אלא תכלית לשעה, כעין מעלות־העץ של הבנאים אשר בסיועָן בונים בית; וזכוך השכל והלב, ההולך ובא לידי גמר מיסודו לשניהם, היא הוא עצם הנשואין, שהיה צפוי ונועד מראש, מבלי אשר עלה הדבר על דעתם ומבלי אשר הרגישו בו קודם לכן. כשאני מסתכל בכל יחסים האלה, אשר על פיהן שני יצורים, איש ואשה, המחוננים במתנות־כשרונות נבדלות ושונות זו מזו, אבל גם מתאימות ומכֻוָנות זו לזו, מתכנסים יחד תחת קורת בית אחד, כדי לבלות יחדו במסורת הנשואיי ארבעים או חמשים שנה משנות חייהם, אין אני מתפלא כל־עיקר על אותו הכח ועל אותה העצמה, אשר מתוכם נִבָּא לבו של אדם עוד מראשית נעוריו את ביאת המשבר הזה בחייו, ועל אותו היופי הנשגב לאין־חוק, אשר בו מכַללים האינסטינקטים את תפארת נוֵה הנשואין ואשר בו מתחרים הטבע, התבונה ומלאכת־המחשבת זה בזה במתנותיהם ובמנגינות, אשר יקריבו שַי לשירת הכלולות.

וכך אנו נעשים מוכשרים ומוכנים לקדם פני אהבה, שאינה יודעת לא מין ולא אדם ולא משוא־פנים, כי אם מבקשת היא בכל מקום צדקה וחכמה, על־מנת להפרות ולהרבות צדקה וחכמה. מטבענו צופים ומתבוננים אנו ומשום זה מתלמדים הננו. זהו מצבנו הַקָיָם והמתמיד. אפס לעתים קרובות שומה עלינו להרגיש, שתאוותינו אינן אלא אהלים הנטוים ללינת לילה אחד. נושאי תאוותינו הולכים ומתחלפים, אם גם לאט לאט ובדי־עמל, כשם שהולכים ומתחלפים גם נושאי המחשבה. יש רגעים, אשר התאוות שולטות באדם ומתגברות עליו לאין־חוק ותולות את אשרו וטובו בנפש אדם אחת או בנפשות אחדות. אבל הִנה שבה הרוח לאיתנה ומיד היא מתגלה מחדש — ממעל לה מתנשאה כפתה הנטויה כעין הקשת ומתנוססת בזהרי־עולם, וגלי האהבה והפחד הלוהטים, אשר התרגשו ועברו עלינו כעננים, פושטים את טיבם הֶחָדֵל ובן־החלוף ודבקים באלהים, לבעבור הגיע לידי מדרגת תקונם ושלמותם. אפס אין אנו צריכים להתירא, פן הגרוע לנו התפתחותה והשתלמותה זו של הנפש איזה דבר הפסד כל־שהוא.

יחידי, הוא מנחם את עצמו בהעלותו לנגד עיני־רוחו את דמות מחמד־נפשו. הרואה הוא מחמד־נפשי זה אותו הכוכב עצמו, אותו העב ההולך ונמוג עצמו, הקורא הוא אותו הספר עצמו, החש הוא אותה הרגשת התענוג כמוני אני בשעה זו? בוחנים ושוקלים הם את רגשות אהבתם ומדי העבירם על פניהם במחשבתם כל מיני יתרונות מעלים, ידידים, מקרי־הצלחה, קנינים, באים הם מתוך צהלת־נפש לידי ההכרה, שמוכנים ומזומנים הם לתת את הכל בחפץ־לב ובשמחה כֹּפֶר הנפש האהובה, לבל תפול אף אחת משערות ראשה ארצה. אפס גורל בני־האדם כלם ינוח גם על הילדים התמימים האלה. סכנה, יגון ויסורים נתרגשים ובאים גם עליהם כמו על כל יתר הבריות. ואז תתפלל האהבה. היא עושה חוזה עם הגבורה הנצחית לטובת הנפש האהובה. ואף־על־פי־כן ברית־המסורת, הכרותה בדרך זו והנשוה ערך חדש לכל אֲטוֹם ואטום שבטבע — כי היא משנה את כל חוט אשר בכל רקמת יחוסי־חק בה לקוין־זהב וטובלת את הנשמה בתוך שפעת יסוד חדש ויותר ענוג — איננה בלתי אם מצב חולף ועובר. לא לעולם יוכלו פרחים, חרוזי־פנינים, שירה, הבטחות אין ואפילו אחיזת־קבע בלבו של אחר לתת ספוק לנשמה העליונה, שוכנת בית־חומר. סוף־סוף היא זונחת את לטיפות־האהבים האלה כזנות הבלי־שעשועים, לובשת מגן ושריון ושואפת אל מגמות נשגבות, העומדות ברומו של עולם. הנשמה הדבקה בנשמת אדם אחר, מדי צאתה לבקש אשר־עד, סופה שהיא מגלה בהליכות של איש אחר זה מגרעות, פגימות ולקויים. ומזה תוצאות למפח־נפש, לתלונות ויסורים. אולם הן סימנים של חביבות ושל צדקה היה אותו הדבר אשר משך בכח את שתי הנפשות האלה אשה אל אחותה; והמדות הטובות האלה בעינן הן, אף־על־פי שהן לקויות. הן מתגלות וחוזרות ומתגלות ומוסיפות לשמש כח מושך, אלא שההסתכלות הולכת ומשתנית, מסתלקת מן הדימוי החיצוני ומן הטפל ודבקה בעיקר. ומתוך כך עולה ארוכה לפצעי האהבה הנחלה.

עד כה וכה והחיים כמנהגם נוהגים והם הולכים ונעשים לגיא־חזיון, אשר הנפשות הפועלות משחקות שם את המשחק של חלופי איש באיש ועל צרופי כל מיני מצבים שונים ומשונים ולתכלית זו הן מסתַיעות בכל האמצעים המצוים בידן וכל אחת נותנת לחברתה את היכולת להכיר את כחה ורפיונה. כי טבעם ותעודתם של יחוסי־האהבה בכך, שהנאהבים משמשים זה לזה דמות־דיוקנו של המין האנושי כלו. כל מה שיש בעולם, כל מה שישנו בידיעה, או ראוי להיות גלוי וידוע, הרי זה ארוג ומרוקם בחכמה במכבת־הרקמה של האיש והאשה.

„אַךְ נָאָה הָאַהֲבָה לָאָדָם וְיָפָה הִיא לוֹ הוֹלֶמֶת,

כְּמַן הַשָּׁמַיִם כָּל טַעַם בָּהּ הַנֶּפֶשׁ טוֹעֶמֶת".

העולם גלגל חוזר הוא; הענינים הולכים ומשתנים בכל שעה. מלאכי־השרת, השוכנים במקדש הגוף, מופיעים בחלונותיו, וכמו כן כת המזיקים

כשהשקפה גשמית זו חודרת אל תוך חנוך הנערות הצעירות ומכַלה את התקוה ואת האהבה, האצורות בטבעו של האדם, על־ידי התורה שמרביצים ביניהן, כי אין תכלית אחרת לנשואין, מלבד אָשרה החמרי של אשה עקרת־בית, וכי חיי האשה אין להם שום מטרה אחרת בעולם. —

אפס חלום־אהבה זה, עד־כמה שלא יהא נאה ביותר, אינו אלא סצינה אחת מן המשחק שאנו משחקים על־פני במת־החזיון של החיים. במהלך התפתחותה של הנפש מלגַו לבָר היא הולכת ומרחיבה את חוג עגוליה, כאבן זו הנזרקת אל תוך ברכת־מים, או כאור הבוקע מתוך גלגל אחד הכוכבים. קוי־הזהר הנאצלים מתוך הנפש זורחים מתחלה על הדברים הקרובים ביותר, על כל כלי מכלי־התשמיש וכלי־הצעצועים, על אומנות ומשרתים, על הבית ועל החצר, על העוברים והשבים, על חוג הַנִכְּרים באי־ביתו של אדם, על הפוליטיקה, הגיאוגרפיה וההיסטוריה. אולם הדברים עשוים להצטרף תמיד איש אל אחיו על־פי חוקים יותר נעלים ויותר פנימיים. שכֵנות, שעור־גודל, מִסְפָּרִים, מנהגי־חיים ואישים מאבדים לאט לאט את כח השפעתם עלינו. הסבה ופעולתה, הקרבה הפנימית, השאיפה להרמוניָה בין הנפש ובין הסביבה המקפת אותה, האינסטינקט הפרוגרסיבי, הַמְעַלֶּה את הכל עלוי אידיאלי — סופם שתהא ידם על העליונה לאחר זמן, וירידה מן היחוסים הנעלים אל השפלים מהם מן־הנמנע היא. וכן גם האהבה, שאינה אלא הערצת בני־אדם כאלהים, מוכרחת להיות הולכת ונעשית מְפשטה ובלתי־אישית. מתחלה אין בה שום רמז לכך. העלם והעלמה, העומדים ומסתכלים זה בזה בפעם הראשונה, בבית המלא מפה לפה אנשים, בעינים מזהירות מלאות הכרת־נפש משותפת, אינם מעלים על דעתם אפילו מחשבה כל־שהיא על־דבר הפרי היקר, העתיד לצמוח באחרית הימים מתוך הכח המעורר החדש הזה, שבא אליהם כֻּלו מבחוץ. מעשה הצמיחה מתחיל ראשונה בַגֵרוי, המתהוה בקליפת האילן ובקשורי עליו. ממבטי־עינים, שהם מעיפים חליפות זה בזה, הם עוברים ובאים לידי מעשי נמוס וחן, לידי הִדוּר פנים, ואחר־כך לידי תאוה לוהטת, לידי ארוסין ונשואין. האהבה רואה את מחמדה ככליל אחדות גמורה ומסוימה. הנפש היתה כֻלה לבשר והבשר היה כֻּלו לנפש.

„דָמָה הַזַּךְ וְהַנּוֹאֵם נִפְלָאוֹת

מְלֵל בְּלֶחְיָהּ, וְעֵין־זִיווֹ כֹּה בָרוּר הִבְהִיקָה,

עַד כִּי נִדְמֶה, כִּי גֵוָהּ חוֹשֵׁב מַחֲשָׁבוֹת

רוֹמֵיאוֹ המת צריך היה להיות נגזר לכוכבים קטנים, בכדי לפאר ולהַדר בהם את כפת השמים. חיי הצמד הזה אין להם תכלית אחרת ואינם מבקשים שום דבר אחר, מלבד את יוליה — מלבד את רומיאו. לילה, יום, למודים, ממלכות, אמונה ודת — כֻּלם אגורים בצורה זו, שהיא כלה נפש, ובנפש זו שהיא כלה צורה. האוהבים מוצאים את תענוגם בלטיפות־חבה, בדברי־אהבים, בהשוָאת השקפותיהם ומחשבותיהם. כשאיש איש מהם נשאר

בלתי אם צללי הדברים הממשיים. לפיכך שולחת האלהות אל הנשמה את זיו עדנת הנעורים, בכדי שלמראה גויות נאות תהא נזכרת בטוב ובהוד אשר בשמים. ובראות הגבר בריה נאה כזו בדמות אשה, מיד הוא נגרר אחריה ומוצא את התענוג היותר נעלה למראה תארה, תנועותיה וטוב־טעמה, מפני שהיא מביאה אותו לידי הרגשת מציאותו של אותו הדבר, המצוי באמת ביופי והנהו עיקרו וסבתו של היופי.

אכס אם מתוך עסקה המרובה בעניני החומר נעשית הנשמה מגושמת ביותר והיא נתעית בשוא למצא הנאה בגוף, לא יהא חלקה בלתי אם יגון, מפני שאין יכולת לגוף למלא את הבטחותיו ויעודיו של היופי. אבל אם הנשמה עומדת על כונת החזיונות והגלויים, הכלולים ביופי, הרי היא מתגברת על החומר ומתחילה להעריץ באדם את טיבו ותכונתו המוסרית, ומיד האוהבים מסתכלים ומעיינים איש איש בשיחותיו ובמעשיו של חברו ונכנסים לפני ולפנים אל תוך ההיכל האמתי של היופי. אהבתם אל היופי האמתי מתלהבת הלוך והתלהב, ומתוך אהבה זו, המשקיעה בקרבם את התאוה השפלה, כשם שהשמש מחשיכה באור זיוה את אש האח המבוערת, הם נעשים מטוהרים ומקודשים. מתוך התחברותו אל הנהדר, הנשגב, הענו והצדיק לאמתו, מתלקחת בלבו של האוהב אהבה חמה ביותר אל הסגולות המצוינות האלה והבנה יותר מהירה בטיבן ומהותן. ואז הוא עובר מן ההערצה שהוא מעריץ את הסגולות האלה כשהן מתגשמות ביצור אחד אל הערצתן בכל הבריות, ובכן הרי נפש יפה אחת אינה משמשת לו אלא פתח, אשר דרכו הוא נכנס אל תוך חברת כל הנפשות הבנות והטהורות. כשהוא מתיחד בחברת רעיתו, הוא מכיר הכרה יותר ברורה את כל כתם ואת כל פחתת, אשר נטפלו על יפיה מתוך העולם הזה, ומוכשר הוא להפנות את דעתה על זה והרי הוא עושה זאת מתוך שמחת־גומלין, שמעכשיו מוכשרים הם להעיר, מבלי להעליב, זה את זה על הפגימות והתקלות אשר בכל אחד מהם ולסיע זה לזה בכל מאדם ובכל יכלתם לבער ולמרק אותן. ובהתבוננו אל רשמי היופי האלוהי אשר בנשמות הרבה ובהפרידו בכל נשמה ונשמה את חלק האלהים ממעל אשר בה מן הזוהמה, אשר דבקה בה משל העולם הזה, מגיע האוהב, בהתרוממו הלוך והתרומם על שלבי סולם זה של נשמות ברואות, אל המדרגה העליונה של היופי, אל האהבה וההכרה של האלהות.

מעין הדברים האלה אמרו על האהבה חכמי האמת שבכל דור ודור. תורה זו אינה עתיקה, אבל גם חדשה איננה. אם כבר הורו אותה אפלטון, פלוטארך ואפוליוס, הרי כיוצא בהם הביעו אותה גם פיטררקה, אנג'לו ומילטון. היא זקוקה להרצאה נאמנה ביותר לשם נגוד וערעור כלפי אותה החכמה, ילידת עפר האדמה, אשר השפעתה המרובה נכרת ביותר בעסקי חתון ונשואין ואשר מלים לה המרפרפות בעולם העליון, תחת אשר עינה האחת משוטטת במרתף, עד כי גם הנכבדה שבשיחותיה ריח של בשר מעשן ושל חביות קשואים כבושים נודף ממנה. ורעה גדולה מזו היא,

ודברי־החפץ היותר נעלים שבעולם, אשר הכונת כלם הגעת אשר בענן היא ואין הם נעבדים לשום נכיון, אשר יוכה האדם לנכל גוום שלהשתמש בהם. את הרעיון הזה עצמו רצה בוודאי להביע גם ז'ן פול ריכטר בדברי הקריאה, שקרא אל המוסיקה לאמר: „כורי, כורי מעלי! את נדברת אלי על ענינים, אשר במשך כל ימי חיי הארוכים לבלי־קץ לא מצאתים, אף לא אמצאם לעולם". ופרוף כיוצא בזה אתה מכיר בכל יצירה מיצירות האמנות הפלסטית. אין הפסל נאה, אלא בשעה שהוא מתחיל להיות בלתי־מובן, בשעה שהוא יוצא מרשות הבקורת ושוב אי־אפשר לכוונו וליעדו במחוגה ובאמת־המדה. אלא נזקק הוא לכח דמיון זריז ומזורז, כדי לעמוד עליו ולהגיד, מה טיבו ומהותו במעשה היצירה. האל אי הגבור, אשר יחטוב הפסל, מתאר תמיד במצב של מעבר מן הנתן להיות מצויר ומוצג לפני החושים אל מה שאינו נתן להצטייר. ורק אי פוסק הפסל מלהיות אבן דוממה. והוא הדין גם לגבי אמנות הציור ואשר לפואסיה, הנה אין פעולתה פעולת אמת בשעה שהיא משעשעת אותנו ומספקת לנו אך קורת־רוח, אלא בשעה שהיא מפליאה את רוחנו ונופחת בקרבנו שאיפות נלהבות אל אשר לא יושג ולא ימצא. בבחינה זו הצדק עם לאנדור, השואל: „אולי מן הצורך הוא ליחס את היופי אל איזה מעמד של הרגשה והויה, הטהור ונשגב ביותר".

כיוצא בזה גם יפיו של אדם מצודד את לבנו באמת ויש בו ממש רק אז, בשעה שהוא משאיר בקרבנו איזה שיור כל־שהוא של אי־רצון; בשעה שהוא נעשה לספור המעשה שאין לו סוף; בשעה שהוא מעורר בקרבנו אורות וחזיונות ולא הנאות החומר; בשעה שהוא מביא את המסתכל בו לידי הרגשת מן־ערכו; כשאותו המסתכל חש ומכיר, שאין לו זכות עליו ואפילו אם קיסר בעצמו הוא; כשנעשה ברי לו, שזכותו עליו אינה גדולה מן הזכות, שיש לו על הדר כפת־השמים ועל זהר שקיעת־החמה.

מתוך מצב־נפש שכזה נוצר אותו הדבור המפורסם: „מה־זה נוגע לך, אם אוהב אני אותך?". אנו אומרים כך, משום שמרגישים אנו, כי הדבר שאנו אוהבים באדם אינו תלוי ברצונו, אלא למעלה הוא מרצונו. לא הוא גופו אותו הדבר הנהו, כי אם הזהר הנאצל ממנו. הלא הוא אותו הדבר האצור באדם, אשר בעליו עצמו אינו מרגיש בו ומעולם לא יהא מרגיש בו.

הדברים האלה מתאימים היטב אל ההשקפה הפילוסופית הנשגבה על היופי, אשר הסופרים הקדמונים מצאו בה קורת־רוח יתרה. כי הם היו אומרים, אשר הנשמה, לאחר שהוטלה אל תוך גוית־אדם פה עלי־אדמות, היתה משוטטת אנה ואנה בלי מנוח לחפש אותו העולם האחר שלה, אשר ממנו הובאה הנה אל העולם הזה, אבל נגה השמש שלמטה הכה אותה עד־מהרה בסנורים והיא נעשתה בלתי־מוכשרת לראות מראות אחרים, זולתי מראות הדברים אשר בעולם השפל הזה, אשר לאמתו של דבר אינם

וכזה זה של התאוה פועל את פעולתו על כל טבעו של האוהב. היא מרחבת את תחום הרגשתו; היא עושה את הנקלה ליקר־רוח, נותנת אומץ לפחדן ובאיש העלוב שבעלובים ושפל שבשפלים היא נותנת לב וגבורה לָעוֹז בפני כל העולם כלו, לבעבור שאת חן וחסד מלפני נפש אהובה. כשהיא מסגירה אותו אל יצור אחר, אין היא אלא מסגירה אותו במדה יותר מרובה אל עצמו ואל נפשו הוא. הוא נהיה לאדם חדש בעל גלויי־רוח חדשים, ובעל מגמות חדשות ויותר ברורות ותכונתו ושאיפותיו מתעלות עלית־נשמה ריליגיוזית. שוב אין הוא שַיך עוד למשפחתו ולחברתו; הוא עצמו היה לדור־זה; אישיות הוא; נפש הוא.

וכאן מקום אתנו לפשפש מעט מקרוב בטבעה של אותה ההשפעה, החזקה כל־כך על האדם בנערותו. היופי, אשר את התגלותו ברוז האדם אנו מפארים בזה, אשר בכל מקום שיהיה רצון מלפניו לושכן את יקר־זיוֹ ברוך ומבורך הוא כנגה־השמש, הממציא לכל הבריות קורת־רוח בו ובהם בעצמם, מוצא לו את ספוקו בו בעצמו. אין האוהב יכול לצַיֵר בדמיונו את הנערה, שחשק בה, בדמות עניה ועזובה. כאילן העומד בלבלובו, כן גם חמדת־דמות ענוגה, פורחת ושופעת חיים – חברה היא לעצמה והרי היא מאלפת את האוהב בינה, משום מה היו הקדמונים מצַירים את היופי בלוית אלילי אהבה וחן. הויתה מעשירה את העולם. אף־על־פי שהיא מעלימה ממבטי עיניו את כל שאר הבריות שבעולם כדבר נקלה וחסר־ערך, הרי היא נותנת לו תמורתם שלומים בזה, שהיא מעלה את ישותה היא למדרגת דבר מרוֹמם מכל עצם ודמות, נשגב לאין־חוק ועומד ברומו של עולם, עד כי הנערה חמדת־לבו נראית לעיניו כסמל כל יקר וכל סגולה מצוינה. מטעם זה אין האוהב רואה לעולם שום דמיון בין תאַר גברת־לבבו ובין תאַר קרובים או בני־אדם אחרים. ידידיו מוצאים בה דמיון אל אמה, אל אחיותיה או אל בריות אחרות, שאינן מבני משפחתה. אבל האוהב אינו רואה בה אלא דמיון לערבי־קיץ, לנגוהות־בקר, לקשת אשר בענן ולזמרת־צפרים.

הקדמונים קראו ליופי בשם ציץ־הצדקה. מי יכול לבחון ולפרש את מהות חן־הקסם אשר לא יכונה בשם, העולה ומזהיר מתוך פנים אלו או אלו, מתוך דמות זו או זו? אנו נפעמים ונרעשים משפעת הרגשות הרוך והעדן המתרגשות עלינו, אפס אין אנו יכולים לרדת לסוף כונת ההרגשה הענוגה הזאת והזהר התועה הזה. כשאנו מנסים נסיון כל־שהוא לבוא עד תכונתה וטיבה, מיד היא מתחמקת ומתעלמת מלפני כח־הדמיון שלנו. וכמו כן אין היא מכֻוֶנת לאותם יחוסי הידידות והאהבה הגלוים וידועים לחברת בני־האדם, אלא, כפי הנדמה לי, יש בה רמז לספירה אחרת לגמרי, העומדת למעלה מהשגתנו, ליחוסים של רוך ונעימות אשר לא מעולם הזה הם ואשר עליהם מרמזות ונבאות סִגְלִיוֹת ושושנים. אין אנו יכולים להתקרב אל היופי. טבעו דומה לזהרי הַלֶּשֶם אשר לצואר היונה, המשנים את עינם ומתהפכים לכמה גונים. בבחינה זו דומה הוא לכל החמודות

הימים, שבהם האשר לא היה מאושר למדי, כי אם טעם של מרירות יגון ופחד היה מעורב בו; כי אכן ירד לעמקו של הענין הזה אותו האיש, אשר אמר על האהבה:

„כָּל יֶהֶר הַתַּעֲנוּגוֹת כֻּלָּם לֹא יִשְׁווּ בְּיִסּוּרֶיהָ“;

אז, כאשר היום לא היה ארוך למדי, אלא נצרך היה לצרף אליו גם את הלילה, כדי לבלות אתו מתוך זכרונות נמרצים וסוערים; כאשר בגולגולת המוטלת על הכר רגשה ורתחה כל הלילה מחשבה אחת על־דבר המעשים הנעלים שיש לעשות; כאשר זיו הירח נהפך לקדחת נעימה והכוכבים היו לאותיות והפרחים למספרים והאויר כלו למנגינה; כאשר כל עבודה נחשבה לדבר שאינו הגון וכל האנשים והנשים המתרוצצים רצוא ושוב ברחובות נדמו אך לצלמי תמונות מצוירות.

התאוה שבה ומחדשת את העולם לנגד עיני העלם. היא זורקת אל תוך כל דבר נשמת־חיים ונותנת לו ערך ויתרון. הטבע נעשה לבעל הכרה ודעת. כל עוף־כנף אשר על ענפי העץ מזמר מעתה שיר ללבו ולנפשו. צליליו של שיר זה נעשים מובנים לו כמעט כקול דברי בני־אדם. בנשאו את עיניו אל העננים והנה דמות ומראה להם כמראה האדם. נצי היער, הדשאים המתנודדים כגלים והפרחים המלבלבים נדמו, כאלו נאצלה עליהם בינה ודעת, וכמעט שהוא מתירא לגלות לפניהם את הסוד הכמוס בלבו, אשר הם נראים כמפתים אותו לגלותו להם. אולם הטבע משעשע את נפשו של אדם, מניח את דעתו והוא מרגיש עמו. בתוך מלכות הרמות אשר לצמחים הרעננים הוא מוצא לו מקלט נאמן יותר מאשר בקרב חברת בני־האדם:

„מַעְיָנוֹת הַמְפַכִּים בַּחֲשָׁאי וּשְׂדֵרוֹת עֲזוּבוֹת בַּיְּעָרִים,
נְאוֹת מִקְלָט הַחֵשֶׁק הַחִוֵּר, הַשּׁוֹאֵף מַחֲבוֹאִים וּסְתָרִים,
נְדוּדִים לְאוֹר הַיָּרֵחַ, עֵת תָּנוּם כָּל צִפּוֹר בְּקִנָּהּ,
וְרַק הָעֲטַלֵּף טָס חֶרֶשׁ אַף יַנְשׁוּף יְיַלֵּל מַר־קִינָה,
צְלִיל גַּלְמוּד מִתְמַלֵּט בַּחֲצוֹת־לֵיל וַאֲנָחָה חֲרִישִׁית בַּת־כְּזָב –
כָּל אֵלֶּה הַקּוֹלוֹת נִכְנַס אַף נִקְלַט בְּצָמָא אֶל לֵב“.

הרבונן־נא אל המתהולל היפה הזה בלב היער! הוא נהפך כלו להיכל מלא צלצלי נועם וחזיונות; שעור קומתו מתגדל ומתרחב; אדם־משנה הוא; מתהלך הוא כשידיו חבוקות על מתניו; מדבר הוא אל נפשו; ממלל הוא אל העשבים ואל האילנות; מרגיש הוא זרמת דם הַרַגְלִיָה, הַתִּלְהָן והחבצלת בעורקיו והוא מספר עם הפלג המטיב את פעמי רגליו.

מוקדי נפשו, אשר פתחו בקרבו את הרגשת היופי שבטבע, עשוהו לחובב המוסיקה והשירה. דבר מפורסם הוא, שכבר עמדו עליו פעמים הרבה, כי יש בני־אדם אשר כנוח עליהם רוח האהבה כתבו שירים נאים, תחת אשר במצב אחר לא היו מסוגלים לכתוב שום דבר מתוקן כל־שהוא.

את חשבוננו של החוב הגדול, אשר הנפש הצעירה, המתהלכת פה בממלכת התולדה, חַיבת לכֹחה וגבורתה של האהבה, מבלי אשר יבוא לידי הנסיון להסתלק מכל דבר המתנגד לאינסטינקטים החברתיים, משום שדבר שכזה אינו אלא בגידה וכחש כלפי הטבע. כי אף־על־פי ששכרון־התענוגים אשר לא מעולם הזה מתרגש ובא רק על בני־הנעורים בעודם באביב־ימיהם, ואף־על־פי שאותו היופי, המרומם מכל בקורת ומכל דמיון ואשר כחו אתו להעביר אותנו על דעתנו, אינו מופיע לפנינו לאחר שנת השלשים משנות חיינו אלא לעתים רחוקות, אף־על־פי־כן הרי זכר חזיונות כאלה מבלה את כל יתר הזכרונות והוא נעשה לזר־פרחים, המכתיר אפילו את ראשו של הזקן המופלג. אבל כאן נתקלים אנו בענין תמוה; אפשר שלהרבה אנשים, כשהם מפשפשים בכל הקורות והמוצאות אותם, יהיה נדמה, כי בספר־החיים שלהם אין דפים יותר יפים מן הזכרון הנעים של מקרים אהדים, אשר בהם יגעה וטרחה האהבה בכל מאֹדה לאצול לאיזו ענינים טפלים וארעיים חמדת־קסם במדה נפרזה ומרובה שלא לפי הערך. לכשיביטו לאחוריהם, אפשר שימצאו, שהזכרון המגשש מוצא בהרבה דברים, אשר כשהם לעצמם לא היה בהם מן הקסם, מַמָשות יתרה מאשר בַקסם גופו, שהשפיע על הדברים האלה נעימות ועדן. אפס יהיו פרטי נסיונותינו וקורותינו אשר יהיו, הנה מעולם לא שכח אדם את ההתגלות, שהתגלה בלבו ובמוחו כח עליון זה, אשר שב וחדש לפניו את כל מעשי בראשית, אשר היה התחלת דמדומי־השחר לרוח הנגינה, השירה ומלאכת־המחשבת, שהתעוררה בקרבו; אשר הקרין את פני הטבע בנגוהות־ארגמן; אשר שת צבעי־פלאים וקסמים על מראה הבֹקר והערב; בעת אשר צלצול אחד של קול ידוע עלול היה להרעיד את כל מיתרי לבבו ואחד המקרים הנקלים ביותר, שהיה עומד ביחס וקשר אל נפש ידועה, נחקק חקיקה עולמית בדפים־הזכרון שלו; בשעה שהוא נהפך כֻּלו לחוש־הראיה, כשנפש ידועה עמדה לנגדו, וכֻלו זכרון — כשנפש זו הלכה מאתו; בזמן שהעלם נעשה לשומר, העומד על המצפה ומביט אל חלונות, אי לתלמיד חכם שקדן, המְחַקר בעיון את טיבה של נעל־יד אחת, של אחד הצעיפים או אחד הַקִשורים, או צופה ומביט זמן רב אחרי גלגלי מרכבה עוברת; בשעה שאין מקום גלמוד למדי וחשאי למדי למי שמוצא לו במחשבותיו החדשות הברה ייתר רבת חפץ וענין ושיחת־שעשועים יותר נעימה מאשר יוכל להמציא לו אפילו המובחר והנאמן שבידידיו הישָנים. כי דמות הפנים, תנועות הגוף ודבריו של היצור האהוב אינם דומים למראות ותמונות אחרים, שאינם אלא ציורים רשומים על־פני המים, אלא „קלויים הם — כמאמרו של פלוטארך — בלהבות־אש" ומשמשים ענין להגות ולחקור בו בחצות הלילה:

„בְּלֶכְתֵּךְ בַּאֲשֶׁר הָלַכְתְּ הֵן מֶנִּי לֹא סַרְתְּ,
בּוֹ עֵינֵךְ צוֹפִיָּה וְלִבֵּךְ הָאוֹהֵב הִשְׁאַרְתְּ".

במועד הצהרים של חיינו ובערוב יומם עודנו זעים וחלים לזכר

מן הביבליותיקאות קריאתם נפרזה ביותר? איך אנו מתלהבים למקרא ספורי־החשק האלה, כשהמעשה המנופה בהם מְרֻצֶּה אפילו בניצוץ כל־שהוא של אמת וטבעיות! וכי יש דבר, המושך כל־כך את לבנו בהליכות החיים וגלגוליהם, כאחד המאורעות, אשר בו באה לידי־גִלּוי התשוקה שבין שתי נפשות? אפשר שלא ראינו אותן מעולם קודם־לכן ושוב לא נפגוש אותן גם לאחר־זמן. אבל ראה ראינו אותן, כשהן מעיפות זו בזו מבטי־עין, או כשהן שרויות במצב של התרגשות־נפש עמוקה, ושוב אין הן נכריות לנו. אנו מבינים לרוחן והננו משתתפים בכל חום לבנו בהתפתחות הרומַן שלהן. כל בני־האדם אוהבים את האוהב. הַגִּלויים הראשונים של ידידות ורצון הנם ממחזות־הטבע המושכים את הלב ביותר. הם ראשית התפתחות והליכות חן ונמוס באדם גס ועם־הארץ. הנה הנער הכפרי הגס, הרגיל לקנתר את הנערות התלמידות ליד פתח בית־הספר, אלא שהיום בשעה שהתפרץ אל פרוזדור הבית נתקל בילדה חמודה אחת, שעמדה ודרה את ספריה אל תוך ילקוטה; הוא לקח את ספריה ועוזר על ידה, פתאם והנה נדמה לו, שהיא מתרחקת מעמו מֶרחקי אין־קץ ונעשית לו לאדמת־קודש. בתוך חבורת יתר הנערות הוא מתרוצץ במשובה וגסות יתרה, אבל רק אל זו האחת אינו מֵעֵז להתקרב; ושני השכנים הקטנים האלה, אשר זה עתה היו קרובים כל־כך זה לזה, למדו לכבד איש את אישיותו של רעהו. או מי יכול להסב את עיניו מדרך המנהג הנחמד, אשר יש בו גם מן האמנות וגם מן התמימות, המצוי אצל תלמידות בית־הספר, הבאות אל החנות שבכפר לקנות דוּלְלָה של משי או גליון של נְיָר והרי הן מספרות כחצי שעה על דברים של מה־בכך עם הנער, המשרת בחנות, רחב־הפנים וטוב־הלב? בכפר שורר שויון גמור, הטוב ונוח לעסקי־אהבה, ובשיחה בטלה מעין זו מתגלה הטבע המאושר וצמא־האהבה, המצוי באשה, בלי שום קורטוב של התיַפות. אין הנערות צריכות להיות נאות ביותר ואף־על־פי־כן הן קובעות בדרך פשוטה ותמימה יחוסים מלאים נעימות ואמון־רוח בינן ובין הנער טוב־הלב מתוך השיחה, שהן משוחחות פעם בלצון ופעם בכובד־ראש על אֶדְגַּר ועל יוֹנַס ועל אַלמירה, ועל־אודות המזומנים להשתתף בטיול השעשועים והמשחק, ומי היה מן המחוללים בבית־הספר למחולות, ואימתי יתחיל הלמוד בבית־הספר לזמרה ועל דברים בטלים שכיוצא בהם, שבני החבורה מפטפטים ומלהגים על־אודותם. לאט לאט מגיע אותו הבחור לפרקו וצריך לישא אשה ובתומת־לבו הרי הוא כבר יודע ידיעה נאמנה, איפה ימצא לו רעיה ישרת־רוח ונעימה, ואין חשש סכנה בדבר, שמא יקרהו כמקרה החכמים ובני־העליה, אשר יתאונן עליו מילטון.

שמעתי מתלוננים עלי, כי החבה היתרה הנודעת ממני להגיון הביאתני לידי כך, שבאחדות מהרצאותי, שהרציתי ברבים, הקשחתי את לבי שלא בצדק מדברי היחס שבין אדם לחברו. אבל עכשיו כמעט שאני מזדעזע לזכר דברי־הגנות האלה, שנזרקו מפי. כי בני־האדם משמשים תחום עולמה של האהבה ואפילו הפילוסוף המצֻנן ביותר אינו יכול לְהַשֵּׁב

מן הזקן, או, בלשון יותר מדויקת, אינה נותנת את מי שהוא עבד נאמן לה להזקין כל־עיקר, כי מנניקה היא תענוגותיה לבא־בימים כמו לנערה הרכה, אם גם בדרך אחרת ויותר נעלה. כי אבן אש היא, אשר התלקחה בראשונה בקרן־זוית צרה בלב אדם יחיד מתוך ניצוץ תועה, שיצא מתוך לבו של אדם יחיד אחר, והנה היא הולכת הלוך ובעור, הלוך והתפשט, עד שהיא מחממת ומאירה המון אנשים ונשים, את לב הכל, וסופה להגיה בזהרי שלהבותיה הרוממות את כל העולם כלו ואת כל הטבע כלו. ובכן אפוא אחת היא לנו, אם ננסה לתאר את התאוה אשר לבן עשרים, לבן ארבעים או לבן שמונים שנה. המצייר אותה כשהיא בעונתה הראשונה, יחסר כמה שרטוטים מתכונתה שלאחר זמן; והמצייר אותה בעונתה האחרונה, יחסר כמה שרטוטים מתכונתה כלפנים. מכל־מקום תקותנו אתנו, שבכח הסבלנות ובעזרת בנות־השירה יעלה בידנו להגיע לידי אותה ההכרה העמוקה, החודרת לתוך־תוכו של החוק, אשר יש בכחה לגלות לפנינו אמת, אשר רעננה ויפה היא לעולם, אשר היתה מרכזית כל־כך, עד שהיא מתגלה לעין מאליה, מכל צד שנתבונן אליה.

אפס התנאי הראשון לכך הוא זה, שעלינו להמנע מהיות קשורים ודבקים יותר מדי במעשים ובעלילות ועלינו לחקור את הרגש ככל אשר הוא עולה ומתגלה בתקוה ולא בהיסטוריה. כי כך דרכו של כל אדם לראות את חייו והנה משחת מראיהם ולקוים ופגומים הם במדה שאין חיי האדם צריכים, לפי סברתו, להיות כך. כל אדם רואה בכל נסיון, שנתנסה בחייו, כתם של משגה ומדוחים, תחת אשר נסיונם של בני־אדם אחרים נראה לו נאה ואידיאלי. כשיחזור אדם לאחוריו ויסתכל באותם היחוסים הענוגים, המשוים הוד ותפארת לחייו, שהיו מספקים לו תורת־אמת ביותר ומזון לרוחו, מיד יתנודד ויאנח מרה. אהה! איני יודע את שרש הדבר, אבל אמת נכון הוא, שבשעה שאנו באים בימים, ממררים פחי־נפש לאין־קץ את זכרונותינו על־דבר ציץ־השמחה אשר עלה לפנינו, אף הולכים ונטפלים פחי־נפש אלה אל כל שם היקר וחביב לנו. כל דבר, שאדם מסתכל בו מצד ההגיון או כמדת אמת, נאה ומעלה הוא. אבל כל דבר, שאדם רואה אותו כנסיון שעבר עליך, רע ומר הוא. פרטי דבר יש בהם כדי להשרות מרה שחורה, אבל תכנית כללית של דבר נאה וחשובה היא. בעולם המעשה – זו ממלכת־היגון של הזמן והמקום – מצוים דאגה וצרה ופחד. במקום שיש מחשבה, במקום שיש אידיאל – שם חדות־עולם, שם פורחת שושנת־הגיל. שם יוצאות בנות־השירה במחולות־מחנים ונותנות את קולן בשיר. אבל צרה ויגון דבקים ואחוזים בשמות, באנשים ובחליפות הענינים והמעשים של היום הזה ושל יום אתמול.

כמה גדול כחה של הנטיה הטבעית, אתה למד ומכיר על־פי אותו המקום החשוב, אשר ענין זה של היחוסים הפרטיים שבין בני־האדם תופס בשיחתם של הבריות. וכי יש דבר מדברי קורותיו של אדם מצוין, שאנו משתוקקים כל־כך לדעת אותו, כדבר הצלחתו בעסקי האהבה? איזו ספרים

ר. וו. אֶמֶרְסוֹן.

אַהֲבָה.

גְּנוּז־סְתָרִים הָיִיתִי כְּאֶבֶן־יְקָר
וַיְגַל אֶת מַצְפּוּנַי בְּרַק זִיוֵי הַבָּר.

קוראן.

כל הבטחה מהבטחות הנפש עשויה להתקים בדרכים אין־מספר; כל שמחה משמחותיה מולידה תשוקה חדשה. הטבע, אשר אין מעצור לרוחו, השוטף והולך במרוצתו מעולם ועד עולם, הצופה מראשית אחרית, מעורר בנו, עוד מתוך רגש־הידידות הראשון המפעם בלבנו, מעין חוש מוקדם של נדיבות ורצון, אשר זיו אורם הכֹּל קולט ומבליע אל תוכו כל שנוי וכל סגולה מיוחדת. ראשיתו של האשר הזה מוטבעת ומונחת ביחס פרטי וענוג שבין אדם לחברו, אשר הוא ראש כל קסם של חיי האדם; הוא התוקף כעין רוח ממרום והתלהבות־הנפש את האדם בתקופה ידועה בחייו ומחולל מהפכה בנפשו ובגופו, מחבר אותו אל גזע־מכורתו, משעבד אותו אל עסקי הבית והחברה, מכניס אותו מתוך רגשי־הבה חדשים אל תוך ממלכת־זו ב: מאדיר בקרבו את כח החושים, מרחיב את חוג דמיונו, מַקנה לתכונתו סגולות של גבורה וקדושה, קובע את מסורת הנשואין ונותן חזוק וקיום לחברת בני־האדם.

החבור הטבעי, אשר בין רגש האהבה ובין עונת רתיחת־הדם ודהללות בחיי האדם, דומה שהוא דורש מאת מי שבא לצַיר את הרגש ההוא ציור בהיר ובולט, כי כל עלם ועלמה יהיו מודים עליו, שהוא מתאים הַתְאֵם גמור אל הנסיון, שנתנסה בו לבם הדופק בחזקה, כי לא יהיה זקן ביותר. ההזיות והדמיונות הנעימים, אשר יצודדו את הנעורים, בוהלים בכל דבר, אשר ריח של פילוסופיה מבֻקֶּרֶת נודף ממנו, מפני החשש, שמא יזיק בצנת השיבה והנקֻנות שבו את פרח־הארגמן שלהם. ולפיכך יודע אני, שכל אלה החושבים את עצמם לחברי בית־דין העליון ולאנשי כנסת הגדולה בעסקי האהבה עתידים להטיל עלַי אשמה, כי קשה־לב ומבזה־עולם אני שלא לצורך. אבל על המבקרים הקשים האלה אקבול לפני סוד־מועצת־הזקנים שלי. שהרי מן הצורך הוא לשים לב לדבר, כי תאוה זו, שאנו מדברים בה, אף־על־פי שהיא מתחילה בנערותו של אדם, אינה מַרְפָּה אפילו

בדבר מורי שפות פולין ואשכנז פקד על הפרזידנט של העיר לחקור, אם יש לכלם רשיון להורות, ולענוש את המורים שאין להם רשיון.

תחבולתו של זוסמאן הועילה אך לרעתו. כי אחרי שנודע בעיר, כי הלשין על המלמדים והמורים, ואחרי אשר על־פי הוראתו נתפסו מורים אחדים והושמו במאסר, נמנעו היהודים מספוח אותו אל בתיהם בתור מורה לבניהם, ועל אחת כמה וכמה שמאנו למסור את בניהם אל בית־הספר שלו.

כך התאונן זוכמן בכתב־מלשינות שני, שכתב אל הפריפקט ובו בקש לענוש את ראשי הקהל והרבנים, שאינם מגנים עליו בשעה שהוא נרדף על היותו נאמן לממשלה ולעם פולין.

לילדים במקום שבו קים בית־ספר, ובכן לא אך למלמדים „זרים", אבל גם למלמדים תושבי ורשה אסור לעסוק באומנותם.

אל מיניסטר־הפנים השיב הפריפקט ביום 27 לדצמבר 1810, שאמנם יש בורשה מלמדים כפי־הצורך, אך אחרי אשר הותר ליהודים בכלל להתישב בורשה, מבלי הגבל את זכותם לעסוק באשר הם רוצים, הרי רשאי גם־כן כל יהודי ויהודי להיות מלמד.

אף־על־פי שהנסיון הראשון ליסד בית־ספר לילדי היהודים בורשה לא הצליח, נסו אחר־כך עוד שני יהודים ליסד בתי־ספר.

ביום 30 לאוגוסט 1812 נתן הדירקטור לעניני החנוך ליואל אֶטינגר את הרשיון ללמד בבתי־היהודים חשבון, גיאוגרפיה, תולדות הטבע ושפת אשכנז ולפתוח בית־ספר לילדי היהודים בורשה ברחוב דאנילוביטשובסקה נומר 616, בתנאי, שללמוד שפת פולין יספח מורה פולני, שיש לו רשיון ללמד שפה זו.

אֶטינגר, כפי שהוא כותב בקובלנא שהגיש אל הפריפקט, הרבה עמל ויגיעה בדבר פתיחת בית־הספר וכבר שכר לו מורים להורות לשונות צרפת ופולין, אך מורה דת ושפת עבר לא מצא לו, כי „המורים יראים מפני הקנאים" ואינם רוצים להורות בבית־ספר, ועל־כן אינו יכול לפתוח את בית־הספר, כי ההורים היהודים לא ירצו למסור את בניהם לבית־ספר, שאין מלמדים בו עברית וספרי־הדת.

ביום 10 לספטמבר 1813 קבל אברהם זוסמאן את הרשיון לפתוח בית־ספר בורשה, בתנאי, שיספח לו מורים מובחנים ובעלי רשיון לכל הלמודים, מלבד למודי הדת ושפת עבר, „שהוא בקי בהם".

זוסמאן היה בטוח, כנראה, שהוא יצליח במעשהו הרבה יותר מאותם היהודים, שהתאמצו ליסד בתי־ספר ולהחזיק בהם, כי היה מוכן מראש להשתמש בתחבולה, אשר בה מאסו גליקסברג ודוידזון.

הוא, זוסמאן, פתח את בית־הספר שלו ברחוב אוגרודובה נומר 823 ביום שקבל את הרשיון. וימים אחדים אחר־כך (20 לספטמבר) הגיש אל הפריפקט כתב־שטנה על המלמדים, שאינם יודעים לא דת ולא שפת עבר, ועל המורים „הזרים", שאינם יודעים לא לקרא ולא לכתוב, אלא לצַיר אותיות, ובקש מאת הפריפקט, שיוציא פקודה, כי כל מלמד וכל מורה יהיה מחויב להביא תעודה, שהוא אדם הגון וכשר, ו„להבחן בדעת עניני־הדת ושפת־עבר לפני הרֶקטור של האבות הפִּיאַרים (כת נזירים קתולים)", והוא בעצמו נתחיב להראות לפקידים, מי הם המורים והמלמדים, שאין להם הרשיון להורות.

השטנה של זוסמאן עשתה מחצה: הפריפקט לא שם לב אל הדברים, אשר כתב זה על־אודות המלמדים (בודאי שיד הקהל היתה בזה), ואף

ואולם התרגום הוא נשחת כל־כך, עד שאי־אפשר להבינו וממנו יש להוציא אך זאת, שראשי הקהל והבי"ד בורשה גוזרים, ששום איש לא יכנס אל ביתו שום „בעהעלפער", בכדי ללמד את בניו ובנותיו, בין שה„בעהעלפער" הוא בן ורשה ובין שהוא בן עיר אחרת, כי מזה יוצאת תקלה לצניעות ונסמכו בזה על מאמר התלמוד „ולא ילמד רווק סופרים".

המיניסטר שלח את הכתב ההוא עם תרגומה של אותה ההודעה אל הפריפקט, שהוא יכריע בענין זה, והפריפקט שלח אותו אל הפרזידנט של העיר, בצרוף פקודה לברר מה שכתוב בהודעתם של ראשי הקהל והרבנים, אם המלמדים תושבי ורשה הם מוכשרים להורות למודי־דת ועברית לילדים ואם יש איזה חוק או תקנה, האוסרים על היהודים בני ארצות אחרות לעסוק בחנוך ילדי היהודים.

הפרזידנט של העיר ורשה, ווענגז'עצקי, אשר התאמץ תמיד, כאשר כתבנו למעלה, להטות את השלטונות הגבוהים לאסור על היהודים בני שאר הערים לבוא לורשה, מצא לו גם הפעם שעת־הכשר להוכיח, שאין להתיר ליהודים זרים להכנס אל העיר, והשיב (15 לדצמבר) אל הפריפקט, שבורשה יש יותר מדי יהודים „מלמדים", העוסקים בחנוך ילדי היהודים, ושלפי חוקי פולין ותקנות הממשלה הקודמת אסור לכל יהודי בן עיר אחרת לשהות בורשה, וממילא אסור לו לעסוק פה בשום עסק של מחיה. ואולם מאחרי שהפריפקט צוה זה פעמים רבות את הפרזידנט, שלא יאסור על שום יהודי לבוא לורשה ולהתישב בה, בודאי שבקרוב יקבל הפריפקט כתבי קובלנא שכאלה רבים מאד, לא רק מאת מלמדים, אבל גם מיהודים העוסקים בשאר עסקים, שהיהודים הזרים מקפחים את פרנסתם. דרך־אגב מעיר הפרזידנט, שכל ממשלה וממשלה שואפת להגביל את מספרם של היהודים ושלא לתת אותם לשבת צפופים במקום אחד. לורשה צפוי אסון נורא מהיהודים הזרים, הבאים בהמוניהם לעיר ואין בידם אומנות להתפרנס בה. היהודים האלה הם מכשול גדול על דרך התפתחות האומנות והחרשת, כי הנסיון כבר הורה, שהיהודים קונים את החמר הדרוש לאומנים ובעלי־החרשת ומסיתים את אלה לעשות מלאכתם רמיה, בכדי שיוכלו למכור את סחורותיהם בזול, עד כי גם הטוב שבאומנים מעבד סחורה רעה. אנו רואים, ששום יהודי אינו מוכשר לעבודה. והרי יש במדינה אדמה עזובה לרוב, ומדוע אינם לוקחים להם אדמה לעבדה? האם לא מוטב היא להורות ליהודים, שאין בידם אומנות, שיעסקו בעבודת האדמה, מאשר לתת אותם להתישב בורשה?

יש להעיר, שבנסיכות ורשה נאסר על היהודים לרכוש להם שדות „עד אשר תצא פקודה מיוחדת" בענין זה — ופקודה שכזו לא יצאה כל־זמן שהנסיכות היתה קימת.

בית־הספר של גליקסברג ודוידזון, כנראה, כבר לא היה קים באותה שנה, שהרי אלמלא כך, בודאי שהמיניסטר, הפריפקט, או הפרזידנט היו מזכירים, שבכלל אסור לאדם, שאין לו תעודה מאת לשכת־החנוך, להורות

המלמדים הזרים, וגם על אחד היהודים מתושבי ורשה, אשר פרסם, לפי דבריהם, בין היהודים, שהמלמדים בני ורשה אינם מוכשרים ללמד.

ביום 22 לאוגוסט 1810 הגישו המלמדים בני ורשה כתב־מלשינות בשפת פולין נלעגה מאד, שבכל מלה ומלה שבו יש שבושים, ובו הם כותבים:

„החתומים למטה, בני הדת הישנה, מעיר ורשה, מורי דת משה, או דערעקטאָרים, לילדים, זה כעשרים שנה יושבים בורשה, כל המסים, כמסי האוצר וכמסי הפוליציה, אנו מוכרחים להעלות וזאת אנו יכולים להוכיח בפנקסים ובשוברות, ועכשיו נתרבה מספר עצום של המורים האלה על־ידי הבאים מערים אחרות והם אומרים, שהם יושבי העיר, אין אנו יודעים, מאין יכולים אלו לומר, שהם יושבי העיר, כי אנו יודעים בברור, שהם אינם תושבי העיר, מלבד זאת יש להם פנקסים המעידים עליהם, שהם תושבים, והפנקסים האלה הם מזויפים, ואנו פנינו אל זקני הקהל, שהוציאו פקודה, שזרים לא יִמָצאו ושלא יגזלו מאתנו התושבים מכבר לחם, והפקודה לא הועילה, והפקודה הזאת הודבקה על דלתות כל בית־כנסת, אך לחנם, וזוהי רעת איזה יענקעל בן משה חלפן ברחוב זיעלנא, שהתוַדע אל אותם הזרים, המורים, ועשה מהומה, בין אחרים, ואמר עלינו, התושבים, שאין אנו יכולים לתת חנוך לילדים, בני דת משה, ויש לנו הסכמות מאת הרבנים שלנו, ומאת זקני הקהל, והחנוך שלנו כבר נתן אותות, ויש לנו תעודות בידי זקנינו חתומות. ואותן אנו מצרפים לאדון הנאור ורב־היכולת מיניסטר־הפנים לשם הוכחה טובה, ויענקעל בן משה זה לקח חתימות מזויפות רבות של אנשים, שאין להם שום חנוך, והגיש אל האדון הנאור מיניסטר־הפנים בקשה מזויפת, שמורי דת משה זרים יוכלו להשאר בעיר, ועל־כן אנו פונים אל האדון הנאור מיניסטר־הפנים ומתחננים, שהמורים הזרים לא יִמָצאו פה, כי אך מזאת אנו מתפרנסים עם בני משפחותינו שהם 800 נפש, ואנו מקוים שהאדון הנאור ורב־היכולת מיניסטר־הפנים ימלא את בקשתנו ויצוה לגרש תיכף את כל הזרים, כי אסור להם לשבת פה ולגזול לחם מן התושבים".

על הכתב חתמו ששה מלמדים באותיות פולניות והשאר, כשלשים איש, עברית.

הבאנו בזה את תרגומו של הכתב הזה בשלמותו, כי תכנו וסגנונו חשובים לחקירת תולדות הקולטורה של היהודים בורשה בימים ההם.

אל הכתב צרפו ה„דערעקטאָרים של דת משה" תרגום פולני של הודעה עברית, אשר הוציאו זקני הקהלה: בערעק בן שמואל, שמואל הירש קרוננברג (הוא אבי המומר הידוע ליאופולד קרוננברג, אשר בנה את מסלת־הברזל הורשה־וינאית, שהיתה הראשונה בפולין) והירש אברהם ברנסון, ומורי ההוראה: נפתלי אהרן מרגלית, אלקנה אברהם מלובארטוב, שלמה איגר, רפאל בן דוב־בער וחיים דוד טבל.

השלטונות". התחבולה היחידה להבטיח קיום לבית־הספר היא למנות ועד־ההשגחה, אשר יהיה האפיטרופוס על בית־הספר, ואולם השלטונות, למרות פקודתה של לשכת החנוך, נמנעים ממנות ועד שכזה, ועל־כן הם מבקשים מאת הפריפקטורה, שתמהר להחליט בענין הועד הזה ולמנותו.

על הקובלנא הזאת השיבה הפריפקטורה, שלשכת החנוך החליטה, שלא למנות ועד ההשגחה על בית־הספר, עד אשר תתקין הממשלה תקנות חדשות כלליות לכל בתי־הספר שבמדינה; אך מפני שהיא, הפריפקטורה, מוצאת, שנחוץ מאד לחזק את בית־הספר ההוא, היא פונה עוד פעם אל לשכת החנוך ומבקשת ממנה לאַשר את הועד אשר הציע המגיסטרט.

ואמנם פנתה הפריפקטורה אל לשכת החנוך ובקשה ממנה לאַשר את הועד, אבל טובה היתה השתדלותם של „זקני ההולכים אחרי תורת משה" מהשתדלותם של גליקסברג ודוידזון ובקשת הפריפקטורה. הלשכה לא השיבה כלום על בקשתה של הפריפקטורה — והועד לא נוסד.

מה היה גורלו של בית־הספר ההוא וכמה ימים היה קַיָם, אין אנו יכולים לדַעת מן הכתבים שבידינו, ואולם מכתב התלונה שהגיש טשעחובסקי, מורה שפת פולין בבית־הספר הזה, על „גליזברק" — כך הוא כותב — אל לשכת החנוך, אנו יודעים, שבחודש אוקטובר עוד לא נסגר. בכתב־התלונה הזה, המעיד גם על מהותם של המורים הפולנים בימי

אנשים כטשעחובסקי וכגנוסיעוויטש היו אז מורים בפולין, ויהודים כגליקסברג ודוידזון, אם יסדו להם בית־ספר, היו פסולים להורות בו שפת פולין ונתחַיבו לספח למורים את המומחים לפדגוגיה ההם.

לשבחם של גליקסברג ודוידזון יש להזכיר, שהם נמנעו מעשות כאשר נצטוו מאת הפריפקטורה, „להודיע לשלטונות, מי ומי הם המורים היהודים, שאין להם רשיון", ואף פעם אחת לא הלשינו על שום מלמד ושום „חדר". לא כן עשו המלמדים „תושבי ורשה", אחרי אשר ראו, שהיהודים בני שאר הערים מרבים לבוא לורשה, ובתוכם יש גם מלמדים ורבים מהתושבים היהודים מוסרים להם את בניהם. המלמדים בני ורשה הלשינו על אותם ההם בכלל, כותב אותו המורה בשפה נשחתה וכתב מקולקל מאד, שאחרי אשר נבחן וקבל תעודת מורה בבית־הספר ההוא, עשה חוזה עם בעלי בית־הספר, אשר פסקו לתת בשכרו... (האותיות במקום זה הן מקולקלות כל־כך, עד שבשום אפן אי־אפשר לקרא את הכתוב ולדעת כמה פסקו לתת לו), אבל עברו שלשה חדשים והם לא נתנו לו כלום, אחרי אשר תבע מהם את שכרו, פטרוהו מעבודתו ותחתיו ספחו מורה אחר ששמו גנוסיעוויטש, ואמנם כשמו כן הוא („גנוס׳ני" — עצל בשפת פולין), ומלבד זאת הוא גם בעל מדות רעות, כי כאשר היה מורה בבית־ספר אחר, היה לוקח אתו את הילדים תלמידיו אל בתי־המשקה ומשקה אותם יי"ש, והוא יושב ימים ולילות בבתי־המשקה, שותה בהקפה ואינו משלם. „לאדם נשחת שכזה — כותב טשעחובסקי — אסור להיות מורה".

לילדי היהודים ודרשה ממנו, שיודיע את הדבר ל„זקני בני דת משה", שעליהם מוטל להשגיח על המורים, שאין להם רשיון, שלא יעסקו באומנותם, וגם יציע לפני הפריפקטורה את האנשים, שיש למנות אותם לחברי ועד־ההשגחה.

גליקסברג ודוידזון פתחו את בית־הספר שלהם ביום 20 ליוני ברחוב דלוגה נומר 588, והתחילו להשתדל לפני היהודים, שימסרו בידיהם את בניהם, בכדי לחנכם. ואולם אף־על־פי ששני אלה היו ידועים לשלטונות לאנשים היודעים היטב שפת פולין וחובבים את פולין (גליקסברג נחשב בעיני כל חשובי הפולנים לפטריוט פולני) ונכבדים היו בעיניהם מאד, עד שבכל הכתבים הרשמיים הנוגעים להם קראו אותם בשם „אדונים נכבדים" (לשאר היהודים ואפילו לנאורים ונכבדים כתבו סתם „ז'יד" — יהודי), מאנו השלטונות למסור בידם את למוד שפת פולין בבית־הספר שלהם והמגיסטרט צוה עליהם לספח „מורה פולני וקתולי", אשר ילמד שפת פולין.

ביום 27 ליוני הודיע המגיסטרט לפריפקטורה, שבית־הספר ההוא כבר נפתח ושזקני היהודים נצטוו להשגיח על המורים היהודים שאין להם רשיון, שיפסיקו את עבודתם. בדבר ועד־ההשגחה, כותב המגיסטרט, אחרי שאין בורשה רב קבוע, הוא מציע לבחור איזה סוחר יהודי מתושבי ורשה, ושמו דוד קֶניגסבֶּרְגֶר, הנודע בעיר לאיש־אמונים ויודע־תורה, והוא יוכל למלא בועד ההוא את מקום הרב. האינטנדנט של רובע העיר, שבו נמצא בית־הספר, הוא האדון פֶּנקאלסקי והמגיסטרט מצדו מציע למנות לחברי הועד שני אנשים מיועציו.

ביום ההוא נתנה לשכת־החנוך רשיון ללמד שפת פולין בבית־הספר ההוא לאדם אחד ושמו וואורזיניעץ טשצחובסקי, אשר כנראה מתוך מכתבו, שכתב אל הפריפקטורה בדבר אותו הרשיון, לא ידע סגנון ואורתוגרפיה וגם כתב־ידו היה מכוער מאד (ידוע שבאותם הימים הרבו השלטונות לדקדק בדבר כתב־יד של כל פקיד וביחוד של כל מורה, שיהיה יפה מאד), וזה היה נאמן על השלטונות בענין למוד שפת פולין יותר מגליקסברג ודוידזון, שהיו ידועים לאנשים שקנו דעת מרובה.

בית־הספר היה פתוח והמורים עמדו על משמרתם, אך תלמידיו מועטים היו מאד; אי־אפשר היה להטות את לב ההורים היהודים להוציא את בניהם מן ה„חדרים" ולמסרם אל בית־ספר. בדבר ועד ההשגחה על בית־הספר השתדלו „זקני בני דת משה", שלא יקום ולא יהיה, בדעתם, שאם יקום ועד שכזה, ממילא יהיה זה מוכרח לדאג לקיומו של בית־הספר והפקידים חברי הועד יהיו מוכרחים לרדוף את המלמדים, שאין להם רשיון ללמד, ולמנוע בעדם מעסוק באומנותם. גליקסברג ודוידזון הגישו אל הפריפקטורה קובלנא, שבה כתבו, כי כל התאמצותם להחזיק בבית הספר שיסדו ולהרבות את תלמידיו, „בכדי להביא תועלת גדולה לבני דתם ולכל המדינה", עולה בתהו „מפני קשי ערפם של תושבי העיר החשוכים, ההולכים אחרי תורת משה, ומפני שהמורים, שאין להם רשיון ללמד, אינם נשמעים אל פקודות

הצרוף, ב) לשונות פולין, צרפת, אשכנז ועבר, ג) לכתוב מכתבים, רובם בשפת פולין, על־פי תורת הסגנון, ד) קליגרפיה, ה) חשבון, ו) בוכהלטריה, ז) גיאוגרפיה, ח) תולדות הטבע, ט) תולדות המדינה[1].

בעלי הבקשה העירו, שאחדים מטובי היהודים נדבו לתת בכל חודש וחודש איזה סכום של ממון לכלכלת בית־הספר הזה, עד אשר קהלת היהודים שבעיר תבין, מה־מאד נחוצים לה בתי־ספר, ואז תקבל היא על־עצמה ליסד בתי־ספר כאלה ולכלכלם בהוצאותיה, ועל־כן מהראוי, שהשלטונות יבחרו להם רב אחד ואחדים מחשובי הקהלה, והם בצרוף אחד הפקידים של המגיסטרט יהיו המפקחים על בית־הספר, למען אשר יוכחו לדעת, שהתלמידים לומדים בו דברי תורת היהודים ושפת־עבר באפן טוב הרבה יותר מאשר בחדרים, בסדר ובהדרגה, מלבד הלמודים הנחוצים לכל יהודי לצרכי עסקיו בתור אזרח המדינה.

ביום 7 למאי החליטה הלשכה לתת לגליקסברג ודוידזון את הרשיון ולשלוח אותו אליהם על־ידי הפריפקטורה של הדפרטמנט הורשאי, ועוד באותו היום שלחה את כתב־הרשיון אל הפריפקטורה בצרוף מכתב, שבו נאמר, כי הלשכה מהללת מאד את מגמתם הטובה של „שני האדונים הנכבדים”, גליקסברג ודוידזון, ונותנת להם את הרשיון הדרוש, ועל הפריפקטורה להציע לפני הלשכה אנשים לחברי הועד המפקח על בית־הספר ההוא. בין האנשים האלה ימצאו הרב של רובע העיר, שבו יהיה בית־הספר, והאינטנדנט של הרובע. אחרי אשר יפתח בית־הספר הזה תאסור הפריפקטורה על המורים היהודים, שלא נבחנו ולא קבלו רשיון להוראה מאת לשכת־החנוך — להיות מלמדים לילדי היהודים.

ביום ההוא הודיעה הלשכה את גליקסברג ודוידזון, שמגמתם הטובה מאד, ללמד ילדי־היהודים דעת, ישרה בעיניה במאד מאד, ועל־כן היא נותנת להם את הרשיון שבקשו, ועליהם לפנות אל הפריפקטורה ולקבל מאתה את הרשיון. לשאר המורים היהודים אסור מעתה לעסוק באומנותם, עד אשר יבחנו ויקבלו רשיון מאת הלשכה.

על־פי בקשת דוידזון וגליקסברג שלחה להם הפריפקטורה ביום 14 ליוני את כתב־הרשיון של הלשכה והודיעה אותם, שבאותו היום פנתה אל המגיסטרט שבורשה ודרשה ממנו, שיאסור על שאר המורים היהודים, שלא נבחנו ולא קבלו רשיון, לעסוק בהוראת ילדי־היהודים, ועליהם, על גליקסברג ודוידזון, היא מטלת חובה להודיע לשלטונות, מי ומי הם המורים היהודים, שאין להם רשיון.

ואמנם ביום ההוא שלחה הפריפקטורה אל המגיסטרט הודעה על־דבר הרשיון שקבלו „האדונים הנכבדים”, גליקסברג ודוידזון, ליסד בית־ספר

---

1) כתב־הבקשה הזה ומל שאר הכתבים המובאים בפרק זה נמצאים בארכ' הכללי בורשה בין כתבי המגיסטרט של העיר ורשה גומר 159.

נתחיבו קהלות היהודים ליסד בתי־ספר, שבהם ילמדו ילדי היהודים, מלבד למודי הדת, לשונות אשכנז ופולין וחשבון.

ואולם גם תקנה זו לא יצאה לפעולה, כי אז התחילה תקופה של מלחמות גדולות וממשלת פרוסיה היתה טרודה בענינים, שהיו חשובים בעיניה הרבה יותר מבתי־הספר של היהודים, ובהלחמה או בהתעתדה להלחם עם אויביה העצומים, אשר קמו להכרית את ממלכתה, נמנעה מהלהם עם היהודים, אשר התקוממו בכל כחם כנגד החפץ לבטל את ה„חדרים" ולהקים בתי־ספר תחתיהם.

כאשר כוננה נסיכות ורשה, נוסדה בה (1870) „לשכת החנוך", אשר עסקה ביסוד בתי־ספר שונים בכל מקומות הנסיכות. באמת לא לשכה זו היתה המיסדת את בתי־הספר והמכלכלת אותם, אלא יושבי הערים, שרצו לכונן בתי־ספר, הם שקבלו עליהם לכלכל אותם והלשכה נתנה את הרשות ליסדם, התקינה את הפרוגרמה ללמודים או אשרה את הפרוגרמה הערוכה, הספיקה להם מורים מנוסים והקימה ועד של מפקחים מבין החשובים שביושבי הערים, ובתוכם נמנו הכומר וראשי־העיר.

היהודים היו נושאים בעל בתי־הכפר הנוסדים ככל שאר התושבים ושערי בתי־הספר האלה היו פתוחים לפני ילדיהם, ולא עוד, אלא שהיהודי, אשר העיד על־עצמו, שהוא מוכן לשלוח את בניו אל אחד בתי־הספר, היה משובח בעיני השלטונות והם עשו לו הנחות שונות.

אז כבר נמצאו בורשה יהודים מועטים, אשר הבינו, שבשנויים ותמורות, הבאים לעולם, נחוץ מאד, שילדי היהודים ילמדו, מלבד תורה, דעת כללית, לשונות וחשבון. ובין האנשים האלה נמצאו גם עשירים אחדים, אשר פסקו לתת איזו סכומים של ממון ליסוד בתי־ספר שכאלה וכלכלתם. נמצאו גם־כן שני אנשים משכילים, יודעי לשונות פולין, אשכנז וצרפת, אשר היו מוכנים ליסד בתי־ספר ולנהלם. הכל היה אפוא מוכן ומזומן ליסוד בתי־הספר ולקיומם, והרוצים בהם לא היו חסרים אלא רשיון השלטונות ותלמידים. הרשיון נִתַּן בהשק רב. ואשר לתלמידים – קוו, שבורשה, אשר מספר היהודים יושביה הלך אז הלוך ורב, יִמָּצאו אנשים לרוב, אשר יבחרו למסור את בניהם לבתי־ספר, שבהם ילמדו גם תורה ודת, ממסור אותם ל„חדרים".

והנה ביום 2 למאי שנת 1808 הגישו שני יהודים: נתן גליקסברג [1] ויצחק דוידזון בקשה אל לשכת החנוך להתיר להם ליסד בורשה „בית־ספר עירוני גבוה" בשביל ילדי היהודים, שבו ילמדו: א) תורת המוסר

---

1) נתן גליקסברג היה אחר־כך מדפיס ספרים ועתונים פולנים ובעל בית־מסחר ספרים. הוא היה חביב מאד בעיני גדולי המדינה, עד אשר נמנה בין גדולי הלשכה של הגודרי־ב החפשים בורשה, שבין חבריה נמצאו גדולי הממשלה. (עיין שמעון אשכנזי, Łukasinski, T. I, 214).

הפרזידנט של העיר ורשה לא נסתפק בהבטחה שנתן המיניסטר לפריפקט, וביום 9 ליולי שלח אל הפריפקט כתב זה:

„הפרזידנט של העיר ורשה מודיע לאדון הנאור הפריפקט של הדפרטמנט הורשאי, שאחרי אשר בטלו כרטיסי־היום, הולך ורב מספ־ם של היהודים הזרים ורבים מהם כבר נתישבו פה והם מתעתדים להביא הנה את כל משפחותיהם. אם הממשלה לא תעצור בעד היהודים הזרים מהתישב בורשה, תהיה העיר בעוד שנים אחדות למושב היהודים, המסחר יעבור לידי היהודים, והנוצרים יהיו משוללי מחיה. הפרזידנט שוקד על טובת העיר, ועל־כן הוא מתחנן עוד פעם לפני הפריפקט, שבכדי לעצור בעד הרעה הגדולה הזאת, יואיל להשתדל לפני הממשלה, שתגרש מן העיר את כל היהודים, שלא נרשמו ברשימת הממשלה הקודמת, והיהודים הזרים הבאים לורשה יהיו מחויבים לפדות כרטיסי־היום".

הפריפקט הציע את הכתב הזה לפני מיניסטר־הפנים ביום 3 לאוגוסט ועל־פי בקשת הפרזידנט של העיר שב ושלח את העתקתה ביום 30 לאוקטובר, ואולם המיניסטר השיב לו בקצרה ביום 27 לדצמבר, שעכשיו „אין השעה כשרה להנהיג מחדש את כרטיסי־היום", ועל־כן עליו להשגיח, ששלטונות העיר לא יוסיפו עוד לדרוש מאת היהודים להעלות את מס כרטיסי־היום.

וכך עבר ובטל המס הזה, עד שהונהג מחדש בפקודת קיסר רוסיה מיום 23 למרץ 1826 והכנסותיו נועדו לכלכלת בית־הספר לרבנים, שנוסד אז בורשה.

בתי־הספר ליהודים.

הרעיון ליסד בתי־ספר מיוחדים לילדי היהודים, או להכריח זאת אלו לבקר בבתי־הספר הכלליים, קם בפולין בשעת הסיים של ארבע שנים (1788 – 1792), בזמן שגדולי עם פולין התאמצו להנהיג תקנות עיקריות במדינה. בהצעות השונות, שהותקנו אז על־אודות תקנות היהודים, בכדי להגישן אל הסיים, נמצאים סעיפים על־אודות בתי־ספר ליהודים. בעליהן של אותן ההצעות: הקומיסיה המיוחדת לתקנות היהודים, גדולי חברי הסיים וגם המלך סטניסלב אוגוסט, דרשו, שהיהודי אשר לא יביא תעודה, שגמר את למודו באחד בתי־הספר, לא תהיה לו זכות הבחירה בקהלה, ישלם מסים כפלים, לא יוכל לקנות בתים וקרקעות וללמוד עניני־דת.

הצעות אלו לא נתקבלו בסיים, כי היהודים שבפולין וליטא – כפי שאנו רואים בכתבים שבידינו – קבצו אז סכומי־ממון גדולים והוציאו אותם לצרכי השתדלות, שעם תקון לא יעשה בחיי היהודים, והשתדלותם הועילה.

לאחרי שנתחלקה פולין בפעם השלישית (1794) על־ידי שלש שכנותיה: רוסיה, פרוסיה ואוסטריה, הוציא מלך פרוסיה פרידריך ויליהלם בשנת 1797 תקנות כלליות בשביל היהודים יושבי הגלילות אשר נקרעו מפולין, ובהן

נתעוררת השאלה, אם יש לפטור מכרטיסי־היום יהודי שאינו מאותם, שהותר להם לדור בורשה, והוא מרויח בעסקים, שהוא עושה בעיר זו. הוא, סגן־הפרזידנט, חושב, שיש להחמיר בענין זה ולחַיב את היהודים, הנכנסים לורשה, לפדות את כרטיסי היום, כי אם לאו, תהיה עיר־הבירה למושב היהודים של כל הנסיכות ושל גליציה, שנספחה לנסיכות, והיהודים האלה ישתמטו מהעלות את המסים ומעבודת הצבא, כי איש לא ידע, מי מהם בא אל העיר ומאין בא. הוא מאמין בישֶר לב סגן־הפריפקט ומקוה, שהישר הזה יכריח אותו, שלא יתן יהודים זרים להתישב בורשה, עד אשר תכונן הממשלה איזו סדרים בענין זה. הסדרים האלה נחוצים מאד, כי העיר נתדלדלה מפני מאורעות המלחמה, מפלת המסחר ושאר המקרים, ועוד זה מעט בעיני הממשלה והיא אומרת להביא עליה עוד שפעת יהודים זרים, אשר יכבשו את מקצועות המחיה הנותרים!

הטענות האלה הוטבו בעיני סגן־הפריפקט, ציעשלאק־עוויטש, וביום 26 ליאנואר כתב אל מיניסטר־הפנים, שהוא עשה ככל אשר צוה עליו המיניסטר ואסר על סגן־הפרזידנט של העיר ורשה לגבות מאת היהודים את מס כרטיסי־היום, ואולם הוא מוצא לנחוץ להעיר את המיניסטר על הדברים האלה: על היהודים אסור היה לדור בורשה, ואולם הממשלה הקודמת, הממשלה הפרוסית, התירה להם לשבת בעיר זו והטילה עליהם מס המחיה, שנהפך אחר־כך למכס הבשר, אשר עכשיו הוא עולה כלו לאוצר הממלכה. בשעה שהממשלה הקודמת הטילה על היהודים את מס המחיה (בשנת 1796), פקדה את היהודים היושבים בורשה ורשמה את שמותיהם בספר. היהודים האלה נקראו בשם „בני תשעים ושש" (זעקס אונד ניינציגער), ואלו נתחיבו להעלות את המס ההוא. כל שאר היהודים, שבאו אחר־כך לורשה, היו מחויבים לפדות כרטיס בעד זהוב אחד (סגן הפריפקט לא דק). עכשיו בטלו כרטיסי־היום, ובודאי שמכל קצוי המדינה ינהרו יהודים לורשה, והם, כדרכם, יעסקו בעיר בתגרנות של אונאה, ירויחו ממון רב, ומסים לא יעלו, כי בערי המדינה לא ידע איש איפה הם, ובורשה יעתיקו את דירותיהם ממקום למקום ואיש לא יגבה מהם את המסים, כי בכל מקום ומקום יוכיחו בתעודות מסעם, שהם זרים בורשה. הוא, סגן הפריפקט, ממלא פקודת הגבוהים עליו, אך הוא מזהיר, שבטול כרטיסי־היום יביא לאוצר הממלכה נזק גדול מההכנסות, אשר תהיינה לו ממכס הבשר, וימנע הכנסות מרובות מקופת העיר. את המס ההוא אפשר יהיה לבטל בשעה שבעניני היהודים יהיו נעשים סדרים נכונים, ועד אשר יהיו בטלים כל החקים המיוחדים על־אודות היהודים, נחוץ להתנהג עם היהודים לפי תקנות הממשלה הקודמת.

ביום 3 ליולי 1810 הודיע מיניסטר־הפנים לפריפקט של הדפרטמנט הורשאי, שישים לב להצעה לקבוע מחדש את מס כרטיסי־היום, בכדי שהכרטיסים האלה יהיו בקרת ליהודים, הנכנסים לורשה.

אותה אל סגן־הפרזידנט עד יום 2 לפברואר. ואמנם לא היה צריך להחיש את משלוח הפקודה, כי סגן הפרזידנט לא השגיח בשום פקודה ולא פסק לגבות את המס ההוא גם מן היהודים בני נסיכות ורשה.

יהודי ורשה, אשר גדוליהם היו תמיד המשתדלים הראשים בעניני כלל ישראל אשר במדינה, לא השתדלו כלל בדבר בטול המס ההוא, ולא עוד, אלא שכפי הנראה הודו לדבריו של סגן־הפרזידנט, שיש לעצור בעד היהודים בני שאר הערים מבוא לורשה, בכדי שלא יתחרו עם היהודים בני ורשה.

בין כל המוני הכתבים שיש בידינו על־אודות כרטיסי־היום בימי נסיכות ורשה לא מצאנו שום רמז, שיהודי ורשה השתדלו לבטל את המס המציק והמחפיר הזה. להפך, מצאנו כתב אחד מאת הגדול שבעסקני היהודים ונדיביהם באותם הימים, בערעק בן שמואל, המעיד, שדעתו נוחה ממה שהיהודים, הבאים לורשה לעסוק במסחר, זקוקים לכרטיסי־יום. וזהו הכתב ההוא, ששלח בערעק ביום 11 ליאנואר 1811 אל סגן־הפריפקט של הדפרטמנט הורשאי:

„החתום מטה, שהוא מספיק צרכי צבא פולין ואדמיניסטרטור של מכס הבשר, מחזיק לעניניו אלו סופר יהודי, חיים שבח מווארקי. והנה אף־על־פי שבהודעות המודבקות במבואות העיר ראיתי כתוב, ששום איש יהודי אינו צריך לשלם מס כרטיסי־היום, אתו הסופר שלי שלם בעד כרטיסי־היום ואותם אני מצרף בזה. ואולם בזוכתי לדעת, שאך יהודי עוסק במסחר היה מחויב לשלם מס כרטיסי־היום בשנה שמס זה היה קים ולא יהודי שהוא משרת לפני הצבור, ואותו הסופר שלי, מלבד מה שהמס הזה בטל, יש לו טענה צודקת, שהוא שומר ומפקח על מכס הבשר הכשר, העולה לקופת הצבור, — על־כן אני מתחנן בהבנעה גמורה, שבכדי להמנע ממעשי המצוקה, שהשוטרים במבואות העיר עושים תמיד ליהודים, ינתן לסופר שלי כתב, אשר יהיה לו למגן מפני כל מין התנפלות".

אנו רואים אפוא, שאותו הגדול שבעסקנים והנדיבים, אף־על־פי שידע היטב את עשק המשפט הנעשה לכלל היהודים, לא דרש להסיר את העולה הנוראה ולא הזכיר כלל וכלל, שסגן־הפריפקט מחויב להשגיח, שלא יהיו נעשים „מעשי מצוקה" והתנפלות לשום יהודי; הוא דרש אך כתב־תעודה, שהסופר שלו פטור ממס כרטיסי־היום. יותר מזה לא חפץ.

את הכתב ההוא שלח סגן־הפריפקט ביום 17 ליאנואר אל סגן־הפרזידנט של העיר ורשה בצרוף דרישה לבאר לו, מפני מה לקחו השוטרים מאת היהודי חיים שבח את מס כרטיסי־היום.

סגן הפרזידנט של העיר ורשה, ווענגז'עצקי, שם עצמו שוכח את כל הפקודות הרבות, שקבל אז מכל הגבוהים עליו וגם ממושל הנסיכות בעצמו, שמס כרטיסי־היום כבר בטל, וביום 24 ליאנואר השיב לסגן הפריפקט:

חיים שבח לא הביא שום תעודה, שהוא מווארקי, ומלבד זאת

מס כרטיסי־היום, מלבד מאת היהודים בני שאר הארצות הבאים לורשה.

סגן הפריפקט עשה כאשר נצטוה מאת מיניסטר־הפנים, ועל־פי פקודתו הודבקו הודעות בכל מבואות העיר, שהיהודים יושבי נסיכות־ורשה פטורים ממס כרטיסי־היום ועל השוטרים אסור לדרוש מהם את המס הזה.

ההודעות היו מודבקות והיו תמיד נגד עיני השוטרים, הנצבים במבואות העיר, וגם היהודים העוברים והשבים ראו אותן, ואף־על־פי־כן לא נתנו השוטרים שום איש יהודי להכנס אל העיר, אלא אם־כן פדה לו כרטיס־היום.

ביום 30 לדצמבר פנה סגן־הפריפקט שבמחוז פיאסעטשנא אל סגן־הפרזידנט של העיר ורשה במכתב, שבו כתב:

„היהודים היושבים במחוז שלי כבר סלקו, אמנם אחרי עמלי הרב מאד, את מכס הבשר על־ידי יהודי פיאסעטשנא גם בעד הרבע השני, והם חיבים עוד אך 250 זהובים, אשר צויתי על ראשי העיר לגבותם מהם. עכשיו, לאחרי שמלאו חובתם זו, הם מקיפים אותי בכל יום ויום בהמונים רבים ובאים עלי בטענה, שאיני שומר את הבטחתי, שנתתי להם על יסוד פקודת מיניסטר־האוצר, שמס כרטיסי־היום בורשה יהיה בטל לאחרי שיסלקו את סכום מכס הבשר. כמדומני, שמן הישר הוא לבטל תיכף את המס ההוא, וביחוד אחרי אשר עכשיו איני יכול בשום אופן להטות לב שום יהודי שילך לורשה, אפילו בשעה שאני זקוק לכך לצרכי הממשלה, כי היהודים יראים מפני המס ההוא והרדיפות הכרוכות אחרי גביתו".

ביום 10 לינואר 1810 שלח סגן־הפריפקט הורשאי אל סגן־הפרזידנט של העיר ורשה את פקודת מיניסטר־הפנים, שלא לגבות את מס כרטיסי־היום גם מאת היהודים, הבאים מגליציה, אחרי אשר גליציה נספחה אל נסיכות ורשה.

בטוח היה מיניסטר־הפנים, כנראה, שסגן־הפרזידנט כבר פסק לגבות את המס ההוא מאת היהודים, היושבים בששת הדפרטמנטים הראשונים של נסיכות ורשה, והוא בא אך להוסיף, שגם היהודים היושבים בארבעת הדפרטמנטים החדשים הם יושבי נסיכות ורשה ואסור לגבות מהם את המס. גם סגן־הפריפקט לא ידע, ששום איש יהודי אינו יכול להכנס אל העיר בלי כרטיס־היום, כמו לפנים.

באותו היום, 10 לינואר, הודיע מיניסטר־הפנים לסגן־הפריפקט של הדפרטמנט הורשאי, שאחרי אשר בא בדברים עם מיניסטר־האוצר מצא, שנחוץ לבטל לגמרי את מס כרטיסי־היום ושלא לגבות אותו גם מאת היהודים בני שאר הארצות, והוא מצוה על סגן־הפריפקט, שיודיע את הדבר לסגן־הפרזידנט של העיר ורשה.

את הפקודה הזאת השהה אצלו סגן־הפריפקט כחודש ימים ולא שלח

מסכומי מס כרטיסי־היום שהם גובים, ועל־כן הוא מצוה אותם, שיגבו מאת היהודים את המס הזה, כאשר גבו אותו עד כה, ולא ישמעו לפקודת שום שלטון, מלבד לפקודתו הוא. ואם לא יגבו את המס, יהיו אחראים וערבים ברכושם על הנזק, שהם מביאים לעיר.

ביום 6 לדצמבר פנה הפרזידנט־לפוליציה אל סגן הפריפקט בקובלנא על מעשה סגן־הפרזידנט של העיר ורשה, שאינו נשמע לפקודות הגבוהים עליו, ועוד הוא מוסיף סרה בצוותו על השוטרים, שלא יהיו נשמעים לראש הפוליציה.

סגן־הפריפקט שלח ביום 10 לדצמבר את הקובלנא הזאת אל סגן־הפרזידנט ואליה צרף פקודה נמרצה לבטל את ההודעה, אשר הוציא ביום 2 לדצמבר, ושלא ידרוש מאת השוטרים, שיגבו את המס ההוא.

סגן־הפרזידנט לא נבהל כלל מפני דברי סגן־הפריפקט וכתב בשולי כתב־הפקודה כדברים האלה: „למשמרת בין הכתבים, מפני שבענין זה עתידה לבוא החלטת מיניסטר־הפנים”.

באותו היום, 10 לדצמבר, הודיע אותו סגן־הפרזידנט של העיר ורשה לסגן־הפריפקט, שאחרי אשר קבל את הפקודה שלו בדבר כרטיסי־היום צוה את האינטנדנטורה של מסי־היהודים להתנהג כפי הפקודה הזאת.

למחרת היום ההוא, ביום 11 לדצמבר, כתב סגן־הפרזידנט שנית אל סגן־הפריפקט והודיעהו, שבישיבת המגיסטרט, אשר היתה אתמול, נקראה פקודת סגן־הפריפקט והוחלט לאסור על הפקידים לקבל מאת היהודים את מס כרטיסי־היום.

ובכן הכל שריר וקים. סגן־הפרזידנט של העיר בעצמו הבטיח, שפקד לחדול מקבל מאת היהודים את מס כרטיסי־היום, והמגיסטרט בישיבתו החליט לאסור לקבל אותו, ומי עוד יוכל להטיל ספק בדבר, שאותו המס כבר עבר ובטל? ואולם באמת לא עלה כלל על דעת סגן־הפרזידנט לחדול מגבות את המס ההוא ובמכתביו אל סגן־הפריפקט נתכון אך לרמות אותו לפי־שעה, עד אשר יצלח בידו, כפי שקוה, להטות את לב מיניסטר־הפנים, שישתדל לפני המושל והסיים להשאיר בתקפה את התקנה הקדומה בדבר כרטיסי־היום.

ואולם גם היהודים וגם גדולי האצילים, אשר שהו בורשה והיו זקוקים ליהודים, לא נחו והוסיפו להשתדל בדבר בטול המס של כרטיסי־היום, וביום 17 לדצמבר שלח מיניסטר־הפנים אל סגן־הפריפקט של הדפרטמנט הורשאי כתב, שבו נאמר, כי מיניסטר־האוצר ומיניסטר־הפוליציה דורשים בחזקה לבטל את המס ההוא, כי לפי החלטת הסיים ופקודת מלך סכסוניה אין לגבות מן היהודים שום מס מיוחד, מלבד מכס הבשר, ועל־כן הוא דורש מאת סגן־הפריפקט, שיזהיר את סגן־הפרזידנט של העיר ורשה, שלא יעז עוד לדרוש מאת היהודים את

בשעת גבית המסים ממקום למקום או גם יוצאים מן העיר ומשתמטים מהעלות את המסים; אם היהודים מכל הנסיכות יוכלו לבא לורשה באין מעצור, ירבה להיות חוסר מכס־הבשר בורשה, ובשאר הערים תתמעטנה ההכנסות של המכס הזה, כי אוכלי הבשר שבהן יהיו מועטים; בהבטל כרטיסי־היום אי־אפשר שהשלטונות יהיו יודעים, מי ומי היושב בעיר ועוסק במשא ומתן או באומנות וחרשת, וממילא לא יוכלו לגבות מהם את המסים, ולא כן את כרטיסי־היום קימים, שאז רושמים בשערי העיר את שם כל יהודי ויהודי הנכנס אליה והפקידים הממונים על מס הכרטיסים האלה מחקים תמיד על כל יהודי שבוה ומעשהו, וממילא הם יודעים גם־כן במה הוא עוסק. כל הדברים האלה היו ידועים לממשלה הקודמת, ולכן השאירה בתקפה את כל התקנה הקודמת בדבר כרטיסי־היום, ולא עוד, אלא כהוסיפה על התקנה הזאת תמורות רבות, והכל בבדי להגן על העיר מפני היהודים המזיקים.

מפאת כל הנמוקים האלה מבקש סגן הפרזידנט של העיר מאת סגן הפריפקט, שהוא השר והממנה על כל המחוז, שיוסיף להשתדל לפני מיניסטר־הפנים להשאיר בתקפה את התקנה בדבר כרטיסי־היום.

על המכתב הזה השיב סגן הפריפקט ביום 5 לנובמבר של אותה שנה, שמחמת משרתו הציע את כל טענותיו של סגן הפרזידנט לפני מיניסטר־הפנים, ואולם עד אשר תבוא ההחלטה האחרונה בענין זה, הוא מצוה להדול מגבות את מס כרטיסי־היום, כי דבר זה נאסר על שלטונות העיר בטעם הנסיך, מלך סכסוניה, בפקודתו מיום 10 לפברואר 1809.

שלטונות העיר ורשה לא מהרו גם הפעם להשמע לפקודת הגבוה עליהם. הדבר נודע למלך והוא שלח ביום 16 לנובמבר אל מיניסטר־הפנים כתב, שבו נאמר: „לתמהוני הגדול נודע לי, שהאסור לגבות מס כרטיסי־היום מאת היהודים הנכנסים לורשה אינו נשמר מאת שלטונות־העיר והם מוסיפים לגבות את המס הזה. איני יכול להעלים מכם, שדבר זה הוא למורת רוחי, ועל־כן אני מצוה, שתאסרו תיכף על הפרזידנט של הפוליציה ועל סגן הפרזידנט של העיר ורשה לגבות את מס כרטיסי־היום מאת היהודים"...

את הכתב הזה שלח מיניסטר־הפנים אל מיניסטר־האוצר וזה שלח אותו אל סגן הפריפקט וצוה עליו לדרוש מאת הפרזידנט לפוליציה, שיאסור על הפקידים לקחת מאת היהודים את מס כרטיסי־היום. הפרזידנט לפוליציה עשה כאשר נצטוה וביום 1 לדצמבר הוציא פקודה אל השוטרים העומדים ליד מבואות העיר, שלא יקבלו מאת היהודים הנכנסים לורשה את המס ההוא. ואולם לנוחית היום ההוא, ביום 2 לדצמבר, הוציא סגן־הפרזידנט של העיר ורשה הודעה, שבה כתב, כי כל עניני הכנסות העיר שיכים אך אל האדמיניסטרציה של העיר ולא אל הפרזידנט לפוליציה, והפקודות שהפרזידנט לפוליציה מוציא בענין זה אינן יכולות להיות לחובה על השוטרים שבמבואות העיר, כי הם לוקחים מאת קופת העיר אחוזים ידועים

פי אִשורו של מלך סכסוניה, והוסיפו להכריח את היהודים לפַדות את כרטיסי־היום.

ביום 10 לאוגוסט 1809 שלח מיניסטר־האוצר אל סגן־הפריפקט 1) פקודה לאסור על שלטונות העיר ורשה לגבות את המס ההוא. סגן הפריפקט שלח את הפקודה הזאת ביום 14 לאוגוסט אל סגן הפרזידנט של העיר ורשה והודיעהו, שהוא פנה אל מיניסטר הפנים בהצעה להשאיר את הכנסת כרטיסי־היום לקופת העיר ורשה ושלא לבטל את תקנת הכרטיסים, כי תכליתה של התקנה הזאת היא לשמור על סדרי העיר ולהגן עליה „מפני כבוש גמור של יהודים זרים, נעים ונדים".

ביום 9 לאוקטובר 1809 שלח סגן הפרזידנט של העיר ורשה אל סגן הפריפקט מכתב, שבו הגיש לו תודה בשם אזרחי העיר על אשר הוא מֵגֵן על עיר־הבירה ומבאר את „הנחיצות להשאיר בתקפה את תקנת הממשלה הקודמת (ממשלת פרוסיה) בנוגע ליהודים זרים", הבאים לורשה:

אמנם – כותב סגן הפרזידנט של העיר ורשה – חוקי הקונסטיטוציה מבטלים את כל המסים המיוחדים, המוטלים על היהודים, והסיים הטיל עליהם תחת כל המסים את מכס הבשר, שהיה נוהג בורשה גם קודם לכן, ואוצר הממלכה נותן לקופת העיר דמי־פצוי בעד המכס הזה, אך דבר זה אינו יכול לעצור בעד העיר לגבות מאת היהודים הזרים את מס כרטיסי־היום.

לעיר ורשה – הוא מוסיף ומבאר – יש זכיות מיוחדות, שלפיהן אסור על היהודים לשבת בה. אומרים, שהזכיות האלה בטלו מאליהן בתֹקף חוקי הקונסטיטוציה. אך הרי בנוגע ליהודים בִטלה הממשלה את חוקי הקונסטיטוציה, בקבעה את מכס הבשר ובדחותה את שווי זכיות היהודים לעשר שנים, ובכן זכאית גם העיר ורשה להחזיק בזכיותיה הקודמות בנוגע ליהודים, וביחוד אחרי שגם היא בעצמה מֻתרת ואינה רוצה כלל לגרש מן העיר את היהודים, שהממשלה הקודמת התירה להם לשבת בה, וגם יהודים זרים היא נותנת להכנס אליה, אלא דורשת, שהיהודים הזרים יהיו זקוקים לכרטיסי־יום, שהם נחוצים מאד מפני כמה וכמה טעמים: א) כרטיסי־היום הם תחבולה טובה ונאמנה להגן על כל מיני האומנות והחרשת מפני מרמת היהודים, המשחיתה ומכלה את הדברים האלה, ולשמור על עיר־הבירה, שלא יבואו אליה המוני יהודים נעים ונדים וקבצנים, הנוהרים אליה מכל הערים והגלילות שבנסיכות. ב) על־ידי כרטיסי־היום אפשר להבחין בין יהודים זרים ובין יהודי העיר, הנושאים בעֹל העיר והמדינה והממלכה, ולהגן על אלו מפני התחרותם של שאר היהודים. ג) אם כרטיסי־היום בורשה יהיו בטלים, ישא אוצר הממלכה נזק גדול, כי את כל המסים יעלו תמיד אך על התושבים בעיר בקביעות, ולא על הזרים, כי אלו נעים

1) סגן הפריפקט היה שר־מחוז.

והיא, הפוליציה, שומרת עליו ומדקדקת עמו כל־כך בענין כרטיסי־היום, עד שכבר הוכרח לשלם 32 טלר קנס.

הפריפקט ציעשלאקיעוויטש השיב לו על־ידי המגיסטרט של הפוליציה ביום 9 ליוני כדברים האלה:

„מפני שהחוקים הכלליים על־אדות בני דת משה לא נתפרסמו עדין, אי־אפשר לפטור את הד"ר רוזנברג ממס כרטיס־היום".

במכתב מיוחד אל המגיסטרט של הפוליציה, שצרף הפריפקט אל אותה התשובה, כתוב:

„בכדי להמנע מקבל תדיר את בקשותיהם של היהודים, הדורשים לפטור אותם מן המסים המיוחדים, בהשענם על הקונסטיטוציה של נסיכות ורשה, אני מודיע למגיסטרט של הפוליציה בעיר ורשה, שמיניסטר הפנים כקד להשאיר בתקפם את כל החוקים על־אדות היהודים, אשר היו קימים עד עתה, כל־זמן שלא תתפרסם קונסטיטוציה מיוחדת, הנותנת ליהודים חופש".

היהודים בני־המדינה, אשר ידעו היטב, ששלטונות ורשה עוינים אותם תמיד ומציקים להם ככל אשר ביכלתם, נמנעו מהשתדל לפני אלו בדבר בטול כרטיסי־היום, ורבים מהם פנו בענין זה אל מלך סכסוניה בעצמו, ובסמכם על חוקי הקונסטיטוציה בקשו לבטל תיכף את הגזרה ההיא, אשר עברה ובטלה מאליה, כשם שבטלו כל שאר הזכיות המיוחדות, ואף־על־פי שכל שאר החוקים על־אודות המסים המיוחדים של היהודים נשארו בתקפם עד שנת 1809, בדין הוא, שכרטיסי־היום יהיו בטלים מיד.

בדבר בטול כרטיסי־היום בורשה השתדלו גם רבים מגדולי האצילים הפולנים, אשר היו להם עסקים רבים עם היהודים, וכאשר שבה ורשה להיות לעיר הבירה, היו יודעים, שיצטרכו לשהות בה ימים רבים בתור חברי הסיים, או גם לשם שעשועים, ודרוש היה אפוא לצורך עסקיהם, ש„יהודיהם" יוכלו לבוא אליהם ברוחה ובאין מפריע.

מלך כסוניה נענה להשתדלות זו, ועוד לפני הסיים, ביום 10 לפברואר 1809 הוציא פקודה לבטל את כרטיסי־היום בורשה.

הפקודה ההיא נכתבה ונחתמה ונתפרסמה, ושלטונות העיר ורשה לא פסקו לגבות את היהודים הבאים לורשה לפדות את כרטיסי־היום. גם אחרי אשר החליט הסיים ביום 24 למרץ 1809 לבטל את כל המסים המיוחדים, המוטלים על היהודים, ולקבוע תחתיהם את מכס הבשר, לא חדלו לגבות מאת היהודים הבאים לורשה את המס ההוא.

היהודים הוסיפו להתאונן לפני השרים, וביום 31 למאי 1809 החליט הסיים שבטיקוצין בפרוש לבטל את כרטיסי־היום, ומלך כסוניה אשר את ההחלטה הזאת, ואחרי אשר שבה ממשלת הנסיכות לורשה (19 ליוני 1809), נמסרה אותה ההחלטה לפריפקט של הדפרטמנט הורשאי, בכדי שיזהיר על שלטונות ורשה לגבות מאת היהודים את מס הכרטיסים.

שלטונות ורשה לא השגיחו גם בהחלטת הסיים, שהיתה להוק על־

לשהות בה. אחר־כך, בכדי להשמר מן המגפה, אשר פרצה באותה השנה ברוס, פקד לובומירסקי לעשות חפירות סביב העיר. להוצאות החפירות נתן אוצר הממלכה סכום ידוע והשאר הוטל על בעלי־הבתים. ובכדי שהיהודים השוהים בורשה ישאו גם הם בעל ההוצאות האלה, התקין לובומירסקי להוסיף על מחיר כל כרטיס עוד שני „גדולים" של כסף, ומאז היה כל יהודי ששהה בורשה מחויב לפדות לו כרטיס בחמשה „גדולים" של כסף לי"ד יום [1].

בשנת 1799 התקינו שלטונות פרוסיה, שכל יהודי בן עיר אחרת, אשר יבוא לורשה, יהיה מחויב לפדות „כרטיס־היום" בזהוב אחד (30 „גדולים") ליום.

והנה אחרי שווי־הזכיות, שנתן ליהודים בקונסטיטוציה של 22 ליולי 1807, בדין היה, שהיהודים יהיו פטורים ממס „כרטיס־היום". ואולם שלטונות העיר ורשה לא על־נקלה נכנעו מפני חוקי הקונסטיטוציה בכל ענין הנוגע ליהודים וטובתם, וביחוד התעקשו בדבר „כרטיסי־היום", שלא לפטור מהם את היהודים בני שאר הערים, הבאים לורשה [2].

היהודי הראשון, אשר בקש לפטור אותו מ„כרטיסי־היום", היה רופא אחד, „רוזנברג דע ברסלוי". הוא פנה ביום 17 למאי 1808 אל הפריפקט של הדפרטמנט הורשאי, ציעשלאקיעוויטש, בבקשה, שבה לא נשען על הקונסטיטוציה של הנסיכות, המשוה את כל התושבים בלי שום הבדל בענין הזכות לדור בכל מקום שהם רוצים בלי שום הגבלה, ולא דרש לבטל בכלל את המסים המיוחדים, אשר הוטלו על היהודים. להפך, הוא בעצמו התחיב להעלות את כל המסים המיוחדים, המוטלים על היהודים, אך בענין „כרטיס־היום" בקש להשוות אותו עם היהודים „הנסבלים" בורשה, ובזה נשען על זכות עצמו: רופא הוא — כתב בבקשתו — ובא לורשה מפרנקפורט, ששם למד חכמת הרפואה, בכדי להתישב בעיר זו, שהרופאים שבה מועטים מאד, ולהביא עזרה ליושביה. ואמנם רבים הם הדורשים בעצתו ומתרפאים ממחלותיהם על־ידו והוא טרוד מאד בהרבותו להציל בני־אדם ממות, ועל־כן יש שהוא שוכח לפדות את כרטיסי־היום בשעה שעבר זמן הכרטיסים שפדה, ואז באה הפוליציה וקונסת אותו.

---

1) מן ההרצאה, שהגיש המרצה של המגיסטרט בורשה לשלטונות פרוסיה בשנת 1797 (הארכ' הכללי בורשה. כתבי המגיסטרט של העיר ורשה, נומר 1125). ה. נוסבוים (בספרו Szkice historyczne z Życia Żydów etc., צד 14) טועה בכתבו, שבעד כל כרטיס שלמו גדול של כסף אחד, ששויו היה 15 גדולים של נחשת, וכל כרטיס נתן אך לחמשה ימים, כי באמת נתן הכרטיס לי"ד יום ושויו של גדול כסף וזה 7½ גדול.

2) כל הדברים המובאים בזה על־אודות „כרטיסי היום" בימי נסיכות ורשה מקורם בכרך 178 של כתבי העיר ורשה אשר בארכ' הכללי שבורשה.

ועל־כן יכול המיניסטר לבטוח בהם, שגם בנסיכות יגבו אותו ויעלהו אל קופת הממלכה בשלמותו.

המיניסטר הסכים לתת לאלו את מכס הבשר בחכירה לשלש שנים וביום 9 לינואר 1812 נכתב בורשה אצל הנוטריון אלכסנדר ענגלקע שטר־החוזה של החכירה בין מיניסטר־האוצר טאדעאוש מאטושֶביטש ובין הרב מנדל עטינגר (זה חתם על השטר עברית: „הק׳ מנחם מנדל רב בחעלם״), רפאל שפירא מקשונז ויוסף וואהלברג מטארנוב.

ותיכף למעשה החוזה הזה פנה מיניסטר הצבא, יוזף פוניאטובסקי, אל מלך סכסוניה באותה ההצעה שכבר הזכרנוה, לפטור את היהודים מעבודת הצבא. את הסכום הגדול, שהיה דרוש להשתדלות בענין זה, נתנו החוכרים ההם על חשבון הרֶוח שיהיה להם מן החכירה.

חשבו העסקנים היהודים – וטעו: החכירה לא הביאה רֶוח, אלא הפסד מרובה, כי במחצית החודש מרץ התחילה במדינה תנועת חילותיו של נפוליון, אשר עלו על רוסיה והם הרבו להחרים בשר ובהמות לצורך עצמם, וחוכרי המכס לא יכלו אפוא להעלות את המכס בשלמותו. עד סוף חודש יולי הכניסו אל קופת הממלכה אך סך 479.742 זהובים עם 2 „גדולים״, תחת אשר עליהם היה להכניס 1.104.166 ז׳ עם 20 „גדולים״; ואז וִתרו על שטר החוזה וסלקו את ידם מן הערבון, אשר הניחו באוצר הממלכה, ולעסקני היהודים לא היה עוד שום מקור לדלות ממנו את הסכומים אשר היו דרושים להם לצרכי ההשתדלות, בכדי לעצור בפני הגזרה על עבוד המשקים ומכירתם, שיצאה ביום 30 לאוקטובר 1812. העשירים שבין היהודים יושבי ורשה נתנו מכיסם איזו סכומים, אשר הועילו אך לדחות לשתי שנים את זמן יציאת הגזרה לפעולה. 1)

כרטיסי־היום („טאגצעטעל״).

הכרטיסים להיתר הישיבה בורשה הונהגו על־ידי המַרשַלק, הנסיך לובומירסקי, בשעה שהנהיג את מכס הבשר (1770). כל יהודי ויהודי, שהותר לו להכנס אל העיר (עַיֵן למעלה בראש הפרק „מכס הבשר״), היה מחויב לקנות לו כרטיס במחיר שלשה „גדולים״ של כסף („גדול של כסף״ היה כשבעה „גדולים״ וחצי של נחשת) לי״ד יום. הכנסות הכרטיסים האלה היו לכלכלת הממונים על ההשגחה, שלא יִמָּצא בעיר שום יהודי, שאסור לו

1) כל הדברים האמורים בזה על־אודות מכס הבשר משנת 1809 ואילך לקוחים מכתב ארכיון האוצר בורשה (כתבים כוללים של מכס הבשר כרך I, כתבי שלכון העדה בורשה וכתבי יעקב טוגנדהולד חלק ד׳).

בהשתדלות ואם השעה כשרה לה, הקהל הזה היה מקבל הכנסות גדולות וקבועות מחכירת מכס הבשר והיה אפוא בכחו לעסוק בהשתדלות ביד רחבה, וגם „ועד הצירים" לא היה חסר סכומים גדולים, הדרושים לו לצורך השתדלותו.

ואולם המיניסטר דחה את הצעת ה„צירים". הוא דרש, שה„צירים" יתנו לו ערבון על ככום המכס, והם לא רצו לתת. הוא לא רצה, שסלוק המכס יתחיל מיום 1 ליוני ולהפסיד את המכס של חמשה חדשים, וגם הסכום אשר פסקו ה„צירים" לתת לו היה מעט בעיניו, כי לפי חשבונה של הממשלה נמצאו אז בנסיכות 297.444 נפש יהודים, ומשום שלפי ההשערה אוכלת כל נפש אדם לכל־הפחות ליט־א בשר בשבוע, נמצא, שעל היהודים להעלות 3.033.928 זהובים לשנה. בכלל לא יכול המיניסטר להבין, איך זה יוכלו ה„צירים" לגבות את המכס באפן שכבר נסתה הממשלה לגבות אותו ולא הצליחה.

ה„צירים" התקינו בורשה מה שהתקינו — ושבו לעריהם, מבלי אשר רצו לדון עוד עם המיניסטר ופקידיו, אך מלאו את ידי אחד מהם מיושבי ורשה, שהיה גם אחד מראשי הקהל בעיר זו, בערעק בן־שמואל, לחכור מאת הממשלה את מכס הבשר של כל הנסיכות, וזה פסק לתת 2.500.000 זהובים לשנה, כלומר: הוסיף סך 100.000 זהובים על הסכום אשר פסקו ה„צירים" לתת, אך את זמן הסלוק קבע גם הוא ליום 1 ליוני, שממנו ואילך יהיה זמן הפרעון.

המיניסטר לא הסכים גם לתנאיו של בערעק, אך בודאי שהיה מוכרח להסכים, כי לא היתה לו שום עצה ותחבולה לגבות את סכום המכס במדה שרצה הוא. ואולם כלל היהודים, לפי דעתם של העסקנים, היה זקוק מאד לממון באותה שעה, שהיתה שעת הכשר לפטור לגמרי את היהודים שבכל המדינה מעבודת הצבא, ולא יכלו אפוא להמתין עד אשר ימצא המיניסטר את עצמו מוכרח לקבל את תנאיו של בערעק.

אז באו שלשה יהודים אחרים מגדולי החשובים במקומות, שהיו שיכים לאוסטריה: הרב בחעלם ר' מנדל עטינגר, ר' רפאל שפירא מקשונז (Książe Wielki) ור' יוסף וואהלברג מטארנוב, והם פסקו לתת 2.650.000 זהובים לשנה בי"ב מניות, סך 220.833 זהובים עם 10 „גדולים" בכל שנה, בתנאי שזמן החכירה יתחיל מיום 1 למרץ 1812, והם, החוכרים, יהיו אחראים בגופם וברכושם על סכום החכירה וליתר בטחון יניחו באוצר הממשלה ערבון של שטרות־ערך בסך 441.666 זהובים עם 20 „גדולים", ושראשי הבהמות הנשחטות, הרגלים ובני־המעים של אלו יהיו נמכרים לעניים בלי הרמת המכס.

בכתב, שהגישו אלו אל המיניסטר, הוכיחו, שהם כבר קנו נסיון בענין גבית מכס הבשר, כי הם חכרו את המכס הזה גם מאת שלטונות אוסטריה,

שיוכל להרויח בעסקי קבלנות. ועוד גם זאת: בחלוקת המכס והטלת סכומיו על היחידים יוכל כל קהל להתנהג באפן שבקופתו ישאר הסכום הנחוץ לצרכי הקהלה ולצרכי כלל היהודים.

בכתב, שהגישו ה„צירים" אל מיניסטר האוצר, הציעו להפחית את סכום המכס ולהעמידו על סך 1.215.044 זהובים בששת הדפרטמנטים ההם, כי לפי מדת הבשר הנאכל מאת היהודים מגיע לחלקה של כל משפחה יהודית אך שלש ליטרות בשבוע, ואחרי שלפי החוק מוטל על היהודים לשלם 6 „גדולים" מכל ליטרא בשר, נמצא שעל כלל היהודים שבששת הדפרטמנטים לשלם אך כסכום ההוא. הסכום יתחלק בין הדפרטמנטים, המחוזות והערים לפי מספר אוכלסי היהודים שבכל אחד ואחד. הערכת היחידים שבכל קהלה וקהלה תהיה נעשית על־ידי הקהל, והוא יגבה את המכס לפי ההערכה ויעלה אותו אל קופת שלטון המחוז, וה„צירים" יהיו המפקחים על הקהל במעשה ההערכה, הגביה וסלוקו לקופת המחוז. יוצאת מן הכלל העיר ורשה, שבה מרובים תמיד היהודים הסוחרים, הבאים משאר הערים והם אוכלים בשר הרבה יותר ממה שאוכלים היהודים בני העיר, ועל־כן אין להטיל על קהלת ורשה מכס לפי מספר אוכלסיה, אלא איזה סכום כללי, לפי האומדנא – 229.000 זהובים לשנה, ואת הסך הזה תעלה הקהלה לקופת הממשלה אחרי אשר תחכיר את המכס.

המיניסטר לא הסכים להצעה זו, מפני שהסכום אשר קצבו ה„צירים" היה מעט בעיניו, ויען כי בארבעת הדפרטמנטים החדשים היה הגרעון במכס גדול עוד יותר מאשר בששת הדפרטמנטים והוא, המיניסטר, אמר לשים פעם אחת קץ לגרעון בכל הנסיכות כֻּלה ולהתקין סדרים, באפן, שההכנסה מן המכס הזה תהיה קבועה ובטוחה. על־כן הוציא ביום 5 לנובמבר 1811 פקודה אל הפריפקטים שבכל עשרת הדפרטמנטים לשלוח לורשה בסוף חודש דצמבר שני צירים יהודים מכל דפרטמנט ודפרטמנט.

הצירים נאספו ונועצו בדבר מצבם של היהודים בכל הנסיכות ומצבן של הקהלות, ולבסוף, ביום 27 לדצמבר, הגישו אל המיניסטר כתב, שבו נתחיבו להעלות לקופת הממלכה בעד מכס הבשר בכל הנסיכות סך 2.400.000 זהובים לשנה בארבע מניות, מניה אחת בכל רבע השנה והרבע הראשון יתחיל מחודש יוני שנת 1812.

אלמלי הסכים המיניסטר להצעתם של ה„צירים", כי אז היה קם בנסיכות מוסד מעין ועד המדינה, שהיה דומה לאותו ועד ארבע ארצות, אשר היה קַיָם לפנים בממלכת פולין; הקהל היה השולט בקהלה כמו לפנים, ואותם ה„צירים" והבריהם וגדולי הרבנים שבמדינה היו השולטים בקהל והמנהלים את כל עניני היהודים מבית ומחוץ, והכל בגלוי ובהיתר גמור, בתור האחראים על מכס הבשר והמפקחים על ההערכה, גבית המכס וסלוקו; הקהל בורשה הזקוק לממון הרבה יותר משאר הקהלות, באשר הוא המשתדל תמיד לפני השלטונות והוא העומד על המשמר בכל עת ובכל שעה לדעת ולראות, אם יש צורך

בינתים דן הסיים בענין המכס, וגם הוא חפש תחבולה לגבות את המכס הזה בשלמותו, באשר נוכח לדעת, שמככומי המכס, אשר היו קצובים בבודז׳ט, לא נגבה סך גדול מכפי שני מיליונים, בעוד אשר הממלכה זקוקה כל־כך לממון. יש שדרשו לבטל לגמרי את המכס הזה, כי הוא מתנגד לעיקר של שווי זכיות התושבים, המובטח בקונסטיטוציה של נסיכות ורשה, ששום פקודה לא בטלה אותו, וגם אין בכחה לבטלו. ואולם אחרים הוכיחו כנגדם, שלפי־שעה, בזמן שצרכיה של הממלכה מרובים כל־כך, אין לבטל את המכס, ביחוד אחרי שהיהודים משתמטים מחובה אחרת, שהיא גדולה וקשה הרבה יותר מאד מחובת המכס, והיא חובת עבודת־הצבא, ואחרי שראשי היהודים בעצמם הסכימו להטיל את המכס הזה על היהודים. עוד אחרים דרשו להחליף את מכס הבשר במס מיוחד, מס פשוט, אשר יוטל על כל יהודי כמס הגולגולת, אשר היהודים בפולין היו מעלים במשך מאות בשנים. ואולם רובו של הסיים לא הסכים לאלו, מפני שהממלכה צריכה תיכף לממון ואין להמתין עד שהמלך יאשר את החוק החדש בדבר המס המיוחד ועד אשר תהיה נעשית הערכה למס זה. לאחרי וכוחים רבים החליט הסיים להשאיר בתקפו את החוק על־אודות מכס הבשר, אך המכס הזה לא יוטל על משפחות היהודים סתם, אלא לפי מדת אכילת הבשר של כל משפחה ומשפחה: המרבה לאכול בשר, ירבה לשלם, והממעיט–ימעיט. באפן זה – חשב הסיים – נקל יהיה לגבות את המכס, מאחרי שהוא מוטל על כל איש אך כפי ערך הונו.

ה„צירים״ היהודים של ששת הדפרטמנטים באו ליום הנועד לורשה, ואחרי אשר נועצו יחדו על־אודות מצבם של היהודים במדינה בכלל וצרכיהן הגדולים של הקהלות בשעת הרדיפות של ההילות, הגזרה של עבודת־הצבא וההכרח לפטור את היהודים מעבודה זו בהשתדלות שעלתה בדמים מרובים ושאר ההוצאות המרובות מאד בשעת חרום, החליטו שקודם־כל נחוץ להמעיט מאד את הככום של המכס אשר קצבה הממשלה בראשונה. הסיים החליט לגבות את המכס לפי מדת הבשר הנאכל, והרי העניים שבין היהודים רבים מאד, והלה אינם אוכלים בשר, אלא בשבתות וימים טובים, ומן הדין הוא אפוא להקטין את סכום המכס. הרי דבר זה כבר ידוע לממשלה, ועל־כן הפחית המיניכטר בעצמו שליש מאותו הככום ובודאי שיסכים להפחית עוד שליש. נחוץ מאד, שגביתו של המכס תהיה גם מכאן ואילך ביד הקהל שבכל עיר ועיר, כי שעת החרום גורמת ל„הפקרות״ ואלמלא מוראו של הקהל היו רבים יוצאים לתרבות רעה, מגלחים את זקנם ופאותיהם ולובשים מלבושי הגוים, בכדי למצא חן בעיני השלטונות, אשר שאפו להשוות את היהודים עם שאר התושבים ובחרו לעשות עסקים שונים, עסקי קבלנות, עם היהודים שאינם שונים במלבושיהם מן הגוים. עכשיו, אם הקהל הוא המעריך את אנשי הקהלה והוא הגובה את המכס, הכל יראים מכניו והכל משתדלים שלא להרעימו, שהרי בידו להעריך כל איש ואיש כרצונו ולגבות מכנו סכומים גדולים עוד יותר ממה

והרהרו אחרי הממונים על הספירות מה שהרהרו. שהרי מתוך הכתבים, שהשאירו שלטונות אוסטריה, נודע כי בשנת 1808 עלה מספרן של משפחות היהודים במקומות אלו לכדי 42.259, בחודש דצמבר 1809 מנה שלטון הצבא את משפחות היהודים ומצא אותן אך 37.177, ועכשיו הופחת מספרן עוד יותר ויש אך 26.117. נמצא, שמסוף שנת 1808 הוכחת מספרן בכדי 16.142 משפחות ומשנת 1809 ועד אז, במשך חצי השנה (הספירות החדשות נעשו בראשית חודש יולי), הופחת מספרן בכדי 11.060! — מה זאת?

בדקו ומצאו, שמיום אשר הדרו שמה צבאות נסיכות ורשה עזבו רבים מן היהודים את מקומות מושבותיהם ונדו לרוסיה ולשאר ארצות.

ואמנם גדלה שם מצוקת היהודים עד־מאד. על המסים גדול היה, כאמור, עד־מאד ושום קצב לא היה להם, והחילות בזזו את רכוש התושבים והתעללו ביהודים. על־כן ברחו רבים מן היהודים ונדו לארצות שונות.

ואולם אף־על־פי שהוברר, כי אוכלסי היהודים נתמעטו באותם המקומות, ולמרות העוני, אשר שרר שם, מצאה הממשלה לנחוץ להגדיל את סכום מכס הבשר, ומאחרי אשר לפי פקודת מלך סכסוניה סדרו מהדש את ארבעת הדפרטמנטים ההם למחוזותיהם ועריהם, שוב שמו מספר למשפחות היהודים, היושבות בהם, ומצאו, שהמספר הזה מגיע לכדי 76.738, והעמידו את המכס על כך 1.951.928 זהובים, ואותו חלקו בין הפרטמנטים, המחוזות, הקהלות והיחידים, כפי הסדר שנקבע בשאר הדפרטמנטים.

המכס הוטל ונתחלק, אך לגבות אותו קשה היה עוד הרבה יותר מאשר בששת הדפרטמנטים, שנוסדו בשעה שכוננה הנסיכות, כי העוני בין היהודים יושבי הדפרטמנטים החדשים גדול היה מן העוני שבין היהודים בשאר הדפרטמנטים.

הקובלנות שבאו אל המיניסטר על גבית מכס הבשר רבו מאד. קבלו קהלות היהודים, שאין ידן משגת לסלק את סכומי המכס, כי העניים שבקרבן רבים מאד. קבלו גם פקידי הערים והמחוזות לפני השלטונות הגבוהים עליהם, הנוגשים בהם לגבות את סכומי המכס מאת הקהלות, והם אינם יכולים לגבות אותם, כי רובם של אנשי הקהלות עניים הם.

ראה המיניסטר, שבשום אפן אי־אפשר לגבות את המכס בשלמותו, והוציא ביום 7 למרץ 1811 פקודה אל הפריפקטים, שיגבו לפי־שעה אך שני שלישים מן הסכומים הקצובים ואלה יהיו נגבים אך מאת העשירים והאמידים, והעניים יהיו פטורים לגמרי מן המכס. וכדי לחקור היטב את ענין המכס ולדעת, כמה תוכל הממשלה להכניס ממנו ובאיזה אפן תוכל לגבות אותו בשלמותו, לבל יהיה גרעון בבודז'ט, כאשר היה עד אז, פקד המיניסטר על הפריפקטים של ששת הדפרטמנטים, שיבחרו להם מכל דפרטמנט שני אנשים, מן הנאורים שבין היהודים והנאמנים על העם, וישלחו אותם בתור צירי עם היהודים לורשה וביום 8 לאפריל של אותה השנה יתיצבו בלשכת מיניסטר האוצר.

את המכס כפי ההערכה שנקבעה, ואלה עשו כל מה שביכלתם לגבות אותו ולא יכלו.

עוד רע מזה היה גורל מכס הבשר במחוזות פולין אשר היו תחת־יד אוסטריה, ובשנת 1809 נספחו אל נסיכות ורשה.

כאשר נכבשו המחוזות ההם לפני חיל נסיכות ורשה (בחודש מאי 1809), פקד שלטון הצבא לגבות מאת היהודים את המסים, אשר העלו עד אז לממשלת אוסטריה.

המסים האלה היו רבים וגדולים מאד, ואלו הם: א) מכס הבשר, אשר היו נתון בחכירה ליהודים (מכל ליטרא בשר 3 „גדולים", מיונה 2 ג', מאוז 14 ג', מבר אוזא או תרנגולת 6 ג', מברבור 20 ג'). ב) מכס הנרות (14 „גדולים" מכל נר שמדליקים בבית יהודי בליל שבת ויום טוב; לכל־הפחות שני נרות לכל אשה נשואה), שגם הוא היה נתון בחכירה ליהודים. ג) מס המשפחה ($7\frac{1}{2}$ רייניש מכל משפחה לשנה ונוסף עליהם עוד 5% של סכום מכס הבשר ומכס הנרות, שכל משפחה היתה מגלה לשנה).

שלטון הצבה של נסיכות ורשה לא הכתנק עוד במסים אלו והוסיף עליהם עוד מס גדול לפרנס אנשי־הצבא ולהלבשה שלהם. סכום המס הזה לא היה קצוב, אך בשעה שעלה על דעת שלטון הצבא, הטיל על הקהלות להצלות לקופתו סכומים ככל אשר חפץ.

מה־מאד נורא היה המס הזה בגדלו, נוכל לשפוט מן העובדא, שבדפרטמנט הראדומי לבדו היה אחר־כך זקוף על קהלות היהודים חוב בסך 247.217 זהובים עם 17 „גדולים", אשר לא הכפיקו לסלק במשך שנה אחת, שבה היה קַיָם שם שלטון הצבא.

על־פי החוזה, שנעשה בוינה ביום 14 לאוקטובר 1809, נספחו אותם המחוזות אל נסיכות ורשה ומהם כוננו עוד ארבעה דפרטמנטים: 1) הקראקאי, שבו נמצאו לפי הספירות הרשמיות 2.483 משפחות יהודיות, 2) הלובלני — 7 730 משפחות, 3) הראדומי — 8 058 משפחות, 4) השדלצי — 7.821 משפחות יהודיות.

ביום 20 למאי 1810 הוציא מלך סכסוניה פקודה, שמכס הבשר יהיה נגבה בארבעת הדפרטמנטים האלה מיום 1 לאוגוסט באותה השנה, כפי ההלטת הסיים משנת 1809. באפן זה הושם על כל משפחה ומשפחה לסלק סך 73 זהובים לשנה; ומפני שלפי הספירות הרשמיות נמצאו בכל הדפרטמנטים האלה 26.117 משפחות יהודיות, הוטל על כל הקהלות שבדפרטמנטים לסלק סך 1.906.541 זהובים לשנה, והסך הזה נתחלק בין הדפרטמנטים, המחוזות והקהלות, לפי מספר משפחות היהודים שבכל אחד ואחד.

על הספירות והחשבונות האלה ערערו בחוגי השלטונות הגבוהים

הפריפקטים עשו כפקודת המיניסטר, אך בכל הנסיכות נמצאו רק אחדים, אשר הודיעו, שהם מוכנים להתיצב אל ההכירה במחוזות מועטים. בכל שאר המחוזות לא נמצא איש, אשר רצה להכור את המכס, כי מפני הגיסות המרובים אשר הנו במדינה והרבו לגזול את רכוש התושבים ולקנות באלו, היו אוכ־סי היהודים נעים ונדים ממקום למקום ואיש לא יכול לדעת מראש כמה מכס זה יכול להכניס להוכר.

ראה המיניסטר, שאי־אפשר לגבות את המכס על־ידי חכירה, ושב אל שיטתו הראשונה: להטיל אותו על הקהלות. ואולם בדבר הגביה מצא לנחוץ לעשות תקונים, באופן, ששום קהלה ושום יחיד לא יוכלו להשתמט מלסלק את המכס, כי הוא יתחלק בין הקהלות והיחידים בישר, לפי ערכם של אוכלסי היהודים בכל קהלה וקהלה וערכו של כל יהיד ויחיד.

ואמנם ביום 20 לדצמבר 1809 שלח מיניסטר האוצר אל הפריפקטים הוראות בדבר גבית המכס, שלפיהן יש לחלק את הערים שבכל מחוז ומחוז לחמש מחלקות, לפי מספר אוכלסי היהודים שבהן, ובכל עיר ועיר יחלקו גם את אוכלסי היהודים לחמש מדרגות, לפי ערך הונם, ובאופן זה יוטל סכום מרבה על הקהלה המרבה באוכלסים וסכום מועט על הקהלה המועטה באוכלסים, וגם על כל יהיד ויהיד יושם סכום כפי מדרגת הונו.

הרשימות, שנעשו אז על־ידי הפריפקטים, הוכיחו לדעת, שמספרם של אוכלסי היהודים בדפרטמנטים אחדים הוא פחות מכפי שהשבה הממשלה, ועל־כן הפחית המיניסטר את סכום המכס והעמיד אותו על סך 3.032.798 זהובים עם 25 „גדולים", ואת הסכום הזה צוה לחלק בין הדפרטמנטים לפי הסבירות החדשות.

הפריפקטים עשו ככל אשר צוה עליהם המיניסטר: חלקו את הערים שבכל מחוז ומחוז ואת אוכלסי היהודים שבכל עיר ועיר לחמש מדרגות והתחילו לעסוק בגבית המכס.

ושוב באו אל הממשלה תלונות על הערכת האוכלסים שבדפרטמנטים והערכת הון היחידים. והתלונות, כפי ששב הוברר, צדקו. ומפאת ההערכה שלא היתה מדויקת, נמצא, שבדפרטמנטים אחדים הוכרחו להטיל על היהודים בני המדרגות הבינוניות לסלק סכומי המכס כסכומים, שסלקו בדפרטמנטים אחרים בני המדרגות הגבוהות; שבדפרטמנטים אחדים היה על המכס קשה מאד ובשאר הדפרטמנטים עלו בהלקם של היהודים אך סכומים מועטים ושרובם של היהודים הם עניים ואי־אפשר לגבות מהם אף סכומים מועטים.

דרוש היה אפוא לעשות הערכות חדשות, מדויקות יותר, ואולם הממשלה לא יכלה להמתין עד שתעשינה ההערכות החדשות, כי צרכי הממלכה היו מרובים ונחוצים, ועל־כן האיץ המיניסטר בפריפקטים לגבות

הסכום שהושם עליו, והוא עם הרבנים ערבים ואחראים בהונם על הככום הזה, שיכנס אל אותה הקופה בשלמותו.

הכל היה ערוך כהלכה, אך כאשר הגיעו שלטונות הדפרטמנט־ים והמחוזות לידי מעשה, נוכחו לדעת, שאי־אפשר כלל להתנהג כפי ההוראות שקבלו, למרות אשר צבא אוסטריה הוכרח עד־מהרה לעזוב את גבולות הנסיכות, ולא עוד, אלא שצבא פולין חדר לגליציה וכבש מחוזות רבים, והשלטונות יכלו אפוא לעסוק ברוָחה בגבית המסים.

מיניסטר האוצר הוציא פקודה אל הפריפקטים להחיש את גבית סכום המכס בכל חודש וחודש עד ספטמבר, שאז ינתן המכס בחכירה. ואולם קשה היה לחלק את המכס בין המחוזות, הקהלות, ועוד יותר בין היחידים.

כאמור, היה על השלטונות להטיל את המכס על הדפרטמנטים, המחוזות והקהלות לפי מספרן של משפחות היהודים היושבות בהם. ואולם היו דפרטמנטים, מחוזות וערים, אשר בין יושביהם היהודים היו עשירים רבים, ושאר הדפרטמנט־ים, המחוזות והערים, רובם של היהודים תושביהם היו עניים. בין המשפחות היו מרובות באוכלסים ומועטות באוכלסים, ואי־אפשר היה אפוא לחיב את המועטות־באוכלסים לשלם מכס כאותן המרובות באוכלסים. לא נודע גם־כן מושג משפחה מה הוא. היהודים ברובם היו יושבים צפופים: איש ובניו ובנותיו וכלותיו, נכדיו עם נשיהם ובניהם, נכדותיו עם בעליהן וילדיהן – כלם בבית אחד ולמשפחה אחת נחשבו. בין „משפחה" שכזו יש שהיו בעלי עסקים גדולים וקטנים ובענין תשלומי המכס נחשבו כֻלם למשפחה אחת, כמשפחה, אשר כֻּלה מתפרנסת אך בעסק אחד של ראש המשפחה. הוברר גם־כן, שגם חשבונם של היהודים לא היה חשבון־צדק, כי לא נמצאו בדפרטמנטים אחדים משפחות כמכסת הספירות הרשמיות אשר היו ביד הסיים. מלבד זאת כבר נהנו אז היהודים מזכות חופש התנועה ורבים מהם נעו ונדו ממקום למקום ואי־אפשר היה לגבות מהם את המכס.

השלטונות האיצו בראשי הקהלות לגבות את המס ואִימו עליהם, שירדו לנכסיהם ויגבו מהם את הסכומים המגיעים לחלקם. בערים הגדולות, שראשי הקהלות אשר בהן היו עשירים, הוטל על הגדול בעשֶר שבתוכם להיות הסוכן על המכס (בורשה היה בערקא בן שמואל, הנזכר למעלה, הסוכן על מכס הבשר) ולגבות אותו מבני הקהלה, אשר ידם השיגה לסלק אותו כפי ההערכה. ואולם ברובן של הערים גם אחריותם של ראשי הקהלות לא היתה נחשבת לכלום, כי כל הונם לא הגיע לסכום המכס, שהוטל על קהלותיהם.

מיניסטר האוצר הוציא פקודה אל הפריפקטים של הדפרטמנטים, שיפנו בכרוזים אל האוכלסים בדבר חכירת מכס הבשר וידרשו מכל מי שרוצה להתיצב אל החכירה בפומבי, אשר תהיה בחודש אוגוסט, שיודיע את הדבר לשלטונות.

10–20 „גדולים" 1). ובכן עלה מחיר הבשר הכשר על־ידי המכס הזה כמעט פי־שנים מכפי שהיה צריך להיות (בהוספת דמי השחיטה, הנִקור ונכיון ההפסד של הבהמות והעַפּוּת הנטרפים).

לפי הספירות הרשמיות עלה אז מספרם של היהודים יושבי חמשת הדפרטמנטים של נסיכות ורשה (הדפרטמנט הורשאי, הקאלישי, הברומברגי (הבידגושטשי), הפלוצקי והלומזאי) לכדי 39.777 (בערים 27.856 ובכפרים 12.721) משפחות. הסיים הכניס אל הבודז'ט לשנת 1809 סכום מכס הבשר בסך 3.342.726 זהובים ובאֹפן זה הטיל על כל משפחה יהודית מכס בסך 84 זהובים עם „גדול" א', ובזה נפטרו היהודים מכל שאר המסים המיוחדים, אשר היו מוטלים עליהם עד אז.

מכאת החלטת הסיים יצאה פקודת המלך ביום 25 למרץ, שמכס הבשר הוא חובה על היהודים יושבי נסיכות ורשה, שהמכס הזה ינתן בחכירה בפומבי למי שירבה לשלם בעדה, שהחוכרים יעלו את דמי המכס לקופת הממלכה במניות להודש, ואם באיזה מקום לא ירצה איש להכור את המכס, יהיה המכס נגבה מאת משפחות היהודים לפי ערך מספרן.

ואולם לבני שהכפיקה הממשלה להכריז על־דבר ההכירה בפומבי, הדרו צבאות אוסטריה אל גבולות הנסיכות, ואי־אפשר היה לקוות, שבימים אשר השלטונות מתחלפים במקומות רבים ובשעה שהמלחמה נפוצה בארץ, יהיו נמצאים אנשים, אשר ירצו לקבל בחכירה את מכס הבשר.

צבא אוסטריה הלך הלוך וקרוב אל עיר הבירה ובסוף חודש אפריל כבש את ורשה. הסיים, שנקבץ בימים ההם בטיקוצין (טיקטין), החליט ביום 31 למאי בשנה ההיא להטיל את הסך 3.342.762 זהובים של מכס הבשר על אוכלסי היהודים לפי מכפרם של אלו בכל דפרטמנט ודפרטמנט. לפי הספירות, שהיו ביד הסיים, נמצאו בדפרטמנט הורשאי 7.216 משפחות של יהודים, והטיל על אלו לסלק סך 571.785 זהובים עם 14 $^2/_3$ „גדולים"; בדפרטמנט הפוזנאי – 6.804 משפחות ועליהן הוטל לסלק 571.735 זהובים עם 12 „גדולים"; בדפרטמנט הקאלישי – 5.226 משפחות ועליהן לסלק 439.175 ז' עם 26 $^2/_3$ ג'; בדפרטמנט הברומברגי – 2.885 משפחות – 242.579 ז' עם 23 $^2/_3$ „גדולים"; בדפרטמנט הפלוצקי – 8.172 משפחות – 686.747 זהובים עם 16 „גדולים"; בדפרטמנט הלומזאי – 9.473 משפחות – 796.076 זהובים עם „גדול" א'.

על מועצות הדפרטמנטים הוטל לחלק את סכום המכס בין המחוזות לפי מכפרם של אוכלסי היהודים שבכל מחוז, מועצות המחוזות נתחיבו לחלק את הסכום המגיע לכל מחוז בין הקהלות והמשפחות לפי מדרגת הונה של כל משפחה, ועל כל קהל הוטלה ההובה לגבות מכל יחיד את הסכום העולה לחלקו ולהכניס בכל חודש וחודש אל קופת המחוז את

1) ארכ' האוצר בורשה. כתבים כוללים, חלק ה'.

הקהלות ועוד יותר מזה – כבידו של הקהל ומוראו על כל העם. כי המסים המיוחדים, שהיו מוטלים על היהודים, כמעט כלם היו נגבים מאת כל יחיד ויחיד על־ידי הקהל, שהוא היה המעריך את כל אחד ואחד לפי מצבו, מעמדו בקהלה ומצב רכושו. אפילו באותם המסים, שהטילה מלכות פרוסיה על היהודים ושׂשרי המחוזות היו מעריכים את היהודים, רק לפי הערכת הקהל העריכו שרי המחוזות. הקהל, שהיה זקוק תמיד לממון רב, כי הוצאותיו היו מרובות מאד, הוסיף תמיד על כל מס ומס שגבה איזה סכום, אשר נכה אותו אחר־כך מן הסכום הכולל של המס והעלהו לקופתו, ובאופן זה היתה לו הכנסה מכל גביה וגביה. הקהל היה יודע גם־כן, שדבר קיומו רע בעיני השלטונות והם שואפים להאבידו, כשם שהאבידו עוד לפני עשרות בשנים (1764) את „ועד הארצות", אשר חבר את כל קהלות היהודים שבפולין; ואולם כל־זמן שהם זקוקים לקהל, שהם צריכים לו, שיגבה את המסים המיוחדים ויעלם לקופתם, אינם יכולים לבטלו. מלבד זאת היתה הערכת המסים אחד מכלי־הזין הבדוקים והמנוסים שביד הקהל להלחם בהם עם כל המתקוממים עליו ומתאמצים למרוד בו ובגזרותיו, כי כל איש מבני הקהלה היה ירא מבני הקהל, שלא יעריך אותו באופן שיצטרך להעלות סכום גדול מכפי יכלתו.

נמלכו ראשי הסיים בראשי קהלת היהודים בורשה, אשר באו בדברים עם ראשי הקהלות הגדולות שבמדינה, ונתפשרו, שכל המסים המיוחדים, אשר היו עד אז מוטלים על היהודים, יהיו בטלים, ותחת כל אלו יקום מס חדש, מכס הבשר הכשר, שהוא קַיָם בגלילות פולין, הנכבשים בידי אוסטריה ועתידים להספח אל נסיכות ורשה. ראשי קהלות ורשה באו אז, שבמכס הבשר יש שתי מעלות, שאין כמותן בשאר המסים: מכס זה נגבה מאליו ואין הגובים אותו צריכים לחזר על הפתחים ולמשכן את המסרבים לשלם אותו. אין המעלה את המכס מרגיש בו כל־כך, כי הוא משלם אותו אך בשעה שהוא קונה בשר ואז הוא מעלה סך של איזו „גדולים"; מה שאין כן במס, שאדם מוכרח להוציא פעם אחת סך גדול בערך. מכס זה אין בו הערכה וכל איש מעלה אותו ממילא לפי ערכו: העשיר המרבה לאכול בשר, מרבה לשלם מכס, והעני הממעט באכילת בשר, ממעט גם־כן בתשלומי מכס.

דעה זו נתקבלה על לב ראשי הסיים, וביום 24 למרץ 1809 החליט להטיל את מכס הבשר על היהודים, באופן, שמכל ליטרא בשר ישלמו 6 „גדולים", מבר־אווזא – 8, מתרנגולת או משני תרנגולים קטנים – 10, מאווז – 18 „גדולים", ומברבור – זהב אחד.

מה־מאד קשה היה המכס הזה בימים ההם, נוכל לדעת מזה, שבשר טרפה נמכר אז במקומות שונים שבמדינה במחיר 6–8 „גדולים", בר־אווזא במחיר חצי הזהוב, או 15 „גדולים", תרנגולת במחיר 10–12 „גדולים", אווז מפוטם במחיר זהוב אחד עם 5–10 „גדולים", וברבור במחיר זהוב אחד עם

המסים המיוחדים, שהיו מוטלים על היהודים בגלילות פולין שהיו שַיכים לפרוסיה, הם: א) מס הצבא, שכל יהודי מִבן י״ד ועד בן ס׳ שנה היה מחויב להעלות לקופת הממלכה בסך טַלֶר אחד וט״ז „גדולים" לשנה (מן המס הזה לא היו פטורים גם חלשים ובעלי־מומים וגם אנשים שהתנדבו לעבוד בצבא לאחרי שכלה זמן עבודתם, מלבד אם נעשו בעלי־מומים בשעת עבודתם בצבא). ב) מס הפרוטקציה (בעד הרשיון לגור במדינה ולעסוק באיזה מקצוע של מחיה), שנגבה מאת כל יהודי לפי הערכת שרי המחוזות. ג) מס הקדושין (בעד הרשיון לשאת אשה) בסך 2 – 150 טַלֶר בעד כל רשיון, לפי הערכת שרי המחוזות. ד) מס הטולירַנציה בסך 2½ טלר, שכל איש יהודי היה מחויב להעלות לקופות המחוזות בכל 14 יום, אם בא למקום, שלא נחשב בין תושביו הקבועים (יהודי חו״ל היו מעלים 3¼ טלר בעד כל 14 יום. ה) מס החותָם מספרים עברים, תעודות רבנים, בנין בתי־כנסת, יסוד בתי־קברות וכיוצא באלו [1]).

מכל המסים האלה נפטרו היהודים ממילא לאחרי שלפי הקינסטיטוציה של הנסיכות מיום 25 ליוני 1807 נשתוו כל התושבים בזכיותיהם. אפשר היה לשלול מאת היהודים את זכיותיהם הפוליטיות לאיזה זמן. אפשר היה גם־כן לאסור על היהודים בנימוקים ידועים לדור ברחובות ידועים. אבל אי־אפשר היה להשאיר את המסים ההם, שכל אחד ואחד מהם מעיד, שהיהודים יוצאים מכלל האזרחים החפשים, כי דבר זה הוא מתנגד בפֵרוש לחוקי הקונסטיטוציה. ואולם מהצד השני קשה היה לגדולי המדינה להמנע מקחת מס מיוחד מאת היהודים, כי קופת הממלכה, כאמור, היתה ריקה, ובידוע היה, שהיהודים, מאז נושבו בפולין, הם הממלאים את הקופה הזאת במסיהם, מתנותיהם והלואותיהם.

הגיעו ימי חודש מרץ לשנת 1809, שאז נאסף בפעם הראשונה הסיים של נסיכות ורשה. גדולי העם ומנהיגיו התחילו לדון עם ראשי קהלות היהודים בדבר איזה מס מיוחד, אשר יעלו היהודים לקופת הממלכה. נחוץ היה, שראשי הקהלות בעצמם יסכימו לדבר, שהיהודים יעלו איזה מס מיוחד, כי אם לא כן, אפשר היה לחוש, שמא יתאוננו ראשי הקהלות לפני מלך סכסוניה, או גם לפני נפוליון על שלטונות פולין, שהם עוברים על חוקי הקונסטיטוציה בהטילם מס מיוחד על היהודים שהושוו בזכיותיהם.

והנה בדבר המסים המיוחדים של היהודים גם ראשי הקהלות לא היו רוצים שיהיו בטלים לגמרי. הם השתדלו תמיד להקטין את המסים האלה ולהמעיטם, אבל לא לבטלם, כי בקיומם של אלו היה תלוי קיומן של

[1]) ר׳ „חוקי פרוסיה", פקודות המלך על־אודות היהודים יושבי הגלילות הנכבשים מיום 17 לאפריל 1797, פרק ה׳, סעיפים 1—10; „באור היסטורי על־אודות מסי היהודים" בארכי׳ האוצר בורשה, חלק א׳.

ונביאי ישראל וחסידי עולם הוא יברך את כל הקהל הקודש הזה עם כל קהלות הקודש לבד מי שעובר על החרם הזה. השם ברחמיו ישמרם ויושיעם ויצילם מכל צרה ומצוקה ויאריך ימיהם ושנותיהם וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויגאלם בקרוב עם כל ישראל חברים וכן יהי רצון ונאמר אמן.

והחרם על העובר לא יפטור את הקנס שנתחייב על־פי פקודת האדונים הגדולים המושלים ומלבד שארי קנסים אשר יושת על העובר על הפקודה והחרם הנ"ל. והשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב.

נעשה פה ווארשא היום יום ג' זיין כסליו שנת תקס"ח לפ"ק.

בכתב הבקשה, שהגיש הקצב הנוצרי, אנטיני ווינערט, אל הפריפקטורה ביום 28 לדצמבר 1808 ושאליו צרף את כתב החרם, הוא מתאונן, שגם חברת הקצבים הנוצרים וגם שום נוצרי יחיד אינם יכולים להתחרות עם היהודים בחכירת מכס הבשר, כי אם איש יהודי חוכר את המכס הזה, מוציאים זקני הקהלה והרבנים את הכתב שהוא מצרף, ואז נמנעים היהודים מהביא אל העיר בשר מן החוץ. לא כן, אם נוצרים חוכרים את המכס. מה הכתב הזה, אינו יודע. הוא פנה אל המתורגמן המושבע, משה באבנר, ובקש ממנו, שיתרגם לו את הכתב, וזה סרב לו. בודאי שהוא ירא מפני זקני הקהלה ונקמתם, ועל־כן הוא מסרב לתרגם אותו [1]), אך אם הפריפקטורה תדרוש ממנו, יהיה מוכרח לתרגם [2]).

הפריפקטורה לא שמה לב לכתב הבקשה ההיא, אם מפני היחסים הידועים, שהיו תמיד בין הקהל שבורשה ובין אנשי השלטונות, או אפשר מפני שחשבה, שבין כך ובין כך ימיו של המכס ספורים, ועוד מעט, בראשית שנת 1809, מן ההכרח שיהיה עובר ובטל, שהרי לפי הקונסטיטוציה אין להטיל מס מיוחד על שום שדרה משדרות התושבים.

ואולם לראשי עם פולין ומנהיגיו קשה היה להפרד לגמרי מן המסים המיוחדים והרבים, שהיו מוטלים על היהודים. קופת הממלכה היתה ריקה, הצרכים מרובים היו מאד, וכיצד יותרו על ההכנסות הגדולות, שאותם המסים מביאים?

---

[1]) בשנת 1817 שב הקהל והוציא את החרם הזה למרות רצון אחד מחבריו, מ. פירשטנברג, אשר הוא בעצמו נחשד, כנראה, בהבאת בשר מן החוץ, ועל־כן הדביקו את החרם על פתח ביתו, והוא מסר אותו אל השלטונות ודרש לעשות חקירה בענין זה. השלטונות דרשו אז בחזקה מאת המתורגמן המושבע, שיתרגם את החרם, והוא תרגם אך מעט ממנו ואת השאר השמיט בהצטדקו, שבו כתובים שמות הבורא ושמות מלאכים, שאסור „לשאת אותם לשוא". (ה. נוסבוים, שם, צד 44—49).

[2]) „כתבי העיר ורשה" נומר 195 בארכ' הכללי בורשה.

הגדול. ארור הוא מפי מטטרון ששמו כשם רבו. ארור הוא מפי אכתריאל יה יה צבאות. ארור הוא מפי שרפים ואופנים וחיות הקודש ומלאכי השרת המשרתים כפני עליון בקדושה ובטהרה. אם נולד בחדש ניסן ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו אוריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש אייר ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו צפניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש סיון ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו אמריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש תמוז ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו פניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש אב ששם מלאך שמזלו ברקיאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש אלול ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו (חסר) ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש תשרי ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו צוריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש מרחשון ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו בוכריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש כסלו ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו אדוניאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש טבת ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו ענאל ארור הוא מפיו ומפי כל משפחתו. ואם נולד בחדש שבט ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו גבריאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ואם נולד בחדש אדר ששם מלאך ראש משמרתו שמזלו רומיאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו. ארור הוא מפי שבעת המלאכים הממונים על שבעת ימי השבת ומפי כל משמרתם וסיעתם. ארור הוא מפי שבעה היכלות. ארור הוא מפי שרי התורה שם כתר ושם חותם. ארור הוא מפי האל הגדול הגבור והנורא. מבע ליהוי תברי׳. בעגלא תהא מפלתו. אל אלהי הרוחות לכל בשר השמידהו והאבידהו. אל אלהי הרוחות לכל בשר השפילהו. אל אלהי הרוחות לכל בשר הכניעהו. אל אלהי הרוחות לכל בשר השחיתהו. אל אלהי הרוחות לכל בשר הכריתהו. חמת ה׳ וסער מתחולל על ראש רשעים יחול. מלאכי חבלה יפגעו בו. ארור הוא בכל אשר יפנה. בבהלה תצא נשמתו. באסכרה תהא מיתתו. לא יצא ולא יעבור הדשו. יכנו בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרהור ובחרס ובשדפון ובירקון ורדפוהו עד אבדו. חרבו תבא בלבו וקשתותיו תשברנה. יהיה כמוץ לפני רוח ומלאך ה׳ דוחה. יהי דרכו חושך וחלקלקות ומלאך ה׳ רודפו. תבאהו שואה לא ידע רשתו אשר ה׳ טמן תלכדנו. ירדפוהו מאור אל חושך ומתבל ינדוהו. יבעתהו צר ומצוקה יראו עיניו כידו ומחמת שדי ישתה. ילבש קללה כמדו יאכל בדי עורו גם אל יתצהו לנצח ויסחהו מאהל. לא יאבה ה׳ סלוח לו. כי אז יעשן אף ה׳ וקנאתו באיש ההוא. ורבצה בו כל האלות הכתובות בכפר התורה הזה. ומחה ה׳ את שמו מתחת השמים. והבדילו ה׳ לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובות בספר התורה הזה.

ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן דוד ושלמה

איטליכר וואש עש ווירד מהיום יום דלמטה אונ פון דער צייט אן. אז ער האט געהערט פון דען כרוז החרם אדות שחוטי חוץ והעלמה של הכנסת בשר כשר הנ״ל אונד ווערט במזיד עובר זיין על הפקודה הנ״ל. אונד ווערט דאך אריין ברענגן לווארשא ולפראגא ולסביבות הנ״ל הנקראים וואליע. טשיסטע. פולקאב. ושוליצר קאלני השייכים לכאן. בשר כשר לח ויבש וקישקיס לחים ויבשים והדרויב מבהמות גסות ודקות ועופות או עופות שחוטים בהעלמה הן ע״י עצמו והן ע״י גירי׳ דילי׳ והן תושב והן אורחים והן דר זלביגר וואש ווערט ניט ריכטיג בצאהלין די קרופקע פון דען בשר יבש ועופות שחוטים וואש ער באופן המותר לו אריין ברענגן מאג כנ״ל אונד איבר הויפט ווער דש מינדיסטה ווערט עובר זיין על הפקודה ואיסור הנ״ל להציק את הכנסה מקרופקע הנ״ל ולגזול את הרבים בערמה ותחבולה עש מאג זיין אויף וואש פר אופן עש איזט: אונד אויך דר זעלביגר ווער עש ווייס האבן איין ידיעה אז איינר האט עובר גווען על דבר אחד מהפקודה ואיסור הנ״ל אונד ווערט עס ניט מעלדן לאלופים הראשים יצ״ו או לבעל הקרופקע שאפילו דר זעלביגר וואש מחוץ ווארשא אן איינן יהידי נאך ווארשא ולפראגא ולסביבות הנ״ל פר קויפט בשר כשר לח ויבש ושאר דברים הנאסרים כנזכר לעיל און ער ווייש דר פון אז זאלכש איז פר באטן אריין צו ברענגן למקומות הנ״ל און ווערט עש ניט במעלדן לאלופים הראשים ובד״צ ובעל הקרופקע דפה אז דר זלביגר וואש על אחד מפרטי הדברים המפורשים לעיל בכלל ובפרט. עובר איזט. נלכד במצודת החרם שאנו מטילים עליו מעכשיו בנוסח הזה כפי שנמצא כתוב בספר כל בו. וזה הוא:

בגזירת עירין ובמימר קדישין אנו מחרימין ומנדין ומשמתין ומקללין ומאררין על דעת המקום ועל דעת הקהל בספר התורה הזה בשש מאות ושלש עשרה מצות הכתובים בה בהרם שהחרים יהושע את יריחו ובקללה שקלל אלישע את הנערים. ובקללה שקלל גחזי נערו. ובשמתא דשמתי׳ ברק למרוז. ובשמתא דשמתינהו אנשי כנסת הגדולה. ובשמתא דשמתי׳ רב יהודא בר יחזקאל לההוא עבדא. ובכל החרמות האלות והקללות ובנדויין והשמתות שנעשו מימות משה רבינו ועד עכשו. בשם אכתריאל יה ה׳ צבאות. בשם מיכאל השר הגדול. בשם מטטרון ששמו כשם רבו. בשם סנדלפון הקושר כתרים לרבו. בשם בן ארבעים ושתים אותיות. בשם שנראה למשה בסנה. בשם שקרע משה את הים. בשם אהיה אשר אהיה. בסוד שם המפורש בכתב שנכתב על הלוחות. בשם ה׳ צבאות אלהי ישראל יושב הכרובים. בשם הגלגלים ואופנים וחיות הקודש ומלאכי השרת. בשם כל המלאכים הקדושים משרתי עליון. כל בר ישראל ובת ישראל שיעבור על שום דבר מההסכמות או מן אחת מהן בדבר הכנסה מבשר כשר מבשר המבוארים למעלה בהערמה. ארור לה׳ אלהי ישראל יושב הכרובים. ארור הוא מפי השם הנכבד והנורא היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים. ארור הוא בשמים ובארץ. ארור הוא מפי הגבורה. ארור הוא מפי מיכאל השר

איזה מחזיק קרופקע מהכנסה הנ״ל במעלדט. אונד די קרופקע וואש דאפיר קמט ריכטיג בצאהלען ווערט. ובאשר עש פלעגן גוועניגליך בכל שנה בימות החורף יהודים ממקומות אחרים נאךווארשא צו ופראגא ולסביבות הנ״ל צו צו פיהרן אווזות מפוטמים שחוטים ומחמת די זאך של מעמד ומצב בדבר הקרופקע הנ״ל איז נאך ניט גאנץ לכל אדם בקאנט גוואודן. ע״כ בלייבט עש לע״ע נאך ניט פר באטן אווזות שחוטות לכאן צו פיהרן באופן זה ווען זיא איין הכשר בריב מאיזה רב אב״ד או בד״צ מאיזה קהלה וקיבוץ של יהודים מיט ברענגן אונד דש זיא די קרופקע דאפון לקופת הקהל ריכטיג בצאהלן ווערדן. ווייטר אבר איזט לכל היהודים הנמצאים פה ווארשא ופראגא ובסביבות הנ״ל הנקראים וואליע. טשיכטע. פולקאב. ושוליצר קאלני הן לאנשים והן לנשים. ילדים וילדות. משרתים ומשרתות. והן לתושבים והן לאורחים בתוקף החרם המבואר בסמוך פר באטן. ניט בשום אופן הן ע״י עצמם והן ע״י אחרים. לא ע״י איש נכרי ולא ע״י גירי׳ דילי׳ קיין בשר לח ויבש וקישקיס לחים ויבשים ועופות שהטים ממקומות אחרים בהעלמה לווארשא ולפראגא ולסביבות הנ״ל. וואליע. טשיסטע. פולקאב. ושוליצר קאלני. אריין צו ברענגן. עש פר שטעהט זיך פון זעלבשט דש אויך דר גאנצר דרויב מבהמות גסות ועופות. והיינו הראש והלשון והרגלים ושאר בני מעים בכל איסור הבשר משחוטי חוץ זענן אונד קיין שום חתיכת בשר מותר איזט בהעלמה אריין צו ברענגן לח ויבש גם איזט בתוקף החרם פר באטן אפילו פון קיין היזיגין קצב בשתיקה אהנע קוויטליך הן קודם ניקור הבשר והן לאחר הניקור בשר כשר או דרויב צו קויפן. רק איטליכר וואש עש קויפט מוז ווישן אז הכל וואש דא פיר קומט לקופת הקהל ריכטיג בצאהלט וואדרן איזט לקופת הקהל. ומכ״ש דש קיינר טאר ניט בערמה ועל איזה תחבולה עטוואס מה שמגיע לקופת הקהל מהכנסה של בשר הנ״ל בשום אופן מעלים צו זיין. ווען איינר האט בשר כשר ועופות שחוטים משחוטי חוץ באופן המותר לו כנ״ל מוז ער האבן איין קוויטל מאלופים הראשים או מבעל המחזיק קרופקע שיהיה בימים ההם אז ער האט הכל ריכטיג ביצאהלט לקופת הקהל מה שמגיע עבור אותו הבשר ועופות וואש ער בקומן האט און ווען איין אנדר וויל אויך איין חלק נעמן מאותו בשר או קישקיס ועופות מוז ער פראגן נאך דעם קוויטיל הרשיון מאלופים הראשים יצ״ו. אונד ווען דר זלביגער ניט ווייזן ווערט. אזוי איז ער מחויב בחרם הנ״ל דש צו במעלדן לאלופים הראשים או לבעל הקרופקע אז דר זלביגר וואש האט דש בשר האט קיין קוויטיל רשיון. ומחמת שדבר הקרופקע הנ״ל צריך חיזוק גדול. אונד דא מיט עס זאל זיך קיינר די זאך פר גרינג האלטן ע״י הערמה והוראת היתר לעצמו די הכנסה מקרופקע הנ״ל מזיק צו זיין. עלה במוסכם אצל האלופים הראשים ובד״צ ויח״ס יצ״ו להטיל חרם גדול בקול תרועת שופר ובנוסח החרם שנמצא כתוב ונדפס בספר כל בו: וזה **הוא דבר החרם:**

מן החוץ, ובשעה שהיהודים חוכרים אותו, מוציאים זקני היהודים איזה כתב, השבעה, או קמיע, והיהודים נמנעים מהביא בשר מן החוץ. כתב זה מהו? אחד הקצבים הנוצרים טרח וקבל כתב שכזה. נודע לו שבבני־הכנסת תלוי כתב כזה, חדר אל אחד מהם ולקח את הכתב.

הדבר היה בשנת 1808, שאז הכריז המגיסטרט חכירה בפומבי על מכס הבשר לשנת 1809. אותו הקצב, אנטוני וויינערט, שלח את הכתב ההוא, שלקח בבית־הכנסת, אל הפריפקטורה של הדפרטמנט הורשאי.

את ה„כתב״ הזה, שיש בו אופי מיוחד מכל צדדיו והוא חשוב מאד לתולדות היהודים באותו הזמן בפולין בכלל ובורשה בפרט, אנו מוסרים בזה בשלמותו, כלשונו, בלי שום שנוי.

כרוז.

כבוד האלופים הראשים ובד״צ ויח״ס דפה וואַרשא לאזן היר דורך מכריז ומודיע זיין לרבים בהיות עש איזט ידוע לכל דש די הכנסה מקרופקע מבשר כשר דשחיטת עופות גסות ודקות איין מעמד ומצב איזט לטובת הכלל של עדתינו. אונד ווער עש ברענגט אריין בשר כשר משחוטי חוץ בהעלמה איזט ער גורם היזק לכל הכלל וגוזל את הרבים. אזוי איז עש נייטיג דארויף איין חיזוק צו מאכין דש קיינר מן היהודים הנמצאים פה ווארשא הן תושבים והן אורחים וועלכע נור לפי שעה ועל זמן קצר לווארשא ולפראגא ולסביבותיהם קומין קיינע גלעגנהייט האבן זאלין בשום אופן זיך מורה היתר צו זיין בשר כשר ועופות שחוטים משאר מקומות וכפרים בהעלמה נאך ווארשא אריין צו ברענגן. ע״כ איזט איין מאהל פר אללע מאהל פעסט גזעצט גוואָרדן די זאך פון דער קרופקע מחזק צו זיין עפ״י קול תרועת חרם גדול דש קיין שום אדם מישראל ניט ממקומות אחרים נאך ווארשא ופראגא ולסביבותיהם היינו לאחורי ראגאטקיס. וואליע. טשיסטע. פולקאב. ואחורי ראגאטקיס שוליץ. קיין בשר כשר ועופות שחוטים ובשר יבש וקישקיס יבשים הנקראים ווארשטן בהעלמה אריין צו ברענגן זאל. אונד דש כל השחוטי חוץ מבני הכפרים הקרובים והרחוקים פר די יהודים הנמצאים בווארשא ופראגא ובסביבות הנ״ל אפילו על אורחים כל זמן היותם בווארשא ופראגא ובסביבות הנזכרים לעיל לגמרי גאסרת איזט כבשר חזיר ונבלה. ואפילו אותן בני הכפרים הסמוכים וועלכע לפעמים על שבת ויו״ט קומין לווארשא ופראגא ולסביבות הנ״ל טארן זיא ניט קיין בשר כשר לח ויבש ועופות שחוטים וקישקיס יבשים ולחים מביתם לכאן ברענגן רק וואש זיא ווערדין בידארפין כל זמן היותם פה בווארשא ופראגא ובסביבות הנ״ל. מוזין זיא דש בשר כשר בכאן קויפין. אונד איהרי עופות בכאן שחטן לאזין. חוץ ווען איינר ברענגט אדר קריגט גשיקט מאיזה עיר וקהלה וקיבוץ של יהודים בשר לח ויבש וקישקיס יבשים ועופות שחוטים איזט עש אזוי ווייט מותר צו עסן באופן זה ווען עש דר זלביגר תיכף לקבלה אצל אלופים יצ״ו ובעל הקרופקע באם שיהיה

משנת 1788 ואילך הלך מספרם של היהודים בורשה הלוך וגדול. הלכו וגדלו גם הוצאותיה של הקהלה, שהיתה מוכרחת תמיד להרבות בהשתדלות לפני השליטים, שלא יגורשו היהודים מן העיר כחפץ העירונים הנוצרים, אשר לא פסקו להתאמץ להטות את לב השרים, שינשלו מן העיר את היהודים המתחרים אתם, והשתדלות זו עלתה לקהלה בדמים מרובים מאד. היא היתה מוכרחת לכלכל גם רבנים, בתי־כנסת־והקדש ולהשתדל לפני השלטונות להעלים עין מאלו, כי לפי חוקי העיר אסור היה לאלו להתקַיֵם בורשה. הקהל, שגם הוא היה קַיָם באִסור, היה מוכרח אפוא להתאמץ להרבות את הכנסותיו. הוא שם פניו אל מכס הבשר, שבכל שאר הערים היה כלו עולה לקופת הקהל, ובורשה אין לקהלה שום הנאה ממנו, אחרי אשר הקצבים הנוצרים היו החוכרים אותו, כי בשעת החכירה בפומבי התחרו הנוצרים עם היהודים וידם של הנוצרים היתה תמיד על העליונה, כי הם בטחו בכח זרועם ובפוליציה הקרובה אליהם, שלא יתנו את היהודים להעלים את המכס. אמנם לא יכלו לעצור לגמרי בעד היהודים להביא להם בסתר בשר מן הכפרים והערים הסמוכים, אך גם מן המכס ששלמו היהודים נשאר להם תמיד רֶוח לא־מעט, והקהל לא יכול בשום אֹפֶן להכניס אל קופתו כלום מכל הרֶוח הזה, ביחוד אחרי שבשנת 1797 נלקח מידו הנשק היותר חד שלו, הוא ה„חרם", שבו היה תמיד רודה בבני הקהלה, כי אז יצאה הפקודה מטעם שלטונות פרוסיה, שכל רב, או זקן־הקהלה, אשר יטיל חרם, יענש בפעם הראשונה לשלם 50 טַלֶר קנס ובפעם השניה יגורש מן הארץ [1].

ואולם מצב הדברים נשתנה לאחרי שהפרוסים עזבו את העיר, שאז עשה הקהל חוזה עם אחד היהודים, שנתחַיב להכור את מכס הבשר ולהעלות לקופת הקהל סכום ידוע, בתנאי, שהקהל יטיל חרם על כל מי שיביא לו בשר מחוץ לורשה (בשנת 1806 היה חוכר המכס שמעלק־אהרן וואגנר). היהודי היה יכול אפוא להתחרות עם הקצבים הנוצרים ולהעלות את דמי החכירה, בהיותו בטוח, ששום יהודי לא יעלים את המכס.

עברה שנה והקצבים הנוצרים ראו, שהיהודים שוב עומדים על ההכירה (משנת 1807 ואילך חכר את מכס הבשר בורשה אחד ראשי הקהל, העשיר הגדול, החסיד והנדיב הידוע ר' בערקא והוא העלה את כל ההכנסות אל קופת הקהל), ותמהו, באשר הם בטוחים היו, כי אותו היהודי, שחכר את המכס בשנת 1806 והעלה את דמי ההכירה, ירבה להפסיד והיהודים לא ירצו עוד יותר להתחרות אתם.

חקרו הנוצרים לדעת, איך זה יכולים היהודים לפסוק בעד החכירה סכום מרובה על הסכום שהם פוסקים, ולבסוף נודע להם הדבר. בשעה שהם, הנוצרים, חוכרים את המכס, מרבים היהודים להביא בהעלמה בשר

---

1) ה. נוסבוים. Szkice historyczne z życia Żydów w Warszawie (Warszawa, 1881). 43.

„קרובקא דזובחי זבח", היה קים בפולין למן היום שנוסדו קהלות יהודים בארץ זו, ואותו הטיל הקהל שבכל עיר ועיר על בני הקהלה לצרכים שונים של הקהלה. מכס שכזה בודאי שהיה נגבה גם מאת היהודים שבקהלת ורשה, אשר היתה קימת — כפי האותות שיש בידינו — בכל ימי המאה השמונה־עשרה, ואולי גם קודם־לכן, למרות אשר הישיבה בעיר זו היתה אסורה על היהודים. ואולם משנת 1770 ואילך עלה באפן רשמי כל סכום המכס הזה אל קופת העיר. המרשלק של הכתר בימים ההם, הנסיך סטפן לובומירסקי, אסר באותה השנה על היהודים לדור בורשה ולעסוק בה במסחר, באומנות ובמכירת משקים, ומותר היה לבוא אל העיר רק ליהודים סוחרים סיטונים, שהיו רשאים לשבת בעיר שני שבועות ולמכור את סחורותיהם, ליהודים המביאים מכלת לימי השוק, ליהודים הבאים אל האצילים, השוהים בורשה לצרכי עסקיהם, ולאותם שיש להם משפטים בבתי־הדין בורשה, וגם לנשים יהודיות, הבאות להתרפא אצל הרופאים היושבים בורשה. ובכדי שכל היהודים האלה, השוהים בורשה, יוכלו לאכול מאכלים כשרים, התיר לשוחט אחד ולבעל בית־אכל לדור בעיר ונתן בחכירה לבני יהודים את הזכות להיות שוחט ולהחזיק בית־אכל. בראשונה שלם השוחט בעד זכותו 600 זהובים לשנה. אחר־כך התחילו יהודים להתחרות איש באחיו והעלו את החכירה עד כדי עשרת אלפים זהובים לשנה. ראתה חברת הקצבים הנוצרים (ה„צעך"), שחוכר המכס מרויח סכומים רבים, וחכרה היא את המכס בסך 18.000 זהובים לשנה בשותפות עם איש יהודי, שמעון בן־הניך, ונתחיבה, שלא לקבל יותר מכפי שמונה זהובים מכל שור שנשחט לבשר כשר (מחיר פר שלם בעת ההיא היה בערך 20—25 זהובים). וגם חברה זו הרויחה הרבה מאד בעסק החכירה. בעד החכירה של הזכות להחזיק בית־אכל שלמו בראשונה אך כארבע מאות זהובים לשנה, ואחר־כך שלמו בעדה 4000 זהובים. ברבות דמי־החכירה נתרבה גם־כן מספרם של השוחטים ובתי־האכל. בראשונה היה אך שוחט אחד ובית־אכל אחד. אחרי־כך היו כעשרה שוחטים וט"ו בתי־אכל בורשה לבד, חוץ מפראגה, שבה החכירו את הזכות ההיא לבדו[1]).

הגזרה של מכס הבשר הכשר בורשה נשארה בתקפה גם בימים שהפרוסים שלטו בעיר זו וגם אחרי שגורשו ממנה בשנת 1806, כי הקומיסיה השולטת אז במחוזות שנקרעו מאת פרוסיה החליטה ביום 14 למרץ 1807, שכל המסים, אשר הטילו שלטונות־פרוסיה על התושבים, יהיו נגבים לפי־שעה לצרכי האוצר. גם בקונסטיטוציה, שנתנה לנסיכות ורשה ביום 22 ליולי 1807, נאמר, שאותם המסים יהיו נגבים עד שנת 1809, שבה יתאסף הסיים והוא יקבע מסים חדשים תחתיהם.

1) מתוך ההרצאה, שהגישו הסוחרים והצעכים שבורשה אל שלטונות פרוסיה בשנת 1797 (הארכ' הכללי שבורשה, „כתבי העיר ורשה" נומר 1125).

הותר ליהודים לדור, אסור היה להם להתישב יותר מחמש משפחות בבית אחד. את הדירות מותר להשכיר ליהודים אך לשנה אחת (בכדי שאפשר יהיה לגרש לאחרי שנה את היהודים גם מן הרחובות, שבהם יתישבו מחדש). אחר־כך נגזר גם על היהודים שבשאר הערים לדור רק ברחובות שהוקצעו להם.

באותה השנה (1809) נספחה גליציה המערבית לנסיכות וַרשה, וגם שם הונהגה הקונסטיטוציה של נפוליון, אך נספחה עליה הוספה, שלפי פקודת מלך סכסוניה, אין החוק של שווי־זכיות נמתח „לפי־שעה" על היהודים.

היהודים מצדם השתדלו לפני השרים השליטים וגם לפני המלך, שיעשו להם הנחות, והשתדלותם לא הועילה. באותה שעה התאמצו להשתמט מעבודת הצבא והצליחו, אף־על־פי שלפי החוק היו מחויבים לעבוד בצבא ככל שאר התושבים ובעד כל יהודי מבן כ"א ועד כ"ח שנה שהשתמט מעבודת־הצבא היתה הקהלה מחויבת לשלם אלף זהובים קנס.

לבסוף השתדלו היהודים לפני מיניסטר־הצבא, הנסיך יוזף פוניַאטובסקי, לפטור אותם מעבודת־הצבא ותחתיה יעלו לקופת־הצבא סך 700.000 זהובים לשנה. „הדוכס החסיד" — כך קראו היהודים בכתביהם לנסיך יוזף פוניאטובסקי — הציע את הדבר לפני מלך סכסוניה ובאר, שאמנם עבודת־הצבא אינה מַקבלת לתכונתם של היהודים, „הם אינם מוכשרים לתעודה הנעלה של אנשי־הצבא וגם הנסיון כבר הוכיח, שאין למסור בידם את דבר ההגנה על הארץ בלי זהירות רבה". המלך הסכים להצעה זו, וביום 29 ליאנואר 1812 הוציא פקודה, שלפיה נטולים היהודים מכלל התושבים, המחויבים לעבוד בצבא.

אחרי אשר נפטרו היהודים לגמרי מעבודת־הצבא, קצצו עוד יותר בזכיות־האזרח שלהם וביום 30 לאוקטובר 1812 יצאה מאת המלך הגזרה לאסור על היהודים לעסוק בעִבּוד המשקים ומכירתם בערים ובכפרים מיום 1 ליולי 1814.

גזרה זו היתה עלולה להכרית מחיה מפי כמה וכמה רבבות יהודים, אשר נתפרנסו בימים ההם מעִבּוד המשקים ומכירתם, אך לפי־שעה נעצרה הרעה, כי זמן יציאתה לפעולה נדחה כמעט לשתי שנים, בכדי שבמשך הזמן הזה יוכלו המצילים להכין להם נוצרים ולהכשירם להתקין משקים ולמכרם בבתי־החרשת ובבתי־המשקה שלהם, תחת היהודים, אשר עסקו בזה עד אז, וגם הם, היהודים, ימצאו להם עסקים אחרים להתפרנס בהם.

מכס הבשר.

מכס הבשר, או כפי שקראו לו בפנקסי הקהלות „קרובקא", זהו

בשפתם ומלבושיהם וגם במקצועות המחיה שבידיהם. היהודים שאפו לחופש הדת ולבטול הגזרות הרעות, שלפיהן נאסר עליהם לדור בערים רבות וברחובות שלא הוקצעו להם, לעסוק במקצועות מחיה ידועים, והוטל עליהם עול כבד של מסים וארנוניות מיוחדים להם. אבל שווי־זכיות גמור רע היה בעיניהם, באשר ידעו, שבאם ישתוו בזכיותיהם לשאר התושבים, יוכרחו להיות שוים לשאָר גם בחובותיהם לממלכה, ואז לא יוכלו להמנע מעבודת הצבא, הגורמת לחלול שבת, אכילת טרפות, גלוח הזקן והפאות ולִיֶתר עבֵרות שבין אדם למקום.

השרים הרבו להשתדל לפני מלך סכסוניה ולפני נפוליון, שיבטלו את החוק של שווי זכיות היהודים, ולבסוף הצליחו להטות את לב המלך למלא את חפצם. ומאשר אי־אפשר היה לבטל חוק מפורש שבקונסטיטוציה, לא נשלל מאת היהודים שווי זכיות, אלא נדחה לפי־שעה, וביום 17 לאוקטובר 1808 יצאה פקודת המלך, שבה נאמר, כי היהודים יושבי נסיכות וַרשה יוצאים מכלל הנהנים מזכיות פוליטיות לזמן של עשר שנים „ב־קוה שבמשך הזמן הזה יבערו היהודים מקרבם את האותות, המפרידים כל־כך ביניהם ובין שאר התושבים". ליחידים מן היהודים, לאותם שיהיו ראוים לכך, אפשר יהיה לתת זכיות פוליטיות גם במשך הזמן הזה.

באֹפן שכזה היו היהודים משוללים כל זכיות פוליטיות, למרות שווי הזכיות אשר נִתַּן להם, ועד־מהרה התחילו לקַצֵץ גם בזכיות־האזרח שלהם. על פי הצעת מיניסטר־המשפטים, לובֶינסקי, נאסר אז על היהודים לרכוש להם אחוזות „עד שהצא פקודה חדשה" בענין זה. על־פי הצעת מיניסטר־הפנים ומניסטר־הפוליציה וחות דעת מועצת־הממלכה יצאה ביום 6 למרץ 1809 פקודת המלך לאסור על היהודים לדור ברובם הגדול של הרחובות והשוקים בוַרשה. בכלל הרחובות האלה נמנו גם הרחוב סֶנַטורסקה והרחובות הסמוכים לו, שבהם ישבו היהודים זה עשרות בשנים. לאִסור זה נתנו נמוק, שלא יהיו היהודים יושבים צפופים ודחוקים (!). ו„בכדי שהיהודים יִוָכחו לדעת, כי הממשלה שואפת שלא להבדיל ביניהם ובין שאר יושבי הארץ – נאמר בסעיף ג' של אותה הפקודה – ולמען אשר בני דת היהודים ירצו בעצמם להיות ראוים שלא להבדיל ביניהם ובין השאר", הרשות נתונה להתיר להושיב בכל אחד מן הרהובות ההם שתי משפחות של יהודים, אך בתנאי, שראשי המשפחות האלה יוכיחו, שרכושם עולה לכל־הפחות לששים אלף זהובים, שיש להם בנקים ובתי־מסחר, שהם יודעים לקרוא ולכתוב פולנית, או צרפתית, או למצער אשכנזית, שהם שולחים את ילדיהם מבני שבע שנים ומעלה אל בתי־הספר הכלליים ושאינם נבדלים באותות חיצוניים משאר האוכלסים. מלבד אלו הותר לדור באחד הרחובות ההם ליהודי, המביא תעודה שהוא מלומד או אָמן, וגם למי שירכש לו קרקע ויבנה בית או בית־חרשת ברחוב שהוא רוצה לשבת, או שמיסד לו בית־מסחר סיטוני, ובלבד שידע לקרוא ולכתוב פולנית, ישלח את בניו לבתי־הספר הכלליים ולא יבדל במלבושיו משאר האוכלסים. ברחובות, שבהם

ע. נ. פרנק.

לתולדות היהודים בנסיכות וַרשה.

(ממקורות ארכיוניים).

סקירה כללית.

לפי הברית שנכרתה בטילזה ביום 25 ליוני 1807 בין נפוליון הראשון ובין אלכסנדר הראשון קיסר רוסיה, נקרעו מאת פרוסיה מקצתם של המחוזות, אשר קרעה זו מפולין בשעת החלוקה השניה והשלישית של פולין 1). מן המחוזות האלה, מלבד העיר דַאנציג וסביבותיה, שהיתה לעיר חפשית, ומחוז ביאליסטוק עם העיר, שֶׁנִּתְּנוּ לקיסר רוסיה, יסד נפוליון ממלכה, אשר קרא אותה בשם „נסיכות וַרשה" ונתן אותה לפרידריך אוגוסט מלך סכסוניה לאחוזת־עולם.

ביום 22 ליולי 1807 נתן נפליון לנסיכות זו קונסטיטוציה, שלפיה בטלו הזכיות המיוחדות של בני המעמדות השונים וכל התושבים בלי שום הבדל נשתוו בזכיותיהם. ומשום שהיהודים לא יצאו מכלל התושבים, בטלו ממילא כל החוקים, המבדילים בין הנוצרים ובין היהודים. בטלו להלכה ולא למעשה. השרים ששלטו במדינה, אשר עליהם היה להוציא לפעולה את חוקי הקונסטיטוציה, התאמצו לבטל את החוק של שווי־הזכיות בנוגע ליהודים, וגם היהודים בעצמם לא רצו בשווי־זכיות גמור. השרים לא הבינו כלל, שאפשר להשוות בעניני הזכיות לתושבי הארץ הנוצרים את היהודים, שהם נבדלים מן התושבים האלה בדתם, במדותיהם ומנהגיהם,

---

1) ממלכת פולין נתחלקה שלש פעמים בין הממלכות השכנות לה. בשנת 1772 קרעה ממנה רוסיה את רוס הלבנה, אוסטריה — את גליציה, ופרוסיה — את פומוריה (הגלילות שעל גדות הים). בשנת 1793 קרעה ממנה פרוסיה את הגלילות פוזנה, גניֶזנה, קאליש שֵׁירַאדז, לֶנטשיק, טשנסטוחוב, טורן ודאנציג, ורוסיה — את המדינות אשר בתוך הגבול היוצא מקורלַנדיה ויורד על יד פינסק, מדינת וולין ועד גבול גליציה. בשנת 1795 נתחלקה בין אותן הממלכות שאריתה של הממלכה הזאת: אוסטריה לקחה לה את קראקא ואת המחוזות אשר בדרומה של פולין, פרוסיה — את וַרשה ואת המחוזות שבמרכזה של המדינה, ורוסיה — את כל מדינת ליטא.

דעתו זו של הרב מלאדי על־דבר עיקר מקום מציאות הנפש במוח מוצאת לה הד גם בספרי גדולי תלמידיו, וגם הם מוצאים את המוח במקום מדור הנפש.

במוחין שבראש" [1], „החכמה היא בנפש האלהית שבמוה" [2] (לפעמים מוצא הוא, שגם עצם הנפש הוא מן המוח, „מוחא עילאה", ו„כל הנפש, רוח ונשמה... נמשך ממוח העליון" [3]).

לדעה זו על־דבר מקום מציאות הנפש במוח הגיע הרב מלאדי, כפי שאפשר לשער, לא באופן אַפְּרְיוֹרִי, אלא באפן אַפּוֹסְטֶרְיוֹרִי. מפני שהשכל והדעת וכל המושכלות העיוניים מתיחסים כרגיל למוח, לכן האיש החושב את השכל והדעת לסגולות היותר נעלות והמוצא ש„עיקר הנפש הוא השכל" [4], ו„בחכמה שורה בחינת אין־סוף" [5], ו„עיקר מקור ושורש כל המדות הן חכמה, בינה ודעת" [6], בודאי שאיש כזה ימצא את המוח (כמו כל המקובלים וגדולי החוקרים בישראל, כפי שראינו למעלה) לאבר המסוגל ביותר להכיל בתוכו את הוד רוממותה של הנפש. ואנו רואים אמנם, איך הרב מלאדי מנשא את ערך המוח ונותן לו חשיבות יתרה. „בחינת המוחין שבראש היא ברום המעלות מכל הכחות" [7], ו„הארת המוחין היא יותר מעולה מהארת המדות" [8]. גם היראה, יראת אלהים, שבני־אדם רגילים ליחסה ללב, מקור הרגש, גם היא גנוזה לדעת הרב מלאדי אלא „במוח ובמחשבה" [9]. ובכלל מוצא הרב מלאדי את המוח ל„מושל ושליט על כל האברים" ואפילו בשעה שהוא מיחד מקום מושב לנפש בלב (ואמנם רק לגרועה שבנפשות, – לנפש הבהמית), גם אז הוא קובע לה שם רק דירת ארעי, ובמוח דירת קבע, וכותב: „מקום משכן הנפש הבהמית היא בלב, ומהלב היא מתפשטת ועולה להמוח שבראש" [10].

---

1) תניא, פרק י"ח.

2) שם, פרק י"ב.

3) שם, פרק ב'.

4) תורה אור, מקץ.

5) שם, מגלת אסתר.

6) אגרת הקדש. על־ידי זה זכתה שיטתו של הרב מלאדי לשם חב"ד, שאותיותיה הן: ראשי תבות: חכמה, בינה, דעת.

הדעה, שהבינה והדעת הן השליטות על הלב ועל ההתפעליות שבלב, או המדות, נתקבלה אצל כמה חוקרים. ויש גם שמוצאים סגולה זו כעין סגולה מיוחדת לעם ישראל, עם־הרוח. אבל שפינוזה כחוקר וכיהודי, למרות שהוא נותן ערך גדול ביותר לתורה ולשכל, מוצא בכל אלה, שלא תמיד יכולים הם לשים מתג ורסן בפני ההתפעליות (אפעקטע) והתאוות של האדם. והכמים שאלו שמציירים להם בדמיונם את האפשרות להביא את ההמון לידי מדרגה, שיוכלו לחיות על־פי דוגמת התבונה בלבד, אינם אלא הוזים" (Tractatus politicus § 5), ועיין אתיקה V, 4, בהערה. שם, V, 42 בהערה).

7) סדור הרב, שער התפלין.

8) לקוטי תורה, תבא.

9) תניא, פרק ג'. גם הר"מ קורדיבירו מוצא, שהיראה העליונה מקומה במוח, אוצר השכל (פרדס, שער הכנויים).

10) שם, פרק ט'.

את רוב גדולי החוקרים והפילוסופים שבישראל בכל העתים, מימות פילון האלכסנדרוני עד ימות מנדלסון, ובתוכם גם רבים מגדולי חוקרי האומות, לידי חקירה זו). וכמקובל, המאמין לראות, ככל המקובלים ובעלי הסוד, באברי האדם „דוגמא דלעילא", „דיוקנא דמהימנותא", היתה גם אצל הרב מלאדי שאיפה אינטנסיבית לעשות את האברים קו״ש ולמצא מדור לנשמה, נשמת אלהים, בתוך אברי גוף האדם.

אכן למרות כל אלה לא כבש לו גם הרב מלאדי דרך חדשה בשאלה על־דבר מקום מציאות הנפש. הוא אחז בחקירה זו, כמו בהרבה ממחקריו, באותה הדרך שכללו לפניו המקובלים והחוקרים הדתיים העתיקים שבישראל [1]), וכלל בתוך משנתו כמעט את כל דעות בעלי הסוד והמחקר שקדמו לו, אלא שבאפן הדרישה בענין זה נבדל מאפן הדרישה שלהם. וכמו שדרך למודו בכלל אינו לא מחקרי בהחלט ולא סודי בהחלט, אלא תערובת של מחקר וסוד, כפי שהראיתי על זה במקום אחר, ככה גם ביחס לשאלה על־דבר מקום מציאות הנפש משמשים אצלו המחקר והסוד בערבוביה. יש שאיזה רעיון מחקרי מבהיק בוקע ועולה אצלו בענין זה, אבל פתאם כמו עבים יכסוהו והוא לוטה כלו בתוך ערפלי הסוד וההסתר. לפעמים משולב אצלו הענין בדבר מקום מציאות הנפש גם אל ענינים שאין להם אלא תכונה דתית־מעשית בלבד [2]). הרב מלאדי מוצא פעם את „משכן הנפש בלב, בחלל הימני", פעם „בחלל השמאלי" [3]), פעם „במקום מלא דם" ופעם „במוחין שבראש", ובאחרונה גם „בכל האברים" בכלל, עד שקשה לנו לעמוד על סוף דעתו ולברא לעצמנו איזה מושג ממשי על־אודות דעתו המוחלטת בענין זה. אולם למרות כל אלה נראה לנו ברור ומפורש ביותר, שהרב מלאדי רואה בעיקר את המוח במקום מדור לנפש. הוא כותב: „מקורה והשראתה של הנשמה כלה

---

[1]) ראוי להעיר, שרוב חקירות חכמי ישראל הקדמונים, שהיו לרב מלאדי לעינים במחקריו, לא היו תמיד מקוריות ונובעות הן על־פי־רוב מכתבי חכמי האומות העתיקים. כזאת קרה גם להקירה זו, שאנו עסוקים בה הפעם. עוד במאות הראשונות לספה״נ כבר עסקו טובי חכמי ישראל בספרי חכמי האומות, כספרי הסוריים, היוונים וכו'. אחרי־כן, למן המאה התשיעית, היה העסק בספרי חכמי האומות נפרץ ביותר בין חוקרי ישראל. הראשון לכל חוקרי ישראל בימי הבינים, ר' סעדיה הפיתומי, שברא שיטה שלמה ומסודרת בפילוסופיה הדתית, שאב את רוב ידיעותיו מן הספרות הערבית. כזאת עשו גם יתר טובי חכמי ישראל, כגבירול ואחרים. (עיין דברי ימי ישראל לגרץ, חלק ג' עמ' 263, ובהערת הרכבי שם).

[2]) ראה תניא, פרק ז'.

[3]) הרב מלאדי, וכמוהו גם מקובלים אחרים, מחלק בין חלל השמאלי שבלב ובין חלל הימני שבו. „מקום משכן הנפש הבהמית הוא בחלל שמאלי שבלב, ומקום משכן הנפש האלהית בחלל הימני" (תניא פ״ט). בכלל נותנים חז״ל, וביחוד בעלי הסוד, ערך הטוב לצד ימין, ולהפך ערך שפל וגרוע לצד שמאל. „הרע הוא בחלל השמאלי והטוב בחלל הימני" (שם, פרק י״ב. ועיין תנחומא שמות סי' י״ח. יומא ט״ו. זבחים ס״ב. זוהר נשא קכ״ט ועוד מקומות).

גם הקבלה הצעירה, שהתפתחה ביותר במאות האחרונות על ברכי החסידות, גם היא לא חדשה דבר ביחס לתורת הנפש, אף־על־פי שעניני הנפש נחשבו בין המֻצָלים שבמקובלים־החסידים לאחד מעיקרי תורת הסוד ותפסו מקום חשוב ביותר בספריהם. טובי המקובלים־החסידים בני התקופות האחרונות מצאו אמנם בחקירה זו על־דבר מקום מציאות הנפש ענין נכבד לענות בו, אבל כרבותיהם וחבריהם המקובלים, תלמידי בית־המדרש של האר״י, לא נסו להתחקות על שרשי השאלה הזאת באפן מחקרי והגיוני, ולפיכך כל החקירה על־דבר מקום מציאות הנפש בתוך אברי גוף האדם אינה מוצאת גם אצלם כל בסיס מדעי וכֻלה בנויה על יסוד אליגורי־סודי בלבד.

נשאר לנו עוד להכיר את דעת אבי תורת חב״ד, היא דעת הרב רבי שניאור זלמן מלאדי, בעל התניא, ביחס לשאלה זו על־דבר מקום מציאות הנפש. לנו נכבד הדבר ביותר, מפני שהרב מלאדי נחשב, ובצדק, לאחד מראשי המעמיקים בקבלה המחקרית, במחצית השניה למאה השמונה־עשרה, והוא שהטביע במדה ידועה את חותם הפילו־סופיה על תורת חב״ד. ועוד יותר, מפני שמתוך תורת חב״ד נשקפת לא דעת הרב מלאדי בתור דעת יחיד בלבד, אלא גם דעת חלק מסוים מן האומה העברית, כתלמידיו, אנשי־סיעתו ומעריציו הרבים [1], שבתוכם נמצאו אנשים, אשר בצרו להם אחרי־כן מקום חשוב בעולם המחשבה החסידית [2].

הרב מלאדי היה דורש וחוקר הרבה בדבר ענין הנפש בכלל יותר משעשו זאת שאר המקובלים שלפניו. החקירה הזאת היתה מסוגלת למשוך אחריה את לב הרב מלאדי יותר משהיתה מסוגלת למשוך אחרי־ה את לב יתר המקובלים, מפני שתי התכונות שהתמזגו באיש הזה יחד: תכונת חוקר־מאמין ותכונת מקובל. כחוקר בחקירה האלהית במובן דתי, בהכרח שהשאלה על־דבר הנפש יכלה להעסיק אותו ביותר, מפני שענין הנפש הוא היסוד לעיקרי האמונה הישראלית, כמו ביחס לשאלה על־דבר ידיעה ובחירה, שכר ועונש וכיוצא באלה (סבה, שהביאה בעיקר

ווייס (דו״ד ח״א עמ׳ 112) מוצא רמז לגלגול הנשמות באֶוַנגליון (מתי, י״ד ב׳), אולם לדעתי מרומז שם סתם לתחית המתים. אכן אפילו אם נסכים, שהכונה שם היא לענין הנשמה, אז קרוב יותר ל„תחית הנשמות" מאשר ל„גלגול הנשמות", שהיא על־פי בעלי הסוד המדרגה הראשונה מיד אחר גלגול הנשמה (ראה משנת חסידים, מסכת תחית הנשמה). אבל גם דבר זה לא נראה לי, מפני שענין „תחית הנשמה" נולד, כנראה, בזמנים המאוחרים, כמה מאות שנים אחר האֶוַנגליון.

[1]) כבר ברבע השלישי למאה השמונה־עשרה עלה מספר חסידי חב״ד, לפי דעת כותבי קורות הדורות, לשמונים אלף ולדעת אחרים גם למאת אלף איש. (Jost, Ges. der Israeliten 9, 50. Grätz, Geschichte der Juden, 11, 115)

[2]) כגון ר׳ אהרן הלוי משטראשילה, ר׳ יצחק אייזיק הלוי מהומיל, ר׳ נחמיה מדוברובנה, ר׳ זלמן זיזמיר, ר׳ זלמן ריבלין משקלוב, והרבה כיוצא באלה.

ההיא, ואלו המעטים שנמצאו עוד פה ושם קרוב לתקופה ההיא בספרד, מקים צמיחת הקבלה בראשונה, גם הם היו שקועים בדמיונות וחזיונות ולא הרו ולא הגו שום דעות חדשות, ובכלל לא השתדלו להעשיר את ספרות הקבלה בספרים חדשים, אלא הסתפקו בעיקר בפרושים ובאורים לספרי המקובלים שקדמו להם. באפן זה לא נתחדש על־ידי המקובלים ובעלי הסוד שום דבר של ממש, לא בתורת הנסתר בכלל ולא בתורת הנפש בפרט, ואפילו קו אחד מן הדעות הפילוסופיות הנאורות של החוקרים בני דורם לא חדר אל תוכם. אין צריך לאמר, שקבלת האר״י וגורי האר״י, שהיתה כלה סודית ואליגורית, לא נתנה דעתה כלל לחקירות מדעיות על־דבר תורת הנפש, אלא עסקו בעיקר בסודות הנפש, ברמזים ורזים של הנשמה, כ„גלגול הנשמות" (Metempsychose), „עבור הנשמות" (Superfoecundatio) — דברים שגם קצת מהחוקרים, בין מהעתיקים ובין מהחדשים, האמינו בהם, ביחוד אלו שהיו נוטים למיסטיציזמוס [1]), „זווג הנשמות", „ירידת הנשמות", „עלית הנשמות, „מעבר הנשמות", „תחית הנשמות" וכיוצא באלו [2]).

במלים, כפי כהן לפנינו, כי אם לצרפן עם אותיות שלפניהן ושלאחריהן ובאפן זה לברוא מהן מלות אחרות בעלות הוראות אחרות, כבר נזכרה בתלמוד (ברכות נ״ה): „יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהן שמים וארץ". גם בס׳ יצירה (פ״ב מ״ה) נזכר ענין זה. ואפילו חכמי ישראל, שאינם מתחשבים על המקובלים, כהראב״ע, בעל הכוזרי וכיוצא באלו, מרבים לדבר על־דבר האותיות שבתורה וצרופיהן. אכן מימות האר״י ואילך נתפשטה התורה הזאת ביותר בין המקובלים, והם נהגו לה ערך חשוב מאד. עד שגדולי תלמידי הבעש״ט ותלמידי־תלמידיהם מצאו, ש„כל שנויי הפרטים שבכל עולם ועולם ושנויי כל הקורות בחלופי הזמנים, הכל מסנויי צרופי האותיות" (אגרת הקדש). הענין הזה נעשה בתקופות האחרונות ליסוד ושרש הקבלה המעשית, כקמיעות, לחשים וכיוצא באלה. (עין על־דבר ערך האותיות וצרופיהן אצל המקובלים, גם בפרדס פ״א. אור תורה, נח. פרי הארץ, ויגש).

מדבר הנוטריקון (ברומית notaricuin), והיא כתיבה קצרה על־ידי ראשי־תבות או מלים מורכבות, כבר נמצאים רשמים בכתבי־הקדש (ראה לדוגמא הוראת השמות חוה, קין, אברהם וכיו״ב. בראשית ג׳, ד׳ ו׳). ובתלמוד ומדרשים נדרשו הרבה פעמים דברים על־פי נוטריקון (עין שבת ק״ה. מדרש בראשית מ״ט ד׳). לפעמים יסדו חז״ל גם דברי הלכה על־פי נוטריקון (מנחות ל״ז. כלאים פ״ט ח׳). בעיקר השתמשו המקובלים בנוטריקון, והוא נכלל אצלם במדת הרמז שבפרד״ס חכמת הנסתר (על־דבר פרטי תולדות הנוטריקון ואפן התפשטותו עין היילפערן במבוא לס׳ נוטריקון ובמבוא הירושלמי לר״ז פראנקל עמ׳ קמ״ב).

[1]) קצת חוקרים מוכיחים, שעוד במאה הי״ח היו חכמים בין האומות, שהאמינו בגלגול הנפש. גם מתוך דברי ליבניץ אפשר לשער, שבזמנו התקימה אצל קצת חוקרים הדעה הזאת, אכן הוא לא הסכים לה. ובשעה שהוא מדבר על־אודות שיטת האטומיסטיב ובכולה, הוא אומר בין השאר: „דבר זה יכול להכניס ספק בלבנו, אם אין כחות הנפש עוברים מגוף אל גוף, שהיא אחת עם גלגול הנשמות, דעה שבעצם היא רחוקה מן האמת"... (Leibniz, Philosophische Schr ften I, III, 45).

[2]) פרטים על־דבר ענינים אלו עין בס׳ משנת חסידים, מפתח הנשמות, סדר נשים.

פיסטוריוס, ויזין, קירשיר, ועל ידיהם לבשה תורת הסוד במקצועות שונים צורה מדעית חשובה [1]. לא פה המקום לחקור ולבאר הסבה, שהביאה בעת אחת חבורה שלמה של חכמים, המפוזרים פה ושם בפנות עולם, לעסוק ולחקור במקצוע מוזר להם בהחלט, כתורת הסוד של היהודים, שרק שנים או שלשה חכמים מאחיהם נסו פעם לעסוק בה עסק עראי בלבד. דבר זה הוא מהסינכרוניסמים הנפלאים, שתולדות רוח האדם מלאות אותם, וכבר התחקו חוקרים במאה האחרונה על שרשי החזיון היקר הזה [2]. אכן לענייננו יספיק הדבר לדעת, שהחכמים ההם כבדו ביותר את תורת הקבלה והגו בה בשים לב, וזו שהביאה אותם לעסוק גם בתורת הנפש, מפני שהתורה הזאת היא, כפי שאמרנו למעלה, כעין סניף להקבלה, או יותר נכון: חלק חשוב ממנה. אמנם מתוך הספרים, שנתפרסמו על־ידי החכמים ההם בתורה זו, אפשר לראות, כי לא תמיד עלתה בידם להשתחרר לגמרי מחזיונות ורעיונות דמיוניים והלומות מיסטיים שונים. כי תורת הקבלה יותר משהיא תורת המוח היא תורת הלב או הרגש, והרגש מושפע מן הדמיון הרבה יותר משהוא מושפע מן השכל. מכל־מקום נתנו החכמים הללו לתורת הנסתר (וממילא גם לתורת הנפש, ולכל החקירות והשאלות הנובעות מתוך זו ובתוכן גם לשאלה על־דבר מקום מציאות הנפש) קלסתר פנים של שיטה ידועה, צורה של תיאוריה מסודרת.

אכן המקובלים העברים, בני תקופה זו ושלאחריה, לא ידעו דבר או, יותר נכון, לא יכלו לדעת מכל אותן הדעות שנתחדשו בבית מדרשם של החוקרים החדשים על־דבר תורת הנפש, והם נשארו אמונים לשיטה המיטפיסית של גדולי בעלי הסוד בני המאה השלש־עשרה וראשית המאה הארבע־עשרה, לא גרעו ממנה דבר, אבל הוסיפו עליה הרבה דברים, שאינם נכנסים בחוג המחקר והעיון כלל, כמו ענין הצרופים והנוטריקון, התופסים מקום רחב מאד אצל רוב המקובלים המאוחרים [3]. והמקובלים בני ספרד, שידעו לשתף את רוח המחקר עם יסודי הקבלה, להכניס ניצוצים של פילוסופיה אל תוך הערפל של תורת הנסתר, הם כמעט ספו תמו בעת

---

[1]) פרנק, הקדמה לספר הקבלה.

[2]) ארנסט רינן מביא כמה עובדות היסטוריות להוכיח, שבני־אדם, הרחוקים אלו מאלו רחוק־מקום ושלא היתה כל התיחסות והתקרבות ביניהם מעולם, באים בעת אחת לידי דעה אחת. ובזה הוא רוצה להראות, שהדעות של הבודהים, הפרסים והיונים, שנכנסו לתוך תורת הנוצרי והמורות על אי־המקוריות שבתורה זו, אינן קלוטות מתוך תורת אעמים ההם, והנוצרי לא ידע לא את בודהא, לא את צוראכתר ולא את אפלטון, אלא שהוא והם התכונו לדבר אחד. אכן קצרה דעתו של החכם הזה לתת פתרון מדעי לחידת־עולמים זו, ואחרי כמה כרכורים הוא מסים את החקירה הזאת ברוח מיסטי, ש„דעות כאלו מתגלגלות ועוברות מאדם לאדם באמצעית „צנורות נעלמים״ (מליצה מיסטית במלא מובן המלה, והיא נשנית כמה פעמים בספרי בעלי הסוד) על־ידי נטיה סימפטית ידועה, שיש בין מקצת בני־אדם״ (Vie de Jésu, Cap. 28).

[3]) תורת צרופי האותיות, היינו לצרף את האותיות לא על סדר התחברותן

מוחין דגדלות, הכונה לנשמה שבמוחין" 1). „משכן הנשמה הוא במוח" 2).

ההשקפות החדשות על־דבר מקום מציאות הנפש החלו לחדור אל תוך עולם המדע רק במאות השש־עשרה והשבע־עשרה, ובתורת הפילוסופיה מצאו להן מקום בעיקר תחת השפעת דיקרט. (אבל היו חכמים, שנשארו אמונים לדעות העתיקות ביחס למקום מציאות הנפש. עוד החוקר האנגלי הובס (Hobbes, בשנות 1679 – 1649) מחזיק בשיטת אריסטו וחושב את הלב לעיקר מקום משכן הנפש, דעה שעומדת בחבור עם הדעה העתיקה על־דבר מציאות הנפש בדם 3).

בכלל נתחדשו הרבה דברים בתורת הנפש במאות השש־עשרה והשבע־עשרה על־ידי החכמים והחוקרים הגדולים שקמו בזמן ההוא, ושורה שלמה של פילוסופים גאוני המדע עסקו בה בשים לב. די להזכיר את שפינוזה, ליבניץ, לוק, ובמחצית הראשונה למאה השמונה־עשרה גם את יום. בעיקר צעדה התורה הזאת קדימה על־ידי לוק ויום, והם היו כמעט הראשונים בין החוקרים, שנתנו דעתם לחזיונות הפנימיים שבנפש, תחת שעד זמנם היו החכמים עסוקים בעיקר בפעולות הפיסיות החיצוניות שלה או סתם בשאלה המיתפיסית על־דבר מהות הנפש (החקירה על־דבר מהות הנפש במובן זה העסיקה גם גדולי חוקרי ישראל כרס"ג, רשב"ג, רמב"ם, קרשקש ואחרים). גם ליבניץ הקציע מקום רחב בספריו לחקירה זו. הוא מרבה להעמיק ולחקור על־אודות הקשר שבין הגוף והנפש והיחס שביניהם. בדבר זה סלל לו ליבניץ מסלה חדשה, וזה שהביאו בסבך של משא־ומתן ולידי וכוחים שונים עם חכמי דורו, ובעיקר עם המלומד הצרפתי בֵּיל (Beyle). ליבניץ מכיר בעצמו את הקושי שבשאלה זו 4), אבל איננו מיאש את לבו מלפתרה כראוי. גם ההבדל שבין הנפש המשכלת ובין הנפש הבהמית העסיק אותו ביותר (מקצוע שגם לוק מעמיק חקר בו).

בעת ההיא נראתה גם שאיפה גדולה מצד החכמים וחוקרים המודרניים שבין האומות לתורת הקבלה. התורה הזאת, שהצטמצמה בעיקר בתוך ד' אמות של הדמיון והמיסטיקה, פלסה לה נתיב גם אל תוך עולם המדע והפנתה אליה את תשומת־לבם של חכמים כקורנליוס, אגריפו,

---

1) אוצרות חיים.

2) אבן שואב, ויחי.

3) עין W. Wundt, Die Anfänge der Philosophie יראה גם בספרו השני של מחבר זה Grundriss der Psychologie 315, 316.

4) במקום אחד כותב ליבניץ: „Ich glaubte in den Hafen einzulaufen, als ich aber nun über die Verbindung zwischen Seele und Körper nachzudenken begann, wurde ich von neuem in das offene Meer hinausgeschleudert, denn ich fand kein Mittel, um Aufschluss darüber zu geben, wie der Körper etwas in die Seele hinüberführen kann und ebenso vice versa" (Leibniz, Philosopische Schriften, III, § 12).

מן המוח שבראש. הראשונות תלויות בחלק התחתון של המוח, והאחרונות בחלק העליון שבו. על יסוד זה בנה הפרינולוג המפורסם גַל (במאה הי"ח) את שיטתו על־דבר „תורת הגולגולת". הוא יעד לכל חלק מחלקי המוח פעולה קבועה וקצובה, הגורמת לדעתו לכל פעולות האדם ונטיותיו (שיטה, שנחשבה בעיקרה בעיני חכמי דורו כהִפותיזה, עד שבאו חכמים אחרים (Gratiolett ואחריו Bell), הרחיבו והעמיקו אותה ונתנו לה צורה מדעית מדויקה [1]). והנה תמצית הדעה הזאת אנו מוצאים גם אצל איזו מן המקובלים. גם הם האמינו, שיש מקום בראש, או במוח, לשני הזרמים, הרוחני והאֲנימַלי, או בלשונם „לנפש האלהית ונפש הבהמית", המשפיעות על הגוף, כל אחת על־פי דרכה, השפעה תכופה ותמידית, והן יסוד ושרש כל פעולות האדם ועלילותיו. וכל המדות, התכונות והנטיות, שאפשר להכיר באדם, בין המדות המוסריות או האלהיות, ובין הנטיות האנימַליות או הבהמיות, כֻלן מוצאן מן המוח. „כל התאוות והתפארות וכעס ודומיהן הן מהנפש הבהמית... וההכמה, הבינה והדעת הן מהנפש האלהית" [2]).

את הערך הגדול, שנתנו בעלי הסוד למוח בתור משפיע דעת ושכל על האדם, נראה מכמה מקומות שבספרי בעלי המסטורין. „מחללא תליתאה דגולגלתא — כותב הזוהר — נכקין אלף אלפין אדרין ואכסדראין, דדעתא שרייא עלייהו ודרי בהו"... [3]) „דעת נהור ואתפשט במוחא" [4]). „חכמתא עילאה אקרי מוחא עילאה". „חכמה, בינה ודעת הן המוחין שבתוך הגולגלתא". „מוח נקרא חכמה, גם בינה ודעת". „בחללא דגולגלתא קרומא דאוירא דחכמה עילאה דלא פסק... והאי קרומא אתחפייא על מוחא, דאיהו האי חכמתא סתימאה" [5]) ועוד בכמה מקומות.

אבל חכמי ישראל וביחוד בעלי־הסוד לא הסתפקו בסגולות המיוחדות, שיחסו לראש או למוח, אלא גם חשבו אותו למקום משכן הנפש. אבן עזרא כותב: „כונת הנביא במליצתו: ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל"ה י'), כי כח הנשמה בראש". ובזוהר: „מחללא תניינא (דגולגלתא) מתבקע ומתפשט חד מבועא אחרא... דזמין קב"ה לאתבא רוחיה ליה ולשרייא ביה"... [6]). „במוחא אתפשטא נשמתא". „הנפש היא המוח" [7])

---

1) Bischoff, Darstellung der Gall'schen Gehirn u. Schedellehre

2) תניא פרק ט'.

3) זוהר, נשא קל"ו.

4) שם, האזינו רצ"א.

5) שם, שם.

6) שם, נשא קל"ו.

7) ספר רזיאל, ד"ה: זה סדר שמוכן.

נראה הדבר, שהמקובלים המאוהרים השתדלו לברא לעצמם איזו תיאוריה על־דבר פעולת המוח והשפעתו על רצון האדם ונטיותיו. ואם אמנם רחוק מלבי הרעיון להחליט, שבעלי הסוד המציאו איזו שיטה בתורה זו — כי בכלל אין אני מוצא אפילו אצל בהירי בעלי־המחקר שבין המקובלים את הכשרון ואת האפשרות ליצירת שיטות מסודרות, אף בדברים שהיה להם עיקר העסק בהם ומה־גם בדבר, שבכל־אפן לא יכלו לדעת ממנו אלא ידיעה שטחית בלבד, כפי שהוכחתי זאת במקום אחר (הרב מלאדי, ח"ב, עמ' 26—28) — מכל־מקום אין לכחד, שמקצת מקובלים כִּוְּנו בדבר זה במדה ידועה לאיזו עיקרים שבשיטה הפרֵינולוגית של גַל (Gall) וחבריו.

הפרֵינולוגים מוצאים, שהפעולות האֲנימַליות והרוחניות שבאדם, מ־צאן

באכילת יצורים טמאים ואסורים. ידיעה הגונה באנטומיה מוצא פרנק גם בתלמוד (חולין מ"ג), בדבר „ניקב קרום של מוח" (הקבלה, עמ' 66).

ראוי לצַיֵּן, שבשיחה, שהיתה פעם ביני ובין הד"ר קצנלסון על־דבר ידיעת חכמי התלמוד בתורת הרפואה, הגיד לי ק., שידיעתם בתורת האנטומיה היתה, לפי מצב התורה הזאת בימים ההם, הגונה ומספקת. ולפיכך, הוסיף, סובר הוא, שבמאמר המשנה „נטלו הכליות כשרה" (חולין נ"ד) נפלה טעות, וצריך להיות או „נטלה הכליה", כלומר אחת מהן, או נטלה „אחת הכליות", מפני שלא יתכן הדבר לדעתו, שחז"ל לא ידעו, שבהעדר שתי הכליות, בין באדם ובין בבהמה, „אין כמוה חיה" וטרפה היא. ואולי הרגיש גם הרמב"ם בקושי הזה, בענין נטלו הכליות, ולפיכך כותב הוא, בשעה שהוא מונה את שבעים מיני הטרפות (תחת י"ח, שהן על־פי המשנה והבריתא): „אין להוסיף על טרפות אלו כלל... ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה, שאין סופה לחיות" (יד החזקה, הל' שחיטה פרק י', הל' י"ב וי"ג).

רובין מעיר, שמוחא דדוכרא ומוחא דנוקבא אצל המקובלים (ובזוהר: מוחא סתימאה אתתקן בדכר ונוקבא) מתאים עם התיאוריה של המלומד האנגלי Robert Fludd, המחליט, שבמוחו של אדם יש צד זכרי וצד נקבי, אשר בהזדַוגותם יחד יולידו מחשבות, רעיונות והרהורים (entia rationis). אכן לדעתי, קרוב הדבר, שגם החוקר פלוד, כמו המקובלים בכלל, בנה פחות או יותר את שיטתו זו על יסוד מיסטי. כי גם הוא, כמו חכמים אחרים בזמנו ושלפני זמנו, נטה במקצת אחר תורת הסוד והאלכימיאה, כנראה מספרו האחרון Philosophia Mosaica. (ראה Leibnic, Kleinere philosophische schriften, 187. Erlauterungen, 148). ובעלי הסוד והאלכימיים האמינו, שבכל המציאות מזדוגים שני יסודות, יסוד זכרי ויסוד נקבי. וכשם שהזוהר וגדולי בעלי הסוד מצאו, ש„בשעתא דעתיקא קדישא בעא לאתקנא, כלא אתקיים בדכר ונוקבא" (ויקרא, ובאדרא זוטא, האזינו), כבה מצאו גם חכמים יונים, לפי דעת החוקרים, עד הזמן האחרון, שכל הטבע בכלליו ובפרטיו מיוסד על הזווג הזה, זווג זכר ונקבה.

קרוב הדבר, שמציאות זכר ונקבה בטבע הדומם נתקבלה על דעת האומה העברית עוד בתקופת התנאים והאמוראים, ובבראשית רבה (שהוא העתיק ביותר מבין שאר חלקי המדרש) כבר נמצא ענין הזווג באילנות, ומסופר שם על־דבר תמרה שלא היתה עושה פרות, ואמר דקלי אחד, שדקל זכר היא רואה ביריחו ומתאַוה לו, ובאו והרכיבו אותה בו ועשתה פרות (בראשית רבה פמ"א). וראה פסחים בענין הרכבת הדקלים בי"ד בניסן, „דמנחי כופרא דוכרא לנוקבא" (נ"ו ע"א).

הקוראן מוצא זווג זכר ונקבה גם בפֵּרות האילן (פרק י"ג).

וללב על כל שאר אברי הגוף, והנביא מזכיר בתוכחתו הראש והלב (ישעיהו א׳ ה׳), „כי שניהם השרים״[1]).

על־פי הרמב״ם, מורה הקב״ת הקטורת על השפע היורד על שכל האדם, ש„עיקר משכנו במוח או בלב״[2]).

גם בעלי הסוד מדמים את המוח אל הלב: „המוח דומה אל הלב״[3]), ויש סגולה אחת השוה לשניהם: „מוח, לב הם בינה״[4]). אכן יש שנתנו בעלי הסוד למוח חשיבות יתרה על הלב ומצאו בו סגולות שאינן בלב, לפיכך העסיקה אותם מהות המוח ביותר, ומהם שהשתדלו לדעת את האנטומיה של הגולגולת, בכדי להכיר את האורגן, המכיל בתוכו עצם חשוב במוח, לכל פרטיו.

בעל אדרא רבא[5]) (זאותו החלק של הזוהר, הנחשב לעתיק ביותר והמכיל לפעמים ידיעות מדיציניות, שיש להן דמיון קצת אל תורת הרפואה החדשה)[6]) מבאר בפרטות את בנין הגולגולת ומתאר תכנית חדרי המוח של האדם עם כל תאיו, לשכותיו, קרומיו ועצביו. הוא מציין את שלשת החלקים הראשיים שבמוח, את קרומיו העיקריים, ואת שנים ושלשים זוגי העצבים המסתעפים ממנו הסתעפות מודרגת, בכדי לתת חיים והרגשה לכל הגוף. הוא כותב: „בחלליה דגולגלתא תלתא חללין אשתכחו, דשריא מוחא בהו, וקרימא דקיק חפייא עליהו וקרימא קשישא... האי מוחא אתפשט ונהיר לתלתין ותרין שבילין... אלין תלתא חללין מתפשטין בכל גופא, להאי סטרא ולהאי סטרא. ובאינון אחיד כל גופא, ואחיד בהו גופא מכל סטרוי, ובכל גופא אתפשטן ואשתכחן״[7]).

---

1) הראב״ע נטה בתחלה אחרי דעת אריסטו וכמוהו מצא, שמשכן הנפש הוא בלב, אולם אחרי־כן חזר מדעה זו, אבל לא יכול לשחרר את עצמו לגמרי ממנה, והסכים עם אריסטו במקצת, שתחלת ההרגשה היא בלב, אולם המוח הוא אוצר ההבחנה והשגת ציור הדומים. באופן זה היתה דעתו כעין פשרה בין אריסטו וגליגוס. (ראה ברנפלד, תולדות אברהם, האסיף כרך ו׳).

2) עיין תורת העולה לרמ״א, ח״א פרק ד׳ כ״ד.

3) אוצרות חיים, דרוש המוחין.

4) זוהר, נשא קל״ו.

5) יש אדרא רבא ואדרא זוטא, שני לקוטים בספר הזוהר. הראשון בסדר נשא והשני בסדר האזינו. הוראת המלה אדרא היא ישיבה או אספה ביונית, והלקוטים נקראו בשם הזה, מפני שתלמידי ר״ש בן־יוחאי היו מתאספים בישיבה במקום מיוחד לשמוע סתרי תורה מפי רבם. לדעת אחרים, אדרא הוא גורן, על־דרך שכתוב (חולין ה׳, סנהדרין ל״ו): „סנהדרין היתה כחצי גורן עגול״.

6) ראה פרנק, הקבלה סוף חלק ראשון.

7) זוהר, נשא קל״ו.

פרנק מבאר, שהסבה, שהביאה את האומה העברית בכלל עוד בזמן קדום ביותר לעסוק באנטומיה ובתורת הטבע, היתה בכדי שידעו להזהר בדיני טרפה ולהבחין בין מאכלות אסורים ושאינם אסורים. הם התבוננו למבנה גוף בעלי־חיים שונים וטבעם, למען לא יכשלו

אולם נפלא הדבר, שהראש או המוח, שאנו רגילים עוד עתה למנותו למקום משכן הנפש המשכלת, הנה לא זו בלבד, שלא קבעו בו מרבית העמים הקדמונים, לדעת החוקרים, מדור לנפש, אלא אף לא נתנו לאבר הזה כל ערך מיוחד. ואפילו אפלטון, שמקציע מקום לנפש העיונית בראש, (Timaios 69), אין כַּוָּנתו, ששם מקום מושבה של הנפש, אלא הוא רוצה לְצַיֵּן בזה את הערך המיוחד שיש לראש על שאר אברי הגוף. על־דרך שהורו קצת חוקרים, ש„הנפש היא אש", בכדי להבליט באפן זה את הערך הגדול שיש לאש, אבל לא מפני שחשבו באמת את הנפש ליסוד האש[1]). ככה מכנה גם הפזיולוגיה את המוח „אורגן של הנפש", בשעה שבעצם אין לה כל עסק עם מהות הנפש כשהיא לעצמה, אלא בפעולותיה, כלומר בפרוצֶסים הפיסיקָליים הנובעים מתוכה, כמו הֵגֵרויים והתעוררות נימי העצבים־המניעים, שהיא גורמת, וכיוצא באלה, אלא הגדרה זו היא כעין סימן בעלמא[2]). רק גלינוס (מאתים שנה למספר הנהוג) היה הראשון בין חוקרי האומות, שעלה הדבר בידו להחליש את הדעה המוסכמת על־דבר מציאות הנפש בלב ולקבוע לה מדור בראש.

אכן אם כל העמים הקדמונים לא נתנו ערך מיוחד לראש ולא קבעו בו מדור לנפש, נתן לו העם העברי ערך גדול ביותר, ויִחד בו גם מקום־מושב לה.

במדרש (משלי בתחלתו) יש פלוגתא בין ר' אליעזר ור' יהושע: „היכן היא החכמה מצויה? ר' אליעזר אומר בראש, ור' יהושע אומר בלב". קצנלסון משער, שרבי יהודה הנשיא, מחבר המשנה, בן דורו של גלינוס, כבר החזיק בדעת החכם הזה כבדעה שאינה מוטלת בספק כלל, והוא חושב את הראש למקור הנפש המשכלת. הוא מביא ראיה לזה (יבמות ט'; מנחות ט'), כי בשעה שרבי מתרעם על ר' לוי על ששאל דבר שלא כהוגן, הוא אומר: „כמדומה לי, שאין לו מוח בקדקדו".

לדעת אבן־עזרא, נִתַּן בכתבי־הקדש ערך חשוב ביותר לראש

---

[1]) ראה כוזרי, מאמר ב' נ"ד. ועַיֵּן Fr. v. Hellwald, Kultur-Geschichte in ihrer natürlichen Entwickelung, s. 78.

[2]) אכן מדברי התלמוד (סנהדרין ס"ה ע"ב) נראה בכל־זאת, שהעמים הקדמונים חשבו במדה ידועה את מקום הנפש בראש. ובעלי־אוב, הדורשים אל המתים, היו שואלים בגולגולת. גם מן האגדות השונות, שאנו כותבים בספרות ישראל, על־דבר ענין התרפים נראה, שהעמים הקדמונים מנו את הראש למשכן הנפש. על פיהם נעשו התרפים על דרך זו: שמיתים אדם בכור וחונטים את ראשו במלח ובמיני בשמים שונים ומשימים תחת לשונו ציץ של זהב או של נחשת ועליו הרותים שמות של כשפים. את הראש נותנים בקיר ומדליקים נרות לפניו ומשתחוים לו. והם היו שואלים אותו שאלות ומקבלים עליהן תשובות (תנחומא ויצא, פרקי דר"א ל"ו).

לדעת החוקרים, היה ענין התרפים באפן אחר. ראה Benzinger, Hebräische Archeol.

אצל עמים טבעיים אחרים נהוג הדבר, שבשעה ששני בני־אדם כורתים ברית ביניהם, יבוא השלישי ויפצע את כפות ידיהם של כורתי הברית באבן חדה, ימץ מדה ידועה מדמם, ואחרי־כן יזה מהדם על שבע אבנים המונחות ביניהם, לחזק את הברית. וכל זה נעשה מתוך חשיבות הדם בעיניהם בתור משכן הנפש[1].

הדעה הזאת זכתה לאריכת ימים הרבה יתר מאשר זכו לה הדעות האחרות על־דבר מקום מציאות הנפש והיא מצאה לה מקום עוד בתקופות האחרונות.

בכתבי־הקדש כתוב מפורש: „הדם הוא בנפש... ונפש הבשר בדם הוא" (ויקרא י"ז י"א)[2]. על יסוד הפסוקים המפורשים האלה בתורה ובנביאים נקל היה לבעלי התלמוד, ומה־גם לבעלי הסוד, להרחיב ולהעמיק את הדעה על־דבר מציאות הנפש בדם וליחס לו סגולות ומעלות מיוחדות.

אצל בעלי הסוד מרמז הדם לעיקרי סגולות האדם: בינה, מחשבה, דעת ושכל. רבים מוצאים הופחה על־דבר הערך הגדול, שהיה לדם בעיני האומה העברית, מדבר ענין הקרבנות והזאת הדם על המזבח, ענין שנתן מקום לחוקרים שונים, בין חוקרי ישראל ובין חוקרי האומות, לענות בו[3].

---

1) D. Nielsen, Die Altarabische Mundreligion 165

גם פילון האלכסנדרוני מרבה לדבר על־אודות מקום מציאות הנפש בדם. אכן הוא מבדיל בין הנפש המשכלת ובין הנפש המרגשת, ומוצא שהראשונה מפני אצילותה, זקותה וזכותה, לא יתכן ליחס מציאותה בעצם המרי, דבר שאפשר ביחס לנפש המרגשת.

אגב ראוי לציין, שדעת פילון על־דבר „שתי הנפשות" דומה הרבה לדעת בעלי הסוד על־דבר „הנפש מצד הקליפה והנפש האלהית". שר"ח ויטל ואחריו כמעט כל המקובלים מרבים לדבר על־אודותיהן.

מזה אפשר לשער, שאם אמנם הקבלה בכלל אינה פרי רוחו של פילון, כפי שמוכיח זאת בצדק הח' פרנק (הקבלה ה"ג פ"ג), כנגד דעת החוקרים, מכל־מקום נראה, שהוא עסק הרבה בתורה זו ודעותיו מכילות הרבה דעות של הקבלה.

האמונה בדבר מציאות שתי נפשות ויותר בתוך גופו של אדם שוררת עוד עתה במקומות שונים בארצות אמריקה. גם במדגסקר, אינדוסטן וגרינלנדיה נפוצה האמונה הזאת. ויש לשער, שגם בין היונים והרומאים העתיקים מצאה לה האמונה הזאת מקום. (ראה לוביק, ראשית הציביליזציה, עמ' 258; Müller, Ges. d. amerikanischen Urreligion 66.)

2) בעל האמונות והדעות משתדל להוכיח, ש„טעות היא בידי אלו החושבים על־פי מאמר התורה, „כי הדם הוא בנפש", שהנפש היא דם גמור, אבל כי הדם הוא משכנה ומרכזה ובכחו יראה לנו כחה ובחלשתה יראה לנו חלשתה... ומה שאמרה התורה, כי הדם הוא בנפש, הוא על מנהג הלשון, שהיא קוראה הדבר בשם משכנו. כאשר קוראה החכמה לב, באמרו (משלי ז' ז') נער חסר לב, מפני שהלב משכנה" (שם, מאמר ו'. ועין ב"ר פי"ד).

3) על־דבר ענין קרבנות הדם לאלהים, בראשונה דם אדם ואחרי־כן קרבן דם בהמה ועוף, ראה מורה נבוכים, מאמר ג', פרק ל"ב. ובספר תורת העולה לרמ"א, חלק ב', פרק ח'–ט'. ועין Dillemann, Kommentar zu Exodus und Leviticus, s. 371.

ידוע מן החוקרים, שכבר ידעו למצא בנפש תכונות שונות, להבדילה ולחלקה לסוגים שונים, לשכליים ולבלתי־שכליים, או לרוחניים ולאנימליים. בעל חובות הלבבות מונה יחד את הלב עם הנפש ומוצא רק אלו השנים להלקים המובחרים ביותר בין חלקי גוף האדם. „הנפש והלב הם מבחר חלקי עצמנו" [1]). הראב"ע חושב את הלב (יחד עם המוח, עין למטה) למעלה שבאברים [2]).

בתורת הפילוסופיה של הסטואיקים תופס הלב מקום רחב ורב־ערך ביותר, וגם הם מוצאים את הלב כמקור המחשבה והדעת. כמו כן אריסטו חושב את הלב למרכז התבונה והשכל. ועוד ארבע מאות שנה אחרי אריסטו הגן הרופא המפורסם ארכיגינוס על הדעה הזאת.

אכן יותר משנתפשטה הדעה בין העמים העתיקים על־דבר מקום מציאות הנפש באברי הגוף נתפשטה ביניהם הדעה על־דבר מקום מציאות הנפש בדם. אמנם במסורות העתיקות ביותר של האינדוגרמנים נשארו פה ושם רק שרידים בודדים מרשמי אמונה זו, אבל הם בולטים ומבוררים כל־צרכם. הדעה הזאת יכלה למצא לה על־נקלה מסלות בעם ולהתקבל על דעתם, אחרי שחשיבות פעולת הדם לקיום חיי אדם הוא דבר נכר ומורגש לעין כל. אפילו העמים הטבעיים, שלא ידעו כלום מכודות הטבע וממבנה גוף האדם, גם הם, כאנשים אשר על חרבם יחיו, יכלו להוכיח זאת בכל שעה ושעה. ובכלל יכלו להרגיש בעצמם, שבמדה שיתמעט הדם בגוף, במדה זו יתמעט גם הכח, וממנו למות תוצאות. וכדרך כל העמים הטבעיים, שיחסו סגולות שונות לכל דבר שראו בו סכנה לחייהם [3]), יחסו גם מעלות וסגולות מיוחדות להם. ומזה המנהג אצל עם הקא־יבים (Kariben אומה שמוצאה מהודו), שהאב מזה מדמו על בנו הבכור הנולד לו, בכדי לזכותו בכחות־הנפש שלו [4]). במקומות אחרים מושחים האבות את בשר הילד בדם מיד אחר לדתו. ביחוד משפשפים האבות את בשר הידים והרגלים של בניהם [5]). ובשעה שבני אומה אחת כורתים ברית אהבה ואחוה עם בני אומה אחרת, הם עושים פצעים איש בבשר רעהו, מוצצים ובולעים איש את דם הפצע של רעהו, בכדי לשתף בדרך זו את כחות־הנפש שלהם [6]).

---

1) הקדמה לחובות הלבבות.

2) גם מתוך סגנון לשונו של הראב"ע אפשר לשער, שהוא חשב במדה ידועה את הלב למקור הנפש המשכלת. הוא כותב למשל: „דבר זה בשכל הלב ידוע" (בפירושו למלאכי א' ו').

3) Ebinghaus, Psychologie (Kultur d. Gegenwart I. Abt. 6, 228)

4) לפי חוקרים שונים, אין ליושבי האיים הקאריביים עד היום שום מושג מאלהות, שמזה אמנם רוצה לוק להוכיח, שהדעה על־דבר האלהות אינה באה לאדם מלדה („על־דבר שכל האדם", ח"א פרק ד' § ח'). והנה נכבד לנו לפי זה לדעת, איזה מושג יש לאנשים אלו על־דבר מהות הנפש ומקורה.

5) Archiv für Völkerkunde VII, 267

6) J. Raum, Archiv für Religionswiss. פרק ט', עמ' 269 (מביאו ר ..).

דנשמתא"1), „רוח האדם בלב"2). „רוח משכנה בלב"3). „מאן דיתרעי לביה, ימשיך לה לשכינתא לגביה" 4). לפעמים מוצאים בעלי המסטורין את הלב אחד עם הנפש. „לבא ונפשא תרין אינון ומתאחדין לחד". „לבא ונפשא אתאחדן דא בדא" 5). והם חשבו את הלב ליסוד ועיקר שבכל האברים וכמושל עליהם. „לבא איהו עיקרא ויסודא דכלא" 6). „הלב מלך על כל האברים" 7). „לב הוא מלך הגוף" 8). והלב הוא גם מקור הדעת והתבונה. „מבלתי הלב אין חכמה" 9). „הלב הוא בסוד בינה" 10). „הלב מנהג כל האברים בחכמות 11). „הלב הוא מקור השכל" 12). בכלל חשבו בעלי הסוד את הלב דוגמא דלעילא. „הלב הוא בחינת מלכות". „הלב הוא דוגמת הארון". גם על־ידי רמזים, צרופי אותיות ונוטריקון השתדלו בעלי הסוד להוכיח את ערך חשיבות הלב. התורה מתחלת בב' ומסַיֶמֶת בל', להורות על הלב. ספר יצירה (בחינת כתבי־הקדש של הקבלה) מתחיל בלב („בל"ב נתיבות פליאות חכמה"), והוא בכדי להטעים ערכו של הלב 13).

מלבד בעלי התלמוד ובעלי הסוד, עסקו בשאלה זו על־דבר יחס הנפש ללב גם איזה מחוקרי ישראל, וגם הם מצאו את הלב כמקום מדור הנפש. גם גדולי הפילוסופים העתיקים שבאומות העולם נתנו ללב ערך גדול ויחסו לו תכונות הנפש המשכלת. בעל האמונות והדעות מוצא את הלב כמקום משכן הנפש, וכדרכו, משתדל הוא להוכיח זאת על־ידי הוכחה מחקרית, שהיא בעיניו כעין אכסיומה, „באשר הוא גלוי, כי הגידים, אשר נותנים לגוף החוש והתנועה, צמיחתם כלם מן הלב". ובשעה שהוא הולך ופורט דעות בני־האדם על־דבר עצם הנפש ומהותה, כותב הוא בין יתר דבריו: „קצתם סברו שהוא שני חלקים, האחד הוא שכלי והוא שוכן בלב"14). מזה נראה, שהדעה הזאת נתקבלה אצל חלק

1) מדרש הנעלם, תולדות קל"ת.

2) ספר רזיאל, דף ז'.

3) אבן שואב, ויהי. לפעמים ממ"א „רוח ההיוני" מקום הנשמה בלב (ראה זוהר, לך).

4) מדרש הנעלם, ויקהל הצ"ת.

5) זוהר, תרומה קס"ב.

6) שם, שם.

7) בחיי, בשלח.

8) שפתי כהן.

9) ספר רזיאל, דף ח.

10) רעיא מהימנא, פינחס רל"א.

11) ספר חסידים, סי' קמ"ט.

12) שפתי כהן.

13) ספר רזיאל.

14) האמונות והדעות, מאמר ו.

בתורה, בנביאים ובכתובים נרדף הלב עם הנפש [1]: בכל לבבך ובכל נפשך; בכל לבי ובכל נפשי; כאשר בלבבי ובנפשי. וכמעט כל הסגולות, שאנו רגילים ליחס לבעל נפש משכלת, מיוחסות בכתבי־הקדש גם ללב: לב נבון; לב לדעת; לבב עמוק; לבב חכמה. והלב, כמו הנפש, נחשב למרכז ההתפעלות הרוחנית וההרגשה המוסרית, ומזה: בר לבב; ישר לבב; תם לבב. כמו כן נמנה הלב כמקור הרעיון והמחשבה: רעיון לב; הגיון לב; מזמות לב. ובכלל, כל הדברים הנוהגים בנפש נוהגים גם בלב. יש שיחה בנפש (בהוראת צער ויגון): אשיחה במר נפשי; ויש שיחה בלב: עם לבבי אשיחה. יש שפיכה לנפש (בהוראת תפלה ובקשה): אשפכה עלי נפשי, ויש שפיכה ללב: שפכי כמים לבך, והרבה כיוצא באלה.

גם על־פי בעלי התלמוד והמדרש נראה הלב כמשכן המחשבה, השכל והדעת, ומקור הרצון והפעולה הרוחנית, בין לרעה ובין לטובה. „לבם של הראשונים כפתחו של אולם" [2], ובין שמונה וארבעים דברים, שהתורה נקנית בהם, מונה הבריתא גם „שכלות הלב" [3]. „כל התורה נכנס ללב" [4]. „יצר הרע יושב בין שני מפתחי הלב" [5]. „כשאתם מתפללין לפני הקב"ה, לא יהיה לכם שתי לבבות" [6].

לפעמים נותנים חז"ל, כמו בעלי הסוד (עין בסמוך), עוד תפקידי חשוב ללב. „הלב הוא דוגמת בית־המקדש" [7]. „לב זה הקב"ה". הלב מרמז למשה, לסנהדרין, לתלמידי חכמים [8], וכיוצא באלה.

אצל בעלי הסוד רואים אנו מפורש כמה פעמים, שהם חשבו את הלב למקום מדור הנפש (ולפעמים גם למקום משכן האלהי). „לבא בנינא

---

1) לפעמים באים גם הכליות והלב כשמות נרדפים (ראה ירמיה י"א ב', תהלים י"ז י' ובכמה מקומות).

2) עירובין נ"ג.

3) אבות פרק ו'.

4) קהלת רבה רפ"ד ג'.

5) ברכות ס"ו. ומזה גם דרשות חז"ל: „בכל לבבך — בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע" (ברכות נ"ד). „וסעדו לבבכם אין כתיב כאן, אלא וסעדו לבכם, הדא אמרית, שאין יצה"ר שולט במלאכים" (ב"ר מ"ט).

6) תנחומא תבא, ריש סימן ב'.

ומזה גם המאמר (זבחים ו' ע"ב, בדבר הלכה לענין קרבנות צבור): „לב בי"ד קמתנה עליהן", כלומר, שמקור המחשבה וההסכם באיזה דבר הוא הלב.

7) ירושלמי, סוף תענית.

8) פתיחה דאיכה.

מתוך מאמרים דומים לאלה, המפוזרים פה ושם בשני התלמודים והמדרשים, רוצים חוקרים שונים להוכיח, שעוד בתקופת המשנה והתלמוד כבר מצאה הורת הקבלה מקום בתוך האומה העברית, וכי הגנוסטיקים (במאה הראשונה והשניה לספיה"נ) כבר עסקו בה ועל־ידיהם נתפשטה בין העם.

ואפשר שזה הוא עיקר המחלוקת שבין ר׳ אליעזר ור׳ עקיבא בענין עגלה ערופה, מאיזה מקום בגוף מתחילין למדוד מקום מציאות החלל, אם מטבורו או מחטמו, כלומר: אם הטבור הוא עיקר האדם או החטם.

אכן ראוי לציין, שאף־על־פי שהטבור מקום מציאותו באמצע הגוף, דבר חשוב מאד בעיני המקובלים, מכל־מקום לא נתנו לו בעלי הסוד ערך גדול ביותר, אם גם לא פטרו אותו בלא־כלום ומצאו גם בו מקום לרמזים וסודות. הטבור מרמז לשכינה, לצדיקים, לסנהדרין, לעולם הבא ולגן־עדן¹) — רמזים שמצאו, כמו שראינו, גם בחטם.

אצל העמים הקדמונים אין אנו מוצאים בכלל, שיחסו איזה ערך לטבור, אם אמנם גם בעיניהם נחשבה המרכזיות ליתרון גדול, ומלבד מה שהם רואים יחס ידוע בין הטבור ובין חיי המין (שבגלל זה נמצא אצלם הטבור לפעמים בחבור עם ונוס, אלילת תאות המשגל, ומזה Umbilicus Veneris, טבור־הונוס), מה שמגלה מאד את ערך האבר בעיני העמים הקדמונים, כפי שראינו למעלה²).

לתקופה מאוחרת מיחסים החוקרים את הדעה על־דבר מציאות הנפש בלב, מפני שאצל העמים הקדמונים אין למצא עקבותיה של זו כלל. מכל־מקום ראוי הוא, שלא לאחר את זמן התגלותה יתר מדאי, מפני שכבר בכתבי־הקדש אנו מוצאים הרבה פעמים מלת לב במובן נפש. ביחוד במקום שמדבר על־אודות הסגולות המושכליות המיוחסות ללב או על־דבר התפעלות שלו, שנחשבת בעיני הבריות לתוצאות הנפש³).

הדעה על־דבר הלב במובן נפש נתקבלה בצורות שונות בכל שדרות האומה העברית של כל הזמנים. זאת נראה מתוך כל ענפי הספרות הישראלית שבכל התקופות, החל מתקופת כתבי־הקדש ועד תקופתנו אנו. ועל־פי המאמרים הרבים, המפוזרים פה ושם בכל פנות ספרותנו על־דבר תכונת הלב ומהותו, קרוב הדבר לשפוט, (ולפעמים נראה זאת גם מפורש), שהיהודים חשבו בכלל את הלב גם כמקום מדור הנפש. אכן ביחס לעמים אחרים לא נודע לנו גם בזה, אם התקיפה אצלם בזמן מן הזמנים דעה כזו.

---

1) עולת שבת, ובמקומות אחרים.

2) רמז ליחס שבין הטבור וכח המכרה והמרבה אפשר לר״א גם בתורת הבוטניקא. גם נקרא המקום המכיל את הזרע בשם חבל הטבור (נאבעלשטראנג, Funiculus).

3) סבת התיחסות התפעלויות הנפש ללב היא, לדעת כמה חוקרים, ההרגשות המיוחדת של לב האדם בשעת התפעלות, והיא באה מחמת תגבורת זרם הדם, הדוחף ועובר במהירות יתרה אל תוכו, ומפני שלאדם הקדמון לא היה כל מושג מדעי על־דבר מקור התפעלותו, יחס אותה לפעולת הלב. קרוב לזה אנו מוצאים בתלמוד (עבודה זרה, כ״ט), חז״ל קורין לאסטומכא (פי הכרס, מאגענמונד) „אסטומכא דלבא", מפני שברכיון האסטומכא ירפה גם הלב.

אצל הומירוס יש לבלת Phren (Diaphragma, צווערכפעלל, והוא העור המבדיל בין חלל החזה והבטן, בקרבת הלב) הוראה של רוח, נשמה.

סימן על התפשטותה של הדעה הזאת בין המון העם בימים ההם. וזה הוא ענין של הראיה בכבד (Hepatascopie, נגזר מן hepatos—כבד). הכהנים היו רואים בכבד של הקרבנות להגיד על ידו עתידות [1].

גם לריאה ולקיבה יחסו בעלי הסוד שבישראל, אם לא מקום מושב לנפש, בכל־אפן תכונות הנפש המשכלת, בשעה שהעמים הקדמונים נתנו לאברים הללו ערך קטן ביותר ומהם שלא נתנו להם ערך כל־עיקר. „ריאה נקראת בינה עילאה" [2]. „אותיות ריאה הן אותיות האיר, ויש בה סגולה ממצות ה' ברה מאירת עינים" [3], ומורה על הארת השכל והמחשבה. „הריאה רמוז לדברים עליונים" [4], וכיוצא באלה.

את הקיבה עטרו המקובלים בעטרת מלוכה, „קיבה נקראת מלכות", ויחסו לה סגולות מיוחדות.

גם מקום החטם והטבור לא נפקד בין אבריו של אדם, שנחשבו פחות או יותר למקום מדור הנפש. בעלי התלמוד מוצאים, ד„עיקר חיותא באפיה הוא" [5]. ומן הסעד, שהם מוצאים לזה בתורה (בראשית ז'): „כל אשר נשמת רוח חיים באפיו", יש לשער, שחשבו את החטם במדה ידועה למקום משכן הנפש.

על־פי בעלי הסוד, „יוצא הרוח מן החטם" [6], ובשעת פטירתו של אדם יוצאת הנשמה דרך החטם [7], דעה שגם גדולי חכמי יון כאניקסימוס ולוקיפוס (Leukippos) החזיקו בה. החטם כולל בתוכו ספירות הרבה, ומרמז על גן־עדן, עולם־הבא ועל צדיקים [8].

יש בין בעלי התלמוד מי שסובר, ד„עיקר חיותא בטבוריה הוא" [9],

---

1) בעל חכמת היד מונה שלשה שרטוטין ראשיים בפס היד, ואחד מן השרטוטין הללו נזון מן הכבד.

ויש להעיר, שאף־על־פי שבכל העתים נתנו העמים, ובתוכם גם עם ישראל, ערך חשוב ליד, ומזה הענין של כירומנטיה (חכמת היד), תורה שמתקימת עוד מימות דימוקריט ואריסטו עד עתה ושז״ילו מלומדים שבמאה הי״ח עוד עסקו בה, מכל־מקום לא קבעו בני־אדם באבר זה מדור לנפש. אכן האצטגנינים מבאו ביד ענין לענות בו.

2) ת״ז ס״פ תרומה.

3) דברי זכרון.

מקור דברים אלו הוא בתלמוד (חולין מ״ט): „למה נקרא שמה ריאה? שמאירה את העינים".

4) של״ה ס״ס.

5) סוטה מ״ה.

6) ספר רזיאל, דף ז'.

7) בחיי, נח.

8) עולת שבת.

על־דבר הערך, שנתנו בעלי הסוד לחטם, עין גם זהר תזריע רצ״ד ובבמה מקומות אחרים.

9) סוטה מ״ת.

התורים... ויזכיר השמות של המלאכים האדירים, ויבואו אליו המלאכים ויגלו כל דבר אשר ישאל"[1]).

בין שאר אבריו של אדם, שאיזו מהעמים העתיקים, כמו הבבלים, ההודים והמצרים, יחסו להם סגולה רוחנית, אפשר למנות גם את **הכבד**. גם בכתבי־הקדש אנו מוצאים עקבות הדעה הזאת. יחזקאל הנביא מתאר את מלך בבל (כ"א כ"ו) „עמד אל אם הדרך לקסום קסם, והוא שואל בתרפים, **רואה בכבד**". ואם אמנם ביחס לאומה הישראלית אין אנו מוצאים בכתבי־הקדש, שנתנה ערך נפשי מיוחד לכבד, הנה בתקופות המאוחרות יש כמה רשמים לכך.

בעלי **התלמוד** מיחסים לכבד התפעלות והרגשה. „הכבד **כועס**"[2]). אצל **המקובלים** רואים אנו ברור, שהם חשבו את הכבד למקום מדור הנפש. „נפש הבהמית הטהורה (לעמת נפש הבהמית הטמאה) – כותב בעל משנת־חסידים – **שורה בכבד**, ובכחה נשלח הדם על־ידי הורידים אל הכלים החיצונים שבאברי האדם"[3]). „נפש **משכנה בכבד**"[4]). ועוד כמה מאמרים מעין אלה, המפוזרים בספרי בעלי הסוד, מוכיחים, שרבים מהם חשבו את הכבד למקום משכן הנפש.

אפשר לשער, שהדעה על־דבר מציאות הנפש בכבד לא התקימה ימים רבים בין העמים הקדמונים, לפיכך מעטים הדברים על־אודותיו בספרי קורות העמים. בכל־אפן נראה, שאצל מקצת עמים, כמו אצל **הערביים**, למשל, מצאה לה הדעה הזאת מהלכים בעם ימים רבים. ור' לוי, האמורא הירושלמי, בשעה שהוא מבאר ענין „ראה בכבד" שביחזקאל, מוסיף להסברת הענין: „כהדין ערביא דנכיס **אימרא וחמי בכבדיה**"[5]), ודבר זה הוא

---

[1]) אפשר שמכני סגולות דומות לזו שבכבר **רזיאל**, שיחסו העמים הקדמונים למעים, הליל **אפיון** לפני אנטיוכוס, שמצאו במקדש איש יוני הרוג בידי היהודים, והם פנקו צותו במעדנים, למען המיתו אחרי־כן ולהוציא **מעיו** מקרבו. (יוסיפון, נגד אפיון).

ממקומות אחדים שבאונגליון נראה, שהשליחים נתנו לפעמים ערך למעים במדה גדולה יותר מכיכלו למצוא בכתבי־הקדש. (ראה לדוגמא **אגרת פולוס אל פולימון**, ח', י"ב כ"ה).

[2]) **ברכות** ס"א.

[3]) **מסכת ההרכבה**, פרק ב'.

[4]) **אבן שואב**, יחי.

על־כי בעלי הסוד, יונק **הכבד** חיותו מהיסודות הטהורים והזכים שבגוף האדם. „מהצלול והזך שבדם – כותב בעל **טהרת הקדש** – נזון **הכבד**". יש בין בעלי הסוד, שמיחסים לכבד תכונות מתנגדות, פעמים רעות ביותר, ופעמים טובות ביותר. „כבד הוא מדת **הדין**", „כבד הוא מדת **הרחמים**", ולפי־זה פעמים שהם מנשאים את הכבד (למדרגת **מלכות**) ופעמים שהם משפילים אותו (לבחינת „סמאל"). (ראה לדוגמא זוהר פינחס רכ"ד, רל"א, **וברעיא מהימנא** שם, תולדות קל"ח. (והשוה Joel, Ueber Glauben bei den Juden).

[5]) **קהלת רבה**, פ' **וישב העפר**.

כפי שאפשר לראות מתוך מקומות אחדים **במדרש**, היה ר' לוי מכיר את הערביאים, נמוסיהם, מנהגיהם וגם את לשונם. (עין לדוגמא ויק"ר פרק כ"ח).

יש משערים, שמפני הערך הגדול שנתנו העמים הקדמונים לכליות, נבחרו עם החלב אשר עליהן להקטיר אותן על המזבח (שמות כ"ט י"ג; ויקרא ג' י'). וזוהי, לדעת קצת, גם כונת הומירוס באמרו, **שהשוק עם החלב אשר עלה רצויה לפני האלהים ביותר** [1]).

גם **בקרבים ובבני־מעים** יחדו לפעמים העמים הקדמונים מקום לנפש ויחסו להם סגולות נפלאות. והכהנים של העמים העתיקים חזו עתידות על־פי קרבי המעים של הקרבנות. היונים והרומאים קראו לנבואה זו Heruspices.

גם העברים מצאו **במעים** תכונות מיוחדות, ויש שחשבו אותם למשכן הנפש. כתבי־הקדש מיחסים למעים הרגשה מוסרית וסגולות רוחניות, ומזה: „המו **מעי** לו" (ירמיה ל"א כ'); „**מעי** המו עליו" (שה"ש ה' ד'); „תורתך בתוך **מעי**" (תהלים מ' ט'). חז"ל ראו במעים אחד ממרכזי המפריעים המוסריים של האדם ונטיותיו. „היצר הרע הוא **במעיו** של אדם" [2]).

בזוהר, כמו כן בספרי המקובלים המאוחרים, נמצאים כמה מאמרים, המורים על המעים כעל אבר חשוב מאד בכלל וכעל מקום מציאות הנפש בפרט. „**מעוי אתתקן בדעת**" [3]); „**מעים** הם בחינת **צדיקים**, בחינת **תורה**" [4]); „**נשמתא דישראל גו מעהא**" [5]).

על־פי ספר **רזיאל**, אפשר לאדם להגיע לידי אשר והצלחה באמצעות המעים. ו„אם בקש אדם להצליח, ישחט שתי תורים ויוציא את **מעיהו** ויביא יין ישן ולבונה זכה... ויבלבלם כאחד עם בני **מעי**

תמשגל, והוא מגזרת „נכספה וגם **כלתה** נפשי" (באורו **לשבות**, כ"ט י"ג). לדעת הרופא ר"ד די פומיס, נגזר השם **כלה** מן **כליות** גם־כן מפני טעם זה.

למעלה ראינו, שבין האברים השונים, שיחסו העמים הקדמונים לשבעת כוכבי־לכת, יחסו את **הכליות** לכוכב **נוגה**. אפשר אפוא לשער, שמשום כך דמו העמים הקדמונים את הכליות **לנוגה** (Venus), משום שנוגה נחשב אצלם לאלילת האהבה ותאות המשגל, וגם הכליות מכילות בתוכן את כח התאוה ההיא.

1) Schoemann-Lipsius, Griechische Altertümer B. II. S. 246. בביאור רובין.

2) **אבות דרבי נתן**, פרק ט"ז.

3) **זוהר**, האזינו רצ"ו.

4) **עיר גבורים**, לך.

5) **זוהר**, לך פ"ז.

הזוהר מבדיל בין **המעים** ובין **הקרבים**, ונותן יתרון לראשונים על האחרונים ומוצא, ש„נשמתא אוחרנין", היינו נשמת האומות, אינה מן המעים, אלא מן **הקרביי** (הקדמת הזוהר, י"ג).

המקרא „ותורתך בתוך **מעי**" משמש פעמים להזוהר חומר לתאר בפרטות דבר מציאות התורה במעים. הוא כותב: „בזמנא דיתערון מתי עלמא מן עפרא, ההוא אורייתא דדבקי כד אסתלקו מהאי עלמא, תיעול **במעייהו** כמלקדמין, ואיהו תמלל **במעייהו**. וכל אינון מלין דאיהו לא יכול לאדבקא לו כדקא יאות, ואיהו אשתדל בהון ולא אתדבק בהו, כלהו מלין **במעוי** מתתקנן, **ואורייתא תמליל ביה**" (וישב קפ"ה).

מהלכים בין העם. יסוד להשערתו זו הוא, שבאֶוַנגליון אין למצא את הכליות במובן משכן הנפש אלא פעם אחת (חזון יוחנן, ב׳ כ״ג), וגם שם, לדעתו, רק הסגנון הביבלי גרם לזה, מפני שהשליחים בכלל, ויוחנן בפרט, השתדלו לחקות את מליצות כתבי־הקדש ואהבו להשתמש במאמרים ומבטאים של התורה והנביאים, אפילו בשעה שלא היו מכֻוָנים כל־צרכם למושגיהם. אכן לעומת ראיה שלילית זו יש כמה ראיות חיוביות, המוכיחות, שהדעה הזאת תפסה לה מקום מסוים בין העם גם בתקופות מאוחרות הרבה מזו של האֶוַנגליון. דבר זה רואים אנו מתוך הרבה מאמרים שבתלמוד ומדרשים וספרי בעלי הסוד. „כליות יועצות״[1]. וכן דרשו חז״ל: „מי שת בטוחות חכמה, אלו כליות״[2]). ובמדרש: „זמן לו הקב״ה שתי כליות... ולומדות אותו תורה״[3]). בזוהר: „תרין כוליין, אינון תרין כרובין יהבין עיטא״. ו„התפשטות האצילות (היא המדרגה היותר חשובה בין ארבע המדרגות של ההתגלות האלהית מלמעלה למטה) היא על־ידי צנורות הכליות״[4]). ומאמרים דומים לאלה רבים הם בספרי בעלי הסוד.

אותן הסבות, שהביאו את האומות הקדמוניות ליחד בכליות מקום משכן לנפש, אותן הסבות עצמן הביאו גם את האומה הישראלית לידי דעה זו. כמוהן כן גם האומה הישראלית חשבה את האמצע ואת המרכז בגוף ליתרון[5]) ויחס איזה אבר מן האברים לכח־ההולדה למעלה[6]), ושתי סגולות אלו ראו העברים בכליות[7]).

---

1) ברכות ס״א.

2) ראש השנה כ״ו.

3) בראשית רבה, לך.

4) אוצרות חיים.

5) אחת המעלה של המעולים שבאברים, של הלב (עין למטה), היא, לדעת חכמי ישראל, דבר מציאותו באמצע הגוף. (ראה פרוש הראב״ע לשמות י״ח ח׳. ועין גם כוזרי בכמה מקומות, ובמבוא לספר האמונות והדעות). לדעת בעל תוי״ט, טעמו של ר׳ עקיבא הסובר (סוטה מ״ה), ד„עיקר חיותא (של האדם) בטבוריה״, הוא משום מציאותו „באמצעית הגוף״.

גדולי בעלי הסוד מפליגים ביותר בשבח המעלה הזאת. „הרוח הוא מן החֹטם, שהוא מתַוֵך בין העינים. הרוח יוצא מן הלב, שהוא באמצע בין הקנה לריאה. הארון מתַוֵך בין המחנות, שמשם יוצא רוח לנביא״ (ספר רזיאל, דף ז׳. ועין זוהר בראשית).

6) את זאת אפשר לראות מזה, שאבן תקומה, הנזכרת בתלמוד (שבת ס״ו), היתה נחשבת בימי־קדם לסגולה לקיום זרע האדם (יד החזקה, שבת פי״ט י״ד), ומפני תעודתה הר:ה לקיום המין, התירה המשנה לשאת אותה בשבת.

פליניוס הבכור מזכיר בספרו Historia naturalis את האבן הזאת. והמרש״ל, בספר עמודי שלמה על הסמ״ג, כותב: „אבן תקומה אני ראיתי״ (שבת י״ב). צורת האבן הזאת היא, לדעת קצת, כעין צורה של כליה, אבל המרש״ל מתאר אותה בתבנית אחרת. (עין שם).

על־דבר הערך, שנתן מאת בעלי הסוד לכח המפרה, ראה גם זוהר האזינו רצ״ו, על־דבר הכנוי צבאות והוראת שרות הספירות נצח והוד.

7) אבן־עזרא מביא דעת מי שאומר, כי „נקראו כליות בעבור כח תאַוַת

מעט ואם הרבה במצבם הטבעי – כי מפני שהכליות מקום מציאותן הוא בתוך מרכז הגוף, דבר שנחשב לדעת העמים הקדמונים למעלה יתרה, לפיכך נראו להם ראויות והגונות ביותר ליחד בתוכן מקום משכן לנפש.

עוד יתרון גדול מצאו העמים הקדמונים בכליות, ודבר זה נראה לו לַח' וואונדט עיקר, שמקושרות הן בקשר אמיץ עם אברי־ההולדה[1], כי ידוע הוא, שהעמים הקדמונים נתנו ערך חשוב ביותר לכלי־ההולדה בתור כח המפרה והמרבה בבריאה[2]). הם האמינו לראות בכליות סגולות שונות ויחסו להן מעלות מיוחדות. אנשי אוסטרליה, למשל, היו נושאים בחיקם חלק של כליה כמגן ומחסה מפני כשפים, רוחות רעות ועין רעה. אוכלי־בשר־אדם (Antropophagen) היו נותנים יתרון גדול לחלב אשר לכליות על שאר חלקי הגוף, מתוך אמונה, שעם חלב כליות האדם, אשר יביאו אל קרבם, ירכשו להם גם כחות נפשו וסגולותיה, אחרי ששם מקום משכנה של הנפש[3]). עמי הודו העתיקים נהגו לשים את כליות קרבנותיהם, שהיו מקריבים בשעת שרפת מתיהם, אל תוך כפות ידיו של הנשרף, להיות לו למגן ולמחסה מפני המזיקים והרוחות הרעות, והאמינו, שכחות הנפש שבכליות הקרבן יגנו על נפש המת[4]).

יש להניח, שגם הערביים העתיקים נתנו ערך מיוחד לכליות, מפני שהם מדמים את צורת הלבנה, מיום הששי לחודש עד יום העשירי בו, לצורת הכליה[5]).

ככל העמים הקדמונים נתנה גם האומה העברית ערך נכבד לכליות וראו בהן סגולות הנפש המשכלת. הדעה הזאת מבצבצת ועולה בראשונה מתוך כמה פסוקים שבכתבי־הקדש, כמו: „אני ה' בוחן כליות" (ירמיה י"ז י'), „בוחן כליות אלהים" (תהלים ז' י'), „צרפה כליותי" (שם, כ"ו ב'). החוקר Heinrici, המומחה בחקר קדמוניות העמים, משער, שעוד במאות הראשונות לספירת הנוצרים כבר חדלה הדעה הזאת למצא לה

שבעלי תורת הנסתר, מן ר"י סגי נהור ובעלי הזוהר והבהיר עד תלמידי הארי"י, עסקו בו. לדעתם, מתגלגלות הנשמות לפעמים באברים שונים, שיש בהם התדמות אל פעולות חטאותיהן. החוטא בעבודה־זרה מתגלגל בכבד; בגלוי־עריות — בכחול; בשפיכות־דמים — במרה. שם הן שוהות עד אשר תתמרקנה מעונותיהן, ואז תשובנה השמימה אל מקור מחצבתן.

1) W. Wundt, Völkerpsychologie IV, 88, 92.

2) בגלל הקדושה היתרה, שקדשו כל העמים הקדמונים את כח הפריה והרביה בתולדה, היה צלם אבר־ההולדה קדוש בעיניהם. ואפילו החכמים והפילוסופים שבתוכם רוממו את ערך כח המפרה, הגדול והצמיחה. ושיטות מיסטריות שונות נבנו מן היהודים עד האפלטונים ומן האלכסנדרונים עד הגנוסטיקים על יסוד זה. וזה הוא לדעת החוקרים ענין של בעל פעור, הנזכר בכתבי־הקדש.

3) Lumholtz, Menschenfresser, S. 317.

4) Oldenburg, Religion der Veda, S. 577.

5) D. Nielsen, Die Altarabische Mondreligion 103

לב בעלי תורת הנסתר יותר מאשר את בעלי תורת הנגלה אל החקירה על־דבר מקום מציאות הנפש, וליחס לנשמה מדור באבריו של אדם. כי על־פי בעלי הסוד נחשבו כל האברים שבגוף האדם מעין „דוגמא דלעילא", „וכלהו שפין ואברין בדיוקנא דאדם אינון דיוקנא דמהימנותא"[1], בהינת אברין ד„עתיקא קדישא", על דרך שאנו מוצאים כמה פעמים „גולגלתא דעתיקא קדישא", „מצחא, עינוי, חוטמא, אודני דעתיקא קדישא"[2]. ואפילו בעור, בעצמות ובגידים של האדם ראו בעלי הסוד מעין „בחינה עילאית", „וכל אינון עצמות, גידים ועור, כלהו ברזא דחכמתא עילאה, כגוונא דלעילא"[3]. ומיד, בשעת הבריאה, שהף האלהים בתוך האדם יסודות חמריים עם יסודות רוחניים, „שיפין עילאין ותתאין... דמעפרא דמקדשא דלתתא ומעפרא דמקדשא דלעילא אברי"[4]. לפיכך חביב היה לבעלי הסוד לקבוע מדור לנשמה, חלק אלוה ממעל, פעם באבר זה ופעם באבר אחר, בכדי לאחד ולקשר באופן זה את חלקי הגוף עם הנפש או את החמריות והרוחניות יחד. (לפעמים לא נתקררה דעת בעלי הסוד עד שצמצמו גם את השכינה עצמה בתוך אברי האדם ומצאו, ד„בשעתא דבר נש שוי רעותיה דמאריה, ההוא רעותא סליק על לבא ועל כל שיפי גופא, ומתחבראן ומשכין עליהו זוהר דשכינתא לדירא עמהון" (זוהר, ויקהל, קצ"ח)[5]. ואפילו במקום שאין אנו מוצאים מפורש אצל בעלי הסוד, שיחסו מקום מדור לנפש באחד מאבריו של אדם, מוצאים אנו בכל־אופן שיחסו לו הרבה מתכונות הנפש המשכלת[6].

העמים העתיקים ביותר קבעו מקום מושב לנפש בכליות — דעה שאנו פוגשים אותה עוד עתה בעמים אחדים בלתי־מפותחים, שנשארו אם

---

[1]) זוהר, תרומה, קס"ב ע"ב.

[2]) שם, האזינו, רפ"ח; רצ"ג—רצ"ח.

[3]) שם, יתרו, ע"ו.

[4]) שם, תרומה, קס"ג.

[5]) קרוב הדבר לשער, שגם הנוצרים הראשונים נתנו ערך חשוב לאברי הגוף בתור מדור האלהי, ופולוס בתוכחתו אל קהלת הקורנתיים אומר: „הלא ידעתם, כי גופותיכם אברי המשיח הנה... וגופתכם הוא „היכל רוח הקדש השוכן בקרבכם" (אגרת הראשונה אל הקורנתיים, ו', ט"ו, י"ט. וראה Pascal, „רעיונות" חלק ב', מאמר י"ד, סי' 70).

העמים הקדמונים מצאו יחס בין שבעה כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל, שנחשבו אצלם לשבעת האלים העליונים (תחת שי"ב המזלות היו בעיניהם לאלים תחתונים), עם אברי האדם. את האזן הימנית ואת הטחול יחסו אל שבתאי; הכבד והצלעות — אל צדק ומאדים; המוח, הקיבה, הגידים והפנים — אל חמה; הכליות — אל נוגה וכוכב; הגרון והבטן — אל לבנה. (ש. רובין, חוזי חזיונות, עמ' 41).

[6]) על־דבר האפשרות של הנפש בכלל להמצא בתוך אברים ועורקים שבגוף האדם, פעם באבר זה ופעם באבר אחר, נראה גם מתוך ענין „גלגול הנשמות" (Metempsychose),

בכל הזמנים דומה להשקפת יתר האומות הקדמוניות. כמוהן יחסה גם האומה הישראלית מקום מָדור לנפש לאברים שונים וממילא יחסה להם גם סגולות רוחניות מיוחדות. והיא עלתה עוד עליהן בדבר זה, כי לא השאירה כמעט אבר אחד בין אבריו של אדם, שלא יחדה בו בזמן מן הזמנים מקום משכן לנפש. אולם לעתים קבלו השקפותיה צורה משונה פחות או יותר מזו של רוב האומות, צורה בלתי מגושמת וגסה כל־כך. עוד מהתקופה העתיקה ביותר, תקופת כתבי־הקדש, נשארו אצלנו רשמים שונים בנדון זה. ובתקופות המאוחרות, תקופת התלמוד והמדרש, שאז ישבו אבותינו בתוך שכניהם עמי בבל, פרס ומדי וקבלו השפעה מהם ורכשו להם הרבה ממנהגיהם ונמוסיהם, הלכה והתפשטה אמונה זו ביניהם יותר.

השפעת דעות העמים הקדמונים על האומה העברית בדבר מקום מציאות הנפש נכרת ביותר בבעלי המסטורין העברים, החל משנות הבינים, זמן התפשטותה והתפתחותה של תורת הנסתר, עד התקופה האחרונה, תקופת החסידות. הסבה לזה היא, שתורת הנפש בכלל, בכל צורה שהיא מתגלמת, בין בצורה מדעית ובין בצורה אליגורית או סודית, היא אחד מעיקרי תורת הנסתר, ענף חשוב מענפי „אילנא דחכמה עילאה", ולפיכך העסיקה התורה הזאת תמיד את בעלי הסוד יותר מאשר העסיקו אותם תורות אחרות וחקירות אחרות [1].

אכן עוד סבה אחרת עמוקה מזו גרמה, לדעתי, למשוך את תשומת־

---

1) בשיטה המיטפיזית של בעלי הסוד, וביחוד בזו של הזוהר, על־דבר הנפש (ראה לדוגמא זוהר ח"ב, דף נ'), מצאו החוקרים דמיון אל השיטה האפלטונית החדשה, ועל־פי זה באו רבים מהם לידי החלטה, שהשפעת האפלטוניות החדשה על הקבלה היתה מכוימת ביותר, והיא נתנה לה במשך תקופות שונות גון מיוחד. (עין בספר הקבלה לפרנק, ח"ג, על־דבר „יחס הקבלה לפילוסופיה האלכסנדרונית").

בתורת האפלטוניות החדשה תופס ענין הנפש מקום רחב. פילון האלכסנדרוני מרבה לחקור על־דבר מהות הנפש, תכונתה ופעולותיה. וכשם שחקירותיו בכלל בלולות מרמזים, סודות ואליגוריות (פילון חבר ספר בשם: Legum Allegoriae, שבו הוא משתדל לבאר את התורה כלה בדרך אליגורית), כך כל מחקריו על־דבר הנפש הם על דרך זו. (עין מורה נבוכי הזמן, עמ' 160).

אכן מלבד תורת הנפש, מוצאים החוקרים דמיון בין תורת בעלי הסוד ובין תורת האפלטונים החדשים גם בשיטת האצילות (Emanation), הדנה במציאות עצמים אמצעיים בין אלהים ובין העולם, והם הנקראים ספירות. הסבה, שגרמה לדעה זו, היה הצורך ליַשב את הקושי על־דבר אפשרות אצילות העולם העובר, בעל תכלית מבלתי בעל־תכלית, ונעדר השלמות מתכלית השלמות, דבר שהעסיק את מוח התיאוסופים בכל העתים, ופלוטין, פרוקלוס ותלמידיהם החזיקו בה. (ראה I. G. Buhle ,Lehrb. d. Ges. d. Phil. IV, 169).

גם בדבר „ט' נהורין דאפיק מעתיקא קדישא" (זוהר ח"ג, באדרא זוטא רפ"ח) יש לדעת קצת חכמים דמיון אל שיטת האפלטונים החדשים, החושבים גם את הסבה הראשונה במדרגת הנמצאים, לפיכך לא אפיק אלא תשעה נהורין, שהם תשע ספירות, ולא עשרה נגד עשר ספירות. (עין גרץ, די"י ח"ה 197, ובהערת הרכבי שם. וראה שד"ל, ויכוח על חכמת הקבלה, עמ' 178).

מרדכי טייטלבוים.

מדור הנפש.

כל העמים הקדמונים חשבו את נפש האדם וגופו לאחדות גמורה ומוחלטת, שלא יתכן בהם ההבדלה וההפרדה. גם החכמים, בין חכמי ישראל ובין חכמי האומות, כמעט בכל העתים, מצאו, ש„אין לק־א לנפש לבדה היה, א״א בהתחברותה עם הגוף" 1), והביטו על „הנפש והגוף יחדו כפעל אחד" 2), ה„מאוחדים ומהודקים יחד לשלמות אחת" 3), וש„הקשר שבין הנפש והגוף מתקים עוד מראשית הבריאה" 4). אולם שונים היו מושגי בני־האדם על־דבר מקום מציאות הנפש: מהם שקבעו לה מְדור באבר זה ומהם באבר אחר, ואותו האבר, שזכה ביניהם ליחד בתוכו מקום משכן לנפש, נחשב בעיניהם למְעֻלֶּה שבאברים, ומלבד הסגולות החמריות שיחסו לו, יחסו לו גם סגולות רוחניות שונות ותחבוהו למרכז המושכלות של האנושיות, למקור השכל והדעת, „מעינא דחכמתא".

גם השקפת האומה העברית על־דבר מקום משכן הנפש היתה כמבש

---

1) מאמר על הנפש, לר״י עלנין.

2) האמונות והדעות, מאמר ו׳.

בעל האמונות והדעות סובר, שכשם שהגוף צריך לנפש, כך הנפש צריכה לגוף, „כי אלו היה השם מנוחה נכרדת, לא היתה מגעת אל נעם ולא אל הצלחה... ואי אפשר לה כי אם בגוף, מפני שעצמו פועלת כל פועל. כמו שהאש אי אפשר לה הראות, כי אם בהתליתה בדבר".

3) Descartes, „מכא־זכתן על־דבר אפן ההשתמשות הנכונה בדרך האדם" פרק ה׳, עמ׳ 33.

4) Leibniz, Philosophische Schriften II, 30. וראה Locke, „על־דבר שכל האדם" חלק ראשון, פרק כ״ז.

לידי ההחלטה על־דבר אחדות הגוף והנפש באו הפילוסופים רק מתוך הקירות ודריכות מרבה. עוד בזמנים המאוחרים יתבו על מדוכה זו כמה מגדולי החכמים והדורות, והדרכים שאחזו בחקירה זאת שונות ונבדלות אלו מאלו. בעיקר היה הענין הזה להבר לפילוסופים בני התקופה הסכולסטית, והוא מוסב על דיקרט ואילך.

הקריאה המחֻוֶּרת בעיני מִכֻּלָּן, היא: רַבִּי. כך היו קוראים אותה בזמן המשנה, וכאשר מצאנוה בברית החדשה כתובה באותיות יְוָניות (מתי, כ"ג, ז' — ט'). ואפשר למצא סמך לזה גם בדברי רבותינו, שאמרו: נפק לוי ודרשה בשמיה דרבי ולא קלסוה, בשמיה דרבים וקלסוה (גטין, כ', ע"א), נפק רבי חייא ודרשה משמיה דרבי וקלסוה, משמיה דרבים ולא קלסוה (שם, ע"ז, ע"א) — ונראה מזה קצת, שהמלים „רבי" ו„רבים" היו קרובות במבטא 1).

אבל גם את הקריאה המורגלת „רֶבִּי" אין לדחות בשתי ידים. בכתובת מצבה אחת איטלקית קדומה, כתובה בשפת רומי, שהוציא החכם אסכולי, נאמר על נערה אחת פוסטינה, שהספידוה שני משולחים („שליחי ציון". עַיֵּן מאָנאַטשריפט לגרֶץ, שנת 1880, צד 439) ושני חכמי רבותינו: duo Apostuli et duo Rebbites — הרי שקראו את המלה רֶבִּי. ובאמת הפתח והסגל קרובים במדרגה ידועה בהברתם, וכמו שבלשון ערבית סימן אחד לשניהם, וכן בנקוד הבבלי אין סימן מיוחד לסגול, וכל המלים המנוקדות בנקוד שלנו בסגול—מנוקדות שם בפתח (ולפעמים בחיריק), כאשר כבר העיר על זה הרש"פ בספרו „מבוא לנקוד האשורי". ומי יודע, אם אין מלת „בריבי", המצויה בחתימת הפיטנים, צריכה להקרא בסגול, אף־על־פי שנמצאה בה „י" אחר ה„ר", וכדרך שכך הוא הדבר במלים: היזק, היקף, היכר, היקש, היסח, היתר, שהן כתובות ב„י" אחר ה„ה" ונקראות בסגול.

ובתלמוד מצאנו כמה פעמים את הלשון: אמר רחבה אמר רבי יהודה (פסחים, נ"ב, ע"ב ובמקומות אחרים), שקריאת מלת רבי ממוצעת בין מלת רב ובין מלת רבי, ולפי שנסתפק לבעל המאמר, אם באה לידו השמועה מפי רב יהודה הבבלי, או משום רבי יהודה, שהיה בא־ץ־ישראל, ולפיכך „היה גורסה בשם שניהם", ובהרכיבו שתי המלים יחד היה קורא „ראבי", כמו שכתבו הגאונים רב שרירא ורב האיי ורבנו חננאל בפרושיו (הובאו בערוך, ערך אביי וערך רב). אות „א" הנוספת מורה על ה„ר", שהיא — כפי המנהג הנהוג אצל גאוני בבל — צריכה להנקד בקמץ, במשקל עָני, נָקי, וכדרך שמצאנו מלה זו מנוקדת בספר אילת־השחר. אבל אין הדבר נמנע, שנמצאו אנשים שקראו מלה זו במקומות הנזכרים בקמץ חטוף, ומהם באה קריאת מלה זו לאשכנזים, לפי עדות התשבי שהבאנו למעלה, וכן השתמש בקריאה זו גם רב שמואל הנגיד לצורך המשקל.

1) לדעת רש"י (גטין, כ', ע"א), שִׁנה לוי מלת „רבי" למלת „רבים" בכַּוָּנָה. אבל כבר דחו בעלי התוספות את דבריו. ולפי פרושם אפשר לתלות את החלוף בטעות השומעים.

ספרד, בן רבי יעקב אבן־חביב, בעל ה„עין־יעקב", לא אבה להסכים עם הר"י בי רב, ויצא לחלוק עליו בקונטרס מיוחד, קונטרס הסמיכה, הנמצא בסוף תשובותיו. אחת מטענותיו היתה, כי ירא, פן ירשה לעצמו בית־דין הגדול והסמוך בשובו לתחיה לבטל את קביעת המועדות על־פי החשבון, ען קבל לחוק בישראל, ולשוב לעבר שנים ולקדש חדשים על־פי הראיה, על שלשת הסימנים ועל צרכים אחרים השנוים בבריתא, כדרך שהיו נוהגים בזמן שהיתה הסנהדרין קַימת.

ובכן לא הֻתרה שאלת הסמיכה גם הפעם, ונשארה תלויה ועומדת „עד עמוד כהן לאורים ולתומים".

בחתימת דברי אני רואה לדבר עוד דברים אחדים על קריאת השם רבי, שבו היו מכנים את החכמים הנסמכים, ושנזכר כל־כך פעמים במאמרי זה.

קריאת מלה זו, הממלאה את כל הספרות העברית, איננה ברורה כל־כך, כאשר אפשר היה לדמות בבקירה ראשונה. בספרי הדפוס שבידינו נתפשט המנהג לנקד את ה„ר" בפתח – רַבִּי, וכנגד זה נתקבל המנהג בפי העם לקרא את ה„ר" בסגול – רֶבִּי, וכך היו האשכנזים נוהגים לקרותה גם בדורות שלפנינו (עַיֵּן ספר לחם־שמים להגאון יעבץ, ריש מסכת ברכות). אבל לפי עדות התשבי (בערך רבי), נמצא בהרבה סדרי־תפלה שבימיו ה„ר" נקודה בשוָא ואחריה „ב" דגושה, שלא כדין, והאשכנזים היו קוראים אותה בקמץ חטוף, במשקל חָלְיִ או עָזִּי (ולא פֵּרש, אם ה„ב" רפויה, כ„ל" של חלי, – רָבִי, – או דגושה, כ„ז" של עזי, – רָבִּי); והתשבי מחליט, שהקריאה הנכונה היא רִבִּי, בחיריק תחת ה„ר". וראיתו ממה שהורגלו הכיטנים הקדמונים לחתום את שמותם בראשי החרוזים: פלוני בריבי פלוני – ב„י" אחרי ה„ר". הרז"ה בשערי־תפלה שלו (סימן מ"ט) הולך אחרי הקוראים את המלה בקמץ חטוף, אלא שהוא מוצא לנכון להחליף את הקמץ החטוף בקבוץ, במשקל עֻזִּי, ולנקד רֻבִּי. והגאון יעבץ אומר, שהקריאה הנכונה היא רְבִי, ה„ר" בשוָא וה„ב" רפויה, במשקל פְּרִי, שְׁבִי (בריש ספרו לחם־שמים, ובאריכות יתירה בספרו לוח־ארש, דף י"ט). ו) ונראה, שגם הקדמונים היו מחולקים בקריאת המלה הזאת. ורב שמואל הנגיד בשיריו משתמש בה בשתי דרכים: לפעמים היא נחשבת אצלו כיתד – רְבִי או רָבִי (זכרון לראשונים, א', צד 46 וצד 74), ולפעמים היא אצלו כמלה בת שתי תנועות – רַבִּי, רִבִּי (עַיֵּן שם, צד 101, ובהערת הרכבי, צד 172).

ו) בספר אילת־השחר (דפוס מנטובה, ה'א ש"ב, דף ד', עמוד ב') מצאתי: „אמר רַבִּי יהודה כך היה מנהגו של רָבִי עקיבא"ו

יותר, שחכמי צרפת פֵּרשו להם, שזה שאין דנים דיני קנסות בחוץ־לארץ אינו מוכב אלא על בית־דין, אבל לא על ראשי הקהל, שהם במקום נשיאים וראשי גליות, העוצרים בעם, שלא יפרעו מוסר. וכך מטין דברי מרדכי המובאים למעלה, כי לאחר שאמר בשם ר"ב, שזה שאין דנים דיני קנסות בבבל אין לו ענין אלא בקנסות הכתובים בתורה [1], הוסיף ואמר, שאפילו דיני קנסות אלה, שפרש ר"ב, שאין דנים אותם בזמן הזה, יש לדונם, כפי מה ששמע בשם הר"י מאיברא, על־פי שבעה טובי העיר, שהיה בידם כח גדול, וכמו שאמר עליהם רבנו גרשום מאור הגולה: „שכל מי שנתמנה פרנס על הצבור, הוא כאביר שבאבירים" (מרדכי, ב"מ, פ"ב. ועַיֵן עוד בדרכי משה וטור חשן־משפט סי' א' וב').[2]

ה

אחרית הסמיכה.

העצה היעוצה מאת הרמב"ם על הסמיכה, להעלות לה ארוכה ולחדש ימיה כקדם, לא קמה ולא נהיתה בימיו. יד המקרים, אשר כבדה על הארץ הקדושה ותדכאנה לעפר, הפרה את מחשבותיו, והצעתו נשארה רק בהוג העיון; והרשב"א היה אולי האחד, אשר אמר למצא לה סמוכות בתלמוד (עַיֵן למעלה, בראש סי' ב', בהערה). אך אחרי עבור שלש מאות וחמשים שנה ויותר, חזר הרעיון הזה ונעור בלב יושבי אדמת הק"ש. הארץ הנשַמה ההלה להתנער מעט מעפרה על־ידי גולי ספרד, אשר נאחזו בה ונפחו בה חיים חדשים. ואחד מגדולי ההורה אשר בה, רבי יעקב בי רב מצפת, בהתמכו על דברי הרמב"ם, אמר להדש את הסמיכה ולהשיב את בית־דין הגדול על כנו, וגם עשה מעשה ויסמוך בשנת ה"א רצ"ח ארבעה חכמים: את הר"י קארו, את המבי"ט ועוד שנַים אשר לא נודעו לנו בשמותם, ויהי לנשיא עליהם, ויאמר להוסיף עוד עליהם עד שבעים ראשי סנהדריאות. אבל כבר נגזר על הסמיכה לבלתי תקום אהרי נפלה. ראש רבני ירושלים, רבי לוי בן־חביב (הרלב"ח), שהיה גם הוא מגולי

---

1) נראה, שמלת „בתורה" לאו דוקא, והוא הדין לקנסות הקצובים בתלמוד, להרי רב חסדא שלח לרב נחמן: לבעיטה חמש וכו', ורב נחמן השיבו: חסדא, חסדא, קנסא קא מגבית בבבל! (ב"ק, כ"ז).

2) וקרוב לזה כתב הרא"ש בפרק הגוזל עצים, שזה שיש למנהיגי העם להטיל קנס בחוץ־לארץ, הוא דוקא לגדולי הדור כרב נחמן, דחתנא דבי נשיאה הוה וממונה לדון על־פי הנשיא, או לטובי העיר שהקים העם עליהם, אבל דַיני דעלמא לא.

דקאמר לא מגבינן האי קנסא (דמוכר עבדו לנכרי) אלא בארץ־ישראל, אבל בחוצה לארץ לא, דלא מגבינן קנסא בבבל", וכנגדם את דברי בעל ספר יראים, שאם אין המלוה רוצה לומר משמט אני — מכין אותו וכו', יאמר: „וכל קנס ממון אין גובין אותו בבבל אלא במידי דשכיחא ואית בה חסרון כיס, ור"ב אומר, דהא דאין דנין דיני קנסות בבבל, היינו דיני קנסות הכתובות בתורה, כגון אונס ומפתה ומוציא שם רע, שלשים של עבד, תשלומי כפל וארבעה וחמשה, וחצי נזק, אבל דברים שראו חכמים לקנוס מעצמם, כגון על־ידי תקנתם, קונסים בכל מקום, כדאמרינן בהאשה רבה (יבמות, צ'): „בית־דין מכין ועונשין שלא מן התורה", ובהגוזל קמא (ב"ק, צ"ו), דקא אמר רב נחמן „גזלנא עתיקא הוא ובעינא למקנסיה". ודיני קנסות, שפירש שאין דנין בזמן הזה, שמעתי בשם הר"י מאיברא, שיש לדונם על־פי שבעה טובי העיר, וכן הוא מקובל מאבותיו".

ובאמת אנו מוצאים דיני חבלות וקנסות נוהגים בצרפת מקדם. מעשה בימי רבי משולם ברבי קלונימוס באחד שחלה ונטה למות, ונכנסו הקהל לבקרו ואמרו: מחול לנו על מה שחטאנו לך. וענה להם ומחל לכל ישראל מה שחטאו לו. ואחר פטירתו הוציאו בניו עדות, שחבל שמעון בראובן אביהם, ותבעו ממנו קנס הראוי, ולא נפטר החובל אלא מפני שמחל הנחבל לפני מותו לכל ישראל שהטאו לו, שאף הוא בכלל (תשובת גאונים קדמונים, סימן קכ"ב). ובמקום אחר יאמר רבנו משולם: מי שחבל בחברו וקנסוהו בית־דין וכתבו ונתנו ליד הנחבל, ומת הנחבל, יורשיו גובין מיד החובל (שם, סי' קל"ד). ונכבדה לעניננו עוד יותר תשובת רבנו משולם (גאונים קדמונים, סי' קכ"ה): מעשה בראובן שחבל בשמעון ותלש בזקנו תלישה משונה ומכוערת, ועל רוב קלקולו שראו זקני העיר הוסיפו על קנס הקצוב ק' דינרין, ושמו לו ושמעון (צ"ל: לשמעון) חלק ירושת ראובן מהבית באותן ק' דינרין, וכתבו והתמו ומסרו לשמעון; וצועק ראובן עתה, שלא כדין עשו לו ראשי הקהל, לפי שקנס הקצוב אינו [אלא] ר' דינרין, והם הוסיפו לו עוד ק' דינרין, ואין לו ולאשתו דירה אחרת, אלא אותה ששמו לשמעון, ועוד שהיא משועבדת לכתובת אשתו וכו'. ורבנו משולם מכריע בפעם הזאת את הדין לטובת החובל, מפני שכשאמרו חכמים בגמרא „הפקר בית־דין הפקר"—אינו אלא בנכסי הפושע, אבל נכסים המשועבדים לאשתו אינם יכולים להפקיר, ואם הוא חטא, אשתו מה חטאה וכו'. מתשובה זו יוצא מפורש, שהיו מטילים קנס על החובל בשעור קצוב; ולא עוד, אלא שהיה שוה בשעורו לאותו המפורש בתלמוד: תלש בשערו, נותן לו מאתים זוז (ב"ק, צ'). אלא שעל רוב קלקולו הוסיפו לו בית־דין שלפנינו עוד מאה דינרין. אבל איך פרנסו חכמים אלו את ההלכה, שאין דנים דיני קנסות בחוץ־לארץ? ולא עוד, אלא שקנסוהו בשעור קצוב? אפשר, שראשי הקהל לא קנסו את החובל בשני קנסות, של מאתים ושל מאה דינרין, אלא בקנס אחד, בשלש מאות דינרין; אבל החובל טוען, שדי היה להם לקנסו בשעור הקצוב בתלמוד, במאתים דינרין. ואולם נראה

לו, אם קרוב לאשר יש בלבם והנחבל אין רוצה לקבל, אומרים אין בנו כח לנדותו יותר מכאן ומתירין לו; ואם רחוק ממה שבלבם, אין מתירין לו עד שיקרב לאותו שעור" (תשובת רב שרירא, הובאה ברא"ש, פרק החובל), וכן פסק הרי"ף ואמר: „וכד יהיב ליה שעור מאי דחזי למיהב ליה שרי ליה לאלתר בין איפייס הנחבל בין לא איפייס" (פרק החובל), וכן פסק הרמב"ם (הלכות סנהדרין, פ"ה, הט"ז).

אבל חכמי ישראל אשר בארצות אירופה ואפריקא בחרו להם דרך אחרת, פשוטה וקצרה יותר, שאינה מדקדקת כל־כך באסור דיני קנסות בחוץ־לארץ. הרי"ף באחת מתשובותיו אומר: וששאלת, אם אין עונשין במקומות אלו 1) בקנסות, איך יהיה הסייג שלא יעברו האנשים ולא יטו מן הדרך? — הסייג בדבר זה מסור לדיין העיר ולראשי קהלתו כפי מה שהם רואים, ומה שעשו בזה למיגדר מלתא הוא עשוי. ובקנסות אינם נגבים בבבל אם הם נגבים בתורת הודאות 2), אבל עונשים כפי מה שמוצאים לצורך השעה, כמו שאמרו (יבמות, צ', ע"ב; סנהדרין, מ"ו, ע"א): „בית־דין מכין ועונשין שלא מן התורה" (תשובות הגאונים להרכבי, קס"ה). ובתשובות הרי"ף הנדפסות (סי' ל"ו): „וזה הקנס כלו אין גובין אותו בבל, הלכך אין גובין אותו בזמן הזה, אלא שיש על הזקנים ועל בית־דין לקנוס ולעשות סייג, כפי מה שהן רואין". ובהלכותיו (ב"ק, פרק הגוזל עצים) הוא מביא למנהג זה עוד ראיה אחרת מן התלמוד. לאחר שהביא את דברי רב נחמן לרבא, „האי אינש גזלנא עתיקא הוא ובעינא למקנסיה" (ב"ק, צ"ו), יאמר: „מהא שמעינן דקנסינן בכי האי גוונא ואפילו בחוצה לארץ, דהא רב נחמן בבבל הוה וקא קניס, ועוד דגרסינן בפרק נגמר הדין, אמר רבי אליעזר בן־יעקב, שמעתי שבית־דין מכין ועונשין שלא מן ההורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה". ובמרדכי (פרק השולח, קרוב לסופו) לאחר שהביא את דברי הרי"ף, שהבאנו למעלה בהערה: „וחזינן לגאון

---

1) ממה שאמר „במקומות אלו", ולא „בזמן הזה", יוצא, שגם בימיו היו דנים בארץ־ישראל דיני קנסות, וכן נראה מדבריו בגטין (פרק השולח), שכתב שם על מה שאמרו, המוכר עבדו לנכרי — קונסים אותו עד עשרה בדמיו: „וחזינן לגאון דקאמר דלא מגבינן האי קנסא אלא בארץ־ישראל" (עַיֵן עוד להלן), ובלי־ספק כך היא גם דעת הרי"ף, שגם לא כן, לא היה מביא כלל הלכה זו בהלכותיו.

2) כלומר, שאין מגבים קנסות בבבל בכַונה לגבותם, לא למיגדר מלתא, אלא בתור חוב, כדרך שמגבים הודאות והלואות, שבהן אמרו: „אנן שליחותיהו עבדינן". — במקור הערבי: „ואלקנסות אנמא לא תוכ̇ד̇ באלאקראר אד̇א אכ̇דת בחכם אלאקראר". אם נערוך תשובה זו עם אותה שבדפוס שהבאנו בפנים, נראה מיד, כי תחת באלאקראר (בפעם הראשונה) צ"ל: באלעראק, כלומר בבבל, ונתחלפה לאחד מן המעתיקים מלה זו, שאפשר שהיתה מכוכבת בנוסח שלפניו, במלת אלאקראר שלאחריה, הדומה לה כמעט בכל אותיותיה. ולחנם נתקשה הרכבי בתרגום תשובה זו ובהבנתה.

להחליט גם על חכמי ספרד, וביחוד על אותם שהיו בימי תקופת הגאונים[1], אף־על־פי שלא תמיד נקל להכריע, מפני שלפעמים לא הקפידו המעתיקים על כך, והיו כותבים במר״ם „רב״ רק את האות ר׳ בלבד (וכאשר ראינו כזאת למעלה בדברי בן־ברזלי) ולא שמו אל לבם, כי בזה הם נותנים מקום לטעות.

הכנוי רב או רבי, שהיו חכמי ישראל מתכַּנים בו, נתן מקום לאחד ממרשיעי־ברית, המומר פּרַאי פּוֹל, להתנפל על אי״ז־ריבו הרמב״ן, באמרו: „אין בכם היום ראוי להקרא בשם ר ב י, ומה שקורים אותך היום מאישטרו (Majstro, לקוח מן השם הרומי Magister) הוא טעות, ובשקר אתה נוהג באותו השם״. והרמב״ן השיבו על זה: „אינך אומר אמת, כי אין רבי מאישטרו, כי אם רב הוא מאישטרו (כי מלת Magister פֵּרושה גדול ורב), ובלא סמיכה נקראים רב בתלמוד״ (וכוח הרמב״ן, הוצאת רמש״ש, בערלין תר״ך, צד 7). מדבריו נראה, שהרמב״ן היה מתכנה בשם ר ב ולא ר ב י, אם אמנם מדברי פראי פול נראה ההפך.

במצרים, ששם היו שתי קהלות, האחת בבלית והאחת ירושלמית, אנו רואים מראה אחר. בתשובות, שהגיעו לידינו מגניזת מצרים, אנו מוצאים, שמקצתם, אותם שנסמכו בארץ־ישראל, מכֻנים בשם רבי, ומקצתם, אותם שנסמכו בבבל — בשם רב.

אבל גדול הרבה יותר היה ההבדל בין חכמי הגולה בבחירת הדרכים שאחזו בהן לעצור בעד אנשי־בליעל מכּרוֹע מוסר. הנה שמענו את חכמי ארץ־ישראל אומרים: „שאם תמצא לומר אין קנס בזמן הזה, יעמדו אנשים הדיוטים ויזלזלו באנשים מכובדים״, ואת גאוני בבל הראשונים, שאמרו לגדור הפרצה בדרך אחרת, וכדי „שלא יהיו פרוצים בנזקים, ולא ירבו חובלים בישראל״, היו מטילים נדוי על החובל, עד שיפַּיס את חברו, ירבה עליו רֵעים או יפצנו בממון, אם מעט ואם הרבה. ובימים האחרונים עשו צעד אחד הלאה, להוציא מיד החובל את כל דמי הנזק בקֵרוב, „והחכמים האחרונים וראשי הישיבות, כי ראו הפסד גדול משום שאין דנין דיני קנסות, עשו תקנה לנדות את החובל עד שיפַּיס את הנחבל בקֵרוב, כי אין דרך לדקדק ולומר, כן קצבנו לתת כך וכך, כי זה יהיה דיני קנסות, אלא משערים בלבם שִׁעור קרוב, עד כמה מגיע לתת לו, ואין מגלין אותו, ומנדין את החובל עד שיפַיס הנחבל, ורואין כמה מגיע לתת

---

1) דוגמאות לזה: רב חסדאי בן־שפרוט (תלמידי מנחם בשירם), רב אלעזר מאליסנו (צַיֵן תשובות הגאונים להרכבי, צד 350), רב נתן, רב שמואל הנגיד, רב יוסף בנו, רב יצחק בר ברוך, רב ברוך בר רב יצחק, רב יצחק בר רב יהודה, רב יוסף ב״ר מאיר. — כל החכמים האלה מובאים בספר ה ק ב ל ה להראב״ד (הוצאת ר״א גייבויער) בכנוי ר ב. ומהם יֵש להקיש על חכמים אחרים, שכתוב אצלם רק ר׳ לבד, שהיא קצור ממלת ר ב (וכן מובא שם ר׳ מאיר בר רב יצחק. ואחר־כך יאמר עליו: ורב מאיר הזה תלמידו היה).

רב ששת (צ"ל: שישא. עיין ד"ס) ורב יהושע (פסחים, מ"ט). ובתשובת רש"ג ורה"ג, המובאה בערוך (ערך אביי): „כל רבי מחכמי ארץ־ישראל הסמוכין בסנהדרין שלהן, וכל רב מחכמי בבל הסמוכין בישיבות שלהן. ובאגרת רב שרירא הלשון הזה מצוי מאד, ושם בסופה יאמר: „איכתמיכנא בגאונות וסמכניה להאיי בנינו באבות בית־דין". ובאגרתו לרב יעקב בר רב נסים (שנדפסה במאסף I. Q. R. ח"ו, צד 222) יאמר על רב אלחנן ברבי שמריה: „אשר סמכנוהו בישיבה". ועוד יותר מפורשים הדברים בכפר השטרות לרבי יהודה בן־ברזלי הברצלוני, כי בדברו על כתב מסמיך, יאמר: „שכותבין לאחד מן התלמידים שיקרא ר' (כלומר רבי) או חכם או רב וכותבים כתב על כך... או (צ"ל: אם) נככמו זקני העיר או זקני הכנסת והמדרש לסמוך לאחד מן התלמידים, נסכמין על כך, וכותבין כתב מסמיך בלא הנחת ידים על ראשו... זכר לסמיכה... אבל לפי שלא היתה בבבל סמיכה (בהנחת ידים), כל כך (צ"ל: הלכך) חכמי בבל נקראים ר' (צ"ל: רב) וחכמי ארץ־ישראל נקראים ר' (כלומר רבי)". וכדרך הרב לשנות ולשלש דבריו, הוא חותם מעין הפתיחה ואומר: „אי בעי בית־דין או זקני עדה למכתב לאחד מן התלמידים, הראוים לסמוך או למנוי, האי כתב מסמיך שאמרנו לעיל, כותבין, ואין בכך כלום, דלא דמי זה לסמיכה וליתא כלל, אלא דומיא בעלמא, זכר לסמיכה הוא" (ספר השטרות, צד 132). והנה הזכיר הרב בדבריו שלשה תארי־כבוד שונים, שהיו נהוגים בימיו: חכם, רב ורבי. התאר הראשון לא נתן, כפי הנראה, את הרשות אלא ללמד תורה בישיבה. שני התארים האחרונים היו נותנים לבעליהם גם את הרשות לדון ולהורות דיני ממונות ואסור והיתר. שני תארים אלו היו נהוגים, כאשר ראינו, האחד בבבל והשני בארץ־ישראל, ומשם עברו ונתפשטו שניהם לארצות אירופה. ופה אנו רואים דבר שלא מצאנו עוד מי שנתעורר עליו, ושראוי לחוקרים לבחנו לפרטיו יותר. חכמי איטליה, צרפת ואשכנז, שהיו נגררים, כידוע, אחר חכמי ארץ־ישראל, נקראים כלם, בלי יוצא מן הכלל, בשם רבי, וזה מוכיח[1], כי קבלו את סמיכתם – על־כל־פנים הראשונים מהם – מחכמי ארץ־ישראל, אלא שכפי המובן מעצמו, לא נתנה להם רשות לדון דיני קנסות, ונתמנו רק „לדברים יחידים" וכמו שמצינו כזאת בחכמי ארץ־ישראל. השם רב, שהיה נוהג בבבל מסוף תקופת המשנה עד סוף תקופת גאוני בבל האחרונים שבאחרונים, עבר משם לארצות שבמערב אפריקא ולקהלות שבמערב אירופה הדרומית, שהיו שואבים תורתם מחכמי בבל. חכמי קירואן נקראים בשם רב[2]. כזאת נוכל

---

1) זה יוצא בברור מחתימתם בפיוטיהם: משלם בי רבי קלונימוס; מאיר בי רבי יצחק (באקדמות); אלעזר בי רבי נתן (הראב"ן); נתן בי רבי יחיאל (בעל הערוך בחרוזיו שבסוף ספרו) וכו'.

2) עיין מאמר „אנשי קירואן" להרש"א פאזנאנסקי, ששם נקבצו שמות כל חכמי העיר הזאת לאספה אחת.

מצא באחלב יותר משלשים, ובהם חמשה גדולי תורה, את רבי יוסף המערבי (בן־עקנין) תלמיד הרמב״ם, את רבי חסדאי הדַין ועוד שלשה חכמים (צד 366). אבל בכל־זאת לא עלתה אחלב למדרגתה של דמשק לפנים להיות בה ישיבה. ועם בטול „ישיבת ארץ־ישראל" פסקה סמיכת חכמים חדשים, ולא נשארו אלא אותם שנסמכו בארץ קודם לכן, אשר ספו תמו גם־הם לאט לאט.

אבל יהא כך או כך, אם בטלה ישיבת ארץ־ישראל מסבה זו או מסבה אחרת, יכולים אנו להחליט, שהפסקת הסמיכה — שכפי המובן מאליו לא נהיתה ביום אחד, אבל נמשכה כמה שנים עד תום האחרון שבסמוכים — נופלת בסוף ימי הרמב״ם או שנים מועטות אחרי מותו, בימי רבי אברהם בנו, כי בשעה שכתב הרמב״ם את ספרו משנה־תורה, בשנות הארבעים למאה האחרונה מן האלף שעבר, היו עוד סמוכים בארץ־ישראל, כאשר ראינו למעלה, ובימי רבי אברהם בנו כבר פסקו, כאשר נראה באחת מתשובותיו. כי בהשיבו על השאלה ששאלוהו, אם אלו הקרואים בזמן הזה בשם נשיאים ומתיהסים לבית דוד דינם כדין נשיא האמור בהורה, יאמר בתוך יתר דבריו: „דין נשיא של יחוס, שלא נתמנה להיות ראש הגולה או ראש הישיבה בזמן הסמיכה שנפסקה כמה שנים, דינו כיתר בני־ישראל ואין הפרש ביניהם" (תשובות הרנב״ם, ליפסיאה, סימן ר״ן).

מן הלשון כמה שנים ונכלת שנפסקה, הכורת שפסקה, נראה קצת, שלא עברו עוד בימיו שנים הרבה נהפסק הסמיכה ועוד היתה חיה בלב העם התקוה, שלא נפסקה אלא לשעה, ולא נתיאשו להחזירה ליָשנה.

הוה כי כן זכינו לדין, שבטלה הסמיכה לא בתחלת המאה השניה לאלף שעבר, אלא קרוב לסוף האלף הזה.

ד

סמיכת חכמים ודיני קנסות בארצות הגולה בכלל.

הסמיכה במשמעותה המצומצמת, שהיתה נותנת לבעליה זכיות מיוחדות, להקרא בשם רבי, לדון דיני קנסות ולקדש מועדות, לא היתה נוהגת, כאשר ראינו, אלא בארץ־ישראל בלבד. אבל כנגדה הסמיכה במשמעה הרחב, מנוי ראשים ודַינים לעשות דין ומשפט בארץ בכלל, אי־אפשר שלא היתה נוהגת בכל מקום שנמצאה בו קהלה מסודרת מישראל. במשמעות כזו אנו מוצאים סמוכים גם בבבל: רב אידי בר אבין הוו ליה תרין בני סמיכין[1],

---

1) בכי״א, ב„אגדות התלמוד", ובעין־יעקב (עַיֵן ד״ס) נוסף כאן: „סמיכי סלקא דעתך? אלא דחזי לסמיכה". ונראה, שהיא הוספת אחד מן המעתיקים, שהוקשה לו, סמוכים בבבל מנלן? אבל מדברי רש״ג ורה״ג, המובאים בפנים, ראינו, שהיו משתמשים במלה זו גם גבבל.

הסבות שגרמו לבטול הישיבה בדמשק. אפשר לתלותן בתכונת הזמן ההוא, אשר כפי מה שראינו היה בכלל זמן ירידת התורה בארצות הקדם, וכאשר יאמר אלחריזי בדברו על בבל, אף־על־פי שהיו בה ראשי ישיבות [1]: „שם היו מעולם גאוני תבל וחכמיה, אבל אבדו היום זקניה, ונותרו נעריה, ונעדרה הסלת, ונשארה הפסלת... ומתו השחלים, וקמו אחריהם שועלים" (צד 368). ואם אמנם אפשר הדבר, שחריזי הפריז מעט על המדה, כי כידוע לא אחת האיבה והשנאה מקלקלות אצלו את השורה, בכל־זאת אין להטיל ספק בעיקרם של דברים, שהכמי בבל בזמנו היו כקוף בפני הגאונים שהיו לפניהם, והכבה שגרמה להתמעטות התורה בכלל יכלה לפעול גם על בטול הישיבה בדמשק. אבל אפשר לבקש למראה הזה סבה אחרת בקורות הימים ההם ובתכונת העיר דמשק. בשנת ד"א תתקמ"ז פרצו מלחמות ארוכות בין הישמעאלים ובין הנוצרים; ואם אמנם לא נפלה דמשק מעולם ביד הנוצרים, הנה נקל לשער, כי לא נמלטו יושבי העיר הזאת, שהיתה עומדת על הגבול „תחלת ממשלת נור אלדין" (כלשון רבי בנימין בספר מסעותיו, הוצאת גרינהוט, צד 42), ובפרט היהודים שבה, העלולים ביותר לכל צרה שלא תבוא, ממצוקת שונות ומהרפתקאות המצויות לבוא בשעת חרום, והן הן שהסבו בבטול הישיבה. בימים הרעים האלה ראה רבי צדוק ראש הישיבה את עצמו אנוס לרדת מכסאו וללכת לנוע בגולה, עד אשר מצא לו באחרונה (לאחר שכבש אלדין את הארץ והוציא בשנת ד"א תתק"ץ פקודה, „אשר נתנה ליהודים את הרשות לבוא ולהתישב בתוכה". עין בתחכמוני) מנוח בעיר צפת.[2] וכפי הנראה, נבנתה ארם־צובא (אחלב — אלעפפא) עיר המלוכה, הרחוקה מן הגבול יותר, מחרבנה של דמשק, ובשעה שלא מצא אלחריזי בדמשק אלא שלשה מגדולי העיר, ראוים להזכירם בשם,

---

1) „ממבחר משורריהם (של בני־בבל) רבי יצחק בר ישראל ראש הישיבה, קצת מטיריו חזקים וטובים, ורובם כחרס נשבר חשובים.. ואחריו רבי יצחק בן אלאואני, הוא מאד עשיר, אבל שירו דל ועני, והוא קנה באלף זהובים את הישיבה וזולתו ירכבנה", והוא מוסיף לגנות את שיריו, שאין כמוהם לרוע (תחכמוני, צד 190). הרש"א פאזנאנסקי חושב, שהיו אז בבבל שתי ישיבות (באבילאָנישע גאונים, צד 45). אבל חריזי לא יקרא את אלאואני בשם ראש ישיבה, אלא יאמר עליו, שקנה אותה בכסף, ומפני שידיעותיו לא היו מספיקות לנהלה בעצמו, מסר הנהגתה לרעהו הטוב ממנו, לר"י בר ישראל, שאליו הכונה בלשונו: „וזולתו ירכבנה", והוא הסתפק בזה, שתקרא הישיבה על שמו.

2) לרגלי מלחמות אלו נשתנה מצב הקהלות בארץ־ישראל. בירושלים, שבימי רבי פתחיה לא היה בה אלא יהודי אחו' צַבָּע, מצא אלחריזי שלש קהלות: אשקלונית, מערבית וצרפתית, שהיו מתחרות זו בזו (תחכמוני, צד 353 וצד 245). ולהפך על עיר עכו, שעל־פי ברית השלום בין שני הצדדים נשארה עם כל ערי־ההוף בידי הנוצרים, ושבימי רבי בנימין היתה בה קהלה מסודרת ושלשה חכמים עומדים בראשה, יאמר אלחריזי, כי „כלם ריקים ועמי־ארץ, אין בהם גודר גדר ועומד בפרץ" (שם, צד 353).

אותם בשמותם. אבל שנים, שלא הזכיר בה רבי בנימין בשם אפילו חכם אחד, וכן ירושלים, שפרט בה רק חסיד אחד ולא חכם עומד בראשה, מפני שלא היו בהן קהלות מסודרות, קרוב הדבר, שחשבן הרמב״ם למתות או גוססות1). אולם הדבר, הראוי להתבונן עליו, הוא, שהוא מזכיר את העיר אחלב, שלא מצא בה רבי בנימין אלא כאלף והמש מאות יהודים, ששלשה הכמים נקובים בשמות היו עומדים בראשם (וכדרך שהזכיר מספר כזה גם בטבריא, שלא היו בה אלא כחמשים איש), וכנגדה לא יזכיר את העיר דמשק, שהיו בה שלשת אלפים יהודים (ולדברי רבי פתחיה – עשרת אלפים; וכפי הנראה, כַּונת רבי בנימין למספר משפחות, וכַונת רבי פתחיה למספר נפשות) וראשי ישיבות ארץ־ישראל שמונה במספר! שתיקה זו, שקשה לתלותה – ככל שתיקה אחרת שאין מביאים ראיה ממנה – בשכחה או בהיסח הדעת, נותנת מקום לחשוב, שבשעה שכתב הרמב״ם אגרתו זו, כבר בטלה הישיבה בדמשק. השערתי זו מתחזקת על־ידי דברי רבי יהודה אלחריזי, שבִקר בפרק־הזמן הזה ארצות אלו (בירושלים היה בשנת ד״א תתקע״ז ומשם נסע לארצות סוריא ובבל). בספר תחכמוני, אשר בו יזכיר בשם את גדולי הדור שראה בדרך מכעו בכל מקום, יאמר על דמשק, שמצא בה את ובי יאשיה בן־ישי נשיא גליות כל ישראל (הוצאת קמינקא, צד 355), את הדַין רבי צדקה (צד 423) ואת הרוכא הגדול רבי משה בר־צדקה (צד 359), ועוד רופא־אליל אחד, ברוך בן־יצחק, שהוא מובה לספר בגנותו ארבעה עמודים שלמים. ועל קהלת דמשק בכלל יאמר, כי יש בה אנשי־חיל יראי־אלהים וגם אנשים קשים ורעים, בעלי מעשים גרועים, וקורא על העיר את המקרא: „אכן יש ה׳ במקום הזה ואנכי לא ידעתי״, וכזאת לא יתכן לאמר על עיר שראשי ישיבות גאון־יעקב שרוים נתוכה. ובדברו על העיר צפת, יזכיר את רבי צדוק ראש ישיבת גאון־יעקב ויאמר עליו: „אבותיו היו ראשי ישיבות, אך אפפוהו צרות רבות והתגלגלו עליו סבות, והוסר מכסאו אחרי אשר מלך, והורק מכלי אל כלי ובגולה הלך, אך עמד טעמו בו, ואם טובתו סרה, משרתו לא הסרה״ (צד 359). וההכם הזה היה מישיבת דמשק, כי במקום אחר יאמר על הרופא ברוך בן־יצחק מדמשק, המובא למעלה, כי „התחתן עם צדוק ראש ישיבת גאון־יעקב ונלוה הרע אל הטוב, והתחתן רשע לצדיק, ונבחר מלאך לשטן מזיק״ (צד 357). והנה קשה להחליט בברור, מה היו

---

1) ביחוד נוכל לומר כן על ירושלים, שהיתה קדושה לנוצרים ומקום מושב הפרשים ואנשי החיל, וקשה להאמין, שנתנו בה ליהודים ישיבת קבע, והיהודים שהיו בה בימי רבי בנימין היו מאותם ששכרו מן המלך את בית־הצביעה, בני משפחתם ואנשי מעשיהם והאנשים הנלוים אליהם. ורבי פתחיה, שהיה בירושלים כעשר שנים אחריו, בזמן שהשלים הרמב״ם את ספרו משנה־תורה, לא מצא שם אלא יהודי אחד צבע, שהיה נותן מס הרבה למלך, שיניחוהו שם

אבל בתנאים קשים כאלו כבד היה לסמיכה להחזיק מעמד והיתה נכונה תמיד לצלע, ולכן לא יפלא, אם נמצאו אנשים שהיו מפקפקים במציאותה וגם אחרים שהחליטו, שכבר בטלה ועברה מן העולם. נקל לשער, שבני־בבל, – שהיו גדולים מיושבי ארץ־ישראל בחכמה ובמנין, אשר לא החשיבו הרבה את תורת חכמיה, וגם שמו תְהלה בסמוכים בישיבותיה, כאשר מתאונן על זה רבי שלמה: „כל אוהביה בגדו בה, להשמיץ כל נסמך בה" (עַיֵן „מחלוקת רס"ג", צד 37)[1], – אולי היו הראשונים, שהטילו ספק בסמיכה שנתנה לחכמי ארץ־הצבי את היתרון עליהם ושמעולם לא הביטו עליה בעין יפה. אבל הרמב"ם, אשר בכל אהבתו את חכמי בבל לא חדל מלחבב גם את חכמי ארץ־ישראל, היה מצטער מאד על אָבדן הסמיכה, שבה היתה תלויה גם קביעת המועדות: „אִלו הנחנו, שבני ארץ־ישראל יֵעדרו מארץ־ישראל ולא יהיה שם בית־דין וכו', הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום", אך נחם את נפשו בתקוה, כי „חלילה לאֵל מעשות זאת", וגם חשב מחשבות לקדם את פני הרעה והתאמץ להוכיח לאלו שהיו מפקפקים בדבר, אם יש עוד סמוכים בארץ־ישראל, כי אף אם כדבריהם כן־הוא, בכל־זאת אפשר לחדש את הסמיכה כקדם, ואם יתקבצו כל החכמים אשר בארץ־ישראל וימנו דַינים ויסמכו אותם, הרי אלו סמוכים ויש להם לסמוכים אלו לדון דיני קנסות ולסמוך לאחרים (הלכות סנהדרין, פ"ד, הי"א, ופֵרושו למשנה, סנהדרין, ריש פ"א).

אולם ימי הסמיכה כבר הוצצו וכל עמל החכמים, להמציא לה מזור ותרופה, לא הועיל עוד להאריך ימיה. מצב הקהלות בארץ־ישראל הוסיף להתדלדל מיום ליום, והרמב"ם באגרתו, שכתב בסוף ימיו לחכמי לוניל (תשובות הרמב"ם, ליפסיא, ח"ב, דף מ"ד), אשר בה יתאונן על העסק והעיוּן בתורה שנתמעט בארצות המזרח, יאמר: „רוב המדינות הגדולות (לפנים) מתות ומעוטן גוססות וכמו שלשה ארבעה מקומות חולים[2] בכל ארץ־ישראל. ובכל סוריא מדינה אחת והיא אחלב, שבה מקצת חכמים ועסקיהם בתורה, אבל אין ממיתין עצמם באלה" (נראה לי לתקן „באהלה"). והנה בשלשה ארבעה מקומות, שהוא אומר עליהם שהם חולים, קרוב מאד, שכַונתו לקהלות צור, עכו, אשקלון וטבריא, שבימי רבי בנימין היו בכל אחת מהן שלשה חכמים (או בתי־דינים של שלשה), שהוא פורט

---

1) במאמרי שם חשבתי, שרבי שלמה זה היה אחיו של רבי אביתר (במחצית השניה של המאה התשיעית לאלף שעבר). אבל מתעודות חדשות, שנתפרסמו אחר־כך על־ידי רש"א פאָזנאַנסקי (R. d. E. J. ,48 ,p. 171|4), יוצא, שרבי אפרים ברבי שמריה, שאליו נערך המכתב המובא שם, חי ברבע האחרון של המאה השמינית, ואם כן — רבי שלמה זה הוא רבי שלמה ברבי יהודה שהיה בפרק הזה.

2) מליצה לקוחה מדברי התלמוד: בבל בריאה, מישן מתה, מדי חולה, עילם גוססת קדושין, ע"ו).

מכל דברי הרמב"ם שהבאנו אנו רואים בברור, שבימיו עוד היו בארץ־ישראל חכמים סמוכים, שהיו מגבים קנסות, ועליהם – לפי דעת הרמב"ם – היו בני גולה סומכים בקביעת המועדות, שהיה כל אחד ואחד מחשב במקומו על יסוד חשבון העבור 1).

אבל הימים, שבהם כתב הרמב"ם את דבריו אלו, היו ימי גסיסה לַסמיכה, גסיסה ארוכה, שנמשכה כמה שנים. לרגלי המהפכה הנוראה, אשר באה על הארץ שנכבשה על־ידי נוסעי־הצלב, ראו החכמים והסמוכים את עצמם אנוסים להחיש מפלט להם בארצות אשר סביבותיה, במצרים, בארם־צובא ובסוריא, כאשר ראינו את רבי אביתר מעתיק מושבו לטריפוליס אשר בסוריא. בתנאים קשים כאלו היתה הסמיכה נכונה להבטל ולמות מיתת עצמה יחד עם שארית הפליטה של החכמים הסמוכים שבאותו הדור, לולי שקדו חכמי ארץ־ישראל – בתקותם, כי לא יטוש ה׳ את עמו לנצח – להאריך ימיה ככל אשר היה בידם; וכאשר מצאו שעת־הכשר, היו עולים עם תלמידיהם לערים שעל גבול ארץ־ישראל לסמכם שם, כאשר כבר ראינו כזאת ברבי אליהו הכהן. והיהודים, אשר בימות גלותם סגלו להם את הכשרון למצא להם מנוח גם במקום תנים ולדור עם נחש בכפיפה, בלי־ספק החלו לשוב ולהתישב בארץ אבותם כאשר הוקלה מעט חמת המציק. בערך שנת ד"א תת"ק עלה שמה רבי יהודה הלוי, ואם אמנם לא ידענו מה היתה שם מנת גורלו, הנה עֲלִיָתוֹ לבד תוכיח, כי לא היתה אז הארץ ריקה מישראל לגמרי. כשלשים שנה אחריו היה בארץ הנוסע הנודע רבי בנימין מטודילא ומצא בצור ארבע מאות יהודים ובארץ־ישראל כאלף (בשונם – כשלש מאות, בעזה, אשקלון וירושלים – כמאתים בכל אחת מהן, בטבריא – חמשים, וכמספר הזה ביתר ערי הארץ). בקהלות צור, עכו, אשקלון וטבריא מצא חכמים וגדולי תורה, שאפשר מאד, שהיו סמוכים ושהיו מקדשים את המועדות על־פי השבונות העבור. אבל הישיבה של ארץ־ישראל היתה בעת ההיא בדמשק הקרובה לארץ; ורבי בנימין, בדברו על הקהלה הזאת, יאמר: „ושם ראש ישיבה של ארץ־ישראל רבי עזרא ואחיו שר־שלום אב־בית־דין", והוא פורט עוד ששה מחכמי הישיבה ונותן לכל אחד מהם תאר־כבוד מיוחד. וקרוב לשער, כי חכמים אלו היו עולים מזמן לזמן לארץ־ישראל וכמעשה רבי אליהו היו מחַדשים שם את הסמיכה ומקַדשים את הַשָׁנִים, ובצדק היה הרמב"ם יכול לומר עליהם, שעל קביעת בני ארץ־ישראל אנו סומכים בקביעת המועדות על־פי חשבון העבור.

---

1) הרמב"ם לא הוציא שיטתו זאת מדעתו, כי באמת כך החליטו חכמי ארץ־ישראל, שהיו לפניו. במגִלת רבי אביתר יאמר: „אבל סמיכת הכל, שיקַדש ראש הסנהדרין, והוא ראש ישיבה, ויקבענה אחר אותו החשבון וכל העושין על אותו החשבון בכל גליות ישראל צריכים הם במצוות התורה לסמוך על דברי גאון החבורה, ואם אינם עושים כך, אינם יוצאים ידי חובתן". (עַיֵן „מחלוקת רס"ג", צד 36).

אבל הדבר אשר יפלא יותר הוא, כי גם בימי הרמב"ם עוד לא פסו חכמים סמוכים בארץ־ישראל, אף־על־פי שלא נשארו בה מן היהודים כי אם מעט מזער. דבר זה אנו למדים משלשה וארבעה מקומות מספריו. בהלכות סנהדרין (פ"ה, הי"ז) אמר: „מנהג הישיבות בחוצה־לארץ, אף־על־פי שאין מגבין שם קנס, מנדין אותו (את החובל), עד שיפיס בעל־דינו, או יעלה עמו לדין לארץ־ישראל". דבריו אלו, שהם מכֻוָנים עם דברי רב צמח גאון שהבאנו למעלה, מוכיחים, שאף, בימיו היו חכמי חו"ל כופים את החובל לעלות עם הנחבל לארץ־ישראל ולדון עמו לפני בתי־דינים שהיו שם ושהיו מגבים קנסות. במקום אחר יאמר, שבעל שחבל באשתו חיב לשלם לה נזק ובשת וצער, והכל לאשה ואין לבעל בהן פֵּרות; ואם היא רוצה ליתן הדמים לאחר — נותנת. וכזה הורו הגאונים (הלכות חובל ומזיק, פ"ה). הרי, שאף בימיו היו מגבים חבלות בארץ־ישראל ככל אשר שמענו מפני רב חנינא גאון, ולא עוד, אלא שהיתה הרשות לאשה לעשות בדמים כל מה שלבה חפץ, הפך ממה שאמר הגאון הזה, שאין לה בהם כל יתרון (ומה שאמר „וכזה הורו הגאונים", נראה, שכַּונתו לגאוני ארץ־ישראל, וכמו שהזכיר בהקדמתו ובהלכות מאכלות אסורות את גאוני המערב). ובמקום אחר (הלכות קה"ח, סוף פ"ה) יחליט הרמב"ם, שזה שאנו מחשבים בזמן הזה כל־אחד בעירו ואומרים שראש חדש ביום פלוני ויום טוב ביום פלוני, אף־על־פי שקדוש החדש ועבור השנה (אפילו על־פי חשבון) אינם נעשים אלא בארץ־ישראל ובסמוכים, — לא על חשבוננו אנו סומכים, אלא על חשבון בני ארץ־ישראל וקביעתם. והדברים מפורשים יותר בספר המצוות שלו (עשה קנ"ג), וזה לשונו שם: „שהיותנו היום בחוצה־לארץ מונים במלאכת העבור שבידנו ואומרים, שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב, לא מפני חשבוננו נקבענו יום טוב בשום פנים, אבל מפני שבית־דין הגדול[1]) שבארץ־ישראל כבר קבעוהו זה היום ראש חדש או יום טוב, ומפני אמרם שזה היום ר"ח או יו"ט יהיה ר"ח או יו"ט, בין שתהיה פעולתו זאת בחשבון או בראיה וכו'. ואלו הנחנו דרך־משל, שבני ארץ־ישראל יעדרו מארץ־ישראל — חלילה לאל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האמה מכל וכל — ולא יהיה שם בית־דין[2]), ולא יהיה בחוצה־לארץ בית־דין שנסמך בארץ, הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום בשום פנים".

---

1) כ"ה בתרגומו של בן־תבון ורבי שלמה אבן איוב (עַיֵן „מצרף לכסף", מ"ב, פ"ה, וגם במקור הערבי). אבל בתרגומו של רבי אברהם חסדאי (הובא ב„מצרף לכסף", שם) לא נמצאה מלת הגדול, וכן הובא בהשגות הרמב"ן, וכנראה, שלא היתה לפני בן־חסדאי בנוסח הערבי שהיה לפניו ונוסחא זו מכֻוֶנת יותר עם הענין.

2) כאן לא הוסיף הרמב"ם את התֹאַר „סמוך", כי סתם בית־דין שבארץ־ישראל בזמן שהיתה הסמיכה נוהגת היה סמוך, מה שאין כן בבתי־דינים שבחוץ־לארץ, שסתמם לא היו סמוכים, הוצרך להוסיף „שנסמך בארץ". (האדומי ב„מצרף לכסף", שם).

שהיה חי במחצית השניה של המאה התשיעית לאלף שעבר, אשר בדברו בספר השטרות על „כתב מסמיך" (עַיֵּן עוד להלן), יאמר: „ואף־על־פי שבדורות הראשונים (בכל מקום) או עדַיִן בארץ־ישראל הזכה (כלומר הראויה והזכאית לכך) נוהגת סמיכה, שהיו סומכין בית־דין למי שראוי וסומכין ידיהן על ראשו [1], כענ־ין האמור ביהושע, ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, ואחר־כך קורין לו ר', וכן (צ"ל: ודן) דיני קנסות, והאידנא (צ"ל: האידנא) לא נהגו דיני קנסות בחוצה־לארץ ולא סמיכה להניח ידיהן על ראש הסמוך" (צד 132). הרי מפורש בדבריו, שבימיו היתה עדַיִן סמיכה נוהגת בארץ־ישראל, שהיו דנים בה דיני קנסות.

מציאות חכמים סמוכים בארץ־ישראל בזמן מאוחר כזה אינה צריכה להפליא אותנו כלל. מרשמים שונים שנשמרו לנו מזמנים שונים יָצא לנו במקום אחר, שמתתימת התלמוד הירושלמי עד האחרון שבגאוני ארץ־ישראל רבי אביתר (שהוזקק לעזוב את הארץ בשנת ד"א תתנ"ט, אחר שנכבשה לפני נוסעי־הצלב) לא פסקה תורה מארץ־ישראל ולא בטלו מבנה ישיבות, אף כי לא דמו בגדלן לישיבות בבל, שהיתה אז בשַׁלְוָתה (עַיֵּן „מחלוקת רס"ג", מצד 110 עד צד 112 ומצד 166 עד 167, [2] ובמאמרו של רש"א פאזנאנסקי „די באבילאנישע גאונים אין דער נאכגאונישען צייט", צד 31), והכמי ארץ־ישראל אלו, „ראשי ישיבות גאון־יעקב", שהיו סמוכים איש מפי איש, בלי־ספק היו משתדלים לסמוך תלמידים, שלא תפסוק הסמיכה בישראל, וכאשר מצאנו מפורש באחד מגאוני ארץ־ישראל, רבי אליהו הכהן, שהיה דר על גבול ארץ־ישראל, בצור, שהלך לחיפה בשנת א' שצ"ה לשטרות „לחדש שם את הגאונות והסמיכה" (עַיֵּן „מחלוקת רס"ג", צד 152), ולכן לא יפלא, אם בימי הברצלוני, שכתב דבריו אך שנות־מספר אחר רבי אביתר, היו עוד סמוכים בארץ־ישראל.

---

1) הרב שנה כמה פעמים, שהסמיכה היתה בידים ממש, ומבואר בדבריו, שכך היתה הגירסא לפניו בגמרא, אלא שנשתבשה מעט, ואני מעתיקה יחד עם הגהותי: „אמר ליה רב אחי בריה דרבא לרב אשי, היכי סמכי ליה? [אמר ליה] מותבי ליה ידא ארישא, וסמכי ליה בשמיא (צ"ל: בשמא), וקרי ליה רבי". אבל גירסת כל הכפרים שבדפוס ובכ"י אינה כן. וכן פסק הרמב"ם ואמר: „כיצד היא הסמיכה? לא שיסמכו ידיהן על ראש הזקן, אלא שקורין לו רבי וכו'" (הלכות סנהדרין, פ"ד, ה"ב).

2) לאחר שיצא מאמרי ההוא לאור נגלו לנו בשמותם עוד שלשה מחכמי ארץ־ישראל, שהם יכולים למלאות אולי את רוב המקום הפנוי שבפרק הזמן מרב אחאי משבחא (במחצית הראשונה מן המאה הששית) עד בן־מאיר (ברבע האחרון של המאה הרביעית לאלף שעבר). במאסף האנגלי J. Q. R. לשנת התרע"ד (צד 553) נתפרסם חלק מאגרת בן־מאיר, שהיה הכר בכ"י של שעכטער, שנדפס ב„מחלוקת רס"ג" (מצד 90 והלאה). ובקטיעה הזאת יזכיר בעל־המכתב את שם אביו רבי מאיר ושם זקנו רבי משה ועוד חכם אחד, ששמו רבי מוסי, שנראה שהיה זקנו של רבי משה או קדמון ממנו יותר.

לה כלום כל־עיקר, לא לה ולא לו [1]). אבל מן הדין לפיסה ולרצותה, ואם ידו משגת, יוסיף לה כלום על כתובתה, ויאסור על עצמו, שלא יהיה רגיל לעשות כן וכו׳״. מדברים אלו יוצא מפורש, כי בימי רב חנינא (בסוף המאה השביעית לאלף שעבר) עוד היו דנים דיני קנסות בארץ־ישראל. והגאון מתאמץ להראות, כי בענין ששאלוהו אין כל יתרון לדיני בני ארץ־ישראל על דיני בני בבל, כי בין כך ובין כך לא תהא לאשה כל הנאה מן הקנס שיקצבו לה, מפני שמה שקנתה אשה – קנה בעלה.

בקובץ „שערי צדק״ (דף ל׳) נמצאה גם „תשובת ארץ־ישראל״ בנדון זה, וזה לשונה: „וששאלתם על עסק קנסות בחובל בחברו – מן הדין לשום שמאין ויהיו שָמין חבורתו והוא ישלם קנס, ואם תמצא לומר שאין קנס בזמן הזה, יעמדו אנשים הדיוטים ויזלזלו באנשים מכובדים ויאמרו, אין קנס בזמן הזה, ואנו לא מצאנו להן עיקר מן התורה. ומה שהוא קשה לכם, מאי־שנא בהעביר טליתו ממנו שנותן לו ארבע מאות זוז, כן ראינו שבקנסות אין דומין זה לזה ואין להם טעם, אבל כל מה שאמרו חכמים ז״ל, ואפילו של תורה, אין להם טעם, מפני־מה זה כך וזה כך, אלא כמו שאמרה תורה – שלשים של עבד, חמשים של אונס ושל מפתה, ומאה של מוציא שם רע, וכן (צ״ל: כן) קנסות של חכמים, כל אחד כמו שרואים. ועוד טעמו של דבר, שאין בני־אדם שוים; יש מהן אנשים מכובדים ויש מהן הדיוטות. ותוב שנינו: סטרו, נותן לו מאתים זוז, לאחר ידו – נותן לו ארבע מאות זוז, צרם באזנו, תלש בשערו, רקק והגיע בו הרוק, העביר טליתו ממנו ופרט (צ״ל: ופרע) ראש האשה, נותן לו ארבע מאות זוז״. עכ״ל. אם נערוך את התשובה הזאת עם התשובה שהעתקנו למעלה, אז נראה מיד את ההבדל הגדול שבין חכמי ארץ־ישראל הסמוכים ובין חכמי בבל שלא נסמכו. חכמי בבל, כשבאו לפניהם דיני חבלות, לא היו פוסקים על החובל **שִעור קצוב**, אלא כופים אותו, **שיתפשר** עם הנחבל, וכנגדם חכמי ארץ־ישראל מעמידים **שמאים**, **שיהיו שָמים חבורתו**, כדין המשנה, כמה היה שוה וכמה הוא שוה. ובדיני קנסות בזמן שאין הנעלב דורש דמי נזק, אלא דמי בשת בלבד, חכמי ארץ־ישראל היו מטילים על הנתבע קנס **קצוב** כפי המפורש במשנה. במלה אחת, חכמי ארץ־ישראל היו דנים דיני קנסות וחבלות לכל פרטיהם.

אבל גם אחרי שפסקה הגאונות בבבל, לא תמו עוד חכמים סמוכים בארץ־ישראל. דבר זה יוצא לנו מדברי רבי יהודה בן־ברזלי הברצלוני,

---

1) לפי דין התלמוד, מוציאים דמי הקנס מיד הבעל ולוקחים בהם קרקע והוא אוכל פֵּרות (כתובות, ריש פ״ו). ואולי כַּונת הגאון היא, כי מאחר שבין כך ובין כך לא תהיה לאשה כל הנאה מן הקנס בחייה, טוב יותר שלא לכופו לשלם, ויוסיף לה מרצונו על כתובתה. אבל לפנינו עוד נראה, שחכמי ארץ־ישראל אמרו, שהקנס הוא לאשה בהחלט, עד־שהיא יכולה לתתו במתנה לאחרים כאות נפשה.

צדוק, ואמר, דבר קצוב איני חותך, אלא עליך לפיס או בממון או בדברים, ועכשיו כל דיני קנסות בטלו, ומנהג שהנהיג אדוני מר רב צדוק אותו אנו נוהגים". אבל המנהג שהנהיג רב צדוק לא עקר את דין התלמוד, ואם בקש התובע להזמין את בעל דינו לארץ־ישראל, לא היה בית־דין מעכב על ידו, וכדין התלמוד היו מנדים את החובל עד שיעלה עמו. ואל זה יכֻונו המלים: „אלא בירושלים ובארץ־ישראל", שנטיתי קו תחתיהן. אבל עוד יותר מפורשים הדברים בתשובה אחרת של הגאון הזה („חמדה גנוזה", סימן ק"כ), וזה לשונה: „גזילות אנו דנים בין בבבל ובין בשאר הא־צות, אבל קנסות וחבלות אם קדם ותפס הנחבל שיעור מה שהבל בו, מה שתפס תפס וכו'. ואם טען אותו נחבל ואומר שלחיהו עמי, לזה שחבל בי, לארץ־ישראל שדנין דיני קנסות וחבלות, משלחין אותו לארץ־ישראל; ואם אינו הולך, מנדין אותו ועושין בו דין, שכך אמרו חכמים, האי כלבא דאכל אימרי וכו', ואי אמר אזמנוהו לההוא גברא לארעא דישראל, מזמינן ליה וכו'. וכן מנהג שתי ישיבות, שכל מה [צ"ל: מי] שחבל בחברו או בעינו או בשנו, אף־על־פי שאין פוסקין עליו לשלם לו את דמי עינו ודאי או את דמי שנו ודאי, עד שיפיס אותו (בדברים או בממון) בין מעט בין הרבה". עכ"ל. מדבריו אנו למדים, שהיו בבבל שתי דרכים בענין זה: אם טען הנחבל, שילך עמו החובל לפני בית־דין שבארץ, מנדים אותו עד שיעלה עמו לארץ־ישראל, כדין התלמוד (וזה שאמרו: עושין בו דין, שכך אמרו וכו'), ואם אינו מעמיד דבריו על דין תורה, מנדים את החובל עד שיפיסו כמנהג שהנהיג רב צדוק וכמו שאמרנו. מובן מאליו, כי המקרים אשר הוזקק בהם החובל לעשות דרכו לארץ־ישראל, דבר שהיה קשה גם להנחבל, היו כיוצאים מן הכלל ובטלים במעוטם ורֻבם ככלם היו נחתכים במקומם. והוא הדבר, שרב נטרנאי גאון וכן רב צמח בתשובתו הראשונה (וכן רב שר־שלום ב„שערי צדק" שם ובאלפסי בפ"ק החובל) איום מזכירים אלא את מנהג הגאונים לפיס את הנחבל ולא את כפיתם את החובל, שיעלה עם בעל דינו לארץ־ישראל.

מכל הדברים האלה נראה, שהיו דיני קנסות עומדים בתקפם בארץ־ישראל בכל הימים ההם. התולדה הנכבדה הזאת יוצאת לנו גם מתשובת רב הנינאי גאון, אביו של רב שרירא, ואלו דבריה („שערי צדק", דף ל'): „האיש שכב את אשתו ואחז בשערה, ונשמט משערה בידו, יש לה קנס. וכמה שיעור קנסה? – יש לה קנס, ושיעורו כמה שאמרו חכמים: צרם באזנו ותלש בשערו, נותן לו ארבע מאות זוז; אבל היום אין אנו דנין דיני קנסות, ואין אנו מגבין בבבל לא קנס ולא חבל, ולא בשאר ארצות – ואף־על־פי שאין אנו מגבין, מנדין אותו עד שיפיס את חברו בממון או עד שירבה עליו רֵעים. ובמקום שמגבין דיני קנסות, בארץ־ישראל, קנס דאשת־איש הלא של בעלה הוא, וכיון שהדבר כן, מה יתרון לה בקנסה? וזה במקומות שמגבין, וכל־שכן במקומות שאין מגבין, שאין

הבבלי הזה הובא גם בכפר הלכות גדולות, ונראה מזה, שאפילו בימיו, חמשים ומאתים שנה לאחר חתימת התלמוד, עוד היו בארץ־ישראל בתי־דינים, שהיו דנים דיני קנסות (וכן הובא מאמר זה בהלכות רב אלפס, ועליו ידבר עוד להלן). אבל הדרך הזאת, להשיא בכל פעם את בעלי הדברים לארץ־ישראל, לא היתה יכולה למצא מקום אלא בקנסות שהיו מגיעים לסכומים מסוימים. אבל לא בחבלות קלות, שתשלומי נזקם לא היו שוים בהוצאות הדרך ואבוד הזמן. מצד אחר, כאשר אנו שומעים מפי בן־מאיר, לא היתה אהבת בני בבל גדולה כל־כך לבני ארץ־ישראל („מחלוקת רס"ג", צד 50), ונקל להבין, כי קשה היה לראשי הישיבות שבבבל, שהיד התל, שמכל קצוי הארץ היו פונים אליו, להראות קצר ידם בדיני קנסות וחבלות ולהגיש תמיד משפטים כאלה לפני חכמי ארץ־ישראל, שאפשר מאד, שפעמים רבות לא היו מגיעים לקרסוליהם, ולכן הוזקקו לבקש להם דרכים אחרות לענוש את החוטאים ובהרו במקרים כאלו להסתיע בנדוי ושמתא, אבל לא כדי לכוף את בעלי הריב לעלות לארץ־ישראל, שהיה קשה גם לנחבל, כי אם לכוף את החובל, שיפיס את חברו. התקנה הזאת נעשתה שלש מאות שנה אחר חתימת התלמוד על־ידי רב צדוק גאון (שמלך בסורא בשנות ד"א תקס"א ותקס"ב לבריאת עולם), כאשר יספר לנו רב נטרונאי גאון, שהי כארבעים שנה אחריו, באחת מתשובותיו הנמצאות בקובץ שערי צדק (דף כ"ט), וז"ל: „הלכה רווחת היא, שאין דנין דיני קנסות בבבל, וכן חבלות וכל־שכן בשאר ארצות. אבל כך היה מעשה באחד שהפיל שנו של חברו ובא לדין לפני אדוננו מר רב צדוק גאון זצ"ל ואמר, דמי שן אין לנו לקצוב, אלא חתך עליו דין לפיסו בדברים או בממון אם מעט אם הרבה, ירבו שלא (צ"ל: שלא ירבו) חובלים בישראל. ולמדו (נראה, שצ"ל: ועמדו) בתי־דינין ולמדו ממנו, וכן אנו נוהגים עד הנה". ורב צמח גאון (שמלך בפומבדיתא משנת ד"א תרל"ד עד ד"א תר"ן לבריאת עולם) ב„שערי צדק", שם (וכן ב„חמדה גנוזה", סימן ס'), יאמר: „הלכה רווחת היא שאין דנין דיני קנסות בבבל, אלא בירושלים ובארץ־ישראל, אבל משום שלא יהא חוטא נשכר ושלא יהיו בני־ישראל פרוצים בנזקים, שכיון שהם רואים שאין מגבין קנסות בבבל שולחים יד זה בזה, נהגו חכמים האחרונים לנדותו עד שהוא מפיסו בממון או יוֹבה עליו רֵעים ויפיסו בדברים, ומעשה באחד שהפיל שנו של חברו ובא לפני מר רב

הכאלה: „שאם היה סמוך בארץ, אף בחו"ל יגבו". על־פי הדין היו חכמי ישראל יכולים למנות דַינים בחוץ־לארץ אפילו לדיני קנסות, אבל לא היו מחויבים לכך, ולכן אנו רואים את מר עוקבא, שקדם לרבי הלל בשני דורות ולדברי הכל היתה אז הסמיכה נוהגת בארץ־ישראל, שלא היה בידו לדון דיני קנסות והוזקק להשיא את בעלי הריב לטבריא. וכן היה כל ימי הגאונים, כנראה מתשובותיהם המובאות במרוצת דברינו בפנים, אם לא נהפוך דבריהם הברורים לומר שכלם לא נאמרו אלא משום „יגדיל תורה ויאדיר".

מכל הדברים האלה יוצא בברור, שדעת האומרים, שבטלה הסמיכה בימי רבי הלל, אין מקורה במסורה עתיקה, שבאה לידם בירושה איש מפי איש, אלא שהחכמים האחרונים, שחיו כלם באלף שלנו, הוציאוה מסברא, מתוך דברי רב האיי, הקובע תקון חשבון העבור בשנת תר"ע לשטרות, והעלו מהם, שגם בטול הסמיכה היה באותו פרק.

עד־כמה יש יסוד נכון לדעה זו, דבר זה יתברר לנו במרוצת חקירתנו.

הננו יודעים, שהציון הראשי, המבדיל בין החכם הסמוך ובין אותו שלא זכה לסמיכה, הוא, שהראשון יש בידו לדון דיני קנסות, בשעה שהאחרון אין לו הרשות אלא לדון דיני ממונות, הודאות והלואות וכיוצא בהם. ואם יעלה בידנו להראות, שאף אחר חתימת התלמוד היו דנים דיני קנסות בארץ־ישראל, הנה נוכל להחליט בלי כל פקפוק, שלא פסקו סמוכים בארץ.

והנה כבר הבאתי למעלה את דברי סתמא דתלמודא: ואי אמר קבעו לי זימנא דאזילנא לארעא דישראל – קבעינן ליה, ואי לא אזיל – משמתינן ליה (ב"ק, ט"ו) 1), אשר משם נראה, שעוד בימי מסדרי הבבלי היו בארץ־ישראל חכמים סמוכים, שאליהם היו שולחים אותם שנתחיבו קנס. מאמר

שבאמת הוא בראש השנה, דף ל"א), ונדמה לו, שנמצא שם המאמר, שלא עמד בית־דין עד עתה ולשם (לטבריא) עתידין לחזור תחלה, שכתב הרמב"ם לפי מעמד הדברים בזמנו. ובאמת, המחצית הראשונה של המאמר לא נמצאה בגמרא, ובמקום המחצית השניה כתוב שם: „וממשם עתידין ליגאל" — ונמצאה משם ראיה להפך, שבזמנו של בעל המאמר, רבי יוחנן, היתה סנהדרין בטבריא.

1) על דברי התלמוד אלו כתב הרשב"א (כפי שהביא דבריו הרלב"ח בקונטרס הסמיכה) וז"ל: „תמיה לי, דבזמנן לא היה סמוך בא"י, שאם היה סמוך אף בהו"ל יגבו, שאין הדבר תלוי אלא במומחין (ולא במקום מושבם). דלא ימנע אי מיירי בזמן דאיכא סמוכין אף בהו"ל יגבו, ואי ליכא סמוכין, מה תועלת יש בעליתו לא"י? דהא אמרינן בפ"ק דסנהדרין: אריב"ל אין סמיכה בחו"ל, ובעינן, מה אין סמיכה? אילימא דלא דייני דיני קנסות כלל בהו"ל, והא תנן סנהדרין נוהגת בארץ ובחו"ל? אלמא בזמן דאיכא סמוכין בארץ דיינינן דיני קנסות בחו"ל". והוא רוצה ליַשב את הדבר על־פי סברת הרמב"ם, שאם הסכימו חכמי א"י לסמוך מתוכם את אחד מהם, הרשות בידם, ובסוף דבריו הוא הוכך בדבר ומניח את קושיתו בצ"ע. ואני תמה על תמיהתו, כי מזה שלא היו גובין דיני קנסות בבבל בזמן התלמוד לא נוכל להוציא אלא שלא היו אָז סמוכים בבבל, אבל לא, כאשר יוכיח הרב, „שלא היה סמוך בארץ־ישראל". הנחה זו בנויה על ההלכה, שסנהדרין נוהגת בארץ ובחו"ל. אבל גם מכאן אין להוכיח אלא שסנהדרין שבארץ־ישראל היו יכולים — הם בעצמם או שליחיהם שמלאו את ידם לשעה להיות כיוצא בהם (עיַין להלן) — לדון דיני קנסות (וגם דיני נפשות קודם שבטלו) אפילו בחו"ל, אבל בתי־דינין שבבבל, שלא מלאו את ידם לכך, לא היו יכולים לגבות קנסות, וכמו שאמרו בעצמם, בקנסא לא עבדינן שליחותיהו, וסרה בזה

הר"י בי רב והרלב"ח (בסוף המאה השלישית לאלף שלנו), כבר היה הדבר פסוק, שפסקו הסמוכים בשנת ד"א קי"ט (עַיֵן קונטרס הסמיכה להרלב"ח). וכל־כך הכתה הדעה הזאת שֹרש עמוק בלב החכמים, עד שאפילו אבי המבקרים בישראל, רבי עזריה מן האדומים, לא יכול לשחרר עצמו ממנה. אף־על־פי שלפי דרכו במנין שנות עולם נוח היה לו יותר לאחר את בטול הסמיכה עד לאחר חתימת התלמוד. ולא עוד, אלא שהוא מאמץ לשום דעה זו גם בפי הרמב"ם, שכפי אשר נראה לפנינו דעתו הפוכה מן הקצה אל הקצה, ובהשתדלו להצילו מהשגותיו של הרמב"ן (מצרף לכסף, מ"ב, פ"ו, ועַיֵן גם ב„מאור עינים", פכ"ה ופ"מ), הוא מכניס בדבריו כַּונות אחרות כדי לכַוֵן דעתו עם דעת משיגו. לפי השיטה אשר ייחס האדומי להרמב"ם, בטלה סנהדרין, או בית־דין הגדול, עוד בסוף ימי הבית השני, ולא נשארו בארץ אלא בתי־דינים סמוכים בלבד, שאותם יכנה הרמב"ם בדרך־השאָלה בשם סנהדרין, „שהם סנהדרין בכח ולא בהחלט", אבל בתי־דינים סמוכים כאלו פסקו בזמן שאחר אביי ורבא, כשהרבה ארץ־ישראל, ולא נשאר אז בית־דין קבוע, שהוא בעיני האדומי אחד עם בית־דין סמוך 1).

חוזר ושונה, שהיה תקון החשבון „כשגזרה מלכות הרשעה, שכל הסומך והנסמך יֵהרג". המעשה הזה היה, כידוע, בימי אדריאנוס (סנהדרין, י"ד) וממנו עד תקון החשבון כמאתים ועשרים שנה, ומצד אחר לא פסקה אז הסמיכה, כי נתחדשה על־ידי יהודה בן־בבא. ואף אם נאמר, שאין כַּונתו לגזרת אדריאנוס ושהשתמש רק במליצת התלמוד, אבל לא כִוֵן לזמן שעליו נאמרה, קשה לדעת, מאין ידע, שהיתה בימי רבי הלל גזרה על הסמיכה.

1) בכלל, אין דברי האדומי מדויקים בענין זה. לאחר שהוא מביא דעת הרמב"ם, שבזמן שאין סנהדרין אין קובעים מועדות על־פי הראיה, הוא מוסיף לומר, שהקשה עליו הרמב"ן, „דהא קי"ל בפ"ד דר"ה, שאף קודם החרבן, מעת גלותם לְטבריא, לא עמד בית־דין עד עתה", אשר ע"כ ימצא גם מן העת ההיא בטול הקדוש מעיקרו („מצרף לכסף", שם). אבל כאשר נראה, אין מדברי התלמוד אלו (שהוא מעתיקם שלא בדיוק) כל קושיא על שיטת הרמב"ם. והרמב"ן לא עליהם בנה את השגתו, כי אם על מאמר התלמוד בעבודה זרה (ח', ע"ב), שארבעים שנה עד שלא חרב הבית גלתה סנהדרין וישבה לה בחנות ועל דברי התלמוד בסנהדרין (פ"א) ובמקומות אחרים: „מלמד שהמקום גורם" (אף־על־פי, שגם משם אין קושיא, מפני שלפי דעת רש"י ורמב"ם לא אמרו זה אלא לענין דיני נפשות). ועוד יותר ישגה בהוכחתו, שאף הרמב"ם סובר, שפסקה סנהדרין עוד קודם חרבן הבית. החלטתו זו הוא מוציא ממה „שכבר באר רמב"ם ז"ל סוף פי"ד מהלכות סנהדרין, כפי היוצא מפ"ק דמסכת האלילים, וז"ל: מעשרה מקומות גלו סנהדרין וסופן לטבריא, ומשם לא עמד בית־דין הגדול עד עתה. וקבלה היא, שבטבריא עתידין לחזור תחלה, ומשם נעתקין למקדש" (מ"ע, פכ"ה). וכל־זה אינו אלא תימה, כי בתלמוד לא מצאנו אלא שגלתה סנהדרין ממקום למקום, אבל לא שפסקה וחדלה מלהיות. ונראה, שהאדומי לא עִיֵן על הדברים במקומם (וראיה מזה, שֶצִיֵן מקום המאמר במסכת אלילים, בזמן

אבל כנגד זה מצאתי לו בספר הזכות למסכת גטין (פרק השולח), כי בדברו על שמיטת כספים בזמן הזה, יאמר בפרוש: „שהרי משנת תר״ע לשטרות, בימי הלל בנו של רבי יהודה הנשיא, בטלה סנהדרין בארץ־ישראל ובטלו מומחין (כלומר סמוכין) ממנה, והוא שתקן סדר העבור ועבר שנים וקדש חדשים לדורות, כיון שאין שם בית־דין כלל ולא תוקעין ולא משמטין ולא משלחין עבדים — אין יובל נוהג״. ודבר זה משולש אצלו עוד במקום אחר, בחדושיו לגטין (דף ל״ו): „שמימי רבי הלל הנשיא, שתקן לנו סדר מועדות, וקדש לדורות על־פי מנין שאנו מונין בו, שוב לא היה בית־דין בארץ־ישראל ראוי לקדש, וכל־שכן בימי רב אשי, שכבר בטלו מומהין בארץ־ישראל [לגמרי]״.

אחרי הרמב״ן הלכו החכמים הבאים אחריו. בעל ספר התרומות (שער מ״ה) מביא מספר הזכות את לשונו באריכות[1], ורבנו נסים בנימוקיו לאלפסי (פרק השולח) מעתיק את דבריו מתוך חדושיו אות באות, מבלי הזכיר את שמו (ועל פיהו הוספתי בדברי הרמב״ן את מלת לגמרי, שסמנתיה בשני חצאי מרובע). בדעה הזאת, שבטלה הסמיכה בימי רבי הלל בשנת תר״ע לשטרות שהיא שנת ר״ץ לחרבן, החזיק גם הישראלי בשלשה מקומות מספרו יסוד־עולם, אף־על־פי שדבריו מסובכים, ובמקום אחד נראים כסותרים זה את זה[2]. ובזמן שנתעוררה שאלת הסמיכה בימי

---

1) האדומי („מאור עינים״, ככ״ה) אומר בשם ספר התרומות, שהרמב״ן אומר זה בשם רה״ג; אבל לא מצאתי זה לא בספר התרומות, ולא בספר הזכות, שלא נדפס עוד בימי האדומי.

2) בשלשה מקומות מספרו (מ״ד, רפ״ה, רפ״ט וספי״א) יביא הישראלי את תקון חשבון העבור בקשר עם הפסק הסמיכה, שהיתה בימי נשיאותו של רבי הלל ב״ר יהודה, ויקבע את הזמן הזה „בקרוב מסוף ימי חכמי התלמוד, שלא נשאר אז בית־דין סמוך בארץ־ישראל״. באחד ממקומות אלו הוא מוסיף: „והיה זה בכמו שלש מאות שנה לאחר החרבן״ (פ״ט), וזה מְכֻוָּן היטב עם דברי רב האיי והרמב״ן, כי תר״ע לשטרות היא ר״ץ לחרבן, והיא שנת ד״א קי״ט ליצירה. אבל במקום אחר יאמר, שהיה הדבר „בשנת ארבעת אלפים ר״ס ליצירה״ (פ״ה). בסקירה ראשונה אפשר לדַמות, שהיו לפני הישראלי שני מקורות שונים, שכל־אחד קבע את תקון חשבון העבור בזמן אחר. אבל הלשון: „מסוף ימי חכמי התלמוד, שלא נשאר בית־דין סמוך בארץ־ישראל״, החוזר ונשנה אצלו, שהוא לקוח כהויתו מדברי הרמב״ם (אלא שֶׁשִּׁנָּה בו מלת „קבוע״ במלת „סמוך״, בחשבו, שכת־יהן שוות בהוראתן), — מוכיח, כי משם שאב את דבריו, אלא שבמקום אחד הבין את הלשון „מסוף ימי חכמי התלמוד״ כראוי, שכַּונתו לדורם של רבינא ורב אשי, שהם סוף הוראה (ב״מ, פ״ה); ובמקום אחר הלך אחרי אלה הקובעים חתימת התלמוד בשנת ד״א ר״ס לב״ע.

בכלל אין דברי הישראלי בסדר הדורות מדוקדקים היטב. בזמן שבשני מקומות הוא מעתיק לשון הרמב״ם „מסוף ימי חכמי התלמוד״, כראוי, הוא כותב במקום אחר (פ״ט): „מסוף ימי חכמי המשנה״ — והדבר ידוע, כי יש בין זה לזה יותר מק״ן שנה. וכן הוא

אבל תהא כַּונת הרמב"ם כך או כך, הנה מצאו חכמי ישראל האחרונים מקום להוציא מדבריו, שבטלה הסמיכה בימיו של רבי הלל. הראשון, שמפיו אנו שומעים דבר זה, הוא הרמב"ן, שאמר בהשגותיו על ספר המצוות להרמב"ם (עשה קנ"ג): „שרבי הלל בנו של רבי יהודה הנשיא תִּקן חשבון העבור, שהוא, עליו השלום, ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסד (נראה, שצ"ל הפסק) הסמיכה". אבל כַּונת הרב במקום הזה אינה ברורה כל־צרכה, ואפשר לפרש דבריו, שרבי הלל צפה וראה מראש, שהמועדות יוכלו להבטל בימים שיבואו אחריו, מפני שיעדרו אז סמוכים, וכן אפשר להוציא מסגנון לשונו שם: „שהיום מכמה שנים בטלו סמוכין בארץ־ישראל", „ובטלו המועדות מכַּמה שנים, שאין בארץ־ישראל בית־דין סמוך", שקשה לומר כך על זמן ארוך תשע מאות שנה ויותר, וכן יוצא מדברי הרמב"ן בויכוחו עם המומר פראַי פול, שאם לא נמשכה הסמיכה ימים רבים אחרי רבי הלל, הנה על־כל־פנים לא פסקה עוד בימיו[1]

---

1) זה לשון הרמב"ן שם: „אין אדם דן יחידי ונפטר מלשלם, אלא אם כן נטל רשות מן הנשיא, והוא המלך, ואמרו, כי בזמן הגלות, כיון שיש מזרע המלוכה (מבית דוד) מי שיש לו קצת ממשלה ממלכי הגוים, כגון ראשי גליות שבבבל ונשיאי ארץ־ישראל, יש להם נתינת רשות לסמיכה, וזה נהג בחכמי התלמוד אחר ישו יותר מארבע שנים" (ויכוח הרמב"ן, הוצאת רמש"ש, ברלין, תר"ך, צד 7). מדבריו אלו, אף־על־פי שלא נקצב בהם הזמן בדיוק, יוצא על־כל־פנים, שבטול הנשיאות והסמיכה היה לכל־הפחות כחמשים שנה אחר תקון חשבון העבור שהיה בשנת תר"ע לשטרות, שנ"ט למספר הנוצרים. הזמן הזה יוצא לנו גם מן הפרוטוקול הרומי, שנשמר לנו חלק ממנו עד היום. בו נאמר: „הוא (הרמב"ן) אמר, שהוא יכול להוכיח, שהיו להם (לישראל) ראשים כמותם שהזכרנו (נשיאים וראשי גליות), אבל לא היה בידו לברר זאת, ורק הודה, כי זה תתנ"ה שנה, שאין להם ראשים כאלו, אם כן (מאחר שכבר סר שבט מיהודה) כבר בא המשיח" (עַיֵן ספר „שילה" להד"ר פאָזנאַנסקי מווין בהוספות שבספרו צד XLVIII). אם נגרע מספר תתנ"ה ועוד ממספר 1263, שנת הוכוח, נמצא, שבטול הנשיאות היה בשנת 407 למנין הנוצרים. והנה ידענו עתה, כי באותו זמן, בשנת 415, הוריד תיאודורוס השני את אחרון הנשיאים, את רבן גמליאל בתראה, מגדולתו — ומאותו זמן ואילך לא עמד עוד נשיא בארץ־ישראל (עַיֵן גרֶץ, ח"ד, ציון כ"ב). אבל מאַיִן באה להרמב"ן ידיעה כזו, שאין לה כל זכר בספרי היהודים, כי אם בפקודות קסרי רומי? ולכן נראה בעיני, שכונתו למיתת רב אשי (וכמו שאומר בחדושיו, שבימי רב אשי בטלו סמוכים לגמרי), שנפטר בשנת תשל"ח לשטרות, 427 למנין הנוצרים, אלא שסופר הפרוטוקול שמע וטעה וכתב תתנ"ה שנה תמורת תתל"ה, או שהרמב"ן בעצמו, שלא היו לפניו בשעת הוכוח הספרים הנצרכים לכך, ואמר דבריו מזכרונו, טעה בעשרים שנה. והנה קודם לכן יאמר הסופר: „כאשר הוכיחו לו, שאין לו המשפט להקרא בשם רבי, אמר, שכך הוא באמת זה שמונה מאות שנה ויותר" (שם, צד 206). מספר זה עולה יפה יותר עם מספר תתל"ה, שלא עבר מן המאה התשיעית אלא שליש, מאשר עם מספר תתנ"ה, שכבר עבר ממנה יותר מחצי.

דבריו, שאמר: „הלכה למשה מסיני, שבזמן שיש סנהדרין, קובעין על־פי הראיה, ובזמן שאין שם סנהדרין, קובעין על־פי החשבון שאנו מחשבין בו היום. ומאימתי התחילו כל ישראל לחשוב בחשבון זה? מסוף חכמי התלמוד, בעת שחרבה ארץ־ישראל, ולא נשאר שם בית־דין קבוע, אבל בימי חכמי המשנה וכן בימי חכמי הגמרא, עד אביי ורבא, על קביעת ארץ־ישראל היו סומכין" (הלכות קה"ה, פ"ה, ה"ג). דבריו אלו מְכֻוָּנים היטב עם דברי רב האיי גאון, כי אביי ורבא היו אך זמן קצר לפני תקונו של הלל (אביי מת בשנת תרמ"ט ורבא בשנת תרס"ג לשטרות). והנה כאשר אנו רואים – אין במקור הראשון, בתשובת רב האיי, כל זכר ורמז לבטול הסמיכה בימי רבי הלל. רב האיי אינו אומר אלא שמימות רבי הלל ואילך „לא הקדימו ולא אחרו" קביעת המועדות (מפני שהנהיג את החשבון במקום הראיה), אבל אינו מודיע לנו סבת תקון החשבון. ובאמת בעל המאור, שגם הוא מְיַחֵס תקון חשבון העבור לרבי הלל, תולה את הדבר בסבה אחרת, בקושי השעבוד ובחסרון התחברות בטוחה ומתוקנת[1], ואפילו אם נרצה להביא את דברי רב האיי האחרונים „עד ימי הלל" בקשר עם הראשונים „שכל־זמן שסנהדרין קַיֶּמֶת" ולראות בהם סבה ומסובב, אף־על־פי שמצד הענין אין כל הכרח לכך[2], הנה לא נוכל להוציא מהם יותר אלא שבימי רבי הלל חדלה סנהדרין מהיות קַיֶּמֶת וקבועה, כי מפני הצרות והרדיפות שבאו בזמנו של הלל על ישראל לא היה ביד חכמי־הדור להתאסף בקביעות לפַקח על עניני העם והדת, לעבר שנים ולקבוע חדשים בזמנם, מחסרון מרכז מיוחד לכך, ולכן נולד הצורך להנהיג את החשבון במקום הראיה, אבל בשום־אֹפן לא פסקו עוד סמוכים מארץ־ישראל. ובאמת אנו רואים, כי אחר רבי הלל היו בארץ־ישראל שני דורות של אמוראים, הנזכרים בירושלמי, קרואים בשם רבי. ובלי־ספק כך הבין גם הרמב"ם את דברי רב האיי גאון, ולכן לא אמר, שחרבה ארץ־ישראל ולא נשאר שם בית־דין סמוך, אלא בית־דין קבוע, שדרכו להקבץ בעתים מזומנים לדון ולעסוק בצרכי צבור בנגוד לבית־דין של אקראי (עַיֵּן ראש השנה, כ"ט, ב', וברש"י שם), וכדרך שאמרו: שבתי־דינין קבועין שם (כתובות, כ"ה, א'), בתי־דינין קבועין – בכל יום, ובתי־דינין שאינן קבועין – אלא בשני ובחמישי (שם, ג'), לא כאשר יחשבו הישראלי והאדומי שכַּונת הרמב"ם לבית־דין סמוך. (עַיֵּן להלן).

---

1) מימי הלל בן־יהודה בן [בנו של] רבנו הקדוש, שהנהיגו לקדש על־פי חשבון ו[לא] על־פי הראיה מדוחק הגלות, שלא היו העדים יוצאין ללכת להעיד לפני בית־דין ולא השלוחין לכל המקומות יכולין לצאת להודיע קדוש בית־דין, מפני שבוש דרכים (ספר המאור, ר"ה, פ"ב).

2) כל כַּונת רב האיי גאון שם אינה אלא לומר, שאף־על־פי שעד ימי הלל לא היו משגיחים בחשבונות, והיו מקדשין על־פי הראיה, מכל־מקום כשאנו חוזרים לחשוב המולדות מימות הלל (שמאותה שעה לא הקדימו ולא אחרו) עד בריאת העולם, אנו פוגשים במולד וי"ד או בהר"ד. עי"ש.

תלוּיִם בדעתם לגמרי, ובדברים שבין אדם לחברו, בדיני ממונות, גזלות, הודאות והלְוָאות, שהם „מילי דשכיחי ויש להם חסרון־כיס", ואי־אפשר היה לבבליים להשיא בכל־פעם את בעלי הריב ללכת לארץ־ישראל, היתה הרשות ביד חכמי בבל בתור באי־כחם של חכמי ארץ־ישראל ושליחיהם לדון אותם בעצמם, אבל לא היה כח בידם לדון דיני קנסות („כי קא עבדינן שליחותיהו בממונא, בקנסא לא עבדינן שליחותיהו". ב"ק, פ"ד). בכל פעם שבאו לפניהם דברי ריבות כאלו, היו זקוקים לשלוח את בעלי־הדברים לבית־דין שבארץ־ישראל, וכמו ששלחו בני ארץ־ישראל לעקבא ראש גולה: השיאוהו (לירמיה שנתחַיב קנס) לראות פנינו בטבריא (סנהדרין, ל"א). ופעם אחת כששאל רב חסדא את רב נחמן, כמה הן דמי תשלומים לאפגדא דמרא ולקלפינא דמרא, שלח לו: חסדא, חסדא! קנסא קא מגבית בבבל?! (ב"ק, כ"ז). ואמרו: כלבא דאכל אימרי וכו' משונה הוא (ואינו שכיח) ולא מגבינן בבבל; ואי אמר: קבעו לי זימנא, דאזלינא לארעא דישראל – קבעינן ליה, ואי לא אזיל – משמתינן ליה (שם, ט"ו). המאמר האחרון הזה נכבד מאד בדברי קורות הסמיכה, כאשר נראה לפנינו.

מכל הדברים האלו יצא לנו, שתקופת ימי הסמוכים בבבל היתה קצרה מאד, ולא הגיעה אף למאה שנים, כי לפני רבן יוחנן בן־זכאי קרוב מאד שלא היו סמוכים – במשמעות שנתנה למלה הזאת בימי התלמוד – אפילו בארץ־ישראל, ובימי רבי פסקה הסמיכה בבבל לגמרי.

אבל עד איזה זמן נמשכה הסמיכה בארץ־ישראל? את השאלה הזאת נשתדל לפתור בסימן הבא.

ג.

אימתי בטלה הסמיכה בארץ־ישראל?

על השאלה הזאת, שנגענו בה בסוף הסימן הקודם, אנו מוצאים תשובה ערוכה בפי חכמי ישראל האחרונים, שכֻּלם מחליטים פה־אחד, שהסמיכה פסקה בימי רבי הלל השני בשנת תר"ע לשטרות, ד"א קי"ט לבריאת עולם.

בעלי הדעה הזאת נסמכים על קבלה אחת עתיקה, שמסר לנו רב האיי גאון באחת מתשובותיו, שנשמרה לנו בספר **העבור** לרבי אברהם הנשיא. לאחר שהחליט, כי „משה רבנו למד לישראל עיקרו של הסוד הזה וחשבון העבור", יוסיף לומר: ואף־על־פי שנתן להם הסוד הזה, הזהירם, שכל־זמן שסנהדרין קַיֶמֶת, יש להם לשנות מן הסדר הזה, להקדים או לאחר... ואנו יודעים, כי הראשונים כבר עִבּרו שלא כסדר הזה, עד ימי הלל בר־יהודה בשנת תר"ע (לשטרות), שמאותה שעה לא הקדימו ולא אחרו (ספר העבור, צד 97). מדברי רב האיי גאון אלה שאב בלי־ספק הרמב"ם את

בדמשק 1) ולא חשב לחזור לארץ־ישראל. כי רק דבר אחד עשו בשביל החכמים היושבים בחוץ־לארץ, שהיו ממַנים אותם אם קבלו על עצמם להתיַשב בארץ, וכמו שנאמר בירושלמי שם: ממַנין זקנים על־מנת לחזור. ואולי היתה זאת תקנה חדשה, כי בעלי המאמר (רבנן דקס־רין) וכל החכמים שאמרו עליהם שנסמכו בדרך זה, רבי יצחק בר־נחמן מעזה2), רבי זמינא מצור ורבי יהודה בר־טיטוס מרומי, היו כֻלם בדור הרביעי לאמוראים. ובאמת אנו רואים כמה וכמה מחכמי בבל שנתיַשבו בארץ, כגון רבי חנינא (ירושלמי, תענית, שם), רבי אלעזר (כתובות, קי״ב), רבי אמי ורבי אסי (שם, י״ז, א׳; סנהדרין, י״ד), רבי שמלאי, רבי חייא ב״ר אבא, רבי ירמיה ורבי פינחס (כמו שתאַר רבי מורה עליהם), שנסמכו, וכן שלשת החכמים שסמכום על־מנת לחזור; וכנגדם אנו מוצאים כמה וכמה מחכמי בבל, את רב ושמואל, את רבה בר־בר־חנה ולוי בן־סיסי, את רב שמן בר־אבא, את רב כהנא („הארי שעלה מבבל״) ואת עולא „נחותא״, שהיו בארץ־ישראל, אבל לא נתיַשבו שם ישיבת־קבע, שלא נסמכו. ואין צריך לומר אותם שלא עלו כלל לארץ־ישראל, עד שאין גם אחד בכל חכמי בבל אשר בשם רבי יִקָרא. לראשונים היתה הזכות (אם נתמנו לכל הדברים) לדון דיני קנסות ולישב בסוד העבור. ונראים הדברים, שהיתה להם הזכות לדון דיני קנסות אפילו בחוץ־לארץ אם יצאו לשָם לפי־שעה ברשות הנשיא, וכמו ששמענו, ש„סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ״; ואמרו בירושלמי (חגיגה, שם) על רבי חייא בר־אבא, שנתן לו רבי יהודה נשיאה אגרת וכתב בה: „הרי שלחנו לכם אדם גדול, שליחנו כיוצא בנו — עד שהוא מגיע אצלנו״. הלשון שליחנו כיוצא בנו מורה, שמלא הנשיא את ידו לא רק לדון דיני ממונות, שגם חכמי חוץ־לארץ היו יכולים לדון בתור שליחים ובאי־כח חכמי ארץ־ישראל, כי אם גם לדיני קנסות וכיוצא בהם, שאינם מסורים אלא לאותם שמלא הנשיא את ידם להיות כיוצא בו לכל דבר. כנגדם היו האחרונים — בני בבל ויושבי חוץ־לארץ בכלל, שלא זכו לסמיכה — מוגבלים מאד במעשיהם וכפופים לחכמי ארץ־ישראל, וכמו שאמרו בעצמם: אנן כייפינן להו (פסחים, נ״א). בקביעת המועדים היו

---

1) ונראה, שבסוף ימיו עלה לארץ־ישראל לבקשת אוהבו רבי אבהו, ששלח אליו מכתב ונתן בתוכו מקצת משערותיו אשר הלבינו מזוקן ופצר בו שבשבילו יבוא לארץ־ישראל: שלח ליה חדא איגרא ויהב ליה מן סיבתיה בגוה בגין אילין סיבתא קום אתהלך לארעא דישראל (ירושלמי, בכורים, שם). ויש לשער, שנסמך אז, ולכן יכֻנה לפעמים בירושלמי בתאַר רבי.

2) הרמב״ם אומר, שכל ארץ־ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה (הל׳ סנהדרין, פ״ד, ה״ו), ולשוא בקשו המפרשים מקור לדבריו. והנה מדברי הירושלמי שלפנינו נראה ההפך, שהרי עזה חשובה כחוץ־לארץ לענין סמיכה, והיא היתה אחת מערי יהודה (יהושע, ט״ו, מ״ד) וגם נכבשה על־ידיהם (שופטים, א׳, י״ח). ואולי טעות־הסופר בדברי הרמב״ם וצריך להיות עולי בבל.

כזה, שהיה בכחו להרחיב עוד יותר את הפרץ, ויבחר לו דרך אחרת, דרך שלום ומישור, וישלח מלאכים אל הנניה להעבירו מדעתו, ושלשת חכמי בבל, רבי נתן, רבי יצחק ורבי יהודה בן־בתירה עזרו על ידו והדברים שבו אל מכונם. אבל למען לא יוכלו מקרים כאלה לשוב בימים הבאים, השכיל רבי להשתמש בזכות הסמיכה שנתנה לו, לפי השערתנו, בפרק הזה, „שחלקו כבוד לבית הזה", למסור את הסמיכה בידו לבדו. ומפני שקביעת המועדים לא היתה נעשית אלא על־ידי „זקן" (פסיקתא, פ' החודש) שנסמך בארץ־ישראל, נמצאו יושבי הגולה תלוים תמיד בחכמי ארץ־ישראל בקביעת המועדים ובכל הדברים שצריכים סמוכים. ובאמת מצאנו את רבי משתמש בזכות הזאת ומונע את הסמיכה הגמורה מחכמי בבל. את רבי בר־בר־חנה ואת רב הוא ממנה לדברים יחידים (סנהדרין, ה'), כאשר ראינו למעלה, וגם את שמואל ירחינאה רופאו אינו מוציא מן הכלל, אף־על־פי שהיה מצטער על כך (ב"מ, פ"ד).

אם היתה מניעת הסמיכה מחכמי בבל מנויה וגמורה בסוד הועד, שחלק את הזכות הזאת לנשיא, או אם מִנָּעָה רבי מהם מדעת עצמו, לפי ראות עיניו, קשה להכריע; אבל זה ברור, כי בימי רבי יהושע בן־לוי תלמידו כבר נעשה הדבר לחוק בישראל, כי כן יאמר מפורש: אין סמיכה בחוצה לארץ (סנהדרין, י"ד), כלומר, אין נותנים סמיכה לחכמים הדרים בחוץ־לארץ, ובירושלמי (סוף בכורים): אין ממנין זקנים בחוצה לארץ. ורבי לוי מוסיף שם ואומר: והלא מקרא מלא הוא, ובני ישראל יושבים על אדמתם — כל ישיבה שלך לא תהא אלא על אדמתך. מדבריו אנו למדים, שמשום ישוב ארץ־ישראל נגעו בה. ובבבלי שם יספר על שני חכמים, שהיו ראוים לסמיכה: חד דהוה גבייהו — סמכוהו, וחד דלא הוה גבייהו — לא סמכוהו. וכל־כך היתה הלכה זו מאוששת בידם, עד שרבי יוחנן, אף־על־פי שהיה מצטער מאד על בחיר תלמידיו, רב שמן בר־אבא, „דלא הוה גבייהו דליסמכיה", שיוכל לסמכו כדין, בכל־זאת לא נסה כלל להטות את לב רבי יהודה נשיאה לחלוק לו את הכבוד הזה, כדרך שהשתדל בשביל רב חנינא ורב הושעיא „למסמכינהו", מפני שאלו נתישבו בארץ והוא היה דר

ישימו את לבם מיד אל דבריו האחרונים, ובין כה וכה ימלט מהם. והדבר הזה (שאין שחיטה לעוף מן התורה) נאמר במקום אחר (חולין, כ"ז) בשם רבי יצחק בר־פינחס, ואין ספק, שכך אנו צריכים לתקן גם כאן, וכן מצאתי גירסא זו אחר־כך בכתב־יד מינכען. והחכם הזה יזכר באבות דרבי נתן (פט"ז) והוא אחד מאחרוני התנאים בימי רבי. בין יתר הדברים שנאמרו שם בשמו אנו קוראים: „הוי זהיר בשאלת שלום בין אדם לחברו ואל תבוא לבין המחלוקות". וכאשר ראינו, הוא נאה דורש ונאה מקים. ושני המעשים המובאים בגמרא אירעו בזמן אחד, בזמן רבי, ומן המעשה של רבי יצחק בר־פינחס אנו רואים עד־כמה גברה אז סערת הרוחות על בני בבל, עד כי רק בתחבולות עלה ביד רבי יצחק בר־פינחס לצאת מן האספה בשלום.

רבי יאשיה ורבי אחי בנו ורבי זוטרא (ברכות, י״ג, ב׳; ושם מ״ג, א׳: רב זוטרא – לגירסת בעל עין־יעקב); אבל המראה הזה פוסק לגמרי מימות רבי והלאה, ולא מצאנו אחריו אפילו חכם אחד בבבל, שיהיה מוכתר בתאַר רבי[1]. דבר זה מראה, כי נעשתה בפרק הזה חדשה בארץ, שבשבילה חדלו מלהשתמש בהלכה הקדומה שבידיהם, הנותנת להם את הרשות למנות זקנים בחוץ־לארץ, אבל אינה מטלת עליהם את הדבר לחובה. הדבר, שהסב את החדשה הזאת, הוא, לפי דעתי, מעשה חנניה בן אחי רבי יהושע, שאירע בימים ההם, בימי רבי[2].

חנניה בן אחי רבי יהושע חי בזמן השממון הנורא, שהיה בארץ־ישראל אחרי מפלת ביתר, בזמן הגזרות הקשות והאכזריות שגזר אדריאנוס על ישראל, שחזרו ונעורו מעת לעת גם בימי הנשיא רבי שמעון בן־גמליאל, כאשר יקרא במר רוחו: מה נעשה, שאם באנו לכתוב (הצרות) אין אנו מספיקין (שבת, י״ג). בני ישראל בארצם היו הולכים ודלים, קיום התורה והמצוות היה גורר אחריו יסורים קשים ועִנויי־מות, וגם קביעת המועדים היתה קשורה בסכנת נפשות, ולא אחת היו חכמי ישראל אנוסים לעבר את השנה בחוץ־לארץ, כאותה שמצאנו ברבי מאיר (מגילה, י״ח). ולכן חשב חנניה לנכון לעקור את עבור השנים וקביעת המועדים מארץ־ישראל, אשר רגזה תחת יושביה, ולקבעם בבבל, אשר ישבו בה היהודים שְׁלֵוִים ושוקטים. אך את אשר חשב לו חנניה לצדקה, אותה חשבו לו יושבי ארץ־ישראל לחטְאה, אשר גם אחרי מותו לא יכלו כַּפְּרָהּ, ויקראוה בשם „חטאת חנניה בן־אחי רבי יהושע" (ירושלמי, כתובות, פ״ב), כי ראו במעשיו סכנה לאחדות ישראל ולישוב הארץ; וקרוב בעינינו, כי לרגלי הסער הגדול, אשר הטילו מעשי חנניה בלב העם, נעור אז זעם גדול בארץ הצבי, ויאמרו להשפיל את גאון בבל ויחוסה בעיני היהודים: בימי רבי בקשו לעשות בבל עיסה לארץ־ישראל (קדושין, ע״א)[3], אבל רבי לא נאות להשתמש בכלי־נשק

---

1) לפי קבלת רה״ג, נזכר רב בבריתא ג׳ פעמים בשם ר ב אבא. (ערוך, ע׳ רב. עי״ש).

2) בעל ספר־יוחסין קובע מעשה חנניה בן־אחי רבי יהושע בזמנו של רבן גמליאל דיבנה, והחכם גרֶץ — בימי בנו רבי שמעון בן־גמליאל, ובעל ספר „דורות הראשונים" קובע אותו בזמן שלפי השמד, קודם שנתמנה רבי שמעון בן־גמליאל לנשיא; אבל בירושלמי מפורש בשני מקומות (נדרים, סוף פ״ו; סנהדרין, פ״א) נאמר: שלח ליה רבי איגרין, וכן הובא בפֵּרוש ר״ח לסנהדרין פ״א. ובמקום אחר הוכחנו גם מתוך שמות החכמים, שהובאו בקשר עם המעשה הזה (ירושלמי ובבלי, סוף ברכות), שאירע הדבר בימי רבי.

3) בתלמוד שם יְסַפר עוד, כי גם בימי רבי פינחס בקשו לעשות בבל עיסה לארץ־ישראל והוא השכיל להפר עצתם. בשם רבי פינחס סתם נודע לנו אך אמורא אחד בדור הרביעי והחמישי, בזמן שכבר ירדה ארץ־ישראל פלאים, ובבבל היתה עוד התורה כפורחת, וקשה לחשוב, שסבו והעלו על השלחן שאלה שנפתרה זה חמשה דורות לפני־כן ושכל עיקרה היא אך למיקט. והנה בתלמוד שם יאמר, שרבי פינחס, מיראתו פן יתמרמרו עליו העם בשמעם מפיו דבר אשר לא כרוחם, הקדים והציע לפניהם דבר של תימה, להטריד בו את דעתם, לבלתי

עליה באמורא. קם גחין עליה, ולא אמר ליה ולא מידי; פתח ואמר: הוי אומר לעץ הקיצה, עורי לאבן דומם, הנה הוא תפוש זהב וכסף, וכל רוח אין בקרבו, ועתיד הקב"ה להפרע ממעמידיהן" (סנהדרין, ז', ב'). המעשה הזה, כפי אשר יעידו עליו שמות החכמים הנזכרים בשם, אירע בזמן רבי יהודה נשיאה הראשון, אבל חזר ונשנה גם בימי רבי יהודה השני, ויעקב איש כפר נבוריא בן הדור ההוא נשא גם על ההוא דאימני בכספא את המקרא הזה בעצמו (ירושלמי, סוף בכורים). וחכם אחד קרא לזקנים כאלו בשם אלהי כסף ואלהי זהב (שם). ועַיֵּן עוד שם דברים נמרצים כנגד סמוכים כאלו, שנתמנו בכסף.

קרוב לשער, כי מעשים כאלו עוררו את לב חכמי הדור, להחליש מעט את כח „הנהו דבי נשיאה", „וחזרו והתקינו, שלא יהא הנשיא ממַנה אלא מדעת בית־דין" (ירושלמי, סנהדרין).

אבל כל ההגבלות, שהגבילו בהן את הסמיכה, הועילו אך מעט להמעיט את מספר החכמים הסמוכים בארץ־ישראל. ואם נעבור על שמות החכמים הנזכרים בירושלמי ובמדרשים, אז נמצא בהם מספר מועט מאד, אשר כמוהו כאין, שלא יהיו מוכתרים בתאַר רבי, אם אמנם נוכל לשער, שלא כלם קבלו סמיכה גמורה, ורבים היו בהם, שנתמנו „לדברים יחידים" בלבד, ומספר החכמים, שהיתה להם הרשות לדון דיני קנסות, לא היה גדול כל־כך.

ב.

משפט הסמיכה בבבל.

אם בארץ־ישראל לא עשתה הגבלת הסמיכה פעולה נכרת, והחכמים שלא מצאו אותם – בישֶר אם שלא בישֶר – ראוים לאיצטלא זו היו מעטים מאד במספר, הנה לא כן היה הדבר במרכז השני של תורת ישראל, בבבל, שלא היתה נופלת בישיבותיה ובמספר חכמיה מרעותה, מארץ הצבי, כי שם פסקו, מימות רבי ואילך, החכמים הסמוכים לגמרי. מצד הדין היתה הרשות ביד בית־דין למנות זקנים גם בחוץ־לארץ לכל הדברים. ומשנה מפורשת היא: סנהדרין נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ (מכות, סוף פ"א). ובאמת אנו מוצאים חכמי בבל, שהיו בזמנו של רבי יהודה הנשיא[1] קרואים בשם רבי, כגון רבי יהודה בן־בתירה, רבי נתן הבבלי, רבי יצחק[2], רבי יונתן,

---

1) עַיֵּן „דורות הראשונים", ח' ב'.

2) בבראשית רבה, פרשה ג', נזכר רבי יצחק הבבלי, וקשה להכריע, אם הוא רבי יצחק סתם, בן־דורו של רבי, או חכם אחר שהיה מבבל.

לראשו) לא איתמני (ירושלמי, סוף בכורים) [1]. ורבי זירא מעביר תחת שבטו הקשה את מעשי הנשיאים בכלל בענין הסמיכה: „כמה חסידים ובני תורה, שהיו ראוים לימנות, כגון יהודה ב"ר ויחזקיה, עליהם הוא אומר, וגם לאחרונים (שיהיו לא יהיה להם זכרון), אבל לעתיד לבוא הקב"ה עתיד להמנות (צ"ל: למנות) לו חברה של צדיקים משלו ומושיבן אצלו בישיבה גדולה, שנאמר (ישעיה, כ"ד): וחפרה הלבנה ובושה החמה וגומר ונגד זקניו כבוד, ונגד מלאכיו ונגד גדודיו ונגד כהניו לא נאמר, אלא ונגד זקניו כבוד (מדרש קהלת, פ"א, פסוק אין זכרון). כַונת רבי זירא ליהודה וחזקיה [2], הידועים לנו שלא זכו לסמיכה, ולפיכך נקרא הראשון תמיד בשם „בריבי" (בבבלי), בירבי או בי רבי (בירושלמי) ובראשי תבות ב"ר (ירושלמי, בכורים, פ"ב, ה"ג), ורבי זירא אומר עליהם, שמהם וכיוצא בהם ימנה לו הקב"ה חבורה מיוחדה וישיבה גדולה, שהחמה והלבנה, המאורות הגדולים וראשי החכמים, יבושו מהם, וכבוד יהיה לחבורה זו כנגד ה ז ק נ י ם הסמוכים [3].

אבל לא זו בלבד, שכמה חסידים ובני תורה לא זכו לסמיכה, מפני שלא היו רצוים לאנשי בית הנשיא, שאי־אפשר שלא השפיעו על הנשיא בעצמו, מדעתו אם שלא מדעתו, אלא אף זו, כי לא פעם אחת קרה, שנתמנו אנשים שלא היו ראוים לכבוד הזה כלל. „הנהו דבי נשיאה אוקמו דיינא דלא גמיר, א"ל ליהודה בר־נחמני, מתורגמניה דריש לקיש: קום

---

1) יש להתבונן על שנוי הלשון בבבלי שם: על רב חנינא ורב הושעיא, שהיו יושבים בארץ־ישראל ולא חלה עליהם אותה הגבלה, שנעשתה בדבר חכמי חוץ־לארץ, נאמר: הוה מצטער לסמכינהו, שהיה משתדל ל ס מ כ ם, אבל ברב שמן בר־אבא, שהיה דר בחוץ־לארץ, נאמר: הוה מצטער על דלא הוה ג ב י י ה ו ד ל י ס מ כ ו ה, שהיה מצטער על שלא היה בארץ שיסמכוהו, שיוכל לסמכו על־פי הדין. אבל דעת רבי אבהו לא היתה נוחה גם מזה, שלא בקש רבי יוחנן תחבולות אחרות לסמוך את התלמיד היקר הזה.

2) לפנינו במדרש: יהודה ב"ר חזקיה (בלי ו' החבור). וגירסא מוטעית זו נתנה מקום להחכם דערנבורג (בספרו: „Essai sur L'histoire et la géographie de la Palestine" p. 161) לשער השערה מוזרה ומתמיהה, שהכַונה ליהודה בן־חזקיה הקנאי (או כאשר יכנהו יוסף בן־מתתיהו הכהן בשם „בן הרצחן"), שהיה בימי הורדוס ויסד כתה חדשה בישראל, שאינה נותנת כבוד לבשר־ודם בלתי לה' לבדו (עַיֵן משנה, סוף ידים), והתקומם כנגד הרומיים (עַיֵן קדמוניות היהודים, י"ז, י' ה'; י"ח, א' ו')—ופֵרש להמנות לו חבורה וכו' כלומר ליהודה ב"ר חזקיה.

3) בסנהדרין (ל', ע"ב): רבי שמעון בן־אליקים הוה משתקד קמיה דרבי יוחנן עלית דרבי יוסי ברבי חנינא למסמכיה ולא קא מסתַיעא מלתא, יומא חד הוה יתיב קמיה דרבי יוחנן, אמר להו (רבי יוחנן:) מי איכא דידע הלכה כרבי יהושע בן־קרחה או לא? אמר ליה: דין ידע וכו'. אמר ליה: ליסמכיה מר ברישא. סמכיה וכו'. אמר ליה: הואיל ועלית לא תרד. אמר רבי זירא: שמע מינה גברא רבא כיון דסמיך—סמוך.—מהרש"ל גורס: דאסתמיך, מפני שקשה לו, שמי שנסמך שלא כראוי יהא סמוך. אבל אפשר לקַים נוסחא שלפנינו ולכַון את הדברים עם דברי הירושלמי, שבאחרונה חזרו והתקינו, שלא יהא הנשיא ממַנה אלא לדעת בית־דין, ולא יהא בית־דין ממַנה אלא לדעת הנשיא. ורבי זירא, שדעתו לא היתה נוחה מהגבלת הסמיכה בכלל, מוכיח ממעשה רבי יוסי בר־חנינא, שזה אינו אלא לכתחלה, אבל אם כבר סמך ראש הישיבה—סמיכתו סמיכה.

ובא לפני בנו שירשהו לראות בכורות, השיבו: איני מוסיף לך על מה שנתן לך אבא (ירושלמי, שם). ויש שהיו ממַנים זקנים „לימים" ומלאו את ידם לזמן קצוב, לעשות את כל הדברים שטעונים סמיכה, ולאחר שעבר הזמן פקע כחם (ירושלמי, שם).

והנשיאים היו משתמשים בזכות שנתנה בידם, ולא היו סומכים אלא חכמים, שתכנו רוחם ומצאו את לבבם נאמן לפניהם. „רבי הוה ממני תרין מנויין", וגם אותם רק „לְיָמים", ואם מצא אחר־כך שאינם ראוים לכך, היה מעבירם: „אין הוון כדיי, הוון מתקימין, ואין לא – הוו מסתלקין" (ירושלמי, תענית, פ"ד, ה"ב) 1). את רבי חנינא לא רצה לסמוך, מפני שהשיבו פעם אחת ברבים (שם), ואת בר־קפרא, מפני שפעם אחת חמד לו לצון בפניו בבן־אלעשה חתנו (ירושלמי, מו"ק, פ"ג, ה"א). וקרוב מאד בעיני, כי גם מיהודה וחזקיה, בני רבי חייא, מנע את הסמיכה, מפני שפעם אחת, בטעם היין, הטילו קוצים בעיניו (סנהדרין, ל"ח, א'), ולכן יִקָּרֵא הראשון תמיד בשם „בירבי", שכפי מה שהוכחתי במקום אחר הוא פחות במדרגתו מן התֹאַר רבי, והשני בשמו לבד. אבל רבי בעצמו שִׁנה את דעתו לפני מותו, ובשעה שמסר סדרי נשיאות לבנו ואמר לו: נהוג נשיאותך ברמים וזרוק מרה בתלמידים (כתובות, ק"ג, א'), לא חדל מלצוות עליו, שלא ירבה לדקדק כמוהו בסמיכה, ולא ימנענה מן הראוים לה: „את לא תעביד כן, אלא מני כולהון כחדא" (ירושלמי, הגיגה, שם). ובאמת מצינו בימי בנו של רבי את רבי יהושע בן־לוי ממנה את כל תלמידיו סמיכה גמורה לכל דבר (שם). אבל לעומת זה היה בן־בנו, רבי יודן נשיאה, מקפיד מאד בענין זה, ורבי יוחנן, הגדול באמוראים, שהיה בבית דינו ובן־ביתו (רבי יוחנן דבי נשיאה. סוטה, כ"א), היה מצטער על כמה חכמים, שהשתדל לסמכם ולא עלתה בידו (סנהדרין, י"ד, א'). כדבר הזה אנו רואים גם בזמן מאוחר יותר, בימי רבי יהודה נשיאה השני: ואף רבי יונה הוה בפיתקא, ולא קבל עליו מתמני, ואמר, עד דמתמני רבי זמינה רבי (ירושלמי, סוף בכורים) 2). דעת חכמים לא היתה נוחה מהגבלות אלו. רבי יוחנן היה מצטער על רבי חנינא ורבי הושעיא, שלא נסמכו (סנהדרין, שם), ורבי אבהו תלמידו יביע התמרמרותו בדברים נמרצים יותר: מי יגלה עפר מעיניך, רבי יוחנן (שהיה בבית דינו של רבי יהודה נשיאה), אבהו דמרגלוי (שהיה עקב לרגלים) איתמני, שמעון דמעפוריא (שהיה מעפורת ותכשיט

1) מסַדר דברים אלו במדרש קהלת (פסוק „כי העשק יהולל חכם") הבין מלת „מסתלקין" במשמעות „מיתה", וכתב „דמכין". ושם נוספו אחרי מלות „תרין מנאין" המלות „בכל שנה".

2) פרוש, עד שיתמנה רבי זמינא, שנזכר קודם לכן, להקרא רבי, וכדרך שאמרו: שנתמנה אדם פרנס על הצבור (קדושין, ע'), ולפנינו הגירסא: דיתמני ומינה ר', ונתקשו בה המפרשים, ורבי זכריה פראנקל (מבוא הירושלמי, ערך ר' זמינא) מוחק את מלת ר' השנית בלא צורך.

„נשיא שֶמִנה שלא מדעת בית־דין מִנויו מנוי״, נראה, שבתחלה היתה הסמיכה ביחיד.

מדברי הירושלמי אלו נוכל ללמוד עוד כמה דברים בענין התפתחות הסמיכה. שם להלן נאמר: „חזרו וחלקו כבוד לבית הזה, ואמרו, בית־דין שֶמִנה שלא לדעת הנשיא אין מנויו מנוי, נשיא שֶמִנה שלא לדעת בית־דין מנויו מנוי, חזרו והתקינו שלא יהא בית־דין ממַנה אלא מדעת הנשיא, ולא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת בית־דין״. תקנה ראשונה נופלת על־כרחנו בימי רבי שמעון בן־גמליאל או בימי בנו רבי יהודה הנשיא, שהרי רבי עקיבא מנה עוד בעצמו את רבי מאיר ואת רבי שמעון. וקרוב בעיני יותר, שהיה הדבר בימי רבי ואליו הכַונה בלשון „לבית הזה״[1] (וכן דעת גרֶץ בספרו, ח״ד, ציון כ״ב). אך מה ראו על־ככה להוציא משפט הסמיכה מידי החכמים, שהיה בידם יותר לדעת כשרונות תלמידיהם והלך־רוחם? שאלה זו קשה להשיב עליה בבֵרור, אבל אפשר למצא לה פתרון בדרך השערה, בדברי ימי העם ובתנאי חייו בעת ההיא. לרגלי השממון הנורא, שהיה בארץ אחרי מפלת ביתר, ולרגלי הגזרות הקשות, שגזר אדריאנוס על ישראל, ראו חכמי ישראל את עצמם אנוסים להמלט על נפשם מחמת המציק לכל רוחות השמים. וסכנה גדולה היתה נשקפת לאחדות העם ולישוב הארץ, אם יברא לו כל אחד מן החכמים במקומו מרכז מיוחד לעצמו, בלתי תלוי וקשור עם המרכז הראשי, שהיה מאחד את כל ישראל בארץ אבותיו, וכדרך שאנו רואים את הרשם החזק, שעשה בפרק ההוא מעשה חנניה בן אחי רבי יהושע, שהתיר לעצמו לעבר שנים ולקבוע חדשים בחוץ־לארץ. הדאגה הזאת לקיום עמם ודתם יכולה היתה לעורר בלב בחירי העם מחשבות, להגביל את זכות היחידים לטובת העם כלו ולהוציא משפט הסמיכה מיד חכמי הדור ולמסרה לרשות הנשיא מנהיג־העם. וליתר זהירות הגבילו גם את זכיות הסמיכה ועשו בה מדרגות מדרגות. הגבוהה שבכלן היתָה הרשות לדון דיני קנסות: קרי ליה רבי ויהבון ליה רשותא למידן דיני קנסות (סנהדרין, י״ג), וכן הישיבה בסוד העבור; ורבי אלעזר, שכבר היה סמוך, שמח שמחה גדולה בשעה שהושיבוהו בסוד העבור, ואמר: פלטי לי מתלת (כתובות, קי״ב). זכיות כאלו נתנו רק ליחידי סגולה, אבל ליתר החכמים נתנו רק את הרשות להורות ולדון במקצוע אחד בלבד, אף־על־פי שהיו ראוים לכל הדברים: ממַנין זקנים לדברים יחידים, להתיר נדרים, לראות כתמים ומומי בכורות (ירושלמי, חגיגה, פ״א, ה״ח). לרבה בר־בר־חנה נתן רבי את הרשות לדון (דיני ממונות) ולהורות (דיני אִסור והיתר) ולהתיר בכורות, ולרב הרשה רק לדון ולהורות (סנהדרין, ה׳), ולדברי הירושלמי—להתיר נדרים ולראות כתמים, וכשמת רבי

---

1) הרמב״ם (הלכות סנהדרין, פ״ד, ה״א) מטב מלות הבית הזה להלל הזקן. אבל מן הירושלמי יוצא, שעל־כל־פנים נעשתה תקנה זו לאחר זמנו של רבי עקיבא, כאשר אמרנו.

סמיכה זו כהנחת ידים לברכה, וכדרך שמצאנו ביעקב, שברך את אפרים ומנשה בהנחת ידיו על ראשם, ואמרו בספרי זוטא (הוצאת ד"ר הורוויץ, דף 162, מובא בילקוט במקומו): וסמכת את ידך עליו: „שיתברך תלמודו על ידך", וכדבר האמור במקום אחר: ויהושע בן־נון מלא רוח חכמה, כי סמך משה את ידיו עליו. והנה הרמב"ם בעצמו בפרושו למשנה ראש סנהדרין ובהלכותיו פ"ד הי"א אומר, שאם יתקבצו עתה חכמי ישראל בארץ־ישראל, יוכלו לסמוך אחד מתוכם ולהחזיר את הסמיכה לְיָשְׁנָה. ואם כן, אין כל מעצור לומר, שגם הסמיכה הראשונה נעשתה בדרך כזה, שבית־דין הגדול שבירושלים, אף־על־פי שלא היה סמוך, תקן את הסמיכה, שנעשתה לחוק מן היום ההוא ומעלה. אבל יהיה איך שיהיה, הרשמים הראשונים מן הסמיכה במעשה אינם מתגלים לנו אלא בסוף ימי הבית השני. הראשון מן הנשיאים שנתן בן הוא רבן גמליאל הזקן, והחכמים הקרואים בשם רבי, שהוא הסימן לסמיכה, מאוחרים עוד יותר ממנו, וכמו שכבר העירו על זה רב שרירא ורב האיי בתשובתם (המובאה בערוך ערך „אביי"), שאמרו: „ופשט הדבר (קריאת שם רבי) מתלמידי רבן יוחנן בן־זכאי ולהלן", ומדברי הירושלמי, שנביא עוד מעט, נראה, שהראשון שמצאנוהו מְמַנֶּה וסומך זקנים הוא רבן יוחנן בן־זכאי [1].

הסמיכה לא היתה נעשית אלא בשלשה (תוספתא ריש סנהדרין והובאה בבבלי ובירושלמי במקומם). ונראים הדברים, שזו תקנה מאוחרת ובתחלה היתה הסמיכה כשרה ביחיד, ולכן לא נזכרה במשנה בין הדברים שטעונים שלשה. וכן מצינו ברבי יהודה בן־בבא, שסמך חמשה זקנים (סנהדרין, י"ד, א'. ומה שאמרו שם: אחרינו הוו בהדיה, אינו אלא לְכַוֵּן את הדברים עם המנהג שהיה נוהג ביניהם).

ואמרו בירושלמי: „בראשונה היה כל אחד ואחד מְמַנֶּה את תלמידיו, כגון רבן יוחנן בן־זכאי מִנָּה את רבי אליעזר ואת רבי יהושע, ורבי יהושע מִנָּה את רבי עקיבא, ורבי עקיבא מִנָּה את רבי מאיר ואת רבי שמעון" (סנהדרין, שם). מסתימת לשונם „רבן יוחנן בן־זכאי מִנָּה וכו'" (אם לא נדחק ונאמר גם כאן: אחרינו הוו בהדיה) וממה שאמרו אחר־כך:

---

1) במשנה (חגיגה, פ"ב, מ"ב) נחלקו חכמי הזוגות מימות יוסי בן־יועזר עד הלל ושמאי, ועד בכלל, שיש מהם אומרים „לסמוך", ושכנגדם „שלא לסמוך". כל המפרשים מהליטים, שהכַּוָּנה לסמיכת קרבן במועד. כנגד פרוש זה יצא הרב ד"ר סידון בספר „תהלה לדוד" (ברסלא, צד 358 והלאה) משני טעמים: האחד, שלא נזכרה כלל במשנה זו מלה „במועד", והשני, שקשה להבין, שנמשכה המחלוקת בענין זה זמן ארוך כזה, ולכן יחליט, שהכַּוָּנה לסמיכת חכמים. וכבר הקדימו בפרוש זה הרמ"ל ליליענבלום (במאסף החדשי „וואָסכאָד" לשנת 1882, חוברת ג'). אם השערה זו נכונה, יצא לנו ממנה, שסמיכת חכמים לא נתקבלה במעשה אלא לאחר הלל ושמאי, וכמו שבאמת לא מצאנו את הרשם הראשון מן הסמיכה אלא אצל רבן יוחנן בן־זכאי.

(ירושלמי, סוף בכורים), איני מכירך זקן (ירושלמי, מו"ק, פ"ג, הי"א), כך יהיו בני מקדשין את השנה על־ידי זקן (פסיקתא, פ' החודש), וכן דרשו על הפסוק: ולא יהיה זקן בביתך, שאין נסמכין לבית עלי (סנהדרין, י"ד, א'), וכאשר נראה עוד לפנינו, כך דרש רבי זירא את המקרא: ונגד זקניו כבוד 1).

בזמן מאוחר, כשעמדה כת הקראים, שהחזיקה רק בתורה שבכתב, השתדלו חכמי הרבנים להראות, שהתורה שבעל־פה קבלה היא איש מפי איש עד משה רבנו, ומקצתם הוסיפו ללכת עוד הלאה ולומר, שגם הסמיכה נמשכת כשלשלת ארוכה בלי הפסק מימות משה עד רבי הלל, שהיה בימי אביי ורבא. „משה רבנו סמך יהושע ביד, שנאמר: ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן השבעים זקנים משה סמכם והשרה עליהם שכינה, ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים, ונמצאה הסמיכה איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבנו" (רמב"ם, הלכות סנהדרין, פ"ד, ה"א). אבל אין זכר לזה בתלמודנו. וכבר שאלו בבבלי: מיסמך סבי מנלן? 2) ולא מצאו לזה כל רמז בתורה, כי כפי מה שהשיבו שם אין להביא ראיה מן המקרא האמור ביהושע: ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו (שהביא הרמב"ם בהמשך דבריו), „דאי הכי תסגי בחד" (סנהדרין, י"ג, ב'), ולא מצינו גם במדרשים, שיביאו מפסוק זה אפילו בדרך אגדה כל רמז לסמיכה. וקרוב לשפוט, שהבינו

סמיכת ר' (צ"ל: פרים, כמו שתקן הרשזח"ה), כדאנ־רינן, אלא סמיכה מאי היא? אמר רבי יוחנן: מסמכי סבי. [אמר ליה אביי לרב יוסף] מסמכי סבי מנלן? וכו'" (ספר השטרות, צד 132). ופרוש זה, שסמיכת זקנים היא סמיכת הפר, ממקומו הוא מוכרע, מדברי המשנה והבריתא (כפי מה שהובאה בספר השטרות, ולפנינו בתוספתא נשמטו המלים „ועריפת העגלה") שאמרו: סמיכת זקנים ועריפת העגלה בשלשה, דברי ר"ש, ר"מ אומר: בחמשה, — כי רק בשני דברים אלו יש מחלוקת בין ר"מ ור"ש (בתורת כהנים, ויקרא פ"ו, ספרי שופטים, פסקא כ"ה, והן הבריתות שהובאו בבבלי ובירושלמי) ולא במנוי זקנים. מטעם זה אין מקום גם לדברי הר"ע מברטנורא האומר, שבסמיכת זקנים נכללו גם סמיכת פרים גם מנוי זקנים.

1) בית־דין של סמוכין נקרא בגמרא (אבל לא במשנה ובבריתות) בשם אלהים: אלהים בעינן וליכא (ב"ק, פ"ד, ב').

2) כך נראית בעיני הנוסחא העיקרית, שהשאלה היא על הסמיכה בכלל, היכן היא רמוזה בתורה. שמחתי לראות אחר־כך גירסא זו ופרושה אצל אחד מגדולי הקדמונים, הרמ"ה בחדושיו לסנהדרין, שכתב: „אמר ליה אביי לרב יוסף, מיסבך סבי מנלן, ד ב ע י ס מ י כ ה". וכנראה, כך היתה הגירסא בספר השטרות לרבי יהודה בן ברזילי שהבאנו למעלה: מ י ס מ ך ס ב י מ נ ל ן? אי מדכתיב וכו' (צד 132), אבל בנוסחאותינו הגירסא: „מיסמך סבי ב ש ל ש ה מנלן?" ולפי זה אין השאלה על הסמיכה בעיקרה, כי אם על המספר שלשה. אבל הנדון רחוק מן הראיה כל־כך, עד שקשה לחשוב, שיעלה על לב איש אפילו רגע אחד להביא ראיה מן המקרא, שהפוכו מפורש ובולט כל־כך, עד שכל איש יכיר מיד שאינו אלא ראיה לסתור. לא כן הדבר, אם נאמר, שהשאלה היא על הסמיכה בכלל, כי אז אפשר באמת ב ה ש ק פ ה ר א ש ו נ ה למצא לה ראיה מן המקרא הזה, שסמיכת הרב לתלמידו כתובה שם מפורש, אלא שלאחר העיון אין פ ר ט י ה ו ת נ א י ה הצדדיים מכוונים היטב.

ח. י. בורנשטיין.

משפט הסמיכה וקורותיה.

א

ענין הסמיכה בכלל.

השם סמיכה, במשמעות מלוא ידי חכמי העם ושופטיו לדון ולהורות בכל דבר דת ודין, נמצא בפעם הראשונה בתוספתא (ריש סנהדרין), שהובאה גם בבבלי (סנהדרין, י"ג, ב') ובירושלמי (פ"א, ה"ג) 1), ושָם הנוסחא סמיכות, כדי להבדיל בינה ובין סמיכת הפר, ואמרו שם בפֵרוש: לא סמיכה היא סמיכות. וכן נזכר השם סמיכה בבבלי בדברי האמוראים (כתובות, קי"ב, א'; סנהדרין, י"ד, א'). אבל בירושלמי נשתמשו תמיד במקומו בשם מִנּוּי ואמרו: תמן (בבבל) קריין למינויה סמיכותא (שם). סמיכה זו לא היתה נעשית ביד, כמו שאפשר היה להוציא מן האמור ביהושע: „ויסמוך את ידיו עליו", כי אם בקריאת שם בלבד, שהיו נותנים לנסמך תאר הכבוד רבי (סנהדרין, י"ג, ב'). וכשסמך רבי עקיבא את רבי מאיר, אמר לו: שב רבי מאיר (ירושלמי, שם). את הנסמך היו מכנים בשם זקן: סמך שם חמשה זקנים (סנהדרין, י"ד, א'), אין ממנין זקנים בחוצה לארץ

---

1) „סמיכת זקנים" שבמשנה וכן אותה שבתוספתא ענינה, לפי היוצא מדברי הבבלי והירושלמי במקומם, סמיכת זקני העדה את ידיהם על ראש פר הַעלם דבר של צבור, וכן פרוש רש"י במשנה, אבל הרמב"ם בפרושו למשנה יאמר, שהכונה למִנוי זקנים וסמיכתם. ולכאורה נראה כן מדברי הבבלי: תנא, סמיכה וסמיכת זקנים בשלשה. מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים? אמר רבי יוחנן: מיסמך סבי (י"ג, ב'). הלשון „מיסמך סבי" נראה, שהוא מוסב על סמיכת זקנים הנזכרת לאחרונה ושהוא תרגום מדויק ממנה. אבל מצאתי להרמ"ה בחדושיו לסנהדרין גירסא אחרת, והיא: „אמר רבי יוחנן סמיכה מיסמך סבי", ובכתב־יד קמבריג', המובא בדקדוקי סופרים, הנוסחא: מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים? בשלמא סמיכת זקנים סמיכת פרים בדאמרן, אלא סמיכה גופא מאי ניהו? אמר רבי יוחנן וכו'. וכן היתה הגירסא לפני רבי יהודה חברצלוני, אלא שדבריו צריכים תקון קצת, וזה לשונו: „ותנינן בסנהדרין בפ"ק: [סמיכה], סמיכת זקנים ועריפת העגלה בשלשה. מאי סמיכה [ומאי סמיכת זקנים?], בשלמא סמיכת זקנים

בוכוח איוב עם רעיו. וסיום תשובתו הוא שבח ותהלה לאלוה, אשר יראה כחו וגדולתו במראות הטבע (לז, ב–יב). זוהי תיודיצה „בזעיר אנפין", קצורה של התיודיצה, אשר יסד הפיטן עצמו (לח–לט), מקפת כל היצירה. אליהוא מתחיל בהדור פיוטי: „שמעו שמוע ברגז קלו, והגה מפיו יצא". אך לא חָדש כלום בדבריו. ואחרי התיודיצה הקצרה הזאת הוא מטעים עוד פעם, כי ידין אלוה בני־אדם ועמים, ומלפניו משפטם יצא. „אם לשבט אם לארצו – אם לחסד – ימצאהו"*). על תשובת אליהוא, שהוא מקדים לה, לכל פרק ופרק, הצעה ארוכה בהתפארות מרובה, יצדק משפטו של דוהם, כי היא מעשה נערות. הוא מקשקש במלים ומתהדר בדעתו והבנתו. אחר הצעה ארוכה, שבה הוא מעיר אזני בני מסבתו לשמוע דבריו, הוא בא בטענות שטחיות, שבעיקר נאמרו כבר בטענות חברי איוב, או שאמרן איוב עצמו; או שהוא מטעים „אמתיות" שלא כִחש בהן אדם מעולם. הוא משיב על שאלות, שלא שאל איוב, ועל שאלותיו אינו משיב כלום. הפרשיות האלה פוגמות הרבה בציור הנהדר שלפנינו ומחלישות את הרשם של דברי איוב האחרונים.

ה) סיום ספור־המעשה (מב, ז–יז). זהו מגוף הספור העממי, אלא שאינו מתאים לתחלתו, שהיא טרגדיה תוקפת את הלב בפשטות שלה. הסוף הוא לפי רוח העם, שקשה לו לפרוש ממאורעות כאלה בלי תשובה מספקת. בגוף הספר, בוכוח איוב עם חבריו, „תמו דברי איוב" לא רק בטענותיו, אלא גם בספור מאורעותיו. כי לגבי טענות כאלה בטלה אישיותו לגמרי. אבל אין דרך הספור העממי בכך, שיפטר מגבוריו, מנושאי ענין ספורו, בתערומות ובצער. זהו הסיום הטבעי בספור כזה; כי „שב יהוה את שבות איוב", ויברך את אחריתו מראשיתו. עכשיו, לאחר שהתפלל בעד חבריו, באו אליו „כל אחיו וכל אחיותיו וכל יודעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו, וינודו לו וינחמו אותו על כל הרעה, אשר הביא יהוה עליו". וזוהי תמימות גדולה, כי באו עכשיו, לאחר מעשה, לנחם את איוב. ותחלה היכן היו? אך הספור העממי אינו מדַיֵק באמתות הפסיכולוגית של הרצאתו. העיקר לו סיום טוב, שיפרש ממנו הקורא בנעימות. ועל־פי הכלל הזה מוצלח הסיום בספור־המעשה

---

*) אם לארצו. מובן מלה זו ברר הכם קראי (מביאו ר"ש פינסקר בספרו „לקוטי קדמוניות"), שהוא מענין רצון. ו„אם לחסד" הוא הוספה מאוחרת, פֵרוש הדברים „אם לארצו". ועיקר המקרא: „אם לשבט [או] אם לארצו ימצאהו".

אתן*). וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה**). יִכל בשרו מראִי***) ושפו עצמותיו....****). ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים (התרגום היוני קרא: למות). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני־אלף, להגיד לאדם ישרו — ויחֻנֶנּו ויאמר: פדעהו (קרי: פדאָהו — ישרו פדה אותו) מרדת שחת*****). מצאתי כפר" (יח—כד). זהו רעיון חדש, לא ידעוהו בדורות הראשונים. אלהים שוקל כל מעשי אדם לדין את דינו. הוא חפץ בהצדקו. ואם יבוא מלאך אחד מני־אלף ויג"ד לאדם הנדון את ישרו, ימצא לו כפר ויפדהו מרדת שחת. נראה, כי היה רעיון זה, או יותר נכון מושג דתי, מקובל בעם. אין מן הצורך לברר, כי אין הדברים האלה תשובה על טענות איוב. — על טענת איוב, כי באו עליו יסורים בלא־חטא, משיב אליהוא: „כי פֹעל אדם ישלם לו וכארח איש ימצ[א]נו. אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט" (לד, יא—יב). לדבריו אלה הקדים הרצאה ארוכה, כאלו יצאה תורה חדשה מפיו, לא נשמעה עוד לפניו. והוא מתמרמר ושואל: „האמר למלך בליעל? רשע אל־נדיבים? אשר לא נשא פני שרים, ולא נכר שוע לפני דל — כי מעשה ידיו כלם"******). ברי לו, לאליהוא, כי נפרע אלהים מרשעים, עושקי דלים, „להביא עליו צעקת דל, וצעקת עניים ישמע"*******). משפטו הוא „על גוי ועל אדם יחד" (לד, יט—כט). ועוד פעם הוא פונה אל איוב להשיב על טענותיו. ומה היא תשובתו אחרי אריכות־דברים? „הבט שמים וראה, ושור שחקים גבהו ממך. אם חטאת — מה תפעל בו, ורבו פשעיך — מה תעשה לו? אם צדקת — מה תתן לו? או מה־מידך יקח? לאיש כמוך רשעך, ולבן־אדם צדקתך" (לה, ה—ח). התשובה היא שטחית ואינה כדאית לאותה ההקדמה הארוכה שלפניה. איוב לא שאל זה, אלא תמה על משפט אלוה בעולמו, שאינו עושה דין העלובים העשוקים. אפילו בציורי דבוריו לא חִדש כלום, כי ברובם נמצאים הם

---

*) ת' איתן גורס התרגום היוני: אטר, מלשון „אטר יד ימינו" (שופטים ג, טו וכ, טז).

**) לא חִדש אליהוא את הציור הזה, אלא לקחו ממזמור שבתהלים (קז, יז—יח) ושם הוא קצר ומקורי.

***) דוהם גורס: מרזי. גזה אפשר לקבל. אבל יותר נכון: יכל בשרו וירזה, וזה סב על החולה. בשרו של החולה יכלה והוא יכחש.

****) בנוסח המסורה: לא ראו, ואין לו מובן. דוהם מוחק הדברים ומקלקל משקל המקרא. ולי נראה לגרוס: ושפו עצמותיו לראוה (יחזקאל כח, יז)

*****) אין ספק, כי צריך לגרור: פדאהו... מצאתי כפר. וזה על־פי הדברים בתהלים (מט, ח), ודוהם לא עמד על הבנת הדברים ונתקשה בהם: הרי אין המלאך פודה. אבל „פדאהו" סב על ישרו. זה פדה אותו ובו מצא אלוה כפר.

******) עין ישעיה סד, ז.

*******) שמות כב, כב. אליהוא קרא בספרים קדמונים והשתמש הרבה במליצותיהם.

מבני נחור ואחי עוץ (בראשית כב, כא). לו היה אח ושמו קמואל, וזה היה אבי ארם (שם לא). אין ספק, כי שלשלת יוחסין זו היתה לעיני מחבר תשובת אליהוא; אלא שערבב מעט את השמות, ואליהוא הבוזי הוא לו „ממשפחת רם". התרגום היוני הוסיף עוד: ארץ עוץ; ונראה, כי כך היה כתוב בנוסח שלפניו. עיקר ספר איוב, הוכוח של איוב עם חבריו, מדבר רק בשלשת הרעים, אליפז, בלדד וצפר. לפיכך ראה המוסיף צורך בדבר, להסביר ענין אליהוא – איך נכנס זה בוכוח איוב וחבריו. הוא אומר, כי חדלו שלשת הרעים להשיב עוד על דברי איוב, בראותם שהוא צדיק בעיניו. זוהי פגימה בציור הפיוטי שלפנינו והפך כַּוָּנת הפיטן. שלשת האנשים שבתו מענות את איוב – כי לא היה בפיהם מענה. הלא גם יהוה אינו מבטל את טענותיו, אלא משיאו להרהורים אחרים בהכלית המציאות. אבל כדי שיהיה מקום לדברי אליהוא, הוא מקדים ואומר, שאמנם יש עוד תשובה לטענות איוב – אלא זה היה צדיק בעיניו, ולא אָבו חבריו להתוכח עמו. זה „שמע" אליהוא. היכן שמע? היה הוא במושב איוב וחבריו ושתק עד עכשיו, כי צעיר לימים הוא? איך שיהיה, כאשר נשתתקו שלשת האנשים „חרה אפו". „באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים"; „ובשלשת רֵעיו חרה אפו, על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב" (לב, ב–ג). למה לא השיב אליהוא תיכף על טענות איוב? זה מסביר להלן: „ואליהו חכה את איוב בדברים, כי זקנים המה ממנו לימים, וירא אליהוא, כי אין מענה בפי שלשת האנשים – ויחר אַפּו" (ד–ה). עכשיו פתח הוא בדברים, בהקדמה ארוכה, שבעיקרה אינה אלא הכפלת דברים בהתנצלות על שתיקתו תחלה ועל דבורו עכשיו. נדמה לו תחלה, כי עליו לשתוק בפני גדולים וזקנים, ואלו ידעו ודאי מה להשיב. „אבל לא רבים*) יחכמו וזקנים [לא] יבינו משפט" (לב, ט). והוא מרבה דברים באריכות דרדקאית. נראה, כי באמת היה המחבר צעיר ונער. מדבריו אנו מכירים, כי קרא את דברי אליפז והגה בהם הרבה. אלו היו תחלו דברים של טעם, אלא שלא הפיקו להוציא מלבו של איוב ולסלק כל קושיותיו. גם אליהוא מיחס לדברי עצמו מעין נבואה. זה נתגלה לו בחלום חזיון לילה (לג, טו–יז). זוהי גם פתיחת תשובת אליפז (ד, יב–טז).

דעת אליהוא היא, כי לא יחכוק אלהים ברשעת בני־אדם ובמותם, אלא כי ישובו מדרכם וחיו. הרעה הבאה על האדם לפעמים, אזהרה והתראה היא לו. אלוה יגלה תחלה את אזנו בחלום, בהזיונות לילה, וישחרהו מוסר. „יחשך נפשו מני־שחת וחַיָּתוֹ מעבר בעלח**). והוכח (התרגום היוני מנסח: אף יוכיחנו) במכאוב על־משכבו, ורב עצמיו

---

*) רבים כמובן גדולים וחשובים, על דרך הלשון הפיניקית והבבלית (עַיֵּן מאמרי „השפה העברית בהתפתחותה", „השפה" עמ' 132–131).

**) נראה לי כסברת דוהם, כי צריך לתקן: בשאלה.

המצות המעשיות ועברות שבין אדם למקום לא נזכרו בספר זה. כיוצא בזה גם במזמורי תהלים, ביחוד בספר ראשון. הרבה והרבה מתרעם הפיטן על מעשי הרשעים ומקונן על רוע מזלם של הצדיקים. הרשעים הם עושקי דלים ואנשי חמס, אבל לא עוברי עברות שבין אדם למקום. ובמזמור אחד (טו) הוא מציע את השאלה: „יהוה, מי יגור באהלך? מי ישכֹּן בהר קדשך״? והוא משיב על שאלתו: „הולך תמים ופֹעל צדק ודֹבר אמת בלבבו; לא רגל על לשונו ולא עשה לרעהו רעה...״ ואלו: שומר שבת, נזהר במאכלות אסורים וכ׳ לא נאמר. מזמורי תהלים אלו ודאי שהם מזמן מאוחר. וגם בספר משלי בן־סירא, שנוסד בתחלת שנות המאה השניה לפני התאריך הס׳ (והמקדימים זמנו קובעים אותו בתחלת המאה השלישית), מדַבר הרבה בצדיקים ורשעים — אבל הכל במצות ועברות שבין אדם לחברו, ולא שבין אדם למקום. ובקובץ מזמורים, שנמצאו בתרגום סורי, אשר נוסדו בזמן סמוך לחרבן בית שני, אנו מוצאים ליריקה דתית רבת־התֹכן, מלאה רעיוני יראת אלהים, אבל אין בה זכר למצות המעשיות. מדברי המזמורים אנו למדים, כי נוסדו בזמן הבית, שהמקדש היה עוד קַיָם. הַרנַק *) אמר להסביר זה, כי משיחיים יסדו מזמורים אלה. אבל אם נסכים לו, שהיו משיחיים בפני הבית — ודאי שהיו מקַימים עוד את מצות התורה. אלא ברי הוא, כי טעו האומרים, שבזמן בית שני, ובפרט מדור עזרא ונחמיה ואילך, היו כל ישראל עסוקים רק במצות המעשיות, ואלו היו תכן התורה בישראל וחיי הרוח בישראל. ולפיכך איני מוצא טעם מספיק, להקדים זמן ספר איוב או לקבוע מקומו חוץ לא״י. אלא שאי־אפשר להגביל זמנו בצמצום.

ד) תשובת אליהוא (לב—לז). בזמן מאוחר הוסיפו בספר איוב יסוד חדש. טענותיו של איוב הן חריפות מאד, נוקבות ויורדות עד התהום. אמנם באה בסוף תשובת יהוה, ואיוב הכניע את עצמו לפניו, אבל לא הספיק סיום זה לאנשי יראה. סוף־סוף אין בו תשובה מספקת לשאלות איוב. גדול יהוה ורב כח, והוא יצר את עולמו בהכמה; אבל על מה יהיו צדיקים אובדים בצדקתם, ורשעים יצליחו? נמצא בזמן מן הזמנים סופר צעיר לימים (כך הוא מעיד על עצמו: לב, ו), שאמר להשלים את הספר ולמנות את החסרון שבו. נדמה לו, כי מצא תשובה מספקת לכל טענות איוב, וראה חובה לעצמו, לפרט דבריו לכל באי עולם. תשובת אליהוא תלה המסדר — או אפשר הוא עצמו — בספור המעשה. נראה, שלא היה כותב הדברים „אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם״, אלא זהו שם בדוי. גם אליהוא בן ברכאל זה הוא אחד מ„בני קדם״. בוז היה אחד

*) קובץ מזמורים זה, שיחסו אותם לשלמה, היה נמצא זמן מרובה בתרגום סורי כ״י ונתגלה בימינו. עַיֵן A. Harnack, Ein jüdisch-christliches Psalmbuch aus dem ersten Iahrhundert (Leipzig, 1910)

ולקבעו בימים, שעוד לא נפרדה השפה העברית פרוד גמור מן השפה הארמית. המלות הארמיות, שאנו מוצאים בספר איוב, היו תחלה משותפות לשתי השפות, הקרובות כל־כך זו לזו, ונדחו לבסוף מן השפה העברית. וכשגברה השפה הארמית בימי בית שני, חזרו ונקבעו בה. על־ידי סימן זה אפשר להקדים הרבה את זמן הספר, ואפשר לאַחרו הרבה. והדבר תלוי בטעם סוביקטיבי.

ד) משגרת הלשון נראה לי, להגביל זמן חבור הוכוח בימי בית שני, בזמן מלכות פרס (מבלי שאצמצם זמנו בדיוק). הספר הוא פיוטי, אבל המליצה נוחה וקלה בו, קרובה לשפה פרוזאית. יש בספר זה קצת מליצות סתומות וקשות; הדברים נתקלקלו ונשתבשו על־ידי המעתיקים, אך בכלל הם מובנים בנקל. זה מוכיח לנו, כי היתה השפה מעובדת ומלובנת כבר במדה מרובה. ומודה אני, כי גם סימני הוא סוביקטיבי ותלוי בטעם. אך כן היא הכרתי בטיב השפה ואָפיה. וסיוע לסברתי הן המליצות הבבליות, שכמותן אנו מוצאים בשירה הבבלית, קינת המלך על קשי יומו ומזמור תודה על הצלתו.

ה) גם תֹּכן הוכוח, אותה התרעומה החריפה על מנהגו של עולם, נראה לי שיהיה מסַיע לסברתי. אמנם מצאנו כבר מעין תרעומה זו בדברי ירמיה (יב, א). אך מה שהוא שם הרהור של רגע, הוא כאן השקפת־עולם שלמה. לא נראה לי שהיו דעות כאלה בישראל בימי בית ראשון. אמנם ברור לנו, כי כבר התחילו בימי גלות בבל להרהר בפרובלימות אלו, אך הרהור זה היה צריך לקצת זמן, עד שהיה לשיטה ברורה, לתסיסה מוסרית דתית, למהפכה רוחנית. כל זה אירע בימי מלכות פרס.

ו) משאלת הזמן נבוא לשאלת המקום. אלו המקדימים את זמן הספר (ובשכבר הימים הייתי מסכים להם) מסתַיעים בתכנו הדתי. אין בספר זה כלום מן המצְוֹת המעשיות, שהיו בימי בית שני תכן היהדות. ציור צדיק ורשע בספר איוב הוא או אדם ישר נבדל מעבודה זרה ומנאוף, מְרַחם על עני ויתום ואלמנה, נזהר מעשק וגזל, מתנהג במדת החסד — או אדם תקיף וחמסן, גוזל עניים ומדכא יתום ואלמנה בשער. אבל אדם זהיר במִצות מעשיות או עובר עליהן לא נזכר כאן. מתוך כך היה נראה לקצת חוקרים, לקבוע זמן הספר לפני בטול ממלכת אפרים, לא יאוחר מאמצע שנות המאה השמינית לפי התאריך הס', וגם יהיה מקומו באפרים. בזה נמצא גם סבה לרבוי המלות הארמיות בספר זה. זו היתה גם סברתי תחלה. ויש אשר קבעו מקום הספר בזדום (קצנלסון במאמרו באנציקלופידיה הרוסית־היהודית). אך כעת לא נראה לי כן, ובכל־אפן איני מוצא סיוע לסברה זו בתכן הדתי של ספר איוב. שהרי ספר קהלת נוסד בזמן מאוחר, לא קודם לסוף ימי מלכות פרס, ואין אנו מוצאים בו כלום מן החיים הדתיים המעשיים. הוא עוסק בעיקר בשאלת „רשע וטוב לו — צדיק ורע לו", וכל הרהוריו וספקותיו הם במעשה האדם ותכלית מציאותו, ביחוסו אל אלהים, בצדק וברֶשע — אבל קיום

בדברי איוב: „ארץ נתנה ביד רשע – פני שפטיה יכסה״ (ט, כד), ולהלן: „מוליך יועצים שולל ושפטים יהולל; מוסר מלכים יפתח, ויאסר אזור מתניהם; מוליך כהנים שולל, ואיתנים יסלף״ (יב, יז–יט). זה ירמז לימי מהומות ומלחמות „בהמר ארץ״ ומטו ממלכות. על יסוד הרמזים האלה אמרו קצת חוקרים, להגביל זמן חבור הוכוח אחרי ימי אלכסנדר מוקדון ומלחמות „היורשים״, לערך בשנת 250 לפני התאריך הס׳ (שְׁטֵיאֶרְנַגֶל במבואו עמ׳ 709–710). אך סימן זה אינו מספיק לגמרי. איני יודע, אם נתכון הפיטן למעשים שהיו בימיו; אפשר שהוא אומר זה רק בדרך כלל, להגיד כחו וגבורתו של אלוה. ואפילו אם נסכים, שיש כאן רמז למאורעות היסטוריים, הרק אחרי מות אלכסנדר מוקדון רעשה הארץ? מדימות ומלהמות קשות היו במערב אסיה גם בתחלת ימי המלך דריוש הראשון ועליהן נבא חגי (ב כא–כב). מפלת בבל בסוף ימי גלות בבל היתה בלי־ספק מאורע גדול מרעיש ארץ. קצת דברים בציור איוב אנו מוצאים בדברי נביא־הישע בסוף ימי גלות בבל (ישעיה מ, כג; מא, כה; מה, א). עם־כל־זה איני קובע מסמרות בדבר, להגביל זמן חבור ספר איוב בסוף ימי גלות בבל. שהרי יִתָּכֵן, כי השתמש הפיטן בדברי הנביא, או שהוא אומר הדברים בדרך כלל. אך שיהיו מכֻוָּנים דוקא לימי מלחמות „היורשים״ – ודאי לא יתכן.

ב) למעלה ראינו, כי נמצא׳ה בדברי איוב תרעומה קשה על המעשים הסוציאליים שבימיו (כד, ו–י). אין ספק, כי מצַיר הפיטן מעשים שהיו ושראה בעיניו, והוא מתמרמר בדבריו קשים על עשק רש וגזל משפט ומהרהר אחר מדותיו של אלוה, אשר לא יעשה משפט העשוקים. אך לכַוֵּן בזה זמן הספר אי־אפשר. עשק סוציאלי זה היה בסוף ימי בית ראשון, בימי יהויקים (ירמיה כב, יג–יד) ובימי צדקיהו (שם לד, ח–יא), אבל גם בימי נחמיה (נחמיה ה, א–ה), ואין ספק, כי לא חדל גם בזמן מאוחר, וגם קהלת הרעם על זה הרבה.

ג) קצת סימנים אני מוצאים בשפה. בספר זה אנו מוצאים כמה מלות ארמיות. לפחות מכ״ד מלות ארמיות הבאות בכ״ג מקומות מנו בספר איוב *), חוץ מנטיות על דרך הלשון ארמית. זוהי, לפי דעת קצת חוקרים, הוכחה ברורה, כי נוסד הספר בזמן מאוחר, שכבר התפשטה השפה הארמית בא״י, ואפילו אלה שדברו וכתבו עברית היו מושפעים מצד השפה העממית. מעין זה אנו מוצאים גם בספר קהלת. אך מה שהוא בספר זה סימן מובהק, לאַחֵר זמנו, כי מחברו משרמש בסגנון פרוזאי במלות ודבורים ארמיים, אינו ראיה ברורה לספר איוב. דוקא מתוך סימן זה אמרו קצתם להקדים הרבה זמנו של ספר זה

---

*) זה מנו באיוב ג–לא ולה–מא, שהוא עיקר הספר. עַיֵן E. Kautzsch, Aramäismen im Alten Testament (1902).

כך, אלא השאלה שמנקרת במוחו: כלום אין אלהים שופטים בארץ? כלום העולם הפקר — אין סדר ואין תכלית מוסרית למציאות?

הקינה הבבלית מסַימת ב„מזמור לתודה". ראה מרודך בעני „הצדיק האובד בצדקו", וגלה בחלום חזון לילה כפרת פשעו ורפוּאָתו. אז ימלא שמחה פיו ולשונו רנה. והוא מודה ומשבח למרודך על הטובה שעשה עמו לרפאו ולהחלימו. אין כזה בספר איוב, העיקר בו ריב הפיטן עם אלוה. וכשיענהו יהוה „מן הסערה" ויורהו, כי לא שאל שאלתו כהוגן. אמנם יש סדר נפלא במציאות, והאדם הוא רק אחד הפרטים בכלל זה, ותכלית המציאות היא למעלה מהבנתו — כשעמד איוב על הבנה זו הרכין ראשו בהכנעה לפני יהוה: „הן קלֹתִי — מה אֲשִׁיבֶךָּ? ידי שמתי למו־פי". עצמותו ואישיותו בטלה לגבי כלל המציאות. ומה־נעלה הסיום בספר איוב: הרכנת ראשו של ה„ריב עם ד'" לפני אלהים בדבור קצר. אמנם בספור־המעשה נאמר כי שב יהוה את שבות איוב, „ויסף יהוה את־כל־אשר לאיוב למשנה" (מב, י); אך אין זה מעיקר הספר. לא נאמר: פתח איוב את פיו בשיר ורננה על זה.

קצת ציורי־דבורים בשירה הבבלית אנו מוצאים גם בספר איוב. אך זה אינו מוכיח כלום. אין ספק, כי השפיעה השפה הבבלית על השפה העברית מזמן גלות בבל ואילך. מליצות בבליות בלבוש עברי אנו מוצאים לא רק בספר איוב, אלא גם בספר ישעיה (בנבואות המאוחרות שנאמרו מזמן גלות בבל ואילך), בכמה מזמורי תהלים ובא"ב המשולשת שבספר איכה. ובנוגע לספר איוב אין מכאן ראיה כל־עיקר, כי השתמש הפיטן בשירה הבבלית, או אפילו שראה והכיר אותה. מליצות אלה וציורי־דבורים היו שגורים בשפה העברית, וידי כל אדם כותב היו ממשמשות בהם. אפשר היה לשער, כי בספור־המעשה נכרת השפעת השירה הבבלית. אבל גם השערה זו קלושה היא. שהרי בספור־המעשה נאמרו פרטים מקוריים: כי באו בני האלהים ויתיצבו לפני יהוה, וגם השטן בא בתוכם. ומה שבא אחר־כך על איוב היה בסבת המרה, כביכול, שהמרו יהוה והשטן, אם יעמוד איוב בנסיון ולא יבעט באלהים, כשרבה עליו צרה. זהו נושא־ענין, שאין לו רמז בשירה הבבלית. איני מהליט, כי ספור־המעשה בספר איוב הוא מקורי. אדרבה, נראה לי, כי ספורים עממיים ממין זה היו משותפים לעמי המזרח, וכפור זה בא לישראל מאדום או מאיזה עם מזרחי. אבל איני מוצא חבור וקשר בין הספור הזה ובין השירה הבבלית. אם לרמזים קלושים כאלה אנו נזקקים, יכולים היינו לחבר כל מיני ספרים שבעולם.

על־פי הנחתי, כי אין שום יחס מצד השירה הבבלית לספר איוב, עלינו לחקור זמנו ומקומו על־פי עדות וסימנים מתוכו.

א) הנה ראינו למעלה, כי טרחו לבקש סימנים זמניים בספור־המעשה; אלא כי הרמזים שמצאו הם קלושים מאד ואינם מוכיחים כלום. פחות מזה אנו מוצאים בעיקר הספר, בוכוח איוב עם חבריו. יש מוצאים רמז זמני

הצרעת. היא עִוְּרָה את עיניו מראות והכבידה את אזניו משמוע. צבתה לשונו ונָגעו שפתיו, ולא יכול לדבר; ידיו ורגליו לא הניע. מחלתו ארכה זמן מרובה, ובימי חָליו עזבוהו עבדיו ובני ביתו ושׂחקו על משבתו. הוא דרש בקוסמים ובמעוננים ונבוני לחש; התפלל אל אלהיו והעלה עולות להם ולא נרפא. כבר ראה, כי בא קִצו, ובחייו ראה את קברו פתוח לפניו. שונאיו שמחו לאידו ויחכו ליום מותו. ועל מה נלקה ביסורים? הלא הוא אל אלהיו דרש, התפלל והעלה עולותיו והורה את עמו לכבד את האלהים. אך לבסוף רחם מרודך עליו, ובחלום חזון לילה גלה את אזנו לכפר פשע, ושב ורפא לו. הוא מתַנה תהלות מרודך, אשר ראה בעָניו וינחמהו וירפאהו. בשיר תודה הוא מונה בפרטות את כל אבריו הכואבים: ידיו, רגליו, גַבות עיניו, לשונו, שפתיו, חטמו, שִׁניו — ומרודך רפאם.

במה נדמה שיר זה לספר איוב? בתֹכן: אדם גדול, מלך, שנלקה בצרעת ובימי מכאוביו בגדו בו בני ביתו, רעיו ומיֻדעיו ושמחו לאידו. והוא מקונן במחלתו, תָּמֵהַ ושואל: על מה באה עליו הצרה הגדולה הזאת, והוא הלא תמים היה עם אליליו, התפלל אליהם ועבדם בעולה ומנחה וקִיֵם את כל מועדי אלהיו. וגם במחלתו הלא עבד אותם לבו. זהו ציור „הצדיק האובד בצדקו". ובצורה: בתארו את מחלתו ואת מרת נפשו אנו מוצאים קְצת ציורי־דבורים דומים לאלו שבספר איוב ובספר איכה (בפרשה של א״ב משולשת). זהו השווי. אבל השווי מעט והשנוי מרובה. בתֹכן: אין בשיר זה אותה התרעומה החריפה על מנהגו של עולם, על השגחת אלהים בארץ; רשע וטוב לו — צדיק ורע לו. אין בשיר זה אותה ההסתכלות החודרת במאורעות עולם, הזריות המרובה שבהם, מה שמביא אותנו לידי הרהור וספק בהשגחה האלהית. גם איוב לא בא לידי תרעומה זו מעצמו ובשרו, אך לא עשה את עצמו יסוד עולם ומרכזו. אלו סבל רק הוא, היה תולה הדבר באיזו סבה. תרעומתו היא על כל המעשים, שנעשים תחת השמש. מה שסובל הוא „על לא חמס עשה", סובלים עוד רבבות בני־אדם צדיקים אובדים בצדקתם. „ארץ נתנה ביד רשע"; אין דין ואין משפט בארץ. הרשעים עושים, מצליחים, והם בועטים באלהים ביד רמה. עם־כל־זה הם רואים עולמם בחייהם ורואים זרעם נכון לפניהם. לפעמים תהיה צרה כללית בעולם; אבל זו אינה מבחנת בין צדיק לרשע; „תם ורשע הוא מכלה". שאלה זו אין בשירה הבבלית. אין בה אף נדנוד של השקפת־עולם. המדֻכא ביסורים שואל רק שאלת עצמו — למה יסבול הוא? ומה רב ההבדל בין מושג התֹם והישר של איוב ובין זה של גבור השירה הבבלית! אמנם אין לנו אלא קטעים משירה זו, אבל באותם הקטעים אנו מוצאים עיקר טענותיו של המלך החולה. ודאי כל אדם עלוב וסובל יסורים מעורר בלבנו רגשי חמלה למראה עָניו ולמִשמע אנחותיו ונאקותיו. אך זהו בגדר מעשים בכל יום. בספר איוב אנו רואים פיטן רך וענוג, מלך בעולם הדעות והמוסר, סובל כל־כך; יסוריו הנפשיים הם קשים מיסוריו הגופיים. ולא היסורים, גם הגופיים וגם הנפשיים, מדכאים אותו כל־

דעות, שיש להן שליטה בעולם. היהדות הביאה את אמונת היחוד עד הקצה האחרון. הכל בידי אל אחד, ואין לזולתו כח וממשלה בעולם; הוא הבורא והמנהיג, בידו נפש כל חי; „בכל־מקום עיני יהוה, צופות רעים וטובים" (משלי טו, ג). על יסוד השקפת־עולם זו תהיה הפרובלימה של „רשע וטוב לו, צדיק ורע לו" לשאלת הקיום של העולם המוסרי. בספרות שאר העמים זוהי שיחה או הרהור; בספרות הדתית של ישראל, בקובץ כתבי־הקדש, זהו מאורע רב הערך. האם ידע מחבר ספר איוב את הדברים שנאמרו בשאלה זו בספרות הבבלית או המצרית (בפיוט „שיחת שכיב־מרע עם נפשו"), ההודית או היונית? (עַיֵן בספרו של פְרִיס). כלום נזקקים אנו לחקר שאלה זו? כל אדם יודע שאלת „רשע וטוב לו, צדיק ורע לו" מספרים או ממאורעות העולם או ממאורעות עצמו. אבל זה שמרגיש בה מבשָׂרו, כי באה עליו ונגעה אל עצמותו,—אנחתו ונאקתו מעצמת מכאוביו היא מקורית. ואם הוא פיטן מסתכל בעומק המאורעות, או פילוסוף מעמיק בהבנתם, יעמיד על צרת נפשו פיוט מקורי, או חשבון פילוסופי־הגיוני מקורי. כלום נשלול את המקוריות מן הפיטן בַּירון או מן הפילוסופים שופנהוֹיֶר והַרטמַן ונאמר להם: כבר קדמו אתכם אחוּיים?

אבל שאלת מקוריות ספר איוב היתה חיובית ומסוימת משעה שחשבו קצת חוקרים, כי מצאו דוגמתו – כלומר: שיר ששמש לו דוגמה – בשירה בבלית. בחרבות ארמון של המלך אסרבניפל מצאו (עוד בשנת 1875) קטעי שירה, שאפשר לסמנה בשם קינה או בשם שירת־תודה (כי תהלתה קינה וסופה תודה למרודך על הצלת הפיטן). הקטעים הם מרבי הכמות, ומתכנם אפשר לשער את נושא־עניננו. שירה זו קדומה היא, כי נמצאה באוצר הספרים של אסרבניפל עם פֵּרוש, לברר בה קצת ענינים סתומים ודבורים קשים. מקום היָסדה הוא, כנראה, בבל, כי סוף השירה הוא שבח ותודה למרודך אלהי בבל. בחקר הקטעים הספרותיים האלה עסקו כמה חוקרים *), עד שבא האשיריולוג יַסטרוב (בשנת 1906) וברר אותה היותה מקור ספר איוב ודוגמתו **). זוהי שירת „הצדיק הסובל יסורים" בספרות הבבלית, שכבר נמצאה לה ספרות מדעית רחבה.

תכן השירה: אדם צדיק סובל יסורים קשים. נראה, כי זה היה מלך שנלקה במחלה קשה: „מלך הייתי לעבד" (לוח א, שורה ו); „הוריתי בארצי לקַיֵם שם אלהי; לכבד את אלהָתי למדתי את עמי" (לוח ב, שורה כט–ל). מחלתו הפילתו למשכב, ויהי חָליו חזק מאד. נראה, כי היתה זו מחלת

*) עַיֵן M. Jastrow, A. Babylonian Parallel to Hiob (Journal of Biblical Literatur XXV. 1903; p. 125 ff).

**) עַיֵן S. Landersdorfer, Eine babylonische Quvelle für das Buch Iob? (Freiburg i|Br. 1911).

אך טענות איוב כלפי ההשגחה האלהית באדם ובמציאות – זוהי מהפכה מוסרית ופרק חשוב ורב־הערך בהיסטוריה של התרבות האנושית.

מתוך השקפה זו אנו מיַחסים ערך גדול לשאלה: אימתי והיכן נאמרו הדברים האלה? בֵרור שאלה זו שַיך לחקר ההיסטוריה.

בחקר השאלה עלינו להקדים ולבר־ר תחלה שאלה אחרת: האם ספר איוב בעיקר תכנו מקורי הוא? הפרובלימה הקשה, שעליה יסד הפיטן את וכוח איוב עם חבריו, העסיקה באי־עולם מימים ראשונים, ועוד לא פסקה מלנקר במוח האדם, משעה שהוא עומד על דעתו ומסתכל במאורעות העולם. כבר הראיתי למעלה, כי שאלה זו יצאה מפי הנביא ירמיה – זה שהיה ביחוס תדיר, שאינו פוסק, עם אלהיו – זה שהאמין בצדקת הנהגתו והשגחתו. טענת ירמיה לא היתה חריפה כזו של איוב; אבל הרהור של ספק ותביעה כלפי ההשגחה האלהית. במזמורי תהלים אנו מוצאים גם־כן טענות כאלה, אלא שאלו מאוחרים בזמן לספר איוב. אין הצעת השאלה נכונה: היכן המקוריות בטענות אלה? כי מקוריות זו היא במאורעות העולם ובלבות בני־אדם, שמסתכלים בהם ומבקשים חשבונו של עולם. לא במקוריות השאלה מצַטין ספר איוב, אלא בשלמותה ובאמץ רוח הפיטן, שלא תתקרר דעתו בישובים השכיחים, והוא נוקב ויורד בה עד התהום. אין כאן הרהור של ספק, אלא ריבולוציה מוסרית דתית. מה שראו הקודמים לו, ועל זה נאנחו או סלקו את עצמם בישובים קלושים, ברוחו של הפיטן, מיסד ספר זה, היה לכח מפוצץ, לבקורת חריפה של המושגים הדתיים. לא בהצעת השאלה הנושנה אנו מוצאים מקוריות הספר, אלא באפן ההצעה, במִצוי עמקה עד היסוד בה.

ולפיכך אין ממש בטענת אלו שאמרו, כי פרובלימה זו נחקרה כבר בכל עמי התרבות הקדומה, ועליה יסדו כבר ספרות שלֵמה רחבה *). נִדמה כי כן הדבר; אבל זה לא ישלול מספר איוב את מקוריותו בגדר שבֵררתי כאן. ברי לי, כי רק בישראל היה אפשר לחדור לעומק הפרובלימה, כי ההשקפה הדתית שהתקדמה בעם זה הכשירה את הצעת השאלה בקצוניות מרובה כזאת. מאמיני השניות לא שאלו שאלה זו מימיהם, שהרי בהשקפתם הדתית מצאו פתרונה. הרע והטוב הם שני יסודות נפרדים בעולם מתגלמים בשתי אלהיות, שכל אחת שולטת ועושה כרצונה. וכשרואים אנו רשע וטוב לו, צדיק ורע לו – גבר אהורימן. על מי תהיה תרעומת האדם, תרעומת הצדיק האובד בצדקו? מפי הורמיז לא תצא הרעה, ואהורימן הלא זה טבעו, לילך ולהזיק. וגם מאמיני הרבוי מיחסים את הרע לקנאת האלילים (כך נראה, למשל, ספור המבול במיתולוגיה הבבלית, כי באה צרה זו על האדם מתוך קנאת האלהים), או לפעולת שדים ורוחות

---

*) עַיֵן על זה בהשקפה ספרותית כללית H. Fries, Das philosophische Gespräch von Hiob bis Platon, (Tübingen 1904).

יהוה בטופס המקורי (לח, א–מ, ב) והכנעת איוב (מ, ג–ה). מתי נוסף ספר זה? למעלה בררתי, כי מסכמת דעתי לסברת דוהם, כי ספור־המעשה (א–ב ומב, ז–יז) קודם לוכוח איוב עם חבריו. הפיטן השתמש בספור עממי קדום ויסד עליו, לתכלית הצורה הפיוטית, את הוכוח ותשובת יהוה על טענות איוב. בסוף ספור־המעשה אנו מוצאים, כי חרה אף יהוה – לא באיוב, אשר הטיח דברים קשים על מנהגו עם הבריות ועל מדותיו, אלא בשלשת הרֵעים: „חרה אפי בך ובשני רעיך, כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב" (מב, ז), ואלמלא נשא יהוה פני איוב, היה עושה עמם „נבָלה" (שם, ח). ובטענות החברים מצאנו, כי לא דברו נכונה והיו ראוים, שיעשה יהוה עמם „נבלה". שהרי הם הצדיקו את מעשי אלוה והשגחתו בעולם. דבריהם לא הספיקו להפיג צערו של איוב ולשכך את המית רוחו: אין בהם תשובה מספקת לטענותיו החריפות. אבל כלום ראוים הם בגלל זה לעונש? דוהם מסתיע בזה לחזק סברתו, כי בספור־המעשה נכתבו שיחות איוב וחבריו בתֹכן אחר. בשיחות אלה דבר רק איוב „נכונה", וחבריו נכשלו בדבריהם, ויהוה אמר „לעשות עמם נבלה", אלמלא נשא פני איוב עבדו. איני תולה בראיה זו, שלפי דעתי אינה גדולה כל־כך, ענין גדול כזה. ובעיקר הדבר אין נפקא־מינה גדולה בזה. ודאי שאין אותו איוב בוכוחו הנעלה עם חבריו ובטענותיו על מנהגו של עולם אותו איוב „תם וישר וירא אלהים וסר מרע", אשר בספור־המעשה. זה הוא בדותא, אחת היא, אם המציא אותו הפיטן, או שמצא אותו בספור עממי קדום לו. וכבר בררתי למעלה, כי סימן זמני אין גם בספור־המעשה, לכַוֵן זמן חבורו. אלו ידענו זה, היינו נזקקים לבֵרור השאלה: אם ספור־המעשה והוכוח אחד הם או לא, כדי להגביל גם זמנו של הוכוח. ואפילו בנוגע לשאלת המקום: היכן נוסד וכוח זה, אין שאלת אחדות הספר מכרעת. אמרו, כי נוסד הוכוח בארץ אדום, כי זהו מקום ספור־המעשה *). אך אין הכרע בדבר. אפשר היה גם לאדם מישראל ליסד ספר זה, אלא שתלה הדברים בספור־מעשה שאירע באדום; ואפשר גם־כן, כי המציא את ספור־המעשה, אלא שקבע את המאורע באדום, בארץ־הקדם, כי כך היה צריך לצורה הפיוטית של ספורו. מה שמסֻפר באיוב של הספור העממי אפשר רק בארץ־הקדם. שם היו בעלי מקנה רב, שהיה לאדם עשיר „שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וחמש מאות צמד בקר וחמש מאות אתונות". שם יִתָּכֵן המאורע, כי נפלה שבא על הבקר ועל האתונות ותקחם, והכשדים פשטו על הגמלים ויכו אותם. עיקר השאלה בזמן ובמקום הוא בנוגע לוכוח איוב עם חבריו. זהו באמת מאורע גדול בהתפתחות הרעיון הדתי. ספור־המעשה הוא בדותא מזויפת ושייך למקצוע הספרות.

*) עיין מאמרו של הד"ר י. ל. קצנלסון באנציקלופדיה הרוסית־היהודית ערך איוב.

ולא אוסיף" (מ, ד–ה). רק פעם אחת דברתי ולא אענה על דבריך עתה, שנית לא אוסיף עוד לדבר.

זהו סיום הספר – וכוח יהוה עם איוב, וזה הרכין ראשו וקבל על עצמו הדין. אבל מסַדר הספר מצא טופס אחר של תשובת יהוה לאיוב. הפתיחה היא כמו בטופס ראשון. דברי יהוה היו „מן הסערה". ויהוה אמר לאיוב: „אזר־נא כגבר חלציך – ואשאלך והודיעני" (לח, ג ומ, ז). הפתיחה של תשובת יהוה בטופס ראשון היא קצרה ומקורית; בטופס שני אנו מוצאים הרחבת הדבורים. נראה, כי בזמן מאוחר לא מצאו די ספוקם בתשובת יהוה (לח, א–מ, ג) והוסיפו עליה עוד וגם הרחיבו את הפתיחה לפי טעמם. ובקצת ספרים נמצאה הפתיחה בטופס החדש עם ההוספה ואותן קבע המסדר כאן (מ, ו–מא, כו). ולטופס זה היה סיום אחר, שבאמת אינו אלא הסיום הראשון בדבורים אחרים. איוב השיב: „ידעת[י] כי כל תוכל, ולא יבצר ממך מזמה. מי זה מעלים עצה בלי דעת (זהו מה שנאמר בתחלת תשובת יהוה בטופס ראשון: „מי זה מחשיך עצה במלין בלי־דעת"); לכן הגדתי ולא אָבין, נפלאות ממני ולא אדע... לשמע אזן שמעתיך, ועתה עיני ראתך. על־כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר" (מב, ב–ג וה–ו). אין ספק, כי תשובת איוב בטופס ראשון היא המקורית, וכאן לפנינו הרחבה. ובכל־אפן הפסוק ד' אינו מתשובת איוב, אלא מפתיחת תשובת יהוה, ונשתרבבו הדבורים לכאן שלא במקומם. כי אין הדברים האלה מעיקר הספר ואינם שַיכים לתשובת יהוה בטופס ראשון, זה אנו מכירים בסגנון הקשה ובמליצות חידות, שהן מרובות כל־כך בפרשיות אלו. אבל גם בתֹכן שונות הן מאלו שלמעלה. ותשובת יהוה בטופס המקורי של ספר איוב מקפת את כל המציאות, השמים והארץ והים וכל אשר בם; הכוכבים ואור השמש ונבכי ים וגליו; השלג והמטר והקרח וטבע בעלי־חיים. הציור הוא מרובה הגַוָנים; הוא מקיף את כל חיי הטבע ופעולות הכחות המרובים שבו, עד־כמה שהיו יודעים אותם בימים ההם. הכל העלה וקבע הפיטן בתיודיצה שלו. בציור הפרטים ופרטי הפרטים לא הטריח את עצמו, שהרי לא להההדר בידיעותיו נתכַּוֵן. לא כן הציור שנוכף בספר איוב. הוא ממעט בתֹכן ומרבה בפרטים. נושא ענין ציורו הוא בהמות, החיה הרובצת במי הנילוס, והתנין אשר בים, שבטעות הוא קורא לו לויתן (מ, כה). בציור שתי החיות האלה הוא מאריך מאד – כאִלו הן עיקר היצירה. בטופס המקורי של תשובת יהוה אנו מוצאים ציור גרַנדיוזי של חיי הטבע, שבהם הפרטים מתאחדים לכלל גדול, שבכל־אפן נמצא בהם סדר נפלא. אבל בפרשת הבהמות וה„לויתן" העיקר הוא הדור מליצה. אפשר שנוסד ציור זה במצרַים, או שהיה מיסדו במצרים וראה את הבהמות ואת התנין אשר בים. אבל אפשר גם־כן, שאין הדברים האלה אלא דברי ספר. מאיזה ספר מדעי גיאוגרפי קדמון לקחם המחבר וקבעם כאן. מעין זה אנו מוצאים גם בנבואות יחזקאל.

עיקר ספר איוב הוא וכוח איוב עם חבריו (ג–כז וכט–לא), תשובת

ההנחות הדתיות המקובלות *). זה תלוי בסברה ובשקול הדעת, ובעיקר ברגש, בהסתכלות הנפש, בנטיה טבעית. כי סוף־סוף אין שאלות כאלה נפתרות בחשבון הנדסי על יסוד מופתים הגיוניים והנדסיים – אלא פתרונן מסור ללבו של אדם, מה שהוא רואה מתוך הסתכלות סוביקטיבית, ומה שהוא חפץ ומתאוה לראות. אלו ידע הפיטן בכחות הטבע, מה שיודעים בני דורנו, היה מקשט בידיעותיו את התיודיצה שלו יותר ויותר. יהוה ענה לאיוב „מן סערה". זוהי צורה פיוטית של הסתכלות הפיטן בטבע המציאות. הכל נעשה בסדר ועל־פי תבנית בחירה. – מה שאין האדם משיג בשכלו. „איפה היית ביסדי ארץ? הגד אם־ידעת בינה. מי־שם ממדיה, כי תדע? או מי נטה עליה קו? על־מה אדָניה הטבעו? או מי־ירה אבן פנתָה? ברן־יחד כוכבי בקר, ויריעו כל בני אלהים: ויסך בדלתים ים, בגיחו מרחם יצא. בשומי ענן לבֻשו וערפל חתֻלתו. ישבר[ו] עליו (קרי: גליו) חקי **), ואָשים בריח ודלתים; ואמר: עד־פה תבוא ולא תסיף ופה ישית בגאון גליך" (לח, ד–יא). ולאחר זה הוא מצַיר זריחת השמש: „המימיך צוית בקר, ידעתה שחר מקומו? לאחוז בכנפות הארץ וינָערו רְשָׁעים ***) ממנה. תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש. וימנע מרְשָׁעים אורם וזרוע רמה תשבר" (יב–טו). והוא הולך ומצַיר את יסודות הטבע ופעולות הכחות (טז–מ) והאינסטינקט השולט בבעלי־חיים (לח, מא–לט, ל). ואחר שהרצה יהוה לפניו את סדר הטבע, אמר לאיוב: „הרֹב עם שדי יִסור (קרי: ישיב); מוכיח אלוה יעננה" (מ, ב). אבל איוב השיב: „הן קלתי מה אשיבך – ידי שמתי למו־פי, אחת דברתי ולא אענה, ושתים

---

*) השקפה דתית מוכרית כזאת על יסוד הבנת הטבע בהתקדמותה כעת בררתי במאמרי „התורה והמדע" („העולם", שנה השמינית, 2—4).

**) הפיטן מצַיר כאן התהוות הארץ והימים. המים קדמו ליבשה, עמד אלהים וכגרם בים ונבראה הארץ (בראשית א, ט—י). אין ספק, כי ראה הפיטן משברי ים, בשעה שהים זועף; „ענן לבשו וערפל התלתו". גליו שוברים וחותרים היבשה לעבור חק אל, אשר שם לים (הנוסח: חקי, הוא נכון, ואין יסוד ללבוש המפרשים הגורסים: חקו). ציור זה אנו מוצאים בדברי ירמיה: „אשר שמתי חול גבול לים — חק עולם ולא יעברנהו; ויתגעשו [מימיו] ולא יוכלו, ויהמו גליו ולא יעברנהו" (יח, כב—כג. ולא יעברנהו בתחלת הפסוק יש למחוק). עם־כל־זה אין אנו צריכים להערה, כי השתמש הפיטן בדברי ירמיה — שהרי בן אדם ודאי שראה גם בעיניו מראה משברי ים.

***) עוד מזמן קדום קלקלו את הציור מבלי הבנה. הפיטן מצַיר זריחת השמש, כי יעד אלהים את השחר במקומו, ואז כוכבי לילה יאספו אורם, כאלו אחוז בכנפות הארץ וננערו רשים — אלו הכוכבים — ממנה. הארץ תתהפך כחומר חותם, כחומר זה של החתיכות שמהפכים אותן לצורך. והכוכבים עומדים כמו לבוש, כמתביישים. וימנע מרשים אורם וזרוע רמה (מלשון „אור זרוע לצדיק", תהלים צז, יא) תשבר. — במסורת תלו ע' ברשים, כיהא מובנו רשעים, ואין הדברים מחוורים.

תשובה על שאלותיו וטענותיו, אלא הכעיסוהו בפטפוטיהם ובזלזוליהם. אבל הוא עצמו מצא מרגוע לנפשו לא בפתרון הפרובלימות האלה, שאין להן פתרון, אלא ברֶזיגנַציה מוסרית. מה ששאל היא חידה עולמית; אבל כלום ר ש א י האדם לשאול שאלה זו? איוב לא כפר במציאות אלהים. בכל טענותיו, אשר הציע, הנחתו היסודית היא, כי יש אלהים בארץ ובשמים ובכל המציאות ולכחו וגבורתו אין חקר. אך ב מ נ ה ג ו ש ל ע ו ל ם לא תַראה גבורתו. ומה הוא „מנהגו של עולם"? לפי השקפת בני־אדם, המין האנושי הוא תכלית הבריאה, במעשי בני־אדם ומאורעותיהם שולטת ההשגחה האלהית. כאן נתקל איוב במאורעות החיים. לפעמים נדמה לו, כי מסיע אלוה לרשעים ורודף לצדיקים; „ארץ נתנה ביד רשע" (ט, כד). שהרי אלמלא כן, על מה דרך רשעים צלחה, וימי צדיקים רעים? אך אפילו אם לא נכפים להנחה מוזרה ותמוהה כזאת, הנה בכל־אפן אין השגחתו בעולם ו„תם ורשע הוא מכלה" (שם, כב). ואם אין אלוה חפץ בצדקת הצדיקים — מה היא תכלית החיים?

מתוך הרהוריו בא הפיטן לידי הכרה, כי נשאלה שאלה זו מתוך הנחה של טעות. אין האדם מרכז היצירה והמציאות; אין הוא המכון במעשה בראשית. אי־אפשר לעמוד על הבנת התכלית במציאות, כל־זמן שאנו מבקשים אותה ביחוסה אל האדם. ובהיות שלפי הבנתנו אי־אפשר לנו להכיר בסדר המציאות מתוך תכלית אחרת, הנה לא נעמוד כל ימינו על הבנה זו. אך אם לא נבין את ת כ ל י ת המציאות, הנה ודאי כי יבורר לנו בהסתכלות ישרה ס ד ר ה. ובמקום שיש סדר נגלא כזה, ודאי כי נמצאה גם תכלית. אין אנו רואים ומבינים את התכלית הזאת, כי לא באנו בסוד אלוה. אבל הוא הראנו את כחו וגבורתו בסדרו של עולם; ואנו במציאותנו המינית והאישית אחת הטבעות בשלשלת הסדר האלהי בעולם. אין הכל מכֻוָן למציאותנו, כאשר חשבו בני־אדם עד עכשיו; אלא אָנו בכלל המציאות, והכל מכֻוָן לתכלית שהבנתה רחוקה ממנו. הכרה זו מביאה אותנו לידי רזיגנציה, היא היתה מביאה אותנו לידי יאוש ושנאת החיים; אלא שהפיטן מאמין במציאות אלוה, מנהיג את עולמו בחכמה — מה שאנו רואים מתוך הסדר הנעלה של המציאות. לפיכך צָנו מרכינים את ראשנו בפני גדולתו. ודאי, כי אנו וכל המציאות בכלל — הכל מכֻוָן לתכלית אלהית, שלא עמדנו בסודה. רעיון זה בא להפַיטן מתוך הרהוריו והכתכלותו במאורעות עולם ובמראות הטבע. מובן, כי את חיי הטבע הבין לפי ידיעתם והכרתם בהם בימיו. אין להחליט, כי הבנת חיי הטבע ופעולת הכחות המשולבים אלו באלו ומשלימים אלו לאלו, כפי שהתקדמה בדורות האחרונים, סותרת להשקפת־העולם של איוב. אמנם גברה תהלה ההשקפה ה ח מ ר י ת בפילוסופיה מזמן שהתקדמה הבנת כחות הטבע ופעולתם, משנות המאה הי"ז ואילך. אבל דוקא בימינו, שבהם נגלו כחות הטבע וסדר הרכבתם וחבורם במדה שלא ידעו ולא שערו הראשונים, לא נמנעו כמה הכמים מלהעמיד על הבנתנו זו שיטה פילוסופית אידיאַלית דתית בקיום.

(לא, לב). ולמה „תחת חטה יצא חוח ותחת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה״? זו דרך צדקה וחסד, וזה שכרה?

„תמו דברי איוב״, וגם שלשת חבריו לא השיבו עוד על תרעומותיו. זה היה מונח בכַוָנת הפיטן וגם בטבע הענין. כבר ראינו, כי לאחר שאמרו חברי איוב להשיב על דבריו בפעם הראשונה, לא מצאו עוד דברי טעם להשיב על שאלותיו, אשר חזר והציע. התשובה הראשונה לא היתה רבת־התֹכן, אבל היא היתה מכלל אותן התשובות השגורות לשאלות־עולם אלה. דברי פיוס ונחמה, או הטעמת כח אלוה וגבורתו, או דברי מוסר תוכחה, שאין האדם, „ילוד אשה״, כדאי להטיח דברים כלפי מעלה. אבל איוב לא נתפַיֵס ולא התנחם וגם לא נבעת מכחו וגבורתו של אלוה ולא נתקררה דעתו בתשובה, שאין האדם כדאי לטעון על אלהים. ומה היה עוד בפי שלשת האנשים לשכך המית רוחו? מה אפשר, בכלל, להשיב על טענות כאלה, אם מסרב הכואב ומְדֻכָּא ביסורים להתנחם בתנחומות קלושות כאלה? מעכשיו היתה תשובתם רק דברי הבאי, או השנות דבריהם הראשונים, או זלזולים גסים, לעשות את איוב רשע בעיני עצמו. גם זה לא פעל כלום. ולפיכך נסתתמו טענותיהם ונשתתקו.

והנה אמרתי למעלה, כי אמנם הספר של איוב, שהיה בארץ עוץ, הוא בדותה. אבל איוב המְדֻכָּא ביסורים גופיים ונפשיים, אשר בסור הצלחתו הכיר בטבע בני־אדם, ביחוס בני ביתו ולויתו אליו, מה שגרם לו צער מרובה – איוב זה היה ונברא. הפיטן, אשר יסד את הוכוח, לא המציא את האישיות הזאת, אלא זוהי אישיות הפיטן עצמו. אין אדם, יהיה מי שיהיה, ב ו ד ה דברים כאלה, אלא הוא ח י בהם. מי שכתבם – הרגישם. ולפיכך דברי איוב בוכוחו עם חבריו מלאים תֹכן ועושים רשם חזק וקַים, ודברי חבריו הם קלושים, ואין להם שום פעולה. זה ש כ ת ב את טענות איוב ותרעומתו על קשי־יומו, את מרי שיחו ואת שאלותיו החריפות, צִיֵר את יסורי עצמו; הוא ה י ה איוב נושא ענין הדרמה. שלשת חבריו הם משל. אבל קרוב, כי במסבתו שמע הפיטן העלוב תשובות „מחוכמות״ כאלה מצד חבריו, שלא התרחקו ממנו, אלא נראו כאוהביו גם בשעת דחקו. באו קצתם לפַיְסו ולנחמו בדברי הבאי, שבכל־אפן לא יפעלו על לב אדם גדול, הוגה דעות עמוקות. ובצערו אמר איוב: „שמעתי כאלה ר ב ו ת – מנחמי עמל כ ל כ ם״ (טז, ב). באו אחרים „להבינהו״ ולהעמידהו על דעת אלוה בהנהגתו את העולם. ועוד באו אחרים ליסרו בדברים ולהוכיחו: הרואה יסורים באים עליו, יפשפש במעשיו. זהו מנהג ה„אוהבים״, שעומדים לאדם בשעת דחקו. ואפשר לנו לצַיֵר במוחנו, כמה סבל הפיטן מאוהבים אלו. לבסוף נשתתקו. אך במוח הפיטן המעונה לא חדלו לנקר השאלות האלה. למה „תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה״? על מה סובל הצדיק בצדקתו ותומתו, ודרך רשעים צלחה? מה היא תכלית החיים? איה אלהי המשפט?

ג) ת ש ו ב ת י ה ו ה (לח, א – מב, ו). חברי איוב לא המציאו לו

והצלחתו. ומה אמר עליו ובפניו חברו אליפז? כדי להצדיק את האלהים, הרשיע את איוב ויחס לו מעשי נבלה וחמס (כב, ו–ט). זה היה הפך האמת. איוב מעיד על עצמו: „כי־אמלט עני משוע, ויתום ולא עזר לו. ברכת אובד עלי תבא, ולב אלמנה ארנן... עינים הייתי לעור, ורגלים לפסח אני. אב אנכי לאביונים, ורב לא־ידעתי אחקרהו. ואשברה מתלעות עול, ומשניו אשליך טרף" (יב-טז). ובימים שהיו כלם מחניפים לו – והוא אך טוב וחסד עשה – חשב, כי זה יהיה עד יום מותו. שהרי הוא לא שנה דרכו ולא עזב חסדו ואמתו. אך עתה, כשבאו עליו צרות: „שחקו עלי צעירים ממני לימים, אשר־מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני" (ל, א). בני־נבל, גם בני־בלי־שם, נכאו מן הארץ – ועתה נגינתם הייתי, ואהי להם למלה. תעבוני, רחקו מני, ומפני לא חשכו רק" (ח–י). נראים הדברים, כי אינם דברי פיוט וגוזמה, אלא הם נאקת אדם עלוב, אשר מבשרו ראה בטבע בני־אדם, בשקרם ובחנופתם, בקלות דעתם וגם באכזריותם. אדם מוצלח – מחניפים לו; נפל ברעה – דריסת הרגל. צדקת האדם היא להם בהצלחתו; פנתה הצלחתו, אין לך עון גדול מזה, והכל מתר לגבי אדם שכמותו. אותו צער עמוק היה מנקר בלב הפיטן. „קדר הלכתי בלא חמ[ד]ה, קמתי בקהל אשוע. אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה... ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים" (ל, כח–לא).

והפיטן הכואב מהרהר ומנקר במאורעותיו ובפגעיו הרעים, והוא שואל בלי הפסקה: למה? מדיע? „אם תטה (קרי: הטה) אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי, ובכפי דבק מאום"? הוא מאין זה באלה ובשבועה: „אזרעה – ואחר יאכל, וצאצאי ישרשו" (לא, ז–ח). „אם־נפתה לבי על אשה, ועל פתח רעי ארבתי?... אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי"? את רגש היושר הסוציאלי שבלב הפיטן מבינים הדברים האלה: „ומה אעשה כי־יקום אל? וכי־יפקד – מה אשיבנו? הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד" (לא, יד-טו). דברים כאלה בשווי הגמור של כל באי־עולם, כעבד כאדונו, אימתי נאמרו בכל אומה ולשון? „אם אמנע מחפץ דלים, ועיני אלמנה אכלה? ואכל פתי לבדי, ולא־אכל יתום ממנה?... אם־אראה אובד מבלי לבוש, ואין כסות לאביון – אם־לא ברכוני חלציו, ומגז כבשי יתחמם. אם הניפותי על יתום ידי, כי אראה בשער עזרתי (כחי)? כתפי משכמה תפול, ואזרעי מקנה תשבר" (ט–כב). „אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך – ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי? *) גם הוא עון פלילי, כי־כחשתי לאל ממעל" (כו–כח). „בחוץ לא ילין גר; דלתי לארח אפתח"

---

*) מנהג זה, להניף היד לעומת דבר לבקדושה ולנשקה אחרי־כן, נוהג עוד כיום בארצות המזרח (וכך עושים גם היהודים בבית־הכנסת בעת הוצאת ספר־תורה והקפתו בבית־הכנסת והגבהתו).

איוב משיב על זה, כי דברי בלדד הם ללא־כח וללא־חכמה; לא הספיקו לצַיֵר כחו וגבורתו של אלוה. והוא, איוב, עצמו מצַיר את מעשי אלהים בעולמו: „נטה צפון *) על־תהו – תלה ארץ על בלימה" (כו, ז). והוא הולך ומספר עיקר מעשה בראשית ומסַיֵם (כו, יד): „הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו – ורעם גבורותיו מי יתבונן"? מה שאנו רואים ומכירים, זהו רק „שמץ דבר", לחש מעשיו (כך מתרגם התרגום הסורי), אבל רעם גבורותיו, מעשיו הגדולים, מי יתבונן?

כבר בררתי למעלה סברתי, כי כאן שַיכים דברי צפר הנעמתי, שנבלעו בטעות בדברי איוב (כא, יז–כו); שהרי אלמלא כן, תחסר תשובת צפר, ונמצא הציור הדרמטי פגום. לתשובת צפר שַיכים גם המקראות להלן (כז, ז–כג), שיש בהם ציור אחרית רשעים. בזה רמזו חברי איוב, כי לא חשוד אלוה לעשות דין בלי משפט, ואם באו עליו יסורים – ודאי כי חטא. אליפז הלא אמר זה בברור. איוב משיב על הקטרוג הזה: „חי אל הסיר משפטי ושדי (כלו׳: וחי שדי) המר נפשי – כי כל עוד נשמתי בי ורוח אלוה באפי, אם תדברנה שפתי עולה, ולשוני אם תהגה רמיה. חלילה לי אם אצדיק אתכם; עד־אגוע לא־אָסיר תמתי ממני. בצדקתי החזקתי ולא ארפֶהָ, לא יחרף לבבי מימי" (כז, ב–ו). אומרים חבריו לפתותו או לאנסו בדברים, שיהא הוא מצדיק על עצמו את הדין. אבל אם יודה על חטאים, שלא חטא, יהיה זה שקר. הוא מחזיק בצדקתו ותומתו, ואין לבבו נוכה אותו על עברות שאינן בידו. איוב מתמרמר מאד על רמזי חבריו המרשיעים אותו ושָׂמים עם רשעים חלקו. הוא זוכר בימי עניו את ימיו הראשונים, וזכר ימי הצלחתו מדכא את נפשו. איך התיחסו אליו בני־לויתו בימי הצלחתו, ואיך הם מבזים אותו עכשיו ומונים אותו בדבריהם. סגנונו מצֻיָן בזכר הימים הטובים ברוח ליריקה נעלה; האֶלֶגיה תוקפת את הלב באמיתותה. הדברים הם נוחים ורכים. אבל הציור של טבע בני־אדם, המחניפים להברת כשהשעה משחקת לו ובועטים בו בשעת דחקו, הוא מעציב עד־מאד ומרגיז את הנפש: „מי יתנני כירחי קדם – כימי אלוה ישמרני **). בהלו נרו עלי ראשי – לאורו אלך חשך. כאשר הייתי בימי חרפי (קרי: פרחי), בסוד אלוה עלי אהלי. בעוד שדי עמדי, סביבותי נערי. ברחץ הליכי בח[א]ה, וצור יצוק עמדי פלגי־שמן. בצאתי שער עלי־קרת, ברחוב אכין מושבי – ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו. שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם. קול־נגידים נחבאו, ולשונם לחכם דבקה. כי אזן שמעה ותאשרני, ועין ראתה ותעידני" (כט, ב–יא). כך היו נוהגים עמו בימי שלותו

---

*) צפון הוא לפי מושגי הראשונים מקום מושב אל (ירמיה יד, יד).

**) עין דוהם בפרושו לאיוב, שתולה הדברים כז, ז–יא ויג–כג בצפר ולפי דעתי, תשובת צפר היא בכא, יז–כו וכז, ז–כג. פרשה כח איננה מדברי איוב ואינה שַיכת לספר איוב, אלא היא הוספה מזמן מאוחר ושַיכת בעיקרה (וביחוד כח, יב–כח) לספר משלי שלמה או לספר משלי בן־סירא — מה שנכר גם בסגנונו.

אלהים. „מדוע משדי נצפנו עתים *), וידע[י]ו לא חזו ימיו״? (כד, א) — והוא הולך ומציר את העשקים, שנעשים תחת השמש, מה שעושים מעשה חמס ואלמות ביום ומעשה נבלה ונאוף בלילה. עניים, יתומים ואלמנות הם למרמס לאנשי זרוע. איוב מתמרמר על העשק הסוציאלי, שראה בימיו. מאנסים עניים לעבוד עבודת זולתם ועובדים בהם עבודה קשה. „בשדה בלי־לו יקצרו וכרם רשע ילקטו. ערום ילינו מבלי לבוש, ואין כסות בקרה. מזרם הרים ירטבו, מבלי מחסה חבקו צור. יגזלו משד יתום ועל־עני יחבלו. ערום ילכו בלי לבוש, ורעבים ישאו עמר. בין־שורתם יצהירו (עושים יצהר), יקבים דרכו ויצמאו״ (ו—יא). מתי היתה רעה זו, אותו העשק הסוציאלי, ביהודה? אין ספק, כי היה בזמנים שונים. יודעים אנו, מה שאירע בימי נחמיה (נחמיה ה, א—ה וטו), וגם בדברי קהלת אנו מוצאים תרעומה מרובה על עשק רש וגזל משפט ועל דמעת העשוקים (עין להלן). זולת זה מציר הפיטן כאן גם את המצב המוסרי שבימיו: „לאור יקום רוצח, יקטל עני ואביון — ובלילה יהי כגנב. ועין נאף שמרה נשף, לאמר — לא־תשורני עין, וסתר פנים ישים; חתר בחשך בתים, יומם חתמו למו — לא ידעו אור״ (יד—טז). כל זה רואה אלוה בעולמו ומעלים עין. בזמן מאוחר הוסיפו בפרשה זו קצת פסוקים, כדי להחליש את הרשם של הקובלנות החריפות האלה. ואיוב סים דבריו: „מי יכזיבני וישים לאל מלתי״? המעשים הרעים שבימיו היו בולטים ונראים לעין כל אדם.

ומה השיב בלדד השוחי על קטרוג קשה זה? „המשל ופחד עמו...״ (כה, ב). איוב אמר, כי מעשי אלוה מבהילים אותו, אך אינו רואה ממשלתו והשגחתו בארץ. והוא משיב: המשל ופחד עמו. מה רבו מעשי אלהים, ומה יצדק אנוש עם אל, ומה יזכה ילוד־אשה? איוב טען, כי אין השגחת אלוה בארץ; אבל „היש מספר לגדודיו? ועל מי לא יקום אורהו **)? הן עד־ירח ולא יאהיל ***), וכוכבים לא־זכו בעיניו — אף כי אנוש רמה, ובן־אדם תולעה״ (כה, ג—ה).

---

*) לפנינו הנוסח: מדוע משדי לא נצפנו עתים? ואין לו מובן. מלת „לא״ באה כאן שלא במקומה. עתים הוא במובן מעשים ומאורעות (דה״י א כט, ל; דניאל יא, ו). ימיו הם ימי הדין, שמכונים בשם „יום יהוה״ (ישעיה יג, יג, ו וט; לד, ח; יואל א, טו; ב, א ויא; ג, ג, ד; ד, יד; עמוס ה, יח; צפניה א, ז ויב). איוב שואל: מדוע נצפנו המעשים והמאורעות מכזי, שאפילו יודעיו לא ידעו ימי־משפטו ודינו?

**) המליצה יקום אורהו היא קשה. ובתרגום היוני הנוסח: יקום אורבו. אלוה מקים אורב לכל אדם לראות במעשיו ולשלם לו כמפעלו. אבל ציור זה הוא זר מאד.

***) עד ירח ולא יאהיל — זוהי מליצה סתומה. ולי נראה לנכוח: גער בירח ולא יהל.

„הלא רעתך רבה, ואין קץ לעונותיך. כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תפשיט. לא־מים עיף תשקה, ומרעב תמנע לחם. ואיש זרוע לו הארץ ונשוא פנים ישב בה *). אלמנות שלחת ריקם, וזרעות יתומים ידכא. על־כן סביבותיך פחים, ויבהלך פחד פתאום" (כב, ה–י). חנף היית כל ימיך; הרשעת ואמרת, כי אלהים בשמים ואינו רואה בזדונך. הלא אתה עצמך בכלל הרשעים האומרים לאל: סור ממנו, ומה יפעל שדי למו? במפלתם „יראו צדיקים וישמחו, ונקי ילעג למו" (יא–יט). אליפז, בעל לב טוב, מסים בדברי פיוס, כי ישוב איוב אל אלהים, ושלום יהיה לו. כי ימינו פשוטה תמיד לקבל שבים. הוא ימלט כל אדם שב אליו, „אי־נקי" **) – „ונמלט [ה] בבר כפיך".

איוב השיב על זה: „גם־היום מרי שיחי, ידי (קרי: ידו, כנוסח התרגום היוני) כבדה על אנחתי" (כג, ב). על־כרחי שאני מוסיף במרי שיחי, כי יד אלוה כבדה עלי. וכלפי זה שאמר לו אליפז, כי ישוב אל אלהים, משיב איוב, כי ודאי חפץ הוא לשוב אליו: „מי יתן ידעתי ואמצאהו, אבוא עד תכונתו ***). אערכה לפניו משפט, ופי אמלא תוכחות" (ג–ד). אך בפעם הזאת אינו תובע עוד את עלבון עצמו, אלא יתרעם על מנהגו של עולם. אין משפט ואין השגחת האלהים בארץ. אמנם אלוה הוא רב־כח; אבל „הברב־כח יריב עמדי? לא! אך הוא יָשִׂם ****) בי. שם ישר נוכח עמו ואמלטה לנצח מִשֹּׁפְטִי" *****). איוב מתרעם על העדר משפט האל והשגחתו בעולם. איה אלהי המשפט? „הן קדם אהלך, ואיננו; ואָחור, ולא אָבין לו; שמאול בעשתו (עַיֵן מלאכי ג, כא: וְעַסּוֹתֶם רשעים) ולא אחז [הו]; יעטף ימין ולא אראה" (ו–ט). אבל אלהים, שאינו נראה, הלא הוא רואה הכל. „כי הוא ידע דרך עמדי, בחנני – כזהב אֵצא. באשֻרו אחזה רגלי, דרכו שמרתי – ולא־אֵט. מצות שפתיו לא אָמיש מחקי צפנתי אמרי פיו" (י–יב). טבעו וגדלו של אלוה מביעית אותו. הוא מכיר בכחו וגבורתו, אבל מדת משפטו נפלאה ממנו. „על־כן מפניו אבהל, אתבונן – ואפחד ממנו. ואל הֵרַך לבי, ושדי הבהילני. כי לא נצמתי מפני חשך, ומפני כסה־אפל" (טו–טז). אין נצמת ונסתר בחשך מפני אלהים, כי הוא רואה וסוקר גם בעד חשך. אך מפני האדם מכסה אפל ואינו רואה דרך

---

*) לא היית מציל עני ואביון מגוזלו – אלא איש־זרוע לו הארץ, ונשוא־פנים ישב בה, כי משא־פנים בדין ולא דנת דין אמת לאמתו.

**) אי־נקי, בלי יוצא מן הכלל. עַיֵן מל"א טו, כב.

***) עד מכון שבתו (מל"א ח, לט).

****) לא יריב עמי, אלא ישים טענותיו עלי במשפטו. ישים הוא במובן הצעת הטענות: „שים כה נגד אחי ואחיך" (בראשית לא, לז).

*****) כך מנקד התרגום היוני, ונכון הוא.

טובם – „עצת רשעים רחקה מני" *). ציור זה של הצלחת הרשעים ועזותם כלפי אלהים הוא ממש ההפך מזה שלאחריו (יז–כו). ומה שאומרים החוקרים, כי אלו הן טענות איוב, שכך היה ראוי לרשעים, אינו מתקבל על לבנו. לי ברי, כי אלו הם דברי צפר הנעמתי, שבאו כאן שלא במקומם. הפיטן סדר את וכוח איוב וחבריו באפן זה: איוב מרצה את תרעומתו וטענותיו על אלהים, ואחר זה משיבים חבריו, אליפז, בלדד וצפר. זה חוזר חלילה שלש פעמים. אבל בפעם השלישית אנו מוצאים רק דברי אליפז ובלדד; תשובת צפר אינה בספר. וַדאי שלא פגם הפיטן את ציורו הדרמטי בקלקול הסדר, אלא בטעות נקבעה בזמן מאוחר תשובת צפר שלא במקומה. איוב המשיך טענותיו (כז–לב). הוא אומר לחבריו: „הן ידעתי מחשבותיכם ומזמות עלי תחמסו. כי תאמרו: איה בית נדיב **), ואיה אהל משכנות רשעים"? ועוד אומרים: „כי ליום איד יחשך רע, ליום עברות (קרי: לקברות) יובלו" ***). ועל זה משיב איוב: „מי יגיד על פניו דרכו? והוא עשה, מי ישלם לו? והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד ****). מתקו לו רגבי נחל, ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר *****). ואיך תנחמוני הבל ותשובתיכם נשאר מעל" (קרי: עמל).

אליפז השיב על דברי איוב. „הלאל יסכן גבר? כי יסכן עלימו (קרי: עליו) משכיל? – החפץ לשדי כי תצדק? ואם־בצע כי תַתֵּם דרכיך"? (כב, ב–ג). כלום הנאה ותועלת לאלהים, כשיצדק האדם? אליפז, שהיה נזהר בתשובתו, לבלי לצער את איוב בדברים קשים, יצא עכשיו מגדרו, כי חרה לו מאד על טענותיו האחרונות של איוב. עתה הוא אומר בפשיטות:

---

*) לא עמדו המפרשים על הבנת הדברים (וכן להלן כב, יח). איוב ישים בפי הרשעים דברי עזות גסה, חרוף וגדוף כלפי אלהים. איוב מתרעם אמנם על אלוה, אך דברים גסים כאלה לא הטיח לפניו. לפיכך הוא מסים ואומר: „עצת רשעים רחקה מני" – חלילה לי להסכים לדבריהם ולעצתם. יכן גם להלן בדברי אליפז, שגם הוא מציע מה שאומרים הרשעים, והוא מטעים, שאין אלו דבריו. ונראה, שזה היה שגור בפי העם אחרי דברי גנאי של רשעים, שהיו מספרים אותם. כדומה לזה, מה שרגילים לומר: „אל תפתח פה לשטן"; „לא עליכם"; „בר מינן".

) נדיב במובן עריץ ותקיף, לכן הוא אומר (למעלה יב, כא): „שופך בוז על **נדיבים". וכן בישעיה יג, ב: „ויבאו פתחי נדיבים".

***) כי ליום איד יחשך רע (זה „הנדיב"), ליום לקברות **יובלו** (אלה הרשעים).

****) על גדיש ישקוד – הוא ימות במלאת לו מספר ימיו, וכן הוא אומר למעלה (ה, כו): תבא בכלח אלי קבר – כעלות **גדיש** בעתו.

*****) אמרו לו, כי סופם של רשעים, כי לקברות יובלו – ועל זה משיב איוב, כי זהו סוף כל האדם. אחריו כל אדם ימשוך, ולפניו אין מספר. „רבים שתו ורבים ישתו". ואיזה עונש במיתת הרשעים?

בפרשה זו (יט, כו–כט) סתומים ונבלעים לאין־מרפא. יד פגעים שונים שלטה בהם לערבבם ולשבשם.

תשובת צפר על דברי איוב אינה אלא השנות הדברים, שכבר נאמרו כמה פעמים בוכוח זה. הוא מצַיֵר בפרטות את אחרית הרשעים, כי כל עמלם ומעשה חמס שבידם לריק. הצלחתם היא זמנית. „כי רננת רשעים מקרוב, ושמחת הנף עדי־רגע" (כ, ה). גם הציור הזה הוא רמז לאיוב. לא פגעיו מפליאים, אלא הצלחתו לכנים היא תמוהה. שהרי עכשיו יודעים הכל מה טיבו, לאחר שהטיח דברים כאלה כלפי מעלה. „יגלו שמים עונו, וארץ מתקוממה לו" (כ, כז). בבניו פגעה מדת הדין, וגם הוא, איוב, עצמו לא נקה מהמס. „בניו ירצו דלים וידיו תשבנה אונו" (כ, י). ומה שבא על איוב – „זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו *) מאל" (כ, כט).

והנה צפר עשה את עצמו נעלב בתחלת דבריו. הוא אמר: „מוסר כלמתי אשמע" (כ, ג); בלדד אמר: „תבינו ואחר נדבר" (יח, ב), ואליפז שאל את איוב: „המעט ממך תנחומות אל"? (טו, יא). איוב משיב עכשיו באירוניה: „שמעו שמוע מלתי ותהי זאת תנהומתיכם **), שאוני ואנכי אדבר, ואחר דברי תלעיג [ו]" (כא, ב–ג). רמז רָמז לו צפר, כי „רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי־רגע". אבל בדברים האלה לא הבעית את איוב. המציאות מוכיחה הפך זה. „מדוע רשעים יחיו, עתקו גם גברו חיל? זרעם נכון לפניהם, עִמָם ***) וצאצאיהם לעיניהם, בתיהם שלום מפחד, ולא שבט אלוה עליהם" (כא, ז-ט). והוא הולך ומצַיר, הפך ציורו של אליפז, את הצלחת הרשעים בחייהם (י–יב). „יבלו בטוב ימיהם וברגע (קרי: ומרגע) שאול [לא] יחתו. ויאמרו לאל: סור ממנו, ודעת דרכיך לא חפצנו. מה שדי כי נעבדנו? ומה נועיל, כי נפגע בו? – הן לא בידם [קרי: בידו]

וכו'. ואין לדברים האלה שום יכוד. הלא שמענו את טענותיו החריפות כלפי אלוה. ופתאם חזר בתשובה ונתפיס לו? הוא אומר להלן (יט, כו–כז): „ואחר עורי נקפו זאת, ומבשרי אחזה אלוה; אשר אני אחזה לי, ועיני ראו ולא זר – כלו כליותי בחקי". הדברים סתומים (וביחוד הפסוק כ"ו) ואין לפרש. לתרגום היוני היה נוסח אחר. וגם לזה אין מובן מחֻוָר, והרבה טרחו המפרשים „לתקן" את המקרא הסתום, ולא עלה כלום בידם. אך בכל־אפן טעות היא, מה שהם מושכים גם את הפסוק כ"ה לזה שלאחריו ומבלבלים גם אותו. וברי הוא, כי נמשך אל זה שלפניו: כשיכתבו דברי איוב, הרי הוא יודע, שבזמן מאוחר יקום גואלו ויתבע את עלבונו. זהו רעיון נהדר של אדם סובל יסורים במסבתו ובדורו, והוא מכיר בצדקתו ותומתו ומוסר דינו לעתיד לבוא. ויש שהציעו: ע ר י ק. (עַיֵן דוהם בפרושו).

*) ונחלת א מ ר ו – לזה אין מובן. התרגום היוני גרס: ונחלת א ו נ ו (למעלה כ, י).

**) התרגום היוני גורס: תנחומֹתכם, ונכון זה. ו ת ה י ז א ת תנחומתכם.

***) בנוסת המסורה: זרעם נכון לפניהם עִמם – הלשון מגומגם! ולי נראה לנסח: זרעם נכון לפניהם, עִמם וצאצאיהם לעיניהם. ע מ ם זוהי מ ש פ ח ת ם, בני ביתם, בנים ובני בנים. וזה הרבה במקרא.

נחשבנו כבהמה נטמינו (נדמינו) בעיניכם (קרי: בעיניך)"? נראה לו, כי דברים שאמר איוב אָסור אפילו לשמעם; כי הם דברי חרוף וגדוף כלפי מעלה. לאיוב אינם גורמים הפסד גדול, שהרי הוא שואל את נפשו למות. אך מתיָרא בלדד, שמא יכוה הוא וחבריו בגחלתו. על דברי חרוף כאלה אפשר שיהפוך אלוה את העולם לתהו ובהו. „טרף נפשו באפו — הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו"? (יח, ד). ומכאן ואילך הוא מצַיר אחרית רשעים, ענשם מאלהים (ו—כא). „אך אלה משכנות עַוָל וזה מקום לא ידע אל". זוהי רמיזה בהירה לאיוב.

ואיוב הבין אותה. מתוך צער עמוק הוא אומר לחבריו: „עד־אָנה תּוֹגיון נפשי ותדכאונני במלים? זה עשר פעמים תכלימוני — לא תבשי תַּהְכּרוּ לי *). ואף אמנם שגיתי — אתי תלין משוגתי" (יט, ב—ד). ועכשיו חוזר איוב ומטעים את טענותיו על אלוה. זה גרמו רמיזותיו של בלדד. איוב התחיל כבר לטעון, כי אמנם אין אדם צדיק בארץ, שלא חטא כל ימיו; אלא שאין ממדת האלהים, לבוא עם ילוד אשה „קצר ימים ושבע רגז" במשפט על כל עבֵרה ועבֵרה. עכשיו, שדכא אותו בלדד בעקיצות שפתים, הוא חוזר וטוען: „דעו אֵפוֹ, כי אלוה עותני ומצודו עלי הקיף. הן אצעק חמס, ולא אֵענה; אשוע, ואין משפט" (יט, ו—ז). ואיוב מרצה את יסוריו. ביחוד הוא מצטער על יחוס בני ביתו אליו. „אחי מעלי הרחיק, וְרֵעַי אך זָרוּ ממני. חדלו קרובי, ומיֻדעי שכחוני. גָּרי ביתי ואמהתי לזר תחשבֻני; נכרי הייתי בעיניהם. לעבדי קראתי, ולא יענה; במו־פי אתחנן לו. רוחי זרה לאשתי וחַנּוֹתי (קרי: ואנחתי) לבני בטני. גם עוִילים מאסו בי, אָקומה — וידברו בי. תעבוני כל מתי סודי, וזה אָהבתי — נהפכו בי" (יג—יט). ובתֹקף יסוריו צועק איוב: „חָנֻּני, חננֻי — אתם רֵעַי, כי יד אלוה נגעה בי. למה תרדפֻני כמו אל, ומבשרי לא תשבעו"? (כא—כב). ועכשיו נצנץ במוחו רעיון גדול: לרשום מאורעותיו וטענותיו בספר ולמסור דינו לדור אחרון. „מי־יתן אפו ויכתבון מלי; מי־יתן בספר ויחקו (קרי: ויחקו בספר, או: ובספר יחקו). [או] בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון **). ואני ידעתי גֹּאֲלִי חי ואחרון על עפר יקום" ***). הפסוקים האחרונים

---

*) תהכרו לי, תענו אותי (עַיֵן דילמן, איוַלד, דוהם וכ׳ בפרושם לאיוב, שגזרו פעל זה מערבית. ועַיֵן אוה"ש לגיזיניוס־בוהל).

**) כך יפורשו הדברים לפי נוסח המסורה. ולתרגום היוני היה נוסח אחר (מי יתן ויכתבון מלי בכפר ויחקו). ולי נראה, כי עיקר הנוסח הוא: מי יתן ויכתבון מלי בספר; ויחקו בעט ברזל ועפרת, לעד בצור יחצבון. ו׳ של ויחקו הוא במובן או.

***) ואני ידעתי הוא במובן: הייתי יודע. אלו היו מלי נכתבות בספר, יודע הייתי, כי חי גאלי ויקום על עפר בדור אחרון. גאלי הוא כאן במובן גואל הדם — זה שיתבע את עלבוני. ואנשי התיאולוגיה הפרוטסטנטית דרשו בזה, כי חזר איוב מעכשיו אל אלוה. דברי חבריו, שהקניטו אותו, עשו עליו רשם. ברח מהם ונמלט אל אלהים ונתפס לו וכו׳

לשון ערומים" (ד–ה). לשון ערומים הוא כמו במובן של גנאי (עַיֵּן ה, יב–יג). ונדמה לאליפז היות דבריו דברי נצחון גמור באמרו לאיוב: „ירשיעך פיך ולא אני, ושפתיך יענו בך" (טו, ו). והוא גוער בו ואומר: „המעט ממך תנחומות אֵל ודבר לאט (דברים נוחים, עַיֵּן שמואל ב, יח, ה) עמך?– מה יקחך לבך? ומה ירמזון עיניך? כי תשיב אל אֵל רוחך (כעסך) והוצאת מפיך מלין. מה אנוש כי יזכה, וכי יצדק ילוד אשה? הן בקדשיו לא יאמין, ושמים לא זכו בעיניו – אף כי נתעב ונאלח, איש שתה כמים עולה" (יא–טז). ואחרי גערה זו מצַיֵּר אליפז גורל הרשעים, כי כל ימיהם רעים, ותמיד הם בפחד ומורא. ישמע איוב ויקח מוסר, שלא יקרהו מקרה הרשע. „כי נטה אל אֵל ידו, ואל שדי יתגבר" (טו, כה). „אַל יאמן בשוא נתעה– כי שוא תהיה תמורתו" (טו, לא).

אך איוב לא נבעת מפני דברי־גערה אלה. אליפז שאלהו: „המעט ממך תנחומות אֵל"? על זה הוא משיב: „שמעתי כאלה רבות, מנחמי עמל כלכם. הקץ לדברי רוח? או מה ימריצך, כי תענה? גם אנכי ככם אדברה, לו יש נפשכם תחת נפשי; אהבירה עליכם במלים, ואָניעה עליכם במו ראשי. אאמיצכם במו פי וניד שפתים [לא] יחשך" (טז, ב–ה). זוהי תשובה חריפה ל„תנחומות אֵל" של אליפז וחבריו. איוב מצַיֵּר אחר זה את יסוריו הגופיים והנפשיים (ו–טז). „על לא־חמס בכפי, ותפלתי זכה". ומלבו תתפרץ הנאקה: „ארץ, אַל תכסי דמי, ואַל יהי מקום לזעקתי" (יז – יח). הציור של הדמים בלתי־מכוסים הוא מושג של דמי נקיים שפוכים, צועקים מן האדמה (בראשית ד, י; ישעיה כו, כא; יחזקאל כד, ח). ועוד הוסיף כאן ציור חדש: זעקת זה, שנשפכו דמיו על לא־חמס בכפיו, מקפת חללו של עולם, ואין לה מקום מנוחה. „גם עתה הנה בשמים עֵדִי ושהדי במרומים. מליצַי, רֵעָי *)! אֶל אלוה דלפה עיני; ויוכח לגבר עם אלוה ובנ[י]ן אדם לרעהו. כי שנות מספר יאתיו, וארח לא אָשוב אהלך" (יט–כב). איוב מוסר דינו לשמים. אלוה עצמו ישפוט את משפטו. עד־כמה שהוא מתרעם על מדותיו, מוטב לו, שיהיה משפטו ביד אלהים ולא בידי חבריו, אשר הקניטו אותו בדבריהם. שאר דברי איוב (יז, א–טז) סתומים ברובם. הוא מתרעם על קשי יומו ועל רעיו, אשר הכעיסוהו. נראה, כי נתערבבו כאן הדברים ונתקלקל נוסחם לאין מרפא (עַיֵּן פֵּרוּשׁוֹ של דוהם, שמתאמץ לסדר את המקראות בפרשה יז ויח סדור חדש). על דברי איוב משיב עכשיו בלדד בפעם שנית. תחלת הדברים קשה. נראה שנשתרבבו המלים „עד אָנה" לכאן מפרשה שלאחרי זו. בלדד אומר: „תשימון קנצֵי למלין! תבינו ואחר נדבר" (יח, ב). והוא מתרעם על איוב, שמלעיב בהם. „מדוע

---

*) „מליצי רעי", הדברים סתומים וקשים. התרגום היוני מנסח: ימצא רעי, ורעי מענין מחשבה (תהלים קלט, ב). ודוהם מציע לסרס המקרא: אל אלוה דלפה עיני, ימצא לי רע ויוכח לגבר עם אלוה ובין (כך גורס איוַלד) אדם לרעהו.

בעיניו, שלא חטא מימיו. הוא מתרעם על האלהים, אשר ידקדק עם בני־אדם כחוט השערה. האדם הוא יציר כפיו; הוא נטע בטבעו את החולשות המוסריות. להענישו על עברות חמורות וגסות – זהו בגדר הצדק האלהי. אך להביא אותו במשפט על קלות כעל חמורות – זה הפך המשפט הישר. מטמא, מבני־אדם בחולשתם הטבעית, אי־אפשר לתת טהור, כלו זכאי.

האמונה בתחית המתים, שיקיצו „ישני אדמת עפר", „אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון" (דניאל יב, ב), לא היתה עוד בימי איוב. היא אינה מנחמת אותו בצערו, יאינו מטיל בה ספק כקהלת (עיין להלן). בודאות גמורה הוא אומר: „כי יש לעץ תקוה אם יכרת", ואפילו שהזקינו בארץ שרשיו, ובעפר מת גזעו; „מריח מים יפרח ועשה קציר כמו נטע". אבל אדם שמת „לא יקום עד בלתי שמים" (יד, ו–יב). „מי יתן בשאול תצפנני, תסתירני עד שוב אפך; תשית לי חק ותזכרני". אבל אין הדבר כן. „אם ימות גבר – היחיה? כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי" (יג–יד). כי „הר נופל – יבול וצור יעתק ממקומו; אבנים שחקו מים, תשטף ספיחיה עפר ארץ – ותקות אנוש האבדת" (יב–יט). כשם שהר נופל, כשיפרד ויעקר חלק מן ההר ויפול, הוא נובל ולא יחובר עוד אל עיקר ההר, כשם שאין תקנה לצור, שנעתק ממקומו, לחברו כבתחלת בריתו, כשם שהמים שוחקים אבנים וסוחבים ושוטפים את ספיחיה[ם] כעפר ארץ, ואין להם עוד תקנה – כך אין תקוה לאדם שמת *). אין האדם כעץ מסוג הצמח, שאין לו הפסד וכליון, אלא כסוג הדומם; מכיון שנפרדו חלקיו, אין לו עוד תקנה. אישיותו של האדם בטלה במותו. „יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא יבין" (יד, כא). אין ידיעה ואין הבנה במות.

בתחלת דברי איוב, כשפתח את פיו, היו דברי תרעומות מרוב צער, נאקת אדם כואב ומעונה ביסורים. עכשיו הוציא מפיו דברי קנטור חריף כלפי מעלה. למעלה ראינו, כי תשובת אליפז היתה נוחה; הוא התאמץ לפיס את איוב ולנחמו בדברים. „אשרי אנוש יוכיחנו אלוה – ומוסר שדי אל תמאס; כי הוא יכאיב ויחבש, ימחץ וידיו תרפינה" (ה, יז–יח). זוהי תשובה לאדם המתמרמר על מאורעות הזמן. אבל עכשיו הטיח איוב דברים חריפים ועזים כלפי אלהים. מה יועילו לאדם שכמותו דברי פיוס השגורים? פקעה סבלנותו של אליפז, על־כן התחיל לאים על איוב, שלא יהיה חלקו עם הרשעים מורדים באלהים. „החכם יענה דעת־רוח וימלא קדים בטנו? הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם"? (טו, ב–ג). כלום ראוי לאדם, חכם בעיניו, לדברי דעת־רוח, להוכיח בדברים לא יועיל בם, אלא הם רעים ומפסידים (מעין מלת בליעל)? „אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה (שיחתך היא גרועה ושפלה) לפני אל. כי יאלף עונך פיך ותבחר

---

*) לא עמדו מפרשי המקרא על אמתות הציור בדברי איוב ונסתבכו בהבנתו. שבשו וסרסו הדברים, ולא עלה כלום בידם.

גסה כזו של צפר, מתובלת במשלים עוקצים, הכעיסה אותו, ופקעה סבלנותו. עכשיו השיב גם הוא בלעג ובאירוניה: „אמנם כי אתם עָם...*) ועִמכם תמות חכמה" (יב, ב). וכלפי דברי המשל בפי צפר: „ואיש נבוב ילבב..." השיב איוב: „גם לי לבב כמוכם; לא נפל אנכי מכם — ואת מי אין כמו אלה"? ובמרירות הוא אומר: „שחֹק לרעהו אהיה — קֹרֵא לאלוה ויענהו, שחוק צדיק תמים" (יב, ד). בדברים סתומים קצת (בתרגום היוני חסרים רובם), אבל הכַּוָּנה מבוארת: שחוק לרעהו אהיה, צדיק תמים יהיה לשחוק, ורעיו אומרים לו באירוניה, זה קורא לאלוה ויענהו. ואיוב חוזר ומטעים את הכרתו ואמונתו בגדולת אלוה, בהכמתו וגבורתו (יב, ז—כה). בציור גדולת אלוה אנו מוצאים קצת אריכות דברים, ואפשר שהוסיפו בהם המעתיקים, שלפי דעתם לא סִיֵּם איוב שבחי אלהים. „הן כל ראתה עיני, שמעה אזני, ותבן לה; כדעתכם ידעתי גם אָני, לא נפל אנכי מכם" (יג, א—ב). ועכשיו הוא אומר לרעיו, כי הוא חפץ להתוכח עם אֵל בדברי אמת יוצאים מלב אמת. „ואולם אתם טֹפלי שקר, רֹפאי אליל כלכם" — השתיקה יפה להם מדבורם (ג—ה). עושים עצמם כאלו מקנאים נקמת אלוה ורָבים את ריבו בדברי חנופה וצביעות. הם בוזי אלוה, כי יאמרו להחניף לו בגבוב דברים. „הטוב כי יחקר אתכם? אם כהתל באנוש תהתלו בו"? (ו—ט). בעקיצה של בוז הוא אומר להם: „זכרוניכם משלי אפר — לגבי חמר גביכם". כשיקום אלהים במשפט עמם על דברי חנופה וצביעות מפיהם, לא יועילו להם „משלי אפר" השגורים בפיהם, ומגן לגֵוָם, שהם חוסים בו, הוא מגן של חומר. איוב מתוַכח עם אלהים בדברי אמת, ויעבור עליו מה שיעבור. „הן יקטלני? לו איחל! אך דרכי [ו]אל פניו אוכיח. גם הוא לי לישועה — כי לא לפניו חנף יבוא (טו— טז). „הנה נא ערכתי משפט — ידעתי, כי אני אצדק. מי [יתן], הוא יריב עמדי, כי עתה אחריש ואגוע. אך שתים אל תעש עמדי, אז מפניך לא אסתר: כפיך מעלי הרחק, ואימתך אל תבעתני" (יח—יט). אלו הם דברי ריב נהדרים עם אלהים; כמוהם לא נשמעו לפנים מפי בן־אדם. זוהי אנקת אדם צדיק מדֻכא ביסורים: „כמה לי עונות וחטאות? פשעי וחטאתי הודיעני... העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף? כי תכתב עלי מררות ותורישני עֹונות נעורי"? (כג—כו). כאן מבליע הפיטן רעיון גדול. איה אלהי המשפט אם יחטא אדם, והוא ילד, ועוד לא עמד על דעתו, למאוס ברע ולבחור בטוב, הוא נושא על עצמו תוצאות מעשיו עד יום מותו. במרי שיחו מוסיף איוב להתרעם: „אדם ילוד אשה, קצר ימים ושבע רגז; כציץ יצא וימל, ויברח כצל ולא יעמוד — אף על זה פקחת עיניך ואתו**) תביא במשפט עמך? מי יתן טהור מטמא? לא אחד"! (יד, א—ד). אמנם אמר איוב למעלה, כי חפץ הוא לערוך משפטו עם אלוה. אך הוא אינו צדיק

---

*) כמו חסר איזה תאר: עם חכם או כדומה לזה; כי אלמלא כן, אין לדברים מובן מחֻוָר.

**) ת' ואתי (נוסח התרגום היוני).

הוא מבקש מאת האלהים, כי ירפה ממנו ידו מעט. „אלך, ולא אָשוב, אל ארץ חשך וצלמות; ארץ עֵפָתָה כמו אֹפֶל, צלמות ולא־סדרים...״ (כא–כב). על דברי איוב השיב עכשיו צפר הנעמתי. בתשובתו אין תֹכן רעיוני, אלא גבוב דברים וגערה גסה באיוב. „הֲרַב־דברים *) לא יענה, ואם איש־שפתים יצדק? [ל]בדיך **) מְתִים יחרישו, ותלעג ואין מַכלים? אלו היה אלהים חפץ להשיב על דבריך ויגד לך תעלומות חכמה, כי כִפְלַיִם לתושיה (לא נאמר בזה עוד פירוש מהֻוָּר). „ודע כי יַשֶׁה לך אלוה מעונך״ ***) (יא, ב–ו). ולאחר שאמר צפר להבהיל את איוב בדברי פליאה „מחקר אלוה״ ו„מגבהי שמים״ ו„עומק השאול״, הוא אומר לו בבֵרור: „כי הוא [אלוה] יָדע מְתֵי־שוא, וירא אָוֶן ולא יתבונן״ (יא, יא). הוא רואה ואינו נראה, הוא רואה און של מתי־שוא, אבל אינו מתבונן; אין בני־אדם רואים ומבינים, שהוא רואה הכל. „ואיש נבוב ילבב, ועַיִר פרא אדם יולד״. איש ריק ונבוב צריך שילבב, שיביא לבב חכמה, ועיר פרא צריך שיתהפך לאדם. זה היה משל בפיהם בימים ההם, וצפר משתמש בו כלפי איוב. והוא אומר לו, כי ראוי להרהר בתשובה. „אם אָון בידך הרחיקהו, ואַל תשכן באהליך עולה״ (יא, יד). אז ישוב אלוה וירחמהו.

והנה ראינו, כי עד־הנה הבליג איוב על צערו. על דברי אליפז השיב בהתנצלות, וגם על עקיצות בלדד עבר עוד בשתיקה. אבל הוכחה

---

*) כך נקוד התרגום היוני, ונקביל רב־דברים לאיש־שפתים.

**) זהו נוסח התרגום הסורי, ונכון הוא. כי פעל החריש הוא עומד. ומובן הדברים: לבדיך, לדברי פטפוט והבאי שלך, יחרישו אנשים, ואתה תלעג, ואין אדם מכלים אותך.

***) לפי נוסח המסורה פרוש הדברים: ידע, כי השכיח לך אלוה מעונך; יותר ממה שנענשת חטאת. והתרגום היוני גרס: ודע, כי ישא לך אלוו מעונך; אלהים מביא עלי ממעשיך, ענשך הוא במדת חטאיך. ולי נראה כנוסח התרגום היוני—ולא כפרושו. אלא „ישא״ הוא מענין „נושא עון ופשע״; אלוה נשא לך חלק מעונך,—אלו היה מעניטך בעונש היית נלקה יותר. והנה אומרים קצת החוקרים, כי אין להעלות על הדעת, שכל־כך הֵעֵז צפר פניו באיוב, שאמר לו, כי לקהו אלוה כמדת עונותיו או עוד פחות מזה. אבל להלן אנו רואים מדבריו, שזוהי כונתו בתוכחתו לאיוב. אלוה יודע מתי־שוא. והוא רואה אָון, אף־על־פי שאינו נראה. אם אָון בידך הרחיקהו, ואל תשכן באהליך עולה. ולמעלה ראינו, כי פתח בלדד בדברי תוכחה גסה כזו, לזרות מלח על פצעי האומלל הכואב. על בני איוב הוא אמר בפשיטות: „אם בניך חטאו לו — וישלחם ביד פשעם״, ועל איוב עצמו הוא אומר ברמז עוקץ ובעקימת שפתים: „אם זך וישר אתה...״ מה שאמר בלדד ברמז, בדברים משתמעים לשני פנים, אמר צפר בבהירות גסה. והפיטן כִוֵּן את אפן הוכיח בהדרגה זו, שהיא מבררת לנו, על מה גברה מרירות איוב בטענותיו, ולבסוף נפסק הוכוח. כי הטענות העניניות נהיו לבסוף — וזה גרמו שלשת הרעים — עקיצות אישיות. התחילו להקניט את איוב ולקנטרו בדבריהם. בזה הגדילו יסוריו הנפשיים.

ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני"? ואיוב אינו מבקש סליחת עונו, כדי לחיות בשלוה, אלא „כי עתה לעפר אשכב, ושחרתני ואינני" (ז, יז—כא).

על דברי איוב אלה משיב עכשיו בלדד השוחי. הוא מגיס לבו בעלוב זה ומדבר קשות: „עד־אָן תמלל־אלה, ורוח כביר אמרי פיך? האֵל יעַוֵּת משפט, ואם שדי יעַוֵּת צדק? אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם" (ח, ב—ד). לאיוב עצמו הוא אומר: „אם אתה תשחר אֶל אֵל ואֶל שדי תתחנן; אם זך וישר אתה, כי עתה יעיר עליך ושִׁלַּם נְוַת צדקך" (ה—ו). המעשים גורמים. „היגאה גמא בלא בצה, ישגה אָחוּ בלי מים"? את דבריו מסים בלדד בנחמה משתמעית לתרי אפי: הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים. עד (קרי: עד) ימלא (קרי: יְמַלֵּא) שחוק פיך ושפתיך תרועה. שנאיך ילבשו בשת, ואהל רשעים איננו".

על הדברים האלה וגם על דברי אליפז הקודמים משיב איוב. הוא מודה בגדולתו של אלהים ומצַיֵּר את כחו בציורים יותר נהדרים מאלו של אליפז ובלדד (ט, ד—י). מי יריב בו? „הן יעבר עלי ולא אראה, ויחלף ולא אָבין לו. הן יחתף—מי ישיבנו? מי יאמר אליו: מה תעשה"? (יא—יב). „אם קראתי ו[לא] יענני *), לא אאמין כי יאזין קולי, אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם" (טז—יז). „אחת היא על־כן אמרתי: תם ורשע הוא מכלה; אם שוט ימית פתאם, למסת נקים ילעג" (כב—כג). איוב מודה באלהי היכולת, אבל לא באלהי המשפט. ומה יועיל לו, לחשוב דרכיו עם אלהים ולהוכיח לו ישרו ותומתו? „אנכי ארשע — למה זה הבל איגע? אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבור כפי — אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי" (כט—לא). איוב אינו נשפט עם אלהים, שהרי מי ידין עמו? אבל קצה נפשו בחייו והוא מדבר במר נפשו (י, א). הוא עורך שאלותיו אל אלוה: על מה הוא נוהג כן בעולמו? „הטוב לך כי תעשק, כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת? העיני בשר לך? אם כראות אנוש תראה?... על דעתך **), כי לא ארשע ואין מידך מציל" (ג—ז). ואיוב יבוא בטענה לפני האלהים, כי הוא יציר כפיו; החולשות האנושיות שבו, הלא מיד האלהים הן. „זכר־נא, כי כחמר (קרי: מחמר) עשיתני ואל עפר תשיבני". חיים וחסד עשית עמדי ופקֻדתך שמרה רוחי. ואלה צפנת בלבבך, ידעתי כי זאת עמך". „אם רשעתי—אללי לי; וצדקתי, לא אשא ראשי — שבע קלון וראה (קרי: וּרְאֵה) עָנְיִי" (ח—טו). מה היא תכלית החיים? למה יחיה האדם וסובל יסורים? „ולמה מרחם הוצאתני? אגוע, ועין לא תראני. כאשר לא־הייתי אהיה — מבטן לקבר אובל" (יח—יט). על־כן

---

*) בנוסח המסורה: ויענני, ומהמשך הדברים נראה, כי תקון סופרים זה; והעיקר: ולא יענני.

**) יודע אתה, כי לא רשעתי — אך אין מידך מציל.

וידיו תרפינה״ (יז–יח). והוא מנחם את איוב בהצלחה עתידה; ימי רעה יעברו, וימי שלום ושלוה יבואו. ובסוף ימיו יבוא בכלח אל קברו „כעלות גדיש בעתו״. נחמתו זאת הוא מסַיֵם בודאות גמורה: „הנה זאת חקרנוה, כן היא; שמענה ואתה דע לך״.

אנו מכירים סימני אמָנות פיוטית בדברים, אשר שָׂם הפיטן בפי אליפז בתשובה על תרעומת איוב. ראשיתם הם דברי שכל וטעם, שאמנם אינם מפיגים את הצער של המדֻכא ביסורים, אך נתנו להשמע. אבל סופם הוא פטפוט ולהג מיַגע את הרוח. אליפז נהנה מדברי עצמו ומוצא בהם חכמה גדולה. וכל מה שהוא מוסיף לדבר, הוא פוחת והולך בתֹכן הרעיוני, ולבסוף לא אמר כלום. אם עשו, אפשר, דבריו תחלה רשם על לב הכואב, סופם ודאי שהיו מַלאים אותו *). עם־כל־זה עוד הִבליג איוב על צערו. בתשובתו לדברי אליפז התנצל תחלה, כי „דבריו לעו״: „לו שקול ישקל כעשי והַוָּתי במאזנים – ישאו יחד״ (ו, ב). כגודל הַוָּ.ו, כך יגדל כעסו. זוהי תשובה לדברי אליפז: „כי לאויל יהרָג־כעש, ופתה תמית קנאה״ (ה, ב). הוא אומר, כי בשעה שאדם צועק בתֹקף הכאב, ודאי הוא מרגיש ביסורים – ואלמלא כן לא היה צועק. ובשעה שאדם סובל יסורים, על־כרחו הוא צועק. זה יבטא בציוריו: „הינהק פרא עלי דשא? אם יגעה שור על בלִילו״? ומצד השני: „היאכל תפל מבלי מלח? אם יש טעם בריר חלמות״? (ו, ה–ו). אחר כעשו הראשון אינו בא עוד בתרעומות על אלהים, אבל שאלתו ובקשתו: „ויאל אלוה וידכאני, יתר ידו ויבצעני״. ואם יבצעהו אלוה ולא יחמול, תהיה זאת נחמת המעֻנה, כי מת בתומתו הוא „ולא כחד אמרי קדוש״ (ט–י). אבל לסבול יסורים בלי קצב וגבול – זה אי־אפשר לו. „אם כח אבנים כחי? אִם בשרי נחוש״? בפעם הזאת יוצאים מפיו דברי תרעומות על רעיו ואֶחיו. „אַחי בגדו כמו־נחל, כאפיק נחלים יעברו״ (ו, טו). הוא מתרעם על דברי תוכחה, שאין בהם ממש. „הורוני, ואני אחריש – ומה שגיתי הבינו לי״. אך „הלהוכח מלים תחשבו, ולרוח אמרי נואָש״? ועכשו הוא מוסיף וסח בצערו. מנוּיִם ימי האדם על הארץ, והוא מחכה ליום המות – „כעבד ישאַף־צל וכשׂכיר יקוה פעלו״ (ז, א–ב). ואחרי המות אין עוד כלום. ועל מה הוא סובל יסורים בחייו? „זכֹר, כי רוח חיי – לא תשוב עיני לראות טוב. לא תשורני עין ראִי; עיניך בי – ואינני. כלה ענן וילך, כן יורד שאול לא יעלה״ (ז–ט). במרי שיחו הוא אומר, כי לא רק יד המקרה היתה בו, אלא האלהים חפץ דכאו. הוא עורך דבריו אל אלהים: „מה אנוש כי תגדלנו, וכי תשית אליו לבך? ותפקדנו לבקרים, לרגעים תבחננו. כמה לא תשעה ממני, לא תרפני עד בלעי רֻקי? חטאתי – מה אפעל לך, נֹצר האדם? למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי[ך] למשא?

*) כך נראה לי בהבנת דברי אליפז בכללם. עם־כל־זה אפשר שקצת מקראות אינם מעיקר הספר. מה שהוסיפו המעתיקים. גם הסגנון הוא פרוזאי: ה, ט; כו—כז; יט—כד.

קדמוני ברכים, ומה־שָׁדַיִם כי אינָק?" אלו מת תכף, היה שוכב ושוקט — „ישנתי אז ינוח לי". לא היה מכיר בעמל החיים. במות אין הבדל בין עשיר לעני, בין נכבד לנקלה, בין צדיק לרשע. „שם רשעים חדלו רגז, ושם ינוחו יגיעי כח". ולבסוף הוא מתמרמר ומתרעם על האלהים: „למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש? המחכים למות ואיננו, ויחפרֻהו ממַטמונים. השמחים אלי גיל *), ישישו כי ימצאו קבר". והוא אומר במרי שיחו: „כי לפני **) לחמי אנחתי תבֹא ויתכו כמים שאגֹתי".

תשובת אליפז התימני על תרעומה זו היתה תחלה נוחה ופיוסית. יודע הוא, כי קשה לנחם אדם בשעת צערו, ונפשו תקצר לשמוע דברי נחומים. „הנסה דבר אליך – תלאה"; אך „ועצֹר במלין מי יוכל". אליפז מזכיר את רֵעוֹ איוב, כי לפנים היה הוא מרצה ומפַיֵּס מרי־נפש והיה מחזקם בדבריו. „הנה יִסַּרְתָּ רבים, וידים רָפוֹת תחזק. כושל יקימון מליך וברכים כֹּרעות תאמץ. כי עתה תבוא אליך ותלא, תגע עָדֶיךָ ותבהל. הלא יראתך כסלתך, תקותך ותֹם דרכיך" (ד, ג–ו). אלו הם דברים של פיוס, שאינם עושים, אמנם, רשֶׁם על לב אדם כּוֹאב ונאנק מעֻצמת מכאוביו; אבל ראוים הם להשמע. זהו מנהגו של עולם. אדם מכיר בטבע המאורעות, כשאינם נוגעים לו. כשתבוא צרה על בני־אדם, מחזקים את רוחם, שלא יתיאשו. „זכר־נא, מי הוא נקי אבד, ואיפה ישרים נכחדו"? זה אומרים לאדם, בשעה שבאים לנחמו ולפַיסו בצערו. אבל זה שנחם את חברו בדברים כאלה, אינו שומע אותם, כשהוא עצמו בצער ובצרה. ובנוגע לתרעומת איוב על אלהים משיב אליפז: „האנוֹש מאלוה יצדק, אם מעֹשהו יטהר גבר? הן בעבדיו לא יאמין, ובמלאכיו ישים תָּהלה; אף שֹׁכני בתי־חֹמר, אשר בעפר יסודם – ידכאום לפני עָשׁ" (שם יז – יט). אין הדברים נפלאים ביותר בתכנם הרעיוני; אך כך היא דעת בני־אדם במוסר ויחוס האדם לאלהים. אליפז מוסיף לפַיס את איוב בדבריו, כי הצלחת הרשע היא רק זמנית (ה, ב–ה). אין האדם נתקל בעון ועמל, אלא הוא שואף לו ***). כחו של האלהים הוא גדול ומעשיו נפלאים (ט–י). כל הבריות בידו. והוא מסכל עצת ערומים ומשפיל גאים, אף מרומם שפלים ודלים (יא–טז). „הנה אשרי אנוש יוכיחנו אלוה – ומוסר שַׁדַּי אַל תמאס. כי הוא יכאיב ויחבש, ימחץ

---

*) חסר כאן הציור המקביל לסוף המקרא. ואמנם הדבור „השמחים אלי גיל" נמצא גם בדברי הושע (ט, א): „אל תשמח ישראל אל גיל". אך נראה, כי מובן גיל כאן הוא מענין גולל ודופק שבמשנה: השמחים אלי גיל, על ארון המת, ישישו כי ימצאו קבר.

**) אנחתי היא תמורת לחמי, וכזה: „אל תתן את אמתך לפני בת בליעל" (שמואל א, טז).

***) אין דברי המשל בפי אליפז ברורים כל־צרכם. הכונה ברורה: „כי לא יצא מעפר אָון ומאדמה לא יצמח עמל" לבוא אל האדם, אלא „אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף". כשם שלהבה עולה למעלה, כך נמשך האדם מטבעו אל העמל, והחטא גורם.

הרע לו היחס האכורי של בני ביתו, של אחיו ומיודעיו, של אלה, אשר בימי הצלחתו האירו לו פנים ונהנו ממנו. אותם בני־אדם כפויי־טובה, אשר התרָאו כאוהבים, כשהיתה השעה משחקת לו, ועכשיו נתרחקו ממנו בשעת דחקו. במרירות מרובה מצַיר העלוב את החליפות בחייו וביחוסיו החברתיים. ובמוחו מנקרת השאלה: למה? לאיזו תכלית? בדורות מאוחרים אמרו ליַשב שאלה זו באמונה בחיי עולם הבא ותחית המתים. הטוב שצפון לצדיקים הוא בעולם שכֻּלו טוב", ועונש הרשעים הוא אחרי מותם. אבל הפיטן לא ידע עוד את המושגים הדתיים האלה. אין לו תחית המתים ואין לו חיי עולם־הבא. ההשגחה האלהית בעולם צריכה שתהיה בחיי עולם הזה; אחר המות אין דין ואין דַין. „כי יש לעץ תקוה אם יכרת, ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל. אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו — מריח מים יפריח ועשה קציר כמו נטע. וגבר ימות ויחלש (קרי: ויחלף), ויגוע אדם ואיו? אָזלו מים מני ים, ונהר יחרב ויבש. ואיש שכב ולא יקום עד־בלתי שמים; לא יקיצו ולא יֵעֹרו משנתם" (יד, ז—יב). — בוכוח איוב עם רעיו אנו מוצאים הדרגה דרַמַטית. רֵעי איוב מתאמצים תחלה לנחם את האומלל ולפַיסו בדברים, אבל דברי פיוס אינם מניחים את דעתו, כי הם דברי־רוח. מרירות רוחו תתגבר יותר ויותר, והוא בא בתרעומה קשה על אלהים, שדינו אינו דין־אמת. זה יקניט את רֵעיו, ועל־כן הם באים ברמזים, כי לא חשוד האלהים על עוות הדין, ואם מתו בניו מיתה חטופה, ודאי שחטאו. זה מוסיף לעורר את רוח העלוב ויגביר את תרעומתו על האלהים. עכשיו באים הרֵעים בטענה, כי איוב עצמו חָטָא, ואין יסורים בלי חֵטא. תומתו וישרו היו רק למראית־עין, והאלהים יביאהו במשפט על כל נעלם. בדברים עוקצים כאלה זרו מלח על פצעיו. הוכוח הוא מעתה ריב והתמרמרות משני הצדדים. רעיו שלחו באיוב חִצי לשונם, והוא משיב חרפתו אל חיקם. הלא הוא יודע את תום דרכיו, והחשד שהטילו בו רעיו מקניט אותו ונוגע עד הנפש. לבסוף שותקים הרֵעים, כי אין בפיהם מענה, ודברי איוב הם כנחל שוטף בלי הפסק. הוא זוכר ימי אשרו והצלחתו, מצבו החמרי והחברתי לפנים, ולבו ימלא צער ומרירות לאין־שעור בהסתכלו במעמדו כעת וביחוד ביחוס בני־אדם כפויי־טובה לו.

פתיחת הוכוח היא בתרעומת איוב על מאורעות החיים. הוא מקלל את „יומו" — יום הִוָּלדו. „יאבד יום אולד בו, והלילה אמר הֹרה גבר". מעין קללת־היום הזאת אנו מוצאים גם בדברי התמרמרות של הנביא ירמיה (כ, יד—יח). אבל מזה אין ראיה, כי קדם הנביא ירמיה לאיוב, והפיטן השתמש בדבריו. (עַיֵן דוהם בפֵרושו). אין הציור הזה מקורי כל־כך, שרק אדם אחד יכול להמציאו. זהו בטוי הצער של כל מָרֵי נפש, שהם מקללים יום הולדם, כי נוח היה להם שלא נולדו משנולדו. בתרעומת איוב אנו מוצאים הדרגה הגיונית. הוא מקלל תחלה את יום הולדו (ג, ג—י). נוח היה לו שלא נברא משנברא. ואם נגזר עליו להִוָּלֵד — למה לא מת תכף עם לדתו? „למה לא מרחם אָמות — מבטן יצאתי ואגוע? מדוע

האלהות ובסדר הנהגתו את העולם. הפיוט העממי מחפה על הגשמות, שעל־ידה הוא מקרב את האלהות להשגת העם והבנתו.

הכלל העולה מבֵּרורַי, כי אין הכרע בספור זה על־פי סימנים חיצוניים או פנימיים לאחֵר זמן חבורו של הספור או להקדימו. אמנם היה נראה משגרת הלשון, מן הסגנון הפרוזאי היפה והנוח, היותה יכולה לשמש לנו עדות על אחור זמנו, כי התקדם כבר בימיו הסגנון הספורי העברי. אבל זה תלוי בטעם, והיא אסמכתא קלושה, סוביֶקטיבית. ומצד השני הלא ברי הוא, כי בזמן מאוחר היו כותבים ספורים עממיים ארמית. בצמצום ודאי שאי־אפשר להגביל זמן הספור בספר איוב *).

ב) הוכוח בין איוב ושלשת רעיו (ג–לא). בספור המעשה נאמר, כי שלשת רֵעי איוב, אליפז התימני, בלדד השוחי וצפר הנעמתי, שמעו את הרעה, שבאה עליו, ויועדו יחדו ויבואו איש ממקומו „לנוד לו ולנחמו". שלשת רֵעי איוב היו מבני קדם: אליפז מתימן של אדום, בלדד משוח, שבט שנתיחס בספר בראשית (כה, ב) לזרעו של אברהם, שנתישבו בארץ הקדם (שם שם, ו), צפר הנעמתי. זה לא היה מעיר נעמה ביהודה (יהושע טו, מא), אלא נראה כנוסח התרגום היוָני, שהיה קורא צפר המעוני, כלומר משבט המעונים (עַיֵן דה"י א׳ ד, מא) מבני מדין. כשראו את איוב לא הכירו אותו, „וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעִילו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה". כה ישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות „ואין דֹבֵר אליו דבר, כי ראו, כי גדל הכאֵב מאד". — „אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו". — עד כאן ספור המעשה באיוב, „שלא היה ושלא נברא", זה של בדותא מספור ב„ארץ הקדם". מכאן ואילך מעשה שהיה. הפיטן, שיסד את הוכוח הזה, לא היה אותו איוב, „גדול מכל בני קדם", אלא אדם בלתי נודע לנו בשמו, שתחלה היה מוצלח ונכבד מאד בשער עמו; אבל בסוף ימיו ראה „עני בשבט עברתו", וכשחדל עשרו ואשרו החמרי, שחקו עליו צעירים, אשר מאס את אבותם בימי הצלחתו, לשימם עם כלבי צאנו. הוכוח של איוב עם שלשת רעיו בפרובלימה של „רשע וטוב לו – צדיק ורע לו" והשגחה האלהית בבני־אדם, זוהי המצאה פיוטית. אבל הפיטן עצמו, אותו העלוב המעונה ומדוכא ביסורים, אשר ענות נפשו, יסוריו הגופיים והנפשיים „העלה על ספר בדמי לבבו" (דוהם), אינו יצירה דמיונית. אין אלו דברי פיוט, אלא אנקת אומלל, אשר בימי עניו זכר את ימי אָשרו והצלחתו: זכר את אשר עשה וראה את אשר נעשה לו. מכל צרותיו ומצוקותיו, אשר באו עליו,

*) בשאלה זו הדעות מחולקות, ועוד לא באו לידי הסכם. קוגן אסף במבואו את כל סברות אלו המקדימים זמן חבור הספר בכללם, גם איוַלד, שמגביל זמן זה בערך שנות המאה השמינית לפני התאריך הנ׳. בתחלה הייתי נוטה להסכים לדבריו; אבל עכשיו נראה לי, כי בכל־אפן הדבר שקול.

גם בלעם בן בעור, אשר בררתי למעלה, כי היה אדומי ולא ארמי, אמר: „אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב, לא אוכל לעבר את פי יהוה אלהי" (במדבר כב, יח). עוד ראיה לסברת דוהם, מה שנאמר בספור המעשה, כי נפלה שְׁבָא על הבקר והאתונות ותקחם (איוב א, טו), וכשדים „שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום" (שם יז). והלא שבא היה בימי ישעיה השני עַם מִסְחָרִי מפורסם (ישעיה ס, ו), ועם כשדים הלא היה מפורסם בימי בית שני — ואיך יתכן לצַיר שניהם היותם פושטי גדוד? אבל אין בראיה זו כלום. שבא היה מפורסם היות עם מסחרי גם בזמן יותר קדום, אלם שבעם מ„בני־קדם" אין זה מעכב, כי קצתו היו שולחים ידם בגדוד, מה שנהוג היה בעמי קדם אלה כל הימים. ובנוגע ל„כשדים", אשר „שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום" — הנה זוהי טעות נושנה, שתלו בה ענין מרובה. אם תהיה הכַּונה לעם כשדים המפורסם — מה יועיל לנו להקדים מעט את זמן המעשה? צריך היה להקדימו כמה אלפים שנה. הבבליים היו עם מצוין בתרבותו עוד בימי אברהם וקודם לו. וכשגברה בימי בית ראשון מלכות אשור, היה זה מאורע פוליטי, שלא עמדו הבבליים בראש, אלא האשורים. אבל תרבותו של עם בבל לא פקעה. הוא לא שם שלשה ראשים לפשוט על גמלים. ואיך באו מכשדים עד ארץ עוץ, לקחת את גמלי איוב? כשדים האמורים כאן הם בני כשד בן־נחור, אשר ילדה לו מלכה אשתו (בראשית כב, כב), אח לעוץ בכור נחור. הם היו בידואים, ודרכם היה בכך, לפשוט על גמלי זולתם ולקחתם. — קלושה מזו היא ראיתו השלישית של דוהם: איך נאמר בספור המעשה, כי היה איוב מביא עולות, אחרי שהקיפו ימי המשתה לבניו, „אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם" (איוב א, ה). מימי גלות בבל ואילך היו מקריבים רק בבית הבחירה בירושלים; ולפיכך עלינו להקדים זמן הספור. זוהי תמימות גדולה לדוהם. נושא ענין הספור הוא אדם תם וישר גוי — וזה אינו חַיב לזבוח רק בבית הבחירה בירושלים. וזולת זה למדנו מכתבי יֵב שנתגלו בימינו, שגם היהודים בארצות הגולה לא הקפידו תמיד, להקריב רק במקדש ירושלים, ועוד אחר דור עזרא ונחמיה היה מקדש ליהו לאנשי יֵב. אבל לעומת זה אין דעתי מסכימה לסברת אלו, שמוצאים הכרע בדבר, לאחֵר זמן הספור, במה שנקבע בו ציור בני האלהים, שבאו „להתיצב על יהוה", ובתוכם היה גם השטן (שם א, ו; ב, א). ציור מעין זה אנו מוצאים גם בספר מלכים א' בדברי מִיכָיְהוּ בן־יִמְלָה (כב, יט—כג). נראים הדברים, כי שַׁיכים הם לפרשה קדומה בספר זה. גם בציור זה יושב יהוה על כסאו, „וכל צבא השמים עֹמד עליו מימינו ומשמאלו". ואין הבדל גדול בין השטן העומד להשטין על איש תם וישר ובין אותו ה„רוח", שעמד לפני יהוה והציע להיות רוח שקר בפי נביאי אחאב, כדי שיפְתֶּה ויפול במלחמה. ציורים כאלה אינם מרובים במקרא, כי הקפידו להרחיקם; אבל הם בטוי של מושגי העם. ספור־המעשה בספר איוב הוא ספור עממי, ובשכמותו נקבעו ציורים לפי מושגי העם והשקפתו בטבע

היסוד המדעי, שאנו צריכים לו בחקר פרובלימה זו, אבל עיקר הרעיון יש בו.

בספר איוב אנו מבחינים ארבעה יסודות: א) ספור המעשה; ב) וכוח איוב עם שלשת רעיו; ג) תשובת אליהוא; ד) תשובת יהוה.

א) ספור המעשה (א–ב; מב, ז–יז). מקום המעשה הוא בארץ בני־קדם, בארץ עוץ. בפרשת הגוים בס׳ בראשית (י, כג) נחשב עוץ על „בני ארם". כבר בררתי במקום אחר (במאמר „הבכורה בשבטי ישראל"), כי גם ארם היה מבני קדם, ובזמן קדום ישבו משפחות ארם קרוב לאדום. במקום אחר נמנה עוץ על בני נחור אחי אברהם (שם כב, כא) או על בני שעיר החרי (שם מו, כח). וכבר בררתי (במאמרי שם), כי מקום נחור לא היה בארם נהרים, אלא בארץ בני־קדם (שם כט, א). ושבטי החרי, יושבי ארץ שעיר לפנים, התפשטו בא"י מעבר לירדן ובמדינות למזרח א"י ולדרומה. עוץ, אשר יחסוהו למשפחת נחור, ישב בשעיר ונבלע בבני עשו. לפיכך הוא אומר (איכה ד, כא): „שִׂישִׂי ושמחי בת־אדום, יושבת בארץ עוץ – גם עליך תעבר כוס..." ועל איוב הוא אומר (איוב א, ג): „ויהי האיש ההוא גדול מכל בני־קדם". נאמר עליו, כי היה „תם וישר וירא אלהים וסר מרע" (שם שם, א) ועשרו היה גדול מאד. להלן, בחלק הוכוח, כשהוא מדבר מהצלחתו בימים הראשונים וכששמר אותו אלוה ו„בהלו נרו עלי ראשו", הוא מציין את כבודו וגדולתו בעמו (כט, ו–י) גם תומתו ויֹשֶׁר מעשיו (כט, יא–יז; לא, א–לב). באחת מנבואות יחזקאל נזכר איוב, אחד משלשת הצדיקים המפורסמים (יד, יד וכ). אבל אין מזה הכרע, כי היה הספור שלפנינו כבר בימי הנביא הזה, בסוף ימי בית ראשון. וכבר בררתי את סברתי, כי נתפשט בימיהם קובץ ספורים, שנושאי־ענינם היו אנשים חכמים וצדיקים נח, דניאל ואיוב, כענין ספר אחיקר. והספורים האלה לא נתיחדו דוקא לישראל. ולפיכך אמר הנביא יחזקאל למלך צור, מלך גוי: „הנה חכם אתה מדניאל" (יחזקאל כח, ג). ולאחר זמן, כשיסדו בישראל ספורים עממיים, תלו אותם בשלשת האנשים החכמים וצדיקים. וראיה ברורה לנו בדניאל. יחזקאל מזכיר אותו היותו מפורסם בצדקתו והכמתו. וזה ודאי אינו נושא ענין הספור בספר דניאל שבידינו, שהרי זה היה אחר גלות יהויכין נער. ואמנם אין מניעה, להקדים ספור איוב, ובפרט אם נסכים לדעת דוהם (בפירושו לספר איוב), כי ספור המעשה אינו שַׁיך לשאר חלקי הספור, אלא פיטן אחר, שקם בזמן מאוחר, יסד על ספור קדום וכוח בשאלת „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו" (ונוטה אני להסכים לסברה זו). אך אין הכרע בדבר, כי נוסד ספור זה עוד בימי בית ראשון. ראיותיו של דוהם תלויות בשערה. הוא אומר, כי אי־אפשר שיהיה סופר מאוחר טועה בדבר, לשים בפי גוי את הדברים: „יהוה נתן ויהוה לקח -- יהי שם יהוה מברך" (א, כא). „טעות" זו אפשר, לפי סברת דוהם, ליחס רק לסופר קדום. אבל זוהי טעות של דוהם עצמו. לפי תכן הספור הלא היה גבורו אדומי, ולזה לא היה אלוה אחר זולת יהוה.

כי הרבה סובל היחיד בגלל מעשי הצבור, או שהוא נהנה מזכיות הצבור שלא בזכות עצמו. וכיוצא בזה נהנה הבן מזכיות האב, או שהוא נלקה בעונו.

אבל רעיון האחריות המוסרית של היחיד על מעשיו, כי יגמול יהוה לכל אדם כמפעלו, נתפשט בדורות המאוחרים בישראל. כי מצאו לו סיוע גם בדברי שאר הנביאים. הם לא הטעימו בברור בטול מושג השכר ועונש שבתורה; אך הורו גם־כן, כי אחראי כל אדם על מעשיו, והם גורמים שכר ועונש. „אמרו צדיק כי טוב, כי פרי מעלליהם יאכלו; אוי לרשע רע, כי גמול ידיו יֵעשה לו״ (ישעיה ג, י—יא). ובהיות הדבר כן, מתעוררת השאלה הקשה, כי אין המציאות מסכמת ללמוד המוסרי הזה. יש רשע וטוב לו, צדיק ורע לו. או בדברי קהלת (ח, יד): „יש צדיקים, אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים; ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים״. זהו בגדר מעשים בכל יום. ומימים שפקעה התמימות הילדותית באדם, והתחילו להסתכל במאורעות החיים על אמתותם, היתה שאלה זו מנקרת במוחות בני־אדם. אין המציאות מסכמת לתורת המוסר. שאלה זו שאל כבר ירמיהו: „מדוע דרך רשעים צלחה, שלו כל בֹּגדי בגד? נטעתם, גם שֹׁרשו, ילכו גם עשו פרי״ (יב, א—ב). אלא שהקדים הוא ואמר: „צדיק אתה יהוה, כי אָריב אליך״. דבריו הם דרך שאלה, ולא תרעומות על יהוה.

משאלה לתרעומות אין הדרך רחוקה כל־כך. כשאין תשובה מספקת לשאלה זו, מה שלא נמצא עד היום, תחל התרעומה. בקובץ כתבי הקדש נקבע ספר שלם עוסק בפרובלימה הקשה הזאת — זהו ספר איוב. הצעתה ובֵרורה בספר זה הוא בצורה פיוטית דרמטית, וכוח איוב עם שלשת רעיו, הצעת אליהוא בן ברכאל בפתרון השאלה, ולבסוף תשובת יהוה עצמו. ספר זה מצטַין בערכו הפיוטי ובעומק רעיוניו. הוא מושך את הלב גם בימֵינו, עם כל מה שהרבו לחקור בבֵרור הפרובלימה הזאת. אמנם לא תתקרר דעתנו בתשובתו, ועוד אנו שואלים השאלה: למה? לאיזו תכלית? מה היא תכלית חיי האדם, ועל מה הוא סובל יסורי גוף ויסורי נפש? אבל תשובת יהוה בסוף ספר איוב מרוממת את האדם להשקפת־עולם נעלה ומלמדת אותו רזיגנציה שלמה: אין האדם מרכז הבריאה והמציאות. בהויה הכללית הנפלאה בטל הוא לגמרי. מה היא תכלית מציאותו שלו? הצעת השאלה באֹפן זה היא בטעות. עלינו לבקש תכלית כללית להמציאות. זה משפיל את גאותנו מצד אחד; אבל מצד השני הוא מרומם אותנו בהכרה, כי האדם הוא פרט של מציאות מסודרת באֹפן מפליא. אין בספר איוב בֵרור תכלית המציאות, אלא הטעמת הסדר שבה. וזה מה שהורה הפילוסוף דיהרינג, כי רעיון תכלית המציאות הוא המצאת שכלנו, מה שברר שפינוזה ברור מספיק; שכלֵנו מיחס למציאות תכלית לפי השגתו, מה שהוא הבנה סוביקטיבית בפרטי המציאות. אבל סדר ודאי יש בה, מה שיבורר לנו גם בהבנה אוביקטיבית. מובן, שאין בדברי ספר איוב אותו

ד"ר שמעון ברנפלד.

ספרי חכמה.

א) ספר איוב.

היסוד החיובי בספרי נבואה, וזה מוטעם בהם בודאות גמורה, היא הבטחון בהשגחה האלהית בבני־אדם ובכל המציאות. יהוה הוא „שופט כל הארץ" והוא שופט צדק: „ויגבה יהוה צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה". משפטו הוא בתשלום שכר לעושי רצונו ובעונש לעוברים על מצותיו. בס' דברים (ז, ט—י) אנו מוצאים את הלמוד המוסרי הזה בבהירות: „וידעת, כי יהוה אלהיך הוא האלהים, האל הנאמן, שֹמר הברית והחסד לאהביו ולשֹמרי מצותיו לאלף דור; ומשלם לשֹנאיו אל־פניו להאבידו, לא יאחר לשֹנאו — אל־פניו ישלם־לו". רעיון זה נקבע גם בעשרת הדברות: „פֹּקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשׂנאי; ועֹשֶׂה חסד לאלפים לאהבי ולשֹמרי מצוֹתי" (שם ה, ט—י'). ובנוסח אחר נאמרו הדברים האלה גם בטופס שני של ס' הברית (שמות לב, ו—ז). למוד מוסרי זה הוא בתורה ובספרי נבואה הנחה, אלא שלא מִצו אותה על עומק אמתותה ההגיונית. בעיקר היא אזהרה והתראה, שיהא האדם זהיר במעשיו, כי מהם תוצאות לטובה או לרעה, לו ולבניו אחריו. ואזהרה זו מתחשבת עם המציאות, כי יש בני־אדם, על עצמם אינם חסים, אבל על בניהם הם חסים. על־כן היא בזאת לעורר אהבת אבות לבנים, להסתַיע בה בתורת המוסר. איך גורם החֵטא לשלשים ולרבעים ואיך גורם שכר המצוה „לאלף דור", זה לא הוברר בתורה. ואולם בסוף ימי בית ראשון בא יחזקאל ובִטל הנחה זו. הוא הטעים את האחריות המוסרית של האדם והעמיד אותה על מעשי עצמוֹ. אין שִׁני הבנים נעשות קהות, כשאכלו אבות בֹּסר. אבל אין אפילו צדיקים גמורים כנח, דניאל ואיוב מצילים בנים או בנות ביום פורענות בזכותם. „איש כדרכיו אשפֹּט אתכם, בית ישראל, נאֻם אדני יהוה" (יחזקאל יח, ל; לג, כ). בטלה אחריות היחיד על מעשי הצבור ואחריות אבות למעשי הבנים והפכה. וכבר בררתי (בחקר ספר יחזקאל), כי היו הלמודים האלה חדוש בתורת המוסר של היהדות. גם הנביאים, שקדמו ליחזקאל, הטעימו את ערך האחריות המוסרית של האדם על מעשיו. אך הם לא עשו דבריהם רק לוגית. הנחה למודית, אלא התאימו אותם עם המציאות ועם ה[illegible] [illegible]. וזה ג[illegible] אה

מאמרים

כִּי גַם פֹּה – גַּם שָׁם – וּמֵעֵבֶר לְיַמִּים,
לַאֲשֶׁר רַעְיוֹנִי הַמִּסְכֵּן אֶשְׁלָחָה,
תָּמִיד יְקַדְּמוּנִי רַק יָגוֹן וַאֲנָחָה;
וְרַע לִי בְּכָל מָקוֹם–וְרַע יִהְיֶה לְעוֹלָמִים.
עַל־כֵּן רַק בָּזֶה כָּל הֲגִיגִי, מַעְיָנַי,
אֵי אֶבְחַר לִי מָקוֹם, מִקְלָט לִיגוֹנִי,
מְקוֹם שָׁם כָּל רוּחַ הָעוֹבֵר עַל פָּנַי
לֹא יִגֹּף לִבִּי, לֵב נִשְׁבָּר מֵעָנְיִי;
מְקוֹם שָׁם הַסַּהַר עַד רַגְלַי יַגִּיעַ
בְּצַעֲדוֹ עַל גַּלִּים... פָּז יִשְׁפֹּךְ לְעֵינַי,
וְכָכָה נִשְׁמָתִי בַּמִּסְתָּר יָנִיעַ,
וְהִתְגַּעְגְּעָה, וְהִתְנַעֲרָה – וּפָרְחָה מִמֶּנִּי.

הַזְּמִירִים נֶאֱנָחִים וְהַשִּׁבֹּלֶת שָׁטָה,
עָלֶיהָ יְדַבְּרוּ–וְאֶפְתַּח לְבָבִי
וּלְמָוֶת, כִּי יָחִישׁ, אֶתְפַּלֵּל בְּלִי־כֹחוֹת
וְאִיבַשׁ, וְאֻמְלַל – אַךְ הַמָּוֶת לֹא יָבֹא...
וְכָל יוֹם יְעִירוּנִי הַמִּזְרָקוֹת וּבוֹכוֹת.

XX

עֵת בְּמַחֲשַׁבְתִּי בְּעָבָר אֶשְׁתַּקְּעָה,
לֹא אֵדַע, אֵיךְ אֲצַיְּרֶנָּה בְדִמְיוֹנִי?
אִם לְעֵת בָּאָה בִשְׁנָתִי לְנַשְּׁקֵנִי
כְּיוֹנָה פְּרוּשַׂת־כְּנָפַיִם וְזַכָּה?
אִם לְעֵת בָּרְחָה כְּצִפּוֹר נִבְהֶלֶת?
אם לעת יַחַד עמדי הישירה
אֶל דַּף־סֵפֶר אֶחָד עֵינֶיהָ־תְּכֵלֶת
לְכָל מַבָּט עֵינִי חֲרֵדָה וּזְהִירָה?
אוֹ עֵת הִתְהַלְּכָה, שְׁלוֹם־כְּפָר מְקַפָּה,
הֵנָּה וָהֵנָּה כְּמַלְכָּה מְכֻשָּׁפָה?
אוֹ כַּאֲשֶׁר נִרְדְּמָה דֹם בֵּין עֲשָׂבִים?
אוֹ עֵת תִּסְתַּתֵּר, תִּתְעַלֵּף גַּלְמוּדָה
וּלְבָנָה בְּאוֹר־סַהַר?– אִם בָּעֲרָבִים
עַל שֶׁלֶג־הָאַלְפִּים הַוְּרֻדִּים – וְרֻדָּה?

XXI

לִמְקוֹם שָׁם רִאשׁוֹנֵי כוֹכָבִים יִזְרָחוּ,
שָׁמָּה לִי אֵלֵךְ עַד גְּבוּלוֹת מַחֲשַׁכִּים.
אָבִיט הַבַּרְבּוּרִים הַפּוֹרְחִים לְמֶרְחַקִּים
וְשָׁמָּה אֶפְרְחָה, לַאֲשֶׁר יִפְרָחוּ.

וּבְדַבְּרִי, שׁוֹקֵעַ אֲנִי לְתוֹךְ צְלָלִים,
וְאֶרְאֶה עֵינַיִם כִּתְכֶלֶת־עֲרָבוֹת,
מַבִּיטוֹת בְּרַחֲמִים עָלַי, כֹּה נְכֵאוֹת,
וְאֶרְאֶה שְׂפָתַיִם, לִנְשֹׁק לִי צְמֵאוֹת,
וְאֶרְעַד – וְשֵׁנִית יֹאחֲזוּנִי לֶהָבוֹת.
וְלֹא אֵדַע, אָן אֵפֶן? אָנָה אָנוּסָה?
וְאֵי דְמָעַי אַסְתִּיר? וְאֵיפֹה אֶתְבּוֹדֵד?
וְאֶעֱמֹד חִוֵּר וַאֲשַׂרְטֵט אֶת דְּמוּתָהּ,
אוֹ אֶרְשֹׁם אֶת שְׁמָהּ בְּחוֹלוֹת־הֶהָרִים;
אוֹ תָעֹה אֶתְעֶה בֵּין וְרָדִים וּגְפָרִים,
כְּאָדָם, שֶׁאָבַד לוֹ אוֹצָר, וְהוּא נוֹדֵד,
טְרוּף־דַּעַת, וְיוֹשֵׁב וּבוֹכֶה הַשָּׁבֶר,
שָׁם בִּמְקוֹם עוֹמְדוֹת מַצֵּבוֹת עַל קְבָרִים,
בְּאָמְרוֹ, דְּבַר־מָה לוֹ יְדוֹבֵב הַקָּבֶר.

XIX

יֵשׁ מֵאֲחוֹרֵי חַלּוֹנִי מִזְרֶקֶת,
בְּקוֹל שֶׁל יְלָלָה הִיא נֶצַח הוֹמִיָּה;
יֵשׁ אִילָן אֶחָד, שָׁם חַיָּה וְשׁוֹקֶקֶת
לַהֲקַת זְמִירִים; יֵשׁ אַחַת שִׁמְשִׁיָּה,
כָּל לַיְלָה בָהּ הִוְרָה תָצִיץ דִּיאַנָּה,
וּמִצְחִי בְזִיוָהּ הֶעָגוּם נוֹשֶׁקֶת.
וְכָכָה יָעִירוּ אֶת נַפְשִׁי הַנַּעֲנָה
הָעֵץ וְהַלְּבָנָה וְזֹה הַמִּזְרֶקֶת.
וְקָם אֲנִי חִוֵּר, לַחַלּוֹן אֶקְרָבָה,
וְאַקְשִׁיב לְקוֹלוֹת הַרְכִּי שָׁם מִלְּמָטָּה.

וּכְבֵית־עוֹלָם קוֹדֵר – גַּן־הַדְּבַדְּבָנִים,
הַיּוֹנִים עָלֵינוּ הוֹגוֹת נְכָאִים,
וְעֶדְרֵי־הַכָּרִים שְׁקוּעִים בְּעַצֶּבֶת,
הָאֲדָמָה נִכְאָה, מַקְדִּירִים הַמַּיִם,
כְּגוּרִים הַתְּרִיסִים בְּיִתְדוֹת־הַמָּוֶת;
כֹּל עָלַי הִפִּיל פַּחַד וּמוֹרָא,
כְּאִלּוּ שָׁם חָזוֹר לֹא עוֹד נַחֲזוֹרָה.
הָלַכְתִּי עָגוּם וְרוֹעֵד בֶּהָרִים...
אֲגַמִּים שְׁחוֹרִים, צוּקִים. שְׁלָגִים, נְשָׁוִיב
סִיעוֹת־עֲנָנִים עַל קַרְחֵי־הַתְּכֵלֶת.
שֶׁמֶשׁ אֲדֻמָּה כְּדָם צוֹלֶלֶת,
בֵּית־הַנָּזִיר, הַשְּׁלָגִים קְבָרוּ,
וּשְׁנֵי כְלָבִים גְּדוֹלִים, אוֹתוֹ שָׁמָרוּ,
צְלָב עַל הַמַּשְׁקוֹף, שָׁם יָשְׁבוּ צְעִירִים
הַדֶּרֶך, נָזִיר זָקֵן, אֲבַק־סְפָרִים
גַּל זֶה הַיּוֹם לַחֲלוֹם בְּעֵינַי דָמָה...
קֶרֶן־הַשְּׁקִיעָה, רַק אֶזְכְּרָה, הַיְחִידָה,
בְּפָנָיו שֶׁל יֵשׁוּ פִּזְּזָה בִדְמָמָה,
עֵת עַל אֶצְבָּעָה הַקָּרָה כִּגְלִידָה
בַּמְּתִי טַבַּעַת . . . .
. . . .

XVIII

יְתָרִים! עֲמָקִים! כָּרִים עִם נְחָלִים!
אַל־נָא עָלֶיהָ, הָהּ, אוֹתִי תִשְׁאָלוּ,
הַיּוֹרְדִים בְּדָמַע דָּבָר לֹא יוּכָלוּ,

פַּעַם לִי אָמְרָה: נַעֲלֶה הָהָרָה,
לַזָּקֵן, אֶפְשָׁר יִתֵּן לָנוּ כַּפָּרָה,
יְבָרֵךְ וִיעוֹדֵד לְאַהֲבָה בָּרָה.
אָמְרָה וַתָּרָץ אֶל סֻכַּת־הָאֳרָנִים,
סָגְרָה הַתְּרִיסִים חִישׁ מֵעֲבָרִים
לְבִלְתִּי יִסְתַּכְּלוּ בָהּ הַנִּצָּנִים;
וְאַחַר הִתְקַשְּׁטָה כְּיַלְדוֹת־הֶהָרִים,
וַתְּמַהֵר אֵלַי – אָמַרְתִּי, אִסְפֶּהָ!...
לֹא הָיְתָה עוֹד עֵינָהּ כֹּה בְּהִירָה וּכְחֻלָּה,
לֹא הָיָה עוֹד פִּיהָ כֹּה רַעֲנָן וְיָפֶה.
עַל רֹאשָׁהּ הָיָה פַּרְפָּר שְׁחוֹר־כְּנָפַיִם,
לְלִבְנַת בְּהָטֶיהָ מִשֶּׁמֶשׁ הוּא סְגֻלָּה;
וּמַבְהִיק חֶצְיוֹ בְּזֹהַר־קַרְנַיִם,
עַל מִצְחָהּ הֵטִיל צֵל כְּנָפָיו הָאֲרֻכּוֹ;
וְתַחְתָּיו הָיוּ שׁוֹשַׁנִּים חֲבוּקוֹת,
מִתַּחַת לִצְעִיפָהּ צוֹפוֹת סַקְרָנִיּוֹת,
עוֹד סְגוּרוֹת לְמֶחֱצָה, מִטַּל כְּמוֹ־בוֹכִיּוֹת;
בְּדַעְתּוֹ, כִּי עֵבֶר לִבָּהּ אֶשְׁמֹרָה,
כָּפוּף לוֹ יָשַׁב הַפַּרְפָּר הַנָּלוֹז,
חָשַׁבְתִּי, עוֹד מְעַט וּכְנָפוֹ אֶשְׁבֹּרָה...
יָשַׁב וְכִסָּה כָּל כְּתֵפָהּ הַשְּׂמָאלִית.
וּמִי זֶה יַאֲמִין בְּהַשְׁעָרוֹת־בְּעָתָה,
עֵת רָוֶה הַדִּמְיוֹן אֲשֶׁר־שִׁכָּרוֹן!
עֵת מֵרֹאשׁ־הָרִים הֵצַצְתִּי בִקְעָתָהּ,
סֻכַּת־שְׁלוֹמֵנוּ לִי נִרְאֲתָה כְּאָרוֹן
קָטָן וְדוֹמֵם; הֵצַצְתִּי לְפָנִים,

וּבַת־צְחוֹק מְלֵאָה גַעְגּוּעִים וְצַעַר.
אָז כֻּלָּהּ הִתְעַטְּפָה בְמַחְלְפוֹת־שְׂעָרָהּ
וְלֹא נָשְׂאָה אֵלַי עוֹד אֶת עֵינָהּ הַבָּרָה.

XVI

יֵשׁ רֶגַע, טֶרֶם הַסַּהַר יוֹפִיעַ,
אֲשֶׁר בּוֹ יֵאָלְמוּ דֹם כָּל הַזְּמִירִים,
וְעוֹמְדִים בְּלֹא־זִיז וּבְלֹא־רַחַשׁ אֲמִירִים,
אַף יָמוּךְ קוֹל הַמַּעְיָנוֹת הַבְּהִירִים;
כְּאִלּוּ זֶה כוֹכָב יֹאבֶה מָה לַבִּיעַ
וּלְכַפֵּר חֶרֶשׁ עִם תֵּבֵל־יָהּ כֻּלָּהּ,
עִם כָּל זְמִיר־רְנָנִים, כָּל פֶּרַח וּמְצוּלָה.
יֵשׁ רֶגַע, אֲשֶׁר בְּקֶשֶׁת־אוֹר לְבָנָה
תֵּצֵא לָהּ הוֹרָה טַבַּעַת דִּיאַנָּה;
כָּל זְמִירֵי־שִׁיר אָז יֵאָנְקוּ בִרְנָנָה,
וְכָל צְבָא הֶעָלִים עַל עֵצִים יֶהֱמָיוּ,
וְכָל הַצִּיּוּנוֹת אַנְחַת־צְלִיל תַּבַּעְנָה:
בְּרֶגַע כָּזֶה עֵינֵי לְבָבוֹת יִבְכָּיוּ,
אִם יֵשׁ לָהֶם דָּבָר לִסְלֹחַ – יִסְלָחוּ;
אִם דָּבָר לִשְׁכֹּחַ לָהֶם – וְיִשְׁכָּחוּ.
בְּרֶגַע כָּזֶה עִם יַלְדָּתִי הַיְקָרָה
יָשֹׁב יָשַׁבְתִּי בִנְאוֹת שַׁלְוָה בָרָה,
וַנְּכַפֵּר יַחַד בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה.

XVII

כְּרִנַּת־עֶפְרוֹנִי מִמְּרוֹמִים נוֹבַעַת,
מְצִלַּת־הַגְּזִיר מֵהֵרִיט נִשְׁמַעַת.

לְאֶחָד מֵהֶם לְאֵשׁ־שְׂרֵפָה תְּהִי.
כִּי לוּ הָיִיתִי אֲנִי מַלְאַךְ־שְׁחָקִים
וְהוֹד־אֵל לְמִצְחִי וְנֹגַהּ־קַרְנָיִם,
וּפְתוּחִים לְפָנַי כָּל אַפְסֵי־מֶרְחַקִּים
וְלִרְדּוֹת יָכֹלְתִּי בְּכָל צִבְאוֹת־שָׁמָיִם:
לֹא לָאִיר חָפַצְתִּי עִם כּוֹכְבֵי־רָמָה,
כִּי אִם לִנְטשׁ הַשַּׁפְרִירִים הַזַּכִּים
וְאִתָּךְ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו עַל אֲדָמָה.

XV

צֵאת מֵהַמְּעָרָה לֹא מָצְאָה לֵב הַיָּפָה
אִם אֶת הַשֶּׁמֶשׁ בַּשַּׁחַק יִרְאֶה,
כִּי אוֹרָהּ גָּדוֹל וְרַב מִדַּי זָהֳרָהּ,
אוֹ כִּי בַּתְּכֵלֶת כִּרְבָב שָׁחוֹר צָפָה.
אוּלָם בַּמָּרוֹם הָיְתָה קֶשֶׁת־גְּוָנִים
תְּלוּיָה כַּשַּׂעַר עַל־פְּנֵי הָעֲנָנִים.
יָבֹאָה – וַתִּתְמַהּ לְפִרְחֵי־הַשּׁוֹשַׁנִּים,
כִּי עוֹד כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם הֵם וְרֻדִּים וְרַעֲנַנִּים.
וַתִּקְטֹף אֶחָד וַתִּתְיַצֵּב זְקוּפָה,
וַתִּתְמַהּ לְקֶשֶׁת־הַשַּׁחַר הַבְּהִירָה,
לִתְכֵלֶת־הַשְּׁחָקִים הַצְּלוּלָה וְהַשְּׁקוּפָה,
וּלְאַגַּן הַסַּהַר, טוֹבֵעַ בִּצְפִירָה.
גָּדְעָה, לַחַיִּים הַחֲדָשִׁים כֹּה רָמְהָהּ,
כִּי כֹה הֶאֱזִינָה לְדַבֵּר־מָה בִּדְמָמָה:
עַד אֵי־שָׁם בִּבְדֹלַח־הַמַּיִם רָאֲתָה
צְלֵי־פָּנֶיהָ לִבְנוּנִית־הַסַּהַר,
אַרְגְּמַן־אַלְגֻּמִּים הַלּוֹהֵט עַל שְׂפָתָהּ

מִשְׁנֶה הֶעֱמִיקוּ סַפִּירֵי־עֵינָהּ,

וְהִלְבִּין מִשְׁנֶה לְבֶן גַּל־חָזֶהָ,

וְאֵשׁ מוּזָרָה לְהֶטָה רַקָּתָהּ

וְכָל הַדְּגָנִיּוֹת שָׂרְפָה בְאִבָּן.

הִיא הָיְתָה מֵאֵלֶּה, בְּחֵיק אֵם שׁוֹפְכוֹת לִבָּן,

וְהִיא שָׁפְכָה לִבָּה לִצְבָא־כוֹכְבֵי־דְמָמָה,

עֵת חֶרֶשׁ לְבָנָה פְּגוּמָה נִרְדָּמָה,

עֵת פְּרָחִים בְּאַהֲבָה לוֹחֲשִׁים רָזִים,

וְהַכֹּל בְּקִסְמֵי־מַחֲשָׁבָה נֶאֱחָזִים.

XIV

הַאִם אֵי־שָׁם עַתָּה, אֲהוּבָה וִיקָרָה,

לְמַלְאֲכֵי־עֶלְיוֹן תְּתַנִּי עֲגוּמָה?

כַּמִּתְנַנִּים בִּתְלוּנָה – וְדִמְעָתָם נִגָּרָה.

כִּי הָיְתָה סַעֲרַת־רְעָמִים אֲדֻמָּה,

כִּי הָיְתָה מְעָרַת־קֶרַח אֲפֵלָה,

וּמָסָךְ לַמְּעָרָה מִבְּדֹלַח־הַמָּיִם;

כִּי הָיְתָה חֲרָדָה בְּהֶשְׁכַּת־תַּעֲלוּמָה,

עִם שִׁכְחַת אֵיזֶה עֹנֶשׁ־שָׁמַיִם;

וְשִׁירַת הַנִּימְפוֹת מֵאֶרֶץ קוּבֵלָה;

כִּי שָׁם לְבַדֵּנוּ יוֹם־צֵל עֲזָבָנוּ,

וְשׁוּב מְצָאָנוּ וְעֵינֵינוּ אֵשׁ־פְּלָאִים;

וּשְׁאוֹן הַצִּפֳּרִים אָז הֶעִירָנוּ.

הֲכָכָה תְּתַנִּיז כְּמִי שֶׁקּוֹבֶלֶת?

הָהּ, אַל לַמַּלְאָכִים כֹּה תִּשְׂאִי נֶהִי!

כָּל דִּמְעַת־יַהֲלֹם, מֵעֵינֵךְ נוֹזֶלֶת,

עָלַיִךְ לָשֵׂאת עֲוֹנִי – וּשְׂאִי־נָא!
אֲשֵׁמָה בַכֹּל חֲבַצֶּלֶת עֲדִינָה.
הִנֵּה אַתְּ תְּמוֹל בְּעֵין הַמַּיִם הַמְפַכִּים
פָּנַיִךְ רָחַצְתְּ וְצַוָּארַיִךְ הַזַּכִּים;
וְשָׁם מֵאַחֲרַיִךְ יְשָׁרָה וְדַקָּה,
כְּשִׁפְחָה אֲשֶׁר לִגְבִרְתָּהּ מְחַכָּה,
חֲבַצֶּלֶת אַחַת, כֻּלָּהּ זַךְ, הַלְּבִינָה,
לְצֵאתֵךְ מֵרַחְצֵךְ לָךְ דוּמָם הִמְתִּינָה.
בִּרְאוֹתִי שְׁתֵּיכֶן כֹּה כְּלִילוֹת־טֹהַר,
אָמַרְתִּי, בַּחֲלוֹם אֶרְאֶה מַלְאֲכֵי־זֹהַר;
וַיֶּחֱרַד לִבִּי וְכִלְיֵי חָרַדְתִּי,
וְעָלֶה אֶחָד בְּלִי־מֵשִׂים הִרְעַדְתִּי,
הֶעָלֶה הִרְעִיד עוֹד צְבָא־עָלִים יַחַד
וַתְּהִי הֲמֻלָּה – וְאַתְּ בָּרַחַתְּ,
וַתְּנַהֲרִי כָּכָה וְלֹא יָדַעַתְּ,
שֶׁבְּעָבְרֵךְ בְּשִׁבְטֵי הַפֶּרַח נָגַעַתְּ;
הַגִּבְעוֹל נִבְקַע, שַׁח וַיִּזָּנֵה,
וְהַפֶּרַח נִתַּק וְעַל הָאָרֶץ צָנָה.
אֶהְגֶּה הָגֹה וּפְנֵי הַוַּרְדְּרִים,
מָה רַךְ הַפֶּרַח, וְאַתְּ מַה־נִּבְהָלְתְּ.
וְהִנֵּה הַבֹּקֶר עַל אֶשֶׁד־הֶהָרִים –
לֹא אֲנִי אִיַּמְתִּי – כִּי אִם הַחֲבַצֶּלֶת.

XIII

הִיא יָרְדָה וּמְלֵאָה נִיחוֹחַ כַּלְּבֹנָה,
וְיָדַע לֹא יָדְעָה, כִּי אֵשׁ בָּהּ אָחָזָה.

וַאֲנִי הִרְגַּשְׁתִּיהָ, עַל יָדַי, כֹּה בָּרָה,
בְּהַלְמוּת־לְבָבָהּ וָאֵשׁ בְּעֵינַיִם.
וּפִתְאֹם בְּמַחְלְפוֹת אֶשֶׁד־הַמַּיִם
דְּבַר־מָה הִסְתַּכְסֵךְ וּדְבַר־מָה הִתְחוֹ!
הָרוּחַ פִּתְאֹם עָלֵינוּ הִתְגּוֹלֵל,
וּבְזַרְזִיף־מַיִם מִשָּׁם גֵּרְשָׁנוּ. –
מֵאָז לְבַדֵּנוּ עוֹד קְרֹא לֹא קָרָאנוּ.

XI

מֵאָז קַמְצָנִית הָיְתָה בִּצְחוֹקָהּ,
עֲגוּמָה וְחִוְּרָה, דוֹמֵמָה וּרְחוֹקָה.
צְלָלִ הִרְבְּתָה יֶתֶר בְּעִמְקֵי־הַצְּלָלִים
וּוְרָדִים קָטְפָה עַל שְׂפַת נְחָלִים;
אוֹ עַל־יַד שִׁירֵי אֲשָׁדוֹת עֲרֵבִים
עָמְדָה לְהַקְשִׁיב כַּאֲנָשִׁים עֲצֵבִים,
פָּנֶיהָ לְמַטָּה; אוֹ לְבַדָּהּ בַּפִּנָּה
שִׁלְּבָה יָדֶיהָ עַל צַוָּארָהּ־שֶׁלֶג,
כִּמְפַחֶדָה מֵאִישׁ אוֹ עַל נַפְשָׁהּ מְגִנָּה.
אוֹ כְּיוֹנָה הַשּׁוֹתָה מִמֵּי־הַפֶּלֶג,
בְּעֵינָהּ הַזַּכָּה לַשְּׁחָקִים הִמְרִיאָה.
חֶרֶשׁ הִתְהַלְּכָה, לְאַט וּבְדוּמִיָּה,
אָבְדָה לָהּ פְּזִיזוּת־חֵן זוּ שֶׁל סְנוּנִיּוֹת,
וְכֻלָּהּ רַק אָמְרָה – תְּמִימוּת וּצְנִיעוּת.

XII

עֵת כֹּה רְאִיתִיהָ, הִתְנַצֵּל רָצִיתִי
וָאֹמַר: אֲהוּבָה! חַי אֵל, אִם עָוִיתִי,

וְכַמָּה זְמִירִים עֲלֵיהֶם פָּרָחוּ;
וְכַמָּה כָּל לַיְלָה לְבֶן־סַהַר, כְּלִיל־דְּמָמָה,
הִתְנַצְּחוּ הַזְּמִירִים עִם הָאֶשֶׁד שָׁמָּה;
כַּמָּה עֲדָרִים שָׁם צִלְצְלוּ לָנוּ...
הוֹ! גַּם לַיְשֵׁנִים לְגַלּוֹת לֹא נִתְּנוּ
אַף לֹא לְהֵרָאוֹת וּלְהַבִּיעַ הַפְּלָאִים...
הָאָחוּ, הַסֻּכָּה בַּגַּיְא בֵּין הַסְּלָעִים,
בְּגֵיא־שָׁלוֹם כָּזֶה, עַד מַלְאָךְ שׁוֹמֵר־כָּלָא,
פָּרַשׂ שָׁם כְּנָפָיו מִסֶּלַע אֶל סֶלַע
וַיַּשְׁקְ כָּל הַגַּיְא חֲלוֹמוֹת מַזְהִירִים,
הַסֻּכָּה, הַוְּרָדִים, אוֹתָנוּ, הַזְּמִירִים.

X

אַךְ רַב הָיָה בֶשֶׂם־נִיחוֹחַ הַגְּפָרִים,
וְרַב הֲדַר צִבְעֵי הַוְּרָדִים מֵעֻבָּרִים;
וְהָאַהֲבָה כְּבָר אָמְרָה לִבְגֹּד בֶּגֶד בָּנוּ –
בֹּקֶר הָיָה–אֶזְכֹּר–לְבַדֵּנוּ מִתַּחַת
לָאֶשֶׁד יָשַׁבְנוּ בְּשַׁלְוָה בּוֹטַחַת
וְסֵפֶר רַב־דֶּמַע בְּדֶמַע קָרָאנוּ.
אַךְ הִנֵּה בִי אֵיזֶה רוּחַ נִכְנָסָה,
וָאַעֲבִיר עֵינַי מִסִּפְרִי עָלֶיהָ. –
כְּמַלְאַךְ־אֵל הוֹגֶה וּמַאֲזִין הָיְתָה –
וּפִתְאֹם – כִּכָּה אַרְגָּמָן פָּנֶיהָ
בְּעַיִן כֹּה שָׁקוּף וְנָסוּךְ עַצֶּבֶת,
עַד כִּי לֹא אֵדַע, אֵיכָה זֶה קָרָה,
וַאֲנִי נְשַׁקְתִּיהָ עַל פִּיהָ־שַׁלְהֶבֶת,

VIII

נֵלְכָה־נָא יַחְדָו אֶל שִׂיא שֶׁלֶג־הָרִים!

נֵלְכָה־נָא יַחְדָו עַל יַעֲרוֹת־אֳרָנִים,

יַחְדָו לְמָקוֹם שָׁם מְצַלְצְלִים עֲדָרִים!

מָקוֹם שָׁם תִּתְלַבֵּשׁ בְּקַשְׁתּוֹת־הַגְּוָנִים

יוּנְגְפְרוֹי וְשֶׁמֶשׁ־הַזָּהָב לִירֵכָהּ;

מָקוֹם בַּעֲרָפֶל יְרַקְּדוּ עֲפָרִים;

מָקוֹם כַּנְפֵי נְשָׁרִים, הַפּוֹרְשׂוֹת חֲשֵׁכָה,

צְלָלִים תַּטֵּלְנָה עַל סִיעוֹת עֲנָנִים;

שָׁמָּה, חֶמְדָּתִי, נֵלְכָה־נָא שָׁמָּה.

וְאִם שׁוֹב לֹא נָשׁוּב מִשָּׁם לָאֲדָמָה,

וְאָמְרוּ אֲנָשִׁים, כִּי רוּחוֹת צָדוּנוּ

וּלְשַׁפְרִיר־הַתְּכֵלֶת נָשׂא נְשָׂאוּנוּ;

בְּשַׁרְשְׁרוֹת כּוֹכְבֵי־הַפָּז כִּי אֲחָזוּנוּ

וְעִם צְבָא הַמְּאוֹרוֹת לְאֵין־סוֹף גְּזָנוּ.

וְרַק פֶּלֶג־הָרִים אַחֲרֵינוּ בִּנְהִימָה

יִפֹּל, יִתְנוֹצֵץ בְּאֶשֶׁד שֶׁל דִּמְעָה.

IX

הוֹ! גַּם הַמְּאֻשָּׁרִים בָּאָרֶץ לֹא יֵדְעוּ,

אֵי מָקוֹם יִשְׁכְּנוּ הָרוּחוֹת שַׁאֲנַנִּים,

מָקוֹם שָׁם כְּבַרְבּוּרִים דֹּם יִתְבּוֹדְדוּ?

הַסַּקְרָנִים בָּעוֹלָם לֹא יְנַחֲשׁוּ גַּם הֵמָּה,

בְּאֵיזוֹ סֻכָּה שָׁכֵנוּ בְּטוּחָה וְדוֹמֵמָה;

כַּמָּה שָׁם זָרְחוּ לַחַלּוֹן שׁוֹשַׁנִּים,

כַּמָּה מִסָּבִיב דֻּבְדְּבָנִים צָמְחוּ,

וּבְשָׁמְעָהּ, הַכְּתָלִים כִּי יִשְׂאוּ קִינָה,
הִתְעַטְּפָה כֻלָּהּ בְּשַׂלְמַת קִנְאָה,
אֶת כֹּל בְּעֵינַיִם הַתְּאֵבוֹת גָּנְבָה,
וַתְּשַׁלֵּב יָדֶיהָ עַל לוּחַ־לְבָבָהּ,
עַל בְּהָטִים נִרְאִים, אַף כִּי נֶחְבָּאִים.
כָּכָה בְּלִי־נוֹעַ דוֹמֵם עָמְדָה,
וּסְבִיבָהּ שִׂחֲקוּ קַשְׁתּוֹת אוֹר־פְּלָאִים,
וַאֲנִי אָז אֲפַלֵּל אֵלֶיהָ בִרְעָדָה:

Ave Maria!

כְּשׁוֹשַׁנָּה לְבָנָה עֵת תִּתְפַּתֵּחַ,
בְּמַחֲשׂוֹף־חָזֶהָ אֹדֶם פּוֹרֵחַ,
כְּאֹדֶם הַזֶּה עַל לֶחְיָהּ הוֹפִיעַ,
וּתְפוּשַׂת־הִרְהוּרִים אֶת רֹאשָׁהּ הִפְנְתָה,
עַל קִירוֹת־הַבְּדֹלַח אֶצְבָּעָהּ שָׁתָה,
כְּמִי שֶׁמְּשַׂרְטֶטֶת שֵׁם שֶׁאוֹהֶבֶת,
אוֹ אֵי־אֵלֶּה מַחְשְׁבוֹת־תְּכֵלֶת חוֹשֶׁבֶת.
אַחֲרֵי־כֵן פָּנְתָה אֵלַי וְלָחֲשָׁה:
אוּלַי בְּאַהֲבָתִי גֵיהִנּוֹם אִירָשָׁה,
לִמְדוֹרוֹת קֹר־צָפוֹן אוֹתִי יַכְנִיסוּ,
וּבְתוֹךְ קַרְחֵי־בְדֹלַח גַּם אוֹתִי יָשִׁיתוּ,
כִּכִפָּה שֶׁל אוֹר זֶה וְשֶׁל קֶשֶׁת מְגֻוָּנָה...
אַךְ אֱמֶת דִּבְּרָה, אִם הִיא מִתְעַנָּה,
הַנַּהֲרָה הַזַּכָּה, מִשֶּׁמֶשׁ לָקְחָה,
אוֹתָהּ הַקֶּרַח מַקְפִּיא וּמַבְלִיעַ,
אֶפְשָׁר לְגָאֳלָהּ מִקֶּרַח בַּאֲנָחָה...

Ave Maria!

וְתַחַת הַסַּף עַל הַמַּיִם שָׁם כְּתָמִים,
צִלְלֵי אֳרָנִים הַנָּעִים בַּשַּׂחַק
וְצִלְלֵי סְלָעִים – שָׁם בְּדַבְּרֵנוּ,
הָיוּ בַּמַּיִם נְתוּנוֹת עֵינֵינוּ.
וְתַחַת הַסַּף שָׁם הַגַּל כֹּה מְצַחֵק,
מָלֵא פְּזִיזוּת וָנָע כֹּה בִּמְהֵרָה,
כִּי קָלַט אֶל־תּוֹכוֹ אֶת צַלְמֵי הַשְּׁנַיִם,
זֶה לָזֶה קֵרְבָם וְשִׁלֵּב יָדַיִם,
אַף כִּי אוֹתָנוּ רַק שִׂיחָה חִבְּרָה.
הוֹ גַּל כֹּה מְטֹרָף וְקַל וָפֹחַז!
הוּא גַם שִׂפְתוֹתֵינוּ חִבֵּר כְּאַחַת,
אַף כִּי לִבּוֹתֵינוּ רַק הָיוּ קְשׁוּרִים.
הָיָה הַגַּל מָלֵא תְנוּעָה וְהַרְהוּרִים,
עַד בְּעִגּוּל־אוֹרָה סְבִיבֵנוּ מִתְגּוֹלֵל,
כְּאִלּוּ מַלְאָךְ בְּמַלְאָךְ בּוֹלֵל.
עֵת אֶזְכְּרָה זֹאת, נַפְשִׁי נוֹהָה, בַּאֲנָחוֹת
הוֹי גַל! גַּל לֹא־נֶאֱמָן! – וְנֶזֶמֶן כָּכָה!

VII

פַּעַם הֱבִיאַנִי הַזֵּךְ בַּמַּלְאָכִים
דֶּרֶךְ־כָּרֵי־זִיו אֱלֵי מְעָרַת־קְרָחִים.
שָׁם יוֹם שֶׁל בַּהַט אוֹר לָבָן הֶעֱטִין־זִיו
וּכְפוֹר עַל מֵצַח מַלְכָּתִי הַמְּאִירָה
בְּכָל וַרְדֵי־הַשָּׂדֶה מַרְגָּלִיּוֹת תָּלָה;
וְדִמְעוֹת הִטִּיפָה הַתִּקְרָה מִלְּמַעְלָה;
וְסִילְפוֹת בַּדְּמָעוֹת, רְקוּמוֹת־אוֹרָה,
כְּמָטָר יָרְדוּ עֲלֵי הַטְּהוֹרָה.

רִאשׁוֹנָה עַל אֶבֶן קְפְצָה נִלְבֶּבֶת
וַתֹּאמַר בְּקוֹל, כִּי אוֹתִי אוֹהֶבֶת,
וְשֵׁנִית שְׁלָחַתְנִי עַל־פְּנֵי הַשִּׁבֹּלֶת,
בְּדָחֳפָהּ סִירָתִי בְּיָדָהּ הַקַּלָּה...
וַאֲנִי – לֹא יָדַעְתִּי אֶת נַפְשִׁי, מַה־לָּהּ:
אִם כְּרוּבֵי־זִיו יַעֲלוּנִי שְׁמֵי־תְכֵלֶת
אִם יְבַלָּעוּנִי גַּלֵּי־הַזֹּהַר,
אִם מִצְּחוֹק־אוֹר לוּחַ־לִבִּי יְסֹעַר,
אִם יִמַּס לִבִּי, כְּקֶרַח בַּחַמָּה,
אִם כַּנְפֵי־כְרוּב צָמְחוּ לְנַפְשִׁי הַתַּמָּה
אוֹ יָרַד לְתוֹכָהּ מַלְאַךְ־שָׁמַיִם?
הַמְלֵאָה הִיא גִיל, אִם עַצֶּבֶת־מַאֲוַיִּים?
כָּל צְבָא הַהַרְגָּשׁוֹת, כִּבְדוֹת־כְּנָפַיִם,
יָרְדוּ עַל לִבִּי כַּעֲנַן יוֹנִים זַכּוֹת,
לִשְׁתּוֹת דְּמָעוֹת וְלִרְחֹץ הַנּוֹצוֹת הָרַכּוֹת,
לְמַעַן שׁוּב טְהוֹרוֹת אֶל תְּכֵלֶת־יָהּ רַבָּתִי...
וּפִתְאֹם קָרְאָה לִי וְלִסִירָתִי.
שָׁמְעָה סִירָתִי וְהִתְעוֹרֵרָה
וּמֵאֵלֶיהָ אֵלֶיהָ מִהֵרָה.

VI

תַּחַת נֵד־סְלָעִים וְזֵר יַעֲרֵי־אֳרָנִים
תַּעֲמֹד לָהּ כְּלִילַת דְּמָמָה וּגְוָנִים
קְפִילָא שֶׁל טַל. שָׁם סַף עַל הַמַּיִם,
בִּמְקוֹם שָׁם רִאשׁוֹנָה הִתְוַדּוּ שְׂפָתַיִם,
כִּי לִבּוֹתֵינוּ כְּבָר קְשׁוּרִים מִיָּמִים;

IV

מֵאָז מְאֻשָּׁרִים וּשְׁלֵוִים הָיִינוּ,
בִּתְכֵלֶת יְאֹרֵי שְׁוֵיצְיָה שָׂחִינוּ
וְאִם סִירָה הָיְתָה תַחְתֵּנוּ, לֹא אֵדָע;
הֲלֹא עִם רוּחוֹת מֵאָז אֶתְיַחֵדָה,
אֶצְעַד עַל גַּלִּים וְעַל־פְּנֵי שְׁחָקִים אֵדֶא,
וְהִיא הוֹלִיכַתְנִי כֹּה לְכָל עֵבֶר!
אָח! הִיא הָיְתָה כְּבַרְבּוּר לְבֶן־אֵבֶר,
לִגְבֶרֶת יְאוֹר־הַתְּכֵלֶת הָיְתָה:
טָסָה–וְהַסִּירָה אַחֲרֶיהָ טָסָה,
וְאַחֲרֵי הַסִּירָה שְׁבִיל־נֹגַהּ סַפִּירִים,
וְאַחֲרֵי הַנֹּגַהּ דָּגִים הִתְרוֹצְצוּ
וּמִן הַמַּיִם אֵלֶיהָ קָפָצוּ;
כֹּה שַׁטְנוּ עַל־פְּנֵי הָאֲפִיקִים הַבְּהִירִים,
בְּהִשְׁתַּעַשְׁעֵנוּ בַּתְּכֵלֶת הַצְּלוּלָה.
הִיא הָיְתָה כָּאֵלוֹת בְּנִבְכֵי־הַמְּצוּלָה.
לָהּ הָיוּ צַבִּים מִתְחַשְׁשִׁים וְיוֹנִים,
וְהֵיכְלֵי־אֶלְגָּבִישׁ בִּתְהוֹמוֹת תַּחְתּוֹנִים,
וַעֲטְרוֹת־יָרֵחַ בְּלֵילוֹת־אֲפֵלָה...
וּבִי לַעֲשׂוֹת יָכְלָה כֹּל נַפְשָׁהּ שָׁאֲלָה.

V

פַּעַם – כִּי אֵינָהּ מַלְאַךְ־שָׁמַיִם,
כְּשָׁעָה שְׁלֵמָה בִּלְבָבִי הָגִיתִי:
אַחַר עַל עָוֹן זֶה הִתְוַדֵּיתִי –
הַאֲזִינוּ! – לִפְנֵי מִקְדַּשׁ־טֶל מִן הַמַּיִם

כְּדֹלְפִין עֲנָקִי, מְרַדֵּד־סְנַפִּירִים,
מְתַמְּרִים מִנְּחִירָיו אֵדִים מַחֲוִירִים,
וְרוֹדָן מִלּוֹעוֹ הַתְּכֶלְתִּי בוֹקֵעַ.
אֶזְכְּרָה רֶגַע... עִם בֹּקֶר לֹא־עָבוֹת
הִבְהַלְנוּ שָׁם שְׁתֵּי אַיָּלוֹת נֶאֱהָבוֹת;
וָהֵן, כְּמוֹ בַּאֲשֶׁר בְּנֵי־אָדָם מַרְגִּישׁוֹת,
הִתְיַצְּבוּ מִקָּרוֹב, מַזְהִיבוֹת, מַחֲרִישׁוֹת,
וְעֵינֵיהֶן – עֵינֵי־הֲזִיזִים עֲמֻקּוֹת
הִשְׁבִּיעוּ בְּאִישׁוֹנֵי־תְּכֵלֶת חֶמְדָּתִי;
וּבְעָמְדָן בְּלִי־זוּז וּבְהַבִּיטָן אֲרֻכּוֹת,
שִׁכְּלוּ רָאשֵׁיהֶן וְנִצְּבוּ כִּילָדִים;
אָמַרְתִּי: הֵן כָּךְ הִתְאַהֲבוּ, יָפָתִי!
אָמַרְתִּי – וּמִכְּגוֹר־פִּיהָ הַשֵּׁנִי
עָף צְחוֹקָהּ הָרִאשׁוֹן אֵלַי וְלִבְבָנִי,
חִישׁ־מַהֵר עָף וַיַּהֲזֹר מְנֻדְּדִים
אֶל קַן־מוֹלַדְתּוֹ: אֶל פְּנִינִים וּוְרָדִים;
וְכַאֲשֶׁר רָאָה אֶת עֵינֵי שַׁאֲנַנָּה,
הָפַךְ פָּנֶיהָ הַזַּכִּים לְשׁוֹשַׁנָּה.
וִידַעְתֶּם? לֹא כֹה אֶת הַלֵּב לוֹקֵחַ
אֹדֶם הַפֶּרַח, אַף הִתְחִיל פּוֹרֵחַ;
אַף לֹא כֹה תַּרְהִיב עֵין־נוֹדֵד בְּחִנָּהּ
בְּתוּלַת־הָאֲלָפִים, מִשֶּׁלֶג מַלְבִּינָה,
עֵת שֶׁמֶשׁ־הָרִים פָּנֶיהָ מַקְרִינָה;
כָּאֹדֶם הַזֶּה בִּבְלִי בוּשָׁה וַחֲטָאָה,
נוֹלַד בְּרָיָהּ מִצְּחוֹק אוֹרָהּ עִמָּהּ.

שָׁם רְאִיתִיהָ! וָאֹהַבְתִּיהָ,
וְכִי עָלְתָה מִקֶּצֶף וּמִקֶּשֶׁת הוֹפִיעָה,
הַאֲמֵן הֶאֱמַנְתִּי וְעַד עַתָּה אַאֲמִינָה:
כֹּה זַכָּה בְקַרְנֵי־הַשֶּׁמֶשׁ הִקְרִינָה!
כֹּה מָלְאָה זָהֳרֵי כְרוּבֵי שָׁמָיִם!
כֹּה עָמְקָה וְנָגְהָה מִתְּכֵלֶת הָעָיִן!
עֵת עֵינַי עָבְרוּ מִכַּף רַגְלָהּ וְעַד רֹאשָׁהּ,
הִתְלַקְּחָה בְתוֹכָן אֵשׁ־אַהֲבָה, אֵשׁ קְדוֹשָׁה;
וְאַחַר הָרֶגֶשׁ, הַקּוֹרֵא לְאַהֲבָה,
נָטָה גַם לִבִּי, גַּם נַפְשִׁי בְלַהֲבָה,
וְכָכָה הֵחֵל חֲלוֹם־אָשְׁרִי הִתְרַקֵּם.
חָרַצְתִּי אֵלֶיהָ לִדְאוֹת מִמַּעֲמַקִּים,
יַעַן יָרֵאתִי, כִּי כְמוֹ הֶרֶף־עָיִן,
טֶרֶם תִּתְנַעֵר נַפְשִׁי כַּהֲלוֹמָה,
תִּשְׁקַע בַּקֶּשֶׁת, בָּאֶשֶׁד תְּהוֹמָה,
וּמוֹג תִּתְמוֹגֵג עִם קֶצֶף־הַמָּיִם.
וּכְהָרֵד בִּשְׁנָתוֹ תְקָפַתְנִי אֵימָתָה,
כִּי כְבָר אֲהַבְתִּיהָ, כְּבָר לִי הָיְתָה.
וְכֹה בָרִאשׁוֹנָה לִי עָלְתָה בְזָהֳרָהּ
מִתַּחַת לְשַׁעַר קֶשֶׁת מְנֻמֶּרָה;
זֶרֶם שֶׁל אַהֲבָה שְׁטָפַנִי עֲדָנִים,
דוֹמֵם נִצַּבְתִּי וָאָלִיט הַפָּנִים.

III

אַחֲרֶיהָ הָלַכְתִּי בֶּהָרִים וּבִקְעִים,
וַיִּחֲדוּ הָלְכוּ לְרַגְלֵי הַרֹעִים,
בִּמְקוֹם שָׁם שֶׁלֶג־קַרְחוֹנִים שׁוֹקֵט,

מִשֶּׁנֶּעֶלְמָה, כַּחֲלוֹם־אוֹר שֶׁל זָהָב,
אֹמַּק בְּעָצְבִּי, אֶאֱכַל בַּלָּהַב..
וְלֹא אֵדַע, לָמָּה מֵאֶפְרָהּ לֹא תֵכַל
נַפְשִׁי אַחֲרֶיהָ בֵּין מַלְאֲכֵי־מַעַל?
לָמָּה לֹא תַמְרִיא, כְּצִפּוֹר מִכְּלוּבָהּ,
אֶל זֶה הַנִּגְאָלָה, אֶל זֶה הָאֲהוּבָה?

II

בְּהַרְרֵי שְׁוֵיצְיָה יֵשׁ אֶשֶׁד לְבֶן־קֶצֶף,
שָׁם מֵי־תְכֵלֶת אַאֲרָה יוֹרְדִים בְּשֶׁצֶף.
הוֹאֶל־נָא לְהָעִיף עֵינֶיךָ שָׁמָּה.
הֲתִרְאֶה זֶה קֶשֶׁת־הוֹד־גְּוָנִים בָּרֵכָה?;
בְּעַרְפִּלֵּי־כֶסֶף כְּלָה אֲחוּזָה,
תְּלוּיָה בְּבִטְחָה וְזוּז לֹא תָזוּזָה;
לִפְרָקִים רַק כִּבְשָׂה קְטַנָּה וּצְהוֹרָה
דֶּרֶךְ הַקֶּשֶׁת לַבִּקְעָה הוֹלֶכֶת,
שׁוֹשַׁנִּים פּוֹרְחוֹת וַעֲשָׂבִים לוֹחֲכָה;
אוֹ אֵיזוֹ יוֹנָה עֲנֻגָּה וּטְהוֹרָה,
כְּאִלּוּ אוֹמֶרֶת הִתְהַדֵּר בְּיִפְיָהּ,
בַּעֲבוֹר הַקֶּשֶׁת חִישׁ־קַל וְהִכְסִיפָה.

י. סלובצקי

בִּשְׁוֵיצַיָה

תרגום יחיאל רוזנצויג

בְּיוֹם שֶׁלֶג וּסְעָרָה נִשָּׂא פָּרָשׁ הַכְּפָרָה,
דְּבַר־מָה כִּסָּה בְּאַדַּרְתּוֹ מִלְּמַעְלָה.
–„אֵין זֹאת, כַּד הוּא–בְּלִי־תְּמוּנָה שִׁבְעַת רְגָלִים בּוֹ טְמוּנָה..."
–„לֹא, הָאָב, מִפּוֹלַנְיָה הִיא כַּלָּה!"

בְּיוֹם שֶׁלֶג וּסְעָרָה נִשָּׂא פָּרָשׁ הַכְּפָרָה,
דְּבַר־מָה כִּסָּה בְּאַדַּרְתּוֹ מִלְּמַעְלָה.
–„אַךְ כַּד הוּא זֶה וַדַּאי וּבוֹ עַנְבָּר לְמַדַּי".
–„לֹא, הָאָב, מִפּוֹלַנְיָה הִיא כַּלָּה!"

בְּיוֹם שֶׁלֶג וּסְעָרָה טָשׁ גַּם שְׁלִישִׁי הַכְּפָרָה,
יְכַס דְּבַר־מָה מִתּוֹךְ אַהֲבָה חֲרִישִׁית.
הוּא עוֹד שְׁלָלוֹ לֹא גִלָּה,–וּכְבָר בּוּדְרִיס מְלֵא־גִילָה
הִזְמִין קְרוּאִים לַחֲתֻנָּה הַשְּׁלִישִׁית!

וְלַסּוֹחֲרִים שָׁם כֶּסֶף אֵין־קֵצֶה.

„וּבְחֵיל קֶסְטוּט הַשֵּׁנִי לוֹ גְּבוּרוֹתָיו יַרְאֵנִי,
יַךְ עֲדַת בְּנֵי־הַצְּלָב הַשּׁוֹקֶקֶת;
דְּעוּ, מִקָּצֶה אֶל קָצֶה בְּאַרְצָם עַנְבָּר יִמָּצֵא,
וְלַכֹּהֲנִים שִׂמְלוֹת־בָּרֶקֶת.

„וְאֶל שִׁבְטֵי פּוֹלָנִים לוֹ הַשְּׁלִישִׁי בַּבָּנִים
בְּחֵיל סְקִירְגַל יִלָּחֵם כַּלָּבִיא;
הוֹן וָעֹשֶׁר אֵין יֵשׁ שָׁם, רַק חֲרָבוֹת כָּאֵשׁ שָׁם,
וּמִשָּׁם כַּלָּה נָאָה לִי יָבִיא.

כִּי מִכֹּל שְׁבוּיוֹת תֵּבֵל, כִּי תִפֹּלְנָה בַחֶבֶל,
נָאווּ שְׁבוּיוֹת פּוֹלַנְיָה הַחֲמוּדוֹת;
פְּנֵיהֶן – חֲלַב־חֲלָבִים, זוּג עֵינֵיהֶן – כּוֹכָבִים,
הֲצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתָן הַוְּרֻדּוֹת.

הֵן גַּם־אָנִי, הַבָּנִים, – זֶה לִי יוֹבֵל שֶׁל שָׁנִים –
מִשָּׁם אִשָּׁה הֵבֵאתִי לְלִיטָא;
וְאַף כִּי מֵתָה וְאֵינֶנָּה – גַּם כַּיּוֹם אֶזְכְּרֶנָּה,
עֵת אֵלַי עֵבֶר אַרְצָהּ אַבִּיטָה”

כָּכָה עֵצָה לַדֶּרֶךְ נָתַן לָמוֹ וַיְבָרֶךְ.
הֵמָּה יָצְאוּ לַקְּרָב מְזֻיָּנִים.
סְתָו גַּם חֹרֶף אָתָיו, וְהַבָּנִים כְּלֹא הָיוּ;
בּוּדְרִיס דִּמָּה, כִּי מֵתוּ הַבָּנִים!

שְׁלֹשֶׁת הַבּוּדְרִיסִים.

(בלדה ליטאית).

הַשָּׂב בּוּדְרִיס אֶת בָּנָיו קָרָא לָבוֹא לְפָנָיו,
לִיטָאִים עַזִּים כָּמֹהוּ, וַיֹּאמֶר:
„הוֹצִיאוּ סוּסִים אַמִּיצִים, קְחוּ אֻכָּפִים וְחִצִּים,
לְטְשׁוּ רְמָחִים וַחֲרָבוֹת וְגוֹמֵר.

„כִּי בְּוִילְנָה מְשִׂיחִים, אֲשֶׁר שְׁלֹשָׁה נְסִיכִים
יַכּוּ שְׁלֹשֶׁת עֶבְרֵי הַתֵּבֵל:
סְקִירְגֵל יַךְ הַפּוֹלָנִים, קֶסְטוּט יַךְ הַטֵּיטֹנִים,
אוֹלְגֶרְד יַשְׁקֶה הָרוּסִים כּוֹס־אֵבֶל.

„לָכֶם נְעוּרִים וָמֶרֶץ, צְאוּ הִלָּחֲמוּ לָאָרֶץ –
וְאֵלֵי לִיטָא יְלַוּוּכֶם, פִּרְחָחִים!
הֵן לֹא אֵצֵא הַשָּׁנָה, אַךְ אִיעָצְכֶם נֶאֱמָנָה:
רְאוּ, לִשְׁלָשְׁתְּכֶם שְׁלֹשָׁה אֳרָחִים.

„אֶחָד יֵלֵךְ בִּלִי־שְׁהִיָּה בְּחֵיל אוֹלְגֶרְד לְרוּסִיָּה,
אֶל נְהַר אִילְמֶן אוֹ נוֹבְגוֹרוֹד יֵצֵא:
זַנְבוֹת־תַּחַשׁ לָרֹב שָׁם, וְכָל יָקָר וָטוֹב שָׁם,

הָעָם מְחַכֶּה – וּכְבָר רוּחוֹ קְצָרָה,
וְהִנֵּה הַכַּדִּי, גַּם־הוּא בָּא"...

וְהָעָם כְּבָר צָבַר אֲבָנִים... אַף יִלְאֶה
לְחַכּוֹת – הַתִּקְוָה הִכְזִיבָה!
הַבֵּי לֹא בָא – פָּתְחוּ אֶת בֵּית־הַכָּלֶא:
אֵינָם – לֹא הַבֵּי, לֹא הָרִיבָה!

רָצִים לַהֲעִירוֹ – וּרְאֵה־נָא:
פָּנָיו פְּנֵי מֵת וְעַל מִצְחוֹ עֲלָטָה:
פָּרְחָה נִשְׁמָתוֹ וְאֵינֶנָּה!

II

„הוֹי שֹׁד וּפְלָאוֹת! – הַיֵּנְצִ׳רִים קוֹרְאִים,
גַּם נְבוֹנֵי־דִין הַנֶּאֱמָנִים, –
„הַנּוֹצְרִית הַזֹּאת עֵקֶב כְּשָׁפִים לֹא־טְהוֹרִים
נִרְגַּם בְּגַל שֶׁל אֲבָנִים!

„זֶה חַסַּן הַפֶּחָה, שֶׁקִּבֵּל דָּתֵנוּ,
הָעַז מֵאֲרִי וּמִנָּמֵר,
אֲשֶׁר נַעֲרָה לֹא נָגְעָה בּוֹ מִנַּעֲרוֹתֵינוּ
וַאֲשֶׁר עָלָיו הַנּוֹרָא יֵאָמֵר, –

„זֶה שֶׁהֵבִיא לַחַן אֶת גֻּלְגָּלְתּוֹ שֶׁל שׂוֹנְאוֹ
וּלְתוֹךְ קַעֲרַת־כַּסְפּוֹ נְתָנָהּ,
וְעֵת זֶה אַסִּיר־תּוֹדָה לוֹ שִׁגֵּר מֵהַרְמוֹנוֹ
פִּלַּגְשִׁים עֶשֶׂר בְּמַתָּנָה,

„בָּז וּבָעַט בְּכֻלָּן, – אוֹתוֹ עַתָּה, הוֹי קֶסֶם,
עֵין זֹאת הָאַיָּלָה הָרְגָה,
כַּהֲרֹג אֶת צִפֹּרֶת־הַכְּרָמִים עֵין־פֶּתֶן
בְּחֵץ מַבָּט אֶחָד בֶּן־רֶגַע.

„הַבִּי! הוֹצִיאֻנָּה מִמְּצוּדַת מַאֲסָרָהּ
וְיִסְּרָהּ הָעָם בְּעַד הַמְּשׁוּבָה!

אֶת שְׁבוּיָה לֹא־יְדוּעָה הוֹבִיל אַחַד הַשָּׂרִים,
וַיִּשְׁתַּחוּ: „אֶפֶנְדִּי גְּדָל־עֵרֶךְ!

„אַתָּה, שֶׁאוֹרְךָ הַגָּדוֹל כֹּה יָהֵל
בֵּין כּוֹכְבֵי הַדִּיוַאן הַנָּאוֹר,
כְּמוֹ בֵין יַהֲלֹמֵי אַדֶּרֶת־הַלַּיִל
אַלְדְּבוֹרָן בְּאוֹרוֹ הַטָּהוֹר, —

„נְטֵה אֵלַי זִיוְךָ, הוֹי רַב־הַחֲנִינָה,
וַחֲדָשׁוֹת אַבִּיעַ בַּעֲנָוָה:
הִנֵּה בִּכְנָפָיו מִלָּכִיסְטָן *) הַמְּדִינָה
מַס יַקְרִיב לְךָ רוּחַ־נְדָבָה.

„אַף בְּעֵדֶן הַשָּׁלְטָן, בְּעִיר סְטַמְבּוּל הַיְקָרָה
נְטִיעָה כֹּה רַכָּה אֵינֶנָּה:
מוֹצָאָהּ מֵאוֹתָהּ הַמְּדִינָה הַקָּרָה,
שֶׁבְּאַהֲבַת־בֵּן תִּזְכִּירֶנָּה".

אָז הֵסִיר אֲפֵרָהּ וַתִּגַּל תִּפְאַרְתָּהּ; —
מְחִיאוֹת כַּפַּיִם, תְּמָהוֹן!
גִּדְהַם הַפֶּחָה וַיַּשְׁמֵט מִקְטַרְתּוֹ,
אַךְ הֵעִיף עָלֶיהָ הָעָיִן.

מֵת גּוּפוֹ הַצִּדָּה, מִצְנַפְתּוֹ נִשְׁמָטָה,

*) מִפּוֹלַנְיָה.

הַשְּׁבוּיָה מִפּוֹלַנְיָה.

(בלדה טורקית).

I

בְּפַרְדֵּס הַמְּדִינָה, בְּסֵתֶר הַרְמוֹנוֹ,
הַמָּלֵא מְחוֹלוֹת וָזֶמֶר,
עֲלֵי אֵטוּן כַּשָּׁמִיר יָשַׁב בִּגְאוֹנוֹ
הַפֶּחָה, שֶׁנַּעֲשָׂה בֶן־כֶּמֶר.

שָׁרוֹת בְּנוֹת־יָוָן, צֶ'רְקֶסִיּוֹת שָׁרוֹת,
וּשְׁבוּיוֹת קִרְגִּסְיָה מְחוֹלֲלוֹת;
לָאֵלּוּ סַפִּיר־שָׁמַיִם בָּעַיִן,
וְלָאֵלּוּ – צֵל אֲבָלִים, צֵל־לֵילוֹת.

הַפֶּחָה לֹא יִשְׁמַע; מוֹרֶדֶת עַל עֵינָיו
מִצְנַפְתּוֹ – וּלְאִטּוֹ יְעַשֵּׁן.
נוֹטֶה הוּא לִישׁוֹן כְּשִׁכּוֹר דְּמֵי־הָעֵנָב –
מַה־תְּפֵל! מַה־כָּל־זֶה מְיַשֵּׁן!

פִּתְאֹם וַתָּקָם הֲמֻלָּה בַּנְּעָרִים,
הָעֲבָדִים פִּנּוּ הַדֶּרֶךְ;

גַם לִי יֵש אִשָּׁה וּלְאִשְׁתִּי בֵּן קָטָן,
וְגַם הִיא מִתְגַּעְגַּעַת עַל בַּעְלָהּ...

„שׁוּב, סוֹחֵר, הָעִירָה – אֲנִי שָׁב הַיַּעְרָה!
הַיְלָדִים, מְלֵאֵי גִיל תָּמִים,
רוּצוּ לָכֶם אֶל הַגִּבְעָה – וְחַלּוּ
שָׁם גַּם בְּעַד נִשְׁמָתִי לִפְעָמִים"...

וְהֵפִיץ כָּל רֵעָיו יָחַד,
וּכָנָה וְקָרָא לָאָב וְלִילָדָיו:
„לְכוּ דַרְכְּכֶם הָלְאָה בְּלִי־פָחַד!״

מוֹדֶה הַסּוֹחֵר, וְהַשּׁוֹדֵד עוֹנֶה:
„תּוֹדָתְךָ זוֹ לֹא אֲקַבְּלֶהָ;
הָרִאשׁוֹן גִּבַּבְתִּי אֶל רֹאשְׁךָ אַלָּתִי,
אִלְמָלֵא הַיְלָדִים הָאֵלֶּה

„הַיְלָדִים הִצִּילוּ חַיֶּיךָ, הֵם גָּרְמוּ,
שֶׁיָּדִי לֹא אוֹתָם הִכְחִידָה!
הוֹדֵה לָהֶם וְלֹא לִי עַל הַדָּבָר,
וְאֵיךְ הָיָה דָבָר – אַגִּידָה.

„זֶה־כַּמָּה בָּאַתְנוּ הַשְּׁמוּעָה: אִישׁ סוֹחֵר
פֹּה עוֹבֵר וְרַבָּה הַכְּבֻדָּה,
וַאֲנִי וּמֵרֵעַי יָשַׁבְנוּ לְמוֹ־אֶרֶב
לְיַד זוֹ הַגִּבְעָה וְעַמּוּדָהּ.

„בְּבוֹאִי הַיּוֹם, מִן הַשִּׂיחִים נִשְׁקַפְתִּי
וָאֵרֶא: מִתְפַּלְּלִים יְלָדִים...
וָאֶשְׁמַע: רִאשׁוֹנָה צָחַקְתִּי, וְאַחַר
בָּאוּנִי רַחֲמִים וּפְחָדִים.

„וָאֶשְׁמַע – וָאֶזְכֹּר מְקוֹמוֹת מוֹלֶדֶת,
וַתִּצְנַח מִיָּדִי הָאַלָּה...

„סְעוּ־לָכֶם – יִקְרָא אֲזַי אֶל עֲבָדָיו –
וַאֲנִי אֵלְכָה לִי עִם הַבָּנִים".
הוּא הוֹלֵךְ... וּפִתְאֹם לִסְטִים מִסָּבִיב,
שְׁנֵים עָשָׂר לִסְטִים מְזֻיָּנִים.

זְקָנָם מְגֻדָּל, מִתְפַּתֵּל כַּנְּחָשִׁים,
מַבָּטָם שֶׁל חַיּוֹת־אָדָם,
מַאֲכֶלֶת בְּאֵזוֹרָם, לַהַב חֶרֶב לְצַלְעָם
וְאַלָּה גְדוֹלָה בְיָדָם.

קוֹל נוֹשְׂאִים הַיְלָדִים, נִדְחָקִים אֶל אַבָּא,
מִתַּחַת לְאַדַּרְתּוֹ נֶחְבָּאִים;
הָעֲבָדִים נִבְהָלִים; הַסּוֹחֵר הַחִוֵּר
נוֹשֵׂא כַּפָּיו לַלִּסְטִים הַפְּרָאִים:

„הוֹי, קְחוּ הָעֲגָלוֹת וּקְחוּ אֶת כָּל הוֹנִי,
וְשַׁלְּחוּ בְשָׁלוֹם אוֹתָנוּ,
הוֹי, אַל־נָא תְיַתְּמוּ הַיְלָדִים הַקְּטַנִּים,
אִשָּׁה צְעִירָה אַל תְּאַלְמְנוּ".

אֵין שׁוֹמְעָה הַחֲבוּרָה. זֶה נוֹשֵׂא אַלָּתוֹ
וְעַל קְהַל הָעֲבָדִים מִתְנַפֵּל,
זֶה שׁוֹאֵג „הַב כֶּסֶף", זֶה מוֹשֵׁךְ בַּסּוּסִים,
וְזֶה בָּעֲגָלוֹת מְטַפֵּל...

אַךְ פִּתְאֹם „עִמְדוּ!" יַרְעִים רֹאשׁ־הַלִּסְטִים,

יִתְבָּרֵךְ הַשִּׁלּוּשׁ לְעוֹלָמִים".

וְאַחַר יִתְפַּלְּלוּ תְּפִלַּת „אָבִינוּ",
גַּם „אֲנִי מַאֲמִין" וְ„אַוֵּה",
וּכְגָמְרָם הַתְּפִלּוֹת עַל־פֶּה–סֵפֶר קָטָן
מִכִּיסָם יוֹצִיאוּ בְּאַהֲבָה.

וּתְפִלַּת־הַתַּחֲנוּן אֶל הָאֵם הַקְּדוֹשָׁה
יָשִׁיר הַבְּכוֹר, וּבְרִנָּה
לוֹ עוֹזְרִים הַקְּטַנִּים וְחוֹזְרִים: „אֵם קְדוֹשָׁה,
מָגֵן לְאַבָּא הֲיִי־נָא".

פִּתְאֹם קוֹל קִשְׁקוּשׁ. נוֹסְעוֹת עֲגָלוֹת
בְּרֹאשָׁן הָעֲגָלָה הַיְדוּעָה;
קָפְצוּ הַיְלָדִים: „אָבִינוּ נוֹסֵעַ"–
וְעָטְרוּ אֲבִיהֶם בִּתְרוּעָה.

רוֹאֶה הַסּוֹחֵר, מְגִיל תִּדְלֹף עֵינוֹ,
וְקָפַץ, שִׂמְחָתוֹ כִּי רַבָּה,
מֵעַל עֶגְלָתוֹ: „הֲשָׁלוֹם, יְלָדִים?
הַאִם הִתְגַּעְגַּעְתֶּם עַל אַבָּא?

„הֲשָׁלוֹם לְאִמָּא? וּמַה שְׁלוֹם הַדּוֹדָה?
רְאוּ, שָׁם צִמּוּקִים בַּטֶּנֶא".
הוֹמִים הַיְלָדִים, זֶה רָן, זֶה מְדַלֵּג,
מַבִּיט הַסּוֹחֵר וְנֶהֱנֶה.

הַשּׁוֹדֵד.

„אֶל מִחוּץ לָעִיר עַד לָעַמּוּד בַּגִּבְעָה
לְכוּ־נָא, יְלָדַי, וּצְאוּ־נָא!
שָׁם כִּרְעוּ לְנֹכַח תְּמוּנַת־הַקֹּדֶשׁ
וְעִרְכוּ תְּפִלָּה בֶּאֱמוּנָה.

אַבָּא לֹא שָׁב עוֹד; בֹּקֶר וָעֶרֶב
לוֹ אַמְתִּין בִּדְמָעוֹת וַאֲנָחוֹת:
הַנְּהָרוֹת גָּאוּ, חַיּוֹת רָעוֹת בַּיַּעַר
וְשׁוֹדְדִים אוֹרְבִים בָּאֳרָחוֹת".

לְשֵׁמַע הַדְּבָרִים הַיְלָדִים מְמַהֲרִים
אֶל מִחוּץ לָעִיר, אֶל הַגִּבְעָה;
שָׁם כּוֹרְעִים עַל בֶּרֶךְ הֵם וּמִשְׁתַּחֲוִים
לַתְּמוּנָה הַקְּדוֹשָׁה, הַחֲבִיבָה.

נוֹשְׁקִים הָאָרֶץ בְּמוֹ פִיהֶם, וְאַחַר:
„בְּשֵׁם הָאָב שׁוֹכֵן רָמִים,
וּבְשֵׁם הַבֵּן, וּבְשֵׁם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ—

אדם מיצקביץ

בַּלָּדוֹת

תרגום אהרן צייטלין

וְרַק עָלֶיךָ וְעַל גּוֹרָלְךָ אֶשְׁאָלֶנּוּ.
הוֹ לוּ יְשַׁלְּמוּ אֵלֵי־מְרוֹמִים לְךָ
כְּפָעָלְךָ וּכְחַסְדְּךָ הַנֶּאֱמָן!
חֲיֵה בַטּוֹב! הוֹ הָאֶר־נָא פָּנֶיךָ לָנוּ
וְהָשֵׁב מִלַּת־פְּרֵדָה לִי חֲבִיבָה!
אָז יָעִיר רוּחַ מִשְׁנֵה־רַךְ אֶת הַמִּפְרָקִים
וּדְמָעוֹת יִטְּפוּ שְׁאָר־צֳרִי עַל לֵב הַהוֹלֵךְ.
חֲיֵה בַטּוֹב! וְהָבָה לִי יְמִינְךָ
לַעֲרֻבַּת יְדִידוּתְךָ לִי הַיְשָׁנָה.

תוּז:ס

חֱיוּ בַטּוֹב!

סוף

אֶל אִישׁ יְקַר־הָרוּחַ יִשָּׂא שִׁבְרוֹ.

איפיגניה

זְכֹר הַבְטָחָתְךָ לִי וּפְתַח לְבָבְךָ
לְדִבְרֵי פִּי הָאִישׁ הַזֶּה הַיָּשָׁר!
הַבִּיטָה בְנוּ! לֹא כָל יוֹם לְךָ
יִזְדַּמֵּן מַעֲשֶׂה טוֹב כָּזֶה לַעֲשׂוֹתוֹ.
לֹא תוּכַל דְּחוֹתָהּ; מַהֲרָה וּמַלְאֶנָּה.

תואס

לְכוּ אֵפוֹא!

איפיגניה

לֹא כֵן, מַלְכִּי! בִּבְלִי בְרָכָה,
מִתּוֹךְ תַּרְעֹמֶת, לֹא מִמְּךָ אִפָּרֵד.
אַל־נָא תְגָרְשֵׁנוּ! מִשְׁפַּט־אוֹרְחִים יָפֶה
יְהִי מִשְׁפָּטְךָ בָּנוּ: כָּכָה לֹא לָנֶצַח
נִפְרַדְנוּ וְנִבְדַּלְנוּ. כְּאָבִי לִי
נִכְבַּדְתָּ בְּעֵינַי, לִי יָקַרְתָּ,
וְחוֹתָם זֶה קָבוּעַ בִּי עַד־עוֹלָם.
אִם יֵשׁ וְהַנִּקְלֶה בִּבְנֵי־עַמְּךָ יָבִיא
אֶל אָזְנַי פַּעַם צִלְצְלֵי־הַקּוֹלוֹת,
הִסְכַּנְתִּי כֹּה לִשְׁמֹעַ פֹּה, וְאִם אֶרְאֶה
לְבוּשְׁכֶם עַל הֶעָנִי בָּעֲנִיִּים:
כְּאֹרַח פְּנֵי אֵל אֶת פָּנָיו אֲקַדֵּמָה,
בְּיָדַי אֶת יְצוּעָיו לוֹ אַצִּיעָה,
לְיַד הָאֵשׁ עַל כִּסֵּא אוֹשִׁיבֶנּוּ

בְּהִנָּתֵךְ: שׁוּב נְתוּנָה אַתְּ, הַקְּדוֹשָׁה,
כְּמַתָּנָה לְמִשְׁפַּחְתֵּךְ. כִּי נָגַעַתְּ
וְרָפָא לִי; בִּזְרוֹעוֹתַיִךְ תְּפִיָּה
הֶרְעָה אוֹתִי בְּכָל צִפָּרְנֶיהָ
הַפַּעַם הָאַחֲרוֹנָה וְכָל מֹחַ
עַצְמוֹתַי בִּי זְעֲזָעָה; אַחַר בָּרְחָה
כְּנָחָשׁ אֶל מְאוּרָתוֹ. שֵׁנִית אֶרְוֶה
עַל־יָדֵךְ וּכְמוֹ־חָדָשׁ אוֹר־הַיּוֹם
הַגָּדוֹל. יָפָה וְנֶהְדָּרָה נִרְאֵית
עַתָּה רָאִיתִי לִי. כִּתְמוּנַת־קֹדֶשׁ,
בָּהּ גּוֹרַל־עִיר, לֹא יָמִיר עַד־הָעוֹלָם,
בְּמַאֲמַר־אֵל מְלֵא־תַעֲלוּמָה קָשׁוּר,
כֵּן לְקָחָה אוֹתָךְ, מָגֵן בֵּית־אָבִינוּ;
הִיא שָׁמְרָה אוֹרֵךְ בִּדְמִי־סֵתֶר קָדוֹשׁ
לִבְרָכָה לְאָחִיךְ וּלְכָל מִשְׁפַּחְתֵּךְ.
אָמַרְנוּ, אֵין כָּל כַּוָּנָה לָנוּ עוֹד,
וְהִנֵּה אַתְּ אֶת כֹּל תְּשִׁיבִי לָנוּ.
הוֹ מַלְכָּה, הַט לְבָבֵךְ אֶל הַשָּׁלוֹם
וְאַל תִּכָּנַע, כִּי תְקַדֵּשׁ בֵּית־אָבִינוּ,
כִּי תַחֲזִיר אוֹתִי אֶל הַדְּבִיר הַמְּטֹהָר,
לְרֹאשִׁי הָעֲטָרָה הָעַתִּיקָה תַּעֲנֹד!
הֵהּ גְּמֹל הַבְּרָכָה, הִיא הֵבִיאָה לָךְ,
וְתֵן לַהֲגוֹת לִי מִזְּכוּת־הַקְּדוּמָה,
תִּפְאֶרֶת גְּבָרִים, זְרוֹעַ־עֹז וְעָרְמָה,
בִּבְנֵי זֶה אֻמַּת נֶפֶשׁ נַעֲלָה תַחְפֹּר,
וְזִמּוּן־לֵב כָּל יֶלֶד תָּם וְטָהוֹר

תואס

וְלוּ כָּל סָפֵק בִּטְּלוּ בִי דְבָרַיִךְ,
וְלוּ כָבַשְׁתְּ בִּי גַּם כָּבֹשׁ זַעְמִי,
גַּם אָז רַק עַל הַנֶּשֶׁק הָיָה לִשְׁפֹּט
בֵּינֵינוּ; מוֹצָא־שָׁלוֹם אֵין לְעֵינָי.
הֵם בָּאוּ הֵנָּה, כֵּן הוֹדֵית בְּפִיךְ,
אֶת דְּמוּת־הָאֵלָה לַחְמֹס. הֲתַאֲמִינוּ,
בִּמְנוּחָה אַבִּיט זֹאת? הַיְּוָנִי יִלְטֹשׁ
לְעִתִּים קְרוֹבוֹת עֵינוֹ צְמֵאַת־בֶּצַע
אֶל אוֹצְרוֹת הַבַּרְבַּרִים בַּמֶּרְחַקִּים,
אֶל עוֹר־הַפָּז, אֶל סוּסִים, אֶל בְּנוֹת־חֵן;
וְרַק לֹא תָמִיד חֹזֶק־יָד וְעָרְמָה
יְשִׁיבוּם בַּיְתָה עִם הַבַּז בְּשָׁלוֹם.

אורסט

הַדְּמוּת, הוֹ מֶלֶךְ, לֹא בֵּינֵינוּ תַפְרִידוּ!
אַף עַתָּה נַכִּיר, נֵדַע אֶת הַשְּׁגָגָה,
שָׁם אֵל כַּצָּעִיף סָבִיב לְרֹאשֵׁנוּ,
בְּתִתּוֹ פְקֻדָּה לָנוּ לִנְדֹּד הֵנָּה.
בִּקַּשְׁתִּי עֵצָה מֶנּוּ, דְּרוֹר בִּקַּשְׁתִּי
מִתִּגְרַת יַד הַפּוּרִיּוֹת; הוּא אָמַר:
„אִם תָּבִיא אֶת הָאָחוֹת, הַיּוֹשֶׁבֶת
בַּמִּקְדָּשׁ עַל חוֹף טוֹרִיס וְלֹא־חֶפְצָה,
אֶל אֶרֶץ יָוָן, אָז הַמְּאֵרָה תָסוּר".
אֲמַרְנוּ, עַל אֲחוֹתוֹ יָסֵב דְּבָרוֹ
וְהוּא כִּוֵּן לָךְ! וְהִנֵּה הֻתְּרוּ מוֹסְרוֹת

אַךְ יִפֹּל וְהַשִּׁיר תְּהִלָּתוֹ יִשָּׂא.
וְאוּלָם אֶת הַדְּמָעוֹת לִבְלִי־תִכְלָה
שֶׁל הַנִּשְׁאָרִים, שֶׁל הָאִשָּׁה הָעֲזוּבָה
לֹא יִמְנֶה כָּל דּוֹר בָּא, וְהַמְשׁוֹרֵר מַחֲרִישׁ
מֵהֲלֹךְ יְמֵי־בְכִי וְלֵילוֹת־נְהִי,
בָּם נֶפֶשׁ שְׁקֵטָה תִכְמַהּ, תֶּחֱרַד לִקְרֹא
לַיְדִיד שֶׁאָבַד, מַהֵר כֹּה לָלֶכֶת.
לָשׁוּב אֵלֶיהָ וּבִיגוֹנָהּ תָּמֹס.
גַּם בִּי מִתְּחִלָּה הִתְרַתָּה דְאָגָה,
פֶּן תַּתְּיָקֵנִי תַרְמִית אִישׁ־מַעֲשַׁקּוֹת
מִבִּטְחוֹן בֵּית־מִקְלָטִי, תִּמְכְּרֵנִי
לַעֲבְדוּת־עוֹלָם. חֵקֶר רַב חֲקַרְתִּים,
שָׁאַלְתִּי עַל כָּל מַעֲמָד, כָּל מְסִבָּה,
דָּרַשְׁתִּי אוֹתוֹת, וְעַתָּה סָמוּךְ לִבִּי.
רְאֵה עַל יַד־יְמִינוֹ פֹּה הַשּׁוּמָה,
כִּדְמוּת כּוֹכָבִים שְׁלֹשָׁה, נִרְאֲתָה
כְּבָר יוֹם, בּוֹ נוֹלַד, אוֹת לְמַעֲשֵׂה־פֶשַׁע.
הַכֹּהֵן פָּתַר כָּכָה, יָד זֹאת תַּעֲשֶׂה.
אַךְ מִשְׁנֶה לִּי תוֹכִיחַ זֶה צַלֶּקֶת,
הַחוֹצָה פֹּה עַפְעַפּוֹ. עוֹדוֹ יֶלֶד
וְאֶלֶקְטְרָה, פּוֹחֶזָה וּבִלְתִּי־זְהִירָה
בְּדַרְכָּהּ, הִשְׁמִיטַתְהוּ מִזְּרֹעֶיהָ,
בִּקְצֵה רֹאשׁ דֶּלְבֵק נִפְגַּע – הוּא הִנֵּהוּ –
הַעוֹד אֶת דִּמְיוֹן פָּנָיו לִפְנֵי אָבִיו,
הַעוֹד אֶת מִצְהֲלוֹת לְבָבִי פְּנִימָה
בְּעֵדִים לְהַבְטִיחֲךָ אָבִיאָהוּ

אורסט

תָּחֵל אֵבוֹא

מָסֹרֶת פֹּה הֲדָשָׁה בְּךָ וּבִי!
עִם שָׁלֵם הַקֹּדֶשׁ יַקְדִּישׁ, בְּחֻקּוֹתוֹ
אֶת מַעֲשֵׂה מוֹשְׁלָיו, מַעֲשֶׂה טוֹב לְהוֹם
וְלֹא רַק בְּעַד הֶפְשֵׁנוּ אָנוּ לְבַדּוֹ·
תְּנָה לִי, לַזָּר בְּעַד זָרִים, לְהִלָּחֵם!
אִם אֶפֹּל, וְהָיָה עִם מִשְׁכָּבִי יַחַד
מִשְׁפְּטָם חָרוּץ; אֶפֶס אִם תְּהִי יָדִי
עַל הָעֶלְיוֹנָה, אָז אַל יִדְרֹךְ אִישׁ
עַל זֶה הַחוֹף מִבְּלִי אֲשֶׁר תְּמַהֵר
עֵין־אַהֲבָה רַבַּת־עֶזְרָה לְקַדְּמֵהוּ
וְשָׁב וְהָלַךְ־לוֹ רְוֵה־תַנְחוּמִים.

תואס

לֹא בִלְתִּי־רָאוּי לִי נִדְמֵיתָ, עֶלֶם,
לִהְיוֹת לְאָבוֹת בֵּן, בָּהֶם תִּתְפָּאֵר.
רַב מִסְפַּר הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־הַחַיִל,
הַמְלַוִּים אוֹתִי; אוּלָם עוֹד זֶה תִיַּצֵּב
אֲנִי בְיָמַי בִּפְנֵי אוֹיֵב; הִנְנִי
לְנַסּוֹת אִתְּךָ גוֹרַל־הַמִּלְחָמָה.

איפיגניה

לַדָּוֶה! אוֹת־דָּם כָּזֶה לְמוֹתָר הוּא,
הוֹ מֶלֶךְ! הַנַּח יָדְךָ מִן הַחֶרֶב!
שִׂים לֵב אֵלַי וְאֶל גּוֹרָלִי אָנִי.
הַקְּרָב הַמָּהִיר יַעֲבִיר אִישׁ לַנֵּצַח:

תְּהִלּוֹ. יָרֹא אִירָא מָדוֹן רָע,
אִם זַרְוָתְ כְּבָּךְ, אָזְנְךָ לֹא תַטֶּ
לְקוֹל הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר, אַתָּה, אָחִי,
לֹא תְבַלֶּה אֶת הַנְּעוּרִים הַנִּמְהָרִים.

תואס

חֲרוֹנִי נִפְלָא, כִּי אֲנִי הַזָּקֵן.
הָשִׁיבָה לִּי, בַּמֶּה תוֹכִיחַ, כִּי
בֶּן־אֲגַמֶמְנוֹן נִצָּה וְאֶהְיֶה
שֶׁל זוֹ!

אורסט

הִנֵּה הַחֶרֶב, הִכָּה בָהּ
אֶת אַנְשֵׁי־טְרוֹיָה בְּנֵי־הֶחָיִל. אוֹתָהּ
הִצַּלְתִּי מִיַּד רוֹצְחוֹ וְהֶעְתַּרְתִּי
לָאֵלִים לָתֵת לִי אֶת אֹמֶץ־רוּחוֹ,
אֶת זְרֹעוֹ וְאֶת אָשְׁרוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ
הַגָּדוֹל, רַק כִּי מוֹתִי יִיף מִמּוֹתוֹ.
בְּחַר אֶחָד מִן נְדִיבֵי־עָם בְּחֵילְךָ
וְהַצֵּג אֶת הַטּוֹב בָּהֶם לְמוּלִי.
בַּאֲשֶׁר תְּגַדֵּל אֶרֶץ בְּנֵי־גִבּוֹרִים
לֹא יוֹשְׁבוּ פְּנֵי הַזָּר הַמְבַקֵּשׁ זֹאת.

תואס

לֹא נָהֲגָה הַמָּסֹרֶת פֹּה הַיְשָׁנָה
זְכוּת זֹאת לַזָּר מֵעוֹלָם.

נְסוֹגִים אָחוֹר וְאֶל הַיָּם נִדְחָקִים.
מַה־שִּׂיחַ אֶרְאֶה פֹּה בֵּין רוֹזְנֵי־אַרְצְךָ!
אֵין זֹאת כִּי אִם הַמֶּלֶךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ!

ארקס

בִּמְנוּחַת־לֵב, כְּיָאוֹת לְךָ, הוֹ מֶלֶךְ,
לְמוּל אוֹיְבֶיךָ תַּעֲמֹד. עוֹד מְעַט
וְהַחֻצְפָּה כָּלָה עָנְשָׁהּ: בְּנֵי־לִוְיָתָהּ
נְסוֹגִים, נוֹפְלִים, וּסְפִינָתָם לָנוּ.
רַק אוֹת מִפִּיךָ וּבַלַּהַב תַּעַל.

תואס

לֵךְ! צַו לְעַמִּי לַחֲדֹל מִמִּלְחָמָה!
בַּל יִגַּע אִישׁ בַּצָּר כָּל־עוֹד נְדַבֵּר.

ארקס הולך.

אורסט

לוּ יְהִיֶה כָּכָה. לֵךְ אֱסֹף, יְדִידִי
אֶת שְׁאֵרִית אֲנָשֵׁינוּ; צַפּוּ דוּמָם
לָאַחֲרִית, יִתְּנוּ אֵלִים לְמַעֲשֵׂינוּ.

פילדס הולך.

מעמד ששי

איפיגניה. תואס. אורסט.

איפיגניה

מַלְטוּנִי־נָא מִדְּאָגָה, טֶרֶם דַּבֵּר

אורסט

אִמְרִי לִי,

מִי הוּא הַמַּשְׁלִיךְ אֵימָה בָנוּ?

איפיגניה

כַּבֵּד אֶת

הַהֶלֶךְ בּוֹ, לִי הָיָה תַחַת אָבִי!

הוֹ סְלַח לִי, אָחִי! אַךְ לֶב־יֶלֶד לִבִּי

בְּיָדוֹ הִפְקִיד אֶת כָּל גּוֹרָלֵנוּ.

עַל כָּל דְּבַר־זְמַמְכֶם הִתְוַדֵּיתִי לוֹ

וָאַצִּיל נַפְשִׁי מֵעֲוֹן־הַבְּגִידָה.

אורסט

הַבְדֶרֶךְ־שָׁלוֹם יֹאמַר לְשַׁלְּחֵנוּ?

איפיגניה

בְּרַק־הַרְבְּךָ לֹא יִתֵּן לִי לְהָשִׁיב.

אורסט בהשיבו חרבו לנדנה

דְּבָרָיו רוֹאָה אַתְּ, לִדְבָרֵךְ אֶשְׁמָע.

מעמד חמשי.

[illegible] פילדס, תכף אחריו ארקס, בידי שניהם חרבות שלופות.

פילדס

אַל תִּתְמַהְמָהוּ! אֲנָשֵׁינוּ אוֹזְרִים

אֶת שְׁאֵרִית כֹּחוֹתֵיהֶם; לְאִטָּם הֵם

איפיגניה

הַשֶּׁפֶק הוּא, הַשֵּׁם הַטּוֹב לָרָע.

אַל תַּרְבֶּה חֲשֹׁב; עֲשֵׂה כִּדְבַר לִבֶּךָ.

מעמד רביעי.

אורסט מזוין. הקודמים.

אורסט פניו אל הבימה

הַכְפִּילוּ כֹחוֹתֵיכֶם! עִצְרוּ בַעֲדָם!

רַק רִגְעֵי־מִסְפָּר! אַל תִּסּוֹגוּ אָחוֹר

וְסֹכּוּ עַל הַדֶּרֶךְ אֶל הַסְּפִינָה

לִי וְלַאֲחוֹתִי!

אל איפיגניה, מבלי ראות את המלך

בֹּאִי, כִּי נִמְכָּרְנוּ.

אֵין מָקוֹם רַב לִמְנוּסָה לָנוּ. חוּשִׁי! —

מרגיש במלך.

תואס בתפשו בחרבו

לֹא יִשָּׂא אִישׁ בְּפָנַי אֶת הַחֶרֶב

הַחֲשׂוּפָה וְלֹא יֵעָנֵשׁ.

איפיגניה

אַל תְּחַלְּלוּ

נְוֵה הָאֵלָה בַּחֲמַת־רֶצַח. צַוּוּ

לָעָם וְיַעֲמֹד מֵהִלָּחֵם. שִׁמְעוּ

לַכֹּהֶנֶת, לָאָחוֹת!

רַק אָז מְרוֹם כְּבוֹד־עֻזּוֹ יַרְגִּישׁ, עֵת
לַשְׁפִּיעַ טוֹבָה עַל הַמְחַכֶּה יוּכָל.

תואס

לְמֹרַת רָצוֹן, כְּמוֹ־אֵשׁ הַנֶּאֱבֶקֶת
בַּמַּיִם, תֶּהֱמֶה, תִּשְׁרֹק וּבְהִמַּסָּהּ
לְכַלּוֹת אוֹיְבָהּ תִּשְׁאַף, כֵּן חֲרוֹנִי
עַל עַצְמוֹ יָגֵן בִּי בִּפְנֵי דְבָרַיִךְ.

איפיגניה

הוֹ תְּנָה לַחֶסֶד וּכְמוֹ אוֹר־הַקֹּדֶשׁ
שֶׁל אֵשׁ־הַקָּרְבָּן הַחֲרִישִׁית יַעַל,
מְעֻטָּר גִּיל וְתוֹדָה וְשִׁיר־תְּהִלָּה.

תואס

לֹא אַחַת זֶה הַקּוֹל הִשְׁבִּיחַ נַפְשִׁי!

איפיגניה

הוֹ הָבָה לִי יְמִינְךָ לְאוֹת־שָׁלוֹם.

תואס

אַךְ רַבּוֹת תִּשְׁאֲלִי בְּעֵת לֹא־רַבָּה.

איפיגניה

לֹא עֵת מַחֲשָׁבוֹת הִיא עֵת לַעֲשׂוֹת טוֹבָה.

תואס

לֹא כֵן! כִּי גַם בַּטּוֹב יֵשׁ יִדְבַּק רָע.

לְהַאֲמִין נוֹטָה בַּאֲשֶׁר תְּשְׁאַף נַפְשָׁהּ,
זֶה מִכְוֵה־שָׁמָמִית!

איפיגניה

לֹא! הוֹ מֶלֶךְ, לֹא!
יָכֹלְתִּי לִנְפֹּל בְּפַח־מִרְמָה; אֵלֶּה
הֵם כֵּנִים וְנֶאֱמָנִים. אִם לֹא כֵן
תִּמְצָאֵם, הַשְׁחֵת אוֹתָם וְהַדִּיחֵנִי,
כִּגְמוּל סִכְלוּתִי הָשֵׁב לִי וְגָרֵשׁ
אֶל חוֹף אִי־צוּקִים, נְוֵה־שִׁמָּמוֹן, אוֹתִי
וְאוּלָם אִם הָאִישׁ הַזֶּה הוּא אָחִי
אֲהוּבִי, לוֹ יִחַלְתִּי יָמִים רַבִּים,
אָז תֵּן לָלֶכֶת לָנוּ וַעֲשֵׂה חֶסֶד
עִם שְׁנֵינוּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ חֶסֶד
עִמָּדִי. אָבִי נָפַל בְּיַד אִשְׁתּוֹ,
וְהִיא בְּיַד בְּנָהּ. הַתִּקְוָה הָאַחֲרוֹנָה
שֶׁל שֵׁבֶט אַטְרֵאוּס תָּנוּחַ עָלָיו.
הוֹ תְּנָה לִי וּבְלֵב טָהוֹר וּבְיָד טְהוֹרָה
כִּי אֶעֱבֹר וַאֲחַטֵּא אֶת בֵּיתֵנוּ.
אֶת דְּבָרְךָ תִּשְׁמֹר לִי! – אִם יֵשׁ וְתִהְיֶה
עוֹד תְּשׁוּבָה אֶל בֵּית־אָבִי לִי, נִשְׁבַּעְתָּ,
שַׁלֵּחַ תְּשַׁלְּחֵנִי; וְהִנֵּה הִנָּהּ.
לֹא יִתֵּן מֶלֶךְ דְּבָרוֹ מֵאֵין מוֹצָא,
כְּאֶחָד מִן הָעָם, לְמַעַן הַרְחֵק
לְרֶגַע אֶת הַמְחַלֶּה פָּנָיו, אַף לֹא
יַבְטִיחַ אֶל הַמִּקְרֶה, לֹא יְקַו־לוֹ;

בְּיָדְךָ הִנֵּה שַׂמְתִּי: הַשְׁחִיתֵנוּ,
אִם לִבְּךָ יִתֵּן לְךָ.

תואס

מַאֲמִינָה אַתְּ,
הַסְּקִתִּי יִשְׁמַע, הַבַּרְבַּר, אֶת קוֹל
הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק, לֹא שְׁמָעָהוּ
הַיְּוָנִי אַטְרַאוּס?

איפיגניה

שָׁמֹעַ יִשְׁמָעֶנּוּ
כָּל אָדָם, נוֹלָד תַּחַת כָּל שָׁמַיִם,
אֲשֶׁר בִּלְבָבוֹ מְקוֹר־הַחַיִּים יִזַּל
בְּטָהֳרוֹ וּבְתֻמּוֹ. – הוֹ מַה־תַּחֲרשׁ,
הַמֶּלֶךְ, בְּמַעֲמַקֵּי־נֶפֶשׁ דוּמָם?
הַאִם כִּלָּיוֹן הוּא? הָרְגַנִי קֹדֶם!
כִּי עַתָּה, בַּאֲבוֹד כָּל תִּקְוָה לָנוּ,
אָחוּשָׁה אֶת הַשּׁוֹאָה הַנּוֹרָאָה,
הֲמֵטַתִּי בְחָפְזִי עַל מַחֲמַדַּי
בְּמַחֲשָׁבָה תְחִלָּה. הוֹ! עֲקוּדִים אֶרְאֵם
לְפָנָי! אֵיךְ עִם פְּרֵדָה אֶשָּׂא עֵינַי
אֶל אָחִי, רְצַחְתִּיו נֶפֶשׁ? הָהּ עַד־עוֹלָם
לֹא אוּכַל הַבֵּט עֵינָיו הַחֲבִיבוֹת!

תואס

הִנֵּה כֵן טָווּ נוֹכְלִים, הוֹרֵי־שֶׁקֶר,
עַל רֹאשׁ הַיּוֹשְׁבָה סְגוּרָה יָמִים רַבִּים,

הַאִם לְאִשָּׁה רַכָּה לְהִתְפָּרֵק
אֶת זְכוּתָהּ, נוֹלְדָה עִמָּהּ, לִהְיוֹת פְּרָזִית
מוּל פְּרָאִים וּכְמוֹ אֲמַזּוֹנוֹת לִשְׁלֹל
מִכֶּם אֶת זְכוּת־הַחֶרֶב וּנְקַם־דָּם
עֶלְבּוֹנָהּ לִנְקֹם? חֵפֶץ מַעֲשֶׂה כַּבִּיר
בְּתוֹךְ לְבָבִי עוֹלֶה וְשׁוֹקֵעַ:
מִתְּלוּנָה רַבָּה לֹא אִמָּלֵט, גַּם לֹא
מֵרָעָה גְדוֹלָה, אִם לֹא יִצְלַח דַּרְכִּי;
וְאוּלָם עַל בִּרְכֵּיכֶם אַתֶּם אֲשִׂימֶנָּה!
אִם אָמְנָם כֵּנִים אַתֶּם, כִּתְהִלַּתְכֶם,
הַרְאוּהָ־נָא בְּעֶזְרַתְכֶם לִי וְקַדְּשׁוּ
עַל יָדִי שֵׁם הָאֱמֶת! – כֵּן, הַקְשִׁיבָה,
הַמֶּלֶךְ, תַּרְמִית־סֵתֶר פֹּה תֵּחָרֵשׁ:
אַךְ שָׁוְא לַשְּׁבוּיִם תִּשְׁאַל; הֵמָּה הָלְכוּ
לְבַקֵּשׁ אַנְשֵׁי־בְרִיתָם עַל הַחוֹף,
הַמְחַכִּים שָׁם אֶת הָאֳנִיָּה לָמוֹ.
הַגָּדוֹל בָּם, אֲשֶׁר תְּפָשַׂתּוּ פֹּה
הָרָעָה וַעֲזָבַתּוּ – הוּא אוֹרֶסְט,
הוּא אָחִי, וּמִשְׁנֵהוּ רֵעַ־נְעוּרָיו,
אִישׁ־סוֹדוֹ, וּשְׁמוֹ פִּילָדֵס. אַפּוֹלּוֹ
יְשַׁלְּחֵם אֶל הַחוֹף הַזֶּה מִדֶּלְפִי
בְּמִצְוַת־אֵל, אֶת דְּמוּת דִּיאַנָּה לַחְמֹס
וּלְהָבִיא אֵלָיו אֶת הָאָחוֹת שָׁמָּה,
וְהַלֵּף זֶה לָאָשֵׁם בְּדַם אִמּוֹ
בְּדוּת מִיַּד הַכּוּרִיּוֹת יַבְטִיחַ.
אֶת שְׁנֵינוּ, שְׂרִידֵי שֵׁבֶט טַנְטַלּוֹ

איפיגניה

הֵם–נִרְאִים הֵם–לְיוָנִים אֶחְשְׁבֵם.

תואס

בְּנֵי אַרְצֵךְ הֵם? וְאֶת חֲזוֹן־הַתְּשׁוּבָה
אָל־נָכוֹן חִדְּשׁוּ בָּךְ בְּכָל הֲדָרוֹ?

איפיגניה אחרי דמום

הֲרַק לַגֶּבֶר זְכוּת לְמַעֲשֵׂה־פְּלָאִים?
הֲרַק לְיָדוֹ, יַד־גִּבּוֹרִים קָשָׁה,
גִּמְנָעוֹת לַחֲצֹב? מַה־יִּכֻּנֶּה גָדוֹל?
מַה־יַּרְחִיב אַף יָנִיעַ לֵב הַמְסַפֵּר,
הַחוֹזֵר עַל סִפּוּרוֹ תָּמִיד, אִם
לֹא מַה־שֶּׁנִּרְאָה רָחוֹק מֵהַצְלָחָה
וְהָעַז בָּעַזִּים נִגַּשׁ לַעֲשׂוֹתוֹ?
הַאִם רַק זֶה, אֲשֶׁר בְּחֶשְׁכַּת־לַיְלָה
אֶל מַחֲנֵה חֵיל הַצָּר הִתְגַּנֵּב יָחִיד,
כְּאֵשׁ נַעֲלָמָה, אִכְּלָה סְבִיבָהּ, יִפְגַּע
בַּיְשֵׁנִים וּבַמְּקִיצִים, וְלָאַחֲרוֹנָה,
כִּי יִלְחָצוּהוּ סָבִיב הַמִּתְנַעֲרִים,
עַל סוּסֵי אוֹיֵב, אַף בְּשָׁלָל יָשׁוּב,
הַאִם רַק זֶה יְהֻלָּל? זֶה לְבַדּוֹ,
אֲשֶׁר בְּמָאֲסוֹ שְׁבִיל־בֶּטַח, יַעְפִּיל
לַעֲלוֹת וְלַעֲבֹר הָרִים עִם יְעָרוֹת,
לְמַעַן טַהֵר אֶרֶץ מִן הַשּׁוֹדְדִים?
הַאִם לֹא נוֹתַר לָנוּ דָּבָר עוֹד?

מְאַחֵר, עוֹבֵר סְחוֹר סְחוֹר. אָכֵן, רָאוּי
הַתַּקִּיף, כִּי יִשְׁתַּמְּשׁוּ בִכְמוֹ־אֵלֶּה.

תואס

הַזְּהִירוּת תַּשְׂכִּיל לַעֲמֹד בִּכְנֵי עָרְמָה.

איפיגניה

וְנֶפֶשׁ טְהוֹרָה אֵין לָהּ חֵפֶץ בָּהּ.

תואס

זַל הַהֶרְצִי בְחָפְזָה אֶת מִשְׁפָּטֵךְ.

איפיגניה

הוֹ לוּ רָאִיתָ אֶת מִלְחֶמֶת־נַפְשִׁי,
בְּאָזְרָהּ אוֹן וְאֹמֶץ־לֵב לְמַהֵר
וּלְהוֹרִישׁ גּוֹרָל רָע, בָּהּ לִתְפֹּשׂ יֹאמַר?
הַאֻמְנָם אֶעֱמֹד נִגְדְּךָ בְּלִי־מָגֵן?
אֶת שְׁאֶלָתִי, אֶת עֲנַף־הַחֲמוּדוֹת,
הַכַּבִּיר וְהַנֶּאְדָּר בְּיַד אִשָּׁה
מִלַּהַב חֶרֶב וַחֲנִית, דָּחִיתָ:
מַה־נִּשְׁאַר לִי, לְהָגֵן עַל עַצְמוּתִי?
הַאֶקְרָא אֶל הָאֵלָה, נֵס כִּי תַרְאֶה?
הַאֵין כָּל כֹּחַ בְּמַעֲמַקֵּי־נַפְשִׁי?

תואס

אַף נִרְאָה, גֹּרַל שְׁנֵי הַזָּרִים יָעִיר
דְּאָגָה בָּךְ יְתֵרָה. מִי הֵם, אִמְרִי,
לָהֶם יִתְנַשֵּׂא בְּרָב־גְּבוּרָה רוּחֵךְ?

אֵת נְתָנוּ אֵלִים בְּרָב־חַסְדָּם לָנוּ?
זֹאת תֵּדַע, תֵּדַע אוֹתִי, וּלְאַלְצֵנִי תִגָּמֵר!

תואס

הִשָּׁמְעִי לָעֲבוֹדָה, לֹא לָאָדוֹן.

איפיגניה

חֲדָל! אַל תַּשְׁוֶה חֵן עַל הַתַּקִּיפוּת,
לְרִפְיוֹן אִשָּׁה תָּשִׂיש. גַּם אֲנִי,
אֲנִי כְּאִישׁ נוֹלַדְתִּי חָפְשִׁיָּה.
לוּ נֶגְדְּךָ בֶּן־אֲגַמֶּמְנוֹן עָמַד
וְלוּ דָרַשְׁתָּ מִמֶּנּוּ אֶת לֹא יָאוּת,
כִּי אָז גַּם הָיְתָה חֶרֶב לוֹ וּזְרֹעַ
לְהָגֵן עַל מִשְׁפָּטוֹ וְעַל כְּבוֹדוֹ.
אֲנִי רַק מִלִּים לִי, וְיָאֶה הוּא
לְאִישׁ־נְדִיבוּת לְכַבֵּד דְּבַר הָאִשָּׁה.

תואס

מֵחֶרֶב אָחִי כַּבֵּד אֲכַבְּדֵנוּ.

איפיגניה

לְגוֹרַל נֶשֶׁק כֹּה וָכֹה חֲלִיפוֹת:
לֹא יָקֵל גִּבּוֹר חֲכַם־לֵב בְּאוֹיְבוֹ.
גַּם לֹא הִנִּיחַ טֶבַע אֶת הַחַלָּשׁ
בְּלִי עֵזֶר נֶגֶד שְׁרִירוּת־לֵב וּכְפִיָּה.
הִיא נָטְעָה תְשׁוּקָה בוֹ לְעָרְמָה, לִמְּדָה
תַּחְבּוּלוֹת אוֹתוֹ: רֶגַע הוּא מִתְחַמֵּק,

איפיגניה

בְּצִמְאוֹן־נֶפֶשׁ תָּפֵשׂ נִתְפַּשׂ חֹק,
לְנֶשֶׁק יִהְיֶה בִּידֵי תַאֲוָתֵנוּ.
חֹק אַחֵר אֵלַי דִּבֵּר, יָשָׁן מֶנּוּ,
לְבִלְתִּי הִשָּׁמַע לָךְ: הֶן־הוּא הַחֹק,
כָּל נָכְרִי קָדוֹשׁ לוֹ.

תוֹאַס

אֵין זֹאת כִּי קְרוֹבִים הֵם הַשְּׁבוּיִם מְאֹד
לִלְבָבֵךְ: כִּי מֶהֱמָיַת־לֵב וְחֶמְלָה
שָׁכַחַתְּ רֵאשִׁית חָכְמָה, לְבִלְתִּי הַרְגֵּז
לְעוֹלָם אֶת אֲשֶׁר הָעֹז בְּיָדוֹ.

איפיגניה

אִם אַחֲרִישׁ אוֹ אֲדַבֵּר, תָּמִיד תּוּכַל
לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר לְבָבִי יִרְחָשׁ.
הַאִם לֹא יִפְתַּח זִכְרוֹן גּוֹרָל דּוֹמֶה
לְרֶגֶשׁ־חֶמְלָה אֶת הַלֵּב הַסָּגוּר?
וּמַה־גַּם לְבִי! בָּם אֶת עַצְמִי אֶרְאֶה.
אֲנִי אֲנִי לְרַגְלֵי הַמִּזְבֵּחַ
רָעַדְתִּי וּבְהַדְרַת־קֹדֶשׁ סָבַב
אֶת הַכּוֹרַעַת מָוֶת לִפְנֵי־זְמַנּוֹ:
כְּבָר נִצְנְצָה עַל רָאשִׁי הַמַּאֲכֶלֶת
לְבַתֵּק אֶת הַלֵּב מְלֵא־הַחַיִּים;
כָּל־קְרָבַי בִּי בְּסוֹפָהּ הִתְפַּלָּצוּ,
בַּת־עֵינִי דָעֲכָה – וַאֲנִי נִצַּלְתִּי.
הַאֵין הַחוֹב לְהָשִׁיב לְאֻמְלָלִים

הִכְבַּדְתָּ, לֹא הָיָה לְךָ לָבֹא!
הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר יְשַׁחֵר דְּבַר לֹא־אֱנוֹשׁ,
עֲבָדִים יִמְצָא לְמַדַּי, אֲשֶׁר
בְּעַד גְּמוּל וָחֶסֶד יִתְפְּשׂוּ בְּתַאֲוָה
אֶת מַחֲצִית קִלְלַת־הַמַּעֲשֶׂה; אוּלָם
בְּכַפָּיו הוּא לֹא יִדְבַּק שֶׁמֶץ כֶּתֶם.
בְּעָנָן כָּבֵד יַחֲרשׁ אֶת הַמָּוֶת
וּשְׁלִיחָיו יִשְׂאוּ אֵשׁ וַאֲבַדּוֹן מַטָּה
עַל רֹאשׁ הָאֹבֵד; אֶפֶס הוּא בִּמְרוֹמָיו,
אַל נַעֲלֶה, אֵין־לְהַשִּׂיג אוֹתוֹ, יוֹסִיף
וְירַחֵף שַׁאֲנָן לוֹ בְּתוֹךְ הַסְּעָרָה.

תואס

שִׁיר נוֹרָא נִשְׁמָע מִן הַפֶּה הַקָּדוֹשׁ.

איפיגניה

לֹא כֹהֲנָה! כִּי אִם בַּת אֲגַמֶּמְנוֹן.
אֶת דְּבַר לֹא־נוֹדְעָה לְךָ כִּבַּדְתָּ,
לַנְּשִׂיאָה תֹּאמַר חִישׁ לְצַוּוֹת? לֹא!
לָמַדְתִּי מִנְּעוּרַי הַמִּשְׁמַעַת,
לְהוֹרַי תְּחִלָּה וְאַחֲרֵי־כֵן לָאֵלָה,
וּבְמַלְּאִי צָו הִרְגַּשְׁתִּי נַפְשִׁי תָמִיד
בְּמִבְחַר חָפְשָׁהּ; אוּלָם לִדְבַר נוֹגֵשׂ,
לִפְקֻדַּת־אִישׁ עָרִיצָה לְהִכָּנַע
גַּם פֹּה כְּמוֹ שָׁמָּה לֹא לָמַדְתִּי.

תואס

חֹק יָשָׁן, לֹא אָנֹכִי, לָךְ מְצַוֶּה.

בְּחֶלְקַת שְׂפָתוֹתֶיהָ קָנְתָה לִבִּי,
וּבְעָמְדִי בִּפְנֵי זֶה וּבִקְּשָׁה דַרְךְ
בְּעָרְמָה לָהּ וּרְמִיָּה וְטוּב־לִבִּי
כַּחֲזָקָה נִרְאָה לָהּ מִשָּׁנִים רַבּוֹת.

מעמד שלישי.

איפיגניה. תואס.

איפיגניה

דְּרַשְׁתַּנִי! מַה־יְּבִיאֲךָ אֵלֵינוּ?

תואס

דָּחִית הַקָּרְבָּן; אִמְרִי לִי, מַדּוּעַ?

איפיגניה

לַאַרְקַס כְּבָר סִפַּרְתִּי הַכֹּל בָּרוּר.

תואס

מִפִּיךְ חָפַצְתִּי יֶתֶר עוֹד לִשְׁמֹעַ.

איפיגניה

הָאֵלָה נוֹתְנָה עֵת לְךָ לְהִתְבּוֹנֵן.

תואס

אֵין זֹאת, לְחֶפְצֵךְ דְּרוּשָׁה הִיא, הָעֵת.

איפיגניה

אִם לִבְּךָ לְהַחְלָטָה אַכְזָרִיָּה

לְכוּ וּבִדְקוּ יָפֶה אֶת הַחוֹף
לְמִן מְבוֹא־הֶהָרִים וְעַד הַחֹרְשָׁה.
אַל תִּגְּעוּ בְּמַעֲמַקֵּי־קְדֻשָּׁה, שִׂימוּ
בַּסֵּתֶר מַאֲרָב וְעִקְבוֹתֵיהֶם צוּדוּ.
כַּאֲשֶׁר תִּמְצָאוּם, תִּפְשׂוּם כְּמִשְׁפַּטְכֶם.

מעמד שני.

תואס לבדו

חֲלִיפוֹת תִּבְעַר בִּי כַּשְּׁאוֹל חֲמָתִי:
אֶתְעַבֵּר רֶגַע בָּהּ, כֹּה הִקְדַּשְׁתִּיהָ,
וְרֶגַע בִּי, אֲשֶׁר בְּהַעֲלָמַת־עַיִן
וּבְטוּב־לֵבָב לַבֶּגֶד גִּדַּלְתִּיהָ.
בַּעַבְדוּת יַסְכִּין אָדָם עַל־נְקַלָּה
וְיִלְמַד חִישׁ לְצַיֵּת, אֶת כָּל־חָפְשׁוֹ
כִּי יְשַׁלְּלוּ מִמֶּנּוּ. כֵּן, לוּ הִיא
בְּיַד אֲבוֹתַי נָפְלָה הָאַבִּירָה
וְלוּ עָלֶיהָ חָס חֲרוֹן־הַקֹּדֶשׁ:
כִּי אָז לְמַלֵּט נַפְשָׁהּ־הִיא שָׂמֵחָה,
בְּתוֹדָה נִכְנְעָה לִפְנֵי גוֹרָלָהּ
וְדָם זָר שָׁפְכָה לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ,
אָז קָרְאָה חוֹבָה לַאֲשֶׁר אֹנֶס הָיָה.
וְהִנֵּה הוֹלֵד יוֹלִיד טוּב־לְבָבִי
בָּהּ חֵפֶץ נִפְרָז. אַךְ לַשָּׁוְא קִוִּיתִי,
אֵלַי תִּקָּשֵׁר וּתְהִי עִמִּי: הִנֵּה
הִיא קוֹבְעָה לָהּ מְנַת־חַיִּים בִּפְנֵי־עַצְמָהּ.

עלילה חמשית.

מעמד ראשון.

תואס. ארקס.

ארקס

בִּמְבוּכָה לִי לְהוֹדוֹת, כִּי לֹא אֵדַע,
לַעֲבֹר מִי אֶת קַו־הַחֶשֶׁד אֵט.
הַאִם הַשְּׁבוּיִם הֵם, הָאוֹרְגִים חֶרֶשׁ
אֶת־דְּבַר מְנוּסָתָם? אִם הִיא הַכֹּהֶנֶת,
הָעוֹזֶרֶה לָמוֹ? שְׁמוּעָה מִתְגַּבֶּרֶת:
הַסְּפִינָה, זוּ הֵבִיאָה אֶת הַשְּׁנַיִם,
בְּאַחַד מִפְרְצֵי־הַיָּם עוֹד טְמוּנָה.
וְשִׁגְעוֹן אוֹתוֹ אִישׁ, טָהֳרָה זוֹ,
הַתְּאֻנָּה הַקְּדוֹשָׁה שֶׁל הָעִכּוּב,
לַחֶשֶׁד קוֹרְאִים יֶתֶר וְלַזְּהִירוּת.

תואס

חִישׁ תָּבֹא הַכֹּהֶנֶת הֵנָּה! וְאַתֶּם

אֶל שֻׁלְחֲנוֹת־זָהָב.
הֵם פּוֹסְעִים מֵרֹאשׁ־הָר
אֶל הָרִים וְעוֹבְרִים:
מִלּוֹעֵי־מַעֲמַקִּים
אֶל אַפָּם בָּא הֶבֶל
טִיטַנִּים נֶחֱנָקִים,
כְּרֵיחַ־קָרְבָּנוֹת,
עֲנָנָה חוֹלֶפֶת.

יָסִירוּ הַמּוֹשְׁלִים
אֶת עֵינָם, עֵין־בְּרָכָה,
מִדּוֹרוֹת שְׁלֵמִים
וְלִרְאוֹת יִמָּנְעוּ
בַּנֶּכֶד אֶת קַוֵּי
פְּנֵי קַדְמוֹן־הָאָבוֹת,
הַחֲבִיבִים לְפָנִים,
הַמְדַבְּרִים בְּדְמָמָה.

כֹּה שָׁרוּ הַפַּרְצוֹת;
דֹּם מַקְשִׁיב הַמְּנֻדֶּה
בִּמְעָרוֹת־מַחֲשַׁכִּים,
הַזָּקֵן, הַשִּׁירָה,
יִזְכֹּר בָּנִים וּנְכָדִים
וְיָנִיד בָּרֹאשׁ.

בְּיַלְדוּתֵנוּ שָׁרָה לִי מֵינִקְתִּי
וּלְאָחִי אֶת הַשִּׁיר, אֲנִי שְׁמַרְתִּיהוּ:

תְּהִי יִרְאַת הָאֵלִים
עַל רֹאשׁ מִין־הָאָדָם!
בִּידֵיהֶם יַחֲזִיקוּ
אֶת שִׁלְטוֹן־הַנְּצָחִים,
וַאֲשֶׁר עִם לְבָבָם
בּוֹ יוּכְלוּ עֲשׂוֹת.

פִּי־שְׁנַיִם יִירָאֵם
הָאִישׁ, יְנַשְּׂאוּהוּ!
עַל צוּקִים וַעֲנָנִים
מִתְנוֹסְסִים כִּסְאוֹת
סְבִיב שֻׁלְחֲנוֹת־זָהָב.

מְרִיבָה כִּי תָקוּם
וְשָׁקְעוּ הָאוֹרְחִים,
בְּחֶרְפָּה וּנְאָצָה,
לִתְהוֹמוֹת־מַחֲשַׁכִּים
וְלַחִנָּם יְחַכּוּ,
אֲסִירֵי־אַשְׁמַנִּים,
לְמִשְׁפַּט־צְדָקָה.

אַךְ הֵמָּה, הֵם יוֹשְׁבִים
בְּחַגֵּי־נְצָחִים

לַשָּׁוְא קִוִּיתִי אֵפוֹא, פֹּה עֲצוּרָה,
גְּטוּלָה מִבֵּית־אָבִי וְגוֹרָלוֹ,
לְיוֹם, בְּלֵב טָהוֹר בּוֹ וּבְיָד טְהוֹרָה
אֲחַטֵּא אֶת הַבַּיִת מִטֻּמְאָתוֹ.
וְהִנֵּה אַךְ יֵרָפֵא אָח לִי מַהֵר
וּבְנֵס מִמַּחֲלָה רָעָה בִּזְרֹעוֹתַי,
אַךְ תִּקְרַב סְפִינָה, לָהּ זֶה־כְּבָר הוֹחַלְתִּי,
לְהוֹלִיכֵנִי חוֹף־מוֹלַדְתִּי,
וּבְיַד־נְחוּשָׁה יַטִּיל אָנָס חֵרֵשׁ
עָלַי חֵטְא־מִשְׁנֶה: לַחֲמֹס דְּמוּת־הַקֹּדֶשׁ
הַנַּעֲרָצָה, הָפְקְדָה בְיָדִי,
וְלִגְנֹב לֵב הָאִישׁ, חַיֶּבֶת־תּוֹדָה
בְּעַד חַיַּי וְגוֹרָלִי לוֹ הִנֵּנִי.
הוֹי כִּי לֹא יַעַל לָאַחֲרוֹנָה זַעַף
בְּנַפְשִׁי! כִּי הַשִּׂנְאָה הָעֲמֻקָּה
שֶׁל הַטִּיטַנִּים, אֱלֹהֵי הַקְּדוּמִים,
לָכֶם, אוֹלִימְפִּיִּים, לֹא יִתְפֹּשׂ לְבִּי
הָרַךְ בְּצִפָּרְנֵי־עַיִט! הַצִּילוּנִי
וְהַצִּילוּ טֹהַר־צַלְמְכֶם בְּנַפְשִׁי!

עַל אָזְנַי מְרַחֵף קוֹל הַשִּׁיר הַיָּשָׁן –
שְׁכַחְתִּיהוּ כְּבָר וּבְחֵפֶץ־לֵב שְׁכַחְתִּיהוּ –
הִיא שִׁיר הַפָּרְצוֹת, שָׁרוּ בְּקוֹל־זְוָעוֹת,
בִּנְפֹל מִכֵּס־הַזָּהָב טַנְטַלּוּס:
הֵן כָּאֲבוּ בִכְאֵב יְדִידָן; זַעַם
לִבָּן הָיָה וְזִמְרָתָן אֵימָה.

אִם חֵפֶץ יְעִירֶנּוּ בְּרָב־עָצְמָה,
כָּל קוֹל זוּלָתוֹ לֹא יַגִּיעַ עָדָיו!

פילדס

לְחִנָּם תְּמָנְעִי; יַד־הַבַּרְזֶל
לָאֹנֶס תִּפְקֹד פֹּה וְרֶמֶז־עֵינוֹ
הַקָּשֶׁה הוּא חֹק עֶלְיוֹן, לוֹ גַּם אֵלִים
מֻכְרָחִים לְהִכָּנֵעַ. דּוּמָם יִמְשֹׁל
הָאָח הַזֶּה הֶעַקְשָׁן שֶׁל הַגּוֹרָל
הַנִּצְחִי. שְׂאִי אֲשֶׁר עָלַיִךְ נָטָל:
עֲשִׂי אֲשֶׁר יְצַו. הַשְּׁאָר תֵּדְעִי.
חִישׁ אָשׁוּב פֹּה לְקַבֵּל מִיַּד־קָדְשֵׁךְ
אֶת חוֹתַם־הַתִּפְאֶרֶת שֶׁל הַיְשׁוּעָה.

מעמד חמשי.

איפיגניה לבדה

עָלַי לִשְׁמֹעַ לוֹ: כִּי קְרוֹבֵי־נַפְשִׁי
בְּתוֹךְ סַכָּנָה אֶרְאֶה. אוּלָם הוֹי!
גּוֹרָלִי אָנִי יַחֲרִיד אֶת לְבָבִי.
הַאֵין לְהַצִּיל לִי זֹה תִּקְוָה יָפָה,
אֲשֶׁר טִפַּחְתִּי חֶרֶשׁ בִּבְדִידוּתִי?
הֲתֵרֵד לָעַד הַמְּאֵרָה? אִם לְעוֹלָם
לֹא יָקוּם שֵׁבֶט זֶה וְלֹא יִתְנַעֵר
בִּבְרָכָה חֲדָשָׁה? – הֵן לַכֹּל יֵשׁ תִּכְלָה!
כָּל אֲשֶׁר נִבְחָר, מֵיטַב אוֹן־הַחַיִּים
בְּסוֹפוֹ יֶחֱרָב: לָמָּה לֹא הַמְּאֵרָה?

לָנוּעַ וּלְהִתְבּוֹנֵן אֶל נְתִיבוֹ,
הַחוֹבָה הָרִאשׁוֹנָה הִיא לָאָדָם:
כִּי רַק לִרְחוֹקוֹת יַעֲרִיךְ לְפִי־עֶרְכּוֹ
הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה; וַאֲשֶׁר עוֹשֶׂה,
לֹא יֵדַע הַעֲרֵךְ הוּא כִּמְעַט לְעוֹלָם.

איפיגניה

כִּמְעַט תְּפַתֶּה אוֹתִי לֵאוֹת לָךְ.

פילדס

מָה עוֹד לְפַתּוֹת יֵשׁ מְקוֹם אֵין לִבְחוֹר;
אָחִיךְ לְהַצִּיל, אוֹתָךְ וְאֶת רֵעַ,
רַק דֶּרֶךְ אַחַת יֵשׁ; הַשְּׁאֵלָה, אִם בָּהּ נֵלֵךְ?

איפיגניה

הוֹ תְּנָה לִי לִשְׁהוֹת! כִּי גַם אַתָּה עָוֶל
כָּזֶה לָאִישׁ בִּמְנוּחָה לֹא עָשִׂיתָ,
אֲשֶׁר לוֹ נַפְשְׁךָ הִתְחַיְּבָה תוֹדָה.

פילדס

אִם נֵרֵד יַחְדָּו שְׁאֹל, תִּמְצָאֵךְ תְּלוּנָה
חֲמוּרָה עוֹד מִזֹּה, שֶׁיֵּאוּשׁ אִתָּהּ.
אֵין זֹאת כִּי אֶל אֲבֵדוֹת לֹא הִסְכַּנְתְּ,
כִּי לְבַעֲבוּר הִמָּלֵט מִן הַשּׁוֹאָה
אַף מִלַּת־שָׁוְא לְהַקְרִיב לֹא תַחְפְּצִי.

איפיגניה

הוֹ לוּ לֶב־גֶּבֶר הָיָה בִי, אֲשֶׁר

פילדס

אֶת נַפְשֵׁךְ לִפְנֵי אֵל וְאָדָם וַדַּאי.

איפיגניה

וְאוּלָם לִבִּי אָנִי אֵין בּוֹ שָׁלוֹם.

פילדס

הַמַּרְבֶּה לִדְרֹשׁ מַסְתִּיר גַּאֲוָה הוּא.

איפיגניה

לֹא אַעֲמִיק חֵקֶר, כִּי אִם הַרְגֵּשׁ אַרְגִּישׁ

פילדס

אֵין זֹאת כִּי רִגְשֵׁךְ יָעִיר כָּבוֹד

איפיגניה

רַק לֵב, אֵין כֶּתֶם עָלָיו, יֵדַע נָחַת.

פילדס

כֹּה נִשְׁמְרָה בְּטָהֳרָתָהּ נַפְשֵׁךְ

בֵּין כָּתְלֵי מִקְדָּשׁ זֶה; הַחַיִּים יְלַמְּדוּנוּ

לְבִלְתִּי הַקְפֵּד רַב מִדַּי עִמָּנוּ

וְעִם אֲחֵרִים: זֹאת גַּם אַתְּ תִּלְמְדִי.

כֹּה נִפְלָא מִין־הָאָדָם בְּמִבְנֵהוּ,

כֹּה קָשׁוּר הוּא וּמְסֻבָּךְ בְּתוֹךְ עַצְמוֹ,

עַד אִישׁ לֹא יוּכַל לַעֲמֹד בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ

לְנַפְשׁוֹ הוּא, אַף לֹא בִּפְנֵי אֲחֵרִים.

גַּם לֹא נוֹעַדְנוּ לִשְׁפֹּט אֶת עַצְמֵנוּ;

איפיגניה

סְלַח לִי! כְּעָבִים קַלִּים עַל־פְּנֵי שֶׁמֶשׁ,
כֵּן תַּעֲבֹר עַל־פְּנֵי נַפְשִׁי דְאָגָה קַלָּה
נֶחֱרָדָה.

פילדס

אַל תִּירְאִי! רַק בִּרְמִיָּה
עִם הַסַּכָּנָה כָּרְתָה בְרִית הַיִּרְאָה:
חֲבֵרוֹת שְׁתַּיִם הֵן.

איפיגניה

לִדְאָגָה זוֹ
צְדִיקָה אֶקְרָא, אֲשֶׁר תָּעִיד בִּי,
לְבִלְתִּי הוֹנוֹת, לִבְלִי נַצֵּל אֶת
הַמֶּלֶךְ, הָיָה תַחַת אָבִי לִי.

פילדס

מִפְּנֵי הַשּׁוֹחֵט אֶת אָחִיךְ תָּנוּסִי.

איפיגניה

הוּא הוּא אֲשֶׁר לִי עָשָׂה טוֹבָה רַבָּה.

פילדס

לֹא כְפִית־טוֹבָה הִיא, אֲשֶׁר יְצַו הָאֹנֶס.

איפיגניה

לְעוֹלָם כְּפִית־טוֹבָה הִיא; רַק אֹנֶס מַצְדִּיק.

בְּגִיל יָקוּמוּ אֱלֹהֵי־הָאָבוֹת
וְאֵשׁ־חֲמוּדוֹת תָּהֵל מִשְׁכְּנוֹתָם!
רִאשׁוֹנָה תִזְרֶה יָדֵךְ לָמוֹ לְב
מִסִּפְלֵי־זָהָב. אַתְּ תָּשִׁיבִי חַיִּים
וְשָׁלוֹם לָאוּלַמִּים שָׁם, תָּסִירִי
הַמְּאֵרָה וְאֶת הַקְּרוֹבִים לָךְ תְּקַשְּׁטִי
בְּצִיצֵי־חַיִּים יָפִים וְרַעֲנַנִּים.

איפיגניה

כִּי אֶשְׁמַע שִׂיחֵךְ, אִישׁ טוֹב, וּפָנְתָה,
כְּפֶרַח יִפֶן אֶל הַשֶּׁמֶשׁ, נַפְשִׁי,
בָּהּ שֶׁטֶף קַרְנֵי־אוֹר דְּבָרֶיךָ פָּגַע,
אֶל מֶתֶק הַנִּחוּמִים. מָה עֲרֵבָה
שְׂפַת רֵעַ קָרוֹב הִיא, מְלֵאָה בִטְחָה,
לֹא יֵדַע בּוֹדֵד כֹּחַ־אֱלֹהִים בָּהּ
וּבְנַפְשׁוֹ יִשְׁקַע דּוּמָם. כִּי לְאִטָּהּ
בִּסְגוֹר־לְבָבוֹ תִּגְמַל דַּמַּחֲשָׁבָה
עִם הַהֲלָכָה; קִרְבַת אוֹהֵב נֶאֱמָן
פִּתְּחָתַן עַל־נְקַלָּה.

פילדס

הֲיִי שָׁלוֹם!
לְרַגִּיעַ אֶת רַעְיוֹנוּ עַתָּה אָחִישׁ,
בְּכִלְיוֹן־לֵב יְחַכּוּ. אַחַר אָשׁוּב
וַאֲצַפֶּה פֹה, בִּסְבַךְ־הַסֶּלַע נֶחְבָּא,
לְאוֹת מִמֵּךְ – אַתְּ הִנֵּךְ תּוֹהָה? פִּתְאֹם
יְרַפְרֵף צֵל־עַצֶּבֶת עַל זִךְ־מִצְחֵךְ.

בְּכֹבֶד־ראֹשׁ וּתְבוּנָה שְׁאַל מֶנִּי
אֲשֶׁר לְבָבִי הִכִּיר לוֹ לִצְדָקָה.

פילדס

הֶעָבִים הוֹלְכִים וּמִתְקַשְּׁרִים; אוּלָם
גַּם עַתָּה אַל־נָא נֹאמַר נוֹאָשׁ, אַף לֹא
נִבָּהֵל, אֹבְדֵי־עֵצָה, לַעֲשׂוֹת דָּבָר,
פֶּן נִפֹּל אֶל הַפָּח. בִּמְנוּחָה חַכִּי
לְשׁוּב הַצִּיר, וְיָבִיא אֲשֶׁר יָבִיא,
הֱיִי תַקִּיפָה; כִּי לְקַדֵּשׁ חַג זֶה
דְּבַר הַכְּהֻנָּת הוּא, לֹא דְבַר הַמֶּלֶךְ.
וְאִם אֶת הָאִישׁ הַזָּר יְבַקֵּשׁ לִרְאוֹת,
אֲשֶׁר עַל רֹאשׁוֹ סֵבֶל־הַשִּׁגָּעוֹן,
הָשִׁיבִי פָנָיו, כְּאִלּוּ שָׁמֹר תִּשְׁמְרִי
אֶת שְׁנֵינוּ בְּתוֹךְ הַמִּקְדָּשׁ. כֹּה תַמְצִיאִי
רְוָחָה לָנוּ. כִּי נִמָּלֵט חִישׁ
וְאֶת הָאוֹצָר נִשְׁלֹל, אֶת הַקָּדוֹשׁ,
מֵעַם זֶה פֶּרֶא וְלֹא רָאוּי לוֹ.
אַפּוֹלוֹ יִשְׁלַח לָנוּ אוֹתוֹת טוֹבִים,
וּבְטֶרֶם אֶת הַתְּנַאי נְמַלֵּא אָנוּ
יְמַלֵּא דְבָרוֹ הוּא כְּיַד אֱלֹהַּ.
אוֹרֶסְט הוּא חָפְשִׁי, נִרְפָּא!—עִם הַמְשֻׁחְרָר
שְׂאוּנוּ־נָא מְהֵרָה, רוּחוֹת־חֶסֶד,
אֶל אִי־הַכְּלָעִים, אִוָּה אֵל לְמוֹשָׁב!
וְאַחַר אֶל מִיקֵנֵי, כִּי תִתְחַדֵּשׁ,
כִּי מִתּוֹךְ אֵפֶר הַכִּירַיִם, כָּבוּ,

איפיגניה

עָשִׂיתִי כֵּן, אִישׁ יָקָר; אוּלָם חֵרֶף
תְּחָרְפֵנִי. נְזִיפָה אִלְּמָה הָיָה מַרְאֵה
פָּנֶיךָ לִי. כַּדָּבָר אֲשֶׁר שַׂמְתָּ
בְּפִי, לִצִיר־הַמֶּלֶךְ כֵּן הִגַּדְתִּי.
מִשְׁתּוֹמֵם נִרְאָה וּבְמַפְגִּיעַ דָּרַשׁ
לְהוֹדִיעַ דְּבַר הַחַג הַזֶּה הַמְּצֻיָּן
לַמֶּלֶךְ תְּחִלָּה וְלִשְׁמֹעַ חֶפְצוֹ.
וְהִנֵּה לִתְשׁוּבָתוֹ מְחַכָּה אָנִי.

פִּילָדֶס

אוֹי לָנוּ! שׁוּב מְרַחֶפֶת סַכָּנָה
עַל קָדְקֳדֵנוּ! לָמָּה־זֶּה לֹא שַׂמְתְּ
אֶת זְכוּת־הַכְּהֻנָּה לָךְ לִכְסוּת־עֵינָיִם?

איפיגניה

לִכְסוּת לֹא הִשְׁתַּמַּשְׁתִּי בָּהּ מֵעוֹלָם.

פִּילָדֶס

כֹּה, נֶפֶשׁ טְהוֹרָה, אוֹתָךְ גַּם אוֹתָנוּ
עַד שְׁאוֹל תַּגִּיעִי. לָמָּה לֹא צִפִּיתִי
מֵרֹאשׁ הַדָּבָר וְלֹא הוֹרֵיתִיךְ דֶּרֶךְ,
תִּתְחַמְּקִי בוֹ גַּם מִפְּנֵי זֹה הַדְּרִישָׁה!

איפיגניה

חָרְפֵנִי חָרֵף, כִּי הָאָשָׁם, אֵדָע;
אַךְ לֹא יָכֹלְתִּי הָשֵׁב פְּנֵי הָאִישׁ,

פילדס

עוֹד יֶתֶר עַל־כֵּן אָבִיא: כִּי הָאֹשֶׁר,
כְּנָשִׂיא, דַּרְכּוֹ לִקְרַב עִם בְּנֵי־לְוָיָה,
מְצָאנוּ גַם רֵעֵינוּ, אָרְחוּ
בְּנִקְרַת־סֶלַע טָמְנוּ הַזְּוָנִיָּה
וַאֲבֵלִים יָשְׁבוּ תַחְתָּם, דֹּם מְצַפִּים.
וַיְהִי כִּרְאוֹתָם אֶת אָחִיךְ וַיַּעֲבֹר
קוֹל צָהֳלָה וּתְנוּעָה בָם וַיְבַקְשׁוּ
וַיִּפְצְרוּ לְהָחִישׁ עֵת־הַתְּשׁוּבָה.
כָּל אֶגְרוֹף שֶׁזַּל מָשׁוֹט, אַף גַּם רוּחַ
מֵאֶרֶץ, הַכֹּל יַחַד בּוֹ הִרְגִּישׁוּ,
בְּלַחַשׁ נָשָׂא כְנָפָיו הַחֲבִיבוֹת.
נְחִישָׁה אֵפוֹא, מַהֲרִי הוֹלִיכִינִי
לַהֵיכָל, אֶל הַמִּקְדָּשׁ פְּנִימָה, תְּנִי לִי
וּבְיִרְאַת־כָּבוֹד אֶתְפֹּשׂ רֹאשׁ־חֶשְׁקֵנוּ!
אֲנִי דֵי־כֹחַ לִי, אֶת דְּמוּת־הָאֵלָה
לָשֵׂאת מִזֶּה עַל שִׁכְמִי, לְמַד־מַשָּׂא:
מָה עָרְגָה נַפְשִׁי אֶל זֶה נֵטֶל־חֶמְדָּה!

פונה בדברים אלה ומתקרב אל ההיכל, מבלי להתבונן, כי איפיגניה אינה הולכת אחריו; לאחרונה הוא הופך את פניו,

צַתְּ עוֹמְדָה שׁוֹהָה—אִמְרִי לִי—אַתְּ מַחֲשָׁה!
מְבוּכָה עַל פָּנַיִךְ! הֲבִפְנֵי
אָשְׁרֵנוּ אָסוֹן חָדָשׁ קָם? הַגִּידִין
הַאִם שָׁלַחַתְּ אֶל הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר
אֶת דְּבַר־הַמְּזִמָּה לוֹ, כַּאֲשֶׁר נִדְבַּרְנוּ?

בעצר רביעי.

איפיגנית. פילדס.

פילדי

הֲיָהִי כִּי אֲמַהֵר לְשַׂמְּחֵנָּה
בְּבְשׂרַת תְּשׁוּעָתֵנוּ הַמִּתְקָרְבָה!

איפיגניה

הִרְאֵנִי פֹּה עוֹמֶדֶת בְּדַאֲגוֹתַי
וּמְצַפָּה לַנִּחוּמִים, תָּבִיא לִי.

פילדס

אָחִיךָ שָׁב לְאֵיתָנוֹ! אֶל הַכְּלָעִים
וְאֶל הַחוֹל אֲשֶׁר לַחוֹף, לֹא־נִרְדַּשׁ
בְּקִיהוֹת־גִּיל הִגַּעְנוּ; מֵאַחֲרֵינוּ
הַחֹרְשָׁה כְּבָר, אֲנַחְנוּ לֹא הִרְגַּשְׁנוּ,
וּבְהַדְרַת־עֹז וּבְיֶתֶר־עֹז הִתְלַהֲבָה
סְבִיב רֹאשׁ־תַּלְתַּלָּיו חֶמְדַּת אֵשׁ־הַנְּעוּרִים;
מְלֹא־עֵינוֹ נָגְהָה תִּקְוָה וְאֹמֶץ־רוּחַ
וּלְבָבוֹ, מָלֵא דְרוֹר, הִתְמַכֵּר כֻּלּוֹ
אֶל שְׁשׂוֹן־הַחַיִּים, אֶל הַתְּשׁוּקָה כֻּלָּהּ
לְהַצִּיל אוֹתָךְ, מְכַלֶּטֶת־נַפְשׁוֹ,
וְאוֹתִי.

איפיגניה

בָּרוּךְ תִּהְיֶה וּמִי יִתֵּן
וְעַל שְׂפָתֶיךָ, אֲשֶׁר בִּשְּׂרוּ טוֹבוֹת
לֹא יַעַל קוֹל נְהִי וָסְפֵד לְעוֹלָם!

בְּפַעַם אַחַת, פַּחַד יְקָרְאֵנִי! –
כִּי כַאֲפִיקֵי־מַיִם הַמִּתְגַּבְּרִים
וְסוֹחֲפִים הַסְּלָעִים, הַמְנֻתָּחִים
בַּחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת־הַיָּם: כֵּן הֵצִיף
כָּל־נַפְשִׁי זֶרֶם־שִׂמְחָה. בִּזְרוֹעוֹתַי
אֲחַזְתִּי אֶת הַנִּמְנָע. כְּאִלּוּ יָרְדָה
עֲנָנָה שׁוּב עָלַי בְּנַחַת, נְשָׂאַתְנִי
מֵאֶרֶץ וַתְּנַעַנְעֵנִי לְתוֹךְ הַתְּנוּמָה,
אֲשֶׁר הָאֵלָה נָסְכָה עַל עַפְעַפַּי
בְּתָפְשׂ יְמִינָהּ בִּי לְהַצִּילֵנִי. –
בְּכֹחַ עָצוּם אָחִי תָקַף לִבִּי;
הִטֵּיתִי אֹזֶן רַק לַעֲצַת רֵעֵהוּ;
לְהַצִּיל שְׁנֵיהֶם, זֹאת רַק חָתְרָה נַפְשִׁי,
וּכְמוֹ אֶל צוּקֵי אִי־שִׁמָּמוֹן יִפֶן
בְּחֵפֶץ־לֵב אִישׁ עֹרֶף מְסִירָתוֹ:
כֵּן נָחָה טוֹרִיס מֵאֲחוֹרַי. וְהִנֵּה
קוֹל זֶה הָאִישׁ הַנֶּאֱמָן עוֹרְרַנִי,
כִּי פֹה גַּם פֹּה בְּנֵי־אָדָם, הִזְכִּירַנִי,
לֶעֱיָזוֹב. מִשְׁנֶה יָקוּט רוּחִי עַתָּה
בַּתַּרְמִית. שִׁקְטִי־נָא, הָהּ שִׁקְטִי, נַפְשִׁי!
הֲתֹאמְרִי לָנוּט עַתָּה, לַהֲגוֹת שֶׁפֶק?
אֶת אַדְמַת חוֹף־בְּדִידוּתֵךְ, אַדְמַת־מוּצָק,
לָךְ לַעֲזֹב! שֵׁנִית כִּי יָרַדְתְּ בִּסְפִינָה,
בַּגַּלִּים יִתְפַּשֵּׁט וְיִנִּידוּךְ, קוֹדְרָה
וְרַגְזִימָה כְּמִירָה תַּעַמְדִי, תַּבִּיטִי
וְלֹא תַכִּירִי עוֹלָם, לֹא אֶת עַצְמֵךְ,

איפיגניה

בְּכֹחַ עָצוּם יִתְפְּשׂוּ בְנַפְשִׁי,
אַךְ לֹא יְבַעֲרוּ אִי־חֶפְצִי בִּי.

ארקס

הֲתָחוּשׁ נֶפֶשׁ יָפָה בָּהּ אִי־רֶצֶן
לְחֶסֶד, יִגְמֹל לָהּ נְדִיב־הַלֵּב?

איפיגניה

כֵּן, אִם נְדִיב־הַלֵּב, שֶׁלֹּא כָּרָאוּי,
בִּמְקוֹם תּוֹדָתִי לִרְכֹּשׁ אוֹתִי יְבַכֵּן.

ארקס

הָאִישׁ, אֲשֶׁר נְמִיַּת־לֵב לֹא יַרְגִּישׁ,
לֹא יֶחְסַר מִלָּה שֶׁל הִתְנַצְּלוּת לְעוֹלָם
לַנָּשִׂיא אֶמְסֹר דָּבָר, וָהֵל פֹּה.
הוֹ לוּ הֶעֱבַרְתְּ בְּנַפְשֵׁךְ כָּל הַנְּדִיבוֹת,
שֶׁהֶרְאָה לָךְ בְּרוּחַ הָעֲדִינָה
מֵאָז בֹּאֵת הֵנָּה וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה!

מעמד שליטי.

איפיגניה לבדה

מִתֹּקֶף דִּבְרֵי זֶה הָאִישׁ, אָחוּשָׁה,
לִבְּבִי נֶהְפַּךְ כִּי שֶׁלֹּא בִזְמַנּוֹ

קְלָעַתְהוּ אֶל חוֹף זָר, מִבְּשָׂרוֹ רָאָה,
מַה־יִּדְמוּ לִפְנֵי אֵל פְּנֵי אִישׁ־הַחֶסֶד,
בִּידִידוּת יִפְגֹּשׁ אֶת הַזָּר הַמִּסְכֵּן,
הַנָּע וָנָד עַל גְּבוּל אֲדָמָה זָרָה.
הָהּ אַל תָּסִירִי מֶנּוּ אֶת אֵל־יָדֵךְ!
אֶת הַחִלֹּת תַּשְׁלִימִי עַל־נְקַלָּה:
כִּי אֵין לָךְ מָקוֹם, אֲשֶׁר שָׁם הַחֲנִינָה,
הַיּוֹרְדָה בִּדְמוּת־אָדָם מִשָּׁמַיִם,
תְּמַהֵר בְּנוֹת מַמְלַכְתָּהּ לָהּ, כִּמְקוֹם
עַם חָדָשׁ שָׁם, מְלֵא חַיִּים, עֹז וּגְבוּרָה,
לְנַפְשׁוֹ עָזוּב וּלְנַגְעוּעִים סְתוּמִים,
עַל בְּנֵי־אָדָם, פֶּרֶא־קוֹדֵר, יִמְשֹׁךְ.

איפיגניה

אַל־נָא תְּזַעְזַע אֶת נַפְשִׁי, אוֹתָהּ
לְהַטּוֹת אַחֲרֵי חֶפְצְךָ לֹא תוּכַל.

תואס

כָּל־עוֹד יֵשׁ זְמָן לֹא יַחְשֹׂךְ אִישׁ עֲמָלוֹ
וְכָל דְּבָרָיו הָזוֹר יַחֲזוֹר, כִּי נִזְמְנוּ.

איפיגניה

הֶעָמָל לְךָ וְלִי מַכְאֹבֵי־נֶפֶשׁ;
לַשָּׁוְא גַּם שְׁנֵיהֶם: עַל־כֵּן הַנַּח לִי.

ארקס

כּוֹכָבִים אֵלֶּה, לְעֶזְרָתָם אֶקְרָא:
יְדִידִים הֵם וַעֲצָתָם הִיא אֱמוּנַת.

איפיגניה

לֹא בִרְשׁוּתֵנוּ עוֹד הַדָּבָר הוּא.

ארקס

לָךְ נִרְאֶה נִמְנָע אֲשֶׁר יִכְבַּד לָךְ.

איפיגניה

וְלָךְ לְאָכְסַר, כִּי בַחֵפֶץ תִּשְׂגֶּה.

ארקס

כֹּה תִמְצְאִי לֵב לְהַזְקִיר כֹּל בִּמְנוּחָה?

איפיגניה

בְּיַד הָאֵלִים שַׂמְתִּי אֶת הַדָּבָר.

ארקס

מַצִּילִים הֵם בְּנֵי־אָדָם דֶּרֶךְ אָדָם.

איפיגניה

בְּרֶמֶז קַל אֶצְבָּעָם הַכֹּל תָּלוּי.

ארקס

אִמַּרְתִּי לָךְ, בְּיָדֵךְ נָתוּן הוּא.
חֲמַת הַמֶּלֶךְ, כִּי הִתְלַקְּחָה, תָּכִין
לְבַדָּהּ מָוֶת מַר לְזָרִים אֵלֶּה.
הַצָּבָא הִזִּיר מֵעֲבוֹדַת־דָּמִים
זֶה־כְּבָר אֶת נַפְשׁוֹ וּמִקָּרְבָּן עָרִיץ.
גַּם יֵשׁ כִּי אִישׁ, אֲשֶׁר יַד גּוֹרָל צוֹרֵר

ארקס

מְאוֹרָע רַב כָּזֶה גַּם לוֹ לָדַעַת.

איפיגניה

עֲצָתוֹ כְמוֹ פְקֻדָּתוֹ לֹא תְשֻׁנֶּה מְאוּם.

ארקס

יֵשׁ יִשְׁאָלוּ לְמַרְאֶה פִּי הַשַּׁלִּיט.

איפיגניה

אַל תִּפְצַר בִּי בַּאֲשֶׁר עָלַי לִמְנֹעַ.

ארקס

אַל תִּמְנְעִי אֲשֶׁר הוּא טוֹב וּמוֹעִיל.

איפיגניה

נַעֲנֵיתִי לְךָ, אִם רַק לֹא תִתְמַהְמֵהַּ.

ארקס

חִישׁ הִנְנִי בַּמַּחֲנֶה עִם הַיְדִיעָה

וְחִישׁ עִם דְּבַר הַמֶּלֶךְ אָשׁוּב הֵנָּה.

הָה לוּ יָכֹלְתִּי הָבִיא עוֹד לוֹ בְשֹׂרָה,

שֶׁתַּתִּיר כָּל הַסְּבָךְ, בּוֹ סְבוּכִים אָנוּ:

כִּי לֹא שָׁמַעַתְּ לַעֲצַת הַנֶּאֱמָן.

איפיגניה

אֲשֶׁר יָכֹלְתִּי בְּחֵפֶץ־לֵב עָשִׂיתִי.

ארקס

עוֹד עֵת־הַכֹּשֶׁר לָךְ לְשַׁנּוֹת דַּעְתֵּךְ.

איפיגניה

הַמִּקְרֶה, לֹא אֲדוֹנִים לוֹ אֲנַחְנוּ.

ארקס

הַגִּידִי מָה וְהוֹדַעְתִּיהוּ חִישׁ:
כִּי חָרַץ כְּבָר בְּנַפְשׁוֹ מוֹת הַשְּׁנַיִם.

איפיגניה

הָאֵלִים אוֹתוֹ טֶרֶם עוֹד חָרְצוּ.
הַגָּדוֹל בִּשְׁנֵי אֵלֶּה נוֹשֵׂא עָלָיו
אָשָׁם דַּם נֶפֶשׁ קְרוֹבָה, אֲשֶׁר שָׁפָךְ.
הַפּוּרִיּוֹת עַל דַּרְכּוֹ רָדְפֵי אוֹתוֹ,
גַּם פֹּה בְּתוֹךְ הַהֵיכָל פְּנִימָה תָקְפָה
הָרָעָה אוֹתוֹ וְקִרְבָתוֹ טִמְּאָה
וְחִלְּלָה מְכוֹן־הַקֹּדֶשׁ. עַתָּה
אֲמַהֵר עִם נַעֲרוֹתַי אֶל הַיָּם,
עַל דְּמוּת־הָאֵלָה גַּלִּים חַיִּים לִזְרֹק
וּלְקַדֵּשׁ אוֹתָהּ קְדֻשַּׁת־תַּעֲלוּמָה.
אִישׁ בַּל יַפְרִיעַ שֶׁקֶט־מַסָּעֵנוּ!

ארקס

חִישׁ הִנְנִי לְהוֹדִיעַ אֶת הַמֶּלֶךְ
דָּבָר מַעֲצוֹר חָדָשׁ זֶה; וְאַתְּ אַל תִּגְּשִׁי
אֶל מְלָאכֶת זוֹ הַקְּדֹשָׁה, עַד יַרְשֶׁנָּה.

איפיגניה

זֹאת הִיא רְשׁוּת הַכֹּהֶנֶת לְבַדָּהּ.

וְשׁוֹב גַּם יָשׁוּב, חֵץ שָׁלוּחַ, אָחוֹר,
מִיַּד אֶל מְפַנֶּה וּבְאֵין כֹּחַ אִתּוֹ,
וּמָצָא אֶת הָרוֹבֶה. דְּאָגָה עוֹבֶרָה
עַל דְּאָגָה אֶת לְבָבִי. מִי יוֹדֵעַ,
אִם לֹא הַפּוּרְיָה בַּחֲמָתָהּ תִּתְלֹשׁ
אֶת אָחִי שֵׁנִית עַל הַחוֹף, לֹא־נִקְדָּשׁ,
וְאִם נֶחֶשְׂפוּ עִקְבוֹתָם? נִדְמֶה לִי,
קוֹל נוֹשְׂאֵי־נֶשֶׁק אֶשְׁמַע קְרֵבִים! — בַּה! -
זֶה צִיר־הַמֶּלֶךְ בָּא וְצַעֲדוֹ מָהִיר.
לְבָבִי הוֹלֵם בִּי, נֶעְכֶּרֶת רוּחִי,
בְּשֵׂאתִי עֵינַי לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ,
זֶ֫סֶר לִי בִּדְבַר־שֶׁקֶר לְקַדְּמֵנוּ.

בַּעֲמֹד שֵׁנִי.

איפיגניה. ארקס.

ארקס

הָחִישִׁי אֶת הַקָּרְבָּן, הַכֹּהֶנֶת!
הַמֶּלֶךְ יָחִיל, גַּם הָעָם מְחַכֶּה.

איפיגניה

עָשִׂיתִי אֶת חוֹבָתִי, אַף נָתַתְּ
הָאוֹת לִי, לוּלֵא מַעֲצֹר פִּתְאֹם עָמַד
עַל דַּרְכִּי וְלֹא יִתֵּן לִי לְמַלְּאָהּ.

ארקס

מָה הוּא הָעוֹצֵר הָעַד מִן הַכֹּהֶן?

וְכָל אֲשֶׁר יְהִי עִם לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת!
הוּא זְרֹעַ־הָעֲלוּמִים בַּמִּלְחָמָה,
הוּא עֵין־הַשָּׁב הַמְּאִירָה בָּאֲסֵפָה;
כִּי נַפְשׁוֹ שְׁקֵטָה הִיא; מְקוֹר־הַקֹּדֶשׁ
לַמְּנוּחָה תִצֹּר, לֹא יְכַזְּבוּ מֵימָיו,
וּלְנָדֵי פֹה וָשָׁם יַד־עֶזְרָה יִתֵּן
וַעֲצַת־אֱמוּנָה בְּצָרָתָם. אוֹתִי
מֵאָחִי הֵתִיק, אֵלָיו הִתְבּוֹנַנְתִּי
וָאָשׁוּב לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהִשְׁתּוֹמֵם,
תְּפֹשׂ אָשְׁרִי לֹא יָכֹלְתִּי, לֹא הִתַּרְתִּי
מֵעָלָיו אֶת זְרֹעוֹתַי וְלֹא הִרְגַּשְׁתִּי
אֶת קִרְבַת הַסַּכָּנָה, תְּסוֹבְבֵנוּ.
וְעַתָּה הוֹלְכִים הֵם לְהָפִיק זְמָמָם
אֶל שְׂפַת־הַיָּם, מְקוֹם הַסְּפִינָה עִם בְּנֵי־לִוְיָה,
בְּמִפְרָץ טְמוּנָה, שָׁם לְאוֹת אוֹרֶבֶת,
וְהֵם בְּפִי גַם דְּבַר־מְזִמָּה שָׂמוּ,
הוֹרוּנִי אֶת הַמַּעֲנֶה אֲשֶׁר אֶעֱנֶה
לַמֶּלֶךְ, לְעֵת יִשְׁלַח וְיַפְגִּיעַ
לְהַקְרִיב אֶת הַקָּרְבָּן. הוֹי! זֹאת אֶרְאֶה,
כְּיֶלֶד עוֹד לְמַנְהֵל זְקוּקָה אָנִי.
גְּנֹב דַּעַת לֹא לָמַדְתִּי, אַף לֹא
לַפְקִיעַ דָּבָר מִיַּד אִישׁ בְּעָרְמָה.
אוֹי! אוֹי לַשֶּׁקֶר! שַׁחְרֵר לֹא יְשַׁחְרֵר
הַלֵּב, כְּכָל דְּבַר־אֱמֶת, פָּשׁוּט נֶאֱמָר;
נַפְשֵׁנוּ לֹא יְנַחֵם, כִּי אִם אֵימָה
בְּלֵב הָאֹרֵג אוֹתוֹ חֶרֶשׁ יָבִיא,

עלילה רביעית.

מעמד ראשון.

איפגניה לבדה

קְרָא כִּי יִקְרְאוּ אֵלִים
עַל אֶחָד מִבְּנֵי־חֲלוֹף
תְּלָאָה וּמְבוּכָה רַבָּה,
הָכֵן לוֹ כִּי יָכִינוּ
מֵעֵבֶר מַחֲרִיד עַד־תְּהֹם
מִן הַגִּיל לְמַכְאֹבוֹת
וּמִמַּכְאֹבוֹת לַגִּיל,
אָז יְגַדְּלוּ לוֹ חֵרֵשׁ
אִי־שָׁם בְּקִרְבַת הָעִיר
אוֹ בִּכְנַף־אֶרֶץ רְחוֹקָה,
לִהְיוֹת בְּרִגְעֵי־הַמָּצוֹק
גַּם הַיְשׁוּעָה נְכוֹנָה,
רֵעַ טוֹב, אִישׁ־מְנוּחוֹת.
הָהּ אֵלִים, בָּרְכוּ־נָא אֶת פִּילָדֵס

וְאִירִיס רַכַּת־צְבָעִים בְּיָד קַלָּה
צְעִיף אַחֲרוֹנֵי עָבֵי־שֵׂיבָה תִּקְרַע:
הוֹ תְּנוּ גַם לִי בִּזְרֹעוֹת שֶׁל אֲחוֹתִי,
אֶל לֵב יְדִידִי, מָלֵא תוֹדָה, לִרְווֹת
וְלִשְׁמֹר אֶת הַטּוֹב, תִּזְכּוּ אוֹתִי:
לְבָבִי יַגִּיד לִי, הַמְּאֵרָה סָרָה.
הָאֶבְמֵנִידוֹת יוֹרְדוֹת, כַּעֲדָן אֶשְׁמַע,
לְטַרְטַרוּס וְסוֹגְרוֹת מֵאַחֲרֵיהֶן
אֶת שַׁעֲרֵי־הַנְּחֹשֶׁת בְּקוֹל רַעַם
גָּז וּמִתְרַחֵק. רֵיחַ מֵשִׁיב־וָפֶשׁ
כְּאֵד מֵאֶרֶץ יַעֲלֶה, יַזְמִינֵנִי
עַל שַׁדְמוֹתֶיהָ לִרְדֹּף גִּיל־הַחַיִּים
וּמַעֲשִׂים גְּדוֹלִים לִרְדֹּף.

פִּילָדֶס

אַל תְּאַחֲרוּ
הַמּוֹעֵד, כִּי צַר מִזְעָר הוּא! הָרוּחַ,
יְפִיחַ מִפְרָשֵׂינוּ, הוּא לוֹ יָבִיא
מְלֹא־חֶדְוָתֵנוּ לָאוֹלִימְפּוּס. בֹּאוּ!
נָחוּצָה עֵצָה מְהִירָה עִם הַחֲלִי־

וְלֹא לָרִיק עֵת־הַהַצָּלָה תַּעֲבֹר.

פילדס

הַהֵבֵּר תַּכִּירֵנוּ, אֶת הַחֹרֶשֶׁת
הַזֹּאת הַקְּדוֹשָׁה וְאֶת הָאוֹר הַזֶּה,
אֵין חֵלֶק בּוֹ לָרְפָאִים? הַאִם
אֶת זֶרַע רֵעֲךָ וְאַחוֹתְךָ, תַּחֲזִיק
בְּכֹחַ בְּךָ, בְּעוֹדְךָ חָיוּ לְכִתֵּנוּ:
לֹא צְלָלִים רֵיקִים אָנוּ. שְׁמַע מִלָּתִין
שִׂים לִבְּךָ לָהּ! הִתְנַעֵר וְהִתְאוֹשֵׁשׁ!
כָּל רֶגַע יָקָר הוּא וּתְשׁוּבָתֵנוּ
בְּחוּטִים דַּקִּים תְּלוּיָה, אֲשֶׁר תִּכְוֶה,
בִּרְאָה, פְּרֻצָה נוֹטֵה־חֶסֶד לָנוּ.

אורסט אל איפיגניה

הוֹ תְּנִינִי לָרִאשׁוֹנָה מִתּוֹךְ חֹכֶשׁ
לִשְׂמֹחַ שִׂמְחָה טְהוֹרָה בִּזְרֹעֲתֵךְ!
וְאַתֶּם, אֵלִים, שֶׁבִּגְבוּרוֹת־לַהַב
לִבְלֹעַ עַנְנֵי־מַעֲמָסָה תָּבֹאוּ
וּבְכֹבֶד־רֹאשׁ וַחֲנִינָה תִּשְׁכְּכוּ
בֵּין קוֹלוֹת וַחֲזִיזִים וַהֲמוֹת־רוּחַ
אִם־כִּי־מִטְרוֹת־נֶעֱף עַל אֲדָמָה,
אַךְ מַהֵר חִישׁ אֶת חֶרְדַּת־הַצִּפִּיָּה
לִבְרָכָה לִבְנֵי־אִישׁ וְאֶת תִּמְהוֹן־פַּחְדָּם
לְגִילָה תַּהַפְכוּ וּלְתוֹדָה גְּלוּיָה,
לְעֵת בְּאֶגְלֵי עָלִים רַעֲנַנּוּ
יִשְׁתַּקֵּף שֶׁמֶשׁ הֶדֶשׁ פַּעֲמִים אֶלֶף

מעמד שלישי.

אורסט. איפיגניה. פילדס.

אורסט

הַאִם גַּם אַתֶּם יְרַדְתֶּם כְּבָר?
אַשְׁרַיִךְ, אָחוֹת! אַךְ אֵין אֶלֶקְטְרָה:
אֵל טוֹב לוֹ יִשְׁלַח גַּם אוֹתָהּ חִישׁ
נִחְצִים קַלִּים אֵלֵינוּ מָטָה.
לְךָ, רֵעַ מִסְכֵּן, לְךָ רַחֲמַי יֶהֱמוּ!
הִלָּוּ אִתִּי, אֶל כִּסֵּא פְּלוּטוֹן,
לְבָרְכוֹ אַחֲרֵי בְצִלּוֹ בָּאתֶם.

איפיגניה

הוֹ אָח וְאָחוֹת, זוּ בִמְרוֹם רָקִיעַ
הָאוֹר הַנָּאוֶה תַּעֲלוּ יוֹם וָלַיְלָה
וַאֲשֶׁר לְשׁוֹכְנֵי־עָפָר לֹא תָהֵלּוּ,
הַצִּילוּ־נָא אוֹתָנוּ אָח וְאָחוֹת!
אוֹהֶבֶת צַתְּ, דִּיאַנָּה, אֶת אָחִיךְ
עַל־פְּנֵי כֹל, יִשָּׂא שַׁחַק לָךְ וָאָרֶץ,
וּבְכִלְיוֹן־לֵב וּדְמָמָה אֶת פָּנַיִךְ,
פְּנֵי בְתוּלָה טְהוֹרָה, תַּפְנִי אֶל אוֹר־נִצְחוֹ.
הוֹ אַל לִיחִידִי, אַךְ מְצָאתִיו, תִּתְּנִי
לְהִמֵּק בַּאֲפֵלַת הַשִּׁגָּעוֹן!
וְאִם הִנֵּה נִמְלָא רְצוֹנֵךְ אַחֲרֵי צָפְנֵךְ
פֹּה אוֹתִי. אִם לְהַמְצִיא לִי עַל־יָדוֹ
וְלוֹ עַל־יָדַי אֶת הַיְשׁוּעָה תֹאבִי,
הָסִירִי־נָא הַמְּאֵרָה מֵעַל רֹאשׁוֹ

אַךְ כֹּה כָּל מַשָּׂא פִּי־שִׁבְעָה יֵקַל;
הוֹ קַבְּלוּ, קַבְּלוּ אֶל חוּגְכֶם אוֹתוֹ! –
לָךְ, אַטְרֵאוּס, נַפְשִׁי, גַּם לָךְ, תִּיאֶסְטֵ:
הָאֵיבָה שָׁבְתָה פֹּה עַד־הָעוֹלָם. –
הֶרְאוּנִי אָבִי, רַק פַּעַם אַחַת
בְּחַיַּי רְאִיתִיו! – הַאַתָּה אָבִי?
וְתִנְהַג אִמִּי בֶּאֱמוּנָה אִתְּךָ?
אִם קְלִיטֶמְנֶסְטְרָה לְךָ יָדָהּ תִּתֵּן,
גַּם הוּא, אוֹרֶסְט, אֵלֶיהָ לִקְרַב
וּלְהַגִּיד יוּכַל: רְאִי אֶת בְּנֵךְ! –
רְאוּ אֶת בִּנְכֶם! וּבָרְכוּ בוֹאוֹ.
צַלְלֵי־אֲדָמוֹת בְּבֵיתֵנוּ הָיְתָה
הַבְּרָכָה שְׁגוּרָה בְּפִי הָרֶצַח,
וְיוֹרְשֵׁי טַנְטַלּוּס הָעַתִּיק,
לָהֶם מֵעֵבֶר לַלַּיְלָה שְׂמָחוֹת.
לִי תִקְרְאוּ: שָׁלוֹם! וּתְקַבְּלוּ אוֹתִי.
הָהּ הוֹלִיכוּנִי אֶל זְקַן־בֵּיתֵנוּ!
אֵי הוּא הַזָּקֵן? כִּי אֶרְאֶה פָּנָיו,
אֶת יִקְרַת־רֹאשׁוֹ, עַל כֹּל הַמְּכֻבָּד,
אֲשֶׁר בְּמוֹשַׁב סוֹד־אֵלִים יָשָׁב.
מִתְמַהְמְהִים אַתֶּם, מְסִבִּים פְּנֵיכֶם?
מָה הוּא? הֲיִסְבֹּל בְּחִיר־הָאֵלִים?
אוֹי לִי, כִּי אָסְרוּ תַקִּיפֵי־עוֹלָם,
מִכֹּל תַּקִּיפִים, חֲזֵה־הַגְּבוּרוֹת
בְּחַרְצֻבּוֹת־בַּרְזֶל לְחֶבְלֵי־עַד.

עוֹד כּוֹס אַחֲרוֹנָה, קָרָה, מְשִׁיבַת־נֶפֶשׁ!
עוֹד אַחַת מְעַט וּשְׁבַץ־הַחַיִּים יוּדַח
מִלְּבָבִי; עוֹד מְעַט וְיִשְׁטֹף רוּחִי,
בְּיַד מְקוֹר־הַנְּשִׁיָּה מְסֻגָּר, חָרֵשׁ
אֲלֵיכֶם, צְלָלִים, לְעַרְפִלֵּי־הַנֵּצַח.
הֵיטִיבוּ עִם בֶּן־עָפָר שְׂבַע־נְדוּדִים
וְהָנוּ לוֹ וְיִתְעַדֵּן בִּמְנוּחַתְכֶם! —
מַה־קּוֹל הַלַּחַשׁ, אֶשְׁמַע בֵּין עֲפָאִים,
מָה הַהֲמֻלָּה שָׁם מִבֵּין הַצְּלָלִים? —
הִנֵּה הֵם בָּאִים לִרְאוֹת הָאוֹרֵחַ!
מִי הִיא הַלַּהֲקָה, בְּהַדְרַת־גָּאוֹן
נֶאֱסֶפֶת בֵּית־נְסִיכִים תַּשְׂכִּישׂ יַחַד?
בְּשָׁלוֹם יִצְעֲדוּ, יִתְהַלְּכוּ, שָׁב
עִם נַעַר, אִישׁ עִם אִשָּׁה, דְּמוּת כֻּלָּם
וְדִמְיוֹן קָרוֹב לָמוֹ. כֵּן, הֵן־הֵמָּה
אֲבוֹת־אֲבוֹת מִשְׁפַּחְתִּי! — עִם תִּיאֶסְטֶ
מְהַלֵּךְ אַטְרֵאוּס, בְּסוֹד מֵשִׂיחַ,
מִתְרוֹצְצִים בִּצְחוֹק הַנְּעָרִים סְבִיבָם.
הַאֵין מַשְׂטֵמָה עוֹד בֵּינֵיכֶם פֹּה?
הַכְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ שָׁקְעָה גַּם הַנְּקָמָה?
אִם כֵּן גַּם בּוֹאִי רָצוּי וְגַם לִי
בְּתוֹךְ תַּהֲלוּכַת־כְּבוֹדְכֶם לְהִתְבּוֹלֵל.
הָאָבוֹת שָׁלוֹם! אֲנִי אוֹרֶסְט,
הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן לְשִׁבְטְכֶם;
הַשָּׂדֶה זְרַעְתֶּם, הוּא קְצִירוֹ קָצַר;
עָמוּס־מְאֵרָה שְׁאֹל תַּחְתִּית יָרַד.

גַּם קְלִיטֶמְנֶסְטְרָה בִּקְשָׁה בְמַבָּטִים
כְּמוֹ־אֵלֶּה דֶּרֶךְ לָהּ אֶל לֵב בְּנָהּ
אַךְ זִרְעוֹ הַמּוּרְפָּה מָצָא חָזֶת.
הַאִם נְפָלָהוּ – בֹּאִי, רוּחַ סָרָהוּ
בְּמַעְגָּל סָגוּר בֹּאנָה, פּוּרִיּוֹת,
וּרְאִינָה בְּהִזָּיוֹן, יַרְהִיב לִבְּכֶן,
בָּאַחֲרוֹן, גְּדוֹל־הַזְּוָעוֹת, תַּעֲרֹכְנָהוּ!
לֹא אֵיבָה תִלְטֹשׁ אֶת הַחֲנִית, לֹא נָקָם;
הָאָחוֹת הָאוֹהֶבֶת נֶאֱנֶסֶת
לַמַּעֲשֶׂה. אַל־נָא תִבְכִּי אָשָׁם אֵין בָּךְ.
מֵרֵאשִׁית יָמַי לֹא אָהַבְתִּי דָּבָר,
כַּאֲשֶׁר יָכֹלְתִּי לֶאֱהֹב אוֹתָךְ, אָחוֹת.
הָנִיפִי אֶת חֲנִיתֵךְ, אַל תָּחוּסִי,
סְגוֹר־לֵב זֶה קִרְעִי חִישׁ וּפִתְחִי דֶּרֶךְ
לַאֲפִיקֵי־הַמַּעְיָנוֹת, פֹּה יְרַתְּחוּ.

שוקע לתוך עיכות.

איפיגניה

לְבַדִּי אֲשֶׁר זֶה וְעֹנִי לָשֵׂאת
אֵין כֹּחַ בִּי. – אַיֶּכָּה, פִּילָדֵס?
אִי אֶמְצָא אֶת עֶזְרָתְךָ, אִישׁ־חֲמוּדוֹתַי?

מתרחקת מתוך חפוש.

מעמד שני

אורסט לבדו.

אורסט מתעורר ומתנער מטמטום
עוֹד עֵינָתוֹ תָּגִי מִנִּבְכֵי לָתֵי לִי

לְאֻמְלָלִים שֶׁבַע. הִנֵּה הִיא הָאָחוֹת,
בְּשֶׁכְּבָר אָבְדָה. מֵעִם הַמִּזְבֵּחַ
בְּחֹזֶק־יָד הָאֵלָה לְקָחַתְנִי
וַתִּתֵּן מִפְלָט לִי בְּתוֹךְ מִקְדָּשָׁהּ.
בַּשְּׁבִיָּה אַתָּה, מֻגָּשׁ פֹּה לְקָרְבָּן,
וּבַכֹּהֶנֶת תִּמְצָא אֶת הָאָחוֹת.

אוֹרֶסְט

אֻמְלָלָה! לוּ כֵן תִּרְאֶה אֵפוֹא שֶׁמֶשׁ
אֶת זַלְעֲפוֹת בֵּיתֵנוּ הָאַחֲרוֹנוֹת.
הַאֵין אֶלֶקְטְרָה פֹּה, לְמַעַן תֹּאבַד
גַּם הִיא עִמָּנוּ וְלֹא תוֹסִיף לִחְיוֹת
לִמְנָת וְלִסְבֹּל קָשִׁים עוֹד מֵאֵלֶּה?
טוֹב אֵפוֹא, הַכֹּהֶנֶת! אֲנִי הוֹלֵךְ
אֶל הַמִּזְבֵּחַ: רֶצַח־אָח הוּא מִנְהָג
קָבוּעַ בַּמִּשְׁפָּחָה הָעַתִּיקָה;
וַאֲנִי תוֹדָתִי, אֵלִים, כִּי הֶחְלַטְתֶּם
לְהַכְחִידֵנִי בְּאֵין לִי בֵן וּשְׁאֵרִית.
וְהָבִי אִיעָצֵךְ: אַל תַּרְבִּי לֶאֱהֹב
אֶת אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ וְהַכּוֹכָבִים: בֹּאִי
וּרְדִי אַחֲרַי אֶל אֶרֶץ־הַמַּאְפֵּלְיָה!
כְּמוֹ הַצִּפְעוֹנִים, יַלְדֵי שִׁכְבַת־גָּפְרִית,
הַבּוֹלְעִים זֶה אֶת זֶה בְּמִלְחֶמֶת־אַחִים,
כֵּן יַשְׁחִית דּוֹר הַמֶּרִי וְהַזָּדוֹן עַצְמוֹ:
רְדִי בְּלִי־בָנִים וּבְלִי־עָוֹן אִתִּי!
מַבִּיטָה אַתְּ בְּרַחֲמִים בִּי? חִדְלִי!

הוֹ הַנַּח לִי! כִּי לֹא בְשֶׁצֶר־זִיו יִנְבַּע
מְקוֹר־הַנְּצָחִים מִן הַפַּרְנַס, יִשְׁטֹף
מִצּוּר לְצוּר אֶל גֵּיא־הַזָּהָב מַטָּה,
כַּאֲשֶׁר תְּפַךְ, תַּךְ גַּלִּים שִׂמְחַת־לִבִּי
וּכְיָם־עֲדָנִים תַּתְקִפֵנִי סָבִיב.
אוֹרֶסְט! אוֹרֶסְט! הוֹ אָחִי!

אורכט

נִמְפָה יָפָה,
לֹא אַאֲמִין לָךְ וּלְחֶלְקַת שְׂפָתוֹתַיִךְ.
דִּיאַנָה דוֹרְשָׁה לָהּ מְשָׁרְתוֹת צְנוּעוֹת
וְנָקֹם תִּקֹּם חִלּוּל מִקְדָּשֶׁיהָ.
הַרְחִיקִי־נָא אֶת זְרֹעֵךְ מֵעַל חָזִי!
וְאִם אֶת נַפְשֵׁךְ יֵשׁ לְהַצִּיל עֲלֵם
בְּאַהֲבָתֵךְ אוֹתוֹ, אֶת מַנְעַמֵּי
הָאֹשֶׁר לָתֵת לוֹ בְּעֶדְנַת־יָדֵךְ,
אֶל רֵעִי הַפְנִי לִבֵּךְ, אֶל הָאִישׁ
הָרָאוּי לָךְ מִמֶּנִּי. הִנֵּה תוֹעֶה
הוּא שָׁם בִּשְׁבִיל־הַסְּלָעִים: בַּקְּשִׁי אוֹתוֹ,
הָשִׁיבִי רוּחוֹ וְעָלַי־נָא חוּסִי.

איפיגניה

הִתְעוֹדֵד, אָחִי, וְהַכֵּר הַנִּמְצָאָה!
בְּשִׂמְחַת אָחוֹת, שִׂמְחַת־שְׁחָקִים טְהוֹרָה,
אַל תֹּאמַר לִרְאוֹת חֶמְדָּה פְּלִילִית, פְּרוּצָה.
הוֹ גַּלּוּ עֵינָיו, קָפְאוּ בְשִׁגְיוֹנָן,
וְלֹא נְהִי בְרֶגַע זֶה כְּלִיל־אֹשֶׁר

זורסט

[illegible]

גְּשִׁי הָלְאָה! אִיעַץ לָךְ, אַל תִּגְּעִי בְּהַלֶּהָבֶת
כְּמוֹ מְמְעִיל־הַכְּלוּלוֹת לִקְרֵאוּזָה,
כִּי תִבְעַר אֵשׁ לֹא־תִכְבֶּה, תֹּאחַז סְבִיבַי,
הַנִּיחִי לִי! כְּמוֹ הֶרְקוּלֵס בִּקְלוֹנִי אֶחְפֹּץ
מוֹת־הַדֵּרָאוֹן, סָגוּר קִרְבִּי, לָמוּת.

זִיפִיגֶניה

לֹא תֹאבֵה, לֹא, הוֹ לוּ רַק כְּהֶה זָכִית
מְנוּחָה בָּה, מְפִיק לוֹ שְׁמָרְתִּיו
הוֹ הַתֵּר אֶת סְפֵקוֹתַי, תֵּן וְאֶבְטַח
בָּאשֶׁר, לוֹ זֶה־כַּמָּה הִתְפַּלַּלְתִּי,
הִיל־סַתֶר יַרְחִיקֵנִי מִן הַזָּר,
זַךְ אֶל הָאָח כָּל־נַפְשִׁי קִרְבִּי תִּשָּׂאֵת.

זוֹרסט

הַדְּבִיר לִיאֲאוּס פֹּה? וַחֲמַת־הַקֹּדֶשׁ,
לֹא תֵדַע גְּבוּלִים, תִּתְפֹּשׂ הַכֹּהֶנֶת!

איפיגֶניה

שְׁמָעֵנִי־נָא! הַבִּיטָה בִּי וּרְאֵה,
מַה־נִּפְתָּח לִבִּי אַחֲרֵי יָמִים רַבִּים
לִקְרַאת הָאשֶׁר, רֹאשׁ בְּחִיר כָּל חֲמוּדוֹת,
עוֹד יוּכַל עוֹלָם לָתֵת לִי, לְנַשֵּׁק,
בְּשְׁתֵּי זְרוֹעוֹתַי, אֲשֶׁר רַק לָרוּחוֹת
הָרֵיקוֹת הָיוּ פְּרוּשׂוֹת, לְחַבְּקֶךָ!

הוֹ תְּנָה לְנִשְׁמַת־אַהֲבָה טְהוֹרָה, נוֹשְׁבָה
לְהַט לְאַט, יְקוֹד־הַלֵּב לְקָרֵר.
אוֹרֶסְט, יַקִּירִי, אִם לֹא תִשְׁמָעֵנִי?
הֶהָוַיַת אֵלֵי־הַבַּלָּהוֹת כָּכָה
הוֹבִישָׁה אֶת הַדָּם בְּתוֹךְ עוֹרְקֶיךָ?
הַאִם, כְּמֵרֹאשׁ גָּרְגוֹנָה הַמְּפַלֶּצֶת,
יְעוֹרֵר־בְּשָׂרְךָ קֶסֶם מַקְפִּיא יַעֲבוֹר?
הוֹ! אִם קוֹל דַּם הָאֵם הַשָּׁפוּךְ יִקְרָא
בַּעֲמוּמֵי־צְלִילִים אֶל תַּחְתִּיּוֹת־תֹּפֶת,
הַאִם לֹא תִקְרָא בִּרְכַּת־אָחוֹת טְהוֹרָה
לְאֵלִים מֵאוֹלִימְפּוּס רַבֵּי־יֶשַׁע?

אורסט

קוֹל קוֹרֵא! קוֹל! כֹּה תִּדְרְשִׁי אָבְדָנִי?
הֲכִסְתַּתֶּרֶת אֵלַת־נָקָם בָּךְ?
מִי אַתְּ, זוּ קוֹלֵךְ לְפַלָּצוּת נַפְשִׁי
כָּל קֶרֶב־קְרָבַי יַהֲפֹךְ בְּמַעֲמַקָּיו?

איפיגניה

בְּתוֹךְ מַעֲמַקֵּי לְבָבְךָ יִגָּלֶה לְךָ:
אוֹרֶסְט, אֲנִי הִיא! רְאֵי אֶת אִיפִיגֶנְיָה!
אָנֹכִי חַיָּה!

אורסט

אַתְּ!

איפיגניה

הוֹ אָחִי!

אורסט

בְּעַד יְדִיד הָאֵלִים חִשְׁכִי אוֹתוֹ.

איפיגניה

הֵם נוֹתְנִים אוֹר לְךָ לְתִקְוָה חֲדָשָׁה.

אורסט

מִבְּעַד הֶעָשָׁן אֶרְאֶה נֹגַהּ כֵּהֶה
לִנְהַר־הַמָּוֶת, שְׁבִיל־הַשַּׁחַת יָאִיר.

איפיגניה

הֲרַק צֶ׳׳קְטְרָה, אָחוֹת אַחַת לְךָ?

אורסט

הָאַחַת רַק יָדַעְתִּי; אֶת הַבְּכִירָה
בְּעוֹד־מוֹעֵד מֵיָנֵי בֵּיתֵנוּ לָקַח
גּוֹרָלָהּ, גּוֹרָל טוֹב, בְּעֵינֵינוּ נוֹרָא.
הוֹ חִדְלִי־נָא מִשְּׁאֹל וְאַל תִּתְחַבְּרִי
גַּם אַתְּ אֶל הָאֵירִינִיּוֹת; מְשִׁיבוֹת הֵן
בְּגִיל לָאֵיד הָאֵפֶר מֵעַל נַפְשִׁי
וְאֵינָן נוֹתְנוֹת לַגֶּחָלִים, שֶׁרָדוּ
מִשְּׂרֵפַת־הַבַּלָּהוֹת לְבֵיתֵנוּ,
כִּי חֶרֶשׁ בִּי תֶּאֱמַמְנָה. הֲלָנֶצַח
הַמּוֹקֵד יִבְעַר בִּי, בִּמְזִמָּה מוּפָח,
בְּגָפְרִית־תֹּפֶת נִזּוֹן, וִיכַל נַפְשִׁי?

איפיגניה

אָבִיאָה בִשְׂמֵי־קְטֹרֶת אֶל הַלַּהַב.

אֶת הַכּוֹשֵׁעַ לֹא תַצִּילִי, אֵלָיו
חֻבַּרְתְּ, רַק תַּחְלְקִי עֳנִי וּמְאֵרָה.

איפיגניה

גּוֹרָלִי בְּגוֹרָלְךָ קָשׁוּר אֵיתָן.

אורסט

בְּלֹא־מְאוּמָה! תְּנִי לְבַדִּי לִי
לָלֶכֶת וּבְלֹא־לִוְיָה אֶל הָרְפָאִים.
לוּ גַּם כִּסִּית בִּצְעִיפֵךְ אֶת הָאָשֵׁם:
מֵעֵין הָעֵרוֹת־תָּמִיד לֹא הִסְתַּרְתּוֹ,
וּפְנֵי־קָדְשָׁתֵךְ, בַּת־שָׁמַיִם, רַק
הַצִּדָּה דְחָקוּן, לֹא הוֹרִישׁוּ אוֹתָן.
רַגְלֵיהֶן הַמְחֻצָּפוֹת, רַגְלֵי־נְחוּשָׁה,
זֹה אַדְמַת יַעַר קָדוֹשׁ לֹא תִדְרֹכְנָה;
אַךְ מִן הַמֶּרְחָק אֶשְׁמַע פֹּה וָשָׁם
אֶת צְחוֹקָן, צְחוֹק־פַּלָּצוּת. כֹּה יְחַכּוּ
סָבִיב עֵץ הַזְּאֵבִים, עָלָיו נִמְלַט הַלֵּךְ.
מִחוּץ תָּנַחְנָה שָׁם, תִּרְבַּצְנָה יַחְדָּו;
וְאַךְ אֶעֱזֹב חֹרְשָׁה זוֹ וָקָמוּ מַהֵר,
מְנַעַנְעוֹת רָאשֵׁי־פְתָנִים, מַעֲמִידוֹת
מִכָּל עֲבָרִים אָבָק עַד שָׁמַיִם,
וְרָדְפוּ חִישׁ וְדָלְקוּ אַחֲרֵי טַרְפָּם.

איפיגניה

הֲשְׁמֹעַ דָּבָר טוֹב, אוֹרֶסְט, לֹא תוּכַל?

אֲשֶׁר פְּרִי רַב וְזֵרֵי־בְרָכָה טְעוּנוֹת,
אֶת אוֹצְרוֹת הָאוֹלִימְפוּס לִי תְּהֶאֱנָה.
נִבְשֶׁפַע מַתְּנוֹת־יָדוֹ יָכַּר מֶלֶךְ,
כִּי מִצְעָר לוֹ אֲשֶׁר לְאַלְפֵי אָדָם
הוֹן רַב יֵחָשֵׁב, כָּכָה אַתֶּם, אֵלִים,
בְּמַתְּנוֹתֵיכֶם תְּכָרוּ הַנֶּחְשָׁכוֹת,
מִיָּמִים רַבִּים הוּכְנוּ וּבִתְבוּנָה.
כִּי אַתֶּם רַק לְבַדְּכֶם תֵּדְעוּ אֶת
הַטּוֹב לְאָדָם וְעֵינֵיכֶם יִרְאוּ
כָּל מֶרְחֲבֵי מַמְלֶכֶת־הָעֲתִידוֹת,
עֵת מִכְסֵה הָעֲרָפִלִּים וְהַכּוֹכָבִים
יְכַס הַמֶּרְחָק מִדֵּי עֶרֶב לָנוּ.
בִּמְנוּחָה תִשְׁמְעוּ אֶת תְּחִנָּתֵנוּ
לְהָחִישׁ אֶת מַעֲשֵׂיכֶם, תְּחִנַּת־יֶלֶד;
אַךְ יֶדְכֶם לֹא תְנַסֵּל עַד־הָעוֹלָם
אֶת פְּרִי־הַפָּז לַשְּׁחָקִים, טֶרֶם יִגְוָה,
וְאוֹי לָאִישׁ, בְּקֹצֶר־נַפְשׁוֹ יָעֹז
לְקָטְפוֹ, מַאֲכָל חָמֵץ לוֹ וָרָוֶת.
הוֹ אַל לַאֲשֶׁר תִּתְנוּ, לוֹ יִחַלְתִּי
זֶה־כַּמָּה, בּוֹ כִמְעַט לֹא עוֹד נִגְעָהִי,
כְּצֵל הַיְדִיד הַמֵּת, עַל פָּנַי לַעֲבוֹר
בְּדֵי־שָׁוְא וּלְעָצֶב־נַפְשִׁי רַב פִּי־שְׁלָשָׁה!

זַ׳וּרכַט סב ונגש אליה

אִם בַּעֲדֵךְ וּבְעַד פִּילָדֵס לָאֵלִים
תִּקְרָאִי, אַל־נָא תְכַנִּי שְׁמִי עִם שִׁמְכֶם.

אורסט

נְסא לא אוּכַל, אֲשֶׁר מִלָּה כּוֹבָה
אֶת נַפְשֵׁךְ אַתְּ הַגְּדוֹלָה תוֹלִיךְ שׁוֹלָל,
מַסֶּכֶת־שְׁקָרִים לוֹ בְחָכְמָה רַבָּה,
הַזָּר לַזָּר לוֹ יֶאֱרֹג, לְמוֹד־עָרְמָה,
לְמַעַן טְמֹן מְצוּדָה לוֹ; בֵּינֵינוּ
תְּהִי אֱמֶת!
אֲנִי אוֹרֶסְט! וְרֹאשׁ־אֲשָׁמוֹת זֶה
צוֹנֵחַ אֶל הַבּוֹר וּמְבַקֵּשׁ מָוֶת:
יְהִי, בְּכָל דְּמוּת יִלְבַּשׁ, בּאוֹ בָרוּךְ!
וְתִהְיִי מִי שֶׁתִּהְיִי, אֶדְרשׁ לָךְ
וּלְרֵעִי יֶשַׁע; לִי לֹא אֶדְרְשֶׁנּוּ.
אַתְּ, נִרְאֶה, שׁוֹהָה פֹּה וְלֹא רְצוֹנֵךְ
הַחְבוּלָה מִצְאוּ לָנוּס וְעִזְבוּנִי.
לוּ יִשְׁקַע גּוּפִי מִן הַבּוֹר בְּלִי־חַיִּים,
לוּ יֶעֱשַׁן עַד הַיָּם לְמַטָּה דָמִי
וְיָבִיא קְלָלָה עַל חוֹף־הַבַּרְבָּרִים!
לְכוּ אַתֶּם, שָׁם בְּיָוָן הַיְפֵהפִיָּה
לְהָחֵל יַחְדָּו חַיֵּי־דְרוֹר חֲדָשִׁים.

הוּא מִתְרַחֵק

איפיגניה

הִנֵּה סוֹף סוֹף יָרַדְתְּ, מַלְאַת־תִּקְוָה,
הַיָּפָה בִּבְנוֹת גְּדוֹל־הָאָבוֹת, לִי!
מַה־כַּבִּיר צַלְמֵךְ הוּא, לְפָנַי נִצָּב!
כִּמְעַט לֹא תַשִּׂיג עֵינִי אֶת יָדַיִךְ,

„אַל לְגוּס לְמְרַצַּח־אֵם תִּתֵּנָה!
רַדֵּפְנָה הַפּוֹשֵׁעַ! הוּא בִרְשׁוּתְכֶן!"
הֵן פּוֹקְחוֹת אֹזֶן, סוֹקֵר מַבַּט־עֵינָן
הֶחָלוּל כְּמוֹ בְרַעֲבוֹן־נֶשֶׁר סְבִיבָן.
הֵן זָעוֹת בִּמְעָרוֹתָן הָאֲפֵלוֹת,
וּמִן הַפִּנּוֹת רוֹחֲשִׁים וּבָאִים
הַשֶּׁפֶק וְהַנֹּחַם, בְּנֵי־לִוְיָתָן.
לִפְנֵיהֶן יַעֲלֶה אֵד אֶל אַחֲרוֹן;
בְּמַעְגְּלֵי־עָבָיו חוֹזֵר וּמִתְגַּלְגֵּל
הַבּוּז לְמַה שֶּׁהָיָה, בּוּז־נְצָחִים,
וְנוֹסֵף עִוְעִים עַל רֹאשׁ הַפּוֹשֵׁעַ!
וָהֵן, שֶׁרְשׁוּת לָהֶן לְהַשְׁחִית, דּוֹרְכוֹת
אֲדָמָה יָפָה זוֹ וּזְרוּעַת־אֵל,
מִמֶּנָּה גֵּרְשָׁה אוֹתָן קִלְלַת־קְדוּמִים.
בְּרֶגֶל קַלָּה רוֹדְפוֹת הֵן הַנִּמְלָט,
מְנוּחָה נוֹתְנוֹת רַק לְחַדֵּשׁ פַּחְדָּן.

איפיגניה

הָאֻמְלָל, הֵן גַּם אַתָּה כֵן וְתֵדַע,
יִסּוּרֵי פָּלִיט מִסְכֵּן זֶה, מַה־גְּדוֹלִים!

אורסט

מַה־תֹּאמְרִי לִי? מַה־דִּמְיוֹן פֹּה תְדַמִּי?

איפיגניה

כְּמוֹ עָלָיו רֶצַח־אָח עָלֶיךָ יָעִיק:
כְּבָר גִּלָּה לִי הַסּוֹד צְעִיר־אַחֶיךָ.

בְּמְצוּקַת־עַבְדוּת עָבְרוּ וּבִבְדִידוּת,
אֶת רַהַב־לֵב הַבּוֹגְדִים הַמְּאֻשָּׁרִים
וְזֹאת הַשֶּׁבֶר וְהָאֵיד, לִשְׁנֵיהֶם
מִיַּד אֵם, הָיְתָה לְחוֹרֶגֶת, צְפוּיִם. –
בֹּה אִמְּצָה לוֹ אֶל יָדוֹ אֶת הַחֲנִית
הַהִיא הַיְשָׁנָה, זוּ בִמְרִירֵי־חֵמָה
כְּבָר פָּרְעָה רַבּוֹת בְּבֵית טַנְטַלּוֹס,
וְקְלִיטֶמְנֶסְטְרָה נָפְלָה בְּיַד בְּנָהּ.

איפיגניה

הוֹ בְּנֵי־אַלְמָוֶת, אֲשֶׁר יָמִים טְהוֹרִים
עַל עָבֵי־אוֹר מִתְחַדְּשִׁים תָּמִיד תִּחְיוּ
מְלֵאֵי־אֹשֶׁר, הַעַל־כֵּן הִזַּרְתֶּם
מֵחֶבְרַת־אָדָם אוֹתִי וּבְקִרְבַתְכֶם
שְׁמַרְתּוּנִי, אַף זֶה מַעֲשֵׂה־יַלְדוּת לִי
צִוִּיתֶם, לָזוּן אֶת הָאֵשׁ הַקְּדוֹשָׁה,
וְאֶת נַפְשִׁי, כְּמוֹ שַׁלְהֶבֶת בְּזִיו תָּם,
זִיו־עַד, אֶל מִשְׁכְּנוֹתֵיכֶם עָל מִשַׁכְתֶּם,
לְמַעַן אֶאֱחַר גַּם אַעֲמִיק לְהַרְגִּישׁ
אֶת זַעֲווֹת בֵּית־אֲבוֹתַי – סַפֵּר לִי
עַל־דְּבַר הָאֻמְלָל! דַּבֵּר עַל אוֹרֶסְט לִין–

אורסט

הוֹ לוּ לְדַבֵּר יָכֹלְוּ עַל־דְּבַר מוֹתוֹ!
כְּמוֹ תוֹסְסָה מִדַּם הַחֲלָלָה עָלְזָה
הָרוּחַ, רוּחַ־אֵם,
וְתִקְרָא אֶל בְּנוֹת־לַיְלָה הַקַּדְמוֹנִיּוֹת:

אַךְ לַמְרוֹת חֶפְצִי יְאַלְּצֵנִי פִּיךָ

הַנֶּחְמָד; לוֹ לְבַדּוֹ רְשׁוּת לְבַקֵּשׁ

גַּם שֶׁמֶץ מִן הַכְּאֵב וְיַשִּׂיגֶנּוּ.

יוֹם מוֹת הָאָב הֶחְבִּיאָה אֶת אָחִיהָ

אֶלֶקְטְרָה וְהִצִּילַתּוּ; סְטְרוֹפִיּוּס,

גִּיס־אָבִיו, קִבְּלוֹ בְּרָב־רָצוֹן, גִּדְּלוֹ

עִם בְּנוֹ, שְׁמוֹ פִּילַדֵּס, אֲשֶׁר בְּחַבְלֵי

יְדִידוּת רַבָּה נִקְשַׁר אֶל הַבָּא.

וּכְגָדְלָם יַחְדָּו, גַּם בְּקֶרֶב נַפְשָׁם

הַתַּאֲוָה הַבֹּעֶרֶת גָּדְלָה, לִנְקֹם

אֶת מוֹת הַמֶּלֶךְ. בִּלְבוּשׁ זָר מִתְחַפְּשִׂים,

בְּלִי־רוֹאִים, לְמִיקֵנֵי בָּאִים הֵם,

כְּאִלּוּ בְּשׂוֹרַת מוֹת אוֹרֶסְט יְבִיאוּ

עִם אֶפְרוֹ. אֵין זֹאת כִּי תְקַבֵּל אוֹתָם

הַמַּלְכָּה. הֵם נִכְנָסִים אֶל הַבַּיִת.

אוֹרֶסְט יִתְוַדַּע אֶל אֶלֶקְטְרָה אָז.

הִיא בוֹ תָפִיחַ אֵשׁ־הַנְּקָמָה, זוּ

בִּפְנֵי הָאֵם וְקִרְבָתָהּ קֹדֶשׁ שָׁבָה

וְנִכְלָה קִרְבָּהּ. חֶרֶשׁ תּוֹלִיכֶנּוּ

לִמְקוֹם אָבִיהוּ נָפַל שָׁם, לִמְקוֹם

שָׁם כֶּתֶם קַל וְיָשָׁן שֶׁל הַדָּם,

בְּחָצְפָּה נִשְׁפַּךְ, צָבַע עוֹד אֶת כְּנֵי

הָרִצְפָּה, שֶׁפְּשְׁפָה לְעִתִּים תְּכוּפוֹת,

בְּקַוִּים חִוְּרִים, נוֹצְרֵי־תַעֲלוּמָה.

בִּלְשׁוֹן־לְהָבִים תְּאָרֵה לוֹ פְּרָטֵי

כָּל מַעֲשֵׂה־הַבְּלִיַּעַל, אֶת הַיָּה,

איפיגניה

מָה אִירָא עוֹד? אוֹרֶסְט וְאֶלֶקְטְרָה חַיִּים.

אורסט

וְגוֹרַל קְלִיטֶמְנֶסְטְרָה לֹא תִירָאִי?

איפיגניה

לֹא תִקְוָה גַם לֹא פַחַד יַצִּילֻנָּהּ.

אורסט

אַף נִפְרְדָה מֵאֶרֶץ־תִּקְוָה זוֹ.

איפיגניה

הַבְיָדָהּ בַּחֲמַת־נֹחַם שָׁפְכָה דָמָהּ?

אורסט

לֹא, דָמָהּ־עַצְמָהּ נָתַן לָהּ הַמָּוֶת.

איפיגניה

בָּרֵר דְּבָרֶיךָ וְלֹא אֶחְקֹר חִנָּם.
אֶת־הַוַּדָּאוּת בִּכְנָפַיִם קוֹדְרוֹת
תַּךְ כֹּה וָכֹה עַל הָרֹאשׁ הַמְכַחֵד.

אורסט

הִנֵּה כֵן בָּחֲרוּ הָאֵלִים בִּי
לִשְׁלִיחַ מַעֲשֶׂה, אוֹתוֹ בְּתַחְתִּיּוֹת
בְּהֵיכַל־הָאַשְׁמַנִּים הַחֲנוּקָה
וְהַדֶּלֶת־קוֹל בְּחֵפֶץ־לֵב הִצְפַּנְתִּי?

אוֹרֶסְט אֵיךְ נִמְלַט בְּיוֹם זֶה הַדָּמִים?

הַאִם גַּם אוֹתוֹ גוֹרָל דּוֹמֶה צָד

בְּרֶשֶׁת־הָאֲבַדּוֹן? הַאִם נִצָּל?

הַעוֹדוֹ חַי? הַעוֹד אֶלֶקְטְרָה חַיָּה?

אורסט

הֵם חַיִּים.

איפיגניה

כְּמֶשׁ־פָּז, הַשְׁאִילִי לִי

הַיָּפוֹת בְּקַרְנַיִךְ, שִׂימִי אוֹתָן

לְתוֹדָה לִפְנֵי כִּסֵּא יְפִּיטֵר!

כִּי הִנְנִי עֲנִיָּה וְאִלֶּמֶת.

אורסט

אִם יַחַס־אוֹרְחִים לָךְ לְבֵית זֶה מֶלֶךְ,

אִם אַתְּ בִּבְרִית־מִשְׁפָּחָה קְשׁוּרָה אֵלָיו,

כַּאֲשֶׁר שִׂמְחָתֵךְ לִי תְגַל הַיָּפָה,

אָז בִּלְמִי לִבֵּךְ וְהֶחֱזִיקִי בוֹ בְּחָזְקָה!

כִּי קָשֶׁה שֶׁבְּעָתַיִם לַלָּמֵחַ

לָלֶאת מִכְאֹבִים, יִתְקְפוּהוּ כְּתְאֹם.

לָךְ נוֹדַע, נִרְאֶה, רַק מוֹת אֲגַמֶמְנוֹן.

איפיגניה

הַאֵין לִי דַּי בִּשְׁמוּעָה זוֹ עֲדֶנָה?

אורסט

שָׁמַעַתְּ אֶת הַזְּוָעָה רַק לְמֶחֱצָה.

נָשָׂאתִי בְתִמָּהוֹן וּבִרְעָדָה
אֶל הַגִּבּוֹרִים, הֵם לַקְּרָב יָצָאוּ,
כְּאִלּוּ נִפְתַּח הָאוֹלִימְפּוּס כֻּלּוֹ
וְאֶת צַלְמֵי קַדְמוּת־עוֹלָם כְּלִילֵי־נְהָרָה
לְחֶרְדַּת אִילְיוֹן לְמַטָּה שָׁלַח
וְעַל־פְּנֵי כֻלָּם נֶהְדַּר אֲגַמֶמְנוֹן!
הוֹ הַגֵּד לִי! הוּא נָפַל מֵת בְּנִכְלֵי
רַעְיָתוֹ וְאֶגִיסְט, אַךְ דָּרְכָה רַגְלוֹ
עַל מִפְתַּן בֵּיתוֹ?

אורסט

כִּדְבָרֵיךְ.

איפיגניה

אוֹי לָךְ,
מִיקֵנִי הָאֻמְלָלָה! כָּכָה זָרְעוּ
צֶאֱצָאֵי טַנְטַלּוּס מְאֵרָה עַל
מְאֵרָה מְלֹא חָפְנַיִם, הָפְנֵי־פְּרָאִים!
וּכְעֵשֶׂב שׁוֹטֶה, רֹאשׁ מְשׁוֹמֵם יָנִיד
וִיזָרֶה זֶרַע מַאֲלִיף עַל עֲבָרִים,
מְרַצְּחִים קְרוֹבֵי־בָשָׂר לִבְנֵי־בְנֵיהֶם
הוֹלִידוּ לַחֲמַת־נָקָם גּוֹמְלָה נָצַח!
הוֹ גַּלֵּה לִי אֶת כִּסְּתָה מִדִּבְרֵי
אָחִיךְ פִּתְאֹם חֶשְׁכַת־הַחַלְחָלָה.
אֵיכָכָה נִמְלַט אַחֲרוֹן בְּנֵי הַשֵּׁבֶט
הַגָּדוֹל, יֶלֶד־הַשַּׁעֲשׁוּעִים, נוֹעַד
בְּרֹבוֹת הַיָּמִים לִנְקֹם דַּם אָבִיהוּ,

הַמֶּלֶךְ מֻנִּי בַחֲמַת־אַפּוֹ, אָז
כְּאַחַת מִנַּעֲרוֹתַי יִבְחַר תַּחְתַּי,
וַאֲנִי לֹא יִשָּׁאֵר לִי לְעֶזְרְכֶם
זוּלָתִי חֵפֶץ תָּמִים. הוֹ בֶּן־אַרְצִי
הַנִּכְבָּד! הֵן גַּם אַחֲרוֹן הָעֲבָדִים,
זֶה חָלַף עָבַר עַל־יַד הַכִּירַיִם
שֶׁל אֱלֹהֵי־הָאָבוֹת, יָקָר לָנוּ
בִּמְאֹד מְאֹד עַל אַדְמַת־נֵכָר: אֵיךְ
אֲקַבֵּל פְּנֵיכֶם אַתֶּם בְּדֵי גִיל וּבְרָכָה,
אֲשֶׁר דְּמוּת הַגִּבּוֹרִים לִי תְבִיאוּ,
לָמַדְתִּי לְכַבְּדָם מֵאֲבוֹתַי,
וּרְמַלְּאוּ אוֹר כָּל חַדְרֵי לֵב וּתְעַדְּנוּ
בְּתִקְוָה יָפָה וַחֲדָשָׁה אוֹתוֹ!

אורסט

הַבְמוֹ רַחְבוּלוֹת־דְּרָמָה שְׁמֵךְ תַּעֲלִימִי
וּמְקוֹר־מוֹצָאֵךְ? אוֹ יֶשׁ־לִי לָדַעַת,
מִי הִיא, אֲשֶׁר כְּבַת־אֵלִים תְּקַבְּלֵנִי?

איפיגניה

לְךָ אֶרְוַדַּע. עַתָּה הַגֵּד לִי
אֵת מֵאָחִיךָ רַק הַחֲצִי שָׁמַעְתִּי,
אֶת אַחֲרִית אֵלֶּה, אֲשֶׁר בִּתְשׁוּבָתָם
מִטְרוֹיָה קִדְמָם פִּתְאֹם עַל סַף־בֵּיתָם
וּבְאֶפֶס־דְּבָרִים גּוֹרָל אַכְזָר. אָמְנָם
צְעִירַת־יָמִים אֶל חוֹף זֶה הוּבֵאתִי;
אַךְ זָכֹר אֶזְכֹּר עוֹד זֶה מַבַּט־מוֹרָא,

עלילה שלישית.

מעמר ראשון.

איפיגניה. אורסט.

איפיגניה

הָאֻמְלָל, מוֹסְרוֹתֶיךָ אֲפַתֵּחַ
לְאוֹת מְנָת־גּוֹרָל קָשָׁה שֶׁבִּשְׁתַּיִם.
הַחֹפֶשׁ, בּוֹ יְזַכֶּה מִקְדָּשׁ זֶה,
כְּרֶגַע־חַיִּים אַחֲרוֹן מָלֵא זֹהַר
לְחֹלֶה אָנוּשׁ, צִיר־הַרָוֶת הוּא.
לֹא אוּכַל עוֹד וְאֵין לִי עֹד לְהַגִּיד
לְנַפְשִׁי, כִּי אֲבַדְתֶּם! אֵיךְ יָכֹלְתִּי
לִשְׁלֹחַ יָד מְרַצַּחַת וּלְהַקְדִּישְׁכֶם
לַמָּוֶת? וְאֵין לְאִישׁ, יְהִי מִי יְהִי,
כָּל־עוֹד אֲנִי כֹּהֶנֶת לְדִיאַנָּה,
לִנְגֹּעַ בְּקָדְקֳדְכֶם. אֶפֶס כִּי
אִכָּנַע מֵעֲשׂוֹת הַחֹבָה, יִדְרֹשׁ

פִילָדֵס לבדו

אֵין זאת כִּי גוֹרַל בֵּית הַמֶּלֶךְ נָגַע
עַד עֹמֶק־לִבָּהּ. תִּהְיֶה מִי שֶׁתִּהְיֶה,
אֶל־נָכוֹן יָדְעָה אֶת הַמֶּלֶךְ פָּנִים
אֶל־פָּנִים וּמוֹלַדְתָּהּ, לְאָשְׁרֵנוּ,
בֵּית־רוֹזְנִים הוּא, מִמֶּנּוּ פֹּה נִמְכָּרָה.
רַק דֹּם, הַלֵּב, וְתֵן לְכֹכַב־תִּקְוָה
הַמְנַצְנֵץ לָנוּ, לַחְתֹּר לִקְרָאתֵנוּ
בְּחֶדְוַת רוּחַ אַמִּיץ וּבִתְבוּנָה.

פילדס

הַדָּבָר וְהַמִּטָּה, כְּבָר יָדַעַתְּ.

איפיגניה

צַוְּ תַּאֲוָה רָעָה חוֹלְלָה הַפֶּשַׁע!

פילדס

וְרֶגֶשׁ־נָקָם שָׁמוּר יָמִים רַבִּים,

איפיגניה

וּבַמֶּה הִכְאִיב לָהּ הַמֶּלֶךְ כָּכָה?

פילדס

בְּמַעֲשֶׂה רָע, אֲשֶׁר אִם סְלִיחָה

לָרֶצַח יֵשׁ, גַּם לוֹ כַּפָּרָה תִהְיֶה.

אֶל אוּלִיס קָרָא לָהּ וְהִקְרִיב שָׁם,

כַּאֲשֶׁר הִתְקוֹמְמָה בְרוּחוֹת סְעוּת

לְמַסַּע חֵיל־הַיְוָנִים אֵלָה אַחַת,

אֶת בִּתּוֹ, אִיפִיגֶנְיָה, הַבְּכִירָה

עַל מִזְבַּח־הַקֳּדָשִׁים לְדִיאַנָה,

וְהִיא נָפְלָה, קָרְבַּן־דָּם, לִישׁוּעַת עַמָּהּ.

הַדָּבָר, יֹאמְרוּ, מִלֵּא כֹה לְבָבָהּ

כְּאֵב וָזַעַם, עַד אִם נִפְתְּתָה

לִמְאַהֲבָהּ, לְאֶגִיסְט, וּבְמוֹ־יָדֶיהָ

לְבַעְלָהּ טָוְתָה רֶשֶׁת־הָאֲבַדּוֹן.

איפיגניה בהתעטפה בצעיף

לִי דַי בָּזֶה. עוֹד תָּשׁוּב לִרְאוֹתֵנִי,

בְּעֶזְרַת יַד אֶגִיסְט לְבַעְלָהּ יָקְשָׁה,
בְּיוֹם תְּשׁוּבָתוֹ רָצְחָה אוֹתוֹ נַפְשׁוֹ! –
כֵּן, מְכַבֶּדֶת אַתְּ אֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ!
אֲרָאֵנָּה, חִנָּם נֶאֱבַק לוּחַ־לִבֵּךְ
בִּשְׁמוּעַת־פֶּתַע זוֹ כַּבִּירַת־אֵימָה.
הַאִם בַּת רֵעַ אַתְּ? הַאִם נוֹלַדְתְּ
בָּעִיר הַזֹּאת לְאֶחָד שָׁכֵן קָרוֹב?
אַל־נָא תַעֲלִימִי וְאַל תִּתְעַבְּרִי בִי,
כִּי רִאשׁוֹן לָךְ בִּשַּׂרְתִּי אֶת הַזְּוָעָה.

איפיגניה

אֶת דְּבַר הַחַטָּאת סַפֵּר, אֵיךְ נַעֲשָׂתָה?

פילדס

בְּיוֹם־הַתְּשׁוּבָה וְהַמֶּלֶךְ עָלָה
בִּמְנוּחָה וּרְוֵה־נַחַת מִן הָרַחְצָה,
אֶת כְּסוּתוֹ שָׁאַל מִיַּד אֵשֶׁת־בְּרִיתוֹ,
וַתַּשְׁלֵךְ הַמַּרְשַׁעַת בְּעָרְמָתָהּ
עַל כְּתֵפָיו וְעַל חֶמְדַּת־רֹאשׁוֹ מִכְיָה
רַב־קְפָלִים וּמִסְתַּבֵּךְ בְּתוֹךְ עַצְמוֹ.
וּבְעוֹד הוּא שׁוֹאֵף, אַךְ לַשָּׁוְא, לְהֵחָלֵץ
כְּמוֹ מִתּוֹךְ הָרֶשֶׁת, וַיַּכֵּהוּ
אֶגִיסְט, הַבּוֹגֵד, וּבִדְמִי־עֲלָטָה
גְּדוֹל־הַנְּשִׂיאִים אֶל הַמֵּתִים יָרַד.

איפיגניה

וּמָה הַגְּמוּל, הָאָח־לַבֶּגֶד קִבֵּל?

יְפֵה־הַתֹּאַר,

איפיגניה

הִנֵּה כֵן הֱיִיתֶם
גַּם אַתֶּם, צַלְמֵי־אֱלֹהִים, לְעָפָר!

פילדס

גַּם פַּלַּמֶדֶס, אַיַּכְּס טֶלַמּוֹנְס,
לֹא שָׁבוּ לִרְאוֹת שֶׁמֶשׁ־הַמּוֹלֶדֶת,

איפיגניה

עַל אָבִי יַחֲרִישׁ, לֹא יְכַנֶּה שְׁמוֹ
בֵּין הַחֲלָלִים. כֵּן! עוֹד חַי הוּא לִי!
אֶרְאֶנּוּ עוֹד. הוֹ קַוֵּה, קַוֵּה, לֵב!

פילדס

אַךְ אַשְׁרֵי אַלְפֵי הָאֲנָשִׁים, מֵתוּ
הַמָּוֶת, מַר וּמָתוֹק, בְּיַד אוֹיֵב!
כִּי תַחַת תְּרוּעַת כְּבוֹד־נִצָּחוֹן הֵכִין
אֵל־אֵיבָה בְּעֶבְרָתוֹ, כִּי קָשָׁתָה,
לַשָּׁבִים בַּלָּהוֹת־שְׁמָמָה וְקֵץ־יָגוֹן.
הַאִם לֹא יֶחְדַּר קוֹל בְּנֵי־אִישׁ עֲדֵיכֶם?
מְקוֹם שָׁם תַּגִּיעַ, תִּשָּׂא סָבִיב שֵׁמַע
הַמַּעֲשִׂים הָיוּ, כְּמוֹהֶם לֹא נִשְׁמָעוּ.
כֹּה נֶעֶלְמָה מִמֵּךְ הַתַּאֲנִיָּה,
תְּמַלֵּא הָאוּלַמִּים בְּמִיקֵנֵי
אֲנָחוֹת חוֹזְרוֹת תָּמִיד? קְלִיטֶמְנֶסְטְרָה

איפיגניה

הֲנִכְבָּדָה כְּרוּיָה? הַבְטִיחֵנִי־נָא, אִישׁ יָקָר

פילדס

חֲרֵבָה הִיא. הוֹ הַבְטִיחִינוּ־נָא

גַּם אַתְּ הַצִּלָּה! קָרְבִי אֶת הַיְשׁוּעָה,

הִבְטִיחַ אֵל. יִכָּמְרוּ נִחוּמַיִךְ

עַל אָחִי. מַהֲרִי וְהַמְּכִי לִבּוֹ

בְּמִלָּה טוֹבָה. אוּלָם שִׁמְרִי נַפְשׁוֹ

בְּדַבֶּרֶךְ אִתּוֹ. זֹאת אֲבַקֵּשׁ מְאֹד:

כִּי גִיל וּכְאֵב וְזִכְרוֹן דְּבָרִים הָיוּ

חִישׁ־קַל יַעַבְרוּהוּ, יַהַפְכוּ כָּל־קְרָבָיו.

קַדַּחַת־הַשִּׁגָּעוֹן תִּתְקְפֶנּוּ

וְנַפְשׁוֹ הַחָפְשִׁיָּה וְהַיָּפָה

לְטֶרֶף הַפּוּרִיּוֹת הָרָעוֹת תִּהְיֶה.

איפיגניה

אִם גַּם אֲסוֹנְךָ רַב, אַשְׁבִּיעַ אוֹתְךָ:

שַׁכְּחֵהוּ עַד אִם הַכֹּל לִי סִפַּרְתָּ.

פילדס

עִיר־הַתַּלְפִּיּוֹת, זוּ שְׁנוֹת־עֶשֶׂר תְּמִימוֹת

בִּפְנֵי כָּל חֵיל־הַיְּוָנִים עָמְדָה, הִנֵּה

לִשְׁמָמָה הָיְתָה וְלֹא תָקוּם עוֹד.

אַךְ קְבָרִים, קִבְרֵי מֵיטַב גִּבּוֹרֵינוּ

אֶל חוֹף־בַּרְבָּרִים זֶה עוֹד יְקַשְּׁרוּ

הַלֵּב. אֲכִילֵס שׁוֹכֵב שָׁם עִם רֵעוֹ

פילדס

לְסַפֵּר אוּכַל חִישׁ הָרָעָה לָךְ,
אֲשֶׁר כְּחֶבְרָה טוֹרְדָה דְבֵקָה בָּנוּ.
הוֹ לוּ גַם אַתְּ, בַּת־אֵלִים, חִישׁ יָכֹלְתְּ
בְּמַבַּט־גִיל שֶׁל תִּקְוָה לְשַׂמְּחֵנוּ!
מַכִּירְתִים אָנוּ, בָּנִים לְאַדְרַסְט:
אֲנִי הַצָּעִיר, קֶפַּלּוּס שְׁמִי נִקְרָא,
וּשְׁמוֹ לַאוֹמֶדֶס, וְהוּא הַבְּכוֹר.
בֵּינֵינוּ עָמַד אָח, קְשֵׁה־לֵב וָפֶרֶא,
וְהִשְׁבִּית כְּבָר בְּמִשְׂחַק־הַשַּׁעֲשׁוּעִים
שְׁלוֹם רֵאשִׁית עֲלוּמֵינוּ וּמְשׂוֹשׂ־חֻקָּם.
בְּרוּחַ מָתוּן לְדְבַר־אֵם שָׁמַעְנוּ
כָּל־עֵת אָבִינוּ נִלְחַם לִפְנֵי טְרוֹיָה;
אַךְ כַּאֲשֶׁר שָׁב בְּשָׁלָל רַב וָמֵת
כַּעֲבֹר זְמַן־מָה, חִישׁ הִפְרִיד בֵּין הָאַחִים
הָרִיב עַל־דְּבַר הַמְּלוּכָה וְהַיְרֻשָּׁה.
אֲנִי נָתַתִּי יָדִי עִם הַבְּכוֹר.
הוּא הָרַג אֶת הָאָח. בַּעֲוֹן־הַדָּמִים
הַכּוּרִיּוֹת בְּאַף תִּרְדֹּפְנָה אוֹתוֹ
וְלֹא תִתֵּנָה מְנוּחָה לוֹ. וְאוּלָם
אַפּוֹלוֹ, הַדֶּלְפוֹנִי, יְשַׁלְּחֵנוּ
עִם תִּקְוָה אֶל הַחוֹף הַזֶּה הַפֶּרֶא.
בִּדְבִיר אֲחוֹתוֹ, צִוָּה, כִּי נְחַכֶּה
לְיַד הַבְּרוּכָה, תָּבִיא יֶשַׁע לָנוּ.
אֲסוּרִים אָנוּ וְהוּבֵאנוּ הֵנָּה,
מוּעָדִים לְקָרְבָּנוֹת. הֵן תֵּדְעִי.

פָּנֶיךָ נִרְאִים לִי לִפְנֵי יְוָנִי
רַב יֶתֶר דּוֹמִים מֵאֲשֶׁר לְסְקִתִּי.

מסירה את כבליו

הַחֹפֶשׁ, אֶתֵּן לָךְ, סַכָּנָה בוֹ.
הָאֵלִים יְסִירוּהָ מֵעַל רֹאשְׁכֶם!

פילדס

הָהּ קוֹל מַה־מָּתוֹק! צְלִיל מַה צוֹדֵד־נֶפֶשׁ
לִשְׂפַת־הָאֵם בְּאֶרֶץ־נֵכָר! הָרֵי־
הַתְּכֵלֶת שֶׁל חוֹף־הַמּוֹלֶדֶת רוֹאֶה
אֲנִי, הָאַסִּיר, נֶגֶד עֵינַי שֵׁנִית
וְנַפְשִׁי תָּגִיל בִּי. הֱיִי־נָא בְטוּחָה
בְּשִׂמְחָה זוֹ, כִּי גַם אֲנִי יְוָנִי!
זְמַנָּם שָׁכַחְתִּי רֶגַע, מַה־מְּאֹד
אָנֹכִי זָקוּק לָךְ וָאֶפֶן לִבִּי
לְמַרְאֵה זֶה הַזִּיו וְהַתִּפְאֶרֶת.
הוֹ אִמְרִי לִי, אִם לֹא תַּעֲלוּמָה כְּבֵדָה
שְׂפָתַיִךְ תִּסְגֹּר, אֵי מְקוֹר־מַחֲצַבְתֵּךְ,
לִמְקוֹר־הָאֵלִים יִדְמֶה, בֵּין שְׁבָטֵינוּ.

איפיגניה

הַכֹּהֶנֶת, אֲשֶׁר אֱלָהָהּ עַצְמָהּ
בְּחָרַתָּה וְקִדְּשַׁתָּה, דֹּבְרָה אִתָּךְ.
הִסְתַּפֶּק־נָא בָזֶה; אֱמֹר, מִי אַתָּה,
וְאֵיזֶה מַזָּל רָע בִּזְדוֹן־מֶמְשַׁלְתּוֹ
הֱבִיאֲךָ עִם רֵעֲךָ הֲלֹם.

בְּקִרְבַת הַפּוֹשֵׁעַ, אוֹתוֹ תִּרְדֹּף
וּתְכַס בְּלַיְלָה בֶּן־בְּלִי־גְבוּל הַמְּאֵרָה,
צְמָא־דָּם מִתְקַדֵּשׁ יַתִּיר אֶת חַרְצֻבּוֹת
הַחֹק הֶעָתִיק, לְמַעַן הַשְׁחִיתֵנוּ.
זְדוֹן־יֵצֶר פֶּרֶא־כֹּלֶךְ יַהַרְגֵנוּ:
לֹא תַצִּילֵנוּ אִשָּׁה, כִּי יִתְאַנָּף.

פילדס

אַשְׁרֵינוּ, אֲשֶׁר אִשָּׁה הִיא! כִּי גֶבֶר,
וְגַם הַטּוֹב בַּגְּבָרִים, רוּחוֹ יַסְכִּין
בְּאַכְזְרִיּוּת, עַד אִם לָאַחֲרוֹנָה
לְחֹק לוֹ יַעַשׂ אֲשֶׁר תְּעַבֶה נַפְשׁוֹ,
הַהֶרְגֵּל יַכְבִּיד לִבּוֹ עַד בְּלִי־יָכָר,
אֲבָל הָאִשָּׁה תַּעֲמֹד וְלֹא תָזוּז
מִדַּעְתָּהּ, קָבְעָה לָּהּ. יֵשׁ יֶתֶר־תִּקְוָה
מִמֶּנָּה לְךָ בַּטּוֹבָה מִבָּרָעָה. – הָס!
הִיא בָאָה; הַנִּיחֵנוּ־נָא לְבָדָד.
אֵין לִי לְהַגִּיד לָהּ כָּרֶגַע אֶת
שְׁמוֹתֵינוּ, לֹא לְהַפְקִיר לִבְלִי־הָשֵׁב
בְּיָדָהּ גּוֹרָלֵנוּ. אַתָּה הוֹלֵךְ,
וּבְטֶרֶם דִּבְּרָה אִתְּךָ עוֹד אֶרְאֶךָ.

מעמד שני.

איפיגניה. פילדס.

איפיגניה

מִי אַתָּה וּמֵאַיִן, זָר, הַגִּידָה!

בְּמִשְׁנֶה־גְבוּרָה לְהַשְׁלִים מִפְעָלֵנוּ.

זאורסט

אֲנִי שׁוֹמֵעַ פִּי אוֹלִיסֵס דִּבֵּר,

פילדס

אַל תִּלְעַג. יָבֹר לוֹ כָּל אָדָם גִּבּוֹר,
אֲשֶׁר בְּעִקְבוֹתָיו יִיגַע לִכְבֹּשׁ דַּרְכּוֹ
אֶל הָאוֹלִימְפּוּס. אוֹדֶה לָךְ: לִי נִרְאָה,
הָעָרְמָה וְהַפִּקְּחוּת לֹא תִגְרַעְנָה
מִכְּבוֹד הָאִישׁ, לְמַעֲשִׂים גְּדוֹלִים יִשְׁאָף,

זאורסט

אָהַבְתִּי אִישׁ, לְבָבוֹ עַז וְיָשָׁר.

פילדס

עַל־כֵּן מִפִּיךָ עֵצָה לֹא שָׁאָלְתִּי.
כְּבָר נַעֲשְׂתָה הַתְּחִלָּה. אֶת שׁוֹמְרֵינוּ
חֲ־רְתִּי וְהִצַּלְתִּי רַב מִכְּיהֶם.
לִי נוֹדַע, אִשָּׁה זָרָה, בְּחִירַת־אֵלִים,
חַרְצֻבּוֹת שָׂמָה עַל זֶה חֹק־הַדָּמִים:
לֵב זַךְ וּתְפִלָּה זַכָּה עִם לְבוֹנָה
לָאֵלִים תַּקְרִיב. תְּהִלַּת טוּב־לְבָבָהּ
פִּי הַכֹּל מָלֵא; שְׁמוּעָה יֵשׁ, מִשֵּׁבֶט
הָאֲמַזוֹנוֹת הִיא, עַל נַפְשָׁהּ בָּרְחָה,
מֵאָסוֹן גָּדוֹל, צָפוּי לָהּ, נִמְלָטָה.

זאורסט

אֵין זֹאת כִּי פָקַע כֹּחַ שִׁלְטוֹן־אוֹרָהּ

וְאֶת מַאֲוַיַּיִךְ לְמַסֶּכֶת אֶחָת.

פילדס

מָה חָכְמַת אָדָם, אִם לֹא יָשִׂים
וְלֹא יַקְשִׁיב לִרְצוֹן שׁוֹכְנֵי־בַשָּׁמָיִם?
לְמַעֲשֶׂה קָשֶׁה יִקְרָא אֵל הָאָדָם
יְקַר־הָרוּחַ, אֲשֶׁר הִרְבָּה פֶּשַׁע,
וִיצַו לְכַלּוֹת לוֹ אֵת נִרְאָה נִמְנָע.
הַגִּבּוֹר יְנַצֵּחַ וּבִתְשׁוּבָה
לָאֵלִים יַעֲבֹד כָּכָה וְלָעוֹלָם,
אֲשֶׁר עֲטֶרֶת־כָּבוֹד יַעֲנֹד לוֹ.

אורסט

אִם מִנָּה אֵל לִי לִחְיוֹת עוֹד וְלִפְעֹל,
לוּ יָסִיר מֵעַל רֹאשִׁי כֹּבֶד־הַסֵּבֶל
אֶת רוּחַ־הַסְּחַרְחֹרֶת, תַּהְדְּפֵנִי
בְּדֶרֶךְ־חֲלַקְלַקּוֹת זֹה, דְּמֵי־אֵם עֲקֻבָּה,
עַד שַׁעֲרֵי מָוֶת. לוּ בְחַסְדּוֹ יוֹבִישׁ
הַמַּעְיָן, הַנּוֹבֵעַ נֶגְדִּי תָּמִיד
מִפִּצְעֵי אֵם וְעַד־בְּלִי־קֵץ מַשְׁקֵנִי.

פילדס

בִּמְנוּחָה צַפֵּה לוֹ! הָרָעָה תַרְבֶּה
וּמְקוֹם הַכּוּרִיּוֹת תְּמַלֵּא אָתָּה.
תֵּן לִי וְאֶדְאַג, הֱיֵה שָׁלֵו! אַחַר,
כִּדְרֹשׁ הַמַּעֲשֶׂה כֹּחוֹת מְאֻחָדִים,
וְקָרָאתִי לְךָ וּשְׁנֵינוּ יַחַד נֵלֵךְ

פילדס

עֲשֵׂה אֲשֶׁר יְצַוּוּ לְךָ וְחַכֵּה.
כִּי תָשִׁיב לְאַפּוֹלוֹ אֶת אֲחוֹתוֹ,
וּבְשִׁבְתָּם שְׁנֵיהֶם יַחַד אָז בְּדֶלְפִי,
עַל עָם, נְדִיבוֹת הוֹגֶה, יִרְאַת כְּבוֹדָם,
אָז יֵט בִּשְׂכַר פְּעֻלָּתְךָ חֶסֶד לְךָ
זֶה צֶמֶד עֶלְיוֹן, מַלֵּט יְמַלֶּטְךָ
מִיַּד בְּנוֹת־הַתַּחְתִּיּוֹת. כְּבָר לֹא תָעֹז
בְּחֹרְשָׁה קְדוֹשָׁה זֹה זַף אַחַת לַחְדֹּר.

ז׳ורכט

אָז אָמוּת פֹּה לְכָל־הַמְּעַט בִּמְנוּחָה.

פילדס

לֹא אֶחְשֹׁב כֵּן אֲנִי וּבְיַד־חָרוּצִים
קָשַׁרְתִּי כְּבָר זֹאת הָיָה וְזֹאת יִהְיֶה
וּפֵשֶׁר לוֹ נָתַתִּי בְּדוּמִיָּה.
אוּלַי זֶה־כְּבָר בְּסוֹד הָאֵלִים יִגְמַל
הַמִּפְעָל. לֵב דִּיאַנָּה נִכְסָף לַעֲזֹב
הַחוֹף הַזֶּה הָעָרִיץ לַבַּרְבַּרִים
עִם קָרְבְּנוֹת־דָּמָם, קָרְבְּנוֹת נַפְשׁוֹת־זָרִים.
לְמַעֲשֶׂה כַּבִּיר זֶה נוֹעַדְנוּ אָנוּ,
עָלֵינוּ יְשִׂימוּהוּ, וְאָמְנָם פֶּלֶא,
כִּי הִנֵּה אֶל הַשַּׁעַר פֹּה נִדְחַקְנוּ.

ז׳ורכט

בְּחָכְמָה תֶּאֱרֹג אֶת עֲצַת הָאֵלִים

כִּי יָסִיר אֵיד וָפֶגַע מֵעַל אֶחָיו,

כִּי יַרְחִיב גְבוּלוֹת אַרְצוֹ, יְבַצְּרֶנּוּ,

וְאוֹיְבֵי־קְדוּמִים יִפְּלוּ אוֹ יָנוּסוּ:

אֲזַי יְבָרְכֵם! כִּי לוֹ חֵלֶק אֶל

אֶת רֹאשׁ מְשׂוֹשׂ־הַחַיִּים, קֵץ מְשׂוֹשָׂם.

כִּי בָחֲרוּ הָאֵלִים לִהְיוֹת טַבָּח,

לְרֹצֵחַ אִמִּי, אֲכַבְּדֶנָּה עוֹד,

וּבְנָקְמָם כֹּה תּוֹעֵבָה בְּתוֹעֵבָה,

בִּרְמְזָם לִי עַד שַׁחַת הֶבִיאוּנִי.

הַאֲמִינָה, עֵינָם בְּבֵית טַנְטַלוּס

זֶה שָׂמוּ, וְאַף אָנֹכִי, נֵצֶר אַחֲרוֹן,

לֹא לִי בְּלִי־חֵטְא לְהוֹצִיא נַפְשִׁי, לֹא

בְּטָהֳרָה.

פילדס

לֹא יִפְקְדוּ הָאֵלִים

עֲוֹן הָאָבוֹת עַל הַבֵּן; כָּל אִישׁ,

אִם טוֹב אוֹ רָע, בְּפָעֳלוֹ יִשָּׂא שְׂכָרוֹ,

אֶת בִּרְכַּת הוֹרָיו יִירַשׁ, לֹא קִלְלָתָם.

אורסט

לִי נִרְאֶה, לֹא בִרְכָתָם פֹּה תַּנְחֵנוּ.

פילדס

אֲבָל לְכָל־הַמְּעַט רְצוֹן אֵלִים גְּדוֹלִים.

אורסט

כִּי עַתָּה רְצוֹנָם הוּא, אוֹתָנוּ יַשְׁחִית.

כִּמְאוֹרוֹת לִבְלִי־סְפֹר מִתּוֹךְ הַלָּיְלָה.

פִּילָדֶס

בְּלִי־קֵץ הַמִּפְעָל הוּא, אֲשֶׁר לְבִצְעוֹ

הַנֶּפֶשׁ תִּכֶל. כָּל מַעֲשֶׂה נִשְׁאַף לַעֲשׂוֹת

כְּרֶגַע בִּמְלֹא־גָדְלוֹ, כַּאֲשֶׁר יִצְמַח

וִיהִי בִּרְבוֹת הַיָּמִים אַחֲרֵי עָבְרוֹ

בְּפִי הַמְזַמְּרִים דּוֹרוֹת וַאֲרָצוֹת.

כֹּה־יָפֶה סִפּוּר מַעֲשֵׂי אָבוֹת, עֵת

הָעֶלֶם, בִּדְמִי צֵל־הָעֶרֶב יוֹשֵׁב,

עִם צְלִיל הַכִּנּוֹר יַחַד יִגְמָעֵנּוּ;

וְכָל מַעֲשֵׂינוּ הֵם בִּפְנֵי מַעֲלֵיהֶם

רַק עָמָל וּרְסִיס־שָׁוְא!

כֹּה נִרְדֹּף אַחֲרֵי הַבּוֹרֵחַ מֶנּוּ:

וְלֹא נִתֵּן לֵב לַדֶּרֶךְ, נֵלֵךְ בָּהּ,

וְלֹא נִרְאֶה עַל־יָדֵנוּ צַעֲדֵי אָבוֹת

וְעִקְּבוֹת הַיֵּי־בְשָׂרָם עַל אֲדָמוֹת.

כֹּה נָרוּץ, נָחִישׁ תָּמִיד אַחֲרֵי צִלָּם,

אֲשֶׁר בְּהַדְרַת־אֵל בִּקְצֵה־מֶרְחַקִּים

עַל עָבֵי־זָהָב רֹאשׁ הֶהָרִים יַעֲטִיר.

לֹא אוֹקִיר אִישׁ, יְנַשֵּׂא נַפְשׁוֹ, כְּמוֹ

אוּלַי יְרוֹמְמֶנּוּ פַּעַם פִּי הָעָם;

וְאוּלָם בָּרֵךְ, עֶלֶם, אֶת הָאֵלִים,

שֶׁכְּבָר עַל־יָדְךָ הִרְבּוּ כָכָה לַעֲשׂוֹת.

אוֹרֶסְט

אִם זִכּוּ אֶת הָאִישׁ בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים,

בְּסֵתֶר־לִבִּי אֶשָּׂא כְּאֵב וְרִיוֹתָ;
אֲשֶׁר אִם אָבֹא מִגְּחַר נְוֵה־הַשָּׁלוֹם,
חִישׁ מַהֵר סְבִיבִי בְּכָל פָּנִים פּוֹרְחִים
אוֹת הַכִּלָּיוֹן, בָּא לְאִטּוֹ, יָצִיץ.

פילדס

זְנֵי הָרִאשׁוֹן מְתֵי מָוֶת זֶה,
אוֹרֶסְט, לוּ נִשְׁמַת־פִּיךָ הָיְתָה רָעַל
אִם אֵין אֲנִי עוֹד מָלֵא עֹז וְהֵעָק;
וְאַהֲבָה וָחֵשֶׁק הַכְּנָפַיִם הֵם
לְמַעֲשִׂים גְּדוֹלִים

אורסט

מַעֲשִׂים גְּדוֹלִים? כֵּן,
יָדַעְתִּי עֵת, רְאִינוּם לְפָנֵינוּ.
אָז כִּי דָלַקְנוּ אַחֲרֵי חַיְתוֹ־פֶרֶא
עַל הָר וָגַיְא, וְאַמִּיצֵי לֵב וְאֶגְרוֹף
כְּקַדְמוֹן אָב, בְּכַשִּׁיל־יָד וּבְחֶרֶב
זֶאת עִקְּבוֹת חַיַּת־הָעֲנָקִים כֹּה,
אֶת מִסְתְּרֵי הַשּׁוֹדֵד מְצֹא קִוִּינוּ;
וְאָז לְעֵת הָעֶרֶב כִּי יָשַׁבְנוּ
עַל שְׂפַת הַיָּם הָרָחָב צְמוּדֵי־שַׁלְוָה,
הַגַּלִּים שִׁחֲקוּ עַד לְרַגְלֵינוּ,
הָעוֹלָם נָח כֹּה גָּדוֹל וּפָתוּחַ:
אָז יֵשׁ כִּי יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּחַרְבּוֹ פִּתְאֹם
וּמַעֲשֵׂי־עָתִיד יִבְקְפוּ סְבִיבֵנוּ

שֶׁשָּׁמְרוּ אוֹתְךָ, דָּאֲגוּ גַּם לִי.
כִּי מֶה הָיִיתִי אֲנִי לוּלֵא אַתָּה,
בַּל לֵב לֹא אוּכַל הַצָּלוֹת, אַחֲרֵי כִּי
רַק אִתְּךָ וּבַעֲבוּרְךָ מִיַּלְדוּתִי
אָנֹכִי חַי וְלִרְאוֹת חַיִּים אֶחְכֶּה.

ז׳ורכט

הוֹ אַל־נָא תַזְכִּירֵנִי אֶת הַיָּמִים
הָהֵם הַיָּפִים, בָּם לִי בֵּיתְךָ הָיָה
לְמִקְלַט־דְּרוֹר, אָבִיךָ נְדִיב־הַלֵּב
בְּאַהֲבָה וּבְהַרְמָה טִפַּח אֶת
הַצִּיץ הָרַךְ וְקוֹפֵא לַחֲצָאִים;
בָּם אַתָּה, רֵעַ מָלֵא חֶדְוָה תָּמִיד,
כְּצִפֹּרֶת־כְּרָמִים קַלָּה וּכְנֵעֶרֶת
סָבִיב פֶּרַח כֵּהֶה, יוֹם וָיוֹם סְבִיבוֹתַי
קִסַּמְתָּ חַיֵּי אוֹר וּצְחוֹק חֲדָשִׁים
וַתִּצֹּק חֵשֶׁק־נַפְשְׁךָ בְּנַפְשִׁי,
עַד אִם, שָׁכַח עָנְיִי, יַחַד אִתְּךָ
נִכְחַפְתִּי בַּהֲמוֹן נְעוּרִים פְּזִיזִים.

פילדס

אָז זָכוּ חַיַּי, בְּאַהֲבָתִי [illegible],

צ׳ורסט

זָכוֹר: צַץ עָנְיִי, וְדִבַּרְתָּ [illegible].
הֵן זֹאת הָאֵימָה אֲשֶׁר בְּגוֹרָלִי,
כִּי כְּמַכֵּה־דֶבֶר, גֹּרַשׁ מִן [illegible],

אֲחוֹתִי, אֶל הָאֵשׁ בְּעִמְקֵי אוּלָם,
גְּדַחַקְתִּי, לִבִּי נִלְחַץ בִּי, אֶל חֵיקָהּ
וְאַבִּיט בָּהּ, וְהִיא בוֹכִיָּה מָרָה,
בְּעֵינַיִם גְּדוֹלוֹת. אָז תְּדַבֵּר עַל
אָבִינוּ לִי, הַנַּעֲלֶה, רַבּוֹת. כַּמָּה
חָשַׁקְתִּי לִרְאוֹת אוֹתוֹ, לִהְיוֹת אֶצְלוֹ!
אָמַרְתִּי רֶגַע, מִי יִתְּנֵנִי שָׁם
בִּסְרוֹיָה, רֶגַע, מִי יִתְּנֵהוּ עִמִּי.
אָז בָּא הַיּוֹם –

פילדס

הוֹ תְּנָה לְרוּחוֹת־הַמֵּת
לְסַפֵּר זֶה עִם זֶה לְעֵת־הַלַּיְלָה
עַל אוֹתָהּ שָׁעָה. זִכְרוֹן יָמִים יָפִים
לוֹ יִתְּנוּ כֹּחַ בָּנוּ, רַב וְרַעֲנָן,
לְדֶרֶךְ חַיֵּי־גְבוּרָה. אֵלִים זְקוּקִים
הֵם לִבְנֵי־אָדָם טוֹבִים, יַעַבְדוּם
עַל־פְּנֵי זֶה אֶרֶץ גְּדוֹלָה. גַּם לְךָ
יוֹחִילוּ; לֹא שְׁלָחוּךָ עִם אָבִיךָ
בְּרִדְתּוֹ לָאֳרְקוּס וְלֹא־חֶפְצוֹ.

צורכט

הוֹ לוּ בְּשׁוּלֵי בִגְדוֹ אָז אָחַזְתִּי
וְהָלַכְתִּי אַחֲרָיו.

כילדס

הִנֵּה כָכָה אֲזַי,

עוֹד אָתוּר בֵּין הַדְּרָכִים הַמְּסֻבָּכוֹת,
הַנִּרְאוֹת כֻּלָּן פּוֹנוֹת לֵיל־צַלְמָוֶת,
לִבְקִיעַ מוֹצָא אֶל הַחַיִּים לָנוּ.
אֵין דַּעְתִּי אֶל הַמָּוֶת; הָגֹה אֶהְגֶּה
וְאַקְשִׁיב, אִם הָאֵלִים לֹא יָכִינוּ
לְאֵיזוֹ מְנוּסָה טוֹבָה שְׁבִיל וְעֵצָה.
הַמָּוֶת בָּא, אִם יִירָאוּהוּ אוֹ
לֹא יִירָאוּהוּ, וְאֵין לְפָנָיו מַעְצֹר.
אַךְ עֵת כְּבָר הַכֹּהֶנֶת תָּרִים יָדָהּ
לְשַׁחֵת לְאוֹת־קֹדֶשׁ תַּלְתַּלֵּינוּ,
עוֹד אַחַת תְּהִי מַחֲשַׁבְתִּי: תְּשׁוּעָתֵנוּ.
הָשִׁיבָה־נָא אֶת רוּחֲךָ הַקָּדָה;
הַסָּפֵק בְּךָ רַק יָחִישׁ הַסַּכָּנָה.
אֲפִלּוּ נֹחַ נָתַן לָנוּ דְבָרוֹ:
בִּדְבִיר אֲחוֹתוֹ יֶשַׁע וְנֶחָמָה
עִם תְּשׁוּבָה לְךָ נָכוֹנוּ. אֵין שְׁנֵי כָנִים
לְדִבְרֵי אֵלִים, כַּאֲשֶׁר יִשְׁגֶּה לַחְשֹׁב
הַמְּדֻכָּא, נַפְשׁוֹ כִּי תִשְׁתּוֹחַח עָלָיו.

ז׳ורכט

אֶת צְעִיף־הַשְּׁחוֹר אֲשֶׁר לַחַיִּים כָּרְתָה
עוֹד אִמִּי לִי יוֹלַדְתִּי עַל רֹאשִׁי
הֵרַךְ, וְכֹה גָּדַלְתִּי, כִּדְמוּת אָבִי
וּבְצַלְמוֹ, וּמַבָּטִי אֵלֶם הָיָה
לְהַלּוּנָה מָרָה לָהּ וּלְעוּגְבָה יָהַד.
לְבָתִּים, כַּאֲשֶׁר יָשְׁבָה דוֹם אֶלֶקְטְרָה,

כְּבוֹד מוֹת־גִּבּוֹרִים לִנְחֹל עַל שְׂדֵה־קָטֶל,
וְאִם עָלַי כַּאֲבוֹתַי וּכְמוֹ־אָבִי
מוֹת בֶּהֱמַת־טִבְחָה, קָרְבַּן־דָּמִים, לָמוּת:
לוּ יִהְיֶה כֵן! טוֹב לִי כִּי אֶפֹּל חָלָל
בֹּה לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ מֵאֲשֶׁר
בְּפִנָּה הַנִּדַּחַת, מְקוֹם אֶת רִשְׁתּוֹ
מְרַצֵּחַ־חֶרֶשׁ, וְהוּא שְׁאֵר־בָּשָׂר, יִטְמֹן.
עַד אָז חֲדַלְנָה מֶנִּי, בְּנוֹת־תַּחְתִּיּוֹת,
אֲשֶׁר כִּכְלָבִים מְשֻׁלְּחֵי־טֶרֶף אַתֵּן
הוֹמִיּוֹת, שׁוֹאֲפוֹת, מְרִיחוֹת דָּמִי
הַנּוֹטֵף וְצִיּוּנִים שָׂם לִדְרָכַי.
הַנַּחְנָה לִי, עוֹד מְעַט אֲלֵיכֶן אֵרֵד:
בַּל יֵרָא אֶתְכֶן אוֹר הַיּוֹם, לֹא אוֹתִי.
בַּל תְּהִי יְרִיעַת־אֶרֶץ זֹה יְרֻקָּה
לִמְקוֹם תַּעְתּוּעֵי מִפְלְצוֹת־הַשַּׁחַת.
מִתַּחַת שָׁם אֲמַצְּאֲכֶן: שָׁם יִפְרֹשׂ
עַל הַכֹּל גּוֹרָל שָׁוֶה לֵיל־נְצָחִים.
אַךְ אַתָּה, פִּילָדֵס, הַחַף מִפֶּשַׁע
יְמַחֵלֵּק אִתִּי פִּשְׁעִי וְגָלוּתִי,
מַה־צַּר לִי לְכְתְּךָ בְּלֹא־עִתְּךָ עִמִּי
לְאֶרֶץ־יָגוֹן זֹה! חַיֶּיךָ הֵם אוֹ מוֹתְךָ,
אֲשֶׁר עוֹד יִתְּנוּ תִקְוָה בִי אוֹ פַּחַד.

פילדס

"לֹא עוֹד, אוֹרֶסְט, כָּמוֹךָ מוּכָן אֲנִי
לָרֶדֶת אֶל זֹה מַמְלְכוּת־הָרְפָאִים.

עלילה שניה.

מַעֲמָד ראשון.

אורסט. פילדס.

אורֶסט

אַךְ שְׁבִיל־הַמָּוֶת הוּא, נְהַלֵּךְ בּוֹ:
כָּל צַעַד תּוֹסִיף וְהֶאֱלֵם נַפְשִׁי.
אֶת פְּנֵי אַפּוֹלּוֹ כִּי חִלֵּיתִי לָסִיר
מִצַּלְעֵי לְוְיָה זֶה שֶׁל רוּחוֹת־נָקָם
כְּלֵאוֹת־זְוָעָה, נִרְאָה, פְּדוּת וָיֶשַׁע
בְּחֶבְיוֹן דְּבִיר־אֲחוֹתוֹ, חֶמְדַּת־לִבּוֹ,
מוֹשֶׁלֶת טוֹרִיס, הוּא מַבְטִיחַ לִי
בְּאִמְרֵי־אֵל וַדָּאִים, רַבֵּי־תִקְוָה.
וְהִנֵּה קָם הַדָּבָר, כִּי כָל עָנְיִי
עִם חַיֵּי־חֶלְדִּי יַחַד יִתֹּם כְּלִיל.
אָכֵן מַה־יֵּקַל לִי, אֲשֶׁר יַד־אֵל
זֹאת לִבִּי כִּוְּצָה, הֻכְמָה אֶת רוּחִי,
לְוַתֵּר עַל נְעִימוֹת אוֹר־הַשָּׁמֶשׁ.
וְגַם לְנֶכְדֵי אַטְרֵאוּס לֹא מְנָה

לְךָ הַתְּבוּנָה וְצָפוּי הֶעָתִיד לְךָ,
וַאֲשֶׁר הָיָה וְעָבַר לֹא עָבַר לְךָ,
וּמְבַסֵּךְ לָן עַל גַּאֲוָנֶיךָ,
כְּמוֹ אוֹר־זָהֳרֵךְ, חַיֵּי־הַלֵּילוֹת,
עַל־פְּנֵי אֲדָמָה יָלִין וְיִמְשֹׁל.
מִנְעִי, הָהּ מִנְעִי אֶת יָדַי מִדָּם!
בְּרָכָה וּמְנוּחָה לֹא יָבִיא לְעוֹלָם;
כִּי דְמוּת הַנִּרְצָח, אִם גַּם בִּשְׁגָגָה,
תֶּאֱרֹב לַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְתַרְגִּיז
אֶת הָרוֹצֵחַ בְּלֹא־חֶפְצוֹ וְנֶעֱצָב.
כִּי אָהֹב יֹאהֲבוּ בְּנֵי־הָאַלְמָוֶת
דּוֹרוֹת בְּנֵי־אָדָם הַטּוֹבִים, הַנְּפוֹצִים
עַל אֶרֶץ רַבָּה, וּבְרָצוֹן יַאֲרִיכוּ
חַיֵּי בֶן־תְּמוּתָה הַמְמַהֲרִים לַחֲלֹף,
יִתְּנוּ בְרָצוֹן לוֹ עַל מַרְאֵה שְׁמֵיהֶם,
מִשְׁכַּן־כְּבוֹד־נִצְחָם, יַחַד עִמָּהֶם,
עוֹד שָׁעָה קַלָּה לְהִתְעַנֵּג וְלָשִׂישׂ.

הַנַּכְזָרִיּוֹת אֲשֶׁר בּוֹ יַשְׁאִילֵם.
אִם לֹא הָאֵלָה הִיא שֶׁהוֹצִיאַתְנִי
בְּיָדָהּ הִיא מִתַּחַת יַד הַכֹּהֵן?
כְּמוֹתִי יְקָרָה עֲבוֹדָתִי לָהּ.

תואס

לֹא לָנוּ בְּשִׂכְלֵנוּ קַל־הַתְּנוּעָה
לְפָרֵשׁ אוֹ לְשַׁנּוֹת כִּלְבָבֵנוּ
הַמִּנְהָג, נִקְדָּשׁ זֶה מִכְּבָר. עֲשִׂי
חוֹבָתֵךְ אַתְּ, אֲנִי חוֹבָתִי אֶעֱשֶׂה.
שְׁנֵי זָרִים, אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בִּמְעָרוֹת
הַחוֹף מִסְתַּתְּרִים, וְאֶל־נָכוֹן טוֹרָה
לֹא יִדְרְשׁוּ לְאַרְצִי, הֵם בְּיָדִי.
לוּ יִהְיוּ שְׁנַיִם אֵלֶּה קָרְבָּן רִאשׁוֹן
לָאֵלָה, קָרְבַּן־צֶדֶק, נִגְרַע מֶנָּהּ
זֶה יָמִים רַבִּים! אֲנִי שׁוֹלְחָם הֵנָּה;
הֲלֹא יוֹדַעַת אַתְּ אֶת הָעֲבוֹדָה.

מעמד רביעי.

איפיגניה לבדה

יֵשׁ לָךְ עֲנָנוֹת, גְּבֶרֶת־יְשׁוּעוֹת,
לַעֲטֹף בָּהֵן מְרֻדְּפֵי אֶל־חִנָּם,
וְעַל כַּנְפֵי־רוּחַ מִזְּרוֹעוֹת גּוֹרָלָם,
זְרוֹעוֹת־נְחוּשָׁה, עַל־פְּנֵי הַיָּם,
עַל־פְּנֵי רַחֲבֵי מֶרְחַקֵּי הָאָרֶץ,
וְאֶל אֲשֶׁר יִהְיֶה לְבָבֵךְ, לְשֵׂאתָם.

שֶׁאִלַּצְתַּנִי לָהּ.

תואס

בֶּן־אָדָם אָנִי

וְטוֹב, כִּי נִגְמֹר. יַעֲמֹד אֵכוֹא דְבָרַי:

אַתְּ כֹּהֲנִי לָאֱלָה, בָּךְ בָּחָרָה;

אַךְ לִי דִּיאָנָה תִּסְלַח, כִּי חָשַׂכְתִּי,

בְּלֹא־צֶדֶק וּבְתוֹכַחַת־נֶפֶשׁ פְּנִימָה,

אֶת הַקָּרְבָּנוֹת הָעַתִּיקִים מֶנָּהּ.

לֹא יִקְרַב זָר בְּשָׁלוֹם אֶל חָפֵּנוּ:

מִקַּדְמַת־יָמִים נָכוֹן לוֹ הַמָּוֶת.

אַךְ אַתְּ בְּנֹעַם יְדִידוּתֵךְ, בָּהּ

יֵשׁ רֶגַע אַהֲבַת בַּת רַכָּה, רֶגַע

נְטִיַּת־נֶפֶשׁ צְנוּעָה שֶׁל אֲרוּשָׂה

שָׂמַחְתִּי לִרְאוֹת, כְּמוֹ בְחַבְלֵי־קֶסֶם

קְשַׁרְתִּנִי, עַד שָׁכַחְתִּי אֶת חוֹבָתִי.

הִפַּלְתְּ תַּרְדֵּמָה מְתוּקָה עֲלֵי־חוּשַׁי,

לְאָזְנַי תְּלוּנַת עַמִּי לֹא הִגִּיעָה;

וְהִנֵּה יִצְעֲקוּ קוֹל גָּדוֹל שֶׁבַע

אֵלַי עַל אַשְׁמַת מוֹת בָּנַי בְּלֹא־עִתּוֹ.

לֹא אוֹסִיף לַעֲצֹר עוֹד הָעָם בַּעֲבוּרֵךְ,

הַמֵּאִיץ בִּי וְדוֹרֵשׁ אֶת הַקָּרְבָּן.

איפיגניה

בַּעֲבוּרִי לֹא שָׁאַלְתִּי זֹאת מֵעוֹלָם.

לֹא יָבִין אִישׁ אֶת דַּרְכֵי בְנֵי־שָׁמַיִם,

כְּחָשְׁבוֹ, צְמֵאֵי־דָם הֵם: רַק תְּשׁוּקוֹתָיו

בִּלְבָבִי אֶת הַתֹּקֶף, לְבִלִּי בֹא
בִּבְרִית הַזֹּאת, אֲשֶׁר לֹא רָצוּ הֵמָּה.

תואס

לֹא אֵל מְדַבֵּר; לִבֵּךְ הוּא הַמְדַבֵּר.

איפיגניה

רַק מִלִּבֵּנוּ הֵם מְדַבְּרִים לָנוּ.

תואס

וְאֵין גַּם לִי הַזְּכוּת לִשְׁמֹעַ אוֹתָם?

איפיגניה

הַסַּעַר יְבַלַּע אֶת הַקּוֹל הָרַךְ.

תואס

רַק הַכֹּהֶנֶת לְבַדָּהּ תַּאֲזִין אוֹתוֹ?

איפיגניה

לַנָּשִׂיא לְהַבְהִינוֹ קֹדֶם כֹּל.

תואס

מִשְׁמֶרֶת־קָדְשֵׁךְ זֶה וּזְכוּת הַיְרֻשָּׁה
עַל שֻׁלְחַן יֻפִּיטֶר יְקָרְבוּךְ יֶתֶר
לְאֵלִים מִן הַפֶּרֶא קְרוּץ־הֶעָפָר.

איפיגניה

כֹּה אֶשָּׂא עַתָּה חֵטְא הִתְגַּלּוּת־לִבִּי,

אֲשֶׁר מִזְרֹעוֹת רַעֲנָן אוֹ אֲבִיהֶן,
הַבְּטוּחוֹת וְהַנֶּאֱמָנוֹת, יִמְשֹׁךְ אוֹתָן;
וְאִם הַיִּקּוֹד הַמָּהִיר שַׁף בִּלְבָבָן,
לַשָּׁוְא בֶּאֱמוּנַת־לֵב וּבְכֹחַ תִּכְבַּר
וְתִיגַע לְפַתּוֹתָן לְשׁוֹן־הַזָּהָב.

איפיגניה

הָהּ זְכֹר, הַרֶגֶף, דְּבָרְךָ רַב־הַנְּדִיבוֹת!
הֲכָכָה תִּגְמֹל אֱמוּן־לִבִּי? נִרְאָה
נִרְאֵיתָ מוּכָן, אֶת הַכֹּל לְדַמֵּי.

תואס

לְלֹא־כְּפִלְּתִיו לֹא הָיִיתִי מוּכָן;
וְלוּ צִפִּיתִיו: הַאִם לֹא יָדַעְתִּי,
כִּי בָאתִי לַעֲשׂוֹת קִנְיָן פֹּה עִם אִשָּׁה?

איפיגניה

אַל־נָא, הַמֶּלֶךְ, אֶת מִינֵנוּ תִנְאַץ
הַדָּל. לֹא כְנִשְׁקְכֶם כְּלִיל־הָדָר,
אַךְ לֹא מְגֻנֶּה נֶשֶׁק אִשָּׁה הוּא.
הַאֲמִינָה, וְיִתְרוֹנִי הוּא עָלֶיךָ,
כִּי אֵדַע, אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ, מִמְּךָ,
מִבְּלִי הַדַּעַת אוֹתִי גַם אוֹתְכָה,
בְּרִיתֵנוּ, תֹּאמַר, תְּהִי לְאֹשֶׁר לָנוּ.
מְלֵא רוּחַ טוֹבָה וּמְלֵא רָצוֹן טוֹב,
תַּכְגִּיעַ בִּי, כִּי אֲאוֹת לְחֶפְצֶךָ;
וַאֲנִי לָאֵלִים אוֹדֶה עַל כִּי נָתְנוּ

לַשָּׁוְא יַכְבִּירוּ מִלִּים לָשִׁיב פָּנִים;
הַשּׁוֹאֵל יִשְׁמַע רַק הָאַחַת: לֹא.

איפיגניה

לֹא מִלִּים הֵן לְהַכּוֹת בְּסַנְוֵרִים:
גִּלִּיתִי אֶת מַעֲמַקֵּי־לִבִּי לָךְ.
וְאִם לֹא תֹאמַר לְךָ לְנַפְשְׁךָ,
מַה־יֵּכֶל וּמַה־יֶּחֱרַד בִּי לְבָבִי
אֶל אָבִי וְאֶל אִמִּי וּלְכָל קְרוֹבַי?
כִּי בְאוּלַמִּים הָעַתִּיקִים, מְקוֹם
הַתּוּגָה עוֹד לִפְעָמִים תִּלְאַט שְׁמִי,
הַשִּׂמְחָה, כְּמוֹ עַל בַּת אַךְ־זֶה נוֹלָדָה,
מֵעַמּוּד לָעַמּוּדִים תִּקְשֹׁר אֶת
הַיָּפָה מִכָּל שַׁלְשְׁלוֹת הַפְּרָחִים.
הוֹ לוּ שְׁלַחְתַּנִי בָּאֳנִיּוֹת שָׁמָּה
וְנָתַתָּ חַיִּים חֲדָשִׁים בִּי וּבְכֻלָּם!

תואס

לְכִי לָךְ אֵפוֹא. שׁוּבִי! אֲשֶׁר יֹאמַר
לְבָבֵךְ לָךְ עֲשִׂי וְאַל תַּקְשִׁיבִי
לְקוֹל הַתְּבוּנָה וַעֲצַת־הָאֱמֶת.
הֲיִי כָל־עַצְמֵךְ אִשָּׁה וְהַסְגִּירִי
בְּיַד הַיֵּצֶר נַפְשֵׁךְ, יִתְפֹּשׂ בָּךְ
וִיטַלְטְלֵךְ בְּלִי־רֶסֶן שָׁם וְהֵנָּה.
אִם יַבְעִיר חֵשֶׁק לִבָּן, לֹא הִכְוָנֵן
מִיַּד הַבּוֹגֵד כָּל מוֹסֵרָה קְדוֹשָׁה,

הַזֶּה פָּקַחְתִּי עֵינַי מִן הַמָּוֶת.
אָנֹכִי הִיא, אָנֹכִי אִיפִיגֶנְיָה,
בַּת אֲגַמֶמְנוֹן, נֶכְדַּת אַטְרֵאוּס,
קִנְיַן הָאֵלָה, הַמְדַבֶּרֶת אִתְּךָ.

תואס

לְבַת הַמֶּלֶךְ יִתְרוֹן וּשְׁאֵר־אֵמוּן
לֹא אֶתֵּן מֵאֲשֶׁר לְלֹא־הַיְּדוּעָה.
זֹאת דְּבַר־מִשְׁאַלְתִּי תְּחִלָּה אֶשְׁנֶה: בֹּאִי,
לְכִי אַחֲרַי וְחַלְּקִי אֶת־כָּל־אִתִּי.

איפיגניה

אֵיךְ אָהִין לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה זֶה, הַמֶּלֶךְ?
גַּם לֹא לָאֵלָה, אֲשֶׁר מִלְּטָה נַפְשִׁי,
לְבַדָּהּ זְכוּת עַל חַיֵּי הַמְקֻדָּשִׁים?
הִיא מְצָאָה מִקְלָט לִי וַתִּשְׁמְרֵנִי
לְאָבִי פֹּה, אֲשֶׁר לְמַדַּי יִסְּרָה
בְּמַרְאֵה־הַתַּעְתּוּעִים אוֹתוֹ, אוּלַי
לְהֵיטִב שִׂמְחַת־נַפְשׁוֹ לִימֵי־זְקֻנָיו.
וְאוּלַי קְרוֹבָה תְּשׁוּבָה לִי בִּרְנָנָה;
וַאֲנִי, בְּלִי תִתִּי לֵב לְדַרְכָּהּ, אָשִׂים
עָלַי חַרְצֻבּוֹת עַתָּה וְלֹא חֶפְצָהּ?
בִּקַּשְׁתִּי אוֹת, אִם יֶשׁ־לִי לְהִשָּׁאֵר.

תואס

הָאוֹת לָךְ, כִּי עוֹד פֹּה אַתְּ. אַל בְּבֶהָלֵךְ
תְּתוּרִי מִפְלָט לָךְ כְּמוֹ־זֶה לְחִנָּם.

לוֹ יָלְדָה קְלִיטֶמְנֶסְטְרָה אוֹתִי, רֵאשִׁית־פְּרִי
הָאַהֲבָה, וְאַחַר אֶת אֱלֶקְטְרָה.
הָאָרֶץ שָׁקְטָה תַּחַת שֵׁבֶט אָבִי
וְהַמְּנוּחָה שָׁפְרָה עַל בֵּית טַנְטַלוּס,
מִמֶּנּוּ נֶעְדְּרָה יָמִים רַבִּים. אֶפֶס
לְבַב הַהוֹרִים שָׁאַל, לְכְלִיל אָשְׁרָם,
עוֹד בֵּן, וְכִמְעַט נִמְלָא חֵפֶץ זֶה,
אֲשֶׁר בֵּין שְׁתַּיִם הָאֲחָיוֹת גָּדַל
אוֹרֶסְט, בֶּן־שַׁעֲשׁוּעִים, וְהִנֵּה צָרָה
חֲדָשָׁה תָּקְדָה מִשְׁכַּן־הַמִּבְטַחִים.
הֲלֹא הִגִּיעַ שֵׁמַע הַמִּלְחָמָה
אֲלֵיכֶם, בָּהּ כָּל צְבָא נְשִׂיאֵי־יָוָן,
לִנְקֹם אֶת שֹׁד הַיָּפָה שֶׁבַּנָּשִׁים,
עַל חוֹמוֹת טְרוֹיָה יַחַד חָנָה סָבִיב.
אִם לָכְדוּ אֶת הָעִיר, נִקְמָתָם בָּאָה,
בַּל אֵדָע. אָבִי נָהַג חֵיל הַיְוָנִים.
בְּאוֹלִיס חִכּוּ שָׁוְא לְרוּחַ נוֹחַ:
כִּי חָרָה אַף דִּיאַנָּה בִּמְנַהִיגָם
וַתַּעֲצֹר בַּנֶּחְפָּזִים וּבְפִי קַלְחַס
אֶת בַּת־הַמֶּלֶךְ דָּרְשָׁה, אֶת הַבְּכִירָה,
מִשְׁכוּנִי מָשָׁךְ, אוֹתִי וְאֶת אִמִּי,
בְּמִרְמָה אֶל הַמַּחֲנֶה; גֵּרְרוּנִי
עַד לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ וַיַּקְדִּישׁוּ
אֶת זֶה הָרֹאשׁ לָאֵלָה. – הִיא נִרְצָתָה:
לֹא חָפְצָה בְשֶׁפֶךְ דָּמִי וַתַּעֲטֵנִי
עֲנָנָה, מֵעֲטֵה־יֶשַׁע; פֹּה בַּהֵיכָל

לִפְנֵי הָאָב בְּמִשְׁתֶּה רִאשׁוֹן יַגִּישׁ.
וְכָאֹכֶל תִּיאֶסְט מִבְּשָׂרוֹ עַד
לְשָׂבְעָה, רוּחַ־עֶצֶב תֹּאחֲזֶנּוּ,
לַיְלָדִים יִקְרָא, יִדְמֶה, כְּבָר שׁוֹמֵעַ
אֶת קוֹלָם, אֶת פַּעֲמֵיהֶם עִם הַדֶּלֶת,
וּבִצְחוֹק נַעֲוֶה יַשְׁלִיךְ אַטְרֵאוּס
לְפָנָיו אֶת הָרֹאשׁ וְהָרַגְלַיִם
שֶׁל הַהֲרוּגִים. – אֶת פָּנֶיךָ תָּסֵב,
הַמֶּלֶךְ, בִּשְׁאָט־נֶפֶשׁ: כֹּה הֵסֵבָּה
פָּנֶיהָ שֶׁמֶשׁ וּמֶרְכֶּבֶת־אוֹרָהּ
מִנְּתִיב־הַנֵּצַח. אֵלֶּה הֵם אֲבוֹת
כֹּהַנְתֵּךְ; וְהַרְבֵּה פִּגְעֵי־גוֹרָל
שֶׁל הָאֲנָשִׁים, הַרְבֵּה מַעֲשֵׂי רוּחַ־עִוְעִים
יְכַס הַלַּיְלָה בִּשְׁחוֹר־נֵטֶל־כְּנָפָיו
וְרַק בְּדִמְדּוּמֵי־מָגוֹר יֵרָאֶם לָנוּ.

תואס

גַּם אַתְּ הַסְּתִירִים, רַב מִן הַתּוֹעֵבוֹת!
הַגִּידִי עַתָּה לִי, בְּאֵיזֶה פֶּלֶא
מִשֵּׁבֶט פֶּרֶא זֶה צָמַחַתְּ אָתְּ?

איפיגניה

לְבֵית־אַטְרֵאוּס בְּכוֹר הָיָה אֲגַמֶּמְנוֹן,
הוּא אָבִי. אָכֵן, זֹאת אַגִּידָה, בּוֹ
מֵרֵאשִׁית יְמֵי־חֶלְדִּי רָאוּ עֵינַי
אֶת דְּמוּת־הַמּוֹפֵת שֶׁל הָאִישׁ הַמֻּשְׁלָם.

את המפלצת; רק שלשלת שלמה
של טובים או של רעים בקצה
הזועה תביא, תביא את השמחה
לעולם. – אחרי מות אביהם מלכו
תיאסטס ואטראוס בממלכת־יחד
בעיר. ימי השלום לא ארכו.
תיאסטס מחלל יצועי אחיו.
את כבודו יקם אטראוס וגרשו
מגבול הארץ. מלא תוך, כבר ויגנב
תיאסטס, במזמת־רשע, לפני ימים
את בן־אחיהו ובמקום־סתרים,
בחנפו אהבה לו, כבנו גדלהו.
לבו מלא [illegible] והמת־נקם
נשלחהו עיר־המלוכה, שמה
לשלח יד בדודו הוא אביהו.
סוד זמם־העלם נגלה היש: המלך
ייסר ציר־הרצח מוסר אכזר,
בדמותו, את בן־אחיו ימית. רק
לאחר מועד לו יודע, מי הוא
המת בשבטים לעיניו השכורות;
ולמען שבר את צמא־נקמתו, יחרש
תועבה, לא סוד נשמעה [illegible]
בקט־לב יהרגה, מתוך גם [illegible],
ומשך ימלך זמיו עם שני בניו
לשוב לארץ, יתפש את הנערים
ישחטם ואת בשר־הבגולים

וַחֲמָתָם פָּרְצָה לִבְלִי־גְבוּל עַל סְבִיבָם.
עוֹד פֵּלֹפְּס, בְּנוֹ שֶׁל טַנְטַלּוּס הָיָהוּב,
אֲבִיר־הָרָצוֹן, רָכַשׁ לוֹ בְּרֶגֶד
וּבְרֶצַח אֶת הַיָּפָה שֶׁבַּנָּשִׁים,
אֶת הִפּוֹטַמְיָה בַּת אֱנוֹמַאוּס.
לְחֵפֶץ בַּעְלָהּ יָלְדָה בָּנִים שְׁנַיִם,
תִּיאֶסְט וְאַטְרֵאוּס. בְּקִנְאָה יִרְאוּ
אֶת אַהֲבַת הָאָב לַבֵּן הַבְּכוֹר,
יְלִיד אַחֶרֶת, עוֹלָה וּפוֹרַחַת.
הָאֵיבָה תִּקְשְׁרֵם וּבְהַסְתֵּר יַעֲלֹב
הַצֶּמֶד לִבּוֹ לְמַעֲשֵׂהוּ רִאשׁוֹן,
לְרֶצַח אָח. אֲבִיהֶם חוֹשֵׁד הֶיֶּד
זֶאת הִפּוֹטַמְיָה וּבְזַעַם יִדְרֹשׁ
מִמֶּנָּה בְּנוֹ, וְהִיא טוֹרֶפֶת נַפְשָׁהּ
בְּכַפָּהּ –

תואס

כַּחֲשָׁה אַתְּ? הוֹסִיפִי־נָא לְדַבֵּר!
אַל יֵצֵר גִּלּוּי־לִבֵּךְ לָךְ! דַּבֵּרִי!

איפיגניה

אַשְׁרֵי הָאִישׁ, בְּחֶמְדָּה יִזְכֹּר הוֹרָיו,
בְּסִפּוּר מַעֲשֵׂיהֶם וּגְדֻלָּתָם
יְשַׁעֲשַׁע הַשּׁוֹמֵעַ וּבְגִיל תָּמִיר
לִקְצֵה שַׁלְשֶׁלֶת יָפָה זוֹ אֶת עַצְמוֹ
מְשַׁלֵּב יִרְאֶה! כִּי לֹא יוֹלִיד בַּיִת
מִיָּד אֶת בֶּן־הָאֱלֹהִים, גַּם לֹא

כְּמוֹ עַל דִּבְרֵי־אוֹרִים, הִתְעַנְּגוּ?

איפיגניה

הִיא הוּא; צַךְ אֵין לָאֵלִים לְהִתְהַלֵּךְ
אֶת בְּנֵי־חֲלוֹף כְּאֶת בְּנֵי־גִילָם: רָפִים
בְּנֵי־תְמוּתָה מֵעֲמֹד וְלֹא יִסְחַר רֹאשָׁם
בַּמְּרוֹמִים, לֹא הִסְכִּינוּ בָם. אַף אָבִיָם
לֹא הָיָה גַס־הָרוּחַ וְלֹא בוֹגֵד,
צַךְ גָּדוֹל מִהְיוֹת עֶבֶד וְרַק אָדָם
מִהְיוֹת לְרַב־הָרְעָמִים רֵעַ. כָּכָה
גַּם חָטָא כְּבֶן־אִישׁ; דִּין קָשֶׁה נִדּוֹן,
וּמְשׁוֹרְרִים יָשִׁירוּ: רוּם־עֵינַיִם
וָמַעַל מֵעִם עֶלְיוֹן־אֵל דְּחָפוּהוּ
לְדֵרָאוֹן טַרְטַרוּס הֶעָתִיק תְּהֹרָה.
וְהוֹי, כָּל זַרְעוֹ נָשָׂא אֶת אֵיבָתָם!

תואס

הַחֶטְאוֹ נָשָׂא אִם בְּחֵטְא אָבִיהוּ?

איפיגניה

הֵן אֹמֶץ נַחֲלַת בָּנָיו וּבְנֵי־בָנָיו
דְּמֵה־הַגְּבוּרוֹת הָיָה וּמְלֹא־חֹזֶן
דֹּחַ לַטִּיטָנִים; אֶפֶס כִּי
זֵר נָחוּשׁ קָשַׁר אֵל לְמִצְחָם סָבִיב.
הִסְתַּפְּקוּת, עֵצָה, תְּבוּנָה וְאֹרֶךְ־רוּחַ
מֵעֵינָם, קֹדְרָה וּבְלִי־בְטוּחָה, הֶעְלִים:
כָּל חֵשֶׁק הָיָה לַחֲמַת־סַעַר בָּמוֹ

כֵּן יִהְיֶה רִמְזָה גַּם בַּבָּא לְחֹק לִי:
אִם יֵשׁ הַתִּקְוָה לָךְ לָשׁוּב לְבֵיתֵךְ,
אָז פָּטוֹר אֶפְטְרֵךְ וְלֹא אֶדְרשׁ דָּבָר.
אַךְ אִם הַדֶּרֶךְ רְ־ִירָה לָךְ עַד־עוֹלָם,
אִם הָגְלָה שִׁבְטֵךְ אוֹ מֵאֶרֶץ נִמַּח
בְּתִגְרַת אָסוֹן נוֹרָא, אָז שֶׁלִּי אַתְּ
לֹא רַק עַל־פִּי חֹק אֶחָד. דִּבְרִי גְלוּיִן
הֲלֹא יוֹדַעַת אַתְּ, אֶת דְּבָרִי אֶשְׁמֹר.

איפיגניה

זֶאת מוֹסְרוֹתֶיהָ בִּבְלִי־חֵפֶץ תַּתִּיר
הַלָּשׁוֹן, סוֹד מְסֻתָּר יָמִים רַבִּים
כּוֹף סוֹף לְגַלּוֹת. כִּי אַךְ יִתְגַּל פַּעַם
וְעָזַב לִבְלִי שׁוּב אֶת מַעֲמַקֵּי
מְעוֹן־הַלֵּב, מְעוֹן־בִּצָּרוֹן, יַזִּיק
אִם יֵשׁ הָאֵלִים יִרְצוּ כֵן, אוֹ יוֹעִיל.
הַסְכֵּת, מִגֶּזַע טַנְטַלּוּס אָנֹכִי.

תואס

מַשְׁמִיעָה דָּבָר גָּדוֹל אַתְּ בְּנַחַת.
הַאִם אֶת זֶה זְקַן־בֵּית־אָבִיךְ תְּכַנִּי,
אֲשֶׁר לְמִי שֶׁהָיָה בְּרוּךְ־הָאֵלִים
יָדְעוּ עוֹלָם? אִם זֶה טַנְטַלּוּס,
אֲשֶׁר הֱבִיאוּ יְפִיטֶר בְּסוֹדוֹ
וְאֶל שֻׁלְחָנוֹ קָרָא לוֹ, אֲשֶׁר
עַל אִמְרֵי־פִיו, עַתִּיקֵי־הַנִּסְיוֹנוֹת
וַחֲבוּרֵי שֶׂכֶל רַב, גַּם אֵלֵי־שְׁחָקִים,

וְהַחַת שִׂים עַל כִּסְאֲךָ לִימֵי־־
לִי מָקוֹם, גֵּרַשְׁתַּנִי בִּבְלִי־עָוֹן
בְּחַרְצְךָ וְאוּלַי הִדַּחְתַּנִי,
בְּטֶרֶם בָּא הַמּוֹעֵד לִתְשׁוּבָתִי
בְּגִיל לְבֵיתִי וְהַקֵּץ לִנְדוּדַי,
אֶל הָעֲנוּת, הַמְצַפָּה בְּכָל מָקוֹם
לְנָע וָנָד, לַמְגֹרָשׁ מִמּוֹלַדְתּוֹ
בְּיַד־בַּלָּהוֹת קָרָה וְנָכְרִיָּה.

תואס

תְּהִי עֲצַת הָאֵלִים בָּךְ מַה־תְּהִי
וַאֲשֶׁר בִּלְבָבִי קָבְעוּ לָךְ וּלְבֵיתֵךְ,
הֲלֹא מֵאָז יוֹשֶׁבֶת אַתְּ אִתָּנוּ
וְנֶהֱנֵית מִזְכוּת אוֹרֵחַ תָּמִים,
לֹא תֶחְסַר בִּרְכַּת־הַשָּׁמַיִם לִי.
לֹא עַל־נְקַלָּה יְפַתּוּנִי לְהַאֲמִין,
כִּי רֹאשׁ־אֲשָׁמוֹת רֹאשֵׁךְ, אָסֹף עָלָיו.

איפיגניה

צִדְקָתְךָ תָּבִיא בְרָכָה לָךְ, לֹא הָאוֹרֵחַ.

תואס

אֲשֶׁר לִזְעוּם־אֵל יֵעָשׂ, לֹא יְבֹרָךְ.
שְׁתִיקָתֵךְ כַּלִּי אֵפוֹא וְסֵרוּבֵךְ!
לֹא אִישׁ, אֵין לִבּוֹ יָשָׁר, יִדְרְשֶׁנָּה.
הָאֵלָה מְסָרָה לִי עַל יָדַי אוֹתָךְ,
כִּהְיוֹתָהּ קְדוֹשָׁה לָךְ, לִי אַתְּ נִקְדַּשְׁתְּ.

איפיגניה

הוֹ רַב מִדַּי, הַמֶּלֶךְ, תֹּאמַר לָתֵת
לַאֲשֶׁר לֹא־נוֹדְעָה לְךָ. בְּבֹשֶׁת תַּעֲמֹד
הַגּוֹלָה לְפָנֶיךָ, זוּ רַק מָגֵן
תְּבַקֵּשׁ פֹּה וּמְנוּחָה, לָהּ נִתְּנָה.

תואס

כִּי מִתְעַטֶּכֶת אַתְּ בְּסוֹד מוֹצָאֵךְ
לְפָנַי כִּלְפְנֵי אַחֲרוֹן הָעֲבָדִים,
אֵין עָם, אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ יַצְדִּיקֶנָּה.
חוֹף זֶה פַּלָּצוּת הוּא לְזָרִים: מִצְוַת
הַחֹק הוּא וְהָאֹנֶס. אַךְ מִמֵּךְ,
אֲשֶׁר כָּל זְכוּת־יְשָׁרִים לָךְ, אֲשֶׁר
בְּסֵבֶר־פָּנִים קִבַּלְנוּךְ, לְרוּחֵךְ
וּלְחֶפְצֵךְ תִּחְיִי יוֹמֵךְ פֹּה, מִמֵּךְ
יְהַלְּתִי אֵמוּן־לֵב, יְיַחֵל לוֹ
אֲדוֹן־הַבַּיִת גְּמוּל אֱמוּנַת־נַפְשׁוֹ.

איפיגניה

שֵׁם הוֹרַי וּמְכוֹרוֹתַי אִם הִסְתַּרְתִּי,
הוֹ מֶלֶךְ, לֹא מֵהֶעְדֵּר אֵמוּן, כִּי
מִמְּבוּכַת־לֵב עֲשִׂיתִי זֹאת. כִּי אֶפְזָר,
לוּ נוֹדַע לְךָ, מִי הָעוֹמֶדֶת פֹּה
לְפָנֶיךָ וְרֹאשׁ מִי עֲמוּס־מְזִירָה
תְּכַלְכֵּל אַף תְּסוֹכֵךְ: זַוְעַת־עוֹלָם
לְבָבְךָ תְּקַפָּה אָז וַחֲרָדָה פְּלִיזָה,

תואס

אָמַרְתִּי דַי, לוּ הִלְלַנִי עַמִּי:
פְּרִי־פָּעֳלִי אֲחֵרִים יִשְׂבְּעוּ יֶתֶר
מִמֶּנִּי. מֵאֲשֶׁר עַל־פְּנֵי־כֹל הָאִישׁ, אִם מֶלֶךְ
אוֹ הֶדְיוֹט הוּא, אֲשֶׁר שְׁלוֹם־בֵּיתוֹ נָכוֹן,
לָקַחַתְּ חֵלֶק בְּמַכְאֹבוֹת־נַפְשִׁי,
עֵת חֶרֶב אוֹיֵב שָׁדְדָה אֶת בְּנִי,
הָאַחֲרוֹן, בְּחִיר־הַבָּנִים לִי, מִימִינִי.
כָּל־עוֹד לִנְקָמָה שָׁאֲפָה כָל רוּחִי,
אֶת שִׁמֲמַת מְעוֹנִי לֹא הִרְגַּשְׁתִּי;
אַךְ הִנֵּה רְוֵה־שִׁלּוּמִים כִּי אָשׁוּבָה,
מַמְלַכְתָּם נֶהֱרָסָה, דְּמֵי בְנִי נִקָּמוּ,
אֵין לִי בְּבֵיתִי מְאוּם, יְשַׂמַּח לִבִּי.
מִ' מַעַת זוֹ עַלִּיזָה, אֲשֶׁר תָּמִיד
רְאִיתִיהָ מִכָּל עַיִן לִי נִבֶּטֶת,
הַדְּאָגָה תַקְדִּיר דֹּם וַחֲמַת־הָרוּחַ.
כָּל אֶחָד הוֹגֶה, מַה־יְּהִי בֶעָתִיד,
וְעַל־כָּרְחוֹ נִשְׁמָע עוֹד לַחֲשׁוּךְ־הַבָּנִים.
וְהִנֵּה בָא אֲנִי הַיּוֹם לַהֵיכָל,
בּוֹ רַבּוֹת בָּאתִי לִשְׁאֹל גַּם לְהוֹדוֹת
עַל הַנִּצָּחוֹן. חֵפֶץ יָשָׁן אֶשָּׂא
בִּלְבָבִי, לָךְ לֹא זָר הוּא, אַף לֹא יָבֹא
לְפֶתַע לָךְ: תִּקְוָתִי לַהֲבִיאֵךְ,
לְבִרְכַּת עַמִּי וּלְבִרְכָתִי אֲנִי,
אֲרוּשָׂה לִי לְאִשָּׁה, אֶל מְעוֹנִי.

ארקס

הֹוָדְעִי זֹאת מִפִּיו. הִנֵּה הוּא בָא.
הֵן יִרְחַשׁ לִבֵּךְ כָּבוֹד לוֹ וִיצַוֵּךְ
בְּאֵמוּן וּבִידִידוּת לְפָגְשֵׁנוּ.
בְּמִלָּה טוֹבָה תִּפְעַל אִשָּׁה רַבּוֹת
עַל אִישׁ טְהָר־רוּחַ.

איפיגניה לבדה

אָמְנָם לֹא יָדַעְתִּי,
אֵיךְ אֵלֵךְ בַּעֲצַת הַנֶּאֱמָן; אוּלָם
בְּרָצוֹן רַב אֲמַלֵּא אֶת חוֹבָתִי,
לְדַבֵּר טוֹב לַמֶּלֶךְ חֵלֶף חַסְדּוֹ,
רַק אַחַת תִּשְׁאַל נַפְשִׁי, כִּי לַשַּׁלִּיט
אֵת יִנְעַם לוֹ בֶּאֱמוּנַת־לֵב אַגִּידָה.

מעמד שלִשִי.

איפיגניה. תואס.

איפיגניה

תְּבֹרַכְךָ בְּכָל מִכְמַנֵּי־מְלָכִים
הָאֵלָה! תַּעֲנִיק תְּהִלָּה וְנִצָּחוֹן
וָעֹשֶׁר וְכָל טוּב לָעוֹטְרִים אוֹתְךָ
וְאֶת כָּל שֶׁפַע חֵפֶץ תָּמִים לָךְ!
כִּי אַתָּה, אֲשֶׁר אָב לָרַבִּים הִנְּךָ,
גַּם עַל־פְּנֵי רַבִּים אֹשֶׁר יָקָר תִּשְׂבָּע.

וּלְאַחַר־זְמַן בַּעֲצָתִי הַנֶּאֱמָנָה.

איפיגניה

מָהּ? הַאִם יָחֹם לִי הַמֶּלֶךְ אֵת
עַל לֵב כָּל אָדָם נָדִיב, מוֹקִיר שְׁמוֹ
וַאֲשֶׁר עַל רֹאשׁוֹ יִרְאַת בְּנֵי־שָׁמַיִם,
לֹא הָיָה צָרִיךְ לַעֲלוֹת? הַאִם יֹאמַר
מִשְׁכְּנִי מֵעִם מִזְבְּחִי אֶל עַרְשׂוֹ
בְּיָד חֲזָקָה? אָז לְכָל הָאֵלִים
וְעַל־פְּנֵי כֻלָּם לְדִיאַנָּה אֶקְרָא,
לָאֵלָה הַתַּקִּיפָה בְּמַעֲשֶׂיהָ,
אֲשֶׁר אֶל־נָכוֹן מָגֵן לַכֹּהֶנֶת
וְהַבְּתוּלָה בְּחֵפֶץ־לֵב לַבְּתוּלָה תַּמְצִיא.

ארקס

הַרְגִּיעִי לִבֵּךְ! לֹא דָם חָדָשׁ נִרְגָּשׁ
יְלַהֵט אֶת הַמֶּלֶךְ לִפְרֹץ גָּדֵר
בְּמַעֲשֵׂה־נְעָרוּת. לַאֲשֶׁר זוֹמֵם הוּא,
אַחֶרֶת אִירָא, דָּבָר רָע וְאַכְזָר,
אֲשֶׁר לֹא יָשׁוּב עַד אִם יְבַצְּעֶנּוּ:
כִּי נַפְשׁוֹ קְבוּעָה אֵיתָן וְלֹא תָנוּד.
לָכֵן אֶשְׁחָרֵךְ, תְּנִי בוֹ אֵמוּן, טוֹבָה
הַכִּירִי לוֹ, אִם תֵּת לֹא תוּכְלִי יֶתֶר.

איפיגניה

הוֹ הַגֵּד אֶת הַשְּׁאָר הַנּוֹדָע לָךְ.

איפיגניה

רַק אַחֲרֵי גְאָלוֹ מִפַּחַד נַפְשִׁי.

ארקס

מַדּוּעַ לֹא תַגִּידִי לוֹ מוֹלַדְתֵּךְ?

איפיגניה

כִּי יָאֲתָה תַעֲלוּמָה לַכֹּהֶנֶת.

ארקס

בִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֵין לְהַעְלִים דָּבָר;
וְאִם לֹא יִדְרשׁ דָּרשׁ, הִנֵּה יַרְגִּישׁ,
וּבְנַפְשׁוֹ עָמֹק יַרְגִּישׁ זֹאת הַגְּדוֹלָה,
אֲשֶׁר נִשְׁמֶרֶת אַתְּ מְאֹד מִפָּנָיו

איפיגניה

הַאִם לְבָבוֹ רַע עָלַי וְזָעֵף?

ארקס

כִּמְעַט שֶׁנִּרְאֶה כֵּן. אַף אָמְנָם יַחֲרִישׁ
עַל־אֹדוֹתַיִךְ; אוּלָם מִלִּים, נִפְלְטוּ
כִּלְאַחַר־יָד, הוֹרוּנִי, כִּי זֶה אַדִּיר
כָּל חֵפֶץ־לִבּוֹ, לִזְכּוֹת בָּךְ. הוֹ אַל־נָא,
אַל תַּעַזְבִיהוּ־נָא לְנַפְשׁוֹ! פֶּן
יִתְעַבֵּר עַד־לְהַשְׁחִית בָּךְ וְהֵמִיט
עָלַיִךְ רָעָה, אָז בְּנֹחַם תֶּהְגִּי

מִבְּנֵי־לְוָיָתוֹ יִתֵּן עוֹד אֵמוּנוֹ,
וְגַם בְּאֵלֶּה לֹא רַב מִן הָרָגִיל.
בְּחֶשֶׁד יִרְאֶה אֶת כָּל בֶּן־אֲצִילִים
כִּרְאוֹת אֶת יוֹרֵשׁ־כִּסְאוֹ, יִירָא זִקְנָה
בּוֹדֵדָה וְלֹא־עֵזֶר־לָהּ וְאוּלַי
גַּם קֶשֶׁר בּוֹגְדִים וּבְלֹא־עִתּוֹ מָוֶת.
הַסְּפִקְתִּי לֹא יִתְהַדֵּר בְּרָב־דְּבָרִים,
וּמַה־גַּם מַלְכּוֹ. הוּא אֲשֶׁר לְצַוּוֹת
וְלִפְעֹל חִישׁ רַק הִסְכִּין, הוּא לֹא יֵדַע
מְלֶאכֶת זוֹ מַחֲשֶׁבֶת לִנְהֹג שִׂיחָה
מֵרָחוֹק, אַט וְזָהִיר, לַמַּטָּרָה.
אַל־נָא תַכְבִּידִי עָלָיו בְּהִמָּנְעֵךְ
לִשְׁמֹעַ, בְּהִתְכַּוְּנֵךְ לִבְלִי־הָבִין.
לְכִי לִקְרָאתוֹ אֶת חֲצִי־הַדֶּרֶךְ.

איפיגניה

דְּיֶּהִישׁ הָרָעָה לִי הַצְּפוּיָה?

ארקס

הֲתִרְאִי חֶכְצוֹ כְּסַכָּנָה צְפוּיָה?

איפיגניה

הִיא הָאֲיֻמָּה לִי מִכָּל סַכָּנָה.

ארקס

תְּנִי בְאֵמוּן אֶת נְטִיַּת־לִבּוֹ.

איפיגניה

הַמְעַט יִתְעַלֵּם מַהֵר מִן הָעַיִן,
לְפָנִים תִּצְפֶּה, אֶל הָרַב הַנּוֹתָר.

ארקס

הַתְשַׁבְּחִי אִישׁ, לֹא יֵדַע עֶרֶךְ מַעֲשָׂיו?

איפיגניה

הֲלֹא יְגֻנֶּה אִישׁ, אֶת מַעֲשָׂיו יִשְׁקֹל.

ארקס

גַּם זֶה, לֹא יַעֲרִיךְ אוֹתָם בְּגַאֲוָתוֹ,
כֵּן זֶה, עַל עֶרְכָּם בִּפְתַיּוּתוֹ יַפְרִיז.
הַאֲמִינִי לִי וְשִׁמְעִי לַעֲצַת אִישׁ,
הַמָּסוּר לָךְ בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה:
אִם יֵשׁ הַיּוֹם הַמֶּלֶךְ דּוֹבֵר אִתָּךְ,
הָקֵלִּי לוֹ לְבִיעַ הָגוּת־לִבּוֹ.

איפיגניה

בְּכָל מִלָּה טוֹבָה תָּבִיא פַּחַד בִּי:
לֹא אַחַת הִשְׁתַּמַּטְתִּי בְּעָמָל
מִפְּנֵי מִשְׁאַלְתּוֹ.

ארקס

שִׂימִי לֵב אֶל מַעֲשַׂיִךְ
וְאֶל הַמּוֹעִיל לָךְ. לְמִן הַיּוֹם
לַמֶּלֶךְ אָבַד בְּנוֹ, רַק בִּמְתֵי־מִסְפָּר

הוּא שׁוֹד יְשׁוֹדֵד כָּל שְׂשׂוֹן־הַחַיִּים.
לֹא דָבָר פֹּה עָשִׂית מֵאָז בָּאת הֵנָּה?
מִי הֵשִׁיב לֵב הַמֶּלֶךְ קְשֵׁה־הָרוּחַ?
מִי יָדַע לַעֲצֹר, לִדְחוֹת שָׁנָה שָׁנָה
בְּאִמְרֵי־נַחַת מִנְהַג־קְדוּמִים זֶה
אַכְזָרִי, לִהְיוֹת דַּם כָּל זָר עַל מִזְבַּח
דִּיאַנָּה מְגֹר, וּמִי שִׁלַּח אוֹתָם,
הַשְּׁבוּיִם, פְּלִיטֵי־מָוֶת, אֶל מוֹלַדְתָּם?
הַאִם דִּיאַנָּה, תַּחַת לִקְצֹף קֶצֶף,
כִּי קָרְבְּנוֹת־הַדָּם מִקֶּדֶם תֶּחְסַר,
לֹא נַעַנְתָה בְּרֹב לְתֹם תְּפִלָּתֵךְ?
אִם לֹא בִמְעוּף־גִּיל יָסֹב הַנִּצָּחוֹן
צְבָאֵנוּ? אִם לֹא יָחִישׁ גַּם לְפָנָיו?
אִם לֹא כָל אִישׁ בְּחֶלְקוֹ יִשְׂמַח מִשְׁנֶה,
מֵאָז הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר נִהֲלָנוּ
בְּחָכְמָה וּבִגְבוּרָה יָמִים רַבִּים,
גַּם יָשִׂישׂ אֱלֵי חֶסֶד בְּפָנַיִךְ
וְכָכָה הֵקֵל יָקֵל מֵעָלֵינוּ
אֶת חוֹבַת הַמִּשְׁמַעַת הַמַּחֲרִישָׁה?
הַשָּׁוְא בְּעֵינַיִךְ, אִם מִנַּפְשֵׁךְ אַתְּ
עַל אַלְפֵי אָדָם יִרְעַף צְרִי־תְעָלָה?
אִם אַתְּ לָעָם, אֵל נֶעְלָם לוֹ הֱבִיאֵךְ,
הָיִית לְמַעְיַן־עַד שֶׁל אֹשֶׁר חָדָשׁ
וְעַל חוֹף־מָוֶת זֶה, הַמְשַׁכֵּל אוֹרְחָיו,
תָּכִינִי פְדוּת לַזָּר וְדֶרֶךְ־תְּשׁוּבָה?

וּנְטִיַּת־לֵב לְמַכְנִיס הָאוֹרֵחַ.
עֵת הֵבִיא גוֹרָל רַב־תַּצְלוּמָה אוֹתְךָ
אֶל זֶה הַהֵיכָל לִפְנֵי כַּמָּה שָׁנִים,
כְּנְתוּנַת־אֵל פָּנַיִךְ קִדֵּם תּוֹאַס
בְּיִרְאַת־רוֹמְמוּת וּבְהֶגְיוֹן־חִבָּה,
וְחוֹף זֶה הָיָה לָךְ לִנְוֵה־יְדִידוּת,
הַחוֹף, לְזַעֲוַת כָּל נָכְרִי הָיָה,
כִּי זָר לֹא יִדְרֹךְ אֶרֶץ זֹה לְפָנַיִךְ,
אֲשֶׁר לֹא יִפֹּל, קָרְבַּן־דָּם, כְּמִשְׁפַּט־קְדוּמִים,
עַל מַעֲלוֹת הַמִּזְבֵּחַ לְדִיאַנָּה.

איפיגניה

לֹא עַל נְשִׁימַת־דְּרוֹר לְבַדָּהּ יִחְיֶה
הָאָדָם. מָה הֵם חַיַּי, אִם עַל־יַד
הַקֹּדֶשׁ פֹּה, כַּצֵּל סְבִיב קִבְרוֹ־הוּא,
רַק אָבֹל אֶאֱבַל לְנַפְשִׁי תָּמִיד?
וְהַלָּאֵלֶּה חַיֵּי גִיל וָדַעַת
יִקָּרֵא, אִם כָּל יוֹם, בַּחֲלוֹמוֹת נִדָּף,
אֶל אוֹתָם יָמִים קוֹדְרִים יְכִינֵנוּ,
אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַלֵּתֵי, שְׁכֵחֵי־עַצְמָם,
יְבַלּוּ קְהַל הָרְפָאִים הָאֲבֵלִים?
כָּל חַיִּים, אֵין בָּם מוֹעִיל, מָוֶת בָּמוֹ:
זֶה חֵלֶק־נָשִׁים חֶלְקִי הוּא אַפָּיִם.

ארקס

יְקַר גְּאוֹן־לִבֵּךְ, כִּי לָךְ לֹא תִשְׁפֹּקִי,
לָךְ אֶסְלְחָה, אִם גַּם אָנוּדָה לָךְ:

איפיגניה

הֵן־הוּא אֲשֶׁר לֹא יְרַפֵּא פֶּצַע לִבִּי.
בְּטַל־יַלְדוּתִי, כִּמְעַט נִקְשְׁרָה
לָאָב, לָאֵם הַנֶּפֶשׁ וְלָאַחִים,
הַנְּצָרִים הַחֲדָשִׁים, רֵעֵי־חֶמְדָּה,
מֵרֶגֶל זִקְנֵי־גְזָעִים שֶׁאֶפּוּ
לַעֲבֹר שְׁחָקִים לַחְתֹּר, וְהִנֵּה תָּפְשָׂה
מְאֵרָה זָרָה בִי וַתַּפְרֵד בֵּינִי
וּבֵין אֲהוּבֵי־נַפְשִׁי, נִתֵּק נִתְּקָה
בְּאֶגְרוֹף נָחוּשׁ אֶת הַבְּרִית הָרַכָּה.
גָּז מֵיטַב גִּיל־הַנֹּעַר, תַּמָּה בִרְכַּת
הַשָּׁנִים הָרִאשׁוֹנוֹת. וּבְהִנָּצְלִי,
רַק צֵל הָיִיתִי לִי וְחֵשֶׁק־חַיַּי
הָרַעֲנָן לֹא עוֹד יָשׁוּב לִי לִפְרֹחַ.

ארקס

אִם אָמְנָם אַתְּ אֻמְלָלָה כֹּה בְּעֵינַיִךְ,
בְּעֵינַי אָנִי כְּפוּיַת־טוֹבָה אַתְּ.

איפיגניה

לָכֶם תּוֹדָתִי תָּמִיד.

ארקס

אַךְ לֹא תוֹדָה
נֶאֱמָנָה זוֹ, לְשֵׁמָהּ הַטּוֹבָה נַעֲשָׂה.
זֶה מַבַּט־שִׂמְחָה, אוֹת שֶׁל שֹׂבַע־רָצוֹן

בְּכָל יְקָר וּבְמַבַּט־חֶסֶד תִּפְגֹּשׁ
דִּיאַנָּה קָרְבַּן־מִנְחָה, יַגִּישׁ תּוֹאַס,

ארקס

הוֹ לוּ מָצָאתִי מַבָּט הַכֹּהֶנֶת,
הַכְּבוּדָה וְהַיְקָרָה, גַּם מַבָּטֵךְ,
הוֹ בְּתוּלָה קְדוֹשָׁה, בָּהִיר, מַזְהִיר יֶתֶר,
אוֹת־בְּרָכָה לְכֻלָּנוּ! עוֹד הַתּוּגָה
מְכַסָּה, רַבַּת־רָז, עַל נַפְשֵׁךְ פְּנִימָה.
לְחִנָּם אַךְ נְיַחֵל כָּל הַיָּמִים
לְמִלַּת־אֵמוּן יוֹצֵאת מִן לְבָבֵךְ.
מֵאָז יְדַעְתִּיךְ עַל מִשְׁמַרְתֵּךְ פֹּה,
זֶה מַבָּט אֶחָד לָךְ, מִפָּנָיו אָחִיל;
וּכְמוֹ בְּמוֹסְרוֹת־בַּרְזֶל לֹא־תִפְתַּחְנָה
אֲסוּרָה נַפְשֵׁךְ הִיא בְּחַדְרֵי־לִבֵּךְ.

איפיגניה

כְּיָאוּת לָהּ, לַגּוֹלָה וְלַיְתוֹמָה,

ארקס

הַאַתְּ בְּעֵינַיִךְ גּוֹלָה פֹּה וִיתוֹמָה?

איפיגניה

הֲיִהְיֶה הַנֵּכָר לְמוֹלֶדֶת לָנוּ?

ארקס

וְלָךְ נָכְרִיָּה הָיְתָה הַמּוֹלֶדֶת.

אֶת בַּת גְּדוֹל־הַמְּלָכִים הַנִּדַּחַת,
אֶל סַהַר זְרַע־קָדְשֵׁךְ הָעֲדִינָה.
הוֹ אַתְּ, בַּת־צֵאוּס, אִם הֶחֱרַדְתְּ לֵב
הָאִישׁ הַגָּדוֹל, בִּתּוֹ כִּי דָרַשְׁתְּ,
אִם אַתְּ אֶת אֲגַמֶּמְנוֹן, דִּמְיוֹן־אֵלִים לוֹ,
אֲשֶׁר עַל־מִזְבְּחֵךְ רֹאשׁ־אוֹנוֹ הִקְרִיב,
מֵחוֹמוֹת טְרוֹיָה הַהֲפוּכוֹת גַּלִּים
לְאַרְצוֹ הֲשִׁיבוֹת בִּכְבוֹד־מְנַצְּחִים,
וְאֶת אִשְׁתּוֹ לוֹ, אֶת בְּנוֹ וְאֶת אֶלֶקְטְרָה,
מִכְמַנֵּי־סְגֻלָּה, שָׁמֹר גַּם שָׁמַרְתְּ:
הָשִׁיבִי־נָא גַּם אוֹתִי בֵּית־מַחֲנַדַּי
וּפְדִינִי־נָא, אֲשֶׁר מִמָּוֶת אוֹתִי
בָּדִית, מֵחַיַּי פֹּה, מִמִּשְׁנֶה־מָוֶת.

מעמד שני.

איפיגניה. ארקס.

ארקס

הַמֶּלֶךְ יְשַׁלָּחֵנִי הֵנָּה, יִפְקֹד
בְּשֵׁם דִּיאַנָּה שָׁלוֹם לַכֹּהֶנֶת.
זֶה יוֹם, בּוֹ תוֹדֶה טוֹרִיס עַל נִצְחוֹנוֹת
חֲדָשִׁים וְנִפְלָאִים אֶת אֵלָתָהּ.
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְחֵיל־צְבָאוֹ אָחִישׁ,
לְבַשֵּׂר, כִּי הוּא בָא וְכִי זֶה קָרֵב.

איפיגניה

נְכוֹנִים הִנְנוּ לְקַבֵּל פְּנֵיהֶם

וְחַיֵּי־גַלְמוּד יִחְיֶה! עָגְמַת־נַפְשׁוֹ
כָּל אֲשֶׁר קָרוֹב מֵעִם שְׂפָתָיו תֹּאכַל,
כָּל עֶשְׁתּוֹנוֹתָיו תָּמִיד רַק יָנוּדוּ
אֶל עֵבֶר חַדְרֵי אָבִיו, מְקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ
רִאשׁוֹנָה פָּתְחָה לוֹ הַשְּׁחָקִים, מְקוֹם
שָׁם בְּנֵי אֵם אַחַת בַּעֲבוֹתוֹת רַכִּים
בְּתוֹךְ שַׁעֲשׁוּעִים זֶה אֶל זֶה נִקְשָׁרוּ,
מִיּוֹם לְיוֹם בְּיֶתֶר־עֹז נִקְשָׁרוּ.
לֹא אָדוֹן עִם הָאֱלֹהִים; וְאוּלָם
מְנָת הָאִשָּׁה קָשָׁה הִיא וּמָרָה.
בַּבַּיִת שׂוֹרֵר וְעַל שְׂדֵה־קְרָב הָאִישׁ
וּבְאֶרֶץ־נֵכָר יָדוֹ לוֹ תוֹשִׁיעַ.
הַקִּנְיָן מְשׂוֹשׂוֹ, נִזְרוֹ הַנִּצָּחוֹן!
מוֹת־כָּבוֹד, בְּבוֹא יוֹמוֹ, נָכוֹן לוֹ.
מַה צַּר וּמְגֻבָּל אָשְׁרָהּ שֶׁל הָאִשָּׁה!
גַּם לָסוּר לְמִשְׁמַעַת בַּעַל עָרִיץ
לָהּ חוֹבָה עִם נֶחָמָהּ; וּמַה תָּבוֹךְ,
עֵת יַגְלֶה גוֹרָל רָע לַמֶּרְחָק אוֹתָהּ.
כֵּן יַחֲזִיק תּוֹאַס, אִישׁ נְדִיב־הָרוּחַ,
בִּי פֹּה בְּחַבְלֵי־עַבְדוּת כְּבֵדִים, קְדוֹשִׁים;
הֵן אוֹדֶה בִכְלִמָּתִי, אֲשֶׁר אָהּ
בְּאִי־חֵפֶץ טָמִיר אֶעֱבֹד לָךְ, הָאֵלָה,
לָךְ, פּוֹדַת־נַפְשִׁי! וַאֲנִי אָמַרְתִּי,
בַּעֲבוֹדָה לָךְ מֵרָצוֹן אַקְדִּישׁ חַיַּי.
אַף תָּמִיד לָךְ קִוִּיתִי וְעוֹד גַּם עַתָּה
אֲקַוֶּה לָךְ, דִּיאַנָּה, שֶׁלְּקַחְתִּנִי,

עלילה ראשונה.

מעמד ראשון.

איפיגניה

אֶל צִלְלֵיכֶן, צַמְּרוֹת־חֻרְשָׁה רוֹגְשׁוֹת,
עַתִּיקָה, קְדוֹשָׁה, כִּבְדַת־פֹּארוֹת חֻרְשָׁה,
כְּאֶל תּוֹךְ דְּבִיר־הַדְּמָמָה שֶׁל הָאֵלָה,
גַּם עַתָּה אֵצֵא עוֹד בְּחֶרְדַּת־נֶפֶשׁ,
כְּאִלּוּ לָרִאשׁוֹנָה אֶדְרֹךְ בָּם,
וּלְהִשְׁתַּקֵּעַ פֹּה לֹא יֵדַע רוּחִי.
זֶה שָׁנִים יְשַׁמְּרֵנִי פֹּה בַּמִּסְתָּר
רְצוֹן־שָׁמַיִם, לוֹ אִכָּנַע דּוֹמָם;
אַךְ תָּמִיד הִנְנִי, כְּבַתְּחִלָּה, זָרָה.
כִּי הוֹי! מֵעִם אֲהוּבַי יַפְרִידֵנִי
הַיָּם וְעַל שְׂפָתוֹ אֶעֱמֹד יָמִים תְּמִימִים,
אֶת אֶרֶץ־יָוָן שָׁחֹר תְּשַׁחֵר נַפְשִׁי;
אַךְ תַּחַת אַנְחוֹת־לִבִּי יָבִיא לִי
הַגַּל בַּהֶמְיָה רַק עֲמוּמֵי־צְלִילִים.
מָה אֻמְלַל אִישׁ, מִבֵּית־אֲבוֹתָיו רָחַק

הנפשות:

אֳיפִיגֵנִיָה.

תֳּואס, מלך הטורים.

אורֶסט

פִּילַדֵּס.

צַרְקַס.

מקום המחזה: חורשה לפני מקדש דִיאַנָה.

י׳ וו׳ גֶטֶה

אִיפִיגֶנְיָה בְטוֹרִיס

תרגום יעקב כהן

תרגומים

וְהַדִּבֵּר חדל מפיהם ולא הוסיפו לְדַבֵּר איש אל אחיו יָמים על יָמים. היו כאִלְּמים.

ופעם אחת בבֹּקר, כאשר הקיץ מושי משנתו, ראה והנה הָרֵבֶץ אשר על יד ימינו ריק ופועה איננה, אז הבין כי קמה בלילה לברוח, לרדוף אחרי המחנה ולהשיגו – וַיֵּצֶר גם הוא את צרורו וילך.

ובבאו עד המחנה גם הוא וַיַּרא אותה, והנה היא הולכת יְחֵפָה אחר משה האיש ולא תסור עוד מאחריו, כצל תהַלך אחריו בכל אשר יֵלך. אז לָעו שפתיו בדממה: – לכדה התורה את עצם החיים ותכניעם...

והוא גם הוא הלך אחרי המחנה וידבק בו ונפשו לא ידעה מדוע כְּצֵל הלך.

וכאשר פָּגַש בפועה וַתִּרְאֵהוּ, חָש בנפשו פתאם כי בחלה רוחו בה ולא יוכל עוד כלכל את מַבָּט עיניה, וַיָּנס מפניה, ופועה גם היא לא יָכלה לשאת אותו ותתחמק מפניו כפעם בפעם.

וּשְׂשׂוֹנָם סר מהם עד עוֹלם.

„כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ – לֹא תִּרְצָח – לֹא תִּנְאָף – לֹא תִּגְנֹב – לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר–"

ופתאם הלבינו פני מושי מאד. בא הקול מן הסערה ויגיע עד לַפִּנָּה החבויה אשר במערה הפנימית ויחרידהו ממקומו.

„לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ – לֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ–

ופועה הִשְׁתָּעֲרָה פתאם ממקומה וַתָּקָם: – התשמעז התשמע, מושיז – ופועה ומושי שָׂמוּ את אצבעותיהם באזניהם לבלתי שמוע...

והרְדה גדולה נפלה עליהם, והם לא יָדעו מָה, ורק יָראו לפתע פתאם יִרְאָה גדולה אשר לא הבינו מה היא...

* *
*

ויָמים עברו וכל המחנה הגדול הזוגה אל מול פני ההר הלך ונסע וְעָבַר. הַמִּדבר היה ריק כאשר היה. הסלעים עמדו אִלְּמִים ויביטו אל תוך הישימון – ותהי הדממה כבראשונה.

והַיִּרְאה אשר נפלה על השנַיִם הלכה הלוך וְגָבֹר. לא יָדעו עוד מנוחה – והם לא יָדעו מדוע. כמו סבל מעמסה רָבָץ עליהם...

סָר מהם פתאם שְׂשון חייהם.

ובאַחד הלילות, כאשר שכבה פועה אצל מושי ולא ראתה שֵׁנה, אמרה: – הידעת, מושיז – עוד יַלדה קטנה הייתי ואני יושבת על ברכי אֵם אִמִי, ועתה זכרתי. סִפּרה לי אֵם אִמי יום אחד דבר נורא: אדם היה בעֵדן, הוא ואשתו יחד, ובבֹקר יום אחד גֹרשו שניהם מן הגן, והם לא יָדעו מדוע. היתה עליהם יד אלהים הגדולה – ופתאם היו חייהם עליהם למשא...

ומושי גם הוא היה נדהם ונבוך וּפָרוּעַ, ויהי רואה הלומות בהָקיץ. ופעם אחת אמר – : אם נפקחו עיני האדם לראות, לא יועיל לו כי ישוב לסגור אותן. המראות אשר ראה רגע לא יעזבוהו עוד...

והקול איננו קול, כי אם רעם, ובכל אלה תִשָׁמַע מן הסערה כל מלה ומלה מְפֹרָשָׁה, ויש אשר יחשוב השומע כי תִשָּׁמַע הַמִּלָּה עד קְצֵה כל כָּנָף מארבע כנפות הארץ ועד קצוי האי הרחוק מכל האיים: —

„אָנֹכִי אֲדֹנָי אֱלֹהֶיךָ – לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי –"

אך בעצם הרגע הזה תְּלַחֲשנה שפתי פועה באזני מושי חרש: – יְפֵיפִיתָ מִבְּנֵי אדם! מה־יָּפִיתָ, מה־יָּפִיתָ!

„לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה – לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם –"

ומושי אוחז בכף ידה שְׁכוּר אהבה ולשונו לָעָה, והוא לא יֵדע מָה—: אהַבתיךְ מכל בנות הארץ! מָה אהבתיךְ, מָה אהבתיךְ!

„לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם אֲדֹנָי אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא – לֹא יְנַקֶּה אֲדֹנָי אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא –"

ופועה מפטפטת ודוברת, מכטפטת ודוברת: – השבעתיך בשם אלהים, השבעתיך בשמש יומם ובירח לילה, השבעתיך בשמים ובארץ: תנני וְאָמֹץ בשְׂפָתַי את יין הרקח מעל שפתיך, כי צמאתי לשפתיך, תנני וַאֲשַׁכִּיר את נפשי מִדְּמְךָ הלוהט, כי לדם כלתה נפשי, תנני וְאֶשַּׁךְ בְּשִׁנַּי את בשרך הָרָטֹב, כי לבשר אדם חי הִתְאַוֵּיתִי, תנני וַאֲחַנֶּקְךָ בְּיָדַי אלה עד אם אֲמוֹתֵת אותך מעט מעט בעצם יָדַי!

„זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ – שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה אֲדֹנָי אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ, אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם –"

ושפתי מושי נעות, והוא לא יֵדע מָה, ושפתיו מלַחשות: – הרביצי עלי את עינך היוקדת! תְּלַהֲטֵנִי נא עינך ותְמוֹגְגֵנִי, עד הִנָּדְפִי ועד חָדְלִי מהיות! הוי פועה, אֶשָּׁקַע־נא בָךְ עד לתהומות נשמָתֵךְ העמקות! רכּו תַּלְתַּלַּיִךְ מִמֶּשִׁי ומֵעֵדֶר הקצובות אשר בעֵדה תחפנס, עֲנֻגּוֹת שערותיך מן הַגֹּמֶא אשר על שפת היאור! היו חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כעמודי פרעה אשר על־פני רעמסס! היו שני שָׁדַיִךְ כְּגִבְעוֹת המור, אשר ארבץ עליהן בצהרים!

על אחיו, לב אל לב ונשמה לקראת נשמה – ואת כל אשר ראו ואת כל אשר שמעו שָׁכֵחוּ.

והעם הֶעָצוּם, אשר לא יִסָּפֵר מֵרֹב, מתקדשים ומכבסים את שִׂמְלוֹתָם יום אחד ויום שני, ובהיות היום השלישי ויהיו כֻלָּם נְכוֹנִים.

וכתאם רגזה כל הארץ מתחת, למן הַקָּצֶה האחד ועד הַקָּצֶה השני. והשמים ממעל נבקעו פתאם וַיִּקָּרֵעוּ, למן הַקָּצֶה האחד ועד הַקָּצֶה השני. ואותות זרים ונפלאים מאד ונוראים מאד נראו בשמים ובארץ. אורות אֲדֻמִּים ואורות כחולים הָלְכוּ על כנפי רוחות, ולשונות אש ושרביטי לֶהָבוֹת התלקחו, וכוכבים גדולים, נוצצים ומהבהבים מאד, נראו מתוך הרקיע בעצם היום, ומן הצפון עלה וְזָרַח פתאם אור ירוק־כהה. ברגע הזה התגודדה האדמה, ופתאם קפא כל היקום תחתיו: העצים חדלו מצמוח, כל צמח וכל שיח אשר בשדה עמד מִגְּאוֹת, חגוי הסלעים פערו את לועם הנורא ויחכו לִדְבַר־מָה, וכל החיה וכל הבהמה וכל אשר נשמת רוח חיים באפו עמד תחתיו ויחכה. שָׂרָף מעופף חדל פתאם מֵהָעוּפְתוֹ בחצי השמים וַיִּקְשַׁב, ועל הארץ זחל צפעוני גְּדָל טַבָּעוֹת ויזקוף פתאם את ראשו וישמע.

ובתוך המערה בַּפִּנָּה הכנימית כרע מושי ברגע הזה לרגלי פועה וַיָּבֹא אל תוך עיניה –

ופתאם והנה קולות וברקים ולפידים וענן כבד יורד ורובץ על ההר ועל כל הארץ מסביב ועל כל עמק ועל כל גבעה. כל הַמִּדְבָּר הגדול עצר בעד נשמת אפו ויעמוד וַיִּקשב. וקול שופר וקול קרן יובל חזק מאד נשמע פתאם, וההר עָשֵׁן ועשָׁנוֹ עולה השמימה כעֶשן הכבשן. ומחנות הכהנים עומדים בתחתית ההר, מערָכות מערכות, ואחרי הכהנים מחנות לְוִיִּים, מערָכות מערָכות, ואחריהם עם רב כחול אשר על שפת הים, וכתנותיהם לְבָנוֹת אחרי הַכִּבְסָן, ועל פניהם רובצת אימה גדולה וחשֵׁכָה.

וכרפל כבד עולה ועוטה את כל ההר.

והברקים והקולות והלפידים הולכים הלוך וחזק, ופתאם והנה קול

האדמה גם עוד מלבַדם, ויש אשר התמרמרו כי יש עץ ושִׂיחַ שדה וצִפּור בשמים ואבן וְגַרְגַר חול גם חוץ מהם, וכל אלה יהיו לרגעים לשסן להם ולִבדידָתָם ולְאַהֲבָתָם ולחייהם. למה זה ברא אלהים את כל אלה? לכּה לא ברא רק אותם שניהם לבדם?...

והם לא יָדעו כי יושבים הם בהר סיני...

* * *

ויום אחד בַּבֹּקֶר והנה רעש גדול מסביב כרעש שטפת אלפי בני־אדם עם מחנות עדרים כבֵדים ורבים, עדרי צאן ובָקר ובהמה רבה.

ומושי ופועה השתָאו מאד. מי זה עָרַב את לבו להרוס לבוא עד פִּנָּתָם השוקטת ולְשַׁדֵּד את רִבצָם הֶחָבוּי ולהחריד אותם מֵאָשְׁרָם ואהבתם? — וכאשר יָצאו פתח המערה וישאו את עיניהם, והנה עם רב ועצום מאד חונה נגד ההר.

אז שמעו דבר זר ונפלא מאד: תּוֹרָה תִּנָּתֵן פּה לָעָם הזה וחֻקים ומשפטים...

ופועה ומושי לא הבינו דבר. למה זה תורה? לכּה חֻקים ומשפטים? — כמו בוז שָׁכַן על שפתי שניהם.

...והתורה תכבוש את כל העולם אשר מסביב, לְמִקְצֵה האדמה האחד ועד הַקָּצֶה השני, והחֻקים והמשפטים יכניעו תחתיהם את כל יושב הארץ, כל גוי ואדם אשר על פני־האדמה...

ומושי ופועה שמעו ויהי כל הדבר עליהם למעמסה גדולה. לכּה תהיה תורה אשר כזאת לשים חַחִים בלחיי האדם ולמה לא יתנו לְעָצֵם החיים להיות כאשר הם ובאשר הם? — כמו לעג עלה על שפתם. לוּ רק לא תבאנה כל הקטַנּוֹת האלה להפריע אותם מעט מִתֹּכֶן חייהם הגדול! — אז מהרו לבוא אל כּתר פִּנָּתָם אשר במערה הפנימית ויתחבאו שם, אשר לא יעלה אליהם קול מן החוץ ולא יגיע עד אזנם, ובעוד רגע התרפקו איש

שָׁקַע כל העולם מסביב, לא היתה תבל ולא היה דבר, ורק היה מושי בעד פועה ופועה היתה בעד מושי – וזה כל החיים.

בֹּקֶר לעת מוֹצָאֵי שמש שכבו בפתח המערה, עֲרֻמִים שניהם, שְׂמֹאלָהּ על לבו וִימִינוֹ תחת עָרְפָּהּ, והם חולמים בעינים פקוחות ומביטים השמימה.

„ראֵה נא", אמרה, „תלתליך רכים כקוי שמש ענֻגים, והשערות אשר לְיֶתֶר הגברים הלא קשות ומתוחות. בְּחוֹרֵי עיניך בוערים שני שמשות, ובחוֹרֵי עֵינֵי אחרים הלא רק שתי אבנים כֵּהוֹת. כְּבֶן אלהים יָפִיתָ אתה, והאחרים אינם בלתי אם כתולעי אדמה, רָעֵי תֹאַר וְרָעֵי תנועה. מְלֵא סוד אתה, כמו הפלא הגדול אשר אין לו קֵץ, והאחרים בהירים כעֶצֶם יום – ואני את היום לא אוכל כַּלְכֵּל".

ולעת ערב, בצאת הכוכבים הגדולים והמצהירים, שכבו איש על־יד אחיו, עֲרֻמִים שניהם, ועיניהם כדרבונות תקועים במִכְסֵה השמים.

„עֲמוּמָה אַתְּ", אמר, „וְכִבְדַת חֹם עצור, כמו הפרח ביער האיתן במדבַּר שור. מְלֵאָה אַתְּ כליון־נפש תמיד כמו שיר לעת ערב על־פני שדה נעזב. כל עצם מֵעֲצָמַיִךְ מביאה לידי נסיון כמו פִּי־חרב. אורבת אַתְּ וקוֹרֵאת, אורבת וקוֹרֵאת לי, כמו האור המתעה וְהַכָּחוֹל אשר על־פני הבֹּץ".

ולעת צהרים: –

„כמו כוכב – אמרה – אתה לי, אשר יִפּוֹל אל תוך חיקי בחשכת הלילה, כאשר יפול רֵץ כסף".

„עמֻקה אַתְּ – אמר – נוראה ואפֵלה וקוֹדרת, כמו בְּאֵר".

והם לא נשקו איש את אחיו, כי אם אכלו איש את בשר רעהו בכל־פֶּה, לא התרפקו איש על אחיו, כי אם שקעו, צללו, דבקו, התמזגו יחדו וַיִּמֹּגוּ איש בתוך רעהו: נפש אחת ובשר אחד – – –

וימים על ימים עברו וחדָשים על חדשים, ויהיו כשלש שנים.

ויש אשר חרה אַפּם כי יש שמש בשמים והוא יהיה להם לכעמים למפריע, ויש אשר עבר עליהם רוח קנאה כי יש נשמת חיים על־פני

והנה הר לנגד עיניהם, ולא יָדעו מה הוא ומה שְׁמוֹ. ופועה אמרה: „עֲיֵפָה אנכי מעט", ומושי אמר: „חָפֵץ אנכי לישון מעט", ויהיו כשני ילדים, ויבאו אל תוך ההר וימצאו להם מערה בסתר הַחֲגָוִים, ויראו כי טובה להם המערה לשבת בה, ויכינו להם מוֹשָׁב ויכוננוהו וַרִבֵּץ הול רך ערכו להם, ויאמרו: לא נוסיף עוד ללכת, כי פה נשב עד עולם וָעד – וַיֵּשְׁבוּ שם.

והם היו כילדים קטנים.

* *
*

כל העולם אשר מסביב היה בעיניהם כְּלֹא היה וּכְלֹא נברא. השמים לא נחשבו בעיניהם בלתי אם ככל אשר היה להם דבר עם אהבתם, והאדמה – ככל אשר דרשו מִמֶּנָּה מעט אֹכֶל או מעט טַרְפֵּי פְּרִי להחיות את נפשם, ומקץ רגע שכחו אותם ויזכרו רק את נפשם לבדם ואת אהבתם הגדולה. לא היה להם כל חֵפֶץ לראות פני אדם או לשאול דבר, כי השפיקו השנים איש לאחיו בַּכֹּל, דבר לא חָסֵרוּ. ויש כי כל המעשה אשר נעשה בחוץ ומסביב להם לא היה להם בלתי אם למשא ולמעמסה וּלְעֹל, ויש כי השמים היו להם למפריעים להפריע אותם מעבודת הקֹדש אשר להם, מאהבתם, ויש כי האדמה היתה להם למעצור ולענין אשר ימנע אותם מִתֹּכֶן חייהם הגדול. סוד הנפלא היה בלבם גם ביום וגם בלילה, ועין כל זר וּמַגַּע כל דבר מן החוץ היה להם לשטן. והיה כאשר עָבַר פעם בחֹדש או בִשְׁנַיִם איש הֵלֶךְ על־פני חלקת המקום אשר יָשבו שם, וידברו אליו שתים שלש מלים ולא שאלו דבר ולא בִקשו לדעת דבר, וימהרו בעוד רגע ויסתתרו ויתחבאו מפניו בסתר פִּנַּת ההבויה, ואם רועה נודד בא עד ההר עם מעט צאנו, וימהרו ויתנו לו מן הגרגרים ומן הפרגים האדֻמים אשר לִקטו, ויקחו מעִמו חֵלֶף מַתָּנָם מן הלחם אשר נתן להם, וימהרו כרגע וַיַּחלפו וַיִּתְחַבָּאוּ.

ארכים, אז עמדו רגע תחתיהם ולא ידעו מה לעשות – ופתאם פרץ קול שחוק גדול מפי שניהם, והם מתנפלים איש על אחיו ומנשקים פתאם איש לאחיו בלי קץ ובלי מעצור. ויש אשר נעורה הסערה הגדולה ותהי שורקת בקול גדול, וחית השדה התחבאה במעונותיה ועוף השמים חרד אל קניו, והם נצבו שניהם רגע אחד תחתיהם ולא ידעו מה – ופתאם נתנו יד איש לאחיו וימתחו את אצילות זרועותיהם ואת ראשיהם הפשילו לאחור ויחלו לרקד פתאם במעגל סביב. אז ידבר מושי אל פועה לאמר: „הבי נא הפעם ונרוץ יד אל יד! לקראת המדבר הגדול נרוץ ואל נות הדשא הירוק אשר מנגד! בתוך סבך היער העבות נבוא ונסתתר בין השיחים! את שמלותינו ואת כתנותינו נפשוט מעלינו וערמים נרוץ כיום הולדנו! הבי נא, הבי, ונעטר למצחנו הבוער עטרת ציצים מציצי הפרגים האדמים העולים פה פרע ולוהטים, והציצים ירעדו ברוח מדי רוצנו!"

ככה עברו יהדו ויבאו עד מרה, וככה באו ממרה עד אילים. באילים מצאו שתים־עשרה עינות מים ושבעים תמרים. אז רצו שניהם ממעין אל מעין, במעין הראשון החלו ובאחרון כלו, ויהי שואבים בחפני כפיהם את המים ונותנים איש לרעהו לשתות, הנער נתן בחפניו את המים על פי הנערה והנערה על פי הנער–ויהיו משחקים בקול גדול, עד כי רעשו שבעים התמרים לקולם. אחר־כן נחכזו לבוא אל התמרים ויעברו אותם כלם, בתמר הראשון החלו ובאחרון כלו, ופתאם עברה עליהם תשוקה עזה לעלות על ראש תמר ולשבת שם, ויטפסו ויעלו איש איש על ראש התמר האחד, וישבו איש איש בתוך צמרתו במעבה הסנסנים והעלים הרחבים, חבוי איש מפני רעהו, ויקראו איש לרעהו: „יונה או יון?"–ויהיו צוהלים בקול גדול ובשאון ובחדוה גדולה, עד כי רגשו שתים־עשרה העינות לקולם. לא ידעו הילדים את נפשם ולבם רן מרב אשר וטובה ונחת.

ומאילים הלכו ולא ידעו את הדרך ויבאו אל מדבר סין, ובמדבר סין תעו שלשה ימים ושלשה לילות ויבאו לרפידים, ומרפידים הלכו ויראו

ושלשה עשר יום, לילה ויום, בקשו שניהם איש את אחיו ולא מצאו, וביום הארבעה עשר לעת ערב ראה אותה פתאם עומדת לבדה בשדה. אז נִגש אליה, כאשר יִגש איש אל אדם אשר דִבר עמו רק זה אתמול או אשר עזב אותו לפני רגע, ויאחז בידה וישאל: „על מָה אנחנו עוד מְהַכּים כֹּה?״ – והנערה רָעדה בכל יצורי גוה ולא ענתה דבר. רק עיניה לְבַדָן ענו.

אבל ממחרת היום לא ראה עוד איש ברעמסס או בפיתום אותם, והם אבדו פתאם מקרב העדה.

לילה ויום, לילה ויום הלכו שניהם יחדו, איש ידו בכף רעהו, והם מטלטלים בחָזקה את זרועות ידיהם בלכתם, ולאָן הם הולכים לא יֵדעו ואין הם יודעים מַה הם חֵפצים. כשני ילדים היו, קטנים וטהורים ותמימים – ולבם בקרבם רק רָן. מן השדה אשר על כני רעמסס באו סֻכּותה, וּכְרֻכוֹת לאֵיתם, ומאֵיתם למִגְדול אשר לפני פי־הַחִירות, והם לא יָדעו איה הם וגם את שְמוֹת המקומות לא יָדעו – ולבם בקרבם רק רָן. ביום השלישי בבֹּקר נשאו את עיניהם ויראו והנה סָגר עליהם פתאם הַמִדבר הנורא, מִדְבַּר שור והעֲרָבה הגדולה רובצת לנוכח עיניהם עד אפסי מרחקים נוראים אשר לא תוכל העין לְהַשִׂיגם – והם נתנו פתאם בשחוק קולם וַיְרַנּנוּ. מה להם מדבר ומה להם עֲרָבה? היו כהבצלת הנכריה אשר בַּגֵיְאָיוֹת, וכמו עָגור המתעופף בשמים אשר לא יֵדע דאגה. הלוך הלכו וּלַקט כל הציר אשר יֵאָכל וכל שיח אשר בין החרולים וכל צמח אשר עם הגדֵרות, ויש אשר מצאו פַּקּוּעוֹת שדה בריאות או קִשוּאים ושומים, ויש אשר אכלו וגם הותירו, ואז עשו להם שהוק ויתנו את הנותר בצרור וישימו אותו על מוט וישאו שניהם יחדו – ולבם בקרבם רק רָן. כאשר לְהַט אותם הַשָּׁרב יומם, התיצב הנער על יד הנערה וכַפּת תמרים אֲרֻכּה בידו ויהי מַשִּׁיב לנוכח פניה רוח קל וצח מעט, ובלילה בהיות הקרח האוכל שכבו שניהם באחת הפחָתים, לב אל לב ובשר לעומת בשר, ויתחממו וַיֵּהם להם. ויש אשר פתאם נִתַּךְ הגשם השוטף ארצה וברקים הִלכו בשמים עם שרביטי לפידים

דוד פרישמאן

בהר סיני

מעשה *)

אמי קבלה את הדברים מאִמָּה ואִמָּה מאִמָּה, זְקֵנָתִי מִזְּקֶנְתָּהּ וזְקֶנְתָּהּ מזקֶנתהּ, דור מפי דור – ואמי מסרה את הדברים לי.

בשנת ארבע מאות ועשרים ותשע לשבת בני ישראל בְּגֹשֶׁן, כשנה אחת ומִשְׁלוֹשׁ חדשים לפני צאת העם כֻּלּוֹ מכצרים הם ונעריהם וזקניהם יחד לעבור את הַמִּדְבָּר הגדול ולבוא עד כנען, ונער היה בין ילדי העִבְרים העובדים בחֹמר ובלְבֵנים על החומות החיצונות בְּרַעַמְסֵס, ושמו מוּשִׁי, והנער עודו צעיר ורך מאד, בטרם תצמח לו שערת זְקָנו ובטרם תְּמַלֶּאנָה לו שבַע עשרה שנה. ביום צאתו מבטן אמו השליכה אותו המיַלדת אל היאור, כמִצות המלך, כי אשה יְרֵאָה היתה ורַכַּת לב אשר יָרְאָה את חֲמַת פרעה, ויהי הילד שָׁט על פני המים כמחצית היום ורביעית הערב, ובערב נְשָׂאוּהוּ הגלים וַיַּגִּיעוּהוּ עד הסבך אשר עִם שְׂפַת היאור ויִבָּאֵר תלוי בתוך הַסּוּף, ויראוהו ויוציאוהו משם האנשים וינָּצל, ומני אז קראו לו „פֶּלְאִי", על שֵׁם הנפלאות אשר עשה בו אלהים להיות סוכך עליו בכַפּו, ואמו קשרה לו על צַוארו חוט ארגמן מָשְׁזָר כפול שבע, ויהי החוט על צווארו כל הימים. אכן כאשר גָּדַל הנער והוא עובד על החומה ברעמסס עִם העובדים, וירא בְּאַחַד הימים את אחת הנערות, את פּוּעָה, והיא יַלְדָּה בת שלש עשרה שנה ושמונה חדשים, מן העובדות בשדה אשר על פני פִּיתוֹם – וברגע הזה חָרְדָה כַף־הַשַּׁיָּדִים אשר היתה בידו ותצנח לארץ. גם הנערה נבהלה פתאם מאד. אז יָדְעוּ שניהם בלבם כי ברגע ההוא היתה עליהם יד אֲדֹנָי הגדולה וכי מפלט אין עוד מִכָּבֶיהָ.

---

*) מן הַסֵּרִיה „במדבר. מעשיות ביבליות".

הוא נשא את עיניו: על הגבעה, לפני בית־התפלה הקטן, עם רַב התאמץ, אנשים ונשים וטף, מזה ומזה לפתח בית־התפלה עומדים הם ומצַפים לבואם. מאחריו הרגיש שורה ארֻכה של זוגות נוהרים לאט ומלַוים אותם, הדוכס הזקן וכל יתר האצילים וקרובי־המשפחה, הם ונשיהם, כֻּלָם לבושי־חַג ורוממות השעה על פניהם. קל ושאנן צעד לצלע ארוסתו, העוטה שמלת־ כלולות נהדרה ולראשה צעיף לבן, מעֻטר ורדים חִורים צעירים, ובלבו האור הטהור, אור האשר החרישי, השוכן על פניה.

והנה הם לפני המזבח... פתאם זָעה יד בת־הדוכס בזרועו והוא שמע את קולה, קול לקוי, הבא כמִקבר: „הידעתָ זה־כבר מֵתנו, גם אני גם אתה...“

רַעד עבר את בשרו. הוא הסב את עיניו: פני בת־הדוכס מֻכָּרִים, עיניה דועכות והיא נמוגה כַצֵּל — היא איננה...

הבית על סביבו: חָרְבָּן, חֻרְבַּן־עולם... אין איש, אין חיים, בלתי אם גַלֵּי־מַפֹּלֶת ויֶרֶק שוטה מַפרה בין הַגַּלים. ועל אבן אחת חשוכה, אבן־שתִיה, עומדת מנגד אשה כפופה זקֵנה, פניה חִורים ורעים מאֹד, שמלתה הבלה פרועה ושערות־שיבתה הדלילות מֻפקרות לרוח. רכובה על מטאטא גדול עומדת היא, כמו נעצרה בדרכה, עיניה הירֻקות נעוצות בו בחמת־זעם ופיה האָפל וחסר־הַשִּנַּיִם פתוח לקללה...

גֹעַל־נפש תפשהו והוא שלח ידו אל חרבו — וייקץ. בחלון עמדה חִוֶרֶת השחר ופני הלבנה הדלים נראו במורד הרקיע.

ובעוד שעה ואדמת־המולדת אשר לַשַּׂר הלמה מתחת פרסות סוסים אבירים לקבוצת רוכבים, אשר עזבה את המקום. עוד פעם פנה השר וַיַּשְׁקֵף מרחוק על־פני החרבות הישנות ואחר הפך וידפֹּק את סוסו בעֹז וַיִּפָּלֵג בתוך הערבה הגלויה ורוח־הבֹּקר טופח על פניו.

תרע״ב.

„איככה־זה חייתי בלעדיך? – הוסיף בהֲמות־לבו – הלא מאז, משחרותי, נקשרה נפשי בך ואני תעיתי כל ימי ולא ידעתי את אשר היית לי. אכן חסרתי, חסרתי אותך תמיד ואני יָהיר ומתפרץ וָאסב לבי ממחסורי. גם לא פִלַלתי רְאות פניך עוד וצחוק־חסדך כי יָהֵל עלי לא האמינה נפשי. עתה אביט בך ולא אדע, האמנם יָפִית וְנֶחֱנְתְ שֶׁבע מאז רָאִיתִי אותך או אני הוא אשר עיני טחו מֵראות את כל חֲמֻדוֹתָיִך...”

– „ואתה אמרת, כי מֵתִּי!” – ענתה בחֵן, כמו בתוכֵחה קלה, ועיניה התלקחו בברק־אור מוזר.

– „העוד את יושבת תמיד במקום הזה?” – שאל אותה.

– „אני ועוד רבים אתי יושבים פה” – השיבה. ואחר הוסיפה בקול־תעלומה: „ידענו, כי שוב תשוב וכֻלנו חכינו לך”.

היא אחזה בידו ויקם. שלובי־זרוע הלכו, צעדו לאט בגן, והוא פורח בכל עציו ועשביו כקדם ומחלונות הארמון מברכים אותם אורות ישָנים חביבים. במחבואים הידועים להם באו ועל־פני ספסלי־האבן קרובי־נפשם עברו וצללי צמרות העצים וזהרי הלבנה מצליפים וגולשים עליהם ושוטחים מרבד־פלאים, רמזיו רק הם מבינים, לרגליהם. ריקה הבאֵר, אין מים בה, אך שפת־שֵׁישָׁה הרחבה זורחת בלבנה עם כתמיה האֻמָצים ועם העלים היתומים, הישֵנים עליה. והנה סֻכַּת־הגפן, בעתרת צִמְחָה עומדת היא, טובעת במִקלעות עלים אדמדמים עם ענבי־בָר ונוצרת על רשתה העבֻתה ועל אוצר־רזיה העתיק, רזי עלומים רבים, פרחו ונבֵלו. לאטם הלכו ותעו, ואחר יצאו אל בין הכרים הפתוחים, במשעול העולה אל גבעת בית־התפלה צעדו, ומלא העולם מזהיר עליהם, לבן וגדול, ומנצנץ להם מאלפי רסיסי ספירים וזמרגדים על דרכם. צמודים זה לזה צעדו, בלי דַבר ובלי הֶרעד חצץ ממקומו, כנגהות־הלבנה השלֵוות עצמן, בתוך אור הלבנה השלֵו.

והנה צחקו שפתי בת־הדוכס בדממה ולַחשה הנאמן עלה: „האם לא ידעת? היום יום־חתֻנתנו”.

בקרבו וַיָשב לַהֵרדם. והנה שוב קול דפיקה וַעֲבֵרָה וכעין צעדים הולכים ונעצרים פתאם בחדר הסמוך. והנה דבר־מה נוגע ושורט בדלת – ודממה.

לא! עתה שמע את זה ברור. צעדים כבדים, צעדי גבר בגלא־חליצתו ושקשוק נֶשק עליו, שָם, בעֹמק המסדרון, לא, קרוב מזה, קרוב מאד... בקפיצה אחת נִצב על רגליו, חרבו השלופה בידו ובפסיעות קשות נגש אל הדלת – אין איש, אין קול... מתרגז וצוחק על עצמו שב אל משכבו. ראשו כבד עליו ויצנח בלא־כח.

אך לא עברו רגעים מועטים וקולות הדפיקה ותנועת־המסתורין התחדשו ביתר־עֹז גם במסדרון גם בחדרים הסמוכים והרחוקים: כאלו שפעו חֲיָלות פראים על הארמון והם מחבלים ומשחיתים והופכים את כל־אשר־בו לבלי הַשְאֵר שָׂרִידי הַמַנעולים חרקו ונִשבָּרו, הרצָפות התבַּקָעו... בעינים קרועות לרוָחה רבץ האיש על מטתו: אין זאת כי יש דבר־תעלומות בארמון! — אמר אל נפשו וַיִירא להזיז יד או רגל.

והנה נפתחה הדלת והחַדרה צעדה ובאה בת־הדוכס החִורת, לוטה סות־לילה צחורה ובוּן־הצחוק החרישית והמאֻשרה על שפתיה, קרבה בלט אל מטתו וַתַנַח כפה על מצחו ותעבירֶנה חרש על שערותיו ועל רַקתו, הַעֲבֵר וְהַחֲלֵק, העבר ולַטף לאט, לאט, לאט...

„עָיֵף אתה, – אמרה אחרי דממה וקולה נעים וחשאי כתנועת־כפה – עליך לנוח, יקירי, לנוח מעט..."

– „מה־רכה את, מה־חביבה! – לחש לה ברגש – אצבעותַיִך נוחות וטובות כרוח־לילה כמוסה ואור פניך כאור הלבנה המלֵאה, הזולף על דשאים נמים..."

בזהירות רבה לקח את ידיה וַיִשָקֵן לאט לאט, כמו במענֹה להן וללטיפותיהן, בעוד אשר בת־צחוקה החרישית כמו רָחֲבה ועָמְקה ותזרח ישר אל עיניו.

גושן אפפוהו בבואו. קרים ויבשים כבגרים עמדו השלחנות והכסאות, נאלמים תחת כבל האבק הלבן ונאכלים מעש. מעל הקירות, מתוך מסגרות דלוחות, רכש־זבובים מנקדות, הביטו צורות דהות־מהוקות של אבות ואבות־אבות, דורות רבים, אדוני הארמון, כלם אנשי־חיל קשי־פנים וקובע ושריון עליהם, כנעולמות רחוקים הביטו וכמו מעל ליורשם הבוגד, אשר הזניח את כבודם ואת זכרם ואשר שב עתה להרגיז מנוחתם. מגור נעלם תפש את האיש — ויעבר. בחדר אחד קטן נעצר ויעמד רגע ככובש את לבו.

„הנה המטה, אשר ישנתי עליה" — אמר לבני־לויתו בקול נרגש ואחר הוסיף: „פה אני חפץ לישון הלילה".

כבוא השמש הדליקו נרות ויסבו לאכל ולשתות מן הצידה אשר הביאו אתם. כלים מכלים שונים, עתיקים ויקרי־תבנית, נמצאו בארגזים ובכוכים סתומים בארמון ויהיו למקור־תענוגות מיחד לסועדים. אך מה־גדלה שמחת האנשים בגלותם במרתפים הנעולים מטמון גדול של יינות ישנים, הזקים ומשבחים, ככל אשר ארך מאסרם. שתו, שרו ויעלצו וישוחחו על הימים ההביבים אשר חלפו. וכטוב לב השר ביין ויחל לספר לבני־מסבתו על ימי־ילדותו היפים והשובבים, אשר עברו עליו במקום הזה, על הדוכס הזקן ודרכי־שגעונו ותהפוכותיו ועל בת־הדוכס, אשר היתה רכה וחורה־הורה כזיו־הלבנה והוא אהב אותה בסתר ויהי ארב להלונה תמיד ואשר זכה לנגוע בה רק ברגע מותה, בנפלה מן החומה ופניה מאירים וצוחקים...

עם חצות־הלילה קמו מאת השלחן והשר הלך אל חדרו, אשר הוכן לו.

ושנית תפש מגור נעלם את האיש בהשארו לבדו בחדר. שלהבת הנר בידו הבליהה מאד ותהעב לכבות ודמות־מפלצת ענקית שחורה השתרעה ודלגה מאחריו כמתכוננת להנקו. ראשו עליו סבב מרוב היין. שכב במטה ויכב את הנר.

ויהי אך נסה להרדם וקול דפיקה וחמיקה בהדר הסמוך עוררהו פעם ושתים, פקח את עיניו — אין קול. אכן יש פה עכברים — הרהר ויצחק

נהרו הגולים הנבהלים עם נשיהם וטפם ועם פלֵטת רכושם הדל, הלֹך ויַלֵל, הלֹך ודָמֹם כקבר, הלֹך וצבות בעינים מְקֻדָּחוֹת לקצות השמים, מאַין יבוא עזרם. וכבוא השמועה לאיש בַּנֵּכר ויחרד לבבו מאד וכעין שמחה טמירה מהולה היתה בחרדתו. וַיֵּבוֹשׁ האיש מפני נפשו ויקֹף עליה קצף גדול ויאמר לטָרפה בהמתו. ורחמים רבים התעוררו בו על קֵן־מולדתו אשר שֻׁדד ועל האנשים הפשוטים, הטובים גם הרעים, אשר כִּתְּרוהו מאז ואשר עתה עברה הרעה על כֻּלם. ואולם ידו קצרה מהושיע וגלי החיים נְשָׂאוהו טִלְטְלוּהו לרצונו הרחק הלאה וירימוהו בְּמַעֲלֵה העולם, את חֵיל עַם נכרי נהג ובמושב שרים ראשונים במלכות יָשַׁב, וַיִּפַּח הֲגוֹן־חַייו את זכרונות ילדותו הרכים מלפניו וַיִּסְגְּרֵם בפנה נסתרה בלבבו עד לא הרגיש בם כמעט ולא כנה ולא חקר לשלומם.

והנה הוא שב עתה אל המקום הנשכח ואהדים מנאמניו ומשרתיו אתו. השמש היורדת הֵזָּה את הנוף השומם והַצַּפְצָפוֹת הזקנות, הרקובות למחצה, הציצו בו בגיל הֶלֶשׁ ודָוֶה ואדמומית העתפת על פניהן. לשעטת פרסות סוסו שמע את לב האדמה הוֹגה, הטונה לדפיקות לבבו, ואת נשימתה הקצרה הרגיש בְּאָבָק העולה. והנה הארמון. הוא צנח מעל סוסו. הם הם העבילים המעֻקלים, הצרים, המרֻצפים אבנים קטנות בלי־סדר, והוא הוא העז העתיק, השקוע ביסוד הבית. אך מה־רבה השַׁמָּה במקומו! כִּגְדוּעַ קדקד וזרוע וכְנִבּוּב־עינים נבט הארמון והמגדל הישן נצב עירום ומֻנדה ומחריש על ההרבן. החומה מְרֻטשת ופרוצה וחלקים רבים עומדים לנפול מאליהם. כאִלו היתה שן הזמן החשאית לרעה בבנין הזה כבלים מן האויב, אשר קרא להרס. עֲשָׂבים עלו בין אבני הגלים הַנְּצִים ועל קיר ושַׁער פָּשָׂה האזוב. הגן גָּדַל פֶּרַע על שַׁלַּכְתּוֹ העמֻקה ועל גזעיו העבורים והעקורים מִשֹּׁרש ומראהו כמראה הוֹשה דְּלִילָה ונטושה, אשר זה־לא־כבר עבר עליה הַבָּעַר. ודממה במקום, דממת בית־קברות, לא פקדו עוד איש, דממת־נשיה...

בלב הומה נכנס השר אל הארמון פנימה. קדרות בָּלָה וריח טחב

„עוד מעט! – קראה המכשפה – אל תעמדי בדרך, כי בנפשך הוא. ואיכה תשובי לבדך? לכי אחרי! עוד צעדים שנים – עוד צעד..." – –

מחתת־מות נפלה על העלם בראותו והנה בחלון הפתוח מתנשאה הדמות הצחורה ויוצאת ונצבת מלא־קומתה על סף־החיצון לחלון ועיניה סגורות, עומדת רגע ופונה לשמאל וצועדת לרחב החומה... הרוח־בלהות היא, אם אמנם בת־הדוכס בכתנתה לעורה? צועדת היא לבטח ונראית כישנה. מגששת קיר־החומה ועל הבליטה הצרה אשר בתחתית החלונות צועדת... הנה היא נעצרת רגע, צועדת הלאה, הנה היא עם קצה החומה...

צעקה נתקה מגרונו – דבר־מה לבן רפרף באויר ויחבט על אצבעות־ידיו ויפל לרגליו.

על רצועת־צפר קרה, בין צרורות־אבן ושאר מכתות, שכבה בת־הדוכס כלה זורחת באור הלבנה השופע ובלא נשמת־חיים. רק כתנתה לצלעה היתה נכתמת ומרבכת בדם, גם שערות־ראשה רטבות היו וכמו זבות דם, ואולם פניה העדינים נקיים ושלוים ובת־צחוק חרישית של אשר לא־מזה לנה על שפתיה החורות, הפתוחות כמעט.

ועוד בלילה ההוא עזב העלם את הארמון וילך לנוע במרחקים.

ויהי מקץ שנים והעלם כבר היה לאיש בא־בימים ושערות ראשו וזקנו החלו להלבין בחזקה, ויתעורר החפץ באיש לשוב ולראות את המקום, אשר גדל בו ואשר בו זרחה וחורה עליו ילדותו.

הן רבו גם עצמו החליפות, אשר באו על המקום מאז לכתו בנכר. האויב עלה על הארץ וילחם אל הארמון ימים רבים וילכדנו. הדוכס הזקן מת במלחמה ואנשיו נהרגו או נלקחו בשביה. שמה ועזובה היתה הארץ מסביב, כי נפל על יושבי הכפרים פחד האויב, אשר חמס ורצח ולא חמל גם על זקן ועולל ואת שדותיהם ואת בתיהם שלח באש. מחנות מחנות

כנפים לאחת, הן מדַדות־מעופפות, רכוסות־יד מתפתלות וקרֵבות אל קְצֵה הפסגה ושרות:

אָחות, בֹּאִי!
אוֹר חָדָשׁ עֶלְיוֹן עָלַיִךְ נִשְׁפֹּךְ,
בִּגְדֵי־חֲמֻדוֹת אֶת בְּשָׂרֵךְ נַלְבִּישׁ,
תִּזַכִּי, תִּתְקַדְּשִׁי וְתִהְיִי כָּמֹנוּ,
אָחוֹת יְקָרָה!

בֹּאִי!
לָשִׁיר כָּמֹנוּ וְלָחוּל נְלַמְּדֵךְ,
לִטְווֹת מִנְּגֹהוֹת וּצְלָלִים וַחֲלוֹמוֹת
וּלְרַחֵף כָּמֹנוּ מֵעַל לָאֲדָמָה,
מֵעַל לָאדמה...

„באי, בתי, – אמרה המכשפה – הנה המשעול הנוטה לשמאל, בקצה המשעול שם הַמַּעבר. רק כפֶשַׂע בין עולם לעולם, ואשר לא יִירָא את התהום – יעברֶנו. לכי אחרי, בתי, ואל תפחָדִי!"

והנערה נגררה אחרי המכשפה במשעול הצר, שמאלה נאחזת בקיר־הסלע ולימינה התהום יפער לועו השחור, ומעבר מנגד בא ונשמע בעָז־יָתר שיר הנערות:

אָחות, בֹּאִי אֵלֵינוּ!
לְחַדְרֵי־חֲדָרִים טְמִירִים נְבִיאֵךְ,
בְּסוֹד־מַעְגָּלֵנוּ הַנֶּאֱמָן נוֹשִׁיבֵךְ,
שָׁם חִידוֹת־חַיִּים לָךְ נָחוֹר וְנִפְתֹּר,
פִּלְאֵי־תַעֲלֻמוֹת־הַמָּוֶת נְסַפֵּר...

וַתֵּרָא עולם חדש ונפלא מִרְחָף על־פני התהום מנגד, עולם כֻּלוֹ כסף ואבני־יקרות, כאור תּוֹלְעֵי־הָרֶשֶׁף בלילה, מנוחת־נפש בו ועֲנוה תמימה וַחֲלוֹם אַל־חֵפֶץ. אילנות אדירים מתרומים ונושאים עטרותם כִּבְרְשׁוֹת־עֲנָק וסבכי־פרחים נהדרים, לא ראתה עינה דוגמתם, זוקפים גם מַטִים גביעיהם הכבדים, העוברים מזהר, ואין זיז ואין רַחַשׁ. אגַמים צנועים, סוגי קָנֶה וָסוּף, מנֻבּים בּטַפֵּי־כסף ועל גדותם עופות גדולים לבנים, כנפיהם משי טהור, עומדים על רגל גבהה אחת או רובצים מכֻוָּצים, צוארם מֻפשל על ערפם, ולא יזועו ממקומם. וכאלו טֻוּי כל היקום שם מאֹור ומאַוִיר ואין גופו אלא מַטְּטה קל ושקוף לרוחו והוא נושא את־עצמו ומכיר את־עצמו.

ושוב נשאה הנערה את עיניה ותרא והנה ממעל לאילנות בירכתי העולם מנגד, מֵזַח ענני־שלג מְקִפת, פסגת־הר מתרוממת ועל ראש הפסגה היכל־תפארת נִשָּׂא, כעין מקדש, פתוח לכל עבריו וקַל על עמודיו הַגֵּאִים, שהם כאלו בנוים מֵאֵש קרה מהבהבת ותומכים הם תקרתו חִפַּת־התכלת עם נְקֻדות־כוכבים רועדות. בפִנות הבית ולצלעותיו לוהטים תמרים מפֻשְׁקֵי־כַפּוֹת וציצים מְגֻדָּלים כמראה שלהבות־אור אֲדֻמות וכחֻלות עם עלים רחבים כקערות־אש וכלשונות־אש יְרֻקות־כתֻמות, ובאמצע הערֻגות – מַזְרֵקוֹת שֵׁיש לבן שולחות ומקבלות בשלוה קשתות־מים־הן, מימי ספיר ויהלֹם, ולחש להן כלחש הבטוה טובה ומהוקה. ותנועה עֲנֻגה, כעין טישׂה וחליפה ונצנוץ, בין עמודי ההיכל. הָס! צלצלי כנורות וקתרוסים אֵי־משם בוקעים, זכים ונֶאֱצָלים, ונערות גביחות וצעִיפי־משי אֲרֻכים מש.לשלים וחומקים בין העמודים, מתגלים והנעלמים. פתאם ומִצֵּלַע הבית מחוץ הופיעה עדת מלאכים צחורים וגדלֵי־כנף, התנשׂאה ותעף כסיעת־יונים שאננה, עוף וסֹב פעם ושתים על־פני ההיכל, ותפרח ותגז לה במרחק־התכלת

הנערה עצרה נשימתה מרגש־לב וכל אצבעותיה רָטטו בדממה. אך הִנה מבין עמודי ההיכל להקת נערות הגיחה, נערות חִורות ובָרות והֲדוּת־אֹשר חרישית על פניהן, דומות למלאכים, אך רכות מהם, שתי כנפים שתי

הפתוח בקע, דְוֵה־געגֻעים, ויקרא ויתעטף בקריאתו, וצלילי הקתרוס הזכים לִוּו אותו בתוגה חרישית. והנה! נגלתה הדמות הלבנה בחלון, כֻּלָּה נֹגַה ורֹך נשענה אל מזוזת החלון ופניה הנטוים למעלה צופים במרחק וחולמים. לב העלם פחד מגיל ובכח־יֶתר הֵעיר את קתרוסו. את תמהונו שר ואת הרדת נפשו לפני בת־השמים הטהורה והרָמה, אשר ירדה ארצה לְחַלֵּק לה מזיוה ולקַדשה בשַלותה. אכן נִקְלָה העולם וקטן מְקַבֵּל את הסדה, ואולם באור פניה יִגדל ויִיף ובדִממתה יִשְׁלָם. וָהוא, הסוער והתועה אֹרַח, מה־לשוא על החלון האִלֵּם אשר מלמעלה. ובאַחַד הלילות —

באחד הלילות ובת־הדוכס שכבה בשנתה, לקול צלצלי הזמיר האחרונים נרדמה לאט וזיו־הלבנה הרפה על פניה, והנה קרבה המכשפה החורת ותגע בה ותאמר: „קומי, נערותי מחַכּוֹת לָךְ!״

על־פני שְׁנֵי־סלעים ועננים פרועים נִשאו וחיש־מהר עמדו רגליהן על שפת צוק רָם בשמַים וזקוף כָּאֹנֶךְ, עד לא נראָה דבר מלמטה. אין זאת כי אם קצֵה העולם! — אמרה הנערה לנפשה ותחרד מאד, ובשאתה את עיניה יֵבוֹש לשאת עיניו אליה, אל מטרת חייו, אשר עבר על פניה ולא ידע כי קרובה היא, כה קרובה אליו, ואיך ירהיב עתה לקוות כי תשים את לבה אליו ותחָנֵנו במבטה, מבט־שמים, רק רגע תַּשרה עיניה עליו ותקדישנו להיי־עולם...

הדמות הלבנה בחלון עמדה ולא זזה ממקומה ובפנים חִורים־נוהרים השקיפה כבתחלה למעלה והלאה, כאֶל־מֶרחק יַמֵי־אֵין־חוף, ופתאם חרדה — ותחמק, העלם התפלש במכאבי־לבו, ואולם בלילה למחרתו הורידה הדמות בטרם לכתה את עיניה אליו ובת־צחוק רכה־דאבה, רַבָּתִי חמלה, רעפה עליו חרש חרש לתוך החשכה.

אחרי־כן עבר לילה ועוד לילה והדמות לא נראתה בחלון, וַיִּוָּדַע הדבר לעלם: בת־הדוכס חולה ושוכבת בַּמִטה, כדב שַכּוּל הלך סבב יום ולילה בגן ונפשו הגתה בו נִכְאֵי־אין־אונים ועיניו נמשכו נבוכות והתדפקו

בארמון וכל משטר הארמון הקשה לעל ולמרת־רוח וישא את נפשו ליום, בו יגדל וימצא און בידו לעזוב את המקום הזה ולנסות גורלו במרחקים. ויהי מתבודד ומתרחק מן האנשים סביבו וטוֶה במסתרי היער את חלומות־עתידו ומימי הנחל המפכים ידעו את המית־מאוייו. ובצר ללבבו היה לוקח את הַקַתְרוס הישן מעל הקיר ושולח את עֱנותו ואת מַשא געגֻעיו על־פני המיתרים דַקֵי־הרֶגש – ורָוַח לו.

ויהי הערב – וכבר הוא עלם בן שבע־עשרה ומתכונן להפיק זממו בקרוב – והוא מהלך ותועה בגן־הארמון תפוש בשרעפיו, וישא את עיניו וירא והנה על אחד מחלונות הארמון מלמעלה יושבת דמות עוטה לבנים, ראשה סמוך אל מזוזת החלון ופניה שטופים אור־לבנה ונוהרים. הלא היא בת־הדוכס החִורה, הרַכה, ואיכה גדלה ומה־יָפתה מאז ראה אותה לאחרונה! האם לא לפסל־כסף דמיונה ולהגיון יוצר־אמן, תבנית תפלה זכה וכלות־הנפש, אשר היה לבשר! כחולם עמד תחתיו וַיָחש את נפשו והנה היא נרגעת לאטה, מְטַהֶרת ועולה ונהיית לחלק מדמות־האור הצחורה והקדושה אשר מלמעלה. ופתאם נְגוזה התמונה והוא נדד כל הלילה בגן, צל אבד בין צללי העצים האלמים, ההוזים כלבנה, ומתעַנה בחבלי לבו הצעיר, אשר פָרח וַיְבַכֵר ציץ בהשָאי. וביום המחרת, בערב, וַיִקְדֵם לבוא לגן והוא הדור בלבושו, חרבו המשֻבצת אבני־חן על ירכו וקתרוסו בידו, ויעמד תחת תפוח רחַב־פארות וַיוחֶל אל רדת החשכה במְלואה. הזמיר שָר; צִמְחי הַיַסְמִין העלו ריחם. זהר־כסף רך ירד לאטו ויתפש ברשתו הדקה את עלי העצים והסבכים ואת כל הפרחים הנמים סביב ויפרש צעיפו השקוף על קיר־החומה מנגד. פִנות־הסתרים הקטנות, המקֻערות יֶרֶק חַי, השחירו והעמיקו סודן. וכהִדם רגע הזמיר וַיַעֲבֵר העלם את אצבעותיו על מיתרי קתרוסו בנחת וצלילים התמלטו, צלילים יחידים וקטועים, מחפשים ותועים, רודפים פתאם אלה את אלה בדרכים שונות ונעצרים, שבים ותועים... התעורר הזמיר ביתר שְאֵת ויוסף לשיר, וקול העלם התנשא רועֵד ומפַלֵל, אל־מול החלון

שמים. על תלם אחד, עשוי כיצוע, שוכבת אשה, עיניה נוטות להִסָגר ובידה פרח־לוֹט גדול, מגיעה היא את הפרח אל אפה, שואפת ריחו לאט וסוגרת עיניה מתאוה.

„אמי!" – קראה הנערה ותשלח זרועותיה לפניה. המכשפה עצרה בעדה.

„הנה הן נערותי – אמרה – שאי את עיניך וראי: הנה הן יורדות בנתיב־ההר שם, באות ושבות הן משאב המים, למען השקות את גן הַנֶחמה האחרונה.

„אחת אחת יורדות הן מן הַמַעין הנעלם, אחת אחת וכַדה על שכמה, כטור ברבורים זכים ודוממים נעות הן.

„ראי את צניעות־צעדן ואת עֲנוַת־מבטן, שורי את מִכְלַל קַו זרוען, התומכה בכַדן, וזיו הלבנה מה־נפלא בין צללי גלימתן!

„שקט וטהרה הן וחלום טהרת־עולם על פניהן, בדממה תְשָאנה חלומן אל פרחי הַשַלוה הנצחית. האין את נפשך, בתי, להיות כאחת מהן?..." – –

הנערה הקיצה, ירדה מעל החלון הפתוח ויצוריה רָחפו מקר הלילה.

IV

ועלם היה בארמון, מבני משפחת הדוכס, צעיר יפה־תאר ועז־רוחו בעיניו, גם התנכר מילדותו בתעלוליו ובמשפטיו לבלי־חָת ואף פני גדול ושיבה לא הָדַר. וַיִירָאֵהו הדוכס ויאהבהו וישטמהו כאחת ואת שבט־מוסרו לא מנע ממנו, אך ללא־הועיל. ופעם כונן הנער כמצַחק את קנה־הרובה על הדוכס ויחרד הזקן ויגרשהו מעל פניו בחמת־אפו ואחר שלח רצים אחריו להשיבו, באין יורש קרוב לו ממנו ובנחמו את נפשו לאמר: אך דרך נערים מְצלחים דרכו, ובגָדלו והיה למעוז־מִשנה לנחלת־אבותיו ולמחתה לכל אויביו מסביב.

והנער לא אהב את הזקן, אם גם כִבדהו בלבבו, ויהי לו שִבתו

ובחסד וכפות־ידיה משעשעות בנחָשָה הַחַי, התלוי על כתפיה ונע ומתפתל בראשו ובקצהו לארך זרועותיה.

הנערה רעדה והמכשפה צחקה חרש ואמרה לה: „אל תיראי, ילדה — הנחש הזה, אין רעל בו".

ואחר הוסיפה ותאמר: „נעלמה אני ודרָכַי נעלמים, על־כן ייראוני בני־אדם. ואולם אני בת הלבנה ואִתי שלחה הלבנה עם מתנותֶיה היקרות לארץ.

„ואמנם לא רעה אנכי... ואני אוהבת אותך, ילדה.

„אני אוהבת אותך, כי שְקטה אַת ורַכה כֹּה, אַת חִורה כֹּה כמוני.

„ואני אני אשר הבאתי לך את עוף־הפלא למתנה — את הזמיר, המשורר בלילה. היֵש עוד צפור מפליאה לשיר כמהוּ?!"

ופעם ראתה בחלומה את נערות המכשפה מקרוב, והנה לא נחשים לראשן, כי אם זֵרֵי־הֲדַסִּים ירְקים־כַּסְפִּיִּים, עומדות הן כבחצי גֹרן עגולה ומתנועעות לאִטן מצד אל צד ושרות בחצי־קול ובבת־צחוק על שפתיהן ורומזות לה: שלום, שלום! —

לילות־מספר עברו ואִמה לא פקדה אותה בחלומה. הנערה התעצבה אל לבה מאד וַתָּשֶׁת דאגתה לידידה. הזמיר נִתֵּר כה וכה על בַּדו ויצפצף קטעי־שברים כאבד־עֵצוֹת או כמושך פיו מִמַּענה. הנערה לא מצאה מנוח. ואולם בלילה הופיעה לה בשנתה המכשפה החִורת ותאמר לה: „באִי, הנני וַאַרְאֵךְ את אִמֵּךְ".

חיש־מהר הגיעו אל מבוא בקעה גדולה, נטועה גן ומֻקפת יערות־אשוחים קודרים, מטפסים ועולים על שפועי הרים שאננים ונתלים פה ושם גם על כתפות סלעים זקופים וגֵאים אשר מאחרי ההרים. בין עצי הגן מטַילים צלמי־אדם עטופים לבָנים, צועדים הם בנחת, איש להגיונו ילעָצבו הרך, ואין דוֹבֵר דָּבָר. פה ושם יושבים או רובצים יחידים בדשא, סמוכים לגֶזע או לצֵלע תֵל, נחים כישֵׁנים או חולמים לנפשם ועל פניהם שַׁלוַת־

ביום ההוא לפנות ערב, כעמד השמש בעצם שקיעתה והחדרים החלו כבר להתמלא צללים ועצב מתוכם, והנה הִפלתה אזן הנערה מבין קולות הצפרים המשוררות בגן קול צפצוף חדש, צלול וְעָרֵב, כמהו לא שמעה מעודה. זה אחר זה השתתקו הצפרים ורק שיר האחת עלה ולא פסק וַיִגבר עוד וישתפך שַׁליט יחידי בדממה הַדַקה, אשר ירדה וְהִתְבַּצרה סביב. בזרמי־תרועות הוֹלְכֵי גַלים, בוקעים ונעצרים חליפות, בוקעים ונמשכים וכָלים בלי־כח, נִהַף השיר ויהי כתפלה זכה לנפש עוטפת באפלתה, תפלת נכאים וגעגֻעים אין־קצה לאשר רחוק ממנה ולאשר איננו. שקעה השמש, החלומות הקדירו והכסיפו, ועוף־הפלא לא עמד משיר. הנערה רבצה על מטתה בחשֵכה ולבבה פּרכס וַיכַל משמֹע. כאלו מצא המזַמר את חידת נפשה ויספר לה בקול לתֻמו את אשר דרשה וחִקרה לשוא ימים רבים, וכאלו היה המזַמר מוֹדע קרוב לה מכבר ושפת־שירו שגורה על אָזנה בכל רזיה ורמזיה... מן הערב ההוא היה עוף־הפלא הזה לה לרֵעַ נאמן, לו תתֵנה בלי־אמר את כל עניה ומצוקתה ובשירו תבקש מזור לקשי־רוחה. שתוקה משנה נהיתה ורכה משנה וַתִּדמה ליציר מעולם אחר, טהור ונאצל מזה, אשר התעָהו המקרה הֲלֹם ולא מצא פה מקומו, כחולמת התהלכה ועברה על־פני כל המראות ובלילה על משכבה היתה כעֵרה וַתְּחִי חיי־חזון עשירים. צללי בין־הערבים היו למקלט ולמחסה לה ואל הלבנה ואל אור הלבנה יצאה נפשה.

אז יש אשר תקום בלילה והיא ישֵנה ועיניה סגורות, תצעד לאט, רק בְּתֻנתה לעורה, ותבא אל חדר האם, תגש אל המטה שם ותעביר כַּפה עליה חרש חרש ושבה על עקֵבה אל חדרה ואל משכבה. ויש אשר תקום ותשב בשנתה על החלון, עיניה סגורות ופניה אל־עבר פני הלבנה והחלום, כדרכה בהקיץ. ופעם נגלתה לה, בשבתה כה, המכשפה החִורת והנה היא כמלכה בהדרה, שלמת־משי רקומה כסף ואבני־חפץ עוטה היא ובשער ראשה ועל צואריה מַחְרְזות פנינים גדולות, כבדות, קְרירות־נֹגה. פניה מאירים בחן

כבשׂרת־פלאים מארץ חדשה. קרני־שמש צעירות היו באות להשתטח על מטתה, מתרפקות על חזֶהָ, על עפעפיה העיפים, וצודדות בת־צחוק על שפתיה היבשות. פתאם תִזָכֵר באֵם, תכבש פניה בַכֶסת ותֵבך, ותבך בדממה.

וגשמים באו, גשמי־האביב החיים והצוהלים, ואולם הם היו כנושאי רֹגז ונכאים לנערה הרפה. ענני־התמיד העיקו עליה בכל כֹבד־קדרותם וימיה נגררו, נמשכו בלא־חפץ. הלֹך ושוֹב התהלכה בחדרים הריקים, כמבקשת דבר אשר אבד לה ואשר לא יוכל לֵאבד. ויש אשר היתה נעצרת על־יד ציצי הפרחים המפֹארים, אשר הובאו לשעשע רוחה, חוֹזֶמֶת איזה עָלֶה משחיר ומנקה איזה ציץ מ־אֶמֶץ־אבק ועומדת ומביטה ביצורים התמימים הללו, הפורחים לנפשם ונותנים ריחם לכֹל, נסתכלת בהם זמן רב בעיני אם חומלת ודמעות חרישיות נובעות, יורדות על לחיה...

והנה שבו ימי־האביב הָעֲנֻגִים ואִתָם ערבי־האביב, המתוקים והעֲנֻגִים עוד מהם. בערבים האלה המדה הנערה העגומה לשבת על הלון חדרה, רגליה על כסא לפני החלון וראשה אל מזוזתו, לשבת חדלת־אונים ולמסֹר עצמה לגלי הרוח החביבים, המרפרפים על פניה ולוחשים לה שִכְחָה, ולאור הלבנה הרחמן, השוטף וממוֹגג בנחת את נפשה הפצועה והנה אף היא נוזלת בים האור ההוד, מעל לצמרות הגן הישנות והלאה נוזלת, על־פני מרחב הבקעה הגדולה ויאֹר־הכסף והשמים מרחוק, והנה היא שבה ומתכנסת, כֻלה רך וכליון־עדנה, ונמשכת, נמשכת לַלְּבָנָה... שעה ארכה תשב כה, ואחר תעצם עפעפיה, תחזה ותצפה את כל הנעשה באור הלבנה במרחב ועל ההר אשר בקצה העולם, כאשר ספרה לה אמה... ובלילה, בעלותה על יצועה, היתה שבה ורואה את־כל־אלה בחלום, את המכשפה החורת ואת נערותיה כלילות־החֵן בעבודתן ובמחולן, ואת אִמה, את אִמה החיה בשָכבה ובלֶכתה, באַמצה אותה אל חָזֶהָ החם ובשָרקה את שערותיה במַשְרק־הַשֵן המלֻטָף ובדברה אליה דברים טובים ונוגים... ופעם באה האם ואמרה לה: „הִשָמרי לך מפני המכשפה החורת!"

חשכה, פוסע חרש חרש ברגל גמישה וְרַכַּת־שֵׂעָר, אזניו זקופות־מְחֻדדות וכֻלו הַקְשֵׁב־מסתורין. השומע הוא מאומה מן הנעשה עתה בחֻבו של עולם ואם לא דבר לָאַט עמו מִעם המכשפה? המִלה קלה תעל – ונחפז לברֹח ונעלם באפֵלה... ויש אשר כלב עז־נפש, קשור בְרַתּוק־ברזל אל מאורתו, ישא את עיניו פתאם וראה והנה ממעל לגג־החומה צורה לבנה יוצאת, שותקת ובאה בחשאי, בחשאי, והולכת וקרֵבה – ונתן בקולו עליה ונבח בכל גרונו... כאִלו הרגישה החיה הנבונה, אשר דבר־מה לא־טוב מתרחש עתה בין צורה לבנה זה ובין האדמה הישֵׁנה...

„ויש אשר ישכב בן־אדם על יצועיו, מצד אל צד יתהפך ואין תנומה לו, ונמשכו עיניו אל החלון החִור, זמן רב יביט ויאזין לדממת תהום־הנצח מסביב ולְזַעֲוַת־הַקִּפָּאוֹן אשר במלא־כל־העולם – פתאם תִּפָּקחנה אזניו ושמע את קול גלגלי־הפלכים החוזרים, הטֹוים בגדי־מתים לעולם, את בהלת המתים הנעים־ונדים בלא־דרך ובלא־מטרה, את שריקת הנחשים המרַקדים ואת מחול נערות המכשפה בין שמים וארץ, סגֹר יסגֹר בפחד את עיניו וראה את כל הזרות והנפלאות האלה לפניו ואת המכשפה החִורת יראה, המנצחת על־כל־אלה...

„אכן יש דברים רבים, אשר רק בסגֹר האדם את עיניו וְרָאָה אותם".

III

והאֵם מֵתה. גדול היה שבר הנערה וקשה יגונה מנשא – וַתִּפֹּל למשכב. עצת הרופאים היתה להעביר את החולה מחדרי האם למקֹם אחר בארמון, ואולם היא התקוממה להם בכל רפיונה ובדמעות התחננה לפני אביה לְהָפֵר עצתם.

והאביב בא וַיָּבֵא מַרפא בכנפיו גם לבת־הדוכס החִורת, אשר עוד הוסיפה וְחָוְרָה. בבֹקר בבֹקר היתה מקיצה לשיר הצפרים בגן ויהי לה

הפלכים יוסיפו ויתנועעו מעצמם והמטוה הלבן מ אליו יִנָוֶה. קמו הנערות, נֵערו ראשן וַתִּשָּׁפַכנה קְוֻצות־שערותן כאגדת נחשים צעירים על עָרפּן, התיקו את חגרתן והנה הוא צפע חי ומתעקל בימינן, שמלתן התפזרה ותהי לצעיף אָרֹך ושקוף, קל כַּגַל ורך ונגר כַּקֶּצף, וכל גופן כאִלו התנער מִשנה ויהי לְקֶשֶׁב־נגינה ולתשוקת־מָחול נְכונה. זרקו מהן ולמעלה והלאה את הַצֶּפע וַתָּרוצנה לקראתו, נערה נערה לקראת נְחָשָׁה, הנופל לרגליה והוא תוסס ופועה ושואף לָשוף עקבה, וְהִיא מדגלת ופוסחת עליו בזריזות חֲתוּל־נֶרֶף, מתגָרה בו ונמלטת, צָדָתוֹ ברגע קפצו ומטלטלתו הלאה, שבה ומזנקת אליו ונמלטת וכנפי־צעיפה מתנפנפות כל העת במשובת־רוח וכל יצוריה נעים ומפזזים בקדחת תאוה אכלה, תאות מלחמה ומחול יַחַד. הלא הוא מחול־הנחשים, הפרא והמשגע, אשר תצאנה בו נערות המכשפה, כל אחת לבדה ולנטיות גופה ונפשה ובמקֻצב אחד לְכֻלָן, מִקֻצַב גלגלי־הפלכים, הסובבים והומים המיתם הקרה והַשָׁוה תמיד, ותנופות השרף המתפתל, אשר ביד המכשפה המנצחת עליהן. ובהשתער המחול בכל עֱזוזו ותפשו הנערות המחוללות, כבתוך שכרון, בנחש המרקד נגדן, תְּחַקנה בו ביד קלה ותְשַׂמנה אותו על ראשן נֵזר־נצחון. חיש־מהר ונֶעתקו הנערות, כבלא־יודעים, מעל קרקע ההר, תתרוממנה בעצם מחולן ותרחפנה בֶחָלל הרֵיק ותחולֵלנה... אחר תהרשטנה לכל העברים ותהיינה לשלשלת גדולה, מתחברת ומתפרדת על חוג־השמים, ותחוללנה... מהן תִּבָּדַלנה פתאם, בתוך מחול, ותֵרדנה על אִיֵי־העבים הקלים, המפזרים במרומים, ומהן תִּשְׁקַענה מטה מטה ותצאנה במחולות־מחנַיִם על־פני רחבי כִּכְּרות־דשא וחֶלקת יארות מכסיפים אשר על הארץ... אז תרד גם המכשפה המנַצחת ותעבר בטיסה אחת את כל הארץ...

„אסירת תרדמה עזה רובצת האדמה, קפואה על צלליה הכבדים ובזָהֳרָהּ הקר והחִור, ודמיון לה כדמיון המות הגדול. חתול בודד שחור, צפרניו חבויות ועיני־טרפו כמן המארב נוצצות, מתגנב ובא מאיזה זוית

„ועל רחבי הארץ מלמטה התערבבו כבר כל התחומים וגוני כל המראות טשטשו ונבלעו במעלות צבעו אחד של שחור וחורון. נדמו הצפרים קלות־הדעת והפרחים התמימים הצטמצמו ונרדמו. פחד אלם ירד על היקום ותהיה רבת וטמירה בכל עינים קמה. על־פני יערות־השך רחוקים ועל־פני שדמות־אפר הינשוף והעטלף יחוגו וזאבים רעבים, עצמותיהם בולטות מבעד עורם, בערבות־מדבר כהות־נוגות הלך ויליל ילכו. אי־שם, בבטן שיחים עבתים ואפלים, גדלי הבצות הקדמוניות, דבר ירחש מלא תעלמה שחורה, יזחל ויחתר נתיבו בחשאי. גם הים האדיר מנוחתו נגזלה, יאסף מימיו מחפיו וחור־געגעים אל המרחב הריק ימשך, כלעמת הלבנה. ובני־האדם, בני־האדם אף הם, חיל־סתר אחז נפשם וכסף לא־מובן, בחזק־לבם על המיתם קרבם יבליגו, איש את איש יבקשו, ישוחחו, יצהקו בקול ויתהוללו יחדו, למען הפג מבוכתם. הרגש ירגישו אשר דבר־מה לא־טוב מרפרף בעולם וחורש רעה עליהם, אבל לא יראו אותו בעיניהם גם יתחמקו מראותו.

„ובחצות הלילה, בהיות הדממה הגדולה על הארץ ובני־האדם, גלומי־לבנים כמתים, על משכבותם בלי־גוע שרועים — אז תקום המכשפה ההורת אשר על ההר ממקומה, מלא קומתה תעמד ומלא חין־הורתה, תתיר בתנועת־יד אחת מעל גופה את שרפה המתכתל וליחש ומזעזע בחמה לשונו השסועה, תניפנו למעלה "אותו אז יעבר זיע קר מסוף העולם ועד סוף העולם, הקברים יבקעו ,מכל ארבע כנפות הארץ, מכל פנה עזובה ומכל תל נשכח, המתים יעלו, בלויי־תכריכים ורקובי־בשר יבואו ומכרסמי־שלד, אחד אחד ומת בקפאונו, את בבלהתו על פניו ינועו, חמק ועבר על־פני גבע ועמק, על־פני תלמי־שדה קודרים, זרועי אבנים וצמחים רדמים, ועל־פני שלוליות־רפש קרושות כמראה הזכוכית, בל יפל צל על דרכם ובל יכף נבעול תחת רגלם, אלמים ובאפס שאון יתעו לכל צד ולכל עבר, מבלי אשר ידעו, מי הרגיזם מקברם ולאן קרא להם ולמה קרא... ועל ההר למעלה, בשעה זה, כבר עזבו נערות המכשפה אחת אחת את מקומה וגלגלי

ומִכֻּפָּל ישבו סביבה, אחת אחת על מקומה הקבוע ולפני גלגל־פִּלְכָּה המְיֻחד, ותטוֶינה. לאט לאט תחזק העבודה ותגיע לְמִשְׁקָלְתָּה והמְלֹת הגלגלים את שריקת הנחשים תענה ותעלה קול אחד ושוה. אז יתנשאו גם קולות הנערות לצבעיהם ולכֹחותם, יעירו ויעודדו זה את זה וישירו יחד במקהלה:

סֹבָּה, גַּלְגַּל, סֹבָּה!
אָנוּ טוות, טוות
בִּגְדֵי־בַד לְבָנִים,
בִּגְדֵי־גְ תִים...

מִכָּל אור־רְמִיָּה,
מִכָּל רַעַל מָתוֹק
וּמִכָּל הַחֲלוֹמוֹת –
בִּגְדֵי־מֵתִים פְּשׁוּטִים
אָנוּ טוות...

בִּגְדֵי־מֵתִים קָרִים
לְכָל בּוֹ יֵצֶר־חַיִּים,
לֵב בּוֹ פּוֹתֶה, דּוֹפֵק,
תָּמִיד דּוֹפֵק...

סֹבָּה, גַּלְגַּל, סֹבָּה,
טְוֵה תַכְרִיכֵי־מֵתִים,
לְאִישׁ וָאִישׁ תַּכְרִיכָיו...
תַּכְרִיךְ אֶחָד לָבָן
לְכָל הָאָרֶץ...

II

„עַל פסגת הר קֵרֵחַ, הרחק הרחק מזה, כמעט בקְצֵה העולם, יושבת היא, המכשפה החִוֶּרֶת, ולילה לילה שופכת היא ממשלתה על הארץ.

„כל היום לא תֵרָאֶה ולא נודע מקומה אַיּוֹ. הֲיָרֹא תירא את השמש, כי מפניו תסתתר? ואולם אך ידעך נֹגַה־היום במערב, הצללים יעמקו ורוח נוגה חרישית תעבר בעולם, וקמה וצמחה המכשפה החִוֶּרֶת, מתוך האבק הדק המתנשא ברוח תצמח, תערובת צל ואור הלבנה העוֹלָה, עד אם תהיה לגוף חי, מתעורר ועומד על רגליו.

„לא יפה היא האשה, אף לא צעירה. אבל חן לה, חן־פלאי, אשר כל יפי לא יַערך־לו. פניה חִורים־חִורים וכמו מאירים בדממה; גם ידיה גם אצבעותיה הדקות חִורות הן ומאירות; שערות־שיבה פרוּעות נופלות על רַקָּתָהּ ועיניה הכחֻלות־כספיות רומזות־רומזות על תהומות אין־חקר וימי־פלאים נעלמים. לבושה היא צחורים תמיד, שמלות אֲרֻכּוֹת ועשירות־קפלים, ונחש־שרף ירֹק עם כתמי־זהב אוֹפֵד את גזרת־גֵוה עד לירֵכיה וגֻלת־ראשו הזהב נחה גם נעה בינות לשדיה המְכֻסים על פתח פי־שמלתה.

„היא מתעוררת וְאִתה יחד תתעוררנה ותצמחנה סביבה גם נערותיה, ילדות רכות ושקֵטות, כֻּלן חִורות מאד מאד ושמלות־בד לבנות ופשוטות עליהן והֲגֹרתן גם־הן צֶפע בְּרִיחַ מְשֻׁלְשָׁל פעמַים על מתניהן הגביהים וראשו על קצֵה זנבו. יחד תעמֹדנה ותפרשׂנה זרועותן אל עבר הלבנה. אחר תכרענה על ברכיהן, ידיהן שלובות על לבן ופניהן אל פני הלבנה בתפלה אלמת. לאט לאט יקיצו אז גם הנחשים, שכֵני הפחתים השחורים אשר בצלעות ההר מסביב, יַחלצו ראשם ויניעוהו מתוך שארית תנומה הֵנה ושמה, הֵנה ושמה, ישלחו לשונם וישרקו. אז תשב המכשפה החִורת על אבן גדולה תחתיה ובאצבעותיה תגע בגלגל־הפלך, אשר צץ ועמד מאליו לפניה, תסבֶּנו לאט לאט ותחל לטוות. גם נערותיה יֵשבו תחתן, במעגל רחב.

הזאת ותְהוֹם התהו הגדול נפתח לרגלי ואפחד להבלע בו חיים... גם אבה לא אביתי, כי תמות נפשי עם מות גויתי, וָאֲקו להאציל עליך מן הדעת החדשה, הַדַקה והצרופה, אשר קניתי לי בתמצית־יִסוּרַי ובחבלי־בדידותי. ככה אמרתי להנחיל אותך הון לא עמלת בו ולא סבלת עליו, למען יהיה לך קרן־קימת לעָשְרֵךְ כי יִרְבֶּה. אמרתי, כמוני תהיי, אך מאֻשרת ממני... אכן עתה – שמעי לי, בתי. הנה קרבו ימי למות ולא אשאל עוד דבר. לא אשאל עוד דבר, בלתי אם אָשרך, בתי. שֶׁפֶק אוכל בי, שפק ממאיר... ראֹה אראה את פניך והִנם חִורים ודלים תמיד ואת נפשך אֶחזה והנה היא רועדה ומצטמצמת, מסתתרת בצללי הזויות... לכי לך, בתי! עזביני ולכי לאשר יקְרָאֵך לבך... מי יודע את המקום, בו צפון לאדם אָשְרוֹ?! – בוכיה את?"

– „לא! לא אעזבך עד עולם, אמי!" – קראה הנערה בהפילה פניה א חֵזֶה האם ועיניה הקירו דמעות קודחות.

– „חדלי מִבֶּכִי, פתַיה, – אמרה האם בחִבה אחרי רגע של דממה, בהרימה את ראֹש הבת ובמחותה דמעותיה בנחת – הנה לא יארכו הימים והאביב יבֹא. אני לא אשוב לראותו. אַתְ תהיי הפשיה – ותצאי לקראת האביב..."

זרם חדש פרץ מעיני הנערה והאם הוסיפה ומחתה דמעותיה. לאט לאט שָקטה הנערה, ראשה צנח לַכַּר ודממה היתה, דממת־עצב עצורה. פני הלבנה נעלמו זה־כבר ורק אורה הארב נזל בשפוע לתוך החדר. הרגישה החולה במכאֹביה ותאנק חרש. הבת הגישה לה מן החלב–וַתֵרָגע. אחזה ביד בתה ותסגר עיניה.

וכעבֹר שעה קלה ותחל לסַפר כמו בדלום ובלי פְקֹחַ עינים על־דבר המכשפה החְורת. עוד רגע וגם הבת סגרה עפעפיה, שכבה כחולמת וַתִקשב רַב קֶשֶב.

רבים כל ימיהם. ויש אשר בֵּרַכתי את גורלי הרע, כי לא חָס עלי וַיֶּרֶב להפליא את מכותי, למען אוכל ואשאב מלא חפנַי מכל ההוד הנורא, הנעלם מעין רבים.

„ועתה – הנני ואגידך דבר, בתי. קטנה היית, כמעט לֶכֶת למדת, לעת תקָפַתני מחלתי. רגלי נהפכו לבולי־עֵץ וארבע שנים רצופות שכבתי כמו־עתה על המטה הזאת ללא־צעד על אָרץ. על־יד המטה הזאת עמדה עריסתך הלבנה, פה השגחתי על כל רטט וגלוי קל בחייך הקטנים, פה כלכלתי אותך בְּחֲלָיֵךְ ופה טִפַּחתי ורִביתי את ראשית חכמתך. אז לא יכלתי לעזבך. וכאשר גדלת וכאשר הבְרֵאת למַדַי ומְרוֹצצת היית לבדך מחדר להדר – ויתגנב המורא ללבבי, פן יבאו האנשים ויִקָּחוך ממני. אז לא חפצתי לעזבך. ובאחד הלילות ואני שוכבת נמה ולא נמה וחולמת, והנה באו, באו ותפשו בך בידים גדולות וגסות ונוטלים ונושאים אותך. כמְשֻׁגַּעַת קפצתי מעל יצועי ואמהר אל הדרך – בימים ההם ומטתך כבר עמדה שם – והנה את שוכבת וישֵׁנה בבטחה. לא אדע איככה, ואולם מאז שבו אלי רגלי ואתהלך כמקדם... אפס כי חולה הייתי, חולה תמיד. עצַבי היו כמיתרי־נֵבל מתוחים, אשר בנגוע בם אצבע קלה ורגזו וְנָהֲמוּ. ויש אשר חשתי והנה הם מתעַותים וצוֹחים ומחַשבים להִנָּתֵק, כאִלו יָד לא־לֻמָּדה באכזריות פראית על מיתרי־הנבל פורטת. ויש אשר אחזוני מַדְוֵי־ראשי, כבמֶלְקְחֵי־ברזל אפפו רקותי ומצחי, עד כי בקשתי למות. וכמה לילות ללא־שֵׁנה וללא־מנוחה ולחזיונות זרים ומבהילים עברו עלי! – ואולם שמוֹר שמרתי עליך בשבע עינים ואספוֹר צעדיך ונשימתך הבהנתי כל שעה. הלא אַת היית נחמתי היחידה... ופעם נדמה לי, אשר מתנַכלים אלי לגנבך מאתי. חשדתי בנערות, כי קשרו קשר עלי וְלִבְּן בַּל־עִמָּן. צויתי להעתיק את מטתך אל מקום עֶמְדָתָהּ עתה, למען אראך לילה בשנתך ולא אחרד בהקיצי. הדלת היתה פתוחה תמיד... יָגֹר יָגֹרתי להשאר שְׁכוּלה־גלמודה, באין נפש קרובה בעולם, אשר תשא את זִכְרִי בקרבה, תֶּהמה לי ותרַחֲמֵני. קֹר־הנצחים עברַני למחשבה

מהרהרת הרהוריה הסבוכים והנכאים, התועים ונבלעים באפל האלם ובזיו-התעלמות החור, הממלאים יחד את החדרים...

ובאחד הלילות כמו־אלה, הלבנה עמדה במלואה ושלחה לנכח החלונות הרה — ותרם פתאם הבת את ראשה, כנתקת מחלום, הציצה דרך הפתח לעבר המטה בחדר הסמוך ותשאל: „קראת לי, אמי?"

קול דאב ענה: „באי, חמדתי, שכבי עמי".

הנערה קפצה מעל מטתה, שערותיה הערמוניות נפזרו והשחירו על ערית זרועה וצחור כתנתה הארכה, ככרוב פתאם־נוצץ רפרפה ותהמק בשחור החדרים, קרבה ותשכב בזהירות לצלע אמה, המקדימה לקבלה.

— „ככה — אמרה האם בלפתה את בתה ובמשה אותה בידים עורגות וחמות — הבי ואחוש את בשרך, את כתפיך, את ראשך החביב, בטרם לכתי מזה ואינני".

— „אמי, אל־נא תדברי כדברים האלה!" — לחשה הנערה בעצב עמק.

— „לא — השיבה האם — כי ידעתיה נאמנה. זה־עתה היתה פה המכשפה החורת — היא הגידה לי זאת.

„המכשפה החורת הקוסמת בלבנה. פתאם באה אל החדר ובלי־קול והביטה בי, רק הביטה בי. ואני הבינותי את מבט־עיניה לאמר: הכל מוכן!

„ואני ידעתי, כ בוא תבוא. זה לילות, אשר שמעתי את גלגל פלכה הומה ביהר־שאת, הומה בגללי. ידעתי: זה תטוה לי בידיה את תכריכי.

„ואולם את לא תדעי עוד ולא תכירי את המכשפה החורת. גם אני לא ידעתיה בעודני צעירה כמוך — ומה ידעתי בעת ההיא? אפס כי ימי־הליי הארכים הורוני לחשב ולהגות כאשר לא חשבתי ולא הגיתי מעודי. המה פקחו את עיני לראות דברים אשר לא יראו ואת אזני העירו להקשיב כל דממת־סתר. הם העניקו לי עשר לא־חלמתי ולא יחלמו עליו

החלונות המוגפים יִפָּתחו ורוח רעננה ותהדר לְחַדש את קירות החדרים ואת פני כל איש וכל עצם — ונִרְאָה, גם הנפשות הכלואות באגף־הארמון הזה תחיינה, מטת החולה תֻּעְתַּק עד לפני החלון והבת תבוא ותשב על־יד החולה ושתיהן תַּבֵּטנה בלא־אמר לַחוץ ועיני שתיהן תזרחנה. ואז יש אשר תחוש פתאם הילדה והנה טִפּות לוהטות נופלות אחת אחת על קדקדה ועל מצחה, טפות חשאיות וכבדות...

וכי יהיה יום בהיר מיֻחד בשחקים והחולה תרגיש, אשר הוקל לה, ותבקש להיות מובֶלֶת בִּכִסא אל הגן, והיה הדבר לחג לילדה העורגת. כצפור נבהלה תעבֹר משיח לשיח ועל כל ציץ ופרח תעמֹד ותשתומם, מלא־אפיה תשאף את אויר־הבשמים המשַׁכר ולא תדע נפשה מאשר. עַד שֶׁקוֹל הָאֵם השבור ירגיזנה פתאם מחלומה המתוק ויקרא לה: „בִּתִּי, אַיֵּכִי?!”

ואולם בהיות ימי הסגריר והגשם, החדרים אפֵלים מִשֶׁהֵם ועצי הגן מלמטה מקוננים ומתלבטים סביבם מאפס מפלט, שחוח ומסֻרבל העולם ובוכה על עצמו ואנחות האם יוצאות תכופות וטרופות ומרירות מִן הרגיל — אז תרגיש הילדה, כי עזובה היא באיזו פנה נשכחה בעולם, כחיה קטנה פצועה תִּתְכַּוֵּץ תחתיה דומם ותביט בעינים עֲגֻלות אל שמשות החלון הזוריקות, היורדות דמעות, ולבבה בה תהום פעור. אז תדע פתאם, כי אין תקוה לאם מחָליה וכי אין מענה לאנחותיה, כמו אין מענה לבכי העולם. אז תהגה, כי אל זקן וזועם יושב בדד מעל לשמי־העננים השחורים, ראשו הַשָּׂב מֻטֶּה על חזהו וזקנו הלבן וְהֶעָבֶה בולֵט, והוא חושב מחשבות־אבדון על העולם, מעַנהו ומציק לו באכזריות־חֵמָה, וכָלָה לא יעשה אתו.

ובלילות־החֹרף הממֻשכים, בעמֹד על החלונות מחוץ עולם כֻּלו לבן, קפאון־משנה בלי־סוף של שלג ואור־לבנה, וגם הארמון הנרדם, נדמה, כמו קפא לנצח בתוך העולם הלבן — אז יש אשר תעבֹרנה שעות תמימות ושתיהן, האם והבת, שוכבות עֵרות, אשה בחדרה ועל משכבה, אשה לנפשה:

I

הָיֹה היתה נערה חִורה, בת־דוכס. רפה היתה הנערה ורכה כאור הלבנה ועיניה עגומות־חולמות כיאורי־התכלת הנוהרים בלבנה. חרֵדה היתה וסגורה בנפשה, אִלֶּמֶת על־יד מטת אִמה החולה ובחדרי אמה הזועפים והקרים, הנבדלים מגוף הארמון ומן העולם כֻּלו.

ואמנם, כעולם בפני עצמו, קודר וצר־עין, היתה זה אֲגַף־הארמון, בה שכבה אשת הדוכס אסורה ליצועה שנים רבות וגִדלה בה את בתה. אימה נעלמה, אימת רוחות זוממות־רעה, הציצה מן הזויות ומאחורי הדלתות היְגֵעות ודממה קפדנית שלטה בחלל ההדרים הארְכּים, האפֵלים למחצה, דממה רָוה אנקת־מכאבים והֶגיון מחַלה ממְשכה ואין גֵהה לה, דממה גוזרת על כל צחוק ועל כל תנופה חפשית ודנה למיתה כל תשוקה בטרם הֻוָּלדה.

כמעט בלא־דברים, כיצורים נפחדים, היו הנערות משרתות לפני מטת החולה והרופא הישיש היה בא והוקר ומגמגם דבר לנחמה וצוחק את צחוקו הקלוש והמְאֻרָךְ, למען הסתר מחשבתו – ולשוא. לעתים היה בא גם הדוכס הזקן לפקד את אשתו ואת בתו הקטנה: יָשֹׁב יֵשב זמן־מה וידֹם, ישאל דבר ויאָלם וְיֵלֶך־לו. או יש אשר יפרֹץ פתאם והוא שִׁכור ומְט על רגליו ופיו מלא חרפות וקללות, ינהֹם ויַך באגרופו וביד אַבִּירה יתפש בילדה הנבהלה, אשר תחוש ותִמָּלט אל אִמה המתעלפת.

בא האביב, האביב העליז, וגן־הארמון מלמטה יתנער משלגיו ויקיץ בכל רבבות דשאיו ונצריו ובמלא השמים ובחלל כל המרחק תהי הרנות

יעקב כהן

הַמְכַשֵּׁפָה הַחִוֶּרֶת

אגדה

משכוני בחבלי־קסם, ואני לא ידעתי מה – ואני את כוס אָשרי שתיתי, שתיתי שְׁכוּר־חֵשק, אכול אש־קדחת, שתיתי עד הטפה האחרונה, עד מרי הֻקבעת מציתי – עד הֻעלם הירח והשחר נבקע ורַעד עבר בזלזלים ורוח־בֹקר קל לאט על ראשי, לאט וימח ברחמים רבים את דמעתי העלובה על אָשרי, אָשרי הטוב, כי גז, חלף עבר ואיננו עוד – – – – –

הלא זה היה בֹקר ככל הבקרים...

אשר בקרבי. ההיה זה במטה הקטנה והרעננה, שהיתה מכוסה שכיכה לבנה ומרוקמת ועליה כר צחור לנוי; או זה היה בתוך הכונניה המשוזרת עם הספרים המסודרים אשר בה ועציצי־הפרחים אשר עליה מלמעלה; או זה היה בשלחן העגול ובספרים וגליונות־הניר הורודים ומעטפות־הרקמה אשר עליו; או בתמונות הרבות התלויות על־גבי הקיר; או בחלל ההדר סתם — לא אדע. נפשי יצאה אל שכינת השקט והתֹם, שהיתה שרויה בחדר ההוא.

ואולם כשנמחו דברי השיחה הראשונה, והספק הנורא, המלַוֶני תדיר, התחיל אוכל אותי, אותי ואת אָשרי כאחד, — אז פניתי אליה בראש מורד, כנאשם:

— האין אני מפריע אותך?

אך רגע פרחה לה שאלתי — ובמקומה צצה ועלתה למולי בת־צחוק קלה עם התקמטות־מצח רכה, עם התעמקות גומת־החן שבסנטרה, וכל גופה התנועע בתנועות־החן שלה ורשרשה שמלת־הבֹקר שלה עם קוֻצות שערותיה הפרועות כפרפר חי לעומתי, ובטרם שמתי לב לדבר והיא עמדה לפני ובידה צרור פרחים חיים.

— אח, לא מפריע כלל... אדרבה... הרח־נא...

לא את ריח הפרחים הריחותי, כי אם את ריח גופה הרענן, כיין עֲבָרַגִי. עיני נזונו מהחיות שבגופה, מהצחוק החי הנסוך בזויות שפתיה, מגיד־פלאי זה של שפתיה, — ושכור הייתי כֻלי ממראה עיני וממשמע אזני.

אָשרי, אָשרי הטוב!

עד עתה לא אדע ולא אוכל להגיד בבֵרור, העלתה השמש במרום, העמדה בגבהה או ירדה ושקעה. עד עתה לא אדע ולא אוכל להגיד בבֵרור, היצאתי ונכנסתי שוב אל אותו החדר, או לא עזבתי אותו כלל מאז הבֹקר. וצללים נטו, רשת־ליל פֻּרְשָׂה ותעט את החדר ואת רהיטיו במעטה אפלולי דק, רקום אור כהה ומזוקק, ותלט את פני שכנתי ואת גזרת גופה בלהטי־כשפים, — ואני דומם ישבתי לעומתה, דומם האזנתי אל רחש גופה, דומם נאסרתי אל אור עיניה, שנהלך כברקים בחשך, ובמלוא כל הויתי ספגתי את אָשרי אל קרבי, את אָשרי השוקט, המלא.

אָשרי, אָשרי הטוב!

עד עתה לא אדע, מתי היה הדבר, ואם היה באמת, ואם באותו לילה היה. כאשר נדם קול השאון בחוץ, נדמו הצפרים, אֶפֶס הקול האחרון בחדרים אשר מסביב והרהיטים אשר בחדר פשטו דמות, הכסיפו ועטו אור רך ולבנבן, אור הלבנה, אשר עמדה והציצה בחלון, — אז קמה פתאם שכנתי, קמה ותלהט לה בקסמיה, ואני את נפשי לא ידעתי — — —

בגדיה נשרו אחד אחד — התקפלו והתפצלו מעליה, כהתפצל קליפות של צפֹרת־כרמים,— ופתאם עמדה לפני במלוא קומתה, עמדה עטופה כֻלה כסוי רך ושקוף, כְסוי אור־הלבנה. זרועות ידיה החשופות עם גזרת גופה וצוארה וחזה הלבן, עם שערות ראשה הפרועות ועם רגליה הקטנות, המחוקצעות, השחורות מצחור, עם אותו השביב הקודח שבעיניה המרֻוצצות — כל אלה אסרוני,

לא נשמעו כלל, ורק אזני היא שצדתם, והם השתפכו בכל עצמותי והרנינו נפשי בתקוה רבה ונשגבה...

הלא זה היה בֹּקר ככל הבקרים.

ואולם עם חליפת הנגוהות רעדה שנית נפשי וכמעגל־קסמים היתה לי דרכי. מי לא יֵדע אותה נסירת החמה, בשעה שהיא מניסה את צללי השחר ונגוהות חדשות מתפרצות?! ואולם בפרוץ עתה הנגוהות ונשק כל גבעול וכל ציץ את קרן השמש החמה, – ורנן גם לבי בקרבי, ונדמה לי, כי זו הפעם הראשונה בימי חיי אני מרגיש את כל זה, וזו הפעם הראשונה יִתּר לבי לרעננות זו, ואך עתה יש לי הרשות להאמין בי, בי ובאָשרי הצוהל לקִראתי.

הבֹּקר אור. מכל עבר ופנה התעורר היקום. תריסי החלונות הוסרו. מבעד השמשות המעורפלות הציצו ראשי־אדם פרועים, שהתעוררו מתנומה. נפתחו חנויות, ובעליהן דרכו מתוך פהוק־בקר על מפתנן. פה ושם נראו בני־אדם באים ונחפזים לנחוז־חפצם. לא יחידי הייתי עוד, ואולם יחידי הלכתי לנפשי עם אָשרי הטמיר.

כמה רגעים? כמה שעות? איני זוכר בדיוק. גלים חמים עברו את לבי. שדרת־הרחוב היתה לי כשביל בתוך גן־עדן. כל קרן־אור נשקה לי בלחיי, כל גבעול־דשא וציץ לחש לי סוד נעים, ואני שכור הייתי מריח השדה, אשר נִשא מרחוק מרחוק על כנפי הרוח הקל.

גם לשוב הביתה לא חפצתי. היה לבי רך ועָנוג מן האשר המקֻוֶה. היתה נפשי כֻלה נתונה לאותה הצפיה החרישית, שפעפעה כיין בכל אברי. היו רגלי קלות קלות וכמו כנפים צמחו לי לנתר ולעוף.

ככה טִיַּלתי שעות רבות. ואולם הלא די לקו־אשר אחד, שיוצת בלבך, ואתה הולך שאנן ובטוח לאורו.

שבתי הביתה. נכנסתי אל המסדרון, ורגלי נשאוני ישר אל פתח חדרה.

– תיק, תַּק!

– המֻתּר?

נכנסתי להדרה. מה אמרתי להּ? היכול איש למסור אותה השיחה הקלה, הבאה לפרקים לכסות על רגש חי שבלב?! ואולם בדברי אתה נקשרה נפשי אליה. היה החן, השפוך בכל יצורי גוה, עם בת־הצחוק הקלה, המרחפת על עברי שפתיה וגומת־סנטרה, ואף ההתקמטות הרכה שבמצחה – כמים קרים לנפשי העיפה. בלעתי כל הגה קל מפיה, כל רחש קטן של גופה, ואני נמסרתי כֻלי לרשותה וחדרה היה לי כמִקלט־סתרים. ובשבתי על הכסא למולה ומדבר אתה, רק רגש אחד מלא את נפשי:

– מצאתי לי רגע מנוח...

החדר הקטן ההוא! עד עתה אין לי כל מושג מיוחד, מה היה בו זמה בו לקח כל־כך את לבי. ואולם כל אשר היה בו דבר אל לבי, וכל אשר היה בו היה ספוג איזה ריח־נעורים רענן ומתוק, אשר הִרוה את כל

השחומות. ודבר־מה נפלא רחש בתוך אותה בת־הצחוק הקלה, שרחפה על עברי שפתיה ובגומת־החן שבסנטרה.

– ודאי, השכן! – קראה ונעלמה.

לא קול, כי אם בת־קול, אותו הד של נגינת־פלאים, המתלבט בתוך־תוכי זה כמה. האמנם הזמין לי אלהים את זו לתוך ביתי?

וחדרי – חדרי הצר! מה־יקרה היתה לי הפנה, מה־יקרה היתה לי הדממה בה עם הצללים הרוחשים על־גבי ועם פסת השמים השחורים, הנשקפת לי מבעד החלון והמנצנצת לי בעיני כוכבים קטנים...

ואולם יום עבר ולא ראיתיה. ולילה ללא־שֵנה עבר ולא ראיתיה. האמנם יִגָלה עתה המסך, הסוכך כקיר על־פני החדר, ולעיני תופיע שנית זו הדמות הנפלאה לאור דמדומי השחר? – – –

כשעה עמדתי על־יד אותו החלון, עיני היו נשואות אליו, חודרות לתוכו ומפללות בחשאי לאותה הרחישה הדקה הרועדת מעבר לו פנימה. ואולם אליו! אך רגע הסִבותי עיני מעליו – ומה־זה שוב היה לי?

ממולי, מעבר לגדר הנטויה מול ביתי, עלו לעינַי פתאם שלשת אילני־הסרק, שעמדו כל ימי החורף כמצבה אלמת והציצו אל חלוני במבט של אלמון ושכול, – עתה, אילנות אלו נענעו לי בענפיהם ורמזו לי ברחישה חדשה, כמוה לא שמעתי עוד.

איזה דבר רך, חי ומתרונן רחש בבדיהם, עלה וצץ בנצניהם, בגבּן בירק בליטותיהם, נמשך וכָמַה בהם באיזו תסיסה של הויה וחיות חדשה.

מה־זה היה פתאם? ואני כמו בכח איתן אֻסרתי אל המראה.

החדש היה לי המראה?! ואני איני זוכר מתי ראיתיהו, ואולי בכל ימי חיי לא ראיתיהו ורק עתה נפקחו עיני לראותו.

פטורי ציצים! – הם דברו עתה אל לבי בשפה חדשה, אשר מעולם לא שמעתיה ואשר היתה מובנה לי תמיד; ואיזו חדוה תקפתני ואיזו הרגשה נעימה של קרבת־נפש, אשר כמוה לא ידעתי מעולם.

ואני לא ידעתי עוד, מי הוא שכנתי זו, ולבי אמר לי, כי קרובה היא לי. ואני לא ידעתי, הישֵנה היא עתה אם עֵרה, ולבי אמר לי, כי שם, מעבר למסך החלון, נפשה מפרכסת אלי, אלי נמשכת.

הלא רוח הוא באדם! ועם הִבָקע מעטה הכפור על־פני האדמה ונראו לי ראשי עשבים מציצים ועולים; והגנה כֻלה, אותה הגנה השוממה, שהממתני כל ימות החורף בשממתה, רעדה עתה רעד של פרפר יוצא מִגָלמו; ועם הבקע הקרנים הראשונות ורעדו פטורי־הציצים וראשי העשבים – ורעד גם לבי בקרבי, ונדמה לי, כי עולם חדש חדש צומח בי ומפה ומשם הוא בוקע ועולה...

ורוח ננערה בקרבי. עזבתי את מקומי והלכתי לנפשי הלאה. עתה כרַתי ברית עם כל אשר מסביב לי. ועם נֹגה השמש וברק הקרנים הראשונות הציפו את לבי צלילי־שירה מיוחדים, אשר נשמעו באויר, ואולי

אפלולית השחר, שעטו את פני הרחוב וירכתי הסימטאות המעוקמות, כעין שדרת־קסם ושביל נמשך לארמון־תעלומות.

הרחוב! איזה עצב שאנן, עצב טוה מקורי־נפש דקים דקים, עם דממה גדולה, דממת השחר, היו שפוכים בכל. רגלי נשאוני. אני הייתי היחידי ברחוב. אתי היתה הדממה הכבירה, הנסוכה על־פני הרחוב, והיא עטפה אותי וחדרה אל כל קרבי. כעל כנפי רוח נשאוני רגלי.

הלכתי הלאה הלאה עם דמדומי השחר. כבר קרץ לי מרחוק עמק הגן השויצרי. עוד לא ראיתי אותו בדיוק. אד־בקר ערפלי האפיל עליו, ואולם כבר רחש לי מתוכו, מתוך עמקו, אותו הכוד הנוגה, האגדי, המתלונן בתוך שביליו לילה לילה.

טִיַלתי. ואולם מה־זה היה לי? הזמנם שבתי על עקבי? האמנם שוב על־יד ביתי אני?

הוילון הגדול על החלון הכתוך, החלון חדרה של שכנתי, היה מורד לכל אָרכּו. כשעה קלה עמדתי על־יד חלון זה. לבי היה שוקט בקרבי, כמכושף עמדתי תחתי. שָׁם, בגן השויצרי, ראיתי אותה. היא היתה לבושה שמלה צחורה וכודר משי לבן חבוש לראשה. רק תלתלי־שער שחום הבהב על מצחה. פניה היו מְארכים קצת, כחרה ים. אך מהו החן, שלן על עפעפי עיניה הנוגות ובגומת סנטרה הזה?! היא עברה עלי. הביטה או לא הביטה בי. הן לא זוהי הפעם הראשונה, שירעד לבי בי לקראת אותה רחישת־פלאים של הוית אשה. ואולם מה זה צד את לבי הפעם ביתר שאת? ובהֶעָלְמָהּ ראיתי את עצמי כאובד בתוך עולמי ועצב מתוק מתוק השתפך בכל עצמותי... זה היה שלוּם. הלוך לא הלכתי אחריה. הלא ידעתי את נפשי. מה הייתי מגיד לה, לו הייתי נגש אליה, ואף לו הושיטה לי את זרועה?! ואולם קודר הלכתי כל העת, ודמות רחפה לפני, ואל דבר־מה לא־אדע כלתה נפשי.

יצאתי את הגן ושבתי אל ביתי. צלצלתי בפעמון. רגעי, שני רגעים — החלותי להתרגז. קשה היה לי לחכות. צללי ערב נטו; חשך עטה את חדרי. ומה־מאד רציתי לשבת לי בפנתי, להשקיף מבעד החלון ולהעביר לפני בעיני רוחי אותה הדמות הנעלמה.

צליל. צליל! — בשלישית צלצלתי קול צעדים עלה באזני. איזו רעדה קלה ונעימה אחזתני. הבריח נתק, הדלת נפתחה — ודמות אשה הופיעה לפני.

אותה הדמות!

אלי! היכול יכולתי לתאר לי, כי זאת־היא נריס, שעברה עלי כמו בחזון, היא היא שכנתי, גרת ביתי, יושבת בהדר הסמוך לחדרי, ותחת צל תקרה אחת אנחנו מסתופפים?!

היא פתחה לי את הדלת. נר היה בידה והזהיר את שחור־החן שבפניה. היא הניעה בראשה. דבר־מה מיוחד היה בתנודת שערות־ראשה

„האביב, פעמי האביב" – אלה מלות־הקסם, המסערות את הישן־נושן שבלב ומעוררות את האדם להחיה – צלצלו באזני בראשית ניסן של השנה שעברה, והן חזרו ונשנו גם בשנה זו... ואולם מה־רב ההבדל!

בשנה שעברה! האם לא ידועה אותה התמונה? עם המסת השלגים והפשרת הקור התחילה יד־אל מטפחת בכל. „היתה רוח אחרת"! נשבה מדרום רוח קלה, רכה רכה, ובשורת־אביב בכנפיה. נעלמו העננים, יצאה השמש ממחבואיה, ורוח אחרת צררה את האדמה. התחילו נוהרות שלוליות שלוליות מים, בצבצו כאן ושם איים קטנים מעדני־זהר. עלה וחזק איזה צליל נעים, שהרעיד בחשאי את נימי הלב. ולאט לאט התהיל מתגלה בכל אותו הפלא הגדול, התוכש את הלב ומושכו כמו בחבלי־קסם: אביב!

האם לא ידועה אותה התמונה? ולי אני – שיבה לא זרקה בשערי, כחי בשרירי ובמתני, בעצם ימי עלומי אנכי. ולא שנה אחת ראיתי אור בחלד, ולא שנה אחת רעד הלב לקראת האביב הבא. ולי אני – כמה־מיוחד במינו היה אותו האביב!...

לא רקמה חדשה עלתה על הארץ, לא חלום הדש חלמה. היה בקר כאחד הבקרים הרגילים בסוף החורף, קריר קצת, ובקרום־כפור דק עלה השחר. השמים היו מקדרים וצללי שנה על עפעפיהם. בקצה האופק הבהבה איזו הורוריות כהלחלה וזחלה והתפשטה עד מרום השמים – ראשית היקיצה. ואולם צנת־ליל והבלי־שנה רעדו עוד באויר עם הכוכב האחרון בגבהי־שחקים. ויָשן ישנה עוד העיר. עדיין היו הבתים ושדרת האילנות אשר ברחוב עטופים סוד הלילה, ודממה גדולה היתה. עדיין הלמו יושבי העיר את חלומם המתוק על משכבותיהם. עדיין התרפקה אילת השחר על שכם דודה – – –

הרי זה היה בקר ככל הבקרים! ואולם אך יצאתי את חדרי הצר ורגלי דרכו ברחוב – ואני את נפשי לא ידעתי.

אותה צנת־בקר הרגילה באה אל קרבי כיין המשכר. רוח לא נשבה. ואולם מי העביר על גופי אותה לטיפה דקה דקה, כלטיפת יד־אם רכה? ומי פקח את עיני ויַרעד לי את תכלת השמים ואת חורת האופק ואת ברק הכוכב האחרון, כרעד מבט אם על עוללה בחתוליו? הלא היתה לי האדמה תחתי ומדרכת האבן, אשר כף־רגלי דרכה עליה, כמרבד־אטון רך. הלא היו לי החומות עם חלונותיהן האטומים ועם אותה הדמדומים ואותה

צ׳ ז׳ וינברג

עִם בּוֹא הָאָבִיב

... ופתאם דבר־מה טפח, הכה, ואבד הכל...

התעוררתי — שוכב על מטה חבוש־ראש. ריח רפואות; תחבשות לבנות על כרים — וריח צבע.

אותו הנחשול הגדול, שטלטלני ככפיס־עץ, חזר עתה ופלט אותי אל בית־חולים, אל איזה חוף לא־ידוע.

וגם זה לא מובן היה — איך־זה באתי הֵנה?

חפצתי לשאל את הרופא שקרב אלי, שמא הוא מֵבין כל הענין? כלומר, ענין זה, שראיתי כמה פעמים, במשפכי אדמה, בחרבות עירות, בעינים משתגעות — אותה בריה משונה, שמלחמה שְׁמָהּ ובכל־זאת איני מבין כלל — מה זו לפני? חי־נפשי, לא הבינותי אותה... שמא הוא יודע?

הוא שם אצבע לפיו. אסור להתרגש.

אבל השאלה טורדת ונוקרת: בריה אפלה זו, מסתורית וטורפת־דם, מה היא? והורגש צורך לפתור את השאלה דוקא תכף ומיד. אבל הם כֻּלם שמסביב לי לא ידעו מענה. פותר לא היה...

VI

... ושוב שורת יָמים אפלים כלילות, ולילות מלאים אור־ברקים ועבודה נרגזה כבימים, שריקת כדורים וריח דם ונדידה ורביצה ברפש...

... ניקיטין הומת. זה הצעיר הקטן, שהיה מלא חיים, שהבין כל־כך לרוחי — בחיר ידידַי, שכב גם הוא קופא ושניו הלבנות הבהיקו ובת־צחוק קלה של ילד עוד היתה על שפתיו. עתה לא יזוז עוד ממקומו ולא ישַמח עוד לבבות בשעת צרה...

ורק פרַבְדין נשאר חי. הוא בקש מות. אותו הצמאון עוד התגבר בו. בלילה היה חולם, שהוא הורג, דוקר בידיו... וביום — אותו החֵפץ המשוגע, החֵפץ לרצח... זה היה נורא, ולהמלט אי־אפשר היה. כן, כל ימי חייו ישא אתו צמאון זה...

הוא קבל מכתב מטניוסה. הן מחכות לחזירתו. כמה תמימות הן!

... איך זה היה הדבר? פתאם, בשעה שחבשנו את הפצועים, נשמע קול שריקת כדורי־הרובים מאחרינו... וכשהצצנו — נקודות שחורות נראו מרחוק. אלה היו „שרשרות" האויב.

הם נמצאו ב„אזור הנייטרלי", בין מהנה למחנה.

„שִכבו!", מפקד עלינו מרצ'נקו.

שכבנו רגעים אחדים. לא־רחוק מזה הלכו, כנראה, זקיפי האויב — שמענו שיחה אשכנזית. ופעמים נשמע קול אנחת נפצע.

הגבשושית מעל ראשנו הֵגֵנה קצת עלינו. העיקר היה, שלא לזוז אף כל־שהוא.

דיצ'נקו הַסַניטר הרים ראשו קצת — ומיד נפל מת, וממוחו נתז אל פני.

ודוקא עתה, כמו להכעיס, הורגש פתאם צורך גדול לזוז, להתנועע. סקרנות מיוחדת התעוררה, חֵפץ בוער לדעת, מה נעשה שם, מן הצד, אם גם במחיר החיים...

„לא לזוז, לא לזוז". אני אוחז בשתי ידי ברגבי האדמה, כדי להתגבר על יצרי...

... משום־מה נזכרתי, כי קודם פרידתי חפצתי לספר לאמי על־אודות אהבתי שנוהלה. ועתה — אולי כבר אחרתי השעה...

... וסוף־סוף, מה אני עושה פה? בלתי־מובן כלל, איך באתי הנה, אני, מוטיל הקטן, שאמי ישבה על מטתי בהצטנני, והשוב היה לה כל־כך, שאבַל בעתי, שאלמד — מה אני עושה פה, תחת גבשושית זו?

„Wer da". נשמע פתאם קול הזקיפים... צפור שוטה צִיְצה מלמעלה. איך אינה יִרְאה?...

לא, מה אני, מוטיל שרה'ס, עושה פה?

כאם רחמניה בכי על החרפה הגדולה – על חרפת בנים, שנהפכו למלקטי פתותי־לחם...

על כל זקן הפושט יד, על כל עלמה, שפנתה לחסד זרים, על כל נערה שמתוך רעב ירדה לקלון – שפכי דמעה, ותצרב הדמעה כעופרת ותלהט האדמה.

על קהלות שנתפזרו כאבק, על משפחות שנגזרו לגזרים, כהחתך גוף חי ואבר אחד לא ימצא את חברו.

חפשי את כל האובדים והתועים, אספי כל דמעה בנאד, אל תגרעי אף טפה; התיַצבי על פרשת־דרכים, מקום נשפך דם בנים – אספו אותו וחרזי למרגליות אדומות...

שכינה, שכינה! אל תתעכבי בדרכך – לכי הלאה, נדדי עם בניך, כי רבה לך העבודה ורב הצער...

ואולי תדעי, השכינה – העוד רבה הדרך?

הלא ודאי אותה עקימת־השפתים היתה לַנודד מציון. אותה התפלה בלחש התפלל גם הגולה מספרד; לעג־רודפים זה נשפך גם על קהלות אוקרינה בימי חמיל וגונטא.

כלום לא נשתנה מאז. הלנצח כה יהיה?

הלא כוכבים כבו ואחרים נצתו, הלא ימים ונהרות כבר נשתו – והאם לדרך זו אין קץ?

מדוע תשתקי, שכינה אומללה? אמרי לי, פתרי לי את הסוד הגדול...

אך היא שותקת ומתחבטת בכנפיה השחורות...

ומסביב לעירות המתות – כברות־ארץ דוממות. פה מולך המות ואין מחריד רבצו.

דממה רובצת על גלילות הללו. בדרכים אין נוסעים, אין עוברי־ארח. אף החילים כאילו ימנע מלהעביר משאותיהם בדרכים אלו. אך רשת מוקשי־חוטים ומחפרות עזובות. אף חיה ועוף עזבו את האדמה. מושלכים גזרי העצים – שלובים זה בזה, כאילו התחבקו יחד בחבוק רעים. אף צפצוף צפור לא ישָמע. הכל פה אָבל וריקן.

אך שורת צלבים תפגיש פעם־בפעם על דרכך. כמה מרובים הם פה. פה היו תגרות גדולות ואכזריות, וכאילו נבעתה הארץ מן התמונות אשר ראתה, ולכן נָדַמה ודומיתה כבדה כל־כך.

והרחק הרחק משתרעים מרחבים דוממים, מדבר שממה, מרמס המלחמה. הס! פה אדמת־קדש, פה סבל האדם

נהפכה הארץ כמהפכת סדום ועמורה, ונדמה, כי אין תרופה עוד לה...

הבטתי אל פניהם השזופים, אל עינידם הנוגות, וראיתי את הילדים היחפים, שמהרו בצדי דרכים ברגליהם הקטנות...

ופתאם הוברר לי. הלא תהלוכה זו עתיקה, עתיקה היא מאד.

הלא אלה בני־ציון ההולכים בגולה – והנה מעַניהם המחרפים והמנאצים. ודאי גם אז היה זקן זה הולך שחוח ויגון־עולם על פניו, ועלמה ארוכת־צמות זו, האינה דומה לבת־מלכים?

בני מלך שגלו מעל שלחנם עם נודדי נצח. אלפי שנה עברו, הרבה נשתנה, והם לא מ..או מנוחה בעולם הרהב. הם הולכים, הולכים, הולכים...

הם ירחיקו נדוד... מקצתם לא יעמדו בטֹרח הנדידה, בכל המקומות, יפלו בדרך הארוכה עד טבור רוסיה, עצמות ילדים תרקבנה ועיני הבתולות היפות תכבינה.

ומקצתם יהיו נודדים בין זרים. בנות־מלכה צנועות־מבט, שחייהן היו צריכים להיות מלאים אור, לבל יִכהה אף קמט אחד את זהר פניהן – הן תפשטנה יד, ולחסד אחיהן המאושרים תהיינה עיניהן צופיות, אחיהן הנדיבים בטבור רוסיה, אשר לא יבינו שפתן...

פני יאדמו מבושה. עם בני־מלכים היה לפושטי־יד, ואלה, אחיהם אשר שם, בעלי הצדקה, יזרקו להם פרוטות ובגאון ובבוז יביטו עליהם...

לו יכולתי להיות אתם, להיות בין אחי, למחות דמעה אחת מעל פני אם שכולה, שהפרידוה מבנה, לתת פת־לחם אחת, לפרוש מצע, שלא תנגפנה באבנים הרגלים הקטנות היחפות.

אך אני בין זרים. ומבטם המלא שנאה לעריץ, הנופל על חיל המעַנים, מבט זה נופל גם עלי, ואני מתפתל מכלִמה ומחוסר־אונים...

ואותה שמעתי אז, את השכינה.

בלילה, ברדת העלטה על העירות המתות, וקול צריחת ינשוף יִשָּׁמַע מרחוק – והיא תועה פה, שכינתא בגלותא.

שבה היא אל חרבות בית־הכנסת העתיק, אל אהל התורה, וכנפיה השחורות מתחבטות בו.

אך מדוע תרתע אחור בבהלה?

כן – שם בבית־המדרש שכורים מתהוללים, שכורים עם בנות־זמה.

לא, לא פה תמצאי את בניך, שכינה אומללה! מה לך פה ימי לך פה?

לכי הלאה – על צדי דרכים חפשי, לטפי שם פני עולל ויונק, שצבו מרעב. שם תעודדי רגלי זקן כושלות ותנחמי אֵם רחמניה...

אל ערי רוסיה לכי לך. שם, מבין צלצולי פעמוני מנזרים, רדי אל מרתפים טחובים בערים בודדות; אולי באיזו פנה נדחה, נשכחה מכל, תמצאי משפחה עגומה בסימטא אפלה – דברי לה תנחומים.

יום עמלם, בסימטאות לא יבריקו זוגות אבני־יקר – עיני ילדים שחורות. והגגים לא יסתירו עוד סודות אהבה ולחש לבבות סוערים.

כי כבר קדש היום על העירה, שבת־עולם, מנוחת־מות באה הנה.

כבר כלתה רגל מן השוק. כבו הנרות גם בבית־המדרש. הקמה על מורד ההר רמוסה ברגל סוסים. העצים, שהסוסים הרעבים פשחו קליפתם, עומדים נכלמים וערומים.

בבית קטן עוד אשה מדליקה אש בכירה, ולא ידוע למה. אווזים מקרקרים, כבשים גועים בחצר. על גדר אחת עוד תלוים לְבָנים.

והנה יהודיה נחפזה עם ילד קטן. חַיל מביט בה – אכר רוסי, שפניו מלאים חטטים. וַדאי גם לו אֵם קמוטת־פנים בביתו. אך הוא שמח היה, על שהוא, העבד, הנדון למות, יכול גם הוא להרע למי־שהוא – והוא מצליף על גבה שוט – והיא נופלת וכורעת ברפש. הוא צוחק צחוק גס ופרוע...

ירדתי אל אותו הבית בין הירק, אשר ידעתיו כל־כך.

– הוא שואל, היכן היא רוזה? – אומר הזקן – איננה!... – ופתאם נחבא קוֹלוֹ ושפתיו החִורות נעוֹת, מתאמצות לאמר דבר־מה, נעות ומתפתלות...

– הם... הם באו, הלבלרים... אותי כפתו...

הצצתי לתוך עיניו, שהביטו במבט קפוא. והכל נעשה מובן.

– עתה יאמר־נא לי... בבקשה ממנו, כשיחזור בני, מה אמַר לו? לא שמרתי על נכדתי, הוא מבין?

ושוב הוא חוזר על אותה השאלה, בקול מרוסק ובאיזו עקשנות:

– בבקשה ממנו, כשיחזור בני, מה אמַר לו? לא שמרתי על נכדתי, הוא מבין?

ואני – אני רץ, משום־מה מכוסה חרפה גדולה...

וקול הבכי אבד בין השאון והרעש...

ובעוד שעות אחדות המטירה הארטילריה כדוריה על אותה העירה. באש ובעשן עלתה השמימה.

ובעוד ימים אחדים כבה הכל, והירח בעלותו מסך אורו הקפוא וצעיף־כסף השלג על ממלכת המות...

מלבד אותו המחנה, אשר בו נמצא אני, עוברים פה בצדי דרכים מחנות מחנות גולים, אחי בני עמי...

התגרה, מביטים בזעף, ורגליהם כאילו נגררות שלא מרצון, עוד מעט וכשלו תחת המשא. והנה בין האומללים עוברת האריסטוקרטיה של חלקי הצבא — הא־טילריה, כלי־תותח רתום לשלשת צמדי סוסים; פתאם יבקע אבטומוביל בקול צרום, קוזק ימהר על סוסו; יעבור גדוד פרשים על סוסים אבירים. קול שריקת הכדורים, דהרת הסוסים, חרחור אבטומובילים, חרפות ונאצות. הכל נחפז ומעורר שאון, הכל נדחף ומבוהל וממהר.

זעיר שם מונחים פגרי סוסים רקובים, אכרים מיושבי הארץ משוטטים ביניהם, אך איש לא ישגיח בהם. מי־שהוא עומד בדרך — חפץ לפנות לאחור, אבל הזרם מטלטלהו הלאה, והוא נדחף ונחפז בקצף.

וגם אני הייתי כטפת מים בנהר. לא הרגשתי כל עיפות, בכלל לא הרגשתי כלום — הייתי לחלק מכונה אחת, לגרגיר־חול, מטולטל בסערה...

ט

למראית־עין עוד לא־הרבה נשתנתה העירה ק., אשר פתה אנחנו נסוגים ממנה. כמקדם עומדים גגות־הרעפים החדים, והשמש מדליקה אורות בחלונות. עוד שורק בקול הלוקומוטיב האחרון בתחנה — זה המסע האחרון, ה„מרוקן" את העירה. עוד הכל הומה ומשקשק מסביב. כל סימטא מלאה חילים. עוד האילנות טעונים פֵּרות, שהחילים בעברם משירים אותם ברוביהם וחוטפים מתוך צחוק. עוד עומדות הקמות, קמת־זהב של חטים וקמת־דורה גבוהה, ומחכות לקוצר, כי יבוֹא.

אך קוצר לא יהיה להן — לשוא תחכינה. כבר נחתם גזר־דינה של העירה. עלינו לסגת אחור ולהחריב את העירה...

נבהלות ונחפזות יהודיות עם ילדים קטנים על ידיהן. זעיר פה מוגפים תריסי חנויות. נדחפים יהודים ארוכי קפוטאות. מדוע ימהרו? מדוע כלתה רגל מן השוק? האם ערב יוה"כ היום ואימת יום־הדין נפלה על היהודים? או קדש עליהם השבת, ויהודים ממהרים לעזוב עסקיהם?

רק שם בבית־המדרש דולקים נרות, וקול בכי נשמע. מדוע יבכו? אבל כן, לא שבת היום ולא על היין יקדשו; זה המות יורד על העירה, בבטחון הוא פורש כנפיו עליה. ולא סעודת־שבת שלֵוה לאור נרות תהיה פה — זאת תהיה סעודת־דם לעורבים ולחיות־השדה. ואלה הנרות — נרות־נשמה הם לעירה המתה.

עוד עליזים ומוגהים הבתים הלבנים בין הירק. עוד איזו יד אשה רכה פותחת חלון, וקרן־אור מרטטת בה, כשביב־אור אחרון בעין גוסס. כי המות יורד על העירה. לא תצאנה עוד פה בנות מעוטפות פאר ביום השבת, זקנים לא יֵשבו על האצטבאות לשוחח ולא ילכו בצעדים מדודים ככלות

פלוטובנקו שכב בלי־נוע. הוא הומת כרגע. היו מתים, היו פצועים. ורק אני ומַרצ'נקו נשארנו שלמים — באיזו דרך־פלא...

איך? לא היה פנאי לחשוב. צריך היה לחבוש, לחבוש...

לילה. אנו שוכבים שלשתנו, מעוטפים באדרותינו על הקרקע: אני, מרצ'נקו וניקיטין, שהבטליון שלו היה בשכנותנו.

— לא רע, חי נפשי, — מבדח ניקיטין. — למה באמת עששית, מכיון שהשמים מאירים לך בכוכבים? ו„הוא" עוד דואג לך ומאיר פני מערב באילומינַציה שלו, מדליק רַקיטוֹת? וגם „זליפה" יש לך... הדיסא היתה טובה, האין זאת? לא רע, חי נפשי...

הוא עלז תמיד, ניקיטין זה. אף בגיהנם בודאי יֵדע לבדח...

ופתאם הוא נגש אלי.

— הלא קר לך! אני כבר הרגלתי... הא לך שמיכתי... אל תהיה שוטה, לעזאזל...

ובידים רכות ודואגות הוא מעטפני בשמיכתו.

— אך לאחת אדאג — לא הספקתי לשלוח כסף לאמא. עתה הפוסטה התקלקל...

הה, אותה האחוה של לילות־הסכנה, כשפצצה אחת שתבוֹא תעָרב דמי שנינו — אותה אחוַת־הדמים, אשר שם, בערים הגדולות, בחיי השלום, הפטפוט והרכילות, לא ידעוה כלל — אותה הברית, שתִקָשר בין אנשים לאור כוכבים ולנצח לא תופר...

והנה קול בלחש נשמע. רץ בא ממטה הלגיון.

— נסוגים. נסוגים היום, בלילה

תהלוכה עצובה — תהלוכת הנסוגים מן הארץ! הולכים אנשים חפויי־ראש, כצללים קודרים, והאפלה תפרוש בכַונה מעטה על בשת אומללים...

מקשקשים אופני קולעי־החצים; אש פפירוסה מגיהה לרגע פני חיל עיפים וקמוטים — וכבה. עלינו למהר. וההרים התכנסו, כמגדלות אפלים, קרים ודוממים, ההרים שרוו מדם...

אילו ירה הנה, לבקעה צרה זו, לא היה יוצא אף אחד חי. אך כנראה, „הוא" מתנמנם שם — לאשרנו.

עלתה השמש, שמש קטנה ואדומה, ענני־עשן גדולים כסו את כל הרקיע ויקדירוה, והיא כמו לקויה וכל העולם כאילו נהפך לתהו ובהו.

האויר מחניק. עוברים אנחנו בכפר בוער באש, בין שתי חומות־להבה. לשונות־אש מתפרצות לקראתנו, מלַחכות הכל בתאוה...

פלג־האנשים הקטן נהפך לזרם, והזרם — לנהר הומה ועובר על כל גדותיו. חלקי לגיונות שונים התערבו יחד, הולכים דומם, עיפים מימי־

מקטרתו ומפקח במנוחה על העבודה. הוא בדוק ומנוסה.

– ההם, הצעירים, יבינו דבר? הלא אין הם יודעים כלל... לפנים, לפני שלש שנים – אז היו חַילים... חבל, הם כבר שוכני־עפר...

הרבה אופיצרים הרוגים הביאו היום – צעירים, כמעט ילדים, ופניהם הקופאים היו כשאלה אחת גדולה: מדוע ולמה?

... פרַבְדין עבר לפניהם. הוא היה היום במקומות היותר מסֻכָּנים. הוא השתתף בשלש אַטַקות, הלך קדימה – דקר וטרף. אבל על פניו היתה אותה העגמומית עצמה שמקודם. הצמאון הנורא לטרף, שהתעורר בו, לא הִרפה ממנו ואכל ולהט את קרביו.

המות חס עליו. ופניו הפיקו יאוש ועיניו בערו באש קדחתנית...

פתאם נשמעו גם פה שריקות קרובות...

אותה הדרך, שכל הזמן היתה תחת „סקירת עינו" של האויב, עתה החל לירות עליה ב„אש חוצצת".

ברור היה: הם הרגישו בתנועה פה, והם יורים על אהל־התחבשת.

שפיפונים נופלים הנה, נתזים לאלפי ניצוצות. כבר התכסה ברגבי־עפר אהל־התחבשת ורסיסים רותחים מונחים סביב...

אותו הרגש, שהיה טמון בנו כל הזמן, כי נמצאים אנחנו ביד איזה כח נעלם, אותו רגש של אפיסת־כח בפני הרסיסים האלה התברר ברגע זה. מרצ'נקו נשך שפתיו והוסיף לעבוד בשתיקה. עיניו תעו סביב; אחת היא לו... סניטרים אחדים התחבאו. אבל פלוטובֶנקו עמד בקומה זקופה ודבר במנוחתו הרגילה:

– הלזה תקרא יריה? שם אצל קוזיובקה היתה יריה... הלא אלה, של עכשיו, אינם מבינים כלום... הֶ–הֶ... החטיאו המטרה, „נֶידוֹליוט" – גרועים הם תותחיהם, תפח רוחם. ועתה – המ... „פֶּרֶליוט" – העבירו המטרה.

אך הנה הכּצצות נופלות זו בצד זו, כ„נוטע קשואים".

– הה, עתה יקלע הנה, תפח רוחו! – מקלל במנוחה פלוטובנקה.

כן. פתאם הוברר. כי עתה יקלע הנה – ולא יחמיא

ומתוך שהוברר דבר, כי רגעי החיים ספורים, וכי אין לעשות מאומה – עמדו וחבש את הפצעים באיזו קדחתניות משונה.

הכל קפא פתאם. ריח אבק־השרפה, הסוסים שנסתבכו במוסרותיהם מתוך בהלה, רגבי העפר על האהל, ופני מרצ'נקו המלאים הכנעה, והאילנות הכפופים, שענפיהם נשרו מחמת היריות האחרונות...

הכל נשאר בלי־נוע, כמואר ברק פתאם...

הרבה שנים תעבורנה ורגע זה ישאר חי בלבי...

אלפי זכרונות התרוצצו בלב. כהרף־עין קמה גם הילדות, פני אמי הזקנים, והישיבה – ורוזה...

ופתאם – התערבב הכל. רק געש ותימרות־עשן וגופים מתבוססים בדם...

שם, אל אותה הגבעה המסתורית הידועה כל־כך, מתהלכים צעירים מלאי תקוות. משום־מה חשוב היה מאד, כי הגבעה המכוערה הזו, שלפני זמן־מה לא שָׂם איש לב אליה – שבשבילה ישפך הדם הזה.

וצעירים הולכים שמה; המונים המונים הולכים ונשברים, כגלי־ים, המשתרעים על רכסי חוף, מתמרמרים והומים ונשברים – וחוזרים אחור...

משחק אַזַרטי; מלחמה בין אנשים חיים ורסיסים; והרסיסים קופצים ומדלגים, שלוחים באיזו יד נעלמה. וההר עשן כלו, וגלי עשן מתאבכים, מתמרים ועולים, וברקים יראו על גבו...

נדמה, כי ההרים עצמם כעסו על הזרים, שבאו הנה, ויוריקו עלידם אש ומות...

במטה הלגיון – עבודה קדחתנית. מזמזמת השפופרת. שר־הלגיון ההוד, שפניו מביעים לאות תמיד, יושב על המפה. ניקיטין לפניו, ושִׁניו גם עתה מבהיקות, והוא שמח.

– אתה, עם הבטליון השני – לצד שמאל, על הגבעה 1207.

והלה עונה בקצור: שומע אני, הוד מעלתו...

מזמזמת השפופרת. הבטליון השלישי של פרַבדין – לצד ימין, לעזרה...

הולכים האנשים בדרך ושרים.

אבל בקולם יש איזה דבר נשבר. זאת היא שורת הולכי למות: Morituri fe salutant.

והשמש, שמש־בֹקר, שולחת את קרניה ורוח חרישית עוברת. נדמה, כי הכל מתאפק – ועוד מעט יריד בבכי.

אך בכי לא ישמע. פלגים יהמו, וההרים יחרישו, וצפרים תרננה לזריחת שמש...

החלו באים פצועים. מַרצ׳נקוֹ עובד עבודתו בדממה. באים פצועי אצבע ויד. כלם מקנאים בהם, על שהם נמלטים מעמק הבכא. שלש אצבעות גדועות – כמה הם מאושרים! הם ישובו ויראו את ארץ־מולדתם...

את האחרים מביאים, על אלינקאות, מרוסקי־אברים. נשמעות אנחות פצועי־בטן. הם צמאים, שואלים מים, מים. ואסור לתת להם. יסוריהם נוראים מאד.

ועוד אחרים – פצועי־ראש, מהם שנפגע מוחם. אלה חוזים דמיונות־בלהות, והם חותרים להתיק את תחבשתם. אלה נמצאים בעולם אחר, רחוק, רחוק מכאן – הם לא יראו ולא ישמעו את כל הנעשה...

והמתים משתרעים – אלה שמתו בדרך, ואלה שגועו פה. מונחים הם על הארץ ומביטים בעינים קמות מול שמים, והשמים מביטים במנוחה עליהם. מסביב סוער הסער – הוא מזעזע לפעמים את שער ראשיהם – והם במנוחה קפאו.

אלה אחר אלה הולכים ובאים קרונות טעוני פצועים. נדמה, כי אין קץ ואחרית לתהלוכה זו של קרונות הפצועים, האטית והמיגעת...

העבודה נמשכת, תדירה, דוממה. פלוטובֶנקו, זקן הסניטרים, מקטר

הכל תכלת עמוקה – משברים נצבים כנד. ברור הדבר: זה היה ים סוער, אשר הֵרים בקצף גליו, התגעש והתמרמר מול שמים, מלא רוח מרד ודרור... אז כעסו עליו ממרומים ומפני חרון אף ד׳ קפא הים כרגע ויהי לסלע, וכך נשארו גליו נשאים, משברי־תכלת עולים ושוקעים, כזכרון־נצח לרגע חרון אף ה׳...

והנה הרים אחרים. הנה זה קֵרח הוא, אף אילן אחד לא יֵראה על גבו. בדד הוא עומד ועררירי; הוא כלו חלמיש־צור. שלבים שלבים עולים בו הסלעים. האם זה סולם לעלות בו השמימה?...

ככה יחיו ההרים חייהם השלֵוים, הכלואים בתוכם, הם וצבאם – רבבות האשוחים, והפלגים, והזכריות, והצבאים והארנבות... הנה גם אותה הגבעה המסתורית אשר עליה שוכן „הוא" אם אביט בשפופרת, אראה הכל ברור ובולט. אנשים מתנועעים, מתהלכים הנה והנה; עשן מדורות עולה זעיר שם, זעיר שם. שורות של מחפרות. כמה שלוה בחיים אלה – באותם האהלים, הנראים לפעמים בעד ירק האילנות. אכן, בלתי מובן הוא, מדוע אלה אויבים הם ומדוע משם אורב המות לפעמים?

הכל מלא שקט ושַלות עולם... פרש הקב"ה טליתו, טלית ירוקה, על ההרים והוריקו קפוליהם ובאלפי צבעי־פלאים הצהירו, צבעי ארגמן ותכלת, ונגוהות־קסמים. שלוה הוריד משמים – וימלא את כל חבל הארץ...

טז

ופתאם – דוקא בשעה שהכל היה שָלֵו, והדממה היתה גדולה, והדשא והקמה התנופפו אל על – באישון לילה נהיה הדבר...

אך רגע אחד של געש – והנה הכל שב והתחלחל, וההרים ירקו ממטמוניהם מות; שריקות תותחיהם התערבו עם געיות תותחינו – כרבבות ספיפונים התעופפו באויר, וכאילו הכה גַפּח ענקי בכטיש־איתנים על כל הארץ, הכה בהמה שפוכה ורדד, וההרים השלֵוים התחלחלו ויעלו ברבבות הדי־קול והאויר הֵחל לרתוח כמרקחה, ונדמה, כי שמים וארץ נתרו ממקומם והם מרקדים ויוצאים במחול...

פתאם החל הקרָב.

רוקחת המרקחה, הומה הקלחת, ובקלחת רבבות אנשים מתבשלים, נפשותיהם נשרפות והעצמות נחרות – הַרבה העצים, הַגדל המדורה!...

הרואה אתה אנשים הולכים? נפשות צעירות, פנים מלאים חיים. אך אין אלה אנשים חיים – אך עצים הם על המדורה שהתלקחה ולא תכבה...

הַרבה העצים, למען תִגדל המדורה ותלַהט כל, את השמים ואת הארץ החנֵפה – עד היכוד בהו

הבנין בשביל אמבולטוריה. הוא מתעסק בעבודתו באיזו דומיה עקשנית.
ואני בשעת הפנאי תועה לבדי בהרים...

דומים הם ההרים לעדר חיות־בראשית – חיות ענקיות שלוות, עגולות־כתף ושחורות־צמר, שרבצו פה לנוח; מבעד לבשר כהפיהן בולטים גרמיהן האיתנים. שלוות הן וטובות־לב, אך אילו היו קמות מרבצן והולכות להן – היו מחריבות את כל העולם כֻּלּוֹ...

בבֹקר אדים קלים עוטפים את הסלעים ומתערבים יחד הלמיש־צור ואד, ואינך יודע, איפה נגמר האחד ומאַין מתחיל השני, כמו אז, לפני בריאת עולם, כשהיו כל היסודות מעורבים בתהו אחד...

ביום יוריקו ההרים ויכלאו אור; ולכּנות ערב עבים הכלילות תרדנה משמי־שמים ותנחנה על כתפות ההרים. ארץ העבים נעשית כה קרובה, כה קרובה, וחלום ילדותך יבוא ואתה נכנס לתוכה ונהיה לשוכן עבים, עבי־שקיעה ורודות... הנך הולך ועולה אליהן. העבים זוהלות, נתלות באין־אונים בצמרות העצים, רועדות ומפרפרות על הצמרות האכלות.

ופתאם, בשעה שנדמה לך, כי כבר קרבת אליהן, כי כבר בא אתה בסודן, והנה התפשטו, נקרעו לאלפי קרעים ותגוַענה. וארץ־הקסם, אשר אליה נשאת עיניך – נעלמה ואיננה...

בלילה יאפילו ההרים, והיו כהומות בצורות, חומות בולטות וגדולות, וכל חייהם מכונסים בקרבם פנימה. יש שהשומרים ידליקו אורות על ראשי ההומות. נדמה, כי שם יושבים ענקים – אומה חזקה ושלֵוה – ותנומתם מורגשת באפל הרי־המבצר האלה.

ככה ישתנו לרגעים ההרים, ככה יחיו את חייהם המיוחדים.

אני הולך ביער האשוחים. כל האילנות טפסו למעלה – הם צמחו להגיע עד פסגת ההר... אך רובם נשארו בחצי הדרך, כרעו וכשלו מרוב עיפות, וככה קפאו לנצח על אשר העפילו לעלות ההרה.

הם שומרים פה על האפלה. לבל תחדור הנה אף קרן־שמש אחת פרוצה, למען ינמנמו בשַׁלְוָה בפנות קרות זכריות קטנות תכולות־עינים וארזפי־זהב ופעמוניות בהיורות. הם, האילנות, שומרים על תנומתם.

דומיה פה... דביר־קדש, דביר נשען על רבבות עמודים... מקדש אלהי ההרים, אלהי הרכסים והתהומות, הגדול והנורא...

זר לא יקרב הנה. פה לא תהין לדרוך בעוז, להרים קולך. רק לצפרים נתנה הרשות לשבח את האלהים, לרנן לכבודו במרום האילנות.

עולה אני בגבנוני ההרים... פלגים הומים ברנה על כל צעד, נחפזים הם למטה בגיל; אבנים מִדַּרדרות ונופלות. קָרְחות שקויות־אור מתחלפות בסבכי בכאים אפלים. והנה כבר הפסגה...

רוח קרה מחבקת אותי... שם במורד מתפתל הנהר כנחש־כסף. רכסי־הרים משתרעים עד קצה השמים – גלי־תכלת ענקים עולים ויורדים מסביב;

אני אוחז בידיה הקטנות ומביט לתוך עיניה העמוקות, והן מביטות עלי באמונה. אני מבין הכל... אך לא. אין צורך, רוזה!

הזקן הלך לו לבית־המדרש. פתאם, כאדם השולח עצמו למים רבים, היא נגשת אלי, זרועותיה השזופות חובקות צוארי וגופה הקטן רועד למולי...

רוזה, רוזה! מה יהיה אם – אם יעתיקו מזה את הלגיון? אם – אמות?...

היא נסוגה אחור. היא משפילה עיניה ועצב, עצב בלי־קצה, בפניה, ואני חפץ לנחמה, ומלים אין בפי... למה דברתי דברי? הלא כך מוכרח, מוכרח להיות...

זוכר אני: שם, אצל המחפרות הקדומות, על גדות „מֶשפֵּך", שחפרה פצצה, צמח לו פרח „אמנון ותמר". בין שתי אבני־גיר צמח, ועלי־הסמים שלו היו שקופים ודומים לפרפר, שנח על האדמה, והוא התגאה ביפיו והוא בוש ביפיו – פה, בין קברי בני־האדם ועקבות דמיהם... מי ירמסנו? גלגל של תותח או נעלו של חיל או רסיס שרַפנליה? ואיזו הכנעה ועצב שתקני יש בעליו. יודע הוא, שגזֵרה נגזרה עליו. – כי על־כרחו הוא פורח ועל־כרחו יפה הוא; ורק לקול היריות ירעד הרש...

רוזה, לא־כלום. מה לנו המלחמה? רוזה, אל נחשוב בה...
הלא על־כרחנו פרחה בנו אהבתנו...

התראי? שם, על ראש ההרים, משחיר עתה צוק בודד, הרחק הרחק. זהו מגדל, שבנוהו בימי־קדומים. האם לא תדעי? הוא בשבילנו בנו אותו! אפריון עצב על עמודי־שיש, סוכות צנועות ואפלות, מרבדי עורות נמרים; אלפי פנינים נוצצות על גבעולי עשב – הכל לנו, לנו. שם שלוה כזו, עד אשר כל פרפור לבך אשמע – שם האויר כה זך, עד שמתחת לעורך ושחור־עיניך אראה כל אשר תוחש נפשך. שם נחיה יחד, הארמון שנבנה לנו מימי־קדומים בידי גמדים... כסא־כבוד מאבני־שיש שם הוכן בשבילך, כסא־מלוכה...

אבל היא כבר מהרהרת, ועצב על פניה. כן – היא צריכה להכין לזקנה – רוזה, היא שכחה... איך אגרש את הרהוריה?

עצב עין־קצה ממלא פתאם את הלב על כל מה שנדון לכליה באיזו יד אכזרית ונעלמה... רוזה, תודה לך על רגעים אלה. עוד מעט אשוב המלחמה תגמר. כל זה יגמר... מוכרח להגמר... אז אשוב אליך.
אני מנחם אותה כילדה קטנה... אך פניה עצבים.

אני הולך משם ודבר־מה חם מלטף את הלב. לא, עוד אפשר יהיה לתקן, עוד הכל יבוא בשלום, מוכרח לבוא...

הימים – ימי חול ודממה. אף היריות נתמעטו. פצועים אין. נדמה, כי אין מלחמה בעולם, כי כל זה אינו אלא חלום רע...

מרצעקו מוצא לו תמיד עבודה – לבנות אהל־תתבשת חדש, לסדר את

דעתם, למען ישכחו את כל הזוָעה, למען יצאו ברקוד ובשמחה לקראת המות...

מרחף פה באויר זה השכרון, בין הבתים הקטנים, מאחרי מסך־חלון ומתוך נגינה מתפרצת מבית־קלון...

ישתו־נא ויתהוללו ושכחו את הכל!

לבי דופק בחזקה. אני סר אל חנות קטנה, כה וקן דל־פנים יושב. נרות־שבת דולקים על השלחן.

— „ואיה רוזה?"

רוזה היא פה. בעיני־התכלת אשר לה כאילו נחתמה התכלת העמוקה של מרחקי ההרים, ובשערות ראשה — מאפל האשוחים. יש איזה דבר אצילי בידיה הקטנות הגמישיות.

ירְאת שמים היא רוזה. עליה לדאוג לזקֵנה. הוא ידוע־חולי. וחלב קשה כל־כך להשיגו עליה לאפות לחם לחילים — עליהם פרנסתם.

שם, מאחרי המסך, נשמע קול חַילים רוסים, קללות „אמהיות". אין בית, אשר לא מלאו. אך בקרן־זוית קטנה זו, שהשאירו בשביל בעלי הדירה — פה רוח של טהרה שורה. קורצים נרות־השבת, נשמע ריח החלות והדגים, והמפה הפרוסה עם הטלאי באמצע — מַפה יחידה זו, שודאי הרבו לכבסה ולתקנה, יש בה דבר־מה מלבב ונוגע עד הנפש... ר' מאיר שר זמירות בלחש ורוזה עונה אחריו בקולה הערב...

יודע אני — דאגה אחת יש לזקן, עליה לא יישן בלילות. היא רוזה נכדתו. בנו השאיר אותה לו והלך לחזית האיטלקית. הרבה עינים תאוניות אורבות לה — והוא כבבת־עינו ישמור עליה.

באים חַילים אל חנותו, מעיפים מבטים עֲרומים ברוזה ומפליטים בדיחות גסות, אך פני רוזה אינם מביעים כלום. הבדיחות כאילו נרתעות אחור מגוכה השזוף והגמיש, ומבט עיניה נסתר תחת ריסיה הארוכים.

נדמה לו, כי הלבלרים הדרים בחדר הסמוך אורבים לה — שנתו נרגזה ורעד עובר בגופו. הוא יחִיץ עליה, לא יתן לנגוע בה...

רוזה מסבירה פנים לי. תמיד הלא תשאלני על חיי שם, באפלה, ועל הכרכים הרחוקים ברוסיה. היא שרה לי תמיד משירי הארץ, ארץ רועים, ויש בנגינותיה מהמית חלילים של נוהג בעדר, וצלצול צחוקה כצלצול הפעמונים על צוארי הכבשים.

ואולם היום היא שותקת וידיה רועדות קצת. מדוע תשתוק, ומדוע דבר חגיגי בפניה? מדוע יאירו פניה, כמאיזו אש פנימית לוהטת?

היא מראה לי תמונות פוטוגרפיות של קרוביה. היא חוזרת על שאלותיה. היא לא שמעה מה שאמרתי לה. מדוע היא מבודדת כל־כך?

כי נפלה האנושיות כֻּלה, וגם אני נפלתי. גם אני חלק לי ברצח הגדול, גם עלי טפות דם נקי נִתְּזוּ.

כי, יודע אני, יודע, ואַל אשלה עצמי בתקוות־שוא. כי מכל עברים חסמו הדרך, ומפלט אין...

אבל עוד יותר נורא הדבר, כשאני פוגש בין עשרות עינים תכולות וחסמים מעוקמים כצורת „נ״ – עינים שחורות, מבט מבוהל ומשוטט. אני מכיר: זה הוא אחי. והמבט מדבר הרבה: על הענויים והעלבונות במחפרות, על רשעת האופיצרים, על שנאת החברים...

כמה הייתי חָפץ לנפול על צוארו, לאמר לו „אחי אתה״ בלשונו, אשר לא שמע אותה זה־כבר, לדבר לו על עיר־מולדתו... הלא זה־כבר צמאה נפשי לראות את אחי בן־עמי...

אך הנה מרגיש אני מן־הצד עינים לועגות – מבט בוחן וחודר. זה איבַנוב, הפֶלדשֶר הערמומי הצהוב, שריח דֶנַטוּרַט נודף תמיד מפיו. ועודו מבטים השדניים. מכל עֲברים אני מוקף זרים, וכל מבט מתחקה על הליכותי.

ומוכרח אני להתנכר לאחי, ללבוש אדישות, ולדבר בלשון קרה ירשמית של מפקד, כמדבר לזרים.

צריך למצוא עצה. אולי אַציל נפש אַחי, רק נפש אחת...

הבדיקה נגמרה.

אני רוכב לעירה היהודית ק., בדרך המתפתלת בין הרים. לוקומוטיב קטן שורק בקול דק, ילדותי, והמסע מתפתל כנחש שחור. עוברים ברעש ארגזי־הכדורים, עגלות טעונות לחם ריהני, וחילים לבושים אפורים יושבים עליהן. רועים ארוכי־בלורית הולכים לאטם. עלמה רומינית מגודלת ויפת־רגל צועדת וכניה שחורים כזפת ולובן־עיניה מבריק. סוסי־משא פוסעים בכבדות, כושלים תחת סבל הכדורים, הטמונים בין אוכפיהם. יהודיות מוכרות מעשי־מאפה לחילים. אבטומובילים מרימים אבק. כבר הוצתו אורות ב„אילוזיון״ הקטן. נטה הערב. צחוק הוללות ישמע – ההוללות המיוחדת של העירות הסמוכות למערכה. יוצאות עלמות מפוקסות. הפריצות גלויה פה, בלי כל מסוה.

אותו הצמאון הבוער לאשה, לצחוקה המשכר, לרֹך קולה, ללבנת־בשרה, [illegible] הוא מתפרץ החוצה. חילים מטַילים עם ריבות, שסמני־הטא רשומים על פניהן. נשמע קול צחוק, נשיקות והתאבקות. באבטומובילים העוברים מתנופפות לרוח מטפחות הריבות, היושבות עם צעירים צוהלים...

כך טוב להם, בטרם יבואו אל מקום המות, בטרם ישכנו בין יורדי בור– טוב להם לשתות בפעם האחרונה מכוס־החיים, לשתות ולהשתכר עד שתט־ף

שרבץ שם במרחק כמטַחוי־תותח. מתאוננים הם בלשון מגומגמת על ראשם הכואב, על בטנם החולה. אבל מה שהם אומרים בפיהם אינו חשוב כלל; העיקר מה שעיניהם אומרות: הלא צעירים אנחנו ונפשנו דבקה בחיים ואין לנו כל עסק לכל אלה התותחים והיריות מחוסרות־הטעם...

נדמה לי, כי חובתי להצילם, ולא על־ידי אבקות מחוסרות־טעם, כי אם על־ידי אותה חתימת־ידי בכרטיס הסניטרי, השולח אותם אל בית־החולים אשר ב„עֹרף".

הם פושטים בגדיהם, שנהפכו לכמרטוטים, ועומדים לפָנַי, גופות־אדם אכולות כנים, שחורות מאדמה — נערים צעירים, שבמַהדם יש מעין פחד ילדים, וזקנים מדובללי־שער, שפניהם נחרשו מדאגות ולבם מרפרף בין בני משפחתם.

מן הדין היה לשלח את כלם מכאן. אבל אין אני יכול — אין הרשות בידי. כל מה שאני יכול זהו — לוַתר קצת על חומר הגזרה, להשאיר כאן באמבולטוריה את אלה שעיפו ויגעו, לשלח מכאן את מי שיש לו מיחוש כל־שהוא. אבל את הבריא לגמרי? לו אני מוכרח לאמר אותם הדברים של נוגשי פרעה: „לכו לסבלותיכם".

כן—זו היא רק פשרה. את רובם אני מחזיר מכאן — אל תוך ה„אש" תפקידי — תפקיד הנוגש בעם, תפקיד שוטר, העומד על המשמר לבל ימלט איש מידי המות...

אני, שהשתתפתי בתנועה הסוציַליסטית, אני עם חלומותי — לנוגש בעם! משום־מה אני נזכר בילדותי. בעירתי הקטנה, בימי אלול, היו מגיעים ימי־הדין של עמידה בצבא. בכמה זוָעה הייתי מביט על רופא־הצבא, האדון הכרסני בכפתוריו הנוצצים. הוא היה בעיני כטבח וכתלין. הלא הוא היה מוציא את המלה הנוראה והקצרה „גודֶין" — כמה קללות של אמהות עבריות רבצו עליו, כמה דמעות נשפכו בשלוּ ועתה — אני הייתי לרופא־צבא ותפקידי לטבוח אנשים...

אבל אנה אמלט מכאן? אין מפלט. הלא כלנו אך גלגלים קטנים הננו במכוֹנה, העובדת בלי־חמלה זה שלש שנים ותכליתה לרעץ ולאַבד אנשים.

כי הדם דבק באצבעות כלנו. באצבעות הלוחמים וההורגים, כמו גם ביושבים על הכלים, במתחבאים ומדשנים עצמותיהם, כמו גם במרויחים כסף ועושים עשר במלחמה.

גם את, עלמה עדינה וגנדרָנית, המתהדרת במצעדך היפה ובלובן גַּשרך, לשוא תתרחצי, לשוא תרבי מור ובשמים. ריח דם קרוש מרגיש אני באצבעותיך הענוגות וריח נבלות־אדם...

ואתה, סוחר, יושב לבטח ומתענג לשתית הטֵה על מספר ההרוגים — ואתה, משורר, יושב בכרך ומדבר גבוהות וקושר כתרים לכבוד הגבורים... על כל מצח אקרא אות־קין, אות־רצח.

ואני, צעיר חלש והוזה החשבתי להמלט מן הקולר הזה — להנקות מן האחריות הגדולה?

הוא כבר היה שם. הלא אשה צעירה לו וילדה קטנה, ילדה יפת־עינים. טַניצ׳קה. „טניוסה" הוא קורא לה. אך הוא הוכרח לברוח משם...

... היודע הוא, מוטיה, איזה רגע היה המאושר בחייו? כן, הוא בוש בזה, וכמה זמן לא חפץ להאמין והשתדל לשקר לעצמו. זה היה רגע קטן— כהרף־עין, כאשר השתער במרוצה על האויב וכידונו נתחב בבשר החי. הוא זוכר היטב, כיצד נהפך הכידון שם בבשר, בחצי־אלכסון... כן, הוא סטודנט טֶכניקָן, העסוק בחשבונות הנדסיים – רגע זה היה המאושר בחייו. ומני אז – לא ירפה ממנו החפץ... כך, לאחוז בכידון, ועוד פעם – להפכו בבשר הרך... כז...

ובדברו עצם את עיניו ובת־צחוק של אשר על פניו, כאילו חלם על אודות הבשר, שהוא דוקרו...

... כן, לה לא ספר, והוא לא העז להביט בעיני טַניוסיה. מוכרח היה לברוח.

הוא, מוטיה, אומר, כי מחלה מסֻכנת אורבת לו! אבל כמה פעמים כבר חפץ למות. הלא אין הוא יכול לשוב שמה – עם החפץ הזה... הן לא יוכל לראות את טניוסיה... הוא כבר יצא שוב בהשתערות. היה רצח שני. אבל החֵפץ לא רֻוָּה. עתה הוא חפץ עוד...

ופתאם גחן אלי ואמר:

– היודע הוא, מוטיה? הלא בפעם האחרונה כשהתראינו – היה כפשע בינו ובין המות... אז, זוכר הוא – ברח פתאם ממנו? כששלף חרבו, שוב נזכר באותה ההרגשה המיוחדת – זו היא הרגשה מיוחדת לגמרי – והיה חפץ לתחוב את החרב בו, במוטיה... הוא לא ידע, כי סכנה נשקפה לו? כן...

היתה דממה. חפץ הייתי למצוא תנחומים לידידי, אבל הדברים קפאו. ובמה אפשר היה לנחם נפש זו, שנדונה לחיות עם הצמאון הנורא הזה – להרג?

דבר־מה איום רפרף בחדר האפל. כן – כל אלה שהיו פה, חותם מיוחד טבוע עליהם. למראית־עין מתנועעים הם ומתנהגים כשאר בני־אדם, אבל בקרבם כבר התעורר איזה דבר אחר, טמיר ונעלם, איזה כח שנרדם אולי אלפי שנה. ומה יהיה, כאשר ישובו אל בין החיים ויביאו שמה אותו הרעל, שיפעפע ויקעקע בחיים?

מתוך דומיה מעיקה נפרדנו זה מזה. אני נוסע ל„ערף", מקום עומדת האמבולַטוריה של הלגיון.

III

משונה ומאוסה היתה העבודה באמבולטוריה. בכל בֹקר היו מתכנסים ובאים לתוך החדר הצר בבית־אכר, המלא ריח בלואי־סחבות ורפואות ומאות חולים. על־פי־רוב אך מחלה אחת היתה להם – היראה מפני המות.

מישקה פרבְדין, צעיר רחב־כתף ושחור־זקן, עגום וקודר, אשר די היה להציץ בפניו, בכדי שהנגוד בינו ובין הכנוי, שנתן לו ניקיטין, יעורר צחוק כלם.

— נו, je vous prie — גוחן הוא בהשתחויה גרַציוזית ומזמין את פרַבדין, וחפץ תכף ומיד לצאת עמו בוַלס.

— הנח, הנח! — כועס מישקה — שמחה מה זו עושה?

— למה תכעס, הרי לא עשיתי לך מאומה... גם חדר יש לנו, ארמון אמתי! הלא זה „קבר" כדבעי?

ה„ארמון", שבו חפצו לערוך את הנשף — זה היה חדר קטן ואפל, שעטרוהו בלי כל טעם בבגדי־צבעונים ובארג־רקמה. אבל בשביל אלה האנשים, שרחקו מן הישוב זה־כבר, די היה באילוזיה זו של בית מפואר, כדי להשביעם עונג ילדותי.

ו„קבר" מתחיל לרקד, לחַקות פני משַחק ולשיר אַרְיָה של לֶנסקי.

אכן זה יודע לבדח את האנשים! אף בבור־תחתיות לא תאבד עמו...

ופתאם פסק מלבדח, פניו קלי־התנועה נעשו סריוזיים והוא ישב על ידי.

— היודע אתה — אמר ומחא כף אל כף כילד — לשנה הבאה — המלחמה הארורה בודאי תגמר אז — תסע אתי אל אחוזתי. שם נאכל לביבות „חוחוליות" אמתיות. שם יפה — יפה מאד. אין הרים מגבילים מבטך... מישור רחב, גפנים, דירה, שזיפים יש לנו, ואמא מסגנת מרקחת — הפלא ופלא! אמי זקנה היא כבר... אל תדאג, מוטיַה, טוב יהיה לנו...

צעיר זה, שכֻלו חיים, משום־מה נקשר דוקא בקשר־אהבה אלי, העגום, השתקן. כמה רחוק הוא בן־האדמה האמתי, שכֻלו בריאות, מן היהודי, חניך־הישיבה, עם אלפי ספקותיו וצפעוני־נפשו! ובכל־זאת רבה היתה הידידות בינינו, אותו הקשר הטבעי, האמיץ, של בני־אדם המבינים זה את זה בלי מלים יתרות.

— חפץ הייתי מאד, מַרק אוסיפוביץ, שתדע את אמי. אחְיותַי — מורות־כפר הן...

ופתאם נשתתק, אך עיניו הבריקו.

עיקר כונתי היה היום דוקא לדבר על לבו של מישקה פרבדין — זה הצעיר הקודר, שסמני שחפת בצבצו בלחָייו, — שישתדל ללכת מזה, כאן חייו בסכנה הם. אני אכתוב לו בחפץ־לב כרטיס סניטרי, ויסע הביתה...

— כבר נלחמת דיך, לעזאזל! — אני מוכיחו.

פני פרבדין התעַוְתו פתאם. הוא גחן אלי והתחיל מדבר דברים מקוטעים.

— אין אני יכול. המבין הוא, מרק אוסיפוביץ? אין אני יכול לנסוע שמה...

זוכר אני: מרצ'נקו זה היה מלא אהבה לחַילים, באהבה רבה הבש כל פצע והביט על מוגלא, והיה עוד מלא חיים. אבל לילות התרגזות ונדודים נטלו ממנו את כל זה. והוא נדמה עתה למכונה, למכונה מתנועעת.

גם עתה הוא חובש, „בא באש" ואיננו ירא כלום. אבל כל זה הוא עושה על־פי ההרגל. ונדמה, כי בתוכי כבר קפא איזה דבר – אותו החלק היותר טוב שבנפשו...

כן, מלחמה זו לא רק את הגוף היא אוכלת ומכרסמת; לאט לאט היא מגָאלת ומטמאה את הנפש, מתישה כחותיה, וכלום, כלום אי־אפשר לעשות.

הדרך „מהכא להתם" – מאהל התחבשת עד מטה הלגיון – נמצאה תחת סקירת עינו של האויב. ובכל יום, בשעה שהיו הולכות ושבות העגלות טעונות צידה, היה ממטיר פצצות עליהן. ידוע היה, כי שם, בראש איזו פסגה נעלמה, יושב לו איזה אשכנזי נעלם ושפופרת בידו והוא צופה ומתבונן לכל תנועותינו. ברצותו – יתן צו ויורה עלינו פצצות וישמיד אותנו ואת כל האהלים אשר על־יד הדרך, וברצותו יָחֹן אותנו. ומשום־מה עד עתה נתן אותנו לעבור, אבל בלכתנו הרגשנו אותו המבט הנעלם, מבט דוקר ולועג, כשהוא נגעץ בנו, בערפנו, כמעט בכאב פיזי הרגשנו אותו.

ויחד עם זה מורגש כח מושך לדרך זו, וכשאני הולך בה, היה דבר־מה מלחש בלב ומצפה: מתי יתחיל לירות? והעצבים היו מתוחים ומחכים לדבר־מה...

והנה כבר עברתי את הדרך והגעתי עד האשוח האחרון העבות, המסתירני מן האויב הנעלם. וכעין מנוחה באה לנפש – עתה פסק שלטונו, עתה לא יראה אותי האויב. פה, באהל קטן, נמצא לב הלגיון; הֵנה התכנסו כל החוטים, פה זמזמה בלי־הרף השפופרת, „שליחים" היו רצים ושבים, והיתה מורגשת אותה טרדה של בית־מסחר גדול או של בית־פקודות אחר, שעובדים בו עבודה חשובה ורגילה.

פה ישב עתה ידידי ניקיטין, שר הבַּטַּליון השני, צעיר גוץ ושזוף־פנים, שכשהיה מחַיך, היו שניו הלבנות מבהיקות, ונדמה אז, כאילו קרן־אור נפלה בחדר. הוא ספר בדיחות, והשאר צחקו בקול.

– נו, נו, יודע הוא לבדח – „קבר" שלנו.

משום־מה היה מוסיף על כל משפט, שהוציא מפיו, את המלה „קבר", ולכן זכה לשם זה.

– יודעים אתם? הצעתי לערוך פה נשף ספרותי־מוסיקלי־ווקלי לכל פרטיו ודקדוקיו. גם אחיות מזמין. זה יהיה „קבר" אמתי. ואם לא תבאנה, נזמין זה את זה למחול. למשל, „מישקה" יהיה ה„עלמה" שלי. הלא מישקה, מישקה – „עלמה" אמתית.

– צריך לאמר להם -- אומר מרצ׳נקו בקולו הַשָּׁלֵו תמיד – שיציגו את הסוסים במורד ההר, וצריך לאמר לאנשים, שיסתתרו...

הוא בעצמו איננו זז ממקומו ומתעטף בטליתו יפה יפה. הוא קורא במנוחה את ספרו.

ואני שוכב, מקשיב ואיני יכול לעצום עיני. משום־מה נדמה לי, כי כשהעינַים פקוחות, אם גם בא המות – אין הדבר נורא כל־כך. סוף־סוף, בעינים פקוחות מביט אתה ישר לעיניו. אבל לישון שֵנה, שאפשר לא תקום ממנה – לא, רעיון זה קשה מנשׂא. ואף שהשנה מתגברת – נלחם אתה בכל מאמצי כחך בה...

איבַן פטרוביץ נרדם. לו אחת היא...

כפעם־בפעם יבריק אור בזגוגית הקטנה. משום־מה יחרה על מרצ׳נקו, על שהוא שָׁלֵו כה, על שהוא כבר השלים עם הגורל, עם המות. אני, מוטיל, לא אוכל להשלים. ולחשוב, כי רסיס טפשי זה ישים קץ לכל חלומותיך, לכל אשר יהגה לבך – איני חפץ. התבינו? איני חפץ...

– איבן פטרוביץ, אַ, איבַן פטרוביץ!...

– מה הוא חפץ, מַרק אוסיפוביץ?

– מה אתה חושב? כשבאה פצצה וממיתה, יש רגע אחד – נאמר, רבע של רגע – של ודאיות, כשאתה יודע בלי צל של ספק, שהמות בא – או לא? מענין מאד..

מרצ׳נקו מתהפך על צדו. האם לא אחת היא – עתה או אחר־כך? הוא יודע: את אשר חלם להיות לא יעלה בידו. ובכלל – בני־אדם ככפיסי־עץ – הזרם נושאם. ואתה חושב, כי יש לך עוד חפץ?... בכלל, אין חֵפֶץ... יש רק כפיסי־עץ וזרם... ואין כדאי לחפוץ. הרוח ישא הכל... אחת היא.

הוא כבר השלים עם הכל, איבן פטרוביץ זה. נדמה, כי הוא כבר הציץ מעבר לאיזו גדר, ומשום־כך איזו מנוחה קופאת נחה עליו, על כל צעדיו. אבל אני, מוטיל, לא נחתי עוד... אני עודני חפץ – עודני מאמין...

אכן נדמה לי, כי אם לא אמות, גם אני אֶמלא מנוחה קופאת זו, וגם אני אֹמַר: „אחת היא". ומשום־מה מנוחה קופאת זו היא נוראה, נדמית נוראה, כּמות עצמו. האעצור כח לעמוד נגדה? אין אני חפץ לקפוא. התשמעו? אין אני חפץ במנוחה זו...

כך אני אומר לעצמי, ורק האפלה ההורקת שנים ומוגהת באורות־מות שומעת לי, וכאילו תלעג לי, – ואני קטן, קטן כל־כך והדל־אונים כנגדה...

בֹּקר. אני מציע לאיבַן פטרוביץ:

– אולי יסע קצת ל„עֹרף"! ירכבו? יתבדר?

– למה? אין כדאי... אחת היא...

כן, אלה חבריו – הם היו אנשים – גבורים. כאלה לא ימצאו עתה. טורושין, שר הגונדא, זה שהבקיע עם הגונדא שלו ולקח אלף אוסטרים בשבי. בוגדַנוביץ, האופיצר שלהם, מלומד גדול, שהלך בראש גדודם והניף חרבו והקיף את האוסטרים... רגליו נקטעו בפולין, על הויסלה... טורושין נהרג על גדות הסַן...

ספוריו ארוכים, ואין להם ראשית ואין להם אחרית, מְסַפְּרִים בשלוה מיוחדת, בלי התרגשות... והשאר מקשיבים, כהקשב טירונים צעירים לספור הַיָל שָב, שזקן במלחמות...

...והם יודעים, מה זו מלחמה? אין הם יודעים, מה זו מלחמה... עכשו הכל יש: מזון, פצצות לרוב, לא קשה גם להלחם... ואז ישבו במחפרות, ורוֹבה אחד לעשרה אנשים נתן... כל אחד חכה עד שיפצע חברו, ואז יקח ממנו את נשקו... באגרופים, „בשִנים" נלחמו, ובכל־זאת הדפו „אותו" אחור. וקוזיובקה? אין הם יודעים מה זו קוזיובקה... בתוך השלג שכבו תחת מוקשי־החוטים, וכך קפאו... ערמות ערמות של קפואים היו... השלג היה אדום מדם... לו ראו את חיל־המלואים, כשיצאו למלחמה. כלם כאלונים, בעלי־קומה ובעלי־צורה, כלם גבורים. חבל, האדמה כסתה עליהם. מה הם, אלה של עכשיו? שוכני „אוקולודקים", נמושות, למודי שלשת חדשים – נשוף בהם וכמוץ ינדפו... לא, אלה אינם כלום!...

והוא יָרק בבוז, בהביטו סביבו על הצעירים.

...הלגיון האֵישישקאי! הלא לגיון כזה לא היה בכל הדיביזיה; בכל הצבא. הלא הוא הציל את המחנה אז מנפול בשבי, בשנת 1915...

בספוריו היה הלגיון כאיזה יצור חי; אנשים מתים ואחרים באים תחתיהם, מתחלפים לפעמים, והלגיון עומד וקים.

...בוגדנוביץ זה – הוא ידע, כי הולך הוא למות. והוא מסר לו מכתב לאשתו... אֶח... אין כדאי לספר...

נאנח – ונדם. כאילו הרגיש עצמו בדד פתאם בין אלה הצעירים, שרובם „לא הריחו עוד אבק־שרפה". או נזכר בידידיו הרבים שכבר שכנו עפר – ורוחו נשאר קבר להם? הוא הניע יד – וידום.

והכל נדם. באויר כאילו נשמעה נשימתו של אותו היצור, שרבץ מאחרי החורשה, נשימה מדודה מתוך שֵנה. האפלה של האשוחים השחורים רבצה על הכל, וההרים נדמו כחומות מבצרים ענקיים, שבנו נפילים בני־אלהים.

שַבנו האהלה, אני ומַרצֶ'נקו, ושכבנו. מחר עלי לנסוע לאמבולַטוריה. דממה, רק לעיסת הסוסים – טחינת לסתות שלֵוה נשמעת.

ופתאם הגיעה שריקת פצצות קרובה – אותה השריקה הרעה, כצפצוף נחש.

„הוא" יורה על הבקעה.

אותה האפלה השלֵוה מאחרי החורשה, במקום נמנמו בני־אדם כמותם ובודאי חלמו חלומות בית והורים ועבודת־אדמה, נעשית פתאם בוגדת ואכזריה, היא הריקה עתה אש, אש־אבדון.

– מה נשמע? – שואל מרצ'נקו בקול אדיש, גוחן וחותה באש; מן האש יוצאים זיקים וקמטי פניו, שזקנו בלא־עת, מתבלטים עוד יותר.

– לא־כלום... מכתבים אין... כנראה, בקרוב „יהיה" דבר־מה...

– יהיה? – שואל מרצ'נקו בשויון־רוח.

– כך אומר „המבשר של החילים". הם יודעים תמיד...

מרצ'נקו מדליק נרו, – זהיר הוא מלהנות מנר „קזיוני", – משתטח על הדרגש הקשה, המכוסה ענפי אשוח, מתקפל כלו ונעשה קטן־קטן ושוקע בקריאה. עוד מעט והוא כבר התרחק מכאן – שקע בעולם שאין בו פצועים ודם.

מרצ'נקו זה, שהאופיצרים קראו לו „הרופא הקדוש", היה בעל כשרונות מצוינים. אותו השאירו להשתלם באוניברסיטה, ועתיד מדעי מזהיר נשקף לו. אבל הוא עזב בשעתו את הכרך והלך לרפא את אכריו, ויהי לרופא כפרי–עובד עממי פשוט, אחד ממאות הגבורים האינטליגנטיים, שעובדים על משמרתם לטובת עמם ושמם מכוסה בחשך. פה היה מראשית המלחמה, ולא חפץ לנסוע מכאן, אף שכמה פעמים היה יכול לקבל משרה ב„ערף" המחנה, שלא במקום סכנה. מספרים היו, כי היה חובש פצועים במחפרות הקדומות תחת „אש־סופה", המכלה הכל; כמה מעשי־גבורה ספרו על־אודותיו. והוא היה קטן ומקופל ושתקן.

יצאנו מן האהל. סביב למדורה ישבו סַניטַרים. כפות־עץ נקשו באלפס־הדיסא, עלו וירדו במתינות; צפור צפצפה במרום. בקצה האופק נצתה רַקיטת־כסף, עלתה מרום וכבתה. פרוז'יקטור זָרק עמוד־אור ברקיע, והעַמוד שוטט לכאן ולכאן ובָדק מסביב.

„הוא" מחפש...

„הוא" לא היה אויב ברור ומסוים, כי אם איזה יציר מסתורי, שחייו היו מורגשים פה באפלה, מאחרי החורשה, קרובים בשטח – ובכל־זאת לא־ידועים ומעורפלים. שרטוטיו נראו גם־כן מסתוריים ואגדיים, וּמשום־מה היה חֵפץ מיוחד לדעת מה שם. במקום גם שם יושבים בני־אדם באפלה, אלא שמלבושיהם שונים קצת ובודאי גם הם משוחחים במנוחה, בפשטות, ותנומה רובצת עליהם, ובכל־זאת הם אויבים, אויבים מסכנים מאד...

והנה קרא דיצ'נקו, אחד הצעירים:

– הס, פוטובֶנקו יספר...

פוטובנקו, „זקן" הסַניטַרים, מוכתר בשלשה „גיאורגים" כלו דומה לאלון מכוסה קמטים, חוחול בעל זקן ורחב־כתף. למן הגיוס הראשון ישב במחפרות, ורק עתה עבר אל הסניטרים. אין זה הרבה כל־כך – שלש שנים. אבל פה נדמה זמן זה ארוך – ארוך עד אין־קצה. וכשהזכירו את העת, שבה „היה עוד שלום בעולם" – נדמה הדבר, כאילו הזכירו תקופה אגדית, מכוסה בערפל. ופוטובנקו בעצמו היה כזקן, שריד מדור ישן. כל בני־דורו כבר גועו וישנים באדמה, ורק הוא נשאר לספר תולדותיהם לדורות הבאים.

כמקדם ראשם אל על. כשני טורים שומרים נאמנים התיצבו מסביב לבקעות. על מנוחת הבקעות שומרים הם. כתפיהם מכוסות יערות־אשוחים כצמר שחור, ואף על ראשיהם מתנשאים האשוחים הירוקים, והם טובעים בתכלת־השמים. כמגדלי־שן היו נצבים מקדם על ראשי החומות, ומאום לא הֵעֵז להפריע את תרדמתם המתוקה, את מנוחת הבתים, שקננו בין חגוי־סלע, ואת שלום בנות בוקובינה היפות...

אך פתאם התחולל סער. באו בני־אדם מארץ־מרחק, בני־השפלה לבושי־אפורים ועיני־תכלת להם. נפלו האשוחים תחת גרזן בני־האדם, נגלתה ערוַת ההרים וסלעיהם הערומים. חרדו לנוס הצבאים קלי־הרגלים, אתם נדו ממקומם הבנות הבוטחות והרועים ארוכי־השער. כקול רעם בגלגל המו כלי־התותח, כרתיחת־ים רתחו הרובים וקולעי־החצים.

אז הקיצו מתרדמתם הררי־עד. פתאם הרדו, נערו את צמתם הארוכה — את יערי־האשוחים, ותרעש צמתם האכלה, והר אל הר קורא בחרדה ושולח לו הד ארוך ומלא־דאגה, וחברו עונה לו בקול ממושך כאנחה כבדה, אנחת האדמה...

ובלילה רַקיטות־כסף וברקי־יריות אדומים קורעים את מסך החשך ומאירים פני המערב, וקולות וברקים על ראשי ההרים, קורצים השמים בעפעף־כסף רועד, כאילו גם הם יחרדו מפני יום־הדין...

על־כן חרדו השמים וזה עם זה נדברים ההרים: ד׳ צבאות קם לשפוט את כל בשר ומי יִנָּקה מפני חרון־אפו...

ופה, מראשי ההרים, תורה חדשה נתנת לבני־האדם — תורת דם ואבדון, על־כן קולות וברקים על ראשיהם, על־כן ירעשו ויחולו.

ובני־האדם מקבלים את התורה, עושים ושומעים. ובצמא יספגו ההרים את דמיהם, וצמאונם לא יִרְווּ...

לילה. על כתפות ההרים אורות מגיהים. האם פקחו ההרים עיניהם, עיניהם האדומות, וצופים מסביב? או גמדים קטנים ורוחות־ליל קלות, יושבי־ההרים מאז, חמדו להם לצון ויציתו שם אורות? או תולעות־יוחנא גדולות רוחשות שם בין העצים?

לא. אלה הן מדורות־אש בוערות, שהצית עם זר בלב ההרים, עם שבא לגור הנה מארץ רחוקה. והמדורות מגיהות באור אדמדם פנטסטי את הבכאים החשכים ואת בני־האדם העומדים מסביב. האנשים שרים שירה — שירת עם רוסיה נוגה ורחבה, והשירה נשמעת ברמה על כתף ההר, כבבית־תפלה גבוה...

באחת הסוכות של אותו „כפר", באהל הציו טמון באדמה, יושב אני עתה עם חברי, הרופא הראשי מַר׳צֶנ׳קו, צעיר קטן וגוץ, שפניו מלאים קמטים.

על האח מקשקשים העצים הַלַּחים ומעלים עשן.

הם לשפוך נקמתם על מי־שהוא, להתעלל במי־שהוא – להראות, כי גם להם יש כח. ואני – יסלה לי עמי, לא אדע שנאה להם.

הם עוברים לפני: טטרים עלגי־שפה ועקומי־עין; בני קוקז להוטי־חמה ופראי סיביריה, הדומים לבני־סינים בצבע־פניהם; בני־צפון עגומים ומטומטמי־לב; עדר גדול מובא לטבח, בעד גבורה ותפארתה של ממלכת הצאר האדירה.

הם נאספו פה כלם. משאון הערים הגדולות, משדות וערבות רחוקות קבץ אותם איזה שוט בלתי־נראה אל עמק־הטבח, אל מקום ירבץ המות, יציץ מלוע כלי־תותח, מכדור־פתאם, מתוך מוקש טמון באדמה, וירד גם מתכלת־השמים, מבין כנפי אוירופלן...

נדמה, כי כל הכרכים וחייהם המשונים עם כל המזושבות, שנרקמו בהם, לא היו אלא חלום משונה, חלום אלפי שנה.

ועתה הקיץ האדם וישב להיות ערום ופרא, להיות זאב בין זאבים וחיה בין חיתו־יער.

עזב את החומות הגדולות, ויבוא „בנקרות הצורים ובמחלות העפר מפני פחד ד' ומהדר גאונו, בקומו לערץ הארץ".

אל אמו הגדולה שב ובמעמקיה יבקש לו מחסה ובה ימצא קבר...

אל אמו־אדמה! כבן־ממר עזבה וישכון בכלובי־חומות וירחק ממנה וישכח שפת חורשות ושדות. אל תזכור לו מריו – תגן־נא עליו.

והאדמה הסה על בניה – והיא מקבלת אותם בזרועות פשוטות. כל בני־האדם ירדו למעמקים. בין רגבי־העפר ימצאו להם מפלט ומות. כי גם היא בצרה, גם אותה תהדשנה פצצות־ברזל ורשת מוקשי־חוטים פרושה עליה. תפרפר האדמה בשחת־רשתה – וגואל אין לה...

---

ii

...בבואך אל הארץ ההיא וכתרוך מסביב הרים וסגרו בעדך מפני תבל ומלואה, מפני שאונה והמונה, ונדמה לך, כי בטל העולם ולא נשאר בלתי אם רכסי הרים עולים השמימה...

בין ההרים השתרעו עמקים שלוים. עדרי צאן ובקר התהלכו שם, עלו על כתפות ההרים הדשואים וצלצול פעמוניהם כשירה שלוה השתפך מהר להר. מנוחת־עולם היתה שורה על הבקעות, ורק שירת־רועים והמית פלג־הרים היו מפריעות איתה...

ממלכה קופאת. דורות עברו, עמים וממלכות אבדו, וההרים נושאים

מחאת הצעירים, את כל צמאונם לחיים ולאהבה, שנחנק פה בסתר, את אושת החורשות והישובים, שנדונו לכליה, ואת אנקת האדמה הפצועה...

את כל הקולות אשמע – את כל הצער והחרפה עלי לקלוט לתוכי, להצילם מכף המות, מן הדומיה המחניקה. כפקדון יקר אשמור על שארית נפשות אלה, שנדונו למות – ואביאם אל בני־האדם. אם אשוב אל החיים...

זה שלש שנים אני תועה בין חרבות תחום מולדתי, בין עיי ערים שוממות אשכן כקאת וכינשוף. אילו ראיתי את בניהן, הייתי יודע לספר להם תולדות כל קן שנהרס, כל בית־שלוה שטמאוהו זרים...

את כלן ראיתי – את שולי, צלז ומיר – קני־התורה הישנים, שבהזכירי את־שמם – מיד יופיעו לעיני תמונות בחורי־ישיבה דלים ורזים, זקנים יושבים על התורה ועל העבודה, אנשי השכלה רחבי־מצח, שחלמו ראשונה חלום של עם חפשי וגאה...

ערי פודוליה וווליניה – מקום עוד רובצים בין חגוי־סלעים שרידי־הזיות, מסתורי־קדומים של חסידות, מקום נולדה אמונה מלהבת־המונים – שם תעה הבעש"ט וחלם הזיותיו – ודורות חיו חיי־נמלים...

כמה תספר לי שם כל אבן, כמה זכרונות בכל פנה!..

ועתה אבד הכל. חפץ הייתי לספר להם, לבניהם, איך עלו עירותיהם בדם ובאש. אבל בניהם הרחיקו נדוד. ואני – בין זרים.

כן, אני נשבה בין זרים. ודמי כי ישפך ארצה, לא בעד עמי נשפך; ואם אמות – אף האשר למות בעד עמי לא ינתן לי...

כמה צמאה נפשי לשמוע שפת בני־עמי – לראות עינים שחורות, עיני ילדים זכות... אך סביבי שפה זרה מצלצלת ועיני־תכלת בעזות מביטות...

אני יושב ומקשיב לשיחת החילים. על־אודות בגד היהודונים ידברו: ובכל־זאת לא אוכל שנא אותם. אולי חטא הוא לעמי. אבל שנאה לא אדע, וכעס לא למד לבי...

אין אני מבין כלום. האם אין על־הויה אחד – על־ברזל רובץ על כלם יחד? האם אין גורל עור ורע משחק בכלם במדה שוה, מרעיל את חיי כלם ועושה אותם כה רצוצים, כה מחוסרי־טעם ואויליים?

הלא גם כלבים רעבים יתחברו יחד. פושעים במאסר נותנים יד זה לזה. נאנקים בבור־תחתית קושרים קשר על מעניהם. והמה – כלם עבדים מרודים בעמק־הבכא – מדוע זה ישנאו, ישטמו וירעצו איש אחיו? מי זה הכח העור, המחרחר מדנים ביניהם, מדני־נצח, ומגאל ידיהם בדם אחיהם?

אך אם אדבר אליהם, לא יבינו שפתי. עבדים אומללים – שמחים

אותו העולם. בעולם זה שהוא עומד בו יש געש כדורים ולחש אילנות, אנחת פצועים וקללות אומללים — אך אין קרובים ואהובות, אין דברי־נמוס מזויפים ואין שפת־חלקות, אף המות עצמו כאילו הסיר מסוה־החֹנֶף, אשר לבש שם, אין הוא בא לאטו ובסתר — פה נעשה גלוי ופשוט, ויחד אתו הכל נעשה פשוט בתכלית הפשטות...

שוכב אדם בחרבה, על מטת נצרים. הבדידות כה רבה! כבר ידועה החורשה הקטנה, שחצי אילנותיה גדעו „גביעי" שרַפנליה. איזו חבה מרגיש הלב לתרזותיה הירוקות, וחוטים בלתי־נראים נמתחו בינו ובינה. והנה בחצי הלילה, מתוך שֵׁנה כבדת־חלומות, מעוררים אותו: באה פקודה לנסוע. אנה? למה? אין ידוע. ואין כל חפץ לדעת. למותר הוא...

הנה רתומים הסוסים. וכבר שורקים אופני הקרונות הַסַּניטריים הכבדים, הדומים לקרונות צוענים — כך נדמה, כי מהם יבצבצו ראשי ילדי־צוענים שחורים. תהלוכת נודדים אטית. רוח־שדה תחבק את הגוף, תצבוט את הפנים תהמה על אזן בקול־יללה, כאילו באה להטיף איזה לקח חשוב־חשוב, איזו תורה נשכחה, תפנה הלאה ותשוב ותתמרמר בכעס על אי־הבנת הנודד ותהגה נכאים. והנה כבר עולה השחר, כבר יחורו פני שחקים, וערפלים פזורים ומטורפים עולים, כאילו גם הם מבולבלים מתוך ליל־נדודים קשה... כך שט אדם בארץ בלי כל מטרה, בלי כל חפץ בלב. אבד העבר, ועתיד אין. ומתוך שהאדם בודד ולא נשאר לו כלום ואין לו צורך בשום דבר — פתאם רעד־אשר יעבור את בשרו, רגש של אשר אין־קצה, מחוסר טעם ויסוד, ימסך אל קרבו, ימלא לבבו על גדותיו...

כך אדם תועה לו. שחורות החרבות, והאנשים כצללים שחורים. אף הוא נהפך לצל שחור וריק...

ומה יהיה עוד? חיים — או אבדון? איזה מרחבים חדשים יעטפו את הנפש? איזה לבנֶה פרוע־קְוצות יפגש על אם הדרך, איזה גן עזוב צומח קוצים ופרחי־שדה כפופי־ראש? נדמה, כי קשר־אהבה נקשר אל כל הארץ, המתבוססת בדמיה — לכל גג־תבן שרוף, לכל לבנה גדוע וקמה, שרמסוה רגלי־סוסים...

אך הנה מעוררים את האדם מתוך הזיותיו. המחנה עומד. פה יטו את אהל־התחבשת. שריקת פצצות קרובה. איך זה נעלם הדבר מן הלב? הלא פה קרוב שער־המות. שם במרחק וֶרסטה עובר התחום מוקשי־חוטים, גבול צר בין החיים והמות. אנשים יהיגו לעבור את התחום, אך בחייהם ישלמו בעד עוז־רוחם. אנשים גועים ב ד ו מ י ה...

על־ידי יעברו כלם. כל המרוסקים והמגֻידים, הפנים שהשחירו במחפרות... יודע אני: עלַי לכפוג את כל האנחות, את כל העינים הזועמות, עיני צעירים, אשר לא יאבו למות — את ברק העינים האלה בטרם תכבינה, את המלים המקוטעות, שפולטים אנשים לפני גסיסתם...

ובנטות עליהם הכנפים השחורות של מלאך־המות, אולי אציל זיק קטן מאור נשמתם, גחלת אחרונה ממוקדי נפשות, ואביא לעולם־החיים — את

I

... אותם הימים נחרתו בזכרוני באיזו בהירות משונה, כל הפרטים ופרטי הפרטים. כאילו בכתֹבת־קעקע בבשר החי והזב דם רשמו אותם; כאילו בברזל מלובן צרבו אותם בנשמה ויטילו עליה אות־חרפה, אות־קין, עלי ועל כל בני־האדם – כי כלם שאול נפלו ותקומה אין להם...

אילו הציעו לפני למחוק איזה דפים מזכרונות חיי בעד מחיר גדול – בעד חיי אהובַי, בעד כל היקר לי – אולי הייתי מסכים למחוק את רגעי האשר, רגעי האהבה והעונג. אך ימים אלה – ימים אשר בהם גועו אנשים בין הרים ויערות־עד, ימי נדידה וחיי־צוענים – ימים שחורים אלה לא הייתי מוחק בעד כל מחיר; עד יום מותי אנצרם, את הדפים השחורים, המסוכים רעל, כהשמר יין יקר שלא תאבד ממנו אף טפה אחת...

...אמנם על הרבה מעשים בחיי מתחרט אני ועל כמה שגיאות ששגיתי, אבל יחד עם זה בטוח אני, כי כל מה שהיה בחיי, ואפילו מה שבעיני זר נדמה כפעוט ומגוחך — הכל היה מוכרח, הכל נחוץ, הכל חשוב. אף פני עלמה ורודים, שנפגשו לי ברחוב, אף ההֵלך העִור, שעמד על דרכי, והארן, שאדַם למחצה לאור־השקיעה – הכל היה חוליה נחוצה בשרשרת החיים, דוקא כמות שהיא, בלי שנוי כל־שהוא...

וסוף־סוף, לא רעים היו כלל חיי רופא הלגיון ה„אֶישישקאי" – על־פי איזו אירוניה היה לגיון זה, אשר יהודים כמעט לא נמצאו בו, מְכֻנֶה בשם עירה יהודית – חי נפשי, לא רעים היו חיי־נודד, חיי־צועני אלה.

יושב לו אדם בכפר הרוס למחצה. רחקו ממנו הערים הגדולות, רחקו כל השאיפות והחלומות. האֶגד המחבר את האדם אל מכריו, אל קרוביו, אל עלמה אהובה – כבר בטל. עודנו חי, מתנועע ומדבר, כמו שהיה חי וכמו שדבר אז. אבל רגליו כבר עומדות בעולם אחר. לפעמים יתקבלו מכתבים משם ובהם דאגה לגורלו – אבל משום־מה אינם מדברים כלום, וברור הדבר, כי שקר בהם, כי שם כבר נשכח זכרו, כאשר ישכחו את המת, וכה מיותרים המה המכתבים האלה! אם ישוב אדם אל החיים ואם לא ישוב – עתה הנו נמצא בעולם אחר לגמרי, שאין כל קשר בינו ובין

י. הי ייבין

בִּשְׁעַת מִלְחָמָה

(מרשימותיו של רופא-לגיון)

ילדיו של גיסי ר. י. יפה. וגם היה יוצא ונכנס בביתי. קפלן? — זה היה אדם מצוין. אמת, משבט לוי. דלפן גדול, כאחד מבני הכת... כך! — היה וויינשטיין מתלהב והולך — מלכה חנקין! גם זוגתי מכירה אותה. אנו מכבדים אותה מאד. גם היא, כנראה, אינה אוכלת דבש יותר מכפי המדה. על־כן נאמר: מבני עניים תצא תורה. מלכה חנקין? — כך, כך. מר שליט ודאי יוצא ונכנס בביתה בכל יום. אולי פעמים ביום. אם כך, הרי מר שליט אולי יראה עוד היום את פניה של מלכה חנקין ויסיח לה, שבביתו של וויינשטיין שמורים בשבילה מכתב וחמשה־עשר רובל.

— אני אלך מיד ואשלח אותה, אולי יש לה צורך — אמר שליט והיה שש מאד על אמתלא זו. הוא כבר הושיט את ידו לבעל־הבית. ברגע זה דפקו בדלת.

— יכנס! בבקשה! — קרא בעל־הבית. אולם הדפיקות לא פסקו.

— זו היא ודאי העז שלי — אמר — היא לצנית נפלאה. שובבה שכמותה.

הוא נגש ופתח את הדלת. הגבירה וויינשטיין התפרצה בצחוק לקראתו והודיעה, שהמיחם מוכן ומזומן הוא.

— אולם אני אין לי פנאי, — אמר שליט, — אני הולך.

— מיכל, אל תתנהו ללכת. אני אבכה! — אמרה הגבירה ועשתה את־עצמה כבוכה.

— מר שליט. אני שם עליך כבלים. הנך אסור! — אמר וויינשטיין ושלב את ידו הימנית צ/ שליט. הגבירה שלבה את ידו השמאלית של האורח ושניהם הוליכו אותו

סוף החלק יבוא.

פה הוא יושב, על כסא שלי, על כסא זה, על־יְדי ישב לו מר שליט וחשב את מחשבותיו. אדרבא, אני רק נהנה מזה. אדרבא.

– חלילה! – השיב שליט בבת־צחוק – כלום באמת סבור אדוני, שאני הוגה בשעה זו מחשבות עמוקות? חלילה. אדרבא, ברגעים אלו הייתי מהרהר בדברים של מה־בכך.

– דוקא בדברים של מה־בכך? – קרא האדון וויינשטיין ופניו נעשו מטומטמים ונעלבים, כפניו של אדם, שטעה בחשבון קשה או שנכזבו תקוותיו. – דוקא בדברים של מה־בכך? – לא, לא. מפני עניוות מדבר מר שליט מה שהוא מדבר...– אמר ומקולו נשמע הד של תקוה קלושה.

ואמנם רק תקוה קלושה הבהבה בלבו של האדון וויינשטיין. רוחו נעשתה מתוך־כך עכורה מאד. על פניו שכנה עננה של עיפות. חברתו של האורח כבר לא היתה נעימה עליו, לפי שכבודו נעשה נקלה בעיניו. שליט הציץ בפניו של בעל־הבית ואמר בלבו: כבר נמאסתי עליו. הגיעה השעה לצאת. ובדבר המשרה אפילו לא רמז, אחרי שכבר נמאסתי עליו. צריך היה לשאל את פיו תחלה, כשהיה עדיין שָׂשׂ עלי.

שליט קם מעל הכסא ועמד רגעים כחוכך בדעתו. קשה היתה עליו היציאה מן הבית דוקא ברגע זה, כשהלה, שהיה תחלה חרד עליו ומדבר אליו חלקות, מאס בו בפרהסיה והסיר גם את המסוה מעל פניו. אולם לא עברו רגעים מרובים ובעל־הבית חזר והתקשט במסוה החדוה. ומי היה המתַוך בינו ובין השמחה? נתן.

– ודאי התוַדע מר שליט לנתן פה בוַרשה – אמר האדון וויינשטיין בסקרנות והיה שמח, ששאלה זו נולדה בלבו – או היה מכיר אותו גם לפני־כך. אולי הוא בן־עירו של נתן?

– לא. בוַרשה – השיב שליט.

– אה, אה – אמר וויינשטיין – ורק פה נקשרה נפשו של מר שליט בנפשו של נתן. רק פה. ומי הציג את נתן לפני אדוני?

– איש אחד...– בקש שליט לשקר ולסתום את דבריו, אולם תפס את עצמו מיד על כך ואמר:– עלמה אחת...

– עלמה? כך! ומה שמה של העלמה? – ודאי היא מבני הכת שלכם... ודאי היא עלמה מצוינה. שמה? שמה? – שאל האדון וויינשטיין ושבבב את שניו מפני הסקרנות.

– חַנקין, – השיב שליט והוסיף מתוך היסח־הדעת, – מלכה חנקין, תלמידתו של בית־הספר העברי.

– מלכה חנקין!– קרא האדון וויינשטיין בהתלהבות – הלא היא ידידת ביתנו. הלא היא יוצאת ונכנסת בביתנו. הרי מכתב נתקבל בשבילה על שמי. וגם כסף נתקבל בשבילה על שמי. כך, כך. מלכה חנקין. וכֻלכם הנכם מקושרים בעבותות הידידות. מלכה חנקין? כן. היא באמת בת־ישראל כשרה. היא בת־עירו של צעיר אחד, קַפְּלַן שמו, שהיה, לא עליכם, עני גדול, עני ואביון, אולם למדן מופלג. ציוני נלהב. הוא היה מורה את

– בדבר הדירה. אתה ודאי מחליף את דירתך? – שאל האדון וויינשטיין.
– כן! – השיב שליט.
– ובאיזה רחוב מר שליט מבקש לו דירה? – שאל האדון וויינשטיין אחרי הפסקה ממושכה קצת, כאילו תשובתו של חברו נתנה לו תחלה חומר למחשבה.
– כל הרחובות שוים הם לי! – השיב שליט.
– מכל־מקום! – העיר האדון וויינשטיין – ודאי יש לו למר שליט עסקים או עסק בוַרשה. ודאי נתון העסק במרכז ידוע... ודאי לא כל הרחובות שוים הם למר שליט. ודאי טוב היה, שדירתו של מר שליט תהא סמוכה לאותו מרכז –

„נמצא – אמר שליט בלבו – שכל הענין הוא עורבא פרח, שנתן וחנקין ראו אותו בדמיונם. אין שום תקוה. כדאי היה לקום וללכת מיד. ומכל־מקום טוב היה לשאל את פיו, אולי ימצא בשבילי משרה. לא. בשעה שאמר שיש לי עסק, צריך הייתי להודיע לו מיד, בכובד־ראש או בדרך־ההול, שאדרבא, אני מחפש לא רק דירה, כי אם גם עסק. אולם עכשיו כבר עברה שעת־הכשר, ואם אשאל עכשיו, רק אלבין את פני ויהא נראה, כאילו אני מבקש ממנו נדבה. אחר־כך יפיצו את השמועה, שאני בקשתי נדבה. תגיע השמועה גם לפייגין ואתבזה בעיניה. אחר־כך, אחרי הטה, כשתתבדח עלי דעתי, על מפתן הדלת, כשאהיה לבוש במעילי, אעיר בדרך־אגב ובדרך־ההול, מובן, אם יהיו השעה וענין השיחה מוכשרים לכך. אני אנשק את קלרה, או היא תנשק אותי – נצנץ פתאם הרהור במוחו – לא בימים הסמוכים, כי אם... אולי בסוף החורף, ואולי בקיץ, ואולי בסתָו הבא. ואולי – יותר...– עלו על מוחו דבריה של האשכנזית לפי הרצאתו של אָשר – ואולי יותר... „ולא יותר?" כך שאלה האשכנזית.

כאֵלו היו ההרהורים, שהיו מתרוצצים בלבו של שליט, שישב בשתיקה לקראת האדון וויינשטיין. שליט התעורר פתאם והצליף את מבטו על האדון וויינשטיין, שישב גם־כן בשתיקה ולא הפריע את הדממה. ורק אחרי שהרגיש האדון וויינשטיין במבטו של שליט, אמר:

– מר שליט תפוש במחשבות? רואה אני בו. לא אפריע חלילה בעדו, חלילה. אדרבא. ישב לו מר שליט ויחשוב לו את מחשבותיו. אני מבין: בן־אדם שכמותו ודאי אינו הוגה בדברים של מה־בכך. ודאי הוא מתעמק בדברים העומדים ברומו של עולם. גיסי יפה סח לי. גיסי יפה הוא יוצא ונכנס בביתו של הסופר שניאורסון. הלא שניאורסון הוא גאון־הגאונים. מי לנו גדול משניאורסון? וגיסי יפה הוא יוצא ונכנס בביתו של שניאורסון. סח לי גיסי, ששני־אורסון, כשהוא מתעמק במחשבותיו, אינו רואה ואינו מרגיש בשום איש. פעם אחת לא הכיר את אשתו. חה, חה. כזה הוא שניאורסון. ואפילו בן־אדם, שהוא פחות־ערך משניאורסון, ואפילו בן־אדם כמר שליט, מכל־מקום אינו גם־כן קוטל קנים... נכּר... מכל־מקום... יחשוב לו מר שליט את מחשבותיו. אדרבא, אני אהיה שמח מאד, שמר שליט יושב בביתי וחושב לו את מחשבותיו העמוקות.

הגבירה התחמקה מן החדר.

– אולי רצונו של מר שליט להתפרקד קצת על הספה – אמר האדון וויינשטיין – אל־נא יתבַיש. ביתי הוא תמיד בית־ועד לתלמידי חכמים. אני אוהב מאד להנות תלמיד חכם משלחני. אולי רצונו לשבת בכורסא. אני, למשל, אוהב את הכורסא מהספה המרופדה. היא מרחיבה את הדעת. הברֵרה בידו. מה מן שני הדברים מרחיב יותר את דעתו ומצליל את רעיונותיו? טוב מאד לחשוב מחשבות כשהדעה היא צלולה. למה עומד מר? – אמר והושיב את שליט על הכסא.

– תודה! – אמר שליט וקם. – רצוני לעמוד קצת.

– אולי רצונו של מר להתהלך קצת, – אמר האדון וויינשטיין, – אראה לו את כל החדרים. יש לי דירה נאה. וכי לא כך? – אמת, היא עולה במזומנים. אולם יש בה רחבות. ביחוד נאה חדר־האורחים שלי. הבה ונשב שם שעה קטנה. כשאני מבקש צלילות־הדעת, אני מתבודד בחדר־האורחים שלי.

וויינשטיין נטל את האורח בידו, הוליך אותו, הראה לו את הפרוזדור, פתח לו בדרך־הליכה את הדלת של חדר־המשכב, שהיה כֻלו ריק; ואף־על־פי שהיה ארוך מאד ורחב־ידים, לא הכיל בקרבו אלא שתי מטות זו אצל זו. הוא פתח לפניו גם את הדלת של חדר־הילדים. בעריסה היה מנמנם תינוק.

אחר־כך פתח בעל־הבית ברחבה את הדלת של חדר־האורחים והכניס לתוכו את שליט בהדרת־הכבוד. דומה היה כאילו הוא, וויינשטיין, היה המפקח של החדרים הללו, ועכשיו הוא מוסרם לרשותו של שליט, היורש, אלא שהוא מסִיר אותם תחלה. מתוך הרהור זה חִיֵך שליט ונהנה בלבו על עצם ההשערה.

– נשב־נא בכורסאות! – אמר האדון וויינשטיין והצביע לאורחו על הכורסא, אולם מיד תפס את־עצמו ואמר:

– אולי רצונו של מר בכסא. אולי אינו רגיל לשבת בכורסא. איני אלא שואל. הברֵרה היא בידו של אדוני. יכול אני להביא לו כסא.

– אין נפקא מינה! – אמר שליט ולא זז ממקומו.

– גם לי אין נפקא מינה. יש אנשים, שנעימה להם יותר הישיבה על כסא. ר. י. יפה, למשל, הוא גיפי, יושב רק על כסא ומפני־כך אני שואל. הנה אביא לאדוני כסא.

האדון וויינשטיין התחמק, ואחרי רגעים הכניס כסא להדר־האורחים.

– ישב־נא אדוני – אמר האדון וויינשטיין והצביע על הכסא – או ישב־נא מר בכורסא.

שליט ישב על הכסא. האדון וויינשטיין התפרקד כנגדו בכורסא.

– ובכן כבר החלטת, מר שליט? – שאל האדון וויינשטיין מתוך עיון של אדם עמקן.

– בדבר מה? – שאל שליט בתמהון.

אצבעותיה, כמפונקת ביותר, ופניה האדימו. אולם, כשתקע את כפו לאדון ווינשטיין, שלב הלה את שתי ידיו ואמר:

– צמוד, מר שליט! אני לא אניח את מר שליט. חלילה וחלילה! ולא אתן לו את ידי לשלום. אמנם יש עצה לאדון שליט – דבר בעל־הבית ופניו היו מטומטמים ונעלבים – יש. יכול הוא לכשירצה לצאת מביתי בלא ברכה. אולם אם מר שליט מתרצה – קולו של האדון ווינשטיין נעשה כמתחנן – יכול הוא לגרום קורת־רוח לי וגם לזוגתי ולגעום אתנו כוס טה. הבררה היא בידו של מר שליט. הוא יכול לבַישני.

– לבַיש את שנינו! – העירה בעלת־הבית.

– כן, – הוסיף בעל־הבית, – הוא יכול לבַיש אותי ואת זוגתי ולברוח בלא ברכה. אולם בטוח אני במר שליט, שלא יתנהג אתנו כך. בטוח אני, שיעשה לנו את הכבוד, ביחוד, אם גם זוגתי תזמין את מר שליט. קלָרה, מפני־מה אין את פוצרת בו?

– מיכל, למה אתה מדבר? – הפסיקה אותו זוגתו – טפש שכמותך! מר שליט כבר הסכים. הסכים, הסכים.

הגבירה ווינשטיין מחאה כפיה משמחה ונענעה ראשה בהסכמה לקראת שליט, כדי שילמד ממנה את אופן הנענוע ויעשה כמעשֶׂהָ. ברגע זה היתה דומה באמת לתינוקת. „היא תמימה כתינוקת" הרהר שליט.

הוא נענע ראשו בהסכמה והשתדל להבליע את בת־צחוקו.

– רואה את, קלרה, אורחנו הנכבד חולק לנו כבוד ובשכר זה תכבדי אותו. במה תכבדי אותו, קלרה? – בכוס טה. לכבוד האורח שלנו תגיד למַארוסיה שתשפות את המיחם.

– בשבילי? לא כדאי! – אמר שליט, שכעס בלבו על אדם זה, שהיה מדבר עד עכשיו על כוס טה, כאילו המיחם עומד ורותח. – איני צמא כלל. לא כדאי לטרוח בשבילי.

– הלא זוהי רק אמתלא, – אמר האדון ווינשטיין. – על־פי האמת גם אני מיתתוקק לכוס טה, אלא שהייתי מתעצל לצוות על־זה, וגם זוגתי היתה מתעצלת לטפל בזה.

– ודאי, מיכל. בשבילך לא הייתי טורחת, שאדם רע אתה. רק לכבודו של מר שליט! – אמרה בעלת־הבית.

– ובזכותו של מר שליט אהנה גם אני – אמר האדון.

– לא כדאי – חזר ואמר שליט וקם מעל כסאו.

אולם האדון ווינשטיין קפץ מעל הספה והתחיל מתגיעע לקראת שליט בשני אגרופיו, כמבקש להשתער עליו.

– לא! – קרא – מר שליט לא ימנע את העונג ממנו. מהרי, קלרה, רוצי, עופי.

– אולם לא בשבילך ולא לכבודך! – קראה הגבירה מתוך ריצה, היתה מחזירה מרגע לרגע את ראשה אל הגברים, עושה באצבעות ידיה „חמס" לקראת בעלה ומתגרה בו.

מנומסים. ולמה הם יושבים ושותקים? ולמה האחרים הם כל־כך גאים ומכ.ב.־ים בעיני עצמם?

הגבירה וויינשטיין הטילה את־עצמה על לוח לבו של בעלה, שהיה שטוח על הספה. מאת הקפיצים קפצו למעלה, והאדון וויינשטיין קפץ גם־כן למעלה כשהוא נבהל ופורש שתי זרועותיו ומחבק את הספה כשומר עליה שלא תתפרק. ולבסוף, כששתי זרועותיו קרבו זו לזו, כבר היו מכילות בתוכן את הגבירה וויינשטיין, שהיתה מהדקת את ראשה אל לוח לבו ומתרפקת על בעלה והוככת בגוגו, כפרה החוככת בכתל. וכך הגיש אותה בעל־הבית, כשהיא נתונה בין זרועותיו, לאורחו, תמך את סנטרה במרפקו, העמיד את פרצופה לקראתו ואמר:

– מה זוגתי בעיניו של מר שליט? היא יפה־פיה? כן?

– ודאי! – אמר שליט בבת־צחוק. על זכרונו עלה ברגע זה ספור של אָשר בדבר האשכנזית.

– מיכל, למה אתה שָם דברים בפיו? – כעסה הגבירה והשמיטה את ראשה מבין זרועותיו – למה אתה מדבר בעדו?

– אולם סבורני, שלמר שליט יש דעה

– ודאי יש. ודאי. אלא שהוא שותק. אתה אומר: יפה־פיה. והוא כלום יבוא ויאמר: מכוערה היא! הלא אדם בעל־נמוס הוא.

– לא, פתַיתי. מר שליט אינוֹ בן־כך. הוא שייך לבני הכת הזו, שלבם ופיהם שוים הם. מר שליט אמר בפה מלא, שאת יפה־פיה. וכי לא כך, מר שליט?

– ודאי! – השיב שליט בבת־צחוק.

– ולמה הוא צוחק? ק–חי, ק–חי. הנה בת־צחוק על שפתיו.

– האם את רואה בת־צחוק, פתַיתי. עינך הטעתה אותך

– לא, לא. ק–חי... הוא צחק. צחק.

– חלילה, – אמר שליט, – לא צחקתי.

– ומה היא בת־הצחוק? ק–חי.

– מר שליט – השיב האדון וויינשטיין – בעל לב טוב הוא. ודעתו תמיד עליו בדוהה. על־כן בת־צחוק מרחפת תמיד על שפתיו. וכי לא כך, מר שליט?

– לא כן! – אמר שליט בהתול קל.

– ק–חי – הנה הוא עצמו אומר: לא כך.

– פתַיתי, – השיב האדון וויינשטיין, – מר שליט הוא עָנָו גם־כן.

– אם האדון שליט לא צחק, אם אמת בפיו, יביא לי פרחים... או... כלבלב! – קראה הגבירה וויינשטיין ועמדה בין בעלה ובין האורחת.

„הנה שעת־הכשר לקום ולצאת", החליט בלבו שליט. הוא קם מעל הכסא ואמר בבת־צחוק:

– שפיר. אני מסכים לכך. אני הולך. ולכשאבוא בפעם אחרת, נכון אני לקבל עלי את העונש הזה. וכך – אני נפטר מכם. שלום!

שליט הושיט את ידו לבעלת־הבית. היא נגעה בידו רק בקצות

אלו, שנתחנכו בילדותם על ברכי התורה וינקו לתוכם את צער האומה, כיצד, שואל אני, אנשים הללו עוזבים באר מים חיים, הופכים עֹרף לכל קדשי האומה ומקשיחים את לבם מעַמם? האמנם אין בושה באנשים אלו? כיצד הם נועזים, שואל אני, כיצד הם... נועזים, שואל אני! – קרא האדון וויינשטיין בהתלהבות של כעס ונענע באגרופו לקראת שליט. כאילו בא בטרוניה על בן־אדם זה, שעזב באר מים חיים והקשיח את לבו מעַמו.

– מר שליט שותק! – קרא וויינשטיין בטענה וישב על הספה – למה הוא שותק?

– מה אפשר להגיד? – גמגם שליט.

– אולם לי יש הרשות לצעוק, לזעוק מר? – קרא וויינשטיין בקול, שהיה מתרומם והולך – יש לי הרשות להתמרמר, לקרוא תגר ולהתקצף, כשהלב כואב, כשהלב... כשהלב... הלא זה הוא עָול!

– מה אפשר לעשות? – אמר שליט כנדון.

– איך זה? – קרא וויינשטיין – אבל הלא יש לי הרשות לצעוק, לחרף. קללה זו אין אנו מוצאים אצל שום אומה ולשון – ואם כך... ואם כך...

ברגע זה התפרצה הגבירה וויינשטיין לחדר. היא היתה לבושה שמלה חדשה.

– הוי, הוי, למה אתה צועק? – קראה בעלת־הבית והיתה ממעכת בידה את תנוך אזנו של בעלה – הלא אתה מטיל אימים על האורח שלנו. אל־נא יבהל מפניו מר שליט. בעלי אינו נורא כל־כך. הוא רק רע־הלב ואינו נותן אפילו את עינו בי. אני שונא אותך! – קראה אל בעלה – ולא לכבודך לבשתי את שמלתי החדשה, כי אם לכבוד האורח. ק–חי, ק–חי! – התחטאה כתינוקת ושפשפה בכף ידה את עיניה כמכינה את־עצמה להוריד דמעות. – אני שונאת אותך. למה אין אתה מציץ בי? אני שונאת אותך! – קראה והטילה את גופה על הספה אצל בעלה; הספה בת מאַת הקפיצים קפצה למעלה. – ק–חי, ק–חי, הגד־נא, מה אני בעיניך, מר וויינשטיין! הגד־נא.

– פתַיָתי, בעיני את היפה־פיה שבעולם.

– ובעיני אחרים? – שאלה בקול חרישי, שהגיע גם לאזנו של שליט, שפשפה בכף־ידה את עיניה, קמצה את אצבעות ידיה, עשתה את אגרופה כעצם חלולה והציצה בעין אחת דרך החלל על האורח.

– פתַיָתי! אם כך, למה את שואלת את דעתי? שאלי־נא את האחרים! – אמר האדון וויינשטיין והצליף את מבטו על שליט.

– ק–חי, ק–חי. אני מתבַישת לשאל את האחרים! – התיפחה הגבירה והסתירה את פניה בין כפות ידיה. – אני מפחדת מפני האחרים. אם האחרים מחרישים, דבר־נא אתה, איש רע, דבר־נא, או שאל־נא אתה את האחרים.

– שאלי את, אם תאבה את לדעת.

– לא. שאל אתה את האחרים. או ישיבו האחרים מעצמם; אם הם

מלומד גם־כן, מלומד ממש? – הוסיף ושאל ורוחו היתה מתרוממת על־ידי־כך שנתרבה אדם גדול אחד בעולם. – יש לו באמת הבנה ישרה, חריפה? והוא יורד לתוך עמקם של הדברים?

– יורד. יורד – השיב שליט בבת־צחוק.

– כך? יורד? מר שליט עצמו מעיד עליו שהוא יורד? – קרא האדון ווינשטיין והתפעלותו גדלה והלכה. היא הגיעה, כנראה, למרום גבהה ומפני־כך נפסקה חיותה. פניו של מר ווינשטיין חזרו ונעשו מטומטמים. הוא שִׁנה את תכנה של השיחה. הוא שאל:

– ואימתי בא מר שליט לוַרשה?

– לפני שני חדשים לערך – השיב שליט ורכז את כל חושיו בחולשה זו, שהיתה כוססת את לבו, כאילו שאף לדלות מתוכה נטפי חיות.

– אם כך, הרי מר שליט הנהו עדיין טירון בוַרשה. ודאי יש לו חדר. החדר ודאי קטן הוא. ד׳ על ד׳.

– לאו דוקא, – השיב שליט, – החדר הוא דוקא מְרֻוָּח.

– החדר הוא מְרֻוָּח? – קרא ווינשטיין ופניו הביעו את היסורים של אדם, שטעה בחשבון – דוקא מְרֻוָּח? – ואלא מה הוא הלקוי שבו? – שאל אחרי הפסקה קלה ופניו הצהילו לקראת התקוה החדשה, שהבהבה לפניו.

– החדר אינו שלי. אני יושב שם ישיבה עראית. אני מחפש לי דירה – השיב שליט.

– ונתן זה הוא בן־אדם מצוין – השיא האדון ווינשטיין בפעם השניה את השיחה אל נתן, כאילו רכש לו כחות חדשים אחרי שנח קצת מן ההתפעלות– הוא בחור יהודי ממש. למדן מופלג ואוהב את עם ישראל בכל נפשו ומאדו והוא ודאי נכון להקריב את נפשו בשביל עמו האומלל, אומה אומללה זו, שהיא ככבשה בין הגוים. הוא ודאי איננו מתבולל... – אמר האדון ווינשטיין בהתול קל. – ודאי גם מר שליט אינו מתבולל? – לא?

שליט נענע ראשו בשלילה.

– אין מזל לישראל. נתקימה באומה הישראלית הקללה: בניך ובנותיך נתונים לעם אחר! – אמר ווינשטיין בקול של אדם, שהביע רעיון עמוק ומקורי, וגנח גנוחה עמוקה – האם אנחנו מוצאים חזיון מעציב זה אצל אחת משאר אומות העולם? – אנחנו מוצאים? – שאל ונעץ את מבטי בפניו של בן־שיחתו וצפה לתשובתו.

האדון ווינשטיין השתטח בכל גופו על הספה, נטל את הכר הקטן והניחו מתחת לראשו.

– ומה דעתו של מר שליט? אנו מוצאים אומה אומללה כאומתנו? – חזר ושאל האיש עם הכר תחת ראשו.

– סבורני, שאין אומה כזו – השיב שליט.

– אין? – כך. ואם כך, אני עומד ושואל: מה נאמר על פושעי־ישראל

– תודה, – השיב שליט בבת־צחוק, – אולם אני בהול... קצת... מבקש הייתי... ואחר־כך אפטר מעם אדוני...

– רצונו של מר ללכת? ומיד? – קרא האדון וויינשטיין, כשהוא תמה ונעלב ונועץ עיניו באורחו, כאומר לו: למה אתה שופך את דמי? – חלילה וחלילה! מר שליט לא יתנהג עמנו כך. למה היא באמת העמידה על רגל אחת? ישב־נא מר שליט בביתנו שעה קלה ונגמע כוס טה. כוס טה אחרי ארוחת־הצהרים יפה היא מאד לאדם. ואדוני ודאי לפני שעה קטנה אכל ארוחת־הצהרים. יסב־נא מר בכורסא. והנה גם כסא – סִיֵם האדון וויינשטיין בקול נמוך והגיש לשליט כסא.

שליט ישב על הכסא. האדון וויינשטיין התפרקד על הספה המרופדה.

– ואני הלא מיותרה אני ביניכם! –אמרה הגבירה וויינשטיין בקובלנא– אלך לי. נראה, אם איש יהא מתגעגע עלי.

הגבירה וויינשטיין התחמקה מן החדר, כשהיא מהדדת על רגל אחת ומצפצפת בפיה נגון של רומַנס.

– צפור מנגנת, סיחה פראית, אינך מתבַישת כלל בפני האורח הנכבד שלנו? – קרא אחריה האדון וויינשטיין. – כך. כך. מר שליט, – החזיר האדון וויינשטיין את פניו אל האורח והתפרקד על הספה, – מי הודיע למר שליט את מקום ביתי, ושֵם הרחוב אשר בו ביתי מי גלה לו?

– נתן! – השיב שליט והרהר בשעה זו בלבו: צפור מנגנת זו עבת־גוף היא יותר מדאי.

– רצונו של מר בפפירוסה? – שאל האדון וויינשטיין את אורחו – הוא ודאי מעַשן.

– תודה. אני איני נוהג לעַשן.

– אינו נוהג לעשן? – אכן חכם גדול הוא מר שליט. יש להתקנא בו. אשריהו וטוב לו. אינו נוהג לעשן? – חזר וקרא בעליצות והיה מציץ בשליט מתוך הערצה, כאילו באמת גלה בבן־שיחתו תכונה נעלה מאד של נפשו. – יישר כח, מר שליט. כך, כך. נמצא, שאיש אחד, שהוא מורה עברי ושמו נתן, גלה למר שליט את הרחוב אשר שם ביתי ואת מקום ביתי ובדרך כזו נתגלגל מר שליט ובא לחלוק לי כבוד כזה, – העיר מתוך עיון עמוק, כאדם האוהב להתחקות אחרי פלאי החיים ומסבות המאורעות – כך, כך. נתן זה אינו, אמנם, בן מעלה יתרה, אבל בן־אדם חביב הוא.

– נתן? הלא זה איש נפלא. מבני־העליה המעטים. צריך לעמוד על טיבו של אדם זה כדי להבין את ערכו. הלא הוא אדם מצוין! – דבר שליט בהתלהבות וזרם של אהבה נהג את לבו אל נתן.

– ודאי, ודאי, באמת? – קרא האדון וויינשטיין בהשתוממות – ודאי, באמת? – ודאי. ועל־כן מר שליט ונתן הם כשני אחים. לפי שמר שליט ומר נתן הם קרובים זה לזה ברוח, על־כן שני הרֵעים חביבים כל־כך איש על חברו, והם מכובדים כל־כך זה לזה. ובן־אדם זה ששמו נתן הוא

ראיתי. קוים בודדים. יש פרצופים כאלה, שנראים לאדם, כשהוא פוגשם בפעם ראשונה, כאילו כבר ראה אותם כמה וכמה פעמים, כאילו קרובים הם לו משכבר הימים.

— יש פרצופים כאלו? — שאל האדון וויינשטיין בהכנעה של תלמיד ופניו הביעו הקשבה גמירה — ומה טיבם של פרצופים אלו? הם מחוכמים ביותר? — או אולי יש בהם איזה כח, או קסם, או דבר־מה, שהם נראים כל־כך קרובים אליו? — כן?

פניו של האדון וויינשטיין הביעו סקרנות, ובת־הצחוק שעל שפתיו העידה, שקבל בנחת־רוח מפיו של האורח את דברי השבח, שהיו מכֻוָנים כלפי פרצופה של זוגתו.

— השומעת את, קלרה, את דבריו של האורח הנכבד שלנו? — שאל האדון וויינשטיין את זוגתו והחזיר אליו את פניו, כאומר: הנה שבחך, שקבלתי בשמך מפיו של איש זה. קבלי־נא אותו, כי שלך הוא. אני לא הייתי אלא המתַוֵך ביניכם. הוא התחיל לנקות את שניו מתוך נחת־רוח.

— אני לא רק לזה נתכַּוַנתי, — הסביר שליט כדי לתקן את דבריו הראשונים, לפי שהרגיש בנחת־הרוח של בן־שיחתו והוא לא היה אוהב כלל לגרום למי־שהוא נחת־רוח בשעה שלא היתה לזה זכות על כך, — אני אמרתי בדרך־כלל. פעמים הפנים ידועים לנו, לפי שעל־פי האמת ראינו אותם ביום מן הימים, אלא שיום זה נשתכח מלבנו, ואולי ראינו את הפנים הללו בימים שכבר עברו, בגלגול ראשון, למשל.

— ומר שליט מאמין בגלגול? — הפסיקו וויינשטיין ומתוך קולו נשמעה סקרנות וגם קצת זלזול.

— אני? — אולי! — השיב שליט בבת־צחוק.

— הוי, הוי! — השמיעה הגבירה וויינשטיין קול־צוחה. — פרדוכס! האורח שלנו מדבר פרדוכסים. ואתה אמרת — פנתה לבעלה ודברה בהתהטאות — שהוא איש משכיל.

— מר שליט אולי יסביר לנו את דבריו — אמר וויינשטיין.

— ולמה אין אתה מזמין את האורח שלנו לשבת? — אמרה הגבירה וויינשטיין וסטרה לבעלה על מצחו — כך אתה מקבל אורחים!

— אדרבא, בבקשה, אדוני שליט. ישב־נא מר, כל ביתי הוא לפניך. בכבוד הגדול. יכול מר שליט לשבת על כסא זה או פלוני. וכשירצה, יכול הוא ליסב בכורסא. אין אני מוחה חלילה בידו. ואם חשקה נפשו של מר להתפרקד על הספה המרופדה דקלם האדון וויינשטיין והצביע לאורחו מתוך פנים מסבירות ותנועת־יד של רחבות על הספה — יכול הוא להתפרקד. בכבוד הגדול. יתפרקד־נא מר שליט — האדון וויינשטיין תפס לאורחו בידו והגישו עד הספה — יש בזו מאה קְפִיצִים. היא טובה מְנַדְנֵדָה. היא טובה מערסול. הישיבה עליה היא ממש עונג־נפש.

כך והאהילו על צוארה, מצוארה ירדו לקראת לוח לבה, ואחר־כך חזרו ועלו לקראת הפרצוף. כך היו הידים עולות ויורדות, עד שהחליטה לעקור את רגליה ולברוח על נפשה. אולם האדון וויינשטיין תפסה תוך ריצה והעמידה בעל־כרחה כנגד האורח. הוא הכריז:

— עמדי־נא, גבירה, ואל תזוזי! — יודעת את, מי הוא בן־אדם זה? זהו תלמיד חכם ממש. משכיל עברי. הוא ציוני. הוא ידיד־נפשו של המורה העברי, שסעד אצלנו פעם אחת ארוחת־הצהרים. הוא דרומי. מה שמו של מר? — שאל האדון וויינשטיין והטה את אזנו אל האורח.

שליט הגיד בפעם השלישית את שמו.

— כן. כן — קרא וויינשטיין — זה הוא מר שליט, קלרה. התודעי־נא אליו. וזו היא זוגתי — פנה בדבריו לאורח — זוגתי!

— אני יודע — אמר שליט, ובמוחו נצנץ הרהור: זו היא שעל התמונה, אלא שצורתה נמחקה קצת. לא אותה הרעננות ולא אותה צהלת־המרד, לפי שכבר מחקו ממנה את הקצף. חוץ מזה היא בעלת־בשר יותר מדאי.

— מר שליט כבר ראה את זוגתי? — האמנם? — שאל וויינשטיין בעליצות, שהדדה מתוכה הודאיות: מר שליט ודאי כבר ראה את זוגתי.

— כן — השיב שליט, שמבטיו המבולבלים היו משוטטים על־פני הרהיטים, הרעב היה צובט את לבו — ראיתי. ודאי ראיתי.

— באמת ראה? — ראה? ראה אותה? — קרא וויינשטיין ומחא כפיו מהשתוממות, כאילו היתה זו אניה מעופפת או לקוי חמה — ולמה כסה ממני עד עכשיו?

— הוי, הוי! — קראה הגבירה וויינשטיין מתוך בכי — אם כך, אל־נא יציץ בי עתה. אם הוא אינו אדם רע, אל־נא יתן את עיניו בי עכשיו. ארחץ את פני. אתלבש. אתקשט. הוי, הוי!

— הוא כבר ראה אותה — ראה, ראה! — לא פסק האדון וויינשטיין מלהביע את חדותו ואת השתוממותו כאחת.

וכבר נולדה תשוקה בלבו של שליט להגיד לאדון וויינשטיין את האמת הפשוטה, שמימיו לא ראה בעיניו את זוגתו הנכבדה, אולם וויינשטיין היה כל־כך צוהל ומשתומם ובטוח, עד שלא עמד רוח בשליט להעמידו על טעותו ולקפח על־ידי־כך את צהלתו והתרוממות־רוחו, שהרי יש בזה משום רציחת רגש של שמחה. ומפני־כך היה שליט מגמגם בלשונו ואומר:

— ראיתיה ולא ראיתיה.

— הכיצד? — שאל האדון וויינשטיין בדעה קרה ובפנים מטומטמים ונעלבים, שהיו כל־כך מתנגדים אל צהלתו והתרגשות־רוחו שמתחלה, עד ששליט כבר היה מחַיֵב את נפשו על שמעליב הוא את האיש התמים הזה ואינו מדבר אליו בלשון ברורה. הוא אמר:

— על־פי האמת לא ראיתיה. ומכל־מקום ראיתיה.

— הכיצד? — הפסיקו בעל־הבית, שפניו היו עדיין מטומטמים ונעלבים.

— את הפרצוף כֻּלו לא ראיתי, — הסביר שליט, — אולם את הקוים

— מה רצונו של מר? — שאל בעל־הבית, שעמד והביא את לעיסתו לידי גמר ונקה את שניו במנַקיה.

— אני. רצוני... אני — שליט! — השיב האורח ונעץ את עיניו בחליפת־הבגדים של האדון וויינשטיין. „הצבע שלה הוא אפור" — לא זז הרהור זה ממוחו שעה מרובה.

— כיצד? — מה ה—שם? מה—ה? — שאל האדון וויינשטיין והטה את אזנו, כחותר לדלות את השם הזה הדל מאד ומפני דלותו אינו נתפס לאזן.

— מר נתן שלחני אל אדוני... בדבר... — אמר שליט והחליט בלבו לגשת מיד אל עצם הענין. אולם האדון וויינשטיין הפסיק ושאל:

— מי? — מי? — נתן? — מה טיבו של נתן זה? נתן סתם? נתן זה, אם איני טועה, ודאי יש לו שם־משפחה. נתן זה, אם איני טועה, יש לו ודאי עסק שהוא.

— כן. הוא מורה עברי. ובדבר שם־המשפחה — סִיֵם שליט בבת־צחוק — מעולם לא עלה על דעתי לשאל את פיו. כך הוא נקרא בפי כל.

— אם כך, זהו ענין אחר. נתן — המורה העברי! — הכריז בעל־הבית בעליצות — נתן. חה—חה. ודאי, אני מכירו. הלא הוא יוצא ונכנס לביתי. ומה שמו של מר? — הוא סועד פעמים אצלי גם ארוחת־הצהרים.

— שמי הוא שליט — השיב האורח וחש טעם מר בפיו מתוך הזכרת שמו, כי לפי הרגשתו של שליט, פחיתות־הכבוד היא לו לאדם לבטא את שמו בשפתיו.

— בן איזו עיר הוא? ובן איזה פלך? — שאל וויינשטיין והעביר את מבטו על קומתו של שליט. כאילו שָם את שויו.

— אני מן הדרום — השיב שליט ונעץ את מבטו בחוטי התפר של המכנסים של בן־שיחתו

— דרומי? — ודאי סח לי תן עליך סח, סח. פעמים רבות היה סח. אם כך, הרי תלמיד חכם אתה. ולמד אדוני עומד על רגל אחת? — כיון שנתכבדתי לראות תלמיד חכם כמותו תחת צל קורתי, בוא־נא ונכנס לחדר־האכילה ונשב ישיבת־קבע ונגמע כוס טה ואציגך לפני זוגתי. בוא! — קרא האדון וויינשטיין, תפס לשליט בידו ומשכו אחריו. — קלרה! — הכריז במשכו אותו בידו דרך כל חדר־האורחים והפרוזדור עד שהביאו לחדר־האכילה — הופעה כזו שלא פללתי אליה. קלרה, הופעה. הופעה! — קרא וויינשטיין ומשך אתו את ההופעה, כאילו לא היה זה אדם חי.

וויינשטיין וההופעה כבר התפרצו לחדר־האכילה ונגשו עד הספה המרופדה. ופתאם קפץ לקראתם מעל הספה עצם עבה, שהיה לבוש בקפוט אדום. זו היתה הגבירה וויינשטיין, שישבה על הספה ישיבה טורקית. היא השמיעה קול־צוחה כנבהלה מאד וסוככה בכפות־ידיה על פניה.

— הוי, הוין — קָראה וקולה היה רועד מבכי — הלא אני... הלא אני בלא עניבה...

ידיה של הגבירה וויינשטיין, שסוככו תחלה על הפנים, דדו אחר־

אדום וכרטיסי־בקור, כלפי פרצופיהם של אב ואם מדושנים ונוחי־הדעת. ירדוף אחריה, ירדוף וישיגנה. טרוף יטרוף אותה. ואם יעברו עליו ימיו ולא ישיגה ויעזוב את ארץ החיים ויעלה לשמים וירעיש את כל הרקיעים ויתבע בעדו ובעדה נשמות חיים. שם, בעולם האמת, ישיגה, יאחזה ולא ירפה ממנה, יביאה לפני כסא הכבוד ויטען כך: נפח־נא בנו, יוצר העולם, נשמות חיים ושלח אותנו שנית לעולם התחתון, כי עגומה היתה שם לפנינו דרך החיים, אב הרחמים. צמא הייתי תמיד וצמאה היתה בחירתי זו רצתה נפשי בה בימים ובלילות. כאיל תערוג על אפקי־מים וכבניך, שם, בעולם התחתון, נואקים אחרי טפה של אשר, כך היינו עורגים זה על זה כל הימים, אלא שאספסוף של גופים זרים היה נצב כחומה ביני ובינה — על־כן נקעה נפשי ממנה. בכל הדרכים ובכל השבילים היינו מחפשים זה את זה, כפסיעה היתה תמיד ביני ובינה, ורק הגאות הנואלת, ששתלת בנו, היא היתה חוצצת בינינו כנחל מים כבירים. הה, יוצר העולם, שלחנו־נא שנית לעולם התחתון — לחשו שפתיו של שליט, כשפניו מוסבים אל הכתל וכפיו שטוחות למעלה מתוך תפלה — שלחנו־נא, ונהיה ש.ב מחפשים זה את זה בכל הדרכים ובכל השבילים, ואם קצור תקצר ידי גם הפעם, אבחר להולד שבעים ושבע פעם ולרדת לעולם התחתון, להיות מתהלך כפוף־שכם ולטלטל קופות של אבנים על כתפי, לחטוב עצים ולשאב מים, לנוד ולנוע כל ימי לארכו ולרחבו של עולמך הגדול — לו רק בנקוף יובלות שנים אחבק בזרועותי את בחירת־לבי.

כך היו שפתיו קוראות תפלה לאלהי הרחמים, עד שהתחילו לוחשות גם תפלה אל בחירת־לבו. היא קרא בקול:

— את, הבחירה, הגאה, המורדת, התמה או הסוררת, ילדת־רוחי או אויבתי בנפש, הסכיתי־נא ושמעי! —

אולם שטף דבריו של שליט נפסק באמצע. מעבר הדלת הגיע רשרוש הסנדלים. הדלת נפתחה לאט ונשתרבב לתוך החדר פרופיל של פרצוף.

— האדון מחכה לבעלי? — שאל הקול, ובשעה זו עצמה נצנץ לעיניו של שליט הארג האדום של הקפוט, שבעלת־הבית היתה לבושה.

— אני מחכה! — השיב שליט מבפנים.

הדלת נסגרה ונפתחה אחר־כך משהו. רשרוש הסנדלים נתרחק. שליט ישב בכורסא. הוא חש עיפות גדולה. היא הפשיל את ראשו על הסומכות של הכורסא. החולשה היתה כוססת את לבו. הוא היה רעב.

פרק ט

שליט התעורר פתאם מתוך רטט. פעמון־הדלת צלצל. היא התחיל פוסע על־פני החדר ומכין את־עצמו לקראת המאורע הבא. ואחרי שעה קטנה עמד על ידו האדון וויינשטיין.

אותם אל פרצופו. ביניהם יש שירים, שבעל הפרצוף לקח אותם בהקפה אצל אחד מן המשוררים הגדולים ונתנם במתנה לאדון וויינשטיין או לגבירה וויינשטיין כשהיתה עדיין בבתוליה. סבור היה המשורר־הנותן הלז בתמימותו, שעל־ידי־כך שהוא מעתיק את החרוזים הללו מן הספר אל גליון התמונה, הוא נעשה שותף ליצירתם. ואולי סבור היה בתמימותו, שאת השירים אפשר לקטוף מגן־השירה כפרחים מגן־הורדים, ללקוט אותם אחד אחד ולקלוע מהם בוקט ולהביא אותם שי לעלמה הרעננה, למי שעתידה היתה להיות הגבירה וויינשטיין. והנה פרצופה של זו שהיתה עתידה להיות הגבירה וויינשטיין. אין עדיין בה אותה ההבעה של תקיפות ובטחה, כי־אם דאגה רעננה של עלמה, היושבת בבתוליה ומפחדת מפני הגלים. אמנם, רבים רואים אותה בדמיונם, כשהיא מחבקת בזרועותיה את ראשית אונם — ומפני־כך בא רטט זה של שפתה התחתונה, רטט זה של טעימה במחשבה. וכך היא הבעת פניו של האדון וויינשטיין, כשהוא עדיין צעיר, והוא מנשק באפלה ידים ענוגות ומבטיח הבטחות כוזבות. והללו נוהגות לו את פרצופיהן הנוגים, המרטטים והמפחדים מפני הגלים, עם הכתובת מעבר השני: לו! — עכשיו הביאו שניהם, הוא והיא, את השירים של ימי הנעורים, צררו באלבום אחד את השלל, והוא נשרף לאט לאט בתוך אשם המהבהבת של חיי־משפחה. והנה כרטיסי־בקור, כרטיסי־ברכה לראש־השנה ולימי־הולדת. והנה מעל כרטיס אחד מנצנצות המלים: ר. י. יפה וזוגתו מתכבדים...

שליט התכנס יפה בכורסא. דממה שררה בחדר. מתוך האלבום עלו יצורים חיים, עינים נצנצו, תקוות הבהבו, פרחים נתנו את ריחם והשרו על שליט רוח יתרה. כמו ריח הלילך, המקרב את האדם אל היש והיקום, כך היה מחזה חדר־האורחים זה מקשר את שליט עם השאננות של חיי־משפחה, של כפות מצלצלות בכוסות, של דלתות חורקות במנגינה הרמונית ושל נדנודה של עריסה. נדמה היה לו, שכבר היה פעם אחת מעשה כזה בחייו והוא היה מסב בחדר זה, בין הפרצופים הללו, וכנגדו היו מנצנצות אותיות המלים: ר. י. יפה וזוגתו מתכבדים... זה היה באחד הימים הרחוקים, שהוא, אמנם, מקושר בחוט אַוְרִי עם הרגע של עכשיו, אלא שאין יד דמיונו משגת לאחוז בחוט זה. האמנם אין זה אלא טעות הדמיון? או אולי כבר היה חי סדר־שנים אחד בעולם בגלגול ראשון, ועכשיו, בגלגול שני, הוא עושה סדר־שנים שני בעולם. דברים רבים, שראה בסדר־השנים הראשון, נמחקו מעל לבו. אולם מעטים מהם נשתמרו בזכרונו, אמת, בצורה מטושטשת מאד, הנה שרטוטי הפרצוף של הגבירה וויינשטיין, הלא ידועים הם לו מתמול שלשום... או משכבר הימים. פעם אחת הוא כבר חי בעולם, וכבר היה רודף אחרי פייגין, וידו היתה קצרה להדביקה, עד שנסתלק מן העולם ומשאת נפשו לא נִתְּנָה לו. ונתגלגל בפעם שניה לעולם התחתון, ועכשיו ירדוף אחריה כל־עוד רוחו בתוכו, ישיגה ויטרפנה ויצלם את פניה על התמונה ויתלה את תמונתה בקרן־זוית אחת של הכתל, ואת שלו—בקרן־זוית שניה, כין רהיטים משיחים בצבע

ואחר־כך נפתחה הדלת על־ידי המשרתת, שהזמינה את האורח לחדר־האורחים.

– יחכה־נא האדון פה – אמרה המשרתת וסגרה אחריו את הדלת. שליט ישב בכורסא.

– האדון הוא פה? – נשמע קולה של בעלת־הבית, שפתחה משהו את הדלת של חדר־האורחים, שרבבה לפנים ההדר את הפרופיל של פניה והציצה על האורח בעין אחת. – כל מי שבא לבעלי, יושב ומחכה פה. האדון יחכה?

– כן, אחכה – השיב שליט אחרי אשר קם מעל הכורסא ונגש עד הדלת מתוך ריצה.

בעלת־הבית סגרה בפניו את הדלת; אולם אחרי רגע פתחה אותה משהו, הניחתה בכך והתרחקה, כשהיתה מרשרשת בסנדליה. שליט חזר וישב בכורסא. הוא היה עיף מאד ונוטה לנמנום. הוא היה משתוקק מאד להתפרקד על הספה המרופדה. היה מזמין את... רבקה לפידות... ושניהם היו מסבים פה... הוא נגש עד הספה וכבר בקש להתפרקד עליה. אולם ברגע זה הרגיש בעין אחת, שהיתה מציצה דרך הסדק שבין שתי הדלתות. הוא ברח מן הספה, כאדם שנתפס לדבר של גנבה. רשרוש הסנדלים התרחק והלך. שליט עמד באמצע החדר והעיף את מבטיו בכתלים, משש בידיו את הרהיטים המשוחים בצבע אדום, פתח ארגז אחד של השלחן – הוא היה ריק. הזיז בידיו את השטיח שעל הרצפה, החליק את הקמט שעליו וגהץ אותו ברגליו ובידיו ואחר־כך נעץ את מבטיו בשתי תמונות פוטוגרפיות מגודלות, שהיו תלויות על הכתל. אלו היו שתי תמונות של זוג צעיר וצוהל, שנזדרזו וצלמו את ירח־הדבש שלהם. הוא בקרן זוית אחת של הכתל, והיא – בחברתה. הוא רק חצי גופו מצולם ופניו מביעים כח וחשיבות. והיא ראשה מצודד קצת, גופה מפלגא ולמעלה מובלט ומבטה מחוצף קצת, נמרץ וצוהל כמתגרה עם הגלים, בין זויות שפתיה בת־צחוק של בטחון בנצחונה, ופניה מכֻוָּנים לקראת בעלה, כאילו אומרים לגלים מתוך צהלת־מרד: הנה רב־החובל שלי ומפניכם לא אֵחת, לפי שאני שלו, מכף רגלי ועד ראשי, כפי שאתם רואים אותי כֻּלי עד כף רגלי על התמונה! שליט החליט, שהזוג הזה הם ודאי בעל־הבית ואשתו. אחר־כך החזיר את ראשו וראה שני פרצופים אחרים של בעל ואשתו, התלוים על־גבי הכתל מנגד. אלו הם בני־אדם, שכבר באו בימים. פניהם מדושנים ונוח־הדעת, כאומרים: הנה כבר עברנו את הגלים והנחנו אחרינו את הללו שמנגד שיתחרו עמהם, וגם הם הרי הם זוג. הללו הם ודאי הוריה של בעלת־הבית! – החליט אחרי שבדק את הפרצופים של הזקנים ומצא, שיש בהם רק ניצוץ מפרצופה של בעלת־הבית ולא של בעל־הבית. ואחרי שמנה את מספר הכורסאות של החדר, ישב אל שלחן קטן שבקרן־זוית והתחיל מעלעל את דפי האלבום ומְעַיֵּן בכרטיסי־הבקור, שהיו מסודרים בצלחת מסורגה. הנה תמונות של אנשים זרים ומעבר להן כתֹבות. יש גם שירים בחרוזים, שבעל הפרצוף מצרף

בראשו כמגרש מעל מצחו זבוב טורד. פייגין? – קרא לעצמו – עליה השלום! – פייגין? לא שֵׁם ולא זֵכר! אחרת.

הוא עצמו לא הרגיש בשעה, שצף על לבו השם „הגבירה אייזמַן". וכהרף־עין והיא כבר ישבה אצלו על הספה המרופדה בחדר מהודר. על־יד בקבוק־המים עומדת כוסה, והיא גומעת מתוכה מרגע לרגע. הוא מטה את ראשו לצד שמאל ומציץ בעינו הימנית בפניה. כך! – אומר הוא לה וקורא אותה בשמה. ברגע זה הוא חש, שראשו, אמנם, מוטה לצד שמאל. ו„כך" זה, שבטא בשפתיו בקול, יש לו פירוש זה, שיש לדברות בודדות ומרוסקות, הנשמעות בין שתי נפשות קרובות ומרוחקות על־ידי כח זר. „כך!" – כלומר, טוב מאד, שאת – הוא קורא אותה בשמה – חיה גם־כן בעולם. ממה־נפשך, אם הוא ברא אותי, חַיב היה לברוא גם אותך, כמותך. אולם הן הוא שִקר לעצמו. כי הדברים הללו לא נאמרו כלל לגבירה אייזמן, ולא לרבקה לפידות, אף־על־פי שהוא ודאי יראה אותה בחייו. היא תשוב מאמריקה או הוא יֵצא לרגלי ענין שהוא לאמריקה. לא, דברים אלו שייכים היו לפייגין. והראיה: למה עקם כמה וכמה רחובות ועבר דוקא אצל בית־הספר? הנה הוא עומד וצופה, עומד וצופה, לכל הצדדים הוא צופה, וגם בפְנים החצר עינו נתונה – אולי תעבור היא. אולי תצא. אולי תשקיף דרך החלון. – פייגין, ארורה את! – קרא כמעט בקול וירק בפיו. – אני יורק עליך, פייגין! – אף־על־פי שאני ודאי אוהב אותך – הוסיף אחרי רגע, כדי להכעיס את־עצמו. ואחר־כך זז מן המקום והיה מהלך לדרכו ומסדר במוחו את השיחה הראשונה שבינו ובין הגבירה אייזמן. זה יהיה אחרי שנתן יציג אותו לפניה. הוא יאמר לה, שכבר שמע את שמה. היא תשאל: מפי של מי? – הוא ישיב: וכי מה זו שאלה? – ודאי מפיו של אותו האיש, שעתיד לתפור לעצמו מעיל עם עטיפה של עור ברדלס וששמו נתן. נתן – ולא יותר! כך יאמר לה והיא תצחק בקול מפני הבדיחותא שלו. אחר־כך... אחר־כך, החוט הנשזר ביניהם נתק מרגע זה ואילך. אולם תֵכף חזר ומצאו – בקיץ. נוה־שדה... כמה השעה? – שאל שליט את נפשו. – הרביעית. ועליו לסור בחמישית. אם כך... אם כך... הוא חזר על עקביו, נגש אל השער של בית־הספר ועמד וצפה. ובשלשת רבעי ההמישית כבר משכה ידו בפעמון הדלת של בית וויינשטיין.

– האדון וויינשטיין הוא בביתו? – שאל שליט, כשעמד מעבר הדלת, שהיתה פתוחה קצת ומרותקת בשלשלת של ברזל.

הגבירה וויינשטיין שרבבה לרגע את ראשה ונרתעה לאחוריה מבהלה.

– אני שואל למר וויינשטיין – אמר שליט ונרתע גם־כן קצת מן הדלת.

– האדון שואל לבעלי? – אמרה הגבירה וויינשטיין – האדון נצרך מאד לבעלי?

– כן. מאד – השיב שליט מעבר הדלת.

– יחכה־נא קצת. – מארוסיה! – נשמע קולה של הגבירה, שקראה, כנראה, למשרתת.

בני־הנעורים הם סֹלֶת־החיים. או: הָיֵה משורר. הֱיֵה משונה בתהלוכותיך. לבש טוז׳ורקה של פלוסין, מגבעת־פַּנַּמה ועניבה של אמנים; וכשאתה בא לחברה, תשתוק שתיקה זו המחרישה את כל האזנים, ותתפרץ פתאם בצחוק, לפי שאדם מוזר אתה; וכשאתה נפטר מחברך, אל־נא תשאל בשלומו ואל־נא תתקע לו את כפך, והָאֲמֵן בכח־היצירה שבך וכפור בו תוך־כדי־רגע, שהספק הוא נחלתם של כל החוזים והמשוררים. תן במתנה מחרוזת של שיריך מוקדשה לפלוני המבקר – ולסוף הימים יכתוב פלוני המבקר מאמר של הקדמה לכרך של שירים שלך ויתחיל את מאמרו כך: „קשה היא דרכו של הבודד. ומשוררנו בודד הוא“. או הֱיֵה אדם מנומס, מנומס, מעורב עם הבריות, מיסד אגודות ועוסק לטובת הכלל ומטיף נאומים. עשה, עשה מה שתעשה, ודירת־בית, שלבים ופעמון יהיו מוכנים לך. לך, לך! שלום! בשעה טובה!

כזו היתה ההקדמה, אמנם לא קצרה ביותר, שבה הכין שליט את עצמו לקראת המעשה הגדול, שהחליט לעשות היום. הוא החליט ללכת תכף ומיד אל האדון ווינשטיין; יחידי ילך אליו ויבקשנו לתת לו משרה. אחרי הקדמה זו הרכין את ראשו לכתלי חדרו, כרוצה לקבל מהם ברכת הפטירה וברכה לדרך. את הדבור „בשעה טובה“ הפטיר בשפתיו ממש. אחר־כך לבש את מעילו, חבש את כובעו, נטל את מקלו וסדר בפני־עצמו את טֹפסם של הדברים, שידבר באזניו של האדון ווינשטיין כאשר אך יעבור על מפתן ביתו. בלא הקדמה שהיא ידבר בקֹרוב כך:

– הנה באתי, אדוני, לרגלי הענין, שנתן סח לי עליו בשמי של מר, בדבר המשרה בשבילי. אני מבקש באמת עבודה. חנקין היתה עמי בעצה זו. נכון אני להיות פועל חרוץ, אף על־פי שרשלן אני מטבעי. ואולי אין זו רשלנות. אולי זהו מין אחר לגמרי. אולם עד היום, האמת נִתְּנה להאמר, הייתי ממעט מאד, מפני טעמים שונים, בעבודה. אולם מהיום ולהבא... בכל־אופן נכון אני לקבל את המשרה לפי־שעה, לנסיון.

אמנם, כשיצא לרחוב, חזר ועבר בדמיונו על דברי הטֹפס, ומצא בהם הרבה דברים מיותרים. ומכל־מקום השמיט את עצמו מלהגיה אותם מיד ולהעביר מחֹק על מה שאינו נצרך לענין, כי היה בטוח, שבשעת אמירתם של הדברים ישתמטו היתרים מאליהם. ובכלל – טוב לסמוך תמיד על הרגע האחרון. לפי־שעה היה מתהלך ושוזר בדמיונו את סדר חייו בימים הבאים. שמונה שעות ביום הוא יושב כפוף על הפנקסאות, משול כחמור. פשוט: הוא אינו הוא. הוא יצא בדימוס מהויתו לשמונה שעות ביום. והוא מקבל משכֹּרת. כמה, למשל? לפי־שעה: שמונים רובל לחודש. אחר־כך המשכֹּרת מוסיפה והולכת. לבסוף הוא נעשה לא רק לעוזר של בית־המסחר, כי־אם גם למנהל, ואחר־כך – לשותף. הוא מפרנס את האם ואת האחות. מלבישן מלבושי־כבוד. אולם הוא רחוק, רחוק מהן. והנה הוא במעונו. צלצל הפעמון. שלום, הגבירה פייגין! – קורא הוא ומקפץ מעל הספה ורץ לקראתה. מפני הרהור זה נבהל ממש. הוא עמד והתחיל לנענע

החומות – דירות. הבתים מוקפים חצרות ועולים בקומות. אל הקומות מובילים שלבים. אצל הדלתות – פעמונים. בתוך הבתים יושבים בני־אדם על־יד שלחנות לפני גליונות של ניר או פנקסים והם מסדרים חשבונות, כותבים פרקי שירה או עורכים מכתבים, הן מכתבי משא־ומתן והן מכתבי ידידות ואהבים. כי מהו האדם? – האדם הוא בריה העוסקת במשא־ומתן, לוקחת ונותנת, ובעד כל נתינה היא מסלקת שכר; האדם הוא פועל, המתהלך בשוָקים ומוביל אל השוק את ידיו, רגליו, שריריו, קול־נגינה וגם הדרת־פנים, ובשכר זה הוא מקבל תשלומים; האדם הוא בריה המטפסת על שלבים, מושכת בפעמוני־דלתות ויושבת מתוך צפיה בהדר־האורחים; האדם הוא בריה האוחזת פעמים בידה טבעת של קדושין ופעמים פלך; פעמים היא מגישה גביע של יין ופעמים אוחזת בידה מספרים או קרדום. אולם כל זה בא, כדי לקבל פרס. גופו של האדם תמיד חסר הוא ורעב וצמא; וכדי שיהא ספק בידו של האדם למלא את מחסוריו של גופו, הוא צריך לרכוש לעצמו דירת־בית, שלבים ופעמון. ואם לא, גופו מקבל מכות על מכות, וגם נשמתו עליו בוכיה. ואם כך, הרי מדת השכל אומרת: צא, בן־אדם, ממאורתך, צא, אחוז בידך מספרים, פלך או קרדום; צלצל בפעמון, בפעמונים, בכל הפעמונים, צלצל אל תחדל, שים גרונך כשופר וקרא בקול גדול, עד אם יצאו לקראתך ויושיבוך אל אחד השלחנות. ואם לא יכבדוך ולא יזמינו אותך בהדרת־הכבוד ובתרועת־שופר, התגנב בחשאי, בחשאי־חשאין, על קצות האצבעות של הרגלים, העמד פנים נכאים ורוח נמוכה ושב על קצה הכסא, בסוף השלחן, היה מן הגבעונים, שפל, שפל כחוטב־העצים ושואב־המים; ואחר־כך, כשתרגיל את עצמך ואת אחרים בישיבה זו, תכה באגרופך על השלחן ותכריז בהשיבות: שלחן זה שלי הוא, בכחי, בכח החכמה והיצירה שבי רכשתי לי את השלחן, את השלבים ואת הפעמון. ודרך־אגב תכריז בגאות־הלב על בנין החיים, על ישוב העולם ועל תקנת החברה, כי אתה, אתה הנך מבוניה של החברה, כי אתה, אתה שוקד על סדר העולם, שוקד, שוקד. כך תדבר ותהא לא רק חכם בעיניך, כי־אם גם צדיק. הסכת, בן־אדם, ושמע: פעמונים מצלצלים. הם קוראים אל העבודה ואל התנובה. צא, בן־אדם, לפעלך. צא, דל גאה, ממאורתך, כֹּף את קומתך, לֵך את דרכך כמנצח או בכריעה ובהשתחויה; השפל את עצמך בשביל שתתגאה אחר־כך ותשפיל את אחרים. חבוש לרגליך מגפים עם סוליות גבוהות ו„קוטשמה" אפורה, רד אל חוף הים, אזר מתניך בחבלים, הגס את קולך, ברור מלשון האדם את הדברות הרוות מאויים גסים, השגורות מימות־עולם בפיהם של יהפי־האדם, ונבל את פיך; או לטוש את עיניך לשמים, כֹּף את קומתך ופסע בזהירות ובחסידות של חולדה, או הרם את ראשך למרום, התבונן בשמי התכלת ובצבא הכוכבים ודבר בלי־הפוגות על הוד השמים ועל יפי העננים וחרוֹז אותם גם בחרוזי שירה, ודבר גם בקול דממה דקה על סוד החיים ובדידותו של האדם וצער־האלים ועל עיני־השקדים של העלמה, כי האשה, האשה היא פרח־החיים – או: בני־הנעורים,

– שבח ותהלה לאל בורא עולם! – קרא נתן, לטש את עיניו לשמים והרים את ידיו למעלה לאות תודה.

– שערותיה הן ערמוניות? – חזר ושאל שליט.

נתן העמיד בשליט עינים של כעס, כאילו הוציא הלה שם רע על קדש־הקדשים.

– שקר! – קרא נתן – שקר וכזב. של זהב, זהב טהור! – קרא נתן מתוך דבקות וגופו היה מתנועע כקנה מפני הרוח.

ברגע זה נצנץ רעיון שני במוחו של שליט. הוא אמר:

– ובבית־הנתיבות ראית אותה? – כן, נתן?

– וַי־וַי, כן! – קרא נתן וקולו היה רועד מצער – וַי־וַי, כן.

– היא יצאה ודאי את העיר?

– וַי־וַי, יצאה.

– לעיר רחוקה? – שאל שליט.

– וַי־וַי, קצת רחוקה – השיב נתן בצער.

– קצת רחוקה. ומה שמה של העיר

– וַי־וַי, לאמריקה.

– לאמריקה! – קרא שליט מתוך בהלה, וגם מתוך קולו היה מהדד הצער.

– היא שאלה עליך, – אמר נתן אחרי שהיה מתרוצץ שעה מרובה על־פני החדר וסופק את כפיו, – כי אני סחתי לה את שמך. היום בבקר חפשתיך בחדרך. היום לויתיה בבית־הנתיבות. ראיתי שם גם את הברך הטפש, מה שמו? – ולמה לא באת? – את דרבקין.

– ומה שְׁמָהּ, נתן?

נתן הביט בשליט בעינים מטורפות, חזר והיה מתרוצץ על־פני החדר, אחר־כך היה מחפש בעיניו מסביב, כבודק, אם אין איש במחיצתם. אחר־כך היה מטה את אזנו, כבודק, אם אין אזן שומעת אותם. אחר־כך היה מציץ בחורים. הפשיל את הוילונות, סגר את התריסים, ובתוך החשכה רטן [illegible] בלחש:

– רבקה לפידות.

אחר־כך כרע על ברכיו והכריע גם את שליט על ברכיו והיה משתחוה ומלחש:

– נכרע־נא, פסח לפניה! נשתחוה־נא לה! נשתחוה־נא!

פרק ח׳

שליט פתח ואמר:

הבו גדל לסדר העולם! הכל פשוט הוא ומובן. עולמו של הקב"ה בנוי הוא כרכים, הכרכים עשוים רחובות, הרחובות – בתי־הזמות, ובתי־

אולם לבו של נתן לא היה, כנראה, פתוח כלל בשעה זו לקראת אחרים. הוא פסע פסיעה אטית וחשובה, פניו היו מרוכזים, עיניו מזהירות, ונראה היה כמכונס כֻּלּו לתוך עצמו ונושא בחבו סוד חשוב. ישב על כסא ושתק, כאדם שבא לבקר חולה מסוכן, שרחישה כל־שהיא עלולה להזיק לו, או כנושה קשה, השותק מתוך אכזריות.

— שלום, אדוני! — קרא שליט, אחרי שראה, שאין נתן שָׂם כלל את לבו אליו.

— שלום! — השיב נתן בכובד־ראש, קם רגע מעל הכסא, השתחוה בכבוד לקראת שליט וחזר וישב.

אחרי שתיקה ממושכה קצת נטל שליט כסא, העמידו אצל כסאו של נתן, ישב עליו ונעץ את עיניו בפניו של זה.

— מה לך, נתן? — שאל שליט בבת־צחוק.

נתן עמד, התחיל פוסע על־פני החדר, עד שנגש אל הכֹּתל והחזיר אליו את פניו.

— נתן, מה לך? — שאל שליט אחרי הפסקה ממושכה, עמד על ידו ודבר אליו בתחנונים ובבת־צחוק.

— נו, אָהּ! — קרא נתן, כיהודי בין נטילת ידים ובין ברכת „המוציא", והֶחזיר לרגע את פניו לשליט.

— אסור לך לדבר? — שאל שליט.

נתן נענע ראשו בהסכמה.

— מפני־מה? — שאל שליט.

נתן לטש את עיניו למרום, התחיל מתנועע בכל גופו, הרים את ידיו ונענען באויר, כיהודי חסיד בשעת התפלה. ואחרי נענועי־הגוף והשתחויות קרא בקול, כשהיה משפשף את כפות ידיו:

— ראיתי. אַי, אַי!

— מה ראית? — שאל שליט בסקרנות.

— את הקדש! — קרא נתן מתוך דבקות, ולטש את עיניו למרום בהודיה גמורה.

שליט לטש לו עיני־תמהון.

— או–ת–ה! — קרא נתן קריאה היסטֶרית של ירא וחרד המתפלל, וגופו התפתל כנחש, כמו בשעת כריעת „מודים".

ברגע זה נצנץ רעיון במוחו של שליט. הוא שאל:

— במגבעת של סמיט?

נתן היה מתנועע בכל גופו ומשפשף את כפות ידיו. אחר־כך כפף את גופו למטה כמעט עד הקרקע והרים את ידיו למעלה.

— כן? — שאל שליט.

רק עכשיו נענע נתן ראשו בהסכמה. ידיו היו עדיין מורמות למעלה.

— יפת־התֹּאַר? — שאל שליט.

– קצורו של דבר: מה רצונו של מר? – שאל הקול ברגזה.
– לראות את הגבירה.
– אימתי? היום? או ביום אחר?
– יהא ביום אחר – השיב שליט והתחרט מיד על שדחה ליום אחר.
– ובאיזה יום?
– באיזה? – השיב שליט – בכל יום. אפילו מחר.
– מחר? – אמרה פייגין וצללה לרגע במחשבות – לא. מחר אי־אפשר.
– ובאיזה יום?
– באיזה יום אנחנו עומדים? – שאלה פייגין.
– הגבירה היא, כנראה, מאושרה! – השמיע שליט את ההלצה הידועה.
– מפני־מה?
– לפי שנתעלם ממנה שיעור הזמן והימים.
– כן. ובאיזה יום אנחנו עומדים? – חזרה ושאלה בקצר־רות.
– היום יום הראשון בשבוע.
– יהא ביום השלישי או הרביעי.
– ולמה ברביעי? – שאל שליט מתוך עקשנות מטומטמת, כי בין כך וכך הן היה היא כמתחנן – הלא אפשר גם בשלישי – או בחמישי – סִיֵם, כדי לתת פנים לדבריו, שמדבר הוא רק לשם דבור; ואולם מתכַּון היה לקרב את היום.
– טוב. בחמישי! – אמרה פייגין והורידה את קנה הטיליפון.
– אם כך, אחזור ואטלפן. – אמר שליט, אולם לא נענה יותר.

כאדם שגופו הערום נקלע בין שני קִלוחים, אחד רותח והשני צונן, כן היה שליט נקלע בין רגשות משונים ומתנגדים זה לזה. הה, עלבון! – היתה נשמתו צווחת מכאב, אחרי שראה את עמידתו אצל קנה הטיליפון ושקל במוחו את כל צלילי קולה. ובשל מה ומי הגיעני כל זה? – שאל את עצמו בצער – בשל זו, שאין לבי רוחש אליה אפילו נדנוד של אהבה. כי לו היתה אהבה בלב... לו היתה! – דבר קשות לנפשו – אולם אפילו נדנוד איננו. שקר אני מדבר! – השיב לנפשו – עדיין עבדה אני. עדיין הויה בי ידה הקשה. עדיין... לא! לא! – כן! כן! – כך היה שליט רץ על־פני החדר ונוהם נהימות סתמיות בלא דבור, כי מרה היתה עליו רוחו מאד ולבו היה יבש בקרבו ומוחו מטומטם ולא ידע אפילו לדבר לנפשו. רגש האהבה, רגש השנאה, רגש הספק ורגש הבחילה היו מהבהבים בלבו בערבוביה. הוא צנח על הספה מתוך עיפות. ואחרי רגעים מועטים עמד על מפתן הדלת נתן.

האח, מה היה שליט שמח בשעה זו לקראת נתן. כאדם המוטל בבית־החולים בעיר נכריה, ופתאם נצנצו לקראתו פניו של רעו שבא לבקרו, כן היה הפעם נתן לשליט. שליט קפץ מעל הספה, נגש לנתן, תפסו בידו וקרא כחיה נוהמת:

– נתן! נתן! נתן! –

תקופה. והעיקר, תדע־נא, שבכלל אין לו עליה כלום, אפילו תרעומות. מהיום והלאה הוא יהא מתרחק ממנה, כדי שלא להפריע בעדה ושלא לעמוד על דרכה. והראיה: נכון הוא גם לעזוב את חדרו של שמעון. כי הן היא היתה תחלה מבקרת אותו בחדרו, כפי שסח לו פעם אחת נתן. אלא שהוא היה, כנראה, מעכב בעדם. ואולי גם ירמז לה דרך־אגב, ובלשון של פקחים, שהוא לא היה נכבדה ודאי מפני שהיתה נוהגת לבקר גברים בחדרם. את המבקר שיינר, למשל, את שמעון. ודאי גם את שימקין. אמת, דבר זה תלוי בטעם. אולם הוא, הוא... הכרתו הפיימית כך היא. פרטי השיחה של היום צפו פתאם ועלו על זכרונו. אדס חריף של כעס חלחל את לבו. הה, עלבון! — קרא ותשוקת־הנקמה תקפה אותו. כן, הוא יראה אותה היום וידבר עמה בלא התרגשות־הלב, אולם הדבורים יהיו עוקצים ודוקרים את לבה. היא תראה אותו בשמחתו ובגאונו. היום תראה אותו. תחלה יטלפן אליה לבית־הספר. הן היא סחה לו היום מתוך היוך ערמומי, שיש טיליפון בבית־ספרם. ודאי היתה כונה בדבריה. הוא קפץ מעל הספה. יצא לחוץ, סר לבית־קפה ועיין בפנקס־הטיליפונים. אחר־כך נטל קנה־הטיליפון, הזמין את בית־הספר.

— אני מבקש את... הגבירה פייגין היא בבית־הספר? — שאל שליט בקול חלש וחסר־תקיפות.

— אני שומעת! — השיבה פייגין בקול עז של אדם המכיר את ערכו — מי מדבר?

— זו היא הגבירה פייגין עצמה? — שאל שליט והשתדל להרעיף תקיפות לתוך הקול; אולם הקול היה מרוסק.

— אני אצל הטיליפון! — השיבה פייגין בעזות. — ומי מדבר? — הוסיפה בתרעומה כבושה.

— שליט! — השיב הקול הרפה והמרוסק.

— ומה רצונו של מר? — שאלה פייגין מתוך התרשלות וזלזול.

רצוני, הגבירה פייגין, לראות את פניה, — אמר והשתדל להרעיף לתוך הקול עליצות. — משתוקק אני מאד לראותה — הוסיף — משום שכבר עברו ימים רבים משעה שראיתיה — סיים, כדי לתת לדבריו צורה של הלצה.

— האמנם?—שאלה פייגין בזלזול ובהתול קל — האדון טועה, כמדומני, קצת.

— כן — השיב שליט — אמנם, ראיתיה היום... אולם זו היתה ראיה קלה...

— איזו ראיה? מה? איזו? איני שומעת! — השיב הקול השני.

— זו לא היתה ראיה הגונה, הראיה הרצויה, אשר אליה צפיתי ימים רבים... אשר אליה... צפינו...

— מה? — מה? מי צפה? — שאל הקול.

— אשר אליה צפינו... תסלח־נא הגבירה... אולי היא לא צפתה, אולם אני... — הסתבך שליט על־כרחו בדבריו.

כצמא, לפי שיפים הם לי כאויר־ההרים, לפי שהם בוראים לי כנפים; וכל מה שבורא לאדם כנפים, אפילו אם שקר הוא, אפילו אם שטות הוא, יפה הוא לנשמתו של האדם. כי גם השקר מסוגל הוא להעשות גשר אל היופי ואל הגדולה, כמו שיש אשר גם רציחות־נפש ושפיכות־דם מפלסות לאדם נתיב אל היופי ואל הגדולה.

וכך היה שליט משדל את נפשו גם בשעה שכבר היה פוסע יחיד על־פני חדרו וכפיו פרושות לקראת כל הרוחות ככנפיה של טחנת־הרוח.

פרק ז.

עכשיו, אחרי שהיופי החדש והגאה, שנגלה היום אל שליט, פדה אותו, כפי ששער בדמיונו, מהיופי הזר והשנוא עליו, ואחרי שדבריו של דרבקין עקרו אותו מתוך השפלות ובראו לו כנפים, עכשיו השתוקק מאד לראות את פניה של פייגין, תהא זו הראיה האחרונה, ובלבד שידבר אתה פה אל פה. עכשיו, כשרוחו חזקה, ידבר אליה לבסוף את אשר עם לבו, יעמיד בפניה את האספקלריה, אשר דרכה הוא מציץ ורואה את דמותה כמות שהיא. הנה הגיעו הרגעים האחרונים, המביאים תקופה של חייו לידי קצה, תקופה של מצוקות־נפש ומדוחים. אולם הוא השתוקק להביא תקופה זו לידי קצה בפניה של זו, שחוללה אותה. על כנפי גאותו ועל כנפי היופי החדש היה נִשא אל פייגין.

הוא היה מוטל על הספה ודעתו היתה בדוחה עליו. הלא אני נח! — אמר לנפשו — כך. הנה הם הרגעים של קורת־רוח, לפי שנעשיתי לבסוף בן־חורין גמור. כן, הוא יתחיל במעשים, יטפס ויעלה מתוך המדתף. למעלה, למעלה. אלא שמתחלה עליו לעקור שן חולה זו, לעקרה, להחזיקה על כף־ידו ולהשתעשע בה ולדבר אליה בקול: ראי, ראי, הנה עקרתיך! — כך ידבר אליה בפירוש. כי למה הבריחה ולמה הרדיפה? — לאט, ובזהירות ובחכמה ובדעה קרה ידבר אליה. מהיום והלאה ישב בחברתה כאחד מבני־החבריה; ישוחח עמה, יתלוצץ בחברתה וידבר בקול. ולכשיזדמן עמה ביחידות, יסיח לה בדרך־התול פרטי אהבתו שחלפה. הוא יאמר לה בפירוש, שמעולם לא היה מכבדה ואפילו בימים אלו, שבהם היה קצת נוטה אחריה, ואולי יותר ממקצת. ועל שום מה לא היה מכבדה? אולי משום שלא היה מכירה כראוי, ואולי משום שהוא, אדרבא, היה מכירה הכרה הגונה. כי חוש יש לי, גבירה. כך העיד עלי אחד ממכרי, אדם, שבכלל הוא מכבד אותי קצת. העיקר, שלא היה מכבדה; ורגש שאין מקורו בכבוד הריהו כציץ שאין לו שרשים. כך ידבר אליה, כשיזדמן אתה ביחידות. לכשיזדמן? — אולי כדאי היה, שישתדל להזדמן אתה ביחידות, ודוקא היום, מיד, להסיח לה מיד מה שיש לו להסיח. וַדאי כדאי הוא. אחר־כך יושיט לה את ידו ויטול את בפה וילחצנה דוקא לחיצה יפה וממושכה. כזה יהיה הסוף של אותה

נִסְתר מעין רואה... ואחבקך... ואגלה לך הכל... כל מה שראיתי בחיי, כל מה שחשתי, שסבלתי... אני לא אסתיר ממך כלום... אפילו הרהור שהוא... אפילו נדנוד... אני לא אשקר... אני אינני שקרן. אני כחצי־האי, שרק שלשת צדדיו מוקפים מֵי־השקר. אולם הצד הרביעי... אם רק תתן לי אזן קשבת... ואז אגיד לך גם מה שמצאתי בך... שגליתי אני... אני בך... אולי טועה אני... אולי דוקא דבר זה אינו בך. אולם לי אחת היא... אני מצאתי בך... וזה העיקר... והיום מצאתי אותו יותר מבכל הימים... בפעם הראשונה ראיתיך היום בכך. ודאי סבלת היום הרבה... נכר... ומפני־כך יש בך גם קצת עיפות. וגם בפעם הראשונה ראיתיך היום, כשהנך בא לידי התפעלות כזו. ימים רבים לא אשכח את פגישתנו של היום... אתה דברת אלי היום דברים, שלא אשכח אותם ימים רבים. אתה עיף מאד. כן? עליך לנוח.

– כן. – אמר שליט. – אנו נצא מזה! – ואחר־כך הוסיף בהלצה: – אף־על־פי שעדיין לא גלית לי את הקו.

– את הקו? – אמר דרבקין, כששלב את ידו בזרועו של חברו ושניהם יצאו מבית־הקפה. – קוים רבים מצאתי... רבים... ויסודיים... עוד יהיו בינינו דברים... עוד יבואו... עוד נִפָּגש... אתה היום עיף ביותר...

– שלום! – אמר שליט.

– שליט, יקירי, חביבי! – קרא והציץ בחברו במסירות־נפש של כלב – אתה אומר לי: שלום! ומתי נתראה?

– מתי? – שאל שליט.

– אח, לא! – קרא דרבקין בקול – לא. אל תשאל: מתי? אי אפשי בכך. לא נקבע לא יום ולא שעה. אני רוצה, שאתה תהיה לי הופעה... שתבוא לי בהיסח־הדעת... או מתוך התעוררות פתאֹמית. הנה אנחנו נפגשים ברחוב מרוחק... בסימטה נדחה... או בבית־הנתיבות כמו היום... או... או... אני מתפרץ עוד היום לחדרך... ודוקא תכף אחרי פרידתנו. או מחר בבקר... ואולי יעברו ימים רבים... שבועות... לא... לא נקבע זמן...

– טוב. יהא כך. – אמר שליט – שלום!

שליט כבר החזיר אליו את שכמו ובקש לעקור את רגליו, אולם דרבקין תפסו בידו וקרא בהתלהבות ובתחנונים:

– שליט, יקירי, חביבי! הלא חג לי היום... נסע־נא בעגלת־חורף עד ביתך... הרשני־נא... אהיה מאושר מאד.

שליט לא סרב. הוא היה עיף מאד, דעתו היתה חלשה עליו ורוחו שפלה. הוא היה נתון כמו בתוך ערפל. הוא לא חלק על דבריו האחרונים של בן־שיחתו, כמו שלא היה חולק על כל שאר דבריו. אדרבא, הוא שתה את הדברים בצמאון, היה משתיק את יתוש־המוסר שבלבו ואמר לנפשו כך:

– בין אם יש בדברים ניצוץ של אמת ובין אם אינם אלא דברים בטלים של מוח מטורף או של לב נכזב, אני מקבל אותם, אני שותה אותם

כה... האמנם יש לי ערך שהוא? – האמנם, דרבקין? – שאל באמת ובשפלות, כאדם מֻכֵּה־צרעת, המתכפש ברפש, ושומע את האחרים באים ולוחשים לו על גדולתו בימים שחלפו. – האמנם? – סִיֵּם בקול יוצא מן הלב, תפס את ידו של דרבקין ולחצה בהודיה.

– הה, מה דברים אני שומע מפיך? – קרא דרבקין, קפץ ממקומו וחבק בזרועותיו את שליט. – אתה... אתה... אתה... מדבר את הדברים האלה... או אולי רק היום... רק בשעה זו... עיף אתה היום... מְדֻכָּא אתה היום... נתון אתה בין קטנים... על־כן לבך כואב כל־כך... גם הארי יש אשר יקוץ בחייו מפני הצרעות... הצרעות סבבוך... הן עוקצות אותך... אתה... אתה... בפיך... דברת את הדברים האלה? – חזר וקרא וקפץ ממקומו כנשוך. – הן אתה... לגדולות נוצרת... פסח שליט... מעיד אני עליך... יש לי חוש... יש לי... יש לי... גם אני... גם אני... אולי גם בי צפונים כחות איתנים... צפונים בי... אולי ירדו לטמיון... אולי אהיה גבור לבטלה... אולם אתה... אתה... ימים יבואו... לא רחוקים הימים... הסביבה אוכלת אותך... ריקניות מסביב... חולין... סוחרים וחנונים... הכל הם סוחרים וחנונים, חוץ ממני וממך... ואולי חסר אתה כח אחר, כח שני, כח משתתף – את האשה חסר אתה. אלו שמסביב הן דלות. אולי חסר אתה אשה כזו... שבבית־הנתיבות... אולם גם בקרבך לבדך שוכנת אש גדולה... אשר אם תתלקח... ויום יבוא והיא תתלקח... אולם על דבר זה איני אלא מרמז... לפי־שעה... רק חצי דבור... שמינית שבשמינית, כמו שאמרתי לך קודם. תהלה נתראה בפעם שניה, ורק אחר־כך... בדוגית... ואולי בפעם אחרת... אתה בעצמך עדיין לא עמדת על טיבך... ולא על טיבי. יש בי... יש בנו קרני־זויות... שליט, חביבי, יקירי, טוב אתה לי מאח... יש לי אח... יש לי... שני אחים יש לי. עדיין לא הגיעה השעה לדבּר עליהם... – אמר בקול סודי ומרובה־המשמעות. – אח, מה לי ולהם? אתה... אתה... פסח שליט. – סלח לי, שקראתיך בשמך ובשם משפחתך! – אוהב אני את הצרוף הזה... אתה תהיה גם לי למשען... הנך... הנך... אה, אה, לולי אתה... מי יודע מה היה בסופי... מי יודע, עד־היכן כבר הייתי מגיע עד היום... אתה אינך יודע עדיין, כמה נתת לי... הרבה נתת לי... אף־על־פי שאין אתה עצמך מכיר במתנתך. הן המתנה היותר חשובה היא זו, שאין הנותן עצמו מכיר בה... העשרתני. העשרתני! – קרא בעליצות ולחץ את ידו של חברו בהודיה – כשאתה חי בעולם – גם לי יש חיים. נקל לנשום אויר זה, כשגם אתה נושם אותו... שליט, חביבי, יקירי! – הזדעזע פתאם, כאדם שראה מחזה מבהיל מאד – מה לך? למה עיניך לוהטות כל־כך? למה הן מזהירות כל־כך? הלא אסור... אסור... אש־קודש... אש בפרהסיה... ברשות הרבים... עיניך מגלות יותר מדאי! למה אתה מחלל את אשך? למי אתה מפזר אותה? – שליט הטוב, לבי לבי עליך... רבות מחשבות בלבי עליך... הה, מתי נתיחד שנינו, לבדנו, בלא מחיצה כל־שהיא, מתוך היסח־דעת גמור מן העולם כלו, מכל ההויה... שנינו... בשדה או ביער... על הר גבוה או בתוך העמק...

– כן? דברי עוררו את סקרנותך? – שאל דרבקין בקול של מתחנן – באמת עוררו את סקרנותך? ולא תחשוד בי, אם אדבר אליך בהתגלות־לב... קצת... מובן: רק קצת. לא תחשדני? – רצוני לטפל היום קצת בך...

בי? – שאל שליט והשתדל להסתיר מעינו של חברו את סקרנותו.

– כן. בך. שליט, יקירי, – דבר דרבקין בהתרגשות, – חביבי, היודע אתה: מי אתה? – המכיר אתה את ערכך? – הלא אתה... מי אנחנו ומי אתה?... הלא אנחנו הננו ננסים בפניך... הלא אתה נעלה על כֻּלנו... נעלה... נעלה... הנך מתנדנד בינינו כבן עולם אחר... כאורח... שמעון, חברך לדירה, נתן הטפש, אֲשר המנֻוָל, ואלו העלמות, כלן, כֻּלן, בלי יוצא מן הכלל, שֶׁשָׁוין הוא פרוטה. מה הם כנגדך?... כי אתה אחר הוא... אחר לגמרי... שׁרש נשמתך הוא אחר... האִם מכירים הם את ערכך? האם חולקים הם לך את הכבוד הראוי? – לא זה... לא לזה כלל נתכַּונתי... לא את זה חפצתי להשמיע באזניך... לא זה... ולא היום... כאשר תְּלמד אותי לדעת... כאשר תחלוק גם לי קצת כבוד... והעיקר, שתכבד את דברי... רק אחר־כך אדבר אליך בפה מלא מה שיש לי להגיד לך... דברים רבים... חשובים... נעלמִים... יבוא יום... אנחנו נתיחד... נקח דוגית ונפליג בנהר... איש לא יהא
יבוא יום... אנחנו נתיחד... נקח דוגית ונפליג בנהר... איש לא יהא
במחיצתנו – ואני אדבר את כל אשר עם לבי... והיום הזה לא רחוק הוא. לא רחוק ביותר... עוד פעם אחת נתראה ונְדַבר לִב ללב... ואחר־כך נפליג בסירה... רק ואיתי אותך, הצצתי בפניך – ואמרו לי לבי: הנה האיש!... שם, שם... על־יד תלי הטיט ואַמת־המים... היית לי כעין הופעה. דברים רבים, רבים נתבררו לי, כאשר ראיתי בפעם ראשונה את פרצופך... וגם אחר־כך... תמיד, כשאני רואה את פרצופך... אני בורח ממך... אני מוקיר את רגלי מביתך, כי נפחד אני מפניך... מפחד מאד... יקר אתה לי יותר מדאי – ועל־כן אני מוקיר את רגלי מביתך... על־כן אני בורח ממך... גם מאחרים אני בורח, אבל מטעם אחר לגמרי... היום ראיתי את נתן בבית־הנתיבות וברחתי ממנו... לפי שטפש הוא. אין בו לא טעם ולא ריח... וגם ממך אני בורח, אבל זו היא בריחה מסוג אחר לגמרי... שליט, יקירי, חביבי, יקר אתה לי מאבי, מאמי. מאמי – ודאי וודאי, וגם מעלמה הכי־יפה־פיה. לעולם לא תעמוד אשה בינינו. חלילה וחלילה. יפה אתה מאשה. יפה אתה מהעלמה, בעלת השערות הערמוניות. אה, אה!... יש בך מה שאין בנו... בכֻלנו... מתהלך אתה כחולם, כתוהה בינינו, והכל תמהים עליך... אפילו הללו שלועגים לך, מכל־מקום תמהים הם עליך... למה נתת בי עיני־התמהון? – ולמה מציץ אלי מתוך עיניך החשד? ולמה מרמז אלי מבין זויות שפתיך הספק? – ומה בת־הצחוק אשר על שפתיך?

על שפתיו של שליט באמת נחה בת־צחוק כזו, השכיחה אצל בני־אדם, ששומעים את שבחם או דברי־חנופה באזניהם. היתה בת־צחוק אוילית זו, שאין שום ילוד־אשה נצל ממנה.

– כי הנה שומע אני, מקשיב לדבריך – השיב שליט בקול מתודה, שנגע מאד עד לבו של דרבקין – האמנם? הן אני נדכה כה... הן אני שפל

– נברח־נא מכאן. נברח־נא! – קרא שליט, כאדם הצפוי לסכנה גדולה. – מה לנו פה?

– כן. נברח לנו מפה! – קרא דרבקין – נצא־נא.

הם לא ברחו. מתוך פסיעות אטיות ומרושלות פסע שליט, וכך נגרר אחריו בן־לויתו. מרגע לרגע היה שליט מחזיר אליה את ראשו.

– נחזור־נא! – אמר שליט ומשך לדרבקין בידו. הם חזרו. אולם ברגע זה עצמו פתחה היא את הדלת של חדר־הנשים ונכנסה לתוכו.

– עכשיו אנו עוזבים את בית־הנתיבות! – אמר שליט מתוך צער הלב.

– ודאי אנו עוזבים. ודאי! – אמר דרבקין.

רגעים הלכו שניהם מחרישים.

– שליט, יקירי, חביבי! – קרא דרבקין ותפש לשליט בידו – הרי לא תביש אותי. לא? – הבטח־נא לי... יש לי בקשה אחת אליך... אנא... לא תשיב את פני ריקם? – לא? ...

– מה היא הבקשה?

– אולם אתה לא תשיב את פני... לא. לא. רואה אני בך. היום יום טוב לי... בפעם אחרת אגלה לך את מהותו של החג. אולם חג לי היום... ואני רוצה... הנני מֵעֵז לבקשך, שתרשה לי לכבדך היום... כסף יש לי... הרבה... היום קבלתי את המשכֹּרת שלי. היום אני עשיר. נסור־נא לבית־קפה נסור־נא.

שליט נענע ראשו בהסכמה והלך אחריו מחריש.

– זהו ידידי שליט! – לחש דרבקין למשרתת של בית־הקפה מתוך יראת־הכבוד.

המשרתת הקשיבה את השם מתוך בת־צחוק.

ואחרי שסעדו את לבם, – שליט השמיט את המאכלים לתאבון, – הזיז דרבקין את כסאו אל שליט ודִבר באזניו את הדברים האלה:

– שליט, יקירי, אהובי, ידיד נפשי, רוצה אני לדבר היום דברים באזניך. אמנם, דברים קצרים... משהו מן המשהו... עדיין לא הגיעה השעה... רחוקים אנו עדיין... נראים כרחוקים... אולם שמינית שבשמינית אדבר אליך היום... רק תנאי אחד: אל־נא תחשדני... לא בדבר־שקר, לא בחנופה, ואפילו לא באבק של חנופה... אין דרכי בכך... עדיין לא עמדת על טיבי. זן מכיר אותי יותר ממך... אמנם אין לו עין בוחנת כמוך... אין לו אותו החוש... אולם השנים מגידות... הלא אנחנו גדלנו מילדותנו יחדו... הכל עשינו עד היום יחדו... אנחנו היינו תמיד רעים נאמנים... היינו... אולם עכשיו לא כך... כך ולא כך... אני אוהבו כנפשי. הה, הה, אוהבו. ודאי אמת, הוא כבר נטה מאחרי... אנחנו נטינו לצדדים שונים... בפעם אחרת נטַפל יותר בענין זה... אני אציגו לפניך... אתה אינך משתעמם על־ידי דברי? אנא, גלה־נא לי את האמת.

– בבקשה, אדרבא. הלא זה מעַנין. הנה אמרת: משהו מן המשהו תדבר באזני היום. וזה מעַנין! – השיב שליט.

גם את חברו עמו, לאחר שנגשו כמעט עד החבורה. – הלא את קלוננו אתה מגלה בפניהן.

הם התרחקו.

– נצא־נא מפה, – אמר שליט.

הם יצאו מן המחלקה השניה לתוך הרביעית. הזוהמא שמסביב שוב קדמה אותם. השאון היה מחריש את האזנים. ידים ומרפקים דחפו אותם מכל הצדדים. אחד נשא ארגז על שכמו והיה נרגז מאד. הוא נסתבך בדרכו במרפקו של שליט, השמיע נהימה כחיה רעה וסטר לשליט על שכמו.

– שדים ארורים, הולכי בטל, למה אתם מתגוללים בין הרגלים? – את צלעותיכם אבתק, אמגר, אשבר! – קרא הלה, נעץ בשליט שתי עינים אדומות מדם והתנפל עליו באגרופו.

דרבקין קפץ ועמד בין בעל הארגז ובין שליט והיה חוצץ על חברו בגופו ובידיו מפני האגרוף המתנועע. בעל האגרוף דחף לדרבקין בארגזו ושלח לקראת שני החברים נזיפה משולשת. רק מתוך־כך שכך מעט כעסו והלך לו.

– נצא־נא מפה! – אמר דרבקין כמתחנן.

הם יצאו מבית־הנתיבות. אולם מיד הצטער שליט בלבו על כך. הנה הם מתרחקים והולכים. בפעם הראשונה, ואולי גם בפעם האחרונה, ראה פנים כעין אלו, ולעולם לא יוסיף עוד לראותם, ולא יהנה מזיום, ולא ימוץ את מתקם, ולא יראה אותם כשהם מתעוים מתוך בכי ויסורים, וכשהם מתחננים, וכשהם מחוירים בחורון המות או בחורון התאוה. אולי רק בחלום ירדפו את מנוחתו ויטרידו את שנתו; אולי רק מתוך חזיוני־בלהות יעלו וישתחוו לפניו.

– נשוב־נא, אם רצונו של מר דרבקין בכך, ונציץ־נא עוד פעם אחת בפניה של יפת־התאר! – אמר שליט ונתכון לפגוע במעמדו של דרבקין ביפיה של פייגין.

– נשוב־נא! – אמר דרבקין בהטעמה – הלא זהו הפרח הכי־נהדר בגן־עדנו של הקב"ה.

וכשנכנסו למחלקה השניה, כבר לא היתה שם חבורת העלמות. בעלת השערות הערמוניות היתה מתהלכת יחידה על־פני האולם.

– רצונך? – אמר דרבקין ומחא כפיו בעליצות – אני אציג את־עצמי לפניה. הה, הה, אני מומחה לענינים אלו. רצונך?

– לא, – השיב שליט בשפה רפה, – לא כדאי. לא. ואולי... כדאי... יודע אתה... הנה רעיון... ננחש־נא... אם תכון את פסיעותיה לצד ימין, נגש אליה, ואם – לצד שמאל... לקראת הדלת של המחלקה הרביעית... סימן... סימן...

היא כונה פסיעותיה לקראת הדלת של חדר־הנשים.

אמנם לבו של שליט היה רע עליו מאד. הרעב צבט את לבו מן הבקר. הריקניות שבנשמה היתה מעיקה כחטא־הדמים, ורגש השפלות, שהביאו הנה, היה גדל והולך. ובכל־זאת הצהיל את פניו ואמר מתוך דעה בדוחה, כדי להשיא את בן־שיחתו לענין אחר:

— היום ראיתי עלמה יפת־תֹאַר.

— יפת־תֹאַר! היום! ונשאה חן גם בעיניך! איפה? — קרא דרבקין, קפץ תחתיו כגדי ומחא כפיו.

— שם. במחלקה השניה. פני שעה קלה. נלך־נא ואַראנה לך.

— כן? תַּראה אותה לי? — מה־טוב. אני לא אשכח את הסדך זה! — קרא דרבקין ולחץ את כפיו של שליט בהודיה. — היא יפת־תאַר? וגם לפי טעמך?

— כן. היא שם. במחלקה השניה. היא יפה מאד. לא. אין זה יופי. זהו מין אחר... למעלה מיופי... — דבר שליט בהתרגשות — אני לא ראיתי עדיין דוגמתה! — הוסיף ונתכַּון להשפיל על־ידי מימרא זו את ערכה של האחרת, בעלת העינים השחורות, הן בעיניו של דרבקין והן בעיני עצמו. — הנה היא... — קרא פתאם, לפי שבינתים כבר הספיקו להכנס למחלקה השניה.

— האח, האח! הלא היא בת־שמים, הלא היא כרוב! — קרא דרבקין בקול ולחץ בזרועותיו את גופו של שליט. — הנה אכרע לרגליה ואשק את עפר האדמה — האח, בת השערות השחורות!

— לא זו... חברתה, בת השערות הערמוניות!

— כן. אמנם, בת השערות הערמוניות. ודאי. אני עכשיו לזו מתכַּון! — קרא דרבקין ורקע ברגליו משמחה — מובן, לזו. השניה, בת השערות השחורות, אינה כלל לפי טעמי. חלילה. שערותיה הן כזפת. עיניה הן כדבש. חטמה הוא כמלפפון מעוקם. היא כמעט דומה לאמי. אי, טפו. אני איסטניס. איסטניס אני — רק את, את יפת־התאַר! — קרא וקפץ לקראתה — ומגבעת זו של סמיט — כמה חן וכמה טעם בה.

— הלא היא הפרח הכי־נהדר בגן־עדנו של הקב"ה! — אמר שליט ושוב היה מתכַּון להשפיל את ערכה של האחרת, שהיתה עדיין בוערת בקרבו כאש.

— וגם אתה, שליט, בא לידי התפעלות מן היופי האלהי הזה? — קרא דרבקין והיה מתקרב והולך אליה מתוך קפיצה ומושך עמו גם את שליט — גם אתה! אתה! בפעם הראשונה אני רואה אותך מתפעל... גם אני אינני נוח להתפעל. הה, לא! חלילה! — בפעם הראשונה אני רואה אותך בכך, פסח שליט. האח, מה־מזהירות עיניך. הן לוהטות באש־קודש. לו ראתה עלמה את עיניך — האח, מה־נהדרות הן! — מחשבות רבות נתת היום בלבי. ביחוד ברגע זה... אחר־כך, כשנפָּרד, אהיה הוגה בך שעות רבות. ואולי גם כל הלילה. לא, אני לא ראיתיך עדיין בכך.

— אולם מה אתה עושה לנו? — לחש לו שליט, נרתע לאחוריו ומשך

הם מהחדשים, טובים לאין־ערך. ודאי טובים הם. כיין ישן הם. אני שותה את היין – וחי לי. ובכחו של הקל־וחומר אני חי. שליט, חביבי, יקירי, ידיד נפשי, גלה־נא לי, מה רעיון זה בעיניך? כל הענין הזה של בית־הנתיבות מהו בעיניך? האם יש בו טעם? המתקבל הוא על הלב? גלה־נא באמת. אל־נא תתנהג עמי במדת הרחמים. ואולי לא מצאתי את הבטוי הנכון. הן זה הלקוי שבי: כבד־פה אני. אין פי ולבי שוים בכחותיהם. ומפני־כך אולי אתה חושד בי ואינך נותן ממש בדברי. הנה אני סח לך, שהנני עומד על־פי התהום, ואתה ודאי מבליע בין שפתיך את הגחוך ואומר בלבך: מליץ הוא!

– אח, למה? – דבר שליט בלשון של מחאה.

– אני אינני מדבר אלא לדוגמה – הסביר דרבקין – אתה ודאי מכבד את דברי, לפי שיש לך חוש. חוש. אולם אחר במקומך היה ודאי רואה אותי כמטורף. כלום אין זה טרוף־הדעת, כשאדם בא ומערטל את פצעי נשמתו לעיני זרים? ואולי גם נבָלה היא זו. אולי.

דרבקין נשתתק לרגע מתוך צפיה לתשובתו של בן־שיחתו.

– חלילה. אדרבא! – השיב בן־שיחתו!

– לא! – קרא דרבקין בהתרגשות של כעס – אסור. אסור לגלות את הפצע. זו היא נבָלה. אולם אל־נא ידמה מר שליט בנפשו, שבדרך־כלל אני נוהג כך. שעם הכל אני מתנהג כך. חלילה וחלילה! זו היא זכות יתירה למר שליט, שהנני משתפו בפצע. ולמה? לפי שמר שליט... מקצת אמת אגיד לו בפניו... שמר שליט הוא אדם, אמת, אדם ככל בני־אדם... ומכל־מקום הוא קצת לא כך... קצת. לא אני מדבר את הדברים... חלילה! פי הוא המדבר. תכף בסקירה הראשונה, שם, שם, על־יד תלי הטיט ואַמת־המים, אמרתי לנפשי: הנה האיש! – תכף, ביום השני, או ביום השלישי אחרי זה, הלכתי לבקר אותך בדירה זו, שרבת שם עם בעלת הבית... אשה מוזרה ונפלאה... היא ספרה לי. אני, אמנם, תמה קצת על מר שליט...

– מה? מה? – ־ מה הוא תמה? – ובכלל: לא רבתי עמה, – אמר שליט וצפה לתשובתו של דרבקין. אולם הלה נמשך אחרי שטף דבריו ואמר:

– חלילה! עם אחרים אני מתנהג באופן אחר לגמרי. אני מעשן פפירוסות ומַשיב עשן. יש לי עמוד הענן. האם יודע מי מהם את טיבו? חלילה! אפילו זן. גם הוא טועה בי... וגם אתה עתיד לטעות בי. יש לי מכרים רבים, שיודעים אותי, למשל, מצד אחר לגמרי. סוחר ובקי בהויות העולם – כזה אני בעיניהם. אני יודע, למשל, אימתי יוצא מן העיר כל מסע ומסע ואימתי הוא שב, וכמה קרונות של משא הוא טעון. וכשאני נפגש עם סתם בני־אדם, אני מעסיקם דוקא בדברים אלו.

– שליט, חביבי, יקירי, מה לך? – צוח דרבקין פתאם, כאדם שנבהל מפני אסון נורא שהתחולל על ראשו – פניך... הם... הם... חִורים כל־כך... אהה, פניך! – מה לך? – חו–לה א–ת–ה! – קרא וספק את כפיו מצער.

הנוסעים? – קרא בעליצות, והיה שמח מאד על ראיה מוכחת זו – עכשיו אני עומד לי ומהרהר לעצמי: בעיקר הדבר, כל העולם הוא בית־נתיבות גדול אחד. מסתכל אני בנוסעים, היושבים צפופים בין חבילותיהם ומחכים למסעות, ואומר לנפשי כך: הנה אני, למשל, מצטער מאד על המעשה הזה, שאני עושה כל ימי. אדם יושב כל היום וכותב מכתביו של האדון פינקלקרויט. הלא זו היא שטות! האם באתי לעולם זה על־מנת לכתוב מכתביו של האדון פינקלקרויט? אולם היום, מובן, רק ברגע זה, – אחר־כך אולי אהיה שוב מטיח את ראשי בכתל מצער ואהיה גועה כשור, – אולם היום, ברגע זה, נחה עלי דעתי קצת. כי אמרתי ללבי כך: אלמלי היו מושיבים, למשל, את כלנו על־גבי חבילות, תיכף ללדתנו, והיו גוזרים עלינו לשבת על חבילות אלו כל ימינו, ממש, עד יום־המיתה, לשבת ולחכות למסע שהוא, כלום היינו מתריסים? כלום לא היינו מקבלים על עצמנו עבודה זו, ובלבד לראות את אור השמש, ובלבד לשאוף את אוירו של עולם זה, שהוא, סוף־כל־סוף, עולם נאה ונהדר, מובן, רק ברגעים ידועים, כנוח הרוח, ברגעי עליה. רגעים הללו, אמנם, מועטים הם מאד, אך מכל־מקום ישנם. ישנם. בחיי ראשי, ישנם! – ואם בתנאים כאלה כך, שליט חביבי, כן, קל־וחומר בתנאים שלנו, שסוף־כל־סוף אנו עומדים שעות רבות של חיינו ברשות עצמנו. ולא תמיד אנו מחכים למסע. ויש גם הרים בעולם וגבעות וסלעים – אפשר לטפס עליהם – אני יכול לעלות על צוקו של הר גבוה, ושום עין לא תראה אותי – ואולם אני אהיה צופה על־פני כלם. וחוץ מזה יש גם בקעות, בורות, שיחין ומערות – אני יכול לרדת לשם ולהסתתר בתוכם, או בחגוי הסלעים, או תחת גלי המים. כי הן יש נחלות בעולם, ויש ימים. יש, יש! – קרא דרבקין, כאילו הביע רעיון, שעדיין רופף הוא וצריך הוא לראיה מוכחת עליו – יש. ואני יודע לשוט. אני שָׁט נפלא. ותחת המים. כדג. ואם כך, שליט חביבי – הלא אתה ודאי מקשיב לדברי – אם כך, הרי יש לנו קל־והומר. הרי מתוקים עלינו החיים בשל קל־וחומר זה. ובכחו של קל־וחומר זה יכולים אנחנו לחיות. ומה בכך, אם יושב אני שעות מספר ביום וכותב את מכתביו של פינקלקרויט? – אה? – וכי לא כך, שליט חביבי, יקירי? – אתה אינך מסכים לדברי? לא? חוששני, שאינך מסכים? – כן? – מה־טוב, שגם אתה מסכים. החייתני! – קרא בעליצות ולחץ את ידו של שליט לאות הודיה – הרי כתיבת המכתבים אינה לי אלא ענף של פרנסה. לכשארצה, אני יורק בפניו של פינקלקרויט – וחסל. האם אין לי רק בפי? – יורק אני, יורק על הפטרון שלי, בעל הזקן המגודל והמסורק, ועל המשרתים שלו. אני אינני משרת. אני? מי? מה? חלילה. וחוץ מזה יש לי ביבליותיקה של ספרים. שתי ביבליותיקות. אחת של אבי, והשניה – שלי. הוא בספרי יראים, ואני במטרלינק ובאמרסון ובסטרינדברג. שני הארונות של ספרים נצבים זה כנגד זה. אני מעַיֵן לפעמים גם בשלו, אולם הוא בשלי אינו מעַיֵן. חלילה. לכשתרצה, יכול אני לפרוש לגמרי משלי ולהכנס ראשי ורובי בשלו. פעמים נדמה לי, שספרים ישָׁנים טובים

הכנה, עד שהם מאבדים את כח ההנאה. ואם כך, מה טעם יש בזחילה זו, שם, על הקרקע, בין בני־אדם אלו ובין חבילותיהם ותרמיליהם? – הנה אני קורא בקול: סבל! – מלצר! – גַלב! – בלן! – אני מושיט להם את כל חבילותי, את השערות שלי, את כל הזוהמא שבי, ואני עוצם את עיני ואומר: נקו! שפשפו! עבדו בשבילי! – והם עובדים. הן כל זה פשוט הוא בתכלית הפשטות!

צחוק הפריע את שטף הרהוריו של שליט. הוא החזיר את ראשו. הצחוק בא מתוך חבורה של עלמות, שעמדו על־יד יציע הקונטרסים ושוחחו בקול. עַטינית אחת עמדה ביניהן וקולה לא היה נשמע. שערותיה הערמוניות היו נתונות בתוך מגבעת של סַמיט. השערות היו דשנות כדבש ומפיקות חוסן. ודאי היו עבות מאד, וצוננות וממרות. נראה היה, כאילו נתקַוצו על־ידי הפרופות והמסרקות בכח ונכונות הן בכל רגע להתפרץ ולהתפזר כגלים. הוא חש את־עצמו כמרותק בכהן של השערות. אולם פניה היפים היו נדיבים ורכים וכאילו התחננו למלוח לה את חטנה ואת כח־הכשפים שבה. היתה בהן הבעה של כפירה בעצם יפיה וכמרמזות לצופה ביפיה: למעלה מזה! למעלה! ועיניה? הו, מי הרעיף הדוה רבה כזו לתוך עינים אלו? – ה׳, ה׳, הנה אחד הפרחים הכי־נהדרים שבגן־עדנך! – קרא שליט בקול בגוניו של משה ריין. – הנה אחת מגבורותיו נדיבות־הלב של דיקנס, ויש בה מן הרעננות של האשה ברומנים צרפתים ויש בה ודאי מן הצניעות והמסירות של גבורותיו של טורגניב. והיא ודאי הנוסעת, והאחרות מלוות אותה – הוסיף שליט לנפשו. כי אמנם ברי היה, שהיא הנוסעת, הן על־פי אוכן עמידתה, הן על־פי שתיקתה ורוחה הפזורה. ופתאם נבהל שליט ונרתע לאחוריו. הוא חש מה שאדם חש לפעמים, כשהוא קרוב אל היופי, שאפילו הצצה קלה ביופי זר או קרבה כל־שהיא אליו אסורות הן עלינו כדבר של גזלה ומבזות אותנו כמתנת־חנם; כאילו צרה עינו של האדם בעצמו על שנהנה הוא חנם ממה שהוא יקר־ערך, וכאילו קול לוחש לו לאדם, שרק מצוקות־נפש ויסורים קשים, שעל יופי חדש עולה לנו בהם, רק הם המכשירים לאדם את היופי, לפי שעל־ידי־כך גם הוא נעשה שותף ליצירתו.

שליט התרחק בחפזון מחבורת העלמות. וכשהגיע לפרוזדור, נזדעזע והחזיר את פניו, לפי שמשכוהו בשרוולו. על־ידו עמד דרבקין.

דרבקין חבק את שליט באהבה, נהם משמחה וקפץ והתפתל סביבו, ככלב שנפרד מבעליו ולימים חזר אליו, והריהו מקפץ בדיצה בין הרגלים, מלקק בלשונו את הארכובות, מזנק למעלה ומלקק גם את כפות הידים.

– את כניו של מי אני רואה? שליט! – קרא דרבקין ולחץ את ידו של רעו. – האח! ידעתי... לבי נבא לי, שאפגשך היום. האח, שליט! – היה מוהא כפיו בעליצות ומרים מדי פעם־בפעם את קולו, כאילו רק ברגע זה פגש אותו. – האח! אולם מאורע זה לא בא עלי בהיסח־הדעת, לא התחולל עלי כסערה. חלילה. ידעתי. ידעתי! – צוח כמטורף – יש לנו בבית־המסחר נער, המטפל במשלוח המכתבים, אולם היום קבלתי על עצמי את המשלוח, קמתי והלכתי לבית־התנועות. ולמה? לפי שנבא לי לבי. ולמה סרתי לאולם־

בתוך תלי חבילותיה, כאילו היתה מסבה בליל־השמורים על מטת־ההסבה, ודמתה לבעלת־כרס ענקית. גופה היה מתנועע לצדדין נענוע מיכַני ופיה מכריז פזמון בכִּינִי אחד, שתפש בכל עובר ושב: הראיתם את משה׳לי שלי? להיכן אבד משה׳לי הקטן שלי? הָשִׁיבוּ לי את נכדי היקר, משה׳לי שלי! — האשה המסכנה, שהיתה כרתומה אל החבילות, ישבה על הכלים ושמרה אותם, ומשה׳לי הקטן התחמק בתוך הערבוביה ואפשר כבר רמוס הוא תחת הרגלים. הה, מה התאימה סביבה מזוהמה זו אל הלך־רוחו של היום. כמה שפלות, שפלות! הוא היה מסב על הרצפה בצדו של המנגן הסומא והיה פושט במקומו את ידו לבקש בשביל שניהם נדבות.

ופתאם לחש לו לבו מה שהיה רגיל ללחוש לו, כשהיה מזדמן לבית־הנתיבות, שאדם קרוב אחד, שאולי לא ראה עדיין מימיו את פניו, עוזב ודאי היום את הכרך או, אדרבא, נכנס ברגע זה דרך אחת הדלתות עם מזודה בידו, ואולי צפונים בחיקו של הלה גם עתידותיו. שליט הבקיע לו דרך בין המון הגופים, המרפקים והרגלים, שהיו מעורבבים אלו באלו באויר ועל הרצפה, הציץ בדרך־הליכה בכניו של הז׳נדרם בעל־השפם ועבר דרך הפרוזדור אל המחלקה השניה. פה לא היה הדחק גדול ביותר וקלונם של חיי המשפחה לא הוצג פה לֵרָאוה. הכל היה טמון בארגזים ומקושר בחבלים וברצועות. מרגע לרגע היתה נשמעת הקריאה: סבל! הרצפה היתה מבהיקה, פרצופיהם של בני־האדם היו מבוסמים, ועל השלחן שבקרן־זוית היו מסודרים הקונטרסים של הביבליותיקה הכללית, הצפצוף האחרון של השירה המודרנית והרטט האחרון של הנשמה המודרנית. אולם פניה הנוקשים והקופאים וגופה המרושל של העלמה, שהיתה מסבה על ידם, לא היו מתאימים כלל אל הרטט האחרון של הנשמה המודרנית. שליט היה מעביר חליפות את מבטיו מן הקונטרסים אל הארגזים המגוהצים והיה אומר בלבו כך: הן הענין הוא פשוט מאד, בתכלית הפשטות. עיקר העיקרים הם כלי־המכשירים של החיים. עיקר העיקרים הוא, שהחיים יהיו נוחים ויהיו מקלחים בלא טרחה יתירה. מי שיש לו רק תרמיל, הריהו עצמו סוחבו, בידיו, בכתפיו, בשכמו הוא סוחבו. ומי שיש לו ארגז מגוהץ, הרי אחרים, הסבלים, טורחים בעדו. דומה זה האחרון, כאילו צצו לו ידים רבות, העובדות בשבילו: כל שאר בני־האדם הם לו ידים ורגלים. מי שנוסע במחלקה הרביעית, הריהו כוכף את שכמו ועומד בשורה וז׳נדרם בעל־שפם מקיש על רגלו בדרבונותיו, כדי להישירה עם שאר הרגלים; ומי שנוסע במחלקה השניה, הכל משמשים לו והכל מוכן לו. נמצא, שאלו, שכבר עברו למחלקה השניה, כבר פרקו מעליהם את עֹלם של הדברים הקטנים, הגשמיים, הטרחות הפעוטות, המפרכות את נשמתו של אדם, והכל נתן להם כקונטרסים אלו, מקוצרים ומהודרים, שמראיהם כאילו עלו רק עתה מתוך מכונת־הדפוס, ונראים לנוסעים כגלוסקאות חמות, שאך זה רדו אותן מעל התנור. וכן כל התענוגים נתנים להם חיים ורעננים, ולא בצורה נוקשית זו, שהם נתנים לאלו, הטורחים עליהם הרבה ומפרכים כל־כך את גופם מתוך

רחמים על עצמו ומבקש לנפשו הצלה שהיא, צף פתאם לנגד עיניו של שליט פרצופו של דרַבקין. בין כל בני־החבריא דרַבקין הוא היחידי, המכבד אותו. „פסח שליט! כח בך, קסם בך!" — עלו על זכרונו דבריו של דרַבקין. ועוד אמר דרַבקין: „יש בך, יש בך, אור יש בך. אני התעמקתי בך ומצאתי בך קו אחד, יסודי, חשוב מאד". ולפי שהיה קל בעיניו מהיסוס שעל־פני המים, לכן הלך לזר לבקש על נפשו. הוא הלך לחפש את דרבקין וכבר חש בלבו געגועים עליו.

הוא הלך לרחוב הסינטורים, עמד בחוץ על־יד בית המסחר של פינקלקרויט והכה לדרבקין. אולם מפיו של נער אחד, שיצא בשעה זו מבית המסחר, נודע לו, שדרבקין הלך משם לפני רגעים מספר. מתוך צער הלב עזב את מקומו. להיכן? — שאל את נפשו, ועיניו שוטטו סביבו. ופתאם עלו על זכרונו דבריו של דרבקין, שאמר לו פעם אחת: „אדם משונה אני, פסח שליט, פעמים אני אוהב לברוח מבני־אדם, וגם מהאדון פינקלקרויט עצמו, ודוקא כשהעבודה היא ברתיחתה, ולהתבודד בבית־הנתיבות בין הנוסעים הצפופים, בשעה שלפני יציאתה של מרכבת־הברזל". — שליט הביט אל השעון. היתה השעה הרביעית של צהרים, זמן יציאתה של מרכבת־הברזל. הוא הכין את רגליו לבית־הנתיבות. — ומה יהיה כאשר תכזב תקותי? — שאל את נפשו, וכבר הרהר הרטה על ההלטתו. — האם אין זה מעשה של שטות? — יסר את עצמו בדברים. ובכל־זאת הובילוהו רגליו לשם. — כלום אני הולך לחפש את דרבקין? — הצדיק את עצמו. — לאו דוקא. זו תהיה הליכה סתם.

בבית־הנתיבות, במחלקה השלישית והרביעית עבר ונדחק בין בני־אדם וחבילות. גופי בני־אדם רבצו והתגוללו על הרצפה, ואחרים היו פוסעים עליהם ברגליהם. הרבה חבילות היו מפוזרות, ומתוכן היו נגלים לעין כל מיני כלי־בית, שמקומם גם ברשות הרבים, וכלים, שנתיחדו רק בשביל רשות היחיד. קומקומים, סכינים, כרים וכסתות, כתונת של אשה, פוזמקאות וספר הברית החדשה. מתוך הכרים והכסתות היו מבצבצים המוכין, ומתוך הארגזים הכתוהים היו כבהיקות תמונות של כלות ואהובות. כל מה שמקומו וכבודו בתוך חדרי־ההדרים, כל אלו חולי־ההולין, שהם קדשי־הקדשים של חיי־הנשואים, הופלט לתוך הזוהמא שברשות הרבים. המונים היו צובאים סביב כיור־המים והיו גומעים מתוך ספל משותף, שהיה תלוי על־גבי שרשרה של ברזל. שורה ארוכה של בני־אדם היתה משתלשלת מן הקלפי של הכרטיסים עד הדלת, והז׳נדרם בעל השכם היה מתהלך מסביב כמרגל ומקיש בדרבונותיו על הרגלים, שהיו משתרבבות מתוך השורה, כדי להישירן עם השאר. אשה אחת ישבה על הרצפה בתוך ההמון והיניקה משדה החשוף את תינוקה. אחד מן השותים התיז מתוך הספל את שירי המים של חברו שקדמו על ראשיהם של המסובים. אשה אחת היתה מנמנמת, כשרגליה מוטלות על חבילות גבוהות וראשה מופשל למטה על הרצפה. סומא שר בקול איזה נגון קורע את הלב, כשידו פשוטה לקבל נדבות. אשה אחת שפתה על מכונת־אש קדרתה. יהודית זקנה אחת ישבה

עזב מאחוריו. ודאי חש קלות זו האסיר תכף אחרי שיצא מבית־האסורים. העולם מסביב הוא רענן כל־כך וחדש וסמוך ליצירתו. ודאי חש קלות זו האדם, ששנא את אהובתו־עלוקתו. כן, הוא שנא אותה. הוא תעב אותה. תלך לה אל המבקר שיינר, תלך לבקר את שימקין בחדרה של סוניה השדכנית. תלך לה. אולם פתאם, פתאם... סרה ממנו רוחו. הה, מי שדד ממנו את התנחומים? מי כבה את המאורות מסביב? האויר שוב היה מחניק, והריקניות חזרה וצבטה את הנשמה. הוא צנח על ספסל.

ואף־על־פי שלבו היה חולה, אולם דעתו היתה צלולה לגמרי, והוא נשא ונתן עם עצמו. הוא הביא הכל בכור ההגיון והבקרת. הוא לא היה מצטער כלל על שזו עזבה אותו, על שגזלו אותה ממנו. הנה בא לפניו זכר המכתב של אחותו, התולה בו, קנה רצוץ, תקותם של כל בני משפחתם. הוא יעלה אותם משפל מדרגתם. הוא, הוא. הה, מה־נלעג הוא צרוף המאורעות. אחר־כך באו לפניו כל השנים האחרונות של ימי חייו והימים האחרונים, אשר עשה בוַרשה. עמדו סביבו: סוניה, לבושה פניואר אדום, הגבירה ברגמן, חנקין, שריח של כרוב נודף ממנה, לפי מבטאו של אָשר, נתן הפטפטן, הנער בעל שערות־הפשתן, ושמעון המטומטם. הנה הם האנשים רמי־המעלה והמשכילים, אשר הוא בא בחברתם. ביניהם שוטפים ועוברים ימי עלומיו, ימי החיל והכח, ימי המַעשה. והן הוא קרא ברומַנים על צרופי מעשים נפלאים, על פגישות. מאורעות, הסתבכות דברים ופרצופים. הן היתה דז'וקונדה בעולם, ולמה לא זכה הוא לחזות את פניה ולהיות מבאי־סודה? — הן היתה רחל לוין. הן היו בעולם אַנה קַרֶנינה, מַדַם בּוֹבַרי, העלמות הנפלאות, המתוקות והמחוכמות של דיקנס, הצנועות והמסורות של טורגניוב! איה הן הנשים הצדקניות, המיניקות, מחנכות ומגדלות גבורים, או הנשים התאוָניות, המשקיעות באש תאותן את הכוסף לאלהים ולגדולה? ולמה חייו הם כל־כך חדלי טעם, ריח, צבע וחן? — לפי — השיב לעצמו — לפי שהוא עצמו קל־ערך הוא. אין בו דם ואין בו אש, אין בו כשרון ואין בו יופי. לכל אחד נתַּן לפי ערכו — והוא דורש מתנת־חנם. כל־כך מְחֻוָּרים היו הדברים הללו בעיניו, כל־כך פשוטים ומובנים, עד שהיה שותה אותם כאויר. הוא נעשה כל־כך דל בעיני עצמו וכל־כך קל־ערך, עד שהיה נכון לכרוע לרגליהם של העוברים והשבים, להשתטח על־פני קֻפּה של אשפה, או לתת את פניו לרוק, לו רק היה מושך על־ידי מעשים אלו את עיניהם של אחרים, לו היה קונה על־ידיהם אהבתו של לב אחד. והן היו רגעים בחייו, שבהם היה נותן לעצמו חשיבות של משורר, של עלם לבוש כתונת־פסים. אולם הרגעים, שעלו עכשיו על זכרונו, לא היו לו אלא לעג. פשוט: פסה התקיפות ממשפחת השליטים, אפסו הכחות. הם מתנוַנים והולכים! — חזר בשפתיו על דברי המכתב. הוא היה נבזה מאד בעיניו. לא לחנם זלזל כל־כך בכבודו הנער בעל שערות־הפשתן. הוא חש, כאילו מצצו מתוכו את כח החיים.

ולפי שאין אדם יכול לעמוד על דמו של עצמו ותמיד הוא מתעורר

תשוקה אחת כבירה, ודאית. הוא חש כובד גופו, וריקניות צבטה את נשמתו. רגעים עמד מבולבל, עד שצנח מתוך חולשה על ספסל שבר־חוב. פניו היו, כנראה, חורים ומעונים מאד, לפי שמשכו אליהם את עיניהם של העוברים והשבים. ואף־על־פי שהרגיש בעלבונו, היה בכל־זאת חסר־אונים לקום ולברוח על נפשו. בינתים נגש אל הספסל אותו הנער, בעל שערות־הפשתן, וישב על־ידו.

– מה לו למר שליט? – קרא הנער בסקרנות והגיש בחוצפה את עיניו אל פניו של שליט, כמי שמעיין בבניו של איש כערכו או קל מערכו – הוא ודאי חולה.

– הלילה! – אמר שליט, השתדל להעלות בת־צחוק על שפתיו ונרתע לאחור, מתוך תעוב, מגופו של הנער.

– אני פגשתי לפני שעה קלה את העלמה פייגין, זו היפה־פיה, – אמר הנער אחרי שתיקה קלה והקריב את גופו אל שליט – בלויתו של צעיר אחד, גבה־קומה. הוא, כמדומני, גם חברו של אדוני. פעם אחת ראיתי את שניכם מתהלכים ברחוב הסינטורים.

– כן. הוא ראה? – שאל שליט והציץ בנער בעינים מטומטמות. וכדי להפטר מבן־שיחתו שאינו קרוא, קם ונפטר ממנו בלא ברכה.

– שלום, מר שליט! – קרא הנער והציץ אחריו מתוך חשד.

שליט לא החזיר את פניו. הוא החיש את פסיעותיו, עבר בבהלה את הרחוב וסר לבופט שבקרן־זוית. שם לגם כוס של מי־סודה, בקש לסעד את לבו בקונפיטה, אולם כיסו היה ריק. ומכל־מקום נפשו כמו שבתה עליו. יכשיצא משם, כבר קבל הכל בעיניו צורה אחרת: הז המחזות שמסביב והן המחזות שבנפשו. הוא לא הצטער כלל על המאורע; אדרבא, הוא היה צוהל מאד על הנעשה, ועל שנעשה דוקא באופן נלעג כזה. נדמה היה לו, שכבר צנח מעל לבו המשא הכבד. הוא לא הבין בעצמו סבתה של החדוה, שפעפעה לתוך כל אבריו. אולם היה נכון לקרוא בקול: ה–ל–לו–יה! – לו היה עכשיו כוגע בנער בעל שערות־הפשתן, היה לוחץ את ידו בידידות. לו היה פוגע בזמר, היה מעלב את ידו בזרועו והם היו מתהלכים על־פני הרהובות כהברים. ולאט לאט נתברר לו גם טיבה של אותה החדוה. הן מהיום ולהבא הוא בן־הורין. הוא כבר התיר את אזקיה של זו... מהיום והלאה יתהיל במעשים. הוא, אמנם, לפי־שעה לא ברר עדיין לעצמו את מהותם של המעשים הבאים. כי הן עיף הוא עדיין, ומדוכא מאד, ועליו לנוח ימים מרפר מכל הנחולים, אשר עברו על ראשו. אחר־כך. אחר־כך. הוא יתהיל במעשים. אח, אח, כל־כך זכה היתה עכשיו בעיניו תכלת הרקיע, כל־כך מתוק לנפשו היה זרם ההיים סביבו. הוא חש קלות זו בהויהו, קלות זו, שהאדם חש רק רגעים ספורים בימי חייו. ודאי חש קלות זו הילד, הבורח מבני ביתו, עוזב את הבריו, מטפס יהידי על הגבעה מהוץ לעיר, והוא רואה את עצמו קרוב לעמי התכלת, קרוב לאלהים, ואת הזאב הזועם, את הרבי עם הרצועה, וגם את התפלה – הכל

היא אשה זקנה, ממועכה, ראשה בין הכרים והכסתות... וריחות רעים. הוא חש טעם מר בפיו, כאילו אך ברגע זה לגם את כוס הפושרין. הוא הציץ בפניה וראה אותם זקנים מכפי שנותיה; רגש של חמלה נתעורר בקרבו; אחר־כך נתחלף ברגש של תעוב. והיא מקשקשת בכנדלה. היא... היא... והוא... ולמה צחקה אמו? – למה צוחקת האם, שפניה אל הכ.ל, בלא־טעם?– הלא כך כתבה לו האחות במכתבה. חה־חה־חה! – כך היא צוחקת... לפי שמכלנו עולה ריח רע. – אמר אָשר – אי, טפו! – הוא כמעט שרק, וקול צחוקו היה מתגלגל, והוא לא הרגיש כמעט בצחוקו – רק משונה היה היצור הנצב לק אתו – זה הכרוב זך־הכנפים – חה־חה־חה!

– מה הצחוק? – שאלה פייגין ופניה הביעו תמהון גדול.

– אני צוחק, – גמגם שליט וחפש במוחו אמתלא לצחוקו המבולבל, – משום שנזכרתי מעשה בחיט אחד בעירתנו, שהיה נוהג לגרש בלילות־קיץ את אשתו מביתו מפני החום המחניק.

– שלום, אדוני! – אמרה פייגין ברגזה של חשד. – אין לי פנאי לטפל בחיטים של עירות קטנות.

כף־ידה היתה פשוטה, אולם הוא עמד מבולבל ולא הרגיש בה.

– מתקנאה אני בך, אדוני! – אמרה פייגין, חזרה והושיטה לו את ידה.

– בי? – בי? – שאל שליט ונעץ בה עינים מטומטמות. – בי?

– כן. ב ך. שלום!

– ג–ב–ר–ת פ–יי–גין... ס–לי–הה! – קרא שליט, שצחוקו כבר הגיע לידי סופו והיה נשמע כעין יללה. הוא אמר לתפסה בידה. ברגע זה הרגיש ביצור ארך־המדות, שצץ לנגד עיניו. זה היה אָשר.

– אָשר, אנו הולכים! – קראה פייגין, החזירה אל שליט את שכמה ושלבה את ידה בזרועו של אשר.

– ג–ב–רת פ–יי–גין! – קרא שליט ורדף אחריה – רק דבור אחד. למה את מתקנאה בי?

– לפי שצוהל אתה תמיד. רוח טובה שורה עליך תמיד, – השיבה פייגין, כשפניה מְפנים אליו באלכסון.

היא ואָשר החישו את פסיעותיהם. שליט עמד והביט אחריהם.

פרק ו.

רגעים היה שליט מֻכה־תמהון. כאדם שעומד על שפת הים ורואה מרגלית, היקרה לו, צפה ונסחפת בגלי המים, כן היה הוא עומד ומביט אחרי פייגין, המתרחקת ממנו. לכתחלה נצנץ במוחו רעיון: לרוץ אחריה, לעקור את ידה מתחת זרועו של הלה, להתחנן לפניה על נפשו, או לזרוק אבן בבן־ליותה ולרוצץ את קדקדו; אולם אבריו וגם רצונו היו כמשותקים. הוא לא יכול לזוז ממקומו, ולא יכול גם לדלות מתוך ערבובית מאוייו

עמוקים.– נתן? – אה, אה, הוא עולה למעלה... אלא שאין לו עדיין מציל עם עטיפה של עור ברדלס.

הלצה זו לא עוררה בה אפילו בת־צחוק קלושה. שררה שתיקה ממושכה קצת. כך עמדו זה מול זה, הוא והיא, – היא, שאֵרשה לפני שעה בדמיונו לאשה לו עדי־עד, – עמדו ופשפשו במוחם דבור מתוך ביניהם, בקשו ולא מצאו.

– נו... הגיעה השעה... – אמרה פייגין כמכינה את עצמה ללכת.

– הגבירה הולכת? – גמגם שליט.

– שלום, אדוני! – קראה פייגין ופניה הביעו חיוך ערמומי. – באיזה בית־אכל סועד מר? – שאלה אחרי הפסקה קלה.

– ברחוב הסינטורים... מספר ארבעים ואחד... לא בקביעות... לפעמים...– הוסיף שליט, כדי להוציא מלבה את החשד, שהוא קובע לה ראיון.

– האמנב? – הכריזה פייגין בהתחטאות זו של חֵן, שבה השמיעה לפניו מלה זו בחלומו. – פעמים אוכל שם גם מכר אחד שלי.

– ומה שמו של מכר זה? – שאל שליט ונתן לשאלתו צורה של הלצה.

– בֶּרג. המבקר בֶּרג,– השיבה פייגין מתוך אותו חיוך ערמומי והזיזה על עיניה את הפרוכת של מרה שחורה, כאילו שֵׂם זה מרוממה ומעלה אותהּ עד כדי תוגה.

– מה שמו? ברג? – אה, אה, – אמר שליט בכונה של עקיצה, – מבַקר זה, המשוטט תמיד רק על האי הסקַנדינַבי?

– אדוני מלגלג?! – קראה פייגין בתרעומות ונהירי חכמה התנפחו מכעס.

– אני ? – אמר שליט בבת־צחוק – כלום מלגלג אני.

– כן. בכלל... הוא לגלגן... הוא כופר בכל, כנראה! – אמרה בתוכחה.

– לא לגלגן אני... הלילה,– אמר שליט בקול של פיוס והתנצלות.

– ואני סבורה... שהוא מלגלג – אמרה וכנסה את שולי מעילה האנגלי, שהיו מובדרים לצדדים על־ידי הרוח. מתוך קולה נשמע גם כעין פיוס. הוא הציץ בכניה: הם היו כחולים מהמת צנה, וגופה היה רוטט מרגע לרגע.

ופתאם נפקחו עיניו והוא סקר את כל הגיג־רוחו, כל מצוקותיו והלומותיו, וכל המדוחים, אשר בתוכם היה נתעה כל אותם הימים, בשל הכלה פייגין, מְפּוּדַת־דמיונו, שהיתה מקישה על ימיו ולילותיו ככנף צפור־ענק, דרך האיקונין של פייגין זו, שהיתה נצבת באותו הרגע לנגד עיני בשרו והיתה נלעגה בעיניו בשיעור קומתה המדוד. „עד כאן, ולא יותר?" – צפו, שלא מדעת, דבריה של סוניה על לבו. נלעג היה בעיניו רטט גופה מחמת הצנה, נלעגים שולי מעילה המתבדרים מרגע לרגע, צמצום פסת־ידה לתוך כנים השרוול, האופן, שבו בטאה את המלה „מכר", פיה הקטן ומצחה הצר. הוא הלביעה בדמיונו את הקֶניואר האדום של סוניה, שלא היה רכוס על כל כפתוריו, והיה מתאבק עמה כמו עם הגבירה ברגמן, והיא, פייגין,

בקול מחליט, שהוא עוזב את חדרה. הוא הפנה את ערפו אל קופת התמונות, אל המאכל ואל בעלת הדירה, שהיתה לבושה פניואר אדום. הוא התפרץ מן החדר, כאדם הבורח ממבוא בלתי־נקי. סוניה לטשה לו עיני תמהון.

– הלא הוא אדם משונה, משונה מאד!– קראה אחריו והתחילה רוכסת את כפתוריה בקול.

והוא ברח לחוץ. והריחות הרעים רדפו אחריו. עכשיו היה מתרוצץ ברחוב בלא־טעם. הרעב מצץ את לבו. מחמת כוס הטה הפושר, שלגם בבקר על לב ריק, חש טעם מר בפה. ועד שהוא עושה כה וכה – והנה היא... היא... יפת־התאר, הרצויה, לקראתו.

– שלום, מר פסח שליט! – הכריזה פייגין בעליצות ולהצה את כף־ידו.

הוא עקר את כף־ידו מתוך ידה. פניו היו קודרים מאד.

– שלום, גבירה! – השיב בשפה רפה.

– אדוני, מהיכן? – שאלה פייגין וקולה העלז נסתלק מיד. גם פניה לבשו עננה.

– אני – מהיכן? – גמגם שליט – אני – מתהלך... לרוח היום. כך. אני מתהלך...

– אה, אה – אדוני מתהלך... לרוח היום... – אמרה פייגין בהתול קל.

– ואני סבורה הייתי – הוסיפה אחרי שתיקה קלה – שאדוני ודאי הולך להוראת־שעה.

– לא,– השיב שליט,– אני איני עוסק בהוראת־שעות.

היא הציצה בו בתמהון.

– ואני הולכת לבית־הספר,– אמרה אחרי רגע של שתיקה.

– לבית־הספר? – כך. – אמר שליט לשם אמירה.

– כן, אדוני. אנו עוסקים בענינים קטנים כאלו,– אמרה בהתול קל.

– קטנים? מפני־מה? אדרבא.

– אדרבא? מפני מה: אדרבא?

על שאלה זו לא השיב כלום.

– קר! – אמרה פייגין אחר שתיקה ממושכה קצת.

– כן. קר. – הסכים לדבריה.

– ואצלנו בבית־הספר יש טיליפון! – קראה פתאם פייגין בעליצות.

– טיליפון! כך, כך...– גמגם שליט, וכניו היו של איש, התפוש מחשבות ואין אזניו שומעות מה שפיו מדבר.

– ומה שלומו של נתן? – שאלה פתאם פייגין מתוך התעוררות ועליצות והשמיעה את השם „נתן" בצחוק ממושך.– הלא אתה והוא – כשני אחים!– הוסיפה בהטעמה.

– נתן? נתן? – השיב שליט בקול של אדם, שמתעורר מהרהורים

— אני החלטתי לעזוב את חדרו של שמעון,— אמר שליט כדי להמלט מתשובה על שאלתה האחרונה.

— אתה אומר לעזוב... ולמה אמרת לי את הדברים? — זהו רמז... זוהי הזמנה... כן, מר שליט! — קראה סוניה בקול והבקה את כף־ידו בשתי ידיה — זוהי הזמנה... וכך מדבר דוקא הבישן... אני אלשין עליך בפני... בפני... בכני מי אלשין עליך?... אתה תסעד עמי סעודת הצהרים? — כן? — אנא... הנה לחם והמאה... אתה ודאי רעב הנך... אכול לפי־שעה... הבשר כבר נתבשל מקצתו, אלא, הוי, הוי, האש כבתה. אדליק את המכונה. הבשר יתבשל מיד. וכדי שלא תשתעמם, הנה לך...

סוניה נטלה את האלבום ונערה מתוכו את כל התמונות. התמונות נדרדרו וצנחו על המטה, על הרצפה, בין שירי החמאה, זו על־גב זו, פרצוף על־גבי פרצוף. רגלים נגעו בבדלי־אזנים, אצבעות נתחבו לתוך עינים. אלו היו תמונותיו של האדון רויטר, בצורות שונות, החל מימי ילדותו וכלה בימיו האחרונים, תמונותיו של מישינקה, ותמונותיהם של מכרים, בני־לואי לרגעים, לשעות, לימים ספורים, גימנזיסטים, סטודנטים, עוזרי־מסחר, וגם אחד משורר. כך נדרדרו כל ימי עברה של אשה זו והיו נכמטים בזה אחרי זה לעיניו של האורח והיו נופלים לכל הצדדים כמו דבריה התפלים של אשה זו. ושליט לא נתן את דעתו לא על דבריה ולא על הפרצופים הזרים. עיניו וגם לבו היו מרותקים ברגעים אלו לנקודה אחת. והרהור אחד היה מכרסם בלבו: הנה היא... כזו... והנה התלבשת שלה... — עיניו לא זזו מן הפֶניואר האדום, שלא היה רכוס על כל כפתוריו. הפשטות שבתלבשת זו הדהימה את לבו. הנה... הנה... הסמיכות, שהיתה בתלבשת זו, הטילה עליו אימים וגרתה את יצרו להתנקם באשה זו, לסהבה בגרגרתה, לחלוק לה מלקות ולענוש אותה, את זו, שבאה לחשוף את סוד הסודות ושמציגה ערומה את מה שנרגן להתעטף בכמה וכמה טליות... הה, אהה, א—ה—ה! — שאגו בו כל הושיו ודמיו ענו להם כהד — הנה, הנה היא מערה את קלונו של הקדוש מכל קדוש... כי מה בינה לבין הדוכסית, לבין הנזירה, לבין ההמה למראית־עין?... פשטות וכמיכות ונוול וקלון... כי כל מיני המלבושים וכל מיני הבשמים וכל מיני הריחות הטובים לא יכתירו בפני את הקלון ולא יהבלו לי את התפל... כי מי היא סוניה זו? — היא הדוכסית, היא האחות, היא היחידה, הזכה — שאר ובשר לי... נכמת נשמתי... „אלא שריח רע עולה מכלכם, מכלכם"... — עלו בזכרונו דבריו של אשר. אחר־כך עלו בזכרונו פרטי הדברים, שהיו בינו ובין הגבירה ברגמן, מי שהיתה בעלת ביתו. אשה מכוערה זו, שהיתה מנענעת לקראתו באגרופיה, ולבסוף התנפלה עליו ואמרה להאבק עמו, ומסרקותיה נכמטו מתוך שערותיה, ונהפך בשר צווארה, זה הבשר המקומט והשופע זֵעה. והוא היה מחאוה אליו בלבו — וריח רע היה נודף מבשרה, והיא היתה יורקת לו בפניו — היא ירק בקול. ריחות רעים הגיעו אל אפו והתחילו מלכפים אותו. הוא הזר וירק. מתוך בלבול־הדעת עקר את כף־ידו מבין ידיה של סוניה והודיע

לו פעם אחת... ואם כן, הרי יש תקוה, שבאקראי, שלא בכונה, מתוך הזדמנות... כן. הוא החיש את פסיעותיו ועבר בפעם ראשונה את מפתן חדרה של סוניה.

בחדר שררה ערבוביה של חפצים: גזרי ניר, גזרי ארג, פת לחם, שירי חמאה, מסלְרִיב, פקעת של חוטים, קערה, פינכא, מזלג ומגבעתה של בעלת החדר. כר הנוצה היה ממועך, השמיכה היתה מקומטת; מתחת הכר בצבצה הקורסיטה, ונ[illegible]ש – על הכר. פוזמק אחד של בעלת הדירה היה מוטל על־יד הפינכא, והשני התגולל תחת מכונת־התפירה. סוניה היתה לבושה כֶּניוּאַר אדום, שלא היה רכוס על כל כפתוריו. בעלת הבית מחאה כפיה לקראת האורח, השמיעה כרוז של פחד ושמחה ולחצה את כף־ידו בשתי ידיה.

– את מי אני רואה בביתי! – קראה סוניה בהתלהבות. – אורח כזה! – האח, את האדון שליט אני רואה בביתי... חברו של... שמעון... הלא הוא אהובי, שמעון. כן... הוי, הוי! – קראה פתאם כנבהלה וסוככה בשתי ידיה על פניה. – אל־נא תביט בפרצופי, חביבי, מר שליט, הלא אתה ודאי דורש טובתי... הלא אתה אדם מנומס... אל תביט אל מראי ואל שמלתי... שערותי פרועות... הוי, הוי... – היא תפסה את הראי ביד אחת ואת המסרק בידה השניה והתחילה להציץ בראי מתוך התחטאות – הוי, הוי, פנַי... הלא הם מטילים כחד... אל־נא תציץ בי, מר שליט... צֶט, הלא אשה זקנה אני והכל מֻתָּר לי... וכי לא כך, מר שליט? זקנה אני... כן? – שאלה סוניה, הציצה להוך עיניו בקוֶקטיות וצפתה לתשובתו.

– לאו דוקא... – גמגם שליט.

– אתה אומר: לאו דוקא! – צחקה סוניה צחוק של פרוצה. – מה־משונה אתה. אתה בישן כזה. ממש תינוק. אתה אינך יכול עדיין לישא חן בעיני נשים... אף־על־פי שבעיניה של חנקין, אמנם, נשאת דוקא חן. היא עלמה חביבה, חנקין זו... אמת? בת־ישראל כשרה... קצת טפשית, אבל אין בכך כלום. אתה אינך גדול ביותר בקומה... זהו הַלִּקוי שבך. לא גדול ביותר... הטפשות לבת־המין שלנו פעמים מעלה היא. עמוד נא... עמידה ישרה, מתוחה. כך. כזה אתה – ולא יותר. גזרתך אינה אומרת כבוד ביותר... תקיפות אין בה... אמש בקרַני בחדרי המשורר שימקין. מה־נאה גופו – אמת? – גם פייגין בקרתני אמש. אני אמרתי לה, שהמשורר שימקין יסור להדרי בערב זה. היא פקחית מאד, פייגין זו... היא פקחית ממני. ואתה עדיין יושב בדירתו של שמעון? – האם לא צר לכם לשבת יחדו? ודאי צר... ובכלל... הערב של אתמול בלינו יפה... צחקנו הרבה. שימקין מבדח מאד. ודאי צר החדר לשניכם... ובכלל... לא טובה לשני גברים ישיבה בחדר אחד... אחד מפריע לשני. אני, למשל, איני יכולה לבקר את שמעון בחדרו, לפי ששניכם הנכם מצוים תמיד שם. אני הייתי מבקרת גם אותך בחדרך, אלא ששניכם יושבים בחדר אחד. כן, הייתי מבקרת אותך. הלא לכך אשה זקנה אני. וכי לא כך, מר שליט? – אה?

צוחקת מתאוה וממלמלת דבור סתום: „ולא יותר, מיין הערר?" – ובאחד הימים נתעלמה ממני. הכף היה ריק. ובחורף שבא פגשתיה באחד מרחובותיו של ברך דרומי. היא קבלתני בשמחה. כן, היא לא היתה בשעה זו יחידה. היא רק הספיקה ללחוש לי על אזני: „מיין הערר היה טפש! טפש היה מיין הערר!" והתחמקה מיד עמו, עם זקן אשמאי. כן, היא היתה דוכסית. ואני הייתי טפש. ונתברר לי פירושו של הדבור הסתום: „ולא יותר?" – כן, אני הייתי טפש. היא צדקה. וכי לא כך, מר שליט? מה דעתו של מר? – שאל אָשר בצחוק מגרה ונעץ מבטו בשליט מתוך צפיה.

– כן, ודאי. בכלל... אולי נצא לחוץ... – גמגם שליט.

– אמת, – אמר אשר, קם בזריזות וחבש תכף את נעלי־ידיו, – אני אץ בּ. ה.

הם עמדו לצאת.

„מנֻוָל, שקרן ומנבל פיו" – הרהר שליט בלבו כשהגיעו עד המפתן, פתח את הדלת והזמין מפני הכבוד את בן־לויתו לצאת תחלה.

– יצא־נא אדוני תחלה, – אמר אשר מתוך תנועת־יד של חשיבות.

הם יצאו בבת־אחת מן החדר. וכשהגיעו לקֶ־ן הרחוב, תקע אשר את כפו לשליט. הם נפטרו זה מזה. שליט הלך לחפש את פייגין; אלם אשר, אך התרחק מחברו כדי עשר פסיעות, פגע בפייגין. הם התהלכו על־פני רחוב „העולם החדש" ורחוב ה„מַרשַלים" וסרו לשעה קלה גם לגן־הַכַּסים. אָשר היה מחבק בגנֵבה את כף־ידה של בת־לויתו, והיא היתה עוקרת מרגע לרגע את כפה. אָשר סח לה ספור המעשה בדוכסית אחת, שבביתה התגורר חורף שלם. אחר־כך סח לה את המאורע עם האשכנזית, שישבה על הכַּף. ולבסוף נפטרה ממנו פייגין בעל־כרחו ואמרה לו בשעת פטירה בקול של קצת הלצה:

– אם תפגש את... מה שמו? – חברך, כמדומני... מבני הכת של משוררים... אדם מוזר קצת... מה שמו?... שליט? כן. כן... תאמר־נא לו שלום בשמי.

– זה הדיקדנט, קצת... במהילה... – אמר אָשר מתוך זלזול והביע לקראת המצח.

פרק ה.

שליט סר לבית־האכל, חפש שם את פייגין ולא מצאה; אחר־כך הלך ושוטט ברחובות והציץ במרכבות־הטים ובבתי־הקפה. נתקל בנער, בעל שערות־הפשתן, שאל את פיו למקום דירתו של שיינר והלך לשם. החדר היה סגור. נגש עד בית־דירתה של פייגין והיה מתהלך שעה ממושכה על־יד השער עד שהחליט בלבו להכנס. נצנץ בלבו הרהור: יסור תחלה לחדרה של סוניה, הן פעמים היא מבקרת את סוניה בביתה. כך סחה סוניה

— דבר זה אינו חשוב ביותר, — השיב שליט מתוך התרשלות.

— נ״ח, שזה, אמנם חשוב מאד. — אמר אָשר. — הקבצנות ריחה רע. וכל גְדֻליה, אפילו אם נאים הם קצת במראה, גְדולי הרקבון הם ומעוררים חמלה — כמותן, למשל... אתה ודאי בן קבצנים... מִכֻּלכם עולה ריח רע... וגם ממר...

— אדוני עובר קצת את חוקי הנימוס. וגם מתנשא הוא לדעת נסתרות... — הפסיקו שליט בכעס כבוש והתחיל מתהלך על־פני החדר.

— פַּרדון! — קרא אָשר כדז׳נטלמן גמור והצית בגפרור את הסיגרה השלישית. — ישב־נא מר!

ואחרי שתיקה קלה של אדם, שנותן, מפני חשיבותו של עצמו, רֶוח בין דבריו, הוסיף:

— כן, אדוני שליט. אני מבין. ודאי לא בעונג מרובה ולא בחשק מיוחד הוא מקשיב לדברי, לפי שיש בהם... קצת אמת מחייו... וממהותו של מר... אני מֵשיב, אם אפשר לאמר כך, את הנשֶׁך המחניק של חייו לו בפניו... ודאי אין דעתו נוחה מזה... אני מבין. אולם אנחנו... הננו שוטים... כן... והננו מעוררים חמלה... ביחוד מר... אני על שלי אינני מוּתר... בכל־אופן וְתור גמור אינני מוּתר. מבנות־ישראל אני בורח... אבת... ביחוד מכגון אלו... אולם כנגד זה... כן... ודאי... גם אני הייתי כמוך... שוטה הייתי... ומי לכדני שכלו? — אשכנזית אחת. ומעשה שהיה כך היה. — אָשר ינק מן הסיגרה, עתק שנה קלה והתחיל לכפר ספור המעשה: — היה יום־קיץ. עם פנות היום. יום בהיר, חם ונאה — ואני ישבתי על כֵּף אחד, במעון־קיץ שעל שפת הים. היתה שעת בין־השמשות. החמה היתה שוקעת, הגלים היו רועשים ומשחקים לקראתי במשחק הגונים, ובני־שחף היו נשאים ביעף. ואני ישבתי על הכף והסתכלתי בחמה השוקעת, בגלים הרועשים ובני־השחף. בקִצור: הייתי משורר, כלומר, שוטה. וכנגדי, על כף שני, ישבה אשכנזית אחת, כבת עשרים או עשרים ושתים, יפת־תֹּאַר. גופה—שיש, מבטה—אש, ופיה צופה—הצנעות בכבודה ובעצמה. נתתי בה את עיני. והיא עושה את־עצמה כאילו אינה מרגישה כל־עיקר במבטי. וסופו של דבר? התקתי לאט לאט את מבטי מן החמה, הגלים ובני השחף ונעצתי אותו, כלו, בכח, מתוך סערת הדמים, בה, באשכנזית. והיא—צניעות שבצניעות. ואני כמעט שהתפלצתי. בקצור: ירדתי מעל הכף, טפסתי לאט על הכף השני, כאילו איני מרגיש בה כלל. אני יושב לי, אמנם, מרוחק קצת ממנה, והיא — אינה כוחה כלל. אדרבא, הזיזה קְצת את גופה אלי. אם כך, הרי גם־אני איני שוטה גמור, הזזתי גם־אני קצת את גופי אליה. ופתאם, היא, האשכנזית, מגישה אלי את קדקדה הזהוב. מצביעה על שטח קטן ממנו ולוחשת: „כאן, מיין הערר”! אין מכרבין לאשה. חתמתי את שפתי על־גבי אותו השטח עצמו ולא זזתי הלילה משם אפילו כחוט השערה. ויהי ערב ויהי יום שני. היא על הכף, ואני על ידה. והחמה שוקעת. וכן היה ביום השלישי ובימים שלאחריו. היא שותה בעונג את נשיקותי,

–כן. סתם... – אמר שליט, כאדם המצדיק את נפשו.– אני שואל בדרך־כלל... הראית מי־שהוא?... הדברת עם מי־שהוא?...

– את... הגבירה חַנקין ראיתי... – השיב אָשר והטעים את השם.

השתיקה חזרה ושררה ביניהם. שליט התהלך על־פני החדר. אָשר הצית את הסיגרה השניה והתפרקד יפה על הספה, כמכין את עצמו לשכיבה ממושכה.

– נמצא!... – פלט שוב לאחר זמן־מה בקול סודי ומקוטע. ודומה היה, כאילו נבלעו דבריו בתוך תימרות העשן העבות.

– נמצא!.. מה? – חזר ושאל שליט.

– נמצא, ששנינו... הננו... שוטים!... – קרא אָשר בקול מדקלם, קפץ מעל הספה, כאומר להשתער על שליט, והתמתח למולו מלוא קומתו. שליט נרתע קצת לאחוריו ונעץ בו עינים תמהות

– כן, שוטים אנחנו! – קרא אָשר בכעס. קולו היה מַעין נובע של משטמה והוא חזר והשתטח על הספה.– שוטים, בטלנים, מבַלי־עולם. כתולעת זו בתוך החזרת, אשר לא ראתה אור שמש, כן אנחנו. למה אין אנחנו לועסים את גבעולי־הקש? – מה אנחנו עושים? במה אנחנו עוסקים.. עם מי יש לנו עסק? עם בנות־ישראל הללו... שהן, כתרנגולת זו... אחרי ששחט השוחט את כל סימניה... והאשה הכשרה השרתה אותה במים... כהלכה... בלא משהו של פחת, חלילה... ומלחה אותה יפה־יפה... קצורו של דבר: נסחטה התמצית האחרונה של דם... אי, טפו... בנות־ישראל? – מה טעם בהן ומה ריח בהן?... בת־ישראל – מצה שמורה וכשרה זו... טפו... ותמיד שטר־חוב לה עליך... ולעולם אין ידך משגת לפרוע אותו... וזאת כל חייך היא משרה בדמעותיה... ותמיד היא נגוֹלת, אפילו בשעה שהיא תובעת בפה... טפו... סחי ומאוס!... – אָשר ירק בקול.– ומכל־מקום גם בין בנות־ישראל יש... בתור יוצאות מן הכלל... יש פעמים גם בהן קורט של דם רותח... אבל הללו... או שלנו... או, טפו... חנקין זו... אני יודע: הנך כרוך אחריה... אולם יַלדות היא בך... לא לימים רבים... כי סוף־כל־סוף יש בך דבר־מה... דבר־מה, שעוד לא הושרה במי מקוה... אולי עוד לא יבש כלו... הלא חנקין זו, ריח של כרוב עולה ממנה... היא ודאי שטופה באכילת כרוב... היא ודאי...

– בבקשה, אדוני, – הפסיקו שליט – אל־נא...

– ופייגין זו, המקפצת כצפרדע על־פני הבצה, – הוסיף אָשר, – איך זה אדם בעל־טעם נותן את דעתו עליה... הלא זו עץ יבש... הלא היא...– הוא סתם את נחירי חטמו, כמגֵן על עצמו מפני ריח רע – אולי מפני הבטלה הייתי מושיבה על הספה, על ידי, לרגעים מועטים, ואולי הייתי מנשקה בפסת־ידה החשופה שבין השרוול ובין נעל־היד, רק פעם אחת, לא יותר. אחר־כך הייתי יורק. ואחר־כך הייתי... הייתי משליכה מעל המדרגות, שתהא מתגלגלת לעיני ומיללת בקולה הדק והמצפצף. הלא שוטים אנחנו, חסרי־דעה וחסרי־דם – אתה בן איזו משפחה? עניה?...

גם לחדרה. והעיקר, שהחלטה זו היתה פשוטה כל־כך ומובנה מאליה ולא היה בה שום דבר מן הקושי ומן הטורח. דבר לו אליה, על־כן הלך לחכשה. הלא זה פשוט, מוכבר כל־כך... וכשתשאל אותו על הדבר, יאמר לה, שכלתה נפשו אליה, אף־על־פי שמהותה סתומה ממנה, אף על־פי שאולי אין היא כדאית כלל אל הכביד הזה, לפי שאולי אינה קדושה כל־כך, ולא זכה כל־כך, והעיקר, שאינה [illegible]נה כלל. כך או בקרוב כך יאמר לה. מתוך הרהורים אלו נתרגש שליט, [illegible]ך התרגשות התחיל מתהלך על־פני החדר וכבר נתעכב על־יד הקולב וידו הושטה אל מעילו העליון. אולם אָשר, כנראה, עדיין לא היה מוכן אל ההליכה. אדרבא, הוא התפרקד על הספה, הצית כיגרה, הזיז ככא אליו והזמין בתנועת־יד של השיבות את בעל החדר לשבת. שליט ישב מתוך היסח הכונה.

— נמצא!...—הפליט אָשר פראז בקול סודי ולא סִיֵם את דבריו. עגילי העשן של הסיגרה, שיצאו צפופים דרך פיו ונחיריו, האצילו עליו חשיבות מיוחדה, כאילו באמת דבר־תעלומה בפיו.

שליט צפה לסוף דבריו.

— נמצא... מה? — שאל שליט לבסוף בקֹצר־רוח. ודאי שלוח הוא על־ידה ודברים לו אלי בשמה — נצנץ הרהור במוחו.

אָשר העמיד פנים, כאילו את עיקר הדברים הוא מסתיר גם עכשיו מבן־שיחתו, אלא שמדבר הוא רק לשם דבור. הוא אמר:

— נמצא, שמר שליט אומר להשתקע... פה... בחדר זה... של שמעון?

— אדרבא, — השיב שליט, שהבין את עוקצם של הדברים, — אומר אני לעזוב את החדר...

— לעזוב? — שאל אָשר בנחת. — באמת? ואימתי?

— בימים הסמוכים. אולי גם מחר,— השיר שליט, שנגרר אחרי שטף דבריו, — הן זה לא חדרי הוא.

— כך. כך! — אמר אשר והֵשיב עגילי העשן.

— הלא זהו חדרו של שמעון, — הוסיף שליט.

— כן. כן! — אמר אשר והֵשיב עגילי העשן. — והחדר דוקא נאה הוא! — הוסיף אחרי שתיקה.

— אמנם כן! — אמר שליט ונשתתק.

שעה מרובה ארכה השתיקה. אָשר היה מוטל לו להנאתו על הספה ומֵשיב את עגילי העשן. ושליט היה מתהלך בהתרגשות על־פני החדר. פעמים היה נצב על־יד החלון ונועץ את מבטו בזגוגית, כאדם הצופה לאיש שיבוא.

— ומה חדש? — שאל שליט את אשר, כדי להפריע לרגע את הדממה.

— חדש? — אמר אשר, הציץ בערמה בפניו של שליט, ובזויות שפתיו נגלה קמט ערמומי. ודומה היה, כאילו באמת הוא מסתיר מאורע חשוב מאֹד. — חדש? — מה הן החדשות, אשר אליהן צופה מר? — והוא נעץ עיניו בפניו של בן־שיחתו.

ואולי שנאתיה מפני עורה העבה של פניה, ולנתן נושא הפסוקים והפתגמים ממשה רבנו עד פושקין, מר׳ יהודה הלוי עד שניאורסון, — ומה לנו גם לשמעון סופר־החשבונות? למה מרקדים כֻלם סביבנו במעגל, ואנחנו שנינו מסתובבים בתוך המעגל? למה? — נצא־נא מתוך המעגל. הלא כדברים האלה מביעות גם עיניך. הן מתהננות. הן מגלות לי מה שלשונך מכסה. הציצי־נא לתוך עיני. שפה אחת לעלי ולשלך. רחוקה היית ממני. מרוחקה היית בזרועות של זרים. להקת פרצופים הצצה ביני ובינך, פרצופים של נשים וגברים, שנקרו לי ולך על דרכנו מיום הִוָלדנו. הושיטי־נא לי את ידך, מעל לראשים הזרים, מעל להם. נעבור מהם והלאה. אקחך ואביאך אל בית אמי; אושיבך במרכבת־ככף ואובילך אל בית־הומה עתיק־ימים, אשר גן גדול סביבו. אל־נא הביטי אל פני ואל המעיל הישן והממורט שעלי. התחפשתי בו בכַונה; וגם נתתי לפרצופי דמות דלה; וכל זה עשיתי בשביל לנסות את אהבתך אלי. כן, פייגין, הגבירה פייגין, אהובתי, ילדתי הטובה!

כך וכך היה מדבר שליט באזניה, בשעה שרץ על־פני החדר וכפיו פרושות ומתנועעות באויר. נשמעה דפיקה קלה בדלת. אולם לא הספיק עוד שליט לתת דעתו על הדפיקה והדלת כבר נפתחה. על המפתן נצנצו נעלי־יד לבנות ופורטפילה שחורה.

— שלום למר! הב לי את ידך הפשוטה, — אמר אשר לשליט, שעדיין היה מתרוצץ על־פני החדר ופניו נבוכים מאד.

שליט נרתע לאחוריו כמתוך פחד, הקע את ידו בידו של אָשר ונמגם מתוך בלבול:

— שלום לאדוני... לא פללתי... אה, שלום! — חזר על דבריו. — הלא זהו אָשר..

— כן, אשר! — דקלם הלז, תכך את שכמו על מקלו ונעץ מבט חריף בשליט, כדַין חרוץ, הבוחן במבטו החודר את מסתרי לבו של הנדון. — וכה שלומו של אדוני המש...? כמדומני, הוא עסק בפרק שירה... — הוסיף בלגלוג גלוי. — כך. כך. — חי לו בחור...

— ישב־נא, אדוני! — אמר שליט בקול, שהנימוס מורגש בו

אָשר ישב, שתק שעה קלה ולא גרע את מבטו המרגל מהברו. אחרי כך הזיז את ככאו אל שליט ואמר.

— כך. כך. חי לו בחור בהדר נאה וכוס חמין מזומנה לו על שלחנו.

רק ברגע זה הרגיש שליט בכוס הטה, שעמדה על השלחן עוד משעת הבקר. הוא עמד ולגם את המים הקרים על לב רֵיק. ישב על הספה. שררה שתיקה בהדר וברגע זה נצנץ הרהור במוחו של שליט, משם ירד לתוך לבו והיה מפעפע אחר־כך בכל חושיו: הוא ילך ויחפש אותה בכל המקומות, שהיא מצויה שם. ילך לבית־האכל הפושקיני, יכנס בדרך־הליכה לבית־הספר, יסור לחדרה של סוניה ויחפש אותה. יבקר גם את שיינר בחדרו וישאל לה. ואולי, אולי, כשלא ימצאנה בכל המקומות הללו, יסור

יוצאת ונכנסת בחדריהם ולא שערת, שאני מתחקה אחריך וצופה את כל מסתריך. הן ריח גופך היה ממוזג תמיד בבנות־ריחות של גופות זרים ומפני־זה לא יכולתי לנגוע בך, לגשת אליך.

היא לוטשת את עיניה והן נעשות שחורות מתמהון.

– האמנם היה כדבר הזה בזמן מן הזמנים, אהובי?–שואלת היא בקול־בכי.

הוא שותה את דמעותיה בשפתיו ואומר:

– אל־נא תבכי, ילדתי הטובה, הענף הכי־רך והכי־מפונק של עץ־הנשיות, אל־נא! מעשה זה היה לפני יובלות, יובלות שנים. נשמתך היתה בימים ההם חטאה מאד. היא היתה כלה חטא ודחי. אולם אני זרקתיה למעלה, למעלה; עד העננים הגיעה. האויר הטהור צרפה; כמה וכמה רוחות נשבו בה וזקקו אותה; כמה וכמה ריחות של גן־עדן האצילו עליה מריח ניחוחם. וכעת טהורה את, ילדתי, כתינוקת שנולדה, ככרוב קדושה את. וארשתיך לי לעולם, באהבה ובשמחה, כי שלי את.

היא לופתת צוארו בזרועותיה הצחורות והערומות, מלטפת בפיה הקטן את שערות ראשו, והוא מספר עמה. הוא מסיח לה את אהבתו ואת מצוקותיו בימים ובלילות, ואף היא סחה לו כדברים האלה מלה במלה. ימים עוברים, חולפים ערבים ולילות כמו תחת אפריון של אגדה. הוא מספר לה תולדות ימי חייו על־פי הסדר. לפי־שעה הוא מסדר במוחו ראשי־פרקים של המאורעות. הנה הם הימים האחרונים של חייו, ימי ישיבתו בורשה. הלא תמוה, תמוה הוא המעשה. בשל מה, למשל, היה מתרוצץ על־פני רחובותיו של כרך זה? מה מעשיו פה? מה הוא הדבר, אשר הביאו הנה? מה היתה סבורה? הן בשלה בא הנה. הן בשלה היה נע ונד בחוצות. ובמה, למשל, עוסק, לפי דעתה, בן־אדם שכמותו? הוא אינו עוסק בשום ענין. תשאל־נא את פיו של הנער בעל שערות־הפשתן, שהיה נתקל בו תמיד בשעת נדודיו ברחובות. הוא, הנער, היה עד־ראיה. הוא ראה אותי מתרוצץ ברחובות והיה כמעט לועג לי. העמיד עלי עיניו הערומות והיה לועג לי. לא, הוא אינו עוסק בשום ענין. גנאי הוא לו לאדם להיות מתעסק בהבלי צרכיו. בירושה בא לו ממון רב. בית השליטים הוא בית עשיר ומלא כל טוב. אמי היא אשה אצילה וגאיונה. היא אינה צוחקת. בקול רם אינה צוחקת. הנשים הגאיונות ונעלות־הרוח אינן צוחקות בקול רם. אלו הם, אם איני טועה, דבריה של הדוכסית פוטוצקה. ומה בינה לבין אמי? מה? מה? רק פעמים האם... צוחקת... בקול... ובלא טעם... צו–ה–ק–ת. ודאי יש טעם... יש–יש... אולי מין מחלה הוא זה... אולי... מחלה שנצנצה באשה עשירה וגאיונה... והוא נחל מאמו את גאותה ואת עשרה. על־כן מפונק הוא ונוטה לבטלה. ולמה נתגלגל ובא לורשה? הוא בא להפש את האוצר, אשר שדדוהו גזלנים. אותה הוא בא לחפש. בדרכים רבות היה עולה אליה ומחפשה. כי מה לנו ולהם? להם: למשורר שימקין, למבקר שיינר, לאָשר בעל הפורטפילה, למלכה חנקין, אשר מאהבתה אותי שנאתיה,

צמה ועולה על השלחן, פותח לרוָחה את החלון וזורקה כלפי רקיע. הוא והיא, שניהם, פורחים באויר. הוא כבר הקיץ משנתו והיה רץ על־פני החדר. אולם דברי החלום היו נטוים והולכים כמתחלה. היא פורחת והוא פורח למעלה ממנה, מפילה בכח על הקרקע ודורסה ברגליו. היא גונחת ומתפרצת בקול־בכי. הוא מרימה מעל הקרקע ונושאה בזרועותיו כאשר ישא האומן את היונק, נוטל את מעילו ועיטפה בתוכו, משפעף בידיו את גופה הקופא, מכניכה לחדר מהודר, משכיבה כלפי תנור מוסק. גופה מתחיל רוחש ומתנועע; היא פוקחת עיניה ושואלת בלחש, בקול של חולה שב לאיתנו:

— כסח, אתה הוא זה?

— הן. אני הוא זה, אהובתי,— משיב הוא ומחבקה באהבה.

— איפה אני יושבת, פסח?

— בחדרי,— משיב הוא ולוחצה אל גופו.

— מהיכן הבאתני לכאן? — שואלת היא ולופתת צוארו בזרועותיה החשופות והמתפתלות כנחשים.

— משם, מלמעלה! — משיב הוא ומצביע דרך החלון על המרחב.

— הייתי פורחת באויר, פסח?

— כן, אהובתי.

— ועכשיו — איפה אני, פסח?

— עכשיו את מוטלת בחדרי ואני יושב על־ידך.

— האמנם, פסח? — שואלת היא בחן. כך שואלת אשת־חֵיק את בחירה שסכן את נפשו והצילה מִשני האריות או משבולת המים. — האמנם אתה אוהבני, בחירי?

הוא מלטף בידיו את שערות ראשה. היא מחַיכת לקראתו בחן ובהודיה ושואלת:

— ואיפה הייתי עד כה, פסח?

— את היית פורחת באויר, אהובתי.

— באויר? האמנם? מה־זה היה לי, פסח? האמנם צצו לי כנפים? — שואלת היא בהתהטאות של חן.

—אני, אני זרקתיך למעלה — לכן היית פורח

— אתה? למה? — שואלת היא ופניה מביעים תמהון וצפיה.

— כדי שתטהרי, יחידתי, אהובתי!

— כדי שאטהר? פסח, מה דברים אלו אשר בפיך? — שואלת היא ולוטשת לו עיני־התמהון, כילדה תמה, השומעת כפור המעשה באוצר נחמד ששדדוהו גזלנים ובן־המלך רודף אחריהם.

הוא משיב באהבה גלויה:

— כן, יחידתי, ילדתי הטובה. כך תהי קרויה בפי מהיום ולהבא, כי על־כן ילדה טובה והביבה את לי. אולם עד היום לא טהורה היית, ילדתי. מזוהמת היתה נשמתך, מזוהם היה גופך, לפי שנגעו בו גופים אחרים, רבים, רבים. האם עדיין חיים בזכרונך שמותיהם של אלו? זאת היית

פרק ד.

שליט היה מונה אחד אחד את מומיה ופסוליה של מלכת־לבו ומשעשע בהם את מוחו. ברור הדבר. היא אינה בעלת נפש יפה, אינה איכטנסית, ולא נהנה ברגש הבהילה, שהוא נהלהם של אצילי הטעם והרוח. פיה קטן ומצחה צר; תנועותיה מוזרות ביותר ויש בהן מן ההשתערות ומן הרעבתנות של הדיוטים גרגרנים, מבני עם־הארץ, החוטפים ונהנים מסעודת החיים. היא מבקרת גברים בחדריהם, נוהגת להניח את כף ידה על שכמו של בן־שיחתה; פעמים היא נועצת את מבטה בבניו של חברה, פוסעת פסיעה גסה וצוארה חשוף יותר מכפי השיעור. לא, לא! לא היא האחת, ולא היא היחידה, ולא היא המזומנת לו. „היי שוקטה, נפשי. היא טרפה. ואני ממנה והלאה!" כך השמיע לעצמו בקול.

אולם פתאם צנח על הספה; חולשה תקפה אותו. הוא, כנראה, רץ על־פני החדר ונתיגע. וכמו מתוך נקיה בא פרצופה של היפה־פיה. הבקיע לו דרך בין שורות המומים והפסולים, שהיו צובאים סביבו, בא והציף על לבו של שליט בלא הציצה. תקפתו תשוקה כבירה להשכיבה על ברכיו ולהיות אחר־כך מציץ לתוך עיניה, לעקם את צואה כתרנגולת לשחיטה או ללטף את שערותיה בקצות אצבעותיו, לנשקה בכל כחו ולמוץ מתוכה את עסיסיה או להתיר את שרוך נעלה, להזיל רותחים לתוך פיה או להכניס בדחילו ורחימו את זרתה הקטנה בין שפתיו. וכשעצב את עיניו, חש מגעו של גוף, המפרפר על ידו ומתריס כנגדו, ולטופים צורבים של ידים רוחות. הוא קם, ירד בבהלה מעל הספה, רץ שעה מרובה על־פני החדר, אחר־כך טפס ועלה על השלחן, פרש את כפו ונצב כאנדרטה. וכשירד מעל השלחן, צנח באין־אונים והשתטח על הספה.

בא בעל־הדמיונות והושיט לו כהרף־עין את אשר לא יגש אלא אחרי שורה של מבטים כמהים, פגישות, לטיפות, נברשות דולקות, נגונים של כלי־זמר ורשרוש שמלות של מרקדות. אחר־כך בא בעל־החלומות במקומו של בעל־הדמיונות, בלש בסיר והעלה לפניו בחלום את אשר הבוא לו בדמיון והשטיפו עונג שבין צהלת האשר ובין יציאת־נשמה. עלתה המה לעיניו וכבתה מיד. עלה ירח בשמים וחפה היתה חופה על ראשו. פייגין עוטפה הינומא של כלה, דגי־זהב מכשכשים כביבם. הוא מכניס את אצבעו לתוך פיה הפעור ומוציאה מתוך עונג של יציאת־נשמה. פתאם התנתקה מידו, גלשה לתוך מי־נחל שואגים; מחצית גופה נתונה בתוך המים, ומחציתו השניה משתרבבת ועולה מן המים. היא צוללת בתוך הנחל וצוחקת בבניו צחוק־זדון; משה אותה מתוך המים, והיא התחמקה מכנו. הוא רודף אחריה. הוא רץ אחריה, מדביקה, שמלותיה שופעות מים. הם יושבים במרכבה. אחר־כך יוצאים מתוכה, הוא מתיר את שרוך נעלה, פושט את מעילה העליון ואת שמלותיה, מושיבה על פסת ידו וזורקה למעלה. שערותיה מתפזרות ונעשות גלים גלים. הוא מחתל בהן את גופה הערום, מטפס ועולה

פרק ד.

שליט היה מונה אחד אחד את מומיה ופסוליה של מלכת־לבו ומשעשע בהם את מוחו. ברור הדבר, היא אינה בעלת נפש יפה, אינה איכטנסית, ולא נֶחנה ברגש הבחילה, שהוא נהלתם של אצילי הטעם והרוח. פיה קטן ומצהה צר; תנועותיה מוזרות ביותר ויש בהן מן ההשתערות ומן הרעבתנות של הדיוטים גרגרנים, מבני עם־הארץ, החוטפים ונהנים מסעודת החיים. היא מבקרת גברים בחדריהם, נוהגת להניח את כף ידה על שכמו של בן־שיחתה; פעמים היא נועצת את מבטה בכניו של הבֵרה, פוכעת פסיעה גסה וצוארה חשוף יותר מכפי השיעור. לא, לא! לא היא האחת, ולא היא היחידה, ולא היא המזומנת לו. „היי שוקטה, נפשי. היא טרֵפה. ואני ממנה והלאה!” כך השמיע לעצמו בקול.

אולם פתאם צנח על הספה; חולשה תקפה אותו. הוא, כנראה, רץ על־פני החדר ונתיַגע. וכמו מתוך נקמה בא פרצופה של היפה־פיה, הבקיע לו דרך בין שורות המומים והפסולים, שהיו צובאים סביבו, בא והצליף על לבו של שליט בלא חציצה. תקפתו תשוקה כבירה להשכיבה על ברכיו ולהיות אחר־כך מציץ לתוך עיניה, לעקם את צוא־ה כתרנגולת לשחיטה או ללטף את שערותיה בקצות אצבעותיו, לנשקה בכל כחו ולמוץ מתוכה את עסיסיה או להתיר את שרוך נעלה, להזיל רותחים לתוך פיה או להכניס בדחילו ורחימו את זֵרתה הקטנה בין שפתיו. וכשעצם את עיניו, חש מגעו של גוף, המפרפר על ידו ומתריס כנגדו, ולטופים צורבים של ידים דוחות. הוא קם, ירד בבהלה מעל הספה, רץ שעה מרובה על־פני החדר, אחר־כך טפס ועלה על השלחן, פרש את כפו ונצב כאנדרטה. וכשירד מעל השלחן, צנח באין־אונים והשתטח על הספה.

בא בעל־הדמיונות והושיט לו כה־ף־עין את אשר לא יִגש אלא אחרי שורה של מבטים כמהים, פגישות, לטיפות, נברשות דולקות, נגונים של כלי־זמר ורשרוש שמלות של מרקדות. אחר־כך בא בעל־החלומות במקומו של בעל־הדמיונות, בלש בסיר והעלה לפניו בחלום את אשר רמזו לו בדמיון והשטיפו עונג שבין צהלת האשר ובין יציאת־נשמה. עלתה המה לעיניו וכבתה מיד. עלה ירח בשמים וחֻפה היתה חופה על ראשו. פייגין עוטפה הינומא של כלה. דגי־זהב מעכשכים כביבם. הוא מכניס את אצבעו לתוך פיה הפעור ומוציאה מתוך עונג של יציאת־נשמה. פתאם התחמקה מידו, גלשה לתוך מי־נחל שואגים; מחצית גופה נתונה בתוך המים, ומחציתו השניה משתרבבת ועולה מן המים. היא צוללת בתוך הנחל וצוחקת בפניו צחוק־זדון; משה אותה מתוך המים, והיא התחמקה מכנו. הוא רודף אחריה. הוא רץ אחריה, מדביקה, שמלותיה שופעות מים. הם יושבים במרכבה. אחר־כך יוצאים מתוכה, הוא מתיר את שרוך נעלה, פושט את מעילה העליון ואת שמלותיה, מושיבה על פסת ידו וזורקה למעלה. שערותיה מתפזרות ונעשות גלים גלים. הוא מחתל בהן את גופה הערום, מטפס ועולה

גם אני... גם אני... החלטתי ואקים את החלטתי... אהדיל במעשה... ומכל־מקום הן יש שהאדם נעכב... מהלה תקפה אותו... או מהלו של חברו, שקם משנתו... שקם... בכלל... הן איני בא בטענה, שמעון, הן איני תובע גדולות... חלילה. דוקא את הקטנית אני מבקש... דוקא אליהן אני מיהל. הושיבוני־נא על־יד דלפק קטן בחנות־של־מכולת קטנה וצוו עלי להיות שוקל ומודד – אעשה את העבודה המוטלת עלי, ובלבד שכל חושי יהיו נזונים ממנה. הושיבוני־נא על כרי של הבילות בהנה נדהה וצוו עלי לשמור כל ימי על הכרי, אכוף את ראשי ואעמוס בעונג על שכמי את המשא, ובלבד שגם נשמתי והא מפרפרת בין הבילות אלו. הושיבוני־נא על־יד מטתה של אשה חולה, מכת־שחפת, בבית־חומר קטן וטחוב, וצוו עלי להיות שולה כל ימי את כיוהה ורקה של אשה זו, ובלבד שהא נפשי קשורה בפרצוף־הקלף ובכתלי־הכתב. הבו לי זוג עינים, עיניה של נזירה או של זונה, של אשה יפה־תאר או של אשה מטורכת־הדמות, פרומת־הבגדים ומבולבלת־השערות, ובלבד שהעינים הללו תרדפנה אותי בהקיץ ובחלום... שתהיינה מרחפות לקוא. י תמיד... תמיד... מרחפות... בחדר וברחוב... תמיד מהלכות לפני... כי בלא כך אין לי חיים... אין לי... אין... שמעון... שמעון... כי אם לא כך, כל הענין הזה... בכלל...

שמעון כבר הספיק בינתים לעקור את השרוול העני מידו של המדבר, הבש אותו ואמר מתוך גחוך קל:

– כיצד אתה אומר, פכח? כל הענין הזה... בכלל... דבור מענין.

שמעון יצא בבהלה מתוך החדר וסגר אחריו את הדלת. אולם שליט הוסיף לדבר כמתחלה. פניו היו מפנים כלפי כותלו של החדר הריק וידיו מתנועעות באויר.

– כי כלום מה אני תובע? – קרא שליט בקול. – מה? מה? – האם אמרתי: הבו לי בת־מלכה? לי? לי? שהיא סופרת את צעדי, שהיא צופה לי על־יד החלון בקצר־רוח, שהיא מלטפת בידה את שערות ראשי... לי? לי? – רק יבוא מי־שהוא ויבשרני, עכאן, בחצר זו, ברחוב זה, בכרך זה, שוכנת אחת, לו יחידה היא בתבל, והיא טהורה באמת ורמה באמת, וגאה, גאה – ולו תהא בקצה הארץ, ולו לעולם לא אזכה לראות את פניה; אולם שתהא בה נשמה זכה, נשמה זו, שנשקפה אלינו משחר ילדותנו; שיהא בה מאותו הריח של בשמים, שהריחונו עד לעכרון ארבעים יום או יובלות קודם יצירתנו, ריח זה, שאנו צמאים לו כל ימי חיינו עד יציאת הנשמה. אולם אחת זו איננה, איננה! – קרא בקול.

כך היה שליט מדבר אל הכותל ולבו נהנה מאד מן הדברים אשר השמיע פיו, לפי שהכנם ופירושם של הדברים נתחוורו לו פתאם ומכוונים היו בעיקרם כלפי זו, שאינה זכה כלל וכלל, ואינה רמה, ואינה גאת ביותר, כלפי פייגין.

הוא לא דרש בשעה זו גם לדברי פייגין. ובשל מה באה לו העצבות? כלום לא די לו לאדם לתת עינו בצלו, כדי שתשטפנו עצבות־מות?... הנה גוף מהלך על שתים, שאתה מטלטלו היום, וטלטלתו בכל הימים שעברו עליך, ותהא מטלטלו בכל הימים הבאים, תחת קורת בית זה או תחת קורת בית אחר; יחידי תהא מתלבט או נפש אחרת, נפש יקרה, יקרה לך, עד כדי בחילה יקרה לך, תלֻוה אותך על דרכך ותהי צלך על יד ימינך; ונשמתך אתה, כמיה בלתי־נתפסה זו, תהא מפרפרת כצפור בכלוב בתוך גופך, גוף־החומר, הרוחש, המתאוה והמוכן למכאובים, כי שיעור יכלתו מדוד הוא ושיעור קומתו כזה הוא. כזה – ולא יותר. מה־נלעג, מה־נלעג!

– אה, שמעון? מה, שמעון? – שואל שליט, מציץ בבניו של שמעון בהכנעה ומצפה לתשובתו. – מה יהיה, שמעון?

– נשתה חמין! – השיב שמעון.

– נשתה חמין? – חזר שליט באופן מיכני ובקול מטומטם על דברי חברו, כמבקש לתלות בהם כונה עמוקה.

– כן, נשתה חמין, – אמר שמעון בפשטות והתחיל לטפל במזיגת הכוסות.

– החמין הם ענין נאה! – אמר שליט ועמד גם־כן לסיע על־ידו של שמעון. הלה לגם את כוסו לגימות גסות בבהלה, כאילו חתך את שעות החיים לערוגות רחבות־ידים, ושליט לגם לאט ובזהירות, לגימות קלות, כאילו פתת את הזמן פתים קטנות.

– שמעון, מה? – אה? מה? – היה שליט מדבר בין לגימה ללגימה – אני שואל בכלל. שמעון, מה יהיה בכלל? – מתכַּון אני כלפי... לא כלפי אותו המרחב כלו, שמי השמים וכל צבאם – מה לי ולהם? תבוא עליה הברכה, על הבריאה כלה, או קללה. נניח, שכאן, על־יָדי, לרגלי, דגה שלולית של מי־כסף דגי־זהב, הנה השרשרה של זהב... הנה... הנה... אולם אני כאן? – אני, נקודה זו... גוף זה, הנצב פה לקראתך... גוש זה, שמעון, עם כמיה בלתי־נתפסה זו שבתוכו, הוא, מה יהא עליו? – במה יהא מטפל בבקֹר, בצהרים, בערב ובחלום? – יהא עומד ומסתכל בדגי־הזהב? – שבעתי, שבעתי אותם! – צוח שליט בקול והכה באגרופו על השלחן. – כל ההויה היא מקהלה, האומרת שיר של שבח והודיה למי שאמר והיה העולם, אולם אני מורד במקהלה ובמי שאמר והיה. למה אמר והיה? למה גזר עלינו את החיים? – שמעון, אני, אני, מה יהיה עלי? – אי־אפשי לשלות דגי־זהב מתוך מי־הכסף על־פי גזֵרה. אי־אפשי! –

שמעון הקשיב לדבריו של שליט בשתיקה ובדעה קרה. עיניו לא הביעו לא הודאה, לא כפירה ולא תהִיה. בינתים כבר לגם שמעון את כוסו עד סופה וכבר הכניס יד אחת לתוך שרוול מעילו. אולם שליט תפסו בשרוול השני, הריק, והוסיף:

– שמעון, למה אתה בהול כל־כך? – טען – למה הבהלה? הן רשאי אדם להיות נעכב פעמים, לאחֵר לשעה קלה... אפילו איש־המעשה... הנה

המעשה. מעשה של ממש, של עבודה. זה יהיה אחר־כך, אחרי שימסור לו שמעון את דבריה של פייגין אליו. כי הן היום בערב תשים פייגין בפיו על שמעון דברים אליו! — נצנצה פראם וַדאות בלבו של שליט, והוא לא ידע טעמה וסבתה של וַדאות זו. ומיד התחיל להחיש את פסיעותיו לביתו, כדי שיראה את שמעון וישמע מה בפיו. אולם הכף חזר בו והחליט לעקם את דרכו ולהשהות את פסיעותיו, כדי לשוב לחדרו בשעה מאוחרת של לילה ולמצוא את שמעון במטתו כשהוא ישן. ורק בשחרית של מחר עם אור היום ההדש ימלא שמעון את שליחותו ויפח בדבריה של פייגין נשמה חדשה בו. ועדיין לא היה ברור לו טיבו של הדבר, אשר תשלח פייגין להגיד לו, וגם לא היה ברור לו עדיין טיבו של המעשה, אשר יאחז בו אחר־כך. אולם ברי היה לו, שיום המחרת יהיה שונה תכלית שנוי מכל הימים אשר לפניו. הנה האיר היום. הנה קרא התרנגול. לעבודה! לעבודה! הכל מתעוררים משנתם ועוסקים במעשה. החיט על מחטו, החורש על אתו, הנפח על קורנסו, העתונאי על קולמסו, הפועלים טורחים במכרות האדמה, הכמרים שוקדים על נשמותיהם של צאן מרעיתם, העוסקים בצרכי האנושיות יושבים בחדרי־עבודתם אל גליונות־ניר ארוכים, בנות ישראל, תלמידות הקורסים, כפייגין וחנקין, למשל, שוקדות על למודה של הלשון העברית הקדומה; המשורר שימקין הורז חרוזים, שיינר מבקר, נתן, הקורא המובהק, משנן בעל־פה ומדקלם, שמעון קם משנתו והולך לחשב חשבונות, וגם אתה, בן־אדם, צא לפעלך! צא — צא!

ולמחרת, כשנעור שליט משנתו והציץ בפניו המנמנמים של שמעון, שהיה עדיין נוחר משנתו, נעשה ברי לו, שאין שום דבר בפיו של שמעון אליו בשמה של פייגין. פניו על הישן היו פשוטים כל־כך ותמימים כל־כך ולא הביעו שום דאגה ושום תקוה. שליט נעץ בהם את מבטו והבין, שאין שום תקוה ותוחלת. בינתים פקח שמעון את עיניו המבולבלות והאחוזות־תרדמה וקרא בקול:

— פסח, הו, פסח, כמה השעה?

שמעון הוציא בעינים עצומות את שעונו מתוך כיס החזיה, שהיתה מוטלת על־ידו, זרק את השעון לשליט, כדי שהלה יציץ בו.

— הצי השמינית! — השיב שליט אחרי שהציץ בשעון.

— השמינית? הוי ואבוי! — קרא שמעון בקול ספוג־דאגה.

— הצי השמינית, — נחמו שליט.

— הצי השמינית? — חזר וצוח שמעון בקול ספוג־דאגה — הוי ואבוי!

שמעון ירד מעל המטה בבהלה, התקין את גופו ובגדיו, הציג את קומקום המים על מכונת האש. ושליט, לאחר שלבש גם הוא את בגדיו, היה כרוך אחרי שמעון ומחכה לדבור פיו. עצבות קשה פגעה בלבו של שליט. הוא לא הצטער על שלא רכש לעצמו אחוזת־שדה ובית, על שלא פתח חנות של מכולת, או על אשר לא שם חלקו בין הכהנים לאל עליון אשר ה' הוא נחלתם. אף לא גורלן של האם ואסתר'קה נגע אל לבו.'

אחר־כך נזכר בספור המעשה, ששח לו אָשר בחיט אחד, שכן ביתם, שהיה מעורר בלילות־הקיץ את בני־ביתו משנתם ומגרש, מפני החום, את כלם, וגם את אשתו, מן הבית. מעשה זה בדח מאד את דעתו, ובמוחו נבנץ הרהור, שעתיד הוא להסיח ספור־מעשה זה לגבירה אייזמאן. וכבר שמע את קול צחוקה ופניה המזהירים מתוך קליטת הכפור. אחר־כך הסיח את לבו להרהורים אחרים לגמרי: הוא החליט לאחוז במעשים. מחר יהיה היום הראשון, ראשון לימי המעשה. הוא יתחיל בעבודה. לפי שאדם חי הוא. אמו ודאי חולה היא, – הרהר מתוך עונג, – כבר עזבו אותה כחותיה, על־כן היא מוטלת ופניה אל הכתל. אולם הוא... הוא... הוא כביר־כח ורב־אונים. הוא... הוא... הוא נמשך אחרי דמיונו. הוא יפתח לו, למשל, חנות של מכולת. החנות קטנה היא בראשיתה. הקונים קופצים. הסהורה מתרבה מיום ליום. הוא צובר ממון רב. הוא נוטל ארנקי מלא ככף ומביאו במתנה לאמו ולאחותו ומטילו לפניהן בשתיקה. אולם אמו גוססת בשעה זו. אסתר'קה שותה סמי־מרפא... הוא מביא לה גם כס כזה, היא שותה אותו ונרפאת רפואה שלמה. היא יפה־פיה. היא מזמרת נפלאה. בה יתפאר הכל רצים אחרי יפיה. הוא הביא לביתם רק ארנקי אחד, את השני הוא מצניע במקום שמור, ובשלישי הוא מתפרנס, אחרי שכבר משך את ידו מן המקה־וממכר. או כך: הוא יוצא לרחוב, רואה מרכבה עומדת ודוכסית בתוכה. הציצה הדוכסית בפניו, קרצה אליו בעינה ורמזה לו באצבעה. עלה למרכבה ותפס לו מקום בצדה של הדוכסית. זזו הסוסים. נעלמו בתי־החומות. מרחביה. שדות וערבות. עכב את הסוסים במרוצתם. הזמין את הדוכסית להכבד ולרדת. ועד שהיא יורדת והנה היא מתמקמקת והולכת לפניו. ובמקומה – שרשרה של זהב ואדרכמונים. או כך: הוא פותח מחלבה, או מוכר עתונים ברחובות, והכל קונים רק אצלו. הוא השכיר את־עצמו לשמור את הסף בביתו של עשיר גדול אחד העשיר הזה הוא חכם גדול ונסתר. אף הוא הנהו הכם גדול ונסתר. שניהם מסתתרים בכל יום בהדרי־חדרים ומשיחים בעניני חכמה, ברזים וברזי־רזים, ענינים מופלאים ונעלים משכל אנוש. הם מחבבים זה את זה, מהבבים. וביום אחד מת העשיר... לא... הוא לא מת... אדרבא, הוא הי וחלק אתו את ממונו. או כך: הוא כתב ספר גדול ומלא חכמה, אשר לא היה עוד כדוגמתו. הוא חדש מכוחו מין בגד, שאין שום חיט שבעולם יכול לעשות כמתכנתו. ומכל־מקום אמו עדיין מוטלת ופניה אל הכתל – חזר לבסוף לענין ראשון. ברגע זה נדמה לו, שדוקא על־ידי־כך יתעורר למעשים... דוקא כשאחד מוטל ופניו אל הכתל... לפי שנמאסו עליו הויות העולם... בחילה... בהילה... דוקא על־ידי־כך יתעורר בו חפץ החיים וכשרון המעשה. אחד הפך את פניו אל הכתל, והשני, השני הפך את פניו אל החיים, אל השוקים, אל התשואות... או – או – או... – הוא נהם בקול מתאות־החיים. – או – זו – או! – שאג בקול – הנני! – כי הן עד היום, עד הרגע האחרון נתן את דמיונו להתגלגל בו... הדמיון היה בורא לפניו יצורי־תעתועים והוא לא גער בו ולא שם רסן בפיו... אולם מיום המחרת ואילך... יום המחרת יהיה הראשון לימי

הכי־רך והכי־מפונק של בית השליטים, חולה מחלה מסוכנה, ולבו לא כאב כלל עליה. גם מחלתה המשונה של האם לא גרמה לו יסורים. אדרבא, הוא חש נחת־רוח מיוחדה ודעתו כמו נתישבה עליו. הוא קם מעל הכסא, התחיל מהלך על־פני ההדר, כאדם שהוא נרגש מאד; אחר־כך חזר אל כסאו, שלב את ידיו על ברכיו וישב ומלמל: כך, כך! – ואני – לא־כלום! לא־כלום? – הנני מקבל את הדברים – וסתם כך!... – כך, כך! – אולם מיד ענש אותו רגש ההוכה. – למה־זה אצבוט את לבי – שאל את עצמו – כדי שיהיה שותת דם? למה־זה אגנוב את לבי עצמי? – האם אין זו צביעות? – הנה רוחי שוקטה... שוקטה... ולא עוד, אלא שנכנסה בי הדוה, ולמה־זה אכחש לנפשי?

הוא קם, לבש את מעילו, כבה את המנורה ויצא לחוץ.

שלהבות הפנסים רמזו לקראתו בעינים יפות והשלג הלבן נתן שמחה בלב, אבל לא תקוה. ומיד נתברר לו פירושה של החדוה, שנכנסה לתוך הלב. לפי שאין תקוה... לפי שאין... שמחה במשפחת השליטים, ואין בה כח, וכסה מתוכה התקיפות... וגם אסתר׳קה לא תהיה... הענף הכי־רך והכי־מפונק של משפחת השליטים... הכל הולך ומתנונה וקרב אל קצו. האם כבר הכבה את ערפה אל הכל. פניה–אל הכל. האם ואסתר׳קה, שני החוטים הללו, שהיו מקשרים אותו עם ההויה... כל השטנים שבעולם ושבלבו היו מושכים אותו תמיד בשני החוטים הללו והיו גורמים לו מצוקות. והנה החוטים עומדים להנתק. האם ואסתר׳קה – הן היו מוסר כליותיו. הן היו רודפות אחריו בעיניהן והיו תובעות ממנו ואומרות: טלטלנו־נא, שאנו־נא, רוממו־נא את שמנו, ספח־נא אותנו אל המשפחות החוגגות של בני־האדם... על כתפיו העיפות נתון היה המשא החביב הזה – ועתה צונח הוא לאט־לאט מעל כתפיו. ואחר־כך – יהיה בן־חורין. וילך גם־כן לחסות תחת כנפי המנוחה הנכונה. פ״נ איש! – ולא יותר. בלא מצבה ובלא גל עפר. הן הגבעה והן העמק לא יהיו מצבה לקברו. עפר מעפר האדמה. הוא לא היה, לא נולד על אדמות.

כך היה הולך ושמח על המות עד שהכסיפו פני החיים ונאצל עליהם מזיוו של המות. הוא עקר את עצמו לרגעים מתוך החיים. הכל סביב היה זר, רחוק ומוזר. ולפי שנתנו לחיים מרחקים, נתן להם גם הודו של האופק המרמז. והם התחילו מרמזים אליו. הם שבו אליו מנוחצים ומטוהרים בבארו של המות. השלג הלבן היה מבהיק לקראתו, פרצופיהם של בני־האדם היו כחדשים בעיניו וחריקת פסיעותיהם על השלג היתה ערבה לאזניו. כל מה שהיה רחוק ממנו בקש קרבתו. ענין המכתב כמעט כבר נסח מלבו, והוא הלך ושר נגונים מטורפים. ענינים רבים צפו מתהום הזכרון. רבים מהם היו מבדהים מאד. אמנם שום קשר נראה־לעין לא היה ביניהם. פעם אחת נזכר באחד ממלמדי־דרדקי שלו, שהיה גוער בתלמידיו בנוסח כזה: הסו! אני חוזר ואומר לכם: הסו! ושוב אני חוזר ואומר: ה–ס ו!... קולו של המלמד היה מתגבר והולך, ולבסוף נעשה כמעט כשאגת ארי.

אכזריות כזו! לא, פסח, בשכלי הפשוט איני משיגה כל זה. לבי יתמקמק בי מצער. מפני הבושה איני יכולה אפילו להסיח את הדבר לאחרים ולשתף את מי־שהוא בצערי. (כשהשכנות שואלות אותי עליה, אני אומרת להן, שחולה היא; וכשהללו באו לבקרה, היא אינה משיבה להן אפילו שלום) וגם הן יש לחשוש לבריאות גופה. אדם, שאינו אוכל מזמן לזמן כשמונה ימים רצופים, האם יכול הוא להאריך ימים? ומפני־כך פניה צבע שעוה להם. ולו ראית את הלוכה ואת בגדיה שהיא לובשת. השמלה והבלוכה תמיד קרועות הן, ממש בלואות. אוי לי, אם אמר: דומה היא לעניה המחזרת על הפתחים, ואינה מתבישת כלל. אמת, אין לה בגדי מלכות, האם ידי משיגה להלבישה בכבוד? אבל היא בוררת דוקא וכמו בכונה את השמלה הקרועה ביותר. ואני פני משחירים מבושה. סלח־נא על שאני סחה לך את כל הדברים האלו, כי את מי אשתף בצערי, ובפני מי אגלה את לבבי? הלא סוף־כל־סוף הנך עצמנו ובשרנו! אנא, פסח, הזדרז־נא והשיבני; הסבר־נא לי את טיבו של הדבר. מה זה? מין מחלה? או דבר אחר לגמרי, שאולי קשה הוא מן המחלה? הסבר־נא לי, פסח, כי אני לבי אינו מנבא לי טובות.

כתוב־נא, אחי, וזרע־נא מעט אור בחיינו, כי גדולה האפלה מסביב, שמי־נחושה ממעל ובצה מתחת. רק אתה, פסח, עתיד להיות לנו תנחומים.

ושלום לך בשם כלנו.

אחותך.

אזתר'קה פוצרת בי לנשק אותך.

כן, אחי, הודיעני־נא, חוץ מעל־דבר חייך בפרט, גם על־דבר החיים שם בכלל. היש שם אצלכם חיים אחרים, נאים משלנו ועליזים משלנו? מילא, אנחנו – כאשר אבדנו אבדנו. אולם שם, שם, אצלכם, מה שם? הודיעני־נא, אחי."

פרק ג.

שליט קרא את המכתב פעמים. לכתחלה עבר עליו דרך־רפרוף, לסרוגין, היה פוסח על כמה וכמה שורות ומשפטים ומתעכב רק על ראשי־פרקים. מבטו היה משוטט על־פני השורות מתוך השד, נוגע ואינו נוגע בהן, ולבו היה נוקפו כדרכו המיד, בשעה שהיה מקבל מכתב מביתו. כי המכתבים, שהיה באים אליו מביתו, היו בלתי־תכופים, פעם בשנה או בששה חדשים, אולם כמעט כל מכתב היה שליח מבשר מקרה של מות או של אסון, שקרה לאחד מבני־המשפחה. ואחרי שגמר את קריאתו החטופה והמכורגת, חזר וקרא את המכתב מהחלה, לאט, בהדרגה, בעיון, והיה משים את דעתו בעיקר אל אפני הכתיבה ואל המשפטים הסגנוניים של אחותו. ותמוה: מכתב זה לא דכא את רוחו ולא גרם לו צער שהוא. אסתר'קה, זה הענף

הקטנה של העירה, נפרדת מאתנו לשנים רבות – ומה מצאת תמורתנו?

סלח־נא, אחי, על שאני מעסיקה אותך יותר מדי בדברים. כבר הגיעה השעה לסים את מכתבי, אולם אינִי יכולה להפטר ממך עד שלא אסיח לך פרטים על אמנו. לפי שאני דואגת לה ומאד מאד יכאב לבי עליה. אולי תפכח אתה קצת את צערי. אולי תפזר אתה בדבריך המחוכמים את ענני הצער שלי. הענין הוא כך: זו היא השנה השלישית אשר נשתנתה אמנו שנוי גמור. לו ראית אותה, פסח, לא היית מכירה. אכן, אין לתמוה על דבר זה. היא סבלה הרבה בחייה, וגם עכשיו היא סובלת, בשתיקה היא סובלת כדרכה, ויסורים בשתיקה קשים שבעתים. דחקות היינו ושפלות משפחתנו גורמות לה הרבה צער. ובלחישה אגלה לך, שגם אתה גורם לה צער לא־מעט. היא, מובן, אינה מדברת, וגם שמך אינו שגור על לשונה. אולם יסוריה מתפרצים בעל־כרחה. פעם אחת הזכירה את שמך בשנתה מתוך בכי גדול. הה, לו ראית אותה, פסח! מה נשתנו פניה. הם חִורים־חִורים, ולסתותיה משוקעות, כפני סבתא. פעמים היא שוכבת במטה, הופכת את פניה אל הכתל ואינה זזה משם ימים ולילות. דַבֵּר אליה מן הבֹקר עד הערב – היא כנציב־אבן. כל הימים האלו היא אינה טועמת לא טעם אכילה ולא טעם שתיה; אינה שואלת ואינה משיבה, ואפילו גניחה אינה משמיעה. האם חולה היא? מי יודע? כבר קראתי פעמים רבות לרופא. בא, הציץ בה, עִיֵן, התבונן ולא מצא בה שום מחלה. אדרבא, לפי דבריו, היא בריאה ושלמה בגופה. ולמה היא שוכבת כאילו אין בה רוח חיים? – שאלתי את הרופא. נענע בידו כאדם האומר: גם בעיני תמוה הדבר. אולי זו היא מין מחלה? – שאלתי את הרופא. – אולי! – השיב – אבל במְדיצינה אין לה עדיין שֵם.–דבר והלך לו. אולם כשאני לעצמי, פסח, הנני משערת שזה הוא דוקא מין מחלה, מין מחלה בלתי־שכיחה, אמנם; ואולי לא מחלה היא, כי אם ענין אחר לגמרי... זהו מין שנאה... היא, אולי, שונאת את כלנו... ואולי גם לא זה... אולי גם לא שנאה... דבר אחר... היא אינה רוצה לראות בעיניה לא אותי, לא את הילדים ולא אנשים אחרים... ואולי גם הכתלים, גם התקרה, גם אור היום, הכל מאוס עליה... ומפני־כך היא הופכת את ערפה אלינו, ופניה – אל הכתל... כן, פסח, אולי לא מחלה היא זו; אבל, לדעתי, קשה היא ממחלה, הרבה קשה ממנה. האם מֻתָּר לו לאדם להסיח את דעתו, את לבו ואפילו את פניו מבני־אדם, ולא־כל־שכן מבניו ומילדיו? הילדים מה חטאו? בימים הללו היא מקשיחה את לבה אפילו מאסתר׳קה שלנו, שהיתה תמיד חביבה עליה יותר מכל שאר הילדים. לו ראית את אסתר׳קה שלנו, כיצד היא עומדת על־יד מטתה, אינה מעזה לנגוע בה, רק שפתיה לוחשות: סבתא, השיבי־נא את פניך אלינו! – הציצי־נא בנו רק לרגע. לרגע! – לו שמעת את קולה המתחנן, אפילו אבן התמוגג מחמלה (דרך־אגב: כשהיה הרופא בביתנו, שאלתיו על אסתר׳קה שלנו, כי פניה חִורים מאד, היא עור ועצמות, והשעול חונקה. ממש הילדה גוססת כנר. הרופא אמר, שיש לדאוג לה) – והיא, האם, אינה משמיעה אפילו הגה.

וכשאני מוסיפה לעַיֵן בדבר זה, אני באה גם לידי החלטה כעין זו: אילו כל מה שהוא יפה ומפונק, אין בו כח לחיות. וכל מי שאין בו כח לחיות, הוא הולך ומתנַוונה. כי רק במקרים יוצאים מן הכלל גובר היופי, אולם בדרך־כלל גוברים רק האַלימים והגסים. לא בלי־צער כותבת אני לך, אחי היקר, את הדברים האלו, כי רעיונות כעין אלו גוררים אחריהם אחרים, ואחרים—עוד אחרים, והאחרונים הם תמיד מעציבים מן הראשונים, עד שפעמים האדם יכול לבוא חלילה לידי יאוש. אולם אני רואה דבר זה מעצמי וגם נאמנו. אין אנחנו מסוגלות לעשות מה שעושים אחרים—ומפני כך ידנו תמיד על־התחתונה. ולואי, אחי היקר, לא יהיה ממש בהרהורי אלה, כי אם חלילה יש בהם ממש, הרי אין לי ולשכמותי שום תקוה בחיים. וגם בשביל תכלית זו ישבתי, אחי, לכתוב אליך מכתב זה, כי תאֵבה אני מאד לשמוע את דעתך על ענין זה. כי האם לי, רק לי, לבשרי, אני דואגת? לא, לא, אחי היקר. המה יהמה לבי עליך. כי מדי אהגה בך, מדי אעלה את זכרונך על לבי ואשוה לנגד עיני־רוחי את דמותך, הריני רואה אותך בדמות ילד קטן, כפי שנהרתה הדמות בזכרוני. ואתה הן היית בילדותך רך כל־כך ומפונק כל־כך וגאה, גאה. אם כך, כיצד אתה חי? ואיך אתה מתקַים? — במה אתה מתפרנס? — האמנם נשתנה חלילה טבעך? — חלילה וחלילה! אינני מעֵזה אפילו לחשוד בך.

הה, מה־תאבה אני לראות איתך בעיני, להציץ בפניך, בעיניך, לראות מה מביעות עכשיו עיניך. רק לא צער. לא. אי־אפשי בכך. אני משערת: ודאי גם אתה ראית הרבה צער בחייך, הלא הנך גם־כן אחד מבני משפחתנו! אולם העינים אינן צריכות להבין: כל מה שהן רואות. לא! הה, מה־מתגעגעת אני עליך, אחי היקר. מה־מתגעגעים אנו עליך כלנו. גם הילדים וגם האם, אף־על־פי שאצלה כל מלה היא דינר של זהב. כמה וכמה שנים כבר לא ראינו את פניך, לא ראינו את ההלוכותיך, לא שמענו לא את קולך ולא את צחוקך. הנוהג אתה עדַין לצחוק על כל פגע טוב או רע? — האֵם כבר פסקה לצחוק. רק פעמים היא צוחקת צחוק פרוע וממושך ובלא שום טעם. וכשאני שומעת אותו, לבי כואב מאד. כנגד זה אני עודני צוחקת הרבה. עדַין לא שכחתי צחוק. אינני יודעת טעמו של דבר, אולם עובדה היא: יותר שאני רואה רעה וסובלת יסורים, יותר אני צוחקת. צחוקי נעשה מיום ליום יותר ממושך בזמן וקולי נעשה יותר רם. מה טעמו של דבר, אחי? גם על דבר זה תשיבני, אזי, במכתבך הבא. כי, אגלה לך בלחישה, חוששת אני מאד, שמא צחוק זה הוא לגריעותי... שמא הוא בא לידי סופו... ומפני כך הוא מתגבר כל־כך, כמו שלהבת הנר, למשל, המתגברת דוקא לפני רגע הכביסה. אל־נא תצחק, אחי, על דברי ואל־נא תשימני ללעג. האם אני מדברת גבוהות? — אולם אתה, אחי, ודאי לא הגעת חלילה לכך. אתה חי, עוסק במעשים חשובים, אתה עולה מעלה מעלה. אתה תגיע למדרגה עליונה. אל־נא, אחי, תזלזל בנו. כתוב־נא אלינו, הודיענו־נא על טיב הייך. הנה עזבת אותנו, יצאת מתוך ובצאת

ככף. כך היא אומרת, כדי להקדים את אחרים ולהשתיק לכתרע את שאלותיהם, שהם שואלים אותה עליך, אם כבר עשית עשר, ואם מחזיק אתה בידנו ומקל קצת מעלינו את על הפרנסה. כי אם פסח שלכם לא יעשה עשר — מה כחו וגבורתו? כך הם מדברים, ואני, אחותך הפתיה, מוסרת לך את דבריהם דבור בדבור, כאילו תורה הם. אולם אל־נא, אחי היקר, תחשדני חלילה, שיש בדברי רמז שהוא או פניה שהיא. חלילה וחלילה! הן כבר הקדמתי לך, שאין אנחנו מבקשים ממך תמיכה חמרית, כי מצב הפרנסה שלנו אינו גרוע חלילה ממצב פרנסתם של אחרים. ב"ה, הננו מתפרנסים בכבוד ואין אנחנו נצרכים חלילה לשום איש. (בקיץ שעבר הכינונו בשבילך מינים רבים של מרקחת, ועד היום הזה אנו מחכים למכתבך, כי אין אנחנו יכולים לשלחם לך, שאין אנו יודעים לא את בית דירתך ולא את שם הרחוב שלך. ואולי אינך כלל בורשה, כי רק מפי השמועה נודע לנו, שאתה שם, ועל כמך זה אני שולחת אליך את המכתב). לא, אחי היקר, דבר זה אינו חשוב ביותר. לא. רק מדי אהגה בך, יכחד בי לבי. כי הנה מצפים אנו לגדולות ממך, מצפים מתוך כליון־עינים. כי אתה, אחי, אתה תקותנו היחידה. רק אתה, פסח, מסוגל להעלות את משפחתנו מעגל מדרגתה. כי שפלה מאד משפחתנו, פסח, אין חולק לה כבוד, ואילו משפחות אחרות עלו למעלה, למעלה. משפחתנו, אשר לפני חמש־עשרה שנה, לערך, היתה החשובה במעלה, לפי שכמעט כל בניה היו חסידים, עשירים ולומדי־תורה ונשואי־פנים, איכה ירדה, ירדו, פסח! הלכה התקיפות ממנה, פסה מתוכה הגאות. אחד אחד מתו פני משפחתנו, רבים מהם נתרוששו, וממילא נכפפה קומתם, רבים מהם לקו באסונות ובפגעים. כאילו חמת אלהים נתכה על ראשינו. הה, לו ראית את הדוד אברהם שלנו! איפה הם אנשי־הצורה שבנו? לאן נסתלקה הדרת־הפנים, שבה נצטינו בני משפחתנו? ומי גזל את ההדוה, שהיתה תמיד נחלתם של השליטים? — ואילו משפחות אחרות עולות ומצליחות, ובניהן הם עשירים, משכילים ובני־כבוד. גם אני, אחי, נשארתי בשפל המדרגה. מי אני? ומה אני? האם יש בי חכמה? או יופי? או השכלה? או תקיפות? ומפיו של מי אקנה חכמה? האם מפיהם של האכרים השכורים, אשר בחברתם אני מבלה כל הימים? (הה, מה נמאסו עלי!) רק אתה, פסח, הנך תקותנו היחידה.

ומדי דברי, אחי, בדבר המשפחה שלנו, הנני מבקשת ממך רשות להרצות לפניך את רעיונותי בענין זה. אולי הם דברים של שטות, סלח־נא בטובך, ואל־נא תשימני ללעג, כי על כן לא אשה משכילה אני.

מדי אעין בבני המשפחה שלנו ומדי אתבונן לכל דרכיהם, הן בעניני השכלה והן בעניני פרנסה, יש אשר יעלה על לבי הרהור זה: אולי לא דבר של מקרה הוא, שכמעט כל בני משפחתנו נדחו מעל המדרגות הגבוהות, אבדו את יפים וערכם. רובם הם אנשים תשושי־כח וחורי־פנים, מזלם רע, ואינם מוכשרים לעשות מעשה, בכדי לתקן את חייהם. פשוט, כבר תש כחה של משפחתנו. כזה הוא ודאי גורלן של כל המשפחות הנצלות והמפונקות.

אחרים את כל אסונותיו. פעמים, בשעת כעס, אני מתנהגת עם אחד הילדים מחוץ לשורת הדין: הנני צובטת אותו או חולקת לו מלקות על לא־חטא. התינוק מתפרץ בבכי מר, וחהרטה אוכלת אותי אחר־כך, עד שאני נכונה לצבוט את זרועי עד שפיכות־דם. כך אנו חיים, אחי, ומענים איש את חברו. אולם אין אנחנו שונאים זה את זה. הלילה! אדרבא! קשורים אנו זה בזה, כלנו, הענפים והגזע. ואף־על־פי שבשעת כעס אני מעלה פעמים על לשוני דבורים עוקצים ומודיעה, שהנני נכונה לברוח עד סוף העולם, אולם רק פי הוא המדבר, לבי אינו מסכים כלל וכלל לכך. כי כלנו מרגישים, שרק פה יש לנו חיים, ורק בכפיפה אחת. ובלחישה אגיד לך: גם בית־החומר הקטן הזה חביב עלי מאד, מאד. ולו עזבתי אותו, היה לבי ודאי כואב עלי מאד. בערב שבת, אחרי שהחדר נכנה, הק־קע נתטיח בטיט ריחני והתנור הוסק, יש שאני מחבבת מאד את כתליו של בית זה. ברגעים כאלה אני מְצֵרה על שאתה, אחי, אינך אתנו. כי אמנם אתה לענין זה אינך דומה כלל אלינו. איש מאתנו לא היה מסוגל לעזוב כמוך את הבית לא רק לשנים, כי אם אפילו לשבועות. ולא לשם תוכחה אני אומרת לך דברים אלו. אלא שפעמים אנו מדברים כך עליך בינינו לבין עצמנו. אמת, אני, אחי, מצדדת בזכותך. אני אומרת: פסח לא בן־כך הוא. לא הרי הוא כהרי אנחנו. הוא נוצר לגדולה ולעשירות. ולא לפי כבודו הוא לשבת בבית־חומר קטן כשלנו, בתוך העשן, בחברת הילדים ובין הזבובים. הה, מה־תאבה אני לראות את מקום משכנך, את הדרת הייך ואת התפארת שמסביבך! הה, אחי!

אני שונה על החשש שלי, אחי: לבי מכני מאד על שאני מבלבלת את מוחך, כי אולי אין לבך פנוי כלל לענינינו הקטנים ולמשאלותינו הדלות. הן אתה, אחי, יושב בעולם הגדול והנך עסוק ודאי במעשים חשובים. ישמך ודאי כבר יצא לתהלה, כמו שצפינו לך משכבר הימים. הן עוד בילדותך גבאו לך גדולות. ואמנם ענין זה, פסח, הוא אחד מהעיקרים החשובים של מכתבי.

רבים פונים אלינו, פעמים אלי ופעמים אל האם, ושואלים: מה היה בסופו של פסח שלכם? — הנתקימו בו הגדולות אשר נבאו לו? — מפני־מה אין אנחנו שומעים כלל את שמעו? — ובלחישה אגיד לך: בשאלותיהם התכופות הם גורמים לנו צער גדול. ראשית, מתביישים אנו מפני האחרים, כי אנו עצמנו, שארך ובשרך, איננו יודעים מה הגיע לך. ושנית, דואגים אנו באמת לך. אמנם אנחנו, אני וגם האם, דוחות את האחרים ומשתמטות מלהכנס עמהם בשיחה עליך. האם השיבה פעם אחת לאשה אחת, שהציקה אותה בשאלותיה, כדברים האלה: יפ־ך־נא כל איש את מוחו על עסקיו וידאג־נא כל אחד רק לגורלם של בניו! — הלא מכיר אתה את אמנו: היא גאה מאד. כששואלים אותה למעמדנו החמרי (אמנם הוא אינו מזהיר ביותר, כי חוץ ממכירת היין, שכבר נמאסה עלי, אין לנו עסק אחר), היא משיבה: ב"ה, אין אנו יודעים מחסור. וגם פסח שלנו שולח לנו בכל חודש וחודש

אחותו של שליט זה את מקים דירתו, וגם לא את שם הרחוב שלו, ומסרה את המכתב לידו של איש עובר־ארח; היה הלה מחפש את בעל המכתב, חוקר ודורש בין הבריות, אולם איש מהם לא שמע את שמו של שליט, עד שנתגלגל הדבר וקלטה אזנו של נתן את השם שליט. ואיפה היה המעשה? בבית־אכל אחד, שהוא סר לתוכו באקראי. שאל איש אחד את חברו על איש ששמו שליט. — שליט? אני! — קרא נתן. — יש אצלי מכתב בשבילו! — אמר האיש. — מכתב — לי! — קרא נתן. הטף מידו את המכתב והביאו — ועכשיו הבחור איננו. כך סח נתן למשרתת ויצא בבהלה מתוך הבית.

וכשיצא, ירד שליט מעל המטה, פתח את הדלת, נטל את המכתב מידה של המשרתת והדליק את המנורה, כי כבר הגיע הערב.

פרק ב

האחות כתבה:

„אחי!

רחוק אתה מאתנו מהלך ימים רבים ושנים רבות. ובשעה, שאני מ־בלת את עטי בדיו אשר לפני, לבי נוקפני מאד. מי יודע, אומרת אני בלבי, שמא כבר שכחת אותנו הקטנים והדלים. ולכן אני מבקשת מתחלה את סליחתך על שהנני באה להטרידך ולגזול ממך את עתך היקרה לך. סלח־נא, אחי, בטובך. הן לא באתי הלילה לבקש ממך בשבילנו תמיכה חמרית. חלילה והלילה! ואיני מבקשת ממך אלא שתפנה לרגעים את לבך מעסקיך המרובים ותשמע לדברי פי, כי מחשבות רבות בלבי. ורעיון בלב איש — ישיחנו אפילו לזר, ולא־כל־שכן לאח.

כן, אחי. לבי נוקפני מאד. הן אתה יושב בכרך גדול ובא בין אנשים רמי־מעלה ומשכילים, ואנחנו הננו עדיין אותם בני־העירה שהיינו בשעה שעזבת אותנו. איפן חיינו? — ודאי כבר נשכח ממך הכל. והן אצלנו הכל הוא כמו שהיה ולא שנה את צורתו אפילו כחוט השערה. בית־חומר קטן, קטן. בית יהודי בעירה קטנה. כשמסיקים את התנור, מתפרץ עשן גדול ומקיף את כל הללו של הבית עד שהעינים דומעות. וכשיורד גשם, אנו מעמידים על קרקע הבית בכל הזויות דליים וקערות, כי גג־התבן כבר נתמרטט וטיח התקרה מתפורר והולך, וכשגשם בחוץ — גשם גם בבית. יש שנשברת פינכה או כוס — וכל בני הבית שרוים בצער. גם האם, הילדים — כלנו מתקוטטים לעתים תכופות בשל דברים של מה־בכך. ואין תימה: בית קטן, דחקות גדולה, בני־אדם יושבים תמיד בכפיפה אחת, נתונים כל היום איש בצדו של חברו, והילדים מתגוללים בין הרגלים, בין שיש בהם צורך ובין שאין בהם צורך, וכל אחד נושא בלבו כאבו שלו, השייך רק לו, וגם את הכאב המשותף, המשפחתי, והעצבים רופפים הם, בין שלי ובין של האם — כשהאדם נתון בתנאים כאלה הוא נוטה לגזם על צערו ולגולל על

– האם אני פייגין? – השיבה הזקנה וקול צחוקה התגלגל.

– האֶעֱשֶׂה ענק? האֶעֱשֶׂה ננס? – האֶעֱשֶׂה?...

שאל וגופו התחיל פושט צורות ולובש צורות, אולם הזקנה היתה גוערת בו מרגע לרגע ורוקעת ברגליה.

– לא־כך! לא! – היה מחדד קולה הזר והנוקשה.

– ואיך? – שאל בקול מתחנן.

היא הצביעה על התקרה. תלה את עיניו וראה מסמר גדול תקוע בתקרה. טפס על הקיר ועלה עד התקרה. ראה גם חבל. הפשילו על צוארו.

– כך? – שאל. אולם הזקנה לא השיבה כלום. היא רק חיכה. הוא הדק את החבל יפה יפה. הוא נחנק והולך. נתק החבל. צנח על הקרקע. הוא מוטל שטוח. – כך? כבר מינך? – שואל הוא וחש, שכחותיו עוזבים אותו לאט־לאט ואור נשימתו פוחת והולך. אולם פתאם הוא פוקח את עיניו ורואה את הזקנה, היא אמו, תלויה על המסמר שעל התקרה. הוא מרמז אליה באצבעו. היא יורדת אליו, משתטחת על־ידו על הרצפה, מחבקת אותו ולוחשת לו:

– ענינו, בני!

זעה קרה טפחה על בשרו. הוא נעור, פקח את עיניו, העיף את מבטו סביבו, ראה את אפלת חייו ושב לתנומתו. הוא התפלל לתנומה, לחלום הקושמרי, ובלבד שֶׁיִּנָּלֵט מן המציאות. התנומה חזרה וטוה סביבו את קוריה.

מצתה, מצתה העלוקה והנחילתו תענוגים.

הוא התענף בעמיכה יכה יכה, הצטמצם והתכרבל בתוכה. הוא עקר את־עצמו מבין הבריות. הוא ותר על חלקו בעולם, על נצחונות ועל מחיאות־כפים. הרעב ענה אותו והעצלות פעפעה באבריו. אדי החום התישו את כחו. גופו נעשה מדוכדך וחלש. הוא התעמק בתוך החולשה, התרפק אליה, כמבקש לדלות מתוכה חיות. הוא העמיק את החולשה וצרף אליה מחלה, האוכלת את בשרו ומפרידה בין גופו ובין רגליו. רגליו נחתכו, והוא יושב בעגלת־יד. אחותו מושכת את העגלה. יום של שמש. הוא מתחמם ומחזק את גוכו. והוא כטור מכל החובות והנסים. הוא פרק מעל עצמו על דרך־ארץ. הוא... הוא...

דפיקה בדלת עקרה אותו מתוך הרהוריו. הוא הכיר את קול דפיקתו של נתן.

– פכח שליט!

– נכרב! – קוא נתן בקול מבשר. אולם שליט לא ירד מעל מטתו ולא פרח את הדלת, כי הביבים היו עליו חזיוני־הבלהות, הרעב והעצלות מכניו של אדם חי ונכתב־ידו של מי־שהוא. שלש פעמים דפק נתן בדלת. וכשלא נענה, קוא למרפסת והניח בידה את המכרב, על־מנת שתמסור לדבחור, כשהלה ישוב לביתו, אף הכביר לה בקול רם את הדרך, שבה נתגלגל לידו מכתב זה, שנשלח לפכח שליט מבית־הוריו. לא ידעה

מבקש לכוף את ראשו וללקט את הרסיסים, אולם הם תוך־כדי־רגע נעלמו. בני הזקנה נעשים ורודים ומזהירים לקראתו בשפעת־גונים. משמע, לא זקנה הגמיעה אותו מתוך הכוס, כי־אם עלמה רכה בשנים. ובין כך וכך והזקנה עושה לפניו כוני־חן וצוחקת. בשֶׁלמה הצחוק? – שואל הוא. – אולי בשל תבנית קומתי וגזרת גופי הגלעגה? – הזקנה משיבה מתוך נענוע־הראש: כן, כן! וגם חוץ מזה אתה מגוהך. מגוחך אתה מאד... – „מאד?" – שואל היא בתמהון – „מאד!" – חוזר ושואל הוא מתוך רחמים על עצמו. הוא עומד רגעים מחריש כמבקש עצות, אחר־כך הוא מתעורר פתאם, זוקף את קומתו, מאַמן אותה שתהא חסונה והדורה, כאילו הוא מקַים את גזרתה של הזקנה.

– כך? – שואל הוא ומחכה לתשובתה של הזקנה כלגזור־דינו.

– לא־כך! – מתגלגל באזניו קולה הזר והנוקשה של הזקנה.

הוא מתמתח, מאמץ את שריריו, עולה וגדל בקומה. הוא גבוה וחסון. הוא ענק.

– כך? – שואל הוא ומציץ בתחנונים בעיניה של הזקנה.

– לא כך! – מתגלגל באזניו קולה הזר והנוקשה של הזקנה.

הזקנה מגחכת. הוא מתחרט מאד על שנעשה ענק. הוא מתכַּוץ והולך, מצטמצם ומקטין את קומתו עד שנעשה ננס, כתינוק בן־חמש.

– כך? – שואל הוא בתחנונים את הזקנה ומצפה לתשובתה.

– לא־כך! – מהדד באזניו קולה הזר והנוקשה.

הזקנה צוחקת בקול רם. היא לועגת. היא מתעללת בכבודו. היא מרים רגל אחת, משים את בוהנה בתוך ידו, ומדדה על רגלו השניה. אמנם, חש הוא, שמחלל הוא על־ידי־כך את כבודו, ומצטער מאד על זה ובכל־זאת אינו פוסק מלדדות, כדי לגרום לה נחת־רוח.

– כך? – שואל הוא.

– לא־כך! – משיבה הזקנה וצחוקה מתפרץ והולך.

הוא יושב נשען על כסא. פניו נפלו מאד. הוא עצב. חולה הוא וכלו מכאובים. למה־זה חלל את כבודו? מי היא האשה הזו? למה הוא נכנע לה כל־כך? ולמה הוא מוהל כל־כך לדבריה ולמבטה? – ופתאם נעשה ברור לו, שזו היא אמו, וכיון שנתברר לו דבר זה, מיד הרגיש בבגדיה של האשה, שפרומים הם. – האם את מבקשת נדבות, אמי? – שואל הוא. – אבלה אני! – משיבה היא ופניה עצבים מאד. – ומפני כך בגדיך פרומים? היא מנענעת ראשה בהסכמה. – את מתאבלת על בנך? – שואל הוא. היא מנענעת ראשה בהסכמה. – האם היה לך בן אחר חוץ ממני, והוא מת? – שואל הוא. אולם אמו נעלמה. הוא רואה אש בוערת על הכירה. על־יד האש עומדת האשה הזקנה ובוחשת בקדֵרה בכף שבידה. עקר בכח מתוך ידה את הכף והתחיל לבחוש. הזקנה לקחה לק אתו. סימן, שדעתה נחה עליה. שאל אותה בהכנעה:

– אשה, שוב לא תצחקי לי?

ממנו מהכפשת אשה, שפניה פעמים זקנים ובלים ופעמים יפים ומזהירים בפני פייגין. מטפחת קרועה על ידה. ואף־על־פי שהם קרובים כל־כך זה לזה, אינם מביטים זה בפני זה, ואינם מרגישים כלל, כמדומה, זה במציאותו של זה. אחד, גבה־קומה, עבר על־ידם ולא הרגיש בהם כלל. הוא נתן עינו בו. זהו שימקין. לאן? – שואל הוא את שימקין. – אני הולך לבקש את אָשֶׁר. – אה, אה! אומר הוא, כאדם, שדבר תמוה נתישב לו. – הלא את היא פייגין – שואל הוא אותה – ולמה שתית לשכרון? הן ריח חריף של יין עולה מפיך! – האם אני פייגין? – מְשיבה היא – אני לך רק פילגש. – ומה הם הכתמים אשר על פניך? – שואל הוא. – אלו הם מחשבותי הזרות! – משיבה היא. הוא שומע ותמה, כי אם כך, הרי היא היא פייגין, כי הלא פייגין היא החוטאת. אמנם הוא לא הוציא את הדברים מפיו, אולם פייגין כאילו הבינה את מחשבתו והשיבה: מה לי ולך? אין בינינו אלא מטפחת קרועה ושברי כלי־זכוכית! – ופתאם הוא מתחיל להקיא, אף־על־פי שברי לו, שלא טעם אפילו טעמו של יין. אחר־כך הוא מעיף עין סביבו ואינו מוצא לא את האשה ולא את המטפחת, כי אם רפש, רפש רב מסביב.

הוא מתעורר מתרדמתו ושמח מאד, שכל זה לא ראה אלא בחלומו; ואולם בעוד רגע יד לופתת את צוארו וגורמת לו מצוקות. זו היא ידו של איש זר, רע ואכזרי. גופו ופניו של האיש נתונים בערפל; גם את ידו אין הוא רואה בעיני בשרו, כי אם חש את נטל כבדה. כל חושיו מתקוממים כנגד האיש האכזר ושואפים לעשות בו נקמה. דמיו רצים אל לבו ושואגים בכעס. אגרופו מתקמץ. ואולם היד האכזריה חונקת את צוארו בלי רחם. אויר נשימתו מתמעט והולך. הוא נחנק. ופתאם מתבהרת כנגדו שפה. זו היא שפתו של הזר והאכזר. עוד מעט ויתבהרו אולי גם פניו. הוא משתער עליו, נועץ בבשר השפה את שִׁניו, מוצצה בכעס ומתנקם בה. היד החונקת אינה משה מצוארו. שניהם, הוא והזר, מתאבקים. הלה חונק והוא נושך. כל אחד משניהם חותר להתגבר על חברו ולהכילו. ואולם, מה־מוזר הדבר, יחד עם זה הוא חש, שאין דמיו נרגעים כלל על־ידי־כך ושאין כאבו פוחת אפילו משהו, לא כאב הצואר הנחנק ולא כאב השפה הפצועה והשותתת דם. כי גם בשר השפה, שבו נעוצות שניו, הוא בשרו. אולם גם אחרי זה לא פסק קרב־הבינים; הוא מתאבק ומעמיק את שניו בבשר השפה, היא שפתו.

רגעי היקיצה, שבאו אחר־כך, היו לו גם רגעי מנוחה. אולם הם לא ארכו הרבה. מיד אחרי זה שב לנמנומו. נגש אל התנור ועמד על־ידו והתחמם. ספג להנאתו את החום וחש, שכחותיו תשים והולכים מפני החום והמתיקות, שפעפעו בכל אבריו. הוא גומע מכוס יין. היין החזק מעודד את גופו ומצהיל את נשמתו. הוא מרים את עיניו ורואה: כוס היין היא בידה של אשה זקנה, המגיעה אותה אל פיו ומגמיעה אותו. ופתאם הוא מכיר בכוס, שהיא ריקה. הוא חש מפח־נפש. צנחה הכוס על הרצפה ונשברה לרסיסים. לבו כואב מאד. הזקנה עומדת כנגדו וצוחקת בקול רם. הוא

בתי, אמנם קולך נכנס לתוך אזני, אבל רק לתוך אזני... אולי תפני ותלכי לך ותסגרי אחריך את הדלת! – איש לא דפק בדלת; ובתנומה היה עונג מתוק ואסור, כי התרכך האדם על עצמו, והנפש זרתה הלאה את השניות הזרה. פסקו הגעגועים על השניות הזרה, כי מצאה הנפש את השניות בתוך עצמה והאדם נזדוג אל עצמו, ינק מתוכו תענוגים ומשך לעצמו חסד ואהבה. אדים המימים עולים מתוך גוף האדם, משכרים אותו, מערפלים את המות, ומגרים אותו תענוג של צרוף בשרים ונשמות. רחוק, רחוק הכל. הכל זרים. אם לא ילדה אותו; רבי לא למדו אלף־בית; אשה לא הנחילתו מצוקות; הכל הם זרים, רחוקים ומיותרים ומזמזמים על־גבי הפצעים ומטרידים את המנוחה כזבובים, המטרידים מנוחתו של הכלב, המנמנם על הקרקע בחום קיץ. יהמו נא מעיכם על הכלב, הנזוק מרגע לרגע על־ידי הזבובים. אין לו מנוחה ואין לו חסות מכניהם. רק התנומה חסות לו: נום, נום, בני, והתענג על כל טוב! –

לא התענג, כי בא החלום, הקושמרי, רב־עלילה וכבד־מזמות ברגעי המעשה, וברגעי הכחון – ריקניות ומבוהבש. כי ערום היה החלום ומלא תככים. שלוחה הרע הוא של המציאות, אלא שהוא מתהפך בתחבולותיו ומסתיר את פניו. הנה אחד גוץ, עגול, עב־כרס ותפוח־פנים שולח לקראתו לצון וסוהבו ברגלו. הוא נגרר בתוך האשפה, בין עצמות תלולות, כפתורים וסמרטוטים בלים, כדבר שאין בו חפץ. מרגע לרגע יורק הגוץ בפניו והריר זב על לחיו. והמוזה: הש הוא, שמתעללים בו, אולם הוא אינו מוחה כלל. אין בו רצון כלל להתקומם. אדרבא, שמח הוא על כל זה, כאילו כבוד גדול נעשה לו. ארנם, כעמים לבו כואב כאב העלבון על חלול כבודו. אולם אחרי זה הוא צוחק בקול רם; ואחרי הצחוק חוזר והוקפו רגש מעיק. ובשעה זו עצמה מתיקות נפלאה כגעפעת באבריו. הוא חש תענוג כזה, שלא נתן לאדם לטעום אותו בהקיץ, רק בחלום ישוער; ואולי הש האדם דוגמתו בשעת יציאת נשמה; מי־שהוא לוחש על אזנו נגון נפלא, וכל עצמותיו תענינה לו כהד. לא נגון הוא, כי אם דבור מתוק, שמעולם לא הקשיבה אזנו דוגמתו; משונה הדבר! דבור זה נאמר דוקא על־ידי סוניה, אולם ברור לו, שרק לפייגין יאה הוא. ומפני כך הוא מעלה על עצמו, כאילו היא אמרה אותו ולא אחרת. על־ידי זה הוא מתנשא בעיני עצמו ונותן לעצמו חשיבות יתרה. ואולם לא ארכו הרגעים והוא התעורר מתנומתו. נעקר מיד הנגון מלבו והיה כלא־היה. הלפה המתיקות, גם טעמה נשתכח ממנו. רק זכרה וחתם במוחו, ואת לבו צבטו כאב הגעגועים וצער הדבור, שנאמר, כפי שנתברר לו עכשיו, דוקא על־ידי סוניה; אולם הגוץ, תל האשפה, ריחם של הסמרטוטים הבלים, כאב העלבון על חלול כבודו, רגש הבוז לנפשו – הכל היה חי בלבו ויהי לעובדה; גם את הרק זוש, וכאילו שותת הוא עוד על פניו.

הוא חזר ונרדם. ומיד ראה את עצמו מוטל שטוח ברפש. פניו מקומטים מזקנה, גרומים והמרמרים. על ידו שברי כלי־זכוכית. לא רחוק

פרק ז.

העלוקה מצתה.

מצתה התנומה וטותה סביבו את קוריה. מאימתי היה הדבר? – זה שעות רבות, ואולי זה ימים ולילות רבים, שהוא מפרפר בתוך מצודתה. הדממה צעדה בחדר ובחדרים הסמוכים. היא רעשה. התריסים היו מוגפים ווילוני החלונות מופשלים. מתוך הערפל אשר סביבו התבהר בזכרונו רגע אחד, שבו קם, נים ולא נים, עמד מתוך היסח־הדעת על רגליו והפשיל באופן מיכני את וילון החלון שאצל מטתו. זה היה תיכף אחרי שיצא זה השני, שמעון, מתוך החדר ונשתתקו פסיעותיו. כדג הקופץ לרגע מתוך המצולה, מבצבץ ומבעבע על־פני המים וצולל מיד לתוכם, כך התעורר הוא וקפץ מתוך מצולת התנומה למציאות ושב וצלל לתוכה מיד. אחר־כך היה מפרפר בלי־הרף בין הנגלה ובין הדמדומים. רוח צוננת היתה נושבת מרגע לרגע, מרעידה את קורי התנומה, מטלטלת אותו ביניהם ומטעימתו חליפות חבלי דמיון וחבלי נגלה. הוא התעטף בתרדמה כבבגד, המגן מפני הקור, וצלל לתוכה מתוך תענוגים, לפי שהדמיון הבטיח לו יותר מן המציאות. פה פעור, זרוע שִׁנַּיִם כתומות ומעוקמות – כזו היתה לפניו המציאות. חלל ריק, שורה של מסדרונים ארוכים ואפלים, אם עניה, בלתי־קובלת, וחיי כלב נדח, הנובח על כל היקום – כזו היתה לו המציאות. היה היה במציאות... מה היה בה? מי יחנן? מי יאהב? ומי ילקק את הפצעים? ומי יאמר ברחמים: בני, אובד אתה!..

והתנומה מצתה והתישה את כחותיו. היא ההבילה סביבו חום מחניק; היא לטפה אותו כאשר ילטף הרוח את הפצע החשוף. היא זרעה סביבו ערפל; ובתוך הערפל היו מנצנצות נקודות כעין כוכבים; והנקודות היו נופלות. אולם היתה מתיקות בתנומה. מתיקות של כפירה ביש, באס, בפייגין, בשיעור קומה ובמדת הכחות. מתיקות כזו היתה באותם הימים, כשהקרקע היה מטויח בטיט טופח וריחני בערב שבת של קיץ והזבובים גורשו על־ידי האחות, והופשלו הוילונות הורודים, והילד התחבא תחת הספה, על הקרקע, והיה נדבק אל הטיט: יחפשו אותי – אינני! ואם יבוא נתן, ואם תבוא מלכה תנקין ותדפוק בדלת, ואם יבוא מי שיבוא, ואם תבוא זו, זו... ותכרע על־יד מטתו, ותתחנן על נפשה, ותהא מתיפחת בקול... מה אעשה לך,

א׳ שטיינמאן

סְחוֹר סְחוֹר

רומן

ספר ראשון

חלק שלישי

קְרָב היו אלה, כי אם יְלֵל יאוש של הרוסי־החיים, יְלֵל בני־אדם, שהקיצו משנתם והנה הם שחוטים למחצה. מהאופק הגיע הֵד – כאילו ענה להם קול דמי אחיהם ההרוגים, הצועקים מן האדמה אף הם.

במרומי אילן מוקרח ישב נער משולח, קרוע־מכנסים, התקלס מגבוה, התלהלה וחִקה את הקולות, מה שקלקל קצת את הלך־הנפש, כלעג מנַחש לא־טובות.

צליל חדש נפל באויר, כעין נקישה עמומה בקורנס על־גבי טבלה של פחים; אחריו שני, שלישי, וברד יריות נתך אי־מזה, מן המארב. הבנינים, האנדרטות, הפנסים, קרעי־העננים התנכרו כהרף־עין והביטו הבטה חדשה, ופרצופי האנשים, שהדפו חד את אחד, שוב לא נראו בשלמותם, אלא רפרפו קטעים קטעים.

– לאט־לאט!! לאט־לאט!!

אבל דוקא צריחות־התראה אלו עוד הגדילו את האנדרלמוסיה. היריות התגברו ותכפו, והלב בכה מכעס אין־אונים על זו המפלצת הנצחית, הצוחקת במארבה, שאינה אומרת די ואינה חסה גם על שארית הפליטה. אינבלידים מכל המינים נסתבכו, נפלו, נפתלו, עוד מעט ופקעת של גופות נתגבבה, פִּרכסה, נדרסה – וצ׳רטוב בתוכה.

נשתתקו הקולות, ומתוך העלטה שלפפתהו צפה ועלתה אסתר, כשהיא מפויסה, נוהה, אוהבת; בפניה הוצק הרבה גם משל האחרות, משל הֱלִי... בשארית כחותיו שאף צ׳רטוב אל קרבו את האשר הכבד והעגמומי במקום אויר הנשימה שלא היה. וכל זה נמשך, נמשך, נמשך. אולי עד לאין־סוף? כי יקיצה הן לא היתה כאן, זו שמפזרת את החלומות.

– כבר יש לה מזל שכזה. גם בבית־הספר הכל אוהבים אותה.

פעם אחת בדמדומי ערב, כשעמד בפתח חדר־הבשול ובקש מבעלת־מעונו כוס טה, בשימו את ידו, כגודר את המוצא, על כף המנעול, נגשה אליו הֶלִי בלט, התרפקה בלי אֹמֶר, העבירה על גב ידו את לחיה הקטנה והמתוקה, אחר־כך את סנטרה החד, השסוע משהו... צ׳רטוב התאמץ שלא להביט עליה, דבר בינתים עם האם בשלוה, בקור רוח – כמסתיר עָוֺן.

שֵׁנה מוצקה, שכמותה לא טעם זה כבר, ישן בלילה הבא. כחולה קשה לאחר ששתה את סם־המרפא היחידי, האמתי. אסיר־תודה להילדה הגואלת חזר ביום המחרת על חנויות הרבה וחפש בשבילה דבר־מה שלא מן המצויות. תיכף לכניסתו מן החוץ התעכב בפתח חדר־הבשול, בשימו את ידו, כמו אתמול, על כף המנעול. אך הפעם לא שעתה הקטנה אליו ואל דורונו, התנכרה לפתע, הציצה אליו באישונים קטנים, חדים וּמַמרים, הידועים לו היטב, והטיחה:

– אוֹטוֹ כבר בא. הנה הכובע שלוֹ!..

וכפפה את עצמה אל מתחת לידו הגודרת ויצאה „ריצה" אל הטרקלין והגיפה הדלת אחריה.

צ׳רטוב נכנס לחדרו, ומבלי פשוט את אדרתו, תעה אחת הנה ואחת הנה, הציץ אגב בראי המסודק – וירא את אביו־זקנו... וינס החוצה.

הוא אץ דרך הרחובות, שהיו עתה שוקטים משום־מה וריקים מאדם, אל טבור הכרך, אל המקום, שזה אך לא־כבר ברח משם. נכנס לגן. הספסלים הריקים הבהיקו מתוך לחלוחית בשורה ארוכה, והשלכת המעורבת בערמוניות מפולחות נראתה כמלוכלכת בדם. כאן הגיעה לאזניו המולה אדירה וכבושה, המולת המונים ברֶעַם, והוא שם פעמיו אל מוצא הגן מעברו השני, אל הככר שלפני הבנינים הרשמיים, מקום שם, לפני ארבע שנים, עמד אותו האוטומוביל, שנשם־ורתח, נשם־ורתח...

אוקינוס של בני־אדם הכה גלים וסאן כלפי הדגלים האדומים, שהתנפחו בעצלתים, כמִפרשי אניות, תחת מפלשי העננים. העינים לא היו ריקות עוד, אלא מלאות אף הן אותו האֵזֶל המסתורי, שצ׳רטוב לא ראהו מיום גלותו מעל אדמתו. אבל באיזו קפנדריה הגיע זה עד הלום?! העשוקים באפס מחיה וצל־קורה ישבו תחלה על־גבי הספסלים הקשים והחלקלקים שברשות הרבים, לילות לילות התנדנדו שם, נאבקים עם הַשֵּׁנה האסורה, השליכו את־עצמם אל הנהר ונמשו משם תיכף על־ידי השוטרים על־כרחם, אחר־כך ארבע שנות המלחמה, נחקטעו, נתגדמו, נשתגעו, ורק עכשיו, אחרי כל גלגולי הזועה, בא זה ומלא את העינים המשונות הללו, שהן ספק נפסדות על־ידי יריה, ספק עינים תותבות, עשויות זכוכית... רק עכשיו, רק עכשיו הבינו את אשר עולל להם!

צ׳רטוב נגרף עם שבולת־איתנים זו, ובפעם הראשונה בחייו התלכדה הויתו עם זו של הכלל, ובטירופי הקולות מסביב הבליע גם את קולו הרפה שלו, כשהוא נדחק ומשַׁוע, נדחק ומשַׁוע. כי לא קולות גבורה, קולות

– היכן זה – רחוק מכאן?

וכך נפל פרץ גם בקיר־האבנים הסומא, שעמד לפני צ׳רטוב; על־ידי גרַנטה כביכול. „עוד דיוטה אחת״ – לחש לבת־לויתו מתוך קֹצר נשימה, בעלותם על המעלות. רועד המפתח ביד. אך עוד מעט, והוא נועל את הדלת מבפנים – היא אצלו! הוא נגש אל החלון הפתוח וסגר גם את זה, כמו שהילדים עושים לאחר שצפור נכנסת לחדרם ביָעף, ושמע בתוך־כך מן החוץ:

– הוצאה מיוחדה – פשֶמישל נפלה!

IV

קְרָבות קשים, מלאֵי כעס ומכאובים, היו לו בתולעי־יוחנא אלה, ולא יכול להן; כאילו כֻלן הן יונקות ממקור השנאה הראשונה... הרגעים הטובים המעטים לא נתנו, כנראה, אלא בכונה תחלה, שהכאב אחר־כך יגדל שבעתים. בלילות הארוכים, כשאבן־הקנאה בבטן אינה מניחה לישון, מקבלת דמות־דיוקנה של נערה רגילה זו, שברחוב אין שום איש מבני המקום נותן דעתו עליה, איזה כח כובש עולמות, חומס נשימה, מהריב דם. כי נכון לו לילה שכזה, יודע הוא תמיד מפי הנסיון בעוד יום, והריהו נכנס למטה כמו שעולה לגרדום. צריך לפַחד מפני כל נערה בשוק!

כדי לברוח בפעם השניה, לברוח מפני עצמו, התחיל צ׳רטוב משתמט מכל מכריו וידידיו, שעיניהם נדמו לו עתה כרמשים לחים, ועקר את דירתו אל פנה רחוקה. בנשאו את מטלטליו אל מעונו החדש, הרגיש את עצמו כמו אז, לפני ארבע־עשרה שנה, בצעדו על־פני מהמורות השלגים של התעלה־הגבול. ולא בכדי. כי בשעה שדבר אתמול עם בעלת־ביתו החדשה בפעם הראשונה, הֵציצה אליו מאחריה בתה הקטנה, ילדה כבת אחת־עשרה, וצ׳רטוב לבו חש לו תיכף, שכאן, אך כאן, ימצא את המרגעה.

– אַתְּ יודעת, שהנך מְעֻלגת קצת, הלא אין את מדברת ככל אדם, – נכנס היה עם הקטנה בקטע־[illegible]יחה, בשעות שנשארו בבית לבדם, ונושקה אגב־כך על קדקדה; נדף ריח של לחם חם.

– אני יודעת, אני יודעת, – ענתה הֶלִי בהברתה המלבבת, שעשתה רשֶם כאילו סוכרית לה בפיה, – גם הקוזין שלי, אוטו, מדבר כך. בקרוב ישוב מן ה„שדה״.

הברה זו, הקול מלאוהו תמיד חֶדוה מרעידה, כששמע את אלה בבוקר בבוקר מֵעבר לכותל. עתים גם שרה. בנגוד לאופן חייו הקודמים התחיל צ׳רטוב לשבת בבית כל הימים. בחוץ לא יכול עוד לשהות הרבה; קנה בשביל הֶלִי מיני מתיקה שונים, ובהול וכבד־כיסים התנשא על המעלות.

באין הקטנה בבית אהב לדבר על־אודותיה עם אמה. נהנית ומהססת כאחת ענתה זו:

– תפוחי־אדמה...

– תפוחי־אדמה...

סוסים נופלים תכופות, מחוסר מספוא, על אבני הרחוב הרטובות, וקשה להקימם; שפחות מביתות. פלוגת־צבא נוהגת בשירה של כלבים מלומדים, שהולכים על־יד בעליהם מורדי־ראש – במסירת נפש: „עמכם אנו בצרה!" בשארית כחותיהם סוחבים הרקרוטים, עולי הימים, את ארגזיהם הכבדים, כמתאמצים לרמות את עצמם בנוגע לעתידם.

מחנות מחנות של שבוים. מתנהלים הם נרפים, שטופי זעה, מחוקי דמות, ומלוכלכים באדמה, ואויר החוץ מסרב לקלטם. עלוב וקר־לוע עומד לו בקרן הרחוב תותח האויב, מלקוח המלחמה, ותחת לספר הרבה כל־כך, הריהו אומר לכל אך את שתי המלים: „אובוחובסקי זוֹוד".

הזכרים הצעירים והבריאים הולכים ופוחתים בינתים מיום ליום. נשארו אך תלמידי התיאולוגיה, פרחי־כהונה אלה, הלבושים שמלת אשה, שפרצופיהם מגושמים, בהמיים ומצורעים. על־גבי אבני המפסעה, שנעשו קשות ביותר, נגררת הפסולת של החומר האנושי – בני־אדם הורים, בלי טפת דם, שאזניהם פקוקות במוך והבלולים בעיניהם. מדברים אל עצמם בקול. הנה נשתגע איש באמצע הרחוב! אבל מהיכן פתאם עלם חסון כאלון זה, הרץ נכחו בחמת כחו?!

– תפסוהו, תפסוהו! – רודפים אחריו חילים מזוינים. דזרטר!

והנה האינבלידים הראשונים. מטילי־ב־זל מוחלדים במקום כפות הרגלים, שרוולים נבובים. אבל עוד נוראים מאלה הם מזועזעי־העצבים, הללו שמנענעים בראשיהם בלי־הרף; נענועים אלמים אלה מכילים בתוכם את כל חרדת האלהים של שדה־ההרגה, כלוח הגרמופון את המילודיה. באולם־ההמתנה של הפרופיסור המומחה, בין פרחי קדרה שחורים ומאובקים, יושבים דומם אופ־צרים צעירים, נוגי עינים, איש ותהומו, איש ותהומו; הפיזה שמנגד נפתח משעה לשעה בהשאי, פתיחה מצומצמת, והזקן מציץ, וכבר רואה הוא, כביכול, את הכל.

לויות של צבא יום־יום. החצוצרות הממורטות מבהיקות בלי ברק תחת הרקיע המעונן, ונגינת האבל מסלקת את הנפש שעה קלה לעולמות אחרים; אבל עוד מעט והיא נפסקת, ומרכבת הטרם מצלצלת את צלצולי האזהרה שלה ומחזירה את הכל לאיתנו.

הבתולות הבריאות מתבגרות ביותר, ושפעת לשדן חומרת עכשיו כנהר זה, שהוטל בו שכר. בגנים, בשרב־צהרים, הרי הן מפשילות את ראשיהן לאחוריהן, אל מטעדי המסלים, ונזקקות לחמה, ובערב, באופירה או בקונצרט – למוסיקה, והכל אגב עצימת עינים... המרי והזדון, שהיו להן לשעבר, פגו קצת, וכשאחת מאלו שומעת לפעמים אחרי עקיפי שיחה את ההצעה האחרונה, אין היא מזדעזעת כל־עיקר, אלא שואלת בנחת, כאילו חכתה לכך:

קודם לכן. זוגות זוגות אין־קץ. כשעיניו מבחינות באפל איזה עלם היושב בפנת ספסל לבדו ושורק לו חרש, הריהו מתמלא אליו חבה מוזרה, ושפתיו לוחשות: „עלם יקר!"

בלכתו הביתה לפנות בוקר, הוא עובר שוב על „ספסלי הנאשמים" עם צללי האנשים המתנדנדים עליהם מתוך נמנום. הצוארונים והמַנגֶ'טים שלהם, שחרגו ממסגרותיהם, נראים בכל סיאובם הנורא למרות החשך. בהיסח הדעת צץ אצלם השוטר גבה־הקומה ומסתכל; כי לשבת כאן כל הלילה אמנם מותר, אבל לישון אסור. הנה יונק האחד מהפפירוסה שבפיו יניקה נמרצת, מתכַּון לַלַבּותה ולהבליט את אִשָּׁהּ, כלומר: אין אני ישן!

III

באחד הימים של סוף קיץ לפנות־ערב עמד אבטומוביל לפני בנין המיניסטריון־לעניני־חוץ, מסורג־החלונות, ונשם־ורתח, ונשם־ורתח... ולא ארכה השעה, וה„הוצאה המיוחדה" הראשונה כבר נִשאה באויר יחד עם העלים הנושרים — מלחמה!

צ'רטוב נסחף עם ההמונים המורתחים, שהקיפו מצבת־זכרון של איזה מצביא קדמון, והריעו כלפי הנואם תשוש־הקול. „כך צריך!" — כאילו שמע הוא, שקוע בעלו, בנאום הצרחני והמטושטש. — „להתלות בנפש מן־השוק, אפילו מבלי ראות את פניה — כבהמה! עכשיו — אל מעבר לגבולות!.." והוא נשא עיניו אל הרגלים הקדומות של סוס־המצבה, שהסתמנו ברקיע הערב, כשהן קפואות בדהירה־זִנוק.

גון חדש, כעין זה של לקוי־חמה קטן, הוטל בזיו הימים, ואבטומובילי־הצבא האפורים והמתיהדים טסו אילך ואילך כמטורפים וזעזעו תכופות בקולותיהם השונים והמשונים: נהם היה, נעירת חמור, מלמול תרנגול הודו... עגלות־הטרם, מלאות וגדושות אנשי־צבא המושים, טסו אל בית־הנתיבות בלי מעצור, בלי מעצור, כשצקלוני־העור מזדקרים ונתלים להן מבחוץ. מעל־גבי הקירות והעמודים הבהבהו הדשות לבקרים ה„קריאות" לצבא, כשהן לחות עדיין, והפועלים קשי־היום, שעמלו אז בתקון המרצפת או בבנין חומה, השתקעו במלאכתם בשקידת רתת ובלבד שלא נִלָּקח מכאן! ילדים חורים וגולים עיניהם למרום—אוירופלן!

ערב רב של פליטים מנפות הגבול. האחד מספר:

— אני ראיתי, איך שתלו אצלנו שנים־עשר אכרים בזה אחר זה.

בבית־תמחוי מרכיב בעל־בית נשוא־פנים את משקפיו להטמו קודם אכילה, בוחן ובודק בכונה רבה את הגוש המסופק שבקערתו, וגוחן אל שכנו:

— מה דעתך, הבשר הוא זה אם טחול?

והנשים סחות מהבוקר ועד הערב:

— תפוחי־אדמה...

משונה רואה הוא אז את התגר הסריוזי־ערמומי, כשהוא הותך בדבורו כפרופיסור מעל־גבי הקתדרה

– בסַבּוֹן זה אפשר למרק גם את הרבב היותר גדול!

הנערה הופכת פניה בזעף ועוקרת את עצמה ממקומה – וצ׳רטוב מתפכח קצת ולבו נופל עליו

לכאורה אך להושיט את היד – אבל לא! כי אם גם לפני האזרה אין הדרכים עדיין סלולות ביותר, הרי קיר אבנים סומא לפני הַגֵּר. בשעת טיול על הבולוַר אין עיניו הנוהות נענות אלא במבטי זלזול כלפי נעליו. היושבות בגנים אינן עונות... רע, רע. כרך הבירה הזה, שבתחלה נדמה אגדי ומכושף כל־כך, שביליו נעשים נהירים יותר ויותר, וסיָגי הברזל המוחלדים יוצאים ממחבואיהם. המטרוניתות הבאות־בימים פוגשות אלו באלו קרות וחמורות, וכשכלביהן דמובלים בידיהן נאחזים זה בזה, הרי הן מושכות אותם בחבל מבלי רחם, זו לכאן וזו לכאן. לכל בית שוערת זועמת, ולכל נערה – אֵם... כך, לפעמים, מלבין ביער בית בודד, שרומז מבעד למפלשי האילנות כקן האשר; אבל בכניסתך לתוכו, מלפף אותך מיד הבל קשה, שפעת זבובים משחירה על פשוטי כלי העץ, ובנות האכר הן צנועות־בצורות כל־כך, עד כי סכנה לנגוע בהן באצבע קטנה!

אלא שלעתים רחוקות, כמו מתוך רחמים, משחקת לו השעה משהו. על הככר שלפני המסגד האפור עומדים בשורות צפופות, זו מאחרי זו, המונים המונים, ומצפים ליציאת הקיסר. נדחקים, מתפרצים, מצטפפים. צ׳רטוב מגמא את עורף הנערה הרוחני, השזוף והמפוקס, בשעה שלעיניו מהבהבים האורים בתוך החלל האפל של המסגד הפתוח. אך הנה עכשיו, ודאי, יוצא הקיסר – לפי שהדחק התגבר לפתע, הנשימות נעצרו, והנערה כמו הפקירה את עצמה: „עשה בי כטוב בעיניך!..״ אלא שהרגע הפלאי הזה אינו נמשך הרבה, ההמון מתנפץ תיכף, מתגלים השוטרים – וצ׳רטוב עולמו נחרב עליו.

וכך הוא תועה כסהרורי הלאה – ימים, חדשים, שנים. מתוך הויטרינות מציצים שעונים, ריבולברים, מושכות־מכנסים, מַנדלינות. לא ניחא. בבית־הקפה קשה לסבול את סריטת הטס בשלחן השיש, ואיזה בן־אדם מכוער תולה את אדרתו דוקא מאחורי שכמך. הדשא במגרש נרמס ונפסד, והנמלים אינן מניחות לשכב. שעמום בכל. בגן החיות מפהק הארי הזקן בכלובו, עולה על לביאתו בעצלתים, נמלך לפתע – ויורד.

והשרב בכרך מתגבש בינתים, מדכא, מבעית. באפס מהיה וצל קורה יושבים עשוקי החיים על הספסלים שברשות הרבים, ספסלים צהובים, מחוקים וחלקלקים אלה, שמזכירים עכשיו את ספסל הנאשמים בבית הדין. אך מה זה שם?! האחד השליך את עצמו ברגע זה מעל הגשר אל הנהר – וצ׳רטוב ממהר ברטט אל הכנופיה הצפופה...

בלילות החמים הוא מטַיל יחידי בשדרות האפלות ומתעורר לפתע, כשׂשמלה לבנה מבהיקה לעיניו מרחוק; אך בקרבו אל זו, הוא רואה את הנערה מתרפקת בחשאי על בן־זוגה, שרק בשֶׁל בגדיו הכהים לא נראה זה

אסתר ננערה, הרגישה במגע, כנראה, ומבלי הבט סביבותיה, סרה ועברה אל מקום אחר.

אלא שלא ארכו הימים, והרדיפות מצד הבולשת התגברו ותכפו כל־כך, עד שטשטשו את כל העניינים האחרים. צללי המרגלים, הפרוטוקולים באולמים כבדי־האויר תחת תמונתו הגדולה של ניקולי השני, הנזיפות, ההכאות. נפלה הברה גם על־דבר משפטי מות. כבנקיפות הדופק, עם הפסקות קצובות בין אחת לחברתה, הציק הפחד – וצ׳רטוב סלד: לברוח!

כשעמד על־גבי ה„פַרוֹם", מוכן לדרכו הרחוקה, והביט אל הדניפר בפעם האחרונה, רטבו עיניו. כמה פעמים נסע על־גבי מעברה זו סתם, מעבר הנהר האחד אל משנהו, עבור ושוב, עבור ושוב – בתקותו המסותרה, שמא יזדמן כאן עם אסתר. תקופת אדר היתה עכשיו ו„קריעות" (גלידים) כבדות התהככו בדפנות הפַרוֹם ובלבלו קצת את שווי־משקלו. הדניפר! שם, על חול החוף, עומד היה בקטנותו והסתכל בקמטי־קמטיו הנוחים והמרגיעים, בשעה שאמו הרפה חבטה במַזור החִור ולְחוּך־השטף את התכבוסת על־גבי האבן. או בשבתות־הקיץ אחרי הצהרים, כשֶמְצמץ בעיניו, מובל ביד אביו־זקנו, לארך שבלתו הכרסתנית, והאמין לראות, שם שם בטבורה, אותה ה„גֻלגולת האחת, שצפה על־פני המים"... היה שלום!

כשלשה ימים ארכה הנסיעה. בכל בתי הנתיבות שבדרכו הריח צ׳רטוב את האויר החריף החדש, שנדמה כשופע משם, מעירו, מן המקור. הנה הנן נקרות־העינים האפלות, שאהבה ושנאה משמשות בהן בערבוביה, ושמסַמרות את הגוצה שבכובעי הג׳נדרמים הללו, קרי השפם, המתרוצצים אילך ואילך כמורעלים; בהן רואים הם כבר את בקיעי הכפינה הראשונים...

„אל היבשה, אל הקרקע המוצק, אל החיים המתוקים!" – צעד צ׳רטוב בכבדות על־פני הגלידים הפושרים של התעלה־הגבול וחש בגבו את מבטה השוטם של אסתר.

II

יחד עם חוסר ה„דוגה" (הקשת) והמוט האחד שברִתמת הסוסים מזדקרת כאן ביותר ריקות העינים. כנועאים משקפים נבובים, בלי זגוגיות, עושים רשֶם בני הארץ החדשה, הסוקטים על שמריהם. בטחון, שלוה, חופש. אך לתעות תעיה עִורת ברחובות הזרים והמהממים, בפרדסים, שאינך יודע את מוצאם, להתנדנד בנחת על־גבי גשרים. בעבור עליהם מרכבה מרקדה. האביב כבר נכנס בעביו, תינוקות בריאים ויפים מפריחים את כדוריהם המגוונים, אריות־אבן מקלחים מים מתוך פיותיהם הפעורים, ובנות הארץ הן כֻּלן מיסודה של אסתר. נכר, שאדמה זו, ולא אחרת, היא המולדת שלה, היא היא אותה הארץ הברוכה!

הנה הוא נטפל להכנופיה הצפופה, שהקיפה שלחן־תגרים, ושכור־הגֶבר נשלחת ידו אל הנצרה שאצלו, נוגעת ואינה נוגעת, וכמו באֵד

בהיותו כבן עשרים ושלש, נטפל דוד צ׳רטוב אף הוא לזעזועים הפוליטיים הראשונים, שהתרחשו בשנת 1905 בעיר־המחוז שלו, זו שהדניפר הוצה אותה לשנים, אבל אותו גץ־המסתורין, שנצנץ אז בעיני רוב בני גילו מסביב, לא מצא אחיזה בעיניו הקרות והכבדות. לא לחנם אפוא לא אהבוהו הללו ביותר, וביחוד אסתר, נשמת החבורה, דוקא נערה רכה־בשנים זו, שאת צלה הוא שואף בחשאי עוד מקדמת נעוריו. יש שהתערב בוכוחים וגם דבר רתת שעה קלה, אבל כ.עם־בפעם צד היה בינתים את המבט היפה, שנתמלא זלזול לפתע, ושמשמעו היה: אותי לא תרמה!

בין בנות הארץ, זו רוסיה הלבנה, שרובן הן שטיניות הסרות־טעם, טרוטות־עין וזרועות נקודות־חמה, אחיות לסרפד המאיר, הצומח שם בשפע בצללי המשוכות, נדמתה אסתר הבלונדית – בעיניה הנפליות כעין האופק, בסנטרה החד והשסוע משהו ובגזרתה המחוטבה והמשונסה באזור־עור שחור־מצהיר על־גבי הבלוסה הלבנה והזכה – כנטיעה זרה ומרהיבה, שסערה הלום מארץ רחוקה, ברוכת אלהים. כנימפה זו המושכת בקולה את העוברים והשבים אל המצולה, כן משכה היא את רוב הצעירים הרעננים אל תוך אוירה המסוכן – בתתוך־דבורה העלג־מלבב, בכובעיה המופלאים, בעקבות ערדליה על־פני השלג.

פעם אחת בערב, באספה השאית, בלא אור נר, דבר אנדרוס, הברונט המוצק, מגודל־הזקן והארי שבחבורה. צ׳רטוב, בעמדו בקרבתה המשכרת של אסתר, לא שמע ולא הבין כלום, וידו האחת נשלחה, כמו מאליה, ורפרפה אט־אט על חלקת האזור, נתקלת אגב־כך בקצה האמה הרעננה ורבת־הכח. הריבולוציונרית הצעירה והיפה הבהיקה מתוך האפלה והביטה פעם אל הנואם ופעם ממנו והלאה, אל הכוכב הגדול, שרמז בעד זגוגית־החלון העליונה – זקופה וגאה כבת־אלים, שגורל המין האנושי בידיה.

– אחיות ואחים! – צהל אנדרוס את קולו ונענע בידו כזורע. – זרעו את השנאה בכל אשר תוכלו. קדושה השנאה!

ג. שופמן

סוף־סוף

אור הנערב מעטר את עיניו. רב חסד, האמנם אור הגנוז הוא אז רק אחרית זהרי חמה של ששת ימי המעשה?

ובאותה שעה נפתח גרונו של גרשום והתחיל קורא שיר השירים בקול רם ובהתלהבות נוראה ואיומה, עד שנשתתק כל הקהל הקדוש, והיו נמשכים אחריו ומתלהבים מהמימותו עד שהגיע לפסוק „משכני אחריך, נרוצה". וכיון שהגיע לפסוק „משכני אחריך, נרוצה" עלתה נשמתו בטהרה.

אך דומם עוד רחשו שפתותיו:

„הביאני המלך חדריו"!

נפשו יצאה בדברו.

ככה מת גרשום; ככה מת נכד ר' אביגדור הפרנס, כי שדה ר' אביגדור עם ר' אוריאל ועם חסידים רב.

תם ולא נשלם

להט חרב מתהפכת בפתחו — יהי רצון שישרפו עצמותי בגיהנם ובלבד שיגיע גרגיר קטן אחד מהן אליך, אליך ה׳!

אך אל מסתתר בשפריר חביון ושחקים פרושים שם ממעל ואיככה תעפיל הנפש אל אלהיה! אפס בת־קול מנהמת כיונה: אוי להם לבנים, שגלו מעל שלחן אביהם!

נפשו מתבוססת בדמעותיה והנשמה טובעת בהן. גלו, גלו מעל שלחן אבא! ואימתי תהא שעתם מגיעה לחזור אליו ית׳? אל מלך נאמן, כלום עדיין לא הגיעה השעה? אבי, ראה גם ראה, העולם השפל, אשר בראת מעין מסרק לגרד בו את חלאת נפשנו, מטומטם הוא כל־כך ומה לנו עוד בזה?

גם חבוב ספרי קדושים חמק עבר מעליו וכמעט שאינו קורא בהם. אבל ספר אחד יש, וספר זה באמת קודש קדשים הוא. שם תקיר אהבת בתולת ישראל אל אלוף נעוריה בחסד ובגבורה. היום למדו רבו פסוקי שיר השירים כביום שנתן להם שיר השירים לישראל.

נשמתו צמחה, גדלה כאפרוח שבקע קליפתו. אעופה, ארחיק נדוד, שואג גרשום נכד ר׳ אביגדור הפרנס; אשירה שיר השירים! ערב שבת היום לה׳—ובתולת ישראל תשורר שיר השירים לאישה, לאלהים.

דמדומי בין־הערבים צונחים על עיר ומתים. הקנה מסתלסל בגרונו כדרך הצפור הנותנת זמירות בלילה עם בוא הלילה. אעופה אל בית ה׳, אל זרע יעקב. שם אגיד לבית יעקב, מה צמאה, כמהה הנפש לאלהים! כה יאמר גרשום נכד ר׳ אביגדור, כצפור יתן קול בהריחה ראשית נדנוד כנפיה. שתי עיניו צופות בחללו של עולם ורוממות אל בגרונו.

היום יפנה, הערב יבוא ומלכת הימים מתקרבת אל שבוש העיר. בנות ישראל מכבדות באורים פניה וישראל הולכים לקבל פניה בתפלה ושיר. על פתחי בתיהן ריבות כשרות עומדות, סרוקות־שער ומקושטות לכבוד שבת, ומתענגות בשיחה נאה עם מנוחה בת ר׳ זונדיל, בעמדה אל מול בית־המדרש לראות את גרשום בלכתו להתפלל. ר׳ אביגדור ור׳ משלם נכנסים לבית־המדרש, החזן מתקרב ועולה על הבימה וישראל מכינים לבם ונפשם לקרות שיר השירים.

אך איפה הוא גרשום? איהו?

הנה זה בא, מדלג על המעלות, מקפץ על הבימה. הנה זה עומד לפני הקהל. עיניו תועות בחללו של עולם. אצבעותיו מתפשטות והולכות. הוא מכה בשלחן.

נתחלחלו כולם וסברו, שיצא, חס ושלום, מדעתו.

והוא אינו משים לבו אליהם. אין אומר ואין דברים. דומם יטה אזן אל פעמי השכינה. הנה היא הולכת, הנה היא באה לקחת את נפשו אליה במתק הליכותיה. לבו שוקט על המנוחה.

הקדושים של הזקן, נשמתו בגנזי מרומים, שהיה אומר לפניו ית׳: רבונו של עולם! מוּתָּר אני על כל מה שיה לך בעולמך, על גן־העדן ואפילו על שערי אורה, על הכל אני מוחל לך, רבונו של עולם, במחילה גמורה. רוצה אני רק בך, אותך לבדך, כביכול!

באותה שעה נזדעזע נרתיקה של הנשמה הקלושה וכל „שבוש״ נחתכה הימנה פתאֹם בבת־אחת. וכִסופים, שמעולם לא זכו להם אנשי שבוש, התחילו מתנוצצים בתוך לבו ומנצנצים מתוך עיניו העמלות בעמלה של תורה ומבקשים מה למעלה, למעלה! אך אצבעות ידיו הרכות והענוגות נתעֲורו והיו מגששות בחללו של עולם כאשר יגשש העִור באפלה. ומכאן ואילך נשתפכה בו מעין מרה שחורה ויגונו של עולם עשה עיטוף ועיטור לנועם פניו.

הרגיש ר׳ אביגדור בשנוי זה. היה רואה ואינו יודע מה רואה. סבור היה, שמא שוב פעם חזרו לו לנכדו, חס ושלום, פעימות הלב שמתה בהן אמו, עליה השלום. שאל: מה זה? נענה לו החוזר, שאינו רואה כלום. עוסקים הם בתורה והכל כמנהגו נוהג. לא נחה דעתו של ר׳ אביגדור. נטפל לגרשום ושאלו, אם נתעורר בו שוב אותו מיחוש של דפיקות הלב. יודע היה גרשום, שזקנו זקן הוא ושוב אין שום חפציות אצלו; חייו כבר עברו בתורה פלגאית ושום דבר לא יהזירהו לשורש האמתי, וענה לו, שהכל, ברוך השם, כמו שצריך להיות, אין לו לא חולשה ולא פעימות הלב. אבל כשפנה ר׳ אביגדור, עמד גרשום והיה צועק לבני ה׳ הרחמן ית׳ בלב נשבר ובפלגי מים: רבון כל העולמים! מי יתן והיה לבי פועם! לב זה שנתת בי כלום דופק הוא? אלא נחבא הוא מפני שמך הגדול והנורא ומצטמצם בשעה שהיה צריך לשאוג מגודל האהבה אליך, אליך ה׳!

והקדוש ברוך הוא משנה עתים ומחליף את הזמנים. ימים עוברים וימים באים, וגופן של הלכות הולך ומפנה מקום לנשמותיהן של הלכות. ואף גופו של גרשום הולך ומפנה מקום לנשמתו, ושוב אין עוד ביכלתו לסבול מעֹמס נשמתו. אבל הוא הולך מחיל אל חיל במשנתו על־פי דרכי ישרים, וכבר הספיק ללמוד חמשה חומשי תורה על־פי דרכי ישרים.

ושוב אינו לומד יותר. אין אמר ואין דברים. יושב הוא לו חדר בחדר כבוש בחביון נפשו. סוד אלוה עלי אהלו והוא יונק מן המחשבה הקדושה. ובין הפרקים רבו קם ועושה עיטוף ועיטור לדברים הקדושים. וימים על ימים ישבו אין אֹמר ואין דברים. סוד אלוה עלי אהלם ושכינה שרויה ביניהם. פעמים עושה גרשום אזנים בלב לשמוע נדנוד פעמי נעליה בשעה שהיא יוצאת ברקודין עם שמו ית׳ כביכול ונגון אור שמש מלוה חינגתם. אך זה למעלה ממנו, למעלה. שבעה רקיעים מבדילים בינו לבין קונו; שבעה רקיעים וגופו הגשמי. לבו נמס בקרבו.

מרא! מרא! צועק גרשום מנהמת לבו. בראת גן־עדן בעולמך ושמת

על כך. תלמיד חכם שכמותו בא בצל קורתי, למה מפחד כל־כך להפטר ממנו! אדרבה ינוח קצת, הנה ביתי פתוח לפניך, בטוב בעיניך שב!

שמח החוזר וראה מעין סייעתא דשמיא בכך. עכשיו, מכיון שעלה לו זה, יעלה בידו, אם ירצה ה׳, לפרסם תורתו של רבו, וה׳ אורו וישעו ישלח אורו ואמתו לעשות לה נפשות רבות. ולא עוד, אלא שקולה נפש זו של נכדו של הפרנס כנגד כמה מישראל. בעצם הענין אין שום הבדל בין ישראל לישראל, ברם הבדל גדול יש בין נשמה לנשמה. וכשם שיש נשמות בעולם, שמקור מחצבתן מן הראש, אף כך יש לך כנגדן „נשמות מן העקב״, היינו ששורש יניקתן אינו אלא מן העקב ולמטה, ועל כגון אלו היה הזקן, נשמתו בגנזי מרומים, אומר: „פיאַטע־נשמות״, לשונו ממש. תשמה זו, נשמתו של גרשום, גדולה היא ועתידה שיתפשט אורה על כל העולם כולו, וראוי היה שיחד עם האור תבוא אף חמימות, אותה החמימות, שתבל ויושביה כמהים לה ככה.

פנה להם ר׳ אביגדור חדר מיוחד והיו לומדים שניהם כאחד.

היה החוזר יושב בכלוב היגון ובמאסר התקוה, והיה מתקין את הבחור בפרוזדור התורה כדי שיכנס עמו אחר־כך לטרקלין של ח״ן והיה מצפה לפעולה טובה, בעזרת השם ית׳.

וכך היו יושבים ולומדים, היו חוזרים אחר כל דבר סתום בש״ס ובפוסקים, זה מחוה דעתו וזה מחוה דעתו, עד שיוצאת ההלכה ברורה כשמש. וגרשום רץ כאחד הצבאים אל מערכת השלמות, ובכל עת ורגע הריהו מרחיב כחות נפשו עד הקצה אשר יוכלו להתרחב. בא וראה: זה הקטן גרשום אין כל נסתר לפניו. אין לך כל פלפול ופלפול, שאינו מוליכו אל דרך השכל הישר.

יום אחד אמר לו החוזר: אפשר נלמד דף גמרא פשוט! תמה העלם: מה ־־צה על־ככה ללמוד דף גמרא פשוט? למדנים אלו, שכל רז, ברוך השם, לא אניס להם, יעסקו בדברים של תינוקות של בית־רבן, כאילו אין להם בעולמם למעלה מזה.

שתק החוזר ואחר־כך אמר לו:

בא וראה, כמה סמויות עיניהם של בני־אדם. אדם רואה דבר, מיד נדמה לו כמה פשוט דבר זה. אבל באמת כמה רמזים יש בו! כמה ענינים תלוים בו! ועליהם הכתוב אומר: ואל פעל ה׳ לא יביטו! והיה מברר והולך בזה הענין דקדוקים נוראים.

וכיון שנפתח לבו של גרשום קצת להביט אל סוד אלוה, שמרומז בדברים הפשוטים, התחיל החוזר מעלה אותו על שלבי החכמה יותר ויותר, והיה מוליכו ממדרגה למדרגה עד שסגל את דעתו להבין ולהשכיל, מה שלא זכה תלמיד חכם שבשבוש מימיו. וכשכבר הגיע למדרגה גדולה בדרכי השם וקנה לו בחינה והסתכלות בשני העולמות, עמד החוזר ומסר לו דבריו

אומרים כך והללו אומרים כך. נתיגעו כולם ולא היו יודעים לבוא לידי מסקנא. נטפל אליהם אף אותו חוזר, נתערב בין הכפלפלים והשמיע דעתו, צשו אזניהם כאפרכסת וראו שהלכה כמותו. נתן ר' אביגדור עיניו בו והכיר, שמופלג גדול הוא. פצר בו, שיהא שובת בביתו. נעתר לו החוזר והלך אחריו.

נסתכל החוזר בהתנהגותו של בעל־הבית. אין זו מן המדה כללו — יושב לו זה ב־אש השלחן, ראשו ורובו בכסר, וחתנו יושב לימינו, ראשו ורובו בספר. כצחם נעשה קמטים קמטים ונטפי זֵעה מטפטפים ויורדים לתוך הרוטב שהביאו לפניהם, ועיני שבת המלכה מציצות אליהם בהמון רחמים רבים מן הרוטב והם אינם מפנים לבם אליה כלל. וסביב להם שאר בני הבית יושבים בדרך־ארץ ומכתינים לגדולים שיהילו ופטפית של חולין נודפת מהם. באותה שעה נזכר החוזר ברבו הקדוש שליט"א, כיון שמגיע ערב שבת קודש אחר חצות, הריהו שליט"א תולה נשכתו על חול במסמר על־גבי הקיר, שלא חח"ל, הס ושלום, קדושתה של הנשמה היתרה. נתמלאו עיני החוזר דמעות: רבונו של עולם, למה, אוי, למה למה לזה גרשתני כהסתפח בנחלת צדיקים והוכחתני לכתת רגלי במדבר שממה. ואני אמרתי, אסע על־פני תבל להוכיח במישור ענוי ארץ, לנחותם במעגלי צדק למען שמך, ואמנע את נפשי מטובה ולא הרהרתי אחרי מדותיך הלילה, ועתה ראה גם ראה, אבי, כמעט כלה בחולין רוחי ונשמתי נטמנה בחול.

בתוך כך נשא ר' אביגדור שתי עיניו כתוך כפרו ודק כמה דיוקים בפלפול. נענה אחריו ר' כשים והיה סובב את כל ההלכה עד שחזר למקום שפתח ואמר: אנא לא הוה אמינא הכי, אלא... לא הספיק לגמור עד שנכנס גרשום בעובי הדבר והתחיל מתוכח עם אביו וזקנו. תלי תלים של הלכות! תלי תלים של בקיאות! והחוזר יושב לו ושותק. מטמאים הם את הטהור ומעלים הרים בסברה ואין רואה להעלות את הנפש.

יצא אף הוא עמהם במלחמתה של תורה.

רוצה היה תחלה להראות להם תורה שדרכיה דרכי נועם, אלא שראה שלא זה המקום ולא זו השעה, שמא יכיר הפ־נס מהיתו ויגרשנו. שמא יכיר ויגרשנו? — אלא ודאי יכיר ויגרשנו. עד למוצאי שבת אפשר יניח לו, אבל מיד אחר הבדלה כלה יגרשנו מביתו. והוא, החוזר, הרי דעתו עוד להיות כאן, דין הוא שישאר כאן, שהרי תהה על קנקנו של הבן וראה ש"כלי יקר" הוא ומוכשר לקבל טהרה, וחובה עליו להציל נפש אחת מישראל. לפיכך סתם את מעשיו, הצניע הליכותיו וכבש את תורתו בתוך מציו והשיב מה שהשיב והתחכם להתנהג כאחד מהם, כלומר, כבר־אורין עובר ארח, שמצוים כמותו בכל תפוצות ישראל, עד שתהא השעה ראויה להוציא חמה מנרתיקה.

כך עברה עליהם שבת קודש.

כשעברה שבת קודש והגיעה שעתו של החוזר לפרוש, מצא אמתלא לעצמו כדי להשאר בשבוש. נענה לו ר' אביגדור, ולא עוד, אלא שמחה

ויספר להם ככל אשר קרהו בדרך.

אלמלי היה משלם השא יודע, להיכן גרשום הלך, היה מרכיבו על כתפו ומעלהו לשם.

גרשום חזר לחיותו, אך בבית פחדו פהד, שמא נתעוררה בו מחלת־הלב שבה מתה אמו.

אכן כח הוא באנוש, ובחסדי ה׳ נתגבר על מחלתו. ולא היו ימים מועטים עד שהבריא ובירך ברכת הגומל.

גרשום קבל את מחלתו כעונש מן השמים על־שום שבקש לצאת חוץ לשיטה.

בעת חליו קרא בכמה ספרים המושכים את הלב וביניהם ספר „ציצת נובל צבי", אשר בו יסופר תעלולי שבתי צבי וסיעתו. ועל־כרחו היה נזכר באנשי כת החסידים ועיניו השכו מגודל הבושה, כי קרוב היה כמעט אליהם. והיה קורא על עצמו המקרא: למען ענותך להיטיבך באחריתך, שיסרו הקדוש־ברוך־הוא כדי להיטיב לו באחריתו.

ומכאן ואילך היה קורא ושונה ולומד ומתפלפל בדבוק חברים, כדרך הלמדנים הפלגאים, עד שבא ה„חוזר" והחזירו לשרשו האמתי.

פרק תשיעי *).

עלית נשמה

מתחלה לא היתה דעתו של אותו „חוזר" להכנס לעירה זו כלל. יודע היה, שיושביה שבושים גמורים הם, ולבותיהם של אלו אף־על־פי שהם פתוחים לתורה כפתח של אולם אין תמימותה של תורה נכנסת בהם כלל, ואיך יעלה בידו להפיח בהם יראת שמים ושמחה של מצוה? אבל מכיון שהחשיך לו בדרך וערב שבת בין השמשות התחיל ממשמש ובא, נטל חפציו וטלטל עצמו לתוך בית־המדרש, נתקפל שם בקרן זוית וקדש עליו היום.

לאחר שנגמרה תפלת ערבית ואמירת פרק במה מדליקין, נתקבצו כמה בני־תורה לשיחה של תורה. התחילו מנצחים זה את זה בהלכה. הללו

*) פרק זה כבר נדפס במקום אחר.

והיה אם עמדו החסידים בליל שבת והתחזקו מעט בפיוט לכה דודי והפכו פניהם לדלת לנגן בואי בשלום — ובאו ערלים שכורים ויפשטו ידיהם בנרות השבת וישחיתו את אור ה׳ עד בואך אל נר הנשמות, ולא ישאירו אור בבית־התפלה ונר ומנורה ועששית. כי הם שכורים מיין המתנגדים ובאו מדי פעם בפעם לכבות אורם של שונאיהם של ישראל.

ויהי כי זעקו החסידים אל השר על־אודות הערלים, וישלח השר כמה עולים מעבדיו ויהרסו את בית־התפלה בלילה. וישכימו החסידים בבוקר והנה נתץ בית־התפלה ולא נשאר ממנו אבן על אבן, ויקומו וילכו כל הבוקר ויקחו את טליותיהם ויתפללו בנפש נכאה תחת רקיע השמים.

והגם שהיו טעונים יסורים, לא חשך אור נפשם והפליאו עצה ונוחם בכוח האחדות אשר ביניהם, ויחזיקו איש באחיו ובידי זנביל־בעריש השוחט, שהעבירו ר׳ אביגדור משחיטתו. והפונדקאי, שנעשה אושפיזכין לר׳ אוריאל בשבת שגלה משבוש, פנה מקום בבית לשוחט. וכל אנשי הכפר והסביבה מביאים את עופותיהם אליו לשחוט, וכמה פעמים בשבוע יורד כשלם־זושא הקצב הכפרה, פעם עם עגל, פעם עם כבש. והמתנגדים התקבצו בבית ר׳ אביגדור לטכס עצה, מה לעשות עוד לאנשי הכת לעצור בעד הרעה.

ה) על אם הדרך

הם בבית ר׳ אביגדור ומשלם־זושא הקצב נוסע לו כדרכו אל הכפר ועגלה לו מכורבלת על עגלתו. וירא והנה איש שוכב סרוח על אם הדרך בפשוט ידים ורגלים.

ויאמר משלם זושא בלבו: אך עני הוא ואעירנו. ונהוה הנאה משונה על המציאה שהזמין לו השי״ת בדרך לשתות „לחיים" עם יהודי.

ויקרא:

עויה, למה תישן, המבלי אין ספסלים בבית־המדרש שכבת לישון על אם הדרך?

ותוך כדי דבור הניף את שוטו עד כי רעם האויר לקול המית קשקושו.

וייחל עד בוש והנה איננו קם.

ויקפוץ מעל העגלה והנה גרשום נכד הפרנס שוכב ארצה כמת.

ויקח אותו הקצב על זרועותיו וַיָּשָׁב עמו העירה.

והאנשים אשר בבית ר׳ אביגדור ראו את משלם־זושא הולך ונוסע יקרב אל בית ר׳ אביגדור, וירימו את קולם ויצעקו:

הנה הוא הַטַּבָּח המזוהם הזה, שותפו של עמלק!

ומהם קפצו לקראתו לדבר בו בחזקה.

לא הספיקו לצאת עד שנכנס אליהם וגרשום נכד הפרנס מושכב לו בין זרועותיו, ספק חי ספק מת.

אף־על־פי שהיה קשה לו לר׳ משלם לפרוש מבנו, נענע בראשו והסכים.

אך ענין הנסיעה נדחה מיום ליום, כי רבו החסידים המתפרצים בעיר והמה הושיבו בכפר הסמוך את זנביל־בעריש השוחט, שהעבירו ר׳ אביגדור משחיטתו, ואליו באו כל אנשי הכת לשחוט להם עופות – ור׳ אביגדור היה טרוד ראשו ורובו לקרא לאספה גדולה ולהמתיק סוד במה לעצור בעד הרעה הזאת.

ענין האספה הטריד אותו מאד ונסיעתו של גרשום מכלל מחשבה לכלל מעשה לא באה.

וגרשום נשאר לו בשבוש, לומד לו ביחידות בבית־המדרש הישן.

ואברכים מערים אחרות נמצאו בבית־המדרש, שהיו מגודלים בקטנותם בין החסידים והיו כרוכים אחרי צדיקי הדור שלא מדעת חותניהם, והמה דברו עם גרשום מדבקות האמונה האמתית ומשמחת האמונה האמתית ומהרב ר׳ אוריאל אשר בצלו יחיו

ואברך אחד ספר לו, איך שהיו לו בלבולי אמונה ר״ל ואיך שזכה להתקרב לצדיקי אמת וזכה ליכנס לאמונת חכמים, ואיך שנמשכה עליו יראה קצת ונשתנה בכמה דברים. ועדיין היה תועה ולא ידע בין ימינו לשמאלו, כי לא היה לו מנהיג כראוי, עד שזכה לֵאור באור פני הרב ר׳ אוריאל ולקבל הימנו יניקה רוחנית ולעבוד את השי״ת באמת.

ג) צבי לצדיק

יום יום היו מדברים אליו וכל החיל הזה לא נגע בלבו ודחה את האברך בכמה דחיות מחמת ההתנגדות.

אך פתאם התחיל לבו פועם בחזקה ונתעורר בו חשק גדול מאד לעלות אל הרב ר׳ אוריאל ולא ידע מה זה ועל מה זה, אך התשוקה גוברת ומתגברת ובוערת באין־הפוגות וכח אין בו עוד להתגבר עליה. מה זה עשה אלהים לו? הלא דבר הוא!

אך גרשום לא יכול לגלות לשום איש מאנשי ביתו ומקרוביו את הדבר הזה, כי ידע כי יפלא בעיני כל. ובעצמו ירגיש, כי כח אין בו עוד לנצח על התשוקה הזאת. ויקם ויקח את צרור חפציו ויצא את העיר וילך בדרך העולה אל העיר אשר שם הרב ר׳ אוריאל.

ד) לחם שערים.

והמתנגדים נלחמים בחסידים, ויגרשו החסידים איש מבית חותנו ואת נשיהם הוציאו מחיקם, את חלונותיהם שברו ואת ציציותיהם טנפו ובבית־המרחץ דנו את כובעיהם ברותחין, וגם בבית מקדשם המעט שלחו ידיהם לא אחת ושתים.

מטייל ארוכות וקצרות, ובדרך הלוכו היה סר לבית־הקברות, אשר שם טמונות עצמות אבותיו הקדושים, להשתטח על קבריהם.

הבריאה משחקת לו פנים, החמה מקשטת את כל העולם כולו, אילנות ושיחים עומדים ביפים והשדה מעלה ריחות נעימים. אך אם שַלות האמונה אין, מה יתנו ומה יוסיפו כל מתנות הבריאה!

ודוקא באותם הימים הנאים משתוקק היה גרשום לימות החורף, עת שהארץ עטופה שלג. אולי יתמרקו עונותיו בגלגולי שלג ורפא לו.

וגרשום טרם ידע מאור אמתת הצדיקים.

ב) המחכים ליום גיל ואיננו.

הלא פקודי ה׳ ישרים משמחי לב! – אומר לו אברך בבית־המדרש – ועתה רואה אני שאתה לומד ופניך זועפים!

וגרשום נאנח מלבו:

נהירנא כשהייתי לומד דף גמרא ואורו עיני; ועכשיו, מה אֹמַר ומה אדבר, אלהים מצא את עוני!

ובדברו שטפו נהרי נהלי דמע מבין ריסי עיניו השחורות, כי הרגיש עוצם ריחוקו מהשי״ת ומתורתו הקדושה, כי לא היה מרגיש הטעם האמתי בלימודו ולא היתה לו שום קורת־רוח והנאה מחכמתו והיה נעזב בעיניו, נעלב. הרי השפיע לו הקדוש ברוך הוא קודם שַלוה קצת והרימו קצת, אבל באמת לא הרימו אלא כדי להשליכו יותר.

„נפלה לא תוסיף קום״, נפל פסוק לתוך פיו, „מאיגרא רמא לבירא עמיקתא״.

כמה פעמים נסה לעיין בספרי יראים, אולי ישלח ה׳ אורו ואמתו.

אך תנחומין לנפש אין.

האדם יראה לעינים!

וכל רואיו אמרו:

מכתת גרשום גופו בתורה! – והתברכו בו ושמו בו מבטחם.

רק אנשי הכת נענעו בראשיהם והפריזו באצבעותיהם:

קללת צדיק! קללת צדיק עושה רשֶם!

אבל לְמה היה גרשום דומה? – לחתיכה של משי, שלוקח החייט וחותכה לגזרים ועושה הימנה מלבוש נאה. ואילו לא היה חותכה תחלה, לא היה יכול לעשות ממנה מלבוש!

ר׳ אביגדור אמר לר׳ משְלם חתנו:

אפשר טוב לו לגרשום, שיסע לישיבה משישאר כאן. משַנה מקום משנה מזל. ולא יהא תוקע עצמו בעצבות משונה זו. ימי החתונה עדיין רחוקים הם.

והאצבעות זקופות ובֵרך בקול רם, מלה במלה, בנחת ובמתינות. והמסובים הזדרזו לסיים קצת קודם וענו אמן על הברכות.

והרב שתה במתינות והפטיר באנחה.

והקצינים פרשו לבתיהם ונהגו לויה זה בזה מתוך דברי תורה עד שעלה עמוד השחר והגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

גרשום ישב במסִבה נאה זו של תלמידי חכמים ולא מלאו אזניו משמוע נפלאות הרב. והודה לה׳ בלבו, שאין כאן אף אדם אחד, שיזכירו אותו מעשה, שלא התגבר על יצרו ונשאר להתפלל בבית תפלתם של אנשי הכת.

פרק שמיני.

צבי לצדיק או על אם הדרך.

א) במחשׂכּים.

אף־על־פי שהאריכו אמש בסעודה, לא נתרשל גרשום ועורר את השחר בלימודו ולא פרש ממשנתו אלא לשעה קלה לקנות עוגת דבש למען הפיג מאתו חולשת לבו. ואף בטול קל זה לא מדעת עצמו עשה, אלא מדעת אביו, כי כן צוה עליו אביו במצות כבוד אב. תורה בעולם ואסור למלאות ימיו הבל; תורה בעולם וללמוד הוא צריך.

וכך היה גרשום לומד עד שרפה כחו ושפתותיו בלו מן הלימוד.

וכשהיה מרגיש בחלישת כחותיו, היה נוטל ספרו של אבי אביו, לחזק כחותיו הרוחניים, והיה מעיין בהקדמת המחבר המשולבת מכמה מליצות ואמרי חן והיה קורא את מגלת היוחסין שלו, קורא והולך עד הדורות הראשונים, גאונים מופלגים אנשי השם, שמסרו נפשם על קדושת השם.

אבל כאשר שם אל לב התכלית בזה העולם, נתמשכה עליו מין עצבות גדולה מאד. אמנם גרשום יעשה כמה תחבולות להסירה מעל לבו, וכשהיתה מדת העצבות פוגעת בו, היה מושך אותה אל הגמרא, והיה לומד בקול צלול, נעים וערב, עד שהיה מעיר ומעורר אהבת ה׳ וחפץ חכמה ומוסר בנפש השומע. לילותיו פנו כמו הגה וימי הקיץ כצל כנטותו.

פעמים אחר הצהרים היה אביו בא לבית־המדרש והיה מצוה עליו במצות כבוד אב, שילך קצת לחוץ לשאוף רוח צח. גרשום שמע לו והיה

כנגן המנגן נטל הרב את הפנקס והפך את הדפים. וכאשר ראה דף חלק באצבעו, שאל, למה היחו הדף חלק.

וכאן נתעורר הנאמן דמתא ואמר:

מקום הניח לספר מעשה רבי אביגדור, אשר הגלה את אוריאל ראש בריוני בערב שבת עם חשכה עד אשר יערה עליו רוח ממרום להביע כיד השיר והמליצה.

אבל רבי אביגדור השיאו לדבר אחר, כדי שלא יתנו לב לדבר קטן שכזה. והרב, שהיה נוסע לפקח על עסקי הקהלות, ספר מעשה באברך אחד, שברח מבית חותנו אל רבו והשיבוהו מן הדרך וצוה לגזור לו פאה אחת וחצי זקנו לאות לבני־מרי.

וכשהמשיכו המסובים דבריהם באנשי הכת, נקש הרב באצבעו ואמר:

רבותי, דברים בטלים! אין הענין שוה בנזק הדבור. אבל שמעו דבר פלא, ששמעתי מפי רבי זלמן מרגליות מבראד.

והרב ספר:

כידוע, פירושו של הרמ"א על הטור לא נדפס אלא קצורו, ופעמים אי אפשר להבין הכונה. ואילו בשלמותו הועלת גדולה לעולם. ושמעתי מפי ר' זלמן, ששמע מפי אביו ואביו מאביו, איך מחמת דבר ר"ל ישב זקנו הרמ"א ז"ל בכפר אחד סמוך לקראקא ונשארו שם כתבים הרבה משלו והובאו לבית גנזיו של השר, ומני אז נתעלה השר מאד, וילך הלוך וגדול עד כי גדל מאד, והחזיק בכתבים ולא רצה למסור אותם לשום איש וצוה ליורשיו אחריו לנהוג בהם כבוד. ובכל שנה שוטחים אותם בחמה לבל ירקבו חלילה.

והרב הוסיף בשם ר' זלמן, ששמע מפי איש־אמת, שראה אותם בשעה שהוציאו אותם לשטחם.

הרב סיים את ספור המעשה וזעיר שם נאנחו המסובים:

מי יודע אם עדיין קיימים הם?

ו) על הארץ ועל המזון.

הנרות שקעו בתוך מנורותיהם. השמש הביא שכר לברך ברכת המזון על הכוס. נטלו ידיהם בכלי והשפילו ראשי אצבעותיהם למטה, כדי ליתן לכח הטומאה חלקו, זו זוהמת הידים.

ולאחר שהתענגו על השולחן במאכלים טובים זכרו את ירושלים ואת היכל המלך שנחרב, ונגנו בקול עצוב מאד מזמור על נהרות בבל.

ובעל הבית כבד את הרב לזמן. לקחו את הבשר ואת הלחם שנשאר ונתנו לפני המברך וסלקו את הסכין מעל השלחן.

והרב נתעטף בבגד עליון כמו בשעת התפלה, כדי שיהא עליו מורא שמים יותר ולא יתגאה כשאכל ושבע ודשן, והניח הכוס על כף ימינו

ראיתי מעשה ונזכרתי חידוש בדברי הרמב"ם ז"ל
מיד הניח אף ר' זונדיל ידיו מן הלחם וְכִוֵּן עיניו כלפי הרב.
הוסיף הרב:

מובא ב„יד החזקה" הלכות ברכות: הפת שפתת אותה פתים וכן השורה פתו ביין אינו מברך המוציא. ויש תימה בדברי רבנו, שהוא אומר תחלה הפת וכו' עד אם יש בפתיתין כזית או שנכר שהן פת, משמע אפילו אין בהן כזית, דבהדא סגי, ואחר־כך הוא אומר ואם אין בהן כזית או שעברה צורת הפת בבישול, משמע אפילו יש בהן כזית.

הניעו המסובים בראשיהם ואמרו:

באמת פלא הוא!

והרב פנה כלפי גרשום ואמר:

גרשום, ומה אתה משיב על זה?

– לפי עניות דעתי נראה, שיותר גרעון הוא כשעברה צורת הפת לגמרי מכשנשתנתה צורתה, ולפיכך, כשלא נשתנתה צורתה אפילו אין בה כזית מברך המוציא, וכשיש בה כזית אפילו נשתנתה, כיון שלא עברה לגמרי מברך המוציא, אבל כשאין בה כזית ונשתנתה או כשעברה צורת הפת, אפילו יש בה כזית מברך בורא מיני מזונות.

באותה שעה צהבו פני הרב ואמר: קלוס! קלוס! ור' משלם אמר: אם חכם בני, ישמח לבי גם־אני! וכל העדה עונים אחריו: יאה! יאה!

גרשום הרכין ראשו והזר על כמה מקראות ומאמרי חז"ל שמרחיקים את האדם מן הגאוה, כגון: אדם להבל דמה, ימיו כצל עובר; אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע, כגללו לנצח יאבד, רואיו אחריו יאמרו אוי, וכדומה.

בתוך כך הביא השמש קערה מלאה דגים ור' אביגדור בעצמו ובכבודו כִבד את הקרואים כל אחד ואחד במנה הראויה לפי כבודו, ונתן גם למשרת והזהירו שיברך.

הדגים היו יפים בטעמם והרב אמר:

רבי אביגדור, באמת מעין טעם של שבת יש בדגים אלו!

השיב ר' אביגדור:

רבי, מה הפלא אם כבודו טועם טעם שבת בדגים. הרי תלמיד חכם תמיד בבחינת שבת הוא.

ובאמת הדגים היו טובים בטעמם מאד, כי ר' אבינדור בעצמו ובכבודו הטריח עליהם לסדר בשולם כדרך שהוא עושה בערבי שבתות.

החזן קם ויטה את ימינו על אזנו והצהיל קולו בברכת מי שברך לר' משלם בעל השמחה, וכל הקרואים ענו אמן בנועם הלב. ואף הרב, שלא היה סובל סלסולי החזנים בשעת התפלה, נהנה הפעם כנגן המנגן ואמר בפירוש: ייסר כח הזן! ושאלו, נגון זה מנין לו?

והחזן שח, שקבלה הוא לו מאביו ואביו מאביו. כי ידע החזן תכונת הרבנים, שאין דעתם נוחה מן החדש, ובפרט שנגון זה שמע מפי עובר אֹרח ומאַנשי הכת היה.

והקצין היושב אחריו הוא רבי משה הכהן בן בתו של הרב אות־אמת, הזכירוהו רבני הדור בתשובותיהם. והוא הכה בשבט פיו את אנשי הכת הארורה שבתי צבי.

והקצין היושב אחריו הוא רבי יוסף־שמואל, אשר שמו כשם זקנו רבי יוסף־שמואל מקראקא, שלמד כ״ה שנה תורה מעומד ושנה כל הש״ס מ״ב פעמים וקים ודברת ב״ם.

וכך היה רבי אביגדור מפרש והולך יחוסו של כל אחד ואחד מן הקצינים החדשים, שנבחרו לפרנסים ומנהיגים באותה שנה.

כספרים הקדושים בארון־הספרים הרי הם יושבים זה אצל זה. ומה שאין בזה יש בזה.

ה) על הלחם.

בית רבי אביגדור מאיר בכמה נרות והשלחן מכוסה במפה לבנה ונקיה, וכדי לעשות היכר להורבן ירושלים פרקו חוליה אחת מן השלחן שלא כסוה כלל. אף־על־פי שסעודה זו סעודת מצוה היתה, לא רצה בעל הבית ליטול גדולה לעצמו, ונהג בזה כבסעודת הרשות. רק שהוסיף כמה תבשילין, מה שאין כן בשאר ימות החול, שיוצאים בשני תבשילין בלבד.

השמש הביא כד מים וקערה ובא ועמד לפני כל אחד ואחד. נטלו ידיהם לסעודה וקנחו עצמם באלונטית התלויה על כתפיו. הרב ברך על הלחם וכל המסובים הניפו להמיהם וברכו.

והמסובים יושבים מדובקים בהשי״ת, לבל יבואו ח״ו מתוך מאכל ומשתה לידי גסות וגובה הלב, והתבוננו התבוננות יתירה בברכת השלחן, שיהא שלהנם שלחן אשר לפני ה׳ ויתמשך לבם להשי״ת ולא למאכל ולמשתה. ורבי אביגדור כבד את הרב, שיבעם השלחן מגדולת תורתו. הרב קנח את זקנו ואמר:

כדי שלא יאמר בעל הבית, אוי לי שנתתי מפתי לעם־הארץ, ראוי היה, שאתחיל בדבר הלכה, אבל מה אעשה וחכמינו ז״ל הזהירו, שלא להשתמש בכתרה של תורה.

הוסיף רבי אביגדור:

במה דברים אמורים, במקום שמכירין אותו. אבל במקום שאין מכירין אותו, בפירוש אמרו רבותינו ז״ל: רשאי לומר, צורבא מרבנן אני. ולגבי דידן, שאין אנו מכירין גדולת תורתו כראוי, בודאי שיש בזה מעין מקום שאין מכירין אותו.

והקצינים הניחו פרוסותיהם מידיהם והגביהו ראשם למעלה לזון את הנפש המשכלת מדברי הרב. רק ר׳ זונדיל, שהיה חושש בשניו, שרה פתו ביי״ש ונתנה על־גבי השן הרעועה. הרב הציץ בחללו של החדר וצמצם את מחשבתו לומר איזה פלפול; כיון שראה את ר׳ זונדיל שורה פתו ביי״ש, אמר:

וכדי שלא תזוח דעתו עליו השיאו לדבר אחר. ולמה השיאוז לדיני טבילת נשים, שגרשום שפנוי הוא עדיין אינו בקי בהם כל־כך.

שומטת מגוחה ראשה לאחוריה לגלות דעתה, שאין שיחתה ניחא לה. לבסוף הריהי נותנת בשיר קולה, אולי ינוחו מורשי לבה וְרָוַח לה.

פְּרַדְלִי יָשְׁבָה עֲגוּמָה,
עַל פָּנֶיהָ עֶצֶב רַד,
עָבַר הַמֶּלֶךְ סוֹבְּיֶסְקִי,
וְנַפְשׁוֹ בָהּ חָשְׁקָה מִיָּד.

— בּוֹאִי, הַיָּפָה בַּבָּנוֹת,
בְּזָהָב אֲצַפֶּה הַדְּרָכִים,
בְּקוֹלִי אִם הַיּוֹם תִּשְׁמְעִי,
לָךְ אֶתֵּן אוֹצְרוֹת מְלָכִים.

אִם אָבַד וְנֶעְלַם אוֹצָרָהּ,
מַה יִתְּנוּ אוֹצְרוֹת מְלָכִים?
פְּרַדְלִי יוֹשֶׁבֶת עֲגוּמָה,
נְמוֹגִים בָּעֲרָפֶל הַדְּרָכִים.

רואות הבנות ואינן יודעות, מה הן רואות. אבל שמו יתברך כבר הטביע מין כח בנגון האמתי, שמשכיח הבלי העולם הזה ומעלה נפש השומע לעולם אחר.

מתהילות אף הן שרות עמה ומתק קולן הולך עד הערב.

ג) רב המדינה

ר׳ אביגדור, שפרנס העיר היה ושאר־בשרו של הרב היה, נוהג היה, כל־אימת שהיה הרב בא לעיר לשים עין השגחתו עליה, לעשות כֵּרה גדולה לכבודו. אבל עכשיו נשתמט הרב מכבוד זה מפני צער אכסניה וצוה לרתום את המרכבה ולנסוע.

אמר לו רבי אביגדור: גאון זה בא לבית מעוני ויפטר בלי לינה? הרי בין כך ובין כך הכל מוכן ועומד לסעודה!

ציית לו הרב ונשאר לסעודת ההודאה.

ולכבודו של הרב שִׁנה רבי אביגדור פרשת הקרואים והזמין שאר י״א הפרנסים וז׳ טובי העיר. נתקבץ מנין הגוז וזמנו ב„אלהינו" בשופי.

ד) אנשי השם

כדי לקיים מאמר חז״ל: נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובים בסעודה אלא אם כן היו יודעים מי מיסב עמהם, פתח רבי אביגדור ואמר:

רבי! הקצין הזקן היושב לימין מעלתו הוא רבי יעקב ברבי יצחק הי״ד, מבני בניו של רבי פישל החולב, שלא היה טועם טעם בשר משבת לשבת, והוא מגזע השל״ה הקדוש.

פרק שביעי.

על הלחם.

א) סעודת הודאה.

רצה רבי אביגדור לשעשע לבם של בני ביתו, חָשב ומצא שחתנו נכנס לשנת שלשים ושש וראוי לעשות סעודת הודאה לשמו ית׳, שיצא מכלל „אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם״. עמד וצוה את הַשַּׁמָּשׁ להזמין את הקרובים לכוס של ברכה בערב, ואת זלאטי המשרתת שלח עם מטעמים לבית הכלה.

ב) מנוחה.

באולם הגדול, אשר שם האספקלריה המאירה, עומדת מנוחה, כלתו של גרשום, וכדרך בנות־טובים קודם כלולותיהן הריהי מעלה על עצמה כמה שמלות, זו אחר זו, לובשת שמלה ופושטת שמלה, פושטת שמלה ולובשת שמלה ומתקשטת בקשוטיה, מתוך שנוי מחמת ימי הספירה, ומסתכלת במראה לנוי. והמשרתת השכורה מריח בשרה הענוג יורקת ג׳ פעמים בבבואה שלה כנגד עין הרע.

ובנות העיר, הכשרות והצנועות, חברותיה, נכנסות לסַיע לכלה וליעץ אותה על עסקי בגדים ותכשיטים. אחת מספרת: חזר אבא מבית־המדרש ושח, שנתפלפל רב המדינה עם גרשום כל היום כולו, וחברתה מוסיפה ואומרת: ולא עוד, אלא שהרב בפירוש אמר: מימי לא נצחני אדם חוץ מיניק זה! ושתיהן מסַימות כאחת: ומתנת דרשה ישלח לו התרת הוראה.

עורכת מנוחה לפניהן כלכלה מלאה פירות כדי להפסיק שיחתן. עד שהיא עושה כך, שגר הקדוש ברוך הוא שתי דמעות לתוך עיניה.

מגביהה מנוחה שתי עיניה הצנועות למעלה ושומטת ראשה לאחוריה, אילי תחזרנה דמעותיה למקומן, כדי שלא ירגישו בהן חברותיה.

אבל נשים דעתן קלות, לא תראינה ללבב, וממשיכות שיחתן יותר ויותר.

זלאטי המשרתת, שבאה מבית רבי אביגדור להביא לכלה ולמחותנת מטעמים, כי לא תאכלנה עם האנשים לחם בערב זה, הריהי עומדת ומזינה עיניה בנוי יפי הכלה ואומרת לה כמה דברי שבח ותהלה. ולא נתקררה דעתה עד שקראה לה בת־מלך היפה בבנות וסיימה בברכה:

יהי נועם ה׳ עליך ותזכי ליכנס לחופה בשעה טובה ומוצלחת וצאצאיך ימלאו בתי־כנסיות ובתי־מדרשות. ואני זקנה בלה אזכה לשאת על זרועותי את נכדיך

ובטרם תשיב לה הנערה על ברכתה, כרכה עצמה זלאטי אליה ולחשה לה מפה לאֹזן, שחלשה דעתו של הרב מהמת נפלאות ידיעותיו של גרשום,

וכדי לישון מתוך דברי תורה, התחיל חוזר בכח מחשבתו על כל מה שלמד וחִדש היום.

באמת לא חִדש היום הרבה, שהרי תיכף שישב ללמוד באה סיעה של אברכים שעסקו בהלכות טרפות ומשכוהו לבית המטבחים לראות באברי הבהמות לאחר שחיטתן.

וכאן לא היה גרשום יכול להסיח דעתו ממאמר ר׳ יוסי: בא וראה, כמה בין בהמה לאדם. בהמה כמה יסורים סובלת בעולם, שוחטים אותה ומפשיטים אותה ואין עליה דין. אבל אדם כמה יסורים סובל בעוה״ז, ולאחר מיתתו, אם צדיק גמור הוא פוטרים אותו מן הדין ואם רשע גמור הוא דנים אותו בדינים המורים וגו׳. וכאן לא היה גרשום יכול לכבוש דמעותיו יותר ובכה קול מר מהפלגת הצער.

ר׳ אביגדור קפץ ממשכבו והעיר את בני ביתו. ר׳ משֻלם בא, כבש אלונטית בחומץ, שפשף על לוח לבו של בנו כדרך שהיה עושה לאידלה עליה השלום, שהיו סבורים, שנתעורר בו מיחוש הלב. אמנם מיחוש היה בלבו של גרשום, אבל לא על הדרך שחשבו אנשי הבית.

ר׳ אביגדור צוה, שיביאו אדרת השועלים שלו, וכסה בה את גרשום. ור׳ משֻלם לא זז ממטתו עד אור הבוקר. ידו החלושה מרחפת על מצח בנו, פעמים עם אלונטית לחה לקלוט את החום ופעמים להחליקו באהבתו הגדולה וברחמנותו. גרשום שוכב בין הכרים, זעתו שנקרשה על המצח ועל הפאות ואף הדמעות שפלטו עיניו עִקמו צורתו קצת ונדמה לתינוק שמתחטא לפני אביו. מכאובי לבו ומוקשי יצרו, שהיו מעיקים אותו כל־כך, הולכים וניטלים הימנו בידיו של אביו. וכאשר הרגיש גרשום זאת, דִמה בלבו, שאין זאת כי אם חלום. אבל צניעות היתה בו ושפלות היתה בו ואמר בלבו: כלום מראין לו לחוטא חלום נאה כל־כך! אין זה כי אם תעתועי הדמיון ואחיזת עינים.

הרבה לא היה בו כח לחשוב, כי כחו עזב אותו, אבריו נרדמו בשֵנה מתוקה ומתוך מנוחה שלֵמה שכב וישן עד ההשכמה.

הבוקר אור וגרשום נטל ידיו וברך את הבריאה. החדר מתקרר והולך, אדרת השועלים שנתכסה בה נפלה תוך שנתו מן המטה, אבריו רועדים ופניו עומדים בחומם. גרשום כבש פניו בכר להפיג את החום כשגופו רועד מצנה וכח אין בו להרים את האדרת. זקנו מתהלך בחדר השני וקורא ברכת התורה, ר׳ משֻלם, שנרדם משהו, נתעורר בבהלה, משש מצחו של בנו ושחק אליו כדרך ששוחק אב לתינוק. גרשום נתדבק באביו בכל־לבו והביט בו כאילו לא ראה אותו כמה שנים.

גרשום בקש לקום, אבל אביו מחה בו. כיון ששמע זקנו גוער באחיו הקטן: עצל, עד מתי תשכב? מגידי תהלים ודאי שכבר הגיעו ל„יום השלישי״! – קם אף הוא.

ויום ממש, יומו של עולם הזה בא.

ג) שני עולמות.

ר׳ אביגדור זמן עצמו לישון. המשרת חלץ לו נעליו ונעץ לו רגליו באנפילאות והוא העלה אש במקטרתו והתהלך ארוכות וקצרות לארך ולרחב החדר, עד שהתפשט את מעילו ונשאר עומד בברוסליק של צמר.
הגם שר׳ אביגדור עיף היה ולאות יתירה היה חש באבריו, נתעכב ולא עלה על מטתו. עכשיו שהלילות עדיין צוננים ותנורות כפסקו להסיק ולחמם בהם שמיכה אי־אפשר – מה הנאה יש במטה.
קם ר׳ אביגדור ונכנס לבית־האכל.

החדר נתכנס בשתיקה של לילות הספירה. ריח הריף של עלי קטרת, שחתך ר׳ אביגדור שעה אחת קודם לכן, נודף בכל ההדר כולו. גרשום יושב וקורא בספר „ראשית חכמה" ועיניו משוטטות בדמעות.
נסתכל ר׳ אביגדור וראה המתמיד הזה, במה הוא עוסק. בקש לומר לו מה, והואיל וכבר קרא את שמע ובֵרך ברכת המפיל, נתירא, שמא תתגלגל שיחה ארוכה, שתק ולא אמר כלום.
פתאם ראה פת שלֵמה, ששיירו על השלחן, לא היה יכול לעמוד בשלוה, גער משום „העורכים לגד שלחן".
גרשום לא הרגיש עד עכשיו בכניסתו של זקנו, וגערתו זו, שדרך פתאם באה, דומה היתה עליו, שמעולם אחר באה. ומיד נתבלבל מקריאתו, הרים ראש והציץ לתוך החלל. עיניו נתפקקו בדמעותיהן והעולם הזה ועולם השאול והמהעכיב, שהיו עדיין כשני עולמות, נתלכדו פתאם לעולם אחד.
זקנו זרזו לישון. גרשום קם, ידיו גששו בין האולם ולחדר־המשכב כאדם שתועה בעולמו. שלא מדעתו פשט את בגדיו וקרא את שמע.
ר׳ אביגדור שוכב על מטתו ומעלה עשן מקטרתו. נרו דולק לפניו והוא מבעבע גלגלי עשן סביבו. גרשום, שהיה רגיל לישון בבית־המדרש כשנרות הנשמה דולקים, שמח על אור הנר, שלא לישון בחשֵכה מכחד בלילות.

ד) אדם ובהמה.

שוכב לו הגוף הנגוף על מצע של תבן ומסתכל בפנימיות העולמות. גד ושאר מלאכי חבלה, שראה אותם תחלה בדמדומי ראיה בלבד, נשתלשלו פתאם בעצם הויתם. נפעי, נכשי, כמה עלובה את, כמה אומללה את, כמה צרות כרוכות אחריך, בין בעולם הזה, בין בעולם הבא.
העינים הנפוחות שוקעות על דמעותיהן, כל מבט טובע בדמעה. ודומם הריהו מעביר הדמעות על מצחו על־דרך שרמזו והתוית תו על מצחות האנשים, כי במצח נכתבים העונות. והוא מקבל עליו לישון עכשיו ולא לחשוב יותר בפגעי העולם, כדי לחזק כחות נפשו לתורת ה׳.

אלא היה יושב בלי שום תנועה ומהרהר בהבלי העולם עד מצוי הנפש. וכשהיה מרגיש בעיניו שמתקדרות ודמעה קרובה לבוא, היה עושה איזו תנועה לעכב אותה בעין, כדי שלא תבוא על־ידי־כך איזו קלות והנחה, ובימים אלו לא היה קורא, לא בתהלים ולא באיוב, שקריאתם היתה מביאה לו מנוחת הנפש. ועצבות זו חביבה היתה עליו ח"ו אפילו יותר מדף גמרא.

ימים היה קורא בספר „ראשית חכמה" ועובר עם כל שבעה מדורי גיהנם ומקבל עליו במחשבה כל מיני העונשין על עצם הויתו בעולם. הבל הבלים, הכל הבל. הפלפול והכבוד, בית אביו וזקנו, מקום כבודו בבית־המדרש, וגולת הכסף שבמקלו — הבל הבלים, הכל הבל. יהוא מְשַׁוֶּה ציורי הגיהנם לנגדו תמיד והוברר לו, שבלה כל ימיו בעולם השקר, והריהו שוכח אפילו שחתן הוא וכלה יש לו ונאה היא, וכשהוא נזכר בה אינו נזכר בה אלא מתוך עגמת נפש שמקשרתו יותר לעולם השפל. כאילו לא אמרו רז"ל: שמצילות אותנו מן החטא!

צער גדול נצטער ר' אביגדור לראות את גרשום מסגף גופו כל־כך. חושש היה, שלא יתעורר בו ח"ו חולי הלב שקפח חייה של אמו. וכשבא ר' זונדיל לדבר על עסקי החתונה לא דחה אותו בלך ושוב, והגבילו את החתונה לימי החנוכה. סבור היה ששמחת חתן על כלה תהא מישבת את הלב.

ב) מיגון לשמחה.

ימות הקיץ, הנזהבים והנעימים, באו. השמש מאירה לארץ ולדרים עליה ברחמים. האילנות פורחים והגנים מרמלאים פירות. זלקי מוכר־ירקות בא כל יום אחר הצהרים לבית־המדרש ומוכר פירות לבחורים. מי רוצה פרי נאה לברך עליו, הוא מכריז ואומר: בחורים, ברכו על פירותי, שהקדוש ברוך הוא בעצמו ובכבודו הצמיחם בחסדו הגדול וטפל בהם ונתן בהם טעם טוב!

הבחורים מבדחים דעתם בו וזלקי משיב להם בפשטות: שישו ושמחו, בחורים! רק על־ידי השמחה יכולים להחיות את הנפש.

פעמים שומע גרשום שיחותיו של זלקי, ואף הוא שח עמו שיחה בטלה. סבור היה גרשום תחלה, שעם־הארץ זה מתאוה לשמוע דבר תורה מפיו. אבל לא די שאינו שומע, אלא נכנס עמו בדברים, כאילו לו לבד נתנה התורה בסיני. ומה שיחתו? — בענין התגלות החסד האמתי וההתקרבות לצדיקי אמת, להקן שלמות היראה ולהעלות את העצבות למדרגת השמחה!

דברים בטלים! — אומר גרשום ומפסיק באמצע שיחתו.

ומיד הוא קופץ למקומו וחוזר אל הגמרא הפתוחה בדאגה, כאילו השד שומר דפין כבר היה שם ונטל הימנו ששית מתורתו. ובחזירתו הריהו גונח מלבו: והשמחה מאין תמצא?

דוד מנעים קולו ושר:

הַרְחֵק מִן הָעֵדָה
בֵּין גּוֹיִם עָרְכוּ צְלוֹתָא,
וְכָל אוֹתָהּ שַׁבָּת
שְׁכִינְתָּא בְּגָלוּתָא.

וכל אנשי הבית עונים אחריו:

וְכָל אוֹתָהּ שַׁבָּת
שְׁכִינְתָּא בְּגָלוּתָא.

וכדי לסיים בכי־טוב סיימו הנלבבים בנגון של שמחה. נטל דוד מקל של עץ והוליכו על זרועו אילך ואילך, כדרך שהמנגנים עושים בכלי־זמרת, והנעים קולו כקול כנור ממש, ושר כמה נגונים ערבים. ואריה־ליב השתקן צעק מגודל שמחת יום טוב: ס׳איז מיר וואויל, ס׳איז מיר גיט, ווייל כ׳בין אַ ייִד!

גרשום יצא מן השטיב״ל ומין לחלוחית היינית היתה מפעפעת באבריו. ערבי אמצע ניסן עמדו בעצם נעימתם, ומן השדות הקרובים לעיר עלה הריח המתוק. גרשום הלך לביתו, ומהנה עצמו מחסדי היופי.

עד שהוא הולך פגע בו זקן אחד מאנשי בית־המדרש. גם שם דרש בשלומו מתוך קורת־רוח, והזקן הרים את המשענת שבידו ונענע אותה כלפי גרשום כדרך המאַימים וגער בו:

ריקא! הרי אני כבן שבעים שנה, וכל ימי אני יושב סמוך לבית־תפלה של גוים ומעולם לא נכנסתי לשם, ואתה פעם אחת עברת על אותו מקום ולא עמדת בנסיון!

פרק ששי.

שני עולמות.

א) אנפין חשוכין.

מיד אחר הפסח חזר גרשום ללימוד העיון, שביטל מחמת ה„סיום". גרשום ישב כל היום כולו בבית־המדרש ולא מש מאהלה של תורה. משרתת, שהיתה מביאה מאכל וצלוחית חמין לה„פרוש", היתה מביאה אף לו פעם ביום קדרה של תבשיל. בפלג המנחה היה פוסק משנתו וכשנמצאו עשרה בבית־המדרש היה קם ואומר קדיש דרבנן ולאחר מעריב שב אל מקומו ואל ספרו. אביו יושב בקרן זוית זו ולומד למנוחת נפשה של אידלה פרק משניות, וזקנו יושב בקרן זוית זו ולומד למנוחת נפשה פרק משניות, והוא נוטל טלית של הקדש, מקפלה ומניחה תחת ראשו וישן קצת עד שיוצא הצבור ומתעורר ונוטל ידיו ולומד.

וכשהיתה מדת העצבות נאחזת בו, לא היה אוכל ולא היה שותה,

וכאשר שמע גרשום זאת, עמד שעה קלה בלי כל תנועה מהתפעלות הכונה. והמה דברו במעלת הצדיקים ובאמונה הפשוטה. השיחה בחשאי היתה ובקול דממה דקה היתה, וגרשום נמשך אליהם יותר ויותר.

ז) מחולת המחנים.

לאחר תפלת ערבית יצאו במחולת המחנים ונגנו בנגון יפה: ז אתה בחרתנו! גרשום עמד אצל השלחן ונטל ספר בידו, להסתיר פניו כדי שלא יראה יהודים עושים מעשה נערות.

עד שהוא עומד כך, טפח לו אחד על כתפו ורמז לו על מחולת המחנים ואמר מתוך התפעלות:

מה יפו פעמיך בנעלים, בת נדיב!

באותה שעה עמד גרשום והיה משתומם ביותר.

ופתאם נתעצם בכל כח ראייתו במחול בהתפעלות עצומה מאד, ולא ידע את נפשו.

ח) מסלת ישרים.

מתוך כך קם דוד, הניח כף ימינו על אזנו ושר שיר חול בנגון עצוב מאד, וכל אנשי הבית ענו אחריו בקול עצוב מאד.

דוד מנעים קולו ושר:

כְּשֶׁזָּרְחָה שִׁמְשׁוֹ שֶׁל רַבֵּנוּ,
מִיָּד נִצְנֵץ אוֹר יִשְׁעֵנוּ;
נִכְנְסָה עָלָיו יְצִיאָה,
חָשְׁכוּ מִדְּמָעוֹת עֵינֵינוּ.

וכל אנשי הבית עונים אחריו:

נִקְנְסָה עָלָיו יְצִיאָה,
חָשְׁכוּ מִדְּמָעוֹת עֵינֵינוּ.

דוד מנעים קולו ושר:

עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה
נָשְׁבוּ רוּחוֹת, שָׁלַט קֹר,
נִגְזַר עָלָיו הַגֵּרוּשׁ
בַּעֲוֹן פַּרְנֵס הַדּוֹר.

וכל אנשי הבית עונים אחריו:

נִגְזַר עָלָיו הַגֵּרוּשׁ
בַּעֲוֹן פַּרְנֵס הַדּוֹר.

דוד מנעים קולו ושר:

מְקֻלְקָלוֹת הָיוּ הַדְּרָכִים,
טָבְעוּ בַּבּוֹץ עַד רֹאשָׁם,
אַךְ דַּרְכֵי ה׳ יְשָׁרִים,
דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וּקְדוֹשִׁם.

וכל אנשי הבית עונים אחריו:

אַךְ דַּרְכֵי ה׳ יְשָׁרִים,
דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וּקְדוֹשִׁם.

ו) הנפש אשר עשו.

האביב צץ ופרח בכל העיר. על פתח קרקע עמדו העשבים לצאת והיו מבצבצים ועולים אפילו בין האבנים. האבנים הפושרות מצוחצחות ומבריקות מאורו של עולם, וריחות מתוקים ויפים נודפים משדה וגן כאפרסמון וכדבש. השמש מחממת גופה של האדמה ועל גדרי הגנות מתרפקים קוצים ירקרקים ורכים. האילנות מלבלבים ואנשי מעשה יוצאים ומברכים על הלבלוב. רוח של חוץ כאילו תכס לגרשום בגלימתו ומשכו לרחבה של עיר.

כמון למנחה נתגלגל למבוי אחד כמוי מרשות הרבים. ראה שני בני־אדם עומדים אצל בית אחד ומצפים, שיבוא מי וישלים המנין. נזכר בחולו של מועד, שאין אבלות נוהגת בו, אמר אם אבלות אין בבית, יולדת בבית! ראוי לסייע להם. עמד ונכנס.

הגם ששבוש עירה קטנה וגרשום ידוע בעיר, לא הכירו אדם בכניסתו. לאחר שהכירוהו, סברו שליחו של הפרנס הוא ודבר בליעל יצוק בקרבו. נזכרו בקללתו של הרב, אמרו: גברא קטלא הוא, אין לנו להתירא מפניו. אדרבה אם להתירא – יתירא הוא! כיון שראו עצב פניו וחנו, הבינו, כי מקרה הוא שנתגלגל לכאן ונתגלגלה זכות על־ידו. עמדו והתפללו מתוך קורת־רוח.

חדר התפלה קטן ביותר וצורת בית־דירה לו. והואיל ואין בימה באמצע, שיער גרשום, שאדם יחיד יושב כאן ולהשרות תפלה אצל יולדת התקבצו. ולא עלה על דעתו ש„קבוץ" יש כאן ומתפללים כאן בתמידות. כיון ששמע בשעת חזרת הש"ץ „נקדישך" יוצא מפורש מפי החזן, קפץ ממקומו כאילו נשכו נחש, כי ידע, כי אנשי הכת המה. אבל מתק התפלה ונעימות הנגון התחילו מישנים כח דעתו, עד שניטל ממנו הרצון ונשאר באשר נשאר.

וכאשר ראו הנלהבים, כי נשאר גם אחר המנחה, לא עברו על הענין כעל דבר של מה־בכך לומר מקרה הוא, וחשבו על־דבר „הנפש אשר עשו בחרן" היינו בחרונו של הזמן, היאך בני גבירים אדירים, רבנים ופרנסים הכירו פתאם את האמת לאמתה ויבואו לחסות בצל החסידות והיראה. ונטפלו אליו, ויאמרו: אין זה כי אם מכוון גדול מאת הכומר אמת לעולם, להכיר את האמת שהתחילה מתנוצצת במוחו. והמתיקו לו על דרך הדמיון מה זה „ותשלך אמת ארצה", שכן אילו היה שואל למי־שהוא על בית הפלתם היה בעיניו לשפל ובזוי, שואל על־דבר „מושלך ארצה", למדרס תחת כל הולכי על שתים, בבחינת „עקב אשר תשמעו" נעשינו עקביים על שום ששומעים אנו בקול האמת. וזה שאמר הרב: שאילו העקביים שלו מרגישים על הסדר הקדושה מאכילת מצות מצוה!

נזקק לומר ההגדה מתוך ספר אחד עם הכלה, והיה לו מזה פיזור הנפש. לבסוף מצאו סידור ישן עם ההגדה ונחה דעתו.

אחר הסעודה צוה בעל הבית והביאו לו קנה מקטרתו, ולגרשום עשה כמין גלום של עלי קטרת. אבל עד שנעץ המחותן קנה בפיו, חטפתו שֵׁנה ונרדם. ואף המחותנת עשתה מעשה בעלה ונתנמנמה. גרשום, שכבר שתה יותר מד׳ כוסות, רוח יתירה נכנסה בו וסלסל בקולו עד שנמשך לו הימנו געגועים. וכשראתה אותו כלתו כך, דומה היה עליה, כי גם לה אח גדול בתורה והריהו יושב לפניה וממַלא כל הבית כולו בקולה של תורה.

חסל סידור פסח כהלכתו. —

בעל הבית נם על מטת הסיבתו ובעלת הבית פרשה לישון. גרשום קורא חד גדיא, ומנוחה משיבה אחריו: חד גדיא, חד גדיא. וכך היו קוראים בשיר השירים, הוא פסוק והיא פסוק, עד שגמרו כל הספר ונתפרדו.

גרשום בא לישון בחדרו של זקנו, כי שם הציעו לו משכבו. מבעוד יום הביאו מטתה של אמו לשם והקציעוה לו לכל ימי שבתו בשבוש, כדי לשַכֵּן גופו בהשקט ובמנוחה ובהנאה.

גרשום קרא פרשה ראשונה של שמע ושכב לישון בתוך הכרים והמצעות הלבנים של בית אבא ונתכסה בכסת שהתכסתה בה אמו. וילדות היתה בו, כאילו עדיין תינוק הוא ובצדה של אמו הוא שוכב, עד שבא מלאך החלום והעריב עליו שנתו בכמה פסוקים משיר השירים ובדמות דיוקנה של הכלה.

ה) כנגע נראה בבית.

ב׳ ימים ראשונים של פסח עברו מתוך שתיקה של אבלות. הרבה באו לקבל פניו של רבי אביגדור ברגל ובקשו לשמוח ולשמוח. אבל עם קדושת החג ומאכל ומשתה שלא פסקו מעל שלחנו מעין רוח של אבלות היה מרקד בבית, וכל מי שנכנס לשם ואפילו לבו מלא שמחה, נשמט ויוצא מלא צער ויסורין.

גרשום היה עוצר עצמו כל היום כולו בבית־המדרש, והיה לומד משניות ושלחן ערוך. פעמי אביב התחילו מתדפקות על חלונות בית־המדרש וציצת אור שמש היתה נוטפת על־פני חיץ. משעה לשעה נעשתה ישיבתו קשה עליו. פעמים היה יוצא ועומד על סף בית־המדרש לשאוף רוח צח להשיב נפשו לתורה.

והכתלים מלובנים בסיד לבן והתנור משוח בששר. ועל ארון הקודש פרושה פרכת־משי חדשה עשויה משמלת חופתה של אידלה עליה השלום.

לאחר „מערבות" הקיפוהו ונתנו לו שלום. וכאן הרגיש גרשום, שלא כשאילת שלומם עד עכשיו שאילת שלומם עכשיו. כאילו לא גרשום הוא נכדו של הפרנס, אלא סתם אדם מישראל, גדול בשנים. חושש היה תחלה מפני תנחומין של הבל, ועתה אפילו מיתתה של אמו דומה שנשתכחה מלבם. אצבעות צוננות וזעתניות שוהות על גב ידו ואבק טבק לח ננער והולך וצובט את עורו. ואנשי בית־המדרש מקיפים אותו בשאלותיהם על הישיבה ולומדיה, על חן המקום וכיוצא; אם ירד אף שם שלג ביום כפורים זה ואם עדיין לא מצאו את הנחתום, שנתעלם סמוך לבאר הלצים, רחמנא ליצלן; אם חתם אף רבו על החי"ת רי"ש, שהכריזו על ה„כת", ומשום מה לא חתם.

ד) אצל הכלה.

כמעט שנפל סכסוך בין אביו ולמהותן, ששניהם בקשו שיהא גרשום מיסב אצלם. אומר היה המחותן: אילו הייתי דר במקום אחר, זקוק היה גרשום לבוא אצלי לכל ימי הפסח, ועכשיו שאני כאן ואיני מבקשו אלא שיבוא ללילות הסדר, לא דין הוא שיבוא. כל ימי הייתי מצטער על מאמר המשנה: וכאן הבן שואל! – שלא זכיתי לבנים זכרים; אמרתי, מתי יבוא חתנה של בתי ואשמע ד' קושיות מפיו, ועכשיו שבא, לא אשמע? חייכם, שהכלה מותרת על חזקתה שלה לכבודו של גרשום. ואביו טען, לא כי, אלא בביתי יפסח. ילד מרוחק כל השנה מביתו ועכשיו ילך אצל אחרים. אמרו: נקרא לנער ונשאלה את פיו! וכאן הערים המחותן ואמר: גרשום, הוסכם שהלילה הזה אתה מיסב אצלי! וגרשום, שלא ידע מן הסכסוך כלום, השיב: אם הסכמה היא, מסכים! ונגרר אחר המחותן.

כבודו של חג שרוי על־פני כל הבית. ערוך השלחן, הנרות יאירו, וכלי כסף עומדים להשתמש בהם דרך הירות ושררה. ואפילו כלים הממושכנים בבית מן הגוים עומדים על שלחן מיוחד לשמות בראיָתם. ריח החרסת, המרור, הכרפס ושאר ירקות מכניס מעין אביב בבית.

נבוך היה גרשום תחלה, וכשהיה מדבר עם בעל הבית ואשתו, לא היה יודע, אם לומר סתם פלוני ופלונית או מחותן ומחותנת. כמה פעמים שאדם מדבר עם חברו ואינו נזקק להקדים שמו תחלה, וכאן אין לך כל דבור ודבור, שאין לשונו נתקלה להקדים שמם תחלה.

בבית לא נמצאו אלא שלש הגדות. באמת הכינו הגדה מיוחדת לכבודו, אלא שכרך אותה הכורך סמוך לפסח (עם כריכת הש"ס) ונזהרו להשתמש בה מפני חשש משהו המץ. וכבר התחיל גרשום דואג, שמא יהא

ותנשקי. עד שהוא עומד כך, נפלו אחיותיו על צואריו שנית, חבקו אותו, נשקו לו ושִׁעְעוּ פניו וידיו ברחמים.

אחותו הקטנה, הרכה והענוגה, פשטה שתי ידיה החמימות כלפי פניו ונטלה שתי לחייו בתוך ידיה העדינות ואמרה: גרשום! והאריכה בגרשום עד שיצאו דמעות מעיניו ובקש להחזיר פניו, שלא יראוהו בוכה. והיא, שלא הבינה למה, חזרה ואמרה: גרשוני, הנח לי להסתכל באור פניך, באורה של תורה! ולא זזו ידיה משם עד שגרשוהו אחיה בחזקה.

השתיק רבי אביגדור את האנחות ובאמירה, ספק אמת ספק לצון, שאל: גרשום, יש לך סיום? רצה משה'לי אחיך להמתין לך בסיומו, אלא שחברו עמי־הארצים בבית־המדרש וסיים עמהם. ותוך כדי רגע פנה כלפי המבשלת, שעמדה על הסף ומחתה דמעותיה, ואמר לה: תני לו לאכול קמעה! והיא שֶׁלֹּשֶׁם כך באה, אלא שמתוך שראתהו פנים אל פנים נתגלגלו רחמיה ונתבלבלו עליה החושים — כיון ששמעה הזירוז, חזרה לאחוריה ונכנסה לבית הבישול ונטלה כמין עוגה של תפוחי אדמה, שרקחה בשומן אוזים, והוסיפה עליה כמה שמנוניות וגלדי בצל מטוגנים והביאה לפניו שיאכל. הילדה, שבינתים נתפיסה, חזרה ובאה ופשטה לו לגרשום מצה קטנה שאופים לתינוקות ואמרה: אכול נא, גרשום! וגרשום, שהיה יודע, כמה מצה זו חביבה לתינוקות וכמה אהבה יש בנתינה זו, לא ידע את נפשו, עד שהתפרצו אחיה בצחוק: מצה בערב פסח! ואבא מנענע בראשו: לבה של אמה! לבה של אמה

גרשום ישב ובלע סעודתו על־כרחו, ואביו ישב כנגדו ונסתכל בכל תנועותיו, ומעיניו נצנצה החבה המרככת את הלב. זקנו עמד בקצה החדר וכבס במים עלי קטרת לפסח, הניחם על גב עטרת הכירה ליבשם וחתכם בעצם ידיו.

גרשום, שהיה מבטו של אביו קשה לו קצת מחמת רכרוכית יתירה זו, בקש מקום לתלות עיניו בו והביט אילך ואילך. הבית הדור הוא לכל חקות הפסח, הקירות משוחים בסיד וכלי המאור מבהיקים ביפים. אלא על אותו קיר, שהיתה מטתה של אמו סמוכה לו, נשתיר כתם אדמדם של סמי רפואה. וכיון שראה אותו זקנו מסתכל בכתם זה, נאנח ואמר: פשיטא, כשאין בעלת־בית מלאכת השפחה רמיה!

עד שהוא מדבר חזרו התינוקות לחדר וידיהן אחוזות זו בזו. ומתוך ילדות נתגאו בשמלותיהן שתקנה להן דודה לכבוד יום טוב. גרשום הכיר מיד את הארג שניטל משמלתה של אמא. כמה אהב היה לחזות זיו פניה צונח חליפות על ארג כחול זה. וכיון שנזכר באמו, הוריד ראשו בשתיקה וכך היה יושב ומשוטט ביגון עד שקדש עליו היום והלך לבית־המדרש.

ג) בית־המדרש.

בית־המדרש מאיר בכל כלי מאור, הקרקע מטויח בטיט צהוב

המגובבים על השלחנות, עיין בהם ראיה אראית. משהו חמץ בפסוז וביעורו דמיון העברה שבלב ושאר רמזי ההגדה וסודותיה, שרמזו ספרי יראים, היו לו לחיזוק גדול. וגרשום התחיל עושה כִנים למלט נפשו משחיתת היצר על־פי ספרי יראים שֶדִמו את האצילי להומר.

פרק חמישי.

בשובו אל נוהו.

א) כי נכסוף נכספתה לבית אביך.

אך בערב פסח חזר גרשום לביתו, ולא כדאשתקד, שבא עם חמה ראשונה של ניסן. מתִירא היה גרשום מצערו של בית אבא ודחה נסיעתו כל־כמה שאפשר. מיום שפגעה בו מדת הדין עומדים היו לפניו כתלי בית אבא שחורים ועל חלונות הבית כאילו עדיין דמעה רובצת, שהיתה אמו, עליה השלום, מְמַצָה עליהם בשעת בין־השמשות. קודרות תלכנה אחיותיו ולבושות בגדי אשתקד, והשפחות תצעקנה כל היום על אחיו היתומים הקטנים. בשפה רפה יקבלנו אביו ובקול רם כל העיר כולה, ומרחמי יתומים יתנו לו שלום מתוך אנהה. וזקנו יתהלך ארוכות וקצרות ומקטרתו אינה מבהיקה. זקן זה, שהיה מקיש צור בצור ומוציא גִצים מתחת ידו — עכשיו מקטרתו שמוטה לירכתי שפתותיו עד שיבואו אחרים ויעלו בה אש. ואף־על־פי־כן שבע ביום הלל לה׳ שה„נשיאים" הולכים וערב פסח בא. מקצת משיכה נמשך גרשום לעירו, ולא לעירו ממש, אלא לכלותו. אל תעירו ואל תעוררו, אמר הכתוב, אבל מצד דברי פתוי ורצוי נתעוררו בו מיני חבה.

ב) לב אבות.

במסלה העולה לעיר הישיבה יצאו אחיו ואחיותיו לקבל פניו של גרשום. הגם שמיום שפרש מביתו מרובה היתה חבתו להם והיה אומר וחוזר ואומר: מתי אני רואה אותם? — כיון שנפלו על צואריו ונשקוהו, נשאר עומד בלי שום תנועה, ולא היה בו הדבור לומר להם דברי רצוי ונתן גופו לעשות בו מה שעשו עד שהגיעו לבית.

וכיון שראה גרשום ביתו של אבא, בקש לקפוץ לשם. אמרה לו אחותו: בבקשה ממך, גרשום, עמוד והמתֵן קצת, שאבא מבקש להתחזק קודם שיראה אותך! גרשום המתין קצת ונכנס בשפה רפה, ועיניו הלחות של אביו נתלכדו בו ובעיניו עד שנתקשרו דמעותיהם אלו באלו.

נכנס זקנו, נתן לו שלום וסדר לו פאותיו, שאלו ללימודו ולבריאות גופו. גרשום נשאר עומד ופיו פעור למעלה, כאילו המתין, שתבוא אמו

בעטיפתו ומדליק פנס נחשתו׳ שאורו מפציע מבעד שלחופית של בהמה׳ והולך לבית־המדרש לעסוק בדברי תורה.

אורה מרושלת וכהה מבצבצת ויוצאת מן המזרח ובוקר צונן ורטוב בוקע ועולה. ספק שלג ספק גשם; ספק יום ספק לילה.

ו) קללת צדיק עושה רֹשֶׁם

וגרשום התחיל חש בהתעוררות הכעס והמכאובות׳ אבל מכאן ואילך לא היה מתמרמר, אלא מתעדן והולך ביסוריו כתולעת. ראו אנשי בית־המדרש עגמת נפשו, אמרו: ודאי קשה מיתת אם על בנה, כל־שכן שלא עמד בשעת יציאת נשמתה! והיו מנחמים אותו, מיַשבים את לבו ואומרים לו: גזירה על המת שישתכח מן הלב! צער אתה גורם לאמך בעולם המנוחות, אם מצטער אתה כל־כך! מוטב שתתן דעתך לעליית נשמתה! והיו מושכים את לבו בדברי חן ורצוי לכלתו הצנועה ולמעלותיה בבחינת „ויאהבֶהָ וינחם אחרי אמו" וכמה פעמים ביום היו באים אצלו ושואלים לו איזו השעה? כדי להעלות על לבו כלי השעות שעטרה לו כלתו ומשיחים עמו נידון מתנותיו של המחותן, ש"ס והאלפסין. אבל יום נכנס ויום יוצא, אין נחת ואין מרפא.

„מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי" בוכה גרשום בלשון התהלים. וכל מי שעינים לו ורואה בהנהגותיו, מנענע ראשו בצער על האי שופרא דבלי. וההדיוטות מפריזים באצבעותיהם ואומרים: עונש מן השמים, נתגרה ר׳ אביגדור באותו צדיק ולקה. קללת צדיק עושה רֹשֶׁם!

ז) סנסני החכמה.

ואולם הימים הבאים היו קלים ונוחים ועגומים. מערב עד ערב היה גרשום עוסק בתורה ומחשבתו משוטטת בהכמות העליונות. רובו של היום היה עומד על הסולם הגדול לפני ארון הספרים ועולה בסנסני החכמה וזוכה ומתבשם מקדושתם. הכל רואים ונהנים ורבו מתמלא נחת. גרשום חוזר לשרש הלימוד האמתי וכל מורשיו ישליון. אבלותו נמתקת והולכת וחסד־אל נטוי עליו כל היום. רכרוכית זו שקבל מאמו מרַכֶּכֶת את לבו ואף הוא מרככו באגדות המשובחות ובאהבת השם והוא מתעורר ומעיין גם בספרי יראים ועושה קישוטין לנשמתו.

וגרשום טרם ידע מאור אמתת הצדיקים.

השיעור העיוני פסק והבחורים התחילו שואלים ודורשים בהלכות הפסח ובפירושי ההגדה להמתיק סדריהם של בעלי בתים בלילי פסחים. גרשום לא שם לבו להכין „צידה לדרך". דיני חמץ ומצה משוננים בפיו, ואביו וזקנו לא מכיו הם חיים. אבל הואיל ונתקלו ידיו כל פעם בספרים

ומוצץ את שמנו. גרשום הולך, המבואות האפלים שותקים, והבתים צוללים על צלליהם. נר דולק בכל בית ורנה של תורה נשמעת. גרשום בא עד ביתו. סמוך לבית נקרשו השופכין, כמעט נטיו רגליו, שְׁפכו אשוריו. ודאי מת כאן מת ושפכו השכנים מימיהם.

גרשום נכנס לביתו ספק חי ספק מת.

ה) מפחד בלילות.

ואור התנור טרם יכבה. ומנורה קטנה זולפת אורה חשאית על־פני המפה הפרוסה על חצי השלחן ועל מעשה מרקחת של ביצים ורקיקי שמן וכוס חלב, שהתקינה לו בעלת הבית לסעודה של ערבית. גרשום לא טעם מן המאכל ולא שתה מן החלב וקרא את שמע ופשט את בגדיו ליבשם לאור התנור ונעשה צְוָת לדמי הלילה. הבית עוטה קש והקש סופג לו רוחות לילי חורף עם נטפי גשם ושלג. וכתלי החדר מעלים הבל והתריסים הומים בדממה וצללים ארוכים ושחורים פולטים דמי עצב ופחד. מי שם הומה בין התריסים ומה לו באמצע הלילה? הפחד מפעפע בלב, בכל אבר ואבר. היקום? הילך? היפתח? קול כבר דופק בחלון. גרשום קם, גרשום הולך והפחד מתפשט בתוך ברכיו. — לאט לך, גרשום, פן ירגיזו אותו צעדיך.

בחוץ אין איש ובחדר פג החום. מי כאן היה? זר כאן היה, כאן במקום זה! דומם הוא מושל בפנה אך אחת ומלא את הבית כולו, ולפתע פתאם יקום, כרעי תרנגול יחשוף, יתקע כף אל כף ויתעלם מן העין. אך מי זה ינעוץ ראשו כעת לתוך חלל שומם זה?

תרנגולת שחורה נעורה, קפצה על שלחן האוכלין, הפכה הקערה על פיה ונקרה ביצה אחר ביצה, ופרחה.

התרנגולת פרשה לפנתה והבית חזר לשתיקתו. ואף גרשום פורש והולך אל מטתו לישון. מול עיניו מנמנמת „בת־מלכה" פרזלנית. מחט שהעלתה חלודה נעוצה לה בכתרה ומחרוזת של חוטים תלויה על צווארה. זאת המחט ואלה החוטים, בהם תפרו תכריכים לאמו. אך שוא חזה לו גרשום. מחזות שוא ומדוחים. גרשום יושב כאן ורואה חלום בשבוש.

הבוקר טרם אור והַשַּׁמש קרא לעבודת הבורא. אבל גרשום לא התגבר כארי לקום לעבודת בוראו. לא די שלא היה מעורר שחר, אלא אפילו להתעוררות עצמו לא זכה.

ועדיין התריסים מוגפים ואור הנץ אינו מבקיע וכלי הבית מטילים צללים ארוכים ושחורים ורזי הלילה נופחים בהם נשמת חיים והרי הם מתנערים מדמימותם ונוטלים חיים לעצמם. גרשום עוצר עַצמו במטה, לא יזיז יד ורגל, וצללים ארוכים ושחורים מתלבטים בחדר בדממה. פתאם זוקף עיניו וקופץ מעל מטתו, נוטל ידיו ומברך ברכת התורה. ומיד הוא מתעטף

לתורה, והיה יושב ושונה, לא שח שיחה בטלה ולא ישן שנת קבע. – תורה בעולם וללמוד הוא צריך.

ג) בין הערבים.

דומיה של בין־ערבים קולטת כל חללו של בית־המדרש הישן, ומין מהיון לח הולך וחותל שלחנותיו וספסליו, ספריו הנושנים ומנורותיו שהעלו חלודה. כלי השעות פולטים אנחה אחר אנחה, שעה הולכת ושעה באה. בעצלתים ובכבדות תזחול לה העת. בעלי־בתים מתקבצים לתפלה וגרשום קורא לאור החלון פרק במשניות.

שַמש בית־המדרש הטיל בול־עץ לתנור ומדורה חשאית ונוגה מבצבצת ועולה. העצים הרטובים תוססים ועש כוסס את העצים. התנור שופע חומו, והגוף קולט את החום, והאברים הולכים וכבדים ומשתקעים בשֵנה רשלנית.

האגם מתעטף שחורים. הטוחן יוצא אל שקתות המים, נוטל ידיו ומתעלם מן העין, וה„היצונים" מתלקטים לתוך הרֵחַיִם, מגלגלים אופן אל אופן וטוחנים את הקמח השחור.

הספר נושר מתוך ידיו של גרשוֹם. גרשום מתעורר לקול נפילתו. ומיד הריהו קם ונוטל ידיו ואומר קדיש דרבנן. השמש מיטיב את הנרות, והצבור נוטל ידיו לתפלה.

ד) אדם לעמל יולד.

אשמורה ראשונה עברה ועדיין גרשום לא מש מאהלה של תורה. המרה שחורה תוקפת וכח אין לקום. גרשום, גרשום, כמה יש לו לאדם לחַזק לבו באמונה ואתה משרש לבך חס ושלום מן האמונה. עכשיו לאחר שהלכה אמא למנוחות, כלום ראוי להרהר אחרי מדותיו ית', למה בראו ולצער בראו. התזכור, גרשום, התזכור את אשר כתב לך זקנך אחרי פטירתה, היאך משו אותה ממימי השטריפ"א למען ישארו בנים אחריה.

הבחורים שטוחים על ספסליהם ומנמנמים נמנומים ארוכים, כל העולם כולו משוקע בשֵנה והנר דולק ומתקרב לקצו. גרות הנשמה שוקטים על צלליהם וכלי השעות מתעוררים לחצות לילה. אשה צעירה משתלשלת מעולם הנשמות ויורדת אל הנהר ומיניקה את בנה, אשר שם הטביעוהו הערלים. גרשום סוגר את ספרו ופורש לביתו.

אמנם יודע גרשום, אף שם אין מנוחה. הָתך הקדוש ברוך הוא את חייו יסורין יסורין, אין מנוס ואין מפלט. ואפילו מחזירים אותו לעפרו, צרתו חוזרת אחריו. אדם לעמל יולד!

הפנס שאצל בית־הכנסת הגדול מתקפל באורו. הלילה הארוך עומד

כאילו פסקה חמה לעמוד בתפקידו של הקב"ה כביכול להנאות הבריות מאור של מעלה.

בבית־המדרש ספק חם ספק צנה. והאויר, שמקוטר בכל מיני אדים, מקדיח את העינים ומאפיל על כח הראיה ומפעפע לתוך האברים ונוטל חשק הלימוד, כאילו בטלה ח"ו אהבת התורה מן העולם, והעיניב אינן בהולות אלא אחרי שֵׁנה. מתחזק אדם והולץ אבריו והופך את הדפים ופותח פה ברננה של תורה, מיד גומר בפיהוק או בהברה של מה־בכך, ורוח של צנה, שמנשבת מבין הדפים הנושנים, משכיבה את הנפש ומגברת את הבטלה. בחורים שוברים בחשאי חוליה מן עמוד, מטילים אותה לתוך התנור הפושר, אפשר יתחמם התנור ויתהמם הגוף, ויהא אפשר לישב וללמוד דף גמרא. בני־אדם מתקבצים לתפלה והדברים יגעים.

ב) געגועים

רק גרשום לבד עדיין מתחזק בתורתו. נגינתו מסתלסלת בנעימה על פרק משניות, ששונה לעליית נשמתה של אמו. וגרשום, שמטבעו רוח יגון היה חופף עליו, כיון שמתה אמו עליו, דומה היה עליו, כאילו הסכימו עמו מן השמים על אותו יגון. אמנם עד עכשיו כפוי טובה היה כלפי ההשגחה העליונה, שהשפיעה עליו מטובו של עולם, ולכאורה לא היה חסר כלום, אבל עכשיו שנט־ד מחיקו של המזל, אבלותו אבלות ממש, ויגונו יגון של צער, וכשהוא בוכה בדין הוא בוכה. אָבל הוא; אָבל על אמו.

וזֵכר אמו הכשרה עולה ומתעלה לפניו עד שמתמלאה נפשו געגועים כתינוק שיש לו געגועים על אמו. וגעגועים אלו מושכים היו אותו לבית אביו לבכות על צוארי־ו על מות אמא ולקלוט צער ימיה האחרונים בצאת נפשה; לנענע על ברכיו את אחיו הקטנים וללמדם פרשה חומש, להעלות לפניהם גדי קשור ידים בצלו של כ־ל ולשעשע לבה של אחותו הרכה בסכורי מעשיות מנפלאות ה' וחסדו; לתקן ציורי לוחותיו של סידור הסבלונות של אמו, שזיו ידיה מתרפקות עליהם פעמים בכל יום כידיו של משה ר־נו על שני לוחות הברית.

ורל־כך היה לבו של גרשום מכוון כלפי בית אביו, עד שפעמים היה שוכח, שאמו כבר בעולם האמת. והיה מרים קולו בלימודו כאילו עדיין היא, עליה השלום, עומדת עליו לשמוע. וקולו היה נמשך במין עגמימות של חן וחוזר ונקלט באזניו ומתפשט בכל ורידי הלב ומעורר לבו אל הבכי. כך היה גרשום לומד תורה וכך היה מִתְאַוֶּה לבית אביו.

אבל כמה עגמת נפש היתה לו; כמה עכירת המוח היתה לו יודע היה גרשום, שבלב האדם יכול להתהוות מיחוש. ומי יודע אפשר וימות ולא עשה בתורה, ואפילו שיטה כדרי משנה לא גמר לעליית נשמת אמו. והיה מיצר ודואג, והיה עוצר עצמו בבית־המדרש והיה עושה לילות כימים

גויעה. זאת היא נחמתי מעט, ואף כי השאירה אחריה בן חכם כמוך, אשר בתקותי כי שמך יגדל כשם הגדולים אשר בארץ המה. וכן גם אתה הַצְדיק עליך את הדין, כי משפטו ודינו אמת. ותלמד בכל יום ויום משניות, וגם אני עושה כן, ובעל הרחמים יסתיר את נשמת אמך הטהורה בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמתה אמן סלה.

והנה אחת שאלתי ממך, אותה אבקש. והיא, אם אמנם ידעתי כי לא תתחבר עם אנשים ריקים ופוחזים, רק עם יראי ה׳ גדולים חקרי לב, בכל־זאת ראיתי להזהירך נאמנה מפני כת החסידים החשודים מפירי ברית והלומי יין אשר פשטו כילק השדה. רק השמר לך והרחק מן הכיעור וכו׳. וה׳ ישמור את מעגלותיך מעתה ועד עולם אמן סלה.

ומטרדת הלב אקצר
אלה דברי זקנך הנעזב והנטרד
אביגדור.

ושלומים אלף לשר האלף ש״ב הרב הגאון וכו׳ אב״ד ור״מ נ״י. עושה שלום במרומו ישפות עליו שלומו ולכל החונים על דגלו.

גרשום לא הניח כל היום כולו מכתבו של זקנו מתוך ידו. עיניו נתונות בין הכתב ודמעותיו חבויות בעיניו, והקדוש ברוך הוא משרה שכינת חסדו עליו והוא שוכח צרת נפשו לשעה קלה. אבל תימה! תימה! זקנו שפקח הוא מה ראה להזהירו מאנשי הכת?

המוביל את הכתב פתח את אזורו וספר בהרחבה על עסקי שבוש עירם, כדי להסיע לבו של גרשום מפטירתה של אמו. ומענין לענין הגיע לאותו ענין, היאך הביאו להם אנשי הכת את אוריאל ריש בריוני והיאך שהזדרז רבי אביגדור שיחי׳ להפליטו כמצורע חוץ למחנה ישראל. וסיים ב„ליצנותא דעבודה זרה״, שקלל אוריאל זה את זקנו שיחי׳ כי ידח ממנו נדח.

פרק רביעי.

השתוחחות או קללת צדיק עושה רשֶם.

א) התרפית ביום צרה.

ימים אֵלו כאילו נתבלבלו המאורות ברקיע, עדיין לא גמרו תפלת שחרית וכבר באה עונתה של מנחה. כל העולם כולו משוקע בחשך,

אותם מחמת אבלות והם טורדים אותו מאבלותו. ר׳ משלם קם ועמד אצל החלון וגלגל עיניו האדומות על־פני השלג הלבן. יצא המשמש והגיף את התריסין והניע ראשו באנחה: אין אשה מתה אלא לבעלה!

השבת עברה ואתה משוש כל לב. האבלים קמו מאבלם, אך האבלות לא סרה מלבם. ר׳ אביגדור הבדיל באנחה ויצא לבית הבישול, ברר לו נוצת אוז ותקן לו קולמוס. טבל אותה בדיו וגזר על בני ביתו לשתוק. נסה את הנוצה וקנחה בלבנת תלתליו וכתב מכתב גדול לבֶן־בתו לגרשום שגלה למקום תורה.

ה) נחומים לעתות בצרה.

בעזרת השם ית׳ פה ק״ק שבוש יע״א.

מוצאי שבת קודש לסדר אלהים יחנך בני, בשנת ד׳ ינחם אותנו לפ״ק.

עננֵי שמים ברכות יריקו וירד אור השלום והמנוחה

אל משכנותיך, נכדי אהובי המשובץ במעלות ומדות, הבחור החתן

כמר גרשום יצ״ו.

נכדי היקר מכל יקר, מכתבך עם כוס התנחומים אשר שלחת לי קבלתי. אמנם לא אוכל להתנחם כי שפך ה׳ חמתו עלי ולקח ממני את בתי היחידה, בבת עיני, בת שלשים ושלש ולא זכתה להוביל אף אחד מבניה ולא אחת מבנותיה תחת חופתם. גדול כים שברי. ואני יודע כי ימים יבואו ויתנחם אביך עליה וישא לו אשה אחרת, כי אמך, נשמתה עדן, צותה טרם מותה לאחותך הגדולה תחי׳ בזה הלשון: למען השם ולמען השם שלא תתנגדי לאביך כאשר ירצה לישא אשה, כי לא חטא נגדי כל הימים. אך על מי ישארו הצאן האלה? אנכי זקנתי מהיות לאיש כאיש גבורתי. אנכי היום בן שלש ושמונים שנה, נרפה אנכי ונרפה. לא אוכל עוד לדלג על ההרים ולקפץ על הגבאו״ת, לנסוע לקנות ולמכור, וגם מצרכי הצבור משכתי את ידי, אם כי תהלה לאל לא כהתה עיני ולא נס ליחי, בכל זאת לא ככחי אז כחי עתה, ואיך אוכל להתנחם.

אמנם אחרי שובי נחמתי מעט בזכרי כי אמך, זכרה לברכה, בהיותה כבת שתי שנים הלכה מיניקתה עמה לראות ביאור הוא השטריפ״א וכמו רגע הסיחה דעתה מאמך ז״ל ונפלה לשטריפ״א וצללה במים אדירים מתחת לגשר אשר שם עמקו המים מאד, יותר משתי קומות איש. ויהי כאשר ראה איש אחד מבית המטבחים לא פשט את בגדיו וקפץ לתוך המים ומשה אותה מן המים וכה הציל אותה ממות, ויביאה לביתי. וראה נא ראה מפלאות תמים־דעים גדולים מעשי ה׳, כי רצה למען ישארו אחריה בנים ובנות, כי כן אמרו חז״ל: המניח אחריו בן לא נקרא מיתתו מיתה, אלא

השתילו חוט אחר חוט בבד הלבן, להט המחט מתהפך, זוחל בבד החדש כרמה בבשר המת, והאספקלריה חוזרת את מעשיהן, ברומו של הקיר, כמה וכמה פעמים.

קמה שכנה אחת, נטלה סדין לבן, פרשה על האספקלריה. חפתה צל מות.

אבלות!

מתוך כבד אברים ובעותי לילה נרדמו שני בני אידלה היקרים, עד שנתעוררו לקולותיהן של השכנות והתחילו צועקים ובוכים אמא! אמא! ויבכו כל הלילה עד כלות כחם.

ד) נִחוּם אבלים

השבת עברה ואתה משוש לבנו, אידלה שבקה חיים לכל חי ובבית רבי אביגדור חזרו האבלים וישבו על השרפרפים הנמוכים. הדלת, שלא כרכו עליה שנה זו עטיפין של חורף, הולכת ונפתחת שתין פעמים ברגע, ואנשי העיר מתגלגלים ובאים שקועי ראש, נאנחים. ריח של שיורי עדשים וביצים מסעודת הבראה ממלא חללו של החדר, והתינוקות קולטים עדשה אחר עדשה מתוך הקערה ונזכרים באחיהם הגדול בגרשום אשר בישיבה, שאינו כאן בשעה שמאכלים שחביבים עליו יש כאן.

הדלת נפתחת והולכת ובעלי תריסין נכנסים ובאים בקול נמוך ובשפה רפה, מזכירים שבחה של המתה וממתיקים את הדין ושלוה עצובה ונוחה נמשכת לבית. המתה משתכחת מן הלב וגעגועים מתעוררים על גרשום, שהיה מדיין עמהם בחכמתו. וכשנכנס ר׳ זונדיל, מהותנו, עמדו והקיפוהו בשאלות: ש״ס שקנה לו לגרשום כמה פירושים יש בו, ואם „עֹמר השכחה" יש בו. ומענין לענין הגיעו לענין המחלוקת הגדולה שבין המדפיסים, עד שנתקשרו עיניהם של היתומים בשנה. עמדה המהותנת ונטלה את הקטנה שבהם, השכיבה אותה במטה ואמרה לה כמה דברים ערבים. נתעוררו אחיה ואחיותיה, לגלגו באחותם הקטנה: פתיה זו שמעה, שנשמתה של אמא טובלת בכוס הנשמה. ושתתה כל מימיה.

זעיר שם, זעיר שם קמו המנחמים, כפפו קומתם ויצאו בנחמה, ובבית רבי אביגדור התקינו עצמם לישון. עמדו בניה של אידלה, הלכו למטתו של זקנם, נטלו את השמיכה ופרשוה לפני התנור להעריב שנתו בשמיכה חמה. בעלי־קומה שבהם עומדים ומגביהים אותה למעלה, והנמוכים שבהם זוקפים עצמם על בהונות רגליהם ומרימים אותה כל־כמה שידיהם מגיעות, ומתקנאים בקומתם של אחיהם, שיש בידם להרימה לעילא ולעילא ולהממה כראוי, ואפשר שיהנה זקנם דוקא ממקום זה.

ר׳ אביגדור מתהלך ארוכות וקצרות, אגור בדברי תורה, הוא טורד

עוד שבעה היתה בריאה וחזקה וגוכה כארז בלבנון. ועיני המלך והמלכה ראו אור ישועתם, וישמחו ויגילו מאד. וידעו כי רק לה' הישועה ולקדושיו סלה.

ומשלם איש אידלה התעורר ויאמר:
כלו כל הקצים... אי־אפשר עוד... אי־אפשר!
ועוד מלתו על לשונו קפץ ויצא מן הבית.

אנה הלך משלם? אנה פנה?
משלם ירד לכפר אל הרב ר' אוריאל, אולי יתן ה' רחמים ויושיע את אשתו, לחלץ נפשה ממות.

ג) נסיון.

ורבי אביגדור ידע את כל אשר נעשה.
הוריד רבי אביגדור שתי עיניו הקשישות על־פני בתו היחידה כשהיא גוַעת, ונבעו דמעותיו הכבדות לתוך דמעותיה. אך בה' עוד חזק את לבו, כי ירחם עליה עוד וישלח עזרתו מקודש.
ופתאם נתק בכל כח נפשו ממנה, כי מחשבה מרה עכרתו, שמא יתלו רפואתה בברכתו של אוריאל, נמצאין הבריות נכשלים על־ידה.
באותה שעה תלה רבי אביגדור שתי עיניו למרום ואמר:
רבונו של עולם, אם גזרה היא לפניך, קח־נא את נפשה מיד, שלא יתגבר כח השקר על־ידה בעולם, חס ושלום!

לא היו רגעים מועטים עד שנשלם קצו של גוף ויצתה נשמתה בטהרה.

עמדו ועצמו עיניה ונפלטו דמעותיה והשכיבו אותה לארץ, רגליה לפתח, והדליקו שתי נרות של שעוה למראשותיה. ולהרדת השמועה באו כל השכנים והשכנות, ויבכו במר נפשם כל הלילה. ועדת נשים מקוננות באו מקצה העיר וקראו לבכי ולמספד. וישבו לארץ תחתיהן וערכו בגדי עולם.

נרות הנשמה פלטו אורה חשאית על־פני המתה, והנשים ישבו לארץ

התנור. דמעותיהם הזכות מסתננות בין אצבעותיהם הכחולות והולכות ונבלעות בדפי הספר הישן, והדפים מתכרכמים כתחבושת שרויה מוגלא. והם גומרים סופו של ספור המעשה:

כשנכנס אותו צדיק לתוך הכרך, ראה, כי דלתים לו ובריח כמקדש מלך ועיר מלוכה וגם יהודים יושבים בו לרוב. וירא והנה כל היהודים סופקים כף אל ברך וצועקים מרה, על פניהם דמעה וכל ראש חפוי. וישאל את בני העיר על המבוכה הזאת ואין עונה אותו דבר, כי ראו את שפל מצבו והוא הולך כעני ומַדיו קרועים, ומה יכול האֱנוש האָנוש הזה להושיעם מצרתם.

ויהי כי פצר בהם מאד ויספרו לו את שבר העיר הזאת, כי בת המלך נוטה למות והיא יחידה לאביה ונפשו קשורה בנפשה. והמלך הביא את כל רופאי מזרח ומערב וכולם יאמרו נואש, צרי למכאובה אין! וכראות המלך, כי רפאות תעלה אין לה, וישלח אחרי היהודים היושבים בעיר מלכותו ויאמר אליהם: הלא ידעתי כי אלהיכם רופא חולים ומחיה מתים, לכן העתירו בעדה אל ה׳, והיה כי ישלח לה מזור וארוכה והוספתי להיטיב עמכם ואגדלה אתכם מעלה מעלה, ואם לא–תלכו גולה ונשלתם מעל אדמתי, ערום ויחף תצאו בחֹסר־כל ואשימכם לשַמה ולחרפה! ועל זאת יבכה כל יהודי, אולי יֵעתר ה׳ לנו וישלח לה משמים מזור ותעלה.

וכשמוע הצדיק את הדברים המרים האלה ויאמר להם: מנעו עיניכם מדמעה, כי יש מרפא למחלתה. אך חושו, מהרו ורוצו אל בית המלך והגידו לו, כי בא הנה איש יהודי עני ודל לרפאות את בתו העדינה. וישחקו עליו אנשי המקום ויבוזו לו. ויאמרו: אך משֻטֶה האיש הזה בנו. כל רופאי מזרח ומערב אמרו נואש, תוחלתה נכזבה, ואיך תוכל אתה לרפאותה?

אז יענה אותם הצדיק לאמר: אל תביטו ברישי, אך מהרו ורוצו אל המלך והגידו לו ככל אשר דברתי וייטב לכם! כה הִרבה הצדיק לבקש עד כי נשמע הדבר בארמון המלך. ויצַו המלך להביא את הצדיק אליו.

ויבוא הצדיק לפניו, וישאל לשלומו, כחוק ומשפט לשאול בשלום המלך. ויאמר לו המלך: איש יהודי, היערוב לבך לרפאות את בתי? ויענהו: בלעדי אלהים ירפא אותה, אך אם יש עוד נשמת חיים באפה! ויקחהו המלך ויביאהו לחדר אשר שם בתו שוכבת.

ויהי כבוא הצדיק החדרה וירא והנה קמו דמיה ועורקיה לא ידפקו עוד ועיניה קמו מראות, אפס נשמת אפה נשמעת מעט מזער. ויחל הצדיק לרפאותה, אפס לא בצרי מזור ותחבושת, כי אם בדבר אלהים רפא ירפאנה. ובטרם עוד תעבור שעה אחת ותאורנה עיניה. וישמחו כל אנשי הבית. ואולם שכֹב שכבה עוד כאבן דומם וכח הדבור לא היה בפיה עוד.

אז התנפל הצדיק לפני ה׳ ויבקש רחמים עליה עוד. ולא היו ימים מועטים עד שירדה מעל מטתה, ובכל הבית נשמעו פעמי בת־מלך. ולימים

פרק שלישי.

מות ישרים.

א) החיים והמות.

רוח עצוב שורה על־פני כל הבית. קול דממה דקה ישמע ובכי עצור מתפרכס ויוצא. על ערש־דוי אֶידלה שוכבת זה ימים אין־מספר ואין רפאות למחלתה. נשמה זכה וטהורה, אפילו אחד מילדיה עדיין לא הכניסה לחופה ורגעי חייה כנשרים יעופו. כבר רִבֵּך אותה הרופא בכל מיני רפואות, אך אם ה׳ לא ישלח עזרתו מקודש, שוא תשועת אדם!

ומדי פעם בפעם אידלה פוקחת עיניה, מציצה לתוך חללו של הבית ועל מטתה שהועמה מקרובים וקרובות. ופתאם נמשכה בכל כח הראיה שלה כלפי החלון. תוך צנצנת כרסנית אחת שורה אתרוג במים, משומר לסיגון שלם כדי שיברך עליו ר׳ אביגדור „שהחיינו" בראש השנה לאילנות. המים נתכרכמו, האתרוג נפוח, פעמים הוא עולה ופעמים הוא יורד. וכמה שעמלה אידלה לראות, אינה רואה בו סימן פְּטָם. אפשר והיא עצמה קצצה פטמו בפיה? עד שהיא צופה כך, באות עליה מחשבות, אחת מחשבה של חיים ואחת מחשבה של מיתה ואומרת לה: קומי, הגיע קצך! אומרת היא לה: עדיין לא הגיע קצי! וממשיכה עיניה כלפי גוזליה הרכים, שעומדים ובוכים עליה, וכלפי האתרוג, שקצצה פטמו בפיה ב„הושענה רבה" זה לשם הריון קל. פתאם הריהי רואה לפניה מלאך, ארכו מסוף העולם ועד סופו, מכף רגלו ועד קדקדו מלא עינים, לבושו אש, כסותו אש, כולו אש, וסכין בידו וטפה מרה תלויה בה. מיד פניה מוריקות, כחות אבריה מתפרדים, עצמותיה מתפרקות, והקדוש־ברוך־הוא, בכבודו ובעצמו, יורד אליה, כביכול, ומתראה לפניה והיא מוסרת לו את נשמתה הטהורה.

ב) להי׳ הישועה.

השלג כסה ארץ והבית מתעטף תכריכים ואור המנורה מתמעט והולך. על מטת אשת נעוריו עומד רבי משלם, בעלה של אידלה. לבו חלל בקרבו ודמעה אין לו. אפלולית צוננת צונחת על־פני המטה, כובשת ראשו של ר׳ אביגדור, שעומד כאבן דומם וידיו מרתתות באפלה. מיתתה חרוצה, חייה קצוצים. גביניו הלבנים מתבלבלים, עיניו מצטמקות ודמעה אחת עלובה נדחקת, נפלטת לחוץ. אור המנורה מתמעט וכבה והאש דועכת בתנור.

ואשה אחת מנשי הבית עמדה ונטלה כמה קסמין, שמה אותם בתנור והגדילה המדורה. נכנסה רוח חיים בתנור ולַבָּה כחלחלת ואדומה התחילה עולה ומתעלה והתרפקה על־פני שני בני אידלה היקרים, היושבים על שרפרפים חבוקים ואוחזים בספר נושן והוגים בנעימה נעימה לאורו של

להבעל שם טוב הקדוש, היאך שנטרד בשבת־קודש אחת בעד איזה עון קל כדי להזדכך בזה העולם ולקהל חלקו בגן־עדן בראש ובשלמות. ותיכף הכניע כל המרירות וצבר מלא קמצו טבק והריח ריח ניחוח ועשה כיוון להשמיע את ישראל מנעימות אמרותיו. נשתלשל כל אחד למקומו ועשו אזניהם כאפרכסת.

והרב פתח את תבתו, תבת הטבק הטוב, והעמידה על השלחן. והבינו שבכיוון העמידה, כדי שיהנו אף הם מן הטבק. נתנו ידיהם בו ונטלו קמצה והריחו, עד שנפתחו כלי הנשימה ונצטללו המוחין.

והטבק כזרע דק הוא, וריחו כריח אבקת רוכל. וממדינת רייס"ן הביאוהו להרב ליום הכפורים שעבר. אמנם, תורה ויראת שמים, ברוך ה׳, יש גם אתנו במדינת הקיר"ה. אבל מי שרוצה להריח טבק טוב באמת, אין לו ברירה אלא להביאו משם.

וכשנצטללו מוחותיהם אמר להם הרב: אספר לכם מעשה נפלא מהבעל שם טוב הקדוש. וקודם למעשה רמז לשתות „לחיים". נתדבקו ידיהם באהבה, אחוה ורעות, והמשיכו את הברכות ונתקשרו בדבקות נפלאה, כל אחד כפום שיעור דיליה. הקציעו פנה מיוחדת לפונדקאית לשמוע דברי הרב, בבחינת והשונמית שומעת מפי אלישע. והרב ספר מאורעות המעשה, הלא הם כתובים על ספר מפעלות אלהים.

וסעודת דוד נגמרה כהלכה, ובעל הבית מזג כוס של ברכה ונתנה בידי הרב. והרב נשא את הכוס ונתדבק בקדושתו בתנועה יפה של נגון וברך ברכת המזון. הלילה התחיל משתלשל מעולם לעולם וחלל העולם היה הולך וממשיך עליו הבהירות העליונה. ההארות מתפשטות והאצלות נמתקת ומדת היום עולה ומתעלה. ובשעה שנתיחד שמו הגדול בהיכל קדשו להתעטר בשירות ותשבחות עמדו בני היכלא דמלכא בתחנונים ובמזמורים.

קם ר׳ אוריאל ונתעטף בטליתו וזן עיניו בגופו של עולם ונתלהב התלהבות עצומה מהעולמות המצוחצחים ומהשתלשלות העולמות הנבראים, עד שהניח מצחו על דף הזכוכית לצנן קצת דבקותו הנפלאה שלא יתבטל מהמציאות כלל. החסידים עמדו להתפלל ובעלת הבית התקינה פת שחרית.

ככה לוו הנלבבים את מלכת הימים והמשיכו אור השבת לכל ימות השבוע. ולצייר ולתאר ולבאר החן האמתי של אותה שבת לא יספיקו כל עורות אילי נביות.

שפע שלג נמשך כל אותו השבוע מנתיב עליון כלפי העולם השפל. האכסניה התכסתה בהבהירות העליונה והנלבבים ישבו בצל השלוה הנמתקת והשפעו מנועם העליון. אין יוצא ואין בא. אבל האיש הנלבב, אשר יראת ה׳ טהורה נגעה בלבו, התגבר ושבר כל המניעות והתגנב בחשאי מן העיר לעלות לנוה צדק אל משכן הצדיק.

ורקדו עד שנשתלפו אנפילאותיהם מרגליהם. ואף אלה שהיו נמוכין במתק שפתם שאגו ככפירים: והרעב כבד בארץ ובני חֻשם דן! והרב נגן בדבֵקות נפלאה: הַרְצִידִיגֶר פַאטֶר אִין הִימֶל! ונתאזר עוז וחדוה ורקד הרקוד העליון וכל החסידים רקדו סביבו עד שנשתלפו אנפילאותיהם מרגליהם.

ט) חצות.

באותה שעה נתעוררו התרנגולים אשר בפנת התנור לעבודת הבורא, קָמו, רָנו לראש האשמורת השניה. ובעוד שהחכדים מקיפים ואנשי המעשה ממשיכים היות השבת, בעט שמו ית׳ ברקיעין ונפתח השער הגדול והשכינה גלתה מהיכלה, נזדעזעו כל אנשי המעשה וישבו לארץ, לגמול חסד עם השכינה.

עד שהם יושבים וגומלים חסד עם השכינה, חזרה בעלת הבית והכניסה קערה מלאה תפוחי־אדמה ובעל הבית חזר והביא משקה; קלפו ואכלו, מזגו ושתו ועסקו בדברי חסידות ובאמונת חכמים עד שקרא התרנגול קריאת שמע של שחרית.

ככה ישבו והיטיבו לבם מתוך כשרות והרחבה עד שניטל מהם כל המוהשיות. פתאם התעוררו ממתק שנתם והרקודין חזרו מאליהם. וכל מי שעדיין אבנטו מחובר לאצטלתו כדרך המתנגדים התאזר עוז וגבורה והתירו בבת־אחת. והגם שהטיל פגם במלבוש לא חשש מפני אשתו. וכך היו רוקדים עד שהעלו אבק מרגלותיהם עד כסא הכבוד, כביכול.

והרב ר׳ אוריאל יושב בעומק מחשבתו ובחלישת כחותיו ורואה בעינוגין של ישראל. ואף־על־פי שמשימים עצמם כנמרים, חשובים הם לפניו ככרובים.

י) אור זרוע לצדיק.

נזכר הרב בכניסתה של שבת שהיתה בחשאי ובפנים נוגות ועכשיו הריהי יוצאת בקולי קולות ובחֶדוה רבה ואור יקרות, התחיל חושש שמא כל ההארה אינה אלא מקליפת נֹגה. נתכרכמו פניו והסיע עיניו מכל השמחה. אמר לפני השי״ת: רבונו של עולם, הרואה בעלבון הנעלבים ובלבי הנשבר, תנה אורך ואמתך להתהלך לפניך! וחזק לבו בזמירות. ומיד התנוצץ בו אור המוחין ונתלקחו אבריו באור האמת, ממש לא טעם כזה מימיו.

באותה שעה הסיח דעתו הקדושה מגזירת הגירוש ונתן לבו לסוד מעשי הבורא, שהכל נעשה בעולם על־פי השגחתו ית׳. ולא הקפיד להצטער עוד, והתחיל מבין, שאין חילוק במה שחשב לעשות, בין שנעשה כרצונו ובין שנעשה שלא כרצונו, ואילו היה ישר לפני הבורא היה לו לכעד לגמור, ועכשיו שלא נעשה בודאי לא עלה לרצון, ומכח זה עשה לו טובה. ובת־צחוק־קודש כתרה את פני הרב והעלה על דעתו מה שאירע לו

משֻׁלם־זושא הקצב, אדם שפיו חם ולבו טוב, ובעל טביעת־עין להכיר אפילו בתוך הקוגיל כרכשתא שנגנבה הימנו.

זלקי מוכר־ירקות, איש פשוט ומופלא באמונתו הפשוטה.

ואחרון אחרון חביב דוד הוא הקטן, יהודי שנשתלשל מעולם הזמר ויודע נגן בכמה מיני כלי־זמר.

אלה החסידים היחידים, השרידים אשר בעיר, שלא הספיקה להם שעתם לצאת עם הרב, ולא יכלו שאת עוצם תוקף הבדידות, ויבואו כאיש אחד במוצאי שבת אל האכסניה. הם בשטרימיליהם ומלבושיהם, כולם מלאים שלג, כאילו נתגלגלו גלגול שלג על שנתרפו לילך בערב שבת עם הרב.

והשמחה חדשה נעוריה, והחדשים, מקרוב באו, שתו וחזרו ושתו והכניעו קרירות מזג האויר שבפנימיות אבריהם. נתלקחה האש הפנימית ונתגלתה ההארה השלֵמה, וקבלו התחזקות זה מזה ונמשכה אהבה וחסדים וחיים. זהו שאמרו חז"ל: גדולה לגימא שמקרבת ומחזקת את האהבה. וכל בעלי השיר יצאו בשיר ונמשכו בשיר.

ח) כנגן המנגן.

צפה דוד וראה כנור ישן־נושן תלוי על הקיר. כמה דורות הריהו תלוי על הקיר ויד לא נגעה בו. מכשף זקן עשה אותו ונימין עשה לו משערותיהן של שבע מכשפות זקנות, ומי שמנגן בו מעורר אהבה זרה ר"ל.

פתאֹם פשט דוד ידו ונטל את הכנור. נסתלקו פגרי השממיות מלבו ונתמלאו כליותיו רנה. וקולות מתוקים ונעימים התחילו מתעוררים ויוצאים, כקול הצפרים המתעוררות חצות לילה בחקל תפוחין קדישין, ואנחות שערות־הכסף הומות ומהמות את הלב מחמת אש אהבה, עזה כמות.

דוד דוד, מה הוא עושה? כלום אינו יודע, שכל המשתמש בכנור זה, מיד אש האהבה מתלקחת בו ולא יכבה נרה לעולמים. ואף גוי זה, להבדיל, שהרהינו בכוס יי"ש, לא היה מנגן עליו מימיו. שכן קללה נמרצת תלויה בכנור, שבע מכשפות זקנות קללו אותו, וכל מי שמשתמש בו, אש זרה מתלקחת בו.

ועדיין פסת ידו של דוד נוהגת בקשת ונגונים ערֵבים נמשכים והולכים, שמלאים השתוקקות נפלאה. אבל לא היו רגעים מועטים עד שנסתלק מפעולתו האישית ונתפשט מגשמותו ונעשה לכלי־שרת נפעל ככלי זמר. והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳.

באותה שעה התחיל דוד מרטט באבריו ונתבלבלו אצבעותיו וידיו והכנור נפל לארץ והמנגינה האחרונה הוציאה נשמתה. הכנור מושלך ארצה ועדיין הנימין מפרכסות, ואותה האהבה שנתעוררה התחילה מתעלה ועולה ליחודו של עולם. פני הרב אורו וגלגלו עליו אהבה.

נתמלאו לבותיהם תנועה מכח הנגינות. וזעיר שם זעיר שם קמו ועשו אגודה אחת וקרא זה אל זה ואמר: הוי אחאי הנלבב! ויצאו ברקודין

דעת לנבון נקל ששון הנלבבים בדעתם מעלת המשקה הזה. ומיד הרימו כוסותיהם ושתו וחזרו ושתו בהתפעלות נפלאה לעלית נשמת הרב „אור פני משה" ומגודל ההתלהבות תפס אברהם־דוד מרה שחורה את בעל הבית ונשקו על זקנו וצעק בכח גדול: אשריך, ישראל, מי אל כמוך! וזינביל־בעריש השופט, אשר לא ברכו ה׳ בברכת בטן וישם כר מלא נוצות תחת בגדו, קפץ כמה קפיצות מהתפעלות המעשה עד שנשמט כרו מכרסו.

ז) מעגלי צדק.

הם שמחים וקול עגלת־חורף נשמע. וישאו עיניהם ויראו מבעד החלון והנה יהודים באים. ויאמרו: אוי לנו, כי נגזרנו, כי הכו אותנו המתנגדים בשוט לשונם וגם באו לגרשנו מזה, ואנה מפניהם נסתר? ולא ידעו לשית עצות בנפשם. עמד הזקן מן הכפר וצוח בכל כחו, כדרך שצועקין בשעה שרואין שונאים באים:

ראשי ראש אריה, אני רואה אותך ככלב,
וראשך ראש חזיר. שליתא דאמך בפומך.

אך מי מלל ומי פלל, כי כל הבאים אך עצמם ובשרם הם, חסידים יראים ושלמים אשר לא יכלו נשא עוד געגועיהם על הרב, בשבתם כיתומים חיים בעיר שֶׁכֻּלָּהּ מתנגדים כל השבת כולה, ומיד אחר הבדלה תפסו עגלת־חורף בשוק וברחו מפני המרה השחורה לָאור באור פני הרב.

וישמח הרב מאד, ויושט את שרביט השלום לכל אחד ואחד מן הבאים. וכל החסידים ואנשי המעשה שמחו מאד ויצעקו קול גדול „שלום עליכם" עד כי נבקעה האכסניה לקולם. וישתו „לחיים" בשמחה רבה, ואחרי הכוס שמח הרבי עוד וחסידיו שמחו עמו. מהם בכו מתוך שמחה והתפעלות ומהם צעקו, כי גדלה שמחתם מאד. ובעל הבית יוצא ועמו משאוי של מאכל ושל משתה ומשפיע עליהם מטובו כיד ה׳ הטובה עליו.

ככה ישבו הנלבבים מקהלה נאה וחסידה. כולם מעוטרים ביראה פנימית ובחדוה של מצוה, ומעטרין שלחנו של הרב בסעודת מלוה־מלכה. והרב מתנוצץ מגדולת השי"ת, מזיו אספקלריה של מעלה.

ואלה מוסיף על הראשונים:

זינביל־הניך בעל בשר, שמאריך בסעודת מלוה־מלכה עד ערב שבת עם חשֵׁכה.

הירשלי מאה־ברכות, שלא פסקה צנצנת יי"ש מכיסו להשלים מאה ברכות בכל יום.

ויאמר בעל הבית אל לבו: כמדומה, כי איש פשוט הוא ואפשר רוצה לאכול למלאות נפשו כי ירעב, ואפשר לשם מצוה הוא מתכַוֵן, בשמעו מאביו שמצוה לאכול סעודת מלוה־מלכה, על־כן אלך ואקרא לו. וילך לבית שריפת היי״ש אל מחוץ לכפר לקרא לאומן אל הלחם.

ויהי כי הקריב לבוא וירא והנה אור זורה מבעד לחלונות. ויחשוב בלבו, כי בודאי יגנבו הערלים מן היי״ש, כי ידע שבלילה אינם עושים את מעשיהם. ויעמוד מאחורי הכותל לראות מה יֵעָשֶׂה שם.

ויהי כאשר הציץ מן החרכים וירא והנה האומן יושב ועמו איש זקן וְתָאֳרוֹ כתאַר פני המלך, ושלחן קטן לפניהם ועליו לחם־חמודות חם ויפה עד מאד, גם בשר ודגים וכל מעדני מלכים. אז יבין בעל הבית, כי לא דבר פשוט הוא. ויעמוד נבהל ורועד.

והנה קול לא קול אליו יגיע, ויט אזנו לשמוע. וישמע והנה האומן שואל את הזקן: איתא במדרש: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו, היכן מצאתיו? — בסדום! והמדרש סתום והתום. והזקן משיבו: כך תנינן במתיבתא דרקיע: בסד״ם, נוטריקון — בסעודתא דדוד מלכא! פירוש, בסעודה שהתקין מצאתי אותו מהימן לפני.

וכאשר שמע זאת בעל הבית, ברח מן הכותל וינס לביתו. ולא יכול לישון כל הלילה, ועמד על המשמר מצפה לאור הבוקר.

ויהי בבוקר והאומן בא ליקח טליתו ותפיליו כדרכו יום־יום. וכאשר דרך על מפתן הבית ויעמוד בעל הבית מפניו מלא קומתו ויאמר:

רבי ומורי, אין אני רוצה לפגום בכבוד תורתכם, כי יעשה מעלתו את מלאכתי, ואני איני כדאי אפילו לשמש לפניכם ובפרט שאתם תשמשו אותי באומנות שכזו.

ויען אותו הרב ויאמר: מה לכם לדבר כדברים האלה לצחק בי? ויאמר בעל הבית: שוב אין אתם יכולים להסתיר עצמכם ממני, כי ראיתי בכבודכם אמש ובישיבת הזקן אצלכם, ואני יודע בבירור, כי צדיק גדול מעלתו. רק אחת שאלתי מאת אדוני אותה אבקש, כי תגידו לי אמתת הדבר, מי הוא הזקן הזה אשר ראיתי עמכם אמש.

ויען הרב: הלא אליהו הוא, כי בא לבשרני שנגזר למעלה, כי אלך לפשֶבורסק להיות לרב ומגיד. ואמַר: אֵיך אלך פשבורסקה, כי זה האיש משה מפורסם שם לעם־הארץ ואיך יקבלוני עליהם לרב ומגיד? ויען: בבואך שם ירוצו כל הנערים ויאמרו: הנה הרב המגיד בא! והדברים יכנסו בלב כל אנשי העיר וחשובי העדה וימנו אותך לרב ופטרון.

ויברך האומן את בעל הבית וילך לו.

ויהי כאשר בא לפשבורסק ויצעקו כל הנערים: הנה הרב בא! והדברים נכנסו בלב אנשי העיר וימנו אותו למגיד.

ובעל הבית אסף את כל היי״ש אשר נשאר אחריו וכל מי הדבש שנעשה בכח השגחתו הרוחנית, וימכור אותם לכל אשר ירבה בשכרו בתנאי, שישתמשו בהם אך ורק בסעודות מצוה.

ו) להנחיל אֹהבי יי"ש ואֹצרֹתיהם אמלא.

כידוע, הסתיר הרב ר' משה בתחלתו מעשיו ועבודתו ונראה לכל העולם כאיש פשוט עם־הארץ, וגם הלך נע ונד לסבול גלות עם השכינה.

פעם אחת בא לבית אחד, ובעל הבית איש הגון ומכניס אורח. וכאשר נכנס לבית, שמח האיש לקראתו וקבל אותו בסבר פנים יפות ונתן לפניו לאכול ולשתות.

והנה בתוך הסעודה הכיר הרב, כי בעל הבית ואשתו שרויים בדאגה ומדברים זה עם זה מאיזה ענין בהסתר, לבל ישמע האורח מדאגתם. וכאשר הבין זאת, בקש מהם, כי ישיחו לו דאגתם, אולי יוכל ליעצם דבר.

ויענו אותו ויאמרו: דאגתנו, כי עזב אותנו האומן העושה את היי"ש וגרם לנו בזה היזק מרובה. אפשר יודע אתה אומנות זו?

ויען אותם הרב ויאמר: ידעתי גם ידעתי, ואומן בקי אני במלאכה הזאת.

וכאשר שמעו דבריו, נתאזרו עוז וחדוה, כי הזמין להם השי"ת אומן לביתם בלי חפוש ויגיעה. ותיכף ומיד הוליכוהו לבית מלאכת היי"ש והראו לו כל בית נכותם, ובעל הבית הזהיר את הערלים העושים במלאכה לעזור לאיש הזה: ככל היוצא מפיו יעשו.

ויהי למחרתו ויבואו הערלים לשאול את פיו, איך להתנהג בדבר עשיית היי"ש. ויאמר להם: כאשר הורגלתם ועשיתם עד הנה כן תעשו גם עתה, וכל אשר לא ייטב בעיני תקן אתקן כאשר עם לבבי. וישמעו וישובו לעבודתם ויעשו כמעשיהם.

ויברך ה' את בית האיש וימצא מאה שערים ביי"ש בגלל האומן הרב הצדיק הנסתר. וימצא חן בעיני שר בית היי"ש, ויעזוב בידו כל ענין היי"ש ומי הדבש, ולא ידע אתו מאומה מה נעשה שם.

והרב קבע דירתו שם וכל חפציו לקח עמו לבית מלאכת היי"ש, רק טליתו ותפיליו עזב בבית אדוניו. ובכל יום ויום הרב הולך לבית אדוניו ליקח אותם משם ולהתפלל בבית מלאכת היי"ש, ואחר תפלתו החזירם לשם. ויהי הדבר לפלא בעיני כל רואיו, כי כל חפציו מונחים אצלו וטליתו ותפיליו נושא בכל יום ויום לבית בעל הבית וטורח עליהם כמה טרחות על־חנם. ובעבור זה נחשב בעיניהם לשוטה ועם־הארץ, רק שהחזיקו אותו לאיש תם וישר. גם היה דרכו לאכול סעודת מלוה־מלכה ולשם זה היה מוכרח לבוא לבית אדוניו בכל מוצאי שבת קודש.

פעם אחת במוצאי שבת והרב בא כדרכו לסעודת מלוה־מלכה והנה בעל הבית טרוד בחשבונותיו עם הערלים. ויחל עד בוש, ויירא, כי בעל הבית טרוד מאד, וילך לו למקומו לבית שריפת היי"ש.

ויהי כאשר כלה בעל הבית לעשות את החשבון עם הערלים וישם את לבו לאכול סעודת מלוה־מלכה. ויפן כה וכה וירא, כי אין האיש האומן בביתו. וישאל את אנשי ביתו ויאמרו: הנה בא האומן ויחל עד בוש וירא, כי טרודים אַתם מאד, ויפן וילך לו.

ועל־יד מהרם בעל תאוה הזקן מן הכפר, יהודי פשוט בתכלית האמונה הפשוטה. הוא הביא את ספר התורה לקרא פרשת השבוע בשבת.

ועל־יד הזקן מן הכפר נתן־נטע בעלה של חיה־שרה ההנונית.

ועל־יד נתן־נטע בעלה של חיה־שרה החנונית יעקב־יהושע מילידי ק"ק פידַיִק, יהודי שנמנה בכנסיות החשובים.

ועל־יד יעקב־יהושע מילידי ק"ק פידַיִק אברהם־דוד מרה שחורה, שהיה יודע להפוך המרה שחורה לשמחה.

ועל־יד אברהם־דוד מרה שחורה אפרים־שלמה שתיה גדולה. הוא החל להיות מתבל שלחנו של הרב בהלצותיו.

ועל־יד אפרים־שלמה שתיה גדולה זינביל־בעריש השוחט, חסיד שהעבירו הפרנס משחיטתו.

ועל־יד זינביל־בעריש השוחט שהעבירו הפרנס משחיטתו הירש־מלך היַזלוביצי מק"ק יזלוביץ, מבני בניו של השואב מים, שהיה הבעש"ס, נשמתו בגנזי מרומים, אומר עליו, שבמקום תפלתו שם שערי שמים פתוחים. ובמה זכה לכך? מעשה ובא לבית־הכנסת להתפלל כדרכו עם הנץ החמה ואותו יום צנה עזה היתה בעולם ונקרש בית זרועו לעור בשרו ולא היה יכול להניח תפילין, קם והפשילו על כפות המנעול עד שנקרע בשר התפוח שבעצם והיה דמו שותת והוא מניח תפיליו. ועליו ועל כיוצא בו נאמר: וידי נטפו מור על כפות המנעול.

אלה שמות בני ישראל הבאים הכפרה את הרב, איש ומהותו.

ה) שתו ושכרו דודים.

לאחר שהיטיבו לבם בדברי תורה ובמאכל, ירד בעל הבית לבית־גנזיו והעלה משם קיתון מי־דבש ומזג כוס גדולה לכל אחד ואחד. שתו וגמרו עליו את ההלל. אמרו: עמוק משאול מרתפו של בעל הבית וטעם גן־עדן לכל מה שהוא מעלה משם. לא הספיקו לגמור עד שנתקדו ראשיהם והתחילו שוקעים. שכן דרכו של משקה טוב: משַגרים אותו לבטן, והוא צף ועולה לראש.

ראה בעל הבית כך, כָרך פאה שמאלית על אגודלו, מחה בכנף טליתו הקטנה זֵעתו ואמר:

„כלום יודעים אתם, רבותי, משקה זה מהיכן הוא?"

אפס דבקה כל יד לכוס ושפה אל שפה נצמדה והדבור אין בפיהם.

„מכפר פלאובקה!"

וכאשר שמעו את השם פלאובקה יוצא מפי בעל הבית, נתאזרו עוז וחדוה, שהזמין להם השי"ת פעם אחת בחייהם לטעום מן המשקה, המשקה הזה אשר עשה הרב הצדיק ר' משה מפשֶבורסק זי"ע.

ג) יאכלו ענוים וישבעו.

עמדה בעלת הבית וירדה עם שפחתה לתוך המרתף. הדליקו קיסם והמתיקו את החשך, והלכו עד שהגיעו לגל של תפוחי אדמה. מלאו סינריהן מהם ועלו וקבעו להן ישיבה על שרפרפים נמוכים, וקפלו רגליהן לאחוריהן וקלפו תפוחי האדמה, תוכם שמו בסיר גדול וקליפתם זרקו על המטלנית. להב סכיניהן מבריק, הנצב השחור מזדעזע, ושתיהן מתעטשות מריח המרתף, שקלטו תפוחי האדמה. עשתה העממית כעין צלב על לבה וירקה, ובעלת הבית, להבדיל, אמרה: לישועתך קויתי ה'!

עמדו ושכשכו תפוחי האדמה במים ובזקו עליהם מלח ושפתו את הקדֵרה בתנור. ובעלת הבית המשיכה כל כח מחשבתה לערוך אותם כראוי, לסַדר בִּשולם ורִקוחם ולהמשיך בהם הטעם האמִתי. ועד שיתבשלו נתעסקה בעשיית הבורש"ט.

בחשה את הבורש"ט האדום השמן. סינרה יורד עד קרסוליה, ופניניה הצחורים, שנתקשטה בהם לכבוד שבת, מבריקים מזיו אדמימותו של התבשיל ומצננים חמימות צוארה. והיא משלבת ידיה על כרסה בנחת, שוגרת עיניה כלפי הבורש"ט, שראוי לעלות אפילו על שלחן מלכים.

ופתאם נצנצה מחשבה טובה בלבה. נטלה כמה תפוחי אדמה, שלמים ונקיים, הדיחה אותם יפה, וזרקתם, כשהם בקליפתם, לתוך יורה של רותחין והגדילה המדורה בשביל שיתבשלו מהרה. נתחממו המים יותר, ונתבשלו תפוחי האדמה, נתערטלו מעטופיהם ובקשו לקפוץ מן הסיר. הפכה הקדֵרה על פיה ונסתננו יפה יפה, הטילה בהם שומן ובצלים רקוחים בשומן, וצברה אותם לתוך קערה גדולה ורמזה לבעלה, שהכל מוכן ועומד לסעודה.

יצא בעל הבית ונטל את הקערה, הקריבה לפני השלחן, אשר שם ישבו הנלבבים, ועד שנתנו ידיהם לקלוף הביא גם את הבורש"ט.

נתנו ישראל ידיהם ליהנות מסעודת מלוה־מלכה ולהַנאות את העצב לוז, שאין לה הנאה אלא מסעודה זו.

ד) מקהלה נאה והסידה.

וכך היו יושבים:

למעלה בקודש הרב ר' אוריאל מוכתר ביראה טהורה ואור פניו מבהיק כאור שבעת הימים.

ולימין צדקו אליקים־אריה בעל כח, יהודי שהיה יודע לשמוח בשמחת תורה ולבכות בתשעה באב.

ועל־יד אליקים־אריה בעל כה אריה־ליב השתקן, שהיה מתפלל בכח ובעבודה גדולה עד שפרחו שִׁניו מתוך פיו.

ועל־יד אריה־ליב השתקן מהרם בעל תאוה, יהודי שהיה רץ אחרי המצוות החמורות כקלי עולם אחרי תאוותיהם.

זאת כי אם מלאכי השרת זכו את ישראל מעתרת כנפיהם הצחורות.

מני רקיעים גנוזים יפול השלג ואפלוליותו של לילה מתבלבלת. עולמות נעלמים נחשפים ונתיבות נעלמים בדממה. והשלג יורד והולך ונמתח על שבילים ודרכים עמומים ככסות נאה, שנפלה מן השמים לפני רגליהם של צדיקים, שיוצאים במוצאי שבת קודש ליסב בסעודתו של דוד המלך עליו השלום.

ובצדי הדרכים האכסניה עומדת, מעוטרת בהסדי הלילה. גגה נחפה ברצי שלג ורזי השבת מעטרין אותה, ועם מקדשי שביעי יושבים וממשיכים הארת השבת.

והעממית הסיקה את התנור ונתחמם לב האושפיזין. האש התרוננה בתנור והבית נתמלא חמימות. נסתלקו רוהות הצנה והכל מוקף חסד ואור. ובעלת הבית נטלה עביט גדול והלכה לדיר הפרות, להתיר אותן מחלבן וליתז לפניהן בלילן.

ואד יעלה מן השחת ומשבע הפרות השמנות, השוכבות על מצע תבן ומעלות גרה. נצנץ אור הנר, רפרפו בעיניהן ונזדקפו משהו, משהו, הבליטו ראשיהן מתוך הגוף המסורבל וגעו.

משמשה בעלת האכסניה בדדיהן ואמרה: אפשר ישפיעו עלי הפרות חלב, אף שלא בעונתן, ואני קולטת הימנו שמנונית לעשות מטעמים להרב! וכפפה עצמה לפני כל פרה ופרה, קנחה דדיהן ומעכה במקום שמעכה. פערו הפרות פיהן ולעסו, והחלבן שופע ונוזל לתוך הכלי, עד שטפטפה הטפה האחרונה על־גבי השחת המסואב.

ב) מפתחות של גיהנם.

ור׳ אוריאל שהה כמה שהיות עד שהבדיל על הכוס, ובהתחזקות גדולה מאד שר הזמירות למוצאי שבת. וכל מי שהיתה בו נקודת האמונה האמתית, יודע היה, שכל זמן שלא הבדיל הרב במוצאי שבת קודש, עדיין המפתחות של גיהנם בידו. ובחמלתו הגדולה על האובדים והנדחים בירכתי שאול לבו משתבר כמה שבירות ואי־אפשר לו ממש ליטול הכוס לידו עד שמתנוצץ עליו אור השבת הבאה.

ואחר ההבדלה התלקטו אליו הנלבבים והראה להם פנים שוחקות וצוה לנגן נגון יפה ולשמוח, שזכו להיות מזרע ישראל ולהתקרב להשי״ת ולצדיקי אמת, שמדריכין ומוליכין אותם בדרך האמת. וחזק אותם הרבה, וצוה וחזר וצוה להיות ששים ושמחים, לפי ששבוע חדש בא וצריכים התעוררות והתקרבות לשבת הבאה.

נתגברו אנשי המעשה והתחזקו ושברו כל המניעות. ועוררו לבותיהם בדברי הדודים. ועל־ידי השמחה המדומה נעתקו לפנימיות השמחה.

יבטהרה, ובשבת בבוקר עולים שבעת הרועים וקוראים בתורה. חשבו הנלבבים, הלא חז״ל אמרו: הבא לטהר – מסייעין אותו! והיכן הסיוע שלהם? כמה חתירות נחתרו, כמה מניעות היו להם לבטל עונג שבת מהם. כהתה נפשם עליהם ולא היה באפשרות ממש להתקרב אל ה׳ ולעמוד בתפלה. ויעמדו זה בכה וזה בכה וטליותיהם בידיהם ואין דובר דבר, כי גדול הכאב מאד.

טו) תורה מן השמים.

ויהודי אחד זקן יושב בקצה הכפר והוא הולך ערירי ובנים אין לו. ויכבד את ה׳ מהונו ויכתוב ספר תורה ויתנהו למשמרת בבית ה׳ בעיר. ויהי כי באו ימי המועד ויתלקטו אנשים כפריים ויאמרו אליו: קום עלה העירה וקח את ספר התורה ונעשה מנין להתפלל בימים הנוראים בכפר וילך ויקח את ספר התורה ויביאהו הכפרה. וישמחו, כי לא יצטרכו עוד לנדוד מביתם בימים הנוראים. אך שמחתם היתה עדי רגע, כי לא נתן ר׳ אביגדור לערוך תפלה בצבור מחוץ לעיר, לבל יתמעטו הנדבות, אשר בני הכפר מנדבים בבואם העירה להתפלל, והמנין לא נתקיים והספר נשאר בכפר ויהי בבית האיש ימים רבים.

ויבוא עבדו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים אמש בבית המזיגה, אשר בא מן העיר, ויאמר אל עבדו: תן לי את אדרתי! ויתן לו את אדרתו. ויקח הזקן את אדרתו ויגלום את ספר התורה בחיקו וילך אל האכסניה. וימצא שם אנשים מן העיר עומדים וטליותיהם בידיהם ויאמר: שמעתי, כי יש הרב במקום הזה, ולא היה עוד בכחי להשאר על מקומי, ונתן המקום עצה בלבי לקחת את ספר התורה ולילך אל האכסניה. ובראותי שסגריר בחוץ, כאילו שָבתו המזלות ולא שמשו כל ימות השבוע, חשכו עיני ונתיאשתי מכל הענין. אך השי״ת ברחמיו חִזק את לבי ונתן בי דעת והתגברתי על המניעות והלכתי אל בית המזיגה להסתפח בנחלת ה׳.

ויעמוד עמהם ויתפללו בשמחה גדולה מאד. ואחר התפלה לא נתעכבו הרבה. הרב קִדש על היי״ש ובעל־הבית הקריב כמה רקיקי דבש. ולאחר שגמרו סעודת ר׳ חדקא נטלו ידיהם לסעודת היום. וישבו במשתאות ושירים ותשבחות עד עת־רצון.

פרק שני.

משכנות הרועים.

א) במוצאי מנוחה.

לעולם אין השלג הדור נאה כבמוצאי שבתות של חורף. למה השלג דומה בלילות אלו? – לנוצות כנפי אראלים אשר שֻלחו על־פני חוצות. אין

והפונדקאי והפונדקאית עלו על־גב התנור, והבית תפס שתיקה לעצמו. צללי נרות השבת יליטו שיורי החלה, העצמות ופתותי הלחם, וזעיר שם, זעיר שם מתנשאים לשונות האור לעומת כלי השעות, החלודה מזריחה מן המשקולות ושעה על שעה עוברת. והרב עדיין עומד על־גבי נרות השבת, ממש בלי שום תנועה. ידיו נתונות בתוך בתי־זרועותיו וזקנו נוספת עד ציציותיו, והציציות מתנועעות מאליהן, בלי נענועי גופו, כאילו היתה בהן חיות ונפש ממש. הנרות דועכים והולכים ועמוד עשן מתמר ועולה, והרב אינו נעתק ממקומו כלל ושותה בצמא עתר עשן נרות השבת. ומדי פעם בפעם הוא אומר בהתלהבות קדושה: ריח גן־עדן! ריח גן־עדן!

יג) אור האמונה.

ואף־על־פי שפרשו עצמם לישון לא נרדמו בחיק התענוגים, אלא שכבו בעינים פקוחות ועשו עיטוף ועיטור לדברי הרב באמרי נועם. וכל מי שיודע לספר משיחתן של צדיקים ומעשה נפלאותיהם, נוטל ידיו ומספר. וכך המשיכו אור האמונה כל הלילה.

ואברך אחד ספר לחברו השוכב לצלעו ויאמר: אנכי אגיד לך דבר ואז תשכיל ותבין את גודל מעלת רבנו. חתן הייתי בִּזְלוּבִיק, ומִזְלוּבִיק לא רחוק הוא למשכן רבנוי אמרתי, אלכה ואראה פניו. ובאתי אליו לשבת אחת. כידוע, יושב הרב הקדוש על שלחנו בלילי שבתות עד שלש שעות בלילה או יותר ומדליקים נרות גדולים מאד שיאירו כל הלילה. ויהי בליל שבת קודש נכנס הרב ואמר שלום עליכם ומזג את הכוס ונטלה בידו וישב על הכסא והתחיל לשיר ולנגן בדבֵקות נפלאה: „בעשעפיר קרוין, בעשעפיר קרוין!" בנגון יפה מאד. מה אמַר ומה אספר? — הנרות החלו לחדול אורם וחדלו, והוא שיחיה ישב ונגן הדברים האלה בהתלהבות עצומה ובחדות קוֹדש: „בעשעפיר קרוין, בעשעפיר קרוין!"

יד) מניעות.

קודם שהאיר היום קמו בעל הבית ואשתו ופתחו את התנור והוציאו מים חמין לשתות. קמו הנלבבים וברכו ברכו התורה ושתו והכינו עצמם לתפלת השחר. פתאֹם נתבלבלה מחשבתם ונטרדו כַוונותיהם, כי ידעו כי בכפר המה וספר־תורה אין לקרא פרשת השבוע. ויצר להם מאד לקרא הפרשה מתוך חומש. נזכרו המעשה בשומר שבת שיצא בשיירה, הגיע ערב שבת, הגיעו למדבר גדול ונורא, עמד לו ולא רצה לילך הלאה. אמרו לו חבריו: אם אתה הולך עמנו — מוטב, ואם לאו — הרי אנו מניחים אותך כאן! ולא שמע להם, כי שמר את השבת מֵחללו. הלכו להם ועזבוהו במדבר. עד שהוא עומד כך וממשיך עליו הארה של שבת, נפתח הטרקלין ואור שבעת הימים זורח ועדת קדושי עליון עומדים ומקבלים את השבת בקדושה

וכשראה ר' אוריאל כך, תפס את זקנו בימינו וכסה שתי עיניו בשמאלו וגער בהם בפה רך והמשיך בקולו כמה וכמה פעמים: בושני עליכם, חסידים, בושני עליכם מפני השי"ת ומפני שבת המלכה!

ופתאם נתלקחו פניו והתחילו מאירים כדרכו בעת רצון לומר דברי תורה. נשתלשלה שתיקה לבית, עד שלא היה נשמע אלא לחישת הנרות בדליקתם.

יא) מנוחה ושמחה.

ורבי אוריאל היה ממעט באמירת תורה, וכשהיו פוצרים בו היה משיב: וכי רבותא לומר תורה? אלא עיקר חיזוק הלב, שיוכל לקנות חכמה, ושכל אמתי הוא רק ע"י מעשים טובים. אבל מי ששכלו יותר ממעשיו הטובים, אין בו כח להכיל את שכלו ועל זה נאמר: כל שחכמתו מרובה ממעשיו וכו'.

אבל עכשיו לא עצר ר' אוריאל צוף אמרותיו הקדושים והוריד עצמו בכיוון ללשון פשוטה, כדי שיבין גם הפשוט כפי ענינו, ושלב מענין הפרשה ויצא יעקב מבאר־שבע משל לבן־מלך שנשתלח למרחקים לכפר אחד פחות־ערך, ובהאריך הזמן הגיעו כתב מאביו המלך ורצה לשמוח בו, אלא שחש פן ילעיגו לו בני הכפר באמרם: מה יום מיומים ולשמחה מה זו עושה! מה עשה בן־המלך ? — קרא לבני הכפר וקנה להם יין ושאר מינים המשכרים. שמחו הם ביין והוא בשמחת אביו.

והנמשל מובן: הנשמה הקדושה בושה לשמוח בשבת בתענוגי אביה המלך, הקדוש־ברוך־הוא, בנשמה היתירה, שהיא אגרת שלומים מאבא, מפני הגוף הפחות, שהוא כבן־כפר, לכך צותה התורה לענג את הגוף בשבת ויום טוב. ולכשהגוף שמח בשמחתו, יכולה הנשמה לשמוח בשמחת דבקות המלך הקדוש־ברוך־הוא. והחי יתן אל לבו, ויסיר כל רוח נכאה, כי לא ישכון אור החיים אלא בשמחה ועונג אלהי, וחלילה לכם להראות עצבות לפני המקום, כי קדוש היום לאדוננו.

ומיד נתעוררו כולם ונכנסה רוח חיים וכל בעלי השיר יצאו בשיר והנעימו קולם בזמירות ערבות:

מְנוּחָה וְשִׂמְחָה — אוֹר לַיְּהוּדִים; יוֹם שַׁבָּתוֹן, יוֹם מַחֲמַדִּים!

נטל בעל הבית את הכד ומזג כוס לרבי ונתן לכל אחד ואחד מלא הכוס יי"ש, שתו „לחיים" ונתבשמו מברכותיו של אותו צדיק. ובעל הבית עומד עליהם ודולה ומשקה וגופו הולך ומתעדן מתוך נעימות המצוה, והנלבבים שותים ומתענגים על היי"ש וגומרים עליו את ההלל.

יב) נר־מצוה.

ואחר שאכלו ושתו וברכו על המזון, פרשו עצמם לישון. הללו נשתטחו על־גבי השלחנות והספסלים הארוכים והללו על הארגזים הצבועים,

וכך היו הולכים עד שהגיעו לכפר וקדש עליהם היום. הלכו להם לאכסניה לשבות בה.

ט) צדיק זה בא לבית מלוני.

ראה אותם הפונדקאי, נצטנן דמו מפחד, אמר: ודאי עת צרה בעיר וברחו לכאן. רץ והכניסם לביתו ושאל, מה לידידי בביתי?

ספרו לו כל המעשה, שגרשו את הרב מן העיר בעטיו של אביגדור הפרנס. כיון ששמע הפונדקאי כך, נתמלא שמחה של הדיוט. אביגדור זה, שאינו מניחו לעשות מנין בכפר, עכשיו זמן המקום ענין להקניטו. ומיד פנה אליהם בפנים צהובות ואמר להם:

הסירו כל דאגה מלבכם, רבותי, בשר ודגים יש אתנו, ברוך השם, וגם לא יחסר המזג לאכול ולשתות כדבר ה׳. יכפף עצמו לפני הרב ונתן לו שלום ונסתכל מתוך בושת פנים בכסות שלו ובמכנסי העור. אמר: צדיק זה בא לבית מלוני ואני מקבל פניו בבגדים המגושמים! נענע הרב בידו לומר: מילא אין בכך כלום! אבל מעומק לבו נאנח לראות בניו של הקדוש־ברוך־הוא בשבת קודש כך. וכיון שנאנח הרב, נאנחו חסידיו עמו. שבת היום לה׳ והם דוויים וסחופים ומטולטלים ומרוחקים מבני ביתם. וכן היו נאנחים והולכים עד שגער בהם הרב. כבשו אנחותיהם בלבם והחרישו.

י) בנים שגלו.

עמדה בעלת הבית והתקינה את השלחן, ונטלה כמה ככרות לחם חול והניחתן אצל שתי חלותיה, פרשה עליהן מפה ובֵרכה על הנרות. נתעוררה הארה של שבת וקבלו את השבת. והרב עבר לפני התֵבה בהתלהבות קדושה, וכשהגיע לפיוט לכה דודי, יצא מן הגופניות ממש, ושִלב שתי רגליו ויצא במחולות. והיה משלב כמה קדושות לקראת הכלה. וכל מי שהיה באותו מעמד נעתק ממדרגה למדרגה עד סוף כל התפלה.

אבל כשנטלו ידיהם לאכול ונתנו עיניהם בבית המזיגה ובלחם חול, נזכרו בבני ביתם ולא יכלו לכבוש אנחותיהם. הוי, שרה־לאה, רבקה־דבורה, דבורה־סושי! היכן הן חלותיכן, אשר כל הלה והלה גדולה פי שבעה מפי התנור. היכן הם הדגים המבושמים, אשר אמרנו במסבתו של הרב נתענג עליהם בשבת קודש!

שרה־לאה, רבקה־דבורה, דבורה־סושי, הן עם חלותיהן ודגיהן עצורות בבתיהן כאלמנות חיות. מי יודע, אם נִתַן להם ולילדים אפילו להכנס לבית יהודי לשמוע קידוש!

אותה שעה נשתלשלו כולם לעולם אחר ונתעלמה ההארה של שבת, ואילו לא היה פתאם נשמע קול נחרת הסוסים מן הארוה, לא היה נכר, אם יש כאן רוח חיים.

ז) כי ידח ממנו נדח.

התנפלו קהל חסידיו לפניו וצעקו: חמס! ובקשו, שיעשה נקמה בשונאים להענישם כראוי, על שם שמים שנתחלל על־ידם ועל עונג שבת שנשבת. נתעורר לבב קדשו ואמר: אוריאל, אוריאל, כלום באמת על כבוד שמו ית׳ אתה חס או שמא לכבוד עצמך אתה חושש, ובמה תדע להבחין את האמת? ואף־על־פי־כן נתגברה הטבעיות וקלל את הפרנס, וקללה נמרצת נתעקרה מפיו: כי ידח ממנו נדח! וכל מי שהיה באותו מעמד הניע בראשו ואמר: נשך אביגדור בזנבו כנחש. אוי לו ואבוי לו! כך נאה לו וכך יאה לו!

ח) שיר השירים.

יצא ר׳ אוריאל מן העיר, יצאו קהל חסידיו עמו. נתלבט במסלה העולה הכפרה. הדרכים היו מקולקלות ובִצאות הגיעו עד למעלה מטבורו של אדם. וגשמים עליהם ממעל והארץ שוקעת מתחת והם הולכים ושוקעים, שוקעים והולכים ואומרים שיר השירים.

ר׳ אוריאל קורא בשפלות קדושה:

אל תראֻני, שאני שחרחֹרת, ששזפתני השמש, בני אמי נחרו־בי.

וקהל חסידיו קוראים אחריו בנועם הדבֵקות:

הנך יפה, דודי, אף נעים.

ר׳ אוריאל קורא בהתפעלות קדושה:

סמכוני באשישות, רפדוני בתפוחים, כי חולת אהבה אני.

וקהל חסידיו קוראים אחריו בהתעוררות קדושה:

קול דודי הנה זה בא, מדלג על ההרים, מקפץ על הגבעות.

ר׳ אוריאל קורא בהתחזקות קדושה:

קומי לך, רעיתי יפתי, ולכי לך, כי הנה הסתו עבר, הגשם חלף הלך לו, הנצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו.

וקהל חסידיו קוראים אחריו בהשתוקקות קדושה:

אני לדודי ודודי לי.

ר׳ אוריאל קורא בשפלות קדושה:

מצאוני השומרים הסובבים בעיר, הכוני, פצעוני, נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות.

וקהל חסידיו קוראים אחריו בנועם הדבֵקות:

לכה, דודי, נצא השדה, נלינה בכפרים. נשכימה לכרמים, נראה, אם פרחה הגפן, פִּתַּח הסמדר, הֵנֵצו הרמונים? שם אתן את־דֹדַי לך.

ורבי אוריאל קורא בתוספת ההתלהבות:

מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה.

וקהל חסידיו קוראים אחריו בנועם ההתפעלות:

ונהרות לא יִשטפוה!

ה) מעשי רבי אביגדור.

ורבי אביגדור יצא מחדר בתו לקשט עצמו בבגדי שבת. עד שהוא עומד כך שמע קולותיהם של החסידים, שמוליכים את רבם בשמחה. אמר: עד מתי יהא עון זה טמון בידי? עת לעשות לה'!

נתעטף רבי אביגדור בבגדי שבת, חפף ראשו במים וסלסל פאותיו בשכר. היטיב המצנפת ותקן העטיפין של שבת ונסתכל במראה לנוי. וכל־כך למה? כדי שיהא רשומו נכר על הפריץ ויציית לו.

וכשראו בניה של אידלה את זקנם כך, סברו: לברית מילה הוא הולך. התחילו מקפצים כתישים ומזמרים:

לִבְרִית מִילָה יֵלֵךְ סָבִי, אָגִיל וְאֶשְׂמַח בִּלְבָבִי,
סַנְדָּק יִהְיֶה, מִגְדָּנוֹת יָבִיא; אָגִיל וְאֶשְׂמַח בִּלְבָבִי.

נסתכל ר' אביגדור בשני בני אידלה הקטנים ובקש לגפפם ולחבקם ולומר להם דברי רצוי ותנחומין, אך מחמת טרדת הלב לא היה באפשרו ממש להתקרב אליהם. ויצא בחמת נקם לחצר השררה.

ו) ויגרש את האדם.

נזדרזו אנשי סגולתו ונטלו כלי לבן, פנו כל עובדין דחול והלכו לבית המרחץ, לטהר עצמם לשבת קודם שיסיים הרב תפלתו ויעמדו במחיצתו בגוף נקי.

ומה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות? — אופות חלות ומבשלות בשר ודגים ומתקינות קוגיל נאה מתוך כשרות והרחבה.

אפס תקות אנוש רמה!

הצליח מעשה שטן ונתרצה השר ושגר סרדיוט אחד לביתו של אותו צדיק לגרשו מן העיר, כי הביא עליו ר' אביגדור דבתו רעה.

באותה שעה עמד ר' אוריאל בתפלה, מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין ופניו מאירים מכח תפלתו. נכנס הסרדיוט וראה מאור פניו ונפל פחד עליו. המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: אדוני הרב, מצוה אני מפי השר להוציאך מכאן! בבקשה ממך, בא! נתקשרו עיניו של הרב דמעות ובכה. כיון שראה אותו השוטר בוכה, סבר, להתעכב הוא רוצה. תפסו בידו וזרזו לילך.

והרב למה בכה? אמר: ומה ערל זה, שאינו מצוה אלא מפי בשר ודם, שהיום כאן ומחר בקבר, צווי בא לידו מזדרז כל־כך לקיימו, — ישראל, שמצוים ועומדים מפי מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא, שהוא חי לעד וקים לנצח, לא־כל־שכן!

מיד חלץ את תפיליו וכרך רצועותיהם כדרכו בקודש בדמות כנפי יונה. אבל, אותו היום, אמרו, הוסר פארם ונתמעטה הדמות, כביכול.

הכת, יודע היה, שיהפוך כל העולם כולו ובלבד שישכיח תורת רגל של צדיק זה מן העיר.

מכל־מקום נדנוד של חשש היה. אמרו: ר׳ אביגדור בצער ויהא סורח עליו לגרשו!

ג) קבלת הפנים

כיון שהאיר היום, יצאו החסידים המועטים אל מחוץ לעיר לקַדם פניו של אותו צדיק. נטפלו אליהם כמה מאנשי שבוש לראות בכניסתו. אמרו: אם צדיק הוא, כניסתם של צדיקים מביאה לידי יראת שמים. וכל מי שלבו רופף עדיין באמונת צדיקים, מתחזק ואומר: מי שמשתוקקים לראותו, סימן שהשכינה שורה עליו. וראה, כמה מישראל עומדים לראותו!

עד שעיניהם נשואות התחיל גלגל עגלה מנסר והולך ברחובה של עיר, נתמלא כל הרחוב שמחה: הרבי בא! הרבי בא!

נזדרזו אנשי סגולתו ונתקרבו עד המרכבה, נתנו שלום לרב והוציאו את הסוסים מדפניהם ונכנסו במקומם למשוך את המרכבה.

וכאשר ראה זאת הרב, ירד מן המרכבה ונתערב בין הבאים, לקבל פניו. חלשה דעתם, למה יעשה להם ככה? הלא הם באו לקבל פניו ולבסוף הוא יורד מן המרכבה!

השיב להם הרב בענוַת קדשו ואמר: הואיל והם מקיימים מצות הכנסת־אורחים בהתלהבות גדולה כל־כך, ירד מן העגלה כדי לכלול עצמו עמהם במצוה זו.

שמעו ולא ידעו מה לעשות. קם המשמש וצוה לפנות לו דרך. נצטפפו כולם לשתי שורות, שורה מזה ושורה מזה, והרב הולך באמצע, עד שהגיעו למקום שהקציעו לכבודו. וכל מי שהיה באותו מעמד, נתן לו שלום. אף הנשים הגיסו לבן ועמדו על רגליהן ליהנות מזיו פניו.

ד) אור האהבה

ב„רחוב הזהב״, ששם ישבו לפנים רבנים גאונים, מצאו מקום נאה לרב. בעל בית מישראל, עצור על בנים, אשר לא דָרך עוד על סף החסידות, פִנה ביתו לפניו, כדי להתבשם מברכתו של אותו צדיק. ובעלת הבית טָחה את הקרקע לכבודו. אבל את התנור לא הסיקה. שלא להקדיח על האורחים המרובים.

הביאו את הרב לבית והפשיטו אותו את אדרתו. ואף־על־פי שנתמלא הבית אוכלסין, לא היה יכול לעמוד מִבני הצנה. בקשו להכניסו למדור אחר קטן וכל הבאים אליו להסתופף בזיו קדשו ילכו להם באשר ילכו. לא היו הם יכולים להפרד הימנו ולא הוא מהם. נשאר יושב בתוך קהל עדתו ואור האהבה הלך ומחמם לאבריו.

פרק ראשון.

הנצנים נראו בארץ

א) התעוררות.

שלג רב ירד כל אותו השבוע מנתיב עליון כלפי העולם השפל האדמה השחורה הלבינה והשמים עמדו בכהיונם ובני־אדם נתכנסו לבתיהם בין התנור ולכירים. ובעיר אין יוצא ואין בא.

אבל בחמישי בשבת נתגברה מדת החסד. השמש זרחה על־פני הארץ והשלג מתמזמז והולך. נשים יצאו לשוק לקנות בשר ודגים ומן הכפרים אשר מסביב באים בקרונות ובסוסים. ושוב שופעים צנורות החיים, כאילו לא נפסק השפע מעולם.

ב) צדיק בא לעיר

היום רד והחרדים אל דבר ה׳ התחילו מתלקטים לבית־המדרש. יודעי ספר סגרו ספריהם ובחורים שבתו מנגינתם. הַשַּׁמש הדליק את הנרות והקהל נטלו ידיהם להתפלל.

הם מתפללים ושתי נשים זקנות התפרצו בדלת בילֵלה. זאת אומרת לחברתה: שפכי כמים לבך על אֵידלה הצנועה והכשרה. וזאת עונה ואומרת: אֵל נא, רפא נא לה, למען אבותיה שלא חטאו! והן אוחזות זו בזו ונופלות לתוך ארון הקודש ומגפפות את ספרי התורה עד שהולכות דמעותיהן ונוגעות אלו באלו ומתערבות.

בין מנחה למעריב שמועה נשמעה בבית־המדרש: צדיק בא לעיר! נתחזקו אנשי שלומנו המועטים ונתמלאו שמחה, כי רִחם הרב את עירם לפקוד אותם בשבת זו. וסיעת אברכים מופלגים הכינו לבם ונפשם לקבל אנפין קדישין.

היו ההדיוטות סבורים, שלא בא הרב לעיר, אלא לרפא את אידלה בת ר׳ אביגדור הפרנס. אבל מי שהיה יודע שנאתו של הפרנס לאנשי

למעלת נשמת אבי

הרב ר׳ שלום מרדכי הלוי זצ״ל

ש״י עַגנוֹן

הַנִּדָּח

סִפּוּר

ספורים

התקופה

ספר רביעי

בקרת:

ביבליוגרפיה:

מתקופה לתקופה:

תֹּכן הענינים.

ספורים:

תרגומים:

מאמרים:

שירים:

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Palestine

נדפס מאמהות
בדפוס «ספר» תל־אביב

התקופה

יוצאת ארבע פעמים בשנה

העורך:
דוד פרישמאן

המוציא:
אברהם יוסף שטיבל

תרע"ט

ספר רביעי

מהדורה רביעית

הוצאת א. י. שטיבל
תל-אביב, תרצ"ה

התקופה